THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1963

THE ARANYAKĀNDA

THE THIRD BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by

The Late

P. C. DIVANJI, M.A., LL.M.,

Judge, Small Causes Court Ahmedabad

Editor, Siddhantabindu Yogayajnavalkya, Critical Word Index to Bhagavadgita, etc

Oriental Institute

Baroda (India)

1963

Printed by R. J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof. B. J. Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1963.

CONTENTS

ABBREVIATION AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding

addl = additional

adhy = adhyaya(s)

App = Appendix

B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press A D 1912)

chap = chapter(s)

comm = commentary (taries)

cont = continue(s)

corr = corrected correction

Crit App = Critical Apparatus

ed = edition

fig = figure(s)

fol = folio(s)

foll = following

frag = fragment(ary)

G = Gorresio s ed of the R

Gov = Govindaraja

hapl = haplographic(ally)

illeg = illegible

inf lin = *infra lineam* (below the line)

int lin = *inter lineas* (between the lines)

interp = interpolate(s)

introd = introduction introductory

K = Kumbhakonam ed of the R

Kat = Kataka

L = Lahore ed of the R

l = line

m or marg = marginal(ly)

Mah = Mahesvaratirtha

Manu = Manusmrti (N S P ed)

Mbh = Mahabharata

om = omit(s) omitting

orig = original(ly)

post = posterior

pr m = *propria manu* (by own hand)

prob = probably

R = Ramayana

r = repeat(s) repeated

Ram = Ramanuja

ref = refer(ence)

resp = respective

respy = respectively

Rm = Ramayanamanjari (Kavyamala 83)

Ru = Ramopakhyana (Mbh III 258 276, BORI Poona 1942)

sec m = *secunda manu* (by another hand)

st = stanza(s)

supp = supplementary

supr lin = *supra lineam* (above the line)

Til = Tilaka

transp transpose(s) transposition

v = verse

(var) = (with variation)

v l = varia(e) lectio(nes)

❀❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses enclose *additions* to MS readings

( ) besides their normal uses enclose superfluous letters which should be *omitted* from MS readings

* (superior star) in the text indicates an *emendation*

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

~~~~ printed below (or along the side margin of any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a commentary prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary) thus Cv = Comm Vivekatilaka Cr = Comm of Ramanuja Cm g = Comm of Mahesvaratirtha and Govindaraja Ck t = Comm Kataka and Tilaka A p is added on to denote a patha or variant thus Crp = a patha mentioned in the Comm of Ramanuja Ckp = patha mentioned in the Comm Kataka
~~~~

PREFACE

I am glad to place before scholars the Third Volume of the Critical Edition of the Valmiki Ramayana, the Aranyakanda A tragic interest however attaches to the publication of this Volume The Aranyakanda was entrusted to Shri P C Divanji M A LL M who was the *first* man to initiate the Scheme of an All India Critical Edition of the Ramayana in the *Journal of the Gujarat Research Society* (July 1950) and who received favourable response from scholars Shri Divanji started his work in Baroda on 6 9 1959 and finished the constitution of the text of the Aranyakanda on 3 5 1961 when the Ayodhyakanda was in the Press He was very anxious that this Volume should see the light of day during his lifetime as he might pass away on account of advancing age (born on 28-6 1885) But it was not to be He suffered from cancer and unfortunately collapsed on 8 7 1961 after operation in Bombay He could not get an opportunity to revise the constituted text in the light of the Critical Apparatus The work of revising the constituted text and writing the Critical Notes as well as the Introduction, therefore, devolved on me as the General Editor

Regarding the progress of the Ramayana Department it may be stated that the Kiskindhakanda edited by Prof D R Mankad will now be sent to the Press The constitution of the Sundarakanda is ready up to Sarga 35 (Vulgate) The remaining portion will be completed by the Editor Prof G C Jhala by the end of the current year The Yuddhakanda has been constituted by the Editor Dr P L Vaidya, up to Sarga 58 (Vulgate) The Kanda will be completely constituted very probably by the end of June 1964 The Uttarakanda will then be taken up by the General Editor It is hoped that the Ramayana will be completed in 1967

I am thankful to the scholars who have reviewed the Balakanda and the Ayodhyakanda in the Indological Journals and the Press for their appreciation and constructive criticism I am also thankful to the members of the Board of Referees for their valuable suggestions

I must thank the University Grants Commission and the Gujarat State for the liberal financial help towards the publication of the Critical Edition of the Ramayana

My sincere thanks are due to the Vice Chancellor Dr J M Mehta the Pro-Vice Chancellor Dr C S Patel and the Syndicate for their keen interest in the Ramayana work and the facilities given to the Ramayana Department I must also thank Dr (Smt) Hansaben Mehta the ex Vice-Chancellor, for continuing her interest in the Ramayana work

I am again thankful to the Manager of the University Press Shri Ramanlal J Patel for his promptness vigilance and sincerity I am also grateful to the staff of the Ramayana Department for their sincere co-operation and ungrudging help I thank the Director, Oriental Institute Dr B J Sandesara for his interest in the Ramayana Department

Ramayana Department
Oriental Institute
Baroda
Dated 30-9 1963

G H BHATT
General Editor

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Araṇyakāṇḍa of the Vālmīki-Rāmāyaṇa is based on 29 MSS. selected out of 42 MSS. fully collated. These MSS. are written, as in the case of the first two Kāṇḍas, in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithili, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam. Of the 29 MSS. 19 are common to the Kāṇḍas 1-3, 2 (D4 M2) are common to 1 and 3, and 3 (B3 Dm1 M3) are common to 2 and 3. There are only 5 new MSS. (V1.2 B1 D1.7) utilized for this Kāṇḍa. The MSS. are fairly representative of different periods as they range from A.D. 1020 to A.D. 1833. The commentaries of Udāli Varadarāja (earlier than A.D. 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c. A.D. 1550), Govindarāja (c. A.D. 1600), Kataka Yogindra (c. A.D. 1650) and Nāgeśa Bhaṭṭa (c. A.D. 1700) have been also regularly utilised for the purpose of variants. All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyaṇa. The Bengali commentator Lokanātha Cakravarti has, however, commentated upon the Bengali text of the Rāmāyaṇa. He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyaṇa (both between A.D. 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyaṇa which are unfortunately not available at present.

The 29 MSS. utilized for this Kāṇḍa are as follows:—

I N(orthern) Recension (14 MSS. - Ś Ñ V B 9 + D 5)

(a) North-Western Group

Śāradā Version (Ś)

Ś1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-Eastern Group

(i) Nepali Version (Ñ)

Ñ1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Samvat 1076 (c. A.D. 1020).

Ñ2 = Baroda, Oriental Institute No. 14157. Microfilm of MS. No 905 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Newari Samvat 795 (c. A.D. 1675).

(ii) Maithili Version (V)

V1 = Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda). Devanāgarī Transcript of a Maithili MS. No. 297 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga. Undated.

V2 = Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). Microfilm of a Maithili MS. of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748).

(iii) Bengali Version (B)

B1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14123. Photo-stat copy of MS No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris. Undated.

B2 = Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No. 776. Undated

B3 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 394. Dated Śaka 1755 (c.A.D. 1833).

B4 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 4430. Undated.

Devanāgarī Version (D), subdivided into

(i) Devanāgarī Version of Govindarāja (Dg1), Tilaka (Dt1) and Maheśvaratīrtha (Dm1). (All S).

Dg1 = Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (c. A.D. 1774).

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Araṇyakāṇḍa of the Vālmīki-Rāmāyaṇa is based on 29 MSS. selected out of 42 MSS. fully collated. These MSS. are written, as in the case of the first two Kāṇḍas, in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithili, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam. Of the 29 MSS. 19 are common to the Kāṇḍas 1–3, 2 (D_6 M_2) are common to 1 and 3, and 3 (B_3 Dm_1 M_3) are common to 2 and 3. There are only 5 new MSS. ($V_{1,2}$ B_4 $D_{4,7}$) utilized for this Kāṇḍa. The MSS. are fairly representative of different periods as they range from A.D. 1020 to A.D. 1833. The commentaries of Udāri Varadarāja (earlier than A.D. 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c. A.D. 1550), Govindarāja (c. A.D. 1600), Kataka yogīndra (c. A.D. 1650) and Nāgeśa Bhaṭṭa (c. A.D. 1700) have been also regularly utilised for the purpose of variants. All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyaṇa. The Bengali commentator Lokanātha Cakravarti has, however, commentated upon the Bengali text of the Rāmāyaṇa. He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyaṇa (both between A.D. 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyaṇa which are unfortunately not available at present.

The 29 MSS. utilized for this Kāṇḍa are as follows:—

I N(orthern) Recension (14 MSS. – Ś Ñ V B 9 + D 5)

(a) North-Western Group

Śāradā Version (Ś)

$Ś_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-Eastern Group

(i) Nepali Version (Ñ)

$Ñ_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Samvat 1076 (c. A.D. 1020)

$Ñ_2$ = Baroda, Oriental Institute No. 14157. Microfilm of MS No. 905 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Newari Samvat 795 (c. A.D. 1675).

(ii) Maithili Version (V)

V_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 1 (Addenda). Devanāgarī Transcript of a Maithili MS No. 297 of the Palace (Raj) Libaray, Darbhanga. Undated.

V_2 = Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). Microfilm of a Maithili MS of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748)

(iii) Bengali Version (B)

B_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14123. Photostat copy of MS No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris. Undated.

B_2 = Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No. 776. Undated.

B_3 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 394. Dated Śaka 1755 (c. A.D. 1833).

B_4 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G. 4430. Undated.

Devanāgarī Version (D), subdivided into

(1) Devanāgarī Version of Govindarāja (Dg_1), Tilaka (Dt_1) and Maheśvaratīrtha (Dm_1). (All S).

Dg_1 = Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (c. A.D. 1774).

Dtı = Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated.

Dmı = Poona, Bhārata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍala, No. 844. Dated Śaka 1698.

(ii) Devanāgarī Composite Version.

D1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c. A 1773). (NW)

D2 = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śāka 1581 (c. A D. 1659). (NW)

D3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 5600. Dated Samvat 1787 (c. A.D. 1731). (NW)

D4 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1357. Dated Śāka 1688 (c. A.D. 1766). (S)

D5 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611. Undated. (NE)

D6 = Bombay, His Holiness Śrī Goswamiji Dikṣitaji's Baḍā Mandira, No. 100. Dated Samvat 18 (c A D 1795). (S)

D7 = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. R. Institute, Sādhu Āśrama, No. 3018. Dated Vikrama Saṁ 1885 (c. A.D. 1829). (NE)

D8 = Poona Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 110 of 1881-82. Undated. (S)

II S(outhern) Recension (15 MSS. —TGM 9 + D 6)

(i) Telugu Version (T)

T1 = Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated.

T2 = Madras, Adyar Library, No. 72393 Undated.

T3 = Madras, Adyar Library, No. 75597. Undated

(ii) Grantha Version (G)

G1 = Baroda Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (c. A.D. 1818).

G2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 1 Undated

G3 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Puṇyavijayaji).

(iii) Malayālam Version (M)

M1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 1 Dated Kollam 865 (c A.D. 1690).

M2 = Kuroplangad (P.O. Kundanoor), Malbar, in private possession (of Śrī Saṁkaran Nampyatl Nambudripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c. A D. 1823).

M3 = Chunangad (Via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Nīlakanthan Nambudripad) unnumbered. Undated.

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Udāri (also Udāli) Varadarāja as in the transcript of the I No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. The comm. is earlier th A D. 1250.

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS. No. 14066 of the Oriental Institute, Baroda, Transcr of MS. No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated.

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS. No 844 of the Nasik Patwardhan Collect deposited at the Bharata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍala, Poona Dated Śaka 1698 (c. A D. 177

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS (Dg1) of Prof. G. H. Bhatt, Baroda. Dated Sa vat 1830 (c. A.D. 1774).

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS No 14503 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS No 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in Dt1 Undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

(1) The Ramopākhyana (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Puraṇas—Viṣṇu purāṇa, III 3 IV 4 (Gītā Press Gorakhpur, 1937)
Agni Purana, Chaps 5-11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1900),
Padma Purana, IV 66 121 V 35 (Ānandāśrama ed Poona, 1893-94) etc

(3) The Rāmāyana Manjari of Ksemendra (Kavyamala No 83, Nirnaya Sagara Press Bombay, 1903)

Moreover, the following 13 MSS, not being very helpful for the constitution of the Text were collated but rejected

1. A paper MS, transcript of a MS in the Maithili script No 14161, belonging to the Oriental Institute Baroda The original MS belonged to the Raj Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 It was rejected as it represents the S recension (Vulgate) (V1 Collation No)

2. A palm leaf MS in the Bengali script, No G 4827 belonging to the Asiatic Society of Bengal Calcutta, dated L E 248 (= A D 1368) Sargas 1-51 are missing It represents the NE version (B1)

3 A paper MS in the Devanagari script, No B5, belonging to the Palace Library, Jodhpur dated V S 1788 It represents the NW version (D4)

4 A paper MS in the Devanagari script, No 5, belonging to the Palace Library, Jodhpur, dated V S 1835 It represents the NW version (D8).

5 A paper MS in the Devanagari script No 1633 belonging to the Scindia Oriental Institute, Ujjain, dated V S 1838 It represents the S recension (D10)

6 A paper MS in the Devanagari script, No 224 of 1891-95 belonging to the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona, dated V S 1848 It represents the S recension (D11)

7 A paper MS in the Devanagari script, belonging to the Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Vallabh Vidyanagar (Via Anand) Gujarat, dated V S 1905 It represents the NW version (D15)

8 A paper MS In the Devanagari script, No 14062, belonging to the Oriental Institute Baroda, undated It represents the NW version (D17)

9 A paper MS in the Devanagari script, No 4 belonging to the Palace Library, Jodhpur, undated It represents the NW version (D18)

10 A paper MS in the Devanagari script, No 3019 belonging to the V V R Institute Sadhu Āśrama Hoshiarpur (East Panjab), undated It represents the NW version (D 19)

11 A paper MS in the Devanagari script, No 3020, belonging to the V V R Institute, Sadhu Asrama Hoshiarpur (East Panjab) undated It represents the NW version (D 20)

12 A palm leaf MS in the Grantha script, No 9869 belonging to the Government Oriental Manuscripts Library, Madras undated It represents the S recension (G7)

13 A palm leaf MS in the Malayalam script belonging to Shri C Chitrabhanu Nambudiri, Chundampatta South Malbar, undated It represents the S recension (M5) Collated for Sargas 1-10 (Vulgate) only

For details, vide Bālakāṇḍa, Intro p. xv.

At the end of Bāla, a list of the total number of Sargas and stanzas in each Kāṇḍa is provided, *pr. m.* Accordingly, Araṇya has 114 Sargas and 4150 stanzas.

The MS. represents the NE version.

The * passage exclusive to this MS. is 1 only, *viz* 893 (*Ins.*)

V1

Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda). This is a transcript in Devanāgarī of the Araṇyakāṇḍa of MS. No. 297 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga The original MS. in the Maithili script is undated. Its size is 12½" × 5". The total number of folios for Araṇya is 123, with 9 lines to a page and 43 letters to a line. The MS contains only Araṇyakāṇḍa.

The Devanāgarī transcript contains 305 leaves (written on one side only) of size 13" × 8½" with 20 lines to a page and 16 letters to a line. Margins are unruled, stanzas unnumbered. Sargas, which amount to 79, are numbered Single and double dandas indicate the two halves of a stanza. Colophons with significant Sarga names are written in red ink. Corrections which are few are made in the margin in black ink. Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist The copyist has in some places left blanks marked by dots, indicating that he could not decipher the portion of the original MS, or that the portion of the original was damaged Writing legible and correct. ख is often confounded with or replaced by ष Letters स and श, व and ब are also promiscuously used. The rule of parasavarna is generally observed, but rules of sandhi are not

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are.

(*Ins.*) 189, 248, 441, 887(A), (*Subst.*) 241, 1054.

V1

Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). This is a microfilm of the MS. which is in possession of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D 1748). Size of the microfilm 1" × ¾" Maithili script.

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas in 535 folios. It has 14 lines to a page and about 60 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered. Stanza endings are marked with a single danda Colophons give appropriate Sarga names. No marginalia. There are very few corrections Transpositions of lines and stanzas are noticed at few places Many Sargas are illegible in the codex, *e g* the portion from Sarga 3 53 up to 3 57.19 of our Crit Text is illegible. *No episode is added or omitted. Hand writing bad in some places.* प and ष, व and ब, स and श are confounded. Sandhi rules are observed and pṛsthamātrās are used occasionally. The MS is written by one scribe

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins.*) 423(C), 1122, 1211, 1248, 1249, 1255, 1293, 1348, (*Subst.*) 1352, 1354

B1

Baroda, Oriental Institute, No 14123. Photo-copy *in situ* of the MS. No. 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris Undated This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition, and was designated G by him. Palm-leaves, Bengali script. Size of the photograph 16" × 2".

The MS. is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Araṇya being 100. It has 5 lines to a page and about 115 letters to a line. Margins are unruled. Sargas and stanzas are unnumbered. A single danda is used to mark both the halves of the stanza Colophons give significant Sarga

names. Marginalia, additions and corrections are very few. Corrections are mostly *pr. m.* Transpositions of stanzas are rare. Omission of Sargas (e. g. *Crit.* Sarga 3 58) *noticed* at very few places The condition of the original MS seems to be good. Hand writing is nice, devoid of errors Rules of sandhi are usually observed and prsthamātrās are commonly used The Kānda is copied by a single scribe.

No date is given at the end of Aranya. But the Bālakānda records the date Śaka 1610 (c. A D 1688)

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are

(*Ins*) 313, 608, 1912, (*Subst.*) 1330

B2

Śāntiniketana Viśvabhārati, No. 776. Undated. Written on old paper, size 18½"×4⅞". Bengali script.

Besides Aranya which is fragmentary, the codex contains Bāla and Ayodhyā. The total number of folios for Aranya is 25, the last folio being unnumbered. *The Aranyakānda breaks off from our Critical Text 3 24 22 to the end.* It has 9 lines to a page and about 55 letters to a line. Margins are unruled. Sargas are numbered, while the stanzas are not. A single dandi demarcates both the halves of the stanza. Colophons give significant Sarga names There are very few marginalia, additions and corrections, corrections being mostly *pr m.* Transpositions of stanzas are also very few Few duplicate stanzas are found *Writing is good, with very few errors.* Rules of sandhi are generally observed. Prsthamātrās are generally used The entire Kānda is written in one hand.

Although no date is mentioned at the end of Aranya, there is mention at the end of Bāla that the codex was prepared by Śivadeva in the Śaka year 1711 (A D. 1789)

The MS *represents the NE version*

The * passages exclusive to this MS. are

(*Ins.*) 320, 321, (*Subst.*) 319

B3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 394. Dated Śaka 1735 (A.D. 1833). Written on paper, size 19"×7". Bengali script.

This MS contains only three Kāndas, *viz*, Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā, total number of folios *for Aranya being 105. It has 10 lines to a page and about 45 letters to a line Margins are unruled.* Sargas are numbered, stanzas are not. The total number of Sargas, as stated at the close of the present Kānda, is 81. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. Colophons are written in red ink and contain appropriate Sarga names. Marginalia, additions and corrections are few, corrections being sec *m* In many places, transpositions of lines and stanzas are noticed. The MS appears to be old as some pages therein are worn out. Writing is tolerably good, with very few errors. Rules of sandhi are strictly observed and prsthamātrās are used. The Aranyakānda is *copied by* a single scribe and is complete.

As stated at the end of Aranya, the MS. was completed by the scribe Rāmadhana Devaśarmā in the Śaka year 1755 (A D. 1833).

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS are -

(*Ins*) 10, 22, 60, 82, 101(A), 125, 148, 162, 169, 179, 192, 219, 260, 276, 355, 380(A), 409, 423(B) (D), 481, 563, 615(A), 764, 766, 831(A), 834, 1063, 1087, 1159, 1207, 1241, 1243, 1264(A), 1345, 1356.

B1

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 4130. Undated. Yellowish paper, size 16"×5", Bengali script.

In addition to Aranya, this MS. contains also Bāla, Ayodhyā and Kiṣkindhā. The total number of folios for Aranya is 103. It has 9 lines to a page and about 75 letters to a line. Margins are unruled. Sargas are numbered, stanzas are not. The total number of Sargas of Aranya is 84. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas and the end of Sargas is indicated by double dandas. Colophons, which contain significant Sarga names, are underlined by red pencil. Marginalia rare, additions and corrections very few. Corrections are generally made *pr m* and at very few places *sec m*. Instances of transpositions of lines and stanzas are rare. Condition of the MS. is very old and the pages are brittle. Hand-writing is neat and legible with unfrequented errors. Rules of sandhi are usually followed and pṛṣṭhamātrās are used. The MS. is complete for Aranya and is from the pen of a single scribe.

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are :

(*Ins.*) 174(A), 272, 319, 708, 931, 1110, 1170, 1224.

D2

Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (A.D. 1774). Written on rough and durable paper, size 12½"×5¾", in the Devanagari script. Handwriting of North India.

This codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Aranya being 114. It has 7 lines to a page and about 43 letters to a line. The total number of Sargas of Aranya is 75 as in the Vulgate. Transpositions of lines and stanzas are few.

For details, vide Bālakāṇḍa, Intro. p. xx (i. e. D1).

The MS. contains the comm. Bhūṣaṇa of *Govindarāja*.

The post-colophon entry made at the end of Aranya indicates that the Kanda was completed in the Samvat year 1830 (A.D. 1774).

The MS. represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja.

The * passages exclusive to this MS. are

(*Ins.*) 494, 843, 946.

D3

Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated. Written on tough paper, size 13¾"×6¼". Devanāgari script.

This codex contains all the seven Kāṇdas written at different periods. For instance, the Kiṣkindhā was written in Samvat 1899, Yuddha in Śaka 1636, Uttara in Samvat 1876, Śaka 1741. The total number of folios for Aranya is 179. The entire MS. is bound in one bundle, and has 8 lines to a page and about 32 letters to a line. Margins are ruled.

The MS. contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa. The text is written in three strips : the upper and the lower ones contain the commentary while the central strip with a wider margin contains the epic text in a bold hand. Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate. Double daṇḍas demarcate both the halves of the stanza. No marginalia, additions and omissions. Corrections, *pr. m.*, are found in some places. Transpositions of stanzas are very few in this Kāṇḍa. The MS. is well preserved and writing is neat and legible, with few errors. ष and ख, य and व are often confounded. *Rules of sandhi* are usually observed. This MS. belongs to the group of MSS. on which the Bombay

edition or the Vulgate is based The text of the epic occasionally differs from that of the commentary The Aranyakanda is written in one hand

No date is recorded at the end of Aranya however, the MS appears to be about 150 years old

The MS. represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

Dm1

Poona Bharata Itihāsa Saṁśodhaka Mandala, No 844 Dated Śaka 1698 Written on paper, size 14" × 6¼" Devanagari script

This codex contains the following six Kandas Bāli, Ayodhya, Aranya, Sundara, Yuddha and Uttara The number of folios for Aranya is 121 It has 6 lines to a page and about 42 letters to a line Margins are ruled in black ink.

The MS contains the commentary of Maheśvaratīrtha The text is written in three strips the upper and the lower ones containing the commentary, and the central strip containing the text *Stanzas and Sargas are numbered, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate* Double dandas in black ink are used for marking both the halves of the stanza. Colophons are daubed over with red chalk No additions and omissions Very few marginalia, corrections, mostly *pr m* and sometimes *sec m*, are noticed in few places Transpositions of stanzas are not many Condition good, writing fairly legible with occasional errors The Aranyakanda is copied by a single scribe and is complete

Although no date is mentioned at the close of Aranya, there is mention at the end of Uttara that the codex was completed in the Śaka year 1698 (A D 1776)

The MS represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D1

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (A D 1773) Written on paper, size 10¼" × 4¼" Devanagari script. Hand writing of Gujarat.

This MS *utilized for the previous two kandas, contains all the seven Kandas in full* The total number of folios for Aranya comes to 143 (first nine folios being devoted to Ayodhyakanda Sargas 105 111 of the Crit Ed) It has 10 lines to a page and about 28 letters to a line. Margins ruled Sargas 79 (73 of Aranya + 6 of Ayodhya) in number are regularly numbered, while the stanzas are not Colophons bearing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk No distinctive marks like dandas are used to indicate the ending of the halves or the stanza Marginalia and corrections rare Corrections are made *pr m* No additions or omissions Transpositions of lines and stanzas are very few Condition good Writing fairly legible and correct Sandhi rules are observed Final म् is always replaced by an anusvara रेफ is dropped in a number of places The present Kanda is written in one hand

The colophon at the end of Kiskindha, giving the date of the first four Kāndas, runs as follows —

संवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने भौमे विरमग्राममध्ये लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गोपाल उपासिक मवानीदास

This means that the four Kandas were completed by Samvat 1829 (A D 1773) and the scribe was a resident of Viramgam, a place about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS appears to be a composite one

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 103 195 218 291, 407, 445, 449 468 (A) (B) (C), 471, 476, 484 486 620, 662, 679, 690, 725 972, 943, 959, 1061, 1085, 1123, 1225 (A), 1342

(*Subst*) 438, 448, 479, 483, 488, 505, 532, 601, 607, 643, 800.

D1

Baroda, Oriental Institute, No. 12864 Dated Śaka 1581 (c. A D 1659).

Written on paper, size 15" × 5¼". Devanāgarī script.

The MS. contains all the seven Kāndas and was utilized for the Critical Edition of Bāla The folios for Aranya are 70 (folio 69 missing) It has 11 lines to a page and about 57 letters to a line Margins are ruled in black ink Stanzas and Sargas are not numbered The first Sarga of Kiṣkindhā appears at the end of Aranya as its part Black ink is used for daṇḍas as well as colophons, but colophons are daubed over with red colour. Colophons contain significant Sarga names A single daṇḍa demarcates both the halves of stanzas Marginalia and corrections are very few. Corrections are made with yellow colour and are *pr m* Transpositions of stanzas are very few Additional Sargas are few No omissions The MS is dilapidated in condition Handwriting is nice, with few errors Rules of saṁdhi are usually followed The Araṇyakāṇda is complete

The entire MS appears to have been written by two scribes at two different periods Bālakāṇḍa written by Harinidhi in Śaka 1708 (c A D 1786) On the other hand, the remaining Kaṇḍas are from another pen Though no date is separately mentioned at the end of these Kāṇḍas, the Uttara gives the date as Śaka 1581 (c. 1659 A.D). This seems to be the date for Ayodhyā and other subsequent Kāṇḍas also, since the scribe is the same one as of Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 35, 193, 915, 1066, 1098, 1199 (A), (*Subst.*) 679.

D2

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 5600. Dated Samvat 1787 (c. A.D 1731) Written on paper, size 12½" × 6". Devanāgari script

The codex is complete in seven Kandas, total number of folios for Aranya being 70. It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins are ruled Sargas are numbered, not the stanzas. The total number of Sargas of Aranya is 85 The first Sarga of Kiskindha appears at the end of Araṇya as its part Both the halves of stanzas are marked by double daṇḍas Red ink is used for dandas Colophons, which contain appropriate Sarga names, are daubed over with red colour A few marginalia and corrections *pr m*, are found Corrections are made with yellow colour Transpositions of stanzas and lines are very few A few repetitions and additional Sargas are noticed No omissions The condition of the MS is old Writing is good, with very few errors Rules of saṁdhi are not regularly observed The codex seems to have been copied by a single scribe

As stated at the end of Araṇya, the MS was completed on Monday, the 12th day of the first half of the month of Jyestha in Vikrama Samvat 1787 (c A D 1731) The same Samvat is recorded at the close of Yuddha and Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 79, 106, 153(A), 155, 163, 167, 230, 232, 239, 343, 387, 541, 573, 635, 637, 640, 641, 650, 772, 871 1002, 1006, 1075, 1100, 1130, 1174 1185 1191(A) 1221, 1250, 1251, 1347, 1362.

(*Subst*) 205 791, 1052

D3

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1357. Dated Śaka 1688 (c A D 1766) Written on paper, size 14" × 6½". Devanāgari script

The MS. represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D7

Hoshiarpur, East Punjab, V. V. R. Institute, Sādhu Āśrama, No. 3018 Dated Vikrama Samvat 1885 (c. A.D. 1829). Written on paper, size 12" × 5". Devanāgari script.

This MS. contains only Araṇya, total number of folios being 132. The last folio has a lacuna of 3" after the colophon It has 11 lines to a page and about 35 letters to a line. Margins are unruled. Sargas and stanzas are numbered Like other N MSS., this MS. also reads Ayodhyā Sargas 108–111 of the Crit. Ed. in the beginning of the present Kāṇḍa. The first Sarga of Kiṣkindhā appears at the end of Araṇya as its part. The total number of Sargas is 82 There are no distinctive marks like daṇḍas to indicate the ending of the halves or the stanza. Colophons, which contain significant Sarga names, are daubed over with reddish colour. Very few marginalia. Few corrections and omissions of stanzas noticed at few places. Omissions are generally indicated by dotted or simple lines. Few additional Sargas are found. Transpositions of stanzas are very few. Condition good Writing is fairly legible and generally correct. च and व, प and ष are confounded Rules of saṃdhi are generally followed. The MS is written by a single scribe.

The post-colophon entry at the close of the MS. states that the MS. was completed by Miśra (*belonging to Punjab*) at Rsadhāneśwara *on Wednesday, the ninth day of the bright half of the month of* Bhādrapada in the Samvat year 1885 (c. A.D. 1829):

लिपतं पूज्य श्रीह ऋषधानेश्वरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपद् सुदी नवमी बुधवासरे पुरा करया शुभं कल्याणं मयतु। लिखावत मिश्र पजाबी–भाग्महेतो ।

The MS. represents the NE version.

There is only one * passage exclusive to this MS.: 499 (*Subst.*), no Ins

D8

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881–82 Undated Written on paper, size $14\frac{1}{2}" \times 6\frac{1}{2}"$. Devanāgari script.

This codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Araṇya being 87. The folio has 19 lines to a page and about 53 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas and Sargas are numbered. The total number of Sargas for Araṇya is 75, that of stanzas is 2513 Double dandas mark both the halves of the stanza Colophons rarely mention Sarga names and are daubed over with red chalk. A few marginal corrections are noticed No omissions, no additions Transpositions of stanzas and lines are also not met with generally. Condition not very old, writing neat and legible, with few errors Rules of saṃdhi are *generally observed The final* म् *regularly takes the form of anusvara,* छ is written for च्छ and ख for ष The MS is in one hand

No date is recorded anywhere

The MS. represents the S recension.

There is no * passage exclusive to this MS

T1

Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated. Written on palm leaves, size $18\frac{1}{4}" \times 2"$. Telugu script.

The MS. comprises all the seven Kāṇḍas. Folios 108–142 cover the portion of Araṇya. It has 11 to 13 lines to a page, and about 90 to 96 letters to a line. Margins are unruled and stanzas are unnumbered. The Araṇya has 75 Sargas in all as in the Vulgate, the Sarga numbers being all mentioned in words. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions. Corrections are few, *pr m.* Transposition of stanzas noticed in some places. The MS. is in a dilapidated

condition. Writing is fairly legible and correct. Samdhi rules are not rigidly followed. The rule of parasavarna is generally observed in this Kānda. नीत्य is written for नीय, ञ for यृ. The entire MS. is written in one hand.

Although no date is mentioned at the end of Aranya or of other Kāndas, the MS seems to be more than 500 years old.

The MS. represents the S recension.

There is only one * passage exclusive to this MS. 747 (*Subst.*), no Ins.

T2

Madras, Adyar Library No. 72393. Undated. Written on palm-leaves, size 15¾"×1½". Telugu script.

Besides Aranya, the codex contains Bāla and Ayodhyā, the number of folios for Aranya being 76. The MS has 8 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line. Margins are unruled, stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words and they are 75 in all as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions. Corrections are few and far between, *pr.m.* Transposition of stanzas not noticed Condition good. Writing is fairly legible, with many errors. रस्य is sometimes written as रंस्य. Rules of samdhi are generally followed. The whole MS. is in one hand.

No date given at the end of Aranya or other Kāndas. However, the codex appears to be about 350 year old.

The MS. represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS. are · (*Ins.*) 48(A), 226, 267, 748, 786, 998; no. Subst.

T3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated. Written on palm-leaves, size 19¾"×2". Telugu script.

In addition to Aranyakānda, the MS. contains Bāla, Ayodhyā, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāndas. The first two Kāndas–Bāla and Ayodhyā – are written by one scribe, Aranya and Sundara seem to have been written by another scribe, Kiskindhā appears to have been written by two scribes, while Yuddha is copied by one hand only. The total number of folios for Aranya is 16½. The folio has 18 lines to a page and 115 to 120 letters to a line. The lines on each page are numbered at both ends, *pr m.* Margins are unruled, stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words, which amount to 75 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions and very few *corrections, pr.m. Transpositions of stanzas are noticed in a few places.* Condition very good. Miniature writing, fairly correct Anusvāra is generally replaced by parasavarna. ये is written for यृ and नीत्य for नीय.

The MS is not dated anywhere, but it seems to be 350 years old

The MS represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS. are (*Ins.*) 411, 914, 1105, (*Subst.*) 415

G1

Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818) Written on palm-leaves, size 16¾"×2¼". Grantha script.

The MS. is complete in seven Kāndas, the portion of Aranya being covered by folios 54ᵃ to 73ᵃ. It has 21 to 24 lines to a page and about 94 letters to a line. Margins are unruled and stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words and they are 75 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are separated by single dandas Very few marginalia and corrections, *pr.m.* Transpositions of

stanzas following Govindaraja are noticed at a few places The MS is in a good condition, but some folios are damaged and broken Writing fairly legible and correct The words पद्म and पाहि are written as पद्म and पाहि The anusvara is generally replaced by parasavarna The entire MS is copied by a single scribe

As stated at the close of the Uttarakanda, the MS was completed by Śrinivasan, on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year called Bahu dhanya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 1015 1148 No Subst

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated Written on palm leaves size 17" x 1½" Grantha script

The MS contains all the seven Kandas Folios 113 to 149 comprise the portion of Aranya folio 149 *b* being left blank It has 15 to 16 lines to a page and about 70 to 74 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered Sargas 75 as in the Vulgate bear numbers in words Single dandas are used to mark both the halves of the stanzas Marginalia rare There are a few corrections *sec m* in Malayalam script Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Condition good In some places folios have become black Writing is clear and correct The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS also The whole MS is from the pen of a single scribe

Though the MS is undated, it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 331, 339 1093 No Subst

G3

Ahmedabad in private possession (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15" x 2¼" Grantha script

The codex is complete in seven Kandas folios 49 to 65 comprising the subject matter of Aranya Folios 60-63 being lost four other equally old folios are inserted *sec m* to fill in the gap The MS has 25 to 26 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line Margins are unruled and stanzas are un numbered Sargas bear numbers in words and they are 75 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare *pr m* Corrections *pr m* are few Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places No omission of stanzas The MS is in a dilapidated condition folios are moth eaten at the ends and sometimes broken Miniature writing which is fairly correct The scribal peculiarities of this version are shared by this MS also Rules of samdhi are observed The whole MS is written in one hand

Though the MS is undated, it appears to be about 500 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 315 1186 (*Subst*) 1120

M1

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State) Maharaja s Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690) Written on palm leaves size 20½" x 2 1" Malayālam script

The codex is complete in seven Kāndas Folios 95 to 128 comprise the subject-matter of Aranya. The folio has 12 to 13 lines to a page and about 95 letters to a line. Margins are unruled and slightly damaged at both ends Stanzas are unnumbered, but Sargas are numbered in words The total number of Sargas is 75 as in the Vulgate Occasionally a single danda is used to indicate the half or whole stanza, otherwise the writing is continuous No marginalia, no corrections, no additions No transpositions of stanzas Leaves have become darkened The handwriting is clear and correct with few errors. The whole MS. is written in one hand

As stated at the end of the Uttarakānda, the MS. was completed by Candraśekharan, son of Karakujathilirikkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārtika in the Antu (i. e. Kollam) year 865 (A D. 1690) (एण्णुड मकपत्रस्यामत).

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS. are 2 only: (*Ins.*) 1339, (*Subst.*) 1152.

Ma

Kumplangad (P. O. Kundanoor), via Wadakkancheri, Malbar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered. Dated Kallam 998 (c. A.D 1823). Written on palm-leaves, size 23½" × 2". Malayalam scrip.

In addition to Aranya, this MS contains Bāla Ayodhyā, Kiskindhā and Yuddha Kāndas. The folios for Aranya are 43 (108-149). Folio no. 110 seems to have been lost from the original MS. and hence two folios are added *sec. m.* in its place giving the same number. The MS. has 11 lines to a page and 93 to 97 letters to a line Margins are unruled Stanzas are nonumbered. Sargas are numbered in words. The total number of Sargas stated at the close of Aranya is 75 as in the Vulgate. No device is used to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no additions. Corrections are made by a different hand. No transposition of stanzas or Sargas. Omissions of stanzas are few, and the omitted portion is written *sec. m.* with + sign Lacuna is found here and there for one or two letters and it is sometimes filled *sec.m.* The MS. is in a very good condition. Writing is nice and legible. The entire MS is copied by a single scribe with the exception of a few discarded folios

As stated at the end of Yuddha, the MS was copied by Kantaramatt Tenkūttu Kantara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c. A.D. 1823)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 24, 43(A), 58, 96, 130, 186, 234, 262, 263, 297, *298, 306, 323, 325, 327, 328, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 348, 359, 362, 363, 365, 367, 376, 377,* 429, 430, 444, 469, 477, 496, 502, 504(A), 507, 508, 515, 524, 556, 594, 597, 598, 606, 633, 646, 654, 689, 742, 762, 784, 785, 787, 788, 947, 955, 992, 1335

Ms

Chunangad (via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudripad) Unnumbered. Undated. Written on palm-leaves, size 19" × 2.4". Malayālam script

Besides Aranya, the MS contains Ayodhya The total number of folios for Aranya is 87 (151-237). The MS has 9 to 10 lines to a page and about 48 to 52 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are not numbered. Sargas are 76, all numbered in words No device to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no omissions. Corrections are few and far between, *pr.m.* One additional Sarga (relegated to App. I, No. 3) is found after Crit Sarga 11. There are no transpositions of stanzas and Sargas. Condition very old. Writing good and fairly correct. This MS. shares the scribal peculiarities of the southern writing. The entire MS. is from the pen of a single scribe.

Though undated, the MS seems to be at least 400 years old

The MS represents the S recension.

The * passages exclusive to this MS are (*Ins.*) 221, 381, 953 961, 1019, (*Subst.*) 472.

Recensions and Versions

The *stemma codicum* given above clearly shows that there are two main Recensions, Nothern and Southern. The Northern Recension is further divided into two versions North-Eastern (Newari, Maithili and Bengali) and North-Western (Śārada and allied D MSS.), while the Southern Recension is almost uniform in the three Versions *viz.* Telugu, Grantha and Malayālam. The Devanāgarī MSS., however, represent a composite group covering the NW, NE, and S Versions.

North Western Version

In the Introduction to the Bālakānda it was stated that 4 MSS. (D1-3 9) belong to Western India and show common characteristic features, that they share the features of both the NR and the SR and that they may be taken as forming a Western Version of the Northern Recension[1]. When I took to the study of the Critical Apparatus of the Araṇyakānda, I got the impression that the 2 MSS. (D. 1.3) of the Araṇyakāṇda, which were taken as constituting the Western version at the outset, were in fact agreeing with the NW version to a great extent. I again examined very critically the Critical Apparatus of the Balakanda and found that the agreement of the 4 MSS. (D1-3 9) of the so called W version with the NW Version was also very great. I was then convinced that the MSS. in question, although they are influenced by the SR, do not possess sufficient strength of their own for constituting a separate Western Version and that they should be better taken as belonging to the NW Version. There is a general agreement between D1 s and Ś1 D2 in the case of individual readings, insertions, substitutes and omissions. The exclusive * passages in D1 and D3 are 27 (Insertion), 11 (*Substitute*) and 33 (*Ins.*), 3 (*Sub.*) respectively while there are only 2 exclusive * passages (591(A), 844 -*Ins.*) common to both D1 and D3. The * passages exclusive to Ś1 D2 and D1 or D3 or both are 63 (*Ins.*) and 38 (*Subst.*) as shown below —(*Insertion*) 165, 309, 324, 372 396, 408, 423(A), 474 489, 493, 512, 513, 520, 567, 576, 614, 642, 644, 670, 752, 770, 803, 808, 831 832 833, 903, 938, 945, 951, 954, 963 975 978, 1010, 1022, 1039, 1060, 1071, 1108, 1112, 1121, 1126, 1129, 1132, 1149, 1182, 1183, 1204 1205, 1206, 1208, 1246, 1270, 1275, 1278, 1284, 1290, 1309, 1320, 1322, 1328, 1376.

(*Substitute*) 62, 231, 240, 244, 617, 630, 699, 765, 779, 789, 819 (A), 820, 826, 829, 837, 844, 868, 878, 949, 993, 1024, 1031, 1036, 1047, 1067, 1077, 1080, 1114, 1162, 1221, 1222, 1226, 1262, 1324, 1327, 1331, 1337.

On the other hand, the * passages exclusive to Ś, and D1 or both D1 and D3 are *only 14* —

(*Ins.*) 292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253 1261, 1346

There are, again, 7 Insertion and 5 Substitute * passages common to D1 or D3 or both Ś1 or D2 or both, Ñ1 and S (One or more MSS.) as follows —(*Insertion*) 307, 344, 364, 510, 740, 1191, 1264

(*Substitute*) 349, 557, 560, 592, 726

It may be noted that the other MSS. (Ñ2 V B) of the NE Version do not contain any of the above * passages.

Further, there are 89 Insertion and 77 substitute * passages common to D1 or D3 or both and Ñ1 as follows —

(*Insertion*) 15, 30, 50, 52, 92, 149, 164, 209, 229, 233 341 354, 368, 412, 423 428, 454, 468, 472, 495, 498, 504, 540, 546, 568, 580, 583, 591, 593 601, 731, 736, 756 762, 771, 819, 822, 874, 875, 876, 887, 902, 909, 916, 933, 966, 979, 1007, 1034, 1076, 1092, 1094, 1134, 1136, 1153, 1155, 1160, 1166, 1177, 1170, 1180, 1188, 1189, 1190, 1192, 1195, 1198, 1212, 1213, 1215, 1228, 1229, 1237, 1242, 1244 1254, 1265, 1268, 1274, 1286, 1310, 1311, 1314, 1315, 1321, 1325, 1344, 1359, 1367

[1] Critical Edition of the Balakānda, Supplementry Introduction, p iv, Baroda, 1960

(*Substitute*) 11, 21, 23, 31, 42, 45, 47, 55, 63, 68, 87, 94, 97, 110, 114, 129, 184, 198, 200, 211, 237, 242, 246, 255, 264, 268, 347, 360, 361, 362, 366, 381, 389, 395, 410, 436, 443, 508, 543, 547, 582, 588, 604, 612, 651, 654, 655, 658, 664, 693, 710, 717, 720, 742, 818, 847, 861, 870, 927, 977, 993, 1008, 1118, 1140, 1168, 1187, 1194, 1202, 1235, 1272, 1295, 1302, 1317, 1333, 1341, 1366, 1372.

The above * passages, both Insertion and Substitute, showing the relation between $\tilde{N}_2$ and D_1 or D_3 or both are very interesting. $\tilde{N}_2$, although it generally does not agree with D_1 or D_2 or both, shares many * passages with them (singly or jointly). $\tilde{N}_2$ generally agress with $D_{1,3}$, only when it is accompanied by $\tilde{N}_1$ The above cases of agreement between $\tilde{N}_2$ and $D_{1,3}$ are exceptional.

The following are the * passages common to all the N MSS —

(*Ins.*) 50, 52, 92, 209, 1160, 1169, 1198, 1254, 1321, 1344, 1359 (11 in all).

(*Sub.*) 11, 42, 45, 47, 68, 97, 110, 129, 242, 255, 268, 347, 360, 362, 389, 612, 664, 720, 861, 1140, 1168, 1272, 1341, 1366 (24 in all).

The * passages common to D_1 (and D_3 only once, 459) and S (one or more MSS.) are 14 only :—

(*Insertion*) 292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253, 1261, 1346.

The following are the omissions common to Ś1 or D_2 or both and D_1 and D_3 or both :—

Sarga	*Stanzas*	*Sarga*	*Stanzas*
12	5^{a}–6^{b}	45.	36^{c}–37^{b}
13.	17^{ab}	49.	11^{c}–12^{b}
	l. 2 (237*)		13^{c}–14^{b}
	31^{a}–32^{b}		l. 9–10 (966*)
14.	16^{ab}		29^{c}–30^{b}
29	l. 4 (568*)	50.	24^{cd}
36.	6^{ef}		40^{c}–41^{b}
37.	7^{c}–9	54.	21^{ab}
	19^{ab}	55	18^{cd}
40	16–20	56.	4^{cd}
	22–23	57.	2^{c}–3
42	1^{cd}	58.	10^{c}–12^{b}
	3^{ab}	60.	l. 5 (1192*)
	8^{c}–10	65.	l. 1–2 (1264*)
	13^{ef}	65.	29^{ef}
43	35	68.	8–9
44	2^{c}–3^{d}	71	8^{a}–9^{b}
	15^{cd}		l. 3, 8 (1372*)
	31^{ab}		
	33		

There are again 15 cases of omissions common to Ś1 or D_3 or both, D_1 or D_3 or both, and $\tilde{N}_1$:—

3.6	35 l. 1 (693*)
.11	43.6^{cd}
7.19^{ab}	20
8.2^{cd}	46.1
9.20^{ef}	48.1
10.40^{cd}	55.14^{cd}
24.20^{cd}	68.5^{ab}
27.12^{cd}	

There are also omissions of colophons in the following MSS. of the NR on account of the continuity of Sargas :—

Col. of Sarga	*Omitted in*
10	Ś$_1$ D$_1$
11	D$_1$
14	D$_{1,2}$
16	D$_{1,3}$
23	D$_3$
24	Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{2,3}$
28	Ś$_1$ D$_{1-2}$
33	Ś$_1$ D$_{1,3}$
40	Ś$_1$ Ñ V$_1$ B$_{1,3,4}$ D$_{1-3,5,7}$
43	D$_3$
59	Ś$_1$ V$_1$ B$_1$ D$_{2,1}$
46	D$_2$
67	Ś$_1$ Ñ V$_1$ B$_{1,4}$ D$_{1,3,4,5,7}$

The Araṇyakāṇḍa in the following MSS. ends with the first Sarga of the Kiṣkindhākāṇḍa

Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_3$ B$_{1,3}$ D$_{2,3,4}$

There are also additional colophons in the following MSS. —

After 3.10.165* in Ś$_1$ D$_2$

" 3.10.68 " Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-3}$

" 3.21.456* " Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{2,3}$

No Western Version

The above analysis of the * passages and the omission in the two MSS. D$_{1,3}$ that were supposed to constitute a Western Version show that they in fact belong to the NW Version. The remarkable agreement between D$_{1,3}$ and Ś$_1$ D$_2$ in the case of variants also confirms this view. It should be, however, noted that D$_{1,3}$ show some contamination with the SR and preserve some individual characteristic features. This remark is equally applicable to the two allied MSS (D$_{4,15}$) collated but rejected for the Critical Apparatus. There is, therefore, no justification for formulating a separate Western Version.[1] Our MSS D$_{1,3}$ (and D$_{4,15}$ of the Collation Sheets) are similar to the MS. described by Dr. Wirtz in his Inaugural Dissertation, *Die Westliche Rezension des Rāmāyaṇa* (Bonn, 1894), and represent the NW Version.

North-Eastern Version

All the MSS. of the NE Version excepting Ñ$_1$ are allied. Ñ$_1$ is dated A.D. 1020, while Ñ$_2$ is dated A.D. 1675. There is thus the gap of 655 years between the two Nevari MSS. Consequently the two MSS. differ from each other. Ñ$_1$ is leaning towards the NW Version while Ñ$_2$ is leaning towards the NE Version. The * passages exclusive to Ñ$_1$ and Ñ$_2$ are 47 (38 Ins. + 9 Subst.) and 1 (Ins.) respectively as noted before.

The relation between Ñ$_1$ and NW (one or more MSS.) will be clear from the following common * passages —

(Ins.) 25, 26, 30, 33, 39, 50, 52, 80, 92, 101, 103, 109, 113, 115, 117, 118, 153, 164, 209, 213, 224, 233, 282, 301, 341, 344, 354, 364, 368, 405, 419, 423, 428, 451, 468, 472, 480, 495, 498, 504, 510, 540, 546, 555, 560, 568, 575, 580, 583, 591, 601, 615, 625, 629, 636, 701, 762, 811, 1076, 1090, 1094, 1134, 1136, 1146, 1153, 1155, 1160, 1169, 1177, 1180, 1188, 1189, 1191, 1192, 1198, 1212, 1215, 1254, 1264, 1268, 1311, 1314, 1315, 1321, 1341, 1355, 1359=87

---

[1] I am thankful to Rev. Fr. Dr. C. Bulcke who drew my attention to the fact that the so-called Western Version of the Rāmāyaṇa is not justifiable.

(*Subst*) 11 21 23 31 42 45 47 68 70 84 86 94 97 98 107 110 119 129 137 141 160 184 200 211 237 242 246 250 255 261 264 268 2 3 278 310 347 349 357 360 361 362 366 381 388 389 95 403 410 413 426 436 443 456 508 524 527 543 547 557 570 571 582 588 592 604, 608 609 612 651 654 655 664 693 695 710 717 720 726 731 742 761 777 861 983 1007 1137 1140 1168 1187 1193 1194 1235 1272 1295 1302 1341 1358 1366—98

The following * passages are common to N1 NW (one or more MSS) and S (one or more MSS) —

(*Insertion*) 307 344 364 510 740 1191 1264 (*Substitute*) 349 557 560 592 725

The passages common to N1 and S (one or more MSS) are (*Insertion*) 511 525 667 775 805 807 901

*There are however * passages common to* N1 *and* N along with other MSS of NR and SR

(*Ins*) 30 50 52 92 164 209 233 301 341 354 368 423 428 468 472 495 498 504 506 539 540 546 568 575 580 583 591 601 615 636 639 678 731 732 756 759 809 885 909 979 1076 1081 1094 1134 1136 1141 1153 1155 1160 1169 1177 1180 1188 1189 1192 1198 1212 1215 1254 1268 1304 1311 1314 1315 1321 1344 1359 1365=68

(*Subst*) 11 21 23 31 42 45 47 68 7 94 97 98 110 179 184 200 211 237 242 246 255 264 268 271 278 310 347 360 361 362 366 381 389 395 410 413 436 443 447 492 497 508 543 547 570 571 582 588 604 608 612 651 654 655 664 693 695 704 710 711 717 720 742 761 762 774 790 827 857 861 983 990 994 1007 1140 1154 116 1168 1183 1187 1194 1199 1205 1235 1236 1272 1295 1302 1341 1361 1366 1376=92

The * passages common to N1 and NE (one or more MSS) *with* NW (one or more MSS) are 50 (*Insertion*) and 61 (*Substitute*) while those common to N1 and NE (one or more MSS) *without NW* are 16 (*Insertion*) and 24 (*Substitute*)

The Southern Recension

The Southern Recension is represented in the Telugu Grantha and Malayalam Versions and also in the Devanagari Composite Version The remarkable feature of this Recension is that it is almost *uniform* in all its Versions unlike the Northern Recension which varies in the two Versions NE and NW

The uniformity of the several Versions of the SR is very clear even from the passages common to them (D + S) as shown below —

(*Insertion*) 2 7 41 43 44 46 48 54 56 61 72 76 81 91 93 95 99 104 116 122 40 147 280 283 285 296 303 326 330 356 3 5 393 414 4 0 440 452 462 465 470 485 491 581 587 595 613 618 645 661 683 684 703 05 713 719 723 728 743 749 751 767 783 806 816 817 825 828 835 840 919 923 937 964 969 971 985 991 1059 1074 1084 1115 1125 1139 1156 1161 1163 1164 1167 1176 1181 1184 1196 1260 1266 1271 1281 1291 1 98 1326 1353 1365 1375 — 101

(*Subst*) 1349

Antiquity of SR

It has again wonderfully preserved archaic forms to a greater extent and has thus maintained the older text of the Ramayana It has further received many commentators from very early times one of them Udali Varadaraja being earlier than A D 1250—with the result that the text of the Ramayana could be handed down in an unbroken tradition It was about the early centuries of the Christian era that the Ramayana came to be recognised as a religious text a Vaisnava treatise by the Vaisnava Alvars who composed devotional songs in praise of Narayana Krsna Rama and Vamana and who used to explain the text of the Ramayana in Tamil That Vaisnavism was very strong in South India in the early centuries is quite clear from the Bhagavata Purana (6th century A D) which says (XI 5 38 40) in the prophetic style that in the Kali age there will be found men here and there devotees to Narayana but in large numbers in the *Dravida* country where flow the rivers Tamraparni Kaveri and others and those who drink the water of these rivers will mostly be pure hearted devotees of Vasudeva The

Bhāgavata Māhātmya (1.48) also confirms this view when it says that Devotion (to Nārāyaṇa) originated in the Draviḍa country, developed in the Karnāṭaka, declined in the Mahārāṣṭra and disappeared in Gujarat. The Rāmāyaṇa, the sacred text of the Vaiṣṇavas in South India, taught, according to them, the doctrine of unconditional self-surrender to God (*Prapatti*) best illustrated in the case of Vibhīṣaṇa. The Rāmāyaṇa consequently remained quite safe with all their archaic features in the hands of these Vaiṣṇavas.

The commentaries on the Rāmāyaṇa in Tamil have formed the basis of the Sanskrit commentaries on the Rāmāyaṇa as far as the Vaiṣṇava commentators are concerned. The claim of these commentators that they are following tradition is, therefore, not unfounded. Udāri Varadarāja, for instance, remarks in the beginning of his commentary on the Rāmāyaṇa as follows:—

मातरादिषु वर्णेषु नात्यन्तनिपुणैर्नरैः ।
खण्डने स्खलितः पाठः पारम्पर्येण लिख्यते ।
अतोऽत्र सम्यक्पाठश्च तत्र तत्र प्रदर्श्यते ॥

Govindarāja also refers in the beginning of his commentary on the Rāmāyaṇa to the tradition of the old Teachers (प्राचार्यपारम्परी) and remarks as follows—

पूर्वाचार्यकृतप्रबन्धजलधेस्तात्पर्यरत्नावली-
मादायाहमहं शठारिगुरुणा सन्दर्शितेनाध्वना ।
अन्यव्याकृतिजातरूपशकलैरायोज्य सज्जीकृतं
श्रीरामायणभूषणं विरचये पश्यन्तु निर्मत्सराः ॥
सुस्पष्टमष्टादशकृत्व एष श्रीशैलपूर्णाद्यतिपुङ्गवोऽयम् ।
शुश्राव रामायणमर्थजातं यद्वै तमाचार्यपरम्परात्तम् ॥

He later on (1.5.1) remarks—

श्रीरामायणं दीर्घशरणागतिविद्याभाषक । पूर्वैरष्टादशवारं आचार्योपदिष्टं ।

The fact that even Maheśvaratīrtha (c A.D. 1550) who belongs to the School of Śaṅkarācārya has got the text of the Rāmāyaṇa similar to the text of the Vaiṣṇava commentators clearly shows the antiquity and the reliability of the Southern Recension. The Vaiṣṇava and the Śaṅkara commentator differ only in the interpretation of certain passages of the Rāmāyaṇa where Rāma is considered as the Highest Reality by the Vaiṣṇava commentators. The text of the Epic is of course more or less similar. Additions have been no doubt made from time to time for obvious purposes, but there is no tampering with the original text. The Southern Recension has thus preserved the older form of the Epic with additional matter which can be easily detected and removed with the help of the Northern Recension.

The Northern Recension, however, tells a different story. The text of the NR is *not uniform* but is represented in the two Versions, NE and NW, both of which agree with the SR to a certain extent both in form and matter. This relation will be quite clear from the following conspectus of the * passages common to NW, NE and S —

Star Passage No.	NW	NE	S
233	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ V B D$_{2\text{-}7}$	G$_{2,3}$ M$_{2,3}$ Dm$_1$ D$_6$
311	"	"	G$_1$ M Dt$_1$ D$_6$
368	"	"	G$_1$ M$_3$
423	Ś$_1$ D$_{2,3}$	"	M$_{2,3}$
436	"	Ñ B D$_{6,7}$	G$_2$ M
546	"	Ñ V B$_{1,3,4}$ D$_7$	"
731	"	"	"
811	Ś$_1$ D$_3$	Ñ$_1$ B$_4$	T G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{6,8,9}$
874	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ$_1$ V$_1$ B$_{1,3,4}$ D$_{6,7}$	"
875	D$_{1-3}$	"	T$_{1,3}$ G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{6,8}$

Star Passage No	NW	NE	S
876	Ś1 D1–8	Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7	"
902	"	"	M1
916	"	"	"
1026		"	"
1034	D1–3	"	"
1212	Ś1 D1–3	Ñ V B1 3 4 D5 7	"
1242	D1	Ñ2 V B1 3 4 D5 7	"
1268	Ś1 D2 3	Ñ V B1 3 4 D5 7	
1350		V2 B3	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8
213	Ś1 D1 2	Ñ1	M2 3
344	Ś1 D1–3	"	T1 3 G M2 3 Dg1 Dm1 D1 8
364	Ś1 D1 3	"	T G M2 3 Dg1 Dt1 Dm1 D5 8
740	D1	"	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8
805		"	"
807		"	"
901		"	G1 M1 3
1191	Ś1 D1–3	"	T G M Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8
1264	"	"	G3 M3 Dm1 D8

A critical study of the NR and the SR creates an impression that most of the archaic forms of the SR have been substituted by regular forms with the necessary changes in the text without sacrificing the substance The archaic forms of the SR maintain the metre and probably reflect the earlier stage of the Epic language The argument that the NR represents the older form of the Epic, that it has been corrupted in the SR by ignorant people and that the SR is consequently rich in archaism is not convincing It is difficult to believe that the purity of the text of the NR was marred in the SR during transmission from North to South, when we find that many difficult texts in the Sanskrit Literature have been wonderfully preserved in their pure form in South India Moreover, it is very unlikely that the so called corrupt text of the Epic in the SR should appear *uniform* in all the three independent Versions of Telugu, Grantha and Malayalam (not to mention the other Versions of Kannada, Nandināgari and Devanagari) The process seems to be the other way The text of the Ramāyana descended like the Ganges, from the North to the South, maintaining the same form in the initial stage South India accepted the Epic as a sacred text from very early times and produced a host of commentators who helped the preservation of the original form of the text during a long period

North India no doubt enjoys certain privileges denied to South India *Firstly* the capital of the Iksvāku Kings Ayodhya, has been situated in North India And *secondly* the author of the Epic, Valmiki himself has flourished in North India The text of the NR is therefore, naturally expected to be older than that of the SR But this legitimate claim of the NR is unfortunately lost on account of the extraordinary zeal of the Sanskrit scholars and people of North India which has maintained several centres of Sanskrit learning and where modern languages are descendants of Sanskrit Valmiki is no doubt the First Poet (*Ādi Kavi*) and Ramayana the First Poem (*Ādi Kāvya*) in the Sanskrit Literature It must, therefore be a gem of purest ray serene Being guided by this pious motive the rhapsodists and Sanskrit scholars of North India did not hesitate to polish the text of the Ramayana This naturally resulted in the removal of the archaic forms of the Original Epic, and their substitution by new regular forms The NR thus came to possess a polished text of the Ramāyna and became inferior to the SR

Further, Ramayana in the North India did not receive, somehow or other, a good number of commentators who would have been able to maintain the textual tradition without break, as it found in South India Although the worship of Rama in North India existed in the 5th century A.D as suggested by the representations of scenes from the Ramayana near the Visnu temple at Deogarh

near Jhansi[1] it was only in the times of Ramananda (A D 1299-1410) who was considered as a direct incarnation of Rama that the Ramayana came to be regarded as a sacred religious text in North India by which time the text of the Epic in the NR had *already undergone revision as is shown by the* MSS

Such a process was suggested by Dr Jacobi seventy years ago in his illuminating book *Das Ramayana* (Bonn 1893 pp 7 9) He designates *the Southern Recension as indicating that it is the Recension* of the commentators the Bengali Recension as B and the Western Recension (which is now known as North Western Recension) as A (pp 2-3) He then compares them and comes to the conclusion which may be briefly summarized as follows

(1) The facts show that C has preserved the older text in certain cases and the other Recensions have changed it with a purpose that can be definitely perceived It points to the assumption that the authors of the remaining Recensions had revised the text of C Schlegel s view that the changes are due to the whims and caprices of sentimental and fastidious persons does not appear to be sound on a closer examination It may be true in a poem of moderate size but not in an epic of vast extent like the Ramayana It may be assumed that at the time of the fixing of the Recensions *the institution of the* rhapsodists or professional reciters of the Ramayana extant till then was in a flourishing condition and the text orally preserved by them had the authority of MSS The rhapsodists (*Kusyopajivinah*) were thus the real traditional preservers and proper originators of the Ramayana They also possessed the classical education of their time

(2) It can be now easily understood that in those regions which were the centres of classical Sanskrit literature specially in the east and the west the irregularities of the epic language met with abhorrence *from* the people and as a consequence deliberate attempts were made to *remove them in the* Bengali and the West Indian Recensions As the Ramayana was considered as a *Kavya* the features which were maintained by such type of poetry could not but have left influence upon the shape of the text of the Ramayana Such a consideration did not however arise in the case of the Mahabharata which was much earlier accepted as a book of Law (*Das Ramayana* pp 7 9)

This view of Dr Jacobi is confirmed by a critical study of the Ramayana MSS *The Editors of the Critical edition of the Ramayana have consequently come to the conclusion that the SR is superior to the NR and that the SR should from the basis of the critical text of the Epic*

The NR which enables us to detect the interpolations in the SR has also its own significance It is again followed where SR is not satisfactory As the two Recensions NR and SR are *not thus of* equal strength there is evidently no scope for the conventional wavy line for showing the differences between them The wavy line is of course used only when there is a doubt about the original reading in the SR This method which is the only possible method in the circumstances does not show Editor s Failure It is again true that each text variant should be considered on its own merit and this *has been followed in the Critical Edition as far as possible* In *many cases it is observed* that the NR presents a polished text— a fact which restricts the scope of the consideration of individual readings in the two Recensions It sometimes so happens that a reading which appears to be better may have been the result of an after thought like an easy reading evolving from a difficult one

Extent of the Constituted Text

The constituted Text of the Aranyakanda consists of 2466 stanza units divided into 71 Sargas as against 2469 stanzas and 75 Sargas in the Southern Recension (Bombay edition the Kumbhakonam edition has 2842 stanzas) Gorresio s edition has 2842 stanzas and 79 Sargas while the Lahore edition has 2560 stanzas and 82 Sargas Of the total number of 1377 * passages 919 are pure insertions and 368 are pure substitutes *while 90 * passages are of mixed nature and* 263 *are exclusive to individual* MSS Of the insertion * passages 304 are exclusive to the NR (63 NW+241 NE) and 101 are exclusive

[1] Cf *Memoirs* of the Archaeological Survey of India No 70 by Pandit M S Vats

to the SR (D+S) This will bring the number of * passages down to 341 only (1377-368 subst. - 663 of individual MSS - 304 of N - 101 of S=341) This will give us a fair idea of the early additions to the text of the Rāmāyaṇa at different stages

The commentators all Southern, throw some light on the extent of the Araṇyakāṇḍa when they comment upon R 1 4 2 (Vulgate=196 * of the Cr ed) Their views are as follows —

		Sargas	*Ślokas*
1	Udāri	75	2732
2	Rāmānuja	75	portion missing in the MS
3	Maheśvaratīrtha	75	2732
4	Govindarāja	75	2732
5	Katakayogīndra	75	2732

Cs simply criticises Ck's view. Ct is silent on this point The commentator, Devarama, omits this stanza As this stanza is also omitted in the NR the commentator, Lokanatha Cakravarti, does not get an opportunity to discuss the matter.

The above analysis shows that there is only one textual tradition in the SR from the time of Udāri (12th or 13th century A D) Udāri is followed by Ramanuja, Maheśvaratīrtha, Govindaraja and Katakayogīndra The fact that Maheśvaratīrtha and Katakayogīndra who belong to the School of Śaṅkarācārya have followed the text of Udāri who belongs to the rival School of Ramanujacarya, is very significant Equally significant is the fact that even later commentators like Nāgeśa Śivasabaya and Devarama (of the Śaṅkara School) have followed the text of Udāri

The constituted text of the Araṇyakāṇḍa consisting of 2066 stanzas thus represents the earliest form of the Epic *solely on the evidence of MSS* It is neither a copy of the SR nor a critical recensional edition It is critical in the true sense as it has been fixed after a careful consideration of all the Recensions and their Versions The two Recensions, NR and SR cannot be accepted simultaneously When one of them has therefore to be selected, preference is given to that Recension which is older of the two The SR which is more archaic than the NR has naturally formed basis of the Critical Edition. And this is appreciated by some members of the Board of Referees and other eminent scholars

Appendix Passages

The long passages which are not adequately supported by the MSS and which are, therefore, considered as interpolated are given in the Appendix I Their number is 18 out of which 11 are found in the N MSS and 7 are found in the S MSS The purpose of these interpolated passages is quite obvious in all the cases *e g* fondness for ethical matter in No 1 and that for details in the other passages

Passage No 1 (20 ll) is found only in D₂ It contains ethical wisdom Passage No 2 (17 ll) is found in the NE MSS only It gives a detailed description of the forest The location of this passage varies with the MSS—a feature indicating its spurious nature The passage No 3 of 83 lines describes in detail the conversation between Agastya and Rama and the history of Dandakaranya and is found in the NW and S (except T₃) MSS It is however, not at all commented upon by all the Southern commentators Govindaraja's remark in the beginning of his commentary on 3 12 1 (Cr ed) is very significant— एतावत्स्थले सर्वपिच्छिन्नमिति प्रतीयते, कथाया अपर्यवसानात् ।

He evidently suggests that there is nothing missing between 3 11 and 3 12 The passage is, therefore a late addition It is not ncluded in any edition of the SR The story of Dandaka, of course appears in R 7 79–81 (Vulgate)

The passage No. 4 *found in some N MSS* (*excluding* B) contains 25 lines and gives the details of the ancestry of Jatayus Passage No 5 (21 ll) found in the NE MSS (ex Ñ₁) and passage No 6 (21 ll) found in some MSS (Ś₁ Ñ D₁₂ M₂) give the details of the conversation between Ifara and

Dūṣana in two different versions Passage No 7 (29 ll) found in the S MSS only and Passage No 8 (54 ll) found in D1 only give two versions of 3 24 Passage No 9 (20 ll) found in the NE MSS and partly in some S MSS describes the fight between Rama and Khara It is omitted in the printed editions of the SR and not commented upon by the Southern commentators Passage No 10 (109 ll) found in the S MSS only corresponds to the Sarga 31 of the SR (Vulgate) which narrates how Ravana hears of the death of Khara and determines to slay Rama It is commented upon by the Southern commentators

Passage No 11 (92 ll) found in the N MSS corresponds to Sarga 46 in Gorresio s edition and to Sarga 45 in the Lahore edition It continues Marica s speech dissuading Ravana from his evil plan Passage No 12 (67 ll) found in some N MSS and one S MS (D1) corresponds to Sarga 63 in the Gorresio and Lahore editions It is considered *prakṣipta* in the editions of the *SR* The passage narrates how Brahman asks Indra to give sacrificial food to Sita in Lanka so that she can sustain her life during the period of custody Indra accordingly goes to Sita gives her sacrificial food reports about Rama and carries a message to Rama from her Passage No 13 (40 st) found in the S MSS only covers the two Sargas 62 and 63 of the editions of the SR which are commented upon by the Southern commentators The unusual metre (*Upajati*) of the latter half of the passages (= Sarga 63 of the Vulgate) also confirms the spuriousness of the passage The passage gives a detailed description of Rama s lamentation Passage No 14 (18 ll) found in the S MSS only describes in detail the southward march of Rama Passage No 15 (37 ll) found in the N MSS only describes the martial spirit of Rama Passage No 16 (50 ll) found in the N MSS only continues the speech of Laksmana The remark of the commentator Udali about this passage is very significant He says अत्र परं 'सुमित्रा गत्वा धन्वाय इत्याद्य केचिच्छ्लोका केषुचि कोशेषु सन्ति। त प्रक्षिप्तत्वान्न प्रदर्श्यन्ते। (Cf Cr App on 3 62 4 p 323) Passage No 17 (24 ll) found in the S MSS only narrates the story of a Raksasi, *Ayomukhi* by name how she approaches Laksmana with a view to enjoying his company and how her nose and ears are cut off by Laksmana There is a reference to one *Ayomukhi* the wife of Vighna in the Puranas (cf Brahmanda 3 59 13 Vayu 84 13) The last Passage No 18 (46 ll) found only in V1 B1 gives a detailed description of the Lake Pampa

The Śloka metre in the Ramayana

Prof Burrow while reviewing the Volume I Balakanda Fascicules 2 and 3 (JRAS, 1962, Part 3-4 pp 149-151) refers to the structure of the Śloka metre and expects some discussion about the Ślokas of three lines or one line and about the construction of some lines It may be remarked in this connection that the regular pattern of the Śloka metre (two lines of four padas) is followed in this Critical Edition But when the syntactical connection requires a change in the standard the Editors have taken three lines or rarely one line or four lines as a stanza unit as is common with Sanskrit Commentators and even with the Editors of the Critical Edition of the Mahabharata (BORI Poona) and other works Out of 2066 stanzas in the Aranyakanda there are only 45 stanzas of 3 lines 1 stanza of 1 line and 1 stanza of 4 lines This method of grouping lines (3 or 4 or 1) is found to be convenient for the understanding of the text These are only exceptions to the general rule (of two lines or four padas of a Śloka) There are of course no two opinions with regard to the fact that the Ramayana was composed in the Śloka metre of two lines or four padas Regarding the other point of anomalous pattern of the second half of a Śloka corresponding to the beginning of a sentence which is concluded in the first line of the next sloka it may be observed that the anomaly is due to wrong numbering Cases of this type in the Aranyakanda which escaped attention are corrected in the Critical Notes at the end of the Kanda

The Rama Story in the Aranyakanda

Entering the Dandakaranya Rama visits the Āśramas of the sages and stays with them for ten years (3 10 25) During this period he kills Viradha, visits the hermitage of Śarabhanga who

advises him to meet the sage Sutiksna promises protection to the sages from the Raksasas and meets Sutiksna and Agastya On the advice of Agastya Rama goes to Pañcavati on the banks of the river Godavari and resides there for three years (cf *Govindaraja* on 3 54 22 cr ed, *according to* others two years with Sutiksna and about one year and two months in the Pancavati) The scene is now changed from the Northern India to the Deccan and the Southern India The association of Agastya with the Deccan is very significant from the history of Indian civilization

Rama and Laksmana kill Khara Dusana and many other Raksasas after the mutilation of Śurpanakha who urges Ravana to slay Rama and wed Sita Ravana reveals his project to Marica who dissuades him from his evil design without success Marica assumes the form of a deer goes to Rama s hermitage enamours Sita and flees away and compels Rama to follow him Rama puts Laksmana in charge of Sita chases Marica and kills him Sita sends Laksmana away for assisting Rama and remains alone in the hermitage Ravana approaches her in the garb of an ascetic abducts her and flies in the air Sita censures Ravana and weeps piteously Jatayus attacks Rāvana who kills him in the encounter Ravana returns to Lanka with Sita and implores her to become his consort Sita flatly refuses Ravana puts her in the Aśoka Garden under the control of Raksasa women and gives her the time limit of one year for deciding the question of marrying him (3 54 22)

While returning Rama sees terrible portents laments most pathetically, reproachs Laksmana and starts search for Sita Laksmana pacifies Rama and inspires him with courage Rama meets Jatayus who enlightens him on Sita s abduction Rama and Laksmana meet Kabandha who gives valuable guidance for the acquisition of Sita *Rama meets Śabari and reaches the Lake Pampa*

Ramayana Department

Baroda 28 9 1963 G H BHATT

Vijayadaśami V S 2019

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

N.B.:—A * passage which is a substitute passage in one edition and an insertion passage in another edition is marked by the sign { placed before that * passage. A passage noted in the footnotes in the Lahore edition is marked by fn in the Concordance.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1 $1–3^{b}$	1 $1–3^{b}$	1 $1–3^{b}$	6 $1–3^{b}$	4 $1–3^{b}$
2*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	3^{cd}
3*	—	—	—	—
$4–5^{b}$	$4^{c}–5$	$4^{c}–5$	$4–5^{b}$	$4–5^{b}$
5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
4*	—	—	9^{ab}	—
$6–7^{b}$	$6^{c}–7$	$6^{c}–7$	$5^{c}–6$	$5^{c}–6$
$7^{c}–9$	$8–10^{b}$	8–9	$7^{c}–8$, $9^{c}–10^{b}$	$7^{c}–9$
6*	—	—	10^{cd}	—
$10–11^{b}$	$10^{c}–11$	10	$11–12^{b}$	$10–11^{b}$
7*	12^{ab}	11^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}
8*	—	—	—	—
12–14	13–15	12–14	13–15	12–14
10*	—	—	—	—
15	16	15	16	15
12*	17^{ab}	—	—	—
16–21	$17^{c}–22$	16–21	17–21	16–21
15*	—	—	23	22
22	23	22	22	5 1
16*	—	—	—	2
17*	—	—	—	—
2 1–2	2 1–2	2 1–2	7 1–2	3–4
19*	—	—	3	—
3–4	3–4	3–4	4–5	5–6
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	7^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	7^{cd}
22*	—	—	—	—
6	6	6	8	9
7	7	$7^{a–d}$	7	8
8^{ab}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
24*	—	—	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	9^{ab}	10^{ab}
$9–13^{b}$	$9–13^{b}$	$8^{c}–12^{b}$	$9^{c}–13$	$10^{c}–14$
$13^{c–f}$	$13^{c}–14^{b}$	$13^{a–d}$	23	16
25*	—	—	—	17
14^{ab}	14^{cd}	13^{ef}	24^{ab}	18^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{ab}	—	—
$14^{e}–16$	$15^{c}–18^{b}$	$14^{c}–16$	$24^{c}–27^{b}$	$18^{c}–21^{b}$
26*	—	—	—	21^{cd}
27*	—	—	—	22^{ab}
28* l. 1	—	—	—	22^{cd} fn. l. 2
" l. 2	—	—	27^{cd}	22^{cf} fn. l. 3
29*	—	—	—	—
17–19	$18^{c}–21$	17–19	$28–31^{b}$	22^{ef} fn. l. 4–10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
30*	—	—	31^{cd}	22^{cd} fn. l. 11
20-24	22-26	20-24	32-36	„ „ l. 12-21
3 32*	3 (1^{a-d})	3 (1)	7 —	5 —
1^{ab}	1^{ef}	2^{ab}	14	22^{cd}
(33*	—	—	—	15
34*	—	—	15^{ab}	—
1^{cd}	1^{gh}	2^{cd}	15^{cd}	23
35*	—	—	—	—
2	2	3	16	24
36*	—	—	17^{ab}	—
3	3	4	$17^{c}-18^{b}$	25
37*	—	—	18^{cd}	—
4-5	4-5	5-6	19-20	26-27
6	6	7	21	—
7	7	8	22	28
8-9	8-9	9-10	8 1-2	29-30
39*	—	—	—	31
10	10	11	—	32
11	11	12	3	—
12	12	13	4	33
41*	13	14	—	—
13	14	15	5	34
43* l. 1-5	$15-17^{b}$	$16-18^{b}$	—	—
43(A)*	—	—	—	—
43* l. 6	17^{cd}	18^{cd}	—	—
14	18	19	6	35
44* l. 1-18	19-26	20-27	—	—
„ l. 19-26	4 1-4	4 1-4	—	—
$15-16^{d}$	5-6	5-6	$7-9^{b}$	$36-38^{b}$
46* l. 1-8	7-10	7-10	—	—
„ l. 9-12	11-12	[11-12]	—	—
„ l. 13	13^{ab}	13^{ab}	—	—
16^{ef}	13^{cd}	13^{cd}	9^{cd}	38^{cd}
48* l. 1	14^{ab}	14^{ab}	—	—
48(A)*	—	—	—	—
48* l. 2	14^{cd}	14^{cd}	—	—
17	15	15	10	39
49*	—	—	—	—
50*	—	—	11	40
18	16	16	12	41
51*	—	—	—	—
19^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	13^{ab}	42^{ab}
52*	—	—	13^{cd}	42^{cd}
$19^{c}-20^{b}$	$17^{c}-18^{b}$	$17^{c}-18^{b}$	14	43
20^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	15^{ab}	44^{cd}
53*	—	—	$15^{c}-16^{b}$	—
21^{ab}	18^{cd}	18^{ef}	—	44^{ab}
21^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	16^{cd}	45^{ab}
21^{ef}	20^{ab}	19^{cd}	17^{ab}	45^{cd}
22^{ab}	20^{cd}	19^{ef}	18^{ab}	46^{cd}
22^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	17^{cd}	46^{ab}
23-25	$21^{c}-24^{b}$	$20^{c}-22^{d}$	$18^{c}-21^{b}$	47-49
54* l. 1	24^{cd}	22^{ef}	—	—
—	25-26 (r.)	23-24 (r.)	—	—
54* l. 2-3	27	25	—	—
26	28	26	$21^{c}-22^{b}$	50
56*	29-33	27-31	—	—
27	34	32	25	53
4 1^{ab}	5 1^{ab}	5 1^{ab}	9 1^{ab}	6 1^{ab}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Corres o Fd.	Lahore Ed.
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2	1^{c}–2^{b}	8 22^{c}–23	5 51–52^{b}
57*	—	—	24^{ab}	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	24^{cd}	52^{cd}
58*	—	—	—	—
3–5^{b}	3^{c}–5^{b}	3–4	9 1^{c}–3^{b}	6 1^{c}–3^{b}
59*	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–8^{b}	6–8	5^{c}–8^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
60*	—	—	—	—
8^{c}–10	9–11^{b}	8^{c}–10	6^{c}–8	6^{c}–8
61*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{cd}	9	9
64*	12^{c}–13	11^{e}–12	—	—
11^{c-f}	14	13	10	10
65*	—	—	—	—
12	15	14	11	11
66*	16	15	—	—
13–18^{b}	17–22^{b}	16–21^{b}	12–17^{b}	12–17^{b}
18^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
67*	—	[22^{ab}]	—	—
19	23	22^{c}–23^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}
69*	[24^{ab}]	23^{cd}	—	—
20–25	24^{c}–29	24–29	19–24	19–24
72*	30^{ab}	30^{ab}	—	—
26^{ab}	30^{cd}	30^{cd}	25^{cd}	—
26^{cd}	31^{ab}	31^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
26^{ef}	31^{cd}	31^{cd}	26^{ab}	25^{cd}
73*	—	—	26^{c}–27^{b}	—
27	32	32	27^{c}–28^{b}	26
74* l. 1	—	—	29^{ab}	—
74* l. 2	—	—	—	—
28^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	25^{cd}	27^{ab}
28^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	29^{cd}	27^{cd}
29	34	34	30	28
30	[36^{a-d}]	36	31	29
{75*	35	35	—	—
76*	36^{e-h}	37	—	—
31–33	37–39	39–40^{d}	32–34	30–32
78*	[40^{ab}]	40^{ef}	—	—
34	40^{c-f}	41	35	33
35	41	42	36	33 fn
36	42	43	37	34
5 1–2^{b}	6 1–2^{b}	6 1–2^{b}	10 1–2^{b}	7 1–2^{b}
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	3
80*	—	—	—	4^{ab}
81*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	2^{cd}
82*	—	—	—	—
4	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	4	4^{c}–5^{b}
5	5^{c}–6	5^{c}–6	5–8^{b}	5^{c}–9
6–8	7–9	7–9	8^{c}–11^{b}	10–12
9	10	10	—	13
10	11	11	11^{c}–12^{b}	14
11–13	12–14	12–14	12^{c}–16^{b}	15–17
14–18	15–19	15–19	16^{c}–21^{b}	18–22
90*	—	—	21^{cd}	—
91*	20	20	—	—
19	21–22^{b}	21–22^{b}	22–23^{b}	23–24^{b}
92*	—	—	23^{c}–24^{b}	24^{c}–25^{b}
93*	22^{c}–23	22^{c}–23	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
20	$24-25^{b}$	$24-25^{b}$	$24^{c}-25$	$25^{c}-26$
95*	25^{cd}	25^{cd}	—	—
96*	—	—	—	—
21	26	26	26	27
6 $1-8^{b}$	7 $1-8^{b}$	7 $1-8^{b}$	11 $1-8^{b}$	8 $1-8^{b}$
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9	9	9	9	9
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{cd}	8^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	10^{ab}
99*	11^{ab}	11^{ab}	—	—
$10^{e}-11$	$11^{c}-12$	$11^{c}-12$	—	$10^{c}-11$
12	13	13	$10-11^{b}$	12
101*	—	—	—	13
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	—	15^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
14	15	15	12	14
15	16	16	13	16
102* l. 1	—	—	14^{ab}	—
102(A)*	—	—	—	—
102* l. 2-4	—	—	$14^{c}-15$	—
16	17	17	16	17
103*	—	—	—	18
17	18	18^{a-d}	17	19
104*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
105*	—	—	—	—
106*	—	—	—	—
18-19	$19^{c}-21^{b}$	19-20	—	20-21
20-21	$21^{c}-23^{b}$	$21-22^{b}$	18-19	22-23
108*	23^{cd}	22^{cd}	—	—
22	24	23	20	24
7 1-2	8 1-2	8 1-2	12 1-2	9 1-2
109*	—	—	—	3
3-4	3-4	3-4	3-4	4-5
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}
$7-8^{b}$	$7-8^{b}$	$7-8^{b}$	$7-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	8^{cd}
9	9	9	$8^{c}-9$	9
10-13	10-13	10-13	10-13	10-13
112*	—	—	—	14^{ab}
14-18	14-18	14-18	14-18	$14^{c}-18$
113*	—	—	—	19^{ab}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
115*	—	—	—	—
116*	20	20	—	—
8 [117*	9 —	9 —	—	20^{ab}
118*	—	—	—	20^{c-f}
1*	1	1	13 1	10 1
[119*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
3	$3-4^{b}$	3	3-4	$2^{c}-3$
4	$4^{c}-5^{b}$	4	6	5
121* l. 1-4	$5^{c}-7^{b}$	5-6	—	—
121(A)*	[7^{ab}]	7^{ab}	—	—
121* l. 5	7^{cd}	7^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	8	8	5	4
123*	—	—	—	—
6^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	7^{c}–8^{b}	6^{ab}
6^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
7	10	10	8^{c}–9^{b}	7
125*	—	—	—	—
8	11	11	9^{c}–10^{b}	8
9–12	12–15	12–15	10^{c}–14^{b}	9–12
127*	—	—	14^{c}–15^{b}	—
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	—	13^{cd}
14	17	17	16^{ab}	—
15	18	18	16^{c}–17^{b}	14
130*	—	—	—	—
16–19	19–22	19–22^{d}	17^{c}–21^{b}	15–18
132*	23	22^{c}–23^{b}	—	—
20–23	24–27	23^{c}–26	21^{c}–25^{b}	19–22
134*	—	—	25^{cd}	—
24^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	23^{ab}
24^{c}–25^{b}	28^{c}–29^{b}	27^{c}–28^{b}	26	23^{c}–24^{b}
25^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	24^{cd}
26–29	30–33	29–32	28–31	25–28
9 1–5	10 1–5	10 1–5	14 1–5	11 1–5
6^{ab}	[6^{ab}]	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
6^{c}–18	6^{c}–19^{b}	6^{c}–19	6^{c}–19	6^{c}–20
App. I (No. 1) l. 1–20	—	—	—	—
19^{ab}	19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	21^{ab}
138*	—	—	20^{c}–21^{b}	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
139*	—	—	22^{ab}	—
20^{a-d}	20^{c}–21^{b}	21	23	22
20^{ef}	21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—
140*	21^{ef}	22^{cd}	—	—
21	22	23	24	23
10 1–9	11 1–9	11 1–9^{d}	15 1–9	12 1–9
145*	[10^{ab}]	9^{ef}	—	—
10–13^{b}	10^{c}–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}
13^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}	13^{cd}	13^{c-f}
147*	14^{cd}	14^{cd}	—	—
14^{abc}	15^{abc}	15^{abc}	14^{abc}	15^{abc}
14^{d}	15^{d}	15^{d}	14^{d}	—
148*	—	—	—	—
149*	—	—	15	13 fn. l. 5–6
15	16	16	16	14
16^{a}	17^{a}	17^{a}	17^{a}	—
16^{b}–20^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	15^{d}–19^{a}
150*	—	—	—	—
20^{b}–21^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	19^{b}–20^{b}
152* l. 1	—	—	22^{cd}	—
,, l. 2	—	—	—	—
153* l. 1	—	—	—	20^{cd}
153(A)*	—	—	—	—
,, l. 2	—	—	—	13 1^{ab}
154*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
21^{c}–22^{b}	22^{c}–23^{b}	23	23	2
155*	—	—	—	—
22^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	1^{cd}
156*	—	—	24^{cd}	—
23^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	—	3^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
23^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{ab}	3^{cd}
$24–25^{b}$	$25–26^{b}$	$25^{c}–26$	$25^{c}–26$	4^{ab}, 4^{ab} fn, 4^{cd}
159*	—	—	27	—
$25^{c–f}$	$26^{c}–27^{b}$	27	28	5
26^{ab}	27^{cd}	28^{ab}	29^{ab}	—
$26^{c}–36$	28–37	$28^{c}–38$	$29^{c}–39$	6–15
161*	—	—	40	—
37^{ab}	38^{ab}	39^{ab}	41^{ab}	16^{ab}
162*	—	—	—	—
$37^{c}–38^{b}$	$38^{c}–39^{b}$	$39^{c}–40^{b}$	$41^{c}–42^{b}$	$16^{c}–17^{b}$
38^{cd}	39^{cd}	40^{cd}	—	17^{cd}
163*	—	—	—	—
$39–40^{b}$	$40–41^{b}$	$41–42^{b}$	$42^{c}–43$	$18–19^{b}$
164*	—	—	44^{ab}	19^{cd}
40^{cd}	41^{cd}	42^{cd}	44^{cd}	—
$40^{e}–41$	42–43	43–44	45–46	$20–21^{d}$
165*	—	—	—	21^{ef}
42–46	44–48	45–49	**16** 1–5	**14** 1–5
166*	—	—	6	—
167*	—	—	—	—
47–51	49–53	50–54	7–11	6–10
168*	—	—	—	—
$52–53^{c}$	$54–55^{c}$	$55–56^{c}$	$12–13^{c}$	$11–12^{c}$
$53^{d}–54^{e}$	$55^{d}–56^{e}$	$56^{d}–57^{e}$	$13^{d}–14^{e}$	12 fn
$54^{d}–58$	$56^{d}–60$	$57^{d}–61$	$14^{d}–18$	$12^{d}–16$
$59–60^{b}$	$61–62^{b}$	$62–63^{b}$	$19–20^{b}$	$17–18^{b}$
$60^{c}–62$	$62^{c}–64$	$63^{c}–65$	$20^{c}–31$	$18^{c}–20$
172*	—	—	32	—
63–64	65–66	66–67	33–34	21–22
174* l 1	—	—	35^{ab}	—
174(A)*	—	—	—	—
174* l 2–4	—	—	$35^{c}–36$	—
65–68	67–70	68–71	37–40	23–26
176*	—	—	41	—
69–71	71–73	72–74	**17** 1–3	**15** 1–3
179*	—	—	—	—
72	74	75	—	4
73^{ab}	75^{ab}	76^{ab}	13^{ab}	5^{cd}
182*	—	—	13^{cd}	—
73^{cd}	75^{cd}	76^{cd}	4^{ab}	6^{ab}
App I (No 2) l 1–17	—	—	$4^{c}–12$	—
74^{ab}	76^{ab}	77^{ab}	—	6^{cd}
74^{cd}	76^{cd}	77^{cd}	—	5^{ab}
75	77	78	14	7
183*	—	—	15	—
76–78	78–80	79–81	16–18	8–10
79	81	[82]	19	11
80–83	82–85	83–86	20–23	12–15
185*	—	—	24	—
186*	—	—	—	—
$84–89^{b}$	$86–91^{b}$	$87–92^{b}$	$24–30^{b}$	$16–21^{b}$
{189*	—	—	—	—
$89^{c}–91$	$91^{c}–93$	$92^{c}–94$	$30^{c}–32$	$21^{c}–23$
191*	—	—	33	—
92	94	95	**18** 2	$24^{a–d}$
192*	—	—	—	—
193*	—	—	—	24^{ef}
11 194*	**12** —	**12** —	1	**16** —
195*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1-3^{b}	1-3^{b}	1-3^{b}	3-5^{b}	1-3^{b}
197*	—	—	5^{c}-6^{b}	—
3^{c}-6	3^{c}-6	3^{c}-6^{d}	6^{c}-9	3^{c}-6
199*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7-13	7^{c}-14^{b}	7-13	10-16	7-13
201*	—	—	17	—
14	14^{c}-15^{b}	14	18	14
202*	—	—	19	—
15-16	15^{c}-17^{b}	15-16	20-21	15-16
17-18	17^{c}-19^{b}	17-18	—	17 18
203* l. 1-2	19^{c}-20^{b}	20^{ab}, 19^{cd}	—	—
„ l. 3	20^{cd}	19^{ab}	—	—
„ l. 4	21^{ab}	20^{cd}	—	—
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	22^{ab}	19^{ab}
204* l. 1	—	—	22^{cd}	—
„ l. 2-5	—	—	—	—
„ l. 6-9	—	—	23-24	—
19^{c}-20^{b}	22-23^{b}	21^{c}-22^{d}	—	19^{c}-20^{b}
20^{cd}	23^{cd}	22^{ef}	25^{ab}	20^{cd}
206*	—	—	25^{c}-26^{b}	—
21^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	—	21^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	26^{cd}	22^{ab}
22^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	27^{cd}	21^{cd}
22^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	27^{ab}	22^{cd}
23-25	26-28	25-27	28^{c}-31	23-25
—	[29^{ab}r.]	28^{ab}r.	—	—
26^{ab}	29^{cd}	28^{cd}	32^{ab}	26^{ab}
26^{cd}	29^{ef}	28^{ef}	34^{cd}	26^{cd}
209*	—	—	35	27
27^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	—	28^{ab}
27^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	32^{cd}	28^{cd}
210*	—	—	33-34^{b}	—
28-33	31-36	30-35	36-41	29-34
213*	—	—	45	35-36
214*	—	—	—	—
34	37	36	42-44	37
215*	—	—	—	38^{ab}
216*	—	—	46-48	—
App. I (No. 3) l. 1	—	—	—	—
„ l. 2-23	—	[37-46]	—	—
„ l. 23 fn.	—	—	—	—
„ l. 24-34	—	[47-51]	—	—
„ l. 35-38	—	[52-53^{d}]	—	17 10-11
App. I (No. 3) l. 38 fn.	—	—	—	12^{ab}
„ l. 39-42	—	[53^{e}-54]	—	12^{c}-14^{b}
„ l. 43	—	—	—	14^{cd}
„ l. 44-46	—	[55-56^{b}]	—	15-16^{b}
„ l. 46 fn.	—	—	—	16^{cd}
„ l. 47-53	—	[56^{c}-59^{b}]	—	17-20^{b}
„ l. 53 fn.	—	—	—	20^{cd}
„ l. 54-61	—	[59^{c}-62]	—	21-24
„ l. 61 fn.	—	—	—	25^{ab}
„ l. 62-67	—	[63-65^{d}]	—	25^{c}-27
„ l. 68-69	—	—	—	28
„ l. 70-73	—	[65^{e}-67^{b}]	—	29-30
„ l. 74-78	—	[67^{c}-69]	—	—
„ l. 79-80	—	[70]		31^{a-d}
„ l. 80 fn.	—	—	—	31^{ef}
„ l. 81-82	—	[71^{a-d}]	—	18 1

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
" l. 83	—	[71^{ef}]	—	—
" l. 83 fn	—	—	—	—
12 217*	13 —	13 —	19 1	17 —
218*	—	—	—	—
1	1	1	2	1
219*	—	—	—	—
2	2	2	3^{ab}	2
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	3^{c}-4	3-4^{b}
221*	—	—	—	—
4^{c}-5	4^{c}-5	4^{c}-5	5-6^{b}	4^{c}-5
223*	—	—	6^{cd}	—
6	6	6	7	6^{a-d}
224*	—	—	—	6^{ef}
7-8	7-8	7-8	8-9	7-8
225*	—	—	—	9^{ab}
9	9	9	10	9^{c-f}
10-12^{b}	10-12^{b}	10-12^{b}	11-13^{b}	18 2-4^{b}
226*	—	—	—	—
12^{c}-14^{b}	12^{c}-14^{b}	12^{c}-14^{b}	13^{c}-15^{b}	4^{c}-6^{b}
—	—	[14^{cd}r.]	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ef}	15^{cd}	6^{cd}
—	[15^{c}-1 r]	15-16r	—	—
15-16	15k-16	17-18	16-17	7-8
227*	—	—	—	9^{ab}
228*	—	[19^{ab}]	—	—
17-22	17-22	19^{c}-24	18-23	9^{c}-15
229*	—	—	24	—
23-25	23-25	25-27	25-27	16-18
13 1^{ab}	14 1^{ab}	14 1^{ab}	20 1^{ab}	19 1^{ab}
230*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{c-f}
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	2-3^{b}	3-4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	3^{cd}	4^{cd}
{232* l. 1	—	—	—	—
" l. 2-3	—	—	4	4^{cd} fn.
5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}
5^{b}	5^{b}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}
5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{d}	5^{d}
6-10	6-10	6-10	6-10	6-10
233* l. 1-2	—	—	—	11^{ab} fn.
" l. 3	—	—	11^{cd}	11^{cd}
" l. 4	—	—	—	—
" l. 5-18	—	—	—	11^{cd} fn. l. 1-14
234*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
11^{c}-13^{b}	11^{c}-13^{b}	11^{c}-12	12-13	12-13
236*	—	—	—	14^{ab}
13^{c}-16	13^{c}-16	13-16^{b}	14-17^{b}	14^{c}-18^{b}
238* l. 1-13	—	—	—	17^{ab} fn. l. 5-17
17^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	17^{cd}	18^{cd}
239*	—	—	—	—
17^{c}-18	17^{c}-18	17-18^{b}	18-19^{b}	19-20^{b}
{240*	—	—	—	{47
19-20	19-20	18^{c}-20	19^{c}-21	20^{c}-22
243* l. 1	—	—	—	49^{cd} fn.
" l. 2-7	—	—	—	50-52

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21-23	21-23	21-23	22-24	23-25
{248* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	25^{ab}	26^{cd}
24^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{cd}	27^{ab}
25^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	26^{ab}	25^{cd}
25^{cd}	25^{cd}	26^{ab}	26^{cd}	$27-28^{ab}$
26^{ab}	26^{ab}	25^{cd}	27^{ab}	27^{cd}
26^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	27^{cd}	29^{ab}
App. I (No. 4) l. 25	—	—	—	$30^{c}-42$
$27-28^{b}$	$27-28^{b}$	$27-28^{b}$	$28-29^{b}$	$43-44^{b}$
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{cd}	$44^{c}-45$
—	—	—	—	46 f.
—	—	—	—	48–49 f.
29	29	29	30	53
30	30	$[30^{a-d}]$	31	54
31^{ab}	31^{ab}	30^{ef}	32^{ab}	—
256*	—	—	—	—
31^{cd}	31^{cd}	31^{ab}	33^{ab}	—
32^{ab}	32^{ab}	31^{cd}	32^{cd}	—
$32^{c}-34^{b}$	$32^{c}-34^{b}$	$32-33^{b}$	$33^{c}-35^{b}$	$55-57^{ab}$
257*	$[34^{cd}]$	33^{cd}	—	—
34^{cd}	34^{ef}	33^{ef}	35^{cd}	57^{cd}
258*	—	—	—	58-59
35-36	35-36	34-35	36-37	60-61
259*	—	—	38	—
14 1	15 1	15 1	21 1	20 1
260*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
{261*	—	—	2^{cd}	—
$2^{c}-4^{b}$	$2^{c}-4^{b}$	$2^{c}-4^{b}$	3-4	$2^{c}-4^{b}$
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
262*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{cd}
6-8	6-8	6-8	6-8	6-8
265*	—	—	—	—
9-14	9-14	9-13	9-13	$9-14^{b}$
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	14^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	17^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	17^{ef}
16^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}
17	17	16	$15^{c}-16^{b}$	15
266*	—	—	$16^{c}-19$	—
18	18	17	20	16
267*	—	—	—	—
19-21	19-21	18-20	21-23	18-20
{268*	—	—	—	—
269*	—	—	—	—
270*	22-23	21-22	—	—
$22-28^{a}$	$24-30^{a}$	$23-29^{a}$	$24-30^{ab}$	$21-25^{a}$
272*	—	—	—	—
$28^{b}-29^{b}$	$30^{b}-31^{b}$	$29^{b}-30^{b}$	$30^{c}-31^{b}$	$25^{b}-26^{b}$
{274*	—	—	—	—
275*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	31^{cd}	26^{cd}
15 277*	16 —	16 —	22 —	21 1^{ab}
1-8	1-8	1-8	1-8	$1^{c}-8$
9	9	9	9	8 f.
10-17	10-17	10-17	10-17	9-16

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
279*	—	—	18	—
18-20	18-20	18-20	19-21	17-19
280*	21-22	21-22	—	—
21-28	23-30	23-30	22-29	20-27
29^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	—
29^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	30^{ab}	—
30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	—	—
30^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	30^{cd}	—
31-33	33-35	33-35	31-33	$28-30^{d}$
282*	—	—	—	30^{ef}
34-36	36-38	36-38	34-36	31-33
283*	39-40	39-40	—	—
37-39	41-43	41-43	37-39	34-36
16 1	17 1	17 1	23 1	22 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}
285*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	4^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
3^{cd}	4^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	2^{cd}
3^{ef}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
286*	—	—	4-10	—
—	—	—	11^{ab} r.	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{ab}
$4^{c}-5$	$5^{c}-6$	$5^{c}-6$	$12-13^{b}$	$4^{c}-5$
6^{ab}	$[7^{ab}]$	7^{ab}	13^{cd}	6^{ab}
287* l. 1	$[7^{cd}]$	7^{cd}	—	—
" l. 2	7^{ef}	8^{ab}	—	—
—	7^{gh}	—	—	—
6^{cd}	8^{ab}	8^{cd}	18^{ab}	7^{ab}
7^{ab}	8^{cd}	9^{ab}	—	7^{cd}
7^{cd}	9^{ab}	9^{cd}	14^{ab}	6^{cd}
288*	—	—	$14^{c}-15^{b}$	—
$8-10^{b}$	$9^{c}-11$	$10-12^{b}$	$15^{c}-17$	$8-10^{b}$
10^{c}	12^{a}	12^{c}	18^{c}	10^{c}
289*	—	—	$18^{d}-25^{c}$	—
$10^{d}-11$	$12^{b}-13^{b}$	$12^{d}-13^{d}$	$25^{d}-26$	$10^{d}-11$
290*	—	—	27-29	—
291*	—	—	—	—
292*	13^{cd}	13^{cd}	—	—
12	14	14	30	12
293*	$[15^{a-d}]$	15	—	—
13-15	$15^{e}-17$	$16-18^{b}$	$31-33^{b}$	13-15
295*	—	—	$33^{c}-34^{b}$	—
16^{ab}	18^{ab}	18^{cd}	34^{cd}	16^{ab}
296*	18^{cd}	19^{ab}	—	—
16^{cd}	19^{ab}	19^{cd}	35^{ab}	16^{cd}
297*	—	—	—	—
17	$19^{c}-20^{b}$	20	$35^{c}-36^{b}$	17
298*	—	—	—	—
18	$20^{c}-21^{b}$	21	$36^{c}-37^{b}$	18
299*	—	—	37^{cd}	—
19^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	38^{ab}	19^{ab}
300*	22^{ab}	22^{cd}	—	—
19^{cd}	22^{cd}	23^{ab}	39^{ab}	20^{ab}
20^{ab}	23^{ab}	23^{cd}	39^{cd}	19^{cd}
20^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	39^{ef}	20^{cd}
301*	—	—	—	—
302*	—	—	—	—
21^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	40^{ab}	21^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21^{ef}	24^{cd}, 25^{cd}	24^{cd}, 25^{cd}	4^{cd}	—, 21^{cd}
303*	25^{ab}	25^{ab}	—	—
{304*	—	—	—	—
22	26	26	41	22
305*	—	—	42	—
23-24	27-28	27-28	43-44	23-24
306*	—	—	45	—
25^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	46^{ab}	25^{ab}
307*	—	—	—	{26^{ab}
308*	—	—	—	25^{cd}
25^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	46^{cd}	26^{cd}
309*	—	—	—	26^{ef}
17 1-3	18 1-3	18 1-3	24 1-3	23 1-3
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}
311*	—	—	5^{ab}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{cd}
6-7	6-7	6-7	6-7	6-7
313*	—	—	—	—
8-9	8-9	8-9	8-9	8-9
315*	—	—	—	—
10-14	10-14	10-14	10-14	10-14
317*	—	—	15	—
15-18^{b}	15-18^{b}	15-18^{b}	16-19^{b}	15-18^{b}
318*	—	—	—	—
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	18^{cd}
{319*	—	—	—	—
320*	—	—	—	—
19	19	19	20	19
321*	—	—	—	—
20-21	20-21	20-21	21-22	20-21
323*	—	—	—	—
22	22	22	23	22
23^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	25^{ab}	23^{ab}
{324*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}
24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}
325*	—	—	—	—
25	25	25	26	25
26	26	26	—	26
18 1	19 1	19 1	25 1	24 1
326*	2-4	2-4	—	—
2-5	5-8	5-8	2-5	2-5
{327*	—	—	—	—
6	9	9	6	6
328*	—	—	—	—
7-10^{b}	10-13^{b}	10-13^{b}	7-10^{b}	7-10^{b}
329*	—	—	—	—
10^{c}-11	13^{c}-14	13^{c}-14	10^{c}-11	10^{c}-11
330*	15	15	—	—
331*	—	—	—	—
12	16	16	12	12
332*	—	—	13-14	—
333*	—	—	—	—
13	17	17	15	13
334*	—	—	—	—
14^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	16^{ab}	14^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
{335*	—	—	—	—
14^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	16^{cd}	14^{cd}
336*	—	—	17	—
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	15^{ab}
{337*	—	—	—	—
15^{c}-17	19^{c}-21	19^{c}-21	18^{c}-20	15^{c}-17
338*	—	—	—	—
18	22	22	21	18
339*	—	—	—	—
19	23	23	22	19
340*	—	—	—	—
20	24	24	23	20
341*	25	[25]	24	21
21	26	26	25	22
342*	—	—	26	—
343*	—	—	—	—
344*	[26^{e-h}]	27	—	23
19 1-11	20 1-11	20 1-11	26 1-11	25 1-11
12	12	[12]	12	12
13-16^{b}	13-16^{b}	13-16^{b}	13-16^{b}	13-16^{b}
16^{cd}	16^{cd}	[16^{cd}]	16^{cd}	16^{cd}
16^{e}-17	17-18^{b}	16^{e}-17	17	17
{347* l 1-2	—	—	—	—
347(A)*	—	—	18^{ab}	—
347(B)*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	18^{c}-19^{b}	18^{ab}, 19^{ab}
347* l 4	—	—	—	18^{cd}
18^{c}-19^{b}	19	18^{c}-19^{b}	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}
348*	—	—	—	—
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
20^{ab}	[20^{cd}]	20^{ab}	21^{ab}	22^{ab}
20^{cd}	—	[20^{cd}]	21^{cd}	22^{cd}
21^{ab}	20^{ef}	21^{ab}	22^{ab}	21^{ab}
21^{cd}	21^{ab}	21^{cd}	22^{c}-23	21^{cd}
22	21^{c}-22^{b}	22	24	23
352*	—	—	25	—
23^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	26^{ab}	24^{ab}
23^{cd}	[23^{ab}]	23^{cd}	26^{cd}	24^{cd}
353*	—	—	—	25
24^{ab}	[23^{cd}]	24^{ab}	27^{ab}	26^{ab}
354*	—	—	27^{cd}	26^{cd}
24^{cd}	23^{ef}	24^{cd}	28^{ab}	27^{ab}
355*	—	—	—	—
24^{ef}	23^{gh}	24^{ef}	28^{cd}	27^{cd}
356* l. 1	24^{ab}	25^{ab}	—	—
" l 2	—	[25^{cd}]	—	—
" l. 3	24^{cd}	25^{ef}	—	—
25	25	26	—	28
20 359*	21 —	21 —	27 —	26 —
1-4	1-4	1-4	1-4	1-4
{362*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
363*	—	—	—	—
6	6	6	6	6
364*	7	7	—	7
7-8	8-9	8-9	7	8-9
{365*	—	—	—	—
9-11	10-12	10-12	8-10	10-12
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	11^{cd}	13^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}
367*	—	—	—	—
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	20^{ab}	—
13^{ef}	15^{ab}	14^{ef}	13^{cd}	14^{cd}
368*	—	—	14^{ab}	16^{ab}
14	15^{c}–16^{b}	15	11	15
370*	—	—	22–23	—
371*	—	—	—	—
15	16^{c}–17^{b}	16	18	19
16^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	19^{ab}	20^{ab}
16^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	19^{cd}	20^{cd}
372*	—	—	—	20^{ef}
—	—	18 (r.)	—	—
17^{ab}	18^{ab}	19^{cd}	15^{ab}	17^{ab}
373*	—	—	15^{c}–16^{b}	—
374*	18^{cd}	—	—	—
17^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	14^{cd}	16^{cd}
18	20–21^{b}	20	16^{c}–17	17^{c}–18
375* l. 1	21^{cd}	21^{ab}	—	—
375(A)*	22^{ab}	[21^{cd}]	—	—
375* l. 2	22^{cd}	21^{ef}	—	—
376*	—	—	—	—
—	—	—	20^{c}–21 (r.)	—
21 1^{ab}	22 1^{ab}	22 1^{ab}	28 1^{ab}	27 1^{ab}
377*	—	—	—	—
1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5
379*	—	—	6–7	—
6	6	6	8	6
380* l. 1–15	—	—	9–16^{b}	—
380(A)*	—	—	—	—
380* l. 16	—	—	16^{cd}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	17^{ab}	7^{ab}
{381*	—	—	—	—
7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	17^{c}–19^{a}	7^{c}–9^{a}
9^{b}	[9^{b}]	9^{b}	19^{b}	9^{b}
9^{c}	9^{c}	9^{c}	19^{c}	9^{c}
9^{d}	[9^{d}]	9^{d}	20^{d}	9^{d}
382* l. 1	—	—	20^{ab}	—
,, the prior half of l. 2	—	—	20^{c}	—
,, the post. half of l. 2	—	—	19^{d}	—
10^{ab}	[9^{ef}]	10^{ab}	21^{ab}	10^{ab}
10^{cd}	9^{ci}	10^{cd}	21^{cd}	10^{cd}
11	10	11	22	11
384*	—	—	23–27^{b}	—
12–14	11–13	12–14	27^{c}–30^{b}	12–14
385*	—	—	30^{cd}	—
15–16	14–15	15–16	31–32	15–16
17	[16^{a-d}]	17	33	16 fn
18–19	16^{e}–17	18–19	34–35	17–18
20	18	20	36	22
21	19	21	37	23
22	20	22	38	21
387*	—	—	—	—
23–25	21–23	23–25	39–41	19–20, 24
26	24	26	42	25
22 1–2	23 1–2	23 1–2	29 1–2	28 1–2

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
3	3	3	4	4
4	4	4	3	3
5–9	5–9	5–9	5–9	5–9
393*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	13^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}	12^{cf}
11	11^{c}–12^{b}	12	—	10
12^{a}	12^{c}	13^{a}	10^{a}	11^{a}
396*	—	—	—	11^{bc}
12^{b}	12^{d}	13^{b}	10^{b}	11^{d}
12^{cd}	13^{ab}	13^{cd}	10^{cd}	12^{ab}
398*	—	[10^{cd}]	—	—
13–20	13^{c}–21^{b}	14–21	12–18	13^{c}–20
401*	—	—	19	—
21–27	21^{c}–28^{b}	22–28^{b}	20–26	21–27
405*	—	—	—	—
28–29^{b}	28^{c}–29	28^{c}–29	27–28^{b}	28–29^{b}
406*	30^{ab}	30^{ab}	—	—
407*	—	—	—	—
29^{c}–33	30^{c}–31^{b}, [31^{cd}], 31^{e}–33	30^{c}–34	28^{c}–32	29^{c}–33
408*	—	—	—	34
409*	—	—	—	—
34	34	35	33	35
23 1–5^{b}	24 1–5^{b}	24 1–5^{b}	30 1–5^{b}	29 1–5^{b}
411*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
412*	—	—	10	—
6–9	6 9	6–8	6–9	6–9
414*	10	9	—	—
10 11	11–12	10–11	11–12	10–11
416*	—	—	13–14^{b}	—
12	13	12	14^{c}–15^{b}	12
417*	—	—	15^{cd}	—
418*	14	13	—	—
13–16	15–18	14–17	16–19	13–16
419*	—	—	—	17–18
17^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	19^{ab}
420*	19^{c}–22^{b}	18^{c}–21^{b}	—	—
421*	—	—	—	—
17^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
{422*	—	—	—	—
18	23	22	21	20
423* l 1–2	—	—	22	21
423(A)*	—	—	—	22^{ab}
423(B)*	—	—	—	—
423* l 3–4	—	—	23	22^{c-f}
423(C)*	—	—	—	—
423* l 5 6	—	—	24	23
423(D)*	—	—	—	—
423* l 7–8	—	—	—	24
423* l. 9–12	—	—	25–26	25–26
424*	24–27^{b}	23–25	—	—
19	27^{c}–28^{b}	26	27	27
425*	—	—	—	—
20–22	28^{c}–31^{b}	27–29	28–30	28–30
428*	—	—	31	31
23	31^{c}–32^{b}	30	32	32
429*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
430*	—	—	—	—
24–26	32^{c}–35^{b}	31–33	33–36^{b}	33–36^{b}
27^{ab}	35^{cd}	34^{ab}	37^{ab}	—
App. I (No. 5) l. 1–7	—	—	37^{c}–40	—
,, ,, 7 fn. l. 1	—	—	—	—
App. I (No. 5) l. 7 fn. l. 2–3	—	—	41	—
,, l. 7 fn. l. 4	—	—	—	—
,, l. 8–11	—	—	42–43	—
,, l. 12–13	—	—	—	—
,, l. 14–21	—	—	44–46	—
27^{cd}	35^{ef}	34^{cd}	36^{cd}	36^{cd}
App. I (No. 6) l. 1–14	—	—	—	37–43
,, l. 14 fn.	—	—	—	—
,, l. 15–21	—	—	—	44–46
—	[36^{a-d} r.]	35^{c}	—	—
433*	36^{e-h}	36	—	—
24 1	25 1	25 1	31 1	30 1
435*	—	—	—	—
2–5	2–5	2–5	2–5	2–5
439*	6	6	—	—
6–8^{e}	7–9^{c}	7–9^{f}	6–8^{e}	6–8^{e}
440*	9^{d}–10^{a}	9^{de}	—	—
8^{d}–10^{b}	10^{b}–11	9^{f}–10	8^{d}–10^{b}	8^{d}–10^{b}
441*	—	—	—	—
10^{cd}	12^{ab}	—	10^{cd}	10^{cd}
11–13	12^{c} 15^{b}	11–13	11–13	11–13
444*	—	—	—	—
14–17	15^{c}–19^{b}	14–17	14–17	14–17
445*	—	—	—	—
18	19^{c}–20^{b}	18	18	18
446*	—	—	—	—
19	20^{c}–21^{b}	19	19	19
{447* l. 1	—	—	20^{ab}	—
447* l. 2–6	—	—	20^{c}–22	—
,, l. 7–8	—	—	—	—
{448*	—	—	—	—
449*	—	—	—	—
20^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	23^{ab}	20^{ab}
20^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	23^{cd}	—
20^{ef}	22^{cd}	20^{ef}	—	20^{cd}
451*	—	—	—	21
452* l. 1–2	23	21	—	—
,, l. 3	24^{ab}	[22^{ab}]	—	—
,, l. 4	24^{cd}	22^{cd}	—	—
21	25	23	24	22
453*	—	—	25–27	—
22	26	24	28	23
454*	—	—	29–30	—
23	27	25	38	24
{456*	—	—	—	—
24–25	28, 30	26, 28	39, 31	25–29
458*	—	—	40–44^{b}	—
459*	29	27	—	—
460*	—	—	32–34	—
26^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	35^{ab}	31 1^{ab}
461*	—	—	35^{c}–36^{b}	—
26^{c}–27	31^{c}–32	29^{c}–30	36^{c}–37	1^{c}–2
462*	33–34^{b}	31	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
28^{ab}	34^{cd}	32^{ab}	44^{cd}	3^{ab}
463*	—	—	45–49	—
28^{cd}	35^{ab}	32^{cd}	—	3^{cd}
App I (No 7) l 1–9	35^{c}–39	32^{e}–36	—	—
l 9 fn	—	[37]	—	—
" l 10–20	40–45^{b}	38–43^{b}	—	—
l 21–22	[45^{c-f}]	43^{c}–44^{b}	—	—
" l 23	45^{gh}	44^{cd}	—	—
" l 24–25	46	[45]	—	—
l 26–29	—	[46]	—	—
App I (No 8)	—	—	—	—
25 464*	26 —	26 —	32 1–2	—
465*	1–3^{b}	1–2	—	—
1–2	3^{c}–5^{b}	3–4	3–5	4–5
467*	—	—	6–9	—
3	5^{c}–6^{b}	5	10	6
468* l 1–8	—	—	—	7–10
468(A)* l 1–3	—	—	—	10 fn.
" l 4	—	—	—	—
468* l 9	—	—	—	11^{ab}
468(B)*	—	—	—	—
468* l 10–11	—	—	—	11^{c}–12^{b}
468(C)* l 2	—	—	—	—
468* l 12–16	—	—	—	12^{c}–14
469*	—	—	—	—
4^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	15^{ab}
470*	7–9	6^{c}–9^{b}	—	—
4^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
471*	—	—	—	—
5–6^{b}	10^{c}–11	10	12–13^{b}	16–17^{b}
472*	—	—	13^{cd}	17^{cd}
473*	—	—	—	—
6^{c-f}	12	11	14	18
474*	—	—	—	19–23
475*	—	—	—	—
476*	—	—	—	—
477*	—	—	—	—
478*	—	—	15–17	—
7	13	12	18	24
480*	—	—	—	25–26
8^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	19^{ab}	27^{ab}
481*	—	—	—	—
8^{c}–10	14^{c}–16	13^{c}–15	19^{c}–21	27^{c}–29
482*	—	—	—	—
11^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	22^{ab}	30^{ab}
11^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	22^{cd}	30^{ef}
11^{ef}	18^{ab}	17^{ab}	—	30^{cd}
484*	—	—	—	—
12–14	18^{c}–21^{b}	17^{c}–19	23–25	31–33
15^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	26^{ab}	34^{ab}
15^{cd}	22^{ab}	20^{ab}	26^{cd}	34^{d}
485*	22^{c}–28	21–26	—	—
486*	—	—	—	—
16–22	29–34	27–32	27–32	35–40
489*	—	—	—	41
490* l 1–2	—	—	33	—
" l 3–4	—	—	—	—
22–23	35–36	33–34	34–35	42–43
491*	37	35	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
24	38	36	36	44
26 493*	27 —	27 —	33 —	23 1
494*	—	—	—	—
$1-6^{b}$	$1-6^{b}$	$1-6^{b}$	$1-6^{b}$	$2-7^{b}$
495*	—	—	$6^{c}-7^{b}$	$7^{c}-8^{b}$
496*	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	8^{cd}
7	7	7	8	10
{497*	—	—	—	9
8	8	8	9	11
498* l. 1-2	—	—	10	—
498(A)*	—	—	—	—
498* l. 3-7	—	—	$11-13^{b}$	—
9-10	9-10	9-10	28-29	12-13
{499*	—	—	—	—
500*	—	—	30^{ab}	—
501*	—	—	—	—
502*	—	—	—	—
$11-12^{b}$	$11-12^{b}$	$11-12^{b}$	$13^{c}-14$	$14-15^{b}$
503*	—	—	15	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	16^{ab}	15^{cd}
504* l. 1	—	—	16^{cd}	16^{ab}
504* l. 2-11	—	—	17-21	—
504(A)*	—	—	—	—
504* l. 12-13	—	—	22	—
,, l. 14-15	—	—	—	—
504(B)*	—	—	—	—
504(C)*	—	—	—	—
504* l. 16-25	—	—	23-27	—
12^{ef}	13^{ab}	13^{ab}	30^{cd}	16^{cd}
13-15	$13^{c}-16^{b}$	$13^{c}-15$	31-33	17-19
506*	—	—	34	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	35^{ab}	20^{ab}
507*	—	—	—	—
$16^{c}-17$	$17-18^{b}$	$16^{c}-17$	$35^{c}-36$	$20^{c}-21$
{508* l. 2	—	—	—	—
18-19	$18^{c}-20^{b}$	18-19	37-40	22-23
{509*	—	—	—	—
510*	—	—	—	24
20	20^{c-f}	20	41	25
511*	—	—	—	—
512*	—	—	—	25 fn.
27 513*	28 —	28 —	—	33 1^{ab}
1	1	1	43	1^{c-f}
514*	—	—	—	—
515*	—	—	—	—
2	2	2	42	2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	34 $1-2^{b}$	3^{ab}
$3^{c}-8^{b}$	$3^{c}-8^{b}$	$3^{c}-8^{b}$	$2^{c}-7^{b}$	$3^{c}-8^{b}$
518*	—	—	$7^{c}-8^{b}$	—
$8^{c}-11$	$8^{c}-11$	$8^{c}-11$	$8^{c}-11$	$8^{c}-11$
519*	12	12	—	—
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
520*	—	—	—	12^{cd}
521*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—
13	14	14	13	13
14-16	15-16, 18	15-17	14-19	14-16
522*	17	18	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	17^{ab}
{524*	—	—	—	—
525*	—	—	—	—
526*	—	—	—	—
17^{c}–21	19^{c}–23	19^{c}–23	20^{c}–25	17^{c}–21
531*	—	—	26	—
22–29	24–32	24^{c}–32	27–33	22–30
538*	—	—	34–35	—
30	33	33	36	31
28 1–5	29 1–5	29 1–5	35 1–5	34 1–5
539*	—	—	6	—
6–13	6–13	6–13	7–14	6–13
540*	—	—	15–16	14–15
541*	—	—	—	—
14–15	14–15	14–15	17–18	16–17
542*	—	—	—	—
16–17	16–17	16–17	19–20	18–19
544*	—	—	—	—
18–23	18–23	18–23	21–26	20–25
546*	—	[24–25]	27–28	35 1–2
24	24	26	29	3
App. I (No 9) l. 1–2	—	—	30	4
" " l. 3–4	—	[27]	31	5
" " l. 5–20	—	—	32–39	—
25–26^{b}	25–26^{b}	28–29^{b}	40–41^{b}	6–7^{b}
548*	—	—	41^{cd}	—
26^{cd}	26^{cd}	29^{cd}	42^{ab}	7^{cd}
549*	—	—	42^{c}–48^{b}	—
27^{ab}	27^{ab}	30^{ab}	49^{ab}	8^{ab}
{550*	—	—	48^{cd}	—
27^{cd}	27^{cd}	30^{cd}	49^{cd}	8^{cd}
552*	—	—	50–51^{b}	—
28^{ab}	28^{ab}	31^{ab}	51^{cd}	9^{ab}
554* l. 1–8	—	—	52–55	—
" l. 9–12	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	31^{cd}	—	9^{cd}
555*	—	—	—	10
556*	—	—	—	—
29 1	30 1	30 1	56	11
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	59^{cd}	12^{ab}
559*	—	—	60	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	57	12^{cd}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	58	13^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	59^{ab}	13^{cd}
4	4	4	—	14
5–7	5–7	5–7	61–63	15–17
563*	—	—	64^{ab}	—
564*	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	64^{c}–66^{b}	18–19
10	10	10	67^{c}–68^{b}	21
{566*	—	—	—	—
11	11	11	66^{c}–67^{b}	20
12	12	12	68^{c}–69^{b}	22
567*	—	—	—	23^{ab}
568* l. 1–2	—	—	69^{c}–70^{b}	24
" l. 3	—	—	70^{cd}	23^{cd}
" l. 4	—	—	71^{ab}	—
13–15	13–15	13–15	71^{c}–74^{b}	25–27
569*	—	—	74^{c}–76^{b}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	76^{cd}	28^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	77^{cd}	29^{ab}
17^{ab}	17^{ab}	16^{ef}	77^{ab}	28^{cd}
17^{c}-19	17^{c}-19	17-18	78-80^{b}	29^{c}-31
572* l. 1-2	—	—	80^{c}-81^{b}	—
" l. 3	—	—	—	—
" l. 4-6	—	—	81^{c}-82	—
20-24^{b}	20-24^{b}	19-23^{b}	83-87^{b}	32-36^{b}
24^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	36^{cd}
25	25	24	87^{c}-89	37
573*	—	—	—	—
26	26	25	90	38
575*	—	—	91-92	—
576*	—	—	—	39
27-28	27-28	26-27	93-94	40-41
577*	—	—	95-96	—
29^{ab}	33^{cd}	28^{ab}	97^{ab}	42^{ab}
578*	—	—	97^{c}-98^{b}	—
29^{cd}	34^{ab}	28^{cd}	98^{cd}	42^{cd}
579*	—	—	99-101	—
30-32	34^{c}-37^{b}	29-31	102-104	43-45
580*	—	—	105-108	46-49
581*	29-33^{b}	32-35	—	—
33-35	37^{c}-40^{b}	36-38	109-111	50-52
583* l. 1-4	—	—	112-113	53-54
" l. 5-8	—	—	114	—
" l. 9-12	—	—	115	55
584*	40^{c}-41	39-40	—	—
30 App. I (No. 10) l. 108	31 1-50	31 1-48	36 —	36 —
1-2^{b}	32 1-2^{b}	32 1-2^{b}	1-2^{b}	1-2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{cd}
3-5^{a}	3-5^{a}	3-5^{a}	2^{c}-4^{c}	3-5^{a}
5^{bc}	5^{bc}	5^{bc}	4^{d}-5^{a}	5^{ab} fn.
5^{d}	5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
6-7^{b}	6-7^{b}	6-7^{b}	7^{c}-8	7-8^{b}
585*	—	—	—	—
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	8^{cd}
8-9	8-9	8-9	5^{c}-7^{b}	5^{c}-6
10^{a}	10^{a}	10^{a}	9^{c}	9^{a}
586*	—	—	—	—
10^{b}	10^{b}	10^{b}	9^{d}	9^{b}
587*	10^{cd}	10^{cd}	—	—
10^{c}-13	11-14^{b}	11-14^{b}	10-13	9^{c}-13
589*	—	—	14^{ab}	14
14	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	15
590*	—	—	15^{cd}	16^{ab}
15-17^{b}	15^{c}-17	15^{c}-17	16-18^{b}	16^{c}-18^{b}
591* l. 1	—	—	18^{cd}	18^{cd}
591(A)*	—	—	—	18^{cd} fn.
591* l. 2-4	—	—	19-20^{b}	19-20^{b}
17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
18	18^{c}-19^{b}	18^{c}-19^{b}	24	24
19	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}	21	21
593*	—	—	22	22
20^{a-d}	20^{c}-21^{b}	20^{c}-21^{b}	23	23
20^{ef}	21^{cd}	21^{cd}	25^{ab}	25^{ab}
594*	—	—	—	—
21^{ab}	22^{ab}	21^{ef}	25^{cd}	25^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	—	26^{ab}
595*	23^{ab}	22^{cd}	—	—
21^{ef}	23^{cd}	23^{ab}	—	26^{cd}
596* l 1	24^{ab}	23^{ef}	—	—
l 2	24^{cd}	23^{cd}	—	—
597*	—	—	—	—
598*	—	—	—	—
22	25	24	26	27
31 1-7	33 1-7	33 1-7	37 1-7	37 1-7
600*	8	8	—	—
8-10	9-11	9-11	8-10	8-10
{601*	—	—	11	11
11-12	12-13	12-13	12-13	12-13
602*	—	—	—	—
13-14	14-15	14-15	14-15	14-15
{603*	—	—	—	—
15-23	16-24	16-24	16-24	16-24
32 1-3	34 1-3	34 $1-3^{d}$	38 1-3	38 1-3
605*	4^{ab}	[3^{ef}]	—	—
4	$4^{c}-5^{b}$	4	4	4
606*	—	—	—	—
5-9	$5^{c}-10^{b}$	5-9	5-9	$5-9^{d}$
10	$10^{c}-11$	10	10	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{ef}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	—
$12-14^{b}$	$13-15^{b}$	$12-14^{b}$	$12-14^{b}$	$10-12^{b}$
611* l 1	15^{cd}	14^{cd}	—	—
l 2-4	$16-17^{b}$	$15-16^{b}$	—	12^{ab} fn
$14^{c}-18$	$17^{c}-21$	$16^{c}-20^{d}$	$14^{c}-18$	$12^{c}-16$
613*	22^{ab}	20^{ef}	—	—
19	$22^{c}-23^{b}$	21	19	17
614*	—	—	—	18
615* l 1	—	—	20^{ab}	—
615(A)*	—	—	—	—
615* l 2	—	—	20^{cd}	—
20	23^{c-f}	22	21	19
616*	—	—	22	—
21-22	[23 e n]	23-24	23-24	20-21
23	24	25	25	22
618*	25	26	—	—
24	26	27	26	23
{619* l 1-4	—	—	—	—
619* l 5-8	—	—	27	—
33 1-4	35 1-4	35 1-4	39 1-4	39 1-4
620*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
621*	—	—	6^{ab}	—
6	6	6	$6^{c}-7^{b}$	6
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	7^{ab}
$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$
{622*	—	—	8^{cd}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	10^{ab}	8^{cd}
{623*	—	—	10^{cd}	—
9	9	9	—	9
10	10	10	9	10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
624*	—	—	$11^{c}-12^{b}$	—
$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	13^{cd} 14^{cd}	$11^{c}-12^{b}$
625*	—	—	—	12^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
697*	—	—	$6-11^{b}$	—
3-4	$3^{c}-5^{b}$	3-4	$11^{c}-13^{b}$	$3^{c}-5^{b}$
698*	—	—	$13^{c}-15$	—
5	$5^{c}-6^{a}$	5	16	$5^{c}-6^{b}$
700*	—	—	17-22	—
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	23^{ab}	6^{cd}
701*	—	—	—	7^{ab}
702*	—	—	—	—
6^{c-f}	7^{ab}, 8^{ab}	6^{cd}, 7^{cd}	$23^{c}-24$	7^{cd}, —
703*	7^{cd}	7^{ab}	—	—
7	$8^{c}-9^{b}$	8	25	8
705*	$9^{c}-10$	$9-10^{b}$	—	—
8	11	10^{c-f}	26	9
706*	—	—	27-29	—
$9-10^{b}$	$12-13^{b}$	$11-12^{b}$	$30-31^{b}$	$10-11^{b}$
707*	—	—	$31^{c}-32^{b}$	—
$10^{c}-13^{b}$	$13^{c}-16^{b}$	$12^{c}-15^{b}$	$32^{c}-35$	$11^{c}-14^{b}$
{708*	—	—	—	—
$13^{c}-14$	$16^{c}-17$	$15^{c}-16$	$36-37^{b}$	$14^{c}-15$
709*	—	—	$37^{c}-38^{b}$	—
15-16	18-19	17-18	$38^{c}-40^{b}$	16-17
712*	—	—	$40^{c}-41$	—
713*	20^{ab}	19^{ab}	—	—
17^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	42^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	42^{cd}	—
17^{ef}	21^{cd}	20^{cd}	43^{ab}	18^{cd}
715*	—	—	$43^{c}-44^{b}$	—
18	22	21	$44^{c}-45^{b}$	19
716*	—	—	45^{cd}	—
19-21	23-25	22-24	46-48	20-22
22	26	25	50	23
718*	—	—	51	—
23	27	26	49	24
24-25	28-29	27-28	52-53	25-26
719*	30^{ab}	29^{ab}	—	—
26	$30^{c}-31^{b}$	$29^{c}-30^{b}$	54-55	27-28
720*	—	—	—	—
721*	—	—	—	—
27^{ab}	31^{cd}	30^{cd}	56^{ab}	29^{ab}
{722*	—	—	$56^{c}-58^{b}$	—
723*	32^{ab}	31^{ab}	—	—
$27^{c}-28$	$32^{c}-33$	$31^{c}-32$	$58^{c}-59$	$29^{c}-30$
37 724*	39 —	39 —	43 1-5	42 —
1	1	1	6	1
725*	—	—	—	—
$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$7-11^{b}$	$2-6^{b}$
727* l. 1	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	11^{cd}	6^{cd}
728*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	—	12^{ab}	7^{ab}
$7^{c}-9^{b}$	$7^{c}-9^{b}$	7-8	$12^{c}-14^{b}$	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	7^{cd}
729*	—	—	15-16	—
10	10	$9^{c}-10^{b}$	17	—
730*	—	—	$18-19^{b}$	—
11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	20^{ab}	8^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{ef}	19^{cd}	8^{cd}
731* l. 1	—	—	20^{cd}	—
„ l. 2-3	—	[11]	21	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16^{c}–19	17^{c}–20	16^{c}–19	25^{c}–28	59^{c}–62
659*	—	—	29–31	—
20	21	20	32	63
660*	—	—	33	—
21	22	21	—	64
661*	23	22	—	—
662*	—	—	—	64 fn.
22	24	23	34	65
35 1	37 1	37 1	41 —	40 1
2	2	2	1	2
665*	—	—	—	—
3	3	3	2	3
666*	—	—	3	—
4	4	4	4	4
667*	—	—	—	—
668*	—	—	5	—
5	5	5	6	5
669*	—	—	7	—
6	6	6	8	6
670*	—	—	—	7
671*	—	—	—	—
7	7	7	9	8
672*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	9^{ab}
673*	—	—	11^{c}–12^{b}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{cd}	9^{cd}
9	9	9	14	10
674*	—	—	15	—
10	10	10	16	11
675*	—	—	—	—
11	11	11	17	12
12	12	12	13	13
676*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	18^{ab}	14^{ab}
677*	—	—	18^{c}–19^{b}	—
13^{c}–14	13^{c}–14	13^{c}–14	19^{c}–20	14^{c}–15
678*	—	—	21	—
15–16	15–16	15–16	22–23	16–17
{679*	—	—	—	—
681*	—	—	24–26	—
17–18^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	27–28^{b}	18–19^{b}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	25^{ab}	20^{ab}
683*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
19^{ab}	19^{cd}	19^{cd}	28^{cd}	19^{cd}
684*	20^{ab}	20^{ab}	—	—
19^{c}–20	20^{c}–22^{b}	20^{c}–22^{b}	29^{c}–31^{b}	20^{c}–22^{b}
685*	—	—	—	22^{cd}
686*	—	—	—	—
687*	—	—	31^{c}–32^{b}	—
688*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
689*	—	—	—	—
690*	—	—	—	—
21	22^{c}–23^{b}	23	32^{c}–33	23
692*	—	—	34–36	—
22–23	23^{c}–25	24–25	37–39	24–25
36 694*	38 —	38 —	42 1–2	41 —
1–2^{d}	1–2	1–2^{d}	3–4	1–2
695*	—	—	5^{ab}	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	5^{cd}	3^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
697*	—	—	$6-11^{b}$	—
3–4	$3^{c}-5^{b}$	3–4	$11^{c}-13^{b}$	$3^{c}-5^{b}$
698*	—	—	$13^{c}-15$	—
5	$5^{c}-6^{b}$	5	16	$5^{c}-6^{b}$
700*	—	—	17–22	—
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	23^{ab}	6^{cd}
701*	—	—	—	7^{ab}
702*	—	—	—	—
6^{c-f}	7^{ab}, 8^{ab}	6^{cd}, 7^{cd}	$23^{c}-24$	7^{cd}, —
703*	7^{cd}	7^{ab}	—	—
7	$8^{c}-9^{b}$	8	25	8
705*	$9^{c}-10$	$9-10^{b}$	—	—
8	11	10^{c-f}	26	9
706*	—	—	27–29	—
$9-10^{b}$	$12-13^{b}$	$11-12^{b}$	$30-31^{b}$	$10-11^{b}$
707*	—	—	$31^{c}-32^{b}$	—
$10^{c}-13^{b}$	$13^{c}-16^{b}$	$12^{c}-15^{b}$	$32^{c}-35$	$11^{c}-14^{b}$
708*	—	—	—	—
$13^{c}-14$	$16^{c}-17$	$15^{c}-16$	$36-37^{b}$	$14^{c}-15$
709*	—	—	$37^{c}-38^{b}$	—
15–16	18–19	17–18	$38^{c}-40^{b}$	16–17
712*	—	—	$40^{c}-41$	—
713*	20^{ab}	19^{ab}	—	—
17^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	42^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	42^{cd}	—
17^{ef}	21^{cd}	20^{cd}	43^{ab}	18^{cd}
715*	—	—	$43^{c}-44^{b}$	—
18	22	21	$44^{c}-45^{b}$	19
716*	—	—	45^{cd}	—
19–21	23–25	22–24	46–48	20–22
22	26	25	50	23
718*	—	—	51	—
23	27	26	49	24
24–25	28–29	27–28	52–53	25–26
719*	30^{ab}	29^{ab}	—	—
26	$30^{c}-31^{b}$	$29^{c}-30^{b}$	54–55	27–28
720*	—	—	—	—
721*	—	—	—	—
27^{ab}	31^{cd}	30^{cd}	56^{ab}	29^{ab}
722*	—	—	$56^{c}-58^{b}$	—
723*	32^{ab}	31^{ab}	—	—
$27^{c}-28$	$32^{c}-33$	$31^{c}-32$	$58^{c}-59$	$29^{c}-30$
37 724*	39 —	39 —	43 1–5	42 —
1	1	1	6	1
725*	—	—	—	—
$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$7-11^{b}$	$2-6^{b}$
727* l. 1	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	11^{cd}	6^{cd}
728*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	—	12^{ab}	7^{ab}
$7^{c}-9^{b}$	$7^{c}-9^{b}$	7–8	$12^{c}-14^{b}$	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	7^{cd}
729*	—	—	15–16	—
10	10	$9^{c}-10^{b}$	17	—
730*	—	—	$18-19^{b}$	—
11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	20^{ab}	8^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{ef}	19^{cd}	8^{cd}
731* l. 1	—	—	20^{cf}	—
" l. 2–3	—	[11]	21	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$12–13^{b}$	$12–13^{b}$	$12–13^{b}$	$22–23^{b}$	$10–11^{b}$
732*	—	—	$23^{c}–24$	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	25	11^{ab} fn.
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	26^{ab}	11^{cd}
734*	—	—	$26^{c}–30^{b}$	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	30^{cd}	11^{ab} fn.
735*	—	—	—	—
736* l. 1	—	—	31^{ab}	—
" l. 2	—	—	31^{cd}	12^{ab}
15	15	15	33	12^{c-f}
16	16	16	32	13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	34^{ab}	14
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	14 fn
737*	—	—	—	—
18	18	18	35	15
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	36^{ab}	—
738*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	—	16^{ab}
19^{ef}	20^{cd}	20^{cd}	36^{cd}	16^{cd}
739*	—	—	37–42	—
740* l. 1-2	21	21	—	—
740(A)*	—	—	—	—
740* l. 3-9	22–24	22–24	—	—
741*	—	—	—	—
20	25	25	43	17
38 1–12	40 $1–13^{b}$	40 $1–13^{b}$	44 $1–13^{b}$	43 $1–13^{b}$
742*	—	—	—	—
743*	13^{cd}	13^{cd}	—	—
$13–14^{d}$	14–15	$13^{e}–15^{b}$	$13^{e}–15^{b}$	$13^{e}–15^{b}$
744*	16^{ab}	15^{cd}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
745*	—	—	—	16^{ab}
746*	17^{ab}	16^{cd}	—	—
15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}
747*	18^{ab}	17^{cd}	—	—
748*	—	—	—	—
$15^{c}–16$	$18^{c}–19$	$17^{e}–18$	$16^{c}–17$	$16^{c}–17$
749*	20–21	19–20	—	—
$17–18^{b}$	$22–23^{b}$	$21–22^{b}$	$18–19^{b}$	$18–19^{b}$
18^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
750*	—	—	23–30	—
19^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	19^{cd}	19^{cd}
751*	24^{cd}	23^{cd}	—	—
19^{c-f}	25	24	20	20
752*	—	—	—	21^{ab}
753*	26^{ab}	25^{ab}	—	—
20	26^{c-f}	25^{c-f}	21	22
754*	—	—	22^{ab}	—
21	27	26	31	23
39 1–10	41 1–10	41 1–10	45 1–10	44 1–10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
12	12	12	12	—
—	—	—	13	—
$13–14^{b}$	$13–14^{b}$	$13–14^{b}$	$14–15^{b}$	—
$14^{c}–16$	$14^{c}–16$	$14^{c}–16$	$15^{c}–17$	12–13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	—	14^{ab}
755*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	18	14^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
758*	—	—	19	—
18-19	18-19	18-19	20-21	15-16
759*	—	—	—	—
760*	—	—	—	—
20	20	20	22	17
40 App. I (No. 11) l. 1	42 —	42 —	46 1^{ab}	45 1^{ab}
" l. 2	—	—	1^{cd}	—
" l. 3-4	—	—	2	1^{c}-2^{b}
" l. 4 fn.	—	—	—	2^{c}-3^{b}
" l. 5-7	—	—	3-4^{b}	4-5^{b}
" l. 8	—	—	4^{cd}	3^{cd}
" l. 9-10	—	—	—, 5^{ab}	5^{c}-6
" l. 11-18	—	—	5^{c}-9^{b}	7-10^{b}
" l. 18fn.	—	—	—	—
" l. 19-21	—	—	9^{c}-10	10^{c}-11
" l. 22	—	—	—	12^{ab}
" l. 23	—	—	—	—
" l. 24, prior half	—	—	11^{a}	12^{c}
" l. 24, post. half	—	—	11^{d}	12^{d}
" l. 25, prior half	—	—	11^{c}	13^{a}
" l. 25, post. half	—	—	11^{b}	13^{b}
" l. 26-43	—	—	12-20	13^{c}-21
" l. 44	—	—	21^{ab}	—
" l. 45	—	—	21^{cd}	22
" l. 46-49	—	—	—	—
" l. 50-53	—	—	47 1-2	46 1-2
" l. 54	—	—	3^{ab}	—
" l. 55-56	—	—	—	3
" l. 57	—	—	3^{cd}	4^{ab}
" l. 58-59	—	—	—	4^{c-f}
" l. 60-73	—	—	4-10	5-11
" l. 73 fn.	—	—	—	—
" l. 74	—	—	—	—
" l. 75-77	—	—	11-12^{b}	—
" l. 78-84	—	—	12^{c}-15	12-15^{b}
" l. 85-86	—	—	16	—
" l. 87-89	—	—	17-18^{b}	15^{c}-16
" l. 90-91	—	—	—	17
" l. 92	—	—	—	19^{ab}
" l. 93	—	—	18^{cd}	19^{cd}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	48 1-2^{b}	47 1-2^{b}
{761*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
762*	—	—	—	46 18
2	2	2	—	47 3
763*	3	3	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	—	—
3^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{ab}
4-5	5-6	5-6	3-4	4^{c}-5
764*	—	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
766*	—	—	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
767*	8	8	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
768*	9^{ab}	—	—	—
7–11^{b}	9^{c}–13	9–13^{b}	6–10^{b}	7–11^{b}
770*	—	—	—	11^{c}–12^{b}
11^{c}–12	14–15^{b}	13–14	10^{c}–11^{b}, 13^{cd}	12^{c}–13
—	—	—	11^{cd}	—
771* l 1	—	—	—	14^{ab}
l 2, prior half	—	—	12^{a}	14^{c}
„ l 2 post half —prior half of l 3	—	—	—	14^{d}–15^{a}
771* l 3 post half —l 5	—	—	12^{b}–13^{b}	15^{b}–16^{b}
772*	—	—	—	—
773*	—	—	—	—
{774* l 1	—	—	—	16^{cd}
„ l 2	—	—	14^{ab}	17^{ab}
„ l 3	—	—	—	17^{cd}
„ l 4–19	—	—	{14^{c}–19	18–23
775*	15^{cd}	15^{ab}	—	—
13^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	—	48 1^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	16^{ab}	—	—
14^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	—	1^{cd}
776*	[17^{cd}]	17^{ab}	—	—
14^{c}–15	17^{c}–18	17^{c}–18	—	2–3
16–18^{b}	19–21^{b}	19–20^{d}	—	—
778*	—	—	—	—
18^{c}–20	21^{c}–23	20^{c}–22	—	—
21	24	23	—	4
22–25^{b}	25–28^{b}	24–26	—	—
780*	—	—	—	—
25^{c}–32	28^{c}–35	27–34	—	—
41 1^{ab}	43 1^{ab}	43 1^{ab}	49 —	6^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—
789* l 1	—	—	—	5^{ab}
790* l 1	—	—	—	—
789* l 2	—	—	—	5^{cd}
790* l 2	—	—	—	—
790* l 3	—	—	1^{ab}	—
790(A)* l 4 fn	—	—	—	—
2	2	2	5	6
790* l 5–9	—	—	2–4^{b}	—
790(B)* l 9 fn	—	—	—	—
790* l 10	—	—	4^{cd}	—
781*	3	[3]	—	—
3	4	4	—	7
789* l 13–19	—	—	—	8–11
790* l 13–18	—	—	6–8	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	16^{ab}	—
790* l 37 38	—	—	16^{c}–17^{b}	—
4^{c}–5	5^{c}–6	5^{c}–6	17^{c}–18	—
790* l 42–47	—	—	19–21	—
„ l 48	—	—	—	—
„ l 49–51	—	—	30^{c}–31	—
6–17	7–18	7–18	—	—
782*	—	—	—	—
18	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	9^{ab}	12^{ab}
790*(C) l 19 fn	—	—	—	—
19^{c}–20	20^{c}–21	20^{c}–21	9^{c}–10	12^{c}–13
21	22–23^{b}	22	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
783*	24^{ab}	23^{cd}	—	—
$22–23^{b}$	23^{cd}, $24^{c}–25^{b}$	23^{ab}, $23^{c}–24^{b}$	$11–12^{b}$	$14–15^{b}$
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	—	—
24–26	26–28	25–27	32–34	$15^{c}–17$
27^{ab}	29^{ab}	28^{ab}	—	18^{ab}
789* l. 35	—	—	—	18^{cd}
790* l. 59	—	—	—	—
{784* l. 1	—	—	—	—
789* l. 36–37	—	—	—	19
790* l. 60–61	—	—	35	—
{784* l. 2–3	—	—	—	—
789* l. 38	—	—	—	20^{ab}
790* l. 62	—	—	36^{ab}	—
27^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	36^{cd}	20^{cd}
{785*	—	—	38^{cd}	—
28^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	37^{ab}	21^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	37^{cd}	21^{cd}
786*	—	[29^{ef}]	—	—
787*	—	—	38^{ab}	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	39^{cd}	22^{ab}
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	39^{ab}	22^{cd}
30–31	32–33	31–32	40–41	—
789* l. 48–49	—	—	—	—
790* l. 74–75	—	—	42	—
789* l. 50–51	—	—	—	—
790* l. 76–77	—	—	—	—
32	34	33	—	—
33–35	35–37	34–36	43–45	—
790* l. 84–87	—	—	46–47	—
36–37	38–39	37–38	—	—
38–42	40–44	39–43	48–52	—
43^{ab}	45^{ab}	44^{ab}	—	—
43^{cd}	45^{cd}	44^{cd}	53^{ab}	—
790* l. 99–101	—	—	$53^{c}–54$	—
44^{ab}	46^{ab}	44^{ef}	—	—
44^{cd}	46^{cd}	45^{ab}	55^{cd}	23^{ab}
45^{ab}	47^{ab}	45^{cd}	—	—
45^{cd}	47^{cd}	46^{ab}	55^{ab}	24^{cd}
790(D)*	—	—	—	—
790* l. 104–105	—	—	56	—
{788* l. 8–2	—	—	—	—
46^{ab}	48^{ab}	46^{cd}	—	23^{cd}
789* l. 65–68	—	—	—	25 27
46^{cd}	48^{cd}	47^{ab}	—	—
47^{ab}	49^{ab}	47^{cd}	12^{cd}	—
$47^{c}–48$	$49^{c}–50$	$47^{e}–48$	$13–14^{b}$	$23–24^{b}$
49	51	49	—	28
789* l. 73–76	—	—	—	—
790* l. 110–173	—	—	57	—
42 1^{ab}	44 1^{ab}	44 1^{ab}	60 1^{ab}	49 1^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}	2^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	2^{ab}	$3^{c}–4$	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}
795*	—	—	$7–8^{b}$	—
4^{ab}	4^{ab}	3^{ef}	1^{cd}	2^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	8^{cd}	3^{ab}
796*	—	—	—	$3^{c}–4^{b}$

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
797* l. 1	—	—	9^{ab}	—
797* l. 2	—	—	—	—
,, l. 3-5	—	—	9^{c}–10	—
5^{ab}	5^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	6^{cd}	—
798*	—	—	5^{cd}	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{cd}	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	12^{ab}	—
7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	12^{cd}	5^{cd}
801*	—	—	13	—
7^{c}–9^{b}	7^{c}–8^{b}	7^{a-d}	6^{ab}; 11^{ab}	5^{ab}; 6^{ab}
803*	—	—	—	6^{cd}
804*	8^{cd}	7^{ef}	—	—
8^{c}–9^{b}	9	8	14	—
805*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
9^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	15^{ab}	—
806*	11–12^{b}	10–11^{b}	—	—
10^{ab}	12^{cd}	11^{cd}	15^{c}–16^{b}	—
807*	13	11^{c}–12^{b}	—	—
10^{cd}	14^{ab}	12^{cd}	16^{cd}	—
{808* l. 2	—	—	—	7^{ab}
809*	—	—	17^{ab}	—
11	14^{c}–15^{b}	13	17^{c}–18^{b}	8^{cd}, 7^{cd}
810*	—	—	—	8^{ab}
12^{ab}	15^{cd}	14^{ab}	—	9^{ab}
12^{cd}	16^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	9^{cd}
13^{ab}	16^{cd}	15^{ab}	19^{cd}	11^{ab}
13^{cd}	17^{ab}	15^{cd}	21^{ab}	11^{cd}
13^{e}	17^{c}	16^{a}	21^{c}	17^{a}
13^{f}	17^{d}	16^{b}	21^{d}	—
811* l. 1 the prior half	18^{a}	16^{c}	—	—
811* l. 1 the post half	18^{b}	16^{d}	—	17^{b}
,, l. 2	18^{cd}	16^{ef}	—	—
14^{ab}	19^{ab}	17^{ab}	25^{ab}	15^{ab}
813*	—	—	25^{cd}	15^{cd}
14^{cd}	19^{cd}	17^{cd}	22^{ab}	17^{cd}
15^{ab}	20^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	10^{ab}
815*	—	—	—	10^{cd}
15^{c-f}	20^{c}–21^{b}	18^{c-f}	16	18
16	[21^{c-f}]	19	20	16
17^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	27^{ab}	19^{ab}
816*	22^{ab}	20^{cd}	—	—
17^{c}	22^{c}	20^{e}	27^{c}	19^{e}
17^{d}	22^{d}	20^{f}	—	—
817*	23	21	—	—
18^{ab}	24^{ab}	22^{ab}	22^{cd}	13^{ab}
819* l. 1	—	—	23^{ab}	12^{ab}
819(A)*	—	—	—	{12^{cd}
819* l. 2-4	—	—	23^{c}–24	13^{c}–14
18^{c}–19^{c}	24^{c}–25^{c}	22^{c}–23^{c}	—	—
19^{d}	25^{d}	23^{d}	27^{d}	19^{d}
20–21	26–27	23^{e}–24	28	20–21
43 1–2	45 1–2	45 1–2	51 1–2	50 1–2
822*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
3–4^{b}	3–4^{b}	3	3^{c}–4	3^{c}–4
823*	—	—	5–7	—
4^{c}–6^{b}	4^{c}–6^{b}	4–5	8–9	5–6

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	—
824*	—	—	11^{c}–12	—
825*	7^{ab}	6^{cd}	—	—
7	7^{c}–8^{b}	7	10	7
8–9	8^{c}–10^{b}	8–9	13–14	8–9
828*	10^{c}–11^{b}	10	—	—
10–12	11^{c}–14^{b}	11–13	15–17	10–12
13	14^{c}–15^{b}	14	21	13
{831* l. 1	—	—	—	19^{ab}
831(A)*	—	—	—	—
831* l. 2	—	—	—	19^{cd}
14–15	15^{c}–17^{b}	15–16	22–23	14–15
{832*	—	—	—	20
833*	—	—	—	21
16–17	17^{c}–19^{b}	17–18	18–19	16–17
834*	—	—	—	—
18	19^{c}–20^{b}	19	20	18
19	20^{c}–21^{b}	20	24	22
20^{a-c}	21^{c}–22^{a}	21^{a-e}	25^{a-c}	—
835*	22^{bc}	21^{de}	—	—
20^{d}	22^{d}	21^{f}	25^{d}	—
21–22	23–24	22–23	26–27	23–24
836*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
23–24	25^{c}–27^{b}	24^{c}–25	28–29	25–26
—	—	—	30	—
25–27	27^{c}–30^{b}	26–28	31–33	27–29
839*	—	—	—	—
840*	30^{c}–31^{b}	29	—	—
28–29	31^{c}–33^{b}	30–31	34–35	30–31
841*	—	—	—	—
842*	—	—	36	—
30–31	33^{c}–34	32–33^{d}	37–38	32–33
843*	—	[33^{ef}]	—	—
32–34	35–37	34–36	39–41	34–36
35	38	37	42(1)	—
36–37	39–40	38–39	43–44	37–38
44 1^{ab}	**46** 1^{ab}	**46** 1^{ab}	**52** 1^{ab}	**51** 1^{ab}
845*	—	—	1^{c}–2	—
846*	—	—	3^{ab}	—
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	3^{c}–4^{b}	1^{c}–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	—
3^{a-d}	3	3^{a-d}	8^{c}–9	—
3^{ef}	4^{ab}	3^{ef}	—	2^{cd}
4–5	4^{c}–6^{b}	4–5	5–8^{b}	3–4
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	10^{ab}	5^{ab}
850*	—	—	10^{cd}	—
6^{c}–7	7–8^{b}	6^{c}–7	11–12^{b}	5^{c}–6
852*	—	—	12^{c}–13^{b}	—
8–10	8^{c}–11^{b}	8–10	13^{c}–16^{b}	7–9
854*	11^{cd}	[11^{cd}]	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	16^{cd}	10^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{ef}	17^{ab}	10^{cd}
855*	—	—	17^{c}–19^{b}	—
12–13	13–14	12–13	19^{c}–21^{b}	11–12
856* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2	—	—	21^{cd}	—
14	15	14	22	13
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	25^{cd}	16^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	26^{ab}	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
16	17	16	26^{c}–27^{b}	16^{c-f}
858* | 1–6	—	—	28–30	—
" | 7	—	—	—	—
" | 8–10	—	—	31–32^{b}	—
17^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	27^{cd}	17^{ab}
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	17^{cd}
18^{ab}	19^{ab}	17^{ef}	32^{cd}	18^{ab}
859*	—	—	—	—
860*	—	—	33–34^{b}	—
18^{c}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	18^{a-d}	24^{c}–25^{b}	14^{cd}
19^{cd}	20^{cd}	18^{ef}	24^{ab}	14^{ab}
20	21	19^{a-d}	23	15
21–25	22–27^{b}	19^{e}–24	35–40	18^{c}–23
864*	—	—	41	—
26	27^{c}–28^{b}	25	42	24
865*	—	—	43	—
27–30	28^{c}–32^{b}	26–29	44–47	25–28
31^{ab}	32^{cd}	30^{ab}	48–49	—
31^{c}–32	33–34	30^{c}–31	50–51	29–30
33–34	35–36	32–33	—	31–32
35–36	37–38	34–35	52–53	33–34
45 1	**47** 1	**47** 1	**53** —	**52** 1
2	2	2	1	2
871*	—	—	—	—
3–6	3–6	3–6	2–5	3–6
7^{a-d}	7	7^{a-d}	6	6 fn.
7^{ef}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
8	8^{c}–9^{b}	8	7	7
872*	—	—	8–9^{b}	—
873*	—	—	9^{c}–10	—
9–10^{a}	9^{c}–10^{c}	9–10^{a}	11–12^{a}	8–9^{a}
10^{b}	10^{d}	10^{b}	—	9^{b}
874*	11^{ab}	10^{cd}	—	9^{cd}
10^{c}	11^{c}	11^{a}	12^{c}	10^{a}
10^{d}	11^{d}	11^{b}	12^{b}	10^{b}
10^{e}	12^{a}	11^{c}	—	10^{c}
10^{f}	12^{b}	11^{d}	12^{d}	10^{d}
875*	12^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	11^{ab}
876*	13^{ab}	12^{cd}	13^{cd}	11^{cd}
11–16	13^{c}–19^{b}	13–18	14–19	12–17
877*	—	—	20	—
17	19^{c}–20^{b}	19	21	18
879*	20^{c}–21^{b}	20	—	—
18	21^{c}–22^{a}	21	22	19
880*	—	—	23^{ab}	—
19	22^{c}–23^{b}	22^{a-d}	23^{c}–24^{b}	20
881*	23^{cd}	[22^{ef}]	—	—
20	24	23	24^{c}–25^{b}	21
882*	—	—	—	—
883*	—	—	25^{c}–26^{b}	—
21	25	24	26^{c}–27^{b}	22
884*	—	—	27^{c}–28^{b}	—
22	26	25	28^{c}–29^{b}	23
885* | 1–6	—	—	29^{c}–32^{b}	—
885(A)*	—	—	—	—
885* | 7	—	—	32^{cd}	—
23–25	27–29	26–28	33–35	24–26
886*	—	—	36–37^{b}	—
887* | 1	—	—	37^{cd}	27^{ab}

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
887* the prior half of l 2	—	—	38^{a}	27^{c}
887(A)*	—	—	—	—
887* the post half of l 2	—	—	38^{b}	27^{d}
26	30	29	38^{c}–39^{b}	28
888*	—	—	39^{c}–40^{b}	—
27	31	30	40^{c}–41^{b}	29
889*	—	—	41^{c}–42^{b}	—
28	32	31	42^{c}–43^{b}	30
890*	—	—	—	—
29	33	32	43^{c}–44^{b}	31
891*	34	33	—	—
30	35	34	45^{c}–46^{b}	32^{c}–33^{b}
892*	—	—	—	—
31	36	35	44^{c}–45^{b}	32^{ab} 32^{ab} fn
32	37	36	46^{c}–47^{b}	33^{c}–34^{b}
33	38	37	47^{c}–48^{b}	—
893*	—	—	—	—
34	39	38^{ab}, 38^{ef}	48^{c}–49^{b}	—
—	—	[38^{cd}]	—	—
{894*	—	—	—	—
896*	—	—	—	—
35^{ab}	40^{ab}	39^{ab}	—	—
897*	—	—	49^{cd}	—
898*	—	—	—	—
35^{cd}	40^{cd}	39^{cd}	—	35^{ab}
899*	—	—	—	—
36^{ab}	41^{ab}	40^{ab}	50^{ab}	35^{cd}
901*	—	—	—	—
36^{cd}	41^{cd}	40^{cd}	50^{cd}	35^{ef}
902*	—	—	51^{ab}	36^{ab}
903*	—	—	—	36^{cd}
904*	—	—	51^{cd}	—
37^{ab}	42^{ab}	41^{ab}	52^{ab}	—
905*	—	—	52^{cd}	—
37^{cd}	42^{cd}	41^{cd}	—	—
37^{ef}	43^{ab}	41^{ef}	—	—
38^{ab}	43^{cd}	42^{ab}	54^{ab}	—
38^{cd}	44^{ab}	42^{cd}	54^{cd}	—
906*	—	—	—	—
907*	—	—	55	—
39	44^{c-f}	43	53	—
908*	—	—	—	—
40–41	45–46	44–45	56–57	37–38
909*	—	—	—	—
42–43	47–48	46–47	58–59	39–40
910*	—	—	60	—
44–45	49–50	48–49	61–62	41–42
46 1	48 1	48 1	54 1	53 —
2–7	2–7	2–7	2–7	1–6
911*	—	—	8–11	—
8–11	8–11	8–11	12–15	7–10
912*	—	[12^{cd}]	—	—
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{ab}	11^{ab}
12^{c}–18	12^{c}–18	12^{c}–18	16^{c}–22	11^{c}–17
913*	19	19	—	—
19–20	20–21	20–21	23–24	18–19
914*	—	—	—	—

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
21–23^{c}	22–24^{c}	22–24^{c}	25–27^{c}	20–22^{c}
915*	—	—	—	—
23^{d}	24^{d}	24^{d}	27^{d}	22^{d}
916*	—	—	28	23
47 1	49 1	49 1	55 1	54 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	8^{cd}	2^{cd}
3–5	3–5	3–5	9–11	3–5
6	6	6	3	6
917*	—	—	4–8^{b}	—
918*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	12^{ab}	7^{ab}
919*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{cd}	8^{ab}	7^{ef}	12^{cd}	7^{cd}
8	8^{c}–9^{b}	8	2	8
9^{ab}	[9^{cd}]	9^{ab}	13^{ab}	9^{ab}
9^{c}–10	9^{c}–10	9^{c}–10	13^{c}–14	9^{c}–10
920*	—	—	15	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	16^{ab}	11^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	—	11^{cd}
12	12–13^{b}	12–13^{b}	16^{c}–17	14–15^{b}
921*	—	—	18–19	—
922*	—	—	—	—
13–14	13^{c}–15^{b}	13^{c}–14	20–21	12–13
15^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	22^{ab}	15^{cd}
923*	16^{ab}	15^{cd}	—	—
15^{cd}	16^{cd}	15^{ef}	22^{cd}	—
924*	—	—	23–26^{b}	—
16	17	16	26^{c}–27^{b}	16
925*	—	—	27^{c}–28^{b}	—
17	18	17	28^{c}–29^{b}	17
18^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	31^{cd}	18^{ab}
18^{c}–19	19^{c}–20	18^{c}–19	32–33^{b}	18^{c}–19
926*	—	—	33^{c}–34^{b}	—
20	21	20	34^{c}–35^{b}	20
21	22	21	29^{c}–30^{b}	21
928*	—	—	30^{c}–31^{b}	—
22–23	23–24	22–23	35^{c}–37^{b}	22–23
24^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	—	24^{ab}
24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	38^{cd}	24^{cd}
929*	—	—	39^{ab}	—
25^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	37^{cd}	25^{ab}
930*	—	—	38^{ab}	—
25^{c}–26^{b}	26^{c}–27^{b}	25^{c}–26^{b}	39^{c}–40^{b}	25^{c}–26^{b}
26^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	—	26^{cd}
931*	—	—	—	—
27^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	—	27^{ab}
27^{c}–28	28^{c}–29	27^{c}–28	40^{c} 41	27^{c}–28
932*	—	—	42	—
29	30^{a-d}	29	43	29
30	[30^{e-h}]	30	44	—
933*	—	—	45	—
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	46^{ab}	29^{ab} fn
31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	46^{cd}	—
32–33	32–33	32–33	47–48	30–31
934*	—	—	49–50	—
34–35	34–35	34–35	51–52	32–33
936*	—	—	—	—
937*	36–39	36–39	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
39	40	40	—	34
938*	—	—	—	35
48 1	50 1	50 1	56 1–5	55 —
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	1^{ab}
940* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2–6	—	—	$6–8^{b}$	—
$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$8^{c}–9^{b}$	$1^{c}–2^{b}$
941*	3^{cd}	$[3^{cd}]$	—	—
3^{cd}	4^{ab}	3^{ef}	9^{cd}	2^{cd}
4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	12^{ab}	3^{ab}
942*	—	—	10–11	—
4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	12^{cd}	3^{cd}
$5–6^{d}$	$5^{c}–7^{b}$	5–6	13–14	4–5
943*	—	—	—	—
6^{ef}	7^{cd}	7^{ab}	15^{ab}	6^{ab}
944*	—	—	—	6^{cd}
7	8	$7^{c–f}$	16	$7^{c}–8^{b}$
945*	—	—	—	8^{cd}
946*	—	—	—	—
8–10	9–11	8–10	18–20	10–12
947*	—	—	—	—
11	12	11	17	9
12–13	13–14	12–13	21–22	13–14
948*	—	—	23	—
$14–17^{b}$	$15–18^{b}$	$14–17^{b}$	$24–27^{b}$	$15–18^{b}$
950*	—	—	27^{cd}	—
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	—	15^{cd}
18–19	19–20	18–19	28–29	19–20
951*	—	—	—	21^{ab}
20–21	21–22	20–21	30–31	$21^{c}–22$
952*	—	—	—	—
22–25	23–26	22–25	—	23–26
953*	—	—	—	—
$26–27^{b}$	$27–28^{b}$	$26–27^{b}$	—	$27–28^{b}$
27^{cd}	28^{ef}	27^{cd}	—	28^{cd}
954*	—	—	—	28^{ef}
955*	—	—	—	—
27^{ef}	28^{cd}	27^{ef}	35^{cd}	7^{ab}
49 1	51 $[1^{a–d}]$	51 1	32	56 1
2–3	$1^{e}–2$	2–3	33–34	2–3
956*	—	—	35	—
4–6	3–5	4–6	36–38	4–6
957*	—	—	39	—
7	6	7	40	7
8	7	8	—	8
9	8	9	41	9
959*	—	—	—	—
960*	—	—	42^{ab}	—
961*	—	—	—	—
10^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	42^{cd}	—
962*	—	—	43	—
11^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	44^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	10^{cd}	11^{cd}	44^{cd}	11^{cd}
963*	—	—	—	11^{ef}
964*	11–13	12–14	—	—
12^{ab}	14^{ab}	15^{ab}	45^{ab}	11^{ab}
12^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	45^{cd}	10^{cd}
965*	—	—	46–47	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13^{ab}	15^{ab}	16^{ab}	48^{ab}	12^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	16^{cd}	48^{cd}	—
14^{ab}	16^{ab}	17^{ab}	49^{ab}	—
14^{cd}	16^{cd}	17^{ef}	49^{cd}	13
14^{ef}	17^{ab}	18^{ab}	—	12^{cd}
966* l. 1–8	—	—	53–54	14–15
,, l. 9–10	—	—	57 1	—
967*	—	—	—	—
968*	—	—	56 50	—
969*	17^{c}–18	18^{c}–19	—	—
15	19	20	51	57 1
16	20	21	52	—
17	21	22	57 2	—
18^{ab}	22^{ab}	23^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
970*	22^{cd}	—	—	—
18^{c}	23^{a}	23^{c}	3^{c}	2^{c}
971*	23^{bc}	23^{de}	—	—
18^{d}	23^{d}	23^{f}	3^{d}	2^{d}
973*	—	—	—	—
19^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	4^{ab}	2 fn. l. 3
19^{c}–20^{b}	24^{c}–25^{b}	24^{c}–25^{b}	4^{c}–5^{b}	3–4^{b}
974*	—	—	—	4^{cd}
20^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	5^{cd}	5
21^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	6^{ab}	12^{ab}
975*	—	—	—	12^{cd}
21^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	6^{cd}	12^{ef}
22	27	27	7	6
976*	—	—	8	—
23–24^{b}	28–29^{b}	28–29^{b}	9–11^{b}	7–8
24^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	11^{cd}	8 fn.
978*	—	—	—	9
25	30	30	12	—
979*	—	—	13–17	—
26–27	31–32	31–32	18–19	10–11
980*	—	—	20	—
28	33	33	21	13
981*	—	—	22	—
29–30^{b}	34–35^{b}	34–35^{b}	23–24^{b}	14–15^{b}
982*	—	—	24^{c}–25^{b}	—
30^{c}–32	35^{c}–37	35^{c}–37	25^{c}–27	15^{c}–17
33	38	38	28	—
985*	39	39	—	—
34–35	40–41	40–41	29	18–19
986*	—	—	—	—
36–40	42–46	42–46	30–35	20–24
50 1	52 [1^{a-d}]	52 1	58 1	58 1
987*	—	—	2–3	—
2	1^{e-h}	2	4	2
988*	[2^{a-d}]	3	—	—
3	2^{e-h}	4	5	3
989*	—	—	6–9	—
4	3	5	10	4
991*	4	6	—	—
992*	—	[7–10]	—	—
5	5	11	11	5
995*	—	—	—	—
6–8	6–8	12–14	12–14	6–8
9	9	15^{a-d}	16	9
996*	10^{ab}	15^{ef}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	10^{c}-11^{b}	16	17	10
11	11^{c}-12^{b}	17^{a-d}	15	11
997*	12^{cd}	17^{ef}	—	—
998*	—	—	—	—
999*	—	—	—	—
12-14	13-15	18-20	18-20	12-14
1000*	—	—	21	—
15	16	21	23	15
1001*	—	—	24	—
16	17	22	22	—
17^{ab}	18^{ab}	25^{cd}	25^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{cd}	23^{cd}	—	17^{ab} fn. l. 3
18^{ab}	19^{ab}	24^{ab}	25^{cd}	16^{cd}
18^{cd}	19^{cd}	24^{cd}	—	17^{ab}
18^{ef}	20^{ab}	25^{ab}	—	17^{ab} fn. l. 1
1002*	—	—	—	—
1003*	20^{cd}	23^{ab}	—	17^{ab} fn. l. 2
19-20	21-22	26-27	—	17^{c}-18
21-22^{b}	23-24	28-29	26-27	19-21
23-24^{b}	25-26^{b}	31-32^{b}	28-29^{b}	22-23^{b}
24^{cd}	26^{cd}	32^{cd}	29^{cd}	—
25-26^{b}	27-28^{b}	33-34^{b}	30-31^{b}	23^{c}-24
1005* l. 1	—	—	31^{cd}	—
" l. 2	—	—	—	—
{1006*	—	—	—	25^{cd}
26^{cd}	28^{cd}	34^{cd}	—	25^{ef}
27	29	35	32	27
28^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	33^{ab}	25^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	33^{cd}	28
29	31	36	34	29
30	32	37	35	26
31-38^{b}	33-40^{b}	38-44	36-43^{b}	30-37^{b}
{1008*	—	—	—	37^{cd}
38^{c}-39	40^{c}-41	45-46^{b}	—	38-39^{b}
40^{ab}	42^{ab}	46^{cd}	43^{cd}	39^{cd}
40^{c}-41^{b}	42^{c}-43^{b}	47	44	—
41^{cd}	43^{cd}	48^{ab}	45^{ab}	40^{ab}
1009*	—	—	—	—
41^{c}-42	43^{c}-44	48^{c}-49	45^{c}-46	40^{c}-41
51 1	53 1	53 1	59 —	59 1
1010*	—	—	—	2-5^{b}
1011*	—	—	1^{ab}	—
2	2	2	1^{c}-2^{b}	5^{c}-6^{b}
1012*	—	—	2^{cd}	—
3-4^{d}	3-4	3-4	3-4	7-8
4^{ef}	5^{ab}	5^{ab}	—	6^{cd}
1013*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5	6	6	5	9
1014*	—	—	6	—
6-9^{b}	7-10^{b}	7-10^{b}	7-10^{b}	10-13^{b}
1015*	—	—	—	—
9^{c}-11	10^{c}-12	10^{c}-12^{d}	10^{c}-12	13^{c}-15
12^{ab}	13^{ab}	12^{ef}	—	16^{ab}
1016*	—	—	—	16^{cd}
12^{c-f}	13^{c}-14^{b}	13	—	17
13-14	14^{c}-16^{b}	14-15	13-14	18-19
1017*	—	—	15-16	—
15-19	16^{c}-21^{b}	16-20	17-21	20-24
20	21^{c}-22^{b}	21	23	25

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21	22^{c}–23^{b}	22	22	26
22–24	23^{c}–25	23–25	24–26	27–29
1019*	—	—	—	—
25	26	26	27	30
52 1021*	54 —	54 —	60 1–4	60 —
1–2	1–3^{b}	1–2	5–7^{b}	1–3^{b}
1022*	—	—	—	3^{cd}
1023*	—	—	7^{cd}	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{ab}	8^{ab}	4^{cd}
3^{cd}	4^{ab}	3^{cd}	8^{cd}	4^{ab}
1026*	—	—	9	—
4	4^{c}–5^{b}	4	10	5
1027*	—	—	11–14	—
5	5^{c}–6^{b}	5	15	6
6	6^{c}–7^{b}	6	—	7
7	7^{c}–8^{b}	7	16	8
8–9	8^{c}–10^{b}	8–9	18–19	9–10
10	10^{c}–11^{b}	10	17	11
11–12^{b}	11^{c}–12	11–12^{b}	20–21^{b}	12–13^{b}
12^{c}–13^{b}	13	12^{c}–13^{b}	—	—
13^{c}–14^{b}	14	13^{c}–14^{b}	21^{c}–22^{b}	13^{c}–14^{b}
1030*	—	—	22^{c}–23^{b}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	23^{cd}	14^{cd}
1032* l. 1	—	—	—	—
l. 2	—	—	24^{ab}	—
15–17^{d}	15^{c}–18^{b}	15–17^{d}	24^{c}–27^{b}	15–17^{d}
1034*	—	—	27^{cd}	17^{cd} (n
17^{e}–23	18^{c}–24	17^{e}–23	28–34^{b}	17^{e}–23
1038*	—	—	34^{cd}	—
24	25	24	35	24
1039*	—	—	—	25
25–27	26–28	25 27	36–38	26–28
1041*	—	—	—	—
28	29	28	39	29
29	30	29	—	30
53 1–2^{c}	55 1–2^{c}	55 1–2^{c}	61 1–2^{c}	61 1–2^{c}
2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	—
3^{d}	3^{d}	3^{d}	3^{d}	2^{f}
4	4	4	—	3
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	—	4^{c}
1044*	—	—	—	4^{d}–6^{a}
5^{d}	5^{d}	5^{d}	—	6^{b}
1046*	—	—	—	—
6–8	6–8	6 8	4–7^{b}	6^{c}–8
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	—	9^{ab}
1048*	—	—	7^{c}–11	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	12^{ab}	9^{cd}
1049*	—	—	12^{cd}	—
10	10	10	13	10
1051*	—	—	14	—
11	11	11	15	11
1053*	—	—	16–17^{b}	—
12	12	12	17^{c}–18^{b}	12
1054*	—	—	18^{c}–19	—
13–14^{b}	13–14^{b}	13–14^{b}	20 22^{ab}	13–14^{b}
14^{cd}	14^{cd}	15^{ab}	26^{cd}	16^{cd}
15	15	14^{cd}, 15^{cd}	21 22^{c}–26^{b}, 27	14^{cd}, 15^{cd}
1056* l. 5	—	—	—	15^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1056* l. 11	—	—	—	16^{ab}
$16-26^{b}$	$16-26^{b}$	$16-26^{b}$	$28-38^{b}$	$17-27^{b}$
1057*	26^{cd}	26^{cd}	—	—
$26^{c}-31$	$27-32^{b}$	$26^{e}-31$	$38^{c}-43$	$27^{c}-32$
1058* l. 1-2	—	—	44	—
,, l. 3-4	—	—	—	—
,, l. 5-6	—	—	45	—
1059*	$32^{c}-34^{b}$	32-33	—	—
32-35	$34^{c}-37$	34-37	46-49	33-36
1060*	—	—	—	37
1061*	—	—	—	—
1062*	—	—	—	—
1063*	—	—	—	—
54 $1-8^{b}$	56 $1-8^{b}$	56 $1-8^{b}$	62 $1-8^{b}$	62 $1-8^{b}$
1066*	—	—	—	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	9^{ab}
1068*	—	—	9	—
9-11	9-11	9-11	10-12	$9^{c}-12$
1069*	—	—	$13-14^{b}$	—
12	12	12	$14^{c}-15^{b}$	13
1070*	—	—	$15^{c}-16^{b}$	—
13-14	13-14	13-14	$16^{c}-18^{b}$	$14-15^{d}$
1071*	—	—	—	15^{ef}
15-16	15-16	15-16	$19^{c}-21^{b}$	16-17
1072*	—	—	$21^{c}-23^{b}$	—
17	17	17	$18^{c}-19^{b}$	18
18	18	18	$23^{c}-24^{b}$	19
1073*	—	—	24^{cd}	—
1074*	19-20	19-20	—	—
19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	25^{ab}	20^{ab}
1075*	—	—	—	—
1076*	—	—	25^{cd}	20^{cd}
$19^{c}-20$	$21^{c}-23^{b}$	$21^{c}-22$	26-27	21-22
21^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	28^{ab}	—
$21^{c}-23^{b}$	$24-26^{b}$	$23^{c}-25^{b}$	—	$23-25^{b}$
23^{cd}	26^{cd}	25	28^{cd}	25^{cd}
24-25	27-28	26-27	29-30	26-27
1079* l. 1-2	—	—	—	—
,, l. 3-4	—	—	31	—
$26-30^{b}$	$29-33^{b}$	$28-32^{b}$	32-35	$28-32^{b}$
1082*	—	—	36^{ab}	—
30^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	36^{cd}	32^{ab} fn
1083*	—	—	37^{ab}	—
31	34	33	37^{c-f}	$32^{c}-33^{b}$
1084*	35	34	—	—
1085*	—	—	—	—
32	36	35	38	33^{c-f}
55 App. I.(No 12) l. 1-22	1-11	1-11	63 1-11	63 1-11
,, l. 23-24	—	—	12	12
,, l. 25-30	—	—	13-15	—
App I (No 12) l. 19 fn	—	—	—	—
,, l. 31-36	12-14	12-14	16-18	13-15
,, l. 37	15^{ab}	15^{ab}	19^{ab}	16^{ab}
,, l. 38	15^{cd}	15^{cd}	19^{cd}	16^{cd}
,, l. 38 fn.	—	—	—	—
,, l. 39-40	16	16	20	$17-18^{b}$
,, l. 41-43	$17-18^{b}$	$17-18^{b}$	$21-22^{b}$	$18^{c}-19$
,, l. 44	—	—	—	—
,, l. 45-67	$18^{c}-26$	$18^{c}-26$	$22^{c}-29$	20-27
1	57 1	57 1	64 1	64 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1086*	—	—	—	—
$2-4^{b}$	$2-4^{b}$	$2-4^{b}$	$2-4^{b}$	$2-4^{b}$
1087*	—	—	—	—
$4^{c}-6^{b}$	$4^{c}-6^{b}$	$4^{c}-6^{b}$	$4^{c}-6^{b}$	$4^{c}-6^{b}$
1088*	—	—	$6^{c}-7$	—
$6^{c}-7^{b}$	$6^{c}-7^{b}$	$6^{c}-7^{b}$	$8-9^{b}$	$6^{c}-7^{b}$
1090*	—	—	—	7^{cd}
1091*	—	—	9^{cd}	—
7^{c}	7^{c}	7^{c}	11^{c}	10^{a}
$7^{d}-8^{a}$	$7^{d}-8^{a}$	$7^{d}-8^{a}$	—	—
8^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}	$11^{d}-12^{ab}$	10^{bcd}
1092* } 1	—	—	12^{cd}	—
„ } 2-3	—	—	—	11
1093*	—	—	—	—
9^{a-d}	9	9	13	12
1094*	[14^{c-f}]	14^{a-d}	14	13
9^{ef}	10^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{cd}	10^{ab}	8^{ab}
1095*	11^{ab}	[11^{ab}]	—	9^{ab}
1096*	—	—	10^{cd}	—
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{ab}	8^{cd}
10^{ef}	12^{ab}	11^{ef}	14^{cd}	9^{cd}
1097*	—	—	—	—
$11-12^{b}$	$12^{c}-13$	$12-13^{b}$	$15-16^{b}$	13 fn 1, 1-3
1098*	—	—	—	13 fn 1 4
—	[14^{ab} 1]	13^{cd} 1	—	—
12^{cd}	14^{cd}	14^{ef}	16^{cd}	14^{ab}
1099*	—	—	17^{ab}	—
1100*	—	—	—	—
13^{ab}	14^{ef}	15^{ab}	—	14^{cd}
13^{cd}	15^{ab}	15^{cd}	17^{cd}	15^{ab}
14^{ab}	15^{cd}	16^{ab}	—	15^{cd}
14^{cd}	16^{ab}	16^{cd}	18^{cd}	—
15	$16^{c}-17^{b}$	17	—	16
16^{ab}	17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}
16^{cd}	18^{ab}	18^{cd}	—	17^{cd}
$17-18^{b}$	$18^{c}-19$	19	$19-20^{b}$	18
18^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	—
101*	$20^{c}-21$	$20^{c}-21$	—	—
19	22	22	21	19
20	23	23	—	20
56 $1-4^{b}$	58 $1-4^{b}$	58 $1-4^{b}$	65 $1-4^{b}$	65 $1-4^{b}$
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—
5-6	5-6	5-6	5-6	$4^{c}-6^{b}$
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
8^{a}	8^{a}	8^{a}	—	7^{c}
1105*	—	—	—	—
8^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}	—	7^{d}, 8^{ab}
9	9	9	8	$8^{c}-9^{b}$
10	10	10	9	—
11-13	11-13	11-13	10-12	$9^{c}-12^{b}$
1107*	—	—	—	—
14-18	14-18	14-18	13-17	$12^{c}-16$
1108*	—	—	—	17-18
19-20	19-20	19-20	18-19	19-20
57 1	59 1	59 1	66 1	66 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	$2^{c}-3^{b}$	2^{ab}
{1110*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2^{c}–3	2^{c}–3	2^{c}–3	2^{ab}; 3^{c}–4^{b}	—
4–6^{b}	4–6^{b}	4–6^{b}	4^{c}–6	2^{c}–4
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{ab}	—
7–8	7–8	7–8	7^{c}–8^{b}	5–6
1112*	—	—	—	7
9–11	9–11	9–11	9^{c}–12^{b}	8–10
12^{a-d}	12	12^{ab}, 13^{ab}	12^{c}–13^{b}	11^{c}–12^{b}
(1113*	13^{ab}	12^{cd}	—	—
12^{ef}	13^{cd}	13^{cd}	—	12^{cd}
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	11^{ab}
13^{c-f}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	14	13
1115*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
14–16	16–18	16–18	15–17	14–16
1116*	—	—	18	—
17–21^{b}	19–23^{b}	19–23^{b}	19–23^{b}	17–21^{b}
1117*	—	—	—	—
21^{c}–23	23^{c}–25	23^{c}–25	23^{c}–25	21^{c}–23
24	26	26	—	24
25	27	27	26	25
58 1–3^{b}	60 1–3^{b}	60 1–3^{b}	—	67 1–3^{b}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	3^{cd} fn
4–10^{b}	4–10^{b}	4–10^{b}	—	3^{e}–9
1121*	—	—	—	10^{ab}
10^{c}–12^{b}	10^{c}–12^{b}	10^{c}–12^{b}	—	—
12^{c}–16	12^{c}–16	12^{c}–16	—	10^{c}–14
1122*	—	—	—	—
17–18	17–18	17–18	—	15–16
1123*	—	—	—	—
19	19	19	—	17
1125*	20–22	20–22	—	—
20–28	23–31	23–31	—	18–26
1126*	—	—	—	27^{ab}
29–30	32–33	32–33	—	27^{c}–29^{b}
1127*	—	—	—	29^{c}–30^{b}
31	34	34	—	30^{c}–31^{ab}
32^{ab}	35^{ab}	35^{ab}	—	35^{cd}
1129*	—	—	—	35^{ef}
32^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	—	31^{cd}
1030*	—	—	—	—
33	36–37^{b}	36	—	32–33^{a}
1132*	—	—	—	33–34^{b}
34	37^{c-f}	37	—	34^{c}–35^{b}
35	38	38	—	36
59 1133*	61 —	61 —	67 —	68 —
1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}
1134*	—	—	2^{cd}	2^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
1135*	—	—	—	4^{ef}
3	3	3	3	3
1136*	—	—	4^{ab}	4^{ab}
4–5	4–5	4–5^{d}	5–6	5–6
1130*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
6–10	6^{c}–11^{b}	6–10	20–24	20–24
1141*	—	—	68 1^{ab}	—
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{c}–12^{d}	12–13^{b}	11^{c}–12^{d}	1^{c}–2	69 1–2^{b}
1142*	—	—	3–4	—
12^{e}–15^{b}	13^{c}–16^{b}	12^{e}–15^{b}	5–7	2^{c}–5^{b}
1143*	[16^{cd}]	15^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
15^{c}–16^{b}	16^{c}–17	16	8–9^{b}	5^{c}–6^{b}
16^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	9^{cd}	—
16^{ef}	18^{cd}	17^{cd}	—	6^{cd}
17–19^{a}	19–21^{b}	18–20^{a}	10–13^{a}	7–9^{a}
1145* l 1	—	—	—	9^{c} fn.
l 2	—	—	—	9^{c}
19^{b}	21^{b}	20^{b}	13^{b}	9^{b}
19^{c}–24	21^{c}–26	20^{c}–25	13^{c}–19^{b}	9^{d}–15^{b}
1146*	—	—	—	15^{cd}
1147*	—	—	19^{cd}	—
25–28	27–30	26–29	20–23	16–19
1148*	—	—	—	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
1149*	—	—	—	20^{cd}
1150*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	24^{cd}	20^{ef}
60 App I (No 13)	62 1–5^{b}	62 1–5^{b}	—	—
l 1–9				
After l 9 fn l 1	—	—	—	—
,, ,, l 2	[6^{ab}]	[6^{ab}]	—	—
,, ,, l 3	[6^{cd}]	[6^{cd}]	—	—
App I (No 13) l 10	5^{cd}	5^{cd}	—	—
,, ,, l 11–27	6^{c}–14^{b}	7–14	—	—
After l 27 fn	—	—	—	—
App I (No 13) l 28–42	14^{c}–20	15–20	—	—
,, ,, l 43–122	63 1–20	63 1–20	—	—
1^{ab}	64 1^{ab}	64 1^{ab}	—	—
1153*	—	—	25–28	21–24
1^{cd}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	29	25
2–4	2^{c}–5^{b}	2–4	30–32	26–28
5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–6	6	5^{c-f}	—	30^{c}–31^{b}
7–9	7–9	6–8	—	29–30^{b}, 31^{c}–32
10	10	9	33	33
1156*	11^{ab}	10^{ab}	—	—
11	11^{c}–12^{b}	10^{c-f}	34	34
{1157*	—	—	—	—
1158*	—	—	—	—
1159*	—	—	—	—
12–14	12^{c}–13^{b}	11–13	35–37	35–37
1160* l 1–2	—	—	38	38
,, l 3	—	—	—	39^{ab}
,, l 4–5	—	—	39	39^{c}–40^{b}
,, l 6	—	—	—	40^{cd}
App I (No 14) l 1–18	13^{c}–24^{b}	14–22	—	—
15–17	24^{c}–27^{b}	23–25	40–42	41–43
1161*	27^{c}–28^{b}	26	—	—
18^{ab}	28^{cd}	27^{ab}	43^{ab}	44^{ab}
1163*	29–30^{b}	27^{c}–28^{f}	—	—
18^{c}–19	30^{c}–31	28^{c}–29	43^{c}–44	44^{c}–45
1164*	32–33^{b}	30	—	—
20–21	33^{c}–35^{b}	31–32	—	46–47
22	35^{c}–36^{b}	33	45	48
1166*	36^{c}–37^{b}	34	—	—
23^{ab}	37^{cd}	35^{ab}	46^{ab}	49^{ab}
1167*	38^{ab}	35^{cd}	—	—
23^{cd}	38^{cd}	35^{ef}	46^{cd}	49^{cd}
App I (No 15) l 1–5	—	—	47–49^{b}	50–52^{b}
After l 5 fn	—	—	—	52^{ab} fn

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I (No. 15) l. 6	—	—	49^{cd}	52^{cd}
" " l. 7-23	—	—	—	—
" " l. 24-27	—	—	50-51	53-54
After l. 27 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 15) l. 28-31	—	—	52-53	55-56
After l. 31 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 15) l. 32-35	—	—	54-55	57-58
After l. 35 fn.	—	—	—	59
App. I (No. 15) l. 36-37	—	—	56	60
App. I (No. 15) l. 38	—	—	69 1^{ab}	70 1^{ab}
24-27	39-42	36-39	67 7-10	68 7-10
1169* l. 1-4	—	—	11-12	11-12
" l. 5-8	—	—	—	13-14
1170*	—	—	—	—
28	43	40^{a-d}	13	15
1171*	44^{ab}	[40^{ef}]	—	—
$29-31^{b}$	$44^{c}-46$	$41-43^{b}$	$14-16^{b}$	$16-18^{b}$
$31^{c}-32$	$47-48^{b}$	$43^{c}-44$	$16^{c}-17$	—
33	$48^{c}-49^{b}$	45	18	18^{c-f}
1173*	—	—	—	—
1174*	—	—	—	—
1175*	—	—	—	—
1176* l. 1-2	$49^{c}-50^{b}$	46^{c-f}	—	—
1176(A)* l. 1	—	[46^{ab}]	—	—
" l. 2-3	[50^{c-f}]	47	—	—
1176* l. 3	50^{gh}	48^{ab}	—	—
34	51	$48^{c}-49^{b}$	19	19
35^{ab}	52^{ab}	49^{cd}	99 10^{ab}	70 10^{ab}
1177*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
35^{cd}	52^{cd}	49^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
1179*	—	—	5	5
$36-39^{d}$	53-56	50-53	6-9	6-9
39^{ef}	57^{ab}	54^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
1180*	—	—	$2-4^{b}$	$2-4^{b}$
1181*	57^{cd}	54^{cd}	—	—
40	58	55	11	11
1182*	—	—	—	$12^{c}-13^{b}$
$41-43^{c}$	59-61	$56-58^{b}$	12-13	$13^{c}-16^{b}$
{1183* l. 1-2	—	—	—	12^{a-d}
{ " l. 3-4	—	—	—	$16^{c}-17^{b}$
1184*	62^{ab}	58^{ef}	—	—
1185*	—	—	—	—
$44-45^{b}$	$62^{c}-63$	$59-60^{b}$	$14-15^{b}$	$17^{c}-18^{b}$
45^{cd}	[64^{ab}]	60^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
46^{ab}	[64^{cd}]	61^{ab}	—	19^{ab}
46^{cd}	64^{ef}	61^{cd}	—	19^{cd}
1186*	—	—	—	—
47-49	$64^{g}-67^{b}$	62-64	16-18	20-22
50^{ab}	67^{cd}	65^{ab}	$23^{c}-24^{b}$	$27^{c}-28^{b}$
50^{cd}	68^{ab}	65^{cd}	24^{cd}	28^{cd}
1188*	—	—	25	29
1189*	—	—	26	—
50^{ef}	68^{cd}	66^{ab}	19^{ab}	24^{ab}
1190*	—	—	19^{cd}	24^{cd}
1191* l. 1	69^{ab}	66^{cd}	—	—
" l. 2	69^{cd}	67^{ab}	—	30^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1191(A)*	—	—	—	—
1191* l 3	70^{ab}	67^{cd}	—	—
l 4	70^{cd}	—	—	—
l 5 the prior half	71^{a}	68^{a}	—	—
l 5 the post half	71^{b}	—	—	—
l 6	71^{cd}	—	—	—
1191(B)*	72^{ab}	—	—	—
1191* l 7 the prior half of l 8	72^{c}–73^{a}	—	—	—
the post half of l 8	73^{b}	68^{b}	—	—
l 9–11	73^{c}–74	68^{c}–69	—	—
51^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	20^{ab}	25^{ab}
1192* l 1–3	—	—	20^{c}–21	30^{c}–31
1192(A)*	—	—	—	—
1192* l 4	—	—	22^{ab}	23
l 5	—	—	22^{cd}	—
l 6	—	—	23^{ab}	27^{ab}
51^{c-f}	75^{c-f}	70^{c-f}	—	26
52	76	71	27	32
61 1–5	65 1–5	65 1–5	70 1–5	71 1–5
1195* l 1 the prior half of l 4	—	—	6–7^{c}	6–7^{a}
1195(A)*	—	—	—	—
1195* from the post half of l 4–l 6	—	—	7^{d}–8	7^{d}–8
1196*	6^{ab}	6^{ab}	—	—
6–7	6^{c}–8^{b}	6^{c}–7	9–10	9–10
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{cd}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	11^{ab}	11^{cd}
9	9^{c}–10^{b}	9	12	12
1197*	—	—	13	—
10–15	10^{c}–15	10–15	14–19	13–18
1198*	—	—	20	19
16	16	16	21	20
62 1	66 1	66 1	71 —	74 —
2–4	2–4	2–4	—	3–5
App I (No 16) l 1–2	—	—	—	6
l 3	—	—	—	6^{cd} fn
l 4–24	—	—	—	7–17
l 25–26	—	—	—	17^{cd} fn
l 27–50	—	—	—	18–26
After l 50 colophon fn	—	—	—	75 1^{ab}
{1199* l 1–6	—	—	1–3	72 1–3
l 7	—	—	—	4^{ab}
1199(A)*	—	—	—	—
{1199* l 8	—	—	—	4^{ab} fn
l 9–12	—	—	4–5	4^{c}–6
5	5	5	6	7
6	[7^{a-d}]	6	7	8
1200*	6	[7]	—	—
1201*	—	—	—	—
7–8	7^{c}–8	8–9	8–9	9–10
9–10^{b}	9–10^{b}	10–11^{a}	—	11–12^{b}
1203*	—	—	—	—
10^{c}–11	10^{c}–11	11^{c}–12	—	12^{c}–13
12–14^{b}	12–14^{b}	13–15^{b}	10–12^{b}	14–16^{a}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	12^{cd}	—
15	15	16	—	16^{c}–17^{b}
{1204*	—	—	—	17^{cd}
16–17^{b}	16–17^{b}	17–18^{b}	13–14^{b}	18–19^{b}
{1205*	—	—	—	19^{cd}
17^{c}–20	17^{c}–20	18^{c}–21	14^{c}–17	20–23
1206*	—	—	—	24
1207*	—	—	—	—
63 1–8	67 1–9^{b}	67 1–8	72 1–9	73 1–9
1210*	—	—	—	—
1211*	—	—	—	—
9–11	9^{c}–12	9–11	10–13^{b}	10–13^{b}
1212*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
12–17	13–18	12–17^{d}	14–19	14–19
1213*	—	—	20	20
1214*	19^{ab}	17^{ef}	—	—
18^{a-d}	19^{c}–20^{b}	18^{a-d}	21	21
1215*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
18^{ef}	20^{cd}	18^{ef}	22^{cd}	22^{cd}
1216*	—	—	—	—
19^{a}	21^{a}	19^{a}	23^{a}	23^{a}
1217*	[21^{bc}]	19^{bc}	—	—
19^{b}	21^{d}	19^{d}	23^{b}	23^{b}
1218*	—	—	—	—
19^{c}	21^{e}	20^{a}	23^{c}	23^{c}
1219*	21^{f} ; 22^{a}	20^{bc}	—	—
19^{d}	22^{b}	20^{d}	23^{d}	23^{d}
1220*	22^{cd}	—	—	—
20–21	23–24	21–22	24–25	24–25
{1221*	—	—	—	—
22–25	25–28	23–26	26–29	26–29
26	29	27	—	30
64 1225* l. 1–3	68 —	68 —	73 —	74 1–2^{b}
1225(A)*	—	—	—	—
1225* l. 4	—	—	—	2^{cd}
1–3	1–3	1–3	1–3	75 1^{c}–3
1228*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
1229*	—	—	6	6
5–7	5–7	5–7	7–9	7–9
1231*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
1232*	—	—	11^{cd}	—
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	12–13^{b}	10^{c}–11
1233*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	13^{c}–16^{b}	12–14
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	16^{cd}	14^{cd} fn. l 1
1234*	[13^{cd}]	13^{cd}	—	—
13^{cd}	13^{ef}	13^{ef}	17^{ab}	14^{cd} fn. l. 2
14–15	14–15	14–15	17^{c}–19^{b}	15–16
1237*	—	—	19^{c}–20^{b}	17
1238*	—	—	20^{cd}	—
16–20^{b}	16–20^{b}	16–20^{b}	21–25^{b}	18–22^{b}
1239*	—	—	—	—
20^{c}–21	20^{c}–21	20^{c}–21	25^{c}–26	22^{c}–23
1240*	—	—	—	—
1241*	—	—	—	—
{1242* l. 1	—	—	27^{ab}	—
,, (A)*	—	—	—	24^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1242* l. 2	—	—	27^{cd}	—
22	22	22	28	24^{ab}, 25
23-24	23-24	23-24	29-30	26-27
1243*	—	—	—	—
1244*	—	—	31-32	28-29
25	25	25	33	30
1245* l. 1-9	—	—	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
1245* l. 10-13	—	—	—	—
26-28	26-88	26-28	34-36	31-33
29	29	29	—	34^{a-d}
1246*	—	—	—	34^{ef}
30	30	30	—	35
31-32	31-32	31-32	37-38	36-37
{1248*	—	—	—	—
1249*	—	—	—	—
33^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	39^{ab}	38^{ab}
1250*	—	—	—	—
33^{c}-34	33^{c}-34	33^{c}-34	39^{c}-40	38^{c}-39
1251*	—	—	—	—
35	35	35	41	40
1252*	36	36	—	—
36	37	37	42	41
1253*	38	38	—	—
65 1^{ab}	69 1^{ab}	69 1^{ab}	74 1^{ab}	76 1^{ab}
1254*	—	—	1^{c}-3^{b}	1^{c}-3^{b}
1^{c}-7	1^{c}-7	1^{c}-7	3^{c}-9	3^{c}-9
1255*	—	—	—	—
App. I. (No. 17) l. 1-24	8-19	8-18	—	—
8-11	20-23	19-22	10-13	10-13
12-14	24-26	23-25	—	14-16
15-16^{b}	27-28^{b}	26-27^{b}	14-15^{b}	17-18^{b}
1259*	—	—	—	—
16^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
1260*	29^{ab}	28^{ab}	—	—
17-21	29^{c}-34^{b}	28^{c}-32^{d}	16-20	19-23
1261*	34^{cd}	32^{ef}	—	—
22	35	33	21	24^{ab}
23^{ab}	36^{ab}	34^{ab}	23^{ab}	24^{cd}
1263*	—	—	—	25^{ab}
23^{cd}	36^{cd}	34^{cd}	23^{cd}	25^{cd}
{1264* l. 1-2	—	—	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
{1264* l. 3	—	—	—	26^{ab}
{ ,, l. 4-5	—	—	22	26^{c-f}
{ ,, l. 6-7	—	—	—	27
1265*	—	—	24	28
1266* l. 1-9	37-41^{b}	35-38	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
1266* l. 10-11	41^{c}-42^{b}	39	—	—
,, (B)*	—	—	—	—
,, (C)*	—	—	—	—
1266* l. 12	42^{cd}	40^{ab}	—	—
24^{ab}	43^{ab}	40^{cd}	25^{ab}	29^{ab}
1267*	—	—	—	—
1268*	—	—	25^{cd}	29^{cd}
24^{c}-26^{b}	43^{c}-45^{b}	41-42	26-27	30-31
26^{c-f}	45^{c}-46^{b}	43	—	32

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
27^{ab}	46^{cd}	44^{ab}	28^{ab}	38^{ab}
1270*	—	—	—	38^{c}–39^{b}
27^{c}–28	47–48^{b}	44^{c}–45	28^{c}–29	39^{c}–40
29^{ab}	48^{cd}	46^{ab}	—	41^{ab}
29^{cd}	49^{ab}	46^{cd}	30^{cd}	41^{cd}
29^{ef}	49^{cd}	47^{ab}	30^{ab}	—
30–31	50–51	47^{c}–48	31–32	42–43
66 1–4	70 1–4	70 1–4	75 1–4	77 1–4
1271*	5–7	5–7	—	—
5–10	8–13	8–13	5–10	5–10
1273*	14	[14]	—	—
11–14	15–18	15–18	11–14	11–14
1274*	—	—	15–20	15–20
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}, 23^{ab} (r.)
1275*	—	—	—	21^{c}–22
1276*	—	—	21^{c}–22^{b}	—
15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	22^{cd}	23^{cd}
1278*	—	—	—	24
67 1^{ab}	71 1^{ab}	71 1^{ab}	—	78 —
1^{c-f}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	23	1
2–6	2^{c}–7^{b}	2–6	—	2–6
1279*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	24^{ab}	—
7^{c}–11	8–12^{b}	7^{c}–11	24^{c}–28	7–10
1280*	—	—	29	—
12–14	12^{c}–15^{b}	12–14	30–32	11–13
15	15^{c}–16^{b}	15	33	—
1281*	16^{c}–18^{b}	16–17	—	—
16	18^{c}–19^{b}	18	31	—
17–19	19^{c}–22^{b}	19–21	35–37	14–16
1282*	—	—	—	—
20	22^{c}–23^{b}	22	38	17
21	23^{c}–24^{b}	23	40	18
22	24^{c}–25^{b}	24	—	19
23	25^{c}–26^{b}	25	39	20
24–25	26^{c}–28^{b}	26–27	41–42	21–22
1283*	28^{cd}	—	—	—
26–31	29–34	28–33	43–48	23–28
1284*	—	—	—	29^{ab}
1285*	—	—	—	—
68 1	72 1	72 1	49	29^{c-f}
1286*	—	—	50	30
1287*	—	—	—	—
2	2	2	51	31
1288*	—	—	—	—
3–4	3–4	3–4	52–53	32–33
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	54^{ab}	—
5^{c}–7	5^{c}–7^{d}	5^{c}–7^{d}	54^{c}–56	34–36^{b}
1289*	—	—	57–58	—
8–9	8–9	7^{e}–8	59–60	—
10–11	10–11	9–10	61–62	36^{c}–38
1290*	—	—	—	39^{ab}
12	12	11	63	39^{c}–40^{b}
1291*	13–17^{b}	12–16^{b}	—	—
13^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	64^{ab}	40^{cd}
1292*	—	—	64^{c}–65^{b}	—
13^{c}–14^{b}	18	16^{c}–17^{b}	65^{c}–66^{b}	41
1393*	—	—	—	—
1294*	—	—	—	42^{c}–44^{b}

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	66^{cd}	42^{ab}
15	19^{c}–20^{b}	18	67	44^{c}–45^{b}
16–19^{b}	20^{c}–23	19–22^{b}	68–71^{b}	46^{c}–49
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	71^{cd}	51^{ab}
1296*	—	—	72^{ab}	—
20	24^{c}–25^{b}	23	72^{c}–73^{b}	51^{e-f}
1297*	—	—	—	52–53
21	25^{c}–26^{b}	24^{a-d}	73^{e-f}	45^{c}–46^{b}
1298*	26^{cd}	24^{ef}	—	—
22^{ab}	27^{ab}	25^{ab}	74^{ab}	50^{ab}
1299*	—	—	—	50^{cd}
22^{cd}	27^{cd}	25^{cd}	74^{cd}	54
69 1–3	73 1–3	73 1–3	76 1–3	79 1–3
1300*	4–5^{b}	4	—	—
4	5^{c}–6^{b}	5	4	4
1301*	6^{c}–10^{b}	6–9	—	—
5–7^{b}	10^{c}–12	10–12^{b}	5–7^{b}	5–7^{b}
7^{c}–8	13–14^{b}	12^{c}–13	7^{c}–8	—
9–11	14^{c}–17^{b}	14–16	9–11	7^{c}–10^{b}
12^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	10^{cd}
12^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	12^{ab}	11^{ab}
1303*	—	—	12^{cd}	—
13^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	11^{cd}
13^{c}–14^{b}	19^{c}–20	18^{c}–19^{b}	—	12
{ 1304* l. 1	19^{ab}	—	—	—
,, l. 2	—	—	—	—
1305*	—	—	—	—
14^{c}–15	21–22^{b}	19^{c}–20	13–14^{b}	13–14^{b}
1307*	—	—	14^{c}–16^{b}	—
16^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	16^{cd}	14^{cd}
1308*	23^{ab}	21^{cd}	—	—
16^{c}–20^{c}	23^{c}–27^{c}	22–25^{c}	17–21^{a}	15–19^{a}
1309*	—	—	—	19^{bc}
20^{d}	27^{d}	25^{d}	21^{b}	19^{d}
1310*	—	—	21^{c}–22^{b}	20
21	28	26	22^{c}–23^{b}	21
1311*	—	—	23^{c}–25^{b}	22–23
22^{ab}	29^{ab}	27^{ab}	25^{cd}	24^{ab}
1312*	[29^{cd}]	27^{cd}	—	—
22^{cd}	29^{ef}	28^{ab}	26^{ab}	24^{cd}
1313*	30^{ab}	[28^{cd}]	—	—
23–24^{b}	30^{c}–32^{b}	29–30	26^{c}–28^{b}	25–26
1314*	—	[31^{ab}]	31^{ab}	30^{cd}
24^{ef}	32^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	27^{ab}
1315*	—	—	—	30^{ab}
25	33	32^{a-d}	29^{c}–30^{b}	29
1316*	—	—	—	—
26	34	33	28^{c}–29^{b}	28
1317*	[33^{ef}]	32^{ef}	—	27^{cd}
27–29^{b}	35–37^{b}	34–36^{b}	31^{c}–33	31–33^{b}
1318*	37^{cd}	[36^{cd}]	—	—
29^{cd}	38^{ab}	36^{ef}	34^{ab}	33^{cd}
1319*	38^{c}–39^{b}	37	—	—
30–32	39^{c}–42^{b}	38–40	34^{c}–37^{b}	34–36
1320*	—	—	—	37^{ab}
33–35	42^{c}–43	41–45	37^{c}–39	37^{c}–39
36	44	44	—	40
70 1321*	74 —	74 —	77 1	80 1
1322*	—	—	—	2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$2-4^{b}$	$3-5^{b}$
1325*	—	—	$4^{c}-5^{b}$	$5^{c}-6^{b}$
$3^{c}-6$	$3^{c}-6$	$3^{c}-6^{d}$	$5^{c}-8$	$6^{c}-9$
1326*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7	$7^{c}-8^{b}$	7	9	10
8^{a-d}	$8^{c}-9^{b}$	8	—	11
8^{ef}	9^{cd}	9	10^{ab}	12^{ab}
1328* l. 1	—	—	11^{ab}	13^{ab}
"	—	—	11^{cd}	—
1329*	—	—	10^{cd}	12^{cd}
1330*	—	—	—	—
9	10	10	12	$13^{c}-14^{b}$
1332* l. 1	11^{ab}	11^{ab}	—	14^{cd}
" l. 2-6	$11^{c}-13$	$11^{c}-13$	—	—
10-12	14-16	14-16	13-15	15-17
1334*	17^{ab}	—	—	—
1335*	—	—	—	—
13-16	$17^{c}-21^{b}$	17-20	16-19	18-21
{1337*	—	—	20^{ab}	—
1338*	—	—	20^{cd}	—
$17-18^{b}$	$21^{c}-22^{d}$	$21-22^{b}$	$21-22^{b}$	$22-23^{b}$
1339*	—	—	—	—
$18^{c}-22$	$22^{e}-26$	$22^{c}-26$	$22^{c}-26$	$23^{c}-27$
1344*	—	—	27-28	28-29
1345*	—	—	—	—
1346*	27	27	—	—
23	28	28	29	30
1347*	—	—	—	—
24	29	29	30	31
1348*	—	—	—	—
25	30	30	31	32
1350*	$31-32^{b}$	$31-32^{b}$	—	—
1351*	[32^{cd}]	32^{cd}	—	—
26	$32^{e}-33^{b}$	33	32	33
1353* l. 1-3	$33^{c}-34$	34	—	—
" l. 4	—	—	—	—
27	35	35	33	34
1355*	—	—	—	35
1356*	—	—	—	—
71 App. I (No. 18) l. 1-16	75 —	75 —	78 —	81 —
After l. 16 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 18) l. 17-46	—	—	—	—
1-5	1-5	1-5	1-5	1-5
1357*	—	—	$7-14^{b}$	—
6^{ab}	6^{ab}	6	14^{cd}	6^{ab}
{1358*	—	—	6^{ab}	—
1359* l. 1	—	—	6^{cd}	6^{cd}
" l. 2	—	—	15^{ab}	7^{ab}
" l. 3	—	—	16^{ab}	7^{cd}
" l. 4-5	—	—	15^{cd}, 16^{cd}	8
$6^{c}-7$	$6^{c}-8^{b}$	7-8	17-18	9-10
$8-9^{b}$	$8^{c}-9$	$9-10^{b}$	$19-20^{b}$	—
9^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	20^{cd}	11^{ab}
1362*	—	—	—	—
10	$10^{c}-11^{b}$	11	21	$11^{c}-12^{b}$
{1363*	—	12^{ab}	—	12^{cd}
{1364*	—	—	—	13^{ab}
11^{ab}	11^{cd}	18^{cd}	22^{ab}	—

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore E
1365*	—	—	22^{cd}	—
11^{c-f}	12	19	23–24^{b}	14^{ab} fn., 1
1367*	—	—	24^{cd}	15^{cd}
12	13^{c-f}	22	—	—
1368*	—	23	—	—
13	14	14	—	—
1369*	[13^{ab}], 15^{ab}f.	20^{ab}	—	—
1370*	—	20^{cd}	—	—
14^{ab}	15^{cd}	—	—	—
14^{cd}	16^{ab}	21^{ab}	—	—
15^{ab}	16^{cd}	21^{cd}	—	—
15^{cd}	17^{ab}	—	—	—
16^{ab}	17^{cd}	24^{ab}	—	—
16^{c}–17^{d}	18–19^{b}	—	—	—
17^{ef}	19^{cd}	12^{cd}	—	—
18	20	13	—	—
19	21	15	—	—
20^{ab}	22^{ab}	24^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	—	—	—
1371*	—	24^{ef}	—	—
21–22	23–25^{b}	16–18^{b}	—	—
1372* (Subst. St 14–22) l 1–2	—	—	25	16
" l 3	—	—	26^{ab}	—
" l 4–5	—	—	—	13^{c}–14^{b}
" l. 6–7	—	—	26^{c}–27^{b}	17
" l. 8	—	—	27^{cd}	—
" l. 9–11	—	—	28–29^{b}	18–19^{b}
" l. 12–13	—	—	—	19^{c}–20^{b}
" l. 14–16	—	—	29^{c}–30^{a}	20^{c}–21
{1373*} 1–2	—	—	—	—
" l 3	[25^{cd}]	—	—	—
23–25	25^{c}–28^{b}	25–27	—	—
1374*	—	28^{ab}	—	—
1375*	28^{c}–29	28^{c}–29	—	—
26	30	30	31	22
1376*	—	—	—	23

CONTENTS OF THE ARANYAKĀṆḌA

(N.B.: The figures within brackets show the number of stanzas)

SARGA | PAGE

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ अरण्यकाण्डम् ॥

प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवान् ।
ददर्श रामो दुर्धर्षस्तापसाश्रममण्डलम् ॥ १
कुशचीरपरिक्षिप्तं ब्राह्मया लक्ष्म्या समावृतम् ।
यथा प्रदीप्तं दुर्दर्शं गगने सूर्यमण्डलम् ॥ २
शरण्यं सर्वभूतानां सुसंमृष्टाजिरं सदा ।
पूजितं चोपनृत्तं च नित्यमप्सरसां गणैः ॥ ३
विशालैरग्निशरणैः स्रुग्भाण्डैरजिनैः कुशैः ।
समिद्भिस्तोयकलशैः फलमूलैश्च शोभितम् ॥ ४
आरण्यैश्च महावृक्षैः पुण्यैः स्वादुफलैर्वृतम् ।
बलिहोमार्चितं पुण्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ॥ ५

1

Dt1 begins with ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय, Dm1 श्रीगणाधिपतये नमः D4 श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामचन्द्राय नमः, D6 श्रीमते रामानुजाय नमः अथ ऋषिदृष्टि, D8 ॐ, T1 श्रीरामचन्द्राय नमः । हरिः । ॐ, T3 श्रीरामचन्द्राय नमः (marg अरण्यकाण्ड शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।) T3 श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ॐ (marg शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।) G हरिः ॐ (G3 marg शुभमस्तु आरण्यकाण्ड) M2 हरिः श्रीगणपतये नमः अविघ्नमस्तु, M3 हरिः

1 ^{a}) V2 B प्रविशन्, Ś1 च, Ñ1 V2 B D1-3 5 स (for तु) ※ Ck यथान्याश्रमवर्त्मप्रदर्शितवर्त्मना दण्डकारण्य प्रविष्टस्य दण्डकारण्यनिलयर्षिगणम् । प्रविष्टस्ये(°ए से)त्यादि । ※ —^{b}) Ñ2 V B D7 उत्तम (for आत्मवान्) —^{c}) Dt1 D6 रामो ददर्श (by transp) Ś1 Ñ1 D1-3 5 धर्मज्ञस्, V1 B Ctp दुर्धर्षं (for दुर्धर्षस्) —^{d}) B4 तापसाश्रममुत्तमम्

2 V1 om (hapl ?) 2 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 5 कुशचीरैः समाकीर्णं (D1 °र्णं) —^{b}) Ś1 Ñ D1 2 5 7 समन्वित (for समावृतम्) ※ Ck महाविद्यानुष्ठानजा लक्ष्मीः महालक्ष्मी तया । ※ —Dg1 transp 2^{cd} and 3^{ab} —^{c}) D4 प्रदीप्त, G2 प्रदीप्त Ś1 D4 5 T1 2 Cr k दुर्धर्षं, Cm g t as in text (for दुर्दर्शं) —^{d}) T3 रवि (for सूर्य) D3 मण्डले —For 2^{cd}, Ñ2 V1 B D7 subst

1* दुष्प्रधर्षं दुरालक्ष्य सूर्यमण्डलवर्चसम् ।

[V2 illeg up to दुर्धे B1 दुष्प्रेक्ष्य D3 (m also as above) 4 दुर्गमं (for °लक्ष्य)]

3 Dg1 transp 2^{cd} and 3^{ab} —^{a}) B3 (m also as in text) सत्त्वाना, D4 लोकानां (for भूताना) —^{b}) G1 [अ]जिन (for [अ]जिरं) T3 तदा, Cg as in text (for सदा) Ś1 D1-3 5 सुसमृष्टनिवेशनं, Ñ1 °मृष्टाजिनाम्बर (sic) Ñ2 V B D7 सुसमृ(Ñ2 °मृष्ट)द्धं श्रिया युतं, D6 सुसमृद्धं हि
सर्वदा —After 3^{ab}, Dg1 (after 2^{cd} transp) Dt1 Dm1 D4 6 8 S (G3 illeg) ins

2* मृगपक्षिभिराकीर्णं पक्षिभिश्च समावृतम् ।

[D4 T2 समावृत (for °वृतम्)]

—Thereafter M3 reads 5^{cd} and 8^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B D7 सेवित, V2 शोभित (for पूजित) V B1 3 D1 3 M1 3 चोपनृत्य, B4 D5 चोपसृष्ट (D5 °वृत्त) K (ed) Cg च प्रवृत्त, Cr m k t चोपनृत्त (as in text) —After 3, Ñ2 V1 B3 4 D7 ins

3* पवित्रमसरं दिव्य सिंहसुस्वरनादितम् ।

[V1 B1 पवित्र (V1 °त्र) मसरं Ñ2 D7 सिंहनादं V1 सिंहशब्द B1 सिंहस्वन (for सिंहसुस्वर)]

4 ^{a}) V1 अग्निशरणैः, D4 G2 अग्निक (G2 °ग्न) रणैः —V2 illeg from स्रुग्भाण्डै up to श्च in ^{d} —^{b}) Ñ2 V1 B D7 स्रुग्भाण्डै रचितैः शुभैः —After 4^{ab} D6 ins राम राम —^{c}) Ñ2 V1 B3 4 D7 महद्भिस् (for समि°) —^{d}) T1 2 तु (for च) B1 2 4 D1 3 5 7 फलमूलोपशोभित (D5 °तैः)

5 ^{a}) Ś1 D1 3 शारण्यैश्, Ñ1 D4 M3 (after corr sec m as in text) आरण्यैश्, D2 3 सुरम्यैश् (for आर°) —^{b}) Ñ1 स्वादु, Ñ2 B1 2 पुण्य, D1 7 पुण्य (for पुण्यैः) Ñ1 मूल (for स्वादु) Dg1 D6 T1 युत D3 शुभं (for वृतम्) —Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1-3 5 7 read 5^{cd} after 7^{ab} M3 reads 5^{cd} (followed by 8^{cd}) after 2* —^{c}) V2 illeg from होमा up to निना in ^{d} Ñ2 D1 7 रम्य, D2 दिव्य (for पुण्य) —^{d}) Ś1 पुण्य (for ब्रह्म) B3 4 Dm1 D5 M2 3 विनादित, D1 निनादित, D6 [अ]नु° Cm as in text (for निनादितम्) —After 5 V B ins while Ñ1 D7 ins after 8

4* नानापक्षिरुतै रम्यं नानामृगगणैर्युतम् ।

[V2 illeg from रुतै up to गणै V1 °गणान्वित, B °समावृत (for °गणैर्युतम्)]

पुष्पैर्न्यैः परिक्षिप्तं पद्मिन्या च सपद्मया ।
फलमूलाशनैर्दान्तैश्चीरकृष्णाजिनाम्बरैः ॥ ६
सूर्यवैश्वानराभैश्च पुराणैर्मुनिभिर्वृतम् ।
पुण्यैश्च नियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ॥ ७
तद्ब्रह्मभवनप्रख्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ।
ब्रह्मविद्भिर्महाभागैर्ब्राह्मणैरुपशोभितम् ॥ ८

तद्दृष्ट्वा राघवः श्रीमांस्तापसाश्रममण्डलम् ।
अभ्यगच्छन्महातेजा विज्यं कृत्वा महद्धनुः ॥ ९
दिव्यज्ञानोपपन्नास्ते रामं दृष्ट्वा महर्षयः ।
अभ्यगच्छंस्तदा प्रीता वैदेहीं च यशस्विनीम् ॥ १०
ते तं सोममिवोद्यन्तं दृष्ट्वा वै धर्मचारिणः ।
मङ्गलानि प्रयुञ्जानाः प्रत्यगृह्णन्दृढव्रताः ॥ ११

6 V1 om 6-8 —ª) Ś1 D2 3 मूलै(Ś1 °लै)ः Ñ1 D1 3 रम्यैः, M1 पुण्यैः, M3 वृक्षैः (for पुष्पैः) Ś1 वापि, Dg1 Dt1 D6 T2 G1 3 M वान्यै D2 3 वापि (for वन्यैः) D3 परिवृत (for °क्षिप्तं) G2 पुष्पैर्वन्यै(र्दि)क्षिप्त (damaged) —ᵇ) D2 3 वै (for च) G2 सुपद्मया —For 6ªᵇ, Ñ2 V2 B D7 subst

5* विचित्रपुष्पैस्तरुभिः पद्मिनीभिः सुशोभितम् ।

[V2 illeg from तरुभि up to स Ñ2 B3 4 D7 च (for सु)]

—ᶜ) D3 मूलाशितैः

7 V1 om 7 (cf v l 6) V2 illeg from नरा in ᵃ up to वृतम् in ᵇ —ᵃ) Ñ2 B D7 सूर्यवैश्वानरप्रख्यैः (B °निभैः) —ᵇ) G2 बहुभिः (for मुनिभिः) Ñ1 illeg Dg1 (before corr) Dt1 D6 T2 M1 युत (for वृतम्) —After 7ªᵇ, Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1 3 5 7 read 5ᶜᵈ —ᶜ) Dg1 भस्मैः, M3 पूज्यैः (for पुण्यैः) Ś1 शीर्णपर्णकृताहारैः Ñ2 V2 B D7 नानाविधियताहारैः (V2 illeg from हारैः up to st 11) D1 3 पर्णाशिभिर्निराहारैः, D2 5 पर्ण(D5 पूर्णा)शीर्णकृताहारैः —ᵈ) G2 शोभितैः (for °तं) After शोभितं, D5 wrongly ins तद्दृष्ट्वा Ñ2 B3 D7 पुरस्परं, B3 सहितस्तैः

8 V1 om 8 V2 illeg for 8 (cf v l 6 and 7 resp) —ᵃ) Ś1 सदन, D1 भुवन (for भवन) —ᵇ) Dm1 D6 M3 विनादित (for निनादितम्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 ऋषि(Ñ1 मुनि)सघनिषेवित, Ñ2 B3 (in also as in text) 4 D7 ब्रह्म(B4 ब्रह्मं)णगणसेवित, D4 मुनिभिश्चनिषेवितं —M3 reads 8ᶜᵈ (preceded by 5ᶜᵈ) after 2ᵃ —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D1 3 5 7 M3 महामुनैः, Ñ1 °महर्षैः (for °विद्भिः) Ś1 D1 3 5 महाभा(D5 °ग)गैः —ᵈ) G1 damaged for रूप —After 8 Ñ2 D7 ins 4*

9 V2 illeg for 9 (cf v l 7) —ᵃ) Ś1 Dg1 Dt1 D1-3 5 T1 3 स दृष्ट्वा, D5 दृष्ट्वा (subst) T2 G1 3 M1 Cv m g स दृष्ट्वा M2 3 दृष्ट्वा तु (for तद्दृष्ट्वा) Ñ2 V1 B D7 दृष्ट्वैव (B4 °व) राघवो दूरात् ⊗ Cv स दृष्ट्वा राघव इति सम्यक् ⊗ —ᵇ) Ñ2 D5 6 7 G1 3 अभ्या(G1 °भि, G3 °भ्या)गच्छत् —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 7 Ck सत्व, D2 3 सत्य, D5 सत्त्व (for विज्य) —After 9 Ñ2 V1 B D7 ins

6* सीतयानुगतो धीमान्भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[B4 (after corr inf lin as above) [अ]नुगतो (for °गतो) V1 सीतया (sic) (for भ्रात्रा वै)]

10 V2 illeg for 10 (cf v l 7) —ᵃ) D5 दिव्य (for दिव्य) Ñ1 illeg for ज्ञानोप Ś1 D1-3 [उ]पसपन्ना (D5 °स) (for [उ]पपन्नास्ते) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 2 6 तपोधना (for महर्षयः) —After 10ªᵇ, Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins 7* and om (hapl) 10ᶜᵈ —ᶜ) T2 अभ्यागच्छन् (for अभ्य°) Cm तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D1-3 5 अभ्य(D5 °भ्या)गच्छन् सहृष्टा, Ñ2 B D7 अभ्या(B °भ्य)गच्छत सुप्रीता V1 अभ्ययावत सुप्रीता, Dt1 D6 Ct अभिजग्मुस्तदा प्रीता(D6 सीता) —ᵈ) Ñ1 D3 तपस्विनीं Cv as in text, Ct यशस्विन (for यश°) Ñ2 V1 B D7 वैदेहीं लक्ष्मण तथा (B1 °दा)

11 V2 illeg for 11 (cf v l 7) —ᵃ) Ś1 D5 नव, Ñ1 D1 3 सर्वे Dt1 D6 ते तु D3 नद, T1 ते - (for ते तं) Ñ2 V1 B D7 साक्षात्सूर्यम् (for ते तं सोमम्) —ᵇ) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 8 T1 G3 Ct धर्मचारिण(D6 °णा) (for °रिण) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 5 7 M1 तं दृष्ट्वा (B1 D1 M2 दृष्ट्वा तं [by transp]) धर्म(Ś1 व्योम, D1 3 4 [in also धर्म] ब्रह्म) चारिणं —After 11ªᵇ, Dt1 Dm1 D6 8 T G3 M1 ins whereas Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins after 10ªᵇ

7* लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा तु वैदेहीं च यशस्विनीम् ।

[D4 च महायशम्, G1 चैव त दृष्ट्वा (for चैव दृष्ट्वा तु) G3 वैदे** (damaged)]

Cv m g k t also read 7* after 11ªᵇ ⊗ Cv इत्येष पाठक्रमः । अन्यत्र लेख(क)विङ्गवृत्त । Ck येन ग्रन्थेनायम निश्चयीकृतमाते अत एव पाठक्रमः । अन्ये तु पाठक्रमपाठयोजनाशक्ता पाठपाठं नाशयन्ति तस्य रत्नाद्याणीयम् ⊗ —ᶜ) D5 मङ्गल्यानि Dm1 (sup lin as in text) D6 नियुञ्जाना (for प्र°) —ᵈ) V1 प्रत्यगृह्णन्, D6 प्रत्यागृह्णीन् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 7 धृतव्रता, Ñ1 यत° T1 दृ*.* M3 महा° (for दृढव्रता) —After 11, Ñ2 V1 B D7 ins

8* राघव सीतया सार्धं लक्ष्मणेन च धीमता ।
अभिवाद्य मुनीन्सर्वानभितः प्राञ्जलिः स्थित ।

[(l 1) B3 धीमता (for धीमता)]

रूपसंहननं लक्ष्मीं सौकुमार्यं सुवेषताम् ।
ददृशुर्विस्मिताकारा रामस्य वनवासिनः ॥ १२
वैदेहीं लक्ष्मणं रामं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
आश्चर्यभूतान्ददृशुः सर्वे ते वनचारिणः ॥ १३
अत्रैनं हि महाभागाः सर्वभूतहिते रताः ।
अतिथिं पर्णशालायां राघवं संन्यवेशयन् ॥ १४
ततो रामस्य सत्कृत्य विधिना पावकोपमाः ।
आजह्रुस्ते महाभागाः सलिलं धर्मचारिणः ॥ १५

मूलं पुष्पं फलं वन्यमाश्रमं च महात्मनः ।
निवेदयित्वा धर्मज्ञास्ततः प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ १६
धर्मपालो जनस्यास्य शरण्यश्च महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च राजा दण्डधरो गुरुः ॥ १७
इन्द्रस्यैव चतुर्भागः प्रजा रक्षति राघव ।
राजा तस्माद्वरान्भोगान्भुङ्क्ते लोकनमस्कृतः ॥ १८
ते वयं भवता रक्ष्या भवद्विषयवासिनः ।
नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वरः ॥ १९ G 3 6 20 D 3 2 20 L 3 4 19

12 V2 illeg for 12 (cf v l 7) — a) Dg1 Dm1 D8 T3 G2 रूप, T1 ऱ्प (for रूप) Ñ1 संहनने Ś1 D2.5 रूप चैव तथा (D2.5 °तो) लक्ष्मीं, Ñ2 V1 B D7 रूपं प्रमाण लक्ष्मीं च (B3 *-*) — b) Ś1 निवेशन, B3 प्रवेशता, G1 यशस्विता (for सुवेषताम्) — c) After ददृशुर्, D8 ins सर्वे Ś1 D1-3.4 निर्मित (D5 °ता) धात्रा Ñ1 विस्मिता दाक्षा (sic) (for विस्मिताकारा)

13 V2 illeg for 13 (cf v l 7) — a) Ś1 Ñ1 D1.3.5 राघवौ (Ś1 D3 °व) चैव (D5 धर्मे) सीता च (Ñ1 illeg for सीता च) — b) Ñ1 illeg for नेत्रैर् Ś1 D2.6 अपि (for इव) — c) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 Dm1 D1.6.8 T1.2 G M2.3 आश्चर्यभूत (V1 B3 Dm1 D1.8 T2 G M2.3 °ता) Cg t as in text — d) M1 वै (for ते) Ś1 महाभागिन, Ñ1 D1.3 M2.3 धर्मचारिण, Ñ2 V1 B Dt1 Dm1 D6.8 T3 G3 Ct वनवासिन, D2.5 ब्रह्मचारिण, Cm g k as in text (for वनचा°)

14 V2 illeg for 14 (cf v l 7) M1 om (hapl) 14-15 — a) Ś1 Ñ1 D1-3.5 अथ ते वै, Dm1 D8 T3 तत्रैन हि (for अत्रैन हि) Ś1 महाभाग — b) Dg1 D4.8 M2 हिते रत, T1 हि~*~ —For 14ab Ñ2 V1 B D7 subst

9* शुश्रूषन्ते ततो राममतिथिं स्वयमागतम् ।

— c) Ś1 Ñ1 D1-3.5 अतिथीन्, Ñ2 B D7 सहिता, V1 सहिताश्च (hypm) D6 अतिथ्य (sic) (for अतिथिं) — d) Ñ2 V1 B D7 वासार्थं (for राघव) Ñ2 D7 समवेशयन्, D6 (after corr as in text) मन्यवेदयन् (for संन्यवेश°) Ś1 Ñ1 D1-3.5 सानिवे (Ñ1 D3 °न्यवे) इव यथाविधि —After 14 B4 ins

10* रामस्तु पर्णशालाया सीतया सह वै स्थित ।

15 M1 om 15 (cf v l 14) — a) Ñ2 V B1.2.4 D7 रामस्य सत्कार, B3 रामस्य सत्कार, Dm1 D3 राम सुसत्कृत्य, Cm as in text (for रामस्य सत्कृत्य) — b) Lacuna for विधि in M2 filled *sec m* as in text Ś1 Ñ1 D1-3.5 विधिवद् (for °ना) Ñ2 V B D7 विधिवत्तपोधना — c) T2 *जह्रुस् (damaged) — d) G2 महा (for धर्म) D6 °चारिणं —For 15cd, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 subst

11* आजह्रु सलिल पुष्प सहिता धर्मचारिण ।
[Ñ1 पुण्य (for पुष्प) B1 पुण्य (for धर्म) Ś1 Ñ1 D1-3.5 कोविदा (for चारिण)]

—After 15, Dt1 Dm1 D6.8 G3 ins

12* मङ्गलानि प्रयुञ्जाना मुदा परमया युता ।
[Prior half = 3 1 11c]

16 a) Ś1 B2 पुष्पमूल, Ñ2 V3 B1 पुष्प मूल, V1 B3.4 D7 T1.2 पुष्प मूल (by transp) D8 मूल पुष्प (for मूल पुष्प) Ś1 वान्यम्, V2 G1 रम्यम्, Dt1 D4 सर्वम् (for वन्यम्) — b) V आसन (for आश्रम) Ñ2 V1 B D7 महात्मने, V2 illeg (for °त्मन) Ś1 Ñ1 D1-3.5 आश्रमाश्च महर्षय — c) D1.2.5 रामाय, D6 धर्मज्ञास् (for °ज्ञास्) Ñ2 V B2.4 D7 विवेद्य (Ñ2 विविद्य) खलु धर्मेण B1 विविदेव च धर्मेण — d) B3.4 वच, Dg1 Dt1 D6 T1 ते तु (for तत) T1 damaged for प्राञ्जलयो

17 a) Ś1 Ñ1 D1-3.4 स (D1 च) मैशाना (for धर्मपालो) — b) Dm1 D6.8 T1.2 G2 Cm g त्व (for च) Dm1 D6.8 T1.2 महायश —For 17cd Ñ2 V B D7 subst

13* त्व नो धर्मपिता राम तथा शरणद सखा ।
[Ñ2 V B1.2.4 धर्मे (for धर्म) V1 तत (for तथा)]
— d) B1 स च राजा जगद्गुरु

18 a) Ś1 इन्द्रश्चैव, Ñ2 V B D7 देवेन्द्रस्य, Dg1 D3.4 G1 M1 इन्द्रस्येव (Dg1 °ह) M2 °स्यैष (for इन्द्रस्यैव) — b) T1.2 रक्षसि Ñ1 B2 Dg1 D3 M2 (before corr *pr m* as in text) राघव, D3 om (for राघव) — cd) Ñ2 V B D7 transp राजा and तस्माद् Ñ1 D3.5.6 परान् (for वरान्) B4 भुक्ते भोगान् (by transp) Dg1 चाप्यान्, D1 लोके, M2.3 भूतैर् (for लोक) Dt1 D6 Ct रम्यान्भुङ्क्ते Dm1 D6 T1 G M3 भव्या (G2 °व्या) न्भुङ्क्ते (for भुङ्क्ते लोक) ※ Cr लोकनमस्कृत इति शेष ※

19 a) Lacuna for वय filled *sec m* in M2 V1 B2.4 D7 भवतो, D2 भगवता (hypm) T1 damaged (for भवता) — c) D3 नगरस्थो वा (hypm) D7 नागरस्थो (for नगरस्थो) — c) D3 मो (for नो) Ś1 रघूद्वह, Ñ V

G 3 6 21 B 3 1 1 f 3 4 0 न्यस्तदण्डा वयं राजञ्जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
रक्षितव्यास्त्वया शश्वद्गर्भभूतास्तपोधनाः ॥ २० ॥
एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैर्वन्यैश्च राघवम् ।
अन्यैश्च विविधाहारैः सलक्ष्मणमपूजयन् ॥ २१ ॥
तथान्ये तापसाः सिद्धा रामं वैश्वानरोपमाः ।
न्यायवृत्ता यथान्यायं तर्पयामासुरीश्वरम् ॥ २२ ॥

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

B D1-3 5 7 रघूत्तम (N1 B1 D2 °म) D4 T1 2 G1 3 जनेश्वर, M3 त्वमी° (for जनेश्वर)

20 M3 om 20^cd —^a) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 राम (for राघवम्) —^b) Ñ1 क्रोध((illeg) D1-3 5 शांतक्रोधा (for जित°) —^c) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 5 6 रक्षणीयास् (for °तव्यास्) Ś1 D1 2 5 सर्वे, Ñ2 तावद् (for शश्वद्) —^d) Ś1 D1-3 5 गर्भरूपास्, Ñ2 V1 B D7 धर्मलुब्धास् (B2 °लुप्तास्) V2 धर्मयुक्तास्, M2 ब्रह्म° G(ed) धर्मनिष्ठास् (for गर्भभूतास्) Ñ1 तपस्विन

21 B1 om (hapl) 21 —^ab) B3 Dt1 Dm1 D4 8 एवमुक्त्वा V2 illeg from फलैर् up to वन्यैश् Ś1 D1 3 5 फलैर्वन्यै, Ñ1 फलपुष्पैर्, V1 B2 D7 मूलफलैः (B3 °लः) (for फलैर्मूलैः) D7 धूपैर् (for पुष्पैर्) G1 पुष्पै मूलैश्च (by transp) (for मूलैः पुष्पैर्) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D4 8 T2 G1 3 M Ct अ(G1 चा)न्यैश्च, D1 6 मूलैश्च, D2 चैव तु (for वन्यैश्च) Ñ1 वन्यैरन्यैस्, B2 वन्यै पुष्पैस् (by transp) (for पुष्पैर्वन्यैस्) Dm1 D6 G1 3 M2 3 पार्थिव, (for राघवम्) —^c) Dt1 Dm1 D6 T2 G1 3 M Cr वन्यैश्, Cm g k t अन्यैश् (as in text) Ś1 N1 D1-3 5 त्रिविधैर्भक्ष्यै (for °धाहार) —For 21^cd, Ñ2 V B2 4 D7 subst

14* लक्ष्मण चार्चयामासुर्मुनयस्ते तपोधनाः ।

—After 21 Ś1 D1-3 5 ins whereas Ñ2 V1 2(illeg) B D7 ins after 22

15* स तु मुनिसहस्रधर्मक्रिय
त्रिदशपतित्रिदशैरिवार्चित ।
सुसुखमवसदाश्रमे तदा
जनकसुतासहितो महायशाः ।

[(l 2) Ñ2 B D7 त्रिदशवरस् (for °पतिस्) D1 [म]र्त्रिः (for [म]र्त्रिन) —(l 3) V1 D2 7 सपूजन् D1 2 तदाश्रमे (by transp) (for आश्रमे तदा) —(l 4) Ñ2 B1 4 D7 सलक्ष्मण, V1 B1 3 स राघव, D3 निशां नृप (for महायशा)]

22 Ś1 D1-3 5 read st 22 (along with 16*) before 3 2 1 —^a) Ś1 D2 3 5 अथ ते, Ñ1 तथा ते, Ñ2 V B D7 एव ते, D1 यथा ते, T2 ततोऽन्ये, G3 यथान्ये (for तथान्ये) Ñ1 सर्वे (for सिद्धा) —^b) Ś1 Ñ V2 D1 3 5 7 वैश्वानरप्रभा (Ñ V2 D1 7 °भ) V1 B Dm1 D6 8 G1 3 वैश्वानरोपम (D6 °समा) —^c) V D2 T2 G2 न्यायवृद्धा (V2 D2 °द्धा, G2 °त्त) (for °वृत्ता) D3 T यथान्यायेन —^d) Ś1 D2 तर्पयित्वा मुनीश्वरा (D2 सुरेश्वर) Ñ2 V B D7 अर्चयामासुरागत. —After 22, Ś1 D1-3 5 ins

16* पूजित स तु तत्रैव रजनीमवस सुखम् ।
[Ś1 सततैस्तत्र (for स तु तत्रैव)]

while Ñ2 V1 2(illeg) B D7 ins 15* On the other hand M2 3 ins after 22

17* त एवमुक्त्वा सहसाभ्युपेत्य
सलक्ष्मणं राघवसम्भ्रमपूजयन् ।
रात्रिं च तत्रैव सुखं प्रसुप्ता
प्रपेदिरे व्यालमृगैश्च जुष्टम् ।

Colophon —*Kanda name* B2 4 D1 2 om Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 8 S आरण्य° N1 V2 आरण्यक°, Ñ2 V1 आरण्यक —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V2 D2 3 तापसाश्रमनिवास, Ñ2 V1 B1 3 आश्रमदर्शन, B2 4 दण्डकाश्रमदर्शन, D1 दण्डकारण्ये तापसाश्रमनिवास, D7 मुनय आश्रमदर्शन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om Ñ2 V B3 D7 6 B2 4 D1 2 7 D2 5 —After colophon, G M1 conclude with श्रीरामाय नम

२

कृतातिथ्योऽथ रामस्तु सूर्यस्योदयनं प्रति ।
आमन्त्र्य स मुनीन्सर्वान्वनमेवान्वगाहत ॥ १
नानामृगगणाकीर्णं शार्दूलवृकसेवितम् ।
ध्वस्तवृक्षलतागुल्मं दुर्दर्शसलिलाशयम् ॥ २
निष्कूजनानाशकुनि झिल्लिकागणनादितम् ।
लक्ष्मणानुगतो रामो वनमध्यं ददर्श ह ॥ ३
वनमध्ये तु काकुत्स्थस्तस्मिन्घोरमृगायुते ।
ददर्श गिरिशृङ्गाभं पुरुषादं महास्वनम् ॥ ४
गभीराक्षं महावक्त्रं विकटं विषमोदरम् ।
बीभत्सं विषमं दीर्घं विकृतं घोरदर्शनम् ॥ ५
वसानं चर्म वैयाघ्रं वसार्द्रं रुधिरोक्षितम् ।
त्रासनं सर्वभूतानां व्यादितास्यमिवान्तकम् ॥ ६

G 3 7 8
B 3 2 6
L 3 5 9

2

D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामा

1 Before 1, Ś1 D1-3 5 read 3 1 22 (along with 16*) —a) Ñ2 V B D7 मुनिगणैर् (for ऽथ रामस्तु) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 5 स्तु (D1 उ [with hiatus] D5 [स]स्तु) दिते सूर्यमडले, Ñ2 V B D7 उदिते रविमडले —c) Ś1 च (for स) Ñ1 D1 3 5 आमन्त्र्यर्षिगणान्सर्वान् —d) Ś1 Ñ1 एव जगाम ह, D1 एवाम्य°, D3 एवाभ्यगाहते, D5 एव व्य° Cg k t as in text (for एवान्वगाहत) —For 1cd Ñ2 V B D7 subst

18* पुन प्रतस्थे काकुत्स्थस्तानामन्त्र्य तपोधनान् ।
[D3 स्तान् (for तान्)]

2 a) Ñ2 V B D7 वन (V1 वन) बहु (V1 illeg for बहु) मृगाकीर्णं —b) Ś1 Ñ1 D1 3 5 गणसंवित, Ñ2 V B Dm1 D7 8 T3 -वृकसवृत, G1 मृग° (for -वृकसेवितम्) Dt1 D4 ऋक्षशार्दूलसेवित —T2 om (hapl ?) 2c-3b —c) Ś1 D1 3 5 भूर Ñ1 तथा (for ध्वस्त) Ñ2 V D7 व्याघ्रमृगपक्षा (V °गणा) कीर्णं, B व्याघ्रमृगपक्षा (B2 °कुला, B3 [sup lin also] °वृक्षा) कीर्णं —d) B1 3 Dg1 Dm1 M3 दुदर्श, B2 4 (sup lin also as in text) दुर्धर्ष (for दुर्दर्श) —After 2 Ñ2 V B D7 ins

19* द्रुमखण्डवाकीर्णं नानासत्त्वनिषेवितम् ।
नानापक्षिरुत घोर नानानादविनादितम् ।

[(l 2) V1 नैक- V2 B1 3 (before corr) 4 गिर, B3 (after corr sup lin) चित्र (for second नाना) B विनादित (for नि°)]

3 Ñ2 (hapl) T2 om 3ab (for T2 cf v l 2) —a) Ś1 Ñ1 B D1-3 5 8 M3 निष्कू (Ś1 निस्कू [sic] D5 नि कू) जमान (for निष्कूजनाना) B D7 M3 -शकुन (for शकुनि) —b) D2 झिल्लीगणक, D8 G1 झल्लिका° (for झिल्लिकागण) T1 (sup lin also as in text) G1 M1 -सेवित (for -नादितम्) —c) Ś1 Ñ V B Dt1 D1-3 5 7 G2 M2 3 [अ]नुचरो (for -[अ]नुगतो) —d) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 वनमुखं D4 G1 °मध्ये (for °मध्य) Ñ2 V B D7 व्यगाहत, G2 ददर्श हा

4 a) Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 सीतया सह (for वनमध्ये तु) —b) D1 3 घोरे (for घोर) Ś1 मृगावृते —For 4ab, Ñ2 V B D7 subst

20* वने तु तस्मिन्काकुत्स्थो घोरे पक्षिगणावृते ।

[Ñ1 D7 [S]पि, B1 2 च (for तु) B4 घोर (marg also नाना) (for घोरे) Ñ2 D7 पक्षिगणाकुले]

—c) Ś1 -दुर्गाभ, B1 2 -कूटाभ (for -शृङ्गाभ) —d) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 5 7 व्यवस्थित (for महास्वनम्) B1 राक्षस घोरदर्शन —After 4 Ñ2 V B D7 read l 2 of 21*

5 a) Dg1 Dm1 D4 6 T3 M3 Cr m g k गम्भीराक्षं, Ct गभीराक्ष (as in text) G1 महासत्त्व (for °वक्त्र) M2 वक्रनास विरूपाक्ष —b) Dt1 D6 विकटोदर, Dm1 D5 G1 विकृतोदर (for विषमो°) —c) M1 2 बीभत्स, Cv बिभत्स (for बीभत्स) M1 (also as in text) दीप्त (for दीर्घ) —d) M2 क्रूरदर्शन (for घोर°) —For 5 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

21* वक्रनास विरूपाक्ष दीप्तास्य निम्नितोदरम् ।
दीर्घजिह्व महाकाय मृगव्यालनिबर्हणम् ।

[(l 1) B1 4 वक्रनास D1 3 वक्रनाभ (for वक्रनास) V1 D3 दीप्ताक्ष G(ed) दीर्घास्य (for दीप्तास्य) Ñ1 B3 4 D3 G(ed) निम्न (G[ed] °म्नं) तोदर, Ñ2 D7 विनतो° B1 निघ्नो° B2 निह्नो° D1 3 निम्नितो° (for निम्नितो°) —Ñ2 V B D7 read l 2 after 4 —(l 2) Ś1 D1-3 5 दीप्तजिह्व V1 °काय, B1 °नख (for दीर्घजिह्व) Ñ2 दीप्तकाय V1 महाजिह्व (for महाकाय) Ñ1 B1 2 मृगव्याड (for °व्याल-) V2 विवर्हण B1 निवधन (for निबर्हणम्)]

—B4 cont

22* महाक्रूरतर तं च विरूप भयवर्धनम् ।

6 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 transp 6 and 7 —a) D1 7 व्याघ्र (for वैयाघ्र) —b) Ñ2 V B D7 सपादं M3 वसाक्त (for वसार्द्रं) Ś1 Ñ1 D1-3 5 वसारुधिरभूषित (D5 °चर्चित) —After 6ab B2 reads 3 3 1c-7 (preceded by 34*) —c) Ñ2 V B D7 T3 व्यात्ता (D5 °त्ता) ननम् (for व्यादितास्यम्)

C 3.7.7 B 3.7.7 L 3.5.8 त्रीन्सिंहांश्चतुरो व्याघ्रान्द्वौ वृकौ पृषतान्दश ।
सविषाणं वसादिग्धं गजस्य च शिरो महत् ॥ ७
अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ।
स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ॥ ८
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ।
स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ॥ ९
अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ।
युवां जटाचीरधरौ सभार्यौ क्षीणजीवितौ ॥ १०
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं शरचापासिधारिणौ ।
कथं तापसयोर्वां च वासः प्रमदया सह ॥ ११

अधर्मचारिणौ पापौ कौ युवां मुनिदूषकौ ।
अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ॥ १२
चरामि सायुधो नित्यमृषिमांसानि भक्षयन् ।
इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥ १३
तस्यैवं ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य दुरात्मनः ।
श्रुत्वा सगर्वितं वाक्यं संभ्रान्ता जनकात्मजा ।
सीता प्रावेपतोद्वेगात्प्रवाते कदली यथा ॥ १४
तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ १५

7 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 transp. 6 and 7.—b) Dm1 D8 द्वौ वृषौ; M द्वावृक्षौ (for द्वौ वृकौ). M3 दश धेनुकान् (for पृषतान्दश).—For 7ab, Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 subst.

23* अष्टौ सिंहानुपादाय शूलाग्रे रुधिरोक्षितान् ।

[Ś1 Ñ1 D2 उपायुज्य, D1.3.5 उपासाद्य (for °दाय). Ñ2 B1.2 शूलाग्रे (for °ग्रे).]

—c) Ś1 सुविषाणं, D2 अविषाणं. D1 च सक्लिष्टं (for वसा°).—d) D2 तु (for च).

8 Ś1 Ñ V B D2.3.5.7 om. 8ab.—a) Dt1 शून्ये; Ct as in text (for शूले).—b) G2 नादयतं, M3 निनदन्त (for विनदन्तं).—After 8ab, M2 ins.:

24* मृत्युमल्पं समायान्तं दृष्ट्वा तत्रैव तस्थिवान् ।

—c) Ś1 D2 दृष्ट्वा; Ñ1 सीतां (for चैव).—d) D1 [अ]थ (for च). Ś1 D2 सीता च शुभलक्षणा, Ñ1 सदृश्य पुरत. स्थितान्; D1.3.5 दृष्ट्वा सीतां तथैव च.

9 Dg1 reads 9ab in marg.—a) Dg1 T3 G1 M1.3 अभ्य(T3 °भ्या)गच्छत् (for °धावत्). V B D1.7 T3 Cr g k अभ्यधावत संक्रुद्ध.—b) Ś1 लोकाहार; Ñ1 D1-3.5 लोकिहार (for प्रजा काल). M1 इवापरः. ❀ Ct काले युगान्तकाले क्रुद्धोऽन्तक प्रजा अभि उद्दिश्य यथा धावति तथाभ्यधावत् । ❀

10 a) D6 अंके निधाय. M2 अंकमारोप्य; Cg t as in text (for अङ्केनादाय).—b) Ś1 Ñ1 D1.3.5 परिरभ्य; D2.3 वेप°, D8 सपा°, G1 सा(*° (for अप°). Dt1 D6 T1 तद्वा (for ततो).—c) M2 वीपा (for युवां). G2 चीरजटाधारौ (for जटा°).—d) M3 क्षीणजीविनौ (for °जीवितौ).

11 D1 om. 11.—b) Dt1 M2 -वादिनौ (for -धारिणौ).—c) G1 हि (for च). Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 कथं वा(D2.5 वां) तापसयोर्वासो(D3 °सावासे)

12 a) D1 स्वधर्मदारिणौ पापौ. D2 अधर्मचरणौ पापौ.—b) D1.3 transp. कौ and युवां. B1 दारकौ; B3 D1 G2 M3 Cr k -दूषणौ; G1 -वेषिणौ (for -दूषकौ).—c) B2.3 (sup. lin also) सर्वं (for दुर्गं).

13 a) Ś1 Ñ1 D1-3.5 [अ]व्याहतो; Dg1 [इ]ह यथा (for सायुधो).—b) Ś1 Ñ1 D1-3.6 मुनि- (for ऋषि). D7 मुनि भक्षयन्सदा (subm.).—After 13ab, Ś1 Ñ V2 B D1-3.5.7 read 33* of Sarga 3, V1 reads st. 1 of Sarga 3 (repeated as in D1 before 3.3 8) and then Ñ1 V B1.3.4 D7 read 34* and 1c-7 (including the Star passages) of Sarga 3.—e) M2 अन्ययो: (for युवयोः). Ñ1 V B D7 चापि (for चाहं). Ś1 D1-3.5 पापयोर्युवयोश्चापि.—f) B3 (after corr. as in text) युधि; T2 मृदु (for मृधे).—After 13, Ś1 Ñ1 D1-3.5 ins.:

25* इत्युक्त्वा वचनं घोरं सीतां समग्राह राक्षसः ।
अङ्कमारोप्य चैवैनां प्रहसन्नग्रतः स्थित ।

[(l. 1) D3 सीतां (for घोर). D6 स च (for सीता).—Ś1 om. l 2.—(l 2) Ñ1 illeg. for मारोप्य चैवैनां. D2 वैदेहीं (for चैवैनां).]

14 Ñ1 illeg. for 14ab.—a) D7 M2 वदतो (for ब्रुवतो). Ś1 D1-3 घोरं; Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 दुष्टं; L(ed.) धीरं (for धृष्टं).—b) Ś1 D1-3.6 [अ]त्यन्तविस्मिता, Ñ1 V B D7 मनस्विनी, T3 महा° (for दुरात्मनः).—Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 T3 om. 14cd.—c) Dg1 G M1 Cr सगर्वं वचनं, Dm1 सरोषवचनं, D6 समर्थवचनं, M2.3 यद्राक्षसवचस् (for सगर्वितं वाक्यं).—d) M2.3 सा भीता (for संभ्रान्ता).—Ñ1 illeg. from 14e up to प्रवाते in 14f.—e) Ś1 V2 B3.4 D1-3.5 सीता प्रा(Ś1 प्र)वेपत भग्ना, Ñ1 V1 B1.2 D7 सीतावेपत सम्भ्रान्ता; G1 M2.3 सीता प्रवेपितोद्वे(G1 °ता पे)गात्.—f) D3 reads from प्रवाते up to पद्मम in 16a in marg. | G M1 कदली (for °ली). D3 कोकेती कुररी यथा.

15 D7 reads 15 in marg. (cf. v.l. 14).—a) M3 reads दृष्ट्वा राघव सीतां inf. lin. sec. m., Dm1 D6.8 T1.3 G3 धीमान् (for सीतां).—b) Ñ1 V B D7 तदा, T3 विराधा

पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसंभवाम् ।
मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ॥ १६
यदभिप्रेतमस्मासु प्रियं वरवृतं च यत् ।
कैकेय्यास्तु सुसंवृत्तं क्षिप्रमद्यैव लक्ष्मण ॥ १७
या न तुष्यति राज्येन पुत्रार्थे दीर्घदर्शिनी ।
ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥ १८
परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
पितुर्विनाशात्सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥ १९
इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥ २०
अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥ २१ G 3 7 31 B 3 3 43 L 3 3 0

(for शुभाम्) Ś1 D1-3 6 विराधस्याङ्कगा शुभा (Ś1 स्थिता) M2 विराधाक प्रवेपिता —M2 reads 15^c–16^d inf lin sec m —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 रामो (for वाक्य)

16 D3 1e ds up to पश्य in marg (cf v l 14) M4 reads 16^{abcd} inf lin s c m (cf v l 15) —^a) M2 नरव्याघ्र (for नरेन्द्रस्य) —^b) Ś1 D1-3 5 [आ]त्मजामिमां, Ñ1 सुतामिमां (for [आ]त्मसंभवाम्) —D6 om 16^{cd} —^c) Ś1 D2 सदाचारां, Dm1 शुभां वामां, D7 सुशाकारां, M2 वरारोहां (for शुभाचारां) —^d) G2 विराधारो (for °ङ्के) Dg1 D4 T1 2 G M1 प्रवेपितां (for °शिताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 स्थे(D3 श्रे)ष्ठां दशरथस्नुषां —^e) D2 दु स (for सुख) D5 सवद्धां (for संवृद्धां) —^f) Dm1 D6 8 T2 G3 5 मनस्विनीं, M1 तप° (for यश°) —After 16 Ś1 Ñ1 D1-3 ins

26* विचेष्टमानां घोरस्य राक्षसस्याङ्कगां शुभाम् ।
[Ñ1 illeg up to राक्षसस्य Ś1 विवेष्टमानां]
—Ś1 D2 cont

27* तस्यैव वहृतश्चैव राघवस्य मनस्विन ।
[D2 सुव्रतो धृष्ट विराधस्य (for वहृतश्चैव राघवस्य)]
—D3 further cont while Ñ2 V B D6 7 ins l 2 only after 16

28* उवाच रामोऽसहृष्टं सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं विराधाङ्के मनस्विनीम् ।
[(l 2) V यशस्विनीं (for मनस्विनीम्) D3 दीना नष्टचेतना (for the post half)]
—B (ed) cont after 27*

29* उवाच राक्षसो हृष्टं सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।

17 ☞ Ś1 om from 17 up to 24 —^a) T3 अभिप्रीतम् (for °प्रेतम्) Ñ2 V B D5 7 अनाया (for अस्मासु) —^b) M2 स्वय (for प्रिय) Ñ2 D7 वैरकृत, V1 B D2 वीर कृ(B4 हृ)त D1 M2 वर(D5 °न)घृत (for वरवृत) B1 तु, D3 marg (for च) D6 Ct तत् (for यत्) Dm1 प्रिय धरमाचितयन्, T3 प्रिय धरमृत च तत्, G3 प्रियं परपुर श्रवत् (sic) —^c) Ñ2 V B D6 7 तदनुप्राप्त, D1-3 न समृद्ध मे, D4 T1 तत्सुसं(D4 °ज)वृत्त M2 तमु सवृत्त, B (ed) Cg तु सुसपन्न (for तु सुसंवृत्त)

18 Ś1 om 18 (cf v l 17) —^a) B3 (sup lin also) [अ]त्र, D1 तु (for न) —^b) Ñ1 D3 मम सा, D5 8 पुत्रार्थी, D1 2 मनसा, D4 पुत्रार्थी (for पुत्रार्थे) Ñ1 D1 दीर्घदर्शना, D4 विप्रदर्शिनी, D6 दीर्घदर्शनी (for °र्शिनी) Ñ2 V B D6 7 M3 (after corr sec m as in text) पुत्रस्या दीर्घदर्शिनी (D5 7 °ना) —^c) D1 G3 यथाह, D2 तथाह (for ययाह) —^d) B3 (marg also) घोर, Dt1 D6 प्रिय, Cr t as in text (for हित) —^e) D1 6 अथ (for अद्य) Ñ V B D1-3 5 7 M2 (अ)स्तु, M3 तु (for सा) —^f) D1-3 M2 3 हा (for या) D3 कैकयी (for मध्यमा) Dt1 D6 मध्यमा मम (by transp) Ñ V B D5 7 माता मे सा (Ñ1 मम माता) यवीयसी

19 Ś1 om 19 (cf v l 17) —^a) Ñ2 V B D5 7 परामर्षात् (D4 °र्षात्, D5 °र्षं) D7 M2 परामर्शात्, D1 महामर्षात् (for परस्पर्शात्) V B3 D2 हि, B1 3 4 Dm1 च, D1 वै (for तु) Ñ1 प**** (illeg) D2 वैदेह्या (for °ह्या) —^b) Ñ2 V1 B2 D5 7 दु ख परम् (for दु खतरम्) —Ñ1 illeg for 19^{cd} —^c) Ñ2 V B D1 6 7 विनाश, D2 3 विनाश, D4 T1 वियोगात् (for विनाशात्) —^d) T3 तदा (for तथा) Ñ2 V B D1-3 5 7 राज्यस्य हरण तथा —After 19 Ñ V B D1-3 5 7 ins

30* परामर्षेश्च वैदेह्याश्चिन्तासु पादयन्ति मे ।
[D1 अत्युत्साहनिज (sic) D2 न दु खतरमस्ति मे (= 19^b) D3 चित्तमुन्मादयन्ति मे (for the post half)]

20 Ś1 om 20 (cf v l 17) —^{ab}) D2 तथा (for इति) Dt1 D5 Ct परिप्लुत, D2 परिप्लुते (for °प्लुते) Ñ V B D1 3 5 7 एव ब्रुवाण काकुत्स्थ बाष्पपर्याकुलेक्षण —^c) Ñ1 राम (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D1 3 6 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —^d) V B D1 3 5 7 G2 M3 क्रुद्धो, D4 रद्धो (for रुद्धो) D2 निश्वसन्निव पन्नग, M2 राम शोकपरिप्लुत

21 Ś1 om 21 (cf v l 17) —^a) Ñ1 तत्र (for इव) Ñ V2 B D1 3 5 7 किं नाथ, V1 नायसत्व, D4 I M1 लोकानां (for भूतानां) —^b) Ñ1 D1 2 लोकानां (for नाथस्त्वं) D1 3 T3 M वासवोपम (for °पम) Ñ2 V B D5 7 महेंद्रवरुणोपम —^c) B3 4 प्रेष्येण (for प्रे°) G1 M1

C 3 7 7 D 3 7 7 L 3 5 8 श्रीन्सिंहांश्चतुरो व्याघ्रान्द्वौ वृकौ पृषतान्दश ।
सविषाणं वसादिग्धं गजस्य च शिरो महत् ॥ ७
अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ।
स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ॥ ८
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ।
स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ॥ ९
अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ।
युवां जटाचीरधरौ सभार्यौ क्षीणजीवितौ ॥ १०
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं शरचापासिधारिणौ ।
कथं तापसयोर्वां च वासः प्रमदया सह ॥ ११
अधर्मचारिणौ पापौ कौ युवां मुनिदूषकौ ।
अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ॥ १२
चरामि सायुधो नित्यमृषिमांसानि भक्षयन् ।
इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥ १३
तस्यैवं ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य दुरात्मनः ।
श्रुत्वा सगर्वितं वाक्यं संभ्रान्ता जनकात्मजा ।
सीता प्रावेपतोद्वेगात्प्रवाते कदली यथा ॥ १४
तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ १५

7 Ś1 N V B D1-3 5 7 transp 6 and 7 —b) Dm1 D6 द्वौ वृषौ, M द्वावृक्षौ (for द्वौ वृकौ) M3 दश धेनुकान् (for पृषतान्दश) —For 7ab Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 subst

23* अष्टौ सिंहानुपादाय शूलाग्रे रुधिरोक्षितान् ।

[Ś1 Ñ1 D2 उपासृज्य D1 3 5 उपासज्य (for °दाय) Ñ2 B1 3 शूलाग्रै (for °ग्र)]

—c) Ś1 सुविषाणं, D6 सविषाणं D1 च सन्निष्टं (for वसा°) —d) D2 तु (for च)

8 Ś1 Ñ V B D2 3 4 7 om 8ab —a) Dt1 शून्ये, Ct as in text (for शूले) —b) G2 नादगत, M1 निनदत (for विनदन्त) —After 8ab M2 ins

24* मृत्युमरय तथाधान्त दृष्ट्वा वनैव हस्तिनान् ।

—c) Ś1 D2 दृष्ट्वा, Ñ1 सीता (for चैव) —d) D4 [अ]थ (for च) Ś1 D2 सीतां च शुभलक्षणां Ñ1 सहसा पुरत स्थितान्, D1 3 5 दृष्ट्वा सीतां तथैव च

9 Dg1 reads 9ab in marg —a) Dg1 T3 G1 M1 3 अभ्य(T3 °भ्या)गच्छत् (for °धावत्) V B D4 7 T2 Cr g k अभ्यधावत सक्रुद्ध —b) Ś1 लोकाहार, Ñ1 D1 3 5 लेलिहान (for प्रजा काल) M2 इवापर ‡ Ct काले युगान्तकाले मृत्युरिव प्रजा अभि उद्दिश्य यथा धावति तथाभ्यधावत् । ‡

10 a) D6 अङ्क निधाय, M3 अंकमारोप्य, Cg t as in text (for अङ्केनादाय) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 5 परिक्रम्य, B2 3 उप° D3 अप(° G1 अप(° (for अप°) Dt1 D6 T1 तदा (for ततो) —c) M2 कौ या (for युवां) G2 चीरजटाधारौ (for जटा°) —d) M2 क्षीणजीविनौ (for °जीवितौ)

11 D6 om 11 —b) Dt1 M2 पाणिनौ (for धारिणौ) —c) G2 हि (for च) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 कथं वा(D2 3 वः) तापसाभ्यासो(D5 °सावासे)

12 a) D1 स्वधर्महारिणौ पापौ, D6 अधर्मचारिणौ पापौ —b) D1 3 transp कौ and युवा B1 दारकौ, B2 D4 G2 M3 Cr k दूषणौ, G1 वेपिणौ (for दूषकौ) —c) B2 3 (sup lin also) सर्वं (for दुर्गं)

13 a) Ś1 Ñ1 D1-3 5 [अ]व्याहतो Dg1 [इ]ह यथा (for सायुधो) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 5 मुनि (for ऋषि) D7 मुनि भक्षयन्सदा (subm) —After 13ab, Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 read 33* of Sarga 3 V1 reads st 1 of Sarga 3 (repeated as in D1 before 3 3 8) and then Ñ2 V B1 3 4 D7 read 34* and 1c-7 (including the Star passages) of Sarga 3 —e) M2 भनयो (for युवयो) Ñ1 V B D7 चापि (for चाहं) Ś1 D1-3 5 पापयोर्युवयोश्चापि —f) B3 (after corr as in text) युधि, T3 मृदु (for मृधे) —After 13 Ś1 Ñ1 D1-3 5 ins

25* इत्युक्त्वा वचनं घोरं सीतां जग्राह राक्षस ।
अङ्कमारोप्य चैवैनां प्रहसन्नग्रत स्थित ।

[(l 1) D5 सीता (for घोर) D5 स न (for सीता) —Ś1 om l 2 —(l 2) Ñ1 illeg for मारोप्य चैवैना D2 वैदेहीं (for चैवैनां)]

14 Ñ1 illeg for 14ab —a) D7 M2 वदतो (for ब्रुवतो) Ś1 D1 3 घोरं, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 दुष्टं, L(ed) धीर (for धृष्टं) —b) Ś1 D1 3 5 (अं)कमाश्रिता, Ñ2 V B D7 मनस्विनी, T3 महा° (for दुरात्मन) —Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 T2 om 14cd —c) Dg1 G M1 Cr सगर्वं वचन Dm1 समर्षवचन D8 समर्पवचन, M2 3 तद्राक्षसवचस् (for सगर्वितं वाक्य) —d) M2 3 सा सीता (for संभ्रान्ता) —Ñ1 illeg from 14e up to प्रवाते in 14f —e) Ś1 V2 B1 4 D1-3 5 सीता प्रा(Ś1 प्र)वेपत त्रासा, Ñ2 V1 B2 3 D7 सीतावेपत संत्रस्ता, G1 M1 3 सीता प्रवेपितोद्वे(G1 °ता वे)गात् —f) D3 reads from प्रवाते up to परुष in 16a in marg L G M1 कदली (for °ली) D3 कोशाती कुररी यथा

15 D3 reads 15 in marg (cf v l 14) —a) M3 reads दृष्ट्वा राघव सीतां sup lin sec m Dm1 D4 8 T1 2 G3 श्रीमान् (for सीतां) —b) Ñ2 V B D7 तदा, T3 शिवा

पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसंभवाम् ।
मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ॥ १६
यदभिप्रेतमस्मासु प्रियं वरवृतं च यत् ।
कैकेय्यास्तु सुसंवृत्तं क्षिप्रमद्यैव लक्ष्मण ॥ १७
या न तुष्यति राज्येन पुत्रार्थे दीर्घदर्शिनी ।
ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥ १८
परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
पितुर्विनाशात्सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥ १९
इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥ २०
अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥ २१ G 3 7 33 B 3 3 23 L 3 3 9

(for शुभाम्) Ś1 D1-3 विराधस्याङ्गगा शुभा (Ś1 स्थिता) M3 विराधाङ्क प्रवेपिता —M3 reads 15^c–16^d *inf lin sec m* —^e) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 रामो (for वाक्य)

16 D2 reads up to पश्य in marg (cf v l 14) M3 reads 16^abcd *inf lin sec m* (cf v l 15) —^a) M3 नरस्यात्र (for नरेन्द्रस्य) —^b) Ś1 D1-3 [आ]त्मजामिमा, Ñ2 सुतामिमा (for [आ]त्मसंभवाम्) —D4 om 16^cd —^c) Ś1 D2 सदाचारा, Dm1 शुभा वामा, D3 शुभाकारा, M2 वरारोहा (for शुभाचारां) —^d) G2 विराधाग्रे (for °ङ्के) Dg1 D4 T1 2 G M1 प्रवेशिता (for °शिताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 वधे, D7 धे)हा दृष्टास्मासु —^e) D3 दुःख (for सुख) D1 सम्पन्ना (for °संवृद्धा) —^f) Dm1 D4 5 T2 G3 5 मनस्विनी, M1 तप° (for यश°) —After 16, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

26* विचेष्टमाना घोरस्य राक्षसस्याङ्कगा शुभाम् ।
[Ñ1 illeg up to राक्षस्या Ś1 विचेष्टमानं]
—Ś1 D2 cont

27* तथैव बद्धश्चैव राघवस्य मनस्विनः ।
[D3 तथैव बद्ध विराधस्य (for बद्धश्चैव राघवस्य)]
—D2 further cont while Ñ2 V B D5 7 ins l 2 only after 16

28* उवाच रामोऽसहष्ट सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं विराधाङ्के मनस्विनीम् ।
[(l 2) V यशस्विनीं (for मनस्विनीम्) D2 दीना कण्ठ गतेनधा (for the post half)]
—J (ed) cont after 27*

29* उवाच लक्ष्मो दृष्ट सौमित्रि मित्रनन्दनम् ।

17 ☞ Ś1 om from 17 up to 24 —^a) T2 अभिप्रेतम् (for °प्रेतम्) Ñ2 V B D5 7 अथास्य (for अस्मासु) —^b) M3 स्वयं (for प्रियं) Ñ2 D7 वैरकृत, V1 B D2 धीर कृ(B4 हृ)तं, D4 M2 वर(D5 °न)वृत्त (for वरवृत्त) B1 तु D3 marg (for च) D1 Ct तत् (for यत्) Dm1 प्रिय यदमचिन्त्यत्, T2 प्रिय वरसृत च तत्, G3 प्रिय परवृत जयम् (sic) —^c) Ñ2 V B D5 7 तदनुप्राप्त, D1-3 तत्प्राप्तं मे D4 T1 तदवृत्त(D4 °न)वृत्त, M2 तत्तु सवृत्त, K (ed) Cg तु सुसवृत्त (for तु सुसवृत्त)

18 Ś1 om 18 (cf v l 17) —^a) B3 (*sup lin* also) [अ]द्य, D1 तु (for द्य) —^b) Ñ1 D3 मम सा, D5 पुत्रार्थी, D1 2 सदसा, D6 पुत्रार्था (for पुत्रार्थे) Ñ2 D1 दीर्घदर्शना, D1 त्रिपदर्शिनी, D6 दीर्घदर्शनी (for °र्शिनी) Ñ V B D5 7 M3 (after corr *sec m* as in text) पुत्रस्या दीर्घदर्शिनी (D5 7 °ना) —^c) D1 G3 यथाह, D2 तथाह (for ययाह) —^d) B3 (marg also) घोर, Dt1 D4 प्रिय Ct as in text (for हित) —^e) D1 6 मद्य (for अद्य) Ñ V B D2-4 6 7 M2 [अ]द्यस्तु, M3 तु (for सा) —^f) D1-3 M2 3 मा (for या) D3 कैकयी (for मध्यमा) Dt1 D4 मध्यमा मम (by transp) Ñ V B D5 7 माता मे सा (Ñ1 मम माता) यवीयसी

19 Ś1 om 19 (cf v l 17) —^a) Ñ2 V B D5 7 परामर्शात् (D4 °र्शात्, D5 °र्शे) D2 M2 परामर्शात्, D3 अदामर्षात् (for परस्पर्शात्) V B1 D3 हि, B1 2 4 Dm1 च, D1 वै (for तु) Ñ1 प***** (illeg) D2 वैदेहा (for °ह्या) —^b) Ñ2 V1 B3 D5 7 दुःख परम् (for दुःखतरम्) —Ñ1 illeg for 19^cd —^c) Ñ2 V B D1 4 7 विनाश, D5 3 विनाश, D1 T1 वियोगात् (for विनाशात्) —^d) T2 तदा (for तथा) Ñ2 V B D1-4 5 7 राज्यस्य हरण तथा —After 19 Ñ V B D1-3 5 7 ins

30* परामर्शश्च वैदेह्याश्चिन्तामुत्पादयन्ति मे ।
[D1 मन्मुखान्दाश्रिव (sic) D2 न दुःखतरमस्ति मे (= 19^b) D3 चित्तदुःखान्दयन्ति मे (for the post half)]

20 Ś1 om 20 (cf v l 17) —^ab) D2 तथा (for इति) D1 D6 Ct परिप्लुत, D2 परिप्लुते (for °प्लुते) Ñ V B D1 3 5 7 एव ब्रुवाणे काकुत्स्थे बाष्पव्याकुलेक्षणे —^c) Ñ1 राम (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D1 3 5 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —^d) V B D1 3 5 7 G3 M3 क्रुद्धो, D1 रुष्टो (for रुद्धो) D3 निश्वसन्निव पन्नगः, M1 राम शोकपरिप्लुत

21 Ś1 om 21 (cf v l 17) —^a) Ñ1 तत्र (for इव) Ñ V2 B D1 3 5 7 किं नाथ, V1 नाथस्त्व, D2 1 M1 2 लोकाना (for भूताना) —^b) Ñ1 D2 3 लोकाना (for नाथस्त्व) D1 2 T1 M वासवोपम (for °पम) Ñ2 V B D5 7 महेन्द्रवरुणोपम —^c) B2 4 प्रैष्येण (for प्रे°) G1 M1

G 3 7 34 / B 3 2 24 / L 3 5 0

शरेण निहतस्याद्य मया क्रुद्धेन रक्षसः ।
विराधस्य गतासोर्हि मही पास्यति शोणितम् ॥ २२
राज्यकामे मम क्रोधो भरते यो बभूव ह ।
तं विराधे विमोक्ष्यामि वज्री वज्रमिवाचले ॥ २३

मम भुजबलवेगवेगितः
पततु शरोऽस्य महान्महोरसि ।
व्यपनयतु तनोश्च जीवितं
पततु ततश्च महीं विघूर्णितः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

मयि प्रेष्ये तु काकुत्स्थ (M1 स्थिते त्वत्) —d) Ñ1 (mostly illeg) D1 4 किमर्थमवसीदसि

22 Ś1 om 22 (cf v l 17) —a) Ñ2 V2 B D1 5 7 [अ]भिहतस्य (for निह°) B3 Dm1 T3 G3 [अ]हत्य (for [अ]द्य) Ñ1 D1 3 शरैरभिहतस्यास्य (Ñ1 °हु*** (illeg) D5 °हतस्याद्य) V1 शरेणाद्य हतस्यास्य —b) Ñ1 illeg for मया क्रुद्धेन र Dm1 D6 G3 क्रुद्धस्य (for क्रुद्धेन) D1-3 राघव (for रक्षस) —Ñ2 illeg up to पास्यति in 22d —c) Ñ2 V B D1 7 गतासोर्वै, G2 मुमूर्षोर्हि, M2 [अ] हितस्याद्य (for गतासोर्हि) D1-3 गतायुषो विराधस्य —d) D1 3 भूमि , D4 om (for मही) D3 पिबतु (for पास्यति)

23 Ś1 om 23 (cf v l 17) —a) Ñ2 D5 3 राज्यलुब्धे (for राज्यकामे) Ñ1 तदा, Ñ2 V2 B2 4 D6 7 महा , V1 महद् , B1 यथा, B3 D1 3 महान् (for मम) B4(after corr marg also as in text) क्रूरं (for क्रोधो) —b) Ñ V1 B D1 3 5 7 मे, D1 G3 हा (for ह) D3 भरते योभवन्मम —Ñ1 om 23cd —c) B3 तद् (for त) D2 विराधे त (by transp), B4 हि मोक्ष्यामि D2 T1 2 G2 प्रमो° (for विमो°) —d) D2 यथा (for इव) D1 3 वज्रं वज्रधरो यथा

24 Ś1 om 24 (cf v l 17) —ab) T1 om (hapl ?) वेग D3 ममानुजबलवेगनिर्भितस्य पततु शिरोस्य दुरात्मनो भुवि (sic) —c) Dg1 व्यपनीय तु, D3 विनिपततु, T3 व्यपनयित (sic) (for व्यपनयतु) Dm1 D2 4 T1 G1 M1 3 ततोस्य (for तनोश्च) —d) M2 3 भवतु (for पततु) D1 T1 Gm तत स, D3 4 अ, M2(after corr sec m inf lin as in text) शवश्च (for ततश्च) —For 24 Ñ V B D1 3 5 7 subst

31* अहमशनिनिपाततुल्यवेगं
शरवरमप्रतिवार्यमुत्सृजामि ।
निहतमिह विराधमुग्ररूप
प्रतिभयशूलधर मृधेऽद्य पश्य ।

[(l 1) Ñ1 D1 इमम्, V3 B2(after corr inf lin as above) 4 D3 अक्षम् (for अहम्) V1 निपातनुल्यवेगं (for निपाततुल्यवेगं) —(l 2) Ñ1 V1 D1 3 5 अप्रतिवीर्यम् (for °वार्यम्) —(l 3) V1 विराधमुग्रवेगं, D1 3 मया विराधमुग्र (for विराधमुग्ररूप) —(l 4) Ñ1 illeg up to मृधे D1 3 प्रवि[D3 °वि]हतशूलधर (for प्रतिभय°)]

Colophon Ś1 om —Kanda name Ñ V B1 D5 आरण्यके Dg1 D1 Dm1 D2 4 6 7 S अरण्यकाण्डे —Sarga name Ñ1 विराधनिदर्शनं, Ñ2 V B D1-3 विराधदर्शनं (D1 3 °न) —Sarga no (figures words or both) Ñ1 B1 D2 om , Ñ2 V B3 D5 7 B4 D1 3 8 —After colophon T3 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु, G1 M1 with श्रीरामाय नमः

३

अथोवाच पुनर्वाक्यं विराधः पूरयन्वनम् ।
आत्मानं पृच्छते ब्रूतं कौ युवां क्व गमिष्यथः ॥ १
तमुवाच ततो रामो राक्षसं ज्वलिताननम् ।
पृच्छन्तं सुमहातेजा इक्ष्वाकुकुलमात्मनः ॥ २
क्षत्रियौ वृत्तसंपन्नौ विद्धि नौ वनगोचरौ ।
त्वां तु वेदितुमिच्छावः कस्त्वं चरसि दण्डकान् ॥ ३
तमुवाच विराधस्तु रामं सत्यपराक्रमम् ।
हन्त वक्ष्यामि ते राजन्निबोध मम राघव ॥ ४
पुत्रः किल जवस्याहं माता मम शतह्रदा ।
विराध इति मामाहुः पृथिव्यां सर्वराक्षसाः ॥ ५ G 3.7.22 B 3.3.5 L 3.5.27

3

Ś1 continues the previous Sarga.—Before 1, Dg1 Dm1 D5 T1.2 G1.2 M1 (?)(cd within brackets) ins.

32* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं श्रीमान्रामः सत्यपराक्रमः ।
को भवान्वनमभ्येत्य चरिष्यति यथासुखम् ।

[D5 begins with ab.—(l. 1) Dm1 D5 G1 विराधं (for राक्षसं).—(l. 2) Dg1 वनमभ्येत्य. M1 चरिष्यसि (for °ति).]

1 D6 om. 1–7. Ñ2 V (V1 repeating 1 only as in D1 before 8) B1.3.4 D7 read 33*, 34* and 1c–7 (along with star passages) after 3.2.13ab.—Ñ1 illeg. for 1a—ab) D2 अभ्युवाच, T1 अथो** (for अथोवाच). D1.3 ततो (for पुनर्). Ñ1 D1.3 महास्वनः. D2 घोरं वने (for पूरयन्वनम्). Ś1 उवाच राक्षसो हृष्टः सौमित्रिं मिथिलात्मजाम्.—For 1ab, Ñ2 V B D7 subst. and read after 3.2.13ab while Ś1 Ñ1 D1–3.5 ins. after 3.2.13ab.

33* एवमुक्त्वा तु तौ वीरौ विराधो वनगोचरः ।
अट्टहासं ततः कृत्वा वैदेहीं समुपस्थितः ।
… पत्नी ब्रवीत्पुनः ।

[(l. 1) B1 वचो D1 श्रुत्वा D2.3 ततो (for तु तौ). V1 नाम राक्षस (for वनगोचर).—(l. 2) V B1 (sup. lin. also as above) [उ]वाच (for [अ]ब्रवीत्). B1 (sup. lin. also as above) वच (for पुन). Ś1 D1.2.3 ततोऽब्रवीद् (for [अ]ब्रवीत्पुन). Ñ1 ततोऽब्रवीद्वाक्यं वैदेही राघवौ ** (sic).]

—Thereafter Ñ2 V B1.3.4 D7 cont. while B2 ins. before 1cd

34* अहो साधु मया प्राप्ता भार्या भक्षणमेव च ।

[V1 B1 (m. also as above) लब्ध (for प्राप्त). Ñ2 भार्यां लक्ष्मणम् (sic). V2 उत्तम (for एव च).]

—Ñ2 V B1.3.4 read 1c–7 (preceded by 34*) after 3.2.13ab, while B2 reads 1c–7 (preceded by 34*) after 3.2.6ab.—c) Ñ V2 D2–4 D1.3.7 M2 पृच्छतो, B1 प्रवृत्तौ (for पृच्छते). Dg1 Dm1 D1.3 मूता, T3 ब्रूत, G3 ब्रूत (for ब्रूतं). Ś1 कौ युवां युवयोः क्षिप्रं, V1 आत्मानौ पृच्छतौ ब्रूत. D12 D6 पृच्छतो मम हि ब्रूत. D2 पृच्छतो युवयोः क्षिप्रं.—d) Ś1 युवां चैव, B1 युवां कौ च (by transp.) (for कौ युवां क्व).—After 1, D6 ins.

35* तमुवाच महातेजा राक्षसं घोरदर्शनम् ।
आत्मानं पृच्छते सर्वं कौ युवां क्व गमिष्यथ ।

2 D6 om. 2 (cf. v. l. 1). For sequence in Ñ2 V B D7, cf. v. l. 1.—b) Ś1 Ñ V B D1.3.7 घोरदर्शनं (for ज्वलिताननम्).—c) T1 स (for सु). Ś1 D2 आपृच्छत महात्मा वै, Ñ1 पृच्छन्तं वै महात्मा स, Ñ2 P3 पृच्छमानं महात्मा स, V B2 (after corr.).4 पृच्छ(B4 °च्छ)मानं महात्मा स, B1.3 (before corr.) D7 पृच्छमानं महात्मानं, D1.3 पृच्छन्तं तु (D3 तु) महात्मा च (D3 °त्मानं).—d) Ś1 Ñ V B D1.3.7 इक्ष्वाकुकुलनन्दनः (for °कुलमात्मनः).—After 2, Ñ2 V B D7 ins.

36* पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

3 D6 om. 3 (cf. v. l. 1). For sequence in Ñ2 V B D7, cf. v. l. 1.—ab) Ś1 Ñ V B D1–3.7 जाति, D6 रूप (for वृत्त). T1 damaged for °संपन्नौ. Ś1 D2 विद्धि नौ, V1 धन्विनौ. D1 तापसौ. D3 M2 वेत्थ नौ (for विद्धि नौ). Ś1 Ñ1 B3 D1–3 चारिणौ (for गोचरौ).—c) V1 B4 च, D2 नु (for तु). D3 चोदितुम् (for वेदि°). B D7 इच्छामि (for °वः).—d) G3 त्वं (for कस्). Ś1 Ñ1 V B D7 दण्डक(Ś1 V °कं) (for दण्डकान्).—After 3, Ñ2 V B D7 ins.

37* घोरेणानेन रूपेण पाप चैवाभ्ययस्यसि ।

[B1 (m. also) घोरे वेगेन (for घोरेणानेन). B1 (m. also चैव) एव (for चैव). V B1 (marg. also) अभ्यसि (V2 °ति). P1 [अ]भ्यवस्यसि, D7 °स्यति (for [अ]भ्ययस्यसि).]

4 D6 om. 4 (cf. v. l. 1). For sequence in Ñ2 V B D7, cf. v. l. 1.—a) M3 तस्य (for तम्).—b) M1 राममायाम (for रामं सत्य).—c) G2.3 M3 अहं (for हन्त). Ś1 Ñ1 D1.2 अस्मामि (for वक्ष्यामि).—d) Ñ1 वचनं मम (for मम राघव).—For 4, Ñ1 V B D7 subst.

38* स श्रुत्वा रामवचनं विराधः प्रीतमानसः ।
राघवाद्वचनं विच्छन्दासस स यथातथम् ।

[(l. 2) V B1 (m. also as above) राघवाभ्यां निन(G [cd] पर) कः (for the prior half). B1 पुनः (for उवाच). V1 यथायथ (for °तथम्).]

5 D5 om. 5 (cf. v. l. 1). For sequence in Ñ2 V B D7, cf. v. l. 1.—a) Ś1 Ñ1 D1–3 [अ]हं जगतो, Ñ2 V

G 3 7 21 B 3 3 6 L 3 5 0 तपसा चापि मे प्राप्ता ब्रह्मणो हि प्रसादजा ।
शस्त्रेणावध्यता लोकेऽच्छेद्याभेद्यत्वमेव च ॥ ६
उत्सृज्य प्रमदामेनामनपेक्षौ यथागतम् ।
त्वरमाणौ पलायेथां न वां जीवितमाददे ॥ ७
तं रामः प्रत्युवाचेदं कोपसंरक्तलोचनः ।
राक्षसं विकृताकारं विराधं पापचेतसम् ॥ ८
क्षुद्र धिक्त्वां तु हीनार्थं मृत्युमन्वेषसे ध्रुवम् ।
रणे संप्राप्स्यसे तिष्ठ न मे जीवन्गमिष्यसि ॥ ९
ततः सज्यं धनुः कृत्वा रामः सुनिशिताञ्शरान् ।
सुशीघ्रमभिसंधाय राक्षसं निजघान ह ॥ १०
धनुषा ज्यागुणवता सप्त बाणान्मुमोच ह ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्सुपर्णानिलतुल्यगान् ॥ ११
ते शरीरं विराधस्य भित्त्वा बर्हिणवाससः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां पावकोपमाः ॥ १२

B D7 [अ]ह कालस्य D11 Dm1 D5 8 Ct जयस्याह (for जयस्याह) T3 पुत्र विजुल्गिनश्चाह —b) D6 नाम (for मम) D4 T1 2 M1 transp माता and मम Ñ2 B2 4 D7 transp मम and शतह्रदा —c) Ñ1 विराधम् (for विराध) Ś1 T3 मा प्राहु, B1 D3 नामाहु (for मामाहु)

6 D6 om 6 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7 cf v l 1 —Ś1 Ñ1 D1 3 om 6 —a) B4 [अ]सि (for [अ]पि) Ñ2 V1 B D7 M2 प्राप्त V2 प्राप्ते (for प्राप्ता) Dg1 D11 D6 तपसा चाभिसंप्राप्ता —b) Ñ2 ब्रह्मन् (for ब्रह्मणो) V1 वै, B1 4 G1 [ऽ]पि, B2 [ऽ]पि, B3 त्रि, D7 om (subm) G3 [ऽ]सि (for हि) Ñ2 V1 B1 2 D7 M2 प्रसादेन, B4 G1 प्रसादत T2 प्रसादेन (for प्रसादजा) —c) B4 शस्त्रेण (for शस्त्रेण) V1 [अ]भेद्यता, B4 [आ]राध्यता M3 [अ]वध्यता (for [अ]वध्यता) —d) Ñ2 V1 B3 D7 [ऽ]च्छेद्याभेद्ये तथैव च V2 [अ]च्छेद्यत्व तथैव च B1 [ऽ]च्छाभेद्यत्व तथैव च B2 [ऽ]च्छेद्योभेद्यस्तथैव च, B4 [ऽ]च्छेद्याभेद्य तथैव च

7 D5 om 7 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7 cf v l 1 —a) Ś1 Ñ V2 B D1–3 7 एताम् (for एनाम्) —b) Ś1 D2 3 अनवेक्षौ, Ñ1 M1 अनवे(M2 °पे)क्ष्य (for अनपेक्षौ) Ś1 D2 3 G1 2(after corr as in text) यथागतौ N2 V B D7 यथासुखं (for °गतम्) —c) V1 B2 D2 4 G3 पलायेता, M3 प्रधावेता (for पलायेथां) —d) V1 B3 T3 जीवितुम् (for °तम्) Ś1 Ñ1 D1–3 नान्यथा (D2 °थो) जीवित भवेत् (N1 °त हि [illeg])

8 Before 8 V1 repeats 1 (var) —a) Ñ2 B4 D5 7 लक्ष्मण प्रत्युवाचैन, V2 B1 लक्ष्मण पुनराहैन B1 3 रामस्तु प्रत्युवाचैन (B3 m also लक्ष्मण प्रत्युवाचेद) —b) Ś1 V1 Dm1 D1 3 क्रोध, Ñ2 V B D5 7 T3 G3 क्रोध, M3 कोपात् (for कोप) B1 4 लोचने (for °न) —c) B2 विराध (for राक्षस) D1 विकृताचार (for °कार) —d) Ś1 त्रिकृत, B3 राक्षस (for विराध)

9 a) Ñ1 illeg B1 3 D5 G1 क्षुद्र (for क्षुद्र) Ś1 D2 धिक्त्वा तु, N B1 3 4 D1 3 6 7 धिक्ते स्तु B3 धिक् च तु G2 3 धिक् चा तु (for धिक्त्वां तु) Ñ2 V2 B2 4 D1 3 6 7 हीनार्थे, B1 3 °थुर्, D3 °र्थ (for हीनार्थं) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 कालम्, Ñ2 V2 B D5 7 वधम् Dm1 D6 G2 3 मृत्युर्, D3 कामम् (for मृत्युम्) Ñ2 B D5 7 अन्विच्छसि (B2 4 °से) Dm1 D5 G3 अन्वेषसे, D3 अन्वेषसि —c) T1 2 तिष्ठम् (for तिष्ठ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 नैजा प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व (B °छनौ, B4 (m also) °ह्राध) Dg1 G2 3 मरण प्राप्स्यसे तिष्ठ, D11 Dm1 D6 8 T3 M1 रणे प्राप्स्यसि सतिष्ठ G1 M2 3 रणे (M2 °ण) प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व —d) Dg1 हि (for मे) ✿ Cm क्षुद्रेति । रणे तिष्ठ ध्रुव संप्राप्स्यसे स युमित्यनुषङ्ग । मे मम पुरत । जीवन् न गमिष्यसीति संबन्ध । ✿ Ś1 Ñ1 V1 D11 Dm1 D1–3 6 8 T3 G3 M2 विमोक्ष्यसे, B4 (m also as in text) विमोक्ष्यसे (for गमिष्यसि) —After 9 Ś1 Ñ1 V1 D1 3 ins

39* ततो कथयतोरेव रामराक्षसयोस्तदा ।
लक्ष्मण क्रोधसंरब्धो धनुर्जग्राह वेगवान् ।

[(l 1) D3 om ततो V1 लक्ष्मणयोर (for राक्षसयो) —(l 2) Ñ1 V1 संरक्तो (for संरब्धो) V1 D3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

10 Ñ2 V B D5 7 om 10 —ab) Ś1 Ñ1 D1 3 लक्ष्मणो, T3 G1 रामस्तु (for राम सु) —c) Ś1 D1 3 स शीघ्रम्, Dg1 M3 (after corr as in text) सुतीक्ष्णम् (for सुशीघ्रम्) ✿ Cm शरानभिसंधाय धनुषीति शेष । सुशीघ्रं मार्गणमाकृष्येति शेष । ✿ Ś1 अथ संयोज्य, Ñ1 अभिसंपत्स (sic) D1 3 अभिसंपत्य, T3 अपि संधाय (for अभिसंधाय) —d) Dg1 D4 राक्षसे (for °स) G3 हा (for ह) Ś1 Ñ1 D1 3 राक्षस वै व्यपातयत् T2 G1 2 M1 3 राक्षसं निचखान ह

11 Ś1 Ñ1 D1–3 om 11 —b) G2 3 हा (for ह) —c) M3 महातेजा (for °वेगान्) —d) T2 वेगितान् (for °तुल्यगान्) —For 11, Ñ2 V B D5 7 subst

40* एवमुक्त्वा शरान्सप्त सुपर्णानिलरंहस ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्विराध व्यसृजत्तदा ।

[(l 2) V1 रुक्मपक्षान् (sic) (for रुक्मपुङ्खान्) V1 lacuna for महाव B2 महाभोगान् (for महावेगान्)]

12 a) Ś1 त (for ते) D5 reads in marg from र विराधस्य up to शूल in l 1 of 41* —b) G(ed) बर्हिण (for ब°) N B1 3 4 D1 3 5 7 लक्ष्म (Ñ2 M3 °क्ष्म) णा, V2 B2 पक्षिण (for वासस) —c) V2 B निपेतुर् रक्तादिग्धा Ñ2 D1 3 1 निपेतू रुधिरादि (D7 °दि)ग्धा —d)

स विनद्य महानादं शूलं शक्रध्वजोपमम् ।
प्रगृह्याशोभत तदा व्यात्तानन इवान्तकः ॥ १३

तच्छूलं वज्रसंकाशं गगने ज्वलनोपमम् ।
द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १४ G 3 6 B 3 3 L 3 5

Ś1 Ñ2 V B D1-3 ꣴ पावकप्रभा, M2 रत्नी च तत् (sic) (for पावकोपमा) —After 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 ꣴ S ins

41* स विद्धो न्यस्य वैदेहीं शूलमुद्यम्य राक्षसः ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धस्तदा रामं सलक्ष्मणम् ।

[D4 reads in marg up to शूल —(l 1) M2 चाशरो (for राक्षस) —(l 2) D4 स (for सु) M2 अभ्यधावत संक्रुद्ध (for the prior half) D4 तनौ (for तदा)]

13 a) Ś1 Ñ2 D2 स नदित्वा, D1 नदित्वा सः, D5 कृत्वा तु स (for स विनद्य) —b) Ś1 वज्राशनिप्रभ, Ñ2 V B D3 7 वज्राशनिसमप्रभ, D4 वज्रसरोपम (for शक्रध्वजोपमम्) —For 13cd, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

42* चिक्षेप परमक्रुद्धो लक्ष्मणायाभिसंहितम् ।

(B1 मरुरे, D5 परम (for परम) Ś1 महाग्ने, Ñ1 D1-3 महादित, D2 [अ]भिसंधित (for [अ]भिसंहितम्)]

—After 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 ꣴ S ins

43* अथ तौ भ्रातरौ दीप्तं शरवर्षं ववर्षतुः ।
विराधे राक्षसे तस्मिन्कालान्तकयमोपमे ।
स प्रहस्य महारौद्रः स्थित्वाजृम्भत राक्षसः ।
जृम्भमाणस्य ते बाणाः कायान्निष्पेतुराशुगाः ।
स्पर्शात्तु वरदानेन प्राणान्संरोध्य राक्षसः ।
विराधः शूलमुद्यम्य राघवावभ्यधावत ।

[(l 1) Dm1 D5 G2 तत्र T2 M2 दाशौ (for दीप्त) G2 (with hiatus) M1 रघुरौ (for शरवर्ष) —(l 3) Dg1 Dm1 D4 ꣴ T2 G1 ꣴ प्रस्य (for प्रहस्य) —(l 4) Dm1 D5 च तत G1 सहसा (for ते बाणा) Cr निपतुः Ct नि यपुः (for निष्पेतुः) —(l 5) Dg1 Dm1 D4 ꣴ G2 ꣴ M1 स्पशात् (for स्पर्शात्) Dg1 Dm1 D4 ꣴ G3 M2 वरदानस्य (for वरदानेन) Dm1 D5 G2 संरुध्य M2 सकृत्य M3 सरोप्य Cr संरोध्य (for संरोध्य) ꣸ Ck तथा प्राण संरोध्य धृत्वा परमदुस्तरः प्राणेऽपि इति शेष । ꣸ —After l 5 M2 ins

43 (A)* स शूरैरप भिन्नाङ्गो बलान्नावसन्नुत ।

—(l 6) Dm1 D5 G3 M राघवाय व्यसर्जयत्, D4 राघवावभ्य पानयत् (sic) (for the post half)]

14 b) G2 ज्वलनोपम (for ज्वलनो°) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 अंतरी (Ś1 Ñ1 D1 3 5 °मे) स्फुरत्, सहसा (D1 तदा) —c) Ñ2 illeg for द्वाभ्या —After 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4 ꣴ S ins

44* सद्वामविद्धिरे शिरसा शूलं तस्य पतन्द्रुपि ।
पपाताशनिनाच्छिन्नं मेरोरिव शिलातलम् ।
तौ खड्गौ क्षिप्रमुद्यम्य कृष्णसर्पोपमौ शुभौ ।
तूर्णमापततस्तस्य तदा प्रहरतां बलात् ।
स वध्यमानः सुभृशं भुजाभ्यां परिगृह्य तौ ।
अप्रकम्प्यौ नरव्याघ्रौ रौद्रः प्रस्थातुमैच्छत ।
तस्याभिप्रायमाज्ञाय रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
वहत्वयमलं तावत्पथानेन तु राक्षसः ।
यथेच्छति हि सौमित्रे तथा वहतु राक्षस ।
अयमेव हि नः पन्था येन याति निशाचर ।
स तु स्वबलवीर्येण समुत्क्षिप्य निशाचरः ।
बालाविव स्कन्धगतौ चकारातिबलो तत ।
तावारोप्य ततः स्कन्धे राघवौ रजनीचर ।
विराधो विनदन्घोरं जगामाभिमुखो वनम् ।
वनं महामेघनिभं प्रविष्टो
द्रुमैर्महद्भिर्विविधैरुपेतम् ।
नानाविधैः पक्षिशतैर्विचित्रं
शिवायुतं व्यालमृगैर्विकीर्णम् ।

Colophon

ह्रियमाणौ तु तौ दृष्ट्वा वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश प्रगृह्य सुभुजा भुजौ ।
एष दाशरथी रामः सत्यवाञ्शीलवाञ्शुचिः ।
रक्षसा रौद्ररूपेण ह्रियते सहलक्ष्मणः ।
मां वृका भक्षयिष्यन्ति शार्दूला द्वीपिनस्तथा ।
मां हरोत्सृज्य काकुत्स्थौ नमस्ते राक्षसोत्तम ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वेगं प्रचक्रतुर्वीरौ वधे तस्य दुरात्मनः ।

[(l 1) Dg1 D5 विरिशा छत्र D4 reads from स्या up to मेरोरि in l 2 in marg Dm1 तस्यापि पाति D5 तत्र शिवाति T1 ꣴ तस्य पतन्द्रुपि (for पतन्द्रुपि) —(l 2) Dg1 महता C3 M2 पतता (for पपात) G1 M2 भिन्न (for च्छिन्न) —D4 reads from l 3 up to तत in l 4 in marg —(l 3) Dt1 कृष्णसर्पविषोपमौ Dm1 D5 G1 ꣴ M1 ꣴ कृष्णसर्पोपमौ भुजौ (for the post half) —(l 4) Dt1 D5 आपेततु (for °ततस्) T2 तथा (for तदा) G2 प्राहरता (for प्र°) —(l 5) M2 हन्यमान (for वध्यमान) G2 वध्यमान स तु भृश (for the prior half) T1 ꣴ G2 बाहुभ्या (for भुजाभ्या) T2 ꣴ M1 ꣴ परिरभ्य [T2 (before corr) °धाति] तौ —(l 6) T2 G1 अप्रकम्प्यौ (for °कम्प्यौ) M1 रौद्री (for रौद्र) —(l 7) T1 damaged for मात्रा G1 आज्ञाय (for आज्ञाय) —(l 8) Cv m वहति (for वहतु) D4 प्रधानेन (for पथानेन) M2 वहत्वयं रिपु तावत्पथानेन राक्षस —(l 9) Dt1 D5 T1 ꣴ M1 Cv यथा चरन्ति सौमित्र (for the prior half) —(l 11) Dg1 (before corr as above) वन यादि (for समुत्क्षिप्य) Dm1 D5 G2 M1 तौ समुत्क्षिप्य राक्षस (for the post half) —(l 12) Dg1 Dt1 D5 T2 [अ]तिबलोद्धत G2 M1 ꣴ [अ]तिबलो हि M3 °बलो (for [अ]तिबलो ततः) —(l 13) Dg1 च तत (for ततः) Dm1 D1 M1 स्कन्धे (for स्कन्धे) —(l 14) T2 विनदन् (for वि°)]

G 3 8 18 D 3 4 10 L 3 5 16

इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ।
अध्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसंनिभः ॥ २२
तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ।
अवटे चापि मां राम निक्षिप्य कुशली व्रज ॥ २३
रक्षसां गतसत्त्वानामेष धर्मः सनातनः ।
अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः ॥ २४
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
बभूव स्वर्गसंप्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥ २५
तं मुक्तकण्ठमुत्क्षिप्य शङ्कुकर्णं महास्वनम् ।
विराधं प्राक्षिपञ्छ्वभ्रे नदन्तं भैरवस्वनम् ॥ २६

D1 भुवन Cp as in text (for भवन) —f) Dm1 D8 M तेस्तु (for चोऽस्तु) G3 स्वस्तितास्तु Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 स्वस्ति तेस्तु (D5 [before corr sec m] ते स्वाद्) महाभुज (D7 °ज) V1 तव प्रसादान्महाभुज (by pm)

22 Ś1 Ñ V(V1 om partially a) B D1-3 5 7 M3 transp 22ab and 22cd —a) V1 सदा, D1 वदो (for इतो) —b) M3 महातपा (for प्रतापवान्) —c) Ñ2 V2 B3 4 (m also राम) D4 7 चा(D3 वा)पि, V1 चाहु, B1 2 G1 राम (for तात)

23 V1 om 23-25a. —a) Ś1 Ñ V3 B1-3 D1-3 5 7 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) G3 अपि (for अभि) G2 क्षिप्र तमभिगच्छ त्व —b) Ś1 Ñ2 D2 5 7 M3 [s]भिधास्यति, D3 भविष्यति, Cg as in text (for विधास्यति) —c) D1 आगतें (for अवटे) B3 [s]पि च (by transp), G3 वापि (for चापि) Ś1 Ñ B D2 3 5 7 G2 से, D2 ते (for मा) Ñ2 D4 7 वीर, G1 क्षिप्र (for राम) —d) Dg1 D4 T2 3 G2 3 M प्रक्षिप्य, G1 स° (for निक्षिप्य) Ś1 D3 प्रक्षिप्य कलेवर, Ñ V2 B D1 3 5 7 प्रक्षिपेद् (Ñ2 V2 B1 2 D3 °म) कलेवर

24 V1 om 24 (cf v l 23) —a) Ś1 जीवानाम् (for सत्त्वानाम्) —c) B1 च (for ये) B2 4 (m also as in text) D3 T2 विधीयते, D7 [s]पि धीयते (for निधीयन्ते) —d) Ñ2 V2 B D4 7 महोदया (for सनातना) G1 Ce L तेषां लोक सनातन

25 V1 om 25a (cf v l 23) —a) Ñ1 illeg Ñ2 B D5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —Dg1 reads 25cd in marg —cd) Dm1 T2 3 स्वर्गं (for स्वर्ग) T1 damaged for संप्राप्तो न्यस्त M1 न्यस्ततेना (for °देहो) G2 स राक्षस (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1-3 बभूव स्वर्गतो (Ñ1 D2 °साद्, D3 °गो) भूयस्त्यक्त्वा देह महीतले, V2 V B D5 7 स्वर्गं जगाम सहसा दिव्यरूपधरस्तदा (B1-2 °धा) —After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

D4 6 8 T2 G2 M2 (first time in marg sec m) K (ed) [first time within brackets] repeat (var) l 9-12 of 45* —T1 partially damaged for l 2 —(l 2) G1 शीघ्रम् (for अश्रम्) —(l 3) D8 आसन्न Dg1 Dt1 D4 6 G2 M1 Cg k t महतम (for दुर°) Ck विराधस्य महात्मन इति पाठः पाठ । आत्मा देहे धृतौ । यत्न इत्यादिषु । गन्धर्वत्वप्राप्त्यभिप्रायेण च कविना महात्मन इति प्रयोग । एवं चिन्ते विराधस्य महात्मन इति सुब्वन्ता पाठमिमे नाशयन्ति । Ck]

26 Ñ1 om 26 —a) Dg1 T2 M2 3 Cm निक्षिप्य, D4 T1 2 G2 निपिप्य, M1 निक्षेप (for उत्क्षिप्य) G2 मुक्तकण्ठ समुत्क्षिप्य —d) Dg1 M2 3 भैरव (for भैर) M3 रव (for स्वनम्) —For 26 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 subst

55* त समुत्क्षिप्य सौमित्रिर्विराध पर्वतोपमम् ।
गम्भीरमवटं कृत्वा निचखान परंतप ।

[V1 om l 1 —(l 1) D2 वैदेह (for सौ°). —(l 2) D1 gloss in marg खातेन्ना for अवट]

—Thereafter all the above MSS read 3 4 1c-?
—After 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

56* तमाहवे निर्जितमायुधक्षिप्तौ
स्थिरावुभौ संयति रामलक्ष्मणौ ।
मुदान्वितौ चिक्षिपतुर्भयावह
नदन्तमुत्क्षिप्य बलेन राक्षसम् ।
अवध्यता प्रेक्ष्य महासुरस्य तौ
शितेन शस्त्रेण तदा नरर्षभौ ।
समर्थ्य चात्यर्थविशारदावुभौ
बिले विराधस्य वध प्रचक्रतु ।
स्वयं विराधेन हि मृत्युमात्मन
प्रसह्य रामेण यथार्थमीप्सित ।
निवेदित काननचारिणा स्वय
न मे वध शस्त्रकृतो भवेदिति ।
तदेव रामेण निशम्य भाषित
कृता मतिस्तस्य बिलप्रवेशने ।

कौसल्या सुप्रजास्तात रामस्त्वं विदितो मया ।
वैदेही च महाभागा लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ १७
अभिशापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन हि ॥ १८
प्रसाद्यमानश्च मया सोऽब्रवीन्मां महायशाः ।
यदा दाशरथी रामस्त्वां वधिष्यति संयुगे ॥ १९
तदा प्रकृतिमापन्नो भवान्स्वर्गं गमिष्यति ।
इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्तमुवाच ह ॥ २०
अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह ।
तत्र प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात्सुदारुणात् ।
भवनं स्वं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु परंतप ॥ २१   G. 3 8 B 3 4 L. 3 5

[(l. 1) D4 T1.2 हतोऽस्मि (for हतोऽहं) —After l. 1, T3 ins

48(A)* निर्जितस्तु कृतार्थोऽस्मि भद्र तेऽस्तु व्रतस्व ।

—(l. 2) Dm1 D5 T3 मज्ञात (for न ज्ञात) Dg1 M2 पुरुषर्षभ, Cmp पुरुषर्षभ (as above).]

17 a) Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3.5.7 G1.3 M1 राम (for तात) —b) Cr k राम (for रामस्) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 त्वया पुत्रे(D1 रामे)ण तारिता(Ñ1 राघव, Ñ2 V B D6.7 धीमता) Dm1 D5 G3 M1 विदितस्त्वं मयाधुना, G1 मया त्वं विदितोऽधुना —cd) T3 G2 महाभाग (for °भागा) Ñ1 T3 G M1 महाबल, D1.2 महारथ, D5 महायश (for °यशाः) Ñ2 V B D6.7 त्वया नाथेन वैदेही सनाथा लक्ष्मणस्तथा —After 17, B3.4 ins

49* साद्रिद्वीपसमुद्रा क्ष्मा सनाथेव नरेश्वर ।

[B4 -समुद्रक्ष्मा]

—Thereafter both cont, while Ś1 Ñ V B1.2 D1–3.5.7 ins after 17

50* विदितश्चासि मे पूर्वमागच्छन्नेव राघव ।
तुभ्यं चोपहृता यैषा मया सीता हृता प्रभो ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D1–3 विदितासि मया पूर्वम् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 आयान्नेव नरर्षभ(Ñ1 सुसत्तम) Ñ2 ईक्षयेव नरर्षभ, V2 B1(sup. lin. also as above) गच्छन्नेव नरर्षभ D1.3 आय(D2 °य)न्नत्र नरर्षभ, D5.6 पतन्नेव(D5 आपन्ने न [sic]) नरर्षभ (for the post. half) V2 विदितश्चैव मे पूर्वं मायन्नेव नरर्षभ —(l. 2) B2 (m. also) शोकयता (for चोप°) Ñ2 V B D6.7 वीर (for यैषा) Ñ2 V B D6.7 तव (for प्रभो).]

18 a) D4 हृत्रि, K(ed.) Cg अरि (for अभि) Ś1 Ñ V1 B2.4 D2.3.5.7 M1 घोरात्, D4 M2.3 घोर(D4 M1 sic) (for घोरां) G2 अहं शापादिमां घोरां —b) D1 राजसीं तनुं, M1 राक्षस वपुः (for राक्षसीं तनुम्) —c) V1 तुम्बुरुः, V2 B2.4 चम्बरुः, B3(m. also) चम्पुरुः; Dm1 D1.3.4.5.8 तुम्बरुः —d) D3(sup. lin.) gloss राज्ञा for वैश्रवणेन Ś1 V B D1–3 वै; N D4.5.7 च T1.2 G1.2 M1.2 ह; G2 वा M2.3 तु (for हि) —After 18, T3 ins, while Dg1 ins after 20

51* दुराराध्यात्पुरा योनिं कृष्णां प्राप्तुहि मा चिरम् ।

19 Dg1 reads 19ab in marg —a) D1 T3(inf. lin. also) तु (for च) —b) V1 B तु, D6.7 च, G2 मा (for मा) T1.2 महायश —After 19ab, Ś1 Ñ(Ñ1 partially illeg.) V B D1–3.5.7 ins

52* एष त्वद्दर्शनाद्वत्स भविष्यति महाबल ।

[D2 एव (for एष) B1 (अ)हता (for (अ)वाप्तान) Ś1 B1.3 D5 महाबल V2(sub. lin. also) °यशाः (for °बल).]

—c) M1 यथा (for यदा) T3 नाम (for रामस्)

20 a) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 G2 M2.3 Ck तत (for तदा) D1 आयत्तो (for आपन्नो) G2 तत प्रकृतिसंपन्नो —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7 भवान स्व गमिष्यसि, Ñ1 लोक स्वनुगमिष्यसि, G1 M2 तत (M2 पुन) स्वर्गं गमिष्यसि —Ś1 Ñ V B2–4 Dg1 Dt1 Dm1 D1–3.5.7.8 T3 G2 M Cvt transp. 20cd and 21ab —cd) T1 moth-eaten from रा to र B1 रामासक्तं (for रम्भा°) Ś1 D1–3 शशाप ह, Ñ1 V B D6.7 शशाप मा, D4 T1.2 G3 पुरानघ, T3 रुषान्वित, G1.2 M2.3(after corr. inf. lin. sec. m. as in text) वरानन (for उवाच ह) ❀ Ck इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्त पुरानघ । अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह । इति पाठं पश्यामः । अत्र तु पाठान्तरं पठित्वा मिथ्याक्लेशमनुभूतोऽनेन चान्य । Ct 'रम्भासक्त पुरानघ' इति पाठे पुनरुक्त्याभाव एव । ❀ —After 20, Ñ2 V B D6.7 ins

53* यत्नोऽयं च मया वीर प्रभावान्मेदिनीतले ।
प्रेरिता मैथिली सीता न च प्रमोऽयोजिता ।

[(l. 1) Ñ2 D6.7 यत्नेन, V1 यत्नोर्थ, B3 तदर्थ (for यत्नोऽयं) Ñ2 महा (for मया) B2 मेदिनीपते —(l. 2) V2 B3 (m. also) पतिता (for प्रेरिता) B3 तत (for न च).]

while Dg1 ins 51* after 20

21 Ś1 Ñ V B2–4 Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.6.7.8 T3 G2 M Cvt transp. 20cd and 21ab ❀ Cr स वैश्रवणो राजा अब्रवीदिति पूर्वेणान्वयः । इति संक्रुद्धः व्याजहारेत्यग्रेणान्वयः ❀ B1 om. 21ab —a) N V1 B3.4 D1.4.6.8 G2 अनुपस्थीय मान(D6 °पश्य) Dg1 अनुप्रस्थीयमानो Ś1 अनुपप्रस्थमाणं मा —b) Ś1 Dt1 D1.3 क्रुद्धो वै, N V B3.4 D6.7 मुद्धोऽपि, D4 T1.2 G1 M1.3 स क्रुद्धो (for संक्रुद्धो) Ś1 V2 B2.3 Dg1 D1.3 T3 स, D5 G2 तु (for ह) —c) M2 मत्प्रसादात् —d) N V1 B D6.7 अत, V2 Dm1 D4 G2 M1 इह, D3 अति (for अभि) B2 पापात् (for शापात्) —e) Ñ V2
]

G 1 8 7
B 3 4 5
L 2 3 36

तस्य रौद्रस्य सौमित्रिर्बाहुं सव्यं बभञ्ज ह ।
रामस्तु दक्षिणं बाहुं तरसा तस्य रक्षसः ॥ १५

स भग्नबाहुः संविग्नो निपपाताशु राक्षसः ।
धरण्यां मेघसंकाशो वज्रभिन्न इवाचलः ।
इदं प्रोवाच काकुत्स्थं विराधः पुरुषर्षभम् ॥ १६

Dg1 भीम (for घोर) —(l 15) D6 महामेघनिभैर् D4 M2 प्रविष्टौ (for °ष्टे) —(l 16) T1 बिलैर् (for विविधैर्) —(l 17) Dg1 Dm1 D5 G1 3 M2 गौरैर् Dt1 D6 -कुरैर्, Cvp as above (for शैलैर्) —(l 18) G2 शिखायुतैर् (for °त) —Colophon —*Sarga no* (figures words or both) All read 3 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 with श्रीरामाय नम —(l 19) Dg1 Dt1 D5 तु काकुत्स्थौ, G3 ततो दृष्ट्वा (for तु तौ दृष्ट्वा) Dg1 Dt1 D5 दृष्ट्वा सीता रघूत्तमौ (for the post half) —(l 20) M3 damaged for त्सुकेश Dg1 Dt1 D6 T3 सुमहाबुभौ, T2 समुद्रौ भुजौ G1 सुभुजाबुभौ (for सुभुजा भुजौ). —(l 21) D1 श्रीमान् (for राम) Dg1 शीघ्रवत् तत्वगात् (by transp) G2 शूल, G3 ऋजु (for शुचि) Dm1 D5 सत्वरावत्यानुजु (for the post half) —(l 23) M1 मध्या (for वृक्ष) Dt1 Dm1 D6 Cm t शार्दूल (for शादूल) M3 damaged from नस्तथा up to मा in l 24 T2 द्वीपिनस्तान M2 द्वीपिनोऽपि वा (for द्वीपिनस्तथा) —(l 24) Dt1 D6 M1 [उ]त्सृज (for [उ]त्सृज्य) M1 राक्षसेश्वर (for रक्षसोत्तम) —(l 25) T1 damaged for राम —(l 26) G1 तस्य (for वीरौ)]

15 [b]) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 M1 सव्य बाहु (by transp), Cr m t cite बाहु बभञ्जेति (for बाहुं सव्य) G3 हा (for ह) —[c]) T2 G1 2 M च (for तु) T1 damaged for दक्षिण —For 15 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

45* ततस्तृतीय विमल रुक्मपुङ्ख शिलाशितम् ।
हृदि रामो विराधस्य निचखान शरोत्तमम् ।

[(l 1) B1 3 अमल (for विमल) Ś1 Ñ B2 4 D3 7 रुक्मपुरख (for °पुङ्ख) Ś1 D2 विभासित (for शिलाशितम्) —V2 partially illeg for l 2 —(l 2) D2 विचखान (for नि°)]

16 [a]) T3 छिन्न (for भग्न) M2 सवृत्तो (for संविग्नो) —[b]) M2 च (for [आ]शु) Dt1 D6 पपाताशु विमूर्छित —Dt1 om 16[cd] —[d]) T1 damaged for चल —After 16[cd] Dg1 Dt1(after 16[ab] owing to om) Dm1 D4 6 8 S ins

46* मुष्टिभिर्जानुभि पद्भि सूदयन्तौ तु राक्षसम् ।
उद्यम्योद्यम्य चाप्येन स्थण्डिले निष्पिपेषतु ।
स विद्धो बहुभिर्बाणै खड्गाभ्या च परिक्षत ।
निष्पिष्टो बहुधा भूमौ न ममार स राक्षस ।
त प्रेक्ष्य राम सुभृशमवध्यमचलोपमम् ।
भयेष्वभयद श्रीमानिद वचनमब्रवीत् ।
तपसा पुरुषव्याघ्र राक्षसोऽय न शक्यते ।
शस्त्रेण युधि निर्जेतु राक्षस निखनावहे ।
कुञ्जरस्येव रौद्रस्य राक्षसस्यास्य लक्ष्मण ।
वनेऽस्मिन्सुमहच्छ्वभ्र खन्यता रौद्रवर्चस ।
इत्युक्त्वा लक्ष्मण राम प्रदर खन्यतामिति ।
तस्थौ विराधमाक्रम्य कण्ठे पादेन वीर्यवान् ।
तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्त राक्षस प्रश्रित वच ।

[(l 1) Dg1 Dt1 D6 G1 M1 बाहुभि (for जानुभि) D1 मृदयन्तौ (for सूदयन्तौ) Dm1 D8 G3 च G* हि (for तु) —Dg1 reads l 2 in marg —(l 2) Dm1 उद्यम्योद्यम्य (for उद्यम्यो°) —(l 3) Dt1 D4 8 सविद्धो (for स विद्धो) —(l 4) M3 राक्षसो न ममार तु (for the post half) —(l 5) D8 स (for सु) —(l 6) M2 लक्ष्मणम् (for वचनम्) —(l 7) D8 om G3 इत्थत (for राघवो) —(l 8) Cm निर्भेतु (for निर्जेतु) —Dg1 T1 2 G1 2 M1 3 ins while Dt1 Dm1 D4 8 T3 G3 M2(first time in marg *sec m*) K(ed first time within brackets) repeat(var) l 9-12 after l 1 of 54* —(l 9) Dm1 D8 G3 3 (all except G3 both times) [अ]च (for [अ]स्य) —(l 10) Dm1 D6 G3 महोत्स्य(all second time °त सु [as in G1]) D6 M2 (both first time) G1 M1 महत सु (for वनेऽस्मि सु) Dg1 महच्छ्वभ्र, Dt1 D4 8 M1 (Dt1 D6 second time D1 first time) महच्छ्वभ्र D4 T G3 M2(D4 T3 M3 second time) 3 महाश्वभ्र Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 8 T G3 3 M2 3(Dt1 Dm1 D4 8 8 T3 G3 M2 all second time) -कर्मण (for -वर्चस) —(l 11) M1(second time) प्रदर (for °र) —(l 12) Dg1 पादे च (for पादेन) —(l 13) Dm1 D8 प्रथित (for प्रश्रित)]

—[f]) G1 राक्षस (for विराध) G1 पुरुषर्षभ —For 16 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

47* स विसृष्ट्य कराभ्या वैदेही पर्वतोपम ।
पपात शरनिर्भिन्नो विराध काकचोदित ।
स दीनो दीनया वाचा सफेन रुधिर वमन् ।
उवाच राम विह्वल प्राञ्जलिश्चलितेन्द्रिय ।

[(l 1) Ñ2 V3 D7 कराभ्या वै(V2 illeg for वै) V1 महात्मा, B1 पराभ्या ता (for कराभ्यां) V2 illeg for वैदेही Ś1 Ñ1 D1–3 रामेण(Ś1 स राम) शरनिर्भिन्नो विह्वल जनकात्मजा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–3 पपात स(Ś1 निपपात) गतप्राणो (for the prior half) D1 चोदित (for चोदित) —(l 3) Ś1 हीनो D1–3 भीतो (for दीनो) —(l 4) Ś1 Ñ1 D1–3 सहस (for विह्वल) D1 स्खलितेन्द्रिय (for चलिते°)]
—After 16 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

48* हतोऽह पुरुषव्याघ्र शक्रतुल्यबलेन वै ।
मया तु पूर्वं त्व मोहान्न ज्ञात पुरुषर्षभ ।

कौसल्या सुप्रजास्तात रामस्त्वं विदितो मया ।
वैदेही च महाभागा लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ १७
अभिशापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन हि ॥ १८
प्रसाद्यमानश्च मया सोऽब्रवीन्मां महायशाः ।
यदा दाशरथी रामस्त्वां वधिष्यति संयुगे ॥ १९
तदा प्रकृतिमापन्नो भवान्स्वर्गं गमिष्यति ।
इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्तमुवाच ह ॥ २०
अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह ।
तव प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात्सुदारुणात् ।
भवनं स्वं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु परंतप ॥ २१

G. 3 8
B. 3 4
L. 3 5 4

[(l. 1) D4 T1.2 इनोस्मि (for इनो°ह) —After l. 1, T1 ins

48(A)* निर्जितस्तु कृतार्थोऽसि भद्र तेऽस्तु परंतप ।

—(l. 2) Dm1 D6 T2 भज्ञात (for न ज्ञात) Dg1 M2 पुरुषभ, Cmp पुरुषर्षभ (as above)]

17 a) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3.5.7 G1.2 M1 राम (for तात) —b) Cr k राम (for रामस्) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 त्वया पुत्रे(D1 रामे)ण तारिता(Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5.7 धीमता) Dm1 D6 G3 M1 विदितस्त्व मयाधुना, G1 मया त्व विदितोऽधुना —cd) T2 G3 महाभाग (for °भागा) Ñ1 T3 G M1 महायश, D1.2 महाशय, D6 महायश (for °यशा) Ñ2 V B D1.7 त्वया नाथेन वैदेही सनाथा लक्ष्मणस्तथा —After 17, B1.4 ins

49* साद्रिद्वीपसमुद्रा इमा सनाथेव नरेश्वर ।

[B4 -समुद्रहमा]

—Thereafter both cont., while Ś1 Ñ V B1.2 D1-3.5.7 ins after 17

50* विदितश्चासि मे पूर्वमागच्छंस्तत्र राघव ।
तुया कोपयता वीरो मया सीता हृता प्रभो ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D1-3 विदितोऽसि मया पूर्वम् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 आयानेव नरषभ (Ñ1 नृपात्मज) Ñ2 ईक्षेव नरर्षभ, V2 B4(sup lin also as above) मया तैत्र नरषभ D1.2 आप्र(D2 °प)श्च नरषभ D3.5 पनशैव(D5 आगने च [sic]) नरषभ (for the post. half) V1 विदितश्चैव मे पूर्वे मायवैव नरषभ —(l. 2) B3 (m also) शोषयता (for कोप°) Ñ1 V B D5.7 वीर (for वीरो) Ñ2 V B D5.7 हत (for प्रभो)]

18 a) D6 इति, K(cd) Cg अपि (for अभि) Ś1 Ñ V1 B2-4 D3.5.7 M1 घोराम, D6 M2.3 घोर(D6 M3 sic) (for घोरां) G3 अहं शापादिमां घोरां —b) D1 राजर्षी तनुं, M3 राक्षस वपु (for राक्षसीं तनुम्) —c) V1 तुमुरुः, V2 B3.4 घमरुः, B1(m also) घुमुरुः, Dm1 D2.3.4.8 तुंबरुः —d) D1(sup lin) gloss राज्ञा for वैश्रवणेन Ś1 V B D1-5 वै, Ñ D6.7 च, T1.2 G1.2 M1.2 ह, G3 पा M3 तु (for हि) —After 18, T3 ins while Dg1 ins after 20

51* शुराशसप्राक्श्यी योनि कैण शामुहि मा चिरम् ।

19 Dg1 reads 19ab in marg —a) D1 T3(inf lin also) तु (for च) —b) V1 B सु, D6.7 च, G2 सा (for मा) T1.2 महायशा —After 19ab, Ś1 Ñ (Ñ1 partially illeg.) V B D1-3.5.7 ins

52* एष त्वय्यन्नवान्शापो भविष्यति महाबल ।

[D2 एष (for एष) B1 [अ]तस (for [अ]न्वान्) Ś1 B1.2 D3 महाबल, V2 (inf lin also) °यशा (for °बल)]
—c) M1 यथा (for यदा) T2 नाम (for रामस्)

20 a) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 G3 M2.3 Ck तत (for तदा) D1 आयतो (for आपन्नो) G3 तत प्रकृतिमपन्नो —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7 भवनं स्व गमिष्यसि, Ñ1 लोकं स्वकं गमिष्यसि, G1 M2 तत (M2 पुन) स्वर्गं गमिष्यसि —Ś1 Ñ V B2-4 Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.5.8 T2 G2 M Cv t transp 20cd and 21ab —cd) T1 moth eaten from रा to र B1 रामासक्त (for रम्भा°) Ś1 D1-3 शशाप ह, Ñ1 V B D5.7 शशाप मा, D6 T1.2 G2 पुराणघ, T3 रम्भान्वित, G1.3 M2.3 (after corr. inf lin sec m as in text) वरानन (for उवाच ह) ❀ Ck इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्त पुरानघ । अनुपस्थीयमानो मा सक्रुद्धो व्याजहार ह । इति पाठ पश्याम । अत्र तु पाठान्तर पठित्वा मिथ्याक्लेशमन्वभूद्वोक्ते चान्य । Ct 'रम्भासक्त पुरानघ' इति पाठे पुनरुक्त्यभाव मत ❀ —After 20 Ñ2 V B D5.7 ins

53* अतोऽर्थं च मया वीर प्रमावाग्मेदिनीतले ।
प्रेरिता मैथिली सीता न च प्र वैर्वियोजिता ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 अतो°, V2 क्रोर्थं, B3 तदर्थं (for अतोऽर्थं) Ñ2 मया (for मया) B2 मेदिनीपते —(l. 2) V1 B3 (m also) एनिता (for प्रेरिता) B3 तत (for न च).]
while Dg1 ins 51* after 20

21 Ś1 Ñ V B2.4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3.5.7.8 T3 G2 M Cv t transp 20cd and 21ab ❀ Cr स वैश्रवणो राजा अब्रवीदिति पूर्वेणान्वय । इति समुदय व्याजहारेत्यन्वेणान्वय ❀ K1 om. 21ab —a) N V1 B2.4 D1.4.8 G2 अनुपस्थीयमान(D6 °यस) Dg1 अनुपस्थीयमानो Ś1 अनुपश्यमाना मा —b) Ś1 Dt1 D1.3 क्रुद्धो वै N V B2.4 D5.7 क्रुद्धोऽत्, D6 T1.2 G1 M1.2 स क्रुद्धो (for संक्रुद्धो) Ś1 V1 B2.4 Dg1 D1.3 T3 स, D3 G3 हा (for ह) —c) M2 मन प्रसादान् —d) N V1 B D5-7 अत, V2 Dm1 D6 G3 M1 इह D3 असि (for अभि) B2 पापात् (for शापात्) —e) Ñ V2

G 3 8 18 H 3 4 20 L 3 5 46 इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ।
अध्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसंनिभः ॥ २२
तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ।
अवटे चापि मां राम निक्षिप्य कुशली व्रज ॥ २३
रक्षसां गतसत्त्वानामेष धर्मः सनातनः ।
अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः ॥ २४
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
बभूव स्वर्गसंप्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥ २५
तं मुक्तकण्ठमुत्क्षिप्य शङ्कुकर्णं महास्वनम् ।
विराधं प्राक्षिपच्छ्वभ्रे नदन्तं भैरवस्वनम् ॥ २६

Dt1 भुवन, Cip as in text (for भवन) —ᶠ) Dm1 D5 M तेस्तु (for वोऽस्तु) G3 स्वस्तिरस्तु Ś1 Ñ V2 B D1-3 5 7 स्वस्ति तेस्तु (D5 [before corr sec m] ते स्ताव) महाभुज (D7 °ज) V1 तव प्रसादान्महाभुज (hypm)

22 Ś1 Ñ V (V1 om partially ᵇ) B D1-3 6 7 M3 transp 22ᵃᵇ and 22ᶜᵈ —ᵃ) V2 सदा, D1 ततो (for इतो) —ᵇ) M1 महातपा (for प्रतापवान्) —ᶜ) Ñ3 V2 B3 4 (m also राम) D3 7 चा(D6 वा)पि, V2 चाह, B1 3 G1 राम (for तात)

23 V1 om 23-25ᵃ —ᵃ) Ś1 Ñ V2 B1-3 D1-3 5 7 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) G3 अपि (for अभि) G1 क्षिप्र तमभिगच्छ त्व —ᵇ) Ś1 Ñ2 D2 5 7 M3 (s)भिधास्यति, B3 प्रविश्यति, Cg as in text (for विधास्यति) —ᶜ) D3 आगर्ते (for अवटे) B3 [s]पि च (by transp) G2 क्षापि (for चापि) Ś1 Ñ B D2 3 5 7 G2 से, D1 ते (for मा) Ñ2 D5 7 वीर, G1 क्षिप्र (for राम) —ᵈ) Dg1 D4 T2 3 G2 3 M प्रक्षिप्य, G1 स° (for निक्षिप्य) Ś1 D2 प्रक्षेप्स्य कलेवर, Ñ V2 B D1 3 5 7 प्रक्षिपेद् (Ñ1 V2 B1 3 D1 °म) कलेवर

24 V1 om 24 (cf v l 23) —ᵃ) Ś1 जीवानाम् (for -सत्त्वानाम्) —ᶜ) B1 च (for ये) B1 4 (m also as in text) D2 T3 निधीयते, D7 [s]पि धीयते (for निधीयन्ते) —ᵈ) Ñ2 V2 B D5 7 महोदया (for सनातना) G3 Cr k तेषां लोक सनातन

25 V1 om 25ᵃ (cf v l 23) —ᵃ) Ñ1 illeg Ñ2 B D5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —Dg1 reads 25ᶜᵈ in marg —ᶜᵈ) Dm1 T2 3 स्वर्ग (for स्वर्ग) T1 damaged for संप्राप्तो न्यस्त M1 न्यस्ततेजा (for °देहो) G3 स राक्षस (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1-3 बभूव स्वर्गतो (Ñ1 D1 °साद्, D3 °गो) भूयस्थश्च देह महीतले, Ñ2 V B D5 7 स्वर्ग जगाम सहसा दिव्यरूपधरस्त(B1-3 °धा)

—After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

54* तच्छ्रुत्वा राघवो वाक्य लक्ष्मण व्यादिदेश ह ।
तत खनित्रमादाय लक्ष्मण श्वभ्रमुत्तमम् ।
अखनत्पार्श्वतस्तस्य विराधस्य दुरात्मन ।

[Cr does not comment —(l 1) G3 हा (for ह) —After l 1, Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 ins while Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M3 (first time in marg sec m) K (ed) [first time within brackets] repeat (var) l 9-12 of 45* —T1 partially damaged for l 2 —(l 2) G1 शीघ्र (for श्वभ्र) —(l 3) D6 आयतन, Dg1 Dt1 D4 6 G2 M1 Cg k t महात्मन (for दुरा°) ※ Ck विराधस्य महात्मन इति पाठ, पाठ । आत्मा देहे धृतौ । मह शरीरस्येत्यर्थ । यत्नेनप्रलापपर्यायेण च कविना महात्मन इति प्रयोग । एव स्थिते विराधस्य महात्मन इति शुद्धजना पाठ तत्र नाशयन्ति । ※]

26 Ñ1 om 26 —ᵃ) Dg1 T3 M2 3 Cm निक्षिप्य, D4 T1 2 G3 निविष्य, M1 निक्षेप्य (for उत्क्षिप्य) C3 मुक्तकठ समुत्क्षिप्य —ᵈ) Dg1 M2 3 भैरव (for भैरव) M1 स्व (for स्वनम्) —For 26, Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 subst

55* त समुद्धम्य सौमित्रिर्विराध पर्वतोपमम् ।
गम्भीरमवट कृत्वा निचखान परतप ।

[V1 om l 1 —(l 1) D3 वैराध (for वि°) —(l 2) D1 gloss in marg गर्त्ता for अवट]

—Thereafter all the above MSS read 3 4 1ᶜ-2

—After 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

56* समाहवे निर्जितमात्तुविक्रमौ
स्थिरावुभौ संयति रामलक्ष्मणौ ।
मुदान्वितौ चिक्षिपतुर्भयावह
नदन्तमुत्क्षिप्य बलेन राक्षसम् ।
अवध्यता प्रेक्ष्य महासुरस्य तौ
शितेन शस्त्रेण तदा नरर्षभौ ।
समर्थ्य चात्यर्थविशारदावुभौ
बिले विराधस्य वध प्रचक्रतु ।
स्वय विराधेन हि मृत्युमात्मन
प्रसह्य रामेण यथार्थमीप्सित ।
निवेदित काननचारिणा स्वय
न मे वध शस्त्रकृतो भवेदिति ।
तदेव रामेण निशम्य भाषित
कृता मतिस्तस्य बिलप्रवेशने ।
बिल च तेनातिबलेन रक्षसा
प्रवेश्यमानेन वन विनादितम् ।
प्रहृष्टरूपाविव रामलक्ष्मणौ
विराधमुर्व्यां प्रदरे निपात्य तम् ।
ननन्दतुर्वीतभयौ महावने
शिलाभिरन्तर्दधतुश्च राक्षसम् ।

ततस्तु तौ काञ्चनचित्रकार्मुकौ
निहत्य रक्षः परिगृह्य मैथिलीम् ।
विजह्रतुस्तौ मुदितौ महावने
दिवि स्थितौ चन्द्रदिवाकराविव ॥ २७ G 3 8 B 3 4 L 3 5

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

[(1 1) D1 °कम् (for निर्जितम्) —(1 2) Dm1 D2 M1 विजगाम (for विराम्) M2 रवौ (for उभौ) Dg1 संपति (for सर्पति) —(1 3) T2 Cm निशितयु (for नि°) —T1 partially damaged for 1 4 —(1 4) K(ed) विरे तु (for मग्न) —(1 5) Dm1 T G1 M2 (inf lin sec m also as above) Cv r m tp अस्यूना, Ctp as above (for अस्यूना) —(1 6) G2 निवेश (sic) M1 शूलेन (for पितेन) —(1 7) Dg1 T2 G1 2 M संभग्न (for समर्थे) D4 च श (sic) M1 वायावा (for शाल्य) —(1 8) D1 वरे, G1 रिप M2 3 नाद् (for विरे) —(1 9) Dg1 विरावो न (for विरावेन) M2 आत्मना (for °न) —(1 10) Ctp प्रथ (for प्रमत्त) Dt1 D2 G1 यथार्थम् (for यथायम्) & Ck यथायमिति पाठ पाठ & —(1 11) M1 रव (for स्वर) —(1 12) D4 G1 (after corr as above) मुहूमुतो (for °कुतो) —(1 13) Dm1 D2 G2 दर्प (for तदन) D4 व्यापिन (hypm) (for मापिने) —(1 14) T2 G1 तत्र (for तस्य) Dg1 T2 बिरे (for विन्) —(1 15) D4 G2 M (M2 inf lin sec m also as above) Cg k रावेण (for तेनापि) —(1 16) Dg1 Dm1 D4 प्रविश्यमानेन (for प्रवेश°) —(1 17) D4 प्रविष्ट, T2 प्रवृद्ध (for प्रवृद्ध) M1 [अ]पि (for [ए]व) —(1 18) Dm1 D2 विराधमुत्स्य T1 विराधमुत्स्यो T2 G1 2 M1 विराधमुत्र Dg1 D2 T1 2 निहत्य T2 G1 2 M1 निघ्नाय (for निग्राह्य) D4 T1 तौ (for तत्) —(1 19) D4 वीतभयौ (for वीतभयौ), M2 महावने, M2 °वने (for °वने)]

27 Dt1 D4 om 27 —a) Ś1 च (for तु) B2 om तौ Ś1 D2 कांचन (for काञ्चन) M1 ततस्तु तौ कनक विचित्रकार्मुकौ G1 2 M1 ततस्तु तौ कार्मुकखड्गधारिणौ —b) Ś1 परिलभ्य, Ñ1 V B D1 2 3 7 प्रतिलभ्य (for परिगृह्य) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 विरेजतुर्हर्षयुतौ, Ñ2 V B D2 7 विराधमानौ मु(B1 वि)दितौ (for विजह्रतुस्तौ मुदितौ) V1 महामखे (for °वने) —d) Ñ2 V B1-3 D2 7 विरे(B2 °रा)जतुः B1 विरेजतुः (for दिवि स्थितौ) G(ed) यथा (for इव)

Colophon Ñ1 partially illeg —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 विराधवध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 D2 om Ñ2 V B3 D2 7 8 B2 4 D2 3 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S 4 L(ed) 5 —After colophon D1 concludes with इति कृत इत्ययोराख्याने दशमदिवसकथा समाप्ता T1 with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 with श्रीरामाय नम

४

G 3 9 1 B 3 5 1 L 3 6 1 हत्वा तु तं भीमबलं विराधं राक्षसं वने ।
ततः सीतां परिष्वज्य समाश्वास्य च वीर्यवान् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं रामो भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ १
कष्टं वनमिदं दुर्गं न च स्मो वनगोचराः ।
अभिगच्छामहे शीघ्रं शरभङ्गं तपोधनम् ॥ २
आश्रमं शरभङ्गस्य राघवोऽभिजगाम ह ॥ ३
तस्य देवप्रभावस्य तपसा भावितात्मनः ।
समीपे शरभङ्गस्य ददर्श महदद्भुतम् ॥ ४
विभ्राजमानं वपुषा सूर्यवैश्वानरोपमम् ।
असंस्पृशन्तं वसुधां ददर्श विबुधेश्वरम् ॥ ५
सुप्रभाभरणं देवं विरजोऽम्बरधारिणम् ।
तद्विधैरेव बहुभिः पूज्यमानं महात्मभिः ॥ ६
हरिभिर्वाजिभिर्युक्तमन्तरिक्षगतं रथम् ।
ददर्शादूरतस्तस्य तरुणादित्यसंनिभम् ॥ ७
पाण्डुराभ्रघनप्रख्यं चन्द्रमण्डलसंनिभम् ।
अपश्यद्विमलं छत्रं चित्रमाल्योपशोभितम् ॥ ८

4

D3 begins with ॐ

1 Ñ1 illeg for 1-2 —a) Ś1 D1-3 महा, D6 7 T3 च त (for तु त) —b) Ś1 D2 त (D3 च) महाबल, D1 3 पर्वतोपम (for राक्षस वने) —Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 read from 1c up to 2 after 55* in 3 3 —c) Ś1 D1-3 दीना (for सीता) B1 समाश्वास्य (for परिष्वज्य) —d) B1 परिष्वज्य (for समाश्वास्य) Ś1 D1-3 मैथिलीं (for वीर्यवान्) —e) Ś1 उवाच (for अब्रवील्) Dg1 Dt1 D6 T3 Ct भ्रातर (for लक्ष्मण) —f) Dg1 Dt1 D6 T3 Ct लक्ष्मण (for भ्रातर) B4 (marg also as in text) °चेतस (for °तेजसम्)

2 Ñ1 illeg (cf v l 1) —a) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 7 घोर वनम्, V1 B2 घोरस्वनम् (for कष्ट वनम्) —b) Dt1 [अ]न्य (sic) Dm1 D1-3 4 8 T1 2 G1 2 M Cm g स्म (for स्मो) Ś1 D1-3 वनकोविदा (for °गोचरा) Ñ2 V B D6 7 न स्थेयमिह (V1 °ति) लक्ष्मण, Dg1 T2 नैकाकी स्थातुमर्हति, G2 हित्वा स वनगोचरा —After 2ab, Ñ2 B1 3 D6 7 ins

57* यद्वारण्यात विराधेन शापमोक्षेऽपि रक्षसा ।

[B2 शापमोक्षकृतेन वै B3 शापमोक्षेपि राक्षम (marg also °क्षे कृतेन वै) (for the post half)]

—c) Ñ2 V B2 4 D6 7 अभिगच्छाम त, B1 अभिगच्छामि त, B3 °गच्छाम्यह, T3 °गच्छामहे (for °गच्छामहे) M1 अभिगच्छाम क्षिप्रं —d) Ñ2 V शरभगतपोव (V1 marg also °ध)न —After 2 M3 ins

58* इत्युक्त्वा लक्ष्मण राम परिष्वज्य च मैथिलीम् ।

3 a) D1 आश्रय (for आश्रम) —b) V2 विनगाम, B4 [ऽ]ति°, G2 हि जगाम (for ऽभिजगाम) Ś1 Ñ1 D1-3 विराजता प्रजग्मतु, L(ed) विराजव प्रजग्मतु

4 a) Ñ2 V B सोम, D6 7 सोय (for तस्य) G2 देव समानस्य —b) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मे (D1 3 °र्मे) सभावितात्मन —c) V1 आश्रम, M1 सकाशे (for समीपे)

5 a) V1 D1 3 M1 विराजमान —b) Ś1 Ñ V B2 3 (m) 4 Dg1 Dt1 Dm1 D2-3 5-8 G2 M3 Ct -वैश्वानरप्रभ (for °रोपमम्) B1 चित्रमाल्योपशोभितं B3 (also) चित्रमाल्योपशोभितं —After 5ab Dg1 Dt1 Dm1 D4 (reads [var] twice) 6 8 T1 2 G3 M1 3 ins

59* अवरुह्य रथोत्सङ्गादाकाशे विबुधानुगम् ।

[T3 यशोत्सगाद् (for रथो°) Dg1 उच्चै अवसमारूढे Dt1 Dm1 D4 (first time) 6 8 M2 3 Ct रथप्रवरमारूढ (D8 °ढा), Cr g as above (for the prior half) D4 (second time) G3 Cg सकाशे, M2 ददर्श (for आकाशे) M2 3 विबुधाधिप]

—c) M3 (also) वपुषा (for वसुधा) —Ñ1 illeg from र्शं in 5d up to देव in 6a —d) Ś1 D1-3 विबुधाधिप, Ñ2 V B D6 7 पुरत स्थित (for विबुधेश्वरम्) }

6 Ñ1 illeg for 6a (cf v l 5) —a) B4 (also) सुप्रभाभरण, B4 D1 2 6 7 स्वप्रभाभरण (D2 °णैर्) Dt1 D6 G2 M स्वप्रभा° (for सुप्रभा°) B1 दिव्य, B2 श्रेष्ठ, T1 damaged (for देव) —b) Dg1 D1 2 4 M3 विरजावर°, —c) Dg1 विविधैर्, D3 तद्विदूरे (for तद्विधैर्) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 एव पुरुषै (B4 पुरुषैरेव [by transp]) D3 [ऽ]थ पुरुषै (for एव बहुभि) —D3 reads 6d in marg —d) Ñ2 V B D6 7 समतत, Dm1 G2 महर्षिभि (for महात्मभि)

7 a) B2 हरिभिर्, Dt1 Dm1 D4 Ct हरितैर् (for हरिभिर्) Dg1 reads वाजिभिर् in marg Ś1 Ñ1 D1-3 शीघ्रगैर्हरिभिर्युक्त —b) B Dg1 अन्तरीक्षगत, D4 अन्तरिक्ष गत (for अन्तरिक्ष°) —c) Ś1 [अ]पुरतश्चास्य, Ñ1 [अ]पुरतस्तस्य, Ñ2 B Dm1 D5 6 8 G M1 दूरतस्तस्य, V2 D1 2 7 पुरतस्त (D1 2 °श्चा)स्य, D3 त्वमितश्चास्य (for [अ]दूरतस्तस्य) —d) Ñ2 D6 7 राघव समवस्थित, V B3 4 (marg also as in text) राघवोऽभ्यासविष्ठित

8 Ñ1 om (hapl) 8ab —a) Ñ2 V Dg1 D4 7 T1 2 G M1 2 Cm g पाण्डराभ्र (for पाण्डु°) Ś1 L(ed) सित चा

चामरव्यजने चाग्र्ये रुक्मदण्डे महाधने ।
गृहीते वरनारीभ्यां धूयमाने च मूर्धनि ॥ ९

गन्धर्वामरसिद्धाश्च बहवः परमर्षयः ।
अन्तरिक्षगतं देवं वाग्भिरग्र्याभिरीडिरे ॥ १०

दृष्ट्वा शतक्रतुं तत्र रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
ये हयाः पुरुहूतस्य पुरा शक्रस्य नः श्रुताः ।
अन्तरिक्षगता दिव्यास्त इमे हरयो ध्रुवम् ॥ ११

इमे च पुरुषव्याघ्र ये तिष्ठन्त्यभितो रथम् ।
शतं शतं कुण्डलिनो युवानः खड्गपाणयः ॥ १२ G 3 9* B 3 5 L 3 6

(L[ed]न)सम, Ñ2 V B D5 7 प्रकाश च D1-3 निभ चास्य (for घनप्रख्य) —ᵇ) G (ed) मण्डित (for -मनिभम्) —After 8ᵃᵇ, B3 ins

60* पताकाध्वजसंयुक्तमनाय सुमनोहरम् ।

—ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-3 यभूषा(Ś1 दर्शना)वस्थित छत्र, Ñ2 V B D5 7 ददृशे निशा(V1 °मल, B2 °विश) छत्र —ᵈ) D3 चित्रस्रिग्पोपशोभित

9 ᵃ) B4 D4 M2 चामरे व्यजने, V1 °व्यजन, D5 °व्यजनैश् (for °रव्यजने) Ś1 Ñ1 D1 - चास्य, Ñ2 V B D5 7 चैव, D3 चार, D6 T3 G1 M3 चाग्रे (for चाग्र्ये) —M3 reads 9ᵇᶜ *inf lin sec m* —ᵇ) Ñ1 D1 8 रुक्मन्ड (for °दण्डे) —ᶜ) D1 T3 G3 न(T3 सु)रनारीभ्यां D3 वरनारीणां —ᵈ) Ś1 व्यराजेता च, Ñ V2 B D3 6 7 °धूयेतेस्य, V1 व्याधूयेतेस्य, D1 आधूते तस्य, D2 विधूयेता च G1 3 धूयमाने तु (for धूयमाने च)

10 ᵃ) V1 D1-3 गन्धर्वासुरसंघाश्च, B4 D5 7 गन्धर्वा सुरसंघाश्च —ᵇ) D1 तथैव, D3 वनचरा (for बहवः) Ś1 D2 चोत्तमर्षय, Ñ2 चोपमर्षय (sic) Ñ2 V B D3 6 7 च महर्षय (for परम°) —ᶜ) B अतरीक्षगत, D1 °रिक्षगते (for अन्तरिक्षगत) Ś1 D2 अंतरिक्षगता देवा —ᵈ) Ñ2 V B Dg1 Dt1 D5-7 T2 G1 M2 3 गीर्भिर्(for वाग्भिर्) Dg1 G3 अश्र्याभिर्, M2 अर्घ्याभिर् (for अग्र्याभिर्) Dt1 D6 ऐडयन्, Dm1 D3 G2 अस्तुवन्, D1 2 ईडित(D1 °त) (for ईडिरे) Ś1 वर्धनैश्च तमस्तुवन्, Ñ1 वाक्षि सुवताभिरीडिन (sic) —After 10 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S ins

61* सह मन्त्रायमाण तु शरभङ्गेन वासवे ।

[M3 4 सहपं (for सह तं) G1 च (for तु) T1 2 G1 M Cg शरभगेण, Cr k t as above (for शरभङ्गेन)]

11 Ñ1 om 11ᵃᵇ —For 11ᵃᵇ, Ś1 D1 2 subst

62* तमुदीक्ष्यैश्च रामस्तु सौमित्रिमिदमब्रवीत् ।

[D1 वदीक्ष्याथ, D2 उदीक्ष्याथ (for उदीक्ष्य)]

while Ñ2 V B D3 6 7 subst for 11ᵃᵇ

63* स दृष्ट्वा राघव श्रीमान्प्रत्यक्षं महदद्भुतम् ।
हर्षेण महता युक्तो लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 तद् (for स) D3 तमुदीक्ष्याथ रामस्तु (for the prior half) D3 सुमहद्भुत (for महदद्भुतम्) —(l 2) V3 [आ]विष्टो, B3(*sup lin*) रामो (for युक्तो) B3 4 लक्ष्म, D3 सौमित्रिम् (for लक्ष्मण) D3 वचा (for वाक्यम्)]

—After 11ᵃᵇ, Dt2 Dm1 D4 6 8 G2 M2 ins while T1 • M3 ins l 2-3 only

64* रामोऽथ रथमुद्दिश्य लक्ष्मणाय प्रदर्शयन् ।
अर्चिष्मन्तं श्रिया जुष्टमद्भुत पश्य लक्ष्मण ।
प्रतपन्तमिवादित्यम् अन्तरिक्षगत रथम् ।

[M2 reads l 1 *inf lin sec m* —(l 1) Dm1 D6 G2 [ऽ]पि (for थ) Dt1 Dm1 D6 8 Ct भ्रातुर्…अद्भुत (for the post half) —(l 2) D4 आर्चिष्मन D6 आर्चिष्यंत (sic) (for अर्चिष्मन्त) —(l 3) D6 प्रतनतम् (for प्रत°) M3 प्रभात तमिवाधनम (for the prior half)]

—ᶜ) D1 से (for ये) G1 पुरुषव्याघ्र (for °हूतस्य) Ñ2 V B D3 5 7 हरयो वाजिन पूर्व —ᵈ) Ñ2 V B D3 6 7 मया (for पुरा) Ś1 D1 2 मे, Ñ2 V B D3 5 7 वै (for नः) —ᵉ) Ñ2 V B D5 7 अतरि(B °रि)क्षचरा, Dg1 अतरिक्षगता —ᶠ) Ñ2 V1 B D5 7 इमे च V2 इमे स (by transp) (for त इमे) —Ñ2 om (hapl) from हरयो up to इमे च in 12ᵃ V B D3 7 ह्या (for ध्रुवम्) —After 11 Ñ1 ins

65* दर्शयन् लक्ष्मणस्य कथयामास वीर्यवान् ।

12 Ñ2 om इमे च in ᵃ (cf v l 11) —ᵃ) Ñ2 V B D3 7 पुरुषा दिव्या, Dm1 D1 8 M3 8 °व्याघ्रा (for पुरुषव्याघ्र) —M3 om (hapl) from 12ᵈ up to 14ᶜ —ᵇ) Dt1 D6 दिशः (for रथम्) Ñ2 D5 7 यांति स्म रथमंतिक, V B यान्यस्य रथमंति(B1 °दि [sic])कात्, M2 दृश्यते प्रियदर्शना (= 14ᵈ) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B2 4 D2 पर शता, Ñ1 D1 3 पर शता, B1 पुरो गता, B3(marg also पर शता) D3 2 पुर सता G(ed) पर शुभा (for शतं शतं) —ᵈ) B2 युधाना (for युवान) B3(marg also) 4 खड्ग (B4 marg also as in text)पाणय, G2 खड्गपाणि —After 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

66* विस्तीर्णविपुलोरस्का परिघायतबाहव ।
शोणांशुवसना सर्वे व्याघ्रा इव दुरासदा ।

[(l 1) G1 -बहुलोरस्का (for विपुलो°) —M2 reads from l 2 up to 13ᵇ *inf lin sec m* —(l 2) Dm1 D6 T M1 2 Cm शोणाम्बरधरा G1 शोणा सुवदना, Cv शोणाश्ववसना Cg Cm शोणांशुवसना इति पाठे शोणा अंशवो वसनानि च येषा ते Ck शोणाशूनि शोणप्रभाणि वसनानि येषां ते । तथा च पाठः पाठ शोणाश्व(श्व)वसना अत्यन्ताभा परिवा शोणा अश्वा वसनानि येषामित्यादि । परन्तु शोणाश्ववसना इयुक्ता पद्मरागवसना इत्यादि । अत्र किरणानि तदाश्रमो वस्त्राभ्यस्तीत्येवमादि दुर्गेशा पाठ्यपाठनाशनम् । Ct शोणाश्व

G 3 9 11 B 3 5 17 L 3 6 12 उरोदेशेषु सर्वेषां हारा ज्वलनसंनिभाः ।
रूपं बिभ्रति सौमित्रे पञ्चविंशतिवार्षिकम् ॥ १३
एतद्धि किल देवानां वयो भवति नित्यदा ।
यथेमे पुरुषव्याघ्रा दृश्यन्ते प्रियदर्शनाः ॥ १४
इहैव सह वैदेह्या मुहूर्तं तिष्ठ लक्ष्मण ।
यावज्जानाम्यहं व्यक्तं क एष द्युतिमान्रथे ॥ १५
तमेवमुक्त्वा सौमित्रिमिहैव स्थीयतामिति ।
अभिचक्राम काकुत्स्थः शरभङ्गाश्रमं प्रति ॥ १६
ततः समभिगच्छन्तं प्रेक्ष्य रामं शचीपतिः ।
शरभङ्गमनुज्ञाप्य विबुधानिदमब्रवीत् ॥ १७
इहोपयात्यसौ रामो यावन्मां नाभिभाषते ।
निष्ठां नयत तावत्तु ततो मां द्रष्टुमर्हति ॥ १८
जितवन्तं कृतार्थं च द्रष्टाहमचिरादिमम् ।
कर्म ह्यनेन कर्तव्यं महदन्यैः सुदुष्करम् ॥ १९

वमता इति पाठ यमुतागमद्गतश्रमत्ना इत्यर्थ । शोभन्तु इत्येव प्राचीन पाठ इति वक्त । ❀]

13 M1 om 13 M2 reads 13^ab inf lin sec m (cf v l 12) —V1 om 13^a-14^b —^a) Ś1 ततो देशेषु, Ñ2 V2 B D5 7 उरस्येषा च, D3 T3 उरोदेशे च (T3 तु) (for उरोदेशेषु) D2 सर्वेषु (for सर्वेषां) —^b) Ś1 Ñ B D1 3 5 7 निष्का (for हारा) M1 हारास्ताराबलीसमा —^c) B1 बिभाति (for बिभ्रति) —^d) Ś1 Ñ B D1-3 6 7 वर्षवत् (for -वार्षिकम्)

14 M3 om 14^ab (cf v l 12) V1 om 14^ab (cf v l 13) —^b) Ñ2 V2 B D5 7 नित्यश, T3 नित्यशा —Dg1 om M2 reads inf lin sec m 14^cd —^c) V2 पश्येमान्, Dm1 D1 G3 य इमे D3 यथेसे, Ck यथा मे (for यथेमे) Ś1 D1 3 4 T2 3 G2 3 M3 पुरुषव्याघ्र Ñ2 V B D5 7 पुरुषाग्न्याद्य (for °व्याघ्रा) —^d) D3 तिष्ठते (for दृश्यन्ते) N2 Dm1 D5 7 8 शुभदर्शना, V1 दिव्यमूर्तय (for प्रियदर्शना)

15 ^a) V3 मैथिलया (for वैदेह्या) —^c) M2 सादरं (for व्यक्तं) —^d) D8 पुन (for एष) V1 इति (for रथे) Ñ2 V2 B D5 7 इति राघव (B2 4 D5 7 °व)

16 V1 om 16^ab —^c) V1 प्रतिचक्राम, V2 अतिचक्राम (for अभि°)

17 ^a) V1 M2 तमभिगच्छन्त —^b) Ñ2 V B D5 7 राघवं तु —^c) B2 4 Dg1 Dm1 D1 3 T3 G2 M2 Cg मनुज्ञाप्य (for °ज्ञाप्य) —^d) Dg1 T3 त्रिदिवम् । Dm1 Cm g विदिव G1 त्रिदशान् (for विबुधान्) M1 reads त्रिदश inf lin sec m

18 ^a) M1 2 [ए]व याति (for [उ]पयाति) Ś1 Ñ1 D1-3 याव त्वसौ (Ñ1 °सय) रामो, Ñ2 V B D5 7 यावद्यात्यहमयं रामो —^b) M1 2 मा (for मां) —G3 om from 18^c up to 19 —M2 om 18^cd —Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M3 transp 18^cd and 19 —^c) Ñ2 V2 B D5 2 3 न यान्ति, Dg1 Dm1 D4 5 T3 G1 2 Cm g नयन्तु, D1 3 T1 2 M1 2 Cv नयति (for नयत) Ś1 निष्ठा मा यति (sic) V1 निष्ठानुयातो Ś1 D1 2 यावत्तु (D2 °च्च), Ñ2 V B D5 7 यावद्धि (for तावत्तु) Ñ1 illeg for नयत तावत्तु —^d) Ś1 तावन्मा Ñ2 V B D5 7 तावत् (B1 °तो),

Cv m g as in text Ct ततो मा (for ततो मां) ❀ Ck तत एव हेतोरस्मान्सा द्रष्टुं नार्हतीति विबुधानब्रवीत् । Ct ततो वनचारित्वाद्धेतोर्मां मामद्रष्टुमर्हति द्रष्टुं नार्हतीत्यर्थ । अ इति निषेधार्थमव्यय पृथक्पदम् । ❀ B1 D3 7 8 अर्हसि (for °ति) ❀ Cv इहोपयातित्यस्मादनन्तर निष्ठां नयति तावत्तु ततो मा द्रष्टुमर्हतीत्येतदर्थं द्रष्टव्य । उपरि तु प्रमादाल्लेखकैर्लिखितम् । ❀ —After 18, Dm1 D8 ins, while G3 cont (var) after 69*, whereas M2 ins after 18^ab :-

67* तावद्गच्छामहे शीघ्र यावन्मा नाभिभाषते ।

[G3 तद्वाद (for तावद्) and नाभिभाषसे (for °ष्ते)]

19 G2 om 19 (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 M3 transp 18^cd and 19 —^a) G1 जीविनं त (for जितवन्त) Dg1 marg Dt1 D6 हि (for च) —^b) D6 तदाहम् (for द्रष्टाहम्) Dt1 Dm1 D6 G1 दिष्ट्या द्रक्ष्याम्यह हरिं, D4 द्रक्ष्यामि नचिरादह, M2 (before corr sec m as in text) द्रक्ष्याम्यहमरिंदम —For 19^ab, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

68* कृतार्थमेनमचिराद्द्रष्टास्म्यहमरिंदमम् ।

[V1 एव (for एनम्) Ś1 Ñ1 D1 3 भवनाीं, V1 नचिराद् (for अचिराद्) Ñ2 V D7 द्रक्ष्यामि (for द्रष्टास्मि) Ś1 द्रक्ष्यामि नचिरादिति, Ñ1 D2 द्रष्टाहमचिरादिव D1 3 द्रष्टासि न चिरादिव (for the post half)]

—^c) Ś1 कर्म त्वनेन, V1 अनेन कर्म V2 कर्म ह्यनेन, D4 M1 कर्म ह्येतन (for कर्म ह्यनेन) —^d) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 महद्वै, B2 महात्मै (for महदन्यै) D2 सुदुर्लभ. ❀ Ct वक्ष्यमाणस्यैतस्यार्थ प्रतिज्ञामित्याह तद्वैव । मद्दीला व्याख्याने सर्वसामञ्जस्यात् । रामो यावन्मा नाभिभाषते तावत्कर्मणो रावणवधरूप निष्ठां समाप्तिं नयत । ततो मां द्रष्टुमर्हति । अन्यै सुदुष्कर महत्कर्म तेन कर्तव्यमस्ति रावणवधरूप, अतस्तत्करणेन कृतार्थं कृतकृत्यमथैनं रावणघातिनं द्रष्टास्मि इति तीर्थव्याख्याने । समस्तदर्शनहेतुत्वं पूर्वोक्त पूर्वोपरितो बोध्य । ❀ —After 19, D4 T3 3 G3 (followed by 67*) M3 ins.

69* निष्पादयित्वा तत्कर्म ततो मां द्रष्टुमर्हति ।

[T3 निष्पादयित्वा, G3 निष्पादयित्वा M3 दिव नयतु तावत्त (for the prior half)]

इति वज्री तमामन्त्र्य मानयित्वा च तापसम् ।
रथेन हरियुक्तेन ययौ दिवमरिंदमः ॥ २०

प्रयाते तु सहस्राक्षे राघवः सपरिच्छदः ।
अग्निहोत्रमुपासीनं शरभङ्गमुपागमत् ॥ २१

तस्य पादौ च संगृह्य रामः सीता च लक्ष्मणः ।
निषेदुस्तदनुज्ञाता लब्धवासा निमन्त्रिताः ॥ २२

ततः शक्रोपयानं तु पर्यपृच्छत्स राघवः ।
शरभङ्गश्च तत्सर्वं राघवाय न्यवेदयत् ॥ २३

मामेष वरदो राम ब्रह्मलोकं निनीषति ।
जितमुग्रेण तपसा दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ २४

अहं ज्ञात्वा नरव्याघ्र वर्तमानमदूरतः ।
ब्रह्मलोकं न गच्छामि त्वामदृष्ट्वा प्रियातिथिम् ॥ २५

समागम्य गमिष्यामि त्रिदिवं देवसेवितम् ।
अक्षया नरशार्दूल जिता लोका मया शुभाः ।
ब्राह्म्याश्च नाकपृष्ठ्याश्च प्रतिगृह्णीष्व मामकान् ॥ २६ G 3 9 26 B 3 5 31 L 3 6 25

---

20 [a]) Dt1 D5.6 Ct अथ, Cr g k as in text (for इति) Ś1 V1 B3 D1 वज्रभिद्, Ñ V2 B1.2.4 D2.3.7 वज्रभृद् (for वज्री तम्) —[b]) Ś1 Ñ V B D1.3.6.7 त मुनिं (for तापसम्) —[cd]) Dt1 D6 हययुक्तेन (for हरि°) Ñ2 V B D5.7 तेन हर्यश्वयुक्तेन ययौ रथवरेण स ❀ Ck अथ इति वज्री तमामन्त्र्य च शरभङ्गमामन्त्र्य दिव ययौ । एवं स्थिते निगृह्य नयतु तावत्तु ततो मां द्रष्टुमर्हति । एवं पठित्वा अनन्तरं जीवन्त च कृतार्थं च द्रष्टुमहमचिरान्मि । कर्म ह्यनेन कर्तव्य महदन्यैस्सुदुष्करमिति वचनश्लोकं च कश्चित्प्रक्षिप्य व्याकरोति । सर्वमेतदसंगतम् । उपागच्छन्रामस्य तत्कालदर्शनपरिहारमात्रस्यैव वज्रार्थो चिनीषितत्वात्तस्य एव वक्तव्य नात्र उपागच्छद्रामो यावन्मा नाभिभाषते । तावन्निष्ठा रावणवधकर्मनिष्पत्ति नयतु । ततोऽनन्तर मा द्रष्टुमर्हतीति व्याकरोति । इदं व्याख्यानं प्रत्यक्षमिति ध्यार्थं सर्वस्पष्टम् । ❀

21 [ab]) T1 damaged from प्र up to सा Ñ2 V B1-3 D2.3 तस्मिन्याते, B4 तेन याते (for प्रयाते तु) Dm1 D5 G2.3 M3 सपरिच्छदे, K(ed) Cg सपरिच्छदः (for °च्छद) Ś1 Ñ1 D1.3 प्रतियाते ततः शक्रे राघव(D3 °घ-)स्तमुपागत (Ś1 °ता) —[d]) Ś1 D1.3 ददर्श ह, V1 D6 उपागत (for °गमत्)

22 [a]) Ś1 सु, Ñ2 V B1.2.4 D2.3.5.7 G3 M1.2 तु, D1 स (for च) B3 सपूज्य, G1 सवाह्य (for संगृह्य) —[b]) G2 [अ]थ (for च) Ś1 Ñ1 D1.3 सानुजः सह सीतया, Ñ2 V B D7 राघवौ(Ñ2 V D7 °व) सीतया सह(V2 om) D5 राघवौ सह सीतया —[c]) Dg1 D4 T G2 M2.3 Cr g k समनुज्ञाता —[d]) Dg1 लब्धस्थाना, M2(after corr sec m as in text) लब्धाश्रयाः (for °वासा) —For 22[cd], Ś1 Ñ1 D1.3 subst

70* निषण्णाद् महाप्राज्ञे मुनिना विधिनार्चिता ।

[Ś1 समर्चिता Ñ1 विधिवार्चित, D3 समर्चिता, L(ed) समर्चित (for विधिनार्चित)]

—For 22[cd], Ñ2 V B D2.7 subst

71* न्यषीदत्रामसानुजौ मानयेनाभिवीक्षितौ तदा ।

[V1 न्यषीदताम् V B4(marg also मुनिना) D5.7 मान्येन B1.2 मुनिना (for मान्येन) V2 B3.4 तथा]

23 [a]) B D7.8 शक्राय(B3 °य)यानं(D7 °न) D3 शक्रप्रयात, D5 शक्रोपयात (sic) M2 शक्रोपयात (for शक्रोपयान) Ś1 Ñ2 D2.3.7 G1 M2 त Ñ1 V1 B1 Dm1 D1.6 G2.3 तत् (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 V B D1-3 पर्यपृच्छत (for °पृच्छत स) —[c]) Ñ2 V1 B D5.7 [ऽ]पि (for च) —[d]) Ś1 Ñ1 D1.3 M3 शशंस ह (for न्यवेदयत्)

24 [a]) Ś1 Dt1 D2 मामेव, D1 मामेव (for मामेष) Ñ2 V B1.2 D5.7 [अ]भ्यागतो (for वरदो) B3 om G1 राजा, G3 नाम (for राम) B3 मामेवाद्य(marg also °त्वन्त्य)गतो राम, B4 मामेवा(marg also °पे)भ्यागतो राम —[b]) G2 निनीष्यति(sic) G3 निपीडति, M2 निनीषति(sic)(for निनीषति) Ñ2 V B1.2.3(before corr) D5.7 नेतु लोकमि(V1 B2.4 °म)तः परं, B3(after corr marg also) नेतु लोकादितः परं —[c]) B1.2 प्राप्तम् (for जितम्) Dt1 कर्मेण (for उ°) —[d]) Ñ1 V Dm1 D1-3.5-8 तु प्राप(D2 °प्य)म् (for दुष्प्रा°) Ś1 T1.2 G1 कृतात्मभि

25 G2 damaged from नरव्याघ्र up to ब्रह्म in 25[c] —[a]) Ś1 V1 B1.2.4 D1.3 M2 तु त्वा, V2 त्वा, Ñ2 B3 D5.7 तु त (for ज्ञात्वा) Ś1 Ñ1 D1.3 नरश्रेष्ठ, Dm1 D4 °व्याघ्र (for नरव्याघ्र) —[b]) Ś1 D3 च दूरत (for अदू°) —[c]) Ñ1 illeg for ब्रह्मलोकं न G3 illeg for यह्म Ñ2 V B D5.7 न गत परम लोक —[d]) Ś1 D1-3 ह्यनक्ष्मच्ये, Ñ1 illeg V1 त्वा दृष्ट्वा सु, M2 द्रष्टु राम (for त्वामदृष्ट्वा) —After 25, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

72* त्वयाह पुरुषव्याघ्र धार्मिकेण महात्मना ।

26 Ś1 D1-3.5.7 om 26[ab] Ñ1 illeg from समागम्य up to अक्षया in 26[c] Ñ2 V B D5.7 transp 26[ab] and 26[cd] —[ab]) Dt1 D6 Ct त्रिदिवं चामरं पर (for [b]) Ñ2 V B D5.7 नागमिष्यामि सत्कृत्य भवन्तमिह राघव —[d]) T1.2 G3 मया (for जिता) Ś1 Ñ1 D2 श्रुता मया D1 मया पुरा D3 महामुने, T1.2 G2 जिता शुभा (for मया शुभा) —D3 om 26[e]-28[b] V om 26[ef] —[e]) B3 Dm1 D4 G1.2 नाकपृष्ठाख्य, D6 °पृष्ठाख्य (for °पृष्ठ्याश्च) Ś1 D1.3 नाक(D1 °ह्य) च नाकपृष्ठ(Ś1 °लोक) च B1.4 Dg1 D4 T ब्राह्म्या(T1 °ह्मा)श्च नाकपृष्ठा(T1 °ष्ठा)श्च, D6 ब्राह्म्याश्च नाकपृष्ठ्याश्च —[f])

G 3 9 27 B 3 5 32 L 3 6 26 एवमुक्तो नरव्याघ्रः सर्वशास्त्रविशारदः ।
ऋषिणा शरभङ्गेन राघवो वाक्यमब्रवीत् ॥ २७
अहमेवाहरिष्यामि सर्वाँल्लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ २८
राघवेणैवमुक्तस्तु शक्रतुल्यबलेन वै ।
शरभङ्गो महाप्राज्ञः पुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ २९
सुतीक्ष्णमभिगच्छ त्वं शुचौ देशे तपस्विनम् ।
रमणीये वनोद्देशे स ते वासं विधास्यति ॥ ३०
एष पन्था नरव्याघ्र मुहूर्तं पश्य तात माम् ।
यावज्जहामि गात्राणि जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥ ३१
ततोऽग्निं स समाधाय हुत्वा चाज्येन मन्त्रवित् ।
शरभङ्गो महातेजाः प्रविवेश हुताशनम् ॥ ३२
तस्य रोमाणि केशांश्च ददाहाग्निर्महात्मनः ।
जीर्णां त्वचं तथास्थीनि यच्च मांसं च शोणितम् ॥ ३३

Dg1 reads गृहीत्वा मामकान् in marg Ś1 D3 राम त N1 B D7 G1 M3 राम तान्, D1 राम तत्, D5 तानिमान् (for मामकान्) —After 26 N2 B D5 7 G(ed) ins

73* भवाञ्ज्ञाता च मान्यश्च गुरुः सत्कार्य एव च ।
प्रतिगृह्य मया दत्तं धर्मं वर्षशतैश्चितम् ।

[(l 1) B2 हि (for third च) —(l 2) B3 3 प्रतिगृह्य (for °गृह्य) B2 धर्म्यं G(ed)रक्तेन दुर्लभम् (for the post half)]

27 D3 om 27 (cf v l 26) —a) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 महाप्राज्ञ, G1 महातेजा (for नरव्याघ्र) —G3 damaged from घ्र in 27a up to शार् in 27c —b) Dg1 सर्वशास्त्र (for °शास्त्र) Ś1 Dg1 Dm1 विद्वा वर (for विशारद) —c) N B1 2 D2 4 7 T M1 2 श(D6 स)रभङ्गेन —d) Ś1 N1 D1 2 रामो वचनमब्रवीत् —After 27 V ins while Ñ2 B D5 7 G(ed) ins after 28ab

74* गच्छतोऽहं त्वया ब्रह्मन्गच्छ लोकानितः परान् ।
सुप्रभावार्जितान्ब्रह्मन्नुत्तमानभि काङ्क्षितान् ।

[(l 1) B3 न छेद् (for गच्छ) G(ed) अत परान् —V1 om l 2-28b —(l 2) B1 3 स्वप्रभाव (B2 °भाव) (for सु°) B3 स्वप्रभावैर्जिता ब्रह्मन् (for the prior half)]

28 V1 B3 om 28ab (for V1 cf v l 74* and for D3 cf v l 76) —a) Ś1 N1 D1 3 [आ]नयिष्यामि, D6 हरि°, T1 गमि° (for [आ]हरिष्यामि) —b) Ś1 Ñ B D1 2 5 7 G1 2 स्वयं, D4 6 T1 2 G3 सर्वे M3 स्वर्लोक (for सर्वाँल्°) N2 B D1 3 अनुत्तमान् (for महामुने) —After 28cd N2 B D1 7 G(ed) ins 74* —cd) Ñ1 alleg from ह up to प्रदिष्ट N2 D1 7 विह (with hiatus) D4 भद्रम् (for त्वहम्) Ś1 D1-3 निर्दिष्टम्, D4 प्रविष्टम्, T2 प्रयेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) Ñ2 V B D2 7 ह्यत्र (B2 अत्र [with hiatus])त्विह भवता वने

29 Ñ2 alleg from मु in 29a up to शरभङ्गो in 29c —b) Ś1 D1-3 शतक्रतु (for शक्रतुल्य) N1 V2 B D2 7 M3 4 स, V1 G3 हि (for वै) —d) G3 damaged —After 29 Dm1 D4 1 T1 2 G1 ins 75*

30 a) Ś1 उपगच्छ (for अभि°) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 राम शीघ्रं (for शुचौ देशे) D1 व्यवस्थितं (for तपस्विनम्) N2 V B D5 7 सिद्ध राम तपोधन (N2 V1 B1 D7 °व)न —c) N2 D5 7 महापुण्ये V B महारण्ये (for वनोद्देशे) —For 30 Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M subst while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 29

75* इह राम महातेजाः सुतीक्ष्णो नाम धार्मिकः ।
वसत्यरण्ये धर्मात्मा स ते वासं विधास्यति ।

[(l 1) G3 damaged up to क्ष्णो M3 धर्मात्म (for धार्मिक) —(l 2) Dt1 D6 नियत (for धर्मात्मा) Dt1 Dm1 D4 8 T1 2 G2 स्थानं (for वासं)]

—Then Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M cont while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 30

76* इमां मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतामनुव्रज ।
नदीं पुष्पोडुपवहां ततस्तत्र गमिष्यसि ।

[G3 damaged from ना in l 1 up to डु in l 2 —(l 1) G2 नाम (for राम) Dm1 D4 अभिव्रज —(l 2) G3 पुष्पोपवहां M3 पुष्पसम्पन्नां (for the prior half) T1 2 G2 M3 तत्र (for ततः) D4 T3 गमिष्यति]

31 a) D1 एव (for एष) B1 एवमुक्त्वा (for एष पन्था) Ś1 महाराज Ñ V B D1 3 महाप्राज्ञ([1 °ज्ञ) (for नरव्याघ्र) —b) M1 पश्य (for पश्य) Ś1 N1 D1-3 स्थीयतामिह (Ś1 D3 °ति) Ñ2 V2 B D5 7 तावद्वाल्लस्ताद् V1 तात तात ता (sic) G1 पश्यतामिह (for पश्य तात माम्) —c) Ś1 D1 3 6 जुहोमि (for जहामि) N2 V B D1 7 त्यजामि यावत्स्व (N2 V स्व)तनु —d) N1 Dg1 D2 जीर्णे (for जीर्णां) Ñ1 alleg for त्वचमिवो V1 जीर्णामिव महोरग

32 a) B1 2 4 [अ]ग्नीन् (for ऽग्निं) D6 7 om (hapl) K(ed) Cm स (for स) Dg1 Dm1 D6 ततो(Dg1 [before corr]अतो) वह्निं(Dg1 °ह्नी) समाधाय, T1 ततोऽग्निं सुसमाधाय —N1 alleg for 32ab —b) B1 [अ]ज्येन च (by transp) (for चाज्येन) V2 धर्मवित्, G3 C1 मन्त्रवत् (for मन्त्रवित्) Ś1 D1 हुत्वा चैव समंततः D3 हुत्वा चैव सुसंस्कृत, D2 हुत्वा चैव स मैत्रत —c) Ś1 Dm1 D1-3 G2 महाप्राज्ञ ; Ñ2 V B D1 7 तप सिद्ध (for महातेजा)

33 a) Ś1 रोमांश्च, Ñ1 D1 1 लोमानि (for रोमाणि) —b) Dt1 D6 दग्ध्वा वह्नि (for ददाहाग्नि) —G1 damaged for 33c —c) Dg1 D2 T1 जीर्णं, T2 G2 जीर्णे (for जीर्णां)

स च पावकसंकाशः कुमारः समपद्यत ।
उत्थायाग्निचयात्तस्माच्छरभङ्गो व्यरोचत ॥ ३४
स लोकानाहिताग्नीनामृषीणां च महात्मनाम् ।
देवानां च व्यतिक्रम्य ब्रह्मलोकं व्यरोहत ॥ ३५

स पुण्यकर्मा भुवने द्विजर्षभः
पितामहं सानुचरं ददर्श ह ।
पितामहश्चापि समीक्ष्य तं द्विजं
ननन्द सुस्वागतमित्युवाच ह ॥ ३६

G 3 9 ...
B 3 5
L 3 6 31

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

Dg1 यथा, Dt1 तदा, Dm1 D4 6 G2 M2 यत्र B(ed) तद् (for तथा) Ñ1 [आ]स्थित (for [अ]श्रौति] —d) Ñ1 तथा D3 मास (for यत्र) D3 चैव (for मास) Ñ1 G1 श्रशोणित, Dt1 Dm1 D2 4 6 T2 3 G2 3 सशोणित, D1 श्चोणित (for च शोणितम्) —For 33 Ñ2 V B D5 7 subst

77* स दृष्ट्वा ...
समाप्तमेऽगेऽरधिरं तत्र शान्तिमुपागमत् ।

[(1 2) B4 मेऽरुधिर (for मेऽरधिर) V2 B2 उपागम]
—After 33 T1 3 ins

78* रामस्तु विस्मितो भ्राता भार्यया च महात्मवान् ।

34 Ñ1 illeg for 34 —a) Ś1 D1-3 तु (for च) —b) D4 (also) स मार (for कुमार) Ñ2 D5 7 समनाद्यत (for °पद्यत) M1 कुमारत्वमपद्यत —c) Ñ2 V B D5 7 उत्तस्थ (for उत्थाय) D4 भस्मात् (for तस्मात्) —After 34 D3 ins

79* दीप्ततेजा महातेजास्तपोराशिर्महाबल ।

35 Ś1 M1 om 35 —b) Ñ2 V B D5 7 पुण्यकर्मणा, Dm1 D6 G2 च सुकर्माणो D1 3 च स्वकर्मणा D2 स्वर्गकर्मणा (for च महात्मनाम्) —c) D4 दयतानां (for देवानां च) D1 2 [अ]व्यतिक्रम्य, D2 M1 [अ]व्यति° (for व्यतिक्रम्य) —d) D1 3 M2 ब्रह्मलोक (for °लोकं) Ñ2 V B D5 7 मवाप ह, D1 2 व्यरोचत, D3 मगच्छत, M2 व्यतिष्ठत (for व्यरोहत)

36 a) D5 (before corr) T2 सु (for स) Ś1 V1 B Dg1 D1 2 4 5 7 T1 2 G2 3 M भवने D3 भवति Ch भवन (for भुवने) Ñ2 V B D5 7 शुभे स्थित (for द्विजर्षभ) —b) B1 चानुचर, D1 सानुनय D5 सानुचरो (for सानुचर) Ñ1 B1 G3 om ह —c) B1 पितामह (for पितामहः) M2 चैव (for चापि) Ś1 Ñ1 D1 3 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ñ2 V B2 4 D5 7 तत्र, B1 च (for द्विज) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 तपस्विन, Ñ2 V2 B D5 7 महाद्युति (B2 °ति) V1 पितामह, T2 ननद तु (for ननन्द सु) B1 D2 5 T1 2 G3 उवाच (for उवाच ह)

Colophon Kanda name Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 7 T G M1 3 आरण्य (M1 °ण्यक) काण्डे Ñ2 V D5 आरण्यक —Sarga name Ś1 D2 3 शरभङ्गदर्शन (Ś1 °न) Ñ1 सरभङ्गस्वर्गगमनं, Ñ2 D5 7 शरभङ्गस्वर्गारोहण, V B D1 शरभङ्गाभिगमन (D1 °न) —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 5 om Ñ2 V B3 D7 9 B2 4 D1 3 10 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S 5 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G M2 with श्रीरामाय नम

५

G 3 10 1
B 3 6 1
L 3 7 1

शरभङ्गे दिवं प्राप्ते मुनिसंघाः समागताः ।
अभ्यगच्छन्त काकुत्स्थं रामं ज्वलिततेजसम् ॥ १
वैखानसा वालखिल्याः संप्रक्षाला मरीचिपाः ।
अश्मकुट्टाश्च बहवः पत्राहाराश्च तापसाः ॥ २
दन्तोलूखलिनश्चैव तथैवोन्मज्जकाः परे ।
मुनयः सलिलाहारा वायुभक्षास्तथापरे ॥ ३
आकाशनिलयाश्चैव तथा स्थण्डिलशायिनः ।
तथोर्ध्वगामिनो दान्तास्तथार्द्रपटवाससः ॥ ४
सजपाश्च तपोनित्यास्तथा पञ्चतपोऽन्विताः ।
सर्वे ब्राह्म्या श्रिया जुष्टा दृढयोगसमाहिताः ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मुश्च तापसाः ॥ ५

5

D8 begins with ॐ

1 Ñ1 partly illeg for 1^{ab} —^{b}) V2 B4 D1 (marg) 4 T2 Cm g याते (for प्राप्ते) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 समतत (for समागता) —^{c}) Ñ2 B3 D6 7 अभ्यगच्छन्तु, V1 D1 अभ्यगच्छत, G3 अभ्यागच्छत —^{d}) Ñ1 illeg for राम Ś1 D3 ज्वलन (for ज्वलित)

2 ^{a}) V B D1 3 8 वालिखिल्या G3 वालखिल्याश्च निका ❀ Cv ये प्रतिदिन जीवन सपाद्य सपद्य च तद्दिनियुज्य वर्तन्ते ते अश्मस्तनिका (का). Cm वालखिल्यास्तु नमेऽर्थे एकधे पूर्वसंचितत्यागिन । सप्रक्षालास्तु भगवत श्रीपादप्रक्षालन जाता महर्षय । यद्वा प्रत्यह जीवनसाधन सपाद्य सर्वं तद्दिनियुज्य वर्तते ये ते वा सप्रक्षाला अश्मस्तनिका इत्यर्थ । ❀ —^{b}) Ś1 V3 B3 4 D3 पृ(D3 प्र)क्षयोध, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 ऋग्योध, Dg1 सप्रक्ष्याश्च, D1 3 प्रश्नयोध (for सप्रक्षाला) B1 मरीचय (for मरीचिपा) M2 ऋषय कुशचीरिण —After 2^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 3 6 read 3^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 दृशतपा, Ñ2 V B सुबहव, D6 7 सुबहुश (for च बहव) —^{d}) Ñ2 V B D6 7 पर्णाहाराश (for पत्राहाराश) Dm1 D3 G3 धार्मिका (for तापसा)

3 Ś1 om (hapl) 3^{b} and 4^{a} —^{b}) ❀ Cmp उन्मज्जका इति पाठे उदक मज्जो मात्सर्यं येषा ते तथा । स्वार्थे क । यद्वा ज्ञानिन बालोन्मत्तपिशाचवत् इति स्मरणात्तथा । ❀ Ñ V B D1-3 5 7 दृढकारण्यवासिन —After 3^{ab}, Ñ1 D1-3 ins

80* महर्षयो हि महात्मानो ज्वलनार्कसमप्रभा ।
[Ñ1 समागता (for समप्रभा)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

81* गात्रशय्या अशय्याश्च तथैवाभ्रावकाशिका ।
[D4 °श (for [श]य) Dt1 D4 6 Ch.t [अ]भ्रवकाशिका, T2 श्रव°, G1 M3 [अ]भ्यव°, M1 [अ]प्राव° Cv mp [अ]भ्रवका शिना (Cmp °न) Cm g °काशका (for [अ]भ्रावकाशिका)]
—Ś1 Ñ1 D1-3 5 read 3^{cd} after 2^{ab} —^{c}) Ñ2 V B D6 7 केचित्च (for मुनय) —^{d}) Dg1 वायुभक्ष्याश, Ś1 Ñ1 D1 3 तथैव च (for तथापरे) Ñ2 V B D6 7 ज्वलितानन(B2 D6 7 °ए)वर्चस, D1 वायुभक्ष्या सहस्रश —After 3, B3 ins:

82* वायुभक्षास्तथा केचित्सर्वसत्त्वहिते रता ।

4 Ś1 om 4^{a} (cf v l 3) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 तथोद (D3 तथा दिग्)वसना शशाद(Ś1 °नाश्चैव), Dg1 T G2 M2 3 तथोपवा°, Dm1 D6 G3 M1 मासोपवा°, K(ed) Cm g व्रतोपवा° ❀ Ck एव पाठ उपवासिन इत्यन्य पठति स तु साधारणधर्म इत्युपेक्ष्य । Ct व्रतोपवासिन इति पाठस्तु चिन्त्य तस्य साधारणधर्मत्वादिति कतक । ❀ —^{d}) G1 धारिण, Cv -वासना (for -वासस) Ś1 Ñ1 D1-3 तथैव पत्र धारिण —For 4, Ñ2 V B D5 7 subst

83* अभ्रावकाशिनश्चान्ये जले वाप्यनुवासिन ।
उपवासरताश्चैव केचित्स्थण्डिलशायिन ।

[(l 1) V1 शुभ्र (for अभ्र) —V1 om from नये up to चैव in l 2 B1 3 4 transp the post halves of l 1 and 2 Ñ2 D7 अशावकाशत्शायि(Ñ2 °कि)न, V3 नवावकाशान शायिन (sic) B1 जले कण्ठेनवासिन, B2 जनावश्वाभिशायिन, D5 जलावक्षोभशायिन (for the post half) —(l 2) B2 D6 7 उदवास- B3 4 [अ]न्ये (for [ए]व) V1 -शासिन (for शायिन)]

5 ^{a}) D4 सनपाश्च, D8 सत्तपाश्च, Cr k सजपदस (for सजपाश्च) Dg1 Dt1 D8 तपोनिष्ठास (for तपोनित्यास) —^{b}) D8 M2 -तपान्विता (for तपोऽन्विता) —^{c}) Dt1 D6 G1 3 M1 युक्ता (for जुष्टा) —^{d}) Dg1 D4 T1 3 G M Cg k दृढयोगा समाहिता, Dm1 D3 दृढयोगा सहस्रश, T2 दृढयोग समन्विता —^{f}) T2 होमजुह्वाश (for अभिजग्मुश) —For 5, Ś1 Ñ1 D1-3 subst.

84* सजपाश्च महात्मानस्तथा पञ्चतपस्विन ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथैव च ।
वृक्षसत्कामपदाश्च ये चरन्ति महत्तप ।
अदर्शनेन ये घोरं चरन्ति नियतव्रता ।
एकाङ्गुष्ठेन तिष्ठन्ति ये च भूतविहिंसका । [5]
शष्पभक्षा पयोभक्षा निर्दिष्टफलभोजिन ।
पत्राहारे च निरता वायुभक्षास्तथापरे ।
एते चान्ये च धर्मज्ञा मुनयो धर्मवत्सला ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मु समाहिता ।

[(l 1) Ñ1 दशनतो हिन, D1-3 °तता दिवा (for °स्विन). —(l 2) Ś1 चतुर्मासि, D3 चातुर्मास (for चातुर्मास्य).

अभिगम्य च धर्मज्ञा रामं धर्मभृतां वरम् ।
ऊचुः परमधर्मज्ञमृषिसंघाः समाहिताः ॥ ६
त्वमिक्ष्वाकुकुलस्यास्य पृथिव्याश्च महारथः ।
प्रधानश्चासि नाथश्च देवानां मघवानिव ॥ ७
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु यशसा विक्रमेण च ।
पितृव्रतत्वं सत्यं च त्वयि धर्मश्च पुष्कलः ॥ ८
त्वामासाद्य महात्मानं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम् ।
अर्थित्वान्नाथ वक्ष्यामस्तच्च नः क्षन्तुमर्हसि ॥ ९
अधर्मस्तु महांस्तात भवेत्तस्य महीपतेः ।
यो हरेद्बलिषड्भागं न च रक्षति पुत्रवत् ॥ १०
युञ्जानः स्वानिव प्राणान्प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
नित्ययुक्तः सदा रक्षन्सर्वान्विषयवासिनः ॥ ११
प्राप्नोति शाश्वतीं राम कीर्तिं स बहुवार्षिकीम् ।
ब्रह्मणः स्थानमासाद्य तत्र चापि महीयते ॥ १२

G 3 10 15
B 3 6 13
L 3 7 16

—(l 3) Ñ1 महात्म —(l 7) D2 फलाहाराद् (for फलाहार) Ś1 विश्रिता, Ñ1 च नियता (for च निरता) —(l 9) Ñ1 D1 3 समागता (for समाहिता)]

while Ñ2 V B D5 7 subst

85* तपोरता महात्मान केचित्पञ्चतपोऽन्विता ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथापरे ।
वृक्षप्रसक्तपादाश्च सदाधःशिरस स्थिता ।
धनाश्रिता कर्मफलमाश्रिताश्चापरे तथा ।
स्थिता पञ्चमर्शी चान्ये हृत्येकाङ्गुष्ठपीडिताम् । [5]
एव नानातपोयुक्ता मुनय संशितव्रता ।
शरभङ्गाश्रमे राम द्रष्टुमभ्यागमंस्तदा ।

[(l 1) V2 तपोरता (for तपोऽन्विता) —(l 2) V चतुर्मास, B2 चातुर्मास (for °मास्य) B3 चातुर्मास्याश्नयाहारा B1 चातुर्मास्याङ्गाहारा (for the prior half) —(l 3) V [आ]सक्त (for सक्त-) —(l 4) V1 तथापरे (by transp) —(l 5) V1 स्थिता B3 स्थिता (for स्थिता) V2 कृत्वाङ्गुष्ठि पीडितां (for the post half) —(l 6) B1 3 4 (marg also) कश्य (for मुनय) —(l 7) B1 अभ्यागताश्च (for °मस्)]

6 a) B4 [अ]थ (for च) Ñ2 V B2 4 D5 7 धर्मज्ञम्, B1 काकुत्स्थम्, B3 सर्वज्ञम्, T3 सतुष्टा (for धर्मज्ञा) —b) D1 3 शास्त्र (for धर्मं) Ñ2 V B D5 7 ऋषिसंघा सम व्रत —cd) Dg1 सतुष्टा, T3 सहृष्टा, G1 धर्मिष्ठा, M3 धर्मज्ञा (for धर्मज्ञम्) Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 M2 समागता, G2 सहृष्टा (for समाहिता) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 ऊचु प्राञ्जलय सर्वं सास्वपूर्वमिद वच

7 a) G2 इक्ष्वाकूणा (for त्वमिक्ष्वाकु) Ñ2 -कुलस्यात, V B D5 7 -कुले तात (for -कुलस्यास्य) —b) D1 पृथिव्या, T3 प्रधानश् (for पृथिव्याश्) D3 महाबल, T1 2 M महारथ (for महारथ) Ñ2 V B D5 7 पृथिव्या राम (B1 धर्मं) विश्रुत —c) G1 प्रजाना (for प्रधानश्) Ñ1 Dt1 D4 6 [अ]पि (for [अ]सि) G2 धर्मज्ञ (for नाथश्च) Ś1 D1 3 प्रधानश्चापि नाथश्च, Ñ2 V B D5 7 नाथ प्रजानां सर्वासां (Ñ2 D5 सर्वेषा) —d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 इन्द्र वासव (for मघवानिव)

8 Ñ1 om 8ab —c) D4 T1 2 G2 Cg पितृमन्त्रित्व (for पितृव्रतत्व) —d) M1 3 तु (for च) D4 T1 2 त्वयि धर्माश्च पुष्कला —For 8cd, Ś1 Ñ1 D1 3 subst

86* पितृभक्तया च नगरे नागराणां मनोहर ।

[Ś1 पितृभक्त्या, Ñ1 महत्या च (for च नगरे) Ś1 मनोरम D1 °रथ (for °हर)]

while Ñ2 V B D5 7 subst

87* पितुर्नियोगाद्दुर्धर्षं वन घोरमुपागत ।

[D5 धर्मेन (for दुर्धर्षं) D5 घोर वनम् (by transp)]

9 V B1 om 9 —a) Ñ2 B3 D5 7 महाभाग (for महात्मान) —b) D4 धर्मिष्ठ (for धर्मज्ञ) D5 धर्मकारणात् (for °वत्सलम्) —c) Ñ2 D5 7 अर्थयित्वा च, B2-4 अर्चयित्वा तु, D1 अर्थित्वात्तत्र, D2 °त्वा तु, D3 °त्व तत्र G1 °द्ध, L(ed) अर्थित्वा यच (for अर्थित्वान्नाथ) D5 द्रक्ष्यामस् (for वक्ष्यामस्) Ś1 अर्थयित्वानुयक्ष्यामस्, Ñ2 अर्चित्वा न प्रवक्ष्यामो —d) Ś1 तच्चास्व, Ñ1 वचन, Ñ2 B3 4 D5 7 त्व चैतद्, B2 त्वमेतद्, D1 3 त्व च न, Cr m तत्तु न (for तच्च न) Ś1 Ñ1 D1 3 कर्तुम् (for क्षन्तुम्)

10 a) T3 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1 3 अधर्मो हि महा (D2 भवा)स्तस्य, Ñ2 V B D5 7 अधर्मं सुमहान्नाथ (V2 °ता) न, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 अधर्मं सुमहान्नाथ —b) Ś1 Ñ1 D1 3 इह (for तस्य) Dt1 Dm1 D4 6 तु भूपते, D5 7 महीपते —c) V1 इह B1 भुवि (for बलि) —d) Ś1 Ñ1 D2 3 रक्षेत (for रक्षति) Ñ2 V B D5 7 न च रक्षेदिमा प्रजा, D1 नाथ रक्षेत पुत्रवत्

11 Ñ1 om 11 12 For 11-13 Ñ2 V B D5 7 subst 88* —a) Ś1 D1-3 M2 3 यो राजा, D4 प्रजा य (for युञ्जान) D2 प्राणैर् (for प्राणान्) —b) Ś1 D2 इष्टा लोकान्, Dm1 D6 G3 प्राणिन स्थान्, G1 पापैरेष्टान्, G2 M1 प्राणिन स्व (for प्राणैरिष्टान्) D1 प्राणेष्टान्स्वसुतानि च (sic) D3 प्राणेभ्योऽप्यधिकानि च —c) T3 नित्य (for नित्य) Ś1 D1-3 M3 रक्षेत् (for रक्षन्)

12 Ñ1 om 12 (cf v l 11) For subst in Ñ2 V B D5 7 cf v l 11 and 13 —a) M2 शाश्वत राज्य (for शाश्वतीं राम) —b) G3 बहुवार्षिकं Ś1 D3 कीर्तिं त्रैलोक्य

G 3 10 16 B 3 6 14 L 3 7 17 यत्करोति परं धर्मं मुनिर्मूलफलाशनः ।
तत्र राज्ञश्चतुर्भागः प्रजा धर्मेण रक्षतः ॥ १३
सोऽयं ब्राह्मणभूयिष्ठो वानप्रस्थगणो महान् ।
त्वन्नाथोऽनाथवद्राम राक्षसैर्वध्यते भृशम् ॥ १४
एहि पश्य शरीराणि मुनीनां भावितात्मनाम् ।
हतानां राक्षसैर्घोरैर्बहूनां बहुधा वने ॥ १५
पम्पानदीनिवासानामनुमन्दाकिनीमपि ।
चित्रकूटालयानां च क्रियते कदनं महत् ॥ १६
एवं वयं न मृष्यामो विप्रकारं तपस्विनाम् ।
क्रियमाणं वने घोरं रक्षोभिर्भीमकर्मभिः ॥ १७
ततस्त्वां शरणार्थं च शरण्यं समुपस्थिताः ।
परिपालय नो राम वध्यमानान्निशाचरैः ॥ १८
एतच्छ्रुत्वा तु काकुत्स्थस्तापसानां तपस्विनाम् ।
इदं प्रोवाच धर्मात्मा सर्वानेव तपस्विनः ।
नैवमर्हथ मां वक्तुमाज्ञाप्योऽहं तपस्विनाम् ॥ १९

पावनीं, D1 2 कीर्तिं त्रैलोक्यभाविनीं, T2 कीर्तिं सुबहुवार्षिकीं T3 G1 M1 3 कीर्तिं स(T3 च) इह मानुषीं —^{c}) Ś1 D1-3 ब्रह्मस्थान समासाद्य —^{d}) M3 प्रेत्य (for तत्र) D3 [श्र]पि च (by transp) (for चापि)

13 ^{ab}) Ś1 Dg1 Dm1 D2 3 8 T G M1 3 Cr य करोति, D1 करोति य (for यत्करोति) G2 सदा (for परं) Dm1 D1 G2 पर्णं (for मुनिर्) M3 करोति यावद्धो धर्मं तपस्वी संशितव्रत —^{c}) G1 ततो, M1 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ1 D1-3 तस्माद्राज्ञस्तु षड्भाग —For 11-13 Ñ2 V B D5 7 subst

88* पौरजानपदांश्चापि प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
यो न रक्षति दुर्मेधा स नरैर्भुवि गर्ह्यते ।
यस्तु रक्षति धर्मेण प्रजा पुत्रानिवौरसान् ।
राजा दण्डं समुद्यम्य शमयन्भयमोजसा ।
स प्राप्नोति परां कीर्तिमिह च प्रेत्य चाक्षयम् ।
त्रिदिवं चेह स सुखी प्राप्नोतीन्द्रसलोकताम् ।
चरन्ति मुनयो धर्मं ये च राज्ञाभिपालिताः ।
ततो राजा हि षड्भागं सम्यगाप्नोति पालयन् ।

[(l 1) Ñ1 D5 7 राजन् (for राजा) V1 सुतैर् (for सुतान्) —(l 2) B3 reads रक्षति in marg B1 गर्हित (for °ते) —(l 3) Ñ2 दासु (for यस्तु) D5 रक्ष्यति (for रक्षति). —(l 4) B1 समुद्दिश्य B4 समुद्गम्य (for समुद्यम्य) —(l 5) V1 वरां (for परां) V2 B3 D5 [अ]व्ययं B1 4 [अ]परां (for [अ]क्षयम्) —(l 6) G(ed) सुमुखी —(l 8) Ñ2 तत्र (for ततो) V1 B3 D5 पालनात्.]

14 ^{a}) B4 योऽयं (for सोऽयं) B1 4 भूयिष्ठे (for भूयिष्ठो) —^{b}) V1 B3 4 वानप्रस्थो (for वानप्रस्थ) Ś1 गुणो, B4 (before corr) T3 -गतो (for -गणो) —^{cd}) Ñ1 यस्य (for राम) Ś1 Dt1 D6 M2 हन्यते, Cg बाध्यते (for वध्यते) Ñ1 बध्यते राक्षसैः (by transp) Ś1 Ñ1 D1-3 सदा (for भृशम्) Ñ2 V B D5 7 राक्षसैः पीड्यमानस्त्वां शरण्य शरणं गतः

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 3 पश्य राम (for एहि पश्य) —^{c}) D1 भग्नानां (for हतानां) Ñ2 V B D5 7 हतानां राम राक्षसैर् —^{d}) D11 om बहूनां M3 बहुभिर् (for बहुधा) Ś1 Ñ1 D1 2 स(D3 या)ताना(D1 °नि) वसुधातले, D3 बहूना वसुधातले, D2 बहूना दण्डकावने

16 ^{a}) Dg1 D4 T3 G1 2 M1 -वन (for नदी) D6 (after corr sec m) निवासीनाम् (for °सानाम्) Ś1 Ñ1 D1 3 पम्पातीरे(Ñ1 °वने) निवसताम्, Ñ2 V B D5 7 पम्पानिवासिनामेषाम्, M2 पम्पातीरनिविष्टानाम्, M3 पम्पावननिवासीनाम् —^{b}) Ś1 इत, Ñ1 तथा, D1 इति, D2 अत (for अपि)

17 ^{a}) Ñ1 D3 न वै, D2 एत (for एव) G2 विप्र (for वय) Ñ1 मृष्यते (for मृष्यामो) Ś1 तथैव तत्र मृष्यते, D1 न चैव य न मृष्यतो, D2 न चैवैतन्न मृष्यते —M2 om 17^b —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 M3 घोरे (for घोर) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसैः (Ñ1 रक्षोभि) क्रूरकर्मभि, Dm1 D8 G1 3 राक्षसै (G1 3 रक्षोभि) र्भीमविक्रमै —For 17^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

89* अतिप्रवृद्धे रक्षोभिर्जनस्थाननिवासिभिः ।
[V1 lacuna for the post half B1 निवासिनां]

18 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वा (for त्वां) G1 शरणार्ता (for शरणार्थं) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वां (for च) D1 M2 शरण (for शरण्यं) Ś1 Ñ1 D1-3 वयमागता, T1 3 समुपागता (for समुपस्थिता) Ñ2 V B D5 7 आर्ता स्म शरणं राम भवत समुपागता —^{c}) B1 पाहि पालय (for परिपा°) Ñ2 V B D5 7 सर्वान् (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 सर्वानिव धनुर्धर, Ñ2 V B D5 7 स्व(B3 स)बाहुबलमाश्रित —After 18, Ñ2 V B D5 7 ins

90* ईश्वरोऽसि परो भाव शूरश्च नाम राघव ।
[B3 शत्रु त्व (for शूरश्च)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

91* परा त्वत्तो गतिर्वीर पृथिव्यां नोपपद्यते ।
परिपालय न सर्वान्राक्षसेभ्यो नृपात्मज ।

19 V1 om 19^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 रामस्तेषां वच श्रुत्वा, Ñ2 V1 B D5 7 इति श्रुत्वा वचो रामस् —^{b}) Ś1 Ñ2 यशस्विना, Ñ2 V2 B D5 7 महात्मना, D2 Ckp तपस्विना, M3 वचनं द्रा (for तपस्विनाम्) —^{d}) D3 सर्वम् (for सर्वान्). Ñ1 illeg from तपस्विन up to सम in l 1 of 92* Ś1

भवतामर्थसिद्ध्यर्थमागतोऽहं यदृच्छया ।
तस्य मेऽयं वने वासो भविष्यति महाफलः ।
तपस्विनां रणे शत्रून्हन्तुमिच्छामि राक्षसान् ॥ २०

दत्त्वा वरं चापि तपोधनानां
धर्मे धृतात्मा सह लक्ष्मणेन ।
तपोधनैश्चापि सहार्यवृत्तः
सुतीक्ष्णमेवाभिजगाम वीरः ॥ २१

G 3 10 26
B 3 6 26
L 3 7 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

D1-3 कृतानलि, Ñ2 V B D5 7 तपोधनान्, M2 प्रणम्य च (for तपस्विन) —e) Ś1 [ए]नम् (for [ए]वम्) —f) K(ed) Cg माज्ञप्तो (for आज्ञाप्यो) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 6 7 अहमेव सलक्ष्मण —After 19 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 ins

92* तप श्रुतवयोवृद्धान्भवत शरण गत ।
इद हि दण्डकारण्य नानासत्त्वनिषेवितम् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for तप Ś1 D1-3 तपोवृद्धान् B1 तप कृत, B3 तपस्वी च (for तप श्रुत) Ś1 D1-3 शरण्यान् (for भवत) Ś1 D2 शरणागन, D1 शरणागतन् (for शरण गत) —(l 2) Ś1 B3 D1-3 च, Ñ1 V B1 2 तु (for हि) B3 4 (marg orig -मुनिनिषेवित) सत्त्वनिशवित]

while Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 19 Dg1 ins l 1 after 19ab and l 3 after 19cd

93* केवलेनैव कार्येण प्रवेष्टव्य वन मया ।
विप्रकारमपाकर्तु राक्षसैर्भवतामिमम् ।
पितुस्तु निर्देशकर प्रविष्टोऽहमिद वनम् ।

[(l 1) Dt1 Dm1 D4 8 G2 Cr k t स्वकार्येण K(ed) Cg [आ]त्मरार्येण (for [ए]व कार्येण) K(ed) transp वन and मया —(l 2) D8 अथाकर्तु T3 M3 Cv अपनेतु G2 उपाकर्तु (for अपाकर्तु) —(l 3) G2 प्रविष्टो दण्डकावन (for the post half)]

20 b) Ñ2 V B D5 7 Cg [ऽ]स्मि, G3 [ऽ]त्र (for ऽहं) Ś1 Ñ1 D1-3 सलक्ष्मण (for यदृच्छया) —c) Ñ2 V B D7 सवासो (for तस्य मे) Ś1 Ñ1 D1-3 [ऽ]त्र (for ऽय) D6 सकामोऽय वने वासो, M2 3 सत्यमेवं वने वासो —d) Ś1 तपस्यत, Ñ1 D1-3 तपस्विन, Ñ2 V B D6 7 यशस्कर, T1 महाबल (for महाफल) —D1 om 20cd —e) Dg1 वने (for रणे) —f) M2 निघ्नतो राक्षसानिह। M3 निघ्नतो मम राक्षसान् —For 20ef, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

94* सरक्षतो मुनिगणान्निघ्नतो राक्षसान्मम ।

[Ñ1 illeg from मुनि up to मम Ś1 D2 3 मुनि, V1 वहून् (for मम)]

—After 20, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

95* पश्यन्तु वीर्यमृषय सभ्रातुर्मे तपोधना ।

—M2 cont

96* अराक्षसमिम लोकमद्यामयवा पुन ।
करिष्यामि न चेदस्मि रामो दशरथात्मज ।

21 a) T3 गत्वा (for दत्त्वा) Dg1 G2 M2 Cg [अ]भय (for वर) Dm1 D8 G1 3 स तापसाना (for तपोधनाना) —b) Dm1 D8 G3 धर्मप्रधान, T2 धर्म सुवात्मा (for धर्मे धृतात्मा) —c) D4 Ct सहार्यवृत्त, T1 2 G1 Cg सभाज्यवृत्त, M2 सहार्यवृत्ते, Ck °र्यवृत्त (for सहार्यवृत्त) —d) D6 [अ]प्र (sic) (for [अ]भि) M2 वीर्ये (for वीर) —For 21, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

97* दृष्ट्वा मुनीना वनमाश्रिताना
मेव स तेषामभय महात्मा ।
महर्षिभिस्तै सहितोऽथ राम
स्तत सुतीक्ष्णाश्रममाजगाम ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 वनवासिनां च (for वनमाश्रितानाम्) Ś1 Ñ1 D1-3 वर प्रदायाथ स (Ñ1 D1 3 च) तापसानाम् —Ñ1 illeg from l 2 up to सहितोऽथ in l 3 —(l 2) Ś1 D1-3 इक्ष्वाकुनाथप्रभवो महात्मा —(l 3) Ś1 तै सहितस्तु V1 सार्धमितोऽथ, B1 2 तै सहितो हि, B4 D3 तै सहित स D1 तै महितै तु, D2 तै सहितैस्तु (for तै सहितोऽथ)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 3 अभयप्रदानिक, Ñ1 तापससमागम, Ñ2 B D5 अभयप्रदा(B2 °धा)न, V1 मुनीनामभयप्रद, V2 सुतीक्ष्णाश्रमप्रवेशो अभयप्रदान, D3 अभयप्रदान। D7 मुनय अभयप्रदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om Ñ2 V B3 D1 7 10 B2 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 6 D1 3 11 L(ed) 7 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नम, G M3 with श्रीरामाय नम

६

G 3 11 1 B 3 7 1 L 3 8 1 रामस्तु सहितो भ्रात्रा सीतया च परंतपः ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमपदं जगाम सह तैर्द्विजैः ॥ १
स गत्वा दूरमध्वानं नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
ददर्श विपुलं शैलं महामेघमिवोन्नतम् ॥ २
ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ सततं विविधैर्द्रुमैः ।
काननं तौ विविशतुः सीतया सह राघवौ ॥ ३
प्रविष्टस्तु वनं घोरं बहुपुष्पफलद्रुमम् ।
ददर्शाश्रममेकान्ते चीरमालापरिष्कृतम् ॥ ४
तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरम् ।
रामः सुतीक्ष्णं विधिवत्तपोवृद्धमभाषत ॥ ५
रामोऽहमस्मि भगवन्भवन्तं द्रष्टुमागतः ।
तन्माभिवद धर्मज्ञ महर्षे सत्यविक्रम ॥ ६

6

D4 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5 7 रामोथ, Dm1 D8 रामश्च (for रामस्तु) Ś1 Ñ1 सह भ्रात्रा वै (for सहितो भ्रात्रा) D1 3 राम ए(D3 °स्ते)व सह भ्रात्रा, D2 स राघव सह भ्रात्रा —b) Ś1 Ñ1 D8 वैदेह्या (for सीतया) Ñ2 V B D5 7 महावन (Ñ2 D5 7 °वने) (for परंतप) D1 3 वैदेह्या चापि भार्यया —d) Ñ1 जगाम ते (hypm) (for जगाम) Ś1 V1 B3 5 Dm1 D2 3 4 M1 सहितो, Ñ2 B1 4 D5 सहितैर्, D4 सह तौ (for सह तैर्)

2 a) Ś1 Ñ1 D1-3 तौ T1 2 G3 ते (for स) G1 गत्वा तु (for स गत्वा) B2 पूर्वम्, K(ed) [अ]दूरम् (for दूरम्) ॐ Cg अदूरमिति च्छेद । पूर्वं शरभङ्गेण 'इह राम महातेजा' इति सुतीक्ष्णाश्रमस्यादूरत्वोक्तेः । ॐ —b) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 नदी (for नदीस्) D1 तीर्त्वा (for तीर्त्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 महावेगौ Ñ2 V B D5 7 महाजवा (for बहूदका) —Ñ1 illeg from 2c up to इक्ष्वाकु in 3a —c) V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G2 3 M2 3 Cr k t विमल (for विपुल) Ñ2 V B D5 7 नीलं (for शैलं) Ś1 D1 2 महद्दर्शतुर्नील D3 महद्ददर्शतुर्वीरौ —d) Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 महाभेरम्, G1 °वेगम्, Cg k t p as in text (for °मेघम्) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 शैल(Ś1 D1-3 गिरि)माश्रि(D3 °वृ)त्य कानन

3 Ñ1 illeg up to इक्ष्वाक in 3a (cf v l 2) —a) D1-3 T2 तम् (for तद्) Ś1 Ñ1 -नृपौ D1 3 -नृपौ (for -वरौ) V1 ततस्तु दृष्ट्वा नृवरौ —b) Dt1 Dm1 D4 6 7 T1 2 M1 3 Cm g सततं M3 सुतत (after corr sec m as in text) (for सततं) Ñ1 वदति (for विविधैर्) Ñ2 V B D1 3 नानाद्रुमलतायु(B1 °वृ)त —c) Ñ2 V B(B2 sup lin) D5 7 वै (for तौ) —d) V1 D1 3 [अ]नुगतौ सदा (for सह राघवौ) Ś1 D2 तौ सीतानुगतौ सदा

4 a) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 प्रविश्य च G2 M1 प्रविष्ट स (for प्रविष्टस्तु) Ñ2 V B D5 7 धीरौ, Dm1 D4 G2 M1 रामो (for घोरं) —b) G1 -मूल (for पुष्प) Ñ2 V B1 4 D5 फलान्वित B3 -फलान्वितं (before corr °वृतं) B1 -फलावृतं (for फलद्रुमम्) —c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 आश्रम तौ ददृशतुश् —d) D5 माल्य (for माला) V1 परिश्रुतौ (sic) B1 परिस्थित B3 Dg1 D2 3 परिस्कृत (sic) B4 पुरस्कृत, Dm1 परिष्कृत, D1 परिस्कृत (sic) (for परिष्कृतम्)

5 a) Ñ1 partly illeg Ś1 महाभाग जगाधर, Dt1 D4 G2 मलपङ्कजधारिण M2 दीर्घपिङ्गजटाधर ॐ Ck मलपङ्कजधारिण मलस्य सञ्चायस्य शुद्धये पङ्कजे पद्मासनमास्थाय योगधारणशीलं मध्यमपदलोपसमासः । तथा रागद्वेषायोगन्यायादिति प्रसिद्धस्य मलस्य मूलकारणस्य क्षयाय पङ्कजे हृदयपङ्कजे प्रवृत्त कमगवद्ध्यानन्यतायोगधारणशीलम् । एवं दिव्ययोगधर्मेवाग्रे वक्ष्यमाणस्य देवराजेन ब्रह्मलोकप्रस्थापनप्रार्थनस्य मूलम् । एवं पाठे स्थिते महामेघमिवोन्नतमित्यनन्तरं किंचिच्छ्लोकद्वयं प्रक्षिप्य पठित्वा तत्र कष्टपिष्टिक(या) व्याकृत्यानन्तरं तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरमिति परित्वा पाठं नाशयति । पाङ्क्तिपाठव्याख्याना शक्त्या तद्दोषः सोऽनुभवतु । Ct अत्र 'ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ' इत्यादिश्लोकत्रयं प्रक्षिप्तमिति कतक । मलपङ्कजधारिणं मलस्य सञ्चायस्य शान्त्यै पङ्कजे पद्मासने स्थित्वा धारणशीलम् यद्वा पङ्कजे हृदयपङ्कजे धारणैश्वर्ययोगधारणशीलमित्यर्थं इति कतक, तीर्थस्तु मलपङ्कजटाधरम् इति पठित्वा मलमुद्वर्तनादिसंस्काराभावाच्छरीरजम् । पङ्को घनसंचाराच्छरीरजम् इति भेद इत्याह । ॐ —b) Ñ2 V B D5 7 अभ्येत्य (for विधिवत्) —d) Ñ1 partly illeg Dg1 Dt1 D8 T1 G1 M धनम् (for -वृद्धम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 अपूजयत्

6 a) Ñ1 illeg for स्मि भगवन् Ñ2 V B D5 7 [इ]त्युक्त्वा च (for भगवन्) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वां द्र(Ñ1 *\^)ष्टुमिहागत —c) Ś1 त्वामभिवदे Ñ1 तमभिवाद्य, Dg1 T2 तं मा हि वद, Dm1 D8 G3 मामतः पाहि D3 तमाह पाप, G1 2 M1 2 तं माभिवद, M3 ममभिवादये त्वा (hypm) Ct as in text (for तन्माभिवद) D3 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —d) Ñ1 महात्मा D2 महर्षि (for महर्षे) D3 4 विक्रम (for विक्रम) —For 6 Ñ2 V B D5 7 subst

93* रामोऽहमस्मीत्युक्त्वा च तमृषिं सत्यविक्रम ।
जगाम धरणीं मूर्ध्ना विनयेन कृताञ्जलिः ।

स निरीक्ष्य ततो वीरं रामं धर्मभृतां वरम् ।
समाश्लिष्य च बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
स्वागतं खलु ते वीर राम धर्मभृतां वर ।
आश्रमोऽयं त्वयाक्रान्तः सनाथ इव सांप्रतम् ॥ ८
प्रतीक्षमाणस्त्वामेव नारोहेऽहं महायशः ।
देवलोकमितो वीर देहं त्यक्त्वा महीतले ॥ ९
चित्रकूटमुपादाय राज्यभ्रष्टोऽसि मे श्रुतः ।
इहोपयातः काकुत्स्थ देवराजः शतक्रतुः ।
सर्वाँल्लोकाञ्जितानाह मम पुण्येन कर्मणा ॥ १०
तेषु देवर्षिजुष्टेषु जितेषु तपसा मया ।
मत्प्रसादात्सभार्यस्त्वं विहरस्व सलक्ष्मणः ॥ ११
तमुग्रतपसं दीप्तं महर्षिं सत्यवादिनम् ।
प्रत्युवाचात्मवान्रामो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ १२
अहमेवाहरिष्यामि स्वयं लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ १३
भवान्सर्वत्र कुशलः सर्वभूतहिते रतः ।
आख्यातः शरभङ्गेन गौतमेन महात्मना ॥ १४

C 3 12 12
B 3 7 13
L 3 8 14

7 a) D6 सन्निरीक्ष्य, D1 स परीक्ष्य (for स नि°) V2 B3 तपो, Dm1 D5 G3 तदा (for ततो) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1.6 T1 M2.3 धीरो (D1 °र) Ñ2 V B D3.7 वृद्धो, Dm1 D5 G1.3 राम (for वीर) — b) Dm2 D1 G3 वीरं, G2 धीरो (for रामं) Ñ1 D1.2 शस्त्र (for धर्म°) Ś1 D2 दृष्टात्मानं — c) Ñ2 V B D6.7 स(B2 त)परिष्व(V2 °ष्व)ज्य (for समाश्लिष्य च) Ś1 उपाविष्टस्ततो मूर्ध्नि, Ñ1 उपाजिघ्रत्त मूर्ध्नि, D1 उपजिघ्राय त मूर्धा D2.3 उपाजिघ्रत्ततो मूर्ध्नि — d) Ś1 Ñ2 D1-3 G3 वचनं चेदम्, G1 मद् वचनम् (for इदं वचनम्)

8 a) Ś1 Ñ1 D1.2 ते महाबाहो, Ñ2 V B D6.7 तेस्तु काकुत्स्थ, Dg1 Dt1 D4 T2 ते रघुश्रेष्ठ Dm1 D5 G2 ते नरश्रेष्ठ (for खलु ते वीर) — b) Ś1 Ñ1 D1-3 शस्त्र, Dt1 D4 G2 सत्य (for धर्म°) — Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 om 8cd — c) D4 समाक्रान्त (for त्वयाक्रान्त)

9 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 transp 9 and 10ab — a) Ñ1 illeg for प्रतीक्षमाणस्त्वा B1 D1 प्रतीक्षमाण त्वाम्, D3 प्रतीक्ष्य° (for प्रतीक्षमाणस्त्वाम्) — b) T3 न याचेऽह, G1 नारोहे सु, M3 inf lin sec m (for नारोहेऽहं) Ś1 Ñ1 D1-3 नारोहामि नृपोत्तम (Ñ1 °पात्मज) Ñ2 V1 B D6.7 नारूढोऽहमितो दिवं V2 नारूढोऽस्मि यतो दिवं — Ñ1 illeg for 9c — c) Ś1 दैव Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 उदासीनमिम(Ñ2 D6.7 °द) राम V2 B3 उदासी(V2 °जी)नमिम देह — d) Ś1 Ñ1 D1-3 G1 transp देहं and त्यक्त्वा, B1 त्यक्त्वा राम (for देहं त्यक्त्वा) V B2.4 महीपते (for °तले)

10 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 transp 9 and 10ab — a) Ś1 Ñ1 D1-3 उपारूढो(Ñ1 °रम्य, D3 °यातो) Ñ2 V B Dm1 D4.7.8 G3 M1 अनुप्राप्तो (for उपादाय) Ñ1 illeg for 10b — b) D1.2.8 G1 M1 Cg राज्यात् (for राज्य) Dm1 D5 T2 Cm भ्रंशो (for भ्रष्टो) Ś1 D2.3 श्रुतोऽसि मे, Dm1 D5 T3 G2.3 M1 मया श्रुत, D1 श्रुतोऽसि मे M2 [ऽ]सि मे श्रुत, Ck मया श्रुत (for ऽसि मे श्रुत) — V B1.4 om from 10c-11 — c) B3 D5 इतो (for इह) Ś1 Ñ1 D1-3 [उ]पस्थाय(D3 °ने) — d) Ś1 देवराज, D (before corr as in text) देवरान (for °राज) Ś1 शतक्रतु G2 वार्षी पति (for शतक्रतु) — After 10cd, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T G M ins

99* उपागम्य च मे देवो महादेव सुरेश्वर ।

[D4 T1.2 G1.2 Ck उपागम्य Dm1 D5 G2.3 M1 नो (for मे) G1 देवराज (for महादेव)]

— e) Ñ1 सर्वं (for सर्वान्) — f) Ñ2 B3.4 D6.7 मया (for मम).

11 V B1.2 om 11 (cf v.l. 10) — c) Ñ2 B3 D6.7 अनुज्ञात समायं मत्(B3 °स्व) B4 अनुज्ञ(also °ज्ञा)त समायंस्व — d) T1 विहर त्व (for विहरस्व)

12 a) D1 वसुग (sic) (for तमुग्र) D1.4 T1.2 G1 M1.2 °तपसा (for °तपसं) Ś1 Ñ1 D1.2 रामो, Ñ2 V B D7 वृद्धं, D3 धीरं, D4 T1.2 युक्त D5 मित्र (for दीप्तं) — b) Ñ2 V1 B1.2 D6.7 सत्यि(Ñ2 V1 °धि)व्रत B4 अग्नि(also मणि) व्रत (for सत्यवादिनम्) — c) Ś1 Ñ1 D1-3 महात्मानं (for [आ]त्मवान्रामो) — d) Dg1 D4 काश्यप (for वासव) — For 12cd, Ñ2 V B D6.7 subst

100* राम पुनरिदं वाक्यमुवाचानन्तरं तदा ।
अत्रास्यामि परांल्लोकाननिन्द्यमुनिसेवितान् ।

— After 12 Ś1 Ñ1(only l. 1) D1-3 ins.

101* अहो प्राप्तं मया श्रेयो यद्दृष्टो भगवानिह ।
शोभामसाध्याहि च मे वनस्य यत्र धार्मिक ।

[(l. 1) Ś1 महत् (for मया)]

13 D5 om 13a-14b Ñ2 V B D7 om 13ab, Ś1 D1-3 transp 13 and 14 Ñ1 transp 13ab and 13cd. — a) Ś1 D1-3 [अ]जयिष्यामि (for [आ]हरि°) — b) Ś1 स्वर्गं, Dm1 D4.5 G1 भवान्, M2 भवान् (for स्वयं) — c) Ñ2 V B D7 आश्रमं (for आवासं) — d) Ś1 D1-3 प्रार्थितम्, T1 प्रवेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) M2 इव (for इह) Ñ2 V1 B1-4 D7 कानने त्वया D3 मुनिना पुरा

14 D5 om 14ab (cf v.l. 13) Ñ1 om 14 Ś1 D1-3 transp 13 and 14 — ab) Ś1 D1-3 कुशलो भगवान्न

ततः शुभं तापसभोज्यमन्नं
स्वयं सुतीक्ष्णः पुरुषर्षभाभ्याम् ।
ताभ्यां सुसत्कृत्य ददौ महात्मा
संध्यानिवृत्तौ रजनीं समीक्ष्य ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

७

रामस्तु सहसौमित्रिः सुतीक्ष्णेनाभिपूजितः ।
परिणाम्य निशां तत्र प्रभाते प्रत्यबुध्यत ॥ १
उत्थाय तु यथाकालं राघवः सह सीतया ।
उपास्पृशत्सुशीतेन जलेनोत्पलगन्धिना ॥ २
अथ तेऽग्निं सुरांश्चैव वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
काल्यं विधिवदभ्यर्च्य तपस्विशरणे वने ॥ ३   G 3 12 3 B 3 8 3 L 3 9 4

—d) M1 अथाकरोत् (for अरत्यपत्) —For 21cd, Ś1 Ñ2 D1–3 subst

107* निधिपूर्वं तु तत्रैव न्यवसत्ता विभावरीम् ।
[Ñ1 न्यविशत् (for न्यवसत्)]

—After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 (in marg) ins

108* सुतीक्ष्णस्याश्रमे रम्ये सीतया लक्ष्मणेन च ।
[Dm1 D8 G M1 राम (for रम्ये) M2 सुतीक्ष्णवचना रम्ये (for the prior half)]

22 a) M3 स्वय (for शुभ) Dt1 D8 M3 -योग्यम् (for भोज्यम्) Ñ2 भोज्यमर्थं (for भोज्यमन्नं) D3 तापसमन्न भोज्य —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 पुरुषपभाय, Ñ1 °भस्य (for °भाभ्याम्) —c) G1 पुरस्कृत्य, M2 3 सुसस्कृत्य (for सुसत्कृत्य) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 सत्कृ(B3 सह)त्य रामाय (for ताभ्यां सुसत्कृत्य) Ñ1 ददौ (sic) (for ददौ) Dm1 D8 G3 M1 सत्कृत्य ताभ्यां प्रददौ महात्मा —d) Ś1 D2 संध्या निवृत्ता, D3 4 M1 2 संध्यानिवृत्ता (D4 °त्तो [sic] M1 °ते [sic]) (for संध्यानिवृत्तौ) Dt1 D8 रजनी (sic) (for °नीं) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 निरीक्ष्य, V3 अवेक्ष्य, Cr k. t as in text (for समीक्ष्य)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1 2 3 सुतीक्ष्णदर्शनं (D1 2 °न) Ñ1 सुतीक्ष्णसमागम , D2 सुतीक्ष्णाश्रमगमन , D7 रामसुतीक्ष्णदर्शनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 D2 om Ñ2 V1 B2 D3 7 11 V1 B1 4 10 B3 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M 7 D1 3 12 —After colophon T2 concludes with श्रीरामायण G with श्रीरामाय नम

7

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) D1 रामश्च (for रामस्तु) —b) B4 (marg also as in text) [अ]भिसत्कृत , D2 सुपूजित , D3 स पूजित (for [अ]भिपूजित) —c) D1 G1 Ck पर्ये(D1 °री)णम्य Ñ2 V2 B3 D6 ता प्रसुप्य निशा कृत्स्ना, V3 B1 3 4 (in also) D7 ता समुष्य निशा कृत्स्ना —d) Dm1 D8 G1 M1 प्रत्यूषे (for प्रभाते) Ś1 चाप्रबुध्यत

2 a) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1–3 6 T3 च, D5 om (for तु) Ñ2 V B D7 ताबुत्थाय (for उत्थाय तु) Ñ1 यथान्यायं, V1 यथाकाम (for °काल) —b) Ñ2 V B D1 7 सीतया सह राघवौ —c) Ś1 Ñ1 Dt1 D1–4 6 8 T2 G M उपस्पृश्य च (Dt1 D8 T3 सु , D8 G2 तु) Dg1 उपास्पृशत, Dm1 उपास्पृशत्सु (for उपास्पृशत्सु) ※ Ct उपस्पृश्य स्नात्वा ※ T3 तोयेन (for -शीतेन) Ñ2 V B D5 7 शौच प्रचक्रतुर्वीरौ —d) Dt1 Dm1 D6 8 तोयेन, T1 शीतेन (for जलेन) Ś1 च सुगन्धिना D1 सुसुगन्धिना M2 lacuna (for [उ]त्पलगन्धिना) —After 2 Ś1 Ñ1 D1 3 ins

109* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा समुत्थाय महायशा ।
चकारावश्यकार्याणि शुचिर्भूत्वा समाहित ।
[(l 2) D1 [अ]वश्यकर्माणि]

3 a) M3 तु (for ते) Ñ2 V B D5 7 अथ(D7 °थं) तेऽग्निमय तत्र(V1 °ग्निस्त्र [sic]) D6 अथ तेऽपि सुरांश्चैव —b) T3 वैदेही Ś1 V D1 2 4 वैदेहीरामलक्ष्मणा , D3 वैदेही लक्ष्मणस्तथा —c) Ś1 Ñ1 D1–3 T2 कार्य Dg1 काल, G1 M2 3 काहये (for काल्य) Ñ2 V B D5 7 उपतस्थुर्मंहाभागास् —d) Ñ2 V3 B D5 7 शरण (for शरणे) Ś1 Ñ1 D1 3 तापसानामथाश्रमम् .

G 3 12 4
B 3 6 4
L 3 9 3

उदयन्तं दिनकरं दृष्ट्वा विगतकल्मषाः ।
सुतीक्ष्णमभिगम्येदं श्लक्ष्णं वचनमब्रुवन् ॥ ४
सुखोषिताः स्म भगवंस्त्वया पूज्येन पूजिताः ।
आपृच्छामः प्रयास्यामो मुनयस्त्वरयन्ति नः ॥ ५
त्वरामहे वयं द्रष्टुं कृत्स्नमाश्रममण्डलम् ।
ऋषीणां पुण्यशीलानां दण्डकारण्यवासिनाम् ॥ ६
अभ्यनुज्ञातुमिच्छामः सहैभिर्मुनिपुंगवैः ।
धर्मनित्यैस्तपोदान्तैर्विशिखैरिव पावकैः ॥ ७
अविषह्यातपो यावत्सूर्यो नातिविराजते ।
अमार्गेणागतां लक्ष्मीं प्राप्येवान्वयवर्जितः ॥ ८
तावदिच्छामहे गन्तुमित्युक्त्वा चरणौ मुनेः ।
ववन्दे सहसौमित्रिः सीतया सह राघवः ॥ ९
तौ संस्पृशन्तौ चरणावुत्थाप्य मुनिपुंगवः ।
गाढमालिङ्ग्य सस्नेहमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १०
अरिष्टं गच्छ पन्थानं राम सौमित्रिणा सह ।
सीतया चानया सार्धं छाययेवानुवृत्तया ॥ ११
पश्याश्रमपदं रम्यं दण्डकारण्यवासिनाम् ।
एषां तपस्विनां वीर तपसा भावितात्मनाम् ॥ १२

4 Ñ1 partly illeg for 4 —^{a}) D1 उदयस्थ (for उदयन्त) —^{b}) Dm1 D8 दिदृशुर् (for दृष्ट्वा) Ñ2 B3 D5 7 -कल्मष, B3 4 Dm1 -कल्मष (for -कल्मषाः) —^{c}) B4 उपगम्य (for अभि°) —^{d}) Dm1 T2 3 M1 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) Ś1 D1 3 ऋजुर्वचनमुत्तमं, Ñ2 V B D5 7 रामो वचनमब्रवीत् —After 4 Ś1 Ñ1 D1 3 read 6^{cd}

5 D8 om 5 Ś1 Ñ1 om 5^{ab} —^{a}) D3 सुतोषिता (for सुखो°) B1 3 4 स्मो (for स्म) —^{b}) B4 (*sup lin* also as in text) पीमिता (for पूजिता) D7 त्वया सम्यक्प्र पूजिता —After 5^{ab} D3 reads 6^{cd} —^{c}) V B D5 7 आपृच्छे (B4 °च्छन्) त्वा, D4 M2 °च्छाम (for आपृच्छाम) V1 प्रयास्यामि —^{d}) V1 B2 Dg1 D1 3 मा (for न)

6 ^{a}) D3 त्वरामहि (for त्वरामहे) —^{b}) D1 निखिलम् (for कृत्स्नम्) —Ś1 Ñ1 D1 2 read 6^{cd} after 4 D3 reads 6^{cd} after 5^{ab} —^{c}) Dg1 पुण्यकर्माणा (metri causa) D6 उपशान्तानां (for पुण्यशीलानां) Ś1 D1-3 ऋषय (D1 तथा ये) पुण्यशीलास्तु —M2 om (hapl ?) 6^{d} —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 वासिन (for वासिनाम्)

7 ^{a}) B1 3 G2 अभ्यनुज्ञातम्, D4 T1 2 Cc तदनु° (for अभ्यनुज्ञातुम्) Ñ1 V2 B4 (marg also as in text) T2 G2 Cr k इच्छामि (for इच्छाम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 सहितैर्, Ñ2 D5 7 सर्वैस्तैर्, V1 B2 सहैव, B3 सह तैर् (for सहैभिर्) Dm1 D6 G3 मुनिसत्तमैः —Ñ1 illeg from दान्तै in 7^{c} up to शुरा in 110* —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 धर्म (Ś1 दान) शीलैस्, D8 °वृद्धैस् (for धर्मनित्यैस्) Ñ2 V B D5 3 7 तपोवृद्धैर्, D3 तप शीलैर् (for तपोदान्तैर्) —^{d}) Ś1 D1-3 विधूमैर् (for विशिखैर्)

8 ✻ Cr यावद्विपद्य तपो भवेत्तावत्पूर्वम् । ✻ For 8^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

110* अविषह्यान्नुरा ग्निम्यो यावन्नातितपत्यसौ ।

[Ñ1 illeg up to शुरा Ñ2 B1 3 असि (B1 °षि) सह्यांशुर्, D3 अविषह्यांशुर् (for अविषह्यांशुर्) Ś1 अविषह्यस्माग्नियो (for the prior half) —Ñ1 illeg from ति up to लक्ष्मीं in 8^{c} Ś1 D3 [न] तो प्रतपे (for [ना]तितपत्यसौ)]

—Ñ2 V B D5 7 om 8^{cd} —^{c}) T2 अमार्गे वा (for अमार्गेण) D1 G3 गता (for [आ]गता) —^{d}) Ś1 प्राप्येव प्राकृतो जन ✻ Ch अमार्गेण अन्यायेन भूता लक्ष्मीं प्राप्य ✻

9 ^{b}) Ś1 अनुज्ञा देहि म प्रभो, D1-3 प्रत्युवाच मुनीं (D2 °नि) स्तदा —^{cd}) Dm1 D8 ववन्दतुस्तावेकाग्रौ (for °) D4 T1 2 G2 3 चैव (for सह) Dm1 D8 राघवौ Ś1 Ñ1 D1-3 ववन्दाते तदा वीरौ राघवौ सह सीतया —For 9, Ñ2 V B D5 7 subst

111* तावदेवेत इच्छामो गन्तव्येऽनुमत त्वया ।
एवमुक्त्वा ततो रामो ववन्दे चरणौ मुनेः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च महाद्युति ।

[(l 1) V1 एवेह, B2 3 एव तु (for एवेत) V2 तावदेव गमिष्यामो (for the prior half). Ñ2 V B1 3 गन्तव्ये (for गन्तव्ये) V2 B1 [ऽ]नुमतास्, B3 [ऽ]नुमताः (sic), B4 (marg also) [ऽ]नुमानि (for ऽनुमत) —D5 7 transp l 2 and l 3 —(l 2) B4 च त (for ततो) —(l 3) V2 सुमहाद्युति B4 (marg also as above) सह राघवौ (for च महाद्युति)]

10 ^{a}) Ñ2 D7 स्पृशन्तौ तु (for संस्पृशन्तौ) Dm1 D8 तौ संस्पृशन्तावुत्थाय —^{b}) Ñ2 V B1 4 D5 7 उत्थाप्य, Dm1 D8 चरणौ, D3 M1 व्युत्थाप्य (for उत्थाप्य) —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 G M2 आश्लिष्य (for आलिङ्ग्य) B3 सस्नेह, Dm1 D3 G3 च रामम्, G2 सु° (for सस्नेहम्) Ś1 Ñ1 D1-3 सश्लिष्य गात्रैर्गात्राणि —Ñ1 illeg from वचन up to 11^{c} —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 ततो (for इद)

11 Ñ1 illeg for 11^{abc} (cf v l 10) —^{a}) B1 अविघ्नं (for अरिष्ट) —^{d}) V1 D1 छाययैव (for °येव) Ś1 Ñ1 D2 सुवृत्तया (for [अ]नु°)

12 ^{a}) Ś1 D2 M1 दिव्य, V2 B D5 7 राम, D1 पुण्य (for रम्य) V1 G1 पश्याश्रममिदं राम, G3 तस्याश्रमपदान्पुण्यान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 तेषां, D3 येषां (for एषां) Ś1 Ñ1 D1-3 तात, Dm1 D8 राम (for वीर)

सुप्राज्यफलमूलानि पुष्पितानि वनानि च ।
प्रशान्तमृगयूथानि शान्तपक्षिगणानि च ॥ १३
फुल्लपङ्कजषण्डानि प्रसन्नसलिलानि च ।
कारण्डवविकीर्णानि तटाकानि सरांसि च ॥ १४
द्रक्ष्यसे दृष्टिरम्याणि गिरिप्रस्रवणानि च ।
रमणीयान्यरण्यानि मयूराभिरुतानि च ॥ १५
गम्यतां वत्स सौमित्रे भवानपि च गच्छतु ।
आगन्तव्यं च ते दृष्ट्वा पुनरेवाश्रमं मम ॥ १६
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा काकुत्स्थः सहलक्ष्मणः ।
प्रदक्षिणं मुनिं कृत्वा प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १७
ततः शुभतरे तूणी धनुषी चायतेक्षणा ।
ददौ सीता तयोर्भ्रात्रोः खड्गौ च विमलौ ततः ॥ १८
आबध्य च शुभे तूणी चापे चादाय सस्वने ।
निष्क्रान्तावाश्रमाद्गन्तुमुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १९ G 3.9.17 B 3.8.19 L 3.12.17

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

13 a) Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 D1.2.3 T2 स(B3 अ, B2.4 सु)प्राप्य (B3 °प), D3 G1 सुप्रास्य, T1.3 समान्य (for सुप्राज्य) Ñ2 V B D2.3 पुष्पाणि (for -मूलानि) —b) Ñ2 V1 B D2 विविधानि (for पुष्पितानि) V2 D5 प्रसन्नसलिलानि च —D5 om (hapl) 13cd —c) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 M2.3 प्रशान्त (for °शान्त) D3 पूज्यानि (for -यूथानि) Ñ1 प्रसन्नफलमूलानि —d) V1 D6 M1 क्षान्त, B3 कान्त, B3 (sup lin also कान्त) श्रान्त, B4(marg also क्षान्त) क्लान्त (for शान्त) —After 13 Ś1 D2 ins.

112* फलमूलाननत्राणि वृक्षाणि विविधानि च ।

14 V2 B1 D2.3 om (hapl) 14ab —B2 reads 14ab in marg. G3 damaged from 14a up to प्रसन्न in 14b —a) Ñ1 illeg B3 स्वर्ण, B4(marg also) पूर्ण, Dt1 फल, D3 घन (for फुल्ल) V1 Dt1 Dm1 D1.2.3 -संडानि —b) Ś1 Ñ1 D2 पुष्पितानि वनानि च (= 13b) —B1 om (hapl ?) 14cd —c) Ñ V1 B2.4 D3.7 विघुष्टानि B2 विसृष्टानि, D5 विघुष्टानि, Ck [स]ङ्क्षिप्त (for विकीर्णानि) —Ñ1 illeg for 14d —d) Ś1 V1 (by corr) B1-3.4 D1-3.5.7 तडागानि

15 V om (hapl ?) 15ab.—Dg1 reads 15ab in marg —a) Ñ2 B D3.5.7 पश्य त्वं, G2 Cr द्रक्ष्यसे (for द्रक्ष्यसे) —b) B1.4 D1.3.5 प्रस्रवणानि D3 निर्झराणि शुभानि च —c) B2 वन्यानि (for [अ]रण्यानि) —d) Ñ2 V1 B D3.7 विहृतानि (for [अ]भिरुतानि)

16 B2 om 16ab —ab) Ñ1 पश्यतो गच्छ सौमित्र (for a) T2 गच्छ त (for °तु) Ś1 D1 भगवानपि गच्छतु (for b) Ñ2 V B3.4 D3.7 द्विवाप गम्यतां राम सौमित्रे वत्स गम्यताम् —c) Dm1 D5 G3 तु (for च) Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7 च (B1 तु) नौ द्रष्टु D6 T1.2 G1.2 M1 त्वया तात (for च ते दृष्ट्वा) N2 आगमन च नौ द्रष्टुं —G2 damaged for 16d —d) Dt1 D4 प्रति (for मम) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 पुनराश्रममण्डलम्

17 Ñ1 illeg for 17a —a) G1 damaged for एवमु Ś1 D1-3 [सा]धु (for [उ]क्त्वा) —b) Dm1 D6 सह सीतया (for सहलक्ष्मणः) Ś1 Ñ1 D1-3 राघवो लक्ष्मणाग्रज —c) V2 B2 Dm1 D4 G2 M1 ऋषिं (for मुनिं) —Ñ2 illeg for 17d —d) Ś1 D1-3 गमनाय (for प्रस्थातुम्)

18 a) Dt1 Dm1 D6 G2.3 शुभतरौ, M1 शुभ तरौ (for °रे) Ś1 V1 D1.3 ता शुभावुभौ (V1 °भतरौ) तूणी Ñ2 V2 B D3.7 तत शुभतरास्तूणान्, D2 ततस्तु तावुभौ तूणौ —b) Ś1 Ñ1 D1-3 चापयोः सह (for चायतेक्षणा) —c) Ś1 सीता ददौ (by transp) D3 ददौ सुमित्र (for ददौ सीता) —d) D3 om च Ś1 Ñ1 D1-3 G2 शुभौ (for च) Dg1 D4 T G1 M2.3 विमलप्रभ Dm1 D6 G3 Cm कनकप्रभ, M1 विपुलौ तदा (for विमलौ ततः) Ñ V B D3.7 असी चारि(B1 °र B3 °पा(sic))निबर्हणौ —After 18 Ś1 Ñ1 D1.2 ins

113* धनुर्द्रुतास्त्वौ तु तौ सर्वं शुभमाहितौ ।
[Ñ1 ब्यूहान, D2 वरदाते (for धनुर्द्रुता) D3 तमृषि (for तत्वौ) Ś1 तु (for तु) D1 सीताविश्रुतं स्मात° (for the post half)]

19 Ś1 Ñ1 D1.2 om 19ab —a) D2 मवध्य च (sic) G2 मातृध्वन (for आबध्य च) Dm1 D6 G1.3 शुभौ (for शुभे) —b) D4 T1 M3 चापौ (for चापे) Dm1 D6 G3 सुस्वनं, D4 T1.2 °स्वनौ (for सस्वने) —For 19ab, Ñ2 V B D3.7 subst

114* निबध्य तौ च तूणीरौ धनुषी च प्रगृह्य तौ ।
[V D3.7 तौ तूणौ (for तौ च तूणीरौ) D3 निबध्नौ च तूणीरौ स्व तूणी प्रतिगृह्य च]

—c) Ñ2 V B D3.7 द्रष्टुम् (for गन्तुम्) Ś1 Ñ1 D1.2 ततो निर्ययतुर्वीरौ, Dm1 D6 G3 M1 निष्क्रान्तावाश्रमस्तदा, D2 ततो निर्गमयतुर्वीरौ (sic) —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D6 G3 M1 तावुभौ (by transp) Ñ2 B2 D3.7 तत्र तौ (B3 °त्रस्थौ) V1 भ्रातरौ, V2 B3.4 वनौभौ, B1 तदन्तौ (for उभौ तौ) G2 उभौ राघवलक्ष्मणौ —After 19 Ś1 Ñ1 D1-3 ins 117*, while B1(m) ins

८

G 3 13 1
B 3 9 1
L 3 10 1
सुतीक्ष्णेनाभ्यनुज्ञातं प्रस्थितं रघुनन्दनम् ।
वैदेही स्निग्धया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १

अयं धर्मः सुसूक्ष्मेण विधिना प्राप्यते महान् ।
निवृत्तेन च शक्योऽयं व्यसनात्कामजादिह ॥ २

त्रीण्येव व्यसनान्यत्र कामजानि भवन्त्युत ।
मिथ्यावाक्यं परमकं तस्माद्गुरुतरावुभौ ।
परदाराभिगमनं विना वैरं च रौद्रता ॥ ३
मिथ्यावाक्यं न ते भूतं न भविष्यति राघव ।
कुतोऽभिलषणं स्त्रीणां परेषां धर्मनाशनम् ॥ ४

115* तत सुरम्य विपिन महान्त
मतीव तौ तत्र प्रयेतसाध्वसौ।
विचेरतुस्तापसमिद्धसेवितं
मनीषिविमिश्राधस्तकाशिकाद्रिभि ।

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins

116* श्रीमन्तौ रूपसंपन्नावनुज्ञातौ महर्षिणा।
प्रस्थितौ धृतचापौ तौ सीतया सह राघवौ।

[(l 1) Dt1 D6 श्रीम तौ D6 T1 2 दीप्यमानौ स्वतेजसा (for the post half) —(l 2) Dt1 D6 धृतचापसौ G1 राघवौ सीतया सह (by transp) (for the post half)]

Colophon *Kanda name* B om Ś1 Ñ1 V2 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G M1 2 आरण्य(Ñ1 °ण्यक V2 °ण्यके)काडे Ñ2 V1 D6 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 N V B D3 8 7 सुतीक्ष्णाश्रमनिवास D2 दण्डकारण्यवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 B1 3 D2 om Ñ1 V3 D7 12 V1 D3 11 B2 4 D1 3 13 Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S 8 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G with श्रीरामाय नम

8

D8 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 B1 4 transp 1ab and 1cd —For 1ab N2 V B2 3 D5 7 subst while Ś1 Ñ1 B1 4 D1 3 ins. before 1 (Ś1 Ñ1 D1 3 before the colophon of Sarga 7)

117* प्रस्थितौ धृतचापौ तु तौ निशाम्याथ जानकी।

[V1 B1 2 च (for तु)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1 3 cont

118* हृदयंगमया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत्।
प्रणामपूर्वं वाक्यज्ञा समाहितमनोगति ।

[M1 D3 om l 2]

—c) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D1 8 T G1 2 M2 Cr m g t हृदया V3 स्निग्धया (for वैदेही) V1 हृदया (for स्निग्धया) M2 (marg also see m as in text) उवाच मैथिली राम —For 1cd Ś1 N1 D1 3 subst B1 4 ins after 1

119* उवाच मैथिली राम वाक्यं वाक्यविशारदा।

[Ñ1 वाक्य राम (by transp) B1 4 D6 विशार°]

2 a) Ñ1 नाय धर्म , Dt1 D6 Cr t अधर्मं तु Dm1 D1 T3 यस्तु धर्म , D6 अयं धर्म्यः, G1 3 Ch अधर्मस्तु (for अयं धर्म) Ś1 Ñ1 Dm1(marg also) D1 3 T2 सुतीक्ष्णेन, G1 सुसूक्ष्मेण (for सुसूक्ष्मेण) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 transp प्राप्यते and विधिना D3 महत् (for महान्) —Ś1 Ñ1 D1-3 om 2cd —c) D4 निवृत्तेन, G2 निवृत्ते तु M3 न वृत्तेन (for निवृत्तेन) Dg1 Dm1 D1 6 T2 3 M तु, G2 न (for च) T1 3 शक्ते(T2 *sup lin* also as in text)ऽय, G2 शक्योह (for शक्योऽयम्) —For 2, Ñ2 V B D5 7 subst

120* प्राप्यतेऽहिंसया राम धर्मः सद्भिः सदा शुभ ।
नाशनानि पुनस्तस्य सर्वाणि व्यसनान्युत ।

[(l 1) V हि स्पा (for °हिंसया) V1 [आ शुभि°, B1 शुभ (for शुभ) —(l 2) Ñ2 B2 D5 7 नाशकानि (for °नानि) D5 पुरस (for पुनस) V1 तस्माद् (for तस्य) B2 (before corr as in text) महानि B4 (marg also) D5 7 समाहुर् (for सर्वाणि) B2 (before corr as in text) D5 7 च [for [व]उ) Ñ2 स** समानि च(illeg) V2 स्मात व्यसनायुन (sic) (for the post half)]

3 a) Ś1 D1-3 [म]त्र, Ñ1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 M [अ]थ (for [अ]त्र) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 M3 भवति हि (for भवन्त्युत) —c) Ś1 Ñ1 D1 3 परतर, Dt1 D1 T3 तु परम· D3 4 T1 2 G2 गुरु(D2 हित)तर (for परमक) —d) Ñ1 इमौ (for उभौ) Ś1 गुरुतरादिह, D1 3 गुरुतरेऽपि (D2 °म पि)ह D1 T1 2 M2 गुरुतरे उभे(M3 इमे) L(ed) गुरुतर विह —For 3abcd, Ñ2 B D5 7 subst V subst for 3 4

121* तत्र कामसमुत्थानि चत्वारि व्यसनानि च।
स्त्रियोऽक्षा मृगयाः पानं तस्य मुख्यानि राघव।
क्रोधोद्भवानि च त्रीणि व्यसनानि प्रचक्षत ।
मिथ्यावाक्यं तु प्रथम य सद्भिस्त्यज्यत सदा ।

[(l 1) V2 तत (for तत्र) B1 समुत्थानि (for °त्थानि) N2 marg V B चत्वार्युक्तानि राघव (for the post half) —V B om l 2 —(l 2) D5 मुखानि (for मुख्यानि) —V om l 4 —(l 4) B1 यत् (for तु) B2 अद्भि संत्यज्यते सदा (for the post half)]

—f) Ś1 Ñ1 D1 3 प्राणिद्रोहश्च (for विना वैरं च)

4 Ś1 reads 4 after 8 Ñ B1 3 D1-3 5 7 G2 transp

तव सर्वं महाबाहो शक्यं वोढुं जितेन्द्रियैः ।
तव वश्येन्द्रियत्वं च जानामि शुभदर्शन ॥ ५
तृतीयं यदिदं रौद्रं परप्राणाभिहिंसनम् ।
निर्वैरं क्रियते मोहात्तच्च ते समुपस्थितम् ॥ ६
प्रतिज्ञातस्त्वया वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
ऋषीणां रक्षणार्थाय वधः संयति रक्षसाम् ॥ ७
एतन्निमित्तं च वनं दण्डका इति विश्रुतम् ।
प्रस्थितस्त्वं सह भ्रात्रा धृतबाणशरासनः ॥ ८ G. 3 11 10 B. 3 9 16 L. 3 10 8

---

4 and 5 B2.4 read 4 after 6 —ᵃ) Ś1 शक्य (for न्यायय) B4 च (for न) B सद् (for ते) —ᵇ) D2 om न (subm) Ñ1 D1-3 च प्रभो (for राघव) Ś1 न च भविष्यति प्रभो —ᶜ) Dg1 T3 G1.2 M1 Cv [ऽ]भिलाषणं; D4 T1 द्वि लक्षणं, G3 [ऽ]भिरक्षणं, M3 [ऽ]भिलषितं (for ऽभिलषणं) Ś1 Ñ1 D1-3 तुलेष्वसमर्थं स्त्रीणां, Ñ2 B D1.7 कुतोऽयं (B1.3 कृत नु, B2.4 [also] कुतो नु) रूपणं वीर (B2 राम) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मदूषण, Cm कर्म° (for धर्मनाशनं) Ñ2 B D1.7 परस्त्रीगमन तथा G(ed) कृत स्त्रीगमन प्रभो —After 4, Ñ2 B D1.7 read 124* Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins after 4

122* तव नास्ति मनुष्येन्द्र न चाभूते कदाचन ।
मनस्यपि तथा राम न चैतद्विद्यते क्वचित् ।
स्वदारनिरतस्त्वं च नित्यमेव नृपात्मज ।
धर्मिष्ठः सत्यसंधश्च पितुर्निर्देशकारक ।
त्वयि धर्मश्च सत्य च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । [5]

[(l 1) D6 न तत् (for तव) —(l 2) G Cr k मनसापि (for मनस्यपि) T3 तदा (for तथा) Cv मनस्यपि तथा M3 तवैतद् (for न चैतद्) —(l 3) Dt1 D6 T1 °तश्चैव Dm1 D6 G1 Cr k निरतस्त्व च (for निरतस्त्वं च) —(l 4) G3 पितु (for पितुर्) Cr धारा (for -कारक) M3 reads from तुर् in पितुर् up to भि in 6ᵈ in marg sec m —After l 4 Dm1 D6 G3 M3 ins

122(A)* सत्यमथ महाभाग श्रीमल्लक्ष्मणपूर्वज ।
[M3 महाबाहो (for °भाग)]

—(l 5) D6 T1.2 M3 transp धर्मश्च and सत्य च]

5 Ñ B1.3 D1-3.5.7 G3 transp 4 and 5 D1 reads (var) 5ᵃᵇ twice —ᵃ) D1(first time) ऽत्र (for तव) Ś1 Ñ1 D1-3 शक्य (for सर्वं) D1(first time) महाप्राज्ञ (for °बाहो) Ñ2 V B D5.7 तानि सर्वाणि सर्वज्ञ —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1(second time) ऽप्रार्थ (for शक्य) ※ Cm अशक्यमिति छेद । अतो न तव व्यसनद्वयप्रसक्तिरित्यर्थः ※ Ñ1 शक्य, Ñ2 V B D5.7 राम, T3 भोक्तुं, M Cv m वोढुं, L(ed) Cg धर्तुं (for वोढुं) Dg1 transp शक्य and वोढुं D1 प्राज्ञ रोद्धुं (for शक्य वोढुं) D1(first time) वोढुमप्य जितेन्द्रियैः —ᶜ) Ś1 त्वय, Dm1 D6 तत्र (for तव) Ś1 Ñ1 D1-3 त्व(D3 च)श्येन्द्रियत्व, B3 वश्येन्द्रियश्च (subm) (for वश्येन्द्रियत्व च) —ᵈ) Dt1 D6 भूताना, G1 प्रजाना (for जानामि) Ñ2 V B D5.7 शुभनिश्चय (V1 °च, B1.4 °य) D1 शुभदर्शन (for शुभदर्शन) —After 5 Ñ2 V B D5.7 ins

123* वाक्शारदर्शं च ते राम न भूत न भविष्यति ।
चौर्यं व्यसनं घोर कुरु कामममुद्भवम् ।

[(l 1) B1 हि (for च) Ñ2 ** (illeg) च (for ते राम) V B2.3 वाक्शारस्यादौ राम (for the prior half) V1 भूते (for भूत) —(l 2) V1 श्रेष** व्यसन ** (lacuna) (for the prior half) V1 *व्यसन, B3 कुरु नाम (for कुरु काम)]

6 Ñ1 D1-3 read 6 after 4 —ᵃ) D1 तृतीयं यदि रौद्रं च —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3.4 (after corr) M1 परप्राणैर्विहिंसनं —For 6ᵃᵇ, Ñ2 B(B1.4 ins) D5.7 subst and read after 4 V subst for 6

124* यदिदं ते व्यवसितं परहिंसाकृतं महत् ।
वैरप्रसञ्जनन रक्षोभिस्तत्र ते हितम् ।
[(l 1) B1.2.4 यदेद (for यदिदं)]

—Ñ2 B1.3 D5.7 read 6ᶜᵈ after 123* —ᶜ) Ñ2 B1.3 D5.7 अस्थाने (Ñ2 B1 °न) वैरक (B1 °रिक, D7 °**)रण, B2.4 प्रस्थानकारण वैरे —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 तत्र चेदमुपस्थित, D1.3 तत्र (D1 °त्र) चेदमुपस्थित ※ Ck तृतीयमित्यादि । इदं परप्राणाभिहिंसनरूपरौद्रनामक व्यसनमस्ति । तच्च मोहादसौ निर्वैर क्रियते । तत्रैतद्विधैरौद्रनामक धर्मान्तर समुपस्थितम् । अत्र पाठ व्याहतश्च । एवं स्थिते अधर्म सूक्ष्मेण विधिना प्राप्यत इत्य निति प्रथम पङ्क्त्या निवृत्तेन तु शक्येय व्यसनार्थकामजादिहर्ति पठति । यत कुतोऽयं धर्म इति प्रकृते वक्ष्यमाणो धर्मो येनेत्यं शब्देन परामृश्यते । निर्वैर क्रियते मोहात्तच्च समुपस्थित इति अधर्म प्राप्यापादन चोपसंहारे स्पष्टमेवासंगतम् । अतश्च पश्चात् पाठ यान्योजनाशक्त्या प्रामादिकमिश्रतन्त्यर्, तत्तु यथेष्टम् ※ —After 6 B2.4 read 4

7 ᵃ) Ś1 Ñ1 B1.3 D1-3 प्रतिज्ञात, B2 अभिज्ञातं (for प्रतिज्ञातस्) G1 राम (for वीर) —V3 om 7ᶜ-8ᵈ —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1.3 मुनीना (for ऋषीणा) Ñ2 V1 B D5.7 रक्षण कृते (for रक्षणार्थाय) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 सदसि, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 समति (for संयति) —After 7 B3 ins

125* अवश्यमेव कर्तव्य रक्षा चैव द्विजन्मनाम् ।

8 ᵃ) Ñ1 एव (for एतन्) Dg1 निमित्तं हि (हि marg hypm) Ś1 T3 विजन, Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T1 वचनं, D1 गमन, L(ed) विजने (for च वनं) D2 एभिर्निमित्तैर्विविध, —ᵇ) Dg1 दण्डका, Dt1 दण्डका M3(before corr) ऽ दण्डकान् Ś1 Ñ1 D1-3 -[क]ल्युषित पुरा (for इति विश्रुतम्) L(ed) दण्डकल्युषित पुरा —For 8ᶜᵈ Ñ2 V1 B D5.7 subst

G 3. 13. 10
B 3. 9. 11
L 3. 10. 9

ततस्त्वां प्रस्थितं दृष्ट्वा मम चिन्ताकुलं मनः ।
त्वद्वृत्तं चिन्तयन्त्या वै भवेन्निःश्रेयसं हितम् ॥ ९
न हि मे रोचते वीर गमनं दण्डकान्प्रति ।
कारणं तत्र वक्ष्यामि वदन्त्याः श्रूयतां मम ॥ १०
त्वं हि बाणधनुष्पाणिर्भ्रात्रा सह वनं गतः ।
दृष्ट्वा वनचरान्सर्वान्कच्चित्कुर्याः शरव्ययम् ॥ ११
क्षत्रियाणामिह धनुर्हुताशस्येन्धनानि च ।
समीपतः स्थितं तेजोबलमुच्छ्रयते भृशम् ॥ १२
पुरा किल महाबाहो तपस्वी सत्यवाक्शुचिः ।
कस्मिंश्चिदभवत्पुण्ये वने रतमृगद्विजे ॥ १३
तस्यैव तपसो विघ्नं कर्तुमिन्द्रः शचीपतिः ।
खड्गपाणिरथागच्छदाश्रमं भटरूपधृक् ॥ १४
तस्मिंस्तदाश्रमपदे निहितः खड्ग उत्तमः ।
स न्यासविधिना दत्तः पुण्ये तपसि तिष्ठतः ॥ १५

126* वधार्थं रक्षसा वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
[B1 वधार्थे (for °र्थं)]

—M2 reads 8c–10c in margin sec m —d) Dg1 दृढबाण (for धृतबाण) Ñ2 V B D5.7 गृहीत्वा सशरं धनु —After 8 Ś1 reads 4

9 a) Ñ2 V B D5.7 त्वां चैव (for ततस्त्वां) D2.7 प्रथित (for प्रस्थित) Ś1 D1–3 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —b) G(ed) राम (for मम) —cd) Ś1 Ñ1 D1.3 स्ववृत्ते, Ñ2 V B D7 सर्वेत्र, D5 सद्वृत्त (for तद्वृत्त) Dg1 Dt1 T2 चिंतयत्या (for चिन्तयन्त्या) Ś1 D3 च, Ñ V B D1.5.7 मे (for वै) Ś1 Ñ V B D1.5.7 M2 तव (for भवेत्) Ś1 Ñ1 पर, Ñ2 V1.2 B D2.7 नृप, D1.2 प्रति: D4 T G1 • M1.2 हि तत् (for हितम्) G* मम नि श्रेयसे हि तत् (for d) D5 सर्वेतश्चिंत्यतामेतच्च नि श्रयस नृप

10 cd) V B D5.7 च (for हि) M2 गमने (for गमन) Ñ2 V B1–3 D5.7 दडक (for दण्डकान्) Dg1 दडकान्गमन (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 न रोचते मे गमन दडकाना महामते (D2 °वने) —c) V1 Dm1 D1.2 G2 तत्र, D2 तस्य (for तत्र) —d) Ñ2 V2 B1.3(also) • D5 च मे, Dm1(also) D8 सपा (for मम)

11 a) V1 बाणासि, G1 हि नाथ (for हि बाण) M2 -धनुष्पाणिर् (sic) —b) Ś1 Ñ1 D1.3 वनेचर, D8 वने गत (for वन गत) —c) B2 वनचर, D2 °चर, G2 वनगतान् (for वनचरान्) Ś1 D1.3 कामित्, Ñ1 D5 कच्चिद्, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 नाथ, Dm1 D8 G1 घोरान् (for सर्वान्) B3 दृष्ट्वाय वचन नाथ —d) Ś1 Ñ1 D1.3 तत, Ñ2 V B D5.7 किं न (B1 नु) Dm1 D8 G1 कच्चिद् (for कच्चिद्) D1–4 T2.3 M2.3 कुर्यास्व (for कुर्या) Ś1 Ñ1 D1.2 शरक्षयं, Ñ2 शर** (illeg) D8 शरे क्षय G1 शरे व्यय (for शरव्ययम्)

12 a) Ñ1 D1 T1.2 G1.3 M च हि Dm1 D8 G2 अपि (for इह) Ñ2 V B D5.7 क्षत्रियस्य धनुश्चोक्त (V B1 °नु प्रोक्त) G1 k cite क्षत्रियाणा चेति —b) Ñ2 कुल यथा, V1 B D5.7 [इ]धन यथा (for [इ]न्धनानि च) —cd) Ś1 Ñ1 D1–3 तत्समीपे (for समीपत) D8 उच्छ्रयते, M1 उच्छ्रयते, G1 उच्छ्रीयत (for उच्छ्रयते) M2 भृगु (for भृशम्) Ś1 Ñ1 D1–3 बल मूर्छे (D1 °र्छे [sic]) यते शुभ Ñ2 V1 B D5.7 तत्समीपे (Ñ2 °प, B2 °प) स्थित मूलस्तेजो मूर्छे, B3 वर्धे) यते बलात् —After 12, Ñ1 V B D5.7 ins

127* एव हि दृष्ट्वा विक्रान्त विश्रयन्ति वनेचरा ।
एकान्तेऽपि स्थितास्ते तु वधमिच्छन्ति तावकम् ।

[(l 1) V2 दृष्ट्वा तु B3.4 दृष्ट्वा हि (by transp) (for हि दृष्ट्वा) D7 partly damaged for the prior half Ñ2 D5.7 विक्रमति, B3 विश्रमति (for विश्रयन्ति) —(l 2) Ñ2 D5.7 एकान्ते B3 एकाते* (for °न्तेऽपि) B3 D5.7 [ए]रि (for तु) Ñ2 illeg for ते तु V1 B2.4 वन (V1 वन) पुष्कति, B3 (marg also) वन्मिच्छति (for वधमिच्छन्ति)]

13 b) V1 तपसा (for तपस्वी) Ñ2 V B D5.7 सयतेंद्रिय, Dg1 Dt1 D1.2.6 T2 G3 M2.3 सत्यवाक्शुचि (for सत्यवाक्शुचि) —V2 V B D5.7 om 13cd —c) Ñ1 अवसत् (for अभवत्) —d) Ś1 N1 D1.3.4 वने बहु, D6 वनेतर (meta) (for वने रत) Dt1 -मृगे द्विजे Dg1 T2 M2.3 वने कश्चि (M2 कस्मि, M3 तस्मि)न्महामुनि, G2 वने मृगरतद्विजे (sic)

14 b) G2 भर्तुम् (for कर्तुम्) —c) G1 कथोगच्छद् (for कथागच्छद्) —d) T1.2 भगरूपधृत (sic) T2 G1 °भृत —For 14, Ñ2 V B D5.2 subst

128* कश्चिद्वनगत सिद्धस्तापसारण्यमाश्रित ।
[V2 तपमारण्यम्, D5.7 तापसोत्तम V1 B2 तपसे वनमाग (B3 °श्रि)त (for the post half)]

15 a) T1 M3 तस्मिंश्चिद् M2 कस्मिंश्चिद् (for तस्मिंस्तदा) —b) Dm1 D4.6 T G1.2 M2 निहित, D2 निहृत (for निहित) —For 15ab, Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 subst

129* तस्य कदाचिद्वाहल निशित खड्ग उत्तम ।
[Ś1 तस्मै (for तस्य) V D2 आग (D2 °ह)ल (for °हल) Ś1 खड्गमथ Ñ1 V B1.3 D1.2.4.7 निशित खड्गुत्तम (for the post half)]

—c) Ś1 V1 B Dt1 D6.7 G1 M2 सन्यास, Cv1 m g k.t as in text (for स न्यास) Ñ2 V B1.3 D1–3.7 दत्त (for दत्त) —d) D1 वने (for पुण्ये) Ñ2 V B D5.7 सद्वृत्ति (for तपसि) Ś1 Ñ1 D1.2 वनत (Ś1 °त) D3 वर्तित, L(ed) वर्तता (for तिष्ठत) —After 15 M2 ins..

स तच्छस्त्रमनुप्राप्य न्यासरक्षणतत्परः ।
वने तु विचरत्येव रक्षन्प्रत्ययमात्मनः ॥ १६
यत्र गच्छत्युपादातुं मूलानि च फलानि च ।
न विना याति तं खड्गं न्यासरक्षणतत्परः ॥ १७
नित्यं शस्त्रं परिवहन्क्रमेण स तपोधनः ।
चकार रौद्रीं स्वां बुद्धिं त्यक्त्वा तपसि निश्चयम् ॥ १८
ततः स रौद्राभिरतः प्रमत्तोऽधर्मकर्षितः ।
तस्य शस्त्रस्य संवासाज्जगाम नरकं मुनिः ॥ १९
स्नेहाच्च बहुमानाच्च स्मारये त्वां न शिक्षये ।
न कथंचन सा कार्या गृहीतधनुषा त्वया ॥ २०
बुद्धिर्वैरं विना हन्तुं राक्षसान्दण्डकाश्रितान् ।
अपराधं विना हन्तुं लोकान्वीर न कामये ॥ २१
क्षत्रियाणां तु वीराणां वनेषु नियतात्मनाम् ।
धनुषा कार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणम् ॥ २२
क्व च शस्त्रं क्व च वनं क्व च क्षात्रं तपः क्व च ।
व्याविद्धमिदमस्माभिर्देशधर्मस्तु पूज्यताम् ॥ २३   G 3. 13. B 3. 9. L 3.

130* मुनेर्हस्ते कृत्वाथास्य प्रययौ त्रिदिवं हरिम् ।

16 a) V3 स शस्त्र समनुप्राप्य —b) D3 न्याय (for न्यास) —Ñ1 illeg from त्येव in a up to त्मन in 16d. —c) G1 वनेषु, K (ed) वने स (for वने तु) Dt1 D6 T3 G2 M1 2 विहरत्येव (T3 °प, G2 °व) Dm1 D6 G3 °त्येव, G1 विहरत्येव, Cr g t as in text (for विचरत्येव) Ś1 D2 वने विचरते (Ś1 °तो) विरय, Ñ1 वने विचर** (illeg), Ñ2 V B D3 7 वनेऽपि न जहात्येव (V B °न) D1 3 वने न हारयेतद्

17 a) V1 D2 यच्छति (for गच्छति) —b) Ñ2 V B D3 7 पुष्पाणि (for मूलानि) —Ñ1 illeg for 17cd —c) D6 खड्ग —d) Ś1 D3 रक्षन्प्रत्ययमात्मन, D1 2 रक्षन्प्रत्याम परस्य त D2 तत्) M2 स समित्कुसुमानि च —For 17cd Ñ2 V B D3 7 subst

13* न विना तत्र खड्गेन याति न्यासविशङ्कितः ।

[V2 तेन खड्गेन, B2 खड्गन्यासेन (for तत्र खड्गेन) V विशेषत (for विशङ्कित)]

18 Ñ1 B4 D1 G1 M1 2 (before corr) Cr k परिहरन्, Ñ2 V B1-3 D3 7 M3 परिवहन्, D1 परिवहत् (for °वहन्) D7 reads 18cd in marg —c) Ś1 Ñ2 B D1 3 7 रौद्रां (for रौद्रीं) Ś1 Dt1 D1 4 तां (for स्वां) —d) T2 हित्वा (for त्यक्त्वा) V1 B1 2 4 D7 तापस्य (for तपसि)

19 a) Ś1 धर्माभिरत, Ñ1 रौद्राभिमुनि, Ñ2 V B D3 7 रौद्रया बुद्ध्या Dg1 G1 2 M2 रौद्राभिरत, D1-3 रौद्राभिमति (D3 °त) M3 रौद्राभिहत (for रौद्राभिरत) —b) Ñ2 V B D3 7 तदानीं (for प्रमत्तो) Ś1 D1-3 धर्मकर्शित, Ñ1 [s]धर्मकर्षित, Ñ2 V B1 3 4 D3 7 ध(V1 क)र्मकर्षित, B2 M2 धर्मदर्शित, M1 धर्मदर्शने, Cr °धर्षित, Cm g °कर्शित (for ऽधर्मकर्षित) —c) Ñ2 D3 7 सतताद्, B1 4 सम्पर्कात्, T2 संवासात् (for संवासात्) —d) Ñ2 V B D3 7 G1 निरयं, D1 नरकं (for नरकं) —After 19 B2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

132* एवमेतत्पुरावृत्तं शस्त्रसंयोगकारणम् ।
अग्निसंयोगवद्धेतुः शस्त्रसंयोग उच्यते ।

[Dg1 om l 1 —B1 om l 2 —(l 2) M1 °संयोगवच्च]

20 b) Ś1 D1 2 7 न (for त्वां) Ś1 D2 च, V Dt1 D1 4 7 Ct तु (for न) B4 G1 शिक्षा (G1 °क्षि)श्रये (for न शिक्षये) D3 स्मारयेत्तु शिक्षयेत् Ct स्मारयेत्। पुरावृत्तमिति शेषः। अपि तु बहुमानात्त्वां न शिक्षये। तदत्र करोति कथंचनेत्यादि। एवं पाठे श्रद्धानाद्बुद्ध्याद् स्मारये तु शिक्षये इति पठित्वा कश्चित्व्याकरोत्। तत्तु साक्षादुत्तरवाक्य क्रियमाण व्याहतम्। शिक्षणहेतुश्च बहुमानादियुक्तमत्र। Ct न कथंचनेति यत्तु वीर्यं स्मारये त्वा न शिक्षये इति पठति स्मा चष्टे च तत्तु उत्तरवाक्ये करिष्यमाणशिक्षणेन व्याहतमिति कतक —c) T2 वा (for सा) Ś1 Ñ1 D1-3 न कथंचि दसत्कार्यं, Ñ2 V2 B D3 7 न कथंचिन्मन (Ñ2 B2 °या) कार्यं, V1 वधार्थं न मन कार्यं

21 a) Ś1 Ñ1 D2 न युक्तास्ते त्वया हन्तु, D1 3 न युक्तास्त्वया (D3 °न्मया) हन्तु —b) Ś1 D2 राक्षसा दण्डकाश्रिता, Ñ1 राक्षसा दण्डकागता, L (ed) राक्षसा दण्डक स्थिता —c) M2 3 अपकार (for °राध) Ś1 Ñ1 D1-3 M1 वीर (for हन्तु) —After 21c M2 repeats (erroneously) 21b and c —d) Cv लोका (for लोकान्) D1 M1 हन्तु (for वीर) Ś1 Ñ1 D2 3 स्वर्लोके परिमार्गता, Dt1 D6 लोके (D6 °क) वीर म भस्यते, D1 स्वर्लोके गतिमागता, G2 वीर लोकान कामये, Ct p as in text —For 21, Ñ2 V B D3 7 subst

133* राक्षसाना विना वैरं वधो वीर न युज्यते ।
अपराधादृते नापि हन्तव्या राक्षसास्त्वया ।

22 a) Ñ V B D3 5 7 हि, G1 च (for तु) Ś1 D2 सौम्या, Ñ2 V B D3 7 G1 शूराणां (for वीराणां) —b) Ñ2 V B D3 7 स्वधर्म, Dg1 T3 G1 2 M3 वने तु, G3 वने* (for वनेषु) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 D1 3 5 7 T1 2 G1 3 M1 Cm g k निरतात्मना (for नियता°) D6 वने तास्या धृतात्मना. —c) V कार्यते तावद्, B1 धार्यते तावद्, B4 क्रियते तावद् (for कार्यमेतावद्). B2 धनुष क्रियता तावद् —d) T2 आत्मानाम् (for आर्तानाम्) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 5 7 परित्र(D3 °त्रो) क्षणं, B2 परिपालनं (for अभिरक्षणम्)

23 a) V1 बले, B1 धन, G (ed) रण (for वनं) B1

G 3 13 25 B 3 9 28 C 3 10 23 तदार्य कलुषा बुद्धिर्जायते शस्त्रसेवनात् ।
पुनर्गत्वा त्वयोध्यायां क्षत्रधर्मं चरिष्यसि ॥ २४
अक्षया तु भवेत्प्रीतिः श्वश्रूश्वशुरयोर्मम ।
यदि राज्यं हि संन्यस्य भवेस्त्वं निरतो मुनिः ॥ २५
धर्मादर्थः प्रभवति धर्मात्प्रभवते सुखम् ।
धर्मेण लभते सर्वं धर्मसारमिदं जगत् ॥ २६
आत्मानं नियमैस्तैस्तैः कर्षयित्वा प्रयत्नतः ।
प्राप्यते निपुणैर्धर्मो न सुखाल्लभ्यते सुखम् ॥ २७
नित्यं शुचिमतिः सौम्य चर धर्मं तपोवने ।
सर्वं हि विदितं तुभ्यं त्रैलोक्यमपि तत्त्वतः ॥ २८
स्त्रीचापलादेतदुदाहृतं मे
धर्मं च वक्तुं तव कः समर्थः ।
विचार्य बुद्ध्या तु सहानुजेन
यद्रोचते तत्कुरु माचिरेण ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(marg) क का वाच (sic) (for क च वन) —^{d}) Ś1 B4 D1 3 क च क्षात्र, B1 सूत्र क च, B2 क्षात्र क च (by transp) (for क च क्षात्र) Ñ2 D6 7 क वै तप , D3 8 M2 क वा तप (for तप क च) —Ñ1 partly illeg for 23^{cd} —^{c}) Ś1 विरुद्धम् (for व्याविद्धम्) Dm1 D5 G3 अस्माक (for अस्माभिर्) Ñ2 D6 7 प्रायो सिद्धमिद सर्वम्, V B प्रतिषिद्ध मिद सर्वम् —^{d}) Ś1 Ñ1 V B D2 3 6 7 एष (for देश) V1 M2 च (for तु) Ñ2 पूज्यते, V1 गृह्यता, D6 7 युज्यते (for पूज्यताम्) B3 4 प्रयुज्यता (for तु पूज्यताम्) —After 23 Ñ2 V B D6 7 ins

134* त्वमार्य कलुषा बुद्धिं त्यजैना शास्त्रगर्हिताम् ।

[V2 कलिषा (for कलुषा) V B3 [ए]ता (for [ए]ना)]

24 Ñ2 V B D6 7 read 24^{ab} after 25^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 अनार्य (Ś1 D2 °र्ये) Ñ2 V B D6 7 अकार्ये, Dt1 D8 कदर्ये, G(ed) अधर्मे, Ck t कदर्य (for तदार्य) —N1 illeg from 24^{b} up to त्वा in 24^{c} —^{b}) D1 जायसे शर सेवनात् —^{c}) Ñ2 V B D6 7 गत्वा पुनर् (by transp) D6 om (subst) G1 3 [अ]पि (for तु) —^{d}) B2 G1 क्षात्रधर्मं, D3 क्षात्र धर्मं (for क्षत्रधर्मं) D2 वरिष्यसि (for चरिष्यसि)

25 ^{a}) Ñ2 V B2–3 D6 7 हि B4 च (for तु) —^{b}) D1 3 श्वश्रू(D2 श्वश्रा)णामिति भावये —After 25^{ab} Ñ2 V B D6 7 read 24^{ab} —^{c}) D4 T1 2 Cv m परित्यज्य, D2 असंन्यस्य (for हि संन्यस्य) Ś1 N V B D1–3 6 7 यदि राज्ये (B1 °ज्यो)पि संन्यस्ते (Ś1 N1 °न्तो) —^{d}) Ś1 विरतो N2 V B D6 7 8 (after corr) नियतो, D2 भरतो (sic) (for निरतो)

26 ^{a}) Dg1 धर्मादर्थो, D3 धर्माधर्थ (for धर्मादर्थ) Ś1 Dg1 D2 T3 G1 2 M प्रभवते (for °ति) —^{b}) D2 तस्मात् (for धर्मात्) Ñ2 D6 7 सम्पद्यते (for प्रभवते) V2 स्वय (for सुखम्) —Ñ1 illeg for 26^{cd} —^{c}) B2 3 4 D1 3 लभ्यते (for लभते) Ś1 D2 स्वर्ग, Ñ2 V B1 2 3 (also as in text) 4 D6 7 स्वर्गो (for सर्वं)

27 V2 illeg for 27^{ab} —^{a}) D1 नियतैस् (for नियमैस्) Ś1 सर्वै , V1 तैस्तु D2 सर्वै (for तैस्तै) —^{b}) Dt1 Dm1 D2 4 6 S कर्शयित्वा (for कर्षयित्वा) B3 पुन पुन (for प्रयत्नत) —Ñ1 illeg for 27^{cd} —^{c}) Ś1 D2 निपुणो, D1 निर्गुणैर्, D3 विपुलो, G1 नियमैर् (for निपुणैर्) Ñ2 V B D6 7 पुरुषै स्वर्गो (for निपुणैर्धर्मो) —^{d}) Ś1 Ñ2 V Dt1 Dm1 D8 T1 M3 लभते, Cm as in text (for लभ्यते)

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 शुचितया , Dm1 शुचिमत (for °मति] Dm1 D8 G1 सम्यक (for सौम्य) —^{b}) G2 M1 चरन् (for चर) Ś1 Ñ1 D1–3 भव धर्मं (Ś1 °र्मे, D1 °र्मि, D3 °र्मो) तपोधन (D1 3 °न) L(ed) भज धर्मं तपोधन —^{c}) Dt1 Dm1 D4 8 T3 G2 तु (for हि) Dg1 स्वभाव (for सर्वं हि) Ś1 Ñ1 D1–3 लोक (for तुभ्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 न च राघव, D1–3 तव राघव (for त्रैलोक्यमपि) D2 यत्नत (for तत्त्वत) Dm1 D8 G3 M1 त्रैलोक्ये यद्धि (G3 M1 °द्धि)वर्तते —For 28, Ñ2 V B D6 7 subst

135* अहिंसानिरत सौम्य भव धर्मपरायण ।
सर्वं हि ते सुविदित लोके राघव तत्त्वत ।

[(l 1) B3 निरत (for निरत)]

29 ^{a}) T2 श्रीचापलाद् (for स्त्री°) Ñ D6 उपाहृत (for उदाहृत) B3 मया (for मे) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 हि (for च) D6 युक्त (for वक्तु) G1 त्वयि (for तव) —^{c}) D3 च M2 3 तु (for तु) G3 सह लक्ष्मणेन (for तु सहानुजेन) —Ñ1 partly illeg for ^{d} —^{d}) Ś1 Ñ1 (m) B2–4 D1 6 7 ते (for तत्) Ś1 V1 B D2 3 6 7 कुरु त (D2 वै) नरेंद्र, D1 क्रियता नरेंद्र (for कुरु माचिरेण)

Colophon Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 D1 6 7 सीतावाक्ये V2 B3 D3 दंडकारण्यप्रवेशे सीतावाक्य, B2 D2 दंडकारण्यनिवेशे(D2 °वासे) सीतावाक्य, B4 दंडक प्रवेशे सीतावाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 D1 om , Ñ2 V2 B3 D6 7 13 V1 12 B2 4 D1 3 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S 9 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

९

वाक्यमेतत्तु वैदेह्या व्याहृतं भर्तृभक्तया ।
श्रुत्वा धर्मे स्थितो रामः प्रत्युवाचाथ मैथिलीम् ॥ १
हितमुक्तं त्वया देवि स्निग्धया सदृशं वचः ।
कुलं व्यपदिशन्त्या च धर्मज्ञे जनकात्मजे ॥ २
किं तु वक्ष्याम्यहं देवि त्वयैवोक्तमिदं वचः ।
क्षत्रियैर्धार्यते चापो नार्तशब्दो भवेदिति ॥ ३
ते चार्ता दण्डकारण्ये मुनयः संशितव्रताः ।
मां सीते स्वयमागम्य शरण्याः शरणं गताः ॥ ४
वसन्तो धर्मनिरता वने मूलफलाशनाः ।
न लभन्ते सुखं भीता राक्षसैः क्रूरकर्मभिः ॥ ५
काले काले च निरता नियमैर्विविधैर्वने ।
भक्ष्यन्ते राक्षसैर्भीमैर्नरमांसोपजीविभिः ॥ ६
ते भक्ष्यमाणा मुनयो दण्डकारण्यवासिनः ।
अस्मानभ्यवपद्येति मामूचुर्द्विजसत्तमाः ॥ ७
मया तु वचनं श्रुत्वा तेषामेवं मुखाच्च्युतम् ।
कृत्वा चरणशुश्रूषां वाक्यमेतदुदाहृतम् ॥ ८

G 3.14.8
B 2.10.8
L 3.11.8

9

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) D7 एव (for एतत्) —b) Ñ2 V B D5.7 धर्मसहित (for भर्तृभक्तया) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T3 G M जानकीं (for मैथिलीम्) Ś2 Ñ1 D1.3 धर्मयुक्तं विश्रम्भाय रामः सीतामुवाच ह ⊕ Ck सत्यधितः सत्यधितधर्मबोधः । एवं पाठः । Ct सत्यधित इति पाठे सत्यधितजा । धर्मस्थित इति पाठान्तरम् . ⊕ —For 1cd, Ñ2 V B D5.7 subst

136* निशम्य वचनं रामो मैथिलीं प्रत्युवाच ह ।

[G(ed.) मधुरं (for वचनं) D8 प्रत्यभाषत]

2 a) Ñ2 D1 हितयुक्तं (for °मुक्तं) G1 देव (for देवि) —b) D7 ईदृशं (for सदृशं) N2 illeg for वचः —D8 om (hapl.) from 2c-3b —c) Ñ2 V B D7 स्व(B1 स्व)मसिसत्याय. D1 व्युप° (for व्यपदिशन्त्या च) —d) Ś2 Ñ1 D1.3 धर्मज्ञ D2 पितर) मि(D2 मै)थिलेश्वर, Dm1 D3 G3 जनकस्य महात्मनः , M3 जनकात्मा महामना

3 D6 om 3ab (cf v l 2) —a) Ñ1 V2 B2.3.4 Dt1 Dm1 D4.5 G M1 Cv r m t तु, Ñ2 V3 B3 D7 ते, D2 च, Cmp as in text (for तु) Ś1 Ñ1 D1-3 [अ]ह सीते, Ñ2 V B D7 सुश्रोणि, Dm1 हे सीते (for [अ]ह देवि) —b) Ñ2 V B D7 यत्त्वया, M2 त्वया च (for त्वयैव) Ś1 D2 इति प्रिये (for इदं वचः) —c) D4 T2.3 G1.2 transp क्षत्रियैर् and धार्यते Ś1 D1.3 M2 Cv चापं, Ñ2 V B D5.7 शस्त्र(V1 °स्त्रो [sic]) (for चापो) —d) Ś2 नानु , N1 नातु (sic) Dg1 D1.2 नार्ते (for नार्त) B3 °धर्मा (for शब्दो) D1 यदि (for इति) B1 (marg also as in text) नार्तधर्मो भवेदिह

4 K(ed.) transp 4ab and 4cd.—b) B2.4 Dm1 (before corr.) D1.2.3 शंसितव्रता (for संशित°) —c) Ś1 च ते (for सीते) Ś1 B2.3.4 T2 आगत्य, D2 आनम्य (for °गम्य) Ñ V B (B1 before corr.) Dg1 Dt1 D5.7 T3 G1 M2.3 शरण्य, D2 चारण्या , D7 °ण्यं (for शरण्या) D1 शमितव्रता , D6.7 T3 M2.3 शरणापन्ना (for शरणं गता)

5 Ś1 om 5ab.—a) Ñ2 D5 वसन्ति, V1 वसते (for वसन्तो) Dt1 D6 कालकालेषु (for धर्मनिरता) —b) Ñ1 B4 फलाशिनः , B3 D1 फलाशन (sic) (for फलाशनाः) —c) M3 शमं (for सुखं) Ś1 D1-3 निद्रा, Ñ1 विप्रा, Ñ2 V B D5.7 सीते, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T3 G M भीरु (for भीता) —d) Ñ2 B3 D5 पिशित(B3 परम)प्रिय , V1 प्रमम प्रिये, V3 वसिपीडिता , M2 भीम°, G(ed.) परिपीडिता (for क्रूरकर्मभि)

6 Dg1 T3 G1.2 M3 om 6 Dt1 D6 om 6ab, M3 reads 6 in marg sec m —a) Dm1 D5 G3 M1.2 सर्वकालेषु, Ct कालकालेषु (for काले काले च) D4 (orig also as in text) T2 नियमा (for निरता) Ś1 Ñ1 D1-3 सर्वकाले हि(Ś1 च) नियता, Ñ2 V B D5.7 नियमा सर्वकालेषु —b) M2 बहुभिर् (for विविधैर्) Ś1 Ñ1 वने , Dm1 D5 G3 M1.2 युता (for वने) —c) Ś2 Ñ2 V B D5.6.7 घोरैर् (for भीमैर्) —d) Ś1 Ñ1 D1.3 नररक्ताशिपायिभि , Ñ2 V B D5.6.7 विकृतैर्वनचारि(D5 °वैरसमिपाति)भि

7 a) Dg1 Dm1 D5 G3 तैर् (for ते) B4 D1.2 भक्ष माणा —b) D5 दण्डकारण्यमाश्रिता —c) Ś1 D1.3 अस्मान पद्यैव(D2 °व) Ñ1 अस्मानभ्यपराघ्वेव, Ñ2 B3 अभ्युपपद्येव, V D2.4 D5.7 अभ्युपपद्येति (V1 D5 °द्यति, V2 D5.7 °त्यैव, B1 [sup lin also] °स्त्येति, B1 °स्येह) Dg1 °पद्यतो, T2 °पस्यतो (for अभ्यवपद्येति) —d) Ñ2 V B वदु(Ñ2 °मू)चुर्, D5 तदूचुर्, G(ed.) ततोऽब्रुवन् (for मामूचुर्) Ś1 Ñ1 D1-3 द्विज(Ś1 D1 मुनि)पुंगवा , Ñ2 V B D5.7 भयविक्लवा (for द्विजसत्तमा)

8 a) Ñ2 V B D5.7 च, D6 तद् (for तु) G1 सीते वचनं (for वचनं श्रुत्वा) —b) G1 श्रुत्वा (for तेषाम्) Ś1 V3 Dm1 D1-4.6 T G2.3 M1.3 एव, Ñ2 V1 B D5.7 एतद्, G1 तेषा (for एवं) Ś1 Ñ1 D1-3 मुखोद्गत, Ñ2 B1-4 मुखच्युत (for मुखाच्च्युतम्) —cd) Dt1 Dm1 D4.6 G Cr m k t

G 3 14 9 B 3 10 8 L 3 11 9 प्रसीदन्तु भवन्तो मे ह्रीरेषा हि ममातुला ।
यदीदृशैरहं विप्रैरुपस्थेयैरुपस्थितः ।
किं करोमीति च मया व्याहृतं द्विजसंनिधौ ॥ ९
सर्वैरेव समागम्य वागियं समुदाहृता ।
राक्षसैर्दण्डकारण्ये बहुभिः कामरूपिभिः ।
अर्दिताः स्म भृशं राम भवान्नस्त्रातुमर्हति ॥ १०
होमकाले तु संप्राप्ते पर्वकालेषु चानघ ।
धर्षयन्ति स्म दुर्धर्षा राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ११
राक्षसैर्धर्षितानां च तापसानां तपस्विनाम् ।
गतिं मृगयमाणानां भवान्नः परमा गतिः ॥ १२
कामं तपःप्रभावेन शक्ता हन्तुं निशाचरान् ।
चिरार्जितं तु नेच्छामस्तपः खण्डयितुं वयम् ॥ १३
बहुविघ्नं तपो नित्यं दुश्चरं चैव राघव ।
तेन शापं न मुञ्चामो भक्ष्यमाणाश्च राक्षसैः ॥ १४
तदर्द्यमानान्रक्षोभिर्दण्डकारण्यवासिभिः ।
रक्ष नस्त्वं सह भ्रात्रा त्वन्नाथा हि वयं वने ॥ १५
मया चैतद्वचः श्रुत्वा कार्त्स्न्येन परिपालनम् ।
ऋषीणां दण्डकारण्ये संश्रुतं जनकात्मजे ॥ १६

वचन, Cmp 1p as in text (for चरण) ※ Ck वचन शुश्रूषामिति । वचनानुष्ठानलक्षणशुश्रूषामित्यर्थः । कृत्वा मनसि कृत्वा । अत्र प्राचीन पात्त पाठ । योजनाशक्त्या चरणशुश्रूषामिति पठन्ति मूढत्र पौराणिका । एवमेतद्बहुश प्राचीनपाठनाशनम् ※ Ś1 Ñ1 D1-3 उक्तमेतद्वचस्तेषु तन्मे शृणु वरानने

9 ᵇ) Dg1 Dt1 D6 G1 M2 3 ह्रीरेषा तु, T2 प्रीतिरेषा (for ह्रीरेषा हि) Ś1 Ñ1 D1-3 पीडा चैषा (D2 वीडा चैषा) तुला मम, N2 V B D5 7 पीडै(V3 सीत)षा मम दारुणा ※ Ct एषा ममाह्रीरकीर्ति भव प्रसीदन्त्वित्यर्थः । तीर्थस्तु एषा मम ह्री भत प्रसीदन्त्विति व्याचष्टे ※ — ᶜ) Dg1 D4 यद् (for यदि) G1 ईदृशाम् (for °शैर्) Dm1 D6 उपस्थेयैर् (for अहं विप्रैर्) — ᵈ) Ś1 श्रमंस्थेयैर्, Dm1 D6 अहं वीरैर्, D7 om (for उपस्थेयैर्) Ñ1 illeg Dt1 उपस्थित (for °स्थित) — ᵉ) D4 तथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 मया किं करणीयं च (V1 वै) — ᶠ) Ñ2 B1 3 D7 (all with hiatus) इत्युक्ते, V2 B2 4 D5 (V3 D5 with hiatus) इत्युक्तो (B2 °क्त), D3 व्याहृता (for व्याहृत) Ś1 Ñ1 D1 3 जनसंसदि, Dm1 D6 G2 मुनि° (for द्विजसंनिधौ)

10 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 अथ, D4 T1 2 एते (for एव) N2 V B1 3 4 D5 च तैरुक्तं, B2 हितवाक्यं, D7 च तैः (for समागम्य) — ᵇ) Ś1 N1 D1 3 समुदीरिता — ᶜ) D4 दृष्ट कारण्यैर् (for °रण्ये) — ᵈ) G(ed) कामरूपिभि — ᵉ) T1 भाषता G1 °तान् (for अर्दिता) Ś1 Ñ1 B2-4 (marg) D1-3 नो, G1 2 सु (for स्म) V2 V1 D5 7 यत Dg1 D4 T1 2 G M हर्षे (for भृशं) — ᶠ) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 M2 3 Cg k t नस्त्र रक्षतु (for त्रातुमर्हति) Ś1 Ñ1 D1-3 भयेभ्यो रक्षस्व(Ñ1 °रमात्रक्ष) राघव N2 V B D5 7 तेभ्यो नस्त्रातुमर्हसि

11 ᵃ) Ś1 D1-3 च संप्राप्ते, N V B D5 7 [S]मिद्धेषु (for तु संप्राप्ते) D1 T1 2 होमकालेषु संप्राप्ता — ᵇ) V2 सर्वे, Ck पूर्वे (for पर्व) V1 चानचे (sic) M2 राघव (for चानघ) Ś1 Ñ1 B D1-3 पर्वकाले च ते सदा (Ñ1 B1 D1 3 राघव) — ᶜ) Ś1 D2 4 T1 2 सु, Ñ1 च (for स्म) V3 दुर्धर्षं (for °र्षा) Ñ2 V B क्रुद्धा प्रधर्ष(Ñ2 °र्षय)यन्त्यस्मान् D5 7 क्रुद्धा प्रधर्षयन्त्यस्मान् (sic) — ᵈ) N2 दुर्धर्षा (for राक्षसा) Ś1 पिशिताशिन

12 ᵃ) Ś1 D1-3 भक्षितानां च, Ñ2 V B D5 पीड्यमानानां, D7 पीड्यमीनां च (sic) — ᵇ) Ñ2 ताप ✱ ३ (illeg) V2 तापितानां (for तापसानां) Ś1 Ñ1 D1-3 5 महात्मनां, M2 तर° (for तपस्विनाम्) — ᶜ) M3 मार्गयमाणानां (for मृग°) Ñ2 V B D5 7 नान्या विमृग(B1 °क्ष)तामस्ति — ᵈ) Ñ2 V B D5 7 त्वदृते, G1 भवान्हि (for भवान्न)

13 ᵃ) Ś1 D2 प्रसादेन, Ñ1 B1 3 प्रतापेन — ᵇ) Ś1 शस्तु शक्ता, B2 हन्तु शक्ता (by transp) D1 3 शक्ता शस्तु (for शक्ता हन्तु)

☞ V2 illeg from च in 13ᵇ up to 3 10 41ᵈ Ñ1 D3 शक्या शस्तु निशाचरा — ᶜ) Ñ1 न न, Ñ2 B1 4 D5 7 च न, Dt1 D6 8 न च (for तु न) Ś1 [इ]च्छाम (for °मस्) — ᵈ) Ś1 चर, B1 स्वय (for वयम्)

14 V2 illeg for 14 (cf v l 13) D1 om 14-15 — ᵃ) Ñ2 V1 B D5 7 चर्तु G1 राम (for नित्य) — ᵇ) V3 चापि B2 M2 (before corr) वर (for चैव) Ñ1 देवदानवै (for चैव राघव) — ᶜ) N2 V2 D5 7 शापास, D3 शापेन (sic) (for शापं न) — ᵈ) Ñ1 भक्ष्यमाणापि, V1 Dg1 T2 भक्ष्यमाणाश्च Ś1 D2 3 निशाचरै (for च राक्षसै)

15 V2 illeg for 15 (cf v l 13) D1 om 15 (cf v l 14) — ᵃ) Ś1 D3 तानर्द्यमानान्, Dm1 D6 G2 3 M1 2 तद्(M1 ते ह)न्य°, D2 तामर्द्य°, D5 7 तद्दृश्य° (for तदर्द्यमानान्) — ᵇ) V3 D2 G1 2 -वासिन (for -वासिभि) — ᶜ) Dg1 Dt1 D6 T1 Ct रक्षत्वं (for रक्ष नस्त्वं) Ś1 रक्ष त्वं सहितो भ्रात्रा, Ñ1 D2 3 रक्ष(N1 illeg) त्वं सह नो(V1 च)भ्रात्रा, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 रक्ष रक्ष सहदासेन, B1(marg also) 4 रक्ष राम सह भ्रात्रा, B2 रक्षास्माञ्शरणापन्नान् — ᵈ) Ś1 (with hiatus) अनाथा T1 त्वन्नाथा (for त्वन्नाथा) Ś1 Ñ1 D2 3 वने वयं (by transp)

16 V2 illeg for 16 (cf v l 13) — ᵃ) Ñ1 हि, D1 3 तु G1 तद् (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 तद्वच; G2 वचन (for [च]तद्वच) — ᵇ) Ñ1 B D5 7 मयैतः V1 वचनं ते (sic),

संश्रुत्य च न शक्ष्यामि जीवमानः प्रतिश्रवम् ।
मुनीनामन्यथा कर्तुं सत्यमिष्टं हि मे सदा ॥ १७

अप्यहं जीवितं जह्यां त्वां वा सीते सलक्ष्मणाम् ।
न तु प्रतिज्ञां संश्रुत्य ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥ १८

तदवश्यं मया कार्यमृषीणां परिपालनम् ।
अनुक्तेनापि वैदेहि प्रतिज्ञाय तु किं पुनः ॥ १९

मम स्नेहाच्च सौहार्दादिदमुक्तं त्वया वचः ।
परितुष्टोऽस्म्यहं सीते न ह्यनिष्टोऽनुशिष्यते ।
सदृशं चानुरूपं च कुलस्य तव शोभने ॥ २०

इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
सीतां प्रियां मैथिलराजपुत्रीम् ।
रामो धनुष्मान्सह लक्ष्मणेन
जगाम रम्याणि तपोवनानि ॥ २१ G 3. 14. 24 B 3. 10. 22 L 3. 11. 23

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

M3 कृत्स्नेन (for कारुण्येन) N1 D3 परिपालने —^{f}) Ś1 N V1 B D1.3.5.7 लोकसाक्षिक

17 V2 illeg for 17 (cf v l 13) —^{a}) Dt1 संश्रुत्य* V1 transp च and न Ñ2 V1 B D5.7 Ck शक्तोसि, G1 वक्ष्यामि (for शक्ष्यामि) —^{b}) Ñ2 B1 D7 जीवेऽहं, V1 B1.3 °वेन, B4 D5 °वेतत् (for जीवमान) V1 (marg also as in text) B1.4 D5 Cm प्रतिश्रुतं, B3 परि° (for प्रतिश्रवम्) —For 17^{ab} Ś1 Ñ1 D1-3 sub t

137* स संश्रुत्य न शक्ष्यामि दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[Ñ1 समाश्रुत्य (for स संश्रुत्य) Ś1 शक्ष्यामि (for शक्ष्यामि)]

—^{c}) D3 वचने (for अन्यथा) —After 17 M2 ins the lines of 3 8 26 with v l धर्मार्थं लभते (also धर्मार्थ भजते [see m])

18 V2 illeg for 18 (cf v l 13) —^{a}) V1 त्यक्ष्ये, M3 जह्यात् (for जह्यां) —^{b}) V1 B3.4 D5.7 च (for वा) B1.2 T2 त्वां सीते सहलक्ष्मणा —Ś1 om 18^c–19^b —^{c}) Dg1 M1 न हि, D3 नातु (for न तु) B3 वैदेहि (for संश्रुत्य) Ñ1 न प्रतिज्ञा प्रतिश्रुत्य —^{d}) Ñ V1 B D1.5.6.7 ब्राह्मणेषु (for ब्राह्मणेभ्यो) —After 18 D3 ins a passage relegated to App I (No 1)

19 V2 illeg for 19 (cf v l 13) Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ñ2 D5.7 तथावश्यं D1.3 अवश्यं तु (for तदवश्यं) Dt1 सदा (for मया) —After 19^{ab} N2 V1 B D5.7 ins

138* अनुद्देशेन ये धर्मं साधयन्ति मनीषिणः ।
रक्षार्थं मुनिमधानामेतदुक्तं मया वचः ।

[(l 1) V1 यद् (for ये) Ñ2 D5.7 धारयन्ति B2 धर्म° (for साधयन्ति) —(l 2) B3 मुनिमिशनाम् (for °संघानाम्) D5.7 वचनं (for उक्तं) B1 वाद B2 [अ]थ ह B3 सद् V1 (marg also [अ]थ ह) (अ,पुत्र G(ed) [अ]पि ह (for वच)]

—^{c}) Ś1 D1.3 [पु]रा, V1 [इ]ह (for [अ]पि) M1 कर्तव्य (for वैदेहि) —^{d}) Ś1 D3 [पु]न किं N2 च किं, Dg1 Dm1 D6 T3 G1.3 M [अ]थ किं Dt1 D6 Ct कथ, D2 [इ]ह किं, D5 G2 हि किं (for तु किं) Ñ2 D5.7 किं पुन प्रतिश्रवे V1 B किं पुन सत्यसंश्रव (V1 °वे, B2 °व, B1 [also] °वात्) —After 19 N2 V1 B D5.7 ins

139* यच्चक्त्या तु त्वया सीते हितमुक्तं वचो मम ।

20 V2 illeg for 20 (cf v l 13) Ñ2 V1 B D5.7 transp 20^{abcd} and 20^{ef} —^{a}) G3 M1 मयि (for मम) ❀ Cm ममेति मयीति विभक्तिव्यत्ययः आर्ष ❀ Ś1 Ñ V1 B D1.3.5.7 मम स्नेहन प्रीत्या च —^{b}) Ś1 D3 यदुक्तं च, N V1 B D1.3.5.7 यदुक्तोऽहं T1 एवमुक्तं (for इदमुक्तं) V1 प्रिये, D1 T1.2 [अ]नघे (for वचः) —^{c}) Ś1 N V1 B D1-3.5.7 वैदेहि (for [अ]हं सीते) —^{d}) Ñ V1 B D1.6.7 [अ]निष्टो हि, T3 G1 M1 Cm^p ह्यतुष्टो (for ह्यनिष्टो) Ñ2 V1 B1 B4 marg also) D1.6.7 Ct [अ]नुशास्यते, D6 °शास्यते, D5 °शिष्यसे, G3 °शिक्ष्यते (for ऽनुशिष्यते) Ś1 D3 निषेद्धु न त्वया क्षम, D2 नानिष्टस्त्वयशिष्यते —Ś1 Ñ1 D1-3 om 20^{ef} —^{f}) K(ed) चानघ (for शोभने) —After 20 Dg1 Dt1 Dm1 D7.8.9 S ins

140* सधर्मचारिणी मे त्वं प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

[G1 त्व (for स) G2 नित्य G3 damaged (for मे त्वं) M3 स्त्र धर्म चर त्व मे (for the prior half) Dg1 reads गरीयसी in marg]

21 V2 illeg for 21 (cf v l 13) —^{a}) Ñ2 V1 B D5.7 पुरावद् (for इत्येवम्) B4 (marg also as in text) मनोरम (for महात्मा) —^{b}) Ñ1 सती (for सीता) V1 B1.4 D5.7 तदा B2.3 तथा D3 चारु (for प्रिया) Ś1 Ñ1 D1-3 राजवरस्य पुत्री —^{c}) N1 रघुपमा (s c) (for धनुष्मान्) —^{d}) Ś1 N1 D1.3 पुण्यानि (for रम्याणि) Ñ2 D7 तपो वनानि (for तपो°)

१०

G 3 15 1 B 3 11 1 L 3 12 1

अग्रतः प्रययौ रामः सीता मध्ये सुमध्यमा ।
पृष्ठतस्तु धनुष्पाणिर्लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥ १
तौ पश्यमानौ विविधाञ्शैलप्रस्थान्वनानि च ।
नदीश्च विविधा रम्या जग्मतुः सह सीतया ॥ २
सारसांश्चक्रवाकांश्च नदीपुलिनचारिणः ।
सरांसि च सपद्मानि युतानि जलजैः खगैः ॥ ३
यूथबद्धांश्च पृषतान्मदोन्मत्तान्विषाणिनः ।
महिषांश्च वराहांश्च गजांश्च द्रुमवैरिणः ॥ ४
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
ददृशुः सहिता रम्यं तटाकं योजनायतम् ॥ ५
पद्मपुष्करसंबाधं गजयूथैरलंकृतम् ।
सारसैर्हंसकादम्बैः संकुलं जलचारिभिः ॥ ६
प्रसन्नसलिले रम्ये तस्मिन्सरसि शुश्रुवे ।
गीतवादित्रनिर्घोषो न तु कश्चन दृश्यते ॥ ७

Colophon V₃ illeg —*Kanda name* B₁₄ D₃ om Ś₁ Ñ₁ B₂₃ Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄₆₈ T G M₁₂ आरण्य (Ñ₂ B₃ °ण्यक B₃ °ण्यके) काण्डे, Ñ₂ V₁ D₅ आरण्यके —*Sarga name* Ś₁ Ñ₁ B₁ D₁₈ रामवाक्य Ñ₂ V₁ D₅₇ दण्डकारण्यप्रवेश, B₂₄ दण्डकारण्यप्रवेशो राम (B₃ श्रीराम) वाक्य, D₂ दण्डकारण्ये रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś₁ Ñ₁ B₁ D₃ om Ñ₂ B₃ D₅₇ 14 V₁ 13 B₂₄ D₁₂ 15 Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄₆₈ T G₁₂ M 10 G₃ illeg —After colophon T₂ concludes with श्रीरामार्पणं G₁₂ with श्रीरामाय नमः

10

D₆ begins with ॐ, M₁ with श्रीरामाय नमः

1 V₃ illeg for 1-4₁ᵃᵇ (cf v l 3 9 13) —ᵃ) Ś₁ D₁₋₃ तु ययौ, Ñ₂ V₁ B₁₄ D₅₇ [ऽ]थ ययौ B₃ [ऽ]थ गतो (for प्रययौ) D₂ अथाग्रतो ययौ राम —ᵇ) Dt₁ D₆ सुशोभना (for सुमध्यमा) —G₃ damaged for 1ᶜ-2 —ᶜ) B₃ च, D₄ T₁₃ तु (for तु) —ᵈ) Ś₁ D₃ अ, B₃ च, Dg₁ M₁ [ऽ]थ (for ऽनु) D₁ च (for ह)

2 V₃ illeg G₃ damaged (cf v l 1) —ᵃ) M₂ (after corr *sec m* as in text) विपुलान् (for विविधान्) —ᵇ) D₆ शैलोपस्थान् —For 2ᵃᵇ Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ subst

141* ते मृद्यमानान्विविधाञ्शैलान्प्रस्रवणानि च ।

[Ś₁ ते (for ते) D₁ ° (for °नान्) Ñ₁ D₁₂ प्रस्रवणानि]

—ᶜ) Ś₁ transp विविधा and रम्या —ᵈ) Ś₁ D₁₂ प्रययु (D₃ ययुस्ते) सहिता मुदा V₁ ययुस सहिता स्वयं, G₂ जग्मतु सीतया सह —For 2 Ñ₂ V₁ B D₅₇ subst

142* पश्यन्तौ तौ च रम्याणि वनान्युपवनानि च ।
पर्वतांश्च नदीश्चैव राघवौ सह सीतया ।

(l 1) Ñ₂ D₅₇ तौ पश्यन्तौ (by transp) B₄ तु (for first च) —B₁ reads in marg from l 2 up to st 3 —(l 2) V₁ च °स्तान्, D₅ नदीश्चैव (for नदीश्चैव) B₂₄ सीतया सह (by transp)]

3 V₃ illeg (cf v l 1) B₃ reads 3 in marg (cf v l 2) —ᵃ) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ पश्यत पुलिनाश्रितान् (D₂ °ता) —ᶜ) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ विचित्राणि B₁₃ सुपद्मानि (for सपद्मानि) —ᵈ) D₃ युतानि, D₄ T₂ M₃ युतानि M₂ reads *inf lin sec m* (for युतानि) G₁ वनजैः (for जल°) Ñ₂ V₁ B D₅₇ नानापक्षिगणानि च (V₁ B₂₄ °नपि)

4 V₃ illeg (cf v l 1) —ᵃ) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ बद्धयूथांश्च हरिणान्, Dt₁ D₆ Cr m t यूथबन्धांश्च पृषतां M₃ ऋश्यांश्च पृषतांश्चैव —ᵇ) Ś₁ D₂₃ मदोद्ध (D₂ °द्धू) तान्, M₂ (after corr *sec m* as in text) मदोन्मत्त (for °न्मत्तान्) —For 4ᵃᵇ, Ñ₂ V₁ B D₅₇ subst

143* हरीणां यूथपांश्चैव मदोद्धतांश्च कुञ्जरान् ।

—G₃ damaged from पांश्च in 4ᶜ up to गत्वा in 4ᵈ —ᶜ) D₄ reads first च in marg —ᵈ) D₄ T₁₃ Cg नागांश्च (for गजांश्च) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ तथान्यांश्च (Ñ₁ °न्यान्वै) महामृगान्, Ñ₂ V₁ B D₅₇ गवयांश्च (V₁ B₂₄ °यान्) सरांस्तथा

5 V₃ illeg (cf v l 1) —ᶜ) Ś₁ ददृशे Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ सर्वतो (for सहिता) —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₃₄₇ सं (Ś₁ D₂ ता) डागं Ś₁ Ñ D₂₇ G₂ M₁ योजनायुतं

6 V₃ illeg (cf v l 1) —ᵃ) Ś₁ Ñ₁ D₁₂ पुष्प, D₃ पद्म (for पद्म) Ñ₁ पुष्प (sic) (for पुष्कर) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ -संछन्नं (for संबाधं) —ᶜ) Ś₁ D₁₃ कुररी (for सारसैर्) Dg₁ Dm₁ D₁₄ T₁ M₂ कारण्डैः (for कादम्बैः) Ś₁ D₃ कुररैर्हंसचक्रैश्च —ᵈ) Dt₁ Dm₁ D₄₆ Cr k t पक्षिचारिभिः (for °चारिभिः) ☓ Ck पक्षचारिभिरिति पाठान्तरमिति ☞ Ś₁ समुद्रतुल्यचारिभिः —For 6 Ñ₂ V₁ B D₅₇ subst

144* पद्मोत्पलविचित्रं च गजयूथनिषेवितम् ।
नानाविहंगसंकीर्णं जलचारिभिः ।

[(l 1) V₁ D₅₇ पद्मोत्पल (for पद्मोत्पल) B₂ यूथ (for यूथ) V₁ निषेवितं —(l 2) V₁ D₅₇ समाकीर्णं (for सं°) D₅ °चारिभि (for °भिः)]

7 V₃ illeg (cf v l 1) —ᵃ) Ś₁ प्रसन्न; B₁ प्रसन्ने,

ततः कौतूहलाद्रामो लक्ष्मणश्च महारथः ।
मुनिं धर्मभृतं नाम प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ८
इदमत्यद्भुतं श्रुत्वा सर्वेषां नो महामुने ।
कौतूहलं महज्जातं किमिदं साधु कथ्यताम् ॥ ९
तेनैवमुक्तो धर्मात्मा राघवेण मुनिस्तदा ।
प्रभावं सरसः कृत्स्नमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १०
इदं पञ्चाप्सरो नाम तटाकं सार्वकालिकम् ।
निर्मितं तपसा राम मुनिना माण्डकर्णिना ॥ ११

स हि तेपे तपस्तीव्रं माण्डकर्णिर्महामुनिः ।
दशवर्षसहस्राणि वायुभक्षो जलाश्रयः ॥ १२
ततः प्रव्यथिताः सर्वे देवाः साग्निपुरोगमाः ।
अब्रुवन्वचनं सर्वे परस्परसमागताः ।
अस्माकं कस्यचित्स्थानमेष प्रार्थयते मुनिः ॥ १३
ततः कर्तुं तपोविघ्नं सर्वैर्देवैर्नियोजिताः ।
प्रधानाप्सरसः पञ्च विद्युच्चलितवर्चसः ॥ १४

G 3 15 14
B 3 11 15
L 3 12 15

D5 प्रच्छन्न (for प्रसन्न) —ᵉ) D1 निर्घोष —ᶠ) Ñ1 D1.2 न हि, Ñ2 D5.7 न च, Dm1 D8 G3 तत्र (for न तु) Dm1 G2 कश्चिच्च, D8 कश्चिमत्र, G1 किंचन (for कश्चन) Ñ2 B D5.7 कश्चिद्दृश्यते, V1 कश्चिद्दृश्यते (for कश्चन दृश्यते)

8 V2 illeg (cf v l 1) —ᵃ) G3 कुतूहलाद् (for कौ°) —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.3.8 G1.2 महायशाः Ñ2 B1 D5.7 °यशा, V1 B3.4 (m also °बल) °मना (for °रथः) —ᶜ) Ś1 D7 तत्र वीर, Ñ2 पर वीर, V1 भृत नाम, B2 तत नाम, D1.3 -द्रुत (D3 चर) वीर (for भृत नाम) —ᵈ) Ñ2 V1 B D5.7 पप्रच्छतुरपेत वै, G1 समप्रष्टुमुपचक्रमे

9 V2 illeg (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1-3.5.7.8 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) B4 (m also) श्रुत्वैनमद्भुत शब्द —ᵇ) Ñ1 B1-3 D1.3.4.7 महाद्युते, V1 D2 °मते (for °मुने) Ś1 सर्व एव महाद्युते —ᶜ) Ś1 मम कौतूहलाज्जात, —ᵈ) Dm1 D8 एतद् (for इद) Dg1 reads साधु कथ्यताम् in marg Ñ1 गम्यता (for कथ्यताम्) —After 9 K(ed) ins

145* वक्तव्यं यदि चेद्ब्रह्मन् नातिगुह्यमपि प्रभो ।

10 V2 illeg (cf v l 1) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 तत, Dg1 M2 यथा (for तदा) Ñ2 V1 B D5.7 महामना (for मुनिस्तदा) —ᶜ) Dg1 D4 T1.2 M1.3 Cg प्रभव (for प्रभाव), M2 सरस Ś1 Ñ1 D1-3 तस्य, Dg1 Dt1 D6 T2 क्षिप्रम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V1 B D5.7 प्रभाव तस्य सरस (B3 सर्वं हि) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 वक्तुं सम्, B1 D6 व्याख्यातुम् (for आख्यातुम्)

11 V2 illeg (cf v l 1) V1 om 11ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 पपापसरो, M2 पञ्चाप्सर —ᵇ) Dg1 Dm1 D6.8 M1.3 सर्व कालिक (Dg1 D6 °क्क) (for सार्वका°) Ś1 सडागं पौर्व कालिकं, Ñ1 D1-3 तडागं (Ñ1 सरो ऽ) पूर्वकालिक, Ñ2 B1.3.4 D5.7 सर (Ñ2 राम) पौराणमुच्यते, B2 निर्मित मद्रकर्णिना —B2 om 11ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 glosses विश्वकर्मणा (for निर्मित) and नाम (for राम) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 मद् (Ś1 D2 मद्) कर्णिना (here and below) G1.2 माडुकर्णिना (here and below)

12 V2 illeg (cf v l 1) —ᵃ) Ñ1 मद्र, D2 स ह,

D1 स सि (sic) T2 स च (for स हि) B2 शीघ्र (for तीव्र) —ᵇ) B2 मद्कर्णिर्, D2.3 म (D2 म) द्कर्णि, D4 माडुकर्णा, T1 माडकर्णि, T2 माडकर्णिर् Ñ1 महायशा (for °मुनि) D1 मद्कर्णिमहायशा —ᵈ) B1.2 वायुभक्ष्य Ś1 D1.2.3 शिलाश्रय, Ñ1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 M1.3 जलाशय (Dt1 D4 T2 M3 °ये) Ñ2 V1 B (B4 m also as in Ś1) D5 शिलासन, Cg as in text (for जलाश्रय)

13 V2 illeg (cf v l 1) —ᵃ) G3 देवा (for सर्व) —Dt1 om (hapl) 13ᵇᶜ —ᵇ) G3 सर्वे (for देवा) Ñ2 V1 B D5.7 इन्द्र, M2.3 सेन्द्र (for साग्नि) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 ते वै, D3 चैव (for सर्वे) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.2 समागमे (for समागता) —ᶠ) D2 अयं (for एष) Ś1 Ñ1 D1-3 द्विज (for मुनि) —For 13ᶜᵈᵉᶠ, Ñ2 V1 B D5.7 subst

146* अब्रुवन्नयमस्माकं स्थानं प्रार्थयते मुनिः ।

[Ñ2 नु किम्, B4 वरम् D5.7 न किम् (for अयम्)

—After 13 Ś1 L(ed) read 15 while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

147* इति सविग्नमनसः सर्वे तत्र दिवौकसः ।

[G2 सविग्नमनस T1.2 सर्वे ते त्रिदिवौकस (for the post half)]

14 V2 illeg (cf v l 1) D2 repeats (var) 14ᵃᵇ after 15 —ᵃ) Ñ2 V1 B D5 (first time).6.7 तस्य, G3 Cg तत्र (for तत) —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.2 (second time).3.4.8 T1.2 G3 देवै सर्वैर् (by transp) Dg1 Ct सर्वदेवैर् (Dg1 देवैर् in marg) D8 वियोजिता (for नियो°) Ñ2 V1 B D5 (first time).6.7 नियुक्ता (B4 [m after corr] °त्ते) सर्वदेवतै (D2 °देवतै) —ᶜ) D2 दिव्या अप्सरस पञ्च M1 प्रथिताप्सरस पञ्च —Ś1 which reads 15 after 13 om (hapl) 14ᵈ, 16ᵃ-17ᶜ, L(ed) om (hapl) 14ᵈ and 16ᵃ —ᵈ) Ñ1 illeg D1.3 -ज्वलित, G2 -मरुत (for -चलित) Ñ2 V1 B D2.5.7 दिव्याभरण भूषिता —After 14 B3 ins

148* भावहासवताभियुक्ता मोहिनीतुल्यरूपधा ।

—B3 cont, while Ñ2 V1 B1.2.4 D2.3.5.7 ins after 14

G 3 15 16
D 3 11 16
L 3 12 14

अप्सरोभिस्ततस्ताभिर्मुनिर्दृष्टपरावरः ।
नीतो मदनवश्यत्वं सुराणां कार्यसिद्धये ॥ १५
ताश्चैवाप्सरसः पञ्च मुनेः पत्नीत्वमागताः ।
तटाके निर्मितं तासामस्मिन्नन्तर्हितं गृहम् ॥ १६
तत्रैवाप्सरसः पञ्च निवसन्त्यो यथासुखम् ।
रमयन्ति तपोयोगान्मुनिं यौवनमास्थितम् ॥ १७
तासां संक्रीडमानानामेष वादित्रनिस्वनः ।
श्रूयते भूषणोन्मिश्रो गीतशब्दो मनोहरः ॥ १८
आश्चर्यमिति तस्यैतद्वचनं भावितात्मनः ।
राघवः प्रतिजग्राह सह भ्रात्रा महायशाः ॥ १९
एवं कथयमानस्य ददर्शाश्रममण्डलम् ।
कुशचीरपरिक्षिप्तं नानावृक्षसमावृतम् ॥ २०
प्रविश्य सह वैदेह्या लक्ष्मणेन च राघवः ।
तदा तस्मिन्स काकुत्स्थः श्रीमत्याश्रममण्डले ॥ २१

149* तत्रागतास्ता गायन्त्यो हसन्त्यश्च सुमध्यमाः ।
अलोभयन्त हसन्त्यो मुनिं तीव्रतपोधनम् ।

[(l 1) Ñ2 D8 7 अत्र (for तत्र) D3 3 इहागता गायमाना (for the prior half) B1 नर्त्तन्त्यश्च B3 4 (in also) नर्तंत्यश्च D3 हसन्त्यश्च (for हसन्त्यश्च) —(l 2) Ñ2 B1 3 D3 7 तपलोभयत (hypm) V1 तपलोभत (sic) D3 3 त लोभयन्तो (for अलोभयन्त) V1 दीर्घ (for तीव्र) D3 3 तपोनिधि G(ed) °नम् (for °धनम्)]

15 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 L(ed) read 15 after 13 —^{b}) G3 मुहुर् (for मुनिर्) D1 3 4 5 दृष्ट Ś1 Ñ1 D8 परापर Dg1 परापर D3 तपोनिधि (for परावर) —^{d}) Dt1 Dm1 D3 6 देवानां (for सुराणां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 अर्थं (for कार्यं) —After 15 D3 repeats 14^{ab} (var)

16 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 16 L(ed) om 16^{a} (for both cf v l 14) Ñ1 om 16^{ab} —^{a}) D2 प्रधान (for ताश्चैव) —^{b}) Ñ2 V1 B1 D3 3 L(ed) मुनि (for मुने) —^{c}) Ñ1 तत्रापि, Ñ2 V1 B D1 3 5 7 तडागे Ñ1 निर्ममे (for निर्मित) —^{d}) Ñ1 Dt1 Dm1 D3 6 G3 M1 3 तस्मिन्, B4 (in as in text) ऊर्मिषु (for अस्मिन्)

17 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 17^{a} (cf v l 14) —^{a}) Ñ1 अत्र वा, Ñ2 V1 B D3 ता इह Dg1 D4 T G2 3 M^{c} after corr *suf lin sec m* as in text) 3 Cv तथैव, D1-3 अ(D3 त)श्च (for तत्रैव) M2 (अ)प्सरसा (for °रस) D3 ता ह्यप्सरास (archaic) —^{b}) Ś1 Ñ B D1 3 5 3 M2 निवसति G1 वसन्त्योत्र (for निवसन्त्यो) —^{c}) Ñ1 D1 3 रमयस्व (for °यन्ति) Ś1 च त (for तपो) —^{d}) Ś1 D1 3 यौवनमागत(D1 °तो [sic] Ñ2 V1 B3 D3 7 यौवनद्(Ñ1 °द ≠ ≠ [illeg])पित्त, B1 यौवनदर्शित (in also °दर्शितं, B2 4 यौवनदर्शिता, G3 M1 यौवनमाश्रित (G3 °श्रित n)

18 V2 illeg. (cf v l 1) Ñ1 illeg from सक्रीड up to तैष in ^{b} —^{a}) Ś1 B2 4 D1 3 5 7 प्र B1 वि G1 3 तु (for स) M2 श्री स ण त —^{b}) D1 च्य M1 गीत (for एष) Dg1 Dm1 D1 3 S निहन Ñ2 V1 B D3 7 सद्दा 3 घोष ति (Ñ1 D7 नि स्वन —^{c}) B1 श्रीयते (for श्रूयते Ñ2 V1 B1 3 D1 6 7 G1 भूषणमिश्रो, D5 स्वर्णमिश्र, Cr °मिश्र —^{d}) Ś1 Ñ1 शब्दश्चात्र, Ñ2 V1 B D3 7 गीत(B3 D7 °ति)श्रुति, D2 3 शब्द श्रोत्र, D4 T1 2 गीतशब्द (for गीतशब्दो)

19 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) L(ed) एतद् (for इति) Ś1 वचन Dg1 D4 तस्मै तद्, D3 तद्वचन (hypm), D3 तस्येति T2 तच्चैतद्, M1 तस्यव (for तस्यैतद्) —^{b}) Ś1 D3 श्रुत्वा समाविताःमन —^{d}) Ñ2 महाबल (for °यशाः) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 5 7 भ्रात्रा सह महाबल (D2 शुभ जल)

20 V2 illeg (cf v l 1) Dg1 reads 20 in marg M^{c} reads *suf lin sec m* from एव in ^{a} up to ददर्श in ^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 7 कथयतस्तस्य T2 कथयमान सन्, M3 Cg कथयमान स ∰ Ct एव कथयमानं आश्चर्यमित्येव कथयन् ∰ —After 20^{a} Dm1 D3 G3 ins

150* सह भ्रात्रा सह मुने ।
आश्रमो रमणीय च

[(l 1) G3 मुनेस्तत्र (for महामुने) —(l 2) G3 स (for च)]

—^{c}) Ñ1 समुत्क्षिप्त, D3 प्रतिक्षिप्त (for परिक्षिप्त) —^{d}) Ñ1 नानानीत, Dg1 Dt1 D6 T1 G2 M2 3 Cg t ब्राह्म्या लक्ष्म्या Ck ब्रह्मलक्ष्म्या (for नानावृक्ष) Ś1 Dm1 D3 3 G3 3 M2 समाकुल Ñ2 V1 B D3 7 -लताचृत(V1 °निचत), D4 समाश्रित (for समावृतम्)

21 V2 illeg (cf v l 1) —^{d}) Dg1 सह (hypm) (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 वीर्यवान् (for राघव) —For 21^{cd}, Ñ2 V1 B D3 7 subst

151* स प्रविश्याश्रम राम सीतया लक्ष्मणेन च ।
[B3 सहलक्ष्मण (for लक्ष्मणेन च)]

—Then cont

152* सहितो मुनिभि सर्वैं सत्कारेणाथ सत्कृत ।
वनराजिं शुभा रम्या सम तादवलोकयन् ।

[(l 1) B3 सत्करेण (for सत्का°) —Ñ2 V1 B1 D3 7 om l 2 —(l 2) B3 4 वनराजी]

—After 21^{cd} Ś1 Ñ1 D1 3 4 ins

153* उवास मुनिभि सार्धं स काराह्नं सुरुद्वन ।
Colophon

उषित्वा सुसुखं तत्र पूज्यमानो महर्षिभिः ।
जगाम चाश्रमांस्तेषां पर्यायेण तपस्विनाम् ॥ २२
येषामुषितवान्पूर्वं सकाशे स महास्त्रवित् ।
क्वचित्परिदशान्मासानेकं संवत्सरं क्वचित् ॥ २३
क्वचिच्च चतुरो मासान्पञ्च चापरान्क्वचित् ।
अपरत्राधिकान्मासानध्यर्धमधिकं क्वचित् ॥ २४
त्रीन्मासानष्टमासांश्च राघवो न्यवसत्सुखम् ।
तथा संवसतस्तस्य मुनीनामाश्रमेषु वै ।
रमतश्चानुकूल्येन ययुः संवत्सरा दश ॥ २५

G 3 15 28
B 3 11 27
L 3 13 5

तत्राश्रमपदे रामो विश्रम्य स समाहितः ।

[(l. 1) Ñ1 illeg. up to मुनि. Ñ2 D2 मुनकृत (D2 °त) (for मुईकृ°)]. — After l. 1, D3 ins.:

153(A)* तततु स क्षितिपतिपुत्रराघवा
महावने मुनिगणकल्पसंस्तिते ।
उवास तत्सुभगी किंच राम
सदा मुनिगणमय प्रदाय ।

— Sarga name: Ś1 D2 पञ्चाप्सरसनिवास, Ñ1 सरोवरान D3 आश्रमप्रवेश, D2 पञ्चाप्सरसनिवासे तदाकदर्शन. — Sarga no. (figures, words or both): Ś1 Ñ1 D2 om. D3 16, L (ed.) 12. — Ñ2 D2 om. l. 2. — (l. 2) D1 सुसमाहित.]

whereas Dg1 Dm1 D1 S ins. after 21ab:

154* उवास मुनिभिः सर्वैः पूज्यमानो महायशाः ।

[D4 उवास (for उवास). Dm1 G1 M1 महात्मभिः (for °यशाः).]

— Before 21cd, Ś1 D2 read 22cd. — c) Ś1 Ñ2 D1-3 T1 G1 M तथा, Ñ2 V1 B1 D2 G1 ततस्, B2 तत्र, Cv सह (for सदा). — d) Dg1 reads श्रीमत्या in marg.

22 V2 illeg. (cf. v. l. 1). — a) D1 D2 स, Dm1 D2 T1 G तु (for सु). Ś1 D2 उवास स सुखं चैव. Ñ V1 B D1 M1 न्यवसत् (Ñ2 D1 M2 उवास) सु (V1 स) सुख (B1 G (ed.) °खम्) तैस्तैः. — After 22ab, D2 ins.:

155* स ददर्शाश्रमं तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

— Ś1 D2 read 22cd before 21cd. — c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 G1 चाश्रम, D2 (with hiatus) आश्रमान्, D2 [स] आश्रमं, M2 (after corr. as in text) चाश्रमान्. Ś1 विप्र, T2 G1 M एषां (for तेषां). D1 स जगामाश्रमं तेषां. — d) Ñ1 V1 B D2 महात्मना (for तपस्विनां). — After 22, Ñ2 V1 B D2 ins.:

156* पादाभिवादनं कर्तुं सकाशं च यथाक्रमम् ।
[Ñ2 पादाभिवादनं. B1 तथा (for च यथा).]

23 V2 illeg. (cf. v. l. 1). B2 om. 23. V2 B2 om. 23ab. — a) Ś1 D2 तेषाम्, Dm1 T2 G1 Cv एषाम्. Ś1 Ñ1 D1-3 रात्र (for पूर्वं). — b) Ś1 G2 परमास्त्रवित्, Ñ1 D1-3 रणास्त्रवित्, Dg1 (m. also as in text) स महा यशा, Dm1 D1 G3 सुमहास्त्रवित्. — For 23ab, Ñ2 B2 D2 subst.:

157* अथ सवसतस्तत्र मुनीनामाश्रमे सुखम् ।
[B1 सवसत्स्तत्र (for °सतस्त°).]

— Ñ1 om. 23cd. — c) G1 परदशान् (for परि°). Ñ2 D1 क्वचिच्च प्रावसन्मासम् (Ñ2 °सान्). V2 B1 D1 क्वचित्परि यवसन्मासम्, T2 क्वचित्परि दशान्मासान्. — d) Ñ1 Dg1 D1 D2 T2 G2 M2 Cr एक (for एकं). V1 B1 तथा (for क्वचित्). — For 23cd, Ś1 D2 subst.:

158* क्वचित्पर्यवसन्मासं क्वचिदेकं च वत्सरम् ।
[Ś1 पर्यवसत् (for पर्यवसन्).]

24 V2 illeg. (cf. v. l. 1). — a) Ñ1 illeg. up to च तु. B2 परिवसन् (for च चतुरो). — b) Ñ1 चापर. V1 B1 D1 चापरान्, B2 Dm1 D2 चामरान्, B2 वापि च. D1 D2 T च परान्, D3 क्षरान्. G1 चतुरान्, Cv(ṭ) च तथा (for च परान्). G2 Ct परान् पञ्चापि पर्याप्तान्. G3 परान् (for क्वचित्). Ś1 पञ्च मासान्परान्क्वचित्. — B2 om. (hapl.) 24cd. — c) Ñ V1 B1 D1 Dg1 D1-3 G1 M1 Cr k [अ]धिक मासम् (Dg1 M1 Cg °माद्). D2 [अ]परमासम् (for [अ]धिकान्मासान्). Ś1 अपरान्ध्यर्धमासम् (sic). D1 T1 अपरानधिक मासाद्, D4 अपरा घाधिका मासान् (sic). Cv(ṭ) अपराधिक मासाद्. — d) Dg1 मध्यम. D1 अध्यर्धम्, T M1 Cv(ṭ) अध्य°, Cv(ṭ) as in text (for अध्यर्धम्). Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 अपर, Ñ2 D2 अवमत्, D1 परमे (for अधिक).

25 V2 illeg. (cf. v. l. 1). — a) Dg1 Dm1 D2 त्रिमासान् (for त्रीन्मासान्). Ñ2 अपराश्चरा (sic). V2 B2 अपराष्टौ. B1 D2 अपरान्(D2 °रा)ष्टौ (for अष्टमासांश्च). — b) Ś1 Ñ1 D1 सुखी (for सुखम्). — After 25ab, Ñ2 V1 B D2 ins.:

159* मासद्वयं चापरत्र सार्धं संवत्सरं क्वचित् ।
पक्षमन्यत्र मासांश्च न्यवसद्राघवस्तदा ॥

[(l. 2) Ñ2 B1 D2 मास (for मासांश्च).]

— D2 om. 25cd. — c) Ś1 सुख, V1 Dg1 D1 D2 T1 तत्र, Dm1 D1 T1 G M1 तत्र (for तथा). Ñ1 दै (for स). D2 सन्नमतः (D2 °सम् ।) (sic) (for °सतस्). — d) Ś1 Ñ1 D1 आश्रमाग्निं. Ñ2 V1 B D2 °मे सुख. Dm1 D2 G1 °मेषु च. D2 °मसृति. M2 °मा सुखान् (for °मेषु वै). — e) B1 D1 G1 [अ]नुकूल्ये (for °कूल्येन). V2 रामवक्त्रानुकूल्येन. — For 25ef, Ś1 V2 D1 subst.

G 1 15 9
B 3 11 7
L 3 13 0

परिसृत्य च धर्मज्ञो राघवः सह सीतया ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमं श्रीमान्पुनरेवाजगाम ह ॥ २६
स तमाश्रममागम्य मुनिभिः प्रतिपूजितः ।
तत्रापि न्यवसद्रामः कंचित्कालमरिंदमः ॥ २७
अथाश्रमस्थो विनयात्कदाचित्तं महामुनिम् ।
उपासीनः स काकुत्स्थः सुतीक्ष्णमिदमब्रवीत् ॥ २८
अस्मिन्नरण्ये भगवन्नगस्त्यो मुनिसत्तमः ।
वसतीति मया नित्यं कथाः कथयतां श्रुतम् ॥ २९
न तु जानामि तं देशं वनस्यास्य महत्तया ।
कुत्राश्रमपदं पुण्यं महर्षेस्तस्य धीमतः ॥ ३०
प्रसादात्तत्र भवतः सानुजः सह सीतया ।
अगस्त्यमभिगच्छेयमभिवादयितुं मुनिम् ॥ ३१
मनोरथो महानेष हृदि संपरिवर्तते ।
यदहं तं मुनिवरं शुश्रूषेयमपि स्वयम् ॥ ३२
इति रामस्य स मुनिः श्रुत्वा धर्मात्मनो वचः ।
सुतीक्ष्णः प्रत्युवाचेदं प्रीतो दशरथात्मजम् ॥ ३३
अहमप्येतदेव त्वां वक्तुकामः सलक्ष्मणम् ।
अगस्त्यमभिगच्छेति सीतया सह राघव ॥ ३४
दिष्ट्या त्विदानीमर्थेऽस्मिन् स्वयमेव ब्रवीषि माम् ।
अहमाख्यामि ते वत्स यत्रागस्त्यो महामुनिः ॥ ३५

160* नव सवन्तरा साथा गता रामस्य धीमत ।
[D1 न्श (for नव)]

26 V3 illeg (cf v l 1) — Ś1 Ñ2 D1 3 om 26ab — a) D 1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 Cm c tp परिवृत्य च (Dm1 स) M3 °सृत्य तु Cl p tp (also) प्रत्युत्य च, Ct as in text (for °सृत्य च) Ñ2 V3 B D5 7 तथा परिवसन्नेव — b) G1 transp सह and सीतया — c) G1 [आ]श्रमे (for °म) Ś1 N1 D1 3 अथ (D2 3 तत्र) राम सुतीक्ष्णस्य Dt1 Dm1 D6 8 सुतीक्ष्णस्याश्रमपदं — d) V3 अपि (for एव) Ś1 N1 B1 • Dg1 D1 8 T3 G2 जगाम (for [आ]ज°)

27 V3 illeg (cf v l 1) — a) V1 B तदा (B1 °था) श्रमम्, D5 7 तस्याश्रमम् (for तमा°) V1 आगत्य, K(ed) आसाद्य Ś1 N1 D1 3 आश्रमं स्वर्गसंकाश — b) Ś1 D1-3 प्रतिपूरित (D2 [before corr] °कृनितं) N2 B3 Dg1 Dt1 D6 G2 परिपूजित, Dm1 D8 G3 पूजितस्तदा — d) Dg1 M2 कंचित्, Dt1 D1 8 किंचित् (for कंचित्) D5 अतन्द्रित (for अरिंदम)

28 V3 illeg (cf v l 1) — a) B3 तथा, D4 T1 2 तदा (for अथ) Ñ V3 D2 6 7 [आ]श्रमस्थ Ś1 Ñ1 D1 3 नियमात् (D1 °माद्) N2 B D5 7 काकुत्स्थ, V1 रामस्तु, D5 [स]वियशा (for विनयात्) — b) D1 वरिष्यत (for कदाचित्) — c) D4 reads स sup lin N2 उपासमान V3 B °सीनं स D1 3 M2 उपा(M2 मया)सीनस्तु (for उपासीन स) N2 V3 B D5 7 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ)

29 V3 illeg (cf v l 1) — a) D3 तस्मिन् V1 D6 3 D1 4 6 T M1 3 भगवान् (for °वन्) — b) Ñ1 D2 3 M3 मुनिपुंगव — c) N2 V1 B D5 7 मया पूर्व D6 निर्य कथा (sic) (for मया नित्य) — d) Ś1 N V1 B D1-3 5 7 तत्र (for कथा) G3 श्रुता (for श्रुतम्)

30 V3 illeg (cf v l 1) — a) Dm1 D6 न हि, D1 न तु (for न तु) — b) B1 [न] स्य महत्तम G कुत्र महत्तया — c) Ś1 N2 V1 D5-8 Dm1 D1 3 5 M3 यत्र B1 तथा D1 3 तत्र T2 कुत्र (sic) G3 अत्र (for कुत्र) N1 B2 D3 T1 2 [आ]श्रममिदं (N1 °पदं) Ś1 V1 B3 Dt1 Dm1 D1 3 5-8 रम्य, G2 दीप्त (for पुण्य) — d) D1 महर्षे (for °र्षेस्)

31 V3 illeg (cf v l 1) — a) Ś1 Ñ V1 B D2 3 5 7 तव प्रसा(N2 illeg up to प्रसा)दाद्भगवन् (B3 °वान्) Dt1 D6 T3 G3 प्रसादार्थं भगवत D1 M1 3 °दात्त भगवत, M2 (after corr sec m before corr as in M1) °दात्ते भगवत Cr l as in text 𝔖 Cg तत्र वने 𝔖 — cd) D1 त्वामगस्त्यम् Dt1 -गच्छ * * वादयितु

32 V3 illeg (cf v l 1) — a) Ñ1 मनोरथो Ñ2 V1 B D5 7 हि मे नित्य, L(ed) महातेष (for महानेष) — b) Ś1 हृदिस्थ Ñ1 D1 3 4 T1 2 G3 Cg हृदि मे (for हृदि स) Ñ2 V1 B D5 7 महात्मनसि वर्तत — c) D3 यदाह, D4 T3 Ck यद° (for यदह) Ñ2 V1 B D5 7 मुनिश्रेष्ठ (for °वर) — d) D5 शुश्रूषेहम् (for °षम्) D3 अहं (for अपि) Ś1 क्षणात्, Ñ1 V1 B D1-3 क्षण (for स्वयम्) N2 D5 7 शुश्रूषे धर्मदर्शिन

33 V3 illeg (cf v l 1) — a) Dm1 D6 G3 तत्श्रुत्वा (for स मुनि) — b) Ñ2 V1 B D5 7 श्रुत्वा वचनमुत्तमं, Dm1 D6 G3 धर्मात्मा मुनिसत्तम — d) D2 श्रुत्वा G(ed) प्रीत्या (for प्रीतो)

34 V3 illeg (cf v l 1) — a) Ś1 V1 B1 [ए]तदेव (V1 °वा [sic] B1 °च [sic]) — b) M2 सलक्ष्मण — c) Ś1 N V1 B D1 3 5 7 सीतां च जनकात्मजां

35 V3 illeg (cf v l 1) Dg1 om 35ab — a) N2 D1 D5 7 रामस्त्व V1 B3 1 (m also रामस्त्वं) एव त्व (for अर्थेऽस्मिन्) — b) G1 M1 मा (for माम्) — c) N V1 B2 4 Dt1 D1-5 7 T1 M2 (after corr inf lin sec m as in text) भवत् (for अहम्) Dt1 Dm1 D1 6 राम D3 वीर T3 धर्म (for वत्स) — d) N1 [आ]स्ते स (for [अ]गस्त्यो)

योजनान्याश्रमात्तात याहि चत्वारि वै ततः ।
दक्षिणेन महाञ्श्रीमानगस्त्यभ्रातुराश्रमः ॥ ३६
स्थलप्राये वनोद्देशे पिप्पलीवनशोभिते ।
बहुपुष्पफले रम्ये नानाशकुनिनादिते ॥ ३७
पद्मिन्यो विविधास्तत्र प्रसन्नसलिलाः शिवाः ।
हंसकारण्डवाकीर्णाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ ३८
तत्रैकां रजनीमुष्य प्रभाते राम गम्यताम् ।
दक्षिणां दिशमास्थाय वनखण्डस्य पार्श्वतः ॥ ३९
तत्रागस्त्याश्रमपदं गत्वा योजनमन्तरम् ।
रमणीये वनोद्देशे बहुपादपसंवृते ।
रंस्यते तत्र वैदेही लक्ष्मणश्च त्वया सह ॥ ४०
स हि रम्यो वनोद्देशो बहुपादपसंकुलः ।
यदि बुद्धिः कृता द्रष्टुमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
अद्यैव गमने बुद्धिं रोचयस्व महायशः ॥ ४१   G 3.15.45 B 3.11.48 L 3.15.22

36 V3 Dev. (cf. v.l. 1). —ab) D3 योजनम् (for योजनानि). Ś1 V1 B D4.5 तस्मात् D1 T1.2 G1.2 तस्मात् (for तात) K(ed.) C3 गत्वा (for याहि). Ś1 D4.5 गच्छ त्वं चतुरः मतः Ś2 V1 B D4.7 तु (B2 तं) तस्मात् वैत (for ab). Ś1 D3 योजनानां (D3 °नां) गत्वा ततः सर्वे मुनिभिः सह. Cf. Ck. : योजनानि गत्वा ... वै तत इति पाठः । Ct : योजनान्याश्रमात्तस्मात् ... चत्वारि योजनान्यतीत्य. —d) Ś2 V1 B D4.5 तत्र D2 तत्र (for महान्). —d) M3 reads –भ्रातुराश्रम: inf. lin. sec. m. Ś2 V1 B D4.5 –भ्रातुराश्रमः. —After 36, Ś2 V1 B D4.5 ins.:

161* कस्यचित्तु वनोद्देशे गत्वा प्राप्स्यसि तं मुनिम् ।
वसन्तमिह धर्मेण यथा श्वः प्राप्स्यसि ।

[(L. 1) B4.5 च, D1 om. (subm.) (for तु).]

37 V3 Dev. (cf. v.l. 1) —a) Ś1 D3 स्थल; V1 स्थले (sic), Ś2 D2 D5 D4.5 स्थलेषु D6 स्थाले; Cm as in text (for स्थल-). Ś1 प्राप्ये (Eng.), D1 T2 G1 –प्राये. Ś2 V1 B D4.5 पुष्पे देशे D2 वने देशे D1 वने देशे (for वनो°) cf. C3 : स्थलीनामिव ... Ct : स्थलीप्राये ... Ck : ... —b) M3 –वन- (for –वन-) Ś1 Ñ D1-4.5 –संवृते (for –शोभिते). —After 37ab, B2 ins.:

162* नानाद्रुमलताकीर्णे हिमवत्पृष्ठे यथा ।

—c) Ś1 D1-4 बहुमूल; Ś2 B4.5 पुष्पमूल (for बहुपुष्प-). Ś1 Ñ1 D1-4 फल (for फले). V1 B4.5 D2 पुष्पमूलफलैर्युते (V1 °र्युतैः; D° °र्युते), D2 ... —d) D4 –विहगा D5 –द्रुम, D6 विहगे (for –शकुनि).

38 V3 Dev. (cf. v.l. 1) —a) Ś2 V1 B D4.5 विविधाः (for विविधास्).—b) Ś2 B D4.5 G1 –सलिला युता (B1 m. also –सलिलाश्रयाः), V1 –सलिला युता, D2 D5 D6 T1 –सलिलास्तत्र (for –सलिलाः शिवाः). Ś1 Ñ1 D1-4 पद्मषण्डैः समावृताः. —G(ed.) om. 38cd. —c) Ś2 हंस कीर्णा. —d) G1 –कूजिता (for –शोभिताः). Ś2 V1 B D5.6 D4.5 G1 ... —After 38, D1 ins.:

163* पादपैः पुष्पितैश्चैव फलभारावनामितैः ।
नानाविहगसंकीर्णैः मेघवर्णैरलंकृतैः ।

39 V3 Dev. (cf. v.l. 1). —a) D2 D5 M3 उष्य (for उष्य). Ś2 V1 B D4.5 उषित्वा रजनीं तत्र. —b) Ś1 D1-4 G1 राम (for राम). Ś2 V1 B4.5 D3 गन्तव्यं (D3 °व्यो), B1 गन्तासि (for गम्यताम्). —c) Ś1 V1 D2 आस्थाय (for आस्थाय).—d) Ñ B1.4 marg. also महावन च) D2 D5 D4.5 T1.2 G M वनखण्डस्य (for °खण्डस्य).

40 V3 Dev. (cf. v.l. 1) —a) D2 D3 G1 तत्रागस्त्याश्रमपदं —b) D2 गत्वा (for गत्वा). Cf. C : ... —Ab ab 40ab, Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 ins.:

164* बहुभिः पादपैर्जुष्टं नानापुष्पैर्विभूषितम् ।
[Ś2 °ैः (sic), B2 पु (for पु).]

—Ś1 Ñ1 D1-4 om. 40cd. —c) D2 D3 शोभिते (for संवृते). Ś2 V1 B (B1 m. also) D4.5 विविधैर्युते Ñ2 B1 (orig.) D° °द्रुम; B1 °युतः; D1 °युत (for °वृते). —e) V1 D2 D3 रमते (for रंस्यते). —f) Ś2 V1 B D2 D4.5 T G1.2 M transp. त्वया and सह.

41 V3 Dev. up to 41cd (cf. v.l. 1). D2 D1 T G1 M3 om. 41ab, while M3 reads it inf. lin. sec. m. —a) Ś1 कच्चित् पुष्पितः. —b) D3 D1 V1 –संकुलः (for –संकुलः). Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 बहुपक्षि (V1 °पक्षी) –समन्वितः (Ś1 D2 °समा; Ś1 °समा; D4.5 °समा). —c) Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 दृष्टुं (for द्रष्टुं) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-4.5 दृष्टुमगस्त्यं D1 om. (subm.) तं मुनिम् (V1 °मुनिम्), M3 ... —D2 reads 41cd in marg. —e) V1 Eng. for बुद्धिं —f) Ś1 रोचयस्व (for रोच°). Ś1 Ñ1 V1 B1.4 (orig., marg. as in text) D2 D5 D4.5 महायशाः B1 महामते (for °यश) —After 41, Ś1 D4.5 ins.:

165* एष राम शिवः पन्था बहुपुष्पसमाकुलः ।
[Ś1 बहुपुष्प-; D1 बहुपुष्प (for बहुपुष्प-).]

—Thereafter Ś1 D1 ins. an addl. colophon, while Ñ V B D4.5 ins. the same after 41 [Sarga name : Ś1 V1 B4.5 D1 अगस्त्याश्रमकथनम् (D1 °कथनं), Ñ1 V1 D4.5 अगस्त्याश्रमकथनं (V1 °कथनं; D1 °कथने), B1 अगस्त्यकथनं.]

G 3. 16. 1 B 3. 11. 46 L 3. 14. 1

इति रामो मुनेः श्रुत्वा सह भ्रात्राभिवाद्य च ।
प्रतस्थेऽगस्त्यमुद्दिश्य सानुजः सह सीतया ॥ ४२
पश्यन्वनानि चित्राणि पर्वतांश्चाभ्रसंनिभान् ।
सरांसि सरितश्चैव पथि मार्गवशानुगाः ॥ ४३
सुतीक्ष्णेनोपदिष्टेन गत्वा तेन पथा सुखम् ।
इदं परमसंहृष्टो वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ४४
एतदेवाश्रमपदं नूनं तस्य महात्मनः ।
अगस्त्यस्य मुनेर्भ्रातुर्दृश्यते पुण्यकर्मणः ॥ ४५
यथा हीमे वनस्यास्य ज्ञाताः पथि सहस्रशः ।
संनताः फलभारेण पुष्पभारेण च द्रुमाः ॥ ४६
पिप्पलीनां च पक्वानां वनादस्मादुपागतः ।
गन्धोऽयं पवनोत्क्षिप्तः सहसा कटुकोदयः ॥ ४७
तत्र तत्र च दृश्यन्ते संक्षिप्ताः काष्ठसंचयाः ।
लूनाश्च पथि दृश्यन्ते दर्भा वैदूर्यवर्चसः ॥ ४८
एतच्च वनमध्यस्थं कृष्णाभ्रशिखरोपमम् ।
पावकस्याश्रमस्थस्य धूमाग्रं संप्रदृश्यते ॥ ४९

—*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.4 D2 om Ñ2 V1 B2.3 D6.7 15 V1 14 D3 17 L(ed) 13]

42 [a]) B1 (marg also) Dg1 तच श्रुत्वा, G2 वने श्रुत्वा (for मुने श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 ततस्(Ñ2 D1 तस्य) तद्वचन श्रुत्वा —[b]) Ñ2 B2 D6.7 तु (for च) V2 वचन चाद्मानि D1 सह भ्रात्रादि राघव —[d]) V2 सानुग (for °ज) K(ed) transp सह and सीतया

43 [a]) Ñ2 V1 B2.3 D5.7 G1 शुभ्राणि V2 B4 पुण्यानि, Dm1 D4.8 T1.2 G3 M1 रम्याणि (for चित्राणि) —[b]) Ś1 D1-3 पर्वताग्राणि कानिचित्, Ñ1 पर्व * * * नानि च (illeg) V1 पर्वतानभ्रसंनिभान् —[c]) B1 सहितान्न(sic) (for सरितश्च) —[d]) B4 (marg also as in text) यथा (for पथि) Ś1 Ñ1 D1.2 -वश गत (Ś1 °ता) V1 D1 T1.2 G2 -वशानुग (G1 °गा [sic]) Dg1 Dt1 D4 T3 G1 Ct वशानुगान् Cvp g वशानुगा (as in text) Dm1 D3 G3 M1.2 सानूनि विविधानि च

44 [a]) Ś1 Ñ1 V2 D1.2 स (D3 in marg) सुतीक्ष्णो पदिष्टेन Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 स सुतीक्ष्णोपदेशेन, B3 सुतीक्ष्णस्योपदेशेन —[b]) B3.4 (in also as in text) मार्ग (for तेन) B1.2.3 (*sup lin* also as in text) 4 (m also as in text) Dg1 D1.3.5 यथा (for पथा) —[c]) V1 परमसुप्रीतो —[d]) Ś1 Ñ1 D1.3 लक्ष्मण वाक्यम् (by transp)

45 [a]) Ś1 Ñ V2 B D1-3.4.7 M2 तद् (for एव) —After 45[a] T1 repeats erroneously 40[bc] —[b]) D1 वने (for नूनं) —[c]) D2.3 भवेद् (for मुनेर्) —[d]) D2 पुण्यकर्मणा

46 G1 om 46-47[b] —[a]) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.4.7 M1 तथा (for यथा) B4 Dg1 G3 C3 K हि से (for हीमे) —[b]) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.4.6 T1 G1.2 M ज्ञाता (for ज्ञाता) B2.3 जन्य (sic) (for पथि) Ñ2 V B D4.7 प्रथि(Ñ2 B1.2 °सु B1 °सु)ना पथि लक्ष्मण —[c]) Ñ1 मनता, Ñ2 reads in marg Ñ1 सहिता D3 सुपुष्पं (for सनता) Ś1 Ñ1 D1-3 फलभारैश्च —[d]) B3 reads in marg पुष्पभारेण Ś1 Ñ1 D1-3 भारैश्च वै(D2 चे) (for भारेण च) —After 46 Ñ2 V B D5(om hapl) 7 ins

166* सुखच्छाया सुगन्धाढ्या दृश्यमानाश्च लक्ष्मण ।
नानाविहगसंकीर्णा सर्वे स्वादुफलद्रुमा ।

[(l 1) B1 (before corr भारवाश्) भाताश् (for मानाश्) V2 दश्यता * * * खया (illeg) (for the post half) —(l 2) B3.4 -संपूर्णा (for -संकीर्णा) Ñ2 V2 सव (for सर्वे) B1 D7 स्वादुरस्स]

whereas D5 ins

167* सरसा च सपद्माना वनादस्मादुपागत ।
गन्धोऽयं पवनोद्धूत सुरभि कतकान्वित ।

47 G2 om 47[ab] (cf v l 46) G1 om 47 —[a]) B1 D5 पिप्पलानां, D7 पप्प°, D4 पिप्पि° (for पिप्पलीनां) B3 (before corr दृक्षाना, after corr) पक्षाना (for पक्वाना) D5 पिप्पलीकाना पक्वाना —[b]) Ś1 V1 उपागता (sic) —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3.7 पवना(D7 °न)क्षिप्त, V1 पवनोक्षिप्त —[d]) Ś1 D2 हर्षवर्धनः Ñ V1 B3.4 D1.7 कटुकान्वय V2 illeg, B1 वहनाश्च य, B3 °गाधक, D3 °को भृश, D4 °कान्वित (for कटुकोदय)

48 [ab]) B1 om (subm) G1 हि (for च) Ś1 Ñ1 D1.2 संक्षिप्ता दृश्यते (by transp) Ñ2 V B D5.7 दृश्यते (V2 विक्षिप्ता) काष्ठसंचय (for [b]) —[c]) V1 लूनाश्च (for लूनाश्च) Ñ1 illeg from पथि up to वै in [d] V1 Dt1 D4 T1 M3 पदि (for पथि) —[d]) Dg1 Dm1 D1-4.4.6 G M वैदूर्य (for वैदूर्य), Ś1 Ñ1 D1-2 G1 संनिभा (for -वर्चस) Ñ2 V B D5.7 कुशा वैदू(D5.7 °दू)र्यसंनिभा

49 [a]) Ñ1 G1 तत्र (for एतच्च) —[b]) Ś1 D2 नव (for कृष्ण) Ñ2 V B D5.7 दृश्य(Ñ2 कृष्य [sic])ते सहसोत्थित Ñ2 D7 °त्थित) G2 कृष्णा * शिखरोपम —Dg1 reads in marg from आश्रमस्य in [d] up to 50 —[c]) B1 (आ)श्रम वस्य (for °मस्थस्य) —[d]) Ś1 च प्रदृश्यते Ñ2 V B3-4 D7 समदृश्यत, (B4 (m also) सर्वतो वृत्त)

निविक्तेषु च तीर्थेषु कृतस्नाना द्विजातयः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति कुसुमैः स्वयमार्जितैः ॥ ५०
तत्सुतीक्ष्णस्य वचनं यथा सौम्य मया श्रुतम् ।
अगस्त्यस्याश्रमो भ्रातुर्नूनमेष भविष्यति ॥ ५१
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
यस्य भ्रात्रा कृतेयं दिक्शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ५२
इहैकदा किल क्रूरो वातापिरपि चेल्वलः ।
भ्रातरौ सहितावास्तां ब्राह्मणघ्नौ महासुरौ ॥ ५३
धारयन्ब्राह्मणं रूपमिल्वलः संस्कृतं वदन् ।
आमन्त्रयति विप्रान्स श्राद्धमुद्दिश्य निर्घृणः ॥ ५४
भ्रातरं संस्कृतं भ्रात्रा ततस्तं मेषरूपिणम् ।
तान्द्विजान्भोजयामास श्राद्धदृष्टेन कर्मणा ॥ ५५
ततो भुक्तवतां तेषां विप्राणामिल्वलोऽब्रवीत् ।
वातापे निष्क्रमस्वेति स्वरेण महता वदन् ॥ ५६
ततो भ्रातुर्वचः श्रुत्वा वातापिर्मेषवन्नदन् ।
भित्त्वा भित्त्वा शरीराणि ब्राह्मणानां विनिष्पतत् ॥ ५७
ब्राह्मणानां सहस्राणि तैरेवं कामरूपिभिः ।
विनाशितानि संहत्य नित्यशः पिशिताशनैः ॥ ५८   G 3 16 18 B 3 11 60 L 3 14 16

50 Dg1 reads 50 in marg (cf v l 49) — a) Ś1 निविक्ते॰ V2 illeg from च up to द्विजातय in b D6 त्व (sic) (for च) D3 देशेषु (for तीर्थेषु) — b) Dg1 कृत स्नान, D5 T1 3 G3 M1 कृतस्नाना (for °स्नाना). Dm1 D5 सदर्पय (for द्विजातय) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 कृतस्नानोऽपि (D2 °नै स्थि)विद्धैर — c) Dg1 Dt1 D4 5 G M2 पुष्पोपहार(D6 G3 °रान्, M2 °रा [sic]) Dm1 पुष्पोपहारान् (for पुष्पोपहार) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 पुष्पोपहारा दृश्यन्ते — d) Ś1 Ñ1 D1-3 सु(D1 च)मुगविति, Ñ2 V1 B2 3 4 D5 7 स्वय(B3 [m also] स्वम)माहृत V2 illeg B1 सुममाहृतैः, Dt1 D3 G स्वयमर्जितैः, Cg k t as in text (for स्वयमार्जितैः)

51 a) D2 स (sic) (for तत्) Ñ2 V B D5 7 वचन हि(D5 om) सुतीक्ष्णस्य, Dt1 D6 तत सुतीक्ष्णवचन — b) Dt1 om G2 यथा (for मया) Ś1 Ñ1 B2 D1-3 मया सौम्य (Ś1 सान्य) यथा श्रुत — cd) D3 G1 3 M3 तत् (for एष) Ś1 D1-3 प्रकाशते, Ñ1 illeg (for भविष्यति) — For 51cd, Ñ2 V B D5 7 subst

168* तदगस्त्यस्य वै भ्रातुर्दृश्यते नूनमाश्रम ।

[Ñ2 illeg for नस्या]

— B1 cont

169* एतत् परम स्थान दृश्यते चात्र राघव ।

52 a) Ś1 Ñ1 V B Dm1 D1-3 6 7 8 T2 Cm तपसा (for तरसा) — b) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 मृ(B1 मृ)त्वान (for लोकानां) — c) D1 कृतेषा दिक् (sic) D2 कृतेकारि (for कृतेयं दिक्) — d) D2 यदि दिक (for शरण्या) Ś1 D2 पुण्यकर्मणा(D2 °ण) — For 52cd, Ñ2 V B D5 7 subst

170* यस्य ज्येष्ठेन हि भ्रात्रा शरण्या दिगिय कृता ।

[B4 च (for हि)]

53 a) Ś1 D2 3 इह(D2 °ह) पूर्व Ñ1 illeg Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इहान्यस्मि B2 अस्मिन्पदा (for इहैकदा) Ñ2 D5 7 पुरा, Dg1 D3 G2 क्रू(रा (for क्रूरो) — b) Ś1 इह, Ñ1 illeg (for अपि) D5 सौम्य वातापि, D2 वाता ** रि Ñ2 [इ]ल्वल, V1 [इ]ल्वक, D2 [इ]ल्वण (here and below) D4 [इ]ज्जल (for [इ]ल्वल) — c) Ñ1 वीर (for भ्रातरा) — Ś1 om 53d-54c — d) Ñ V B D5 7 ब्रह्मघ्नौ(Ñ1 च), G2 ब्राह्मणघ्न Ñ1 D1 2 सुराधमौ (for महासुरौ)

54 Ś1 om 54abc (cf v l 53) V2 illeg for 54ab — ab) V1 इल्वण (for °ल) D2 वातापिब्राह्मणो रूपमिल्वण सस्कृतोऽवद (sic) — c) Ñ2 V B D5 6 7 न्य(Ñ2 D5 ना) मन्त्रयत Ñ1 illeg V2 हि, D4 T1 2 तत्र, M2 वै (for स) — d) Ś1 Ñ1 D1-3 तत्क्षणात् (for निर्घृण)

55 a) Ñ2 V मत्तत, B D5 7 स तु त (for भ्रातरं) Ś1 Ñ1 D1 4 M2 (before corr) भ्रात्रा, Dg1 Dt1 Dm1 D3 5 6 T2 Cr g k कृत्वा (for भ्रात्रा) — b) Ś1 ततस्त, Ñ2 V B D5 7 सस्कृत (for ततस्त) — c) Dm1 D6 द्विजवर्णान् (for तान्द्विजान्) — d) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 2 3 श्राद्ध, Dg1 विधि (for श्राद्ध) Ñ2 V B D5 7 श्राद्धकाले(V2 B3 4 [B3 sup lin and B1 m also °काले]°कार्ये) यथाविधि

56 V2 illeg for 56ab — a) Dg1 तदा (for ततो) B2 बुधास्(for तेषां) Ñ2 V2 B D5 7 इल्वलो(Ñ2 °लो, V1 °णो) वाक्यमब्रवीत्. — c) Ñ1 V1 Dm1 D1-3 4 5 नि.क्रमस्व — d) G1 स्वरेति (sic) (for °ण) M3 नदन् (for वदन्) Ś1 Ñ V B(B2 sup lin also) D1-3 6 7 परया स्वर(Ś1 वर, V B1 [orig]सुर)मपद्य

57 Dg1 reads 57ab in marg — a) Ś1 Dg1 Dm1 D1-3 भ्रातुर्वच — b) D1 वातापी Dm1 सेवधन् (for मेष°) Ś1 कुदन् Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वातापिर्मे(V1 °पी मे)ष(V2 B1 4 °व)निस्वन, B2 वातापिर्मेषरूपिण (sic) M3 वातापि रदर यत्र — c) Ś1 Ñ1 D1-3 भित्त्वा शरीराणि तदा — d) Ś1 व्यनिष्टन, D2 Cg व्यनिष्पतन्, T1 G2 M3 विनिष्पतन्, T2 विनिर्गतान् (for °ष्पतत्) Ñ2 V B D5 7 निष्प(V निष्प)पा(Ñ1 °प्य)त द्विजन्मना

58 V2 illeg from सहस्राणि in a up to रूपिभि in b — b) D4 एव (for एवं) M2 (before corr as in text after corr inf lin sec m) कामरूपिणा (for °पिभि)

G 3 16 19
B 3 11 61
L 3 14 17

अगस्त्येन तदा देवैः प्रार्थितेन महर्षिणा ।
अनुभूय किल श्राद्धे भक्षितः स महासुरः ॥ ५९

ततः संपन्नमित्युक्त्वा दत्त्वा हस्तावसेचनम् ।
भ्रातरं निष्क्रमस्वेति इल्वलः सोऽभ्यभाषत ॥ ६०

Ś1 Ñ1 D1-3 T1 तेनैवं कामरूपिणा (Ñ1 illeg for रूपिणा) Ñ2 V1 B D5 7 ताभ्यामेव (B4 [m also] पश्च चार्ष्टौ) परंतप —^{c}) B1 (before corr) Dt1 D2 6 G2 सहृत्य, B1 (m also सहृत्य) सस्कृत्य, Dm1 D8 G3 M1 सुभृश, Cm k t as in text (for सहृत्य) D7 विनाशिता निषशस्ते —^{d}) D7 निर्दूषा (sic) (for °त्वशा) Ś1 Ñ1 D1 3 पिशिताशिना, Ñ2 V B, D5 7 पिशिताशया (V D5 °षा) D3 °ताशन, T3 °ताशना

59 ^{a}) Dg1 T2 G1 M अगस्त्योपि Ś1 Ñ2 D1-3 तत स्रोधाद्, G2 तथा द्विजै, M1 तदा विप्रै (for तदा देवै) —^{b}) G1 महर्षिभि (for °र्षिणा) Ś1 D1-3 आगत्य (D1 °म्य) भ्रातुराश्रमे (Ś1 D2 °म) Ñ1 आगत्य स निशाचर, Dg1 T2 G1 M [प्रार्थितोयं महर्षिभि (M1 °हानुपि) —Dg1 reads in marg 59^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 [ग्]कदा (for किल) D2 M2 3 श्राद्ध —^{d}) K(ed) सु (for स) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 8 G3 M1 निशाचर (for महासुर) —For 59-60^{b}, Ñ2 V B D5 7 subst 171*

60 ^{a}) Dg1 तत्सपन्नमित्युक्त्वा तु —^{b}) Dg1 (m also) D1 T2 3 (r g k) दत्वा (D1 om) हस्तोदक तत, Dt1 D8 दत्वा हस्तैचनेनत, G3 दत्वा हस्तावशोधन ❀ Ct हस्तोदक दत्त्वा ❀ —For 59-60^{b}, Ñ2 V B D5 7 subst

171* ततस्तु भक्षितान्श्रुत्वा ब्राह्मणानृषिसत्तम ।
आगच्छत्त्वरितस्तत्र यत्र तौ पापकारिणौ ।
अगस्त्यमागत दृष्ट्वा प्रहृष्टौ तावथोचतु ।
तूर्णमागम्य सहितौ भगवन्भुज्यतामिति ।
एवमुक्तस्तु स मुनिर्निमन्त्रिताभ्यामनिन्दित ।
प्रतिगृह्य वचस्ताभ्या बाढमित्यब्रवीन्मुनि ।
प्रत्युवाच ततश्चैनमिल्वल प्रहसन्निव ।
कथ हि मेषमेकस्त्व भक्षयिष्यसि ब्राह्मण ।
तमुवाच ततो विप्र प्रहसन्निव राक्षसम् ।
अहं तु भक्षयिष्यामि सर्वमास्थापयस्व मे ।
क्षुधितोऽह दानवपते ह्यनश्नन्बहुला समा ।
शक्ष्यामि मेषमेकोऽपि श्राद्धे भोक्तुमह सुखम् ।
अगस्त्यस्य वच श्रुत्वा चेल्वलो वाक्यमब्रवीत् ।
बाढमेव विधास्यामि भक्ष्यता यदि शक्यते ।
ततस्य कल्पित भक्ष्य वातापि मेषरूपिणम् ।
भक्षयामास भगवानिल्वलस्य स पश्यत ।
ततो जुहाव मनसा गङ्गा भागीरथीमृषि ।
सा तस्य वचनात्पूर्णं प्रविवेश कमण्डलुम् ।
प्रक्षाल्य तत्समादाय जप्येनोपस्पृशन्मुनि ।
निरवशेषं तु मेषं स गृहीत्वा द्विजोत्तम ।
तमद्भ्यक्षिप्य मुनि परमकोपनम् ।

[(l 1) Ñ1 D5 7 तान् (for तु) D5 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 °त्तमे (for °त्तम्) —(l 2) V1 अगच्छत्, B1 आगत्य (for आगच्छत्) V1 त्वरित, V1 त्वरताम्, V2 B1 येन (for तत्र), D1 आगच्छमानस्त्वरितौ (for the prior half) D8 तत्र (for यत्र) Ñ2 D5 7 पापचारिणौ —(l 3) V2 B2 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —After the prior half of l 3, V2 wrongly repeats the post half of l 2 and the prior half of l 3 —(l 4) B3 भक्ष्यताम् (for भुज्य°) —(l 5) V2 B1-3 स एवमुक्तस्तु (by transp) B2 निर्कृता° (for नैकृताभ्याम्) —(l 6) V2 ततस् (for वचस्) B4 प्रगृह्य वचन ताभ्यां (for the prior half) —(l 7) V1 इल्वण (for °ल) —(l 8) Ñ2 D5 7 एक (for एकस्) V1 B1 2 4 (m also orig as above) वै द्विज (for ब्राह्मण) —(l 9) B3 स इल्वल् (for प्रह°) —(l 10) V2 B2 आस्थापय स्वयं (V2 °यस्व मे), B3 (sup lin) आज्ञाप° (for आस्थापयस्व मे) Ñ1 D5 7 सर्वं घोरं भवत्स्व मे (Ñ2 न) B4 (m also orig as above) साधु सपादयस्व मे (for the post half) —(l 11) Hypm Ñ2 V2 B दानपते (for दानवपते) B1 तपसा, B3 (sup lin also as above) निश्नन् (for ह्यनश्नन्) B3 बहुश, B4 सुपह्व (for बहुला) Ñ2 D5 7 निरश्न बहू समा, V1 अनश्नन्दिवसा बहून् (with hiatus) V2 ह्यनश्न * ... (illeg) (for the post half) —B3 reads l 12 (var) twice —(l 12) V1 भक्ष्यामि, B3 (first time) शक्नोमि (for शक्ष्यामि) V2 मेषमे * (illeg) V1 सुखे (for सुखम्) B3 (second time in marg) शक्ष्यामि मेषमेक वै क्षणु भोक्तु किल सुख —(l 13) V2 illeg from अगस्त्यस्य up to चेल्व Ñ2 V1 इल्वणो (Ñ2 °नो) (with hiatus) B1 D5 7 इल्वलो (all with hiatus) B2 मेल्वलो (for चेल्वलो) —(l 14) B3 (m also) कामम् (for बाढम्) B1 वधिष्यामि भक्ष्य त्व (for विधास्यामि भक्ष्यता) —(l 15) B1 3 तु (for त) V1 भेद (for भक्ष्य) —(l 16) V2 illeg up to स्य स V1 इल्वणस्य B1 4 च (for स) —(l 17) Ñ2 illeg for ततो जुहा B1 जगाम (for जुहाव) V1 मुनि —(l 18) V2 B2 3 (sup lin also as above) 4 वद्धा (for वचनात्) Ñ2 पविवेश (for प्रविवेश). —(l 19) V1 प्रच्छाद्य Ñ2 D5 7 आहूय (for आदाय) V1 जपेन (for जप्येन) Ñ2 B2 4 D5 7 [उ]पास्पृशत्, V2 illeg. (for [उ]पस्पृशन्) —(l 20) Ñ2 शाए°ीत्वा, V1 B1 गृहीत्वा तु (by transp) B1 भुक्त्वा तु (G[ed] बुभुजे) द्विजसत्तम (for the post half) V2 निरवशे * * * * * * द्विजसत्तम (illeg) —(l 21) B3 (sup lin also) तमगस्त्यम् (for तमद्भ्यक्ष्य) V2 B2 स विज्ञाय, D1 इवाज्ञाय, B3 मरज्ञाय (for क्षिप्य) B1 परमरोषिण]

—Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-3 5 7 निष्क्र (V1 D1 3 नि क)मेत्युक्त्वैवं, Ñ1 V2 नि ष्क्रमस्वेति —^{d}) V इल्वण 1 Dg1 T1 G1 चेल्वल (to avoid hiatus), D3 इल्वल (sic) Ñ1 D5 7 प्रत्यभाषत, Ñ2 V B Dt1 D8 समभा° (for सोऽभ्यभा°)

42803

तं तथा भाषमाणं तु भ्रातरं विप्रघातिनम् ।
अब्रवीत्प्रहसन्धीमानगस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ ६१

कुतो निष्क्रमितुं शक्तिर्मया जीर्णस्य रक्षसः ।
भ्रातुस्ते मेषरूपस्य गतस्य यमसादनम् ॥ ६२

अथ तस्य वचः श्रुत्वा भ्रातुर्निधनसंश्रितम् ।
प्रधर्षयितुमारेभे मुनिं क्रोधान्निशाचरः ॥ ६३

सोऽभ्यद्रवद्द्विजेन्द्रं तं मुनिना दीप्ततेजसा ।
चक्षुषानलकल्पेन निर्दग्धो निधनं गतः ॥ ६४

तस्यायमाश्रमो भ्रातुस्तटाकवनशोभितः ।
विप्रानुकम्पया येन कर्मेदं दुष्करं कृतम् ॥ ६५

एवं कथयमानस्य तस्य सौमित्रिणा सह ।
रामस्यास्तं गतः सूर्यः संध्याकालोऽभ्यवर्तत ॥ ६६

G 3 16 39
B 3 11 68
L 3 15 24

61 [a]) B4 Dm1 D8 T3 M3 तं तदा, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 स तदा (for तं तथा) Ñ2 D5 7 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1-3 हृ(D1 3 ह्र)ष्यमाणं तु D1 (marg except तु) भीषणं तं तु (for भाषमाणं तु) K(ed) स तं तथा भाषमाणं —[b]) B4 (m also as in text) रिपुघातिनं, Dg1 विप्रघातकं, D5 7 महाघातिनं (for विप्रघातिनम्) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसं मेष(D1 3 विप्र)रूपिणं —[c]) Ñ1 illeg for ब्रवीत् D2 प्रहसन् Ś1 Ñ1 D1-3 श्रीमान्, Ñ2 V B D5 7 M3 3 वाक्यम् (for धीमान्) —[d]) V3 illeg for गस्त्यो मुनि Dm1 D6 G3 मुनिपुंगव (for °सत्तम)

62 Ñ1 om 62[ab] —[a]) Ś1 निष्क्रामितु V1 D1-3 नि क्र(D3 °क्रा)मितु (for निष्क°) —[b]) B4 (marg also as in text) मम, D1 यथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 मुक्तस्य (D6 °स्तु) (for जीर्णस्य) —[c]) Ñ2 V2 Dt1 D1 4 तु (for ते) Ñ1 भ्राता ते मेषरूपोध —[d]) Ñ1 गतो हि (for गतस्य) Ñ2 V B D5 7 निष्क(V1 नि क्रा, V3 निष्का)मो नोपपद्यते —After 62 Ñ2 V B D5 7 ins

172* भक्षित हि मया रक्षो न ह्यस्य पुनरागमम् ।
सेन्द्रा देवगणा कुर्युरिति मे निश्चितं मन ।

[(l 1) B3 reads हि in marg V1 भक्षितस्य (for °त हि) B3 पुनरागम —(l 2) V3 निश्चितम् इति (for °तं मन)]

63 [a]) Dg1 D6 M3 तद्वचनं, G3 तद्** (damaged) (for तस्य वच) Ś1 Ñ1 D1-3 त(Ñ1 अ)पि तद्वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V B1 3 Dm1 D5 7 G1 अगस्त्य(Dm1 भ्रातस्तद्)वचनं (G1 °च*) श्रुत्वा, B4 अगस्त्यस्य वच श्रुत्वा —[b]) Ñ1 D3 °श्रवितं, Ñ2 V B D5 7 °दु खितं, K(ed) Cg संश्रयं (for °संश्रितम्) Ś1 D1 2 मरणशङ्कितं, G1 2 M2 3 निधनमाश्रितं —[c]) B4 प्रदर्शयितुम् —[d]) Ñ1 V1 B D5 7 क्रुद्धो (for क्रोधान्)

64 [a]) B4 अभ्यद्रवद्, Dm1 D6 G3 सोऽभिद्रवद्, K(ed) सोऽभिद्रवन् Ñ2 V B D5 7 द्विजद्रोही D4 T1 2 द्विजश्रेष्ठ G3 द्विजेन्द्रं तु K(ed) मुनिश्रेष्ठ (for द्विजेन्द्रं त) Ś1 Ñ1 D2 3 अभ्यद्रवद्द्विजस्य तु, D1 अभ्यधावदगस्त्येन —[b]) Ñ2 V B(B4 marg) D5 7 मुनिमदीप्ततेजस(B4 (orig) °चेतस) —[c]) Ś1 Ñ1 [आ]दित्यकल्पेन, D1 दिव्यक°, D2 3 दीप्तक°, T3 निर्दिक° (for [अ]नलकल्पेन) —[d]) G3 निर्धग्धो (for °र्दग्धो) Ś1 D1 3 स पपात ह, Ñ1 निपपात ह (for निधनं गत) —For 64[cd], Ñ2 V B D5 7 subst

173* चक्षुषा तस्य तीव्रेण निर्दग्धो भस्म चाभवत् ।

[Ñ2 D6 तेन (for तस्य) V3 illeg for the post half V1 भस्मसोभवद्, G(ed) भस्मसादभूत्]

—Thereafter cont

174* महर्षीं नाशयित्वा तु राक्षसौ पापकारिणौ ।
आश्रमे प्रवर विप्रो न्यवेशयत धर्मवित् ।
तस्य सदृश्यते तात आश्रम पुण्यकर्मण ।
बहुपुष्पफलोपेतो विविध प्रचुरोदक ।

[(l 1) V3 illeg from महर्षी up to पाप B1 च (for तु) —After l 1 B1(l 2-4 in marg) ins

174(A)* तस्माद् तदा विप्रो महात्मा महाग्नि ।
अद्य प्रभृति ये विप्रा मांसान्यश्नन्ति लोलुपा ।
सर्वधर्मबहिर्भूतास्त्रयाणाम्पतन्ति ताम्स्ता ।
विन्ध्यसागरपर्यन्त दक्षिणस्यां दिशि स्थिता ।

—(l 2) V D5 7 आश्रम, B3 स्वाश्रम —(l 3) V3 B1(m also) भ्रातुर् (for तात) —(l 4) B1 3 विविक्त B1 प्रवर्षेन्क (for प्रचु°) V क्षितिक प्रवृत्तेन्द्रि (sic) (for the post half)]

65 D4 om 65-66[b] —[a]) Ñ2 V B D5 7 द्विषतां च प्रभातस्यस्य(V °भोस्य B °भायस) —[b]) Ś1 Ñ V3 B D1 3 5 7 तडाग, V1 तल्पाग (sic) G3 धनमाश्रित (for वनशोभित) —[c]) Ś1 G [अ]नेन(G3 after corr as in text) (for येन) —[d]) Ñ2 V B D5 7 M2 3 कर्मैतद् (for °मेंदं) V3 illeg for दुष्करं कृत V1 दु करं, B3 4 Dg1 D6 M3 दुष्कृत (for दुष्कर) Dg1 reads in marg, D6 कृते (for कृतम्) Ś1 Ñ1 D1 3 कृत कर्म सुदुष्क(D1 °दु क)र

66 D2 om 66[ab] (cf v l 65) —[a]) G3 damaged for एव क Ck तथा (for एव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 कथयत स्तस्य —[b]) Ś1 Ñ1 D1 3 तदा (for तस्य) Ñ2 V B D5 7 राघवस्य महात्मन —[d]) Ś1 D1-3 [ऽ]भवत्तदा (for ऽभ्यवर्तत) —For 66[cd], Ñ2 V B D5 7 subst

175* जगामास्तं तदा सूर्ये सन्ध्या च समजायत ।

[B1 3 गत B4 तत (for तदा) V3 illeg for the post half]

G 3 10 39 B 3 11 69 L 3 14 85 उपास्य पश्चिमां संध्यां सह भ्रात्रा यथाविधि ।
प्रविवेशाश्रमपदं तमृषिं चाभ्यवादयत् ॥ ६७
सम्यक्प्रतिगृहीतस्तु मुनिना तेन राघवः ।
न्यवसत्तां निशामेकां प्राश्य मूलफलानि च ॥ ६८
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां विमले सूर्यमण्डले ।
भ्रातरं तमगस्त्यस्य आमन्त्रयत राघवः ॥ ६९
अभिवादये त्वा भगवन्सुखमध्युषितो निशाम् ।
आमन्त्रये त्वां गच्छामि गुरुं ते द्रष्टुमग्रजम् ॥ ७०
गम्यतामिति तेनोक्तो जगाम रघुनन्दनः ।
यथोद्दिष्टेन मार्गेण वनं तच्चावलोकयन् ॥ ७१
नीवारान्पनसांस्तालांस्तिमिशान्वञ्जुलान्धवान् ।
चिरिबिल्वान्मधूकांश्च बिल्वानपि च तिन्दुकान् ॥ ७२

67 V₁ illeg for 67^ab —^a) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ उपास्य संध्यां सवैव (Ñ₂ पश्चात्सा) Ñ₂ V₁ B D₄₋₇ तथोपास्य तत (V₁ °त्रा) संध्यां —^b) M₂₋₃ भ्रात्रा सह (by transp) —^d) Ñ₂ V B D₄₋₇ मुनिं त, D₆ भ्रर्षिम् (subm) (for तमृषिं) V₁ चाभिवादयन्, Dg₁ D₄ T G₁₋₃ M₂₋₃ सोऽभ्य वादयत्, Ś₁ प्रभातादभ्यवादयत्

68 ^a) Ś₁ Ñ₂ B₂₋₄ D₂₋₆₋₇ T₁₋₃ च Dm₁ D₁ T₂ G₁ M₁₋₂ स (for तु) —^b) V₁ सकृत (for राघव) —^c) Ś₁ पमतश्च (sic) V₁ भवसत्तां, D₆ निव° (for न्यवसत्तां) Ñ₂ V B D₁₋₇ तत्र (for एकां) —^d) Ś₁ D₁₋₃ प्राप्य T₃ प्राज्य (sic) D₂ मूलं, D₆ °नल (for मूल) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ M₃ -फलं मुनिः Ñ₂ V B D₃₋₇ -फलं मुनेः (for -फलानि च) —After 68, Ñ₂ V B D₄₋₇ ins

176* तदस्तु ते तेन महात्मना समे
समेत्य सम्यग्मुनिना यथाविधि ।
सुखोषितास्तत्र निशाक्षये पुन
र्महर्षिवर्यं द्रष्टुमभिप्रतस्थिरे ।

[(l 1) B₃ reads ते sup lin B₄ तेनैव (for ते तेन) D₆ om तेन B₃ महात्मनास्तदा (for °ना सम) —(l 3) V₁ मयोषिताः (for सुखो°) V₁ B₁ (marg also as above) निशाक्षये —(l 4) D₄ तस्थिव (sic) (for °स्थिरे) D₇ प्रतस्थिरे]

—Then Ñ₂ V B D₄₋₇ ins an addl colophon while Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ ins the same after 68

[*Sarga name* Ś₁ D₁ इल्वलोपाख्यानं; V₁ D₃ अगस्त्य भ्रातुराश्रमनिवासः, Ñ₂ V B D₄₋₇ अ(G[ed]अ)गस्त्य भ्रातु(V B °तृ)दर्शनं D₃ दंडकारण्यनिवासः इल्वलो पाख्यानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś₁ V₁ D₁ D₂ om Ñ₂ V₁ B₂ D₄₋₇ 16 V₁ 15 B₃₋₄ D₁ 17 D₃ 18]

69 ^a) V₁ D₃ रात्र्यां तस्यां (by transp) G₁ damaged (for रात्र्यां) —^b) Ś₁ V₁ D₁₃ Dm₁ D₁ ... G₁ M₁₋₂ उद्गते (for विमले) Ñ₂ V B D₄₋₇ [उ]द्गते च सूर्ये D₁₃ D₆ रविमण्डले (for सूर्य°) —Note hiatus between ^c and ^d —^c) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ आमन्त्र्य भ्रातरमृषिम् V₁ D₁₃ °रं धीमान्, V₁ D₃ °रं धीमन्त —^d) V आमन्त्रयत D₆ T₃ आमंत्रयति (sic) G₃ हामन्त्रयत (to avoid hiatus).

70 ^a) Hypm Ś₁ D₁₋₃ T₂ G₁₋₂ त्वा Cl. t as in text (for त्वा) Ñ₂ V B D₄₋₇ आमन्त्रये त्वां (for अभि वादये त्वा) —^b) Ś₁ Ñ₁ B₃₋₄ Dg₁ D₁₃ Dm₁ D₂₋₄₋₆ T G₃ M₁ अस्म्यु(G[ed]°भ्यु)षितो, V₁ (m as in text) M₃ अभ्युषितो D₇ अध्युषितो B₁ सुखं सुखो निशामिमां —^c) Dm₁ D₁₋₃ G₃ आमन्त्रयित्वा T₃ M आमंत्रये त्वा —^d) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ द्रष्टुं ते गुरुम् (by transp) Dm₁ गुरुं ते द्रष्टुम् —For 70^cd, Ñ₂ V B D₄₋₇ subst

177* द्रष्टुमिच्छाम्यगस्त्यं हि भ्रातरं तेऽग्रजं मुनिम् ।

[V₁ अगस्त्यं द्रष्टुमिच्छामि (by transp) (for the prior half) D₇ अग्रजं (for तेऽग्रजं)]

71 G₃ damaged for ^a —^a) B₁ पश्यताम् (for गम्य°) D₁ [उ]क्त D₃ [उ]क्त —^b) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ सह लक्ष्मण (for रघुनन्दन) —^c) Ś₁ [उ]द्दिष्टेन, D₁₋₃ [आ] दिष्टेन (for [उ]द्दिष्टेन) —^d) D₃ तत्र (for तच्च) M₃ वने तस्मिन्विलोकयन् —For 71^cd, Ñ₂ V B D₄₋₇ subst

178* यथोपदिष्टेन पथा गच्छन्समवलोकयन् ।

[B₃ यथोद्दिष्टेन V₁ च पथा(hypm) (for पथा) B₃ (marg also as above) समवाप्याश्रमं (for the post half)]

—B₁ cont

179* तपस्विनां च स्थानानि विविधानि च राघव ।

72 Ñ₂ V B D₄₋₇ om 72 M₁ transp 72^ab and 72^cd V₁ illeg for 72^ab —^a) D₁₃ Cm g निवारान्, Dm₁ D₁ G₃ तिनिशान्, (for पनसान्) Dg₁ तालान्, D₁₃ D₁₋₄ M तालांश्च, Dm₁ D₁ G₁ चैव G₁ नीपांश्च (for तालांश्च) —^b) Dm₁ D₃ G₃ पनसान्, Cv k तिमीरान्, Ct तिनिशान् (for तिमिशान्) T₃ G₁₋₃ वंजुलान् (for वञ्जुलान्) D₄₋₁ T₁ निचुलान्निचि(T₃ °नि)लान्धवान् ; D₁₃ D₆ वंजुलां स्तिनिशान्धवान् D₁ पद्मानुत्पलान्धवान् ; T₃ निनि...... (illeg) G₃ M वंजु(G₃ M₃ °षु)लांस्तिमिशान्धवान्(M₃ °वान्ति) —For 72^cd Ś₁ D₁ subst

180* नीवारांश्च पिलांश्च कुलांश्च वने द्रुमान् ।

[D₁ ... (for ...)]

whereas D₇ subst :

पुष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लताभिरनुवेष्टितान् ।
ददर्श रामः शतशस्तत्र कान्तारपादपान् ॥ ७३
हस्तिहस्तैर्विमृदितान्वानरैरुपशोभितान् ।
मत्तैः शकुनिसंघैश्च शतशः प्रतिनादितान् ॥ ७४
ततोऽब्रवीत्समीपस्थं रामो राजीवलोचनः ।
पृष्ठतोऽनुगतं वीरं लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ ७५
स्निग्धपत्रा यथा वृक्षा यथा क्षान्ता मृगद्विजाः ।
आश्रमो नातिदूरस्थो महर्षेर्भावितात्मनः ॥ ७६
अगस्त्य इति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ।
आश्रमो दृश्यते तस्य परिश्रान्तश्रमापहः ॥ ७७
प्राज्यधूमाकुलवनश्चीरमालापरिष्कृतः ।
प्रशान्तमृगयूथश्च नानाशकुनिनादितः ॥ ७८
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
दक्षिणा दिक्कृता येन शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ७९
तस्येदमाश्रमपदं प्रभावाद्यस्य राक्षसैः ।
दिगियं दक्षिणा त्रासाद्दृश्यते नोपभुज्यते ॥ ८० G 3 17 B 3 11 L 3 25 1

181* चानीरांश्च तिमीरांश्च कपित्थान्वकुलान्यवान् ।

—^{c}) Dm1 D5 G2 चिर, D6 चीर (for चिरि) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 T3 अथ (for अपि) Dm1 D5 प्रकीर्यानपि (for विल्वानपि च) Ś1 Ñ1 D2 3 विदुकांश्चापि पुष्पितान्, G1 प्रकीर्या*****(damaged) —After 72 Ś1 Ñ1 D2 3 read 74^{cd}

73 Ñ2 V B D5 7 transp (along with star passages) 73^{ab} and 73^{cd} —^{a}) G3 damaged for पुष्पितान् D5 reads in marg from ताग्राभिर् up to 74^{b} —^{b}) Ś1 D2 वल्लीभिर् (for लता°) Ñ1 अववेष्टितान्, Dt1 D6 उपशोभितान्, Dm1 D5 G1 M1 परि° M2 3 अभि° (for अनुवेष्टितान्) V3 लता*****तान् (illeg) —After 73^{ab} Ñ2 V B D5 7 ins

182* स दृष्ट्वा कानन रम्य पथि गच्छन्महायशा ।

[B1 दिव्य (for रम्य) B1 2 वन (for गच्छन्)]

—^{c}) Ñ1 पश्यस्तु सर्वतो याति —^{d}) V B पुरः (for तत्र) Ñ1 D2 3 कानन (for कान्तार) Ś1 D2 तत्र पादपसंचयान्, Ñ1 D5 3 प्रफुल्लांस्तांश्च पादपान् —After 73^{cd}, Ñ2 V B D5 7 ins a passage relegated to App I (No 2)

74 D6 reads 74^{ab} in marg (cf v l 73) Ñ2 V B D5 7 om 74 —^{a}) Dg1 विमर्दितान् (for विमृदि°) Ś1 D2 हस्तिहस्तप्रमथि(D2 °मृदि)तान् —^{b}) Ñ1 D1 3 चोप (D1 चापि)शोभितान् —D1 om (hapl) 74^{cd} Ś1 Ñ1 D2 3 read 74^{cd} after 72 —^{d}) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 5 G3 सनि(Dm1 D5 [after corr as in text] G3 प्रति) नादितान्, K(ed) च प्रणादितान्

75 ^{a}) D5 6 समीपस्थो(D6 °स्थ) Ñ2 V B D5 7 सभ्र (D6 °*)वीच पुनस्तत्र —^{b}) Ś1 राम पाणी धुवन्मुहु, D2 राम पानीयजेक्षण —^{c}) D5 [s]नुगम (for °गत) Ś1 Ñ1 D1-3 G3 M2 भद्र Dt1 वीर (for वीर) Ñ2 V B D5 7 पृष्ठानुग दाशरथिं(B1 °थिर्) —^{d}) Ś1 D2 शुभदर्शन, Ñ1 D1 3 शुभलक्षण (for °वर्धनम्) —After 75 Ñ2 V B D5 7 ins.

183* पश्य सौम्य यथाभ्यासे नन्दनप्रतिम वनम् ।
रमणीय च सौम्य च यथेद दृश्यते पुन ।

[V1 om (hapl) l 1 —(l 2) Ñ2 D5 7 तथा (for यथा) B3(sup lin as above) 4 पुर (for पुन)]

76 ^{ab}) B4 reads पत्रा यथा in marg L(ed) तथा (for first यथा) G3 3 तथा (for second यथा) Dt1 वृक्षाता (sic) Dm1 D5 G3 क्षात, G1 Cm शाता (for क्षान्ता) Dg1 D5 G1 M4 मृगा (for मृग) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 यथा कात(B1 रम्य, D5 क्षात)तरा मृगा (for ^{b}) Ñ1 पश्य भ्रातुर्वन रम्य तथा कातनराग्मृगान् —^{c}) Ñ2 V B4 D5 7 अप्रतो (for आश्रमो)

☞ V2 illeg from नाति up to st 91 B1 D5 नास्ति (for नाति) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 -दूरे(Ś1 Ñ1 V1 °रो)सौ —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 तस्य विश्रुतकर्मण

77 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1-3 5 7 च रुयातो (for विख्यातो) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 7 पुण्येन, D3 विद्युत (for स्वेनैव) —^{c}) Dg1(before corr) M2,3(before corr) तत्र (for तस्य) —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 -सुखावह, Dg1 श्रमानह (for श्रमापह)

78 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) Ñ V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 T2 G1 M1 3 Cm(also as in text) बाज्य, Dt1 प्रना (sic) D3 अभि (for प्राज्य) Ś1 धूम्यमाराकुलवनो —^{b}) Ś1 D2 वल्कमालाविभूषित —^{c}) Dg1 विश्रात (for प्रशान्त) G3 मृगयूथैर् —^{d}) Dm1 D5 G3 -सकुल (for -नादित)

79 Cf 3 10 52 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) Ś1 विगृह्य Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 5 7 T3 तपसा (for तरसा) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D2,3 5 7 M3 भूताना B1 भूताना D1 सूताना (sic) (for लोकाना) —^{d}) Ś1 कर्मणा, D5 -कर्मिणा

80 V2 illeg (cf v l 76) G2 om (hapl) 80–81^{b} —^{a}) Ñ2 V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 G3 [द्]तद् (for [इ]दम्) —^{b}) V1 तस्य Dg1 Cm अस्य (for यस्य) —^{c}) Ñ2 V1 B D5 7 तात (for त्रासाद्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 पार्श्वेन (for दृश्यते न) Ś1 B1-3 Dg1 Dm1 D6 [उ]पयुज्यते, G1 [उ]पपद्यते (for °भुज्यते)

११

G 3. 18. 3 B 3. 12. 1 L 3. 16. 1 स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं भार्यया सह सीतया ॥ २
लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥ ३
ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य तपोधनः ।
तथेत्युक्त्वाग्निशरणं प्रविवेश निवेदितुम् ॥ ५
स प्रविश्य मुनिश्रेष्ठं तपसा दुष्प्रधर्षणम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं रामागमनमञ्जसा ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्येमौ रामो लक्ष्मण एव च ।
प्रविष्टावाश्रमपदं सीतया सह भार्यया ॥ ७

11

Ś1 cont. the previous Sarga. D5 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.—Before 1, Ñ2 V B D5.7 ins. (followed by 3.10.92):

194* विनयवन्तमगस्त्यस्य महाबलपराक्रम ।
राघवः सह वैदेह्या लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥

while D1 ins.:

195* विदित सम्प्रवेक्ष्यामि द्रष्टुं मुनिवरं स्वयम् ।

1 Ś1 om. 1–4^{b} (cf. v.l. 3.10.92). Before 1, Ñ2 V B D5.7 read 3.10.92.—^{a}) D2 सम्प्रविश्य (for स प्र°).—^{b}) Ñ V B D1–3.5.7 -[भ्रा]तृजः (for -[अ]नुजः).—^{c}) V1 B2 मादाय (for आसाद्य). D5 अगस्त्यमृषिमासाद्य.—^{d}) Ñ1 D1–3 L (ed.) श्लक्ष्णं वचन(L (ed.) मधुर)मब्रवीत्.

2 Ś1 om. 2 (cf. v.l. 1).—V2 illeg. from म in 2^{c} up to द्रष्टु in l. 1 of 197*.—^{c}) Ñ1 D1–3 इह (for रामः).—^{d}) Dm1 D6 G2 M1 transp. भार्यया and सीतया.—For 2^{cd}, Ñ2 V B D5.7 subst.:

196* रामो नाम महाभाग मुनिं द्रष्टुमिहेच्छति ।

3 Ś1 om. 3 (cf. v.l. 1); V2 illeg. for 3^{ab} (cf. v.l. 2).—^{b}) Ñ2 V1 B D5.7 गुणानुगो; G(ed.) सदनुगो (for त्ववरजो). Ñ1 D1–3 मुने (for हितः).—After 3^{ab}, Ñ2 V B D5.7 ins.:

197* सहायः स च तेजस्वी मुनिं द्रष्टुमिहागतः ।
प्रिय सर्वस्य लोकस्य प्रियवंशश्च स प्रभुः ॥

[V2 illeg. up to द्रष्टु in l. 1 (cf. v.l. 2).—(l. 1) B1.4 ह (for च). D5 तस्यास्ते स तेजस्वी (for the prior half).—(l. 2) V B3.4 प्रिय(B3 °यं)विग्रह(V1 B3 °ह्य) (for °वंश). Ñ2 D7 स च (by transp.).]

—^{c}) Ñ1 Dm1 D1–3 G2 -स्यास्य (for -कूलश्च). Ñ2 V1 B D1 ... 3^{c} up to 4. —^{d}) T2 ... G1 श्रोत्र (f...

4 Ś1 Ñ1 om. 4^{ab} (for Ś1 cf. v.l. 1), V2 illeg. for 4 (cf. v.l. 3).—For 4^{ab}, Ñ2 V1 B D5.6.7 subst.:

198* ते वयं मुनिमुद्दिश्य भगवन्तमुपागताः ।
[Ñ2 इहागताः.]

—^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 त्वत्प्रसादान्महामुनि(V1 °ने); B2 त्वत्प्रसादात् * * मुनिं.

5 ^{a}) Ś1 श्रोतुं (sic) (for श्रुत्वा).—^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 महामनाः (for तपोधनः).—^{c}) Ñ2 V B D5.7 [आ]श्रमपदं (for [अ]ग्निशरणं).—^{d}) Ś1 Ñ V1 D2–4 D1–3.5.7 निवेदय; V2 illeg. (for निवेदितुम्).

6 V2 illeg. for 6.—^{a}) T2 स- (for स). D1–3 प्रवि(D3 °वृ)ष्टो (for प्रविश्य). Ś1 D1–3 मुनिवरं (for °श्रेष्ठं). Ñ2 V1 B D5.7 प्रविश्य चाग्निशरणे.—^{b}) Ñ2 V1 B D5.7 तमृषिं (for तपसा). Ś1 Dm1 D1–3.6 G2 द्योतितप्रभं; V1 Dt1 D6 दुष्प्र° (for दुष्प्रधर्षणम्). Ñ2 ऋषिं दृष्ट्वा प्रदर्पणे (sic).—^{c}) G2 om. (hapl.?) 6^{d}–7^{c}.—^{d}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3.6 G3 वचनं स्पष्टया गिरा; Ñ2 V1 B D5.7 वचनं (D7 ***) श्लक्ष्णया गिरा.—After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D6.4 T G1.2 M ins.:

199* यथोक्तं लक्ष्मणेनैव शिष्योऽगस्त्यस्य संमतः ।

[Dg1 यथेह (for यथोक्तं). G1 सत्वरः; G2 धर्मज्ञः (for संमतः).]

7 G2 om. 7^{abc} (cf. v.l. 6).—^{d}) M1 सीतया च तपोधन.—For 7, Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3.5.7 G1.3 subst.:

200* पुत्रो दशरथस्यासौ रामो नाम महायशाः ।
सह भ्रात्राश्रमद्वारि भार्यया सह तिष्ठति ॥

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1 [अ]यं; Ñ2 D5.7 [अ]त्र, D1.2 [अ]च (D2 °व) (for [अ]सौ).—(l. 2) Ś1 Ñ D1–3 भ्रात्रा (for भ्रात्रा°). Dm1 D6 G1.3 [आ]श्रमद्वारे; D1 गतः प्राप्ते (for [आ]श्रमद्वारि). Ś1 Ñ1 D1–3 दर्शनं (for भार्यया). D1.3 चापि (for second सह). Dm1 D6 G1.3 सीतया सह भार्यया (for the post. half).]

अत्र देवाश्च यक्षाश्च नागाश्च पतगैः सह ।
वसन्ति नियताहारा धर्ममाराधयिष्णवः ॥ ८९
अत्र सिद्धा महात्मानो विमानैः सूर्यसंनिभैः ।
त्यक्त्वा देहान्नवैर्देहैः स्वर्याताः परमर्षयः ॥ ९०
यक्षत्वममरत्वं च राज्यानि विविधानि च ।
अत्र देवाः प्रयच्छन्ति भूतैराराधिताः शुभैः ॥ ९१
आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
निवेदयेह मां प्राप्तमृषये सह सीतया ॥ ९२ G 3 D 3 11 L 3 13

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

V1 नापरो (for भूरो वा) B4 G(ed) भूरो नैवागारो (G[ed] नैष्कृतिको) शुचि —^{c}) B4 Dt1 D6 पापकृतो, Cg as in text (for काम°) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 होष, B4 होव (for एष) G(ed) मनिको (°द्रो ?) यस् (with hiatus) (for मुनिरेष)

89 V3 illeg (cf v l 76) —^{ab}) M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) अथ (for अत्र) G3 स (for first च) Ś1 Ñ2 V1 D1-3 अत्र यथा (V1 °शा [sic]) पिशाचाश्च (for ^{a}) G1 transp यक्षाः and नागाः D1 पतगाश्च सहस्रशः (for ^{b}) —For 89^{ab}, Ñ2 B D5 7 subst while V1 ins after the second occurrence of 87^{ab}

189* पन्नगा गुह्यकाश्चैव तथा विद्याधरादय ।

—^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 मुनिस् (for धर्मम्) G1 धर्मधारा सहिष्णव

90 V3 illeg (cf v l 76) —^{b}) B1 भानुसंनिभैः, M3 सूर्यवर्चसैः —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 4 G3 M1 त्यक्त्वा देहं, D4 T1 3 त्यक्तदेहा D1 त्यक्त्वा देहं विदेहास्ते —^{d}) V1 B3 (orig) सुखाभा (B3 [*inf lin* also] °भैः) (for स्वर्याता) Ś1 Ñ1 D1 3 स्वर्गं (D1 °र्गे) याता महर्षय

91 V3 illeg (cf v l 76) Dg1 reads 91^{ab} after 92^{ab} —^{a}) D6 चामरं च (for अम°) Ś1 D3 वा (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 च धनानि च, G(ed) च नियानि च —After 91^{ab}, V1 repeats (var) 87^{ab} —^{c}) D2 प्रेय (sic) (for अत्र) —^{d}) Ñ1 D2 3 वैरेः, G3 M1-3 सतैर् (for भूतैर्) D4 T3 G1 M3 आराधितैः (for °धिता) Ś1 L(ed) वराराधितान् (L[ed] °ता) शुभान् —For 91^{cd}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

190* नराणामत्र भगवान्विदधे तपसा विभु ।

[B3 भगवन् (for °वान्) Ñ2 D5 7 विधत्ते (for °दधे) B3 तापसा]

—Then all the above MSS cont

191* एव स राजेन्द्रवरो मुवन्गुणा
नृपेरगस्त्यस्य चिराय राघव ।
प्राह प्रमाद्वारमथाश्रमस्य
तत्र स्थितो दीप्तवपुर्महात्मा ।

[(l 1) B1 3 रामचन्द्रो (B3 °न्द्रो) Ñ2 om गुणान् B4 गुणाकरैर् (for मुवन्गुणान्) —(l 2) B4 नृपर् (for रुपर्) B2 निशाय (for चिराय) —(l 3) Ñ2 B3 प्राप्त- D5 7 प्राप (for प्राह) —(l 4) V1 यत्र B2 4 तत्र (for तत्र)]

92 Ñ2 V B D5 7 read 92 (preceded by 191*) before 3 11 1 —^{a}) V B मप्राप्ता (for आगता) B2 3 Dg1 स्वाश्रम M2 द्वार (for -पद) Ś1 Ñ2 D1-3 अगस्त्यस्याश्रम द्वार, Ñ2 D1 7 सत्रासमाश्रमपद् —^{b}) Dg1 reads in marg विशाग्रत G1 स्कन्दस्य ता विशाग्रत —After 92^{ab}, Dg1 reads 91^{ab} Ś1 om from 92^{cd} up to 3 11.4^{b} V3 illeg for 92^{cd} (except सीतया) —^{c}) Ñ2 V1 B D1 5 7 M2 च (for [इ]ह) Dm1 D3 G2 M1 निवेदयस्व B3 समागतम् (for मां प्रा°) Ñ1 ***य (illeg) त्व मां प्राप्तम् —^{d}) D1 कन्यस्य (for °षये) D1 4 T1 2 G1 M1 सीतया सह (by transp) —After 92 B3 ins

192* दर्शनं तत्र इच्छामि कृपया ते द्विजोत्तम ।
[Note hiatus between the two halves]

whereas D2 ins

193* विदित सम्प्रवेश्यानि द्रष्टुं मुनिवर स्वयम् ।
[L(ed) स्व° (for स्वयम्)]

Colophon Ś1 D1 om (cont the Sarga) —*Kanda name* D2 4 om Ñ1 B2 आरण्यक°, V1 आरण्ये, V D1 आरण्यक Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 7 8 S आरण्य° —*Sarga name* Ñ V B3 D4 5 7 अगस्त्याश्रमवर्णन (D2 °नं) B1 4 अगस्त्याश्रमवर्णना, D2 दण्डकारण्ये अगस्त्याश्रमवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 D2 om Ñ2 V3 B3 D5 7 17 V1 16 B4 18 B2 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 11 D3 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

G 3 17 21
B 3 11 83
L 3 15 13
यदा प्रभृति चाक्रान्ता दिगियं पुण्यकर्मणा ।
तदा प्रभृति निर्वैरा प्रशान्ता रजनीचराः ॥ ८१
नाम्ना चेयं भगवतो दक्षिणा दिक्प्रदक्षिणा ।
प्रथिता त्रिषु लोकेषु दुर्धर्षा क्रूरकर्मभिः ॥ ८२
मार्गं निरोद्धुं सततं भास्करस्याचलोत्तमः ।
संदेशं पालयंस्तस्य विन्ध्यशैलो न वर्धते ॥ ८३
अयं दीर्घायुषस्तस्य लोके विश्रुतकर्मणः ।
अगस्त्यस्याश्रमः श्रीमान्विनीतमृगसेवितः ॥ ८४

एष लोकार्चितः साधुर्हिते नित्यं रतः सताम् ।
अस्मानधिगतानेष श्रेयसा योजयिष्यति ॥ ८५
आराधयिष्याम्यत्राहमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
शेषं च वनवासस्य सौम्य वत्स्याम्यहं प्रभो ॥ ८६
अत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
अगस्त्यं नियताहारं सततं पर्युपासते ॥ ८७
नात्र जीवेन्मृषावादी क्रूरो वा यदि वा शठः ।
नृशंसः कामवृत्तो वा मुनिरेष तथाविधः ॥ ८८

81 V3 illeg. (cf v l 76) G2 om 81[cd] (cf v l 80) —[a]) M2 च प्रक्रान्ता (for चाक्रान्ता) —[c]) Ñ2 V1 D5 7 संत्रस्ता, B1 संत्रस्ता, B2-4 सर्वेषा (for निर्वैरा) —[d]) D1 3 G3 प्रशान्त (for °न्ता) G2 विनिशाचरा

82 V3 illeg (cf v l 76) —[a]) G1 जिह्वा (for नाम्ना) T2 3 भगवता —[b]) G1 om दिक् Ś1 D1-3 प्रकाशते, Ñ2 B1 D2 प्रकीर्तिता, V1 सुदक्षिणा, B2 प्रवर्तिता (for प्रदक्षिणा) B3(sup lin after corr as in text) त्रिषु दक्षिणा —[c]) B3 कथिता D2 त्रिक(sic) (for त्रिषु) Ś1 प्रथिता विष्णुलोकेषु —[d]) Ñ2 B3 4 दुष्प्रेक्ष्या, V1 B1 दुःप्रेक्ष्या, D5 दु प्रेक्षा D7 दु प्रेक्ष्या (for दुर्धर्षा) Ś1 D2 दुष्प्र (D3 °प्र)धर्षा निशाचरैः, Ñ1 D1 3 दुष्प्र(D1 दु प्र)धर्षा सुरासुरैः

83 V3 illeg (cf v l 76) —[a]) M1 C6 निरत (for सतत) —For 83[ab], Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst

184* मेरोरग्रमुद्दद् सुमहान्भास्करस्य नगोत्तम ।

[D2 मेरोरग्र (hypm) D3 ग्रस्त (for °वृद्द) D3 सु महान् D2 दिग्भेदाय (for नगोत्तम) Ś1 Ñ1 D3 ह(Ś1 य)स्य रथ्या दिग्भेदाय D2 ददौ नाम दिग्भेदाय (for the post half)] —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 आदेशं, D2 सदेशो, T1 3 G1 निदेश (for संदेशं) D6 T1 3 G3 यस्य, G1 यस्य (for तस्य) Ś1 D1 3 पालयामास (D2 °यस्य) D5 पालयन्मार्गं —[d]) Ñ1 V1 D1 3 5 M1 विन्ध्य शैलो D7 om न Ñ वर्धति —After 83, Ñ1 V1 B D5 ins

185* समुद्रमपिबद्यश्च तिमिनक्रगणाकुलम् ।
दानवानां विनाशार्थं देवैः संप्रार्थितः पुरा ।

[(l 1) V1 तिमिर (for तिमि) B2 -गणाकुल (for -गणा°) —(l 2) D5 विनाशाय (for °र्थं)]
whereas M1 ins

186* सुमेरोः स्पर्धया विन्ध्यो वर्धिष्णुर्मुनिना पुरा ।
रोधितो विनयेन भूमौ साम्यमद्यापि तत्र ।
कावासुरस्य महाविद्रवोऽस्य महामुने ।
शोषणसमुद्रो दण्डकवनं दत्तवान्मम ।

84 V3 illeg (cf v l 76) —[b]) M3 4 विश्रुत (for विश्रुत) Ś1 Ñ1 D1-3 प्रथित (Ś1 °थित) पुण्यकर्मण (D1 3 °णः) —For 84[cd], Ñ1 V1 B D5 7 subst

187* तस्याय दीप्ततपसो लोके विख्याततेजसः ।

[B4 प्रख्याततेजस.]

—[c]) D5 आगस्त्यस्य —[d]) Ñ2 B D5 6 7 -मुनि, Dg1 D1 S (except G2 3) -जन (for -मृग)

85 V3 illeg (cf v l 76) Ś1 om 85[cd] —[a]) Ñ1 एव, Ñ2 V1 B D5 7 देव (for एष) D2 लोकार्थेन B1 D2 साधु (for साधुर्) —[b]) Dg1 D1 T G3 C6 नित्य, Dm1 D6 G2 चापि, M2 चापि (for नित्य) Ñ2 सत (sic) (for रत) M2 हितेष्वनिरत सता (from रत to स inf lin sec m) —[c]) Ś1 अपि मतान्, Ñ2 V1 B Dg1 D1 3 5 7 T1 3 G1 2 M अधि(G2 °पि)गतान् (D3 °त), D2 अनुग°, D5 G3 इहाग° Ct as in text (for अधिगतान्) Ś1 Ñ1 D1 3 सौम्य, T3 एत (for एष)

86 V3 illeg (cf v l 76) —[a]) B1 च, T3 G3 [म]त्र (for [म]त्र) —[b]) Ś1 मुनिसेवित, Ñ1 B2 D1 3 मुनिसत्तम, Ñ2 V1 B2-4 D5 7 ऋषिसत्तम, D2 मुनिपुंगव (for तं महामुनिम्) —[d]) Dm1 D6 G2 सुख, Cm gp प्रभो, Cr gt as in text (for प्रभो) Ś1 Ñ1 D1 3 तत्र वत्स्यामहे (Ñ1 °म्यह) सुख, D1 सौम्य वत्स्यामहे सुखे @ Ck : सर्वेऽपि सर्वेषु सगुणन्त तथा पाठ पाठ । हे रामवं मुप्रभूपगवनुरेति यावत् — For 86[cd], Ñ2 V1 B D5 7 subst

188* वनवासस्य शेषं च कालं वत्स्यामहे वयम् ।

[B1 transp शेषं and कालं]

87 V3 illeg (cf v l 76) V1 repeats 87[ab] (var.) after 91[ab] —[a]) M2 सगन्धर्वं (after corr. sec m as in text) —[b]) Ñ2 V1 (second time) B D5 7 सभूता (B3 [sup lin also] °रक्षा ; B4 °यक्षा) सहचारणा, V1 (first time) सिद्धा परमर्षयस्तथा (hypm) —Ñ1 B1-3 D5 7 om B1 reads in marg 87[c]-88 —[c]) Ś1 नियतात्मा Ñ1 B1 Dg1 D1 D2 4 T3 G1 नियताहारा (for °हार) —[d]) D1 सतत (for सतत)

88 V3 illeg (cf v l 76) Ñ2 B1-3 D5 7 om, B1 reads in marg 88 (cf v l 87) —[a]) V1 नानु (for नात्र) D2 जीवो (for जीवेत्) —[b]) Ś1 Ñ1 D1-3 पापो वा

अत्र देवाश्च यक्षाश्च नागाश्च पतगैः सह ।
वसन्ति नियताहारा धर्ममाराधयिष्णवः ॥ ८९
अत्र सिद्धा महात्मानो विमानैः सूर्यसंनिभैः ।
त्यक्त्वा देहान्नवैर्देहैः स्वर्याताः परमर्षयः ॥ ९०

यक्षत्वममरत्वं च राज्यानि विविधानि च ।
अत्र देवाः प्रयच्छन्ति भूतैराराधिताः शुभैः ॥ ९१
आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
निवेदयेह मां प्राप्तमृषये सह सीतया ॥ ९२ G 3 18 B 3 11 L 3 15

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

V1 नापरो (for क्रूरो वा) B4 G(ed) क्रूरो नैवागतो (G(ed) नैकृतिको) शुचि —^{c}) B4 Dt1 D4 पापवृत्तो, Cg as in text (for काम°) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 होय, B4 होव (for एष) G(ed) कविगो(°हो?) वस (with hiatus) (for मुनिरेष)

89 V2 illeg (cf v l 76) —^{ab}) M2 (after corr in/ lin sec m as in text) अथ (for अत्र) G2 ह (for first च) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 अत्र यक्षा (V1 °क्षा [sic]) पिशाचाश्च (for °) G1 transp यक्षाश्च and नागाश्च D2 पतगाश्च सहस्रदा (for ^{b}) —For 89^{ab}, Ñ2 B D6 7 subst while V1 ins after the second occurrence of 87^{ab}

189* पन्नगा गुह्यकाश्चैव तथा विद्याधरादय ।

—^{d}) Ñ2 V1 B D6 7 मुनिम् (for धर्मम्) G1 धर्माधारा सहिष्णव

90 V2 illeg (cf v l 76) —^{b}) B4 भानुसंनिभै, M2 सूर्यवर्चसै —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 G3 M1 स्वकया देह, D4 T1 2 त्यक्तदेहा D1 त्यक्त्वा देहे विदेहास्ते —^{d}) V1 B3 (orig) सूर्याभा (B3 [in/ lin also] °भै) (for स्वर्याता) Ś1 Ñ1 D1-3 स्वर्गं (D1 °र्गे) याता महर्षय

91 V2 illeg (cf v l 76) Dg1 reads 91^{ab} after 92^{ab}.—^{a}) D2 चामरत्व (for अम°) Ś1 D3 वा (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B D6 7 च धनानि च G(ed) च विधानि च —After 91^{ab}, V1 repeats (var) 87^{ab} —^{c}) D2 प्रेक्ष (sic) (for अत्र) —^{d}) Ñ1 D1-3 यैरे, G3 M1-3 यैरे (for भूतैर्) D4 T3 G2 M2 आराधितै (for °धिता) Ś1 L(ed) चराचराधिवान् (L(ed) °ता) शुभान् —For 91^{cd}, Ñ2 V1 B D6 7 subst

190* चराचरमिदं भगवान् यद्धे तपसा विभु ।

[B4 भगवान् (for °वान्) Ñ2 D6 7 विधते (for °द्धे) B1 तापसा]

—Then all the above MSS cont

191* एवं स राजेन्द्रवरो भुवन्गुणा
नृपेण गस्त्यस्य चिराय राघव ।
प्राप्य क्रमाद्द्वारमथाश्रमस्य
तत्र स्थितो दीर्घभुजो महात्मा ।

[(l 1) B1 3 राजद्रवो (B3 °सुतो) Ñ2 om गुणान् B4 गुणानुपैर् (for भुवन्गुणान्) —(l 2) B4 कुरुन् (for नृपेर्) B2 विहाय (for चिराय) —(l 3) Ñ2 B3 प्राप्त, D6 7 प्राप्त (for प्राप्य) —(l 4) V1 यत्र B2-4 तत (for तत्र)]

92 Ñ2 V B D6 7 read 92 (preceded by 194*) before 3 11 1 —^{a}) V B संप्राप्ता (for आगता) B2 3 Dg1 स्वाश्रम M2 द्वार (for पद) Ś1 Ñ1 D1-3 अगस्त्यस्याश्रम द्वारं, Ñ2 D6 7 संप्राप्तमाश्रमपद —^{b}) Dg1 reads in marg विशाग्रत G1 लक्ष्मण त्व विशाग्रत —After 92^{ab}, Dg1 reads 91^{ab}. Ś1 om from 92^{cd} up to 3 11 4^{b} V2 illeg for 92^{cd} (except सीतया) —^{c}) Ñ2 V1 B D1 3 6 7 M3 च (for [इ]ह) Dm1 D3 G3 M1 निवेदयस्व B2 समासम् (for मा प्रा°) Ñ1 ***स्य (illeg) व मा प्राप्तम् —^{d}) D2 अग्र्यग्रे (for °षये) D1 4 T1 2 G1 M2 सीतया सह (by transp) —After 92 B3 ins

192* दर्शनं तव इच्छामि आज्ञया ते द्विजोत्तम ।

[Note hiatus between the two halves],
whereas D2 ins

193* विदित सप्रवेक्ष्यामि द्रष्टु मुनिवर स्वयम् ।
[L(ed) त्वह (for स्वयम्)]

Colophon Ś1 D1 om (cont the Sarga) —*Kanda name* D2 4 om Ñ1 B2 आरण्यक°, Ñ2 आरण्ये, V B1 आरण्यके, Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 7 8 S आरण्य° —*Sarga name* Ñ V B1 D6 7 अगस्त्याश्रमवर्णनं (D1 °न) B3-4 अगस्त्याश्रमवर्णना, D2 दंडकारण्ये अगस्त्याश्रमवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 om Ñ2 V2 B3 D6 7 17 V1 16 B2 18 B4 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 11 D2 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

११

G 3 18 3 / B 3 12 1 / L 3 16 1

स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं भार्यया सह सीतया ॥ २
लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥ ३
ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य तपोधनः ।
तथेत्युक्त्वाग्निशरणं प्रविवेश निवेदितुम् ॥ ५
स प्रविश्य मुनिश्रेष्ठं तपसा दुष्प्रधर्षणम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं रामागमनमञ्जसा ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्येमौ रामो लक्ष्मण एव च ।
प्रविष्टावाश्रमपदं सीतया सह भार्यया ॥ ७

11

Ś1 cont the previous Sarga D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1 Ñ2 V B D2 7 ins (followed by 3 10 92)

194* स्थितस्यमस्मत्तो महानल्पपराक्रम ।
राघव सह वैदेह्या लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।

while D1 ins

195* विदित मयैवेश्यामि द्रष्टु मुनिवर स्वयम् ।

1 Ś1 om 1–4^{b} (cf v l 3 10 92) Before 1 V2 V B D2 7 read 3 10 92 —^{a}) D6 मप्रविश्य (for स प्र°) —^{b}) N V B D2 3 4 7 [भ्रा]त्रया (for [श्र]नुज) —^{c}) V3 B2 आदाय (for आसाद्य) D3 4 अगस्त्यमृषिमासाद्य —^{d}) Ñ1 D1 2 I (ed) श्लक्ष्ण वचन(L(ed) मधुर)मब्रवीत्

2 Ś1 om 2 (cf v l 1) —V2 illeg from म in 2^{a} up to द्रष्टु in l 1 of 197* —^{c}) Ñ1 D1-3 इह (for राम) —^{d}) Dm1 D6 G2 M1 transp भार्यया and सीतया —For 2^{cd} N2 V B D2 7 subst

196* रामो नाम महाभाग मुनिं द्रष्टुमिहेच्छति ।

3 Ś1 om 3 (cf v l 1); V2 illeg for 3^{ab} (cf v l 2) —^{b}) V2 V1 B D2 7 पृष्ठानुगो, G(ed) तदनुजो (for त्ववरजो) V1 D1-3 सुत (for हित) —After 3^{ab}, Ñ2 V B D2 7 ins

197* सदा स च तपस्वी मुनिं द्रष्टुमिहागत ।
प्रिय सर्वस्य लोकस्य त्रिषुधर्मेश्च स प्रभु ।

[V2 illeg up to द्रष्टु in l 1 (cf v l 2) —(l 1) B2 3 ह (for च) D5 तपस्वी स वैदेही (for the prior half) —(l 2) V B2 4 त्रिषु(B3 °ष)त्रिवर्ग(V3 B4 °ग) (for °धर्म) V2 D2 7 वश्च (by transp)]

—^{c}) V2 Dm1 D1-3 G2 त्वनु(for त्वनु°) V2 V1 B D2 7 अनुरक्तश्चैव —V2 illeg from म in 3^{c} up to 4 —^{d}) T1 यदा (for यदि) V2 V1 B1 2 3 D2 7 श्रुतम् G2 घोर (for श्रोत्रम्) B1 यदि मुनेरागत

4 Ś1 N1 om 4^{ab} (for Ś1 cf v l 1) V2 illeg for 4 (cf v l 3) —For 4^{ab} Ñ2 V1 B D1-3 7 subst

198* ते वय मुनिमुद्दिश्य भगवन्तमुपागता ।
[Ñ2 इहागता]

—^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 त्वत्प्रसादान्महामुनि(V2 °ने) B2 त्वत्प्रसादान् * * मुनि

5 ^{a}) Ś1 श्रोतुं (sic) (for श्रुत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 महाशन (for तपोधन) —^{c}) N2 V B D2 7 [आ]श्रमपद (for [अ]ग्निशरणं) —^{d}) Ś1 Ñ V2 B2 4 D1-3 5 7 निवेदक, V3 illeg (for निवेदितुम्)

6 V2 illeg for 6 —^{a}) T2 सु (for स) D1-3 प्रवि (D3 °ष्ट)ष्टो (for प्रविश्य) Ś1 D1-3 मुनिवरं (for °श्रेष्ठ) Ñ2 V1 B D2 7 प्रविश्य चाग्निशरणे —^{b}) N2 V1 B D2 7 समृषिं (for तपसा) Ś1 Dm1 D1 5 6 G2 द्योतितप्रभ, V2 D2 D6 दु प्र° (for दुष्प्रधर्षणम्) V2 ऋषिं दृष्ट्वा प्रदर्षणी (sic) —^{c}) G2 om (hapl ?) 6^{c}–7^{c} —^{d}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 5 G1 वचनं श्लक्ष्णया गिरा, Ñ2 V1 B D2 7 वचन (D7 ***)श्लक्ष्णया गिरा —After 6 Dg1 D2 Dm2 D4 5 6 T G1 3 M ins

199* यथोक्त लक्ष्मणेनैव शिष्योऽगस्त्यस्य सत्तम ।

[Cg t यथेष्ट (for यथोक्त) G1 सत्तम , G3 धर्मेण (for शैव)]

7 G2 om 7^{abc} (cf v l 6) —^{d}) M1 सीतया च तपोधन —For 7, Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 G1 3 subst

200* पुत्रो दशरथस्यायं रामो नाम महायशा ।
सह भ्रात्राश्रमद्वारि भार्यया सह तिष्ठति ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 [म]थ Ñ2 D2 7 [म]थ D2 3 [म]व (D2 °वे) (for [म]भौ) —(l 2) Ś1 V D1-3 त्वाश्रे (for द्वारि) Dm1 D5 G1 3 [आ]श्रमे Dm1 त्वाश्रमं (for [आ]श्रमद्वार) Ś1 V2 D1-3 सीतया (for भार्यया) D3 सहि (for second सह) Dm1 D5 G1 3 सीतया सह भार्यया (for the post half)]

द्रष्टुं भवन्तमायातौ शुश्रूषार्थमरिंदमौ ।
यदत्रानन्तरं तत्त्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ८
ततः शिष्यादुपश्रुत्य प्राप्तं रामं सलक्ष्मणम् ।
वैदेहीं च महाभागामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
दिष्ट्या रामश्चिरस्याद्य द्रष्टुं मां समुपागतः ।
मनसा काङ्क्षितं ह्यस्य मयाप्यागमनं प्रति ॥ १०
गम्यतां सत्कृतो रामः सभार्यः सहलक्ष्मणः ।
प्रवेश्यतां समीपं मे किं चासौ न प्रवेशितः ॥ ११
एवमुक्तस्तु मुनिना धर्मज्ञेन महात्मना ।
अभिवाद्याब्रवीच्छिष्यस्तथेति नियताञ्जलिः ॥ १२
ततो निष्क्रम्य संभ्रान्तः शिष्यो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
क्वासौ रामो मुनिं द्रष्टुमेतु प्रविशतु स्वयम् ॥ १३
ततो गत्वाश्रमपदं शिष्येण सह लक्ष्मणः ।
दर्शयामास काकुत्स्थं सीतां च जनकात्मजाम् ॥ १४
तं शिष्यः प्रश्रितं वाक्यमगस्त्यवचनं ब्रुवन् ।
प्रावेशयद्यथान्यायं सत्कारार्हं सुसत्कृतम् ॥ १५
प्रविवेश ततो रामः सीतया सहलक्ष्मणः ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णमाश्रमं ह्यवलोकयन् ॥ १६ 3 18 * B 3 12 L 3 16

---

8 V2 illeg for 8 —a) Dg1 बायातौ, Dm1 D5 G2 श्रायात (for आयातौ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 भवंतमिच्छाति द्रष्टु, G1 भवत द्रष्टुमायात —b) Ś1 Ñ V1 B3 Dm1 D1-3 7 8 G1 2 अरिंदम, B1 2 4 इहागत (B4 also श्रागत) D5 M1 अरिंदम (for अरिंदमौ) —c) B2 विचार्य, D5 यद्‌त्र (sic) (for यदत्र) M3 damaged for तत्त्व Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 कार्यम्, G1 कर्तुम् (for तत्त्वम्) —d) Ñ2 V1 B D5 7 तदाज्ञापय मे (V1 मा) मुने

9 a) Ś1 D3 4 G2 उपाश्रुत्य, D8 (also) स समुत्थ (for उपश्रुत्य)

10 V2 illeg from श्चि in 10a up to प्रति in 10d. —a) D1 ण्दिया, D6 दिष्ट्या (sic) (for दिष्ट्या) Ś1 D2 चिरात् (D2 °र) प्राप्तो, Ñ2 B D5 7 महाबाहु, V1 महाराज, D1 3 चिरस्यास्य (for चिरस्याद्य) —b) Ś1 D1-3 समुपस्थित (for समुपागत) Ñ2 V1 B D5 7 सभार्यो मामुपागत —c) M2 * * सा (damaged) V1 B4 D5 7 M2 3 यस्य, G (ed) तस्य (for ह्यस्य) —d) Ñ1 D1 6 7 T2 मया हि V1 B3 ममापि (for मयापि) Ś1 D2 श्रुतम्, Ñ V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 G3 स्वयं, D4 T1 2 चिर, Cg k as in text (for प्रति)

11 a) Ś1 D2 भवता (for गम्यता) —b) Ś1 Ñ1 D2 D1-3 ससीत (for सभार्य) G1 2 सहभार्य सलक्ष्मण —c) B1 D1 प्रविश्यता (for प्रवेश्यता) Ñ1 V B D5 7 इति शिघ्र, D1 3 समीपे मे, G (ed) इह शिघ्र (for °प मे) —d) B3 रामो, B2 (also sup lin) D2 G2 यामो, Dt1 D6 श्च, D1 3 T1 2 असौ (for चासौ) Ñ2 प्रवेशित, T2 प्रवेशितु (both sic)

12 V2 illeg from च in 12a up to ब्रवीत् in 13b —a) Ś1 Ñ1 D1-3 स मुनिना, Ñ2 V1 B D5 7 तदा तेन (for तु मुनिना) —b) Ś1 D1-3 कृतात्मना, Ñ1 * * त्मना, Ñ2 V1 B D5 7 तपस्विना (for महात्मना) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 हृष्टः, B4 (marg also as in text) धात्य (for शिष्यत) —d) D1 तनसौ (for नयनि)

13 V2 illeg for 13ab (cf v l 12) —a) Dg1 अथो, Dt1 D6 T G1 2 तदा (for ततो) Ñ1 V1 D1 3 निष्क्रम्य (for निष्क्रम्य) —c) Dt2 D6 कोसौ (for क्वासौ) Ñ2 V B D5 7 महाबाहु (for मुनिं द्रष्टुम्) —d) Ś1 D2 अत्र, D1 स तु, D4 एतत्, M2 एष (for एतु) Ñ2 V B D5 7 सौमित्रे दर्शयस्व मे, D3 उपैतु प्रविशत्विति —After 13, Ñ2 V B D5 7 ins

201* स चास्य भार्या वैदेही नित्य भर्तृहिते रता ।
महर्षिस्त्वनात्ताग द्रष्टुमिच्छामि तावुभौ ।

[V2 illeg for l 1 and 2 V1 om l 2]

14 V1 om 14 V2 illeg for 14ab —a) Ś1 Ñ B Dg1 D1 5 7 T G2 M1 द्वार (Ñ2 D5 7 °रि) (for -पद) —D2 om (hapl) 14c-16b —V1 cont after 201*, Ñ2 V2 (illeg from द्वा in l 1) B D5 7 ins after 14

202* स दृष्ट्वा तमुवाचेद मुनिरिक्ष्वाकुनन्दनम् ।
स्वागत तव राजेन्द्र मैथिल्या लक्ष्मणस्य च ।

15 D2 om 15 (cf v l 14) Ñ1 illeg from शि in 15a up to य in 15c, V2 illeg up to वच in 15b —a) D4 तै (for तं) D3 प्रसूतैर्, D4 T1 2 G2 3 प्रश्रितो, D6 प्रश्रित (for प्रश्रित) Ś1 D3 रामम्, D3 वाक्यैर् (for वाक्यम्) Ñ2 V1 B3 D5 7 इति सप्रश्रयै (V1 B3 °सृतै) वाक्यैर्, B1 2 4 इति सप्रश्रितै (B2 4 °श्रितै) वाक्यैर् —b) Ś1 Ñ1 V B D2 5 7 -वचनादथ (Ś1 °नु) M2 3 -वचनाद्ब्रुवन् —Dg1 reads 15a in marg —c) Dg1 D6 प्रवेशयद् (for प्रावे°) —d) B1 D4 M3 सत्कारार्ह (D4 °र्हं) (for °रार्हं)

16 D1 om 16ab (cf v l 14) V2 illeg from ततो in 16a up to स्वाग in 17b —a) Dg1 तदा (for ततो) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 ससीत (Ś1 Ñ1 °ता [sic]) (for सीतया) Ñ2 V1 B D5 7 आश्रमं पुण्यकर्मण —c) Ñ2 V1 B D1 6 7 मृगसंकीर्णं (for -हरिणा°) —d) Ñ2 V1 B D5 7 समंताद् (for आश्रमं हि) Ś1 Ñ1 D1-3 अभिवीक्षयन्, Dg1 G2 M1 2 व्यवलोकयन्, M3 सोऽवलोकयन्

G 3 18 0 D 3 12 17 L 3 16 17 स तत्र ब्रह्मणः स्थानमग्नेः स्थानं तथैव च ।
विष्णोः स्थानं महेन्द्रस्य स्थानं चैव विवस्वतः ॥ १७
सोमस्थानं भगस्थानं स्थानं कौबेरमेव च ।
धातुर्विधातुः स्थानं च वायोः स्थानं तथैव च ॥ १८
ततः शिष्यैः परिवृतो मुनिरप्यभिनिष्पतत् ।
तं ददर्शाग्रतो रामो मुनीनां दीप्ततेजसम् ।
अब्रवीद्वचनं वीरो लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ १९
एष लक्ष्मण निष्क्रामत्यगस्त्यो भगवानृषिः ।
औदार्येणावगच्छामि निधानं तपसामिमम् ॥ २०
एवमुक्त्वा महाबाहुरगस्त्यं सूर्यवर्चसम् ।
जग्राह परमप्रीतस्तस्य पादौ परंतपः ॥ २१

17 N B D5.7 om 17-18 —^{a}) Dm1 D6 G3 तत्र तु (for स तत्र) T3 ब्राह्मणा (for °णः) —^{b}) Ś1 V1 D1.3 शिर, T3 अग्नि (for अग्ने) V D1 ददर्श इ (for तथैव च) —^{c}) D2 अग्ने (for विष्णो) Cg^{p} महेन्द्रस्य (for महेन्द्रस्य) Ś1 V D2 अग्ने (V °ग्नि) स्थानमथेन्द्रस्य

18 Ñ B D5.7 om 18 (cf v l 17) —^{a}) D6 T शि(T3 म)वस्थानं, V3 भगवत (sic) (for भगस्थान) V भौमस्थानं नभ(V3 भव)स्थान —^{b}) Ś1 कौबेरीयम् (for कौबेरम्) V3 कौबेर ***** (illeg) D1.8 कौबेर स्थानमेव च —V3 partly illeg for 18^{cd} —^{c}) D6 T G2.3 M स्थाने (for स्थान) Ś1 V1 D1.2 स्थान धातुर्विधातुश्च —^{d}) L(ed) वायु (for वायो) —After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins while D1.2 ins l 4 only

203* स्थानं च पाशहस्तस्य वरुणस्य महात्मनः ।
स्थानं तथैव गायत्र्या वसूनां स्थानमेव च ।
स्थानं च नागराजस्य गरुडस्थानमेव च ।
कार्तिकेयस्य च स्थानं धर्मस्थानं च पश्यति ।

[D6 transp l 1 and 2 T1.2 transp l 1 and 2 and read them after l 3 —Dg1 T3 om l 3 —(l 3) Dm1 D6 G1.2 M1.2 गरुडस्य तथैव च G3 वासुदेवस्य महात्मनः, M3 वासुदेवस्य च (for the post half) —For l 3 D6 T1.2 subst and D6 reads before l 2

204(A)* नागराजस्य च स्थानमनन्तस्य महात्मनः ।

—(l 4) D1.2 तथैव च (for च पश्यति)]

19 D3 om 19 (cf v l [18] —^{a}) Ś1 Ñ V B D1.5.7 निश्चक्राम महामुनि(V °र्मुनि) —After 19^{ab} Ñ1 V B D5.7 ins

204* कृष्णाजिनाम्बरधरैश्चीरवल्कलधारिभिः ।
स तैः सार्धं नियतैः प्रशान्तैरृषिभिर्वृतः ।
महातपाः निर्दग्धैर्नानाविधविधिभिः ।
अभिगम्य ततो दृष्ट्वा रिपुघ्नं रघुनन्दनम् ।
प्रत्युत्थाय महाप्राज्ञमभ्ययात स राघवम् ।
तं दृष्ट्वा पौरुषाग्र्यं प्रत्युत्थानमिवानघम् ।
अगस्त्यं स मुनिश्रेष्ठं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अयमसंदिग्धं सौम्य एष धर्मं महात्मनः ।
भासान्तिमर्दयन्नेव निष्क्रामत्युपपद्यति ।

[(l 2) Ñ2 D5.7 नानिभि (for धारिभि) —V2 illeg for l 2 —(l 2) Ñ2 स्वार्थे (for स तैः) V1 B1 कल्मषे (for श्रितैः) —V2 illeg up to विशेषिभिः in l 3 —(l 3) B1 विशेषिभिः B4 विशेषकैः (for विशेषिभिः) —(l 4) B3 अभिगम्य (marg also as in text) —(l 5) V2 B2 प्रत्युत्थाय B2.4 °दीक्षात् (for °यात) B1 च (for स) D5 राघव (for °वम्) —(l 6) V1 म (for त) B4 D5.7 ज्वलन्तमिव पावकम् (B4 पावकम्) —(l 7) V2 illeg up to लक्ष्मण Ñ2 D5.7 वचनम् (for लक्ष्मणम्) —(l 8) D5 इदं (sic) (for एष) —(l 9) Ñ2 V2 B2.4 गतान् (for [आ]गतान्)]

—Ś1 om 19^{c}-22^{b} Ñ2 V B D5.7 om 19^{c}-20^{b} —^{c}) D6 गतो (for [अ]ग्रतो) —^{d}) M2.3 मुनींद्र (for मुनीनां) Dg1 Dm1 D4.6 T G M1 तेजसा(M1 °सा [sic]) (for तेजसम्) Ñ1 D1.2 भ्रातर चे(Ñ1 ये)दमब्रवीत् Ñ1 D1-3 om 19^{ef} —^{e}) Dt1 Dm1 D6 G1.3 M2.3 रामो (for वीरो) —For 19 D3 subst

205* ततोऽपश्यन्मुनिवरं शिष्यैः परिवृतं तदा ।
स तु दृष्ट्वा महात्मानं रामो वचनमब्रवीत् ।

20 Ś1 om 20 Ñ2 V B D5.7 om 20^{ab} (for all cf v l 19) —^{a}) Dt1 D6 बहिर् (for एष) Ñ1 D1.3 निष्क्रान्तो, D3 शातात्मा (for निष्क्रामति) —^{b}) Ñ1 इति (for [अ]गस्त्यो) Ñ1 illeg for भगवानृषि D1.3 महर्षिर्(D1 अगस्त्यो[to avoid hiatus]) लोकविश्रुत —Ñ1 partly illeg for 20^{cd} —V3 illeg from दा in 20^{c} up to प in 20^{d} —^{c}) Ñ2 B1-3 D5.7 [अ]व(B1 °पि)गच्छामि (D5 °मः) D1-3 [अ]भिजानामि (for [अ]वगच्छामि) —^{d}) Dt1 इद D1.3 अयं D3 महत्, T1 G1 निधि (for इमम्) Ñ2 V B D5.7 सोऽगस्त्योऽयं न(V3 illeg up to न) संशय, Dm1 D6 G1 M1 तपसो राशिमुत्तमं(G3 M1 °मव्ययं) —After 20 Ñ2 V B D5.7 ins

206* निधानं तपसामेव तपोराशिर्विभावसो ।
अहो भगवतस्तत्र इत्युक्त्वोपेत्य चैव हि ।

[(l 1) V निधान (for नि°) B1 एवं (sic) (for एव) —(l 2) V [इ]त्यव D5 [अ]प्येव (for [उ]पेत्य) B2.4 D5.7 च (for हि)]

21 Ś1 om 21 (cf v l. 19) Ñ2 V B D5.7 om 21^{ab} —^{b}) Ñ1 D1-3 सूर्यसंनिभं M2.3 दीप्ततेजसं (for सूर्यवर्चसम्) —Ñ1 D1-3 transp 21^{cd} and 22^{ab} —^{c}) Ñ1

अभिवाद्य तु धर्मात्मा तस्थौ रामः कृताञ्जलिः ।
सीतया सह वैदेह्या तदा राम सलक्ष्मणः ॥ २२
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थमर्चयित्वासनोदकैः ।
कुशलप्रश्नमुक्त्वा च आस्यतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २३
अग्निं हुत्वा प्रदायार्घ्यमतिथिं प्रतिपूज्य च ।
वानप्रस्थेन धर्मेण स तेषां भोजनं ददौ ॥ २४
प्रथमं चोपविश्याथ धर्मज्ञो मुनिपुंगवः ।
उवाच राममासीनं प्राञ्जलिं धर्मकोविदम् ॥ २५
अन्यथा खलु काकुत्स्थ तपस्वी समुदाचरन् ।
दुःसाक्षीव परे लोके स्वानि मांसानि भक्षयेत् ॥ २६
राजा सर्वस्य लोकस्य धर्मचारी महारथः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च भवान्प्राप्तः प्रियातिथिः ॥ २७ G 3 18 B 3 12 L 3 16

D1–3 महामुने Ñ2 V B D5 7 कपेक्षदा (for परंतप) —For 21^{cd}, Dt1 D4 subst

207* जग्राहापततस्तस्य पादौ च रघुनन्दन ।

22 Ś1 om 22^{ab} (cf v l 19) Ñ1 D1 2 transp 21^{cd} and 22^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 22^{ab} and 22^{cd} —^{a}) G2 च (for तु) Ñ V B D1–3 5 7 यथान्याय (for तु धर्मात्मा) —After 22^{ab} D5 7 read 27^{ab} —^{c}) D7 damaged for सह —^{d}) Dg1 तथा (for तदा) Ś1 स भ्राता लक्ष्मणेन च Ñ1 D2 स तु राम सलक्ष्मण Ñ2 V B D5 7 लक्ष्मणेन च राघव, D1 भ्राता राम सलक्ष्मण, D3 [अ]भ्येत्य राम सलक्ष्मण

23 For 23–26^{b} Ñ2 V B subst 208* while D5 7 subst it for 23–25 —^{a}) Ñ1 D2 2 प्रतिगृह्य तु Dg1 D4 T1 2 G2 3 Cr g k.t °समाद्य (for °गृह्य च) G3 स वीरम् (for काकुत्स्थम्) —^{b}) N1 कुशोदकैः (for [आ]सनोदकैः) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) D6 कुशलं (for °ल) Dm1 D6 G3 M1 तम्, M2 (inf lin sec m) तु (for च) —^{d}) D4 T1 2 G2 ह्यास्यताम् (to avoid the hiatus) (for आ°) Dg1 D4 T G M1 च (for सो) Ś1 Ñ1 D1–3 निषीदस्वेत्युवाच ह —After 23 Ś1 reads 25^{ab}

24 For subst in Ñ2 V B D5 7 cf v l 23 and 26 Ñ1 D2 3 M2 3 transp 24 and 25 D4 T2 repeat 24^{ab} after 25 —^{a}) D2 अग्नौ Dg1 कृत्वा (for हुत्वा) —^{b}) Dm1 (before corr as in text) Cv.r m g k.t अतिथीन् T1 प्रतिपूजयन्, T2 (second time) °पूजयेत् —^{c}) Ś1 D1 2 विधिना (for धर्मेण) —^{d}) Ś1 D2 3 तस्मै, D1 तस्यां (for तेषां) T2 illeg for भोजनं N2 तेषां दत्त्वा च भोजनं

25 For subst in Ñ2 V B D5 7 cf v l 23 and 26 Ñ1 D2 2 M2 3 transp 24 and 25 Ś1 reads 25^{ab} after 23 —D1 om 25^{ab} —^{a}) G2 3 [उ]पवेश्य (for [उ]पविश्य) —^{c}) D4 धर्मम् (for रामम्) —^{d}) N1 D2 धर्मं (for प्राञ्जलिं) Ñ1 प्राञ्जलिमिदं —After 25 D4 T2 (var) repeat 24^{ab}

26 D5 7 read 26 after 27 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 5 7 अपूजयद्धि (Ś1 °यित्वा D2 °यद्धि) D1 आपूजयद्धि (for अन्यथा खलु) D1 3 5 7 काकुत्स्थं (D1 °स्थ) (for °स्थ) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 7 तपस्विनमुपागतं D4 G1 2 तपस्वी समुपा(G3 च मुदा)चरन् —For 23–26^{ab}, Ñ2 V B subst while D5 7 subst for 23 25

208* अभिवादितवन्तं च राघवं सुमहातपाः ।
मूर्धन्युपाघ्राय तदा निषीदत्यब्रवीन्मुनिः ।
ततस्त्वासने तत्र रामो वैदेही लक्ष्मणस्तथा ।
अर्चयित्वा तु पप्रच्छ कुशलानामयं मुनिः ।
पृष्ट्वा चानन्तरं शिष्यमुवाचेदं वचस्तदा । [5]
अग्नौ हुत्वा हविः पूर्वं शीघ्रं रामाय धीमते ।
प्रतिपादय सत्कृत्य मन्त्रवत्साधिवासनम् ।
वानप्रस्थेन विधिना सत्काराहों हि राघवः ।
तस्मादेनं सत्क्रियया सत्कर्तुमहमागतम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 हि (for च) V1 B3 4 म (for मु) —(l 2) V1 मूर्ध्नि चाघ्राय च तत्र (for the prior half) V1 D7 वच (for मुनिः) —V2 illeg from त in l 3 up to पि in l 5 —(l 3) V1 B1 2 दत्त्वासनं (for त्वासने) V1 तथा (for तत्र) V1 तत्र (for तथा) —(l 4) B3 4 च D5 तु (for तु) B2 कुशलानि महामुनिः (for the post half) —(l 5) Ñ2 D5 7 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B2 तथा (for तदा) Ñ2 D5 7 स्वान्तं वचनं तदा (for the post half) —V2 illeg from अग्नौ in l 7 up to य in l 9 —(l 7) V2 B2 प्रतिपाद्य (for प्रतिपादय) V1 साध्यवस्तवं V2 om (for साधिवासनम्) —(l 9) B2 अस्माद् (for तस्माद्) V1 सत्कृत्या (for सत्क्रियया)]

—Ñ2 V B transp 26^{cd} and 27 —^{c}) Ś1 भुक्त्वा च स V1 Dg1 Dm1 D1 3 तु साक्षी च G1 3 M1 पुरो (for परे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 खादति (for भक्षयेत्) Ñ1 स्वानि मा***दति —After 26 Ś1 Ñ1 B4 D1–3 ins while N2 V D5 7 cont after 210* whereas B1–3 cont after 211*

209* यो गृहागतमतिथिं यथाशक्ति न पूजयेत् ।
दत्त्वा स दुष्कृतं तस्य पुण्यमादाय गच्छति ।

[V2 illeg from थि up to पूजयेत् in l 1 —(l 1) Ñ2 D5 7 यथान्यायं (for °शक्ति) —(l 2) Ś1 D1 दत्त्वा तु Ñ1 V1 D3 स दत्त्वा (by transp)]

27 D5 7 read 27^{ab} after 22^{ab} —^{a}) D7 illeg for लोकस्य —^{b}) Ś1 N1 D1 2 धर्म(Ñ2 D2 दृढ)व्रत D7 धर्मवत (for महारथ) —^{d}) Ñ1 illeg V B प्राप्तोऽयं त D5 7 समायातं (for भवान्प्राप्त) V1 Dg1 D5 प्रियो(D1 महा)तिथि

G 3 18 36 B 3 12 31 L 3 16 29 एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैश्चान्यैश्च राघवम् ।
पूजयित्वा यथाकामं पुनरेव ततोऽब्रवीत् ॥ २८
इदं दिव्यं महच्चापं हेमवज्रविभूषितम् ।
वैष्णवं पुरुषव्याघ्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २९
अमोघः सूर्यसंकाशो ब्रह्मदत्तः शरोत्तमः ।
दत्तो मम महेन्द्रेण तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३०
संपूर्णौ निशितैर्बाणैर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ।
महाराजतकोशोऽयमसिर्हेमविभूषितः ॥ ३१
अनेन धनुषा राम हत्वा संख्ये महासुरान् ।
आजहार श्रियं दीप्तां पुरा विष्णुर्दिवौकसाम् ॥ ३२
तद्धनुस्तौ च तूणीरौ शरं खड्गं च मानद ।
जयाय प्रतिगृह्णीष्व वज्रं वज्रधरो यथा ॥ ३३

(for द्विपा°) —After 27, N2 V2 B D6 7 read 26 (Ñ2 V B 26^cd) and then ins while D2 ins after 27

210* अथ सर्वस्य लोकस्य गतिर्विश्व राघव ।
लोकनाथमिम प्राप्त पूजयिष्ये यथाविधि ।
अपूजयन्हि काकुत्स्थ तपस्विनमुपागतम् ।

[V3 illeg from स्य in सर्वस्य up to राघव in l 1 —(l 1) B1 अथ (marg also सर्व) धर्मस्य लोकस्य (for the prior half) D3 मानवः (for राघव) —V3 illeg from प्रा up to यथा in l 2 —(l 2) D3 अनु (for इम) —D3 5 7 om l 3]

—Thereafter Ñ2 V D3 7 cont 209*

28 ^a) Ñ1 D1 3 वन्यै (for मूलै) —^b) Ś1 वन्यै, Ñ1 D1-3 मूलै (for पुष्पैश्) Ś1 माल्यैश्, N2 D1-3 पुष्पैश्, Ñ2 V B D6 7 अद्भिश्, Dm1 D4 8 T2 G M अन्यैश्, T1 वन्यैश् (for चान्यैश्) —^c) Ñ2 V1 B1-3 D2 अर्चयित्वा, D1 lacuna (for पूजयित्वा) Ñ2 V B D1 5 7 G1 -न्यायं (for -कामं) —^d) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 8 G1 3 M1 पुनरेवाभ्यभाषत, Dt1 D6 ततोऽगस्त्यस्तमब्रवीत्

29 V2 illeg from व्य in 29^a up to निर्मित in 29^d —^ab) Dt1 इमं (for इदं) Ś1 N1 D1 2 G1 महा (for महच्च) Dm1 D6 Cm -रत्न (for -वज्र) Ś1 N1 D1-3 वज्र (Ś1 D2 रत्न) हेमपरिष्कृतं (for ^b) Ñ2 V2 B D5 7 धनुर्वर मिदं दिव्य वज्रहेमपरिष्कृतं —^d) T1 पुण्य (for विश्व)

30 ^a) Ñ2 V B D5 7 अमोघा इषवश्चेमे —^b) Ñ2 V B D6 7 G1 ब्रह्म (B1 वज्र) दत्ता (B2 3 दत्ता) (for °दत्त) Ś1 Ñ1 D1-3 तथा शर, Ñ2 V B D5 7 तु (V1 also त in marg) शिवस (?) —After 30^ab Ñ1 ins 213* —^c) Ś1 दत्ताय, Ñ1 दत्तौ (sic) Ñ2 V B2-4 D5 7 दत्ता Dg1 Dt1 D1-4 G Cv दत्तौ B1 दत्वा (sic) (for दत्तो) Ś1 इमौ N2 V1 B D1 7 महां, D6 मम (for मम) —^d) Ś1 V B D1 3 5 7 तूणौ, N2 तूणौ (sic) (for तूणी) N1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 3 4 6 8 T (अ) क्षय्य (for °य) D1 -सायके

31 V1 illeg from णै in 31^a up to रि in 31^b —^a) V1 D1 M2 (before corr) संपूर्णौ Dg1 संपूर्ण, Dm1 संपूर्णैः (for संपूर्णौ) —^b) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D1-3 M3 पावकैः (for पावकैः) —^cd) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T M -रजत (for राजत). —For 31^cd, Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst

211* महाकोशनिवासी च महासिर्हेमविग्रह ।

[Ñ2 D5 7 निवासस्त (for °सी) B4 तु (for च)]

—Thereafter B1-3 cont 209*

32 ^a) Ś1 N1 D1-3 G2 सौम्य (for राम) —^b) B1 महायुद्धे, D6 G2 3 M हत्वा सख्ये (M2 3 °ख्ये) (for हत्वा संख्ये) D3 ध्वंसयित्वा च दानवान्

33 V1 illeg from तूणी in ^a up to यथा in 33^d —^a) D1 तस्य (for स्तौ च) Dg1 Dt1 D4 T2 तूणी च (for °रौ) Ś1 स तद्धनुस्तौ तूणीरौ, V2 इदं धनु स * * * —^b) Ś1 D3 3 शरा, Ñ1 D1 शरान् (for शर) —For 33^ab, Ñ2 V1 B D5 7 subst

212* इदं धनुः सतूणीरं खड्गं चेम मयोद्यतम् ।

[B1 स तूण च (for सतूणीर) Ñ2 D5 7 चे° B1 चर्म (for चेम) V1 मम (for मया)]

—^c) D5 प्रतिगृह्णीष्व (for °गृह्णीष्व) —After 33 Ś1 D1 3 M2 3 ins while Ñ1 ins after 30^ab

213* इदं च मे तनुत्राणमभेद्य मघवान्ददौ ।
स्पर्शे चानुपमं वीर सूर्याग्निसदृशप्रभम् ।
यदा च सखाय प्राप्तश्चिन्तयिष्यसि वाहनम् ।
हरियुक्तं रथं दिव्यमानयिष्यति मातलिः ।

[(l 1) M2 3 ते (for मे) Ñ1 illeg for मघवान् —(l 2) D1 M2 3 स्पर्शेन (for स्पर्शे च) D5 (अ) प्रियम (for (अ) नुपम) D1 -समवर्चसम् (for -सदृशप्रभम्) Ñ1 सूर्य * * * * * * (illeg) M3 3 प्रतिगृह्णीष्व मानद (for the post half) —(l 3) N1 illeg up to स M3 3 जये च (for यदा च) M2 3 प्राप्य (for प्राप्त) Ś1 चिन्तयिष्यसि (for °सि) —(l 4) M2 3 युक्त (for -युक्तं) M2 3 आनेष्यति (for आनयि°)]

—Whereas Ñ2 V B D5 7 ins after 33

214* पुरा घोषोऽहमिन्द्रेण सहवासेन राघव ।
यदा राम इहागच्छेत्तस्मै दद्यामिदं धनुः ।
स त्वं राम चिरेणासि संप्राप्तो ह्याश्रमम् ।
गृहाण तदिदं दिव्यं धनुषामनुत्तमम् ।
अनेन धनुषा राम त्रैलोक्यस्य जगत्त्रयी ।
अविषह्यमपीन्द्रस्य विजयामि परंतप ।

[V1 illeg from l 1 up to घ in the post half of l 2 —(l 1) B1 पुरा चोक्तं महेन्द्रेण (for the prior half) —(l. 2) B1 यथा (for यदा) D5 इमां (inf lin also

…वमुक्त्वा महातेजाः समस्तं तद्वरायुधम् । | दत्त्वा रामाय भगवानगस्त्यः पुनरब्रवीत् ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

१२

…म प्रीतोऽस्मि भद्रं ते परितुष्टोऽस्मि लक्ष्मण ।
…भिनादयितुं यन्मां प्राप्तौ स्थः सह सीतया ॥ १

अध्वश्रमेण वां खेदो बाधते प्रचुरश्रमः ।
व्यक्तमुत्कण्ठते चापि मैथिली जनकात्मजा ॥ २

G 3 19 3
B 3 13 2
L 3 17 2

…s in text) (for तदौ) —(l 3) B3 आश्रय (for °मम्)
…V1 समाप्तो श्लाक्ष्म मम (for the post half)]

…34 ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 समग्रं (for °स्त) Ñ2 V B D5 7 …शर तन्महद्धनु —After 34 Ś1 D3 ins

215* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयन्रघुनन्दनम् ।

[D2 द्रक्ष्यिष्यसघूत्तम (for the post half) = 218*]

…while Ñ2 V B D5 7 ins

216* धनुःपानेन काकुत्स्थ यदा योत्स्यसि संयुगे ।
त्र्यम्बकामपि लोकाना तदा शान्तिर्भविष्यति ।
दत्त्वा धनुश्चैव शरांश्च विप्र
खड्गं च तूणौ च पृषत्कपूर्णौ ।
वक्षोत्तमं चैव ददौ महात्मा
शक्रप्रदत्ते अपि कुण्डले द्वे ।
तद्राघवोऽथ प्रतिगृह्य दत्त
महाप्रदानं मुनिना प्रतीत ।
महाद्युतिर्वीर्यगुणोपपन्नो
यशो मुनेरुत्तममाचचक्षे ।

[(l 1) V योत्स्यति (for °सि) —(l 2) B2 सदा (for …दा) —(l 4) V B3 D5 7 खड्ग स B2 खड्गौ च (for खड्ग च) —(l 6) V B1 2 4 शक्रेण दत्तेपि च कुण्डले स (metri causa) …B3 शक्रेण दत्ते यपि कुण्डले द्वे (also स for द्वे sup lin) —(l 7) B3 प्रतिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —(l 8) Ñ2 D5 7 …हाप्रदान B4 °प्रधान (for °प्रदान) —(l 10) B1 उत्तमा …चक्षिन (hypm) B4 उत्तमाचचक्षे]

—After 34 G3 ins a long passage relegated to …pp I (No 3)

Colophon D1 om (cont the Sarga) —Sarga …ame Ś1 आयुधप्रदाने Ñ1 आयुधप्रदानिक, Ñ2 D5 धनु…नि, V B धनु प्रदान, D2 3 आयुधप्रदान, D7 अगस्त्यधनुर्दानं —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 …D1 D2 om Ñ2 B3 D7 18 V1 17 V2 B2 4 D5 19 …3 20, Dg1 Dm1 D4 6 8 S 12 G concludes with …श्रीरामाय नम —After colophon, M1 2 ins App I (No 3)]

12

D1 continues the previous Sarga D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम —Before 1 Ñ2 V B D5 7 ins

217* पूजयित्वा यथान्यायं दैवेन विधिना मुनि ।
प्रश्रित बहुविज्ञानमगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) V देवेन (for दै°) —(l 2) V B3 प्रश्रित(V1 °त), B1 प्रथित (for प्रश्रित)]

while D1 ins

218* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयिष्यन्रघूत्तमम् ।

1 ॐ Cg एतावदस्थले सर्गविच्छित्तिर्वास्तीति प्रतीयते । कथाया अपर्यवसानात् ॐ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 ते पुत्र, M2 ते वत्स (for भद्र ते) Ñ2 V B D5 7 पुत्र प्रीतोऽस्मि ते राम —ᵇ) Ñ1 अभि * * * (illeg) (for °वादयितु) Ś1 Ñ1 D1-3 यौ मा, V1 M2 यस्मात् (for यन्मां) —ᵈ) Ś1 G3 प्राप्ता स्थ (sic) Ñ1 प्राप्तोसि, D4 T1 2 M1 सम्प्राप्तौ, T3 प्राप्तौ स्त (for प्राप्तौ स्थ) M1 किल (for सह) —After 1 B3 ins

219* अनेन कर्मणा तेऽद्य परितुष्टोऽस्मि राघव ।

2 ᵃᵇ) Dg1 D4 6 8 वा (for वां) M2 यश्चैतौ (for वां खेदो) Ś1 D1-3 अध्या(D1 6 °श्रा, D2 °ध्व)श्रमे न व (D3 च) खेदो वने प्रचुरपादपे, Ñ1 आश्रमे च त्वया स्थेय वने च प्रचुरोदये —B3 reads 2ᶜᵈ in marg —ᶜ) Dm1 D3 G3 देवी (for चापि) Ś1 D1 3 सा(D3 म)चो(D1 नो)त्कण्ठति वैदेही, Ñ1 D2 मा चोत्कठेत वै(Ñ1 °* * * * [illeg])देही B3 उत्कण्ठितेति चापि, M2 अपि नोत्कंठते चेय —ᵈ) B2 भर्तृदेविका (for जनकात्मजा) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मणो वापि राघव —For 2 Ñ2 V B1 2 4 D5 7 subst B3 subst for 2ᵃᵇ only

220* अपि श्रमो न वैदेहीं बाधते रघुनन्दन ।

[V1 आश्रमोय (for अपि श्रमो) B3 repeats erroneously from मो up to रघुनन्दन in marg V1 B1 4 वैदेह्या(B1 °ह्यां) (for वैदेहीं) V1 रोचने B3 बाध्यते (for बाधते)]

19 5 13 3 17 3 एषा हि सुकुमारी च दुःखैश्च न विमानिता ।
प्राज्यदोषं वनं प्राप्ता भर्तृस्नेहप्रचोदिता ॥ ३
यथैषा रमते राम इह सीता तथा कुरु ।
दुष्करं कृतवत्येषा वने त्वामनुगच्छती ॥ ४
एषा हि प्रकृतिः स्त्रीणामासृष्टे रघुनन्दन ।
समस्थमनुरज्यन्ते विषमस्थं त्यजन्ति च ॥ ५
शतह्रदानां लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ।
गरुडानिलयोः शैघ्र्यमनुगच्छन्ति योषितः ॥ ६
इयं तु भवतो भार्या दोषैरेतैर्विवर्जिता ।
श्लाघ्या च व्यपदेश्या च यथा देवी ह्यरुन्धती ॥ ७
अलंकृतोऽयं देशश्च यत्र सौमित्रिणा सह ।
वैदेह्या चानया राम वत्स्यसि त्वमरिंदम ॥ ८
एवमुक्तस्तु मुनिना राघवः संयताञ्जलिः ।
उवाच प्रश्रितं वाक्यमृषिं दीप्तमिवानलम् ॥ ९

3 ª) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 G3 च (for हि) Ñ2 V B D6.7 सीता हि (V1 च) सुकुमाराणी —ᵇ) Ñ2 V B1.2 D6.7 सुखैश्च, Dm1 D5 G1 सुखैस्तु G2 as in text (for दुःखैश्च) Ñ2 D6.7 विनाकृता (for विमानिता) Ś1 सुखैः सम्मानिता सदा, N1 राजपुत्री यशस्विनी, B3 D1 सुखैश्चर्यवि°, B4 (marg also सुखैश्चर्यविमानिता) न सुखेन विमानिता D3 सुखैश्च मानिता सदा, D2 सुखैश्चैव विवर्धिता, T2 दुःखै श्चातपमानिता —D4 reads 3ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ñ2 V B D6.7 बहुदोषं (for प्राज्यदोषं) D3 प्राप्तं (for प्राप्ता) Ś1 Ñ1 D1-3 प्रीत्याश्रमपदं प्राप्ता —ᵈ) Dg1 भर्तुं (for भर्तृ) Ś1 D1.2 भर्तृस्नेहेन नोदिता

4 ᵃᵇ) Note hiatus between ᵃ and ᵇ G2 (ए)व (for (ए)षा) M3 येह (for राम) Ś1 Ñ1 D1-3 यथेह साध्वी (Ś1 D2 भार्या) रम(D3 मा)ते, Ñ2 V B D6.7 यथा रमेत वैदेही (for ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 सीता राम, N2 V B D6.7 वने राम (for इह सीता) G1 transp राम and सीता —After 4ᵃᵇ, M3 ins

221* यदुक्तमनया राम क्रीडार्थं तत्कुरुष्व ह ।

—ᶜ) Ś1 दुष्कृतं (for दुष्करं) Ñ2 V B D6.7 हि करोति, M3 कुरुते तु (for कृतवती) —ᵈ) M3 वनं (for वने) Ś1 तीक्ष्णता यथा, Dg1 T3 G2 म्यधिगच्छति (T2 °ती) Dt1 D5 अभिगच्छती, D1-3 न जहाति या G1 M3 अनुगच्छति, M3 अभिगच्छति (for अनुगच्छती) Ñ1 य * * * * गाम ह (illeg) Ñ2 V B D6.7 त्वत्कृते वनमागता

5 Ś1 D2 om 5ᵃ-6ᵇ —ᵃ) D3 च, L(ed) (ए)व (for हि) Ñ2 सत्कृता (for प्रकृति) —ᵇ) Ñ2 पृथिव्यां पुरुषर्षभ, D1.3 सृष्टिश्च पुरुषर्षभ —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D6.7 subst

222* प्रकृतिर्हि सदा स्त्रीणां मौरव्यं हैन्यमेव च ।

[D3 धन्यम् (for हैन्यम्) M3 मौरव्यमेव च (for the post. half)]

—ᶜ) Ñ1 D1.3 यद्दृश्यम्, G1.2 समर्थम् (for समस्थम्) D1 अनुगच्छति Dg1 D4 T G1.2 M °रज्यन्ति (D4 °न्तो) Dm1 D5 G1 Cm °रज्यन्ति G(ed) °रूपेन्द (for °रज्यन्ते) —ᵈ) G1 व्यसनस्थं (for विषमस्थं) —After 5, Ñ2 V B D6.7 ins.

223* स्वभाव एष हि स्त्रीणां सृष्टिश्च पुरुषर्षभ ।

[cf 5ᵃᵇ Ñ2 V1 सुभाव (for स्वभाव)]

6 Ś1 D2 om 6ᵃᵇ (cf v l 5) —ᵃ) Ñ2 illeg Ñ2 V B D6.7 चैव (B2.3 चापि) तीक्ष्णता (V °ता) D3 तीक्ष्णता तथा, D1 °ता यथा (for तीक्ष्णता तथा) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 दहन (for गरुड) D4 [अ]नलयो (for -[अ]निलयो) Ś1 D1 शीघ्रम्, Ñ2 B3 Dg1 Dm1 शैघ्रम्, D2 शीलम्, M2 वेगम् (for शैघ्र्यम्) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.7 M2 अनुकुर्वन्ति, D2 °वर्त्त (for °गच्छन्ति) —After 6, Ś1 Ñ1 V2 D1-3 ins

224* न तथा कालकूटं हि विषं हन्यात्यथा स्त्रियः ।

7 ª) V1 हि, B3 च (for तु) D6 om भवतो —ᵇ) B2 (with hiatus) एभिर्दोषैर् (for दोषैरेतैर्) —ᶜᵈ) B4 (marg also) कुलीना रूपसंपन्ना (for ᶜ) Ś1 Dm1 D6.7 G M2.3 देवी तु, N2 V B1.2.4 Dg1 Dt1 D1.3.4 T2 देवेषु (for देवी हि) Ñ2 श्लाघ्यैषा गुणैर्युक्ता यथा चापि ह्यरुन्धती

8 ª) Ś1 Ñ1 D1-3 स (for ऽय) Ñ2 V B D6.7 सर्वे (D3 °वि) त्व(V1 स्व)लंकृतो देशस् —ᵇ) Ñ2 V B D6.7 त्वया (for यत्र) —Dg1 Dm1 D5 G1 repeat erroneously 8ᶜᵈ after 14ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V2 D1-3 सार्धं, Ñ2 V2 B D6.7 साध्व्या (for राम) —ᵈ) M3 वसति (for वत्स्यसि) Ś1 Ñ1 D1-3 रमसे रघुनंदन, Ñ2 V2 B D6.7 वसते(B2.3 °स)चेह समाश्रमे, V1 वस त्वं हि समाश्रमे —After 8, Ś1 V2 D1-3 ins

225* चारित्रश्च त्वया राजा सायुधेन रघूत्तम ।

[D3 सायुधेन त्वया राजा (for त्वया राजा सायुधेन)]

while D4 T2 (both l 1-18 only) 2 (l 1-18 after 8 and l 19-23 after 9) G3 ins. App I (No 3) after 8

9 ª) V2 Dm1 D4.6 T3.4 G1.2 M2.3 स (for तु) G2 स यथा राघव धीमान् —ᵇ) G2 भ्रातरं (for राघव) Ś1 B4 स कृताञ्जलिः, Ñ2 V B1-3 D3.6.7 महाञ्जलिः, D1 बद्धाञ्जलिः (for संयताञ्जलिः) N1 स रामो वै कृताञ्जलिः, —Dg1 om. 9ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 प्रश्रितो Ñ1 स तदा, V2 B3 D1.3 प्रह्वं (for प्रश्रितं) —ᵈ) Ś1 D2.3 मुनि (for ऋषिं) Dm1 लसम् (for दीप्तम्) Ñ1 T1 (अ)नलम् (for (अ)नलम्).

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगवः ।
गुणैः सभ्रातृभार्यस्य वरदः परितुष्यति ॥ १०
किं तु व्यादिश मे देशं सोदकं बहुकाननम् ।
यत्राश्रमपदं कृत्वा वसेयं निरतः सुखम् ॥ ११
ततोऽब्रवीन्मुनिश्रेष्ठः श्रुत्वा रामस्य भाषितम् ।
ध्यात्वा मुहूर्तं धर्मात्मा धीरो धीरतरं वचः ॥ १२
इतो द्वियोजने तात बहुमूलफलोदकः ।
देशो बहुमृगः श्रीमान्पञ्चवट्यभिविश्रुतः ॥ १३
तत्र गत्वाश्रमपदं कृत्वा सौमित्रिणा सह ।
रमस्व त्वं पितुर्वाक्यं यथोक्तमनुपालयन् ॥ १४
विदितो ह्येष वृत्तान्तो मम सर्वस्तवानघ ।
तपसश्च प्रभावेन स्नेहाद्दशरथस्य च ॥ १५
हृदयस्थश्च ते छन्दो विज्ञातस्तपसा मया ।
इह वासं प्रतिज्ञाय मया सह तपोवने ॥ १६
अतश्च त्वामहं ब्रूमि गच्छ पञ्चवटीमिति ।
स हि रम्यो वनोद्देशो मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १७
स देशः श्लाघनीयश्च नातिदूरे च राघव ।
गोदावर्याः समीपे च मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १८ G. 3. 19. 19 B 3 13 18 L. 3 18 11

Ñ2 V B D4-7 तमृषिं सत्यविक्रम —After 9 Ś1 D1-3 ins l 35-82 of App I (No 3)

10 a) B1 2 च (for second ऽस्मि) —b) D1 यै (for मे) B4 D2 4 G2 3 M1 मुनिपुंगव M2 भगवांस्त्वम (for मुनिपुंगव) —d) Ś1 Ñ V B D4-7 सुतोष, Dt1 D6 गुरवे, D1 3 तुतोष, D2 सतोष (for वरद) D2 परमद्युति, D3 (sic) 2 G M2 परितुष्यसि (D3 °से) —After 10 M3 ins App I (No 3)

11 a) Ñ1 शुशसा (sic) (for व्यादिश) B2 मा (for मे) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 बहुपादप —Dg1 reads 11cd in marg —c) Ñ2 Dg1 D4 7 यदा, V1 B3 यथा, B1 तत्र, M3 अत्र (for यत्र) D1 G1 गत्वा (for कृत्वा) Ñ1 इच्छेयमाश्रम कर्तुं —d) Ś1 D3 3 वसेम, Dg1 वसेद, D1 वसेमो (sic) (for वसेय) Ś1 D1-3 निरता, Ñ1 यत्र वै D4 6 7 T1 2 नियत (for निरत) Ñ2 V2 B3 4 D6 7 सुखी

12 b) Ñ2 V B D6 7 तद्वच, M2 धीमत (for भाषितम्) Ñ1 श्रुत्वा राघवभाषित —After 12ab, T2 ins

226* एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् ।

—c) B3 (marg also) मद्वृत्त (for मुहूर्तं) —d) Ś1 Ñ1 धीरो, Ñ2 V B D6 धीमान्, D7 om (for धीरो) V2 ततोवाच वच शुभ ꣿ C ततः उवाचेदर्थं सविरायं ꣿ Dt1 D4 नियत्तर

13 a) Ñ2 हि योजने, B3 द्वियोजने, Dg1 [ऽ]पि योजने, D1 2 [ऽ]र्धयोजने (for द्वियोजने) Ñ2 V1 B D6 7 राम (for तात) —b) Ś1 Ñ1 V2 D1-3 M3 फलद्रुम (for °फलोदक) Ñ2 V1 B D6 7 स्वादुमूलफलैर्युत (V1 B3 3 °फलान्वित, B1 °फलायुत) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 बहूदक, Ñ2 V B D6 7 शुचिजल, M3 बहुमत (for बहुमृग) —d) Ś1 Ñ1 V D1-3 पञ्च(V1 °चवा, D1 3 [after corr] °चाव)-टीरिति श्रुत, Ñ2 B1 D6 7 पंचवटीति विश्रुत, B2-4 ख्यात पंचवटीति वै

14 a) G1 कृत्वा तत्र (for तत्र गत्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 तत्राश्रमपद कृत्वा, Ñ2 V B1-3 (also गच्छ त्वं तत्र गत्वा च) D6 7 तत्र गत्वाश्रम कृत्वा (B2 राम) —b) Ś1 Ñ V B2 3 4 D1 5 6 7 G1 राम (for कृत्वा) —After 14ab, Dg1 Dm1 D4 G3 repeat erroneously 8cd —Dg1 reads 14cd in marg —c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 निवस, Dg1 (before corr as in text) D4 T1 2 रमसि K(ed) रस्यसे (for रमस्व) Ś1 Ñ1 D2 3 त्व, D6 M3 त T3 च (for त्व) —d) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D6 7 M2 परिपालयन् (for अनुपालयन्) —After 14 K(ed) repeats l 26-30 of App I (No 3)

15 a) Ñ2 V B D6 7 चैव (for ह्येष) —b) M3 मया (for मम) Ś1 Ñ1 D3 तव(Ñ1 राम) सर्वं(D2 °र्वै) स्वय मम, Ñ2 V B D6 7 तव सर्वो मयानघ(B4 marg orig °नोत्तम) D1 [ऽ]नघ सर्वं समाधिना, D3 [ऽ]नघ सर्वं स्वयं मम —c) Ñ1 V2 B प्रभावेण —d) D2 T1 2 ह्रादाद् (for स्नेहाद्)

16 a) Dt1 G2 Ct हृदयस्थ च, T3 G3 हृदयस्थस्य, M2 हृदयस्य च (for हृदयस्थश्च) Ś1 Ñ1 D1 2 ते भावो, V1 भावस्ते, T2 मे छंदो (for ते छन्दो) Ñ2 V2 B D6 7 हृद्गतश्चैव भावस्ते —b) Dt1 D6 Ct विज्ञात (for विज्ञातस्) M2 तपसो (for तपसा) —V1 om 16cd —c) Ś1 V1 D1-3 इह वा वास कार्तुस्त्व —After 16 Ś1 V2 D1 3 ins

227* अथेह नेच्छसे वासमन्यदेशनिवासिनाम् ।

[V2 D2 अथवा (for अथेह) D1 नेच्छसि, D3 मन्यसे (for नेच्छसे) V2 वस्तुम् D1 स्थातुम् (for वासम्) D1 2 निवासिनाम् V2 D3 अथ नेह(V2 °ह)निवासिने (for the post half)]
while Dm1 D8 G1 2 M ins

228* वसन्त त्वा जना सर्वे ह्यास्यन्ति रघुनन्दन ।

17 a) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 वच ब्रूमो (for अहं ब्रूमि) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 M2 3 इव (for इति) —Ñ1 om (hapl ?) 17c–19b —c) B1 रम्ये (for रम्यो) B2 M2 (before corr) वनोद्देशे —d) B3 यत्र (for तत्र) T3 रस्यति

18 Ñ2 om 18 (cf v l 17) B2 repeats 18 after 21 —b) B4 (second time) [अ]तिदूरे (for °दूरे) V2

19 20 / 13 19 / 18 11 प्राज्यमूलफलश्चैव नानाद्विजगणैर्युतः ।
विविक्तश्च महाबाहो पुण्यो रम्यस्तथैव च ॥ १९
भवानपि सदारश्च शक्तश्च परिरक्षणे ।
अपि चात्र वसन्राम तापसान्पालयिष्यसि ॥ २०
एतदालक्ष्यते वीर मधूकानां महद्वनम् ।
उत्तरेणास्य गन्तव्यं न्यग्रोधमभिगच्छता ॥ २१
ततः स्थलमुपारुह्य पर्वतस्याविदूरतः ।
ख्यातः पञ्चवटीत्येव नित्यपुष्पितकाननः ॥ २२
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
सत्कृत्यामन्त्रयामास तमृषिं सत्यवादिनम् ॥ २३
तौ तु तेनाभ्यनुज्ञातौ कृतपादाभिवन्दनौ ।
तदाश्रमात्पञ्चवटीं जग्मतुः सह सीतया ॥ २४
गृहीतचापौ तु नराधिपात्मजौ
विषक्ततूणौ समरेष्वकातरौ ।
यथोपदिष्टेन पथा महर्षिणा
प्रजग्मतुः पञ्चवटीं समाहितौ ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

वर्तेते, B3 (second time) राघव (for राघव) —G3 om 18^e–19 D4 om 18^cd —^c) D3 तु (for च) —^d) Ś1 V2 B3 (second time as in V1) तत्र सीता तु (V2 च B3 हि) Ñ2 B1 2 4 D1 3 5 7 सीता त(B3 य)त्र हि (D1 3 ह) V1 तत्र सीताभि, D2 तत्र सीतानु (for मैथिली तत्र) T3 रस्यति

19 Ñ1 om 19^ab (cf v l 17) G2 om 19 (cf v l 18) —^a) Ś1 D3 प्राज्य N2 D5 7 स्वादु, B1 प्रास B2 3 (marg also) 4 (marg also as in Ś1) प्रास्य (for प्राज्य) Ñ2 V B1 Dg1 Dt1 Dm1 D8 8 T3 G1 3 M फलैस्तु, B3 फल (for फलश्च) —^b) Ñ2 V B D5 7 मृग (for द्विज) N2 B1–3 Dg1 Dt1 D2–7 T G1 M2 3 Cg गणायुत, V1 गणान्वित (for गणैर्युत) Ś1 D1 3 बहुपादपशोभित —^c) Ś1 महापुण्यो (for °बाहो) —^d) Ś1 रम्योगम्यस्, B3 D1 8 पुण्यारण्यस् (for पुण्यो रम्यस्)

20 ^a) Dt1 D1 6 T3 सदाचार (for सदारश्च) —^b) V1 प्रशक्त (for शक्तश्च) Dg1 reads परिरक्षणे in marg G2 रामपश्चैव रक्षणे —^d) D1 6 T3 पालयिष्यति (for °सि) D3 तापसा मुनिसत्तमा

21 ^a) Ś1 N B2–4 D1–3 5 7 आलोक्यते (for °लक्ष्यते) Ñ2 V B D5 7 राम (for वीर) —^b) N2 Dt1 D5 7 G2 महावनं, V1 महापुर —^d) Ś1 B Dm1 D1 3 अधिगच्छता (Ś1 °त, B3 D2 °त) Ñ1 D6 G1 3 अभिगच्छत, V2 Dt1 D3 6 T1 3 M3 (marg sec m also अधिगच्छता) अपि गच्छता (D6 T2 3 °त) D3 परिमार्गेत, L (ed) अधि मध्यत (for अभिगच्छता) —After 21 B3 repeats (var) 18

22 ^a) Ñ1 D2 6 7 M3 तत्र (for तत) Ś1 Ñ1 D1–3 स्थलीषु रम्यासु Ñ2 V2 M3 स्थलीमुपारुह्य V1 B D5 7 स्थलीमुपारूढा (V1 °ढ, B3 °ढां) G3 स्थलमुपालक्ष्य, M1 (also as in text) स्थलमुपागम्य (for स्थलमुपारुह्य) —^b) B1 D2 G1 पर्वतस्य निदूरत, D4 पर्वतस्याविं° —Dg1 om 22^cd —^c) Ś1 D3 L (ed) पञ्चवटी च पश्य (L (ed) °इवै) ता, N1 D3 पञ्चावटी पञ्चवटी, Ñ2 V B D5 7 तत्र पञ्चवटी नाम (V3 B1 राम B2 om) D1 पञ्चकूपा पञ्चवटी (sic) —^d) Ś1 D2 3 T3 G2 नित्य (for नित्य) Ś1 Ñ1 D1–3 कानना (for -कानन) Ñ2 V B D5 7 दिव्य (V2 नित्य) पुष्पितकानना —After 22 Ñ2 V B D3 5 7 ins

229* ता गत्वा राघव क्षिप्रमितस्त्वं वस्तुमर्हसि ।
स्वस्ति प्राप्नुहि काकुत्स्थ गम्यतां वत्स मा चिरम् ।

[(l 1) B1 त (for ता) V क्षिप्रम् (for क्षिप्रम्) G (ed) द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 अर्हति —(l 2) V1 अथ (for वत्स)]

23 ^a) Ñ2 V B D5 7 एवमुक्तस्त्वगस्त्येन (by transp) —^b) Ś1 Ñ1 D1 3 स मुनि दीप्ततेजस

24 ^a) B4 च (for तु) D4 [अ]भ्यनुज्ञात (for °ज्ञातौ) —^b) Ñ1 V2 B1 4 [अ]भिवादनौ, G2 °नन्दनौ (for [अ]भिवन्दनौ) —^cd) Ś1 Dt1 Dm1 D1 3 6 8 T3 G M3 तमाश्रम, Dg1 तत्राश्रम, M1 तदाश्रम (for °श्रमात्) M3 सीतया सह (by transp) Ñ2 V B D5 7 सीतया सह काकुत्स्थौ जग्मतुर्वास (D5 7 °ह) काङ्क्षिणौ

25 ^a) V2 B2 च (for तु) —^b) Ś1 B2 विमुक्त, B1 T1 2 त्रिविक्त, B3 निषक्त (for विषक्त) Dt1 Dm1 D3 8 G3 Ck t -तूणि (for -तूणौ) Ś1 D2 समरावकातरौ, V2 समरेष्वतावुभौ (sic) D3 समरेष्व° (for समरेष्वकातरौ) —^c) T3 तथा (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 पथा महा (D2 महापथा [meta]) यशौ (for पथा महर्षिणा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 दण्डकारण्यनिवास, Ñ1 अगस्त्यदर्शन, Ñ2 V B2–4 D5 7 अगस्त्योपदेश (V1 °श) B1 पञ्चवटीगमनमगस्त्योपदेश, D2 अगस्त्यसुदर्शन, D3 दण्डकारण्ये, D3 पञ्चवटीकथन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 Dt1 D2 om N2 V2 B3 D1 7 19 V1 18 B2 4 20 Dg1 Dm1 D4 6 8 T G M1 23 D3 22 D5 16 M2 3 14 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

१३

अथ पञ्चवटीं गच्छन्नन्तरा रघुनन्दनः ।
आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥ १
तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वनस्थं रामलक्ष्मणौ ।
मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥ २
स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥ ३
स तं पितृसखं बुद्ध्वा पूजयामास राघवः ।
स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छ नाम च ॥ ४
रामस्य वचनं श्रुत्वा कुलमात्मानमेव च ।
आचचक्षे द्विजस्तस्मै सर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५
पूर्वकाले महाबाहो ये प्रजापतयोऽभवन् ।
तान्मे निगदतः सर्वानादितः शृणु राघव ॥ ६
कर्दमः प्रथमस्तेषां विकृतस्तदनन्तरम् ।
शेषश्च संश्रयश्चैव बहुपुत्रश्च वीर्यवान् ॥ ७   G 3 20 7 / B 3 14 7 / L 3 19 7

13

D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामार्पणं, M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵃᵇ) G1 अंतरे (for अन्तरा) Ś1 D2 पञ्चवटीं तु गच्छन्नन्तरे (D2 °रा) रघुनन्दनौ, Ñ V B D1 3 6 7 पञ्च(D3 °चा)वटीं तु गच्छतमन्तरा रघुनन्दन —After 1ᵃᵇ, D3 ins

230* राम कमलपत्राक्षं सयुगेऽव्ययपलायिनम् ।
महापक्षो महातुण्ड शिखिवासी महाबल ।

—Ñ1 illeg for ᶜ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 6 7 महागृध्रो, B2 महान्गृध्रो, M2 महागृध्र (for °काय) —ᵈ) Dm1 पराक्रम Ś1 N V B D1-3 6 7 M2 जटायुरिति विश्रुत (M2 °त)

2 Ñ2 V B D6 7 om 2 —ᵃ) Ś1 D5 तु D1 च, D3 [स]थ (for तौ) M2 तु दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तौ) G1 महाबाहू (for °भागौ) M2 reads from महा up to 3ᵇ in marg sec m —ᵇ) Ś1 D1-3 वनस्थौ, Dg1 Dm1 D4 5 T2 3 G2 M1 2 Cv g वटस्थ (for वनस्थं) —For 2ᶜᵈ, Ś1 D1-3 subst

231* मेनाते राक्षसं गृध्रं तत्र चैनाभ्यभाषताम् ।
ब्रुवाणौ को भवानेव तिष्ठ तिष्ठ निशाचर ।

[(l 1) D1 मत्वा तौ D3 गच्छेते (for मनाते) —(l 2) Ś1 इति, D2 अत्र (for एव)]

3 M2 reads 3ᵃᵇ in marg sec m (cf v l 2) Ñ1 illeg up to प्रीय in ᵇ (see v l) —ᵃ) Ś1 D2 तातौ, D3 स त, D6 om तौ (subm) (for स तौ) Ñ2 V B D6 7 स राम श्लक्ष्णया वाचा —ᵇ) Ñ4 reads सौम्यया in marg Ś1 स्मयमानया, Ñ V B D1-3 6 7 प्रीय(Ñ2 illeg)माणया (for प्रीणयन्निव) —ᶜ) B2 बन्धु (for वत्स) M3 reads वत्स मां in marg sec m M2 वेत्थ (for विद्धि)

4 ᵃ) Dt1 सत D1 पितु (for पितृ) Ñ2 D6 7 ज्ञात्वा, V B Dt1 D6 मत्वा (for बुद्ध्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 पूजयित्वा सलक्ष्मण (Ś1 स राघव) L(ed) पूजयित्वा च राघव —ᶜ) M2 चास्मै (for तस्य) Ñ1 D5 तस्मै स्वकुलमव्ययम्, D1 2 M3 तस्मै कुशलमव्ययम् —ᵈ) Ñ1 D1-3 M3 2 आचचक्षे स्वनाम च (D3 तु मानद) M1 अथापृच्छ स्वनाम च ※ Cv स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छेति सम्यक् पाठ ※ —For 4ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V B D6 7 subst while D3 ins after 4

232* कुशलं नामय चैनमपृच्छद्विनयान्वित ।
आत्मन सम्भव तात सखित्वं कुलमेव च ।
कथयेत्यथ स प्राह राम कौतूहलान्वित ।

[(l 1) Ś1 B2 3 (m also as above) [च]वम्, D3 [ए]र (for [व]नम्) D3 पप्रच्छ प्रतिपूजयन् (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V1 प्रभव (for सम्भव) D6 सपूर्वैनमपृच्छश्च कुलसंनिधिमेव —(l 3) D3 राम कौतूहलाच्चैव तदा भोमिविक्रमा सह]

5 ᵃ) Ñ B1-3 D1 2 तु वच , V D3 च वच (for वचन) D4 T2 3 transp ᵇ and ᵈ —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 2 6 7 स्वकुल(D2 कुशल, D1 स कुल) जन्म चात्मन —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B1-3 D6 7 द्विजश्रेष्ठो, B4 स्वगुत्तात (for द्विजस्तस्मै) —ᵈ) G1 समुद्भव Ś1 Ñ2 V B D6 7 यथावत्परिपृच्छते (Ś1 Ñ2 V3 B2 3 °त) D1 सर्वं श्रुत यथाश्रुत, D2 सर्वमुत्तममद्भुत, D3 सर्वं तु कृतमद्भुत ※ Cr सर्वभूतसमुद्भव, आचचक्षे इति शेष । आत्मानं आत्मना चेत्यर्थं । Ck रामस्य वचनं श्रुत्वेति । वचनं नाम प्रश्नविषयक वचनमित्यर्थं । सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्ष इति प्रसङ्गादिति शेष । आत्मान आत्मनाम चेत्यर्थं ※

6 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 आदिकाले —Ñ2 reads 6ᵈ in marg —ᵇ) D7 येऽभवन्ब्रह्मण सुता —ᶜ) V1 B1 D1 2 तन् (for तान्) B3(sup lin also as in text) सर्वम् (for सर्वान्) —ᵈ) Ś1 आदत (for आदित)

7 ᵃ) B1 राम (for तेषा) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V3 (m also विक्रातस्) B1 2 4 D1-4 8 G1 3 M विक्रीतस्, B3 विक्रीडस्, Dm1 विक्रीडस्, D6 7 विक्रा(तस्, G2 विश्रीतस् (for विकृतस्) Ñ2 Dg1 D4-7 T1 2 G1 M3 अनतर (for अनन्तरम्) —ᶜ) Ś1 सुव्रतश्चैव, Ñ V B D1 2 4 7 सु(D3 स)व्रतश्चैव, Dm1 D3 G3 M1 2 सुश्रयाश्चैव, D3 बहुपुत्रस्तु (for संश्रयश्चैव) —ᵈ) D2 सुव्रतश्चैव, D6 वपुपुत्रश्च, G1 बहुपुत्रस्य (for बहुपुत्रश्च) M1 बहुपुत्र प्रतापवान्

१३

अथ पञ्चवटीं गच्छन्नन्तरा रघुनन्दनः ।
आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥ १
तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वनस्थं रामलक्ष्मणौ ।
मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥ २
स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥ ३
स तं पितृसखं बुद्ध्वा पूजयामास राघवः ।
स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छ नाम च ॥ ४
रामस्य वचनं श्रुत्वा कुलमात्मानमेव च ।
आचचक्षे द्विजस्तस्मै सर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५
पूर्वकाले महाबाहो ये प्रजापतयोऽभवन् ।
तान्मे निगदतः सर्वानादितः शृणु राघव ॥ ६
कर्दमः प्रथमस्तेषां विकृतस्तदनन्तरम् ।
शेषश्च संश्रयश्चैव बहुपुत्रश्च वीर्यवान् ॥ ७ G 3 20 7 B 3 14 7 L 3 19 7

13

D6 begins with ॐ, T3 with श्रीरामार्पण, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^ab^) G1 क्षंतरे (for अन्तरा) Ś1 D2 पञ्चवटीं तु गच्छंस्तावन्तरे (D3 °रा) रघुनन्दनौ, Ñ V B D1.3.4.7 पञ्च(D1 °चा)वटीं तु गच्छंस्तमन्तरा रघुनन्दन —After 1^ab^, D2 ins

230* राम कमलपत्राक्ष सपुत्रो(?)वपलापिनम् ।
महापक्षो महातुण्ड विस्मितार्थो महाबल ।

—Ñ2 illeg for ^c^ —^c^) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 महा गृध्रो, B2 महान्गृध्रो, M3 महागृध्र (for °काय) —^d^) Dm1 -पराक्रम Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 M2 जटायुरिति विश्रुत (M2 °त)

2 Ñ2 V B D6.7 om 2 —^a^) Ś1 D1 तु D2 च, D3 [क्ष]च (for तौ) M3 तु दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तौ) G1 महाबाहू (for °भागौ) M2 reads from महा up to 3^b^ in marg sec m —^b^) Ś1 D1-3 वनस्थौ, Dg1 Dm1 D4.5 T3.4 G1 M1.2 Cv g वनस्थ (for वनस्थं) —For 2^cd^, Ś1 D1.2 subst

231* मेनाते राक्षस गृध्र तदा चैवाभ्यधावताम् ।
ब्रुवाणा कौ भवानेव तिष्ठ तिष्ठ निशाचर ।

[(l 1) D1 मत्वा तौ, D2 मन्येत (for मेनाते) —(l 2) Ś1 इति, D2 अत्र (for एव)]

3 M2 reads 3^ab^ in marg sec m (cf 1 l 2) Ñ1 illeg up to प्रीय in ^d^ (see v l) —^a^) Ś1 D2 ततो, D3 स तं, D5 om तौ (subm) (for स तौ) Ñ V B D5.7 स राम श्लक्ष्णया वाचा —^b^) Ñ reads सौम्यया in marg Ś1 सान्त्वयन्या, Ñ V B D1-3.6.7 प्रीत(Ñ1 illeg)मानया (for प्रीणयन्निव) —^c^) B2 वत्स (for वत्स) M2 reads वत्स मा in marg sec m M2 चेय (for विद्धि)

4 ^a^) Dt1 सत D1 पितु (for पितृ) Ñ2 D5.7 ज्ञात्वा, V B Dt1 D6 मत्वा (for बुद्ध्वा) —^b^) Ś1 Ñ1 D1-3 पूजयित्वा सलक्ष्मण (Ś1 स राघव) L(ed.) पूजयित्वा च राघव —^c^) M2 चास्मै (for तस्य) Ñ1 D2 तस्मै स्वकुलमव्ययम्, D1.2 M3 तस्मै कुशलमव्ययम् —^d^) V1 D1-3 M1.2 आचचक्षे स्वनाम च (D3 तु सानद) M1 अथापृच्छत्स्वनाम च ॐ Cv स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छेति सम्यक् पाठः ॐ —For 4^cd^ Ś1 Ñ2 V B D5.7 subst, while D3 ins after 4

232* कुशलानामय चैतमपृच्छद्विनयान्वित ।
आसन समत तात मगति कुलमेव च ।
कथयेत्यथ स प्राह राम कौतूहलान्वित ।

[(l 1) Ś1 B3.4 (m also as above) (प)वम् D7 [प]व (for [प]नम्) D5 पप्रच्छ प्रविश्रुतवान् (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V1 सम्प्र (for समत) D1 सपूर्वितमपृच्छच्च कुलसन्निभमव —(l 3) D1 गन कौतूहलाच्च तदा गीर्मत्रिणा मह]

5 ^a^) Ñ B1-3 D1.2 तु वच, V D5 च वच (for वचन) D1 T1.2 transp ^b^ and ^d^ —^b^) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 स्वकुल (D1 कुशल, D7 स कुल) जन्म चात्मन —^c^) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1.2 द्विजश्रेष्ठो, B4 स्यपूतात्त (for द्विजस्तस्मै) —^d^) G1 -समुद्भव Ś1 Ñ2 V B D6.7 यथावत्परिपृच्छते (Ś1 Ñ2 V2 B3.4 °त) D1 सर्वं श्रुतं यथाश्रुतं, D2 सर्वभूतसमुद्भव, D3 सर्वं तु कृतमद्भुत ॐ Cr सर्वभूतसमुद्भव, आचचक्षे इति शेष । आत्मान आत्मना चेत्यर्थं । Cl रामस्य वचन श्रुत्वेति । वचन नाम प्रश्नविषयक वचनमित्यर्थं । सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्षे इति प्रसङ्गादिति शेष । आत्मान आत्मनाम चेत्यर्थं ॐ

6 ^a^) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 आदिकाले —Ñ2 reads 6^b^ in marg —^b^) D7 येभवन्महाभाग सुता —^c^) V1 B1 D1.2 तन् (for तान्), B1 (sup lin also as in text) सर्वम् (for सर्वान्) —^d^) Ś1 भारत (for आदित)

7 ^a^) B1 राम (for तेषां) —^b^) Ś1 Ñ V1 (m also विक्रातस्) B1.2.4 D1-4.6 G1.3 M विक्रीतस्, B3 विक्रीडस्, Dm1 विक्रीडस्, D5.7 विक्रान्तस्, G2 विक्रीतस् (for विकृतस्) Ñ2 Dg1 D5-7 T1.2 G1 M3 अनन्त (for अनन्तरम्) —^c^) Ś1 सुव्रतश्चैव, Ñ V B D2.6.7 सु(B1 स)व्रतश्चैव, Dm1 D6 G2 M1.2 सुप्रवाश्चैव, D3 बहुपुत्रस्तु (for संश्रयश्चैव) —^d^) D3 सुव्रतश्चैव, D4 बहुपुत्रश्च, G1 बहुपुत्रस्य (for बहुपुत्रश्च) M1 बहुपुत्र प्रतापवान्

3 20 8 3 14 8 3 19 8 स्थाणुर्मरीचिरत्रिश्च क्रतुश्चैव महाबलः ।
पुलस्त्यश्चाङ्गिराश्चैव प्रचेताः पुलहस्तथा ॥ ८
दक्षो विवस्वानपरोऽरिष्टनेमिश्च राघव ।
कश्यपश्च महातेजास्तेषामासीच्च पश्चिमः ॥ ९
प्रजापतेस्तु दक्षस्य बभूवुरिति नः श्रुतम् ।
षष्टिर्दुहितरो राम यशस्विन्यो महायशः ॥ १०
कश्यपः प्रतिजग्राह तासामष्टौ सुमध्यमाः ।
अदितिं च दितिं चैव दनूमपि च कालकाम् ॥ ११
ताम्रां क्रोधवशां चैव मनुं चाप्यनलामपि ।
तास्तु कन्यास्ततः प्रीतः कश्यपः पुनरब्रवीत् ॥ १२

8 D5 om (hapl.) 8 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D7 पुलहस् (for चाङ्गिरास्) Ñ1 D1-3 सत्यश्रवा (Ñ1 °श्रत) पुलस्त्यश्च D7 पुल- -हश्चैव (om hapl) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D7 चैव वीर्यवान् (for पुलहस्तथा)

9 ᵃ) V1 B2-3 (m also as in text) 4 Dm1 D7 8 G3 अवरो (for अपरो) —ᵇ) Ś1 च वीर्यवान्, B1 G2 तथैव च (for च राघव) —ᶜ) Dg2 S Cv 1 काश्यपस्, Cm g कश्यपश्च (as in text) D3 G1 2 तु (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 महाभागस्, B2 D1 3 °भाग (for °तेजास्) —ᵈ) Ś1 D1-3 तु Ñ1 illeg (for च) Ñ1 पचम (for पश्चिम) Ñ2 V B D5 7 आसीदपश्चिम

10 ᵃ) Ñ1 illeg for प्रजापतेस्तु Ś1 Ñ2 V2 B1 D5 7 च (for तु) —ᵇ) Dt1 D8 T3 विश्रुता, D6 T1 2 विश्रुत G2 च श्रुत (for नः श्रुतम्) —ᶜ) Ś1 तस्य G1 नाम (for राम) —ᵈ) Ñ1 V B M3 यशस्विन, V* D5 महाव्रता B3 (also) D2 मनस्विन, T2 3 M1 3 महायशा (for महायशः) Ś2 D3 तपस्विन्यो यशस्विन D7 यशस्विनो महाव्रत (sic) —After 10 [V1 D1-3 ins while Ś1 Ñ V2 B Dm1 D5 7 8 G1 2 M2 3 ins l 3 only after 11ᵃᵇ

233* धान्यो धर्माय प्रददौ दक्षो दश सुमध्यमा ।
त्रयोदश सुता वीर मारीचेस्तु परिग्रह ।
अङ्गिराश्चापरा राम कन्या प्रत्यङ्गिराश्च या ।
देवा धर्मश्च सोमश्च तथैवान्ये महर्षय ।
विंशतिश्चापरा सप्त दक्ष सोमाय वै ददौ ।
कन्या ऋषिभ्य प्रददौ दश कन्या सुतेजस ।
धर्मस्त्व जनयत्पुत्रान्साध्याया द्वादशात्सुतान् ।
साध्यान्देवान्प्रसुश्रेष्ठ देवेभ्योऽपि परान्दिवि ।
वसवोऽष्टौ वसोर्धर्माज्जातास्त्रैलोक्यपूजिता ।
धार्यते यैर्जगत्सर्वं सस्थावरजङ्गमम् ।
विश्वाया जज्ञिरे विश्वे दक्षक्रतुमुखा दश ।
मरुत्वत्या मरुत्वन्तो भानवो भानुना स्मृता ।
रम्बापुत्र स्मृतो घोष सकल्पाया सनामक ।
मुहूर्ताया स्मृतास्त्रिंशन्मुहूर्ता लोकपूजिता ।
साम्या वीथ्या स्मृता पुत्रास्त्रय पन्थान एव च ।
पृथिवीविषय सर्वं मरुन्धत्या व्यजायत ।
कन्या सोमस्य या प्रादाद्दक्ष प्राचेतस प्रभु ।
सया नक्षत्रयोगिन्यस्तासा पुत्रास्तु दीप्तस ।

[(l 1) D2 प्रददौ (for प्रददौ) —V1 D1 2 om l 3 and 4 —(l 3) Dm1 D5 8 M2 3 आंगिरास्तु, G2 3 अगिरस्तु (for अङ्गिराश्च) D3 M2 [अ]पर (sic) (for [अ]परा) Ñ1 D2 तासां (for कन्या) Dm1 D6 G2 3 M2 3 कन्यास् प्रत्यङ्गिरेरिता (for the post half) —(l 5) D3 त्रिंशति D1 सोमाय प्रददौ तदा (for the post half) —(l 6) D1 सुचेतस (for सुतेजस) —(l 7) D2 च (for तु) V1 [अ]सुतान्, D3 [अ]च्युत (for [अ]च्युतान्) —(l 8) D1 देवेभ्योऽप्यधिकान्दिवि, D3 देवेभ्योऽपि तत परान् (for the post half) —(l 9) D1 च धर्माद्या, D2 च धर्मज्ञास् (for वसोर्धर्माच्च) D2 तथैते लोकपूजिता (for the post half) —(l 10) D1 वै (for यैर्) V1 सदम्य (hypm) D2 गन्द (for सह) —(l 11) V1 राम (for विश्वे) V1 देवा ऋतुमया दश (for the post half) —(l 12) D1 transp मानवो and भानुना —(l 13) V1 लम्बापुत्रा स्मृता घोरा (for the prior half) D1 सकल्पाया (for सकल्पाया) V1 सनायक D3 सनातन (for सनामक) —(l 14) V1 त्रयश् (for स्मृताश्) V1 विश्रुता (for पूजिता) —(l 15) D1 नास्या (for साम्या) V2 याम्या विश्व, D2 याम्यायाश्च (for साम्या वीथ्या) —(l 16) D2 पृथिव्या विषय सर्वे (for the prior half) D1 2 मरुत्वत्या (for मरुन्धत्या) D3 अजायत —(l 18) D2 सा (for सर्वा) D2 तु (for तु)] —After 10 M2 ins

234* ददौ स दश धर्माय काश्यपाय त्रयोदश ।
सप्तविंशति सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ।
द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे तथा ।
द्वे कृशाश्वाय विदुषे दत्ता दक्षस्य कन्यका ।

11 For subst in V1 D1-3 cf 1 l 12 Dg1 reads 11ᵃᵇ in marg —ᵃ) Dt1 Dm1 D4 6 T1 2 G M काश्यप B3 (after corr) प्रीति (for प्रति) —ᵇ) Ñ2 D5 7 सप्त (for अष्टौ) Ñ1 illeg for सु Ś1 V2 च पञ्च च (for सुमध्यमा) —After 11ᵃᵇ Ś1 N V1 B Dm1 D5-8 G2 3 M2 3 ins l 3 of 233* —ᶜ) Ś1 अदितिश्च दितिश्चैव —ᵈ) D6 दनुम् Dm1 D8 G3 [अ]थ (for च) Dg1 Dm2 D4 6 T1 2 G M1 कालिका Ś1 Ñ2 V B1-3 D5 7 कालका दनुश्चे(Ś2 °रे)व च Ñ1 दनूं चैवाथ कालिका, B4 कालका च दनूं तथा

12 ᵃ) L(ed) क्रौंचवशा (for क्रोधवशा) —Ñ1 illeg for 12ᵇ —ᵇ) M3 दनु (for मनु) M3 [अ]मलाम् (for [अ]नलाम्) Ś1 Ñ2 V B D5 7 बलामतिबलामपि (Ś1 °बला तथा) —For 11–12ᵇ, D1-3 subst while V1 subst l 1 only for 11ᵃᵇ

पुत्रांस्त्रैलोक्यभर्तॄन्वै जनयिष्यथ मत्समान् ।
अदितिस्तन्मना राम दितिश्च दनुरेव च ॥ १३
कालका च महाबाहो शेषास्त्वमनसोऽभवन् ।
अदित्यां जज्ञिरे देवास्त्रयस्त्रिंशदरिंदम ॥ १४
आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च परंतप ।
दितिस्त्वजनयत्पुत्रान्दैत्यांस्तात यशस्विनः ॥ १५
तेषामियं वसुमती पुरासीत्सवनार्णवा ।
दनुस्त्वजनयत्पुत्रमश्वग्रीवमरिंदम ॥ १६

G 3. 20
B 3. 14
L 3. 19

235* या कन्या प्रतिजग्राह कश्यपो भगवान्प्रभुः ।
नामानि तासां सर्वाणि शृणु राम महामते ।
अदितिर्दितिर्दनुः प्राज्ञा अरिष्टा सुरसा तथा ।
सुरभिर्विनता कद्रुस्ताम्रा क्रोधवशा इरा ।
प्राधा मुनिश्च महाभागा धर्मविद्या सुधार्मिका ।

[(l. 2) D2 सर्वासां D3 महात्मन् (for °मते) —(l. 3) Prior half hypm. D2 चैव (for प्राज्ञा) D2 दक्षा क्रोधवशा इरा (for the post. half) D5 अदितिर्दितिर्दनुः प्राज्ञा सुरसा सुरभिः —(l. 4) D5 तथा (before corr. महा)नाश्च मुनिः कद्रू सुरभिर्विनता मुखा D3 सुरभि विनता कद्रू ताम्रा क्रोधवशाथ च —D2.3 om. l. 5.]

—c) Ñ1 illeg. for वास्तु. Ś1 पञ्चो (for कन्यास्तु). Ś1 Ñ2 V B D1.5.7 भूतं N1 D2 तदा D1 सुष (sic) (for तत). D1 सदा, V3 प्रीता (for प्रीत.) —d) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S काश्यप. Ś1 Ñ2 V B D2.5.7 काश्यपम्, D3 G1 M3 पतिर् (for पुनर्). Ñ1 illeg. for प पुनर्.

13 a) D6 M2 कर्तॄन्, G2 मोक्तॄन् (for भर्तॄन्). Ś1 मे, G1 च (for वै). D1 पुत्रांस्त्रिलोकनाथांश —b) N1 सुस्थिरान्. D2 दुर्धरान् (for मत्समान्). Ś1 N2 V D1-3 D5.7 मत्त (B1 दत्त. L(ed.) सत.) स्तनयिष्यथ. B2 मत्तश्च स्तनयिष्यथ (hypm.). D3 जनयिष्यत सुस्थिरान्. —After 13ab, Ś1 V3 B4(m.) ins.:

236* इति भर्ता वरं तासां प्रादात्तु प्रीतमानसः ।
[V3 B4 सुप्रीतमानसः (for तु प्री°).]

—c) D5 तनया (for तन्मना). B3 D3 राघव (for राम). —d) Ś1 N2 V B Dg1 D1-3.5.7 T2 G1.2 मनुरप्येवं. N1 मनुरेव च (for दनुरेव च).

14 a) Dg1 Dm1 D4.8 T1.3 G M1.3 Cg कालिका (for कालका). G1 महाभाग (for °बाहो). Ś1 Ñ V B D1.2.5.7 दनुश्च (N1 illeg. after दनुश्च up to b) कालका (Ś1 °कश्च) चैव. D3 दनुश्चैव महाभागो —b) Ś1 N2 V B D1-3.5.7 M2.3 शेषाः (विमनसो) (for शेषास्त्वमनसो). —d) Dm1 अरिंदम.

15 b) T2 M3 स्वश्विनौ (for अश्विनौ). —c) Dm1 हि (for तु). —For 14c–15 Ś1 N V B D1-3.5.7 subst. while G1 subst. l. 1–2 for 14c–15b.

237* अदितिर्जनयामास त्रयस्त्रिंशत्सुरान्सुतान् ।
आदित्यांश्च वसूंश्चैव रुद्रांश्चैवाश्विनावपि ।
दितिस्तु जनयामास दैत्यांश्चैव यशस्विनः ।

[G1 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) V1 D1-3 G1 कश्यपात्. V B2.4 पुत्राननुपमान् (by transp.) B2 महात्मनः. G(ed.) गुणान्वितान् (for सुरान्सुतान्). Ñ1 अदितिश्च दनुश्च सुतान्, D1 आदित्यांश्च सुतान्. D2 आदित्यान्वीर्यसंपन्नान्. D3 अदितिस्त्वजनयत्पुत्रान्. G1 त्रयस्त्रिंशत्सुतान्सुरान् (for the post. half) —D1.2 om. l. 2. —(l. 2) V1 वसूंश्चैव (for वसूंश्चैव). Ś1 Ñ1 अपि (for अपि). Ñ1 D3 G1 आदित्यान्वसवो रुद्रानश्विनौ चैव राघव —(l. 3) Ś1 Ñ1 B3.4 च (for तु). V3 D3 पुत्रांस्तु (for दैत्यांश्च). Ñ V B1.2 D2.5.7 तान् D1.2 महा (for यश). Ñ2 V3 D5.7 मनस्विन. B2 महाबलान्. D2.4 महत्त्वे (for यशस्विन).]

16 a) Ś1 Ñ1 V B D1.2 तेषाम् —b) Ś1 Ñ V B D5.7 पुरा (Ñ1 illeg. after पु. B1 °रा) सीदिय (Ś1 N2 B2 °रमु) महार्णवा. D1.2 पुरा सवनकानना. G2 पुरासित्सवनार्णवा. —B1 transp. 16cd and 17ab —c) T2 मनुम्. Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D2.7 च (for तु). D1.2 पुत्रान् (for पुत्रम्). —d) Ś1 अश्विशीर्षम् (for अश्व°). B1 मनुत्तम. D6.7 अरिंदम (for अरिंदम). D1.2 विप्रचित्ति (D1 °त्रि) मुख्यान्बहून्. Cv दैत्यानिति । वासनी नरककालकौ कालका, दनुरश्वग्रीवमेक पुत्रं मनुरत्नमहाशुत्तो मनुष्यान् अन्यास्तु नवस्वयमिष्यावरान् जनयामासुः । श्येनी श्येनांश्च गृध्रांश्च व्याघ्रीन् सुनेत्राः । एतादृशी तु इमाश्च कन्द्रमाश्च सर्वेश इति पाठक्रमः (as in text) ⊕ —After 16 D1.2 ins. while V1 ins. after 17ab:

238* समापुत्रौ स्मृतौ रौद्रौ सध्ययोर्वेश्वानरौ ।
दारुणावग्निकालस्य निसम्या तु दारुणौ ।
विरूपौ विकृतौ माघौ सर्वसत्त्वभयंकरौ ।
महात्मनौ महासत्त्वावन्तर्धानचरावुभौ ।
मरुद्यामननमाग्नौ नव चैव बलीयसौ ।
तयोः पुत्राश्च राजेन्द्र बहवो रात्रिचारिणः ।
अनायुषः स्मृता पुत्रा बलपुत्रादयो गताः ।
महाकाया महामायाः कोटिशस्ते भयंकराः ।
मुने पुत्रास्तु बहवो गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
अन्याश्चाप्सरसो दृष्टा यज्ञे दानवसत्तमाः ।
प्रजापत्य तु कन्यया जज्ञिरे क्रोधनोत्तमाः ।
कालक्रोधवशाः सर्वे नरिष्टे दानवादयः ।
अनेकशतसाहस्रा बलवन्तस्तरस्विनः ।

[(l. 1) D1 समापुत्रौ D2 रुद्रौ° —(l. 2) D2 च (for हि) D1.2 च (for तु) —(l. 4) D1 महात्मने (for महात्म°) —(l. 6) D1.2 दैत्यश्च (for राजेन्द्र) —(l. 7) D1.2 स्मृता (D2 स्मृता) इति पुत्रा (for the post. half) —(l. 8) D1 महावीर्याः (for °मायाः) D2 महामायाः महाबलाः (by transp.)]

G 3 20 17 B 3 24 17 L 3 19 18 नरकं कालकं चैव कालकापि व्यजायत ।
क्रौञ्चीं भासीं तथा श्येनीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम् ॥ १७
ताम्रापि सुषुवे कन्याः पञ्चैता लोकविश्रुताः ।
उलूकाञ्जनयत्क्रौञ्ची भासी भासान्व्यजायत ॥ १८
श्येनी श्येनांश्च गृध्रांश्च व्यजायत सुतेजसः ।
धृतराष्ट्री तु हंसांश्च कलहंसांश्च सर्वशः ॥ १९
चक्रवाकांश्च भद्रं ते विजज्ञे सापि भामिनी ।
शुकी नतां विजज्ञे तु नताया विनता सुता ॥ २०

(for the prior half) D3 त्रैलोक्यस्य —(l 9) D1 सुबहुशो D2 सुबहुशो (for तु बहुशो) —(l 10) D1 [s]दिशा D2 दिशा (for दृश) V2 यत्रदेव (for यत्र देव) —(l 11) D1.2 प्राज्ञस्त्वाभि (for प्रजापत्य तु) D1 गायनोत्तमा D2 गायनक्षमा (for फेनोत्तमा) —(l 12) D1.2 राम क्रोधवशापत्य (for the prior half) D1 वानरादय, D2 वनचारिण (for रावणादय) —(l 13) D1.2 तरस्विन (for तपस्विन)]

17 B1 transp 16^{cd} and 17^{ab} D1.2 om 17^{ab} —^{a}) Dm1 D3 T2 M1 कालिक, D2 G2 कालिका G3 कालका (for कालक) Ś1 कालंजाश्च, Ñ1 कालका कन्या, Ñ2 कालकश्चैव, V1 कालपजाश्च, V2 M3 कालकेयाश्च, D5.7 कालकान च (for कालकं चैव) —^{b}) Ñ1 मानव सा, Dg1 कालिकापि, Dm1 D4.6 T1.2 G M1.2 कालिकापि, D2 दानव सा (for कालकापि) M2 व्यजीजनत् Ś1 कालनेमिमनीजनत्, Ñ2 V B D5.7 कालका समनीजनत् —After 17^{ab}, V2 ins 238*, while D3 ins

239* ताम्रा तु सुषुवे कन्या पञ्च राम निबोध मे ।

V1 D1.2 transp 17^{cd}–20 and 21^{ab}–28 (including star passages) Ś1 repeats 17^{c}–18^{b} after 254* —^{cd}) D3.7 क्रौञ्चीं श्येनीं तथा भासीं (by transp) (for ^{c}) G3 धार्तराष्ट्रीं (for धृत^{o}) Ś1 (both times) V1 B2–4 क्रौञ्ची भासी (B2.4 ^{o}सी) तथा श्येनी धृतराष्ट्री तथा शुकी (V1 भासी भासानजायते)

18 Ś1 repeats 18^{ab} (cf v l 17) For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 —^{a}) Ś1 (both times) Ñ1 D1.2 ताम्रापि, Dt1 D6 T2.3 ताम्रा तु, D3 ताम्रेव (for ताम्रापि) Ś1 Ñ1 D2 सुषुवु (for ^{o}वे) —^{c}) Ś1 V2 D2–4 D6.7 क्रौञ्चान जनयत्, Ñ2 B1 क्रौञ्चाश्चाजनयत् —^{d}) G2 हासी हासान् (for भासी भासान्) Ś1 Ñ2 V2 B1.3 D5 अजायत, B2 D2 व्यजीजनत् —For 18^{cd}, D1–3 subst, while Ś1 ins after 18^{ab} (r)

240* भासीपुत्रा स्मृता भासा मयूरा कुक्कुटा । उलूकाश्च कपोताश्च तित्तिरा लावकास्तथा ।

[(l 1) Ś1 D2 तथा (for स्मृता) D1 भासा (for भासा) D1 कुक्कुटास्तथा —D3 om l 2 —(l 2) Ś1 लावकाः (for लावकाः)]

whereas V1 subst for 18

241* मयूरा कुक्कुटा गृध्रानुलूकाश्चित्तिरानपि । कपोतानपि संजज्ञे बलाकाश्च तथैव च ।

19 For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 —^{a}) Dg1 श्येनी श्येनाश्च —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B D5.7 तथोलूकानजायत, Ñ1 D2 जनयद् (D3 ^{o}यत्स) मितौजस, V1 D2 सप्रजज्ञे मितौजस, D1 सजज्ञे अमितौजस (with hiatus) —^{cd}) Ñ1 D1.6 T2 M3 च (for तु) Ñ1 D1–3 भामिनी (for सर्वश) V1 सजज्ञे जलचारिण (for ^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B D5.7 धृतराष्ट्री त्व (Ñ2 D5.7 चा)जनयद्धंसाञ्जलविहा (B2–4 ^{o}चा)रिण

20 For sequence in V1 D1.2 cf v l 17 —^{a}) B3 भद्रा तु D3 om ते (subm) (for भद्रं ते) —^{b}) Dm1 D3 च, T2 सु (for [स]पि) Ś1 Ñ2 V B D5.7 सारसांश्चैव सर्वश, Ñ1 प्रजज्ञे चापि सर्वश, D1–3 प्रजज्ञे ड (D3 चौ, D3 [with hiatus] औ)दकान्द्विजान् —^{c}) Dm1 D6 G2 विजज्ञे सा, G1 च जज्ञे तु M1.2 स्व (V2 वि)जनयत् (for विजज्ञे तु) —^{d}) Dg1 D6 T नताया D6 विनती (for विनता) —For 20^{cd} Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 (l 1 only) subst

242* शुकी शुकाननयताननयान्विनयान्वितान् । कल्याणगुणसंपन्नान्सर्वलक्षणपूजितान् ।

[(l 1) Ñ1 D1.2 विजज्ञे, D2 विजनयत् (for अजनयत्) D1 om (hapl) for विनया Ś1 D3 नरमान्विनता तथा Ñ2 D5.7 ननयान्विनतास्तथा V B2.4 D3 नतयान्विनता (D4 ^{o}ता) तथा (D3 सुतान्) (for the post half) —(l 2) V1 repeats l 2 after l 2 of 243* D1 संयुतान्, D3 पूजिता (for पूजितान्)]

—Thereafter V1 D1.2 cont, Ś1 cont after 240*

243* एते वै सुमहावेगान्गरुडानपन्नगाशिन । कौञ्ची वाप्रीणसाञ्जज्ञे सुरराञ्जालसाञ्चकान् । स्थलजांश्चैव भद्रं ते पक्षिणो जलजानपि । कालकाया ह्यनायश्च कालकेयगणो महान् । महारौद्रो महाभीम सर्वसत्त्वभयंकर । [5] रक्षो दैवतविद्वेषी महदक्षयरोऽसि । एव विश्वस्य जगतो श्राद्धापिण्यो हि मातर ।

[Ś1 om l 1 —(l 1) V1 सुमहाभागा D1 ^{o}वेगा (for ^{o}वेगान्) D1 (after corr) गरुडा (for गरुडान्) V1 गरुडा पन्नगाशन (for the post half) —(l 2) V1 वाध्रीनसं च V1 तथा (for च^{o}) —After l 2, V1 repeats l 2 of 242* D1 om l 3–4 —(l 3) Ś1 जलजान् (for जलजान्) Ś1 प्रजज्ञे चौदकान्द्विजान् (for the post half) —(l 4) Ś1 कालकायास्तनोभूय (metri causa) V2 कालकायस्त(त)श्च कालकेयस्तथा * * —(l 6) Ś1 इत —(l 7) V1 हि सर्वे (for विश्वस्य) Ś1 नागास्वश्च]

दश क्रोधवशा राम विजज्ञेऽप्यात्मसंभवाः ।
मृगीं च मृगमन्दां च हरीं भद्रमदामपि ॥ २१
मातङ्गीमथ शार्दूलीं श्वेतां च सुरभीं तथा ।
सर्वलक्षणसम्पन्नां सुरसां कद्रुकामपि ॥ २२
अपत्यं तु मृगाः सर्वे मृग्या नरवरोत्तम ।
ऋक्षाश्च मृगमन्दायाः सृमराश्चमरास्तथा ॥ २३
ततस्त्विरावतीं नाम जज्ञे भद्रमदा सुताम् ।
तस्यास्त्वैरावतः पुत्रो लोकनाथो महागजः ॥ २४
हर्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तपस्विनः ।
गोलाङ्गूलांश्च शार्दूली व्याघ्रांश्चाजनयत्सुतान् ॥ २५ G 3 20 26 B 3 14 25 L 3 19 28

21 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 तथा, D2 अथ, M3 Cvp तत, M3 मव (for दश) Ñ2 B1 3 D3 7 G1 3 भाम, V1 पापा (for राम) D1 2 दश क्रोधवशापत्य —^{b}) D1 T1 2 G1 2 हि, M च (for ऽपि) Dm1 D8 G2 M [आ]त्मसंभवान् Ś1 Ñ V2 B D3 4 7 जज्ञे सा षा(Ś1 शारदा)त्मसंभवान्, V1 D1 2 दश कन्याः कुलोद्वहा —V1 om 21^{cd} —^{c}) Ñ1 D4 मृगी च, D3 मृगा च —^{d}) Dg1 हारीं, Dm1 D8 G1 2 M1 हारिं (for हरीं) Dg1 भद्र मथामपि, T3 भद्रमथापि च —For 21^{cd}, Ś1 D1 2 subst

244* मृगी च मृगमन्दा च हरिभद्रा मतङ्गिका ।

[D3 मृगबृंदाश्च (for °मन्दा च) D2 दरा (for हरि) D1 दरीभद्रा मता तथा, D2 हरिभद्रामथापि (for the post half)]
while Ñ2 V2 B D3 7 subst

245* मृगीं मृगवतीं चैव शार्दूलीं क्रोष्टुकीं तथा ।

[B1 2 मृगी मृगवती Ñ2 V2 B1-3 D3 शार्दूली क्रोष्टुरी(B2 °हिरी, D3 °ष्टुकी)]

22 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —^{a}) Dg1 मतङ्गीम् D4 T1 2 G2 अपि (for अथ) —^{b}) Dg1 स्वरभीं, Dm1 D4 6 8 G2 M2 3 सुरभिं —For 22^{ab}, Ñ V B D3 5 7 subst

246* मातङ्गी सिंहिका चैव श्वेता सुरभिरेव च ।

[D5 मातङ्गा D6 7 सिंहिनीं (for सिंहिका) Ñ1 V1 D3 मातङ्गी ह्य(V1 °गीर, D3 °गीश्व)थ शार्दूली(Ñ1 °ली) (for the prior half) Ñ V D3 5 7 श्वेता Ñ D3 5 7 सुरभिः (for °भिर्)]
—^{c}) B1-3 D3 7 सपक्षा —^{d}) V2 B1-3 D3 M3 सुरसा (for सुरसां) Ñ2 V2 B4 D1 7 च यशस्विनीं, B1-3 च यशस्विनी, D3 च तपस्विनी (for कद्रुकामपि) —For 22, Ś1 D1 2 subst, while V1 subst for 22^{cd}

247* सुता च कपिशा दंष्ट्रा श्वेता च सरमा तथा ।
सुरसा चैव ताम्यो हि जज्ञिरे विपुला प्रजा ।

[(l 1) V1 कपिला (for °शा) Ś1 सरसा, V1 सुरसा, D1 सुरसा (for सरमा) —(l 2) V1 हवापाश (for सुरसा) Ś1 चापि (for चैव) Ś1 [ऽ]पि (for हि) V1 D1 बहुला (for विपुला)]

23 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 —^{a}) Ñ1 D3 च (for तु) —^{b}) Ñ1 D3 नरवरा स्मृता —^{c}) Ñ1 D3 ऋक्षाश्च, V1 शवरा, L(ed) गवया (for ऋक्षाश्च) D6 मृगमेदाया (for मृगमन्दाया) —^{d}) Dg1 सृमरास्, D6 8 सु° (for सृमरास्) —For 23 Ś1 D1(l 1 only) 2 subst, V1 subst l 1 for 23^{ab} and ins l 2 after 23

248* मृगापत्य मृगा सर्वे हरिण्यो शशास्तथा ।
वराहा महिषा खड्गा वृषा गौरमुखास्तथा ।

[(l 1) V1 D1 2 मृगापत्य V1 हरिणेशा (for °ण्यो) Ś1 हरिणस्कन्धशाखिश्च (for the post half) —(l 2) V1 वराहगजमहिषा (for the prior half) V1 वृष]
while Ñ2 V2 B D3 7 subst

249* मृग्या पुत्रा मृगा सर्वे तत्र तासां परंतप ।
मृगरत्ना(?)ऋक्षांश्च सृमराश्च तथा विभो ।

[(l 1) B2 मृगा (for मृग्या) B1 गता (for पुत्रा) V2 मृग्याः पत्य(sic) B3 तासा भद्रा (for तत्र तासा) —(l 2) B3 मृगवत्सा V2 B तथर्क्षाश्च (for तथ°) V2 मृगराश्च (for सृमराश्च) B3 प्रभो (for विभो)]

24 For sequence in V2 D1 2 cf v l 17 According to Cg the sequence of st 24–26 is 25^{ab}, 24, 26^{ab}, 25^{cd}, 26^{cd} —^{a}) Dg1 [इ]रावतिं Dm1 D8 G1 [इ]रावती, M1 [ऐ]रा° (for [इ]रावतीं) —^{b}) T2 भद्र मदा Dg1 जज्ञे भद्रमयामना —^{c}) Dg1 ततस्त्वैरावत —For 24 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 subst (Ś1 V1 D1 2 read after 252*)

250* ततस्त्वैरावण नाम नाग भद्रा व्यजायत ।
स तु सर्वगुणोपेतो गजेन्द्र शक्रवाहन ।

[(l 1) Ś1 D2 तथा (for ततस्) Ś1(with hiatus) एरावण, D1 ऐरावण D2 वैश्रवण (for त्वैरावण) Ñ1 हरिभद्रा, D2 नारी भद्रा, D3 हरिभद्रा (for नाग भद्रा) —(l 2) Ñ1 सर्व गणोपेतो (for सर्वगुणो°)]
while Ñ2 V2(l 1 only) B D3 7 subst for 24

251* मातङ्ग्यास्त्वथ नाम्ना मातङ्गास्तनयाः सुताः ।
ऐरावणा पुनर्जाता मृगमन्दादयो यशा ।

[(l 1) B4 नागद् (for मातङ्) B ऐ(B2 चै)रावण (for °वन) B3 चैव (for नाम) B4 D3 2 मातङ्गी जनयत्सुतम् (for the post half)]

25 For sequence in V1 D1 2 cf v l 17 for Cg, cf v l 24 —^{a}) Ś1 V1 D2 3 G2 तु (for च) —^{b}) Ñ1 Dm1 D2 4 6 M3 तरस्विन (for तप°) Ś1 V1 D1 2 गोलाङ्गूलास्तु राक्षस (D1 °श्च रिक्षय, D3 °श्च रक्षस) Ñ2 V2 B D3 7 वानरा

G 3 20 26
B 3 14 26
L 3 19 29

मातङ्ग्यास्त्वथ मातङ्गा अपत्यं मनुजर्षभ ।
दिशागजं तु श्वेताक्षं श्वेता व्यजनयत्सुतम् ॥ २६
ततो दुहितरौ राम सुरभिर्द्व्यजायत ।
रोहिणीं नाम भद्रं ते गन्धर्वीं च यशस्विनीम् ॥ २७
रोहिण्यजनयद्गा वै गन्धर्वी वाजिनः सुतान् ।
सुरसाजनयन्नागान्राम कद्रूश्च पन्नगान् ॥ २८

मनुर्मनुष्याञ्जनयत्कश्यपस्य महात्मनः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्च मनुजर्षभ ॥ २९
मुखतो ब्राह्मणा जाता उरसः क्षत्रियास्तथा ।
ऊरुभ्यां जज्ञिरे वैश्याः पद्भ्यां शूद्रा इति श्रुतिः ॥ ३०
सर्वान्पुण्यफलान्वृक्षाननलापि व्यजायत ।
विनता च शुकीपौत्री कद्रूश्च सुरसास्वसा ॥ ३१

श्रुति विश्रुता —c) N B1.2.4 Dt1 D6.8 गोलाङ्गूलाश्च —d) N2 V2 B D5.7 व्यजनयत् Dg1 marg D6 सुत (for सुतान्) —For 25cd Ś1 V1 D1.3 subst

252* सिंहा व्याघ्रा जम्बुकाश्च द्वीपिनो वृकास्तथा ।
सर्पा मूषकमार्जारा दर्दुराश्च महाबलाः ।
अथ चैव महाकाय वारणं दैत्यदारणम् ।

[(l 1) V1 सिंहव्याघ्राश्च वृका (for the prior half) V1 सर्प D1 सगा (for तथा) —(l 2) V1 च सर, D3 मूलीक (for मूषक) V1 D1 महाभुजा —(l 3) V1 D1 अथवाहन D3 दैत्यवाहन]

—Thereafter Ś1 V1 D1.3 read 250*

26 For sequence in V1 D1.3 cf v l 17 For sequence in Cg cf v l 24 —a) D1 मातङ्ग्याम् (for मातङ्ग्यास्तु) Ś1 D2 सर्व, D1 कथ, G1 M1 त्वपि (for त्वथ) D5.7 मातङ्गो N1 मातङ्गास्त्वथ मातङ्गी V1 मातङ्ग्याश्च यथाक्रमं, Dm1 D6.8 T2 G2 M3 मातङ्गास्त्वथ मातङ्ग्या (by transp) G(ed) मातङ्गरि च मातङ्गान् —b) Ś1 D2 जज्ञिरे, V1 मातङ्गा, D5.7 M1 ह्यपत्य (to avoid hiatus) (for अपत्य) Ś1 N V D1.3 D1-3.5.7 पुरुषर्षभ G3 मनुजेश्वर (for मनुजर्षभ) —cd) Ś1 V1 Dm1 D6.8 दिशा गज, Dg1 दिशो गजान्, D4 T दिशागजान् (for दिशागजं) Ś1 V1 श्वेताक्षं, N1 श्वेताक्ष, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G3 काकुत्स्थ (for श्वेताक्षं) D6 धूम्रा (for श्वेता) Dg1 Dm1 T2 G2 [अ] व्यजनयत्, D1.2 व्यजन°, D3 वान° D4 T सुतान् (for सुतम्) V1 श्वेतानुजनय सुतान् (for d) N2 V2 B D5.7 दिग्गजं चैव श्वेताक्षं श्वेता वै समजायत —After 26 Ś1 V1 D1.3 ins a passage relegated to App I (No 4)

27 For sequence in V1 D1.3 cf v l 17 —a) Ś1 N2 V1 D1.3 तथा, D1 उभे (for ततो) Ś1 N1 V1 D1.3 D6 M2 दुहितरौ D2 पितृतरौ (sic) (for दुहितरौ) —b) Ś1 सुषुव सुरभी वने, N2 V1 D1-3 सुरभी सुषुव पुरा (V2 प्रजा, D1 वन, D6.8 वरे) N1 D5.7 सुरभिस्तु व्यजायत, V2 B सुरभिरिपि व्यजायत, G M सुरभी (G3 M3 °भिः) द्वे व्यजायत —c) Ś1 N1 V1 B1 रोहिणीं D3 रौहिणीं, D6 रोहिणी, D7 रोहिणीं N2 V2 B D5.7 चैव (for नाम) V1 कद्रूश्च G (ed) भद्रं च (for भद्रं ते) —d) Ś1 B1 D2 गन्धर्वीं, V1 B2 D1 वी, V2 मो) धर्वी Dt1 D3.4 सैवसा Ś1 V1 D1 D4.8 यशस्विनीं

28 For sequence in V1 D1.3 cf v l 17 Ś1 om (hapl) 28ab —a) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 G1.3 M1.2 Cr गावो, D1 यज्ञा, D3 गाश्च Cep as in text (for गा वै) Ñ V1 B D5.7 रोहिण्या (V1 D1 °ण्या) जज्ञिरे गावो (Ñ1 °श्च). —b) Ñ1 V1 Dt1 D1.4 गन्धर्वी, B D5.7 गन्धर्व्या (for गन्धर्वी) Ñ2 V1 D3.2 (before corr) 2 सुता, Ñ2 V2 B D5.7 तथा (for सुतान्) —c) M3 नाग M2 damaged (for नागान्) —d) B1.2 Dg1 M1.3 कद्रुस्तु Dg1 Dm1 D4.5 T G1.3 M तु (for च) —For 28cd, Ś1 V1 D1.3 subst

253* कद्रूश्च नागान्सहस्रं शेषवासुकितक्षकान् ।
कर्कोटकमहापद्मौ कुरुसुप्यास्तथा परान् ।
पञ्च कन्याश्च ताम्राया जाता रघुकुलोद्वह ।

[(l 1) V1 कद्रुश् Ś1 शेषतक्षकवासुकीन् (for the post half) —(l 2) D1 महापद्मान् (for °पद्मौ) —(l 3) Ś1 ता राजन् V1 श्वेता3 (for ताम्राया) Ś1 ख्याता (for जाता)], while Ñ1 D3 subst for 28cd

254* नागानां सुरसा जज्ञे सहस्रं भीमदर्शनम् ।
कद्रूश्च पन्नगाञ्जज्ञे बहूनाम महाबलान् ।

—After 254* Ś1 repeats 17c-18d

29 cd) Ś1 Ñ2 D1-3 असृजत् (for जनयत्) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 G1.2 M1.2 काश्यपस्य Ś1 Ñ1 V1 D1-4 T1.2 G1 M2 राम (D4.5 T1.2 G1 °म) पुत्रान् (M2 °त्र) यशस्विन (for d) N2 V2 B D5.7 मनुर्मनुष्यांश्च तथा जनयामास राघव —d) B पुरुषर्षभ D3 शूद्रांश्चैव द्विजर्षभ

30 D4 T1 G1.2 om 30 —a) Ś1 Ñ1 V B Dg1 D1.5.7 T3 शिरसो, D1.2 शिरसो (for मुखतो) —b) Ś1 V1 Dm1 D2.3 Cep बाहुभ्या (D2 °त) B2.4 D1 उरस, G3 भुजाभ्या (for उरस) N2 V2 B1.2 D5.7 श्रुति, V1 D3 स्मृता (for तथा) Ś1 क्षत्रियास्तथा, B2.4 क्षत्रियो श्रुति —d) Dm1 G3 विनिर्गता, D6 विनिश्रुता, T3 M1 इति श्रुतिः, M3.4 इति स्मृता —For 30cd Ś1 N V B D1-3.5.7 subst

255* पादाभ्यामूरुतो वैश्या शूद्रांश्चैव पादतः ।

[Ś1 वैश्याश्चोरुभ्याश्च Ñ1 वैश्यानूरुभ्याम् , D1 ऊर्व्येव वैश्या संभूता, D3.4 वैश्य अमृजा अथा (for the prior half)]

31 Ś1 D1.3 om 31a-32b —a) Dm1 D4 T2 M3 Cep विश्व T2 पौत्र (for पुण्य) Ñ2 V2 B D5.7 सर्व

कद्रूर्नागसहस्रं तु विजज्ञे धरणीधरम् ।
द्वौ पुत्रौ विनतायास्तु गरुडोऽरुण एव च ॥ ३२
तस्माज्जातोऽहमरुणात्संपातिश्च ममाग्रजः ।
जटायुरिति मां विद्धि श्येनीपुत्रमरिंदम ॥ ३३
सोऽहं वाससहायस्ते भविष्यामि यदीच्छसि ।
सीतां च तात रक्षिष्ये त्वयि याते सलक्ष्मणे ॥ ३४

जटायुषं तु प्रतिपूज्य राघवो
मुदा परिष्वज्य च संनतोऽभवत् ।
पितुर्हि शुश्राव सखित्वमात्मवा-
ञ्जटायुषा संकथितं पुनः पुनः ॥ ३५
स तत्र सीतां परिदाय मैथिलीं
सहैव तेनातिबलेन पक्षिणा ।
जगाम तां पञ्चवटीं सलक्ष्मणो
रिपून्दिधक्षञ्शलभानिवानलः ॥ ३६ G 3 20 37 B 3 14 36 L 3 19 61

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

विडफलान्(B1 °फलान्) वृक्षान्, V1 पुष्पान्सर्वफलान्वृक्षान् —^{b}) Ñ2 B1(also as in text) D5 7 इरा च, V2 दत्ता, B3 बाला च (for क्रमात्) —After 31^{ab} Dm1 D6 G3 M3 ins

256* वत्से राम महाबाहो ताश्च सर्वान्महीरुहान् ।

—Ñ2 D3 om 31^{c}-32^{b} Ñ2 V B D5 7 transp 31^{cd} and 32^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D5 7 G2 M3 तु G1 (अ)पि (for च) G(ed) श्येनी (for पुत्री) N2 V B D5 7 जज्ञे (for नैत्री) —^{d}) B2 M3 कद्रुश्च, B3 4 कद्रू च Dm1 सरसा, G3 सुरसु (for सुरसा) M3 (before corr सदा) सुता, Ct सुत (for स्वसा) N2 V B D5 7 सुरसा (B1 4 °सा) सुता(B1 तथा) G(ed) अन्यं सह सुतैः सुता

32 Ś1 Ñ1 D1-3 om 32^{ab} (cf v l 31) Ñ2 V B D5 7 transp 31^{cd} and 32^{ab} —^{a}) V1 रद्रुनाग, M2 कद्रुनाग B3 G1 3 -सहस्र च, M3 °सास्तु (for -सहस्र तु) Dm1 D4 6 T1 2 Cg कद्रुनाग सहस्रास्य —^{b}) M1 2 जज्ञे सा (for विजज्ञे) D1 D6 धरणीधरान्, Cg as in text (for °धरम्) N2 V B D5 7 जनयामास नृप(B1 °च)र —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 च, D1 वै (for तु) Ñ2 V B D5 7 विनतायाः सुतौ राम —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 4 7 जज्ञाते(Ś1 D2 3 कथितौ) गरुडारुणौ

33 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 [S]स्मि गरुडात् (for ऽहमरुणात्) —^{b}) Ś1 D1 संपाती च, Dg1 T3 °ति स, D2 सम्पाती च, G2 °तिस्तु Ñ2 V1 धाम्नो मम (by transp) V2 B D5 7 संपाती चाग्रजो मम —After 33^{ab}, Dg1 reads 34^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 जटायुषं तु(Ś1 V B2 3 D1 च) (for जटायुरिति) M1 2 मामाहु (for मां विद्धि) —^{d}) Ñ2 D5 7 मुनिपुत्रम् (for श्येनी°)

34 ^{a}) V2 सोथ, L(ed) सोह (for सोऽहं) Ś1 D1-3 M3 राम, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 वत्स, B2 बंधु (for वास) G1 मया सह वसेह त्वं —^{b}) G1 महाय ते (for भविष्यामि) V1 यदृच्छया, Dg1 G2 यदिच्छसि —After 34^{ab}, Dm1 D4 6 T1 2 G3 ins

257* इदं दुर्गं हि कान्तारं मृगराक्षससेवितम् ।

—Dg1 reads 34^{cd} after 33^{ab} —^{c}) Ñ2 V2 B2-4 D5 7 तथाहं B1 कथं, Dg1 तु तात (for च तात) —^{d}) Ñ2 D5 7 सुखे, B शून्ये (for याते) V2 सलक्ष्मण —After 34 Ś1 Ñ1 D1-3 ins

259* तत्र पित्रा महाबाहो सगतं मे दशरथ ।
भवान्सखेव सुखं सदा भवति प्रीतिमानहम् ।
स त तं परिष्वज्य धूर्णयित्वा पुनः पुनः ।
उवाच रामो धर्मात्मा यथा त्वं तात मन्यसे ।

[(l 1) V1 सखिव (for सगत) Ś1 D2 [S]महद्द V2 सत्कृत (for दशरथ) —(l 2) V1 भवान्पितुर्गतोलोक (for the prior half) Ś1 D3 सवदि (for भवति) —(l 3) V1 सन्त्रज्ञ (for पुनः पुनः)]

35 ^{a}) M2 स (for तु) Ś1 Ñ1 D2 3 तथेति(Ś1 °थैव) व वै(Ñ1 D3 स) परिगृह्य राघवो, N2 V1 B D5 7 तथेति व तु (Ñ2 D5 7 तत्र B1 कृत्वा) प्रतिगृह्य राघवो —^{b}) D1 मुदा (for मुदा) D3 om च Ś1 तथैव तोषयन्, Ñ2 V B D5 7 च स सगौरव D3 च समतोऽभवत् (for च संनतो ऽभवत्) —^{c}) M3 2 च (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 M1 आत्मन —^{d}) D6 जटायुना N1 सकथनात्, Dm1 D4 संकथित (for संकथित) Dt1 om (hapl) one पुनः —After 35 V1 erroneously reads from सलक्ष्मणो in l 2 up to दिधक्षु in l 4 of 259*

36 ^{a}) Dm1 G3 राम, D6 राम (sic) (for सीतां) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 T1 3 G1 3 Ctp परिदाय, V B4 °दाय B3 T1 °दाय, B1 °गृह्य (for °दाय) G2 स तत्र सीतासहितो रघूत्तम —^{c}) Ś1 N1 D1-3 जगाम पञ्च(D3 °च)वटिमु

१४

G 3 21 1 B 3 15 1 L 3 20 1 ततः पञ्चवटीं गत्वा नानाव्यालमृगायुताम् ।
उवाच भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ १
आगताः स्म यथोद्दिष्टममुं देशं महर्षिणा ।
अयं पञ्चवटीदेशः सौम्य पुष्पितकाननः ॥ २
सर्वतश्चार्यतां दृष्टिः कानने निपुणो ह्यसि ।
आश्रमः कतरस्मिन्नो देशे भवति संमतः ॥ ३
रमते यत्र वैदेही त्वमहं चैव लक्ष्मण ।
तादृशो दृश्यतां देशः संनिकृष्टजलाशयः ॥ ४
वनरामण्यकं यत्र जलरामण्यकं तथा ।
संनिकृष्टं च यत्र स्यात्समित्पुष्पकुशोदकम् ॥ ५

प्रसेविता N̄2 V B D5 7 जगाम पञ्चवटमाश्रमं ततो —^{d}) Dg1 T2 द्विजेन्द्रपक्षु (T3 °क्षन्) Ś1 D2 3 इव स निरीक्षन, N1 D1 इव साग्निसोनल N̄2 V B D5 7 जटायुषा तेन ससैन्य वीर्यवान् —After 36 N̄2 V B D5 7 ins

259* ततोऽविदूरे वनसयसकरे
सलक्ष्मणो राघववंशवर्धनः ।
निवेश पञ्चावटमुप्रसेवित
रिपून्दिधक्षु शलभानिवाग्निसुरः ।

[(l 3) N̄2 D5 7 आश्रम ततो (for उपसेवित) V1 निवेश पञ्चावटिमुपसेवित V2 विवेश त पञ्चवटीयमाश्रम —(l 4) V1 D3 रिपु दिधक्षु शलभानि° Cvp रिपून् दिधक्षुः शलभानिवानल इति पाठ]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 भूतोत्पत्ति, N̄1 जटायुदर्शन, N2 जटायुसमागम, V B जटायुष समागम (V1 °स) D1 रामजटायुसमागम, D3 जटायुजन्मकथन, D5 जटायुसमागमो नाम वश D7 जटायु राम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om N2 V2 B3 D1 5 7 20 V1 19 B2 4 21 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 14 D3 23 M2 3 15 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

14

D3 begins with ३०, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ^{a}) Ś1 N̄1 D1-3 स तां N̄2 V B D5 7 M2 3 स तु (for तत) —^{b}) M1 द्विज (for व्याल) Ś1 N̄1 D1-3 नानाशकुनिनादिता N2 V B D5 7 नानाव्याल(V1 °ड, B1 3 [marg also] °पक्षि)निषेविता —^{cd}) Dm1 D6 G2 श्रीमान्, M3 दास (for रामो) Dg1 उवाच राम सौमित्रि (for ^{c}) Dg1 भ्रातर, Dm1 D4 6 T1 2 G M Cg सौमित्रिं (for लक्ष्मण) B3 Dt1 D6 T3 transp भ्रातर and लक्ष्मण Ś1 N̄1 D1 3 शुभलक्षण, B4 °चेतस (for दीप्ततेजसम्) —After 1, B3 ins

260* पश्य लक्ष्मण स्थान च दिव्यरूप विभाति मे ।

2 ^{a}) Ś1 N̄ V2 B2 3 (before corr as in text) D1-3 5 7 आगता स्मो, G1 आजगाम, G2 आगतोऽसि —^{b}) Ś1 N̄2 V B Dt1 D1-3 5-7 M1 इम N1 M2 इद (for अमु) N̄1 तेन (for देश) Dm1 D4 6 T1 2 Cr m g k t य देश मुनिरब्रवीत् —After 2^{ab} N2 V B D5 7 ins while Ś1 N̄1 D1-3 subst for 5^{ab}

261* रमणीय वन यत्र यत्र मूलफल स्थिरम् ।

[D5 (m) हेमन (for first यत्र) N̄2 V B2 D7 पत्र, G(ed) पुष्प (for second यत्र) B3 मूल (for मूल) V1 फल शित, V2 फलद्रुम Ś1 N̄1 D1-3 यत्र चापो (N̄1 °आपो हि) गुणान्विता (for the post half)]

—^{c}) Ś1 N̄ V B1 4 (marg also) D1 3 5 पञ्च(N̄1 B1 D3 5 °चा)वटीय(D5 °टी च) सौमित्रे, B2 4 D7 पञ्चवटीय सौमित्रे —^{d}) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 देश, M2 3 सौम्य (for सौम्य) Ś1 मानस, Dm1 D1-4 8 G2 M -पादप (for -कानन)

3 B1 om 3^{ab} —^{a}) D5 7 कार्यता (for चा°) Ś1 D2^{4} दृष्टि V2 चक्षुर् (for दृष्टि) —^{b}) Ś1 D2 निपुणा, N̄ B2 D3 5 7 निपुणा V B2 4 निपुण, G(ed) विपुल (for कानने) V2 पुण्यतो (for निपुणो) D1 निर्गुण निगुणो ह्यसि (sic) —^{c}) N̄1 वै, N̄2 B2 D1 3 5 7 तु, B3 4 च, D4 यो (for नो) V1 कतमस्त्वया (sic), V2 कतमस्तस्मिन्, M1 कतरस्मिन्नो Ś1 D2 आश्रम कुरु य(D3 त)स्मिंस्तु —^{d}) Ś1 D3 (after corr as in text) G2 M2 देशो (for देशे) N̄2 V B D1 5 6 7 भवतु, G(ed) च वद (for भवति) M2 शोभन (for समत)

4 ^{a}) B D2 3 रमेत (for रमते) D1 वैदेही रमते यत्र —^{b}) M2 सह त्व (for त्वमह) Dm1 D6 G1 3 (अ)पि (for [ए]व) —After 4^{ab}, N̄2 V(V2 l 1 and 2) B D5 7 read 263* —^{c}) Ś1 दृश्यते, B1 शुश्रूयता (for दृश्यता) —^{d}) B2 फलाशय —After 4 V2 reads l 3 of 263*

5 ^{ab}) Dg1 वन (for वन) T2 तत्र (for यत्र) Dg1 स्थल (for जल) M3 वनमारण्यक यत्र जलारण्यक तथा —For 5^{ab}, Ś1 N1 D1-3 subst 261* —After 5^{ab} M2 ins

262* समे तीर्थे शिवे चैव बहुपुष्पफलोदके ।
वन रम्यस्थल रम्य जलरम्य च यद्भवेत् ।

—^{c}) Ś1 N1 D1-3 यतश्च स्याद्, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G2 M3 च यस्मिंस्तु G1 च यस्मिश्च, G2 तु यस्मिश्च, M1 च यस्मिन्स्यात्, M3 तु यस्मिंस्तु (for च यत्र स्याद्) —^{d}) Ś1 N̄1 D1-3 इध्मपुष्पकुशार्जन(N1 illeg for कुशार्जन) —For

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः संयताञ्जलिः ।
सीतासमक्षं काकुत्स्थमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
परवानस्मि काकुत्स्थ त्वयि वर्षशतं स्थिते ।
स्वयं तु रुचिरे देशे क्रियतामिति मां वद ॥ ७
सुप्रीतस्तेन वाक्येन लक्ष्मणस्य महाद्युतिः ।
विमृशन्रोचयामास देशं सर्वगुणान्वितम् ॥ ८
स तं रुचिरमाक्रम्य देशमाश्रमकर्मणि ।
हस्ते गृहीत्वा हस्तेन रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ९
अयं देशः समः श्रीमान् पुष्पितैस्तरुभिर्वृतः ।
इहाश्रमपदं सौम्य यथावत्कर्तुमर्हसि ॥ १०
इयमादित्यसंकाशैः पद्मैः सुरभिगन्धिभिः ।
अदूरे दृश्यते रम्या पद्मिनी पद्मशोभिता ॥ ११
यथाख्यातमगस्त्येन मुनिना भावितात्मना ।
इयं गोदावरी रम्या पुष्पितैस्तरुभिर्वृता ॥ १२
हंसकारण्डवाकीर्णा चक्रवाकोपशोभिता ।
नातिदूरे न चासन्ने मृगयूथनिपीडिता ॥ १३
मयूरनादिता रम्याः प्रांशवो बहुकन्दराः ।
दृश्यन्ते गिरयः सौम्य फुल्लैस्तरुभिरावृताः ॥ १४ G 3 11 13 B 3 15 14 L 3 20 14

5 Ñ2 V B D6 7 subst and read after 4ab (V1 alone reads l 3 after 4)

263* संनिकृष्टं च यत्र स्यात्समिदेध फलोदकम् ।
यत्र रम्यं च सौमित्रे स्थलीरम्य च यद्भवेत् ।
संनिकृष्टं च यत्र स्याद्दिव्यपुष्पफलागमम् ।

[B3 reads in marg l 1 after l 3 —(l 1) D6 संनिकृष्टश्च V1 B3 (marg also as above) रम्यपुष्प, V2 इध्ममेध (for समिदेध) —(l 2) V D6 स्थल (for स्थली) B1 धन्य (for रम्य) —(l 3) V B2-4 D7 संनिकृष्टश्च, D6 संनिकृष्टम् Ñ2 V B D6 7 रम्य(B4 दिव्य)पुष्पफलागम (for the post half)]

6 a) Ñ1 स (for तु) —b) Ś1 सहित्वा°, Ñ V B D1-3 6 7 M1 सहृता°, T3 संयुता° (for संयताञ्जलि) —c) B1 ससीत तत्र काकुत्स्थम्

7 D2 om (hapl) 7-9 —a) Ś1 V2 B D1-3 धर्मज्ञ (for काकुत्स्थ) —b) D3 वर्षायुत (for °शत) —D1 om 7c-8 —c) M2 रुचिते (for रुचिरे) —For 7cd, Ś1 Ñ V B D2 3 3 7 subst

264* स्वयमेव रुचिर्देशे क्रियतां यत्र रोचते ।

[Ñ2 D6 7 शुभो (for रुचिर्) Ś1 देशो D6 यदि (for यत्र)]

8 D1 4 om 8 (cf v l 7) —a) Ñ2 V1 B3 (after corr as in text) 4 D6 7 स धीरस्तु —b) G1 M3 महात्मन (for °द्युति) —c) Ñ2 V B D6 7 विमृश्य (for विमृशन्) —d) B2 गुणाधिक (for °न्वितम्) —After 8 V2 B3 (m) ins

265* स च देश समाक्रम्य देशभाग विदारद ।
देवतानां यथाभाग विभज्य स्थानशामवान् ।
तत सौमित्रिसहित सीतया च स राघव ।
गोदावरीं पुरस्कृत्य निवासमकरोत्पुन ।

9 D6 om 9 (cf v l 7) —a) Ñ2 V B D6 7 स त रुचिरपानीय —b) T1 कर्मणे (for °णि) —c) Dg1 T2 3 Cg हस्तौ Dm1 M1 हस्त, Cr Ct as in text (for हस्ते) Ś1 Ñ V B D1 2 3 7 मध्ये हस्त हस्तेन —d) Ñ2 V B लक्ष्मणम्, D6 7 वचनम् (for सौमित्रिम्)

10 a) Ñ2 V1 B D6 7 शुभ, V2 शुचि (for सम) —b) B3 युत (for वृत) —c) Ñ2 Dt1 D1 4 T2 रम्य (for सौम्य) —After 10 G2 reads 13

11 b) D3 पुष्पैः (for पद्मैः) M2 सु शुभ (for सुरभि) —c) Ś1 अदूर Ñ2 D6 7 शोभते (for दृश्यते) V1 M2 पुण्या (for रम्या) —d) Ś1 Ñ2 D1 3 पद्मिनी हंससेविता, Ñ2 V B D6 7 पुण्या(V1 रम्या) गोदावरी नदी(B1 सरित्) Dm1 D1 T G1 2 M1 2 Cv m पद्मिनी पद्मसेविता

12 Ñ2 B D6 7 om 12 —a) D1 यथाख्याता त्वगस्त्येन —V om 12cd —c) D1 पुण्या (for रम्या) —d) Ś1 D1-3 नदी पक्षिग(D1 °पु)णावृता, Ñ2 पुण्या नदीगणान्विता

13 G2 reads 13 after 10 —b) Ñ2 -सहिता V1 B1 4 (marg also as in text) D1 कूजिता Dm1 D6 सेविता, (for शोभिता) —Ñ1 om (hapl ?) 13cd —c) M1 transp न and च Ś1 D1-3 च सौमित्रे (for न चासन्ने) Ñ2 V B D6 7 न च V1 B2 3 हि) दूरे न चाप्यासे(D7 °शे), Cg cites नातिदूरेण चासन्ने —d) B1 मृगयूथैर् (for °यूथ) Ś1 D1 3 [उ]पशोभिता Ñ2 B D6 7 विलोडिता V1 विलोलिता Dg1 M1 3 [अ]पपीडिता D3 [उ]पसेविता, D4 3 Cm निषेविता, G2 [अ]भिपीडिता, M2 [अ]भिलोडिते

14 D2 om 14-16b —ab) Ś1 Ñ1 D1 3 मयूरनादिता रम्या दृश्यते बहुकन्दरा Ñ2 V B D6 7 M2 मयूराभिरुतो रम्य (M2 °ते रम्ये) प्रांशु (B1 2 D6 M2 °शु) कन्दरवान्गिरि —c) Ñ1 illeg for गिरय Ś1 Ñ1 D1 3 चैते, Dt1 D6 सौम्या (for सौम्य) Ñ2 V B D6 7 M2 नानारूपाणि(V1 B2 °प्र)तानाढ्य —d) Ñ1 illeg T3 व्यक्तैस् (for फुल्लैस्) Ñ1 D1 बहुभिर् (for तरुभिर्) M2 आवृत Ś1 शोभिता वृक्षै वृतै, Ñ2 V B D6 7 M2 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (M2 °ता) —After 14 Ñ2 V2 B D6 7 read 16ab

पर्णशालां सुविपुलां तत्र संघातमृत्तिकाम् ।
सुस्तम्भां मस्करैर्दीर्घैः कृतवंशां सुशोभनाम् ॥ २१
स गत्वा लक्ष्मणः श्रीमान्नदीं गोदावरीं तदा ।
स्नात्वा पद्मानि चादाय सफलः पुनरागतः ॥ २२
ततः पुष्पबलिं कृत्वा शान्तिं च स यथाविधि ।
दर्शयामास रामाय तदाश्रमपदं कृतम् ॥ २३
स तं दृष्ट्वा कृतं सौम्यमाश्रमं सह सीतया ।
राघवः पर्णशालायां हर्षमाहारयत्परम् ॥ २४
सुसंहृष्टः परिष्वज्य बाहुभ्यां लक्ष्मणं तदा ।
अतिस्निग्धं च गाढं च वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २५
प्रीतोऽस्मि ते महत्कर्म त्वया कृतमिदं प्रभो ।
प्रदेयो यन्निमित्तं ते परिष्वङ्गो मया कृतः ॥ २६
भावज्ञेन कृतज्ञेन धर्मज्ञेन च लक्ष्मण ।
त्वया पुत्रेण धर्मात्मा न संवृत्तः पिता मम ॥ २७ G., 3 21 29 B., 3 15 29 L., 3 10 27

भ्रातुश्च) —ᵈ) Ś1 स महाबल, Ñ2 V B D5-7 सुमनोहर (for सुमहाबल)

21. ᵇ) G3 [अ]सघात, Cmg सघात (for सघात) M3 समसस्थानमृत्तिका —ᶜ) Dg1 G2 अस्तम्भा (for सु°) —ᵈ) Dg1 Dm1 सुशोभिता (for °भनाम्) Cv cites this st as in text —For 21, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst while M3 ins after 22

268* पर्णशाला स मतिमांश्चकार विपुला तदा ।
मनोज्ञा राघवस्यार्थे प्रेक्षणीया मनोरमाम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D3 सु, Ñ V2 D1 3 5 7 त्र M3 तु (for स) Ś1 D1 3 सु(D3 च)विपुला V1 सुग° (for स मतिमाञ्) V B2 4 विपुला (for विपुला) Ś1 D1-3 चकार स(Ś1 °रासु D3 °रसु) नरोत्तम (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 3 उपास्या (for मनोज्ञा) Ś1 Ñ1 D1-3 अनुत्तमा, B1(m also as above) °हरां (for मनोरमाम्)]

—After 21, D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3 of 270*) G2 M1 ins

269* निवास राघवस्यार्थ चकार रघुविक्रम ।

—Thereafter D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3) M1 cont while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G1 3 M2 ins after 21

270* शमीशाखासिताकीर्णं दृढपाशावपाशिताम् ।
कुशकाशशरैः पर्णैः सुपरिच्छादितां तथा ।
समीकृततलां रम्यां चकार सुमहाबल ।
निवासं राघवस्यार्थे प्रेक्षणीयमनुत्तमम् ।

[Dg1 reads l 1 in marg —(l 1) M1 2 शम्यैरेव (M2 शमैरेवं) समास्तीर्य (for the prior half) —G1 om l 2-3 —(l 2) M1 2 °च्छन्दे (for शरैः) —Dg1 reads in marg from पर्णै up to तथा M1 तदा (for तथा) T1 सुपरिच्छन्नितान्तरां, M2 आयत शोभितां तथा (for the post half) —Dg1 om l 3 —(l 3) M1 रघुविक्रम (for सुमहाबल) M2 समीकृत्यत्नेन रमणीयं मनोहरं —For l 4 cf 269* —(l 4) Dg1 G1 2 चकार रघुविक्रम, Dm1 D8 नरशार्दूलविक्रम, M1 प्रेक्षणीयमनुत्तम (sic) M2 चकार परवीरहा (for the post half)]

22 ᵃ) Ñ2 V B D5-7 स गत्वा तु, T3 सहसा (for स ग त्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ V B1 4 Dg1 D1-3 8 G1 2 M1 3 तत, T2 G3 तथा T3 गत्व (for तदा) —ᶜ) Ñ2 V B D5-7 [उ]पादाय (for चादाय) Ś1 Ñ1 D1-3 स्नात्वा सलिलमादाय(D3 °हृत्य) —ᵈ) G3 सफल, M3 जलं च (for सफल) Ś1 Ñ1 D1 3 तत श्रीघ्रमुपागमत्, Ñ2 V B D5-7 सु(V2 B स)शीघ्र(V1 राघव) पुनरागमत् —After 22 M3 ins 268*

23 ᵃ) D1-3 तत्र (for तत) Ś1 D2 दत्त्वा (for कृत्वा) —ᵇ) Dm1 तथाविधि (for यथा°) Ś1 Ñ1 D1-3 शान्तिकर्म च वीर्यवान् —For 23ᵃᵇ Ñ2 V B D5-7 subst

271* पुष्पोपहारं कृत्वाथ हुत्वाग्निं स विधानत ।

[D5 तु (for [अ]थ) V1 हुत्वाग्नि तु Ñ2 B1 हुत्वा चाग्निं, B4 हुत्वाग्नि च]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 D1 3 रामस्य, D2 धर्मस्य (for रामाय)

24 ᵃ) M3 तं दृष्ट्वा स (by transp) Ñ2 V B D5-7 स तु दृष्ट्वाश्रमं रम्यम्(B4 m also दिव्यम्) —ᵇ) Ñ2 V B1 3 4 D5-7 आलयं, B2 आगम्य (for आश्रमं) Ś1 Ñ1 D1 2 3 T1 2 G2 सीतया सह (by transp) —ᶜ) Ñ2 V2 B2 4(marg also as in text) D5-7 G1 पर्णशाला च (for °शालायां) —ᵈ) B2 आरोहयत्, D5 अहृष्यत् (sic) D7 आनाह्यत् (for आहारयत्) Ś1 Ñ1 D1-3 तदा, D4 T2 भृशं (for परम्)

25 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 5 7 G2 M3 सप्रहृष्ट(D3 °ष्ट) V2 B1 2 D2 G1 3 M1 2 स प्रहृष्ट, D1 सुप्रविष्ट (for सुसहृष्ट) —ᵇ) Dg1 G1 2 तथा (for तदा) —ᶜ) Ñ2 D5-7 अतिश्लक्ष्ण, B4(marg also as in text) अतिहृष्ट, G3 तत स्निग्ध (for अतिस्निग्ध) Ś1 Ñ1 D3 सुमधुर, Ñ2 V B1 2 4 D5-7 मनोहारि, D1 2 समधुर (for च गाढ च) B3 अतिस्निग्ध मनोहारि —ᵈ) Ñ2 D5-7 स्निग्धम्, V B श्लक्ष्णम् (for चेदम्) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्

26 M3 om 26ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 सु (for ते) —ᵇ) Dt1 M3 अरिंदम (for इद प्रभो) Ś1 Ñ1 D1-3 कृतं क्षिप्रमिद(D1 °द) त्वया, Ñ2 V B D5-7 त्वया य(D7 स) त्कृतमीदृश —ᶜᵈ) Ś1 D1 प्रदेशे यत्, Ñ1 D2 प्रसादो यत्, D3 प्रीतिदाय (for प्रदेयो यत्) M1 Cv यन्निमित्तम् (for °त्तं) D3 स (for ते) Ñ2 V B D5-7 परिष्वजामिमं, V B1 4 °ज) तावत्प्रीतिदाय(B3 °न) गृहाण मे

27 ᵃ) Ñ2 V B D5-7 गुणज्ञेन (for भाव°) —ᵇ) D7 om (hapl) धर्मज्ञेन —ᶜᵈ) Cmp नाथेन (for पुत्रेण) Ś1

G 3 21 30 B 3 25 30 L 3 20 28 एवं लक्ष्मणमुक्त्वा तु राघवो लक्ष्मिवर्धनः ।
तस्मिन्देशे बहुफले न्यवसत्स सुखं वशी ॥ २८

कंचित्कालं स धर्मात्मा सीतया लक्ष्मणेन च ।
अन्वास्यमानो न्यवसत्स्वर्गलोके यथामरः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

N1 D1 3 नाथवान्(D1 °वत्) स (for न सवृत्त) Ñ2 V B D5 7 स पुत्रेण त्वया तात तारि(B1 पावि)ता पितरो मम

28 ᵃ) B4 च (for तु) Ñ2 D5 7 एवमुक्त्वा लक्ष्मण स —After 28ᵃ B4 ins

272* रामो धर्मभृतां वर ।
एवं राघव उक्त्वा च

[After l 1 28ᵃ and l 1 are repeated in marg —l 2 is in marg]

—B4 reads 28ᵈ in marg —ᵇ) B4 लक्ष्मणं (for राघवो) Ñ2 B1 2 4 G2 लक्ष्मिवर्धन V2 B3 प्रीतिवर्धन(B3 °न) (for लक्ष्मिवर्धन) —ᶜ) G3 अस्मिन् (for तस्मिन्) —ᵈ) Dg1 Dt1 T2 G1 M1 3 सुसुखं Dm1 D6 स सुखी G3 च सुखं (for स सुखं) Dt1 D4 T1 3 G1 3 M सुखी Dm2 D5 सुखं (for वशी) N2 V B D5 7 बहुपुष्पोपशोभित —For 28 Ś1 N1 D1 3 subst

273* एवमुक्त्वा तु सौमित्रिं धर्मात्मा भ्रातृवत्सल ।
बहुमूलफले देशे तस्मिन्सुखमुवास ह ।

[(l 1) Ś1 उक्त्वा (for उक्त्वा) —(l 2) D3 फलोद्देशे D3 फले देशे (for फले देशे) N1 D1 3 स (for ह)]

29 ᵃ) Dg1 D1 T2 M1 3 किंचित् D6 च (for स) Ś1 N1 D1-3 वैदेह्या सह(N1 D3 च स D1 ष [subm]) वै पत्न्या Ñ2 V B1 D5 7 न्यव(D6 लोक)सत्सहितो वीर —ᵇ) Ś1 Ñ1 स भार्या D1-3 सुभार्या (for सीतया) —For 29ᵃᵇ, B3 subst while V2 ins after 29ᵃᵇ N3 B1 D5 7 subst for 29ᶜᵈ B3 4 subst for 29 V1 ins after 29

274* कंचित्कालं स धर्मात्मा स्वर्गे इन्द्र इवापर ।

—Thereafter V3 B3 cont while V1 ins after 29ᵃᵈ

275* तत्र तापससुरम्ये(चरन्नाश्रमे तदा ।
बभूव महती प्रीतिर्दृष्ट्वा राम सलक्ष्मणम् ।
तस्मिन्देशे द्रुमैर्युक्ते रामलक्ष्मणसेविते ।
सम्यक्चरन्ति मुनय स्वर्गस्था इव निर्भया ।
नातिशीतो ववौ वायुर्नायु ण तपते रवि । [5]
वसतो राघवस्यात्र दया चक्रे पुरंदर ।
वैदेह्या च सुपत्न्या वै भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[(l 2) V1 परम (for महती) —(l 3) V अमैर् (for द्रुमैर्) V1 पालिते (for सेविते) —(l 5) V1 नातिशीत V1 om ववौ —(l 7) B2 सह (for च सु)]

—ᶜᵈ) B3 आश्वास्यमानो (for अन्वा°) D3 अन्वास्य न्यव सद्राम (for ᶜ) D2 M3 लोक G1 लोके (for लोके) Ś1 N1 B2 D1 3 यथाधर V1 यथा सुरा V3 महेश्वर (for यथा मर) T3 अन्वावसत्पञ्चवट्या पूज्यमानो महर्षिभि —After 29 B3 ins

276* तत्रस्थाना च लोकानामानन्द च नय सुहृ ।

Colophon D1 3 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 N2 V B D5 पञ्चवट्याश्रमनिवास N1 आश्रम करण D3 पञ्चवटीनिवास D7 रामपञ्चवट्याश्रमनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 om N2 V1 B3 D7 21 V1 20 B2 4 D5 22 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 T G M1 15 D2 24 M2 3 16 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

१५

वसतस्तस्य तु सुखं राघवस्य महात्मनः ।
शरद्व्यपाये हेमन्त ऋतुरिष्टः प्रवर्तते ॥ १
स कदाचित्प्रभातायां शर्वर्यां रघुनन्दनः ।
प्रययावभिषेकार्थं रम्यां गोदावरीं नदीम् ॥ २
प्रह्वः कलशहस्तस्तं सीतया सह वीर्यवान् ।
पृष्ठतोऽनुव्रजन्भ्राता सौमित्रिरिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं स कालः संप्राप्तः प्रियो यस्ते प्रियंवद ।
अलंकृत इवाभाति येन संवत्सरः शुभः ॥ ४
नीहारपरुषो लोकः पृथिवी सस्यमालिनी ।
जलान्यनुपभोग्यानि सुभगो हव्यवाहनः ॥ ५
नवाग्रयणपूजाभिरभ्यर्च्य पितृदेवताः ।
कृताग्रयणकाः काले सन्तो विगतकल्मषाः ॥ ६
प्राज्यकामा जनपदाः सम्पन्नतरगोरसाः ।
विचरन्ति महीपाला यात्रार्थं विजिगीषवः ॥ ७
सेवमाने दृढं सूर्ये दिशमन्तकसेविताम् ।
विहीनतिलकेव स्त्री नोत्तरा दिक्प्रकाशते ॥ ८
प्रकृत्या हिमकोशाढ्यो दूरसूर्यश्च साम्प्रतम् ।
यथार्थनामा सुव्यक्तं हिमवान्हिमवान्गिरिः ॥ ९

C 3 22 9
D 3 16 9
L 3 21 9

15

D1 2 continue the previous Sarga D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ś1 V D1-3 ins

277* एवं तस्य तदा याता शरदश्च यथोदिता ।

[D1 जाता (for याता) D1 3 शरदोऽथ (for शरदश्च) V याते कस्मोर्थ (for याता शरदश्च)]

1 a) V1 तत्र (for तस्य) Ñ1 स, V2 B3 च (for तु) D3 वसतोऽथ सुखं तत्र —b) Ñ2 V B D5 7 तपोवने (for महात्मन) —c) D6 शरद्व्यपाये —d) Ś1 इदम्, D1-3 इदम्, L(ed) इतिम् (for ऋतुर्) Ñ1 [s]भवत्तदा, Dt1 D6 G1 प्रवर्तत (for प्रवर्तते) N2 V B3 4 D5 7 प्रा(V1 प्र)दुरेव भृश प्रिय (Ñ2 V1 °य) B1 प्रादुर्भूतो भृश प्रिय

2 a) Ś1 प्रभूतायां (for प्रभातायां) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 रजन्यां (for शर्वर्यां) —D2 reads 2c–3 in marg —c) G3 अभिषेकार्थ (for °र्थं) Ś1 Ñ V B D1-3 6 3 M1 2 अभिषेकार्थमुत्थाय, M3 स्नानार्थं प्रययौ रम्या —d) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 ययौ, M3 सतो (for रम्या)

3 D2 reads 3 in marg (cf v l 2) —a) T3 कलशहस्त Ś1 Ñ V2 B D5 7 च, V1 Dt1 D1-3 6 M3 तु, Dg1 G1 सन् (for स) —c) Ś1 [s]नुयन्द्, B2 [s]नुययौ, D2 तु प्रजन् (for ऽनुव्रजन्) Dg1 D5 7 G1 भ्रातु, T1 2 भ्रातर (for भ्राता) —d) G1 सौमित्रिम् (for सौमित्रिर्) M2 राघवम् (for इदम्)

4 a) Dg1 हि (for स) —b) Ś1 Ñ V B D1-3 7 प्रभो, D6 प्राप्तो (for प्रियो) Ś1 Ñ1 D2 3 6 सदा प्रिय, Ñ2 V B D1 7 प्रिय सदा (for प्रियवद्) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 किल, Ñ2 V B D5 7 गुणै, Dg1 शुचि (for शुभ)

5 a) V2 B3 नीहार, B1 नीरज (for नीहार) Ś1 D2 —परसो, M3 वृष्टिमोद् (for परुषो) Ñ2 V B D5 7 वायु (for लोक). ॐ Ck नीहार परुष इति नीहारेण पुरुषत्वा नित्यर्थ. ॐ —b) Ś1 N2 V1 Dg1 Dt1 D3 6 7 सस्यशालिनी (for °मालिनी) —c) B2 [अ]नुपगुह्यानि, D2 [अ]नुपभोज्यानि, D1 [अ]नुपभोगानि (for [अ]नुपभोग्यानि) —d) Ñ2 B1 2 Dg1 Dt1 सुभोगो, T3 सुभोग्यो (for सुभगो) Ś1 सुभोग्यो हि यथानल

6 a) Ś1 B1 4 D2 3 नवाग्रा(D2 °ग्रया)यण, D1 तथा प्रयण (for नवाग्रयण) —b) Dt1 D6 7 T G अभ्यर्च्य (sic) D1 अर्चयंश्च (for अभ्यर्च्य) —c) Ś1 Ñ1 D1 कृताग्रा(Ñ1 D1 °ग्र)यणकालश्च, Ñ2 V B D1 7 कृताग्र(B1 4 °ग्रा)यणभोजनाः, D2 3 कृताग्रया(D2 °ग्र)यणकालाश्च ॐ Cr काले आग्रयणकर्मानुष्ठानकाले कृताग्रयणकाः कृताग्रयणकर्माणः नवान्न प्रदानार्थं यदाग्रयण तज्जा पूजा तया ताभि पितृदेवता अभ्यर्च्य सन्तः साधवः विगतकल्मषा भवन्ति ॐ so also in Ck It cites नवेति —d) B1 4 (marg also) सर्वे (for सन्तो)

7 a) Ś1 D2 राज्यकामा, Ñ2 B1 3 4 D1 6 7 प्राप्तकामा, M2 °माला (for प्राज्यकामा)

☞ V2 illeg from जनपदा up to 3 16 13 Ś1 जनपदान् (for जनपदा) —b) Ś1 सम्पन्नरसगोरसान्, D2 3 सम्पन्नवरगोरसान्(D3 °सा) G(ed) सम्पन्नयवगोरसा —c) V1 B Dg1 D5 7 G1 विहरन्ति (for विचरन्ति) —d) Dg1 यात्रया, D6 T G M1 2 Cg यात्रार्था (for °र्थं) D2 या नद्य पुर्यश्च सम्प्रति (hypm), M3 तत्र तत्र निरीक्ष्य.

8 D6 om 8–9b V1 om 8ab —a) T3 G2 सेव्यमाने (for सेव°) —For 8ab, Ś1 Ñ B D1-3 7 subst

278* अगस्त्यसेवितामाशां सेवमाने दिवाकरे ।

[Ś1 D1 3 पुण्यां (for आशां) B2 3 (before corr as above) सेव्यमाने (for सेव°) Ś1 Ñ1 D1 3 दिव सौ (for दिवाकरे)]

—c) M3 गृहीत (for विहीन)

9 D1 om 9ab (cf v l 8) Ś1 om 9 —ab) B D7 हिमकोशा(B1 D7 °पा)ढ्या, Dt1 हेमकोशाढ्यो, D1 हिम

G 3 22 10 B 3 16 10 L 3 21 9 अत्यन्तसुखसंचारा मध्याह्ने स्पर्शतः सुखाः ।
दिवसाः सुभगादित्याश्छायासलिलदुर्भगाः ॥ १०
मृदुसूर्याः सनीहाराः पटुशीताः समारुताः ।
शून्यारण्या हिमध्वस्ता दिवसा भान्ति साम्प्रतम् ॥ ११
निवृत्ताकाशशयनाः पुष्यनीता हिमारुणाः ।
शीता वृद्धतरायामास्त्रियामा यान्ति साम्प्रतम् ॥ १२
रविसंक्रान्तसौभाग्यस्तुषारारुणमण्डलः ।
निःश्वासान्ध इवादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशते ॥ १३
ज्योत्स्ना तुषारमलिना पौर्णमास्यां न राजते ।
सीतेव चातपश्यामा लक्ष्यते न तु शोभते ॥ १४
प्रकृत्या शीतलस्पर्शो हिमविद्धश्च साम्प्रतम् ।
प्रवाति पश्चिमो वायुः काले द्विगुणशीतलः ॥ १५
बाष्पच्छन्नान्यरण्यानि यवगोधूमवन्ति च ।
शोभन्तेऽभ्युदिते सूर्ये नदद्भिः क्रौञ्चसारसैः ॥ १६
खर्जूरपुष्पाकृतिभिः शिरोभिः पूर्णतण्डुलैः ।
शोभन्ते किंचिदालम्बाः शालयः कनकप्रभाः ॥ १७

वौशाव्यौ (sic) (for हिमकोशाढ्यौ) B D7 नेव D1 दूर, D2-3 दूरे (for दूर) B2 कोपद्, D2 पुर्यद् (for सूर्यद्) N B D1-3 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) V1 प्रकृत्या हि सरस्काष्टी मद् सूर्यद्य सप्रति —c) Ñ1 यथार्हनासा N2 V1 B यथार्थ (V1 °र्हं) कृतनामासौ D5 7 यथार्थ कृतनामासौ —d) Ñ1 D1-3 हिमेन Dg1 हि महान् (for first हिमवान्) D5 7 G2 हिमवद् (for second हिमवान्) Dm1 reads गिरि in marg

10 a) Cr k t मध्याह्न (for मध्यन्द) Ś1 N2 D1 2 पूर्वाह्ने दु खसचारा V2 B1 D5 7 अत्यन्तदु खसचारा V2 आगते दु ख°, B4 आयन्तदु ख°, G(ed) प्रयूपे दु ख° —b) D6 पदुच (for स्पर्शत) Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 7 मध्याह्नसमये सुखा (B3 [marg also] शुभा) V1 मध्याह्न विषयेऽसुखा, D1 4 मध्याह्नविषये शुभा (D3 सुखा) —c) Ś1 Ñ2 B3 4 D1 2 सुभगा (B3 [sup lin also] °खदा) पुण्यास N2 V2 सुभगा स्वयास (V2 भिल्यास) (for सुभगादित्यास) —d) G1 सौभगा (for °दुर्भगा) Ś1 त्वरित विनिपातिना N B1 3 4 (marg also दिव्यासस्वासनपायिन) D1-3 7 त्वरित स्वनिपातिन V1 D5 त्वारता (D4 °त) व्यविपातिन G and L(ed) त्वरिता (L ed °त) स्वनिपाति न

11 a) Ś1 N1 D1 2 मृदुवाया (for मृदुसूर्या) Ś1 स नीहारा V D12 B1 T2 सुनीहारा V1 मनोहरा (for सनीहारा) —b) M2 पटुसूया (for °शीता) Dt1 D4 M3 समाहिता G1 समावृता (for °रुता) Ś1 V1 D1 2 पटुशीतोष्णमारुता N1 V1 B3 4 D1 1 पटुशीतानिलान्वि (V1 °ह) ता B1 कटुशीता (sup lin also °ला) निला विमले —c) Ś1 V1 D1-3 सर्सोपरस्ता B3 4 °प्रमा (for हिमध्वस्ता) —d) N2 V1 B3 4 D2 प्रवृता (B2 °पे) B1 कलुषा D2 प्रसूया (for दिवसा) V1 सप्रति (for साम्प्रतम्)

12 G2 om (hapl) 12 —a) N2 समया (for °शयना) D2 निवृत्ताकाशपायना —b) V2 B3 4 (marg also पथमाना) D2 7 पुष्पहाना V1 पुष्यपूहा B1 पुष्यानाता M3 पुष्पनीहा (for पुष्यनीता) Dg1 D4 T2 हि मास्ता (for हिमारुणा) Ś1 D1 2 पुष्पनयाश्च रात्रय V1 प्रवृद्धाभिस्तरात्रय —c) Ck शीत (for शीता) Ś1 शीता द्वयन्तरायामास्, N2 B Dt1 Dm1 D1 4 G1 शीतवृद्धतरायामास्, Cm g as in text —d) Ś1 N1 B3 4 D1 3 प्रयाति Dg1 reads in marg (for यान्ति)

13 a) Ñ1 रवि सौभ्रतसभाग्यस (sic) V1 D5 6 G1 रवि स°, D4 G2 M1 रविसंक्रान्तिसौभाग्यस —b) D7 तरुणा रुणा (for तुषारारुण) —c) Ś1 D2 नि (D5 नि) श्वासवान्, Ñ2 V1 B2 3 Dg1 Dt1 Dm1 D4 7 M Cr m k निश्वासाच, B1 सनिश्वास D1 निश्वासार्द्र D5 G2 नि श्वासात G(ed) सनि श्वास (for नि श्वासान्ध)

14 ab) Cg ज्योत्स्नौ (for ज्योत्स्ना) G2 शोभते (for राजते) Ś2 Ñ V1 B D1-3 6 7 पौ (Ś2 D3 पू) र्णमास्यामपि (Ś1 D3 °मिय) ज्योत्स्ना तुषारकलुषीकृता —c) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1-3 5 7 तपसा क्षामा Ñ2 तरसा क्षामा B1 तपसा क्षीणा M2 तपसा श्यामा (for चातपश्यामा) B2 शीतवाता तप क्षामा —d) Ś1 N1 V1 B2 3 D1 2 6 7 दृश्यते B2 दृश्यते (for लक्ष्यते) N2 Dt1 Dm1 D6 2 च (for तु) D1 2 ननु (for न तु) B1 शोभते (for °ते)

15 a) Ś1 N2 V1 B D1 3 5 7 शीतसस्पर्शो, Ñ1 शीतसपर्शो (for शीतलस्पर्शो) ॐ Cm प्रकृत्या स्वभावेनाशिशिरस्पर्श । शीतत्वेयुपलक्षण । अनुष्णापि द्रष्टव्य । तथा चानुष्णा शीतलस्पर्श, इत्यर्थ ॐ —b) Ś1 Ñ1 B1 D1 4 5 G1 2 हिमवृद्ध, B2 हिमवर्षश्, T2 हिमध्वस्तश् (for हिमविद्धश्) N2 V1 B D5 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) —c) Ś1 प्रयाति (for प्रवाति) Ś1 D5 पश्चिमे (for °मो) —d) N1 काल्य V1 B D1 6 7 कल्ये D2 कल्ये (for काले)

16 a) Ñ2 B D1 7 हिमच्छन्नानि V1 हिमक्षुण्णानि (for बाष्पच्छन्नानि) —b) G2 यश (for यव) —c) D4 5 G2 हृदित (for ऽभ्युदिते) —d) Ś1 D2 नदंत, Ñ1 भवद्भि, Ñ2 D1 7 चरद्भि T2 नवद्भि (for नदद्भि) Ś1 D2 क्रौञ्चसारसा (for °सारसै)

17 a) M2 खर्जूरपुष्पाकृतिभि —b) V1 B1 3 शिखरै (for शिरोभि) Ś1 V B3 4 D6 7 पुष्पगुप्तै V1 D2 पुष्पतद्रुलै B2 3 पुष्पमडितै D1 3 पुष्पगुफि (D2 °फि) तै (for पूर्णतण्डुलै) —c) Ś1 आलम्बा, N2 D1 7 आनम्रा V1 B G1 2 आलम्बै D4 T1 2 G2 M1 2 आनम्रा (for आलम्बा) —After 17 N2 V1 B D5 7 ins

मयूखैरुपसर्पद्भिर्हिमनीहारसंवृतैः ।
दूरमभ्युदितः सूर्यः शशाङ्क इव लक्ष्यते ॥ १८
अग्राह्यवीर्यः पूर्वाह्णे मध्याह्ने स्पर्शतः सुखः ।
संरक्तः किंचिदापाण्डुरातपः शोभते क्षितौ ॥ १९
अवश्यायनिपातेन किंचित्प्रक्लिन्नशाद्वला ।
वनानां शोभते भूमिर्निविष्टतरुणातपा ॥ २०
अवश्यायतमोनद्धा नीहारतमसावृताः ।
प्रसुप्ता इव लक्ष्यन्ते विपुष्पा वनराजयः ॥ २१
बाष्पसंछन्नसलिला रुतविज्ञेयसारसाः ।
हिमार्द्रवालुकैस्तीरैः सरितो भान्ति सांप्रतम् ॥ २२
तुषारपतनाच्चैव मृदुत्वाद्भास्करस्य च ।
शैत्यादगाग्रस्थमपि प्रायेण रसवज्जलम् ॥ २३
जराजर्जरितैः पद्मैः शीर्णकेसरकर्णिकैः ।
नालशेषा हिमध्वस्ता न भान्ति कमलाकराः ॥ २४
अस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्र काले दुःखसमन्वितः ।
तपश्चरति धर्मात्मा त्वद्भक्त्या भरतः पुरे ॥ २५
त्यक्त्वा राज्यं च मानं च भोगांश्च विविधान्बहून् ।
तपस्वी नियताहारः शेते शीते महीतले ॥ २६ G 3 22 27 B 3 11 28 I 3 21 25

279* शालिप्रकरपरिश्रामात्किंचिदामीलितेक्षण ।
कृप पिबति केदारे नि श्वासाकुलित जलम् ।

[(l 1) B4 परिश्राम (for परिश्रमात्) D5 om from कृप up to 18ᵈ Ñ2 आकुलितेक्षण (for आमीलिते°) —(l 2) V1 पय (for जलम्) Ñ2 B1·4 निश्वासकलिल पय (for the post half)]

18 D5 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 G3 मयूरैर् (for °खैर्) Ś1 Ñ1 इव सर्पद्भिर्, Ñ2 D1·3 सम सर्पद्भिर्, V1 समुपसर्पंति, B2·3 समुपसर्पद्भिर् (for उप°) —ᵇ) Ñ1 -संवृत, B2 -संस्कृतै (for संवृतै) —ᶜ) Ñ1 चिरम्, G(ed) दूराद् (for दूरम्) Ś1 Ñ2 B2·4 D11 D1·2·4·7 समुदित (for अभ्यु°) —ᵈ) G(ed) चद्रमा इव दृश्यते

19 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 अग्र(D1·3 अ)ग्राह्यरूप, Ñ2 T1 G M Ct आग्राह्य° V1 अग्राह्यवीर्य, T2 °वीर्यं (for अग्राह्यवीर्य) V1 पूर्वाणे (for °ह्णे) —ᵇ) B4 marg D7 om (for मध्याह्ने) Ñ2 D4·7 स्पर्शवीर्यवान्, D4 G2 °श सुख (for स्पर्शत सुख) —ᶜ) V1 D11 Dm1 D6·8 T3 M3 ससत्त D3 marg Cv सक्त (for सरक्त) —ᵈ) Ś1 न सूर्य (for आतप) Ñ2 V1 B D5·7 अपराह्न उवातप (B4 °पर)

20 ᵃ) Ñ1 यदा न, M2 अधिक (for वनाना) Ś1 Ñ2 V1 B D1·3·4·7 दृश्यते (for शोभते) —ᵈ) B2 प्रविष्ट (for निविष्ट) Ś1 -तरुणा यथा Ñ1 तरुणा दा (illeg) (for -तरुणातपा) —After 20 Dg1 D11 Dm1 D6·8 S ins

280* सूर्यस्तु विमल शीतमुदक द्विरद सुखम् ।
अत्यन्ततृषितो वन्य प्रतिसहरते करम् ।
मत हि समुपासाना विहगा जलचारिण ।
नावगाहन्ति सलिलमप्रगल्भा इवाहवम् ।

[(l 1) Dm1 D6 G3 सप्रस्पृश्य M1 स्पृशंस्तु M2 स्पृशति (for सूर्यस्तु) D11 D6 स्पृष्ट्वा सुविपुल T2 पीनम् (for शीतम्) G1 विपुल, M3 महिषा (for द्विरद) —(l 2) Dg1 Dm1 D6 G M1·3 अत्यर्थ (M3 °थ) Cvp अयन्त (for अत्यन्त) G3 वन्य M3 नाग (for वन्य) —(l 3) M3 Cm विहगा (for विहगा) —(l 4) Dm1 D6 G M विगाहन्ति (for [अ]वगाहन्ति)]

21 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 -तमोच्छन्ना Ñ2 V1 B D5·7 परि-क्लिन्ना (for -तमोनद्धा) —ᵇ) V1 नीहारेण समावृता —ᶜ) Ś1 V1 B4 D5 दृश्यन्ते (for लक्ष्यन्ते) —ᵈ) Ś1 D3 प्रफुल्ला, Ñ2 V1 B D1·7 समवाप्, G2 विपुला (for विपुष्पा)

22 ᵃ) B2·3 बाष्पसछन्न (for °सछन्न) —ᵇ) Ś1 रुता विज्ञेयसारसा, V1 B2-4 रुतामिज्ञेयसारसा —ᶜ) D1·3 हिमाद्रि (for हिमार्द्र) Ś1 Ñ1 D1-3 -मारुतैस्, Ñ2 D11 D6 G1 -वालुकाम् (for -वालुकैस्) —ᵈ) Dg1 यान्ति (for भान्ति)

23 ᵃ) Ś1 Ñ2 तुषारपतनाच्चाश्च, B3 तुषारपातनाच्चैव, D1·2 तुषारपवनाच्च —ᶜ) Ñ2 V1 B D5 G2 अगाग्रस्थम्, Cm अगाधरथम्, Cmp as in text (for अगाग्रस्थम्) Ś1 D3 शैत्यादसह्यमपि च, Ñ1 D3 शैत्यादगोत्रमपि च, D2 शैत्या च गोत्र चमपि (sic) —ᵈ) B4 प्राप्तम च सलिलम्

24 ᵃ) D11 Dm1 D6·8 T G3 जराद्र(D6 [marg] T1 G3 Cv g t °न)जर्जरितै Ñ2 V1 B D11 D5-7 पत्रै, Dm1 D4·8 T1·2 G2·3 M2 Cvp g पद्मै Cmp as in text (for पर्ण) cf Cr जरया कालकृतया जर्जरितानि पर्णानि येषा तै, Ck जरया कालक्लिन्नया जर्जरितानि पर्णानि येषा त तथा तै Ś1 Ñ1 D1·2 तुषाराभिहतै पत्रै (Ñ1 °त्रै) D3 तुषाराभिहतै पत्रै M3 जरसा जर्जितै पर्णै —ᵇ) Dm1 D6 G3 पाशुभि, G1·2 -कर्णिभि M1 पत्रिभि (for -कर्णिकै) Ś1 Ñ1 D1-3 शीर्णकर्णिकेसरै —ᶜ) D4 हिमध्वस्तैर् M2 हिमध्वस्ता Ś1 Ñ V1 B D1-3·5·7 नाल(B4 [marg also as in Ś1]°ल)शेषा हिमदग्धा Dg1 Dm1 D6 T G M1·3 नालशेषै हिमध्वस्तैर् —ᵈ) Ś1 [अ]भाति (for भान्ति)

25 ᵃ) Ñ V1 B D1-3·4·7 M2 स (for तु) Ś1 कर्मा च (for अस्मिंस्तु) V1 B4 Dm1 D6·8 T2 G2·3 M पुरुषव्याघ्र —ᵇ) D5 काले (for काले) Ś1 दु खसमन्वितवि, Ñ1 D1·2 दु खे तपस्विना, D3 दु खान तपस्विनान्, M1 सुखसमन्वित (for दु खसमन्वित) —ᶜ) Ś1 D2 दु खमानस् (for धर्मात्मा) —ᵈ) Dg1 सक्त्यो (for भक्त्या) V1 पुरुष (for भरत) Ś1 पुरा (for पुरे) V1 (also) सुमहायशा (for भरत पुरे)

26 Ñ1 om 26–31ᵇ —ᵃ) Ś1 D1·2 M2 मान च राज्य (by transp) Ñ2 D5·7 भोगश्च राज्य V1 B राज्य च

G 3 21 16
B 3 16 29
L 3 21 16

सोऽपि वेलामिमां नूनमभिषेकार्थमुद्यतः ।
वृतः प्रकृतिभिर्नित्यं प्रयाति सरयूं नदीम् ॥ २७
अत्यन्तसुखसंवृद्धः सुकुमारो हिमार्दितः ।
कथं त्वपररात्रेषु सरयूमवगाहते ॥ २८
पद्मपत्रेक्षणः श्यामः श्रीमान्निरुदरो महान् ।
धर्मज्ञः सत्यवादी च ह्रीनिषेधो जितेन्द्रियः ॥ २९
प्रियाभिभाषी मधुरो दीर्घबाहुररिंदमः ।
संत्यज्य विविधान्सौख्यानार्यं सर्वात्मनाश्रितः ॥ ३०
जितः स्वर्गस्तव भ्रात्रा भरतेन महात्मना ।
वनस्थमपि तापस्ये यस्त्वामनुविधीयते ॥ ३१
न पित्र्यमनुवर्तन्ते मातृकं द्विपदा इति ।
ख्यातो लोकप्रवादोऽयं भरतेनान्यथा कृतः ॥ ३२
भर्ता दशरथो यस्याः साधुश्च भरतः सुतः ।
कथं नु साम्बा कैकेयी तादृशी क्रूरदर्शिनी ॥ ३३
इत्येवं लक्ष्मणे वाक्यं स्नेहाद्ब्रुवति धार्मिके ।
परिवादं जनन्यास्तमसहन्राघवोऽब्रवीत् ॥ ३४
न तेऽम्बा मध्यमा तात गर्हितव्या कथंचन ।
तामेवेक्ष्वाकुनाथस्य भरतस्य कथां कुरु ॥ ३५

सोता V1 °ग)र (for राज्य च मान) —^d) Ś1 D1-3 रचिरात् (for विविधान्) T1· दलात्, G1 कपि (for महून्) Ñ2 V1 B D4.7 विपद्यार्थेव सर्वत B1-3 °त) —B3 repeats 26^cd after 35^ab —^d) Ś1 शीत शेते, Ñ2 B2.4 T1 शीते शेते (by transp) D2 स तु शेते (for शेते शीते) D7 शीते न ** हीयते

27 Ñ1 om. 27 (cf v l 26) —^a) Ś1 D1-3 स हि (for सोऽपि) Ñ2 V1 B D4.7 नूनमिमा वेलाम् (by transp) —^b) D1.3 उत्थित (for उद्यत) —^c) B1.2 कृत (for वृत) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.7 भवत्या (for नित्य) —^d) Dm1 G2 स याति (for प्रयाति) Dg1 D5 सरयूनदीं

28 Ñ1 om 28 (cf v l 26) —^a) B1 सतत (for अत्यन्त) Ś1 दुःख (for सुख) —^b) Dg1 सुखोचित (for हिमार्दित) —^c) Ś1 Ñ2 B1.4 Dg1 Dm1 D1-3.5.7.8 G2 M1.2 C1 च V1 B3.5 वा, Cg नु (for तु) Cv पर (for [स] पर)

29 Ñ1 om 29 (cf v l 26) Ś1 V1 B2 D1.3 om 29 30 —^ab) B1 श्रीमान्, K(ed) वीर (for श्याम) Dm1 D4.5 T2 G1.2 M1 transp श्याम and श्रीमान् T1 निरयमो (for °दरो) D1 शान्तिपुष्टोदरो महान (for ^b) —^d) B1.2.4 ह्रीनिषेधी, D4 ह्रीमनेता (for ह्रीनिषेधो)

30 Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 om 30 (for Ñ1 cf v l 26 and for the rest cf v l 29) —^ab) Ñ2 D4.7 मित्र (for प्रिय) and जितेन्द्रिय (for अरिंदम) —^cd) Dg1 Dm1 D4.5 T1.2 G2 भोगान्, Ct as in text (for सौख्यान्) Ś1 B1 D4.7 विविधे सौख्यम्, B3 (marg also as in Ñ2) विविध दुःखम् (for विविधान्सौख्यान्) T2 त्यक्त्वा (for आर्यं) Ñ2 D4.7 [आ] श्रित, G2 श्रुत Cg t श्रित (for [आ]श्रित) B1 सर्वं विविधसौख्यं च आर्यं सर्वं चलाश्रित

31 Ñ1 om 31^ab (cf v l 26) —^a) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5 M2 मम (for तव) —^c) D1 वनवासम्, M2 वनस्थेन (for वनस्थम्) Ñ1 तपो पदम (s c), D1 T1 तं पदं D2 तपस्यायाम्, G1 तापसे (for तापस्ये) —^d) Ś1 D3 त्वां यान्त मनुयाति च, V1 यद्वेनानुपालयन् (subm) D1.2 त्वा(D2 त्वां) यद्वेनानुयाति च —For 31^cd, Ñ2 V1 B D4.7 subst

28S1* वनस्थं तापस्योऽपि भवत्या त्वामनुयाति च ।

[G(ed) हि (for त्वि) B2 मान् (for त्वाम्) G(ed) म (for च) Ñ2 अनुयाति (for °ति च)]

32 ^a) Ś1 D2 पित्र्यादेशान्न गच्छन्ति Ñ1 पित्र्य सर्वेनु गच्छति, Ñ2 V1 B D4.7 पित्र्य समनुवर्तते, D1 पित्र्यपयात गच्छति, D3 पित्र्यमन्वनुगच्छति (sic) —^b) Dg1 द्विपदा अपि, D8 द्विपदा वर (for °दा इति) Ś1 Ñ1 D1-3 मातुलेय नरा इति, V2 V1 B D4.7 नरा मातुलभागवान् (B1 (marg also °चेरित) °ता) —^c) Ñ2 V1 B D4.7 इति (for ख्यातो) V1 B1 लोके (for लोक) Ś1 D1-3 लोक(D1.2 °क)प्रवाद (Ś1 °दा) साधुवाद, Ñ1 लोकापवाद साधुवाद् —^d) Ś1 Ñ1 D1.3 बहिष्कृत, D4 (अ)न्यत्र कृत, M2 [अ]न्यथा कृत (for [अ]न्यथा कृत)

33 ^a) Dt1 यस्य (for यस्या) —^b) D1 सुत (for सुत) —^c) Ś1 Ñ2 V1 B1 D2.3.5 M2 तु (for नु) B3 सारि, D2 [अ]नाया (for साम्बा) —^d) Ś1 तादृश M2 मध्यमा (for तादृशी) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5.7 मनुदर्शना (Ś1 D2 °र) Dg1 D2 T1.2 M2 क्रूरकारिणी —After 33 Ś1 Ñ1 D3.5 ins

282* जनयामास धर्मज्ञमिक्ष्वाकुकुलभास्करम् ।

34 ^a) Ś1 [ए]व Ñ2 V1 B1.2.4 D4.7 [अ]पि, B3 [ए]तो (for [ए]वं) Ś1 D1.3 D2 लक्ष्मणो (for °णे) Dg1 स्नेहाद्, M2 वाक्यं (for वाक्य) D2 लक्ष्मणेनोक्त —^b) Dg1 वाक्य M3 स्निग्धे (for स्नेहाद्) Ś1 Ñ1 V1 Dt1 Dm1 D1-3.5 T2 M1 वदति D4 भवति (for ब्रुवति) Ś1 D3 राघव V1 र * (illeg) D1.2 M1 राघवे, D2 धार्मिके (for धार्मिके) —^c) Ś2 D1 च M3 तु (for तम्) Ñ2 V1 B D4.7 परिवादस्तितिक्षस्या —^d) Ś1 न सहन्, V1 V1 B1.2.4 D4.7 वचने D2 तमसौ, G1 क्षमन्, M2 क्षमयन् (for असहन्) B2 राघवो वाक्यमब्रवीत्

35 ^a) V1 न मा B1(marg as in text) त्वया B4

निश्चितापि हि मे बुद्धिर्वनवासे दृढव्रता ।
भरतस्नेहसंतप्ता बालिशीक्रियते पुनः ॥ ३६
इत्येवं विलपंस्तत्र प्राप्य गोदावरीं नदीम् ।
चक्रेऽभिषेकं काकुत्स्थः सानुजः सह सीतया ॥ ३७
तर्पयित्वाथ सलिलैस्ते पितॄन्दैवतानि च ।
स्तुवन्ति स्मोदितं सूर्यं देवताश्च समाहिताः ॥ ३८
कृताभिषेकः स रराज रामः
सीताद्वितीयः सह लक्ष्मणेन ।
कृताभिषेकस्त्वगराजपुत्र्या
रुद्रः सनन्दिर्भगवानिवेशः ॥ ३९

G 3 22 39
B 3 16 43
L 3 21 36

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

सेयं (for तेऽम्बा) V1 B3.4 D1 T2 M3 Ck माता, G1 वत्स (for तात) ❁ Cv केचिदमध्यमेति पदच्छेदमिच्छन्ति।, Ck असध्यमेति वा छेद ❁ —[b]) Ñ2 V1 B D5.7 ममाग्रज, D1 कथं न च (for कथचन) —[c]) Ñ2 V1 B1-3 D5.7 तस्य, D4 मस्य (for ताम्) —[d]) D3 reads भरतस्य in marg

36 [a]) Ś1 D2.5 [दृ]व, Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1.7 [दृ]व, D3 [दृ]ष, Cg as in text (for [श्चि]) —[b]) D1.6 T1.2 G1.2 दृढव्रत(D1 °त) (for °ता) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5.7 वनवासाय दृढमया —[c]) Ś1 D2.5 -संयुक्ता, D2 G1 सवाप्ता (for संतप्ता) —[d]) V1 B1 Dg1 बालिशा क्रियते, D5.7 बालिशी[(D5 °शो)]यतते (sic) M2 विशालीक्रियते (for बालिशीक्रियते) D4 मति (for पुन) —After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins

283* सत्सहायस्य वाक्यानि प्रियाणि मधुराणि च।
हृद्यान्यमृतकल्पानि मनःप्रह्लादनानि च।
कदा ह्यहं समेष्यामि भरतेन महात्मना।
शत्रुघ्नेन च वीरेण त्वया च रघुनन्दन।

[(1 2) Dg1 सुहृ (for [अ]मृ) Dg1 (marg) पुन (for मन) D4 प्रह्लादकानि (for प्रह्लादनानि) —(1 3) D4 G2 M3.4 [भ]वत् G3 [भ]वद् (for ह्यह)]

37 [a]) Ś1 वर्णयन्नेव, Ñ1 D1-3 कथयन्नेव (for विलप स्तत्र) Ñ2 V1 B D5.7 इत्यूर्वा प्रवदन्नेव —[b]) Ś1 गोदावरीतट —[c]) Ñ2 V1 B D5.7 कृताभिषेक (for चक्रेऽभिषेक) —[d]) G1 सीतया सह (by transp)

38 [a]) Ś1 Ñ1 D1-3 T2 G1 च, Ñ2 V1 B D5.7 G3 तु (for [अ]थ) Ñ2 V1 B D5.7 विधिवत् (for सलिलैस्) —[b]) Ś1 D2 स्नात्, Ñ1 D1.2 तौ, Dg1 Dm1 D4.6 T G3 M3 ते, G1 स (for ते) Ś1 Dt1 D6 G1 दैवतानपि, Ñ1 D2.3 M3 दे(Ñ1 दै)वता अपि, D3 T2 G3 M1 देवतानि च, M2 देवतानपीद् (for दैवतानि च) Ñ2 B2.3 D6.7 पितृन्देवाश्च राघव, V1 B1.4 पितृदेवांश्च राघव —After 38[ab] B3 repeats 26[cd] —[c]) G1 स्तुवति Ś1 Ñ1 D1.2 ववन्दे शुद्ध सूर्यं —[d]) Dt1 M2 दैवताश्च (for देवताश्च) Ś1 Ñ1 D1-3 समाहितौ, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T3 G2.3 तया(Dg1 G2 °न्त)नया, G1 समाहित (for समाहिता) —For 38[cd] Ñ2 V1 B D5.7 subst

284* उपास्य सानुजः सूर्यमुदयन्तं सह सीतया।
[B2 उपास्ते (for °स्य)]

39 [a]) Ñ1 कृताभिषेक (for °कः) Ś1 V1 B1.4 च, Ñ2 तु, Ñ2 B2.3 D3.5.7 तु, D2.2 सु (for स) V1 राघव (for राम) —[b]) B2 -सहाय (for द्वितीय) —[c]) T1.2 G2 गिरि (for त्वग) Ś1 Ñ V1 B D1.2.5.7 M2 सह(D5 स तु) शैलपुत्र्या (for त्वगराजपुत्र्या) D3 कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रि (sic) —[d]) Ś1 Ñ V1 B Dg1(marg also as in text) D2.3.5.7 T3 M3.4 सविष्णुर् (for सनन्दिर्) D1 गुहेन पुत्रो (for रुद्रः सनन्दिर्) M2 भगवान्विनेश ❁ Cg रुद्र सविष्णुर्भगवानिवेश इति न क्वचिदपि कोशे दृश्यते। कश्चिद्दूरयत इत्याह तदा अमूलोपन्यसेति युक्तमिति ज्ञेयम् ❁

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1.5.7 हेमन्तवर्णन(B1.4 °नम्, D5.3 °नं) Ñ1 हिमवर्णनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1.2 om Ñ2 B3 D7 22 V1 21 B2.4 23 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.3 T G M1 16 D5 23 D3 12 M3.4 17 —After colophon G1.3 conclude with श्रीरामाय नम

१६

G 3 23 1
B 3 17 1
L 3 22 1

कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रिरेव च ।
तस्माद्गोदावरीतीरात्ततो जग्मुः स्वमाश्रमम् ॥ १

आश्रमं तमुपागम्य राघवः सहलक्ष्मणः ।
कृत्वा पौर्वाह्णिकं कर्म पर्णशालामुपागमत् ॥ २

स रामः पर्णशालायामासीनः सह सीतया ।
विरराज महाबाहुश्चित्रया चन्द्रमा इव ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चकार विविधाः कथाः ॥ ३

तदासीनस्य रामस्य कथासंसक्तचेतसः ।
तं देशं राक्षसी काचिदाजगाम यदृच्छया ॥ ४

16

D6 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg for st 1-13 (cf v l 3 15 7) —^{a}) Ñ1 सीता सौमित्रिणा सह —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 आजग्मुः Ñ2 V1 B D5 7 पुनरायात्, G2 स्वा° (for ततो जग्मु) Dg1 यथाश्रम, D1 स्वमाश्रय (for स्वमाश्रमम्) M2 अभिचक्राम चाश्रम

2 V2 illeg for 2 (cf v l 1) —Ś1 Ñ1 D1-3 om 2^{ab} —^{a}) D5 om (hapl) आश्रम N2 B1 D5 7 पुनरागम्य V1 B2-4 M2 समु(B2 स्वमु M3 सद्)पागम्य (for तमुपागम्य) —^{b}) N2 V1 B D5 7 सह सीतया, G(ed) परंतप (for सहलक्ष्मण) —Ś1 N1 D1 3 read 2^{cd} after 3^{cd} —^{c}) N2 B1 Dg1 D1 5 7 G1 पूर्वाह्णिक (for पौर्वा°) Ś1 N1 D1 3 8 G3 M2 3 सर्वं (for कर्म) —^{d}) D1 स पर्णशाम् (sic) (for पर्णशालाम्) B3 उपागत Dm1 D5 G1 M2 °विशत् (for उपागमत्) D5 चकार विविधा कथा (- 3^{f}) —After 2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

285* उवास सुखितस्तत्र पूज्यमानो महर्षिभि ।

[D6 सुविनस (sic) (for सुखितस)]

—After 2 D5 ins l 1 11 of 286*

3 V2 illeg for 3 (cf v l 1) —D5 om 3^{ab} —M2 3 transp 3^{ab} and 3^{cd} T1 3 G3 transp 3^{abcd} and 3^{ef} Ñ2 V1 B repeat 3^{ab} (V1 3^{cd} also) after 286* —^{a}) Ñ2 V1 B (all second time) रामस्तु (for स रामः) —^{b}) Ś1 कौशल्या (for आसीन) —Ñ2 B D7 transp 3^{cd} and 3^{ef} (followed by 286*) —^{c}) Ś1 N2 V2 (first time) D1-3 महाराजो (for °बाहुस) —^{d}) Ñ1 D1 3 रोहिण्या (for चित्रया) N1 D1 3 यथा (for इव) Ś1 V1 (first time) रोहिण्यादी(V1 °ण्या इ)व चंद्रमा, Ñ2 V1 (second time) B D5 7 चित्रये(V2 °या, B1 °यै, B3 °ये)व (Ñ2 च) निशाकर, D3 रोहिण्या सह चंद्रमा —After 3^{cd}, Ś1 N1 D1-3 read 2^{cd} Cv विराजमानः एवं स राम पर्णशालायामित्यापर्थं द्रष्टव्यम्। व्यत्ययस्तु रूपकृत । Cr स राम इत्यपाननन्तरं विराजत्यर्थं —D1 3 om 3^{ef} —^{e}) N2 V1 B D7 च(B1 [पृ, व D7 स) भ्रात्रा (for सह भ्रात्रा) —After 3 N2 V1 B D7 (only l 1-11) ins while D5 ins l 1-11 only after 2

286* कथा कथयतस्तस्य सह भ्रात्रा महात्मन ।
गृध्रराज समागम्य राघव वाक्यमब्रवीत् ।
महेष्वास महाबाहो महाबल महाभुज ।
आपृच्छे त्वा नरश्रेष्ठ गमिष्यामि स्वमालयम् ।
अप्रमादश्च कर्तव्य सर्वभूतेषु राघव ।
कृतात्मा त्वमसि त्रश्च गन्तुमिच्छामि राघव ।
द्रष्टाहं सुहृद सर्वानात्मीया पुरुषर्षभ ।
आगमिष्यामि भद्रं ते तथ्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ।
तमुवाच ततो रामो लक्ष्मणश्च खगेश्वरम् ।
गम्यता पतगश्रेष्ठ पुन सद्दर्शनाय न ।
गृध्रराजे गते तस्मिन्राघव सह सीतया ।
पर्णशालामुपागम्य प्राविशत्सहलक्ष्मण ।
लक्ष्मणोऽथ समुत्थाय चकार मनोरमम् ।
प्रविवेश महाबाहु सिंहो गिरिगुहामिव ।

[(l 1) V2 कथां D5 स्वस्य (for तस्य) —(l 3) Ñ2 V1 D5 7 ण(D7 *)राक्रम (for महाभुज) —(l 4) B3 (marg also) नरव्याघ्र (for °श्रेष्ठ) —B2 om (hapl) l 6 —(l 6) B3 (marg also) सुहृदपुन् (for कृता मा त्वम्) Ñ2 V1 D5 7 महत्मा (D5 7 °कृता) ममसिन्न(Ñ2 °मु) B1 कृतात्माहमसि (for the prior half) B3 (marg also) कौशिक (for राघव) —(l 7) G(ed)तु (for (अ)ह) V1 B3 4 पुरुषोत्तम (V1 °म) (for °र्षभ) —(l 8) B1 तदेतन्मम (for तथ्य मेतद्) —(l 9) V1 B3 4 खगोत्तम (for खगेश्वरम्) —(l 10) D7 परम (for पतग) D7 संदर्शनाय (for °र्शनाय) B4 च (for न) —(l 11) B1 तत्र (for तस्मिन्) G(ed) प्रियन्दृश (for सह सीतया) —(l 12) B1 reads शाला in पर्णशालाम् sup lin Ñ2 B1 उपविष्ट सलक्ष्मण (for the post half) —(l 13) Ñ2 हि (for थ) B1 मनोहर Ñ2 V1 चकु (V1 चनु)शाला मनोरमा (for the post half)]

—Thereafter V1 repeats 3^{abcd} (var) V2 B repeat 3^{ab} only

4 V1 illeg for 4 (cf v l 1) —Ñ2 V2 B D5 7 om 4^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 D1 3 अथ Dg1 Dm1 D4 6 T1 3 G1 3 M तथा G2 om (for तदा) —^{b}) D4 तथा (for कथा) Ñ1 कथायामक्तचेतस

सा तु शूर्पणखा नाम दशग्रीवस्य रक्षसः ।
भगिनी राममासाद्य ददर्श त्रिदशोपमम् ॥ ५
सिंहोरस्कं महाबाहुं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
सुकुमारं महासत्त्वं पार्थिवव्यञ्जनान्वितम् ॥ ६
राममिन्दीवरश्यामं कन्दर्पसदृशप्रभम् ।
बभूवेन्द्रोपमं दृष्ट्वा राक्षसी काममोहिता ॥ ७
सुमुखं दुर्मुखी रामं वृत्तमध्यं महोदरी ।
विशालाक्षं विरूपाक्षी सुकेशं ताम्रमूर्धजा ॥ ८
प्रियरूपं विरूपा सा सुस्वरं भैरवस्वना ।
तरुणं दारुणा वृद्धा दक्षिणं वामभाषिणी ॥ ९
न्यायवृत्तं सुदुर्वृत्ता प्रियमप्रियदर्शना ।
शरीरजसमाविष्टा राक्षसी राममब्रवीत् ॥ १० C 3 23 18 B 3 17 12 L 3 21 10

5 V3 illeg for 5 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V1 B D5 7 घोरा (for सा तु) Ś1 Ñ1 D2 4 T G1 2 M2 3 शू(D2 सू)र्पण (Ś1 D4 T2 °न)खी, B1 Dg1 D1 3 5 7 सूर्पण(Dg1 D1 °न)-खा, D6 M1 °नखा (for शूर्पणखा) Dg1 घोरा, T2 M1 राम (for नाम) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 G2 आगम्य(Ñ °त्य) (for आसाद्य)

6 V2 illeg for 6 (cf v l 1) —^{a}) Ñ V1 B D1 3 5 7 सिंहस्कन्ध, Dt1 D6 दीर्घास्य च (for सिंहोरस्कं) —^{b}) Dg1 Dt2 D4 पद्मपत्रायतेक्षण, D3 राम पद्मनिभे° —After 6^{ab}, Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins while Dt1 D6 ins l 2 only after 6^{ab}

28?* आजानुबाहु दीप्तास्यमतीव प्रियदर्शनम् ।
गजविक्रान्तगमनं जटामण्डलधारिणम् ।

—Ś1 Ñ1 B (om 7^{ab}) D1–3 read 7^{cd} after 6^{ab} —Ñ2 V1 B D5 7 read 6^{cd} after 10^{ab} —^{d}) D2 पार्थिव (for पार्थिव) —After 6 B2 ins 289*

7 V2 illeg for 7 (cf v l 1) —Ñ2 V1 B D5 7 om 7^{ab} —^{b}) Dm1 D4 8 G3 -सदृश(D4 8 °श) प्रभु (for सदृशप्रभम्) Ś1 Ñ1 D1–3 सरक्तकमले(Ñ1 °तपते)क्षण —Ś1 Ñ1 B D1 3 read 7^{cd} after 6^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 3 G1 [इ]न्द्रसम (for [इ]न्द्रोपम) Ñ2 V1 B D5 7 सा(B1 ता) दृष्ट्वा देवसकाश —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 मदनार्दिता (for काममोहिता) —After 7, Ñ2 V1 B D5 7 ins

288* प्रकृत्या चैव दुर्वर्णा दुःशीला दुष्टकारिणी ।
दुष्कुलीना दुरासेवा चञ्चला स्त्रीति सा स्मृता ।

[(l 1) Ñ2 D5 2 दुःशीला (for दुर्वर्णा) Ñ2 D5 7 दुर्वृत्ता, V1 ननान्दा, B4 दुश्चैन (sic) (for दुःशीला) Ñ2 B1 D5 7 दुष्ट (B1 दुःख)चारिणी —(l 2) V1 दुराभाना (sic) B2 °सेव्या, B4 (marg also as above) °चारा (for दुरासेवा) B1 स्त्रीभिदा (for स्त्रीति सा)]

8 V2 illeg for 8 (cf v l 1) —^{a}) D1 दुर्मुखा (for °खी) V1 B2 3 transp सुमुख and दुर्मुखी —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 5 7 वृ(D1 द)त्तपार्श्वं, M2 तनुमध्य (for वृत्तमध्य) —D3 om 8^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 3 सुरूपाक्ष (for विशालाक्ष) —^{d}) V1 lacuna for कशं ताम्रमूर्धजा

9 V2 illeg for 9 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 V1 B1 2 D2 सुनिरूप, Ś1 B3 (*sup lin* also) प्रति°, Ñ2 B2 4 D2 5 6 7 अ(D2 स्व)भि°, Dg1 D4 T1 2 G M1 3 G3 (*marg*) प्रीति°, M2 (after corr *sec m* as in text) प्रतिरूपा (for प्रियरूप) Ś1 सुरूप च, D2 विरूपी सा (for विरूपा सा) —^{c}) Ś1 Ñ1 B2 3 D1 6 7 T G3 M भैरवस्वरा —^{e}) Dm1 करुण (for तरुण) B4 D1 3 दारुणी (for °णा)

10 V2 illeg for 10 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 न्यायवृत्ति (for °वृत्त) M1 सुनिर्वृत्ता (for सुदु°) Ñ V1 B D5 7 M2 त न्याय(B1 तमार्य M2 before corr] °श्य)वृत्त दुर्वृत्ता —^{b}) Ñ1 2 3 4 प्रिय (for प्रियमप्रिय) —After 10^{ab}, Ñ2 V1 B D5 7 read 6^{cd} —B2 om 10^c —^{c}) D3 स्वशरीर, D1 शरीरेण, G(ed) कामभार (for शरीरज) —After 10^c, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins while B2 ins after 6

289* दृष्ट्वा राममचिन्तयत् ।
अथ परमरूपाढ्यो युवा यौवनगर्वित ।
मन्यते देवगन्धर्वैस्तुल्यमात्मानमात्मनान् ।
अस्याह श्लाघ्यरूपस्य रामस्याद्भुतकर्मण ।
काममुत्पादयिष्यामि रूपेणान्येन कामिनी ।
अस्य प्रकृतिकल्याणी भार्या सीतेति विश्रुता ।
रूपयौवनसम्पन्ना श्रीरिवामरवर्णिनी ।
ता विहाय यथा ह्येष मामिका रूपसम्पदम् ।
दृष्ट्वा मामेव भजते तथा कर्तुमहं यते ।
रूपयौवनसम्पन्ना स्त्री किल त्रिदिवौकसाम् ।
श्रीमायी रक्षसामेषा समर्थेति मतिर्मम ।
सा स्वह श्रीरिवाकाशान्मायया पतिता भुवि ।
राममुन्मादयिष्यामि शर्मिष्ठा नाहुषं यथा ।
साभिगम्य महाबाहुं भूत्वा वै कामरूपिणी ।
स्त्रीस्वभावं पुरस्कृत्य

[B2 om l 1 —(l 1) V1 दृष्टा (for दृष्ट्वा) —(l 2) D5 दर्पित (for गर्वित) —(l 3) D7 आत्मा * * स्वनान् —(l 4) B3 तस्याह (for अस्याह) B3 (marg also) -रूपिण (for -कर्मण) —(l 5) B2 [अ]न्येन (for [अ]न्येन) —(l 7) B2 [अ]वर (for [अ]मर) B3 (*sup lin* also) रूपिणी (for -वर्णिनी) —(l 8) B3 (*sup lin* also as in text) अह (hypm) (for ता) B3 कामिनी, D5 मामेवं (for मामिका) —(l 10) V1 न किल (hypm) (for किल) —(l 11) B एषा (for एषा) —(l 12) Ñ2 V1 B4 मायेव, D5 मनसा (sic) (for मायया) —(l 13) Ñ2 D5 7 उत्पाद-यिष्यामि (for उन्माद°) V1 B2 4 (marg also as above)

G 3 23 26 B 3 17 12 L 3 22 11 जटी तापसरूपेण सभार्यः शरचापधृक् ।
आगतस्त्वमिमं देशं कथं राक्षससेवितम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु राक्षस्या शूर्पणख्या परंतपः ।
ऋजुबुद्धितया सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १२
आसीद्दशरथो नाम राजा त्रिदशविक्रमः ।
तस्याहमग्रजः पुत्रो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥ १३
भ्रातायं लक्ष्मणो नाम यवीयान्मामनुव्रतः ।
इयं भार्या च वैदेही मम सीतेति विश्रुता ॥ १४
नियोगात्तु नरेन्द्रस्य पितुर्मातुश्च यन्त्रितः ।
धर्मार्थं धर्मकाङ्क्षी च वनं वस्तुमिहागतः ॥ १५
त्वां तु वेदितुमिच्छामि कथ्यतां कासि कस्य वा ।
इह वा किंनिमित्तं त्वमागता ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १६

कामगुत्वादनिष्यसि (for the prior half) V3 नाुये (sic) (for नादुः) —(l 14) V2 अभिगम्य (for साभि°)]

—d) Ñ2 V1 B D5 7 स स्मित वाक्यमब्रवीत्

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) B4 reads 11–12 in marg —a) Ñ1 D1 D6 वेषेण, Cg as in text (for रूपेण) Ñ2 V1 B D5 7 कस्त्वं तापसरूपेण —b) Ś1 Ñ1 B2 Dt1 D1 4 T शरचापभृत् (Ñ1 D4 °दक, Dt1 T °धृत्) Ñ2 M2 स च (M2 सह) चाप°, V1 कवचासि° (for शरचापधृक्) —c) D4 इद (for इम) Ñ2 V1 B D5 7 इमं देशमनुप्राप्तो (Ñ2 B1 °प्तः) —d) Ñ2 V1 B D5 7 दुर्गं (for कथं) —After 11, Ñ2 V1 B D5 7 ins

290* नातिदूरमित शूरा राक्षसा घोरविक्रमाः ।
वसन्त्यत्र जनस्थाने महाबलाः ।
वसन्ति क्रूरकर्माणस्तानस्त्वां वै ब्रवीम्यहम् ।
कथं त्वमागतो घोरं सदृशस्त्वमिहागतः ।
इदं गोदावरीतीरमुपपन्नं पापकोपमम् । [5]
त्वद्वाहुबलमाश्रित्य तिष्ठतीति मतिर्मम ।

[(l 1) B1 4 दूर इत V1 B2 4 घोरदर्पेण —(l 3) D7 वसत Ñ2 D5 7 तु (for वै) —(l 4) B3 wrongly repeats त्वम —(l 5) V1 इम (for इद) B2 पापकपमा], —while D1 ins

291* राक्षसानामय वासस्तापस्विजनवर्जित ।

—D1 cont whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 9 S ins after 11

292* किमागमनकृत्यं ते तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ।

[Dm1 D1 8 G1 M1 आगमनार्थं D1 चा° (for आगमनकृत्यं) T2 त्वमाख्यातुम् (for तत्त्व°)]

12 V2 illeg for 12 (cf v l 1) —B4 reads 12 in marg (cf v l 11) —a) G2 च (for तु) —b) Ś1 B D1 4 T2 Cg सु (D1 सू) र्पनखया Ñ1 Dg1 Dm1 (before corr) सूर्पं° (for शूर्पणख्या) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 स (D3 सु) राघव —c) D6 साधर्म् (for सर्वम्) —d) Ñ2 व्याख्यातुम् (for आख्या°) —After 12, Dg1 Dm1 D4 8 T G2 3 M ins

293* अनृतं न हि रामस्य कदाचिदपि सम्मतम् ।
त्रिलोकनाथस्य समीपे स्त्रीजनस्य च ।

[(l 1) M3 च (for हि) —(l 2) Dg1 D4 T विशेषेण (for विशेषात्)]

13 V2 illeg for 13 (cf v l 1) —ab) Dt1 wrongly repeats रथो नाम राजा त्रिदश after त्रिदश in b Ñ2 V1 B D5 7 राजा दशरथो नाम धर्मात्मा विश्रुत क्षितौ —After 13ab B4 ins श्रीराम and श्रीहरि —c) T3 अग्रत (for अग्रज) —d) Ś1 D2 जनश्रुत (for जनै श्रुत) Ñ2 V1 B D5 7 राम इत्यभि (B4 [marg also] °र) विश्रुत

14 b) Ś1 Ñ1 D2 3 कनीयानेव (Ñ1 D3 °न्मम) सुव्रत, D1 कनीयान्समनुव्रत —c) Ñ1 D2 M2 च भार्या (by transp) D3 तु भार्या (for भार्या च) —For 14, Ñ2 V1 B D5 7 subst

294* सीतेयं मम भार्या च भ्रातायं लक्ष्मणस्तथा ।

[B4 (marg also) मयेव समनुव्रता (for the post half)]

15 V2 illeg up to पितु in b —a) Ñ1 illeg, Dg1 D3 G1 च (for तु) —b) D4 मम (for पितुर्) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मित, Ñ2 V1 B D5 7 शासनात् (for यन्त्रित) —D7 om 15cd —c) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1 6 धर्मार्थी, B1 °त्मा, D8 °र्थो, D2 °र्थी (sic) (for धर्मार्थं) Ś1 Ñ1 D2 3 धर्मदर्शी, Ñ2 V B D5 °कामश्च, D1 °रक्षी, M3 °कामी (for धर्मकाङ्क्षी) V2 तु (for च) —d) G(ed) वने (for वनं) V1 B2 3 द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 स्वमागत, D5 समा° (for इहागत) Ś1 Ñ1 D1-3 वनवास समा (Ñ1 D1 3 °समिहा) गत —After 15 Ñ2 V B D5 ins while D7 ins l 2 only after 15ab

295* रूपयौवनसम्पन्ना साक्षाच्छ्रीरिव सुन्दरी ।
वने घोरतरे भीरु का त्वं चरसि दण्डके ।

[(l 1) B3 °लक्षण (for °यौवन) V1 B4 रूपिणी (for सुन्दरी) V2 श्रीरिव सत्नोवरा (sic) (for the post half) —(l 2) V2 illeg up to चरसि B3 घोरतमे, D7 घोरे (subm) (for घोरतरे) B3 वससि (for चरसि)]

16 a) Ś1 Ñ1 D1-3 तु विज्ञातुम्, Ñ2 V B D5 7 अहं ज्ञातुम्, D4 च वे° (for तु वेदितुम्) —b) Ñ2 D5 7 कुतस्त्वं, Dt1 D4 Ct कस्य त्वं (for कथ्यतां) Ñ1 (also) V B2 D2 कस्य कासि (by transp), G2 कासि कस्य Ś1 Ñ1 D3 च (for वा) —After 16ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 9 S ins

साब्रवीद्वचनं श्रुत्वा राक्षसी मदनार्दिता ।
श्रूयतां राम वक्ष्यामि तत्त्वार्थं वचनं मम ॥ १७
अहं शूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी ।
अरण्यं विचरामीदमेका सर्वभयंकरा ॥ १८
रावणो नाम मे भ्राता राक्षसो राक्षसेश्वरः ।
प्रवृद्धनिद्रश्च सदा कुम्भकर्णो महाबलः ॥ १९
विभीषणस्तु धर्मात्मा न तु राक्षसचेष्टितः ।
प्रख्यातवीर्यौ च रणे भ्रातरौ खरदूषणौ ॥ २०
तानहं समतिक्रान्ता राम त्वापूर्वदर्शनात् ।
समुपेतास्मि भावेन भर्तारं पुरुषोत्तमम् ।
चिराय भव भर्ता मे सीतया किं करिष्यसि ॥ २१

G 3 23 40
B 3 17 25
L 3 23 21

296* न हि तावन्मनोज्ञाङ्गी राक्षसी प्रतिभासि मे ।

[Dt1 D6 8 T3 च (for न) M3 तु (for हि) G3 मनोज्ञासि M2 मानुषी (for राक्षसी) —G3 om (hapl) from प्रतिभासि up to राक्षसी in 18^{b} D4 G3 प्रतिभाति (for °भासि) T2 G1 M1 3 मा (for मे)]

—^{c}) Ś1 D2 3 [श]ख, Dm1 D8 G3 [पु]त्र (for था) —^{d}) Ñ1 ह्यागता Ś1 Ñ1 D1-3 कारण, M2 कथ्यता (sic) (for तत्त्वत) Ñ2 V B D5 7 एका चरसि निर्भया —After 16 M2 ins

297* यक्षिणी राक्षसी वापि प्रमुताहो सुराङ्गना ।

17 G3 om 17 (cf v l 296*) —^{a}) M2 समब्रवीद्, M1 सा तु तद् (for साब्रवीद्) Ś1 D1 7 तु वच, Ñ V B D1-3 तद्वच (for वचन) —^{b}) B1 मदविह्वला, Dg1 °तुरा, D5 °पीडिता (for मदनार्दिता) —T1 damaged from वक्ष्यामि in 17^{b} up to राक्ष in 18^{b} —^{c}) Dt1 D6 तत्त्वार्थं (for वक्ष्यामि) —^{d}) Dt1 D6 वक्ष्यामि (for तत्त्वार्थं) Ś1 Ñ V B D1 3 5- सह(V1 °+) भ्रात्रा वचो मम —After 17, M3 ins

298* पुलस्त्यतनयस्याहं सुता रावण तस्य ह ।

18 G3 om up to राक्षसी in ^{b} (cf v l 296*) T1 damaged up to राक्ष in ^{b} (cf v l 17) —D1 om 18 —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D2 4 6 T2 3 G1 3 M1 3 शू (Dg1 D2 सू)र्पण(Ś1 Dg1 D4 T3 M1 °न)खी, Ñ1 V1 D3 सूर्प° (for शूर्पणखा) —^{c}) Ñ2 V B M2 अरण्ये, D3 अर° (for अरण्य) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7 M2 [ए]का, Ñ1 [ए]षा, Dg1 [ए]व (for [इ]दम्) —^{d}) D2 घोरसत्त्व, M2 सर्वलोक (for एका सर्व) Ś1 Ñ V B D5 6 7 सर्वभूत(Ś1 घोररूप, Ñ1 घोर सत्त्व, D3 घोरा सत्त्व)भयंकरी(V1 B3 °रा) —After 18 Ñ2 V B D5 7 ins

299* उत्साहयन्ती पुण्यानि तीर्थान्यायतनानि च ।

19 ^{a}) V1 भ्राता * (for मे भ्राता) —^{b}) T1 2 बलीयान्, G2 गरीयान् (for राक्षसो) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-6 8 G3 विश्रुतो (Dm1 D8 G3 राक्षसो) राक्षसाधिप, Dt1 D6 Cl. t यदि ते श्रोत्रमागत —After 19^{ab}, Dm1 D1 6 8 T1 2 G2 3 M2 ins

300* वीरो विश्रवस पुत्रो यदि ते श्रोत्रमागत ।

[Dm1 G2 3 M1 शोर, D8 वीर (for वीरो)]

—Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1-3 5-7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —^{c}) D4 G2 3 M3 Cl. प्रवृद्धनिद्रस्, Dm1 D1 G3 तु, T2 स (for च) Ñ V B D5 7 T3 तथा (for सदा) G2 वृद्धनिद्रश्च सतत —^{d}) D1 कुम्भकर्णो T3 सदा (for महा)

20 Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1-3 5-7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —G2 om 20^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-5 7 T1 2 M1 2 च (for तु) Ñ2 D5 7 मे भ्राता (for धर्मात्मा) —^{b}) D1 स (for न) Ś1 च, Ñ1 D2 3 स (for तु) D1 चेष्टित (for -चेष्टित) Ñ2 V B D5 7 राक्षसाचारवर्जित, D1 विप्रराक्षसचेष्टित —^{c}) Ñ2 V B D5 7 बलवीर्यौ च, D3 वीर्यौ चारिण (sic) M2 वीर्यामरणौ (for -वीर्यौ च रणे) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 राक्षसौ (for भ्रातरौ) —After 20, Ñ2 V B D5 7 M2 ins

301* महावीर्यौ महाकायौ निर्भयौ घोरदर्शनौ ।

[B2 महासत्त्वौ (for °कायौ) M2 transp महावीर्यौ and महाकायौ B1 राक्षसौ (for निर्भयौ)]

—Ñ2 B2 D5 7 cont

302* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां घोररूपिणाम् ।
बलं भ्रातुर्मम सदा रूपस्य सुमहात्मन ।
तेन सार्धं महारण्ये वसामि विगतज्वरा ।
भ्रात्रा तेन च गुप्ताहं मन्यमाना मृधा नृप ।
[(1 1) B2 कामरूपिणा (for घ र°)]

21 ^{a}) G2 समतिक्रम्य (for °क्रान्ता) Ś1 Ñ1 D1 2 त्वा सह त्व(D2 त्व)मिरामा(L[ed] °म) च(D2 °माच) —^{b}) Ñ1 D1 2 त(D1 त्व)त्पूर्व, T3 G2 M1 Ck त्वा पूर्व, M2 (after corr sec m as in text) त्व पूर्व, M3 त्वा पूर्व (for त्वापूर्व) Ś1 प्रयाता पूर्वदर्शनात्, D3 राम त्वत्प्रिय काङ्क्षया ‖ Cr त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य अपूर्वं दर्शनादित्यपि पदं । Cm त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य । अपूर्वदर्शनादिति वा पाठ । Cg त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य । अपूर्वदर्शनादिति वा छेद । Ck त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य । अपूर्वदर्शनादिति वा पद । Ct त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य । यद्वापूर्वदर्शनादित्यादि ... दिव्य यदपूर्वदर्शनादिति ‖ —Ś1 Ñ1 D1-3 om. 21^{cd} —^{c}) M3 स्म (for [अ]स्मि) —^{d}) Dg1 पुरुषर्षभ (for °षोत्तमम्). —After 21^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins

303* अहं प्रभावसम्पन्ना स्वच्छन्दबलगामिनी ।

G 3 23 41 B 3 17 26 L 3 22 22

विकृता च विरूपा च न सेयं सदृशी तव ।
अहमेवानुरूपा ते भार्यारूपेण पश्य माम् ॥ २२
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
अनेन सह ते भ्रात्रा भक्षयिष्यामि मानुषीम् ॥ २३
ततः पर्वतशृङ्गाणि वनानि विविधानि च ।
पश्यन्सह मया कान्त दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ २४
इत्येवमुक्तः काकुत्स्थः प्रहस्य मदिरेक्षणाम् ।
इदं वचनमारेभे वक्तुं वाक्यविशारदः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

[D6 वरागिना M3 °गामिनी (for वरगामिना)]
—e) D3 त्व राम (for चिराय) Ś1 Dm1 D1 2 6 T2 3 G M2 3 transp भर्ता and मे —f) Ś1 Ñ1 D1 3 तवानया (for करिष्यसि) —For 21 Ñ2 V B D5 7 subst while M3 cont after 303*

304* त्वाहं त्वद्दर्शनाद्राम कामवशतां गता ।
भजस्व भजमानां मां सीतया किं तवानया ।

[(l 1) V1 lacuna B2 काम (for राम) D6 7 वैकल्यता (for वशतां गता) —(l 2) M3 भज मां भजमानां त्वं (for the prior half) and मानुष्या (for सीतया)]

22 a) V1 विरक्ता (for विकृता) Ñ2 V B D5 7 [इ]यं, D4 न (for first च) —T1 damaged from second च up to 22c Ś1 विरूपा विकृता चेयं —b) Ś1 हि ता, Ñ1 [इ]यं च, Ñ2 V B Dg1 Dm1 D1 5 7 8 G2 3 M1 2 चे(B4 ते)यं, D2 [इ]यं मत् D3 [इ]यं हि, M3 [ए]वेयं (for सेयं) —c) Ś1 D3 [अ]नुरागाच् (for [अ]नुरूपा) Ś1 B1 D2 3 च, D6 वै (for ते) —d) Dm1 G3 जाया, D6 भार्यां (for भार्या) Dm1 पश्य तां, T3 राघव (for पश्य माम्) Ñ2 V B D5 7 M3 भार्या रूपगुणान्विता —After 22, Ñ2 V B D5 7 ins

305* पश्य मां दिव्यरूपां त्वं दिव्याभरणभूषिताम् ।
कान्तोत्कण्ठनां कान्तां पीनश्रोणिपयोधराम् ।

[(l 2) B1 पीनोन्नत (for पीनश्रोणि)]

23 a) Ś1 V1 D4 अरूपाम्, Ñ2 कुरूपाम्, M3 करालाम् (for विरूपाम्) —b) Dt1 Dm1 D3 T3 करालीं, M3 विरूपां (for करालां) Dg1 Dm1 T3 Ck निर्नतोदरीं G1 निर्मितो°, M2 3 निर्णितो° (for निर्णतोदरीम्) Ś1 Ñ1 V D1-3 5 7 भक्षयिष्यामि मानुषीं (Ś1 मानवीं) (= 23d) Ñ2 B द्वितीयेन गतायुषा —c) Ñ1 च सह, Ñ2 D5 7 तत्र किं, B Dm1 D4 T3 M3 ते सह (by transp) D4 च सह, M1 सह वो (for सह ते) —d) M2 मानुषी (for मानुषीम्) Ś1 Ñ1 V D1-3 6 7 द्वितीयेन गतायुषा

24 b) Ñ2 V B D5 7 रुचिराणि (for विविधानि) Ś1 Ñ1 D1 3 विविधानि वनानि (D3 च यानि) (by transp) —c) Ś1 D4 G1 काम Ñ1 Dg1 Dt1 D4 6 T3 G1 2 M1 3 कामी (for कान्त) —d) V1 B2 4 दण्डक (for दण्डकान्) —After 24 Ñ2 V B D5 7 ins while M3 ins l 2 only after 25ab

306* एतत्तु वचनं श्रुत्वा राक्षस्या हृतिदारणम् ।
ईक्षांचक्रे तदा सीतां लक्ष्मणं च महाभुजः ।

[(l 1) B2 अति (for हृति) —(l 2) B1-3 तत (for तदा) M3 सीतां वीक्ष्य लक्ष्मणं (for the prior half) B1 M3 महाभुज]

25 a) Ś1 Ñ1 D1-3 उक्तस्तु काकुत्स्थ M3 एवमुक्तस्तु काकुत्स्थ —b) D1 प्रसह्य (for प्रहस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 मदिरेक्षणां, Dm1 T3 G2 3 M1 °क्षण G1 [अ]मितरोषण (for मदिरेक्षणाम्) —For 25ab, Ñ2 V B D5 7 subst, Ś1 Ñ1 D1-3 cont after 308* whereas T2 M3 (preceded by 306*) ins after 25ab

307* सप्रहासनिमित्तं तु रामं शूर्पणखा तत ।

[Ñ1 स प्रहास D3 (marg also as above) सप्रसाद, T2 सहहार (for सप्रहास) Ñ1 D1-3 ता (for तु) Ś1 स प्रहासनिमित्ता ता (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 शू(Ñ1 D1 सू)पनखा V B1 3 सूप°, D2 3 M3 सू(M3 शू)र्पणखी, T3 शूपनखी (for शूर्पणखा) Ñ1 पुन, D3 तथा (for तत)]
—After 25ab, Ś1 Ñ1 D1 3 ins

308* देवी सलक्ष्मणा सीता बभूवावस्थिता पुर ।

[D1 3 देवीं सलक्ष्मणां सीतां (for the prior half) D2 पुरा, D3 पुन (for पुर)]
—T1 damaged for 25c —c) T2 वक्तु G2 इयं (for इदं) —d) D4 T1 वाक्य (for वक्तुं) Ś1 Ñ1 D1 3 वक्तुं वचनकोविद, T2 वाक्यज्ञो वाक्यकोविद —After 25 Ś1 D1 3 ins

309* दृष्ट्वा लक्ष्मणमागत्य स्थितामग्रे स राक्षसीम् ।
[D1 3 आभाष्य D3 °साद्य (for गागत्य)]

Colophon D1 2 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 7 T G M1 2 आरण्यकाण्डे, Ñ1 B2 आरण्यककाण्डे, Ñ2 V B1 D3 5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 7 शू(Ñ1 V B3 सू)र्पण(Ś1 °न)खादर्शन, D3 सूर्पणखीदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V2 B1 om Ñ2 B3 D5 23 V1 22 B2 4 24 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M1 17 D3 26 D4 13 M2 3 18 G concludes with श्रीरामाय नमः

१७

तां तु शूर्पणखां रामः कामपाशावपाशिताम् ।
स्वेच्छया श्लक्ष्णया वाचा स्मितपूर्वमथाब्रवीत् ॥ १
कृतदारोऽस्मि भवति भार्येयं दयिता मम ।
त्वद्विधानां तु नारीणां सुदुःखा ससपत्नता ॥ २
अनुजस्त्वेष मे भ्राता शीलवान्प्रियदर्शनः ।
श्रीमानकृतदारश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ ३
अपूर्वी भार्यया चार्थी तरुणः प्रियदर्शनः ।
अनुरूपश्च ते भर्ता रूपस्यास्य भविष्यति ॥ ४
एनं भज विशालाक्षि भर्तारं भ्रातरं मम ।
असपत्ना वरारोहे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥ ५
इति रामेण सा प्रोक्ता राक्षसी काममोहिता ।
विसृज्य रामं सहसा ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ६
अस्य रूपस्य ते युक्ता भार्याहं वरवर्णिनी ।
मया सह सुखं सर्वान्दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ ७
एवमुक्तस्तु सौमित्री राक्षस्या वाक्यकोविदः ।
ततः शूर्पणखीं स्मित्वा लक्ष्मणो युक्तमब्रवीत् ॥ ८ G 3 24 8 B 3 18 8 L 3 23 8

17

D1.2 continue the previous Sarga D3 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 a) D3 reads तु in marg Ś1 ता च, Dg1 D1.4 T1.2 G3 Cg k तत (for तां तु) Ś1 D4 T3.4 शूर्पनखीं, Ñ1 Dm1 D3.4 सूर्पणखीं, V1 D5 शूर्पनखा Dg1 D1 सूर्पनखा, T1 G1.3 M शूर्पणखीं Ñ2 V B D5.7 दृष्ट्वा, D2 नाम (for राम) —b) Ś1 Ñ1 D1.4 M2 कामबाण(M2 °पाश)बलार्दितां, Ñ2 V B D5.7 राम कामशरा(B1.2 °शरा)र्दितां G1 कामपाशवशं गता —c) Dg1 T1 G1 Cg स्वच्छया, D1 स इव, Cv mp as in text (for स्वेच्छया) Ś1 Ñ V B D2.3.5.7 श्लक्ष्णया युक्त(Ś1 Ñ1 D2.3 स्वरस, B3 मुद्य)या वाचा, M2 हृद्यया व्यक्तया वाचा —d) Ñ2 V B D5.7 समाभाषत (for मथाब्रवीत्) ॐ Ct स्वेच्छया इति पाठे परिहासविनोदेनेत्यर्थः । अत एव स्मितपूर्वमिति सीर्थः । स्वच्छया इति पाठे शुद्धया । स्वेच्छाचारिणीमित्यर्थः ॐ

2 a) T3 कृतकार्यो (for °दारो) Ñ1 [ऽ]ह (sic) (for ऽस्मि) D1 भद्र ते (for भवति) —c) Ś1 Ñ1 D1.2 च Dg1 D3 M3 हि (for तु) —d) M1.2 सुदुःस (for °खा) Dm1 D2 च सपत्नता G1.2 समपत्निता, G2 सा सपत्नता Ś1 Ñ1 D1-4 सु(Ś1 स्व)दु साय सपत्नता Dg1 T3 सुदु साहा सपत्नता —For 2cd, Ñ2 V B D5.7 subst

310* त्वद्विधा न च वै नारी सपत्नीं मर्षयेदिमाम् ।

[V2 B1 transp न and च Ñ2 D5.7 नै च । V3 वै न च (by transp) B1 नापि वै G(ed) तु न वै (for न च वै) D5.7 इव](for इमाम्)]

3 a) D1 [ए]व (for [ए]ष) —Ś1 om 3b–4a —b) Ñ1 D1-4 गुणवान् (for शीलवान्) —D3 reads 3c–4b in marg —c) L(ed) चाकृत (for कृत)

4 Ś1 om 4abc, D3 reads 4ab in marg (for both cf v l 3) Ñ2 V B D5.7 transp ab and cd —a) Ñ2 V B D5.7 तरुणो, Dg1 D4.5 T G1.2 M1 Cmp अपूर्वं, Cr नपूर्वी Cm as in text (for अपूर्वी) V1 B2 हीनो (for चार्थी) Ñ2 D1.3 M2 अपूर्व(M2 °भूत)भार्यो भायार्थी —b) Ñ2 V B D5.7 रूपवान् (for तरुणः) D1 प्रियदर्शने —After 4ab Ñ2 V B D5.7 M1(after 4) ins

311* किं मया ते विरूपेण इतरेण राक्षसि ।

[B2 [अ]भिरूपेण, D2 न रूपा (subm) (for न वि°)]

—c) Ñ2 V B D5.7 यथोनुरूपो भर्ता ते ॐ Cr अभवति पदच्छेदेनान्तरानाय I, Cm ते अभवति छेद I, Cg अनुरूपश्च ते भवत्यत्र अभवति छेदेनान्तरानाय । Ck अनुरूपश्च ते भव त्वत्रापि अभवेति पदच्छेदेनान्तरानाय ॐ —d) D4 T1 G2 च (for [अ]स्य)

5 a) Ś1 B1 एन Ñ2 V1 Dg1 Dm1 D2 T3 एव (for एनं) Cg विशालाक्षी (for °क्षि) —b) Ś1 भ्रातरं, D1 लक्ष्मण (for भर्तारं) Ñ1 om (hapl ?) भ्रातर —c) Ś1 Ñ1 D3 असपत्न Ñ2 V2 B1 D5.7 °त्नी (for °त्ना) D1 असपत्न विशालाक्षि

6 a) Ś1 Ñ1 D1-3 उक्ता (for प्रोक्ता) Ñ2 V B D5.7 इत्युक्ता साथ रामेण —b) Ś1 D1-3 M2 मदनार्दिता, Ñ1 मद दर्पिता, Ñ2 V B D5.7 कामरूपिणी (for काममोहिता) —c) D5 तस्मा G2 सा घोरा (for सहसा) Dm1 D3 सहसा राम (by transp) —d) M2 गत्वा (for ततो)

7 M1 om (hapl) 7–8 D1 om 7 —a) D3 मे भवा (for ते युक्ता) —For 7ab, Ñ2 V B D5.7 subst

312* तवानुरूपा रूपस्य भार्या सा भव मानद ।

[V2 [अ]नुरूप (for °पा) V2 मानदः]

—c) Ś1 Ñ1 D1.2 सुखी सवान्, Ñ2 V B1.2 D5.7 सुखी स्यात् B3 सुखी स्यां D3 सुखी सार्धं M2 सुख कामी (for सुखं सर्वान्) —d) B1.2 दण्डके (for °कान्) M2 प्रचरिष्यसि —After 7 B1 ins

313* वशीभूताश्च मे सर्वे ये चान्ये वनचारिणः ।

8 M1 om 8 (cf v l 7) —ab) Ś1 Dg1 राक्षस्या सौमित्रिः (by transp.) —c) Dg1 भज (for तत) Dg1

G 3 24 9
B 3 18 9
L 3 23 9

कथं दासस्य मे दासी भार्या भवितुमिच्छसि ।
सोऽहमार्येण परवान्भ्रात्रा कमलवर्णिनी ॥ ९
समृद्धार्थस्य सिद्धार्था मुदितामलवर्णिनी ।
आर्यस्य त्वं विशालाक्षि भार्या भव यवीयसी ॥ १०
एतां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
भार्यां वृद्धां परित्यज्य त्वामेवैष भजिष्यति ॥ ११
को हि रूपमिदं श्रेष्ठं संत्यज्य वरवर्णिनि ।
मानुषीषु वरारोहे कुर्याद्भावं विचक्षणः ॥ १२
इति सा लक्ष्मणेनोक्ता कराला निर्णतोदरी ।
मन्यते तद्वचः सत्यं परिहासाविचक्षणा ॥ १३
सा रामं पर्णशालायामुपविष्टं परंतपम् ।
सीतया सह दुर्धर्षमब्रवीत्काममोहिता ॥ १४
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
वृद्धां भार्यामवष्टभ्य न मां त्वं बहु मन्यसे ॥ १५

सुर्पनखीं D1 D4 6 T3 G3 Cg t शूर्पनखीं, D8 °नखा, G2 °णखा M2 वाक्य, M3(before corr दृत्वा) स्मृत्वा (for स्मित्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 तत सूर्पणखी(Ś1 N1 शूर्पनखीं, D1 °खा) वाक्य —d) Ś1 वाक्यम्, M पुनर् (for युक्तम्) —For 8cd Ñ2 V B D5 7 subst

314* वीक्ष्य शूर्पणखा वाक्य ततस्तामिदमब्रवीत् ।
[V सूर्पणखा B1 दृष्ट्वा (for ततस्)]

9 a) D6 मम (hypm) (for मे) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M3 दासी त्व (for मे दासी) —b) Ś1 Ñ V B Dm1 D1-3 5 7 8 G3 अर्हसि (for इच्छसि) —c) Ñ V B D1-3 5 7 योऽहम् Ś1 एवमुक्तस्तु राक्षस्या (cf 8a) —d) D6 भ्राता (for भ्रात्रा) Dm1 D6 G2 3 M3 वर्णिनि (for °नी) Ś1 N1 D1 3 भ्रात्रा(Ś1 D1 °ता) कनकवर्णिनि(D2 °णी) N2 V B D5 7 भ्रात्रा ज्येष्ठेन भामिनी(V D5 7 °नि) ॐ Cg धकमलवर्णिनीत्यपि छेद ॐ —After 9 G3 ins

315* दासोऽहं राघवेन्द्रस्य ज्येष्ठस्य मम भामिनी ।

10 M3 om (hapl) 10ab Dg1 reads 10 in marg —a) B3 सिध्यर्था (for सिद्धा°) M2 सुखसिद्धासि सिद्धार्था —b) Dm1 D8 G1 3 वर (for [अ]मल) Ś1 Ñ1 D1 3 M1 2 शुचि(D1 3 °ति M1 2 मुदि)ता कामरूपिणी, Ñ2 V B D5 7 विदुष कामचारि(V2 °रूपि, B3 °वाति)णि —c) Ñ2 V B D5 7 [ए]व, D3 तु (for त्व) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 भार्या भवितुमर्हसि

11 M1 om 11-12 —a) Dm1 D8 T1 2 G1 M2 3 Cg k युना D3 एव, D5 वरा (for एता) B1 अरूपम् (for वि°) D1 वृद्धां च (for असतीं) —b) Ś1 marg D8 कराली (for °ला) Ś1(sup lin also निम्नतो° as in D1) निर्दितो°, V1 B3 निह्नतो°, B1(after corr as in text) D3 G1 3 निर्णितो D1 3 निम्नतो°, D5 7 विनतो°, M3 (after corr inf lin sec m as in text) निर्मितो° (for निर्णतो°) ॐ Cr निर्णत निरतिशयनिम्नमुदर यस्या सा ॐ —D3 reads from परस्यत्य n° up to 15b in marg —c) D1 शीघ्र (for वृद्धा) G3 M3 transp भार्यां and वृद्धां —d) N2 V B D5 7 [ख]ल्वे (for [ए]व) N2 D5 भविष्यति G2 भजि° (for भजि°)

12 M1 om D1 reads in marg 12 (for both cf v l 11) —a) N2 V B2 3(marg also) D5 7 सुवस्या, B3 4 Dm1 D8 G3 दृष्ट्वा (for श्रेष्ठ) —b) Dt1 T1 2 G M3 -वर्णिनी (for °नि) Ñ2 V B D5 7 दिव्य तव विलासिनि(B1 2 °नी) —c) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D8 मानुषेषु B1 °षीह, D7 °षीव (for °षीषु) —d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 भाव कुर्याद् (by transp) D8 रति कुर्याद् (for कुर्याद्भाव)

13 D3 reads 13 in marg (cf v l 11) —a) M1 इत्येव —b) Dt1 Dm1 D8 कराली Ś1 D8 निम्नतोदरी, Ñ2 D5 7 विनतो°, V1 B3 निह्नतो°, D1 G1 3 निर्णितो°, D7 °तोदरा, M3(after corr inf lin sec m as in text) निर्मितो° (for निर्णतोदरी) —M1 om 13cd —c) Dg1 D3 8 T1 2 G1 2 M2 3 तथ्य Dm1 G3 पथ्य (for सत्य) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसी तद्वच श्रुत्वा Ñ2 V B D5 7 मेने सा(V B2 3 च, B1 4 [s]थ) सत्यमेवेति —d) Ś1 Ñ1 D1 3 परिहासविचक्षणा, Ñ2 V B D5 7 M3 परिहासानभिज्ञिता

14 D3 reads 14 in marg (cf v l 11) —a) Ś1 Ñ1 D1-3 राम तु (for सा रामं) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 महाबल (for परंतपम्) —For 14ab, Ñ2 V B D5 7 M3 subst

316* तत सा राघव भूय ससुपेत्य महाद्युतिम् ।
[Ñ2 V B1-3 समुत्सत्य (for °पेत्य)]

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 ससीत त(D1 सु) दुराधर्षं —d) Ś1 N1 D1-3 अवदत् (for अब्रवीत्) V3 अब्रवीत्पूर्वदर्शना B3 इद वचनमब्रवीत् —After 14 Ñ2 V B D5 7 ins

317* अहं त्वदभिकामा च राम त्वत्पूर्वदर्शना ।
चिराय भव मे भर्ता सीतया किं तयानया ।

[(l 1) B1 दर्शनात् D5 -दर्शन (for दर्शना) —(l 2) V1 मे भव (by transp) B1 [अ]नया (for °नया)]

15 D3 reads 15ab in marg (cf v l 11) Ś1 om 15ab —a) D3 एता, K(ed) Cm एना (for इमा) Dg1 अरूपाम्, M2 अनार्याम्, M3 करालाम् (for विरू°) —b) Dm1 D8 करालीं M3 विरूपा (for कराला) B3 4(sup lin also as in text) निह्नतो°, D1 3 निम्नतो°, D3 G1 3 निर्णितो°, D5 7 विनतो°, M3 (after corr as in text) निर्मितो G(ed) नि सूतो° (for निर्णतोदरीम्) 15ab - 11ab with v l इमा for एता —c) Ś1 Ñ1 D1 3(m) 3 T3 G1 भार्यां वृद्धाम् (by transp) Ñ1 T3 परित्यज्य (for

अथेमां भक्षयिष्यामि पश्यतस्तव मानुषीम् ।
त्वया सह चरिष्यामि निःसपत्ना यथासुखम् ॥ १६
इत्युक्त्वा मृगशावाक्षीमलातसदृशेक्षणा ।
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धा महोल्का रोहिणीमिव ॥ १७
तां मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीं महाबलः ।
निगृह्य रामः कुपितस्ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १८
क्रूरैरनार्यैः सौमित्रे परिहासः कथंचन ।
न कार्यः पश्य वैदेहीं कथंचित्सौम्य जीवतीम् ॥ १९
इमां विरूपामसतीमतिमत्तां महोदरीम् ।
राक्षसीं पुरुषव्याघ्र विरूपयितुमर्हसि ॥ २०
इत्युक्तो लक्ष्मणस्तस्याः क्रुद्धो रामस्य पश्यतः ।
उद्धृत्य खड्गं चिच्छेद कर्णनासं महाबलः ॥ २१
निकृत्तकर्णनासा तु विस्वरं सा विनद्य च ।
यथागतं प्रदुद्राव घोरा शूर्पणखा वनम् ॥ २२ G 3.24.23 B 3.18.22 L 3.23.22

अवष्टभ्य) —ᵈ) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1-3.6 G3 मा त्व न (by transp.) Ñ2 V2 B D3 M त्वं मा न (by transp.) ; V1 त्वं किं मा न (hypm.) D4 T G1 मा न त्वं (by transp.) (for न मा त्वं) D5 त्वं मा बहु न मन्यसे.

16 ᵃ) Ñ1 [अ]ह, M1 [यु]त (for [इ]मां) Ś1 D1-3 भक्षयित्वा(Ś1 °ष्ये)ह (for °ष्यामि) —ᵇ) Ś1 D3 प्रेक्षतस् (for पश्यतस्) Ñ1 D1.3 प्रेक्षतस्ते ह(D3 हि) मानुषीं, Ñ2 V B D5.7 पश्यतस्तेति(V4 B1-3 °सि)मानिन (V1 °नत) —ᶜ) Ñ2 रमिष्यामि (for चरि°) Ñ2 V B D5.7 ततस्त्वया रमिष्येह(B1 °ष्यामि) —ᵈ) Ś1 Ñ2 D1.6 निःसपत्नो (for °त्ना)

17 ᵃ) Ñ1 [कं]चुनपत्राक्षीम् (for मृगशावा°) —ᵇ) B2 (m. also) 4 सालात (for अलात) —ᶜ) Dg1 Dt1 D4 T2 अभ्यगच्छत्, M2 °द्रवत् (for अभ्यधावत्) D4 सुसंक्रुद्धा (for °क्रुद्धा) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7 अभ्यधावत वैदेहीं (Ś1 D1.3 सक्रुद्धा) —ᵈ) V1 transp. रोहिणीम् and इव

18 ᵃ) D6 om. M2 sec. m. for ता —ᵇ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 महाबला, B2 अवेक्ष्य सा (sic) (for महाबल:) —After 18ᵃᵇ, B2 (om. l. 1) ins., while B4 ins. after 18:

318* ता मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीमवेक्ष्य सा ।
प्राक्षेपत भयात्सीता मरुते कदली यथा ।
ततस्तां विकृतां रामो हन्तुं सीतामुपागताम् ।

[For l. 2, cf. 3.2.14ᶜᵈ]

—ᶜ) Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 निवार्य, D1 विगृह्य (for निगृह्य) Ñ1 परितस्, Ñ2 V B3.4 (m. also as in text) D5.7 कुपिता, G1 सहसा (for कुपितस्) —For 18ᶜᵈ, B2 subst., while B4 cont. after 318*:

319* बलान्निगृह्य करयोर्लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ।

—Then B4 cont.:

320* इमां पश्य महाबाहो राक्षसीं विकृताननाम् ।
सीतां हन्तुं व्यवसिता परिहासाद्विचक्षणाम् ।

19 ᵃ) Ñ2 V मद्दृष्टे, B D5.7 प्र(B1 सु)दुष्टे (for अनार्यैः) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 सप्रहास, D2 सप्रमग (for परिहास) —ᶜ) Dg1 marg., D5 om. for न Ś1 Ñ1 V B D2.3 जीवन्ति (for °तीम्) —After 19, B2 ins.:

321* कृतपापापि स स्त्री याद्वधमर्हेति लक्ष्मण ।

20 ᵃ) Ś1 D2 विरुद्धा (for विरूपाम्) Ś1 Ñ V B D1-3.5 M2 दुर्वृत्ताम् (for असतीम्) —ᵇ) Ñ V B D1.2.5.7 G1 अतिवृद्धा(Ñ1 °त्ता) D2 °मात्र, G3 M1 पृथुमध्या (for अतिमत्तां) Ś1 महोदरी भयानका —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1.2.5 विवर्तयितुम्, D3 नासाकर्णनम् (for विरूपयितुम्)

21 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 क्रुद्धस् (for तस्याः) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 D1-3 ततो, V2 B D5.7 तस्य (for क्रुद्धो) D1 T2 Ck पार्थिव, T1 वाक्यत (for पश्यत) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1.3 विकृष्य, D2 निकृष्य (for उद्धृत्य) —ᵈ) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D2.6 T1 Ck. t कर्णनासे, D1.2 G1 M2 °सा, G2.3 M2 °सौ, Cm g as in text (for °सं) —For 21ᶜᵈ, Ñ2 V B D5.7 subst.:

322* खड्गेन तस्याश्चिच्छेद कर्णनासं निगृह्य ताम् ।

[B1.2 -नासा (for -नासं)]

—After 21, M2 ins.:

323* प्रगृह्य बलवत्पीड्य करोऽभ्याकृष्य पातयत् ।
पादेनाक्रम्याभ्यवासा पशुराक्ष रुपाविता (sic) ।

22 ᵃ) V G2 विकृत्य, D9 निकृत्त, D8 निकृत, G1 विच्छिन्न (for निकृत्त) Ñ2 D6 हि, D7 [आ]दि (for तु) Ś1 निकृत्य कर्णनासां तु, M2 निकृत्य * * * सास्या (lacuna) —ᵇ) D3 विस्वरे (for °रं) Ñ1 M2 तु (for सा) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 वै (for च) Ñ2 V B D5.7 विस्वर प्रति(B2.3 °ति)नद्य सा —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D2 विदुद्राव, Ñ2 V B D5.7 जगामाशु, D1 तु दुद्राव (for प्रदुद्राव) Ś1 T2.3 G1 M2 शूर्पण(Ś1 T2 °न)खी, Dg1 शूर्पनखी, Dm1 शूर्पनखी (marg. also °णखी), D6 T2 शूर्पनखा Dg1 marg., D4 वने (for वनम्) Ñ1 V1 D1-3 घोर शूर्पणखी(V1 D2 °खा, D1 °नखा) वन (V1 तत) (for ᵈ) M2 मूर्तोऽपि क्रोशमाना सा जगाम भ्रातर प्रति

G 3 24 25 B 3 18 23 L 3 23 23 सा विरूपा महाघोरा राक्षसी शोणितोक्षिता ।
ननाद विविधान्नादान्यथा प्रावृषि तोयदः ॥ २३
सा विक्षरन्ती रुधिरं बहुधा घोरदर्शना ।
प्रगृह्य बाहू गर्जन्ती प्रविवेश महावनम् ॥ २४
ततस्तु सा राक्षससंघसंवृतं
खरं जनस्थानगतं विरूपिता ।
उपेत्य तं भ्रातरमुग्रतेजसं
पपात भूमौ गगनाद्यथाशनिः ॥ २५
ततः सभार्यं भयमोहमूर्छिता
सलक्ष्मणं राघवमागतं वनम् ।
विरूपणं चात्मनि शोणितोक्षिता
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

23 Dt1 om 23ab Ñ2 V B D5 7 transp 23ab and 24ab —a) D1 या (for सा) Dm1 D3 G3 महानादा (for °घोरा) —b) Ñ1 D1-3 बहुधा (D3 वदशे) रुधिरोक्षिता, Ñ2 D5 7 राक्षसी भीमदर्शना, V B राक्षसी भीम(V1 घोर)निस्वना —For 23ab Ś1 subst while D1-3 ins after 23ab

324* सा विरूपा प्रकृत्यैव वैरूप्य चागता परम् ।
[Ś1 गता (for [आ]गता)]

—c) G2 सुमहान् (for विविधान्) —d) D1 जलक्लिन्नेव दुदुभि

24 M2 om 24ab Ñ2 V B D5 7 transp 23ab and 24ab —a) Ñ2 V B2-4 D6 7 निक्षिपती, B1 च क्षरती (for विक्षरन्ती) Ñ1 विविध (for रुधिर) Ś1 D2 सास्रक्सरती विविध —b) Ś1 Ñ V2 B D1 5 6 7 रुधिरोक्षिता, V1 शोणितोक्षिता, Dg1 °न (for घोरदर्शना) —c) Ś1 V1 D1 बाहु Ś1 D4.5 रुवंती (for गर्जं°) —d) Ś1 Dg1 D2 M2 सहद्वन (for महा°) —After 24 M2 ins

325* नानातरुसमाकीर्णं लतागह्वनसंकुलम् ।

25 a) Ś1 D2 च सा Dg1 तु स, G2 तदा M2 तु तद् (for तु सा) Ś1 D1-3 सेविते वने, Ñ1 राजसेविते, N2 V2 B2.4 D5 7 सघ(D7 **)संकट, Dg1 Dm1 D3 -संघवृत्त, Dt1 -संवृत खर, G1 °सेवित (for -संघसंवृत) —b) Ś1 marg D3 -गतिं (for गत) Ś1 D2 विरूपा (for °पिता) Ñ1 खर जगामाथ विरूपितासती —c) B1 उत्पत्य Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 चै (for त) Dg1 Dm1 D3 5 T G M1 3 उग्र(M3 अभ्र)दर्शन (for °तेजस) —d) Ñ2 V B D5 इव (for यथा)

26 B3 reads 26 in marg —a) D1 सभार्या (for सभार्यं) Ś1 पीडित Ñ1 D1-3 पीडिता (for -मूर्छिता) —b) D3 वने (for वनम्) —c) Ś1 विरूपणाम्, Ñ2 B1 D1 3 5 7 विरूपित, V2 °पिणे, B3 °पताम् (for °पण) Ś1 B3 ह्यात्मनि (for चात्मनि) —Dt1 om 26d —d) B3 पलाय- (for खरस्य) D5 om for सा

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 D1 2 5 शूर्पणखा(Ś1 °नखी, V1 D1 सूर्पं°, D5 सूर्पणखी)विरूपकरण, Ñ1 V2 B2-4 शूर्पणखा(Ñ1 सूर्पणखी, V2 सूर्पं°)विरूपण, D3 सूर्पणखीविरूपकरण, D7 सूर्पणखाविरूपीकरण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om, Ñ2 V2 B3 D7 24 V1 23 B2 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M1 18 D1 22 D3 27 D5 14, M2 3 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

१८

तां तथा पतितां दृष्ट्वा विरूपां शोणितोक्षिताम् ।
भगिनीं क्रोधसंतप्तः खरः पप्रच्छ राक्षसः ॥ १
बलविक्रमसम्पन्ना कामगा कामरूपिणी ।
इमामवस्थां नीता त्वं केनान्तकसमा गता ॥ २
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
कोऽयमेवं महावीर्यस्त्वां विरूपां चकार ह ॥ ३
न हि पश्याम्यहं लोके यः कुर्यान्मम विप्रियम् ।
अन्तरेण सहस्राक्षं महेन्द्रं पाकशासनम् ॥ ४
अद्याहं मार्गणैः प्राणानादास्ये जीवितान्तकैः ।
सलिले क्षीरमासक्तं निष्पिबन्निव सारसः ॥ ५
निहतस्य मया संख्ये शरसंकृत्तमर्मणः ।
सफेनं रुधिरं रक्तं मेदिनी कस्य पास्यति ॥ ६
कस्य पत्ररथाः कायान्मांसमुत्कृत्य संगताः ।
प्रहृष्टा भक्षयिष्यन्ति निहतस्य मया रणे ॥ ७ G 3 25 7 B 3 19 10 L 3 24 7

18

D3 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 दृष्ट्वा, Dg1 G M1 2 तदा (for तथा) Dg1 पतितीं (for पतिता) Ś1 सहृद् (for दृष्ट्वा) —c) Dg1 क्षतिका (for भगिनीं) Ś1 क्रोधसपन्न, Ñ1 D1 2 °सतप्त, V B D5 7 M3 °ताम्राक्ष, D1 °सरक्त, G1 °सरुष (for °संतप्त) —After 1, Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 G M ins, while Dm1 D8 T3 ins l 1 and 6 after 1, and l 2–5 after 3ab

326* उत्तिष्ठ तावदाख्याहि प्रमोह वहि सम्भ्रमम् ।
व्यक्तमाख्याहि केन त्वमेवरूपा विरूपिता ।
क कृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् ।
तुदत्यभिसमापन्नमङ्गुल्यग्रेण लीलया ।
कालपाश समासज्य कण्ठे मोहान्न बुध्यते । [5]
यस्त्वामद्य समासाद्य पीतवान्विषमुत्तमम् ।

[(l 1) M3 मुहूर्ते (for प्रमोह) —(l 2) Dm1 G1 एव रूप (for एवरूपा) —(l 4) M3 तुदाति (sic) (for तुदति) G1 2 M3 [अ]भिसमासीनम्, M1 2 [अ]भिमनागसम् (for [अ]भि समापन्नम्) —G2 om from the post half up to केन in 2d —(l 5) D1 आमज्य (subm) (for समासज्य) Dg1 T1 3 G1 2 M Cm g क कालपाशमासज्य (for the prior half) M3 तु (for न) D6 कण्ठे T3 G3 नाभद्रे Cmp जानते (for बुध्यते)]

2 . G3 om up to कृता in d (cf v l 326*) —a) D2 सपन्ना (for -सम्पन्ना) —b) D2 कामगा (for कामगा) Ñ3 V B D7 यथाकामविचा(B2 [marg also] °हरा)रिणी —c) Ñ3 V B D5 7 [अ]सि (for त्व) —d) G3 M2 3 [अ]तिकसमा (for [अ]न्तकसमा) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 6 7 युधि, B1 भुवि, Dg1 गता, Cvp मता (for गता)

3 a) Ñ3 D5 7 सिद्धाना (for भूतानाम्) —b) Ñ3 V B D5 7 सुनीना (for ऋषीणा) Ñ2 D5 7 भावितात्मना (for च महा°) —After 3ab, Dm1 D8 T3 ins l 2–5 of 326* —c) Dg1 D3 G3 एष (for एव) B2 महासत्त्वा, Dm1 D6 G3 मम त्वा(G3 त्व) हि, D4 T1 2 विरूपा त्वा (for महावीर्यस्) —d) B2 Dm1 D6 G3 विरूपा च(B2 हि) D4 T1 2 महावीर्येण (for त्वा विरूपा) Ñ V B D1 5 7 च, D1 स (for ह)

4 Dg1 reads 4ab in marg —a) Ś1 Ñ V B D2 5 7 त (for [अ]ह) —b) Dg1 क (for य) Ś1 Ñ V B1–3 (marg also ईदृशं तव) 4 D1–3 5 7 अप्रिय मम (for मम विप्रियम्) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M2 Cm अमरेषु Cmp as in text (for अन्तरेण) ❀ Ct क्वचित्तु अंतरेण सहस्राक्षमित्येव पाठ ❀ B2 पाकनाशन (for पाकशासनम्) M3 ऋते देवात्सहस्राक्षान्महेंद्रात्पाकशासनात्

5 a) Ś1 Ñ1 V D1–3 तस्य, Ñ2 B D5 7 कस्य (for अद्य) D7 प्राणं (for प्राणान्) —b) Ñ2 D5 7 नाशये, G3 आमास्ये (sic) (for आदास्ये) Ś1 जीवित शरैः, Dt1 D6 T1 2 G3 M2 3 Ct जीवितार्थिणः (for °न्तकैः) —c) D2 सलिले —d) Ś1 D2 निष्पिबेत्, M2 निष्पिबन् (for निष्पिबन्) Ś1 Ñ1 D1 3 सारसो यथा, G2 इव सागर (sic) (for इव सारस) —For 5cd Ñ1 V B D5 7 subst M2 cont after l 1 of 328*

327* सरस सलिल मोक्ष्यामि विषो रश्मिभिर्यथा ।
[Ñ2 D5 7 सरस B4 स्वर (for सरस)]

6 a) D4 मया सज्ये (sic) D7 G3 M1 2 मया सख्य (sic) M2 महासखे (sic) (for मया संख्ये) —b) V1 B2 3 शरेणाकृत्त, D1 शरसमाहत, D4 शरसवृत्त (for शरसकृत्त) Ś1(also चर्मण) -शर्मण Ñ2 V2 B1 4 D1 2 5 7 M2 -चर्मण, V1 -चर्मणा (for मर्मण) —c) Ś1 सरोह, D2 अद्येव (for सफेन) Ś1 Ñ1 D1–3 तप्त, Ñ2 V B D5 7 M2 भूरि, Dt1 D6 कस्य, M3 स्निग्ध (for रक्त) —d) Dt1 D6 पातुमिच्छति, D2 T3 तस्य पास्यति, D1 lacuna (for कस्य पास्यति) —After 6 M2 ins

328* कस्याद्य समरे जीवमासाद्ये शरवृष्टिभि ।
क शिरस्यभिशायाय विश्वस्त स्वपत सुखम् ।
[After l 1 M2 cont 327*]

7 a) G1 गृध्रा (for कायान्) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 मांसानि, D3 मासान् (for मांसम्) V1 B3–4 Dg1 D4 T2 G3 M3

G 3 25 9 B 3 19 11 L 3 24 11 तं न देवा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
मयापकृष्टं कृपणं शक्तास्त्रातुं महाहवे ॥ ८
उपलभ्य शनैः संज्ञां तं मे शंसितुमर्हसि ।
येन त्वं दुर्विनीतेन वने विक्रम्य निर्जिता ॥ ९
इति भ्रातुर्वचः श्रुत्वा क्रुद्धस्य च विशेषतः ।
ततः शूर्पणखा वाक्यं सबाष्पमिदमब्रवीत् ॥ १०
तरुणौ रूपसम्पन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ।
पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ॥ ११
गन्धर्वराजप्रतिमौ पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
देवौ वा मानुषौ वा तौ न तर्कयितुमुत्सहे ॥ १२
तरुणी रूपसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
दृष्टा तत्र मया नारी तयोर्मध्ये सुमध्यमा ॥ १३
ताभ्यामुभाभ्यां संभूय प्रमदामधिकृत्य ताम् ।
इमामवस्थां नीताहं यथानाथासती तथा ॥ १४

क्रुद्धस्य (for क्रुद्धस्य) Ś1 Ñ1 D1.3 सत्वरा, Ñ2 V B D6.7 सगत, D8 सत्वर, G1 सगता (sic) (for सगता) —c) D4 प्रहृष्टे (sic) D5 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) D2 सप्रहृष्टा भविष्यति —d) Ś1 Ñ V B D2.3.5.7 युधि, D1 मृधे (for रणे)

8 a) Ś1 Ñ1 D2 तत्र, D7 तेन (for स न) Dm1 न देवा न च गन्धर्वा —b) Ñ2 V B D6.7 दानवा (for राक्षसा) Dt1 D8 पिशाचा न च राक्षसा —c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 M2 [उ]पसृष्ट (Ś1 °ष्टे M2 °ष्ट) Dm1 D6.8 T2 [अ]प्रकृष्ट, D4 [अ]विकृष्ट (for [अ]पकृष्ट) —d) M2 शक्ता स्यातु (for शक्तास्त्रातु) Ś1 Ñ1 V2 D2.3 महामृधे D1 अथा युधि, D4.6 आहवे (subm) D5 G1.3 इहाहवे (for महाहवे) Dg1 T अ(Dg1 न)शक्तास्त्रातुमाहवे, G2 शक्ता रक्षितुमाहवे

9 a) K1 B3 (also) Dm1 D8 G3 तत (for शनै) —b) M2 मम (for त मे) —c) T3 एका, M2 केन (for येन) —d) Ś1 Ñ1 D1-4 M2 रणे (for वने) D1.6 T1.2 G1.2 निष्क्रम्य, D5 विक्रम (for विक्रम्य) Ñ2 V B D6.7 विरूप(Ñ2 D6.7 °वर्ण)वदना कृता

10 a) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.3.7 भ्रात (for भ्रातुर्) —b) Ś1 D1 तु (for च) Ñ2 V B D6.7 क्रुद्धस्य वदतस्तथा, M2 क्रोधयुक्त विशेषत —After 10ab Dg1 T1 ins

329* रावणस्य विनाशाय खरस्य च तथा सती ।
राक्षसाना विनाशाय कुलस्य स्वजनस्य च ।

—c) Ś1 Dm1 D2-4 T2 G1 शूर्पणखी (for °खा) —d) Ñ2 V B D6.7 बाष्पगद्गदमब्रवीत्

11 b) M2 महाभुजौ (for महाबलौ) —c) M1 पुण्डरीकपलाशाक्षौ ※ Cv चीरकृष्णाजिनाम्बरावित्यत पर फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ । पुत्रौ दशरथस्यास्ता भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ । इत्येष कोशेषु अधिकश्लोकश्च दृश्यते । अन्यथा व्यक्तमायादि केन रूमेवरूपा विरूपितेत्यादि खरप्रश्नस्य उत्तरतोत्तर घटते ※ —After 11 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.3 ins while M2 ins after 12

330* फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
पुत्रौ दशरथस्यास्ता भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) Dg1 Dm1 फलमूलाशिनौ (for °शनौ) and ब्रह्मचारिणौ (for धर्म°) —(l 2) M1.3 [इ]मौ (for [आ]स्ता) I2 धर्मचारिणौ (for रामलक्ष्मणौ) Cv alone supports this passage after st 11]

—G3 cont

331* शरण्यौ सर्वसत्त्वाना श्रेष्ठौ सर्वधनुष्मताम् ।

12 a) T3 G1 M3 दानवौ (for मानुषौ) Ñ1 तौ वा (by transp) Cr वा कौ (for वा तौ) Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 देवौ वा तौ मनुष्यौ वा, V1 B2 देवौ तौ वा मनुष्यौ वा, Dt1 D4 देवौ वा दानवावेतौ —After 12 Ñ2 V B D6.7 ins

332* आत्मसभाविनौ वीरौ राजपुत्रौ मनस्विनौ ।
तापसौ च धनुष्पाणी सिंहविक्रान्तगामिनौ ।
त्वदीय वनमाक्रम्य कृत्वा चाश्रममण्डलम् ।
तत्र तौ बलसम्पन्नौ वसतो रावणानुज ।

[(l 1) V आत्मान भावितौ वीरौ B1 पुण्डरीकपलाशाक्षौ (for the prior half) V यशस्विनौ (for मनस्विनौ) —(l 2) B3 तौ (for च) B2 विक्रम (for विक्रान्त) —(l 3) B4 वासम् (for वनम्) V1 B4 आश्रित्य (for आक्रम्य) Ñ2 D7 हि, D6 स्व (for च) —(l 4) Ñ2 D6.7 ततस् (for तत्र) V बलसम्पन्नौ (for बलसम्पन्नौ) B2 वसतौ (for वसतो)]

—After 12 M2 ins 330* and then cont (followed by 335*)

333* तयोः समीपे युवती सर्वाभरणभूषिता ।

13 c) V1 B1-3 D6.7 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —After 13 M2 ins

334* अथ ताभ्या समागम्य वैरूप्य कृतमीदृशम् ।

—Thereafter cont l 1 of 336*

14 For 14ab, Ñ2 V B D6.7 subst M2 cont after 333*

335* ता च तौ चाहमारब्धा बलाद्धर्षयितु वने ।

[M2 स्वयम् (for चाहम्) Ñ2 आरब्धा (for आरब्धा) D6.7 वा तदैवाहमारब्धा (for the prior half) M2 तदा (for वने)]

—D4 om (hapl) 14c–16d —c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 [अ]स्मि (for [अ]हम्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5.7 G2 यथानाथवती तथा, Dm1 G2 M1.3 यथानाथासती तथा —After 14 Ñ2 V B D6.7 ins while M2 cont l 1 after 334* and ins l 2 after 14

तस्याश्चानृजुवृत्तायास्तयोश्च हतयोरहम् ।
सफेनं पातुमिच्छामि रुधिरं रणमूर्धनि ॥ १५
एष मे प्रथमः कामः कृतस्तात त्वया भवेत् ।
तस्यास्तयोश्च रुधिरं पिबेयमहमाहवे ॥ १६
इति तस्यां ब्रुवाणायां चतुर्दश महाबलान् ।
व्यादिदेश खरः क्रुद्धो राक्षसानन्तकोपमान् ॥ १७
मानुषौ शस्त्रसम्पन्नौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं घोरं प्रमदया सह ॥ १८
तौ हत्वा तां च दुर्वृत्तामुपावर्तितुमर्हथ ।
इयं च रुधिरं तेषां भगिनी मम पास्यति ॥ १९
मनोरथोऽयमिष्टोऽस्या भगिन्या मम राक्षसाः ।
शीघ्रं संपाद्यतां गत्वा तौ प्रमथ्य स्वतेजसा ॥ २०
इति प्रतिसमादिष्टा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
तत्र जग्मुस्तया सार्धं घना वातेरिता यथा ॥ २१ G 3 25 23 B 3 19 26 L 3 24 2

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

336* क्रोशन्त्या विस्फुरन्त्याश्च बलादाक्रम्य सयुगे ।
त्वया नाथेन पश्येसा धर्षणा मम वै कृताम् ।

[Ñ2 B4 D5.7 आक्रम्य (for आक्रम्य) —(l 2) V1 त्वयि नाथे तु B1 त्वया स्थेन (sic) B1(marg also) त्वयि नाथेपि (for त्वया नाथेन)]

—Thereafter M2 cont 337*

15 D4 om 15 (cf v l 14) —ᵃ) Ś1 तु (for च) Ñ1 तथाति (for तस्याश्च) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वया Dm1 त्वह (for अहम्) D3 हतयोरस्यह (sic) —For 15ᵃᵇ Ñ2 V B D5.7 subst while M2 cont after l 2 of 336*

337* त्वत्प्रमादात्तयोश्चैव तस्याश्चैव निशाचर ।

—ᵈ) M3 हतयो (for रुधिर) Ñ1 **सधिपु (for रणमूर्धनि)

16 D4 om 16 (cf v l 14) V3 illeg up to वीर in ᵇ —ᵃ) V1 मम (for एष) Ś1 D2 परम, Ñ2 V1 B D5.7 [ऽ]भिम(B1 D5 °हि)त (for प्रथम) Dt1 om काम —ᵇ) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 G3 तत्र (for तात) Ś1 D1 भवेत्त्वया (by transp) (for त्वया भवेत्) Ñ1 कृत देहयोस्त्वया (sic) Ñ2 B D5.7 त्वयातीर कृ(D5.7 °या वात्कृ)तो भवेत्, V त्वया वीर(V2 illeg) कृतो भवेत्, D2 कृतकामा भवेत्त्वया, D3 कृतस्तावत्त्वयेत्वया —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 M1 तयोस्तस्याश्च (by transp) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-3 यत्पिबेयं चमूमुखे, Ñ2 V B D5.7 यत्पिबेयमहं युधि

17 ᵃ) D4 इमामनस्था (hypm) (for इति तस्यां) Ñ2 V B D5.7 इत्युक्त स सदा(Ñ2 D5.7 °दा) तत्र(V1 वीरस्र) —ᵇ) Ñ2 V B D5.7 निशाचरान् (for महाबलान्) —ᶜ) B1 आदिदेश Ś1 Ñ1 D1-3 M1 तत (for खर)

—After 17 M2 ins

338* धूम्र शूरो हरि चतुर्मौपणोग्रो दृढो दृढिः ।
मणिर्मैन्द्र शूशुमाली माल्या वशी चतुर्दश ।

18 ᵃ) Ś1 B1 D3.4 T2 M1 शस्त्रसपन्नौ D3 सत्त्र° (for शस्त्र°) —ᵇ) Ñ1 ततश्चैव महाबली —ᶜ) D7 दस्य *

—After 18 G2 ins

339* युष्माभिस्तौ निहन्तव्यौ सपत्नौ तापसाविमौ ।

19 ᵃ) V1 B1 ता (for तौ) V1 B1 तौ (for ता) V1 B1 दुर्वृत्ता (for दुर्वृत्ताम्) —ᵇ) Cm g आपावर्तितु (for उपा°) —ᶜ) Ñ2 B2.4 D5.7 M2 ममेय, V ममेषा B1 यतो मे (for इयं च) Ñ2 V B Dt1 Dm1 D5.6 M2 भगिनी (for रुधिर) D2 इयं तु रुधिर तेषा —ᵈ) Dt1 Dm1 D6.8 रुधिर (for भगिनी) Ñ2 V B D5.7 M2 पातुमिच्छति(B3 °सि) शोणित ※ Ct मम भगिनी तेषा रुधिर पास्यतीत्यन्वय । अत्र रुधिर मम पास्यतीति विपरीतार्थापत्तियुक्तवाक्येन तेषा सन्निधानप्रयुक्तो बुद्धिमोह सूचित कविना ※ —After 19 M2 ins

340* शिघ्र सपाद्यतामद्य तौ हत्वा रामलक्ष्मणौ ।

20 T2 om 20 —ᵃ) Ñ2 V B D5.7 तु (for ऽयम्) Ś1 मनोरथोयविशिष्टोस्या —ᶜ) D4 सपद्यता K(ed) तौ च (for गत्वा) Ñ2 B2-4 D5.7 शिघ्र सपाद्यतामद्य, V शिघ्र सपा(V2 °प)द्यतामेव B1 शिघ्र प्रगाध्यतामद्य —ᵈ) D3 त (for तौ) Ś1 प्रमाथ्य (for प्रमथ्य) Ñ1 वध च मम तु तेनसा (sic) Ñ2 V B D5.7 प्रमथ्य(V °थ्या) स्वेन तेजसा —After 20 Ś1 Ñ V B Dt1 D1-3.5-7 G1 M ins

341* युष्माभिर्निहतौ दृष्ट्वा तावुभौ भ्रातरौ रणे ।
इयं प्रीता च हृष्टा च युधि पास्यति शोणितम् ।

[(l 1) Dt1 om भ्रातरौ —(l 2) Ñ1 च दृष्टा पीता (for प्रीता च हृष्टा) D3 M2 इयं प्रीता प्रहृष्टा च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1.2 क्षतज युधि पास्यति (for the post half) Dt1 D6 G1 M1.3 इयं प्रहृष्टा(G1 M3 प्रीता च) मदिता रुधिर युधि पास्यति]

21 ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7 शूर्पणखया (for ते चतुर्दश) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B2.3.4 D1-3.5 [अ]नुजग्मुस् (for जग्मुस्) G1 तथा (for तया) —ᵈ) Ñ2 B2-3 D5.7 Cm t मेघा Dt1 D6 घन (for घना) Ñ V B2.3.4 Dt1 D1.3.5-7 इव (for यथा) Ś1 D2 राघवौ यत्र तिष्ठत —After 21 Ñ2 V B D5.7 ins

१९

G 3 26 1
B 3 20 1
L 3 25 1

ततः शूर्पणखा घोरा राघवाश्रममागता ।
रक्षसामाचचक्षे तौ भ्रातरौ सह सीतया ॥ १
ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं महाबलम् ।
ददृशुः सीतया सार्धं वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ २
तान्दृष्ट्वा राघवः श्रीमानागतां तां च राक्षसीम् ।
अब्रवीद्भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ ३
मुहूर्तं भव सौमित्रे सीतायाः प्रत्यनन्तरः ।
इमानस्या वधिष्यामि पदवीमागतानिह ॥ ४
वाक्यमेतत्ततः श्रुत्वा रामस्य विदितात्मनः ।
तथेति लक्ष्मणो वाक्यं रामस्य प्रत्यपूजयत् ॥ ५

342* ततो ययुस्ते परममहारिपु
प्रकम्पयन्त पृथिवीं सकाननाम् ।
खराशया रामरणावमर्दने
कृतोद्यमा दैत्यवरा इवाहवे ।

[(l 1) V मतस्थु (for ययुस्ते) —(l 2) Ñ2 D5 7 सकम्पयन पृथिवीं ससागरा —(l 3) Ñ2 D5 7 रामवलाभिमर्दने B3 4 रामवलावमर्दने (for रामरणावमर्दने) —(l 4) Ñ2 D5 7 कृतमना (for कृतोद्यमा)]

while D3 ins after 21

343* ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं परंतपम् ।
ददृशुः सीतया सार्धं लक्ष्मणेन तथैव च ।
[Cf 3 19 2]

—D3 cont S1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1 2 4 8 T1 2 G M1 2 3 ins after 21

344* ततस्तु ते तं समुदग्रतेजसं
तथा सुतीक्ष्णप्रदराश्च राक्षसाः ।
न शक्नुवन् सहसा प्रमर्दितुं
वने द्विपा दावमिवाभिमुत्थितम् ।

[(l 1) Ś1 तत समेद्धतेजस Ñ1 G2 तत ममप्रतेजस Dm1 D3 G3 तानसुघोरेजस D1 2 तत समुदनेजस D8 तत समुद्धतेजस G1 त समुदग्रचेतसा (for n समुदग्रतेजस) —(l 2) S1 Ñ1 D1 2 तथाति(Ñ1 D1 °था तु)तीक्ष्णप्रभवा(Ś1 °हवा)श्च राक्षसा Dg1 तथा ह तीक्ष्णप्रहरा निशाचरा D3 तथा सुतीक्ष्णमहसाश्च राक्षसा (sic) D4 T1 2 G1 तथा(G1 °था) सुतीक्ष्णप्रहरा(T1 G1 °वरा) निशाचरा G2 तथा हि तीक्ष्णप्रहरा हि राक्षसा K(ed) तथापि तीक्ष्णप्रहरा निशाचरा —(l 3) Ñ1 न्वीक्षितु Dg1 प्रमादितु D4 T1 2 दुराम (D4 °नुग) धर्षितु न शाशकन्(T1 शकत) —(l 4) Ś1 (marg also) यथा (for द्विपा) Dg1 D4 T1 2 वनद्विपा (for वने द्विपा) Dg1 उग्न D4 उदयता (sic) T2 उत्ता (for उत्थितम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसप्रेषण(D2 °ण) Ñ2 D5 7 सैन्यप्रयाण(D5 °प्र)यण V खरप्रेषुनराक्षसप्रयाण B1 3 खरप्रहितराक्षसप्रयाण B2 खरप्रहितचतुर्दशराक्षसप्रयाण B4 खरप्रहितरक्ष प्रयाण D1 2 राक्षसप्रयाण(D2 °प्रवेश) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D5 6 om Ñ2 V2 D7 25 V1 24 B1 4 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 19 D1 23 D2 28 M2 3 20 —After colophon G conclude with श्रीरामाय नम

19

D8 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 सा तु (for तत) Ś1 Ñ1 Dm1 D3-4 T3 M2 3 शू(D2 3 सू)र्पण(Ś1 D4 T3 °न)खी, Dg1 D1 3 सु(D8 शू)र्पनखा (for शूर्पणखा) —D6 om 1ᶜ-2 —ᶜ) Ñ1 B2 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 8 7 राक्षसान् (for रक्षसाम्) Ñ2 V B D1 5 7 [ऽ]थ (for तौ) Ś1 राक्षसानाचचक्षेथ D3 राक्षसानामाचचक्षे —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3 7 M3 राघवौ (for भ्रातरौ) Dg1 रामलक्ष्मणौ (for सह सीतया)

2 D6 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) D4 त (for ते) —ᵇ) V1 आसीन च (for उपविष्ट) Ñ2 सहावन (for °बलम्) —D1 om 2ᵈ-3ᵃ —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 3 भासीन (for वैदेह्या) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणेन च धीमता Dt1 Dm1 D6 8 लक्ष्मणे नापि सेवित M2 भ्रातर सहलक्ष्मण

3 D1 om 3ᵃᵇᶜ (cf v l 2) —ᵃ) Dt1 तौ, D4 6 ता (for तान्) V B D2 क्रूरान् (for श्रीमान्) Ś1 Ñ1 D2 तान्दृष्ट्वा राक्षसान्घोरान् —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dt1 D4 6 6 T1 आगतान्, Ñ2 B D5 7 राक्षसान् (for आगता) Ś1 Ñ1 B1 2 Dt1 D8 ताश्च M1 चापि (for ता च) Dt1 D6 राक्षसान् (for °सीम्) Ñ1 राक्षसान्राक्षसीं च ता —ᶜ) G1 राघव (for भ्रातर) —ᵈ) T1 damaged for दीप्ततेजसम्

4 ᵃ) B3 मुहूर्तेकत्र सौमित्र —ᵇ) Ñ2 V B D5 7 वैदेह्या (V2 B4 ह्या) (for सीतया) B2 प्रत्यनतर (for °नन्तर) Ś1 D6 3 सीतया प्रत्यनन्तर(D8 °र) —B3 reads 4ᶜ-5 in marg —ᶜᵈ) Ś1 Dg1 D6 3 T2 इमानद्य, M2 यावद्दस्या(for इमानस्या) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 सह (for इह) Ñ2 V B D5 7 यावद्विहन्मि रक्षांसि घोराणीमानि संयुगे

5 B4 reads 5 in marg (cf v l 4) —ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 एव, D3 एवं, D4 एक (for एतत्) Ś1 Ñ1 तु तच्छ्रुत्वा, Ñ2 V B D5 7 उपश्रुत्य(B4 °त्वा) D1 तु संश्रुत्य (for ततः श्रुत्वा) —ᵇ) Ñ2 V B D5 7 [अ]मिततेजस (for विदितात्मन) —ᶜ) Ś1 D2 उत्थाय (for तथेति) —ᵈ) Dt1 D8 राघवस्य प्रपूजयत् —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D5 7 M2 subst

345* तथेत्युक्त्वा स वैदेह्या अभवत्प्रत्यनन्तर ।

[M2 [अ]थ (for स) B4 चाभवत्, M2 मोभवत् (for अभवत्) B2 प्रत्यनंतर]

राघवोऽपि महच्चापं चामीकरविभूषितम् ।
चकार सज्यं धर्मात्मा तानि रक्षांसि चाब्रवीत् ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रविष्टौ सीतया सार्धं दुश्चरं दण्डकावनम् ॥ ७
फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
वसन्तौ दण्डकारण्ये किमर्थमुपहिंसथ ॥ ८
युष्मान्पापात्मकान्हन्तुं विप्रकारान्महावने ।
ऋषीणां तु नियोगेन प्राप्तोऽहं सशरासनः ॥ ९
तिष्ठतैवात्र संतुष्टा नोपसर्पितुमर्हथ ।
यदि प्राणैरिहार्थो वो निवर्तध्वं निशाचराः ॥ १०
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
ऊचुर्वाचं सुसंक्रुद्धा ब्रह्मघ्नाः शूलपाणयः ॥ ११
संरक्तनयना घोरा रामं रक्तान्तलोचनम् ।
परुषा मधुराभाषं हृष्टादृष्टपराक्रमम् ॥ १२
क्रोधमुत्पाद्य नो भर्तुः खरस्य सुमहात्मनः ।
त्वमेव हास्यसे प्राणानद्यास्माभिर्हतो युधि ॥ १३
का हि ते शक्तिरेकस्य बहूनां रणमूर्धनि ।
अस्माकमग्रतः स्थातुं किं पुनर्योद्धुमाहवे ॥ १४ G 3 16 14 B 3 0 14 L 3 15 14

6 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 रामोऽपि सु (for राघवोऽपि) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 कार्तस्वर (for चामीकर) —^{c}) D1 2 4 T2 G2 सज्ज (for °ज्य) —^{d}) T1 damaged from ब्रवीत् up to रा in 7^b M2 सोऽब्रवीत् (for चा°)

7 T1 damaged up to रा in 7^b (cf v l 6) —D6 reads 8^{cd} in place of 7^{cd}, repeating 8^{cd} in its proper place —^{c}) Dt1 om Dm1 प्रविष्ट (sic) (for °ष्टौ) G2 दण्डकारण्य (for सीतया सार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 5 7 M2 दण्डक वन, G2 सीतया सह, M3 दण्डकानन (for दण्डकावनम्)

8 ^{a}) V1 B2 Dg1 D6 फलमूलाशिनौ Ñ2 युक्तौ (for दान्तौ) Ś1 D1 3 फलमूलाशने युक्तौ —^{b}) Ś1 N1 D1-3 धर्मसहि(D1 3 °स्थि)तौ, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 °माश्रितौ Dm1 ब्रह्म° (for धर्मचारिणौ) —D6 reads 8^{cd} in place of 7^{cd} repeating it here —^{c}) D4 दण्डकारण्य (for °ण्ये) Ś1 D2 3 प्रविष्टौ दण्डकारण्य(D3 °ण्ये) —^{d}) Ś1 N1 D1-3 उपधावत, Ñ2 V B D5 7 मभि(B3 °ति)धावथ Dm1 D3 उपहिंस्यथ (for °हिंसथ)

9 ^{a}) Dm1 D6 G3 M1 पापात्मनो (for °त्मकान्) Ś1 Ñ1 D1-3 युष्मत्पापात्मकान्संप्राप्तो —^{b}) Ś1 D1 3 महा(D3 °हद्)वन (for महावने) —^{c}) Ś1 N V B D1 5 7 विनियोगेन (for तु नि°) —^{d}) Dt1 Dm1 D4 6 8 G2 Cr k t सप्राप्त (for प्राप्तोऽहं) —T1 damaged from श up to वो in 10^a Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G1 3 Cr k सशरायुध Ct as in text (for °सन) Ś1 D1-3 प्राप्तौ च(D1 स्व, D3 स्म) सशरासनौ Ñ2 M1 सम्प्राप्तौ सशरासनौ(M1 °युधौ) —For 9 Ñ2 V B D5 7 subst

346* युष्मद्विप्रकृतै पूर्वमृषिभिः शंसितव्रतैः ।
नियुक्तावागतौ दुर्गमावां घोरमिदं वनम् ॥

[(l 1) V2 युष्माभिर्विकृतै, B2 अस्मद्विप्रकृते B1 4 संशितव्रतैः —(l 2) V विप्रवासानौ]

10 T1 damaged for 10^{abc} (cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ1 D3 [अ]पि च तुष्टा(Ñ1 तुष्ट नो, D3 तुष्टास्ता) Dm1 T2 3 M1 Cmp [ए]वात्र संतुष्टा, D1 M2 Cg k [अ]त्र तु संतुष्टा (for [ए]वात्र संतुष्टा) Ñ2 V B D5 7 इत एव(B4 °व) निवर्तध्व Ct as in text —^{b}) D2 [अ]पसर्पितुम्, M1 निवर्तितुम्, M3(after corr sec m as in text) Cmp [उ]पाप°, B(ed) K(ed) Cg k t [उ]पावर्ति°, Ctp as in text (for [उ]पसर्पितुम्) —^{c}) Dg1 reads from रि up to ^{d} in marg Dg1 इवार्थो, D1 2 °र्थं (for इहार्थो) V1 B Dm1 T2 वा (for वो) M2 यदि प्राणैरिह च इच्छथ

11 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 इति रामवचः श्रुत्वा —^{c}) Ś1 एव, Ñ V2 B D1 2 7 वच, V1 G1 M2 वाच, Dg1 T2 वाक्य (for वाच) Ś1 [अ]तिसंरब्धा, Ñ V B D5 6 7 °रब्धा, D3 संसंरब्धा (for सुसंक्रुद्धा) D1 ऊचुर्वचनसंरब्धा —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 शूलपट्टिश(Ś1 Ñ1 D1 3 °मुद्गर)पाणय

12 K(ed) reads 12 in brackets —^{a}) M2 संरब्ध (for °क्त) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 M1 2 क्रोधसंरक्तनयना —^{b}) Dg1 Dt1 D4 8 T G2 संरक्त (for रक्तान्त) —Dg1 D4 T G2 om 12^{cd} —M2 reads 12^{cd} inf lin sec m —^{c}) Ś1 V1 पुरुषा, G1 °ष (for परुषा) Ś1 मधुराभाषम्, D1 °लाप (for मधुराभाषं) —^{d}) Ś1 पुष्टपुष्ट Ñ V B D1 3 5 7 दृ(B1 sup lin also द्)ष्टादृष्ट (D3 दृढ) Dm1 D6 G3 M3 हृष्टाह(D6 °हु)ष्ट, D1 M2 हृष्टादृष्ट G1 हृष्टाहृष्ट, M1 दृष्टादृष्ट (for हृष्टादृष्ट) ✿ Ct अदृष्टपराक्रममिति छेदः ✿

13 ^{a}) G3 कोपम् (for क्रोधम्) V2 से (for नो) —^{b}) M2 क्रूरस्य (for खरस्य) M2 तु (for सु) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 मोक्ष्यस Ñ2 V B D5 7 त्यक्ष्यसि Dg1 Cm °सि M2 °से (for हास्यसे) —^{d}) Dm1 D1 राम (for अद्य) D1 2 मृधे, D3 रणे (for युधि) Ś1 हतोऽस्माभिर्महामृधे, Ñ1 हृद्यास्मा भिर्हतो मृधे, Ñ2 V B D5 7 M2 अस्माभिः समरे हत (B1 °तान्) G3 अस्माभिर्निहतो युधि

14 ^{b}) Ś1 बहुला (for बहूना) G3 रणमूर्धनि

G 3.20.15 B 3.20.15 L 3.25.15 एभिर्बाहुप्रयुक्तैर्नः परिघैः शूलपट्टिशैः ।
प्राणांस्त्यक्ष्यसि वीर्यं च धनुश्च करपीडितम् ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा संरब्धा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
उद्यतायुधनिस्त्रिंशा राममेवाभिदुद्रुवुः ।
चिक्षिपुस्तानि शूलानि राघवं प्रति दुर्जयम् ॥ १६
तानि शूलानि काकुत्स्थः समस्तानि चतुर्दश ।
तावद्भिरेव चिच्छेद शरैः काञ्चनभूषणैः ॥ १७
ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्सूर्यसंनिभान् ।
जग्राह परमक्रुद्धश्चतुर्दश शिलाशितान् ॥ १८
गृहीत्वा धनुरायम्य लक्ष्यानुद्दिश्य राक्षसान् ।
मुमोच राघवो बाणान्वज्रानिव शतक्रतुः ॥ १९
रुक्मपुङ्खाश्च विशिखाः प्रदीप्ता हेममूषणाः ।
अन्तरिक्षे महोल्कानां बभूवुस्तुल्यवर्चसः ॥ २०
ते भित्त्वा रक्षसां वेगाद्वक्षांसि रुधिराप्लुताः ।
विनिष्पेतुस्तदा भूमौ न्यमज्जन्ताशनिस्वनाः ॥ २१

---

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D3 एव, Ñ2 V B1.4 D5 शस्त्रद्, B3 तस्माद्, B2 D7 मस्माद्, Dg1 T3 M3 एहि, D1 एका (sic) D2 एव (for एभिर्) Ś1 V2 प्रयस्तैर्, Ñ1 B2.3 Dg1 D2.4.6.7 प्रमुक्तैस्, Dm1 D6 G1.3 विमुक्तैर् (for -प्रयुक्तैर्) Ñ1 om. Ñ2 V B D5 त्व, Dg1 Dt1 D6 च (for न) —^{b}) Dg1 G M1 शूलपट्टैः (Dg1 G1 °शैः) D4 T °पट्टिशैः, M2 °मुद्गरैः (for शूलपट्टिशैः) Ś1 Ñ1 D1-3 परिघप्रासतोमरैः, Ñ2 V1 D5.7 शूलमुद्गरपट्टिशैः, V2 B शूलपट्टिशमुद्गर, M3 शूलैः परिघपट्टिशैः —^{c}) D2 त्यक्ष्यति M1 त्यजसि (for त्यक्ष्यसि) —^{d}) Ñ2 V B D5.7 (इ)द् विच्छेदन (D7 °न) D2 T2 स (T2 स)र° (for करपीडितम्)

16 ^{a}) T1.2 G2 M3 सक्रुद्धा (for संरब्धा) Ñ2 V B D5.7 एवमुक्त्वा सु(V तु)संरब्धा —After 16^{ab} Dm1 D6 read 20^{cd} —Dg1 D4 T G1.2 M3 om. 16^{cd} —M2 transp. 16^{cd} and 16^{ef} —K(ed.) reads 16^{cd} in brackets —^{d}) Ś1 V B D1-3.5.7 समभिदुद्रुवु (for एवाभि°) M1 तावुभावभिदुद्रुवु M2 सहसा राममाद्रवन् —After 16^{cd} M1.2 ins. only l. 1-2 of 347* —^{f}) M1.2 दुर्जयाः (for °यम्)

17 ^{b}) M2 रणाजिरे (for चतुर्दश) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 G1.2 M3 काञ्चनभूषितैः

18 ^{a}) Dt1 Dm1 D4.6.8 पश्यन् (for पश्चान्) —For 16^{ef}–18 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 subst., while Dm1 D6 G3 ins. only l. 1–2 after 17 whereas M1.2 in. l. 1–2 only after 16^{cd}:

347* अभिपत्य ततो वेगाच्चिक्षिपुस्ते निशाचराः ।
परिघान्पट्टिशान्प्रासांश्चतुर्दश चतुर्दश ।
चतुर्दशभिरेकोऽपि राघवो निशितैः शरैः ।
शस्त्राण्यथापि रक्षोभ्यश्चिच्छेद रणपण्डितः ।
ततोऽपराञ्महाघोरांस्तथा रघुविक्रमः । [5]

[(l. 1) D5 वेगाच्च (for वेगाच्च) Ñ2 V B D5.7 M2 अभिद्रुत्य च(Ñ2 D5.7 तु) वेगेन (for the prior half) —Ñ1 om. l. 2 —(l. 2) Dm1 D6 G3 शूलान् (for प्रासांश्) M2 निशिताहेमभूषितान् (for the post. half) Ñ2 V B D5.7 M2 चतुर्दश तु(M2 °क्रुद्धाः) शूलपट्टिशमुद्गरान् (M2 °मुद्गर पश्चात्) —After l. 2, Ñ2 V B D5.7 ins.:

347(A)* तानि तेषां च शस्त्राणि राक्षसानां चतुर्दश ।,

while Dm1 D6 G3 ins.:

347(B)* नाराचैस्तैश्चिच्छेद स्वकान्सर्वान्महायुधान् ।
चतुर्दशभिरत्युग्रैः काञ्चनभूषितैः ।

(l. 1) D6 इव (for स्व) —(l. 2) G3 काञ्चनभूषितैः] —(l. 3) Ñ1 D1.3 एकस्य (D1 °स्यै) Ñ2 V B D5 एकाकी, D4 एकाग्र (for एकोऽपि) Ñ2 V B D5.7 राक्षसिच्छेद सायकैः (for the post. half) —Ñ2 V B D5.7 om. l. 4 —(l. 4) D1 तानि (for [अ]थापि) Ñ2 D2 रक्षोभिः (for °भ्यः) D3 चिच्छिद (for चिच्छेद) —(l. 5) Ñ V B D5.7 अ(V1 तु) समाञ्, D1 महाघोरान् (for महाघोरान्)]

—^{c}) Ñ2 V B D5.7 समरे (for परम) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 शिलाशितान्, Ñ1 V B D5 M1 शिलीमुखान्, T3 G3 शरान्शितान्, Cr m g k t as in text (for शिलाशितान्)

19 ^{a}) M2 सधाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D1.3 उद्यम्य (for आयम्य) Ñ2 D5.7 सधाय चापि चापे तान्, V B सधाय चापे(B2 °पि) तानाशु, D6 गृहीतधनुरायम्य —^{b}) Ñ2 V2 B D5.7 लक्ष्यम्, D1.3 लक्ष्याणि, G3 M लक्ष्यान् (for लक्ष्यान्) —After 19^{ab} M2 ins.:

348* कृत्वा मुष्टिं धनुर्मध्ये चतुर्दश शिलीमुखान् ।

—D5 reads 19^{cd} in marg. —^{c}) M3 मुमोच लीलया रामो —^{d}) Ś1 Ñ2 D1-3 M1.2 वज्राणीव (for वज्रानिव) Ñ2 V B D5.7 M2 वज्राशनिसमस्वनान् —After 19 D1.3 read 349*

20 Dt1 D4.6 om. 20^{ab} Ś1 Ñ1 read 20^{ab} after 349* —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7 G1 M3 ते रुक्मपुङ्खा (for रुक्मपुङ्खाश्च) Ś1 Ñ1 D1-3 विशिखा (for विशिखा) —^{b}) Ś1 Ñ V B Dg1 D2.5.7 G1.2 M1 हेमभूषिता (for °षणा) T1.2 M3 दीप्ता हेमविभूषिता —Dm1 D6 read 20^{cd} after 16^{ab} —^{d}) Ś1 तुमुलस्वना, Ñ1 D2 °निस्वना, Dm1 D6 M2 °दर्शना, D1 °लक्षणा, D3 °भूषणा, G1 °विक्रमा (for तुल्यवर्चस)

21 ^{ab}) D4 G1 राक्षसान् (for रक्षसां) Dt1 Dm1 D6 °रप्लुता (for °राप्लुता) Ś1 Ñ V B D2.4.5.7 G1 M3 ते

ते भिन्नहृदया भूमौ छिन्नमूला इव द्रुमाः ।
निपेतुः शोणितार्द्राङ्गा विकृता विगतासवः ॥ २२

तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
परित्रस्ता पुनस्तत्र व्यसृजद्भैरवं रवम् ॥ २३

सा नदन्ती महानादं जवाच्छूर्पणखा पुनः ।
उपगम्य खरं सा तु किंचित्संशुष्कशोणिता ।
पपात पुनरेवार्ता सनिर्यासेव वल्लरी ॥ २४

G 3 6 28
B 3 20 23
L 3 25 27

शरास्तानि रक्षांसि भित्त्वा बर्हिणवाससः (V3 D5 G1 °वाससः) D1 ते शरास्तानि रक्षांसि विभिद्य बहुलक्षणाः —ᶜ) T3 तथा (for तदा) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 G3 Ct वल्मीकादिं (G3 °नि) व पन्नगाः —For 21ᶜᵈ Ś1 Ñ1 D1-3 (D1-3 read after 19) G1 subst

349* चतुर्दशसु निष्पेतुश्चतुर्दश शिलीमुखाः ।

[D1 रक्ष सु D3 नि पेतुश् (for निष्पेतुश्) D3 G1 चतुर्दश विनिष्पेतुश् (for the prior half) G1 महाजवाः (for शिलीमुखाः)] while Ñ2 V B D4 7 subst

350* विविशुर्वेगिता भूमि वल्मीकमिव पन्नगाः ।
शोणितार्द्रा महाकाया विगतैरसुभिस्तत ।
चतुर्दश निपेतुस्ते शरभिन्ना निशाचराः ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 रसुभिस (for असुभिस) M2 निहता सहितास्तत (for the post half) —(l 3) Ñ2 D4 7 शरैर्भिन्ना]

—After 21 (349*), Ś1 Ñ1 read 20ᵃᵇ

22 ᵃ) T3 G2 M1 तद् (for ते) Dg1 Dt1 D6 तैर्भग्न हृदया भूमौ —ᵇ) Dt1 D6 भिन्न (for छिन्न) —ᶜ) Ś1, D1 4 शोणितोद्गारा (D2 °र), Ñ1 °दिग्धा Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 शोणितस्नाता, Dm1 D5 °स्नाता G3 °स्नाता M1 शोणितादिग्धा (for शोणितार्द्राङ्गा) —ᵈ) Ś1 D1-3 विनिकृ (D2 °कृ)त्ता निशाचरा Ñ1 धरण्या रजनीचरा —For 22ᶜᵈ, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

351* प्रपेतू राक्षसा सर्वे रणे रामेण निर्जिता ।

[B2 प्रपेदू (sic) M2 शोणिताग्निध्वा (for राक्षसा सर्वे) G(ed) रामेण युधि निर्जिता (for the post half)]

—Thereafter cont

352* त रुक्मपुङ्खा विमला निशिता हेमभूषिता ।
निहत्य तानि रक्षांसि स्वतूणं पुनरागमन् ।

[(l 1) M2 transp विमला and निशिता B4 पिशिता (for विमला) B4 प्रदीप्ता (for निशिता) D2 M2 भूषणा (for भूषिता) —(l 2) V स्वतूण M2 स्वतूणी (for स्वतूण) B4 D5 M2 आविशन् (for आगमन्)]

23 D5 om 23 —ᵃ) Dm1 D6 G2 राक्षसान् (for तान्भूमौ) Dg1 D6 T1 2 M2 transp भूमौ and पतितान् Ñ1 तान्स्वभूमिपतितान्दृष्ट्वा M3 भूमौ निपतितान्दृष्ट्वा —ᵇ) D6 T1 2 G1 क्रोधेनैव महाबलान् —Dt1 D4 om 23ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 घोरं, Ñ2 V B Dt1 D5 7 साथ, D1 घोरान् (for तत्र) —ᵈ) V1 D4 स्वन (for रवम्) Dg1 Dm1 D6 8 T G M1 3 Cm भैरवस्वरान् (Dg1 Dm1 D5 G1 2 Cm °नान्) Ś1 Ñ1 D3 ररास सुमहास्वना (Ñ1 D3 °न) D2 मुमोच सुमहास्वनान् —After 23 Ś1 Ñ1 D3 ins while D2 ins l 2 only after 22

353* ते रामशरनिर्भिन्ना पेतुरुर्व्यां निशाचराः ।
शृङ्गशाला महारण्ये दग्धा इव दवाग्निना ।

24 Dt1 D6 om 24ᵃᵇ —ᵃ) M2 नदित्वा (for नदन्ती) Ś1 B1 D1-3 G1 महानादान्, Ñ1 °नादा, D7 सिंहनाद (for महानाद) —ᵇ) Ñ2 D5 7 घोरा (for जवाच्) Ś1 Dm1 D4 6 T G1 3 M3 8 शू (D5 सू) र्पण (Ś1 D4 °न) खी, Ñ2 B2 4 Dg1 सूर्पण (Dg1 °न) खा, D8 °नखा (for शूर्पणखा) Ś1 Ñ2 V B Dt1 D5-7 तत (for पुन) Ñ1 ***** खी (illeg) पुन —After 24ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B Dm1 D1-5 6 7 8 ins

354* जगाम यत्र वै भ्राता खरस्तस्था महाबल ।

(Ś1 Ñ1 D1-3 भ्रातर दृष्टु Dm1 D6 तत्र सम्प्राप्ता (for यत्र वै भ्राता) G(ed) सुमहत्ता (for खरस्तस्था) Ś1 Ñ1 D1 3 खर म सद्दूषण (D2 °णे) V1 खरस्तत्रोमहाब* (corrupt) B1 Dm1 D6 खरो यत्र (B1 नाम) महाब* (for the post half)]

—D2 reads 24ᶜ⁻ᶠ in marg —ᶜ) Ñ1 D1 3 अभिगम्य, Dg1 G2 उपा° (for उपगम्य) Ś1 D2 अभिगम्यानतीत्या तु —ᵈ) Ś1 D2 वै (for स) Dt1 शोपिता (for शोणिता) M2 किंचित्सम्भिन्ननासिका, M3 राक्षसी शुष्कशोणिता —After 24ᶜᵈ B3 ins

355* क्रोधयुक्ता कम्पमाना आगत्य तत्र खेचरी ।

[Note hiatus between the two halves]

—ᶠ) Ś1 Ñ1 D1 3 पुनरावृत्ता M2 °रेवोर्व्यां (for पुनरेवार्ता) T2 गजच्छिन्नेव (for सनिर्यासेव) Ś1 मल्लरी Ñ V B D1 3 4 7 शल्लकी (V1 °री) D6 (after corr marg before corr as in text) वानरी M2 वल्लिकरी, M3 °की G3 सल्लकी (for वल्लरी) —After 24 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

356* भ्रातु समीपे शोकार्ता ससर्ज निनद महत् ।
भूमौ शयाना तु खाता लब्धसंज्ञा चिरात्पुन ।
सस्वर मुमुचे बाष्प विवर्णवदना तदा ।

[(l 1) Dg1 D4 6 T G2 3 M2 3 गुरु (for महत्) G1 M1 नष्टसंज्ञाभवद्गुरु (for the post half) —Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 G3 om l 2 K(ed) reads l 2 in brackets —Dg1 reads l 3 in marg —(l 3) G3 सस्वरा D4 T2 G M विषण्ण (for विवर्ण) T1 तथा (for तदा)]

C 3 26 0
B 3 20 25
L 3 25 28

निपातितान्प्रेक्ष्य रणे तु राक्षसा-
न्प्रधाविता शूर्पणखा पुनस्ततः ।
वधं च तेषां निखिलेन रक्षसां
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

२०

स पुनः पतितां दृष्ट्वा क्रोधाच्छूर्पणखां खरः ।
उवाच व्यक्तया वाचा तामनर्थार्थमागताम् ॥ १
मया त्विदानीं शूरास्ते राक्षसा रुधिराशनाः ।
त्वत्प्रियार्थं विनिर्दिष्टाः किमर्थं रुद्यते पुनः ॥ २
भक्ताश्चैवानुरक्ताश्च हिताश्च मम नित्यशः ।
घ्नन्तोऽपि न निहन्तव्या न न कुर्युर्वचो मम ॥ ३

25 ᵃ) Dg1 निपात्य तान् (sic) (for निपातितान्) G2 3 G1 k दृष्ट्य (for प्रेक्ष्य) D3 तु राक्षसाधिपान् (for रणे तु राक्षसान्) —ᵇ) Dg1 D8 T3 शू(Dg1 सू)र्पनखा, Dm1 G1 °णखी, D4 T2 शू(T2 सू)र्पनखी (for शूर्पणखा) Dg1 तत पुन (by transp) Dm1 D8 पुन पुन (for पुनस्तत) —For 25ᵃᵇ Ś1 Ñ1 D1-3 subst

357* निपातितास्तान्बलिनस्तु राक्षसा
व्यश्वसत् सा शूर्पणखी पुन पुन ।

[D2 reads up to शूर्पणखी in l 2 in marg —(l 2) Ś1 शूर्पनखी D3 सूर्पनखा D2 3 सुप° (for शूर्पणखी)]
while Ñ2 V B D4 7 subst for 25ᵃᵇ

358* निपातितान्वा बलिना तु सा तदा
निवेदयिष्यन्त्यथ राक्षसी मुहु ।

[(l 1) D4 तु बल नि (sic) (for बलिना तु) B4 दृष्टा (for तदा) —(l 2) B1 4 निवेदयती त्वथ Ñ2 राक्षसा (for °सी)]
—ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 सु(Ś1 D3 सु)घोर (for च तेषां) B1 4 (marg also) त्रिशिरसेन, G3 निखिल च (for निखिलेन) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D2 3 6 7 शशंस च्चा(Ś1 D2 3 सा)र्ता, D1 शशंस प्रासाद् (for शशंस सर्वं) Ś1 B1 3 4 D1 5 तु, Ñ1 G1 om D3 वै D7 हि (for सा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसवध, Ñ2 प्रहितचतुर्दशराक्षसवध, V1 B1 खरप्रहितराक्षसचतुर्दशवध, V2 D7 खरप्रहितचतुर्दशराक्षस(V3 °)वध, B3 खरप्रहितराक्षसवध, B4 खरप्रहितचतुर्दशरक्षोवध, D1 शूर्पणखागमन, D3 6 चतुर्दशराक्षसवध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D3 om V2 B2 4 27 V1 25 V2 B3 D1 7 26 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 20 D3 29 D5 36, M2 3 21 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

20

D8 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम —Before 1 M2 ins

359* तत शूर्पणखी दृष्ट्वा राक्षसास्तांश्चतुर्दश ।
हतानेकेन रामेण शरैरग्निशिखोपमै ।
समीप पुनरागम्य खरस्य निपपात ह ।
विक्रोशमाणा हस्ताभ्यामुरसि प्रतिनिघ्नती ।

1 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 G3 4 M2 3 ता (for स) M2 भूमौ (for दृष्ट्वा) ※ Cv स पुन पतिता दृष्ट्वेति पाठ ※ —ᵇ) Ś1 Dm1 D4-6 T G1 M2 3 शूर्पणखीं (for °खां) Dt1 D8 M1 पुन (for खर) —Ś1 om 1ᶜᵈ —ᶜᵈ) D2 T3 [अ]व्यक्तया (for व्यक्तया) D2 उवाच रोषताम्राक्षो भगिनीं पुनरागता

2 G3 om 2 Ś1 transp 2ᵃᵇ and 3ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 3 यदा, D3 यथा, G1 गतास् (for मया) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 यदा शूराश्च हृष्टा(B1 4 दृसा)श्च, B3 ये च शूराश्च घोराश्च —ᵇ) N2 V B Dg1 Dt1 Dm1 D5-8 पिशिताशना (for रुधिराशना) —Ś1 erroneously repeats 2ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 G1 M2 3 मयोक्ता(G1 °यादि M3 °यो हि) ष्टा (for विनिर्दिष्टा) —ᵈ) Ś1 D1 2 G1 2 M3 इद (for कथं) Dg1 तुदसे, D1 6 7 G3 M2 3 रुद्य(D5 7 °द्)से (for °ते) D1 [ऽ]शुना (for पुन)

3 Ś1 transp 2ᵃᵇ and 3ᵃᵇ —ᵃ) G1 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 हि (for second च) —ᵇ) B4 शरणाश्च, Dt1 om (for हिताश्च) Ś1 D2 सनिभा, M3 राक्षसा (for नित्यश) —ᶜ) M2 lacuna for न G3 तु हन्तव्या (for नि°) Dg1 G1 2 M2 (also *inf lin*) हन्यमाना अपि हि (Dg1 ह्ये) ते Dt1 Dm1 D8 6 Ct हन्यमाना न हन्यते, D4 T

किमेतच्छ्रोतुमिच्छामि कारणं यत्कृते पुनः ।
हा नाथेति विनर्दन्ती सर्पवद्वेष्टसे क्षितौ ॥ ४
अनाथवद्विलपसि किं नु नाथे मयि स्थिते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ मा भैषीर्वैक्लव्यं त्यज्यतामिह ॥ ५
इत्येवमुक्ता दुर्धर्षा खरेण परिसान्त्विता ।
विमृज्य नयने सास्रे खरं भ्रातरमब्रवीत् ॥ ६
प्रेषिताश्च त्वया शूरा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
निहन्तुं राघवं घोरा मत्प्रियार्थं सलक्ष्मणम् ॥ ७
ते तु रामेण सामर्षाः शूलपट्टिशपाणयः ।
समरे निहताः सर्वे सायकैर्मर्मभेदिभिः ॥ ८
तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा क्षणेनैव महाबलान् ।
रामस्य च महत्कर्म महांस्त्रासोऽभवन्मम ॥ ९   G 3 27 8 / B 3 21.10 / L 3 28 10

भ्रतोपि न निहन्यते (T3 °हतव्या) —^{d}) Dt1 Dm1 (before corr) M2 (before corr) न (for second न) T2 मम (sic) (for न न) —For 3^{cd} Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 subst

360* न ते न कुर्युर्यंचन जीवितापेक्षया मम ।

[V1 कि (for first न) Ś1 D1 2 ते च (for ते न) Ś1 वचन कुर्यु (by transp) D2 न ते चक्षुरवचन (sic) (for the prior half) D1 3 पुन (for मम)]

4 ^{b}) D6 तत्कृते, M1 ब्रूहि मे (for यत्कृते) —For 4^{ab} Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M2 subst

361* उच्यतां कारणं भद्रे येन त्वं पुनरागता ।

[Ś1 Ñ1 D1 3 किंचित्, D2 किं तु (for भद्र) D2 3 येन (for येन) Ś1 Ñ1 D1-3 पुनर्यत्त्वमिहा(Ś1 °मुपा)गता (for the post half)]

—^{d}) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 चेष्टसे, M2 वेष्टते, K(ed) Cg लुठसे (for वेष्टसे) —For 4^{cd} Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 subst while M2 cont after 361*

362* किमर्थं त्वं विलपसि बाष्पदूषितलोचना ।

[Ñ2 V B4 D6 7 त्वं विलप्यसे, B1 विलपसि त्वं (by transp) (for त्वं विलपसि) Ś1 Ñ1 D1 3 हा नाथेति व(D2 रु)दती त्वं (for the prior half) B4 D6 7 भूषित (for दूषित)]

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 विलपसे, Ñ2 V1 B D6 7 इहा नाथ(B3 4 °त्व) (for विलपसि) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 T1 M2 3 किं त्वं, Ñ2 V B D6 7 स(V1 त्व)यि D8 किं तु (for किं नु) Ñ2 V1 B D6 7 व्यवस्थिते, D3 मयि संस्थिते (hypm) (for मयि स्थिते) K(ed) नाथे तु मयि संस्थिते —^{c}) M2 भद्र (for second [उ]त्तिष्ठ) Ś1 Ñ1 मा शोचेर् Dt1 Dm1 D8 G1 2 M1 मा भैस्त्व, D1-3 मा शोच, D6 मासैव (sic) T2 G2 M2 3 मा मैव (for मा भैषीर्) Ñ2 V B D6 7 उत्तिष्ठ भद्रे मै(V1 सं)व भूर्(B2 त्व, B3 तु) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 M1 2 इदं, Dt1 Dm1 D8 इति Cg as in text (for इह) M2 त्यज्य साध्वसं (for त्यज्यतामिह) —After 5 M2 ins

363* नाशयिष्यामि दुःखं ते तौ हत्वा पुरुषाधमौ ।

6 ^{a}) M2 3 सा स्वैरम् (for इत्ये°) Dg1 दुर्दशा (for दुर्धर्षा) Ś1 Ñ1 D1-3 सा रक्षेन्द्रेण(Ñ1 चैव) दुर्धर्षा, Ñ2 V B D5 7 M2 से(M2 एवं) तेन सुदुःखार्ता —M1 om 6^{cd}. —^{c}) Ñ2 V Dg1 D1 6 विमृज्य (for विमृज्य) B1 साश्रु, M2 वाष्प (for सास्रे) —^{d}) Ñ1 V B D6 7 वचनम् (for भ्रातरम्) —After 6 Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 3 T G M2 3 ins

364* अस्मीदानीमहं प्राप्ता हतश्रवणनासिका ।
शोणितौघपरिक्लिन्ना त्वया च परिसान्त्विता ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 3 ननु त्वाहमनुप्राप्ता (Ś1 °प्य) (for the prior half) Ś1 D1 3 कृत्त-; Dt1 D8 G2 हत (for हत) —(l 2) Ñ1 शोणितेन (for शोणितौघ) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वया च स्वागतं कृतं (for the post half)]

—Thereafter M2 cont 365*

7 ^{a}) D1 प्रेक्षिता (sic) Ñ1 ते (for च) D8 T1 2 G1 वीर (for शूरा) —^{b}) M3 ये (for ते) —^{c}) D6 राघवे (for राघव) Dg1 क्रुद्धा Dm1 D8 G3 घोरं, D1 2 3 T G1 2 मोघान् (for घोरा) —^{d}) D1 मे (for मत्) Dg1 प्रियार्थे (for °र्थं)

8 ^{a}) D1 सामर्ष्याच, G2 दुर्धर्षा (for सामर्षा) —^{b}) D1 S शूलपट्टम (for °पट्टिश) G2 धारिण (for -पाणय) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 उपेयुषो हता (for समरे निहता) —For 7 8 Ñ2 V B D6 7 subst while M2 cont after 364*

365* ये त्वया प्रेषिता सौम्य राक्षसा शूलपाणय ।
रामेणैकेन ते सर्वे निर्दग्धा सायकाग्निना ।

[(l 1) D2 3 (also राजा [sup lin]) 4 शूरा (for सौम्य) —(l 2) Ñ2 D6 7 सौम्य (for सर्वे)]

9 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 3 क्षितौ, Dg1 D4 T1 2 दृष्ट्वा (for भूमौ) B4 निहतान् (for पतितान्) Dg1 D4 T1 2 भूमौ (for दृष्ट्वा) —^{b}) Dt1 लक्ष्मणेन (for क्षणेनैव) Dt1 Dm1 D8 G1 2 स(Dt1 ^)हाननात् (for °बलान्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 त्रिशूलानिव द्रुमात् (Ś1 Ñ1 D1-3 इव) —^{c}) Ś1 राघवस्य (for रामस्य च) Ñ2 V B1 3 D6 7 चैव तत्कर्म, B4 [पु]न हि तत्कर्म —^{d}) Ñ1 illeg from सोऽभवन् in ^{d} up to स in 10^{a} M2 परित्रासो (for महांस्त्रासो) Ś1 D1-3 परित्रासोऽम (D1 म)मागत, Ñ2 V B D6 7 परित्रासो ममाप्यभूत्, G(ed.) परित्रासो ममाभवत्

G 3.27.9 B 3.21.11 L 3.26.11

सासि भीता समुद्विग्ना विषण्णा च निशाचर ।
शरणं त्वां पुनः प्राप्ता सर्वतो भयदर्शिनी ॥ १०

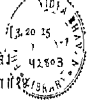
विषादनक्राध्युषिते परित्रासोर्मिमालिनि ।
किं मां न त्रायसे मग्नां विपुले शोकसागरे ॥ ११

10 Ñ1 illeg. up to स in 10^{a} (cf. v.l. 9). —^{a}) Ñ2 D6.7 साश्रुसुता; D4 T1.2 G1 G2 अहमस्मि (for सासि भीता). Ñ2 V B D6.7 विषण्णा च; Dm1 D5 G3 भयोद्विग्ना (for समुद्विग्ना). —^{b}) Ñ2 V B D6.7 समुद्विग्ना च राक्षस (V1 °सा, V2 °सी). —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5.7 अनु- (for पुनः). —^{d}) Ś1 D1.3 सर्वशो (D3 °षा) (for °तो). Ñ2 D6.7 दर्शि(Ñ2 °र्श)णा; Dm1 दर्शनी (for °र्शिनी)

11 B1 om. 11^{ab}. —^{a}) Ñ2 V B2-4 D6.7 सकीर्ण (Ñ2 B3 °र्ण-) (for -[क्र]ध्युषिते). —^{b}) Ñ2 V B2-4 D6.7 -संकुले (for मालिनि). —^{c}) Ñ1 पश्यसे (for त्रायसे). D1 त्रासि पतितां (sic) (for त्रायसे मग्नां). —^{d}) Ñ2 V1 B D6.7 सप्लवे, V2 अपारे (for विपुले).

☞ In Ñ2 V B D6.7 M1.2, the sequence of stanzas 12–18 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the Critical Apparatus

Ñ2 V	B1.4	B2.3	D6.7	M1	M2
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		
14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)		
13^{ab}	13^{ab}		13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
12^{ab}	12^{ab}		12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
366* (12^{cd})	366* (12^{cd})		366* (12^{cd})		12^{cd}
		371*			
					13^{cd}
13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}
				13^{ef} (r.)	
				13^{cd}	
				14	14
				12^{cd}	
				367*	
				12^{cd} (r.)	
368*	368*	368*	368*		368*
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
				17^{ab} (r.)	
373*	373*	373*	373*	373* (l. 1)	
18	18	18	18	18	18
				373* (l. 2)	
				375*–376*	
				18^{ef} (r.)	
15–16	15–16	15–16	15–16	15–16	15–16
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd} (r. twice)	13^{cd} (r.)
	14^{cd}				
13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r.)
14 (r.)	14^{ab} (r.)	14 (r.)	14 (r.)		
370*	370*	370*	370*		

एते च निहता भूमौ रामेण निशितैः शरैः ।
ये च मे पदवीं प्राप्ता राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ १२

मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि रक्षःसु तेषु च ।
रामेण यदि शक्तिस्ते तेजो वास्ति निशाचर ।
दण्डकारण्यनिलयं जहि राक्षसकण्टकम् ॥ १३

यदि रामं ममामित्रमद्य त्वं न वधिष्यसि ।
तव चैवाग्रतः प्राणांस्त्यक्ष्यामि निरपत्रपा ॥ १४

बुद्ध्याहमनुपश्यामि न त्वं रामस्य संयुगे ।
स्थातुं प्रतिमुखे शक्तः सचापस्य महारणे ॥ १५ G 3 27 18 B 3 21 17 L 3 16 19

---

12 In Cv the sequence of st 12–3 is as in text Ś1 Ñ1 D1 3 transp 12ᵃᵇ and 13ᵃᵈ —ᵃ) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D1 5 5 7 8 T M2 ये ते (for एते) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D3 5 6 7 8 T G3 M3 विनिहता, Dt1 D1 च (D1 वि) निहिता, G1 हि निहता (for च निहता) —ᵇ) T3 नियताश्च, M3 निहतैश्च (for निशितैः) —ᶜ) Dg1 D4 ये किमे, Dm1 D5 T G2 3 M येपि मे (M2 ते) Ck ये चेमे (for ये च मे) —ᵈ) M3 तेपि रामेण हिंसिता —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 subst

365* तेषामानृण्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

[D5 (S)स्तु (for ऽस्ति)]

—After 12 M3 ins

367* यदि ता चैव यौमिति त्वमद्य न हनिष्यसि ।

13 Ś1 Ñ1 D1–3 transp 12ᵃᵇ and 13ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 मयि तेस्ति ह्यनुक्रोशो, Dm1 D5 G2 M2 यदि ते मय्यनुक्रोशो —ᵇ) T1 यद्दि, G2 M2 तेषु (for यदि) G3 ते न च, M3 वा निभो (for तेषु च) —M1 om 13ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 B D5 7 राम त (B4 तु) V रामस्तु, M2 त हतु (for रामेण) B2 शक्ति॰, B3 4 Dg1 Dm1 D1 T2 3 G M1 Cv r k t ते शक्तिस् (by transp) (for शक्तिस्ते) D4 रामेण तेनस्य शक्ति, M3 (first time) त हतु यदि त शक्तिस् —T1 2 repeat 13ᶜᶠ after 16 —ᶠ) V1 जह (sic) D1 न हि (for जहि) Ś1 घातक (for कण्टकम्) T1 2 (both second time) M2 जहि त्व कुलपासन —After 13ᶜᶠ (first time) Ñ2 V B D5 7 ins while Ś1 Ñ1 D1–3 G1 M3 ins after 14

368* यापि ते पदवी दृत्ता हता रामेण सापि ते ।

[Ñ1 अपि ते V1 यदि ते, G1 M3 येपि मे (for यापि ते) B2 दृष्टा (for दृत्ता) Ś1 D1 3 अपि ने पदवीप्राप्ता D7 यापि ते व्यपता मे G1 M3 येपि मे पन्वीं प्राप्ता (for the prior half) Ñ2 हतो G1 M3 येपि (for हता) Ś1 वीरेण (for रामेण) Ś1 D1 3 राक्षसा, Ñ1 सापि तु Ñ2 सोपि ते V1 येपि ते, B2 ॰॰ने, G1 M3 हिंसिता (for सापि ते)]

14 ᵃ) Ś1 Ñ1 अमित्र त Ñ2 V B1 2 4 D5 7 (all second time) ममित्र मे, Dg1 Dt1 D4 T3 G3 3 M1 Cm ममित्रघ्नं, D1–3 ममित्र त्वं (for ममामित्रम्) Ñ2 V B D5 7 (all first time) यदि त्व (B त)वै (V3 चेम)ममामित्र —ᵇ) Ś1 D1 3 मम त्व, Ñ1 मम त Ñ2 सदाद्य (first time) V B (all first time) M3 त्वमद्य (by transp) (for अद्य त्वं) Ñ2 V B D5 7 (all second time) M3 संयुगे न हनिष्यसि, D5 7 (both first time) न चाद्य निहनिष्यसि, T3 न त्वमार्य वधिष्यसि —ᶜ) Ñ2 D5 7 (all second time) सा तवैव V B2 3 (all second time) तवैवा हि D4 T1 2 तवैव च (for तव चैव) Ś1 Ñ1 D1–3 सन्निधौ ते परित्यक्ष्ये, Dm1 D5 G3 तवाहमग्रत प्राणान् —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 जीवितं, Ñ2 V B2 3 D5 7 (all second time) त्यजामि (for त्यक्ष्यामि) Ś1 Ñ V B D5 7 M2 (Ñ2 V B2 3 D5 7 second time) निरपत्रप (for ॰त्रपा) —For 14ᶜᵈ, Ñ2 V B2 3 D5 7 subst (first time)

369* सन्निधौ ते त्यजाम्येषा जीवितं राक्षसेश्वर ।

[B4 त्यज्यनाम्येषा (corrupt) (for ते त्यजाम्येषा)]

—Ś1 Ñ1 D1 3 G1 M3 ins 368* after 14

—After 14 (r) Ñ2 V B (B1 4 after 14ᵃᵇ [r]) D5 7 ins

370* शूरस्त्वं किल मानी च राक्षसैस्त्विह कथ्यते ।
लङ्कायां राक्षसेन्द्रेण रावणेन महात्मना ।
स ते प्रतापश्च मनस्विता च
सत्त्वं च धैर्यं च पराक्रमश्च ।
दर्पश्च युद्धे रिपुभिश्च वैरं [5]
यशश्च मुख्यं क्व गतानि तानि ।

[(l 1) V1 राक्षसेश्व, B2 3 ॰सेषु (for ॰भिस्तु) —(l 3) V2 न (for स) B2 3 प्रमादश्च (for प्रतापश्च) —(l 4) V1 B1 D5 7 सत्त्व B2 3 द्रव्य (for सत्त्वं) V1 धनेश्च (for धैर्यं)]

—Thereafter B read an addl colophon

[*Sarga name* B स(B2 3 ख)रोद्योग —*Sarga no* (figures words or both) B1 2 om B4 28]

—B2 3 cont after 369*

371* मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि तेषु हतेषु च ।
ये ये विनिहता भूमौ रामेण निशितैः शरैः ।
तेषां मानुष्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

15 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1–3 बुद्ध्या यथा तु (Ś1 Ñ1 तु)पश्यामि, Ñ2 V B D5 7 पुर (D5 ॰क) स्त्वह (V1 त्व हि [sic]) प्रपश्यामि —ᵇ) M3 न त्वा (for न त्वं) Ñ2 V B D5 7 राक्षस (for संयुगे) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रमुखत (for प्रतिमुखे) D1 क्षम स्थातु प्रतिमुख (for ᶜ) Dt1 D4 Ck t सबलोपि, D4 T1 2 Cm सबलश्च (for सचापस्य) ∯ Cg सबल ससैन्य ∯ D4 T1 2 G1 महाहव (for महारणे) Ñ2 V B D5 7 समय संयुगे स्थातुं मुहूर्तमपि सायुध

G 3 21 19 B 3 21 17 L 3 26 20
शूरमानी न शूरस्त्वं मिथ्यारोपितविक्रमः ।
मानुषौ यन्न शक्नोषि हन्तुं तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६
अपयाहि जनस्थानात्त्वरितः सहबान्धवः ।
निःसत्त्वस्याल्पवीर्यस्य वासस्ते कीदृशस्त्विह ॥ १७
रामतेजोऽभिभूतो हि त्वं क्षिप्रं विनशिष्यसि ।
स हि तेजःसमायुक्तो रामो दशरथात्मजः ।
भ्राता चास्य महावीर्यो येन चास्मि विरूपिता ॥ १८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

16 [a]) Ñ1 [इ]व, D3 च (for न). Ñ2 V B D5-7 असुर शूरमानी त्व(V1 D5-7 च) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.4 G1 M1.2 मिथ्याप्यापित (for मिथ्यारोपित) Ct transp 16[cd] and 17[ab] —[c]) Dg1 Dm1 D6 T3 G2.3 मनुष्यौ (for मानुषौ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3.4 M3 Cm t तौ न, Ñ2 V1 D1.2 Dg2 D4.7 यो न, V1 B1 T G1.2 M1 यौ न (for यन्न) —[d]) D7 om तौ (subm) Ś1 Ñ1 V B D1-3 निहंतु, Ñ2 Dt1 D6 हतुं वै, Dg1 D1 हतु त्वं (for हन्तुं तौ) —After 16 Ś1 D1-3 ins

372* पदातिनौ भूत सैन्यै प्रभूतगजवाजिभि ।

[D3 भूत्व (for भूत) D3 सैन्य (for °न्यै) D1.3 वाहने (for वाजिभि)]

—After 16 D3 G3 erroneously repeat 13[cd] T1.3 13[ef]

17 T1.2 transp 17[ab] and 17[cd] —[a]) Ñ1 अपि (for अप) Ś1 D1.3 चैतुरि Ñ1 प्रमिदृा (sic) Dm1 D6 T1 G2.3 M1 बांधवैः (for बान्धवः) Ñ2 V B D1.7 इतोदितः त्वरितो याहि जनस्थानादपोधव —After 17[ab] Ñ2 V B D1.7 ins while M3 ins l 1 after 17[ab](r) and l 2 after 18

373* उपायं हि भव घोर तव रामसमुद्भवम् ।
प्रमादो मन्दबुद्धेश हीनसत्त्वपराक्रम ।

[(l 1) M3 नाम (sic) (for भवम्) M3 नवम्भव (sic) (for °द्भवम्) —(l 2) V1 मन्दवीर्य D7 वीयवीर्यश M3 वन्धवीर्य (for मन्दबुद्धेश)]

while Dt1 D4.6 G1.2 ins after 17[ab]

374* अद्य त्वं समरे मूढ यास्यसि सुमहद्भयम् ।

[D4 G1.2 read repeated 13[c] (for the prior half) D6 G1.3 h(ed) and (h.e.) (for यास्य सु)] —[c]) Ś1 Ñ2 D2.3 भगवन (for वीर्यस्य) —[d]) Ñ1 वासस्त्व B1.3 शमन (for वासस्ते) D6 कीदृशोस्ति (for °स्त्विह) Cl. दृप्तोऽभिषेणनाय ... दुर्बोधवचसाम् सौताद्भिः इति वदेत् ।

18 [a]) V1 राम (for राम) Ñ2 V1 B1 D1.7 [s]भिभूतश्च, V1 B1.3 [s]भिभूतस्त्वं, B1 [s]भिभूतस्य, Dm1 D6 G1 M1.2 °तोसि (for °तो हि) —[b]) G1 मां, M1.3 मा (for त्वं) M1 क्षिप्र त्वं (by transp) (for त्वं क्षिप्रं) Ś1 Ñ2 V B D1-3.4.7 क्षिप्रं हि (Ś1 Ñ1 D1-3 त्वं) न भविष्यसि (B3 °ति [sic]) —[c]) D1 न (for स) Ś Ñ2 V B D1.7 M3 तेजो(D7 °ज)वीर्य, D3 महसेन (for स हि तेज) —[e]) D3 G1 M3 च(D4 त)स्य (for चास्य) Ñ2 V B D1.7 M3 भ्राता चैवास्य वै(M3 हे)मायो —[f]) Ś1 Ñ1 D1.3 M1.3 [अ]स्म्येवं (for चास्मि) Ñ2 V B D1.7 लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् —After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S (M3 after l 2 of 373*) ins

375* एवं विलप्य बहुशो राक्षसी मदोदरी ।
कराभ्यामुदरं हत्वा रुरोद भृशदुःखिता ।

[(l 1) G2 M3 बहुधा (for °शो) Dg1 G1.3 Cg विनादिनी, Dm1 D4.6 T G1 सप्ता°, M1.3 सा सतो° M3 भृशदुःखिता Cmp प्रविनो° Ct as above (for म°)°) —After l 1 Dt1 Dm1 D4.6 T1 G2.3 ins

375(A)* अथ दुःखिता रोदन्ती महत्वरा भर्तुर्हि ।

[D4 T1 दुःखन्ती (for रोदन्ती) Dm1 D4.6 G1.3 सा (for ह)]

—(l 2) M3 शिरसा (for हत्वा) M3 स्तनाभ्यां सा (for the post half)]

—M3 cont

376* इत्येवमुक्त्वा भगिनी खरस्य सा
खरं स यातायुत्प्रदर्शयन्ती पुना ।
रुरोद भूमौ पतिता विशाला
निरुत्साहोन्मुखी सुदुःखिता ।

Colophon —D1.3 cont the Sarga —*Sarga name* Ñ1 खरप्रोत्साहनं, Ñ2 खरवधं, Ś1 V B D1.7 शूर्पणखाप्रोत्साहनं D3 शूर्पणखावाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 l 1 om Ñ2 V1 D1 27 V1 26 B1 28 Dg1 Dt1 D4 D4.6 T G M1 21 D3 30 D1 27 M1.3 22. —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

२१

एवमाधर्षितः शूरः शूर्पणख्या खरस्तदा ।
उवाच रक्षसां मध्ये खरः खरतरं वचः ॥ १
तवापमानप्रभवः क्रोधोऽयमतुलो मम ।
न शक्यते धारयितुं लवणाम्भ इवोत्थितम् ॥ २
न रामं गणये वीर्यान्मानुषं क्षीणजीवितम् ।
आत्मदुश्चरितैः प्राणान्हतो योऽद्य विमोक्ष्यति ॥ ३
बाष्पः संह्रियतामेष संभ्रमश्च विमुच्यताम् ।
अहं रामं सह भ्रात्रा नयामि यमसादनम् ॥ ४
परश्वधहतस्याद्य मन्दप्राणस्य भूतले ।
रामस्य रुधिरं रक्तमुष्णं पास्यसि राक्षसि ॥ ५
सा प्रहृष्टा वचः श्रुत्वा खरस्य वदनाच्च्युतम् ।
प्रशशंस पुनर्मौर्ख्याद्भ्रातरं रक्षसां वरम् ॥ ६

G 3 28 8
B 3 21 6
L 3 27 6

21

D1.2 continue the previous Sarga. D5 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः.

1 d) B2 Dg1 D1 तथा, Dt1 D6 T2 G3 तत (for तदा). —After 1ab, M2 ins.:

377* रोषसंरम्भताम्राक्षो महारथपराक्रम ।

—D6 reads 1c-2 in marg. —d) M3 इव (for खर).

2 D4 reads 2 in marg. (cf. v.l. 1). —a) Ñ1 उवाच मानप्रभव, Dg1 Dm1 D1.3.4 G M1.2 तवापमानं प्रभव, M2 तवापमाना द्वृद्ध. —b) Ś1 M3 कोपो (for क्रोधो); T2 अपरो (for अतुलो); Ś1 Ñ1 Dg1 D1.3 T2 G3 महान्, Ñ2 V B D5.7 मया (for मम). —c) D1-3 D2 T3 वारयितुं (for धारयितुं). —d) M2 लवणाब्धिम् (for लवणाम्भ); Dt1 Dm1 D4.8 Cm.t [इ]वार्णं, G3 M3 [इ]वतः; Cg as in text. Cmp (also as in text) [इ]दित (for [इ]त्थितम्). Ś1 Ñ1 D1-3 लवणोदधिरिवोद्ध(Ś1 °धि)तः. Ñ2 V B D5.7 वेलेव लवणाम्भसः (V B2 °सा, B1 °सा).

3 a) Ś1 Ñ1 D1-3 वीर्यं (for वीर्यान्). —b) Ś1 क्षण (for क्षीण). —For 3ab, Ñ2 V B D5.7 M2 subst.:

378* मानुषं हीनवीर्यं च रामं न गणयाम्यहम् ।

[Ñ2 D5.7 M2 तं (for च). V1 न रामं (by transp.).]

—d) Ś1 B2 विहतोऽद्य, Ñ1 D1 (also as in text) 2.3 हतोऽद्य स, Ñ2 D5.7 हतो युद्धे (for हतो योऽद्य). Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.8 T G Cr.k.t विमोक्ष्यते; Cg as in text.

4 a) Ś1 बाष्प (for बाष्प). Ś1 Ñ2 D1-3 संगृह्यताम्, Ñ2 B4 संनियताम्, Dt1 D6 संधार्यताम् (for संह्रियताम्). Ñ1 V1 एव (for एष). D5 संवायो ह्रियतामेष. —b) D2 (sup. lin. also) संभ्रम (for संभ्रमश्च). V2 परिमुच्यता. —c) Ś1 Ñ V D1-3.5.7 भ्रात्रा (for भ्रात्रा). Dm1 सह (for सह).

5 a) Ñ2 V B2.4 D5.7 शस्त्राभिहतस्य, B2 शस्त्राभिहतस्य, T G M1 Ch परश्वधहतस्य (for परश्वधहतस्य). G3 [अ]स्त्र (for [अ]द्य). —b) Ś1 Ñ2 V B D5.7 गतप्राणस्य, D1 तस्य च, D4 T1.2 M3 सयुगे, Cm as in text (for भूतले). —c) D1 मयेन (for रामस्य). Ñ1 रुधा, Ñ2 V B D1.5.7.8 T1.2 (after corr.) सफेनम्, Dm1 धातुम्, D1.3 भूरि (for रक्तम्). —d) Ñ2 V B D5 मया, D1 क्रोधा, D5 स्वम (for उष्णं). V पास्यति, B2 पास्यामि (for पास्यसि). B3 (marg. also) फेनिल, Dm1 D6 G3 M1 काङ्क्षित (for राक्षसि). —After 5, Ñ2 V B D5.7 ins.:

379* मम धार्तराष्ट्राणि तस्याङ्गानि पृथक्पृथक् ।
भक्षयिष्यामि सहसा त्वमानीय शतश्नता ।
मूर्धं सप्तादिकान्यासु स्निग्धानि च मृदूनि च ।
हते रामे सह भ्रात्रा सीतामांसानि भक्षये ।

[(l. 1) B2 D5 वाम (for धार्त). D5 निहतानि. D7 om. (hapl.) second पृथक्. —(l. 2) Ñ2 V2 B1 भक्षयिष्यामि (sic). V त्वमानीय, B1 त्वशानीय, B4 नताग्र (for त्वमानीय). B2 यत्र (for तनत्). —(l. 3) V2 illeg. up to मृदू. Ñ2 D7 मूर्धं, B2 (marg. also as above) मूर्धे. D5 मूर्ध (for मूर्धे). Ñ2 D7 सप्तान्यानि (for सप्ता°). —(l. 4) Ñ2 B4 D5.7 मान्ये, B2.3 (marg. also as above) भक्ष्य (for भक्षये).]

6 a) V1 सा च दृष्टा, Dg1 Dt1 D6 T1.2 अप्रहृष्टा, G(ed.) साथ दृष्टा (for सा प्रहृष्टा). Dm1 D5 G3 M1 प्रहृष्टा वचनं श्रुत्वा. —b) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.4.7 हृदयंगम (for वदनाच्च्युतम्). —c) V2 illeg. from स पुन up to विहृ in l. 2 of 380*. D5 कलाश च (for प्रशशंस). Ś1 Ñ1 D1.3 मूर्खा, Ñ2 V1 B D5.7 दृष्टा, T2 मौढ्यात्, G2 मोहात्, M1 मुदा (for मौर्ख्याद्). —d) D3 राक्षस (for भ्रातर). Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्ततेजस, V1 G1 M1.2 राक्षसाधिप, G2 राक्षसेश्वर (for रक्षसां वरम्). —After 6, Ñ2 V B D5.7 ins.:

380* द्विषता से धीर विक्रान्ता शत्रुनिबर्हणे पिण्डा
संग्रामसुभगा बुद्धिर्विरूढा राक्षसेश्वर ।
स्थित मन दानवेन्द्रे द्विषता वीर सुनिश्चितम् ।
रावणस्यापि सदृशा शौर्येण च बलेन च ।
त्वया गुप्ता महाबाहो राक्षसा भीमविक्रमाः ।
विचरन्ति जनस्थाने विहरन्तो यथासुखम् ।
यथा त्रलोक्यविजये देवदानवपन्नगाः ।
रावणेन सह युद्धा सुराश्च युधि निर्जिताः ।
तव दृष्ट्वा जनस्थाने राघवो राक्षसाधिप ।
रङ्काया सुमित्र शेते समुद्रस्य तवान्तर ।

G 3 28 17 B 3 22 7 L 3 27 7 तया परूपितः पूर्वं पुनरेव प्रशंसितः ।
अब्रवीद्दूषणं नाम खरः सेनापतिं तदा ॥ ७
चतुर्दश सहस्राणि मम चित्तानुवर्तिनाम् ।
रक्षसां भीमवेगानां समरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ ८
नीलजीमूतवर्णानां घोराणां क्रूरकर्मणाम् ।
लोकहिंसाविहाराणां बलिनामुग्रतेजसाम् ॥ ९
तेषां शार्दूलदर्पाणां महास्यानां महौजसाम् ।
सर्वोद्योगमुदीर्णानां रक्षसां सौम्य कारय ॥ १०
उपस्थापय मे क्षिप्रं रथं सौम्य धनूंषि च ।
शरांश्च चित्रान्खड्गांश्च शक्तीश्च विविधाः शिताः ॥ ११

तव सजातक्रोपस्य मुख दृष्ट्वा रणाजिरे ।
विद्रवन्ति भयत्रस्ता सर्वभूता दिशो दश ।
एक एव स पर्याप्तो भवास्तस्य गतायुष ।
किं पुन सवृतो घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमै ।
तच्छीघ्रमभिनिर्याहि बाधयास्य दुरात्मन ।
पातुमिच्छामि रुधिर रामस्य रणमूर्धनि ।

[V2 illeg up to विद्र in l 2 —(l 1) D5 7 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या) D6 से (for ते) —(l 2) V1 B1 2 सग्रामे (for सग्राम) D5 वृद्धिर् (for वुद्धिर्) B2 विद्रुता, D7 विक्षता (for विद्रुता) —V2 illeg from l 4 up to यथा in l 6 —(l 4) D7 [अ]षि (for [अ]रि) —(l 5) Ñ2 मुदावाहो (sic) (for महा°) Ñ2 राक्षसी (sic) (for राक्षस) D5 मम (for भीम) —(l 6) B4 D5 जनस्थान (for जनस्थाने) V1 निर्भयात्ते, B1 विहरते B2 विहरति (for विहरन्तो) —(l 8) V2 illeg from सुरास्त्र up to l 10 B2 पुरा युधि विनिर्जिता (for the post half) —(l 9) B2 कृत्वा (for दत्त्वा) B2 बाधते (for रावणो) V1 B2 राक्षसेश्वर —(l 10) B1 सुखत (for सुदित) V1 गण, B2 स (subm) (for सह) —(l 11) V2 नोश्रस्य (for क्रोधस्य) —(l 12) V B2 सर्वे भूता B2 योधा सर्वा (for सर्वभूता) V1 om दश —V2 illeg for l 13 14 —(l 13) B2 3 तु (for स) V1 एकस्तावदसौ शक्तो (for the prior half) —(l 14) V1 सयुगे D5 सवृतैर् (for सवृतो) —(l 15) B1 तत (hypm) (for तच) V अभिनिर्यात (for °निर्याहि) —After l 15 B2 ins

380(A)* चेनासौ विकृता मध्य भगिनी कामरूपिणी ।

—(l 16) V2 तस्याह (for रुधिर) V1 B2 तस्याह V2 रुधिर (for रामस्य) V2 मलमूर्धनि]

—After 6 M2 ins 381*

7 V2 illeg for 7^{c}–8^{b} M2 reads 7^{a}–9^{c} inf lin sec m —^{b}) G2 तथा (for तया) Dm1 प्रधर्षित (for परूषित) M2 तथैव रुषित पूर्वं —For 7^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst M2 ins after 6

381* तत शूर्पणखावाक्य श्रुत्वा श्रुतिमनोहरम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 M2 शूर्पणखी (for °णखा) Ś1 D2 3 श्रोत्र V1 प्रति (for श्रुति)]

—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 M2 सेनापतिमुप(V1 °मवा) स्थित

8 V2 illeg for 8^{ab} M2 reads 8 inf lin sec m (for both cf v l 7) —^{b}) D2 जनस्थाननिवासिनां —^{c}) G2 भीमघोराणा Dg1 घोराणा हि महात्माना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 घोराणा चडकर्मणा, D3 घोराणा चानुवर्तिना

9 M2 reads 9^{abc} inf lin sec m (cf v l 7) V2 illeg for 9^{bcd} Dg1 Dt1 D6 T5 om 9^{b} —^{ab}) G2 घोषाणा (for घोराणा) Ś1 Ñ1 D1 2 अजनाचलवर्चसा, Dm1 D8 G3 M2 घोराणा कामरूपिणा (for ^{b}) D5 वज्रप्रतिमवेगानां नीलजीमूतवर्चसा —Dm1 D8 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{c}) M3 damaged for कार्हिंसाविहा Ś1 Ñ1 D1 2 मास (for लोक) Dg1 Dt1 D6 T5 विहारिणा, Dm1 विकाराणां (for विहा°) ⊗ Ck लोकस्य त्रैलोक्यप्राणिन पीडारूपो विकारो यैस्तेषामसाधारण्येन से तथा ⊗ —Dg1 Dt1 D6 T5 om 9^{d}–10^{b} G(ed) transp 9^{d} and the post half of l 2 of 382* —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 7 कामरूपिणा, Ñ1 illeg (for उग्रतेजसाम्) D3 घोराणा कामरूपिणा —After 9 B3 (marg) 4 G(ed) ins

382* वज्रतुल्यप्रतापाना जनस्थाननिवासिनाम् ।
युधि हिंसाविहाराणामनेकायुधधारिणाम् ।

[(l 1) G(ed) वज्रप्रतिमवेगाना (for the prior half) —(l 2) B3 युनिर्हिंसानुरक्तानाम् (for the prior half)]

10 Dg1 Dt1 D6 T5 G2 om 10^{ab} (for all except G2 cf v l 9) Dm1 D8 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{a}) M3 damaged for तेषा शा Ś1 D2 धीर्याणा, G1 M2 3 सत्त्वाना (for दर्पाणा) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 असहाना, V2 समस्ताना M2 3 महता च (for महास्याना) Dm1 D8 महासत्त्वा (for महौजसाम्) —^{c}) B1 समुद्योगम् Ś1 Ñ1 D1 2 सर्वोद्योगसमर्थाना D6 7 सर्वोद्योगमुदीर्णाना —^{d}) Ñ1 अभ्यहारय, D1 2 सौम्य हारय (for सौम्य कारय)

11 ^{a}) V1 B4 D1 5 च (for मे) D2 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ2 B1 3 उपस्थापयत क्षिप्र —^{b}) V B D5 मम, D1 प्राशान् (for सौम्य) V2 illeg from धनूषि च up to l 2 of 384* D7 शर तूर्णं धनूषि च —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 शक्तीश्च (for खड्गाश्च) D1 2 शराश्च विविधास्तीक्ष्णान् (D2 °धाश्चित्रान्) D4 T1 2 शराश्चित्राश्च खड्गाश्च —^{d}) D3 T3 M2 3 विमला (for विविधा) Ś1 Ñ1 D1 2 खड्गाश्च विमलाञ्छितान् —For 11^{cd} Ñ2 V1 2 (illeg) B D5 7 subst

383* शक्तिं च विमला दिव्या खड्ग चाकाशवर्चसम् ।

[B1 विपुल (for विमला) Ñ1 D5 7 शूल (for खड्ग) B4 सुनिभ (for वर्चसम्)]

अग्रे निर्यातुमिच्छामि पौलस्त्यानां महात्मनाम् ।
वधार्थं दुर्विनीतस्य रामस्य रणकोविदः ॥ १२
इति तस्य ब्रुवाणस्य सूर्यवर्णं महारथम् ।
सदश्वैः शबलैर्युक्तमाचचक्षेऽथ दूषणः ॥ १३
तं मेरुशिखराकारं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
हेमचक्रमसंबाधं वैदूर्यमयकूबरम् ॥ १४
मत्स्यैः पुष्पैर्द्रुमैः शैलैश्चन्द्रसूर्यैश्च काञ्चनैः ।
माङ्गल्यैः पक्षिसंघैश्च ताराभिश्च समावृतम् ॥ १५
ध्वजनिस्त्रिंशसंपन्नं किङ्किणीवरभूषितम् ।
सदश्वयुक्तं सोऽमर्षादारुरोह रथं खरः ॥ १६

G 3 28 32
B 3 27 15
L 3 27 16

—Thereafter cont

384* आयसीश्च गदा दिव्या शतघ्नीश्च महास्वनाः ।
परश्वधान्सुतीक्ष्णांश्च नाराचांश्चोग्रदर्शनान् ।
भिन्दिपालान्सुतीक्ष्णाग्रान्प्रासाणाश्च महोपमान् ।
प्रासान्पाशांस्तथा पट्टिशान्कुन्तांश्च क्षुरपास्तथा ।
त्रिकण्टकान्भुशुण्डीश्च मुसलान्यायसानि च । [5]
परिघांस्तोमरांश्चैव मुद्गरान् कूटमुद्गरान् ।
तनुत्राणि विचित्राणि कवचान् जालिकास्तथा ।
यानि चान्यानि दिव्यानि आयुधानि महान्ति च ।
तान्यस्मिन्स्यन्दने क्षिप्रं न्यस्यन्तामविचारणात् ।

[V2 illeg for l 1 and 2 —(l 1) B1 आयसी च गदा दिव्या (for the prior half) Ñ2 B2 D5 महाघना, V1 B3 (also) महाबला, D7 om (for महास्वना) —(l 2) D7 *** धान् B2 4 परश्वधा सुतीक्ष्णाश्च नाराचाश्चोग्रदर्शना —(l 3) V सतीक्ष्णाश्च, D5 सुतीक्ष्णाग्रान् (for सुतीक्ष्णाग्रान्) G(ed) महोपलान् B2-4 भिन्दिपाला सुतीक्ष्णाग्रा पाषाणाश्च महोपमा —(l 4) Ñ2 D6 पाशा प्रासाश्च V1 पाशप्रासांस् (by transp) V2 प्रासा प्रासाश्च, B2 3 प्रासा पाशाश्च B3 D7 पाशा प्रासाश्च (for प्रासापाशांस्) Ñ2 D7 पट्टिशांश्च V1 पट्टिशाश्च V3 B4 पट्टिशाश्च, B2 3 पट्टिशाश्च (subm) D5 पट्टिं कुन्ता (for पट्टिशान्कुन्तांश्च) Ñ1 क्षुरपान् B1 क्षुरपास्, B2 3 क्षुरपास्, B3 D5 7 क्षुरपास् (for क्षुरपास्) V2 illeg from पास्तथा up to l 7 —(l 5) V1 B1 D5 7 त्रिकण्टा Ñ2 B1 भुशुण्ड्य् D6 7 भुशुण्ड्य् (for भुशुण्डीश्च) —(l 6) B4 मुद्गराश्च (for तोमरांश्च) V1 B1 परिघास्तोमरा (B1 °न्तोमरा)श्चैव मुद्गरा न्कूटमुद्गरान् —D7 reads l 7 after l 4 —(l 7) Ñ2 B4 D7 तनुत्राणि विचित्राणि (for the prior half) V1 कवचान्जालि कास्तथा (for the post half) —(l 8) Note hiatus between the two halves V1 (to avoid hiatus) रवायु धानि —(l 9) Ñ2 B2 D5 7 अन्यस्मिन् (for तान्य°) V2 illeg from ने क्षिप्र up to st 12 B4 अविचारित]

12 V2 illeg for 12 (cf v l 384*) —a) V1 अग्रे नियातु मिसाणां, D2 अग्रे निर्यातुमिच्छामि —b) Ś1 Ñ1 D1 2 पौलस्त्यानां महाबल (D1 2 °ल) —c) Ś1 Ñ1 D1 2 G1 अविनीतस्य (for दुर्वि°) —d) Ñ1 वनवासिन, Ñ2 V1 B D6 7 रणकाङ्क्षिण, Dg1 Dt1 D4 G2 M3 °कोविद, Dm1 D3 G3 °मूर्धनि Cg as in text (for रणकोविद)

13 a) Ñ2 V B D5 7 वच श्रुत्वा (for ब्रुवाणस्य) —b) Ś1 Ñ1 D2 स्वर्णवर्णं, Ñ2 V B D5 7 न(V1 म)थिरेण, D1 सुवर्णस्य (for सूर्यवर्णं) Ñ1 महाबल, V1 महारथ (for महारथम्) —c) Ś1 सुबलैर्, Ñ1 B4 Dg1 D1 3 1 2 M3 शबलैर्, V1 सबलैर्, D2 तु शबलैर्, G2 त्रिपुरैर्, M5 च बलैर् (for शबलैर्) —d) Ś1 Ñ B4 D5 7 (S)स्य, V2 D1 3 स, V2 B3 D2 च (for ऽथ) B1 आचचक्षे खरं तदा

14 V2 illeg from 14a up to सूर्यै in 15b —a) B1 तमेव (for तं मेरु) —b) T3 G1 भूषित (for भूषणम्) —T3 om (hapl) 14c-16b —c) Ś1 D1 2 चित्रम् (for चक्रम्) Ñ1 महेन्द्रायुधवाद् वैः B1 हेमचामरसंबाध —d) Ś1 Dg1 D2-4 6 G2 3 M3 5 Cr m k वैदूर्य Ñ2 V1 B D7 G1 M1(before corr) वैदूर्य (G1 M1 °ढू)यमणिकूबर —After 14, Ñ2 V1 B D5 7 ins

385* नानारत्नसमाकीर्णं कामग नगरोपमम् ।
[B1 नगरोपम (for नगरो°)]

15 V2 illeg up to सूर्यै in b T3 om 15 (for both cf v l 14) D5 om from मै in 15a up to सदश्वयु in 16c —a) V1 फलैर्, B3 मत्स्यै T2 मैत्रै (for मत्स्यै) Ś1 B4 D1 2 शैलैर्, Ñ1 illeg Ñ2 D5 7 पुष्प V1 मत्स्यैर् (for पुष्पैर्) Ś1 D2 पुष्पैश्च, Ñ1 V1 B3 D1 पुष्पैश्च, D2 चैत्र (for शैलैश्च) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 चन्द्रादित्यैश्च, B1 चन्द्र सूर्यैश्च, Dt1 D6 V1 चन्द्रकार्कैश्च (for चन्द्रसूर्यैश्च) Ñ2 कानने —c) Ñ1 D1 2 4 M2 3 मङ्गल्यै Ñ2 V B D7 रात्रि, Dg1 Dm1 D3 8 T2 Cr m g k मङ्गलै, Ct as in text (for माङ्गल्यै) —V2 illeg from च up to 17c V1 पक्षि संघातैस्, B3 D3 पक्षिसंघैश्च, D2 पक्षिभिश्चैव (for पक्षिसंघैश्च) G1 3 M1 पक्षिसंघैश्च मानवैस्(G2 मानवैस्, M2 मानवैस्) —d) D3 सूर्यैश्चापि, M3 तारकाभिर्, M2 नानाभेदै (for ताराभिश्च) Ś1 D1 समन्वित Ñ2 V1 B D7 M2 विचित्रित, D1 2 समाचित (for समावृतम्) V1 ताराभि समलङ्कृत, D4 T1 2 G1 2 ताराभिरभिसंवृत(T2 °त)

16 T3 om 16ab (cf v l 14) V2 illeg for 16 D5 om up to सदश्वयु in c (for both, cf v l 15) —a) Ś1 Ñ V1 B D1-3 7 ध्वजनि स्त्रि(D2 व, B4 चा)शसंपन्न(B2 °पूर्णं) —b) Ñ2 V1 D7 किंकिणीजालशोभित, B D1 किंकिणी शतभूषित, Dg1 D3 किंकिणीवरभूषित, Dt1 D6 किंकिणीरव भूषित Dm1 G3 किंकिणीभिर्विभूषित D3 सानुकर्षं महाध्वज, M1 किंकिणीजालभूषित, K(ed) किंकिणीकविराजित, G(ed) किंकिणीशतमण्डित —c) Ñ1 दशाश्वयुक्त Ś1 Ñ1 D1 2 सामर्षं (Ñ2 °र्षे)स, Ñ2 V1 B2 4 D5 7 सामर्षम्, B3 Dg1 Dm1 D6 8 T2 3 सामर्षाद् (for सोऽमर्षाद्) D3 सानुकर्षं द्युति मान् —d) Ś1 Ñ1 D2 समारोहद्, D1 समारोहद् (for

G 3 28 33 / B 3 21 26 / L 3 27 0

निशाम्य तं रथगतं राक्षसा भीमविक्रमाः ।
तस्थुः संपरिवार्यैनं दूषणं च महाबलम् ॥ १७
खरस्तु तान्महेष्वासान्घोरचर्मायुधध्वजान् ।
निर्यातेत्यब्रवीद्दृष्ट्वा रथस्थः सर्वराक्षसान् ॥ १८
ततस्तद्राक्षसं सैन्यं घोरचर्मायुधध्वजम् ।
निर्जगाम जनस्थानान्महानादं महाजवम् ॥ १९
मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः सुतीक्ष्णैश्च परश्वधैः ।
खड्गैश्चक्रैश्च हस्तस्थैर्भ्राजमानैश्च तोमरैः ॥ २०
शक्तिभिः परिघैर्घोरैरतिमात्रैश्च कार्मुकैः ।
गदासिमुसलैर्वज्रैर्गृहीतैर्भीमदर्शनैः ॥ २१
राक्षसानां सुघोराणां सहस्राणि चतुर्दश ।
निर्यातानि जनस्थानात्खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ २२
तांस्त्वभिद्रवतो दृष्ट्वा राक्षसान्भीमविक्रमान् ।
खरस्यापि रथः किंचिज्जगाम तदनन्तरम् ॥ २३

मारोह) Dt1 D4 6 T1 2 G2 खरस्तत्र, T3 विभूषण, K(ed) G(ed) खरो रथ (by transp) (for रथ खर)

17 V2 illeg up to 17c (cf v l 35) Ś1 Dt1 D5 om 17 —a) V1 B Dg1 D2 3 5 7 T3 निशाम्य Ñ1 Dg1 Dm1 D1-6 8 T G M1 3 तु(D1 च)रथस्थं त(G1 तु) (for तं रथगत) ‡ Cm रथस्थ खर निशाम्य दृष्ट्वा ‡ —b) T1 G2 3 राक्षस (for राक्षसा) V1 भीमपराक्रमा (hypm) B3 T1 भीमविक्रम —c) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M1 ते परिवार्यै, G1 स परि° (for सपरि°) —d) Ñ1 B2-4 D1-3 5 7 दूषणाद् (for °ण) Ñ V1 B4 D1-3 5 7 महाबल, Bt-3 महाबला, M2 3 °रथ (for °बलम्)

18 a) Ś1 Ñ1 B3 Dt1 D1 2 6 7 M Ct तन्महत्सैन्य, Ñ2 V B1 2 4 D5 तन्म(B1 4 त म)हासैन्य(V2 illeg from सैन्य up to 19b) Dg1 T3 तान्महाप्राज्ञा(T3 °स्त)न्, D3 दृष्ट्वा तत्सैन्य (for तान्महेष्वासान्) —b) Dg1 Dm1 D1-4 T G M1 2 वर्मा (for चर्मा) Ś1 Ñ1 D1-3 M1 2 ध्वज (for ध्वजान्) Ñ2 V1 B D5 7 दृष्ट्वा नानायुधध्वज(B2 °धान्वित) Dt1 D2 रथचर्मायुधध्वज, M3 घोरकर्मायुधध्वज —T1 reads 18c–19b twice —c) M2 निर्यातु (for निर्यात) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D2 3 5 7 8 G3 M (अ)ब्रवीत्(D3 8 °त्ह)रो, Dg1 °त्क्रुद्धो, Dt1 D8 T1(second time) °त्प्रेक्ष्य, D1 °द्दृष्टो (for (अ)ब्रवीद्दृष्ट्वा) —d) Dt1 D8 T1(second time) Ct दूषण (for रथस्थ) D1 सर्वरक्षसा (for °राक्षसान्) ‡ Ck खरस्तु तत् महासैन्य घोरचर्मायुधध्वजमिति पाठः । सर्वराक्षसानिति । सेनाप्रधानानिति शेष । अथ सेनापतिप्रेषण । ततस्तु तन्महदित्यादि । रथचर्मायुधध्वज, निर्यातेत्यब्रवीत् प्रेक्ष्य दूषण सर्वराक्षसानिति पाठ ‡

19 V2 illeg for 19ab T1 repeats 19ab (for both cf v l 18) —ab) Ck अतस् (for ततस्) D1 स (for तद्) Dm1 D8 G3 M1 राक्षसा (for राक्षस) D4 T1 2 ततस्तन्महत्सैन्य, M3 ततो राक्षससैन्य तत् —b) Dg1 Dm1 D1-4 T3 G M1 2 -वर्म, M3 -कर्म (for चर्म) Ñ2 V1 B D5 7 G(ed) ततो राक्षससैन्य तच्छूलशक्ति(G(ed) °शक्तित्रिशूल (by transp))गदाधर —c) Ñ1 आजगाम (for निर्जगाम) D3 जनस्थाने (for °नात्) —d) D3 निनदन्नपि (for महानाद) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 महोदधिरिवाम्बुधर, Dm1 D8 G3 खरचित्तानुवर्तिना, T3 महावेग महास्वने

20 The sequence of st from 20–24 (D5 up to 25) in Ś1 Ñ1 D1-3 is 23 24 25(only D5), 22 20 and 21 —a) Ś1 Ñ1 D1-3 आयसै, Cv पट्टिसै, Cr mp k पट्टसै, Cg k(also) as in text (for पट्टिशै) —b) G1 2 तीक्ष्णैश्चैव (for सुतीक्ष्णैश्च) —c) D2 हस्तैश्च, M3 पाशैश्च (for हस्तस्थैर्) Ñ1 Dt1 D8 खड्गैश्चक्रै रथस्थैश्च, M2 शूलानि चोद्वहतस्ते —d) Dg1 भ्राजमान, D4 भ्राजमान (for भ्राजमानैश्) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 ह (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 3 निर्ययुर्नैऋतर्षभा (D1 °र्भो) —For 20 Ñ2 V B D5 7 subst

386* मुद्गरान्शक्तिखड्गांश्च सुतीक्ष्णांश्च परश्वधान् ।
सर्वे शूलानि चादाय निर्ययू राक्षसर्षभा ।

[(l 1) B1 मुद्गर (for °रान्) Ñ2 तोमरांश्, V2 सुतीक्ष्णैश् (for सुतीक्ष्णांश्) —V2 illeg from l 2 up to st 21 —(l 2) V1 खरस्य रथमास्थाय, B2-4 शूलानि चादाय तदा(B4 °था) (for the prior half)]

21 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 V2 illeg for 21 (cf v l 386*) —a) Ñ2 V1 B D5 7 पट्टिशै (for परिघैर्) Ñ2 B1-3 चाग्र्यैस्, V1 B4 D5 7 चाग्र्यै (for घोरैर्) Ś1 Ñ1 D1 3 निशिता(D3 °मा)स्त्रैश्च निशितैर् —b) Ñ2 V1 B D5 7 तथासिभिर् (for अतिमात्रैश्च) —c) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1-3 6 7 M3 गदाभिर् (for गदासि) Ś1 Ñ1 D3 2 खड्गैर्, Ñ2 D5 7 शूलैर्, V1 B चर्मैर् (for वज्रैर्) —d) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 5 7 उग्रदर्शना B1 क्य(marg also उ)ग्रदर्शना, T3 घोर°, G1 2 M उग्र° (for भीमदर्शनै) —After 21 D5 repeats 25

22 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 —a) Ś1 Ñ1 B3 D1 3 M3 सहस्राणि(B3 °णा) Ñ2 V1 D5 7 T2 सु (V1 ष)घोराणा (for सुघोराणां) —b) Ś1 Ñ1 D3 D7 M3 सुघोराणि(Ñ1 M3 °णा) B4 सहस्राणा, D1 घोराणां च (for सहस्राणि) —d) Ñ2 V B D5 7 खरस्य वशवर्तिना —After 22 D3 ins

387* सर्वे ते चागता दूरात्खरचित्तानुसारिण ।

23 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3 cf v l 20 T3 om 23 D2 om 23ab and wrongly reads 24ab in its place —a) Ś1 Ñ1 D1 2 M3 तांस्तु(D3 °स्त्व) निर्यातितान्दृष्ट्वा, Ñ2 V B D5 7 निर्गच्छतस्तु(B1 °तं तु) तान्द(B2 तौ द)ृष्ट्वा,

ततस्ताञ्शबलानश्वांस्तप्तकाञ्चनभूषितान् ।
खरस्य मतमाज्ञाय सारथिः समचोदयत् ॥ २४
स चोदितो रथः शीघ्रं खरस्य रिपुघातिनः ।
शब्देनापूरयामास दिशश्च प्रदिशस्तथा ॥ २५

प्रवृद्धमन्युस्तु खरः खरस्वनो
रिपोर्वधार्थं त्वरितो यथान्तकः ।
अचूचुदत्सारथिमुन्नदन्पुनर्-
महाबलो मेघ इवाश्मवर्षवान् ॥ २६ G 3 28 42 B 3 22 24 L 3 27 25

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

Dt1 Dm1 D6 8 G3 M3 तास्तु निर्घाविनो रथ्या: —ᵇ) Dt1 Dm2 D6 8 G1 M1 2 भीमदर्शनान् (for °चित्रमान्) —ᶜᵈ) Dt2 D6 [अ]थ Ck t as in text (for [अ]पि) D3 खरस्य मतमाज्ञाय (=24ᶜ) Ñ2 V B D1 7 खरोपि (V2 D5 7 °रोष, B1 °रश्च) स्व(Ñ2 तु)र्येनाशु निर्ययौ बलदर्पित

24 For sequence in Ś1 Ñ1 D1 3 cf v.l 20 —ᵃ) V1 तत्र (for ततस्) M3 तु (for तान्) B3 बलवान्, D1 प्रबलान्, M1 च बलान्, M3 बलिमान् (for शबलान्) —ᵇ) Ś1 Ñ B3 Dg1 Dm1 D1-3 5 7 8 T3 M भूषणान् (for भूषितान्) —D5 om 24ᶜᵈ —ᶜ) Ce मति (for मतम्) V1 D2 T1 2 G1 मास्थाय (for आज्ञाय) B1 च तमादाय (for मतमाज्ञाय) —ᵈ) Ś1 D1 2 प्रसचो(D1 °नो)दयत्, Ñ1 स्वयु विक्रम, V3 समदेशयत्, Dt1 D6 पर्यचोदयत् (for समचोदयत्) B1 सारथिं समदेशयत्, D3 निर्ययू राक्षसपंभा

25 V2 illeg for 25ᵃᵇᶜ D3 repeats 25 after 21 —ᵃ) Dg1 Dt1 D6 T3 सचोदितो, D1 स नोदितो, D3 प्रचोदितो (for स चोदितो) Ś1 Ñ1 D1 2 श्रीमान् (for शीघ्रं) Ñ2 V1 B D5 7 निर्गच्छतो (V1 B °न्स) रथस्त(B1 °स्य, D5 7 °स्य)स्य —ᵇ) Ñ2 D2 7 तमन्वय (for खरस्य) G3 खरस्या प्यरयातिन —ᶜ) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 T2 G2 पूरयामास (for [आ]पूरयामास) —ᵈ) D2 3.8 स दिशा (for दिशश्च) Ś1 Ñ1 B3 च निर्दिशस्, Ñ2 V B1 2.4 D5 7 M3 चोपदिशस्, Dt1 D6 T1 समदिशस्, D1 T3 प्रतिदिशस् (for च प्रदिशस्) K(ed) तदा (for तथा) ❀ Ct प्रचोदित इत्यादि श्लोकद्वय कतकसम्मतत्वात्प्रक्षिप्त ❀

26 ᵃ) Ś1 D3 प्रवृद्धमन्यस्तु, Ñ2 V B D5 7 विवृद्धमन्यु Ñ2 V B D1 8 7 M3 स, D1 च (for तु) V2 om खर: Ś1 महास्वनो, Ñ1 Dt1 D6 M2 °स्वरो (for खरस्वनो) —ᵇ) V2 वधार्यं (for वधार्थं) Ś1 V1 D1-3 विनिर्ययौ (for यथान्तक) Ñ1 V B D5 7 कुपिता(Ñ2 B2 D7 °तो)न्तकोपम (for त्वरितो यथान्तक) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रा(D3 3 प्र)चोदयत्, D1 प्रचोदयत्, D4 G1 M प्रचोदयत (for अचूचुदत्) Ś1 Ñ1 Dg1 D1 4 T1 2 G1 2 M2 मृता, K(ed) Cm g पन (for पुनर्) Ñ2 V2 B2-4 D5 7 प्रचोदयामास भृत्त समारथिं, V1 B1 प्रचोदयामास रथ स(B1 च)सारथिं —V2 illeg G3 damaged for ᵈ —ᵈ) Ś1 D2 महाधनो, D1 मनोरथो, Cg as in text Cgp महानिलो (for महाबलो) Ñ2 [अ]श्मवान्यथा (for [अ]श्मवर्षवान्) Ñ2 V1 B D5 7 महाबलस्तु(B1 2 तु)र्णितर वनेलय

Colophon —*Sarga name* Ś1 खरमैन्यनिर्याण, Ñ V1 B D1 2 7 खरनिर्याण, V1 रथप्रयाण, D2 3 खरनिर्याण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B2 3 D1 3 om Ñ2 V2 D7 28, V1 27 B2 4 29 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 22 D3 31, D5 18 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः

२२

G 3 9 1 B 3 23 1 L 3 28 1

तत्प्रयातं बलं घोरमशिवं शोणितोदकम् ।
अभ्यवर्षन्महामेघस्तुमुलो गर्दभारुणः ॥ १
निपेतुस्तुरगास्तस्य रथयुक्ता महाजवाः ।
समे पुष्पचिते देशे राजमार्गे यदृच्छया ॥ २
श्यामं रुधिरपर्यन्तं बभूव परिवेषणम् ।
अलातचक्रप्रतिमं प्रतिगृह्य दिवाकरम् ॥ ३
ततो ध्वजमुपागम्य हेमदण्डं समुच्छ्रितम् ।
समाक्रम्य महाकायस्तस्थौ गृध्रः सुदारुणः ॥ ४
जनस्थानसमीपे च समाक्रम्य खरस्वनाः ।
विस्वरान्विविधांश्चक्रुर्मांसादा मृगपक्षिणः ॥ ५
व्याजह्रुश्च प्रदीप्तायां दिशि वै भैरवस्वनम् ।
अशिवा यातुधानानां शिवा घोरा महास्वनाः ॥ ६
प्रभिन्नगिरिसंकाशास्तोयशोणितधारिणः ।
आकाशं तदनाकाशं चक्रुर्भीमा बलाहकाः ॥ ७

22

D1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 B1 D1 2 त प्रयात Ñ V B2-4 D5-6 7 T1 3 M1-3 त प्रयात, Dg1 T3 G तस्मिन्यते, D6 तत्प्रयात, Cmp 13 in text (for तत्प्रयात) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 जय(Dt °न)प्रेप्सुम्, Dg1 बले घोरे, D4 T G जनस्थानाद्, M2 3 खर घोरम् (for बल घोरम्) ॐ Cg तस्मिन्यात इत्यादि।, Ck तस्मिन्नित्यादि ॐ —^{b}) Dt1 अशिव (for °व) Ś1 अशुभ शोणितोदक, Ñ1 D1-3 M2 3 अशुभा (M2 3 °शिवा) शोणितोदका G3 illeg for 1^c-2^b —^{c}) V1 B1 D5 7 अश्मवर्षं, V2 B2-4 अश्मवर्षी (for अभ्यवर्षन्) Ñ1 D1-3 M2 3 महामेघास Dt1 D6 °घोरस (for °मेघस) ॐ Ct अभ्यवर्षन्मेघ इति शेष ॐ—^{d}) T2 तुमुल (for °लो) Ś1 लोमहर्षण (for गर्दभारुण) Ñ1 D1 3 तुमुला(D1 °ल) लोमहर्षणा (D1 °ण) Ñ2 V B D5 7 सहसैव वर्षं ह M2 3 तुमुला गर्दभारुणा ॐ Cr गर्दभारुणा धूसरवर्णा ।, Ck अभ्यवर्षन्निति पद। गर्दभारुणा धूसरवर्णा ॐ

2 G3 illeg for 2^{ab} (cf v 1 1) —^{a}) Ñ2 D5 7 स्खलितास (for तुरगास) M2 3 चास्य (for तस्य) —^{b}) Ñ2 V B D4 7 जघनैस्तुरगा(V B स्खलिता) शुद्रा, G2 रथे युक्ता मनोजवा —For 2^{ab} Ś1 Ñ1 D1-3 subst

398* पपात तुरगश्चास्य स्खलितो हेमभूषण ।
[Ś1 Ñ1 वरितो (for स्खलितो)]

—G3 damaged from समे up to मा in ^{d} —^{c}) M2 3 सम्यक (for समे) Ś1 तु प्रचिते, Ñ1 यूप°, Ñ2 V B D5 7 [अ]पि च सदा(D1 °दा) D1 सुप्रथिते, D3 सुप्र°, D3 परि° (for पुष्प°) —^{d}) V B3 मार्गे (for मार्गे) Ñ2 D5 7 तथा मुहु , V B1 2 4 गता मुहु , D6 यथेच्छया (for यदृच्छया)

3 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 transp 3 and 4 —^{a}) Ś1 D3 श्यात्र (for °म) Ñ1 V B D5 7 च रक्त (for रुधिर) Ñ1 श्यामो रुधिरपर्यन्तो (sic) —^{b}) Ñ2 D5 7 परिवेषक, B1 °वर्त, B2 3 °वर्ण (for °वेषणम्) —^{d}) Ś1 प्रतिगृह्णन्, B3 Dg1 D1 4 5 7 T2 3 G2 Cg परिगृह्य (for प्रति°)

4 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 transp 3 and 4 —^{a}) D2 समाक्रम्य (for उपागम्य) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 M2 ततो (Ñ2 D5 7 तथा, V अथो, B अथा)स्य ध्वजमाक्रम्य(V M2 °गम्य) M3 ततोस्य तु ध्वजस्याग्र —^{b}) D3 दृढ (for °दण्ड) Ñ2 D1 समुत्थित D3 5 6 हेमदण्डसमुत्थित —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 सहसैव, Ñ2 V B D5 7 तस्थौ गृध्रो, D6 समाकृष्य (for समाक्रम्य) —^{d}) Dg1 स दारुण (for °रुण) Ñ2 V B D5 7 वक्त्राच्छोणितमुद्गिरन्(B2-4 °द्गिरन्)

5 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 समीप (for °पे) D1 4 T1 2 G1 M3 तु (for च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 T3 G1 2 M समागम्य (for °क्रम्य) D1 M1 खरस्वरा (for °ना) Ñ2 V B D5 7 समुत्पत्य(Ñ2 B1 3[m] °पेत्य) महास्वना —^{c}) G3 damaged from श्च up to प्रदी in 6^a Dt1 D6 नादान् (for चक्रुर्) Ñ2 V B D5 7 विस्वर(D5 °न) बहुधा नेदुर् —^{d}) Dt1 om मांसादा V2 शुभ्र (for मृग)

6 G3 damaged up to प्रदी (cf 5 1 5) —^{a}) Dg1 M2 3 अपि दीप्तायां, Dt1 D6 T3 Ct अभिदी°, T2 M1 चाभि (M1 अपि) दीप्तस्या (for च प्रदी°) —^{b}) G1 M3 भैरव (for °व) G2 स्वना M2 3 स्वर (for स्वनम्) M1 दीप्तायां दिशि भैरव —For 6^{ab} Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

389* व्याजह्रार च दीप्ताया याम्याया दिशि भैरवम् ।

[Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्तया (for °या) Ś1 Ñ1 D1-3 दीप्तायां (for याम्यायां) Ñ1 अशिवा शिव (sic) D3 (m) दिशि भैरवा (for दिशि भैरवम्)]

—^{c}) Ñ1 तथैव, Dg1 Dt1 D1 T1 M2(before corr) अशिव, D3 अशुभ (for अशिवा) —^{d}) Dm1 D6 घोर (for °रा) G3 स्वरा (for °ना) Ś1 शकुनी चैव संस्थिता, Ñ1 शकुनी दैवतार्पिता D1 2 शकुनी देवसज्ञिता, D3 शृगाली दैवनिर्मिता —For 6^{cd} Ñ2 V B D5 7 subst

390* एव शिवा महाघोरा वमन्ती पावक मुखात् ।
[B1 वमत (for °न्ती)]

7 ^{a}) Ś1 D3 ते भिन्ना, Ñ1 D3 ते भिन्न , D1 विभिन्न (for प्र°) Dt1 D6 G Ctp (also as in text) गज

बभूव तिमिरं घोरमुद्धतं रोमहर्षणम् ।
दिशो वा विदिशो वापि सुव्यक्तं न चकाशिरे ॥ ८
क्षतजार्द्रसवर्णाभा संध्या कालं विना बभौ ।
खरस्याभिमुखं नेदुस्तदा घोरा मृगाः खगाः ॥ ९
नित्याशिवकरा युद्धे शिवा घोरनिदर्शनाः ।
नेदुर्बलस्याभिमुखं ज्वालोद्गारिभिराननैः ॥ १०
कबन्धः परिघाभासो दृश्यते भास्करान्तिके ।
जग्राह सूर्यं स्वर्भानुरपर्वणि महाग्रहः ॥ ११
प्रवाति मारुतः शीघ्रं निष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ।
उत्पेतुश्च विना रात्रिं ताराः खद्योतसप्रभाः ॥ १२   G 3 29 10 B 3 23 23 L 3 28 22

(for गिरि) ※Cr k प्रभिन्नो मत्त ※—For 7^cd, Ñ2 V B D5 7 subst

391* भिन्नमेरिस्वनाश्चैव मामशोणितवर्षिण ।

[D1 भिन्ना (for भिन्न) B2 3 -स्वराश् (for -स्वनाश्)]

—D2 reads 7^c in marg —^d) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 2 4 5 T2 भीम (for भीमा) Dt1 D6 चतुर्मासावहाहका

8 ^b) T2 उत्थित, M2 उद्धृत (for उद्धत) Ñ1 लोम (for रोम) D4 -हर्षिण Ś1 D3 सुमहल्लोमहर्षण, D1 3 उद्धत रोम°

—^c) D5 [ऽ]थ (for the first वा) Dg1 (marg also [अ]निदिशो) Dt1 D6 T2 प्रदिशो (for वि°) D3 च (for the second वा) —^d) T1 2 न च व्यक्त (for सुव्यक्तं न) Dg1 T2 प्रकाशिरे Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 6 G1 3 M1 3 न दृश्यन्ते (Ñ1 °मानार्थं) प्र(Dm1 D6 G3 M1 स)चकाशिरे, D4 G2 M2 न च व्यक्त(M2 न व्यक्त स) प्रकाशते(D4 °गिरे) —For 8 Ñ2 V B D5 7 subst

392* तमसा चैव घोरेण समुद्भूतेन सर्वेश ।
प्रच्छादित जनस्थान न चकाशे समन्ततः ।

[(l 1) B3 गुहूर्तेन च(m also as above) (for समुद्भूतेन)]

9 ^a) G1 3 [अ]द्रि (for [आ]र्द्र) Ś1 D2 सवर्णाद्य Ñ1 °वार्तु D1 °वर्णा तु D2 °र्णांशुस, G2 सुवर्णाभा (for सव°) Ñ2 V B D5 7 ताम्राश्च रक्तिराभास —^b) Ś1 D1 3 तस्मिन्काले रवि(D1 विनि)र्बभौ, Ñ1 तस्मिन्काले विनिर्बभौ —^c) Dm1 D1 3 8 T G1 3 M1 [अ]भिमुखा G2 °मुखे (for °मुख) Ś1 N V B1 3 4 Dg1 Dt1 D1-3 6-7 M2 3 खर चाभिमुखा(Ñ2 °खे B3 Dt1 D6 °खे) नेदु, B2 खराश्च विमुखा नेदु —^d) Dm1 Cg घोर (for °रा) Ś1 खरस्य खरतरस्वना, Ñ1 खरस्या स्वरनिस्वना, Ñ2 V B D1-3 7 G1 M2 3 खरा (V1 D2 °रा) नरस्या खरस्वना (D3 2 M2 3 °रा) Dg1 नरा घोरस्वना मृगा —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D3 6 8 T G2 3 M ins while G1 ins after 10

393* कङ्कगोमायुगृध्राश्च चुक्रुशुर्भयशंसिन ।

[M1 कंसा (for कङ्क) G2 गृध्राश् (for -गृध्राश्)]

10 Ś1 Ñ1 D1(after 12^ab) 2 3 M2 3(both preceded by 398*) read 10(^ab and ^cd transp) after 12 —^a) Dg1 Cm g [अ]शुभकरा G2 °शिवतरा (for [अ]शिवकरा) D1 दीप्ता भयकरा युद्धे —^b) D1 पाप (for घोर) Dm1 G2 M2 3 [अ]भिदर्शना, M1 निद** (damaged) (for निदर्शना) —^c) Dm1 T2 G2 M1 [अ]भिमुखा (for °मुख) Ś1 D2 सर्वश(D2 सबस)स्तस्मिरे भूमा Ñ2 D3 सयकाश्च(D3 शब्दाश्च च)क्रिरे भसौ D1 M2 3 सघनाश्रुसुभासा —For 10 Ñ2 V B D5 7 subst and read after 397*

394* दृष्ट्वा भयतो घोरा पावकोद्गारिभिर्मुखै ।
कम्पिता दिशि दीप्ताया शिवास्तत्र भयावहा ।

[V2 mostly illeg for l 1 and 2 —(l 1) B1 दृष्ट्वा (for °दु) B1 सहसा (for भयतो) —(l 2) D7 अदिता (for °शिवा)]

—After 10 G2 ins 393*

11 D1 om 11 —^a) Dg1 Dm1 D4 T1 2 G3 कबन्ध T2 परिघाभासा G2 °कारो (for °भासो) Cm g t कबन्ध परिघाभास (as in text) —^b) Dg1 Dm1 D3 4 T1 2 G2 दृश्यते —For 11^cd Ś1 Ñ V B D3 5 7 subst

395* सकबन्ध सपरिघ भयावहश्च भास्करम् ।

[Ś1 Ñ1 D3 3 माकर लैबोजन (for the post half)]

—^c) Ś1 Ñ2 कालपर्यासम्(Ñ2 °र्यंसम्) Ñ2 B2 D5 7 कालपर्यस्त, V B2-4 D5 3 कालपर्यस्त (for सूर्यं स्वर्भानुर्) —^d) Ñ2 V B D3 5 6 7 त्वपर्वणि G1 M2 3 पर्वणीव (for अप°) D3 ग्रहा (for महा)

12 ^a) Ñ2 V B D1 5 7 प्रववौ Ñ2 V B D5 7 चण्डो, M2 रूक्ष (for शीघ्र) Ś1 Ñ1 D2 3 न वानि(Ś1 वापि Ñ1 रात्रि) पवन शीतो. —After 12^a Ś1 D2 3 ins

396* न शशी सौम्यदर्शन ।
उदयात्पुन्नितो हन्ते

—^b) Ś1 Ñ1 D2 3 च (for ऽभूद्) —After 12^ab, D1 reads 10 and om 12^c-13^d Dg1 reads 12^cd in marg —^c) Ś1 सदा नस, Ñ1 विना घट (sic) D2 3 M2 विना(M2 दिना) चर्ई (for °रात्रि) —^d) Ñ1 विस्वना (sic) Dm1 D2 3 8 T1 G सनिभा (for सप्रभा) M2 ताराश्च विगतप्रभा —For 12^cd Ñ2 V B D5 7 subst (followed by 394*)

397* उदभासदिवा चन्द्रस्तारागणसमन्वित ।

[V D5 7 उदभासद् (for उ°) Ñ1 D5 7 -समावृत V1 निविन (for समन्वित)]

—After 12 Ś1 Ñ1 D2 3 read 10 while M2 3 ins

398* चक्रिरे विह्वलान्घोरा तामसा वनगोचरा ।

G 3 29 12 B 3 25 13 L 3 8 13 संलीनमीननिहगा नलिन्यः शुष्कपङ्कजाः ।
तस्मिन्क्षणे बभूवुश्च विना पुष्पफलैर्द्रुमाः ॥ १३
उद्धूतश्च विना वातं रेणुर्जलधरारुणः ।
वीचीकूचीति वाश्यन्तो बभूवुस्तत्र सारिकाः ॥ १४
उल्काश्चापि सनिर्घोषा निपेतुर्घोरदर्शनाः ।
प्रचचाल मही चापि सशैलवनकानना ॥ १५
खरस्य च रथस्थस्य नर्दमानस्य धीमतः ।
प्राकम्पत भुजः सव्यः स्वरश्चास्यावसज्जत ॥ १६
सास्रा संपद्यते दृष्टिः पश्यमानस्य सर्वतः ।
ललाटे च रुजा जाता न च मोहान्न्यवर्तत ॥ १७
तान्समीक्ष्य महोत्पातानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
अब्रवीद्राक्षसान्सर्वान्प्रहसन्स खरस्तदा ॥ १८
महोत्पातानिमान्सर्वानुत्थितान्घोरदर्शनान् ।
न चिन्तयाम्यहं वीर्याद्बलवान्दुर्बलानिव ॥ १९

[M3 विस्वरान् (for विह्वलान्) M3 नादान् (for घोरान्)]

—Thereafter M3 3 read 10

13 D1 om 13 (cf v l 12) V3 illeg for 13^{ab} —After 13^{ab}, G3 reads 15^{cd} repeating it in its proper place —^{cd}) M1 damaged for तस्मिन् Dm1 D4 8 T1 G3 पुष्पै (for पुष्प) M1 -फला द्रुमाः (for -फलैर्द्रुमाः) Ś1 Ñ1 D3 3 तस्मिन्मुहूर्ते न बभु पुष्पाणि च फलानि च —For 13^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

399* पत्रपुष्पविहीनाश्च तरवो न चकाशिरे ।
[V B पर्ण (for पत्र)]

14 ^{a}) B3 4 D2 उद्भूतश्च, Dm1 D3 उत्पेतुश्च, D1 उद्धूत, D3 उद्धूताश्च, D6 उद्धूतश्च (for उद्धू°) D6 द्विवा (for विना) —^{b}) Ñ2 D5 7 रेणुश्चालिकरारुण, D1 °जाल खरारुण —After 14^{ab} V1 reads 17^{cd} D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D1-3 8 8 T G1 चीची (for वीची) Ś1 Ñ1 D3 8 वाशत्यो, Dt1 तेश्यतो (sic) D1 वाल्तिसो (sic) Cm g वाश्यत्यो (for वाश्यन्तो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 बभ्रमुश्चैत्र, D1 बभ्रमुस्तत्र (for बभूवुस्तत्र) D4 8 T G3 3 M शारिका (for सा°) —For 14^{cd} Ñ2 V B D5 7 subst

400* विनेदुरुच्चैः सुमहत्पक्षिणः स्वरविस्वराः ।
[V1 च (for सु) V1 दक्षिणे (for पक्षिण)]

15 D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{a}) S1 Ñ V B Dm1 D1 5 7 8 S(M3 after corr *sec m*) सनिर्घोषा (for °र्घोषा) —^{b}) V1 B M3 विस्वना (for दर्श°) G3 repeats 15^{cd} here (cf v l 13) —^{c}) V1 D4 T1 3 सर्वा, M3 3 सद्य (for चापि) —^{d}) D3 -कानती (sic) (for °ना)

16 ^{a}) Dg1 तु D3 marg (for च) V B3 (*inf lin* also as in G2) खरस्तस्य, G3 M3 रथस्तस्य (for °स्थस्य) —^{b}) Dg1 वर्धमानस्य (for नर्द°) Ñ1 D2 3 दुर्मते (for धीमतः) Ś1 नर्दमानस्य दुर्मते, Ñ2 V B D5 7 नर्दतो जय गर्धिन (B1 3 °गृध्रिन) D1 नर्दतस्तस्य दुर्मते —After 16^{ab}, B4 erroneously reads 18^{cd} up to वाहिनी (cf v l 18) in brackets repeating it in its proper place —^{c}) D3 भुज्ञ (for °ज) B3 राम, G3 सव्य (for °व्य) —^{d}) Dm1 D4 8 T1 [अ]वसज्यत, T3 °ज्जित (for °ज्जत) Ś1 D3 स्वरश्चैवोपहन्यत, Ñ1 D3 °श्चैव व्यहन्यत, Ñ2 V B1-3 D5 7 °श्चापि व्यभिद्यत, B4 °श्च न्यवभिद्यत, Dg1 शरश्चापावसर्जित, D1 °श्चाप्यपहन्यत, G1 M3 3 सव्य नेत्रमकम्पत

17 ^{ab}) D3 3 सास्त्रु, T1 Cmp सास्रं (for °स्रा) Ñ1 सास्रा तस्य च वै दृष्टि, D1 सास्रा बभूव दृष्टिस्तु (for ^{a}) D2 पश्यतस्तस्य (for °मानस्य) G3 M3 सर्वश (for °त) Ñ2 V B D5 7 सास्रा(B1 °स्रा) दृष्टिरभूदीना मुखं चैव व्यशुष्यत —V1 reads 17^{cd} after 14^{ab} —^{c}) Dt1 च रुजो (sic) D6 T1 3 च रुजो, T3 विरुजो, G3 तु रुजा (for च रुजा) Ś1 Ñ V B D3 3 5 7 जज्ञे (for जाता) D1 बभूव रुजललाटस्य —^{d}) B4 D2 T3 M3 3 मोहो (for मोहान्) M3 [ऽ]न्ववर्तत

18 Ñ1 D3 3 repeat 18^{ab} after 405* —^{a}) Ñ1 D3 3 (all second time) उत्थितास्तान्, Ñ2 V B D5 7 तानुत्थितान् (for °समीक्ष्य) D1 महाघोरान् (for महोत्पातान्) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 उदितान्, D1 उत्पातान् (for उत्थि°) Ś1 D2 (first time) घोरदर्शनान्, D1 3 (first time) लोमहर्षणान् (for रोम°) N1 (first time) अतीव भृशदारुणान्, Ñ V1 B D2 3 5 7 (Ñ1 D3 3 second time) निशाम्य(D5 7 °हत्य) भृशदारुणान्, V1 निशम्य भृशमुत्थितान् —After 18^{ab}, Ñ1 D3 3 read 27^{cd} for the first time repeating it in its proper place Ś1 om (hapl) 18^{c}-19^{b} B4 reads erroneously 18^{cd} for the first time in brackets after 16^{ab} repeating it here G3 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) D1 घोरान् (for सर्वान्) —^{d}) D2 प्रसहन् (meta) (for प्रहसन्) N V B(B4 both times) Dm1 D2 3 5 7 8 G1 3 M वाहिनीपति (for स खरस्तदा)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) G3 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 D3 3 घोरान् (for सर्वान्) Dt1 D6 उदितान्, D1 उत्थितान् (for उत्थि°) D1 8 घोरदर्शनान्, D6 °दर्शितान्, T3 रोमहर्षणान्, G2 रोमदर्शनान् (sic) (for घोरदर्शनान्) —M3 reads (var) 19^{cd} twice —^{c}) Ñ2 V B D5 7 धीर्यम् (for °र्याद्) —^{d}) Ñ1 D3 3 transp दुर्बलान् and इव Ś1 बलवानिव दुर्बल, Ñ2 V B D5 7 M3 (first time) धार्यिष्य स्व(M3 °स्याम)बलेन्द्रव

सा भीमवेगा समराभिकामा
सुदारुणा राक्षसवीरसेना ।
तौ राजपुत्रौ सहसाभ्युपेता
माला ग्रहाणामिव चन्द्रसूर्यौ ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

२३

ाश्रमं प्रति याते तु खरे खरपराक्रमे ।
ानैरौत्पातिकान्रामः सह भ्रात्रा ददर्श ह ॥ १
ानुत्पातान्महाघोरानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
ज्ञानामहितान्दृष्ट्वा वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २

इमान्पश्य महाबाहो सर्वभूतापहारिणः ।
समुत्थितान्महोत्पातान्संहर्तुं सर्वराक्षसान् ॥ ३
अमी रुधिरधारास्तु विसृजन्तः खरस्वनान् ।
व्योम्नि मेघा विवर्तन्ते परुषा गर्दभारुणाः ॥ ४ G. 3 30 4 B. 3 24 4 L. 3 29 4

408* तप्तकाञ्चनाभरणैर्वरैश्च
तैर्वर्मभिश्चाग्निसमानवर्णैः ।
बभूव रूपं रुधिराशनाना
सूर्योदये रक्त इवाभ्रराशिः ।

[(l 1) D1 आभरण (for °रणैः) D3 द्विजैः (sic) (for वरैश्च)]

while B3 ins after 33

409* त्वरमाणाश्च ते सर्वे वायुकम्पितसमा जवे ।

34 a) Ś1 [अ]भिकामुका, Ñ2 D5 7 °गामिनी, D1 D6 काङ्क्षिणी (for °कामा) —b) D4 T1 2 G1 2 महाबला (for सुदारुणा) Ñ2 V2 B2 D7 G2 सैन्य (for वीर) —c) Ś1 V1 D1 2 [उ]पतस्थे(D2 °स्थौ) Ñ2 D5 7 [अ]भ्युपेयाच्, V B °यातान् (for [अ]भ्युपेता) —d) D6 सम (for इव) D3 सूर्येन्द्र (for चन्द्रसूर्यौ) Ñ2 V B D5 7 M1 छादेन रुरोध (M2 कृष्णा दि)न चन्द्रसूर्यौ

Colophon —Sarga name Ś1 खरोत्पातदर्शनं, Ñ1 उत्पातदर्शनं, Ñ2 D2 5 6 खरनिर्याणं (D5 °ण) V B खरनिर्याणे उत्पातदर्शनं, D1 खरोत्पातं, D7 खरनिर्याणे दुःशकुनानि. —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 D1 5 D2 om Ñ2 V2 D5 7 29 V1 28 B2 4 30 Dg1 Dt1 Dm1 D4 1 8 T G M1 23 D3 26 D2 32 M2 3 24 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

23

D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ2 V B D1 6 7 समनुप्राप्ते, M2 त्वभिसंप्राप्ते, M3 वनभिप्राप्ते (for प्रति याते तु) Ś1 Ñ1 D2 3 तमाश्रममनुप्राप्ते —b) Dg1 reads खरे in marg, M3 भीम (for खर) —c) Ś1 Ñ1 D2 [उ]त्पातजान्, D3 [उ]त्पातुकान् (sic), D6 M2 3 [उ]त्पातिकान् (for [औ]त्पातिकान्) Ñ1 V B D5 7 वातुत्पातानतो रामः, D1 वरोत्पातिक रामः

2 a) Ñ2 V B D5 7 दृष्ट्वा च (B2 तु) तान् (for तानुत्पातान्) —b) D3 रोम° (for रोम°) Ñ2 V B D5 7 उत्पातांश्चो(B1 D2 °तो)महर्षणान्, Dt1 Dm1 D6 8 रामो दृष्ट्वा मर्षण Cvp as in text for ab Cr k t cite अम (Ct अश्रम)र्षण अ(Ct अल्प)मस्थचित्त —Ś1 om 2c–3b —d) G2 3 M2 रामो (for वाक्यं) Dm2 D8 लक्ष्मणं वाक्यम् (by transp) —For 2cd, Ñ V B D1 3 6 7 subst

410* द्विपतामहितान्सर्वान्रामो वचनमब्रवीत् ।

[D7 om (hapl) for तामदे Ñ1 D3 दृष्ट्वा (for सर्वान्) D1 द्विपतामहित ज्ञात्वा, D2 द्विपत सह तान्दृष्ट्वा (for the prior half) Ñ1 D1–3 लक्ष्मणम् (for वचनम्)]

3 Ś1 om 3ab (cf v l 2) —a) V1 उत्पातान्पश्य सौमित्रे —b) Ñ2 B1 4 D5 7 सर्वभूताहिताय वै, V1 B2 3 °भूताहिताय वै, D1 °भूतनिपातिन, D3 °भूतोपहारिण, D6 °भूतापहारिण, M3 °भूतापहारणो —c) V B महाघोरान् (for महोत्पातान्) Ñ2 D5 7 उत्थितान्सुमहाघोरान्, D1 उत्पातानशिवान्घोरान् —d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 सर्वेसुमित्र मानुषान् (D3 sup lin also राक्षसान्) D1 युगान्तस्य सुर सरान्, M2 सर्वेसुमिद राक्षसान्, M3 सर्वेनु सर्वराक्षसान्

4 a) Ś1 Ñ V B D1 2 3 7 इमे (for अमी) Ñ2 V B D5 7 वारामिद्, M1 धारा वै (for धारास्तु) D1 समास्रविता धारा —b) Dg2 विसृजति, Dt1 D6 विसृजत, D3 (with hiatus) उत्सृजत (for विसृजन्त) Dm1 D6 G1 खरस्वरा, G2 खरस्वरान् Ś1 Ñ1 V1 D2 2 सृजत (V1 वर्षत) खरनिस्वना, Ñ2 V2 B D5 7 वर्षन्तीति (D5 7 °मि) खरस्वना —c) Ñ2 D5 7 मेघा व्योम्नि (by transp) Ś1 N1 D2 3 1 विवर्तते, B2 D1 निवर्तते, Dg1 [अ]भिवर्तन्त, Dm1 विवर्तिते, D8 G3 M3 विवर्तत, M1 प्रदृश्यत, M2 प्रवर्धत (for विवर्तन्त) —d) Ś1 D1 दारुणा, N V B1 (after corr) Dg1 Dm1 D1 पुरुषा (for परुषा) Ś1 भीमदर्शना, D1 शैलवर्षेस (for गर्दभारुणा)

G 3 30 5 B 3 24 5 L 3 29 5

सधूमाश्च शराः सर्वे मम युद्धाभिनन्दिनः ।
रुक्मपृष्ठानि चापानि विवेष्टन्ते च लक्ष्मण ॥५
यादृशा इह कूजन्ति पक्षिणो वनचारिणः ।
अग्रतो नो भयं प्राप्तं संशयो जीवितस्य च ॥६
संप्रहारस्तु सुमहान्भविष्यति न संशयः ।
अयमाख्याति मे बाहुः स्फुरमाणो मुहुर्मुहुः ॥७
संनिकर्षे तु नः शूर जयं शत्रोः पराजयम् ।
सुप्रभं च प्रसन्नं च तव वक्त्रं हि लक्ष्यते ॥८
उद्यतानां हि युद्धार्थं येषां भवति लक्ष्मण ।
निष्प्रभं वदनं तेषां भवत्यायुःपरिक्षयः ॥९
अनागतविधानं तु कर्तव्यं शुभमिच्छता ।
आपदं शङ्कमानेन पुरुषेण विपश्चिता ॥१०
तस्माद्गृहीत्वा वैदेहीं शरपाणिर्धनुर्धरः ।
गुहामाश्रय शैलस्य दुर्गां पादपसंकुलाम् ॥११

5 [a]) Ś1 D5 सधूम्र(D5 °म्रः)श्वसनाः सर्वे, Ñ2 V B D1-7 सधूमा इवधूमैः, D1 सधूमाः धूसराः सर्वे —[b]) Ñ2 V B D6-7 महा (for मम) Ś1 Ñ1 D1-3 [अ]भिकाङ्क्षिण, Dg1 Dt1 Dm1 D4-8 Cm [अ]भिनन्दिता (for [अ]भिनन्दिन) —After 5[ab] T2 ins

411* रुक्षःपाप्रमृगाः सर्वे नदन्ति विकृतस्वरैः ।

—[cd]) D2 जातानि (for चापानि) Dg1 Dt1 D2-3-6 T1 G2 M3 Ct विचेष्टन्ते, Dm1 D8 G2 चे(G3 वे)ष्टन्ति, D1 प्रसर्पन्ति (for विवेष्टन्ते) M1 चेष्टते चापि लक्ष्मण (for [d]) Ñ2 V B D6-7 रुक्मपृष्ठमिदं चापि चाप विस्फुरतीव मे —After 5 D1-4 ins Ñ2 V B1-4(marg) D6-7 ins after 9

412* निमित्तानि च पश्यामि शरीरे पार्थिवात्मज ।
आत्मनो यानि तान्याहुर्घोर प्राणनिबर्हणम् ।

[(l 1) D1 प्रपश्यामि D3 च पश्याम (for च पश्यामि) —(l 2) B4 प्राण (for प्राणि) D3 घोरप्राणिनिबर्हण (for the post half) D1 आत्मन पाणिना पापा घोरा प्राणनिबर्हणम्]

6 [a]) G2 मम, M2 इव (for इह) Ś1 Ñ1 D1-3-6 यादृशा हि(Ñ1 यथा च) विकूजन्ति, Ñ2 V B D6-7 यथा च नि(V2 B वि)नदन्ती मे —[c]) D1 भूरा, Cm [अ]भय (for भयं) Cv प्राप्त (for प्राप्तं) Ñ2 V1 B D6-7 M2 अत्युग्र(B2 सयश्च) नो(M3 हि) भय घोर(Ñ2 M2 प्राप्तं) —[d]) V1 B1 मे, G1 तु (for च)

7 Ñ2 om 7 Dg1 reads 7[ab] in marg —[a]) Ś1 Ñ1 D3 च (for तु) Ñ2 V1 B D6-7 सुतुमुल, D1 G1 तु महान् (subm) (for तु सुमहान्) Dm1 D2 G2 M1 स(M2 सु) संप्रहार सु(M1 °रस्तु)महान्, T2 सुमहांस्ते भविता —[b]) Ñ2 V1 B D6-7 भवितह (for भविष्यति) Ñ2 सदारुण, D2 सुदारुण (for न संशय) —[cd]) Ś1 आख्याति दक्षिणो बाहु, D1 भयं सख्यस्तु मे बाहु (for [c]) G2 न संशय (for मुहुर्मुहु) Ñ2 V1 B D6-7 यथा स्फुरत्ययं बाहुर्दक्षिणो मम लक्ष्मण

8 [a]) M3 सन्निकृष्टश्च (for सन्निकर्षे) Dg1 च मे शूर, D2 च नो वीर, D2 यत्ने वीर, M3 तु नो वीर (for तु न शूर) D3 संपत्ते सन्निकर्षं त, M3 सन्निकर्षस्तु नो वीर —[b]) Dg1 D3 M1-3 जय शत्रो (D3 °त्रु) पराजय —For 8[ab], Ś1 Ñ V B D6-7 subst

413* सन्निकृष्टश्च नो वीर जय शत्रो पराजय ।

[Ś1 Ñ2 सन्निकर्षेषु B4 ते वीर Ś1 Ñ1 शत्रु (for शत्रो)]

—[c]) Ś1 सुप्रभाव, V सुप्रभ सु, Dg1 D1 T2 Cm g k सप्रभं च, D3 प्रसभ च (for सुप्रभ च) —[d]) Ñ2 च लक्ष्ये, D4 M1 च लक्ष्यते, T2 हि लक्ष्मण (for हि लक्ष्यते) Ñ1 V B D6-7 यथेद वदन तव (V2 B3 मम) D1-3 वदनं तव लक्ष्यते

9 [a]) Ś1 उद्धतानां, N2 D6-7 तद्गतानां V उद्यताना (for उद्यतानां) Ñ1 तु, B2 M3 च (for हि) Ś1 Ñ V B D2-3-8 युद्धाय T2 युद्धार्थमुद्यताना हि —Ñ1 om 9[bc] —[b]) Ś1 तेषां, Dg1 T2 G2 पुपा (for येषां) D7 लक्ष्मण (for लक्ष्मण) —[c]) M2 (after corr sec m as in text) निष्प्रभच्छादन (for निष्प्रभं वदन) Ś1 D1 दीप्त (for तेषां) —[d]) V1 Dg1 Dm1 D4-8 T2-3 M1-2 (after corr sec m) परिक्षये Ś1 Ñ1 D2-3 ते(Ñ1 ये)षा विद्यात्पराजय —After 9 Ñ2 V B1-4(m) D6-7 ins 412* —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4-8 S ins

414* रक्षसा नदतां घोर श्रूयते हि महाध्वनि ।
आहताना च भेरीणा राक्षसै क्रूरकर्मभि ।

[(l 1) Dg1 नदता Dt1 D5 घोष, G2 घोर (for घोर) Dg1 Dt1 D5(s)च D8 T G2 च (for हि) M3 महाध्वनि —(l 2) T2 om च (subm)]

10 [a]) Ś1 Ñ1 D2-3 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 D3 शुभलक्षण, Ñ2 V B D6-7 इह(V1 °ति) लक्षण, D3 शुभदर्शन, T1-3 G1-2 M2 जयमिच्छता Dg1 reads 10[cd] in marg —[c]) Dg1 शङ्कमानेन, D1-3 तर्कयमेन (for शङ्कमानेन) Ś1 Ñ1 D2 आपत्(Ñ1 उप, D2 अप)दश सदा वीर, B4 आपदा शङ्कमानेन —[d]) D1 विजानता

11 [a]) Ś1 Ñ1 D2-3 स्व गृहीत्वा तु वैदेहीं, Ñ2 V B D6-7 तस्मात्सीता गृहीत्वा त्व, D1 स्व सीता गृह्य वैदेहीं —[b]) B4 Dg1 शरपाणि (for °पाणिर्) —[c]) Ś1 Ñ1 D2-3 आविश, B1-3 (before corr as in text) (for आश्रय) M1 भद्रे त (for शैलस्य) —[d]) D6-7 दुग (for दुर्गां) Ś1 Ñ V B2-3 D2-4-7 M3 सवृता B4 D1 सकट (for संकुलाम्) —For 11[cd], T2 subst

415* गुहामाश्रय सौमित्रे शीघ्रेण वचनान्मम ।
शैलराजस्य महती दुर्गां पादपसंकुलाम् ।

प्रतिकूलितुमिच्छामि न हि वाक्यमिदं त्वया ।
शापितो मम पादाभ्यां गम्यतां वत्स माचिरम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सह सीतया ।
शरानादाय चापं च गुहां दुर्गां समाश्रयत् ॥ १३
तस्मिन्प्रविष्टे तु गुहां लक्ष्मणे सह सीतया ।
हन्त निर्युक्तमित्युक्त्वा रामः कवचमाविशत् ॥ १४
स तेनाग्निनिकाशेन कवचेन विभूषितः ।
बभूव रामस्तिमिरे विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ॥ १५
स चापमुद्यम्य महच्छरानादाय वीर्यवान् ।
बभूवावस्थितस्तत्र ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ॥ १६
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च सह चारणैः ।
ऊचुः परमसंत्रस्ता गुह्यकाश्च परस्परम् ॥ १७ G 3 30 20 B 3 24 22 L 3 29 19

—After 11, Ñ2 V2 B D5 7 ins

416* अत्र त्वं शस्त्रसम्पन्नो वैदेह्या सह लक्ष्मण ।
उत्पातानां भयं घोरं नैव द्रक्ष्यसि च स्वयम् ।
अवस्थावहितश्चात्र ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ।

[B3 om (hapl) l 1-2 B2 4 read l 3 before l 1 —(l 1) V2 B1 3 4 तत्र (for अत्र) G(ed) सह सवम (for सह लक्ष्मण) —(l 2) B3 अपातांश्च, G(ed) आगतानां (for उत्पातानां) B1 3 4 [प]श्यद् (for [प]श्य) —B3 om l 3]

12 a) D3 4 Cm*p* प्रतिकूलितुम् Ñ2 D5 7 प्रतिकूलया वाक्य, V B1 2 प्रतिकूलयितुं तुष्य, B3 4 प्रतिकूलितुमेष्य, G(ed) प्रतिकूल तु दक्ष्य —b) Ś1 Ñ1 D2 3 न तु, Ñ2 V B D5 7 नैव (for न हि) D5 7 वाच्यम् (for वाक्यम्) Ś1 Ñ1 D3 अह, D1 इह (for इद) —c) Ś1 Ñ1 D2 3 शा(Ś1 स्या)पित एतत्असि मया, V B D5 7 शापितो ह्यसि पद्भ्या(B °वया) मे, D1 शपथैर्मम पद्भ्या तु, M2 शापितो मम पद्भ्यां तु, M3 शापितोऽसि मम प्राणैर् —d) Ś1 Ñ1 V B3-4 D2 3 6 7 वीर, B1 धीर, Dm1 D8 G तत्र (for वत्स) B2 नो चिर, —After 12 V B3 4 ins

417* उत्तर न च वक्तव्य वीर्यज्ञोऽसि ममानघ ।

[G(ed) च न (by transp) B4 कर्तव्य (for वक्तव्य) V ममानघ, G(ed) ममानघ]

while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 8 S ins after 12

418* त्वं हि शूरश्च बलवान्हन्या ह्येतान्न संशय ।
स्वयं तु हन्तुमिच्छामि सर्वानेव निशाचरान् ।

[(l 1) M3 शक्तश् (for शूरश्) D1 M2 दान्तश्च M3 शस्त्रश्च (for बलवान्) Dg1 Dt1 D1 6 T2 एतान् (for ह्येतान्) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T2 G3 स्वयं हि, M1 तावद्, M3 अहं तु (for स्वयं तु) G3 M2 3 एतान् (for एव)]

13 a) Dm1 D8 स (for तु) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 सीतामादाय लक्ष्मण —c) N2 V1 D5 7 शरम् (for शरान्) Ś1 Ñ1 D2 3 सशर धनुरादाय —d) Ś1 V1 गुहादुर्गं Ñ2 B D5 7 उपाश्रयत्, V1 अपाश्रयत्, G1 समाश्रित (for समाश्रयत्)

14 a) D1 च (for तु) N2 V B D5 7 गुहां प्रविष्टे तु (by transp) —b) Dg1 सीतया सह (by transp) —cd) Ś1 D2 हुतैतयुक्तम्, D1 3 हुत निर्जितम्, D1 T2 हुत नियतम्, Cv r m g k t as in text (for हन्त निर्युक्तम्) Ś1 आदधे, Ñ1 D2 3 आददे, D1 आक्षिपत् (for आविशत्) Ñ2 V B D5 7 राघव कृतमित्युक्त्वा बबन्ध (V1 ररक्ष) कवच दृढं

15 a) D1 [अ]र्क (for [अ]ग्नि) Ś1 D1-3 -प्रकाशेन, Ñ2 विकाशेन (for निकाशेन) —b) Ñ1 समावृत (for विभूषित) —cd) Ś1 D3 M3 रामस्तिमिर, D2 तिमिर सर्व, G3 तिमिरे रामो (by transp) (for रामस्तिमिरे) Ñ2 V1 B D5 7 स्थान रामस्तिमिर, D1 विधूय तिमिर घोर (for c) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T2 3 M1 3 महातमिर D1 बभूवार्क (for विधूमोऽग्निर्) Ś1 Ñ2 V B D3 5 6 7 M3 विधूयार्क(B1-3 °मार्क, D2 °यार्कम्, M3 °याग्निर्) इवोदित (for d) Ñ1 घनान्धकारतिमिरे यथार्क इवोदित

16 a) D4 T2 महात्र (for महच्) D8 समुद्यम्य महच्चाप —b) Ś1 चापम् (sic) (for शरान्) Ñ1 D2 3 चादाय (for आदाय) N2 V B D5 7 M3 शरास्त्रा(B1 °शना)दृतिविभ्रमान् —c) Ñ2 V B D5 7 रामो (for तत्र) Ś1 Dt1 D2 6 Ct सबभूवा(D3 ततो वीर)स्थितस्तत्र —After 16 Ś1 N1 B2 4 D2 3 ins

419* सधूमशिखराश्चास्य तूणस्था जज्वलु शरा ।
पर्वतानामिवोपेत्य सूर्येऽस्त समुपागते ।
द्विगुण पौरुष चास्य तेजश्च प्रत्यपद्यत ।
ऊर्मय सागरस्येव यथा पर्वणि पर्वणि ।

[(l 1) Ñ1 B3-4 स(Ñ1 शि)धूमा सशिखा(Ñ1 *शिखा, B4 सशिरा)श्चास्य D3 विधूमाश्चाग्निशिखाश्च (for the prior half) —B2 repeats l 2-4 after l 2 of 423* —(l 2) B2 3 पर्वतस्था (for पर्वतानाम्) B2 (second time) पर्वतादिव ॰॰, B4 पर्वतस्था इव चैवास्य (for the prior half) B2 4 (first time) सूर्येऽस्ते (for °ऽस्त) Ñ1 सूर्ये वास्तमुपागते (for the post half) —(l 3) B2 3 (both times) 4 तेन (for चास्य) B2 तेजमथाभ्यवर्धत, B2 (first time) तेजश्चास्य वर्धत (subm), B2 (second time) 3 तेजश्चास्याभ्यवर्धत D2 तेजश्च प्रतिपद्यत, D3 तेजसा समपद्यत (for the post half) —(l 4) N1 D3 उदय, B2 3 (both times) रामस्य (for ऊर्मय) B2 3 (first time) पर्वणि सुदिने रवौ (B2 विधौ), B2 (second time) 4 पर्वण्यसुदिने रवौ (for the post half)]

17 a) Ś1 N V B D2 5 6 7 ततोऽपि (B2 °वाश्च) गन्धर्वा —b) Dm1 D8 M2 3 परमर्षय (for सह चारणैः) —After 17ab Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 S ins

G 3 30 21 B 3 24 23 L 3 29 20 चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् । एकश्च रामो धर्मात्मा कथं युद्धं भविष्यति ॥ १८

420* समेयुश्च महात्मानो युद्धदर्शनकाङ्क्षया ।
ऋषयश्च महाभागा लोके ब्रह्मर्षिसत्तमाः ।
समेत्य चोचुः सहितास्तेऽन्योन्यं पुण्यकर्मणः ।
स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्योऽस्तु लोकानां ये हि संमताः ।
जयतां राघवो युद्धे पौलस्त्यान्रजनीचरान् ।
चक्रहस्तो यथा युद्धे सर्वानसुरपुंगवान् ।

[For this, cf 3 22 26-28 —(l 1) Dg1 समीयुश्च, G1 समेताश्च (for समेयुश्च) Dm1 D8 चारणेश्च (for च महात्मानो) Dg1 om (hapl.) from the post half of l 1 to the prior half of l 2 D4 T G1,2 काङ्क्षिण (for °काङ्क्षया) —G3 M1 om l 2-6 —(l 3) D4 T2 G1 अन्यो4 (for तेऽन्योन्य) D4 पुण्यकर्मिण —(l 4) Dt1 D4,6 T1,3 G1 M3 Cm p k t स्वस्ति गोब्राह्मणानां च D5 M2 स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्यस्तु, Cm as above (for the prior half) Dg1 T3 Cr m g k t येभ्य-, Dt1 D4 G1 M3 येषां T3 ये च (for ये हि) Dt1 D4 संस्थिता (for संमताः) M3 लोकास्तिष्ठन्तु शाश्वताः (for the post half) —(l 6) G1 स तु हस्तो (sic) (for चक्र°)]

—Thereafter Dm1 D8 G2 cont

421* एवमाचक्षते यत्र सुमहत्या परस्परम् ।
जातकौतूहलास्तत्र विमानस्थाश्च देवताः ।
ददृशुर्बाहिनीं तथा राक्षसानां महायुधाम् ।
[(l 1) = 3 22 29^{ab}
—(l 2) = 406*
—(l 3) = 3 22 29^{cd}]

—^{c}) N1 Dm1 D2,8 G2,3 M2 सततं (for सत्रस्ता) —For 17^{cd}, Dg1 Dt1 D4,6 T G1 subst while Dm1 D8 G2 ins after 17

422* एवमुक्त्वा पुन श्रोत्रुत्पत्तोरच च परस्परम् ।

[Dg1 T3 श्रान्तैव (for आगेवर) Dm1 D8 G2 रामनालोक्य चाग्ने (for the post half)]

18 ^{b}) N2 D4,8 राक्षसा भीमविक्रमा —^{d}) V1 करिष्यति (for भविष्यति) —After 18 Ś1 V V B D2,3,5,7 M2 (l 1-2 only) ins, while M3 ins after l 6 of 424*

423* रामो नो विदितो योऽयं यथा च वसुधा गतः ।
स तुरंगं न तु संग्राम काहन्याश्चयित मतः ।
नेदन्तोऽस्य पटुरन्या रक्षसा कामरूपिणाम् ।
नानाविकृतवक्त्राणां रामाश्रममुपागमन् ।
तिष्ठ राम हतो सालि श्रीकान्तहरं समन्ततः ।
क्षिपन्तु मुसरन्या राक्षसा बहुराघवा ।
नानाप्रहरणा घोरा आह्वयन्तो रणं ।
अभिगम्य मुसलन्या सर्वतः पर्यधारयन् ।
निशम्य नु तां दृष्ट्वा राक्षसानां महाचमूम् ।
शस्त्रास्त्राक्षततुण्डा च स तत सन्यवर्तयत् ।
संनिवृत्त तु तं सैन्यमकरयमभयप्रदः ।
विभिद्य महाकायं यथा सूर्ये द्विपादिनाम् ।

[M2 om l 1-2 —(l 1) N2 B4 (s,)पि, B1 न (for नो) Ś1 N1 D2,3 रामं नो विदित B3 रामो विवेचितो M3 राम हि विन्नो (for रामो नो विदितो) N2 युद्ध (for योऽयं) N2 युद्धार्थं, B3 तथा च (for यथा च) Ñ1 D3 वसुधा (for वसुधां) —(l 2) G(ed) मनुष्याश्च V2 B1 च (for तु) M2 नो मत्वा (for मत्वास) M3 कालस्पाद् (for काल्यपाद्) V1 M3 व्यथते मन Ś1 D2 मानुषी हि तनु कृत्वा सहात्मा विष्णु मन, N1 D2 मानुषेति (D3 °घोरि) तन (D3 मति) कृत्वा सहात्मपुरुष मन —After l 2, Ś1 D2,3 ins

423(A)* इति चिन्तयता तेषां रामे च शुभि संस्थिते ।,

while B2 repeats l 2-4 of 419* and then cont

423(B)* ततस्तु सिद्धाः सर्वा सहाप्सरा
युद्धं मे च स* * * * - * ।
क्वोऽस्तु रामस्य रणे महात्मनो
मजन्तु नाशं रिपवश्च संयुगे ।

—Thereafter Ñ1 B3,4 D3 read an addl colophon [*Sarga name* Ñ1 प्रस्थानिक, B3 युद्धप्रवेश, B4 सीता गुहाप्रवेश, D3 रामाश्रमगमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B3 om B4 31 D3 33]

—(l 3) Ś1 नर्दन्ती हि Ñ1 नदन्ती तु, V2 गुरुवतीव N2 नर्दन्ती च, D2 नर्दन्ति, D3 नर्दीव M3 नदंत च L(ed) नदन्ती हि (for नन्दीव) N1 तत (for बहुन) Ś1 D2,3 भीमकर्मणा, Ñ1 पीनवक्षसा M3 कूरकर्मेण (for कामरूपिणाम्) —(l 4) D3 राम श्रयन्त (for °श्रमम्) Ś1 Ñ1 D3 उपाद्रवत, B4 उपागमा B1 राघवं अभ्यागमन् M3 सनन्दाना तदन्तिकं (for the post half) —After l 4 V2 ins (mostly illeg)

423(C)* - * * * * * * - * * * * समापतु ।

—M2 om l 5 —(l 5) D3 रिपो (for हि) Ñ1 हे राम तिष्ठ रामेति (for the prior half) Ś1 N1 D2,3 दृष्ट्वा वित्त ददृशुः (for the post half) —(l 6) M2 मुसलाद्या (for °रन्या) Ś1 N1 D3 शिर (D3 °र) मरा बहुधा युद्धे (N1 °था) विक्षिपन्तस्ततः, D3 विनदमाना बहुधा युद्धे विक्षिपन्ति —After l 6 B1 ins.

423(D)* कः राम कस्य लङ्कायां तस्य दशमुखस्य । (sic)

—B1 om l 7-8 —(l 7) B2,3 आहूय (for आह्वयन्) Ś1 N1 N2 D2,3 ततस्ते रामम् (Ś1 रामं N2 राघवं), M3 आहूतो युगान्तेऽ L(ed) ततस्ते राघवाश्च (for the post half) —N2 om l 8 —(l 8) D3 अभिगम्य तु (for अभिगम्य तु) Ś1 N1 D2,3 अभिवृत्य(D2 °त्य) क्रुद्धा सहसा परिवव्रुः (D2 ते) —(l 9) M3 बहुधा राघवो चमू (for the post half) Ś1 Ñ2 N2 D2,3 निवर्तमान (N1 N2 °ना), तु सान्द्रा तु (N2 स)बहुधाजम्भनम —(l 10) Ś1 D3 सायकाः, N1 नीलदृष्ट्वा, N2 करवे M2 मौर्यार्य (for सम्यक्) Ś1 संयुक्त, N1 कुर्वन्तु, D3 मुमुक्षः, L(ed) मुमुक्षिः (for कुर्वन् च) N2 om स (subm) N2 B1 M3 सुचारूपं, D3 संनिवर्तयन् (for

ततो गम्भीरनिर्ह्रादं घोरवर्मायुधध्वजम् ।
अनीकं यातुधानानां समन्तात्प्रत्यदृश्यत ॥ १९
सिंहनादं विसृजतामन्योन्यमभिगर्जताम् ।
चापानि विस्फारयतां जृम्भतां चाप्यभीक्ष्णशः ॥ २०

विप्रघुष्टस्वनानां च दुन्दुभींश्चापि निघ्नताम् ।
तेषां सुतुमुलः शब्दः पूरयामास तद्वनम् ॥ २१
तेन शब्देन वित्रस्ताः श्वापदा वनचारिणः ।
दुद्रुवुर्यत्र निःशब्दं पृष्ठतो नावलोकयन् ॥ २२

G 3 30 30-
D 3 24 31
L 3 29.30-

सम्यक्वचेयत्र) N₂ D₅.₇ राट मैन्य वर्कयत् (for the post half) —(l 11) Ś₁ तुनिवाश V₁ च (for तु) —(l 12) Ñ₁ पीडित (for पिण्डित) Ś₁ D₂ ₃ द्रुमवर्मा M₂ चामवज्जीव (for मेघसन्नाद) Ś₁ Ñ₁ D₂.₃ M₂ यथा पूर्वो(Ñ₁ D₂ M₂ °य, D₃ °याद्)विशालिना (for the post half)]

while Dg₁ Dt₂ Dm₁ D₂ ₆ ₈ S (M₃ after 423*) ins after 18

424* इति रात्रौ च सिद्धा सगणाश्च द्विजर्षभाः ।
जातकौतूहलास्तस्थुर्विमानस्थाश्च देवताः ।
आविष्टं तेजसा रामं संग्रामशिरसि स्थितम् ।
दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि भयाद्विव्यथिरे तदा ।
रूपमप्रतिमं तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः । [5]
बभूव रूपं क्रुद्धस्य रुद्रस्येव पिनाकिनः ।
इति संभाष्यमाणे तु देवगन्धर्वचारणैः ।

[(l 1) G₂ M सर्वे (for सिद्धा) T₂ सगणात् (for सगणाः) M₂ ₃ द्विजाश्च (for द्विजर्षभाः) T₂ इति देवगणं सर्वे सिद्धाश्च द्विजपुंगवाः —(l 2) = 406* M₁ कृत (for जात) G₂ M₃ तत्र (for तस्थु°) —D₁ ins l 3-4 after 19 D₆ T₂ G₁ M₃ read l 3-4 here for the first time repeating them after 27 —(l 3) D₆ T₁ M₃ (second time) प्रादुः (for आ°) —(l 4) Dm₁ तं दृष्ट्वा सर्वभूतानि (for the prior half) D₇ ₈ T₁ G₁ M₃ (all except D₁ second time) भयात्ति (D₆ °ति)प्रदुद्रुवुः (D₁ °विव्यथुः) (for the post half) —D₁ om l 5 7 —(l 5) T₂ M₁ रूपमप्रतिमस्यास्य (M₁ °य च) (for the prior half) —(l 6) G₂ M रुद्रस्य क्रुद्धस्य (by transp) Dg₁ Dt₁ D₆ T₂ M Cmp महात्मनः (for पिनाकिनः) —After l 6 M₂ ins 423* —G₁ ₂ M om l 7 Dg₁ reads l 7 in marg —(l 7) Dm₁ D₆ स भाष्यमाणे D₆ T₁ ₂ संभाष्यमाण (for संभाष्य°)]

19 Dg₁ transp 19^ab and 19^cd D₁ reads 19 (followed by l 3 4 of 424*) after 27 —^a) Ś₁ Ñ₁ V B तं तु Ñ₂ D₅.₇ तत्र (for ततो) N₂ D₅ निर्घोष (for निर्ह्राद) D₁ ददृशुः भीमनिर्ह्रादं D₃ ₈ गम्भीरविनिर्ह्राद —^b) D₁ वर (for घोर) Ñ₁ B₁ ₃ ₄ Dt₁ D₂ ₆–₈ T₁ चर्म, V D₃ कर्म (for वर्म) —^d) V₂ समदृश्यत B₁ ₃ पर्यदृश्यत, Dt₁ D₃ ₆ प्रत्य(D₃ °त्यु)पद्यत (for प्रत्यदृश्यत) —After 19 B₁–₄ ins while M₃ ins after 24^ab

425* अधनात्कम्पितास्तत्र सविद्युत्पादपर्वतम् ।
दीप्तप्रतापतरितमिव रक्षः सैन्यमदृश्यत ।

[(l 1) B₂ M₂ सवेग (for सविद्यु°) —(l 2) B₂ दीप्त]

20 D₁ om 20-24 —^a) Ś₁ N₁ V₁ B₁ D₂.₃ M₂ घोरस्वना(D₂ M₁ °ना)दान्, V₃ B₂–₄ घोरस्वन(B₁ °नान्) Dg₁ सिंहनादान्, Dt₁ D₆ घोरालापान्, Dm₁ D₆ T₂ G₁ ₃ विरावास्तान् (for सिंहनाद) Ñ₂ D₅ ₇ घोरस्वनानुसृजतां —^b) Ś₁ Ñ₁ D₂ ₃ अभिधावतां, Dt₁ D₆ T₂ Ct °गच्छतां (for °गर्जताम्) Ñ₂ V B D₅ ₇ गर्जतां(B₂ ₃ °र्जित) चाप्य भीक्ष्णशः —^c) G₁ चापांश्च (for चापानि) D₄.₅ ₇ चां(D₁ *) स्फारयतां (for विस्फार°) —^d) Dg₁ जृम्भणं, Dm₁ D₆ G₃ गर्जतां (for जृम्भतां) M₂ ₃ अपि (for चापि) Ñ₂ V B₁–₃ D₅ ₇ मुहुर्मुहुः, B₄ Ck tp पुनः पुनः (for [अ]प्यभीक्ष्णशः) G₃ गर्जतां च भीक्ष्णशः (sic)]

21 D₁ om 21 (cf v l 20) —^a) Dg₁ Dm₁ D₆ T₂ G₁ विप्रहृष्ट (Dg₁ °हृ) M₃ Ch (also as in text) °हृष्ट (for विप्रघुष्ट) M₂ विक्रुष्ट हसतां चैव —^b) Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₆ ₈ T₁ ₂ M₁ दुन्दुभीं(D₆ ₈ °भि T₁ ₂ M₂ °भीं) श्चापि (Dg₁ Dt₁ D₆ °पि) T₂ घोरदुन्दुभि, G₂ M₂ ₃ दुन्दुभीनां च (for °भींश्चापि) —For 21^ab Ś₁ Ñ₁ D₂.₃ subst

426* प्रहृष्ट हसमानानां गर्जतां चाभिधावताम् ।

[D₂ प्रहृष्टमसमानानां (for the prior half) Ś₁ नदतां (for गर्जतां) Ñ₁ D₂ चाभिमानिनां]

while Ñ₂ V B D₅ ₇ subst for 21^ab

427* विहृष्ट समहृष्यतामन्योन्यमभिगर्जताम् ।

[V₁ B₂ ₃ विहृष्ट V₂ विक्रोशतां B₁ ₄ विहृष्टानां (for विहृष्ट)]

—^c) Ś₁ Ñ₁ V₂ स तुमुल, B₁ अत्युल्बणो, Dg₁ T₂ G₁ M₂ स विपुल, Dt₁ Dm₁ D₆ ₈ G₂ M₃ सुविपुल D₆ तु तुमुल, G₃ तु विपुल M₂ सुविपुल (for सुतमुल) N₂ V B D₅ ₇ M₂ ₃ नाद (for शब्द)

22 D₁ om 22 (cf v l 20) —^a) Ñ₂ V₂ B D₅ ₇ नादेन (for शब्देन) G₁ सत्रस्ता (for वित्रस्ता) —^b) Ś₁ N₁ D₂ ₃ तापसा Dt₁ D₆ त्रासिता (for श्वापदा) Ś₁ मद्य चारिण (sic) (for वन°) —After 22^ab B₂ reads 24^cd for the first time repeating it in its proper place —^c) Dm₁ D₅ ₆ ₈ T G M₂ नि शब्दा (for नि शब्द) Ñ₂ V₂ B D₅ ₈ बहुधा बहवो यत्र (V₂ नश्यु) V₂ बहुधा बहु धावत —^d) Ś₁ V₂ B₄ T₂ G₂ M₂ पृष्ठतो न स्म(V₂ चाव)लोकयन् D₂ तापसाश्च व्यलोकयन् —After 22 Ś₁ Ñ V B D₂ ₃ ₅ ₇ ins while M₃ cont after 429*

428* अभवच्चित्रयुद्धं सुमहत्तामरेण च भूतले ।
मारुतः प्रतिकूलश्च राक्षसानां वधौ तदा ।

G 3 30 32 / B 3 24 31 / L 3 29 32

तच्चनीकं महाघोरं रामं समुपसर्पत ।
धृतनानाप्रहरणं गम्भीरं सागरोपमम् ॥ २३
रामोऽपि चारयंश्चक्षुः सर्वतो रणपण्डितः ।
ददर्श खरसैन्यं तद्युद्धाभिमुखमुद्यतम् ॥ २४
वितत्य च धनुर्भीमं तूण्याश्चोद्धृत्य सायकान् ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २५
दुष्प्रेक्ष्यः सोऽभवत्क्रुद्धो युगान्ताग्निरिव ज्वलन् ।
तं दृष्ट्वा तेजसाविष्टं प्राव्यथन्वनदेवताः ॥ २६
तस्य क्रुद्धस्य रूपं तु रामस्य ददृशे तदा ।
दक्षस्येव क्रतुं हन्तुमुद्यतस्य पिनाकिनः ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 3 सञ्चात, B2 सुसत्त्वन, M2 [अ]भिसत्त्वन, G(ed) [ए]व सहत (for च सहत). —(l 2) Ś1 Ñ1 D2 3 अभूत् (for बभौ)]

23 D1 om 23 (cf v l 20) —^{a}) Ñ2 V B D5 7 G2 M1 2 तद्(V1 °द्रा)नीकं, Dt1 Dm1 D6 8 तद्बलानीकं (for तच्चनीकं) Ñ1 महाबाहु, Dg1 °घोर (for °वेग) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 राम(Ś1 °मे) समुपचक्रमे, Ñ2 V B D6 7 उपासर्पत राघवं, Dt1 Dm1 D6 8 रामं समनुवर्तत, G1 2 M1 राघवं समसर्पत, Cg as in text —D8 om 23^{c}-24^{b} —^{c}) Ś1 D2 धृतनानाप्रहरणैर् —^{d}) Ś1 Ñ B D5 6 7 M2 वर्धमानार्णवोपमं —After 23 M2 ins

429* तिष्ठ राम हतोऽसीति क्रोशमाना समन्ततः ।
अभिपत्य सुसंक्रुद्धा सर्वत परिवारयन् ।
तत्तु सागरसंकाश घोराणां पिशिताशिनाम् ।
राममाह्वयता सख्ये सेनानीकमभिष्टुत ।
सिंहनाद विसृजता तिष्ठ तिष्ठेति भाषताम् ।
चापानि विस्फारयता क्ष्वेलता हसतामपि ।
असिशूलाम्भ्रमयता गर्जता क्रोशतामपि ।
तथा शब्द स सुमहान्पूरयामास तद्वनम् ।
उत्पेतुश्चैव नादेन श्वापदाश्च वयांसि च ।
शब्दादानि च घोराणि ज्ञात्वा त रामसाधमम् ।

—Thereafter M2 cont 428* and then further cont

430* तऽहीनवचा गृहना राममेक निघासव ।
नानायुधधरा सर्वे वर्धमानार्णवोपमा ।

24 D1 om 24 (cf v l 20) D8 om 24^{ab} (cf v l 23) —^{a}) Ñ1 D2 विहरन्, Dg1 Dm1 D5 चालयन् (for चारयन्) Ś1 D2 रामो हि (D2 °पि) विहरन्स्वक्ष, G3 रामो विचारयंश्चक्षु —B1 repeats here 24^{cd} (cf v l 22) —^{c}) Dg1 M2 स (for तद्) —^{d}) D1 उपस्थितं, Cg उपस्थितम् (for उद्यतम्) Ś1 Ñ1 D2 3 समतायुद्धकाङ्क्षिणं, Dg2 G3 M1 त(G3 प)द्युद्धाभिमुखोद्यत(Dg1 °मे) Dt1 D8 T1 G3 युद्धायाभिमुखो गत (T1 G3 °गतं). —For 24, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

431* ततो ददर्श काकुत्स्थो रक्ष सैन्यमुपागतम् ।
सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्युद्धाभिमुखमात्मन ।

[(l 1) M2 तददर्श ततो राम (for the prior half) V1 B1 M2 खर (for रक्ष) —(l 2) M2 युद्धायाभिमुखमात्मन (for the post half)]

25 ^{a}) D5 विकृष्य, G1 विनाम्य (for वितत्य) Ś1 Ñ1 D2 3 विनाम्य च(Ś1 विनाम्यैव, D2 विनम्य च, D3 सुधन्वानो) धनुर्घोरं, Ñ2 V B D5 7 G(ed) विगृह्य(V2 विसृज्य, B1-3 विसृज्य, G(ed) निगृह्य) पाणिना चाप, M2 वितत्य तु धनुर्दिव्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M2 तूणाद्(D1 °णो)द्धृत्य, Dg3 Dm1 G3 Cg तूण्योश्चो°, T1 तूण्या चो°, T2 तूण्यामुद्धत्य (for तूण्याश्चोद्धृत्य) Ñ2 D3 3 M2 सायकं (for सायकान्) —^{c}) M2 चापि (for तीव्र) —For 25^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

432* बभूवावस्थितो योद्धु ज्यास्वनै पूरयन्दिश ।
हस्तिव स्थित श्रीमान्पुरस्तात्सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) B2 रामो (for योद्धु) V1 स्वनैरा (for ज्यास्वनै) —(l 2) V B1 2 एव (for इव) D5 [आ]स्थित (for स्थित) V1 एव (for सव)]

26 D1 om 26 —^{a}) Dg1 Dt1 Dm1 D2, 4 8 च (for सो) Ś1 D2 3 क्रोधाद्, Ñ1 दीप्त्या (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D5 7 पुनश्च रोषदुष्प्रेक्ष्यो —^{b}) G2 3 [उ]ज्ज्वलन्, M2 [उ]-त्थित (for ज्वलन्) D4 रामो द्याग्निरिवोज्ज्वलन् —^{c}) Ñ2 V B D5 7 युक्त, Dg1 विद्ध (for [आ]विष्ट) D8 त दृष्ट्वा सहसोद्विग्ना —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 M2, 3 व्यथुर्, Dg3 Dm1 D4 8 T G1 2 M1 Cl प्राद्रवन्, Ct as in text (for प्राव्यथन्) Ś1 Ñ1 D2 3 नैकशतशो भा (for वनदेवता)

27 Ś1 Ñ1 D2 3 om 27^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 27^{ab} and 27^{cd} —^{ab}) Ñ2 V B D5 7 तस्य रक्षस्य, D1 तथा क्रुद्धस्य, M2 क्रुद्धस्य तस्य (by transp) (for तस्य क्रुद्धस्य) Ñ2 V B D5 7 तु सुरा, Dg1 D4 रूपं तद्, G1 रूपं च (for रूपं तु) M2 रामस्य रूपं तु (by transp) Ñ2 V1 B D2, 7 T G1 ददृशुस्, D8 दृश्यते (for ददृशे). G(ed)

२४

अवष्टब्धधनुं रामं क्रुद्धं च रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खरः सह पुरःसरैः ॥ १
तं दृष्ट्वा सगुणं चापमुद्यम्य खरनिःस्वनम् ।
रामस्याभिमुखं सूतं चोद्यतामित्यचोदयत् ॥ २

स खरस्याज्ञया सूतस्तुरगान्समचोदयत् ।
यत्र रामो महाबाहुरेको धुन्वन्धनुः स्थितः ॥ ३
तं तु निष्पतितं दृष्ट्वा सर्वे ते रजनीचराः ।
नर्दमाना महानादं सचिवाः पर्यवारयन् ॥ ४

G 3 31 4
B 3 25 4
L 3 30 4

यथा (for वस्त्र) —After 27^{ab}, Ñ2 V B1.4 D5.7 ins a passage relegated to App I (No 5) while B2.3 ins it after 27 —^{c}) D1 च (for [ह्र]त्र) —^{d}) Dm1 D4 G3 M1 क्रुद्धस्येव (for उद्यतस्य) D1 कपर्दिन (for पिनाकिन) Ñ1 V B D6.7 उद्यतास्य पिनाकिन ॐ Cv दक्षस्येत्यादौ प्रथम एवकारो द्रष्टव्य । दक्षस्येव क्रतु हन्तु मुद्यतस्य पिनाकिन इति च पाठ ॐ —After 27 D1 reads 19 followed by l 3–4 of 424* —After 27, Ś1 Ñ1 D2.3 M2 ins a passage relagated to App I (No 6) D4 T1 G1 M3 repeat l 3–4 of 424* after 27 —Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.5.6 T G M1.3 ins after 27 while M2 ins after App I (No 6)

433* आकार्मुकाभरणैश्चर्यैश्च
वैवर्णमिश्राग्निमभानवर्णै ।
बभूव सैन्य प्रतिभाशनाना
सूर्यादये नीलमिवाभ्रजालम् ।

[(l 1) G3 आभरण (for °रणैः) Dt1 D8 रथैः T3 °रस्यैः (sic) (for °ध्वजैः) —(l 2) Dt1 D6 तद् (for तैः) Dm1 D8 G3 वाजिभिः (for वनाभैः) T3 ध्वजैश्च सूर्यैरिनचैश्च वर्णैः —(l 3) M3 वर्णै (for सैन्य) D1 यथा तु सैन्य युधि तैन्य तत्ता —(l 4) D1 नच्छन् (for नालम्) Dm1 [अ]भ्रराशि, D4 T1 G1.2 M3 °बृन्द, D1 °राशि (for [अ]भ्रजालम्) T3 नील नवाभ्रराशि]

Colophon D2 om —*Sarga name* Ś1 खरसैन्यस्तम्भ, Ñ1 सैन्यभंग, Ñ2 सैन्यनियाण, V B खरसैन्यदर्शन, D1 राक्षसाभ्युपगम, D2 रामाभ्युपागमन, D5.7 खरसैन्यनियाण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 om Ñ2 D5.7 30 V1 29 V2 30 B2 31 B4 32 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T G M1 24 D1 27 D3 34 M2.3 25 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

24

D2 cont the previous Sarga D1 begins with ॐ, T3 M1 begin with श्रीरामाय नम

1 For 1 4, D1 subst 438* —^{a}) Dt1 M2 (after corr *sec m* as in text) अवष्टम्भ Ñ1 D5 ततो (D2 तु स) दृष्ट्वा (for धनु राम) Ś1 D2 भवितस्तु (D2 अत स्तम्भे) तु च दृष्ट्वा, Ñ1 D2 अवष्टब्ध ततो (D2 तु त) दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 राघव, D6 क्रुद्ध व (for क्रुद्ध च) ॐ Cv अवष्टब्धधनुरिति । धनु शब्दमुकारान्त लिंगानुशासनेन साधु मन्यते ।, Cm धनु शब्द उकारान्तोप्यस्ति ।, Cg धन्यत इति धनु । धन धान्ये इत्यस्माद्धातो भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य उ इत्यौणादिकमूत्रेण उ प्रत्यय । धनुर्धरा च धनुं बिभ्रत्, धनुर्दिवानानि नक्र इति काव्यप्रयोगाच्च ।, Ck उकारान्तोप्यस्ति धनु शब्द इत्यादावेवोक्त ।, Ct उकारान्तोपि धनुशब्दो धनुर्वाचक ॐ —For 1^{ab}, Ñ2 V B D5.7 subst

434* अवष्टभ्य महेष्वासो राममक्लिष्टकारणम् ।
[B2 मैन्धाता (for भूताला)]

—^{c}) V1 आगत्य (for °म्य) —^{d}) Ñ1 सह (sic) (for सह) Ś1 D2.3 G M2 पुर सर Ñ2 V B D7 निशाचरै, D5 निशाचर (for पुर सरै) —After 1, Ñ2 V B1 D5.7 ins

435* स दृष्ट्वा राममत्यर्थं क्रोधमूर्छित ।

2 For 1 4 D1 subst 438* V om 2^{cd} —^{a}) D4 ससर (for सगुण) —^{b}) Dm1 D8 G3 नि (Dm1 नि)स्वन (for °नम्) —For 2^{ab} Ś1 Ñ B D2.3.5.7 G2 M subst

436* स दृष्ट्वा द्विगुण क्रुद्धश्चापमुद्यम्य सत्वरम् ।
[Ś1 D2 M3 स्वर (M3 °स)र Ñ1 D3 G2 M2.3 नस्वन B2 सहरन् (for सत्वरम्)]

—^{c}) Ñ2 V B D5.7 राघव (for रामस्य) Ś1 B1 D3 सूत (for °त) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.3 चोदयस्व युवाश्व इ, Ñ2 V2 B D5.7 M2.3 याहि याह्य (M2.3 चोदयस्वे)त्यचोदयत्, V1 याहि याहीत चाव्रवीत्, G1 चोदयामास राक्षस

3 For 1 4 D1 subst 438* T3 om (hapl) 3^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D7 तु तस्य (for खरस्य) D5 स तु तस्या ज्ञया सूत (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 तानचोदयत्, V2 समनोदयत् (for समचो°) —^{d}) Dg1 D4 T1.2 G1.2 M3 स्थितो धनु (by transp) Ś1 Ñ1 एकस्तु ध्वनत धनु, D3 एकस्तत्तुल धनु, D2 करस्थ धन्वते धनु, T3 धुन्वन्नेको धनु स्थित, M2 युद्धायत्यस्थितोभवत् —For 3^{cd}, Ñ2 V B D5.7 subst

437* ते यत्र शीघ्रगास्तूर्णं यत्र दाशरथि स्थित ।

4 ^{a}) B1.2 निष्पात्य (B2 °त)त, D2 निपातत (for निष्पतत) Ś1 स तु निष्कान्तमालक्ष्य —^{b}) Dg1 Dt1 D4 T2 सबलो, T3 सर्वे च (for सर्वे त).Ś1 Ñ1 D2.3 राघव रिपुघातिन —^{c}) Dt1 Dm1 D4.8 सुघनशत, D3 नर्दमान

G 3 31 9 B 3 45 5 L 3 30 5

स तेषां यातुधानानां मध्ये रथगतः खरः ।
बभूव मध्ये ताराणां लोहिताङ्ग इवोदितः ॥ ५
ततस्तं भीमधन्वानं क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
रामं नानाविधैः शस्त्रैरभ्यवर्षन्त दुर्जयम् ॥ ६
मुद्गरैरायसैः शूलैः प्रासैः खड्गैः परश्वधैः ।
राक्षसाः समरे रामं निजघ्नू रोषतत्पराः ॥ ७
ते बलाहकसंकाशा महानादा महाबलाः ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थं रामं युद्धे जिघांसवः ॥ ८
ते रामे शरवर्षाणि व्यसृजन्रक्षसां गणाः ।
शैलेन्द्रमिव धाराभिर्वर्षमाणा महाघनाः ॥ ९
स तैः परिवृतो घोरै राघवो रक्षसां गणैः ।
तिथिष्विव महादेवो वृतः पारिषदां गणैः ॥ १०
तानि मुक्तानि शस्त्राणि यातुधानैः स राघवः ।
प्रतिजग्राह विशिखैर्नद्योघानिव सागरः ॥ ११

(for वर्तमाना) Ñ1 V1 B1 2 D2 3 नादान् (for -नाद) Ś1 नदमाना महानादा —T2 om (hapl) from 4ᵈ up to महानाद् in the prior half of l 2 of 439* —ᵈ) D3 अजिरथ, M3 सहिता (for सचिवा) —For 1-4 D1 subst

438* ततस्तद्राक्षसं सैन्यं महानादं महास्वनम् ।
ददर्श रामं समरे खरं चोत्तमतेजसम् ।
(3 27 11) { तं रथस्थं धनुष्पाणिं पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
ददृशुः सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ॥

5 T2 om 5 (cf v l 4) —ᵇ) D2 मध्य (for मध्ये) —Dg1 reads 5ᵈ in marg —ᵈ) Ś1 N V B D1 3 5 7 ग्रह, Dg1 T2 [उ]थित, Dt1 [उ]द्गत, Dm1 D4 8 G2 M2 3 [उ]त्थित D6 [उ]द्भूत (for [उ]दित) —After 5 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 G M ins

439* तत्र खरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानादं ननाद समरे खरः ॥

[(l 1) G3 राम प्रति महौजस (for the post half) —(l 2) D4 6 G2 3 M जय (D6 आत, M3 अर्थ) सिद्धः]

6 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 भीमकर्माणं, G1 अभियुञ्जान (for भीमधन्वान) Ś1 Ñ1 D1-3 ततस्त क्रूर (D1 भीम) कर्माण —ᵇ) Ñ2 V1 B2-4 D6 7 क्रुद्ध D1 क्रूरा (for क्रुद्धा) —ᶜ) Ñ2 V B D5 7 नाना (Ñ2 D5 7 शरै) र्नानाविधास्त्रैर् —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 अभ्यवर्षन् (for °र्षन्त) Ś1 सुदुर्जय, Ñ2 V B D5 7 सुदुर्जया, D1 महाबल (for दुर्जयम्)

7 ᵃ) D4 T1 पट्टिसैः, T3 आयुधैश्च (for आयसैः) D2 तत्वैरायसैः प्रासैः (corrupt) —ᵇ) Ñ2 V B D5 7 प्रासखड्ग (Ñ2 °ड्गैः) D1 खड्गैः शूलैः, G1 खड्गैः प्रासैः (by transp) (for प्रासैः खड्गैः) —ᶜ) Dt1 D6 शूर, M3 राजन् (for रामं) —ᵈ) D1 विव्यधुः (for निजघ्नू) N1 द्रोह (for रोष) Ś1 D3 तीव्रविक्रम Ñ2 V B D5 7 M2 3 क्रोधमूर्छिता, D3 तीक्ष्णविक्रमा (for रोषतत्परा)

8 ᵃ) D1 वारिधार (for बलाहक) —ᵇ) B3 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T2 3 G3 महाकाया (for °नादा) Ñ2 V B D5 7 T1 G1 2 M महौजस, D1 महारथा (for महाबला) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-3 अभ्यवर्षंत (for °धावन्त) —After 8ᵇ Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

440* रथैर्वाजिभिरेव च ।
गजैः पर्वतकूटाभैः

[(l 1) M3 आहते (for एव च)]

—ᵈ) Ś1 N V B D1-3 5 7 M2 3 यातुधाना, M1 राम युधि (for रामं युद्धे) D1 वर्षिण, M2 युयुत्सव (for जिघांसव)

9 ᵃ) Ś1 D2 राम, D1 इद (for रामे) G2 दृश (sic) G3 M2 शस्त्र (for शर) —ᵇ) Ś1 ससृज्य, Ñ1 वसृष्ठ (sic) D2 3 6 7 ससृजु (D3 7 °जु) (for व्यसृजन्) Ñ2 V2 B2 4 ससृजुः सुमहाबला, V1 B1 D1 विसृजन्तो (D1 °सा [sic]) महाबला —ᶜᵈ) B1 देवेंद्रम्, B4 शैलेंद्र (for शैलेन्द्रम्) D4 T1 बलाहका (for महाघना) Ñ2 V B D5 7 प्रवर्षंत पयोधरा (for ᵈ) D1 राममेवाभ्यवर्तंत सूर्यमभ्रघना इव

10 T3 om 10 V1 repeats 10ᵃᵇ after 441* —ᵃ) Dt1 Dm1 D4 6 8 G2 3 M1 सर्वैः (for स तैः) Dt1 Dm1 D6 8 T2 G2 3 M1 रामो (for घोरै) D1 राम स तैः परिवृत —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 (second time) D2 3 काकुत्स्थो, Ñ2 V1 (first time) 2 B1 3 4 D5 7 राक्षसैर् (for राघवो) Ñ2 V1 (first time) 2 B1 3 4 D5 7 नूनराक्षस (for रक्षसां गणै) D3 भिन्नगात्रो न विव्यथे, Dt1 Dm1 D6 8 राक्षसैः क्रूरदर्शनैः, T2 G2 3 M1 राक्षसैर्घोरदर्शनैः ꙮ C₉ स तैस्त्वावर्धमेका त्वयम् ꙮ —After 10ᵃᵇ, V1 ins

441* आकाश इव घनैर्नभो नीलाभ्रसंवृत ।

—Dg1 D1 T1 om (hapl) 10ᶜᵈ —ᶜᵈ) Ś1 D2 नदीविभिर्थ, Dm1 D6 G2 घोररूपैर्, D3 तिथिविव T3 गणेष्विव (for तिथिष्विव) Ś1 M2 3 परिषदः (for पारि°) Ñ1 D3 G3 सवृत पार (Ñ1 प) षदा गणैः (for ᵈ) D1 महाविषैर्देवोरैर् महादेव इवेश्वर ꙮ Ct पारिषदा भुजभाव भार्षं ꙮ —For 10ᶜᵈ N2 V B D5 7 subst

442* महादेव पितृवने गणैः पार्षदैरिव ।

11 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 तेषा (for तानि) Ś1 D2 युक्तानि (for मु°) M3 शस्त्राणि मुक्तानि (by transp) (for मुक्तानि शस्त्राणि) —ᵇ) N2 V B D5 7 राक्षसाना (for यातुधानैः) D1 समतत, M2 3 सहसाश (for स राघव) Ś1 N1 D2 3 समततविनिशाचरैः —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 3 M3 काकुत्स्थो, D1 धर्मात्मा, M1 तोयौघ (for विशिखैर्) Ñ2 V B D5 7 स्रो तांसि प्रतिजग्राह —ᵈ) Ñ2 V B D5 7 M1 नदीनामिव (for नद्योघानिव) Ś1 Ñ1 D2 3 नदीवेगानिवोदधि

स तैः प्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रो न विव्यथे ।
रामः प्रदीप्तैर्बहुभिर्वज्रैरिव महाचलः ॥ १२
स विद्धः क्षतजादिग्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
बभूव रामः संध्याभ्रैर्दिवाकर इवावृतः ॥ १३
विषेदुर्देवगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
एकं सहस्रैर्बहुभिस्तदा दृष्ट्वा समावृतम् ॥ १४
ततो रामः सुसंक्रुद्धो मण्डलीकृतकार्मुकः ।
ससर्ज निशितान्बाणाञ्शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १५
दुरावारान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया रामः कङ्कपत्रानजिह्मगान् ॥ १६
ते शराः शत्रुसैन्येषु मुक्ता रामेण लीलया ।
आददू रक्षसां प्राणान्पाशाः कालकृता इव ॥ १७
भित्त्वा राक्षसदेहांस्तांस्ते शरा रुधिराप्लुताः ।
अन्तरिक्षगता रेजुर्दीप्ताग्निसमतेजसः ॥ १८
असंख्येयास्तु रामस्य सायकाश्चापमण्डलात् ।
विनिष्पेतुरतीवोग्रा रक्षःप्राणापहारिणः ॥ १९ G. 3. 31. 19 B. 3. 25. 21 L. 3. 30. 19

---

12 [a]) B2 परिवृतो घोरैर्; D1 घोरैः प्रहरणैर् (by transp.) (for प्रहरणैर्घोरैर्). — [b]) Ś1 भिन्नगात्रैर्. — [c]) Ñ1 स तैः (for रामः). V1 प्रवृद्धैर् (for प्रदीप्तैर्). M1 संप्रदीप्तैर्बहुविधैर्. — [d]) Ś1 Ñ1 D2.3 महीधरः; Ñ2 V1 B4 Dm1 D1.7 महाचलः; V2 यथाचलः (for महाचलः).

13 [ab]) D2 क्षतजाविद्धः M1 क्षतजादिग्धः (for °जादिग्धः). D1 असदेहपरिच्छदः (for [b]). Ñ2 V B D2.7 स दिग्धः सर्वतो रामः शोणितेन व्यराजत. — [cd]) M1 [व]दिवः (for [वा]वृतः). D1 प्रबभौ राघवः श्रीमानशोक इव पुष्पितः. —For 13[cd], Ś1 Ñ V B D2.3.6.7 subst.:

443* दिवाकर इवाकाशे संध्याभ्रैर्बहुभिर्वृतः ।

—After 13, M1 ins.:

444* रामः सुतीक्ष्णैर्बहुभिर्नानाप्रहरणैः शितैः ।
निशाचरैरर्दितोऽपि न चकम्पे न विव्यथे ।
स शोणितपरीताङ्गो गिरिर्गैरिकधातुमान् ।

14 [ab]) Dg1 निपेतुर् (for वि°). Ś1 Ñ V B2-4 D2.3.6.7 सह चारणैः; B1 स * * * * (for परमर्षयः). D1 विषेदुः सर्वभूतानि दृष्ट्वा रामं महौजसं. — [c]) V2 B2 एवं (for एकं). D2 समवेतैर् (for सहस्रैर्). — [d]) V2 युद्धे; B1 M2.3 तथा (for तदा). Ś1 Ñ1 D2.3 दृष्ट्वा रामं; D1 क्रुद्धैः क्रूरैः (for तदा दृष्ट्वा).

15 [ab]) D1 G2 M1 तु (for सु-). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.7 M2.3 ततो (Ś1 D2.3 अथ) रामो महातेजाः (for [a]). Ñ1 अथ रामो महातेजाः शतशोऽथ सहस्रशः; D1 ततः शक्रायुधाकारं तद्विकृष्य महद्धनुः. — [c]) Ñ2 V B D3.7 मुमोच (for ससर्ज). Ś1 D2 G1.2 विविधान्; Dg1 D1 G3 M1.2 विशिखान् (for निशितान्). M1 घोरान् (for बाणान्). D1 विसृजद्विशिखान्रामः. — [d]) Ñ1 तेषु रक्षःस्वशेषतः; Ñ2 V B D3.7 वज्राणीव शतक्रतुः.

16 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1-3.6-8 M2 दुरासदान् (Ñ2 D3 °पदान्; B2 D1 °धरान्; D6 °हारान्; D8 °वारान्; M2 °धान्); T2 दुस्तरान् (for दुरावारान्). M1 दुःसहान् (for दुर्विषहान्). — [b]) Dg1 Lm3 D4.6 T G1.2 M1 (कालदण्डोप°; T1 °दण्ड)मान् (for कालपाशो°). — [c]) Dt1 D2 बद्ध- (for रामः). Ś1 Ñ1 D2.3 क्षिप्रं; Ñ1 परं; सायकान् (D2 °कान्); Ñ2 V B D3.7 बहुधा रामः; D1 रामो नाराचान् (for लीलया रामः). — [d]) M1 नाराचान् (after corr. sec. m. as in text). Ś1 Ñ V B D2.3.6.7 M2.3 शर (D2 विशि)-स्वर्ण (Ś1 Ñ1 D1-3 M2 काञ्चन) भूषणान् (B2.3 °विताम्). Dt1 D2 -प्रज्वलत्काञ्चनभूषणान्.

17 [a]) Ś1 स्वर- (for शत्रु-). D1 -सैन्यानां (for °सैन्येषु). — [b]) D1 संयुगे (for लीलया). Ñ2 V B1 D3.7 वि (B1 नि)-सृष्टाः कंकपत्रिणः. — [c]) Ś1 Ñ1 D2.3 ददृशुः (Ś1 °शुः) समरे प्राणान् (Ś1 सद्यः); D1 आददुः निशितास्तत्र प्राणान्. —D1 om. 17[d]–19[b]. — [d]) G1 काले (for काल-). Ś1 Ñ1 D2.3 कालपाशा इवोद्यताः; Ñ2 V B D3.7 शरा इव तपस्विनां; D1 गरुडः पन्नगानिव. —After 17, D1 ins.:

445* शरा विमुक्ता रामेण विधूम्रा हेमभूषणाः ।
विविशुर्ज्वलिता घोरा महोल्का इव खं तदा ।

18 D1 om. 18–19; D2 om. 18 (cf. v.l. 17). — [a]) Ś1 Ñ V B D3.6.7 ते (for तांस्). — [b]) Ś1 Ñ V B D3.6.7 शरा रुधिर (V1 कनक)मु (B1.3.4 D3 स)षिताः. — [c]) V1 B D2 अंतरिक्ष- (for °रिक्ष-). — [d]) Ñ2 B2 D3.7.8 द्रावा (D2 काला)ग्नि- (for दीप्ताग्नि-). M2 दीप्ता इव हुताशनाः. —After 18, Ñ2 V B D3.7 ins.:

446* ततः शरसहस्राणि मुमोच रघुनन्दनः ।
सुदर्शनसमकाशान्समन्ताद्रजनीचरान् ।

[(L. 2) Ñ2 D3.7 भिदि-; V B1 अद्रि- (for अग्नि-).]

19 D1 om. 19; D2 om. 19[ab] (cf. v.l. 18 and 17 respy.). — [a]) D2 असंख्येय (sic) (for °याम्). Ś1 D2 T1 च, B D3.7 हि (for तु). — [c]) Ś1 Ñ B D3.6.7 महावेगा (for अतीवोग्रा). — [d]) Ś1 Ñ1 रक्षसां प्राणहारिणः; Ñ2 B1-3 राक्षसानां प्रहारिणः. —V D2 subst. l. 1 for 19[cd] and then cont., while Ñ2 B D7 ins. after 19:

447* विनिष्पेतुरमर्षाद्वा केचित्तत्र शिलीमुखाः ।
विभिद्य राक्षसान्सर्वान्विविशुस्ते रसातलम् ।
कश्चिद्रागानि कृत्तानि शिरांसि द्विषतां रणे ।
स्फुरन्त्यासु क्षितौ तानि गां गतानि सहस्रशः ।
रामचापविनिर्मुक्तैः सायकैः रुधिराननैः ।
निकृत्ता राक्षसाः पेतुर्बहवोऽथ सहस्रशः ।

G 3 31 23 B 3 25 21 L 3 30 20

तैर्धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्माणि च शिरांसि च ।
बाहून्सहस्ताभरणानूरून्करिकरोपमान् ।
चिच्छेद रामः समरे शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २०

ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
भीममार्तस्वरं चक्रुर्भिद्यमाना निशाचराः ॥ २१
तत्सैन्यं निशितैर्बाणैरर्दितं मर्मभेदिभिः ।
रामेण न सुखं लेभे शुष्कं वनमिवाग्निना ॥ २२

राक्षसा भिन्नमर्माङ्गा राघवेण महात्मना ।
मुमुचुः सहिता प्राणान्गच्छन्तस्ते परां गतिम् ।

[D7 om l 1 —(l 1) Ñ2 V D5 अत्यन्ता, B1 °न्ना (for °ङ्गा) —(l 2) Ñ2 D5 7 सर्व्°न् (for गतिम्) Ñ2 D5 7 प्राविशत B2 3 प्रविशतो (for अविशन्त) —(l 3) B3 वेविष्ट् (for वा°) B2 केशानिद्राणकृत्तानि (for the prior half) —(l 5) V B2 विमुक्तेषु (V2 °श्च) (for विनिर्मुक्ते) —(l 6) V B रक्षसां (for राघवा) Ñ2 D5 7 सानत्रो (for वहतो) —(l 7) Ñ2 D5 7 मर्वांगा, B1 2 मर्मर्दि B3 मर्माङ्गा (for मर्माङ्गा)]

—After 19 D4 T1 ins G1 ins after 20^{ab}, M2 3 ins after l 3 of 452* while D1 subst for 20^{cd} and reads after 20^{ef}

448* ते रणे राक्षसान्बाहून्सहस्ताभरणान्भुजान् ।

[G1 सुहस्त (for स°) D1 तथा, M3 शुभान् (for भुजान्)]

—Thereafter G1 reads l 3 of 453* while D1 cont

449* छित्वा छित्वा विनिष्पेतुः शरा रामस्य रक्षसाम् ।

20 ^{a}) D1 बाणैर्धनुर्, D4 T1 धनूंषि च (for तैर्धनूंषि) Ñ2 V B D5 7 तेषां ध्वजाग्राणि सम ※ Cg तैरित्यादर्ध मेकं वाक्यं ※ —^{b}) Ñ2 V B D5 7 धनूंषि (for वर्माणि) Ñ2 D5 7 हृदिस्थानि, V B कवचानि, D4 च शिलानि (sic) (for च शिरांसि) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 3 6 8 M2 Ck t वर्माणि कवचानि च, Dm1 वर्माणि कवचानि च —After 20^{ab} D4 T1 G3 ins l 3 of 452* G1 ins 448* —Ś1 Ñ1 D2 3 om 20^{cd} —^{c}) D4 बहून् (for बा°) —For 20^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

450* बाहूंश्चैव महाबाहुश्चिच्छेद बहुधा शरैः ।

[Ñ2 D5 7 बहुशि (for बहुधा)]

while D1 subst 448* for 20^{cd} and reads it after 20^{ef} —Ñ2 V B D5 7 om 20^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ1 D3 राम सहसा, M3 समरे राम (by transp) (for रामः समरे) M3 reads 20^{ef} twice —After 20, Ś1 Ñ1 D2 3 ins

451* राक्षसानां तथा बाहून्सहस्ताभरणान्बहून् ।
उद्यतान्सायुधान्युद्धे चिच्छिदुः रामसायकाः ।

[(l 2) Ñ1 रामश्चिच्छेद सायकैः (for the post half)] while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 4 ins after 20 M3 ins after 20^{ab}

452* हयान्काञ्चनसन्नाहान्रथयुक्तान्ससारथीन् ।
गजांश्च सगजारोहान्सहयान्सादिनस्तदा ।

चिच्छिदुर्बिभिदुश्चैव रामबाणा गुणच्युताः ।
पदातीन्समरे हत्वा ह्यनयद्यमसादनम् ।

[(l 1) D4 सपत्रान् (for सन्नाहान्) —(l 2) Dt1 सहायान् (for सहयान्) Dg1 S तथा (for तदा) Dt1 (also) समरे शतशो हयान् (for the post half) —M1 om l 3 D4 T1 G3 read l 3 after 20^{ab} —M3 transp l 3 and 4 —(l 3) D4 T1 G3 [अ]पि (for [ए]व) D4 T1 M3 चाप (for बाणा) —After l 3, M2 3 ins 448* —(l 4) Note hiatus between the two halves Dm1 D4 S ह्यनयद् (to avoid hiatus)]

21 ^{a}) M1 तथा (for ततो) —^{b}) G3 तीक्ष्णैश्चैव (for तीक्ष्णाग्रैश्च) V1 तीक्ष्णाग्रैस्त्वविकर्णकैः —^{c}) D1 रामेण (for भीमम्) D3 स्वन (for स्वर) —^{d}) Ñ2 V B Dt1 Dm1 D1 6–7 छिद्यमाना (for भिद्यमाना) —After 21, Ñ2 V B D5 7 ins

453* केचिद्वाणस्य वेगैस्तु निर्भिन्नकवचा रणे ।
ऊर्ध्वं गगनमाश्रित्य ततोऽगच्छन्रसातलम् ।
महाद्रिशिखराकारानञ्जनाचलसंनिभान् ।
खेचरान्पातयामास राक्षसान्धरणीतले ।
रामचापविनिर्मुक्ता सायका राक्षसेश्वरान् । [5]
भित्त्वा भित्त्वाथ वेगेन प्राविशन्धरणीतलम् ।

[(l 1) Ñ2 B1 D7 विभिन्न, D5 विच्छिन्न (for निर्भिन्न) —(l 2) V ऊर्ध्वंगमनमाश्रित्य, B1 अन्ये गगनमाश्रित्य (for the prior half) —G1 reads l 3 after 448* —(l 3) B1 शतानवल (for अञ्जना°) —(l 4) B1 खचरान् (for खे°) Ñ2 D7 पातयामास (for °मास) —(l 6) B2 3 च (for [अ]थ) V1 धरणीतले]

☞ B3 is a fragmentary MS breaking off from st 22

22 ^{a}) D3 सर्वं (for सैन्य) Dt1 D8 T1 विविधैर् (for निशितैर्) —^{b}) G3 मर्दित (for म°) D1 वज्र (for मर्म) Ś1 वेदिभि, D1 नि स्वनैः (for भेदिभिः) —^{c}) Dt1 Dm1 D6 8 न रामेण (by transp) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M1 दह्यमानम्, D2 मुक्त वनम्, D3 दग्ध वनम्, D4 शुष्क°, G2 M1 महावनम् (for शुष्कं वनम्) —After 22, Ñ2 V B1 2 4 D1 5 7 ins

454* ततो निहतभूयिष्ठं शूरराक्षससूदितम् ।
बहुकं राक्षसेन्द्रस्य राघवेण शितैः शरैः ।
राक्षसा बलसम्पन्ना बहुधा बहवो रणे ।
महानिद्रावशं नीता लीलया राघवेण तु ।

केचिद्भीमबलाः शूराः शूलान्खड्गान्परश्वधान् ।
चिक्षिपुः परमक्रुद्धा रामाय रजनीचराः ॥ २३
तानि बाणैर्महाबाहुः शस्त्राण्यावार्य राघवः ।
जहार समरे प्राणांश्चिच्छेद च शिरोधरान् ॥ २४
अवशिष्टाश्च ये तत्र विषण्णाश्च निशाचराः ।
खरमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिताः ॥ २५

3 31 31
3 25 20
3 31

[(l 1) B2 शिखि, B3 [s]शिख (for शिख) —(l 3) V2 बहवो बभुः (by transp) —(l 4) V1 ते (for तु)]

23 D1 om 23 Ñ2 V B1-4 D7 read 23 after 27 —a) Ś1 Ñ1 D5 ते शूलशक्ति(Ñ1 शक्तिशूल (by transp))परिघान् ; Ñ2 V B1-4 D7 M3 ते गृहीत्वा शिताञ्छूलान् —b) Ś1 B1 Dt1 D2-4 T2 G1 M2 प्रासान्, Ñ1 V B3 D7 प्रास (V1 कुन्त) (for शूलान्) Ñ V B1-4 D5-7 खर, Dg1 Dm1 D6 T3 G2 M1 चैव, Dt1 D6 शूलान् (for खड्गान्) —For 23cd, Dg1 Dm1 D6 T G M1 subst

455* रामस्याभिमुखं गत्वा चिक्षिपुः परमायुधान् ।
[Dm1 D6 G2 M1 स्थित्वा (for गत्वा)]

—After 23 D5 M1(l 1-2 only) ins, while Ś1 Ñ1 D2 subst for 24-25

456* तच्छस्त्रवर्षं सुमहद्विमुक्तं रजनीचरैः ।
असंभ्रान्तो रणे रामः प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
प्रतिगृह्य च तद्रूपं निमीलित इवाभवत् ।
तेषां बाणैः सुनिशितैराददे रघुनन्दनः ।
शिरांसि बाहून्साग्रींश्च निमलांश्च परश्वधान् । [5]
हस्तान्सहस्ताभरणान्धनूंषि कवचानि च ।
समभ्रदर्हैर्निहतैर्निशाचरै
शिरोभिरुद्भासिकिरीटकुण्डलैः ।
भुजैर्भुजङ्गप्रतिमैश्च साङ्गदै
र्विचित्रघोराम्बरकैश्च भूर्बभौ । [10]
ततस्तु रामस्य शरास्तजीविता
निशाचरा समभिपेतुरर्दिताः ।
विसृज्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवुः
समीक्ष्य रामस्य पराक्रमं रणे ।

[(l 2) Ñ1 वने (for रणे) Ñ2 परिजग्राह (for प्रति°) —(l 3) D2-3 तु (for च) D2 सर्वं (for वर्षं) —Ñ1 om l 7-10 —(l 10) Ś1 D2 विच्छिन्ना तत्र रणे बभूव भूः (Ś1 बभूवतुः) —(l 11) Ñ1 शराणु जीवनी, D2 शरक्षेपिडिता D3 शरारुजीविता (for शरास्तजीविता) —(l 12) D2 निशाचरा समनि वै भृशार्दिता —(l 13) D2 विसृज्यशस्त्राणि (for विसृज्य शस्त्राणि) —(l 14) D2 महद (for रणे)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2-3 read a colophon [—*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2-3 खरसैन्यभङ्ग —*Sarga no* Ś1 Ñ1 D2 om, D3 35]

24 For subst in Ś1 Ñ1 D2 cf v l 456* D5 om 24 —a) Dt1 D1-4 G1 M1-3 तथा (for तानि) G1 युधि (for बाणैः) M1 महातेजा (for महाबाहु) —b) D5 पाणान् (for शस्त्राणि) Dt1 (आ)गात॰ (for (आ)वार्य) Dt1 D6 वीर्यवान् (for राघवः) —For 24cd, Ñ2 V B1-4 D5-7 subst

457* तेषां नानायुधान्याशु बाणैश्छित्त्वा तु खण्डशः ।
[V1 B1 नानि (for नाना) V3 [अ]थ (for तु)]

—c) V2 रामह (for प्राणान्) —d) Ñ2 V B1-4 D5-7 रक्षसां राघवः शरै (B1 °नै) B3 राघवो रक्षसां शरैः —After 24 Ñ2 V B1-4 D5-7 ins

458* क्रीडन्निव महाबाहुश्चचाराक्षतमण्डलैः ।
चकर्त तरसा ग्रीवा बाहूंश्चैव शिरांसि च ।
ततो हलहलाशब्दः पुनः कलकलो महान् ।
महाघ्राश्चसनादस्तु पुनस्तुमुलो महान् ।
आयुधानां च निर्घोषो रथानां च महारवः । [5]
सिंहनादश्च रक्षसां पूरयन्ते नभस्तलम् ।
वर्धते दिक्षु सर्वासु प्रविष्टश्च रसातलम् ।
ततस्तद्राक्षसं सैन्यं खरदूषणसंश्रयम् ।
अभ्यधावत्पुनस्तत्र राघवं रघुनन्दनम् ।

[(l 3) B1 च कलहो (for कलकलो) —B3 om (hapl) l 4 —B4 transp l 4 and 5 —(l 5) B3-4 निर्घोषो (for निर्घोषो) —(l 6) Ñ2 D5-7 हस्तानां, B4 शूराणां (for रक्षसां) B2-3 न (for वै)]

—Then B3-4 read 28ab, while Dg1 Dt1 Dm1 D1-4-6 S ins after 24

459* ते छिन्नशिरसः पेतुश्छिन्नवर्मशरासनाः ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्यां पादपा यथा ।

[(l 1) Dt1 M3 नत्र D6 T2-3 तेषु (for ते) M3 शिरस्ता (sic) (for °स) D1 रुम T1 नर्म (for वर्म) G2 शिरोधरा (for शरासना) —(l 2) Dm1 D6 G2 -वातु D1 -वायु (for -वात) D2 विद्धिता (for वि°) T2 धरण्यां (for जगत्यां) Dt1 D1 [अ]थुधा D1-3 M3 इव (for यथा)]

25 a) Ñ2 B1-4 D7 तु (for च) M3 ते (for ये) Ñ2 V B1-4 D5-7 क(D5 कि)ञ्चिद् (for तत्र) —b) Ñ2 V B1-4 Dm1 D1-3-5-7 M2-3 त (for च) —c) V2 B1-4 [अ]भ्यपद्यत, Dm1 D6 [अ]भ्यधावत, D1 M1-2 [अ]भ्यवर्तन्त (for °धावन्त) —G2 om (hapl) 25d-27c —d) Dt1 D1-6 शराहता, D4 च शरान्विता (hypm) (for °र्दिता) Ñ2 V B1-4 D7 शरातः शरणैषिणः —For 24-25 Ś1 Ñ1 D2 subst 456* —After 25, Ñ2 V B1-4 D5-7 ins

460* हतशेषं राक्षसं सैन्यं खरदूषणसंश्रितम् ।
बभूव पिण्डितं तत्र यथा यूथं द्विपायिनाम् ।
स तु दृष्ट्वा खरः सैन्यं रामसायकपीडितम् ।

C 3 31 35 B 3 25 31 L 3 31 I

तान्सर्वान्पुनरादाय समाश्वास्य च दूषणः ।
अभ्यधावत काकुत्स्थं क्रुद्धो रुद्रमिवान्तकः ॥ २६
निवृत्तास्तु पुनः सर्वे दूषणाश्रयनिर्भयाः ।
राममेवाभ्यधावन्त सालतालशिलायुधाः ॥ २७
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।
रामस्यास्य महाघोरं पुनस्तेषां च रक्षसाम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

उवाच शौर्यसंपन्नं दूषणं भीमविक्रमम् ।
आश्वास्यतां बलं वीर उद्योगः क्रियतां च वै ।
अहं दाशरथिं रामं नयामि यमसादनम् ।

[(l 1) B4 तथा (for तत्र) B4 स्थित्वा (for स्थितम्) —(l 2) V3 B1 3 विशाखिनां (for द्विपाविनाम्) —(l 4) B1 वीर (sic) (for वीर) —(l 5) Note hiatus between the two halves —(l 6) V1 अयं, B1 3 इम (for अहं)]

26 G3 om 26 (cf v l 25) —a) Dt1 Dm1 D1 6 3 T1 3 G1 धनुरादाय, D1 समुपादाय, M2 पुनराभाष्य (for पुनरादाय) V3 एतान्-सर्वान्समादाय —b) Ñ3 V B1 3 4 D4 7 दूषणो दुरतिक्रम (V B1 3 °मान्) —After 26ab Ñ3 V B1 3 4 D4 7 ins

461* वधुविस्तारसंयुक्तमाश्वासयत राक्षसान् ।
तेजयित्वा च तत्सैन्यं समाश्वास्य च दूषण ।

[(l 1) B4 विस्तारसंयुक्तान् (for विस्तारसंयुतम्) —(l 2) D7 योजयित्वा (for तेज°) V3 B1 4 तु (for च) Ñ3 B3 दूषण]

—c) D1 अभ्यवदत (for अभ्यधावत) Dt1 D6 अभ्यधावन्तु (D6 °स)संयुद्ध —d) Ñ1 M1 क्रुद्ध (for क्रुद्धो) Ś1 D1 6 T3 क्रुद्ध (T3 रुद्रं) क्रुद्धमिवान्तक Ñ3 V B1 3 4 D4 7 नमुचिं वासवं यथा, Dg1 T3 M3 क्रूरकर्मा निशाचर, D1 रामं क्रुद्ध इवान्तक, G1 क्रुद्ध क्रूर इवान्तक ⊕ Ct क्रुद्धः रामं क्रुद्धोऽन्तक इवाभ्यधावत् ⊕

27 G3 om up to 27c (cf v l 25) —a) Ñ3 V B1 3 4 D4 7 राक्षसास्ते (for निवृत्तास्तु) Ś1 Ñ1 D1 3 अथ ते राक्षसा भूयो, D1 ते विप्रकीर्णायुधा सर्वे —b) D1 [आ]श्रय (for °श्रय) Dm1 D3 -सश्रया, T3 Cut मंश्रिता (for निर्भया) —c) Ñ1 D1 T1 [भ]भ्यवर्तंत Dm1 D3 8 [अ]भ्य(D3 [आ तु])धावत (for [अ]भ्यधावन्त) —d) Ñ3 V B1 3 4 D4 7 नानाप्रहरणा रण —After 27 Ñ3 V B1 3 4 D4 7 read 23 —After 27 D5 1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S (M3 after 28) ins

462* शूलमुद्गरहस्ताश्च पाशहस्ता महाबला ।
सृजन्त शरवर्षाणि शस्त्रवर्षाणि संयुगे ।
द्रुमवर्षाणि मुञ्चन्त शिलावर्षाणि राक्षसा ।

[(l 1) Dg1 D4 T G3 M1 पाश (for पाश) —(l 2) M1 दृष्ट (sic) (for दृश) D4 damaged for शस्त्रवर्षाणि]

28 B3 4 read 28ab after 458* —a) D1 तद्द्भुत (for तद्बभूव) Ś1 Ñ3 D1 3 तदद्भुतमभूद्युद्ध —b) V B1 3 4 D1 3 6 7 लोम (for रोम) —After 28ab Ñ3 V B1 3 4 D4 7 ins.

463* अवतत महाघोरं निशाचरविनाशनम् ।
ततो रामो महाबाहु सुघोरास्त्र महाबलम् ।
गान्धर्वं नाम विख्यातं मुमोचायतलोचन ।
ततस्ते राक्षसास्तत्र गान्धर्वास्त्रेण मोहिता ।
अयं रामस्त्वयं राम इति कालेन चोदिता ।
अन्योन्यं समरे जघ्नुरुपेत्य परमायुधै ।
ते विनिर्भिन्ननयना विनिवृत्तशिरोधरा ।
अपतन्राक्षसास्तत्र निकृत्ता इव पादपा ।
ततोऽवशेषं तु तथैव राघव
स्तदावशेषं क्षयदुर्बलं बली ।
जघान रामः स्थिरधर्मपौरुषो
रिपोर्बलं दुष्प्रतिवारणे शरै ।

[(l 1) V निषूदन (for विनाशनम्) —(l 3) Ñ3 V1 गधर्व (for गान्धर्वं) —(l 4) V B1 गधर्व (for गान्धर्व) —(l 5) V3 B1 मोहिता (for चोदिता) —(l 6) D3 उरस्त (for उपेत्य) —(l 7) Ñ3 B1 विनभग्न (for °भिन्न) Ñ3 V3 B4 D3 विनिकृत्त, V1 B3(also) विनिर्भिन्न (for विनिवृत्त) —(l 8) D7 निश्चत्ता (sic) (for निकृत्ता) —(l 10) Ñ3 D3 7 बलैर्, V1 बली (for बली) —(l 11) B1 3 स्थिर (for स्थिर) Ñ3 D4 7 -मुष्टिमतोऽर्थैर् (for धर्मपौरुषो) —(l 12) V3 B4 रक्षो (for रिपोर्) Ñ3 D4 7 अथ च केन्द्रमुनिमवर्तसत]

—Ñ3 V B1 3 4 D4 7 om 28cd —c) D1 4 T1 G1 3 M1 3 च, M3 तु (for [अ]स्य) Ś1 Ñ1 D1 8 रामस्य च महाबाहो —After 28 M3 ins 462* and thereafter cont while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 ins after 28 a passage relegated to App I (No 7)

Colophon —Ś1 Ñ1 D1 3 8 cont the Sarga —*Sarga name* Ñ3 V B1 3 4 D4 7 खरसैन्यविध्वंसन, D1 तुमुल युद्ध —*Sarga no* (figures words or both) B1 3 om Ñ3 V3 D4 7 31 V1 30 B4 33 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 25 D1 27 M2 3 26 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

☞ After Sarga 24 D1 ins. a passage (a different version of 24) given in App I (No 8)

२५

तद्द्रुमाणां शिलानां च वर्षं प्राणहरं महत् ।
प्रतिजग्राह धर्मात्मा राघवस्तीक्ष्णसायकैः ॥ १
प्रतिगृह्य च तद्वर्षं निमीलित इवर्षभः ।
रामः क्रोधं परं भेजे वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २
ततः क्रोधसमाविष्टः प्रदीप्त इव तेजसा ।
शरैरभ्यकिरत्सैन्यं सर्वतः सहदूषणम् ॥ ३ G 3 31 10 B 3 26 6 L 3 31 6

25

* Ś1 D2.3 continue the previous sarga D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम Before 1, Ñ2 V B1-3 D5-7 ins

464* रक्षसामवशेषं तु खरदूषणसंश्रयम् ।
दुर्बलं बलिन राममाहवे पुनरुत्थितम् ।
तथामल्पावशेषाणां सर्वमुपसर्पताम् ।
स्थित स्थिरमतिर्वीरो गर्वितानामगर्वित ।

[(l 4) V1 स्थिर, B2 (marg also as above) तत (for स्थित) D7 om गर्वितानाम],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4-6 S ins

465* दूषणस्तु स्वकं सैन्यं हन्यमान निरीक्ष्य च ।
संदिदेश महाबाहुर्भीमवेगान्दुरासदान् ।
राक्षसान्पञ्चसाहस्रान्समरेष्वनिवर्तिन ।
ते शूलै पट्टिशै खड्गै शिलावर्षैर्द्रुमैरपि ।
शरवर्षैरविच्छिन्न ववर्षुस्त समन्तत ।

[(l 1) M3 स्वय (for स्वक) Dt1 Dm1 D6 निरीक्ष्य (for निरीक्ष्य) D4 T1 ग, G1 तद (for च) —(l 2) D5 सुरासदान् (for दुरा°) —Dg1 reads l 3 in marg —(l 4) M2.3 तै (for ते) Dg1 (before corr as above) D4 S शूलै Dt1 नरै (for नरैः) —(l 5) D4 स्व छिन्न, G1 अवि च्छिन्नैः (for अविच्छिन्न) D4 ववृषुः, K(ed) ववृषु (for ववर्षु) G1.2 M ते (for त)]

1 D5 om 1-3 —ab) Dg1 T G1.2 M1.2 Cm g स, Dm1 त, D4 स (for तद्) Ś1 D2 नगानां, Ñ1 शराणां (for शिलानां) G1 प्रहरता (for प्राणहर) Ñ2 V B1-3 D5-7 तेषां शस्त्रमय वर्षं भीषण रो(P1 रौ)महर्षणं —cd) G2 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) Ś1 Ñ1 D2.3 राघवोऽमोघसायकैः (Ñ1 D3 °कः) (for d) Ñ2 V B1-3 D5-7 प्रहृष्ट (B3 °ष्ट) प्रतिजग्राह राघवो निशितै शरै

2 D1 om 2 (cf v l 1) —a) Ś1 D2.3 G1 तु (for च) M1.2 शरं (for वर्षं) —b) Dg1 संमीलित (for निमीलित) Ś1 Ñ1 D2.3 सुमहत्पर्वतोपमं (Ñ1 °म) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D4-6 G3 M3 लेभे (for भेजे) Ś1 Ñ1 D2.3 पुनोऽथ राघवस्तेषां वधे चैव मनो दधे —For 2, Ñ2 V B1-4 D5-7 subst

466* प्रतिगृह्य तु तद्वर्षं घोरं शत्रुनिषूदन ।
शारदं स्थूलपृषतं शुक्राभ्यां गो वृषो यथा ।
तत कोपसमाविष्ट कालान्तकयमोपम ।
दिव्यं समाददे सोऽस्त्रं वधार्थं सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) Ñ2 V2 D6.7 त (for तद्) V1 शत्रुनिषूदन —(l 2) B1 शारदस्थूलवर्षं तु (for the prior half) B4 वृषभो (for गोवृषो) —(l 4) V B4 समादधे]

—Thereafter all cont

467* उद्यत तु खरो दृष्ट्वा शस्त्रं राक्षसनाशनम् ।
ततो मायामयं दिव्यमस्त्रं चिक्षेप राघवे ।
राघवस्तु ततो दृष्ट्वा तदस्त्रं दीप्तमोजसा ।
मायास्त्रेणैव हत्वा तु तदस्त्रं पुनराददे ।
हत्वा च राक्षसश्रेष्ठान्खरदूषणसंश्रितान् ।
अवशेषं बलं सर्वं निहन्तुमुपचक्रमे ।
प्रत्यासन्नास्ततो राम राक्षसा बलदर्पिता ।
सायकैः प्रत्ययुध्यन्त राघवं शत्रुसूदनम् ।

[(l 1) V1 D7 उद्यन्त —(l 3) V B1 दीप्ततेजसा —(l 4) V च (for [तु]त) V1 तद्, B3 च (for तु) —(l 5) V2 स हत्वा (for हत्वा च) Ñ2 B4 D7 राक्षसान् (for राक्षस) Ñ2 D6.7 संश्रयान् (for संश्रितान्) —(l 6) V1 अवशेषबल सर्व (for the prior half) B4 अवशेष बल हन्तु सर्वं समुपचक्रमे —(l 7) V B1.4 D6 अल्पामताश (for प्रत्यासन्नाश) Ñ2 D6.7 राक्षस (for राक्षसा) V1 रणदर्पिता, V2 रणगर्विता D6 बलगर्विता (for बलदर्पिता)]

3 D1 om 3 (cf v l 1) Ñ2 B4 D5.7 read 3 twice. —a) Ś1 Ñ2 B4 D2.3.5.7 (Ñ2 B4 D5 second time) स तु (for तत) —b) Ñ2 V B1-4 D5-7 M1 (Ñ2 B4 D5.7 first time) पावक (for तेजसा) Ś1 Ñ B4 D2.3.5.7 (Ñ2 B4 D5.7 second time) शत्रु(D2 °त्रू)मर्मणि(Ś1 णि)कृन्तनैः —c) Ś1 Dm1 D2.3.6 G3 अभ्यहनत्, M1 चाभ्यहनत्, B1.2 (also) D4 T1.2 अवाकिरत् (for अभ्यकिरत्) Dm1 D6 G3 तूर्णं (for सैन्य) —d) Ñ2 V B1-4 D5-7 (all except V B1 first time) सर्वं सखरदूषणं, Ñ2 B4 D5.7 (all except B3 second time) सर्वत खरदूषण —After 3 Ś1 Ñ V1 B3.4 D2.3.5.7 ins D1 (om st 1-3) ins before 4, M3 ins l 6 16 only after 470*

468* विमुखीकृत्य रक्षांसि दूषणं च महाबलम् ।
तस्थौ सख्ये चरन्राम प्रदीप्तानलसंनिभ ।
राक्षसास्तान्रणे भग्नान्दृष्ट्वा रामेण धीमता ।
रणस्थो दूषणो राम खरपर्यवाकिरत् ।
सोऽतिविद्ध शरैस्तेन सर्वगात्रेषु राघव ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं दूषणं प्रति वीर्यवान् ।

G 3 31 11
D 3 16 6
L 3 32 25

ततः सेनापतिः क्रुद्धो दूषणः शत्रुदूषणः ।
जग्राह गिरिशृङ्गाभं परिघं रोमहर्षणम् ॥ ४
वेष्टितं काञ्चनैः पट्टैर्देवसैन्याभिमर्दनम् ।
आयसैः शङ्कुभिस्तीक्ष्णैः कीर्णं परवसोक्षितम् ॥ ५
वज्राशनिसमस्पर्शं परगोपुरदारणम् ।
तं महोरगसंकाशं प्रगृह्य परिघं रणे ।
दूषणोऽभ्यपतद्रामं क्रूरकर्मा निशाचरः ॥ ६

स चापमादाय रणे दूषणाभिमुखं स्थितः ।
मुमोच निशितान्बाणान्वज्रानिव शतक्रतुः ।
ततोऽस्य ध्वजमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
त्रिभिस्त्रिवेणुं धर्मात्मा द्वाभ्यां तु रथसारथिम् ।
न्यकृन्तद्राघवः क्रुद्धः शरैरग्निशिखोपमैः ।
आयुधानि च सर्वाणि चिच्छेद रघुहस्तवत् ।
स हताश्वो हतरथो भूमौ तिष्ठन्निशाचरः ।
गदां चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनीमिव ।
तामापतन्तीं चिच्छेद राघवो निशितैः शरैः ।
दूषणं चाष्टभिर्बाणैर्विव्याध लघुहस्तवत् ।

[D1 om] 1–2 —(l 1) Ñ2 B4 D5 7 महारथ (for महात्मा) —(l 2) Ś1 तथा चासमो, Ñ1 D2,3 तस्यासमो, V1 तस्यापमहमाद B3 4 तयौ चामकमाद (for तयौ सख्ये चरन्) Ś1 -न्मम D2 -हनिभ (for -हनिभ) —(l 3) Ñ2 B1 4 D5 7 सयुगे (for भीमता) —(l 5) D1 सवगात्रम —(l 6) Ñ2 B4 D5 1 अभ्याहवद (for आहारयत्) Ñ2 B3 4 D5 7 रा(Ñ2 र)क्षस प्रति D1 प्रति सयुगे M3 प्रति राक्षस (for प्रति वीर्यवान्) —(l 7) Ñ1 आलम्ब्य, Ñ2 B1 4 D5 7 M3 धनम्य, D2 3 आलम्ब्य (for आदाय) V1 स चापरा तदा दृष्ट्वा D1 स चाप मण्डलीकृत्य (for the prior half) Ñ2 V1 D5 7 दूषणोऽभि (for दूषणाभि) D2 -[अ]भिमुख स्थित —(l 8) Ñ1 V1 D2 3 M3 वज्राणीव B4 शतानि च (for शतक्रतु) —After l 8 D1 ins

468(A)* दूषणोऽपि शरास्तीक्ष्णान्ज्वलिताभुजगानिव ।
राघवाभिमुखान्गृह्य क्षिपन्शतसहस्रशः ।
अथ रामो महाबाहुस्तूर्णमुद्धृत्य सायकान् ।
शलभोपमासीदन्तकस्याय धनुषि क्षुरान् ।

—After l 9 D1 ins

468(B)* पश्चात् तु शिर कायात्पातयामास सारथे ।

—(l 10) Ñ2 D5 7 च तथा B4 च तदा, D1 चक्षान् (for धर्मात्मा) B3 त्रिभिस्तु रथ च तदा (for the prior half) Ñ2 B3 4 D5 6 7 M3 च (for तु). V1 द्वाभ्यामथ समारथि D1 द्वाभ्या मथौ महारथ (for the post half) —(l 11) Ś1 निकृत्य V1 व्यकृतान् B3 निकृत्य, D5 निकृतद्, M3 व्यहनद् (for न्यकृन्तद्) —For l 11 D1 subst l 1 and then cont l 2

468(C)* क्षुरप्रेण तु बाणेन धनुश्चिच्छेद राघव ।
रक्षसस्तु सुमहाक्षो बाणैराशीविषोपमैः ।

—(l 12) M3 चित्राणि (for सर्वाणि) Ñ2 B1 4 D5 7 M3 लघुविक्रम (for °हस्तवत्) D1 चिक्षेप मशनीमिव (for the post half) —D1 om l 13–14 —(l 14) D5 reads गदा in marg M3 रामाय चिक्षेप (by transp) Ñ2 B3 4 D5 7 तदामाप्य चिक्षेप धामवत्यशनीमिव —(l 10) Ś1 बहुभिर् (for चाष्टभिर्) Ñ2 पत्रगोपमे B3 4 D5 7 पन्नगोपमे, M3 लघुविक्रम (for °हस्तवत्) V1 बाणैश्चतुर्भिर्विव्याध दूषण लघुविक्रम]

—while M3 ins after 3

469* तान्दृष्ट्वा निहतान्सख्ये राक्षसान्परमातुरान् ।
ननाद विविधान्नादान्राम परपुरंजय ।

4 [ab]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शत्रुसूदन, D2 3 शत्रुदूषण, G(ed) भीमविक्रम (for शत्रुदूषण) —After 4[ab] Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins M3 ins l 1–2 only after 4[ab]

470* शरैरशनिकल्पैस्तु राघव समवाकिरत् ।
ततो राम सुसंक्रुद्ध क्षुरेणास्य महद्धनु ।
चिच्छेद समरे वीरश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
हत्वा चाश्वाञ्शरैस्तीक्ष्णैरर्धचन्द्रेण सारथे ।
शिरो जहार तद्रक्षस्त्रिभिर्विव्याध वक्षसि ।
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथि ।

[(l 1) Dt1 D4 तु, G1 2 M2 3 च (for तु) —(l 2) Dt1 D4 स संक्रुद्ध M1 ततो रामेण संक्रुद्ध (for the prior half) M3 क्षुरप्रेणास्य तद्धनु (for the post half) —(l 3) G1 M3 समरे रामश्, G2 चतुरो रामश् (for समरे वीरश्) —(l 4) M1 [अ]श्व (for [अ]श्वान्) —D1 om (hapl) from स्व in l 4 up to st 5[c] —(l 6) T1 M3 मद्धिन्नधन्वा]

—Thereafter M3 cont l 6–16 of 468*

—[cd]) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 घोरदर्शन, Dt1 रोमहर्षण (for रोम°) Ś1 Ñ1 D1 3 जग्राह परिघ(Ś1 परम) घोरमायस वज्रसंनिभ(D1 सुवर्चस) M3 दूषणोऽथ समादाय परघ भास्करप्रभ —After 4 D1 ins

471* यमदण्डप्रतीकाश भीम शत्रुनिबर्हणम् ।

—After 4 G3 ins 472*

5 D1 om 5[abc] (cf v l 4,6*) For 5–6[b], M3 subst 472* —[a]) V1 वेष्टितै D3 विहित (for वेष्टित) Ś1 D3 पत्रैर् (for पट्टैर्) —[b]) Dg1 देवसेना (for देवसैन्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 M3 बलवान्वज्रोपम, D1 समयवज्रो यथा, M1 देवसैन्यविमर्दन, K(ed) देवसैन्यप्रमदन —[c]) Ñ1 आयुधै (for आयसै) Ś1 Ñ1 D2 3 दीप्ते, Dg1 कीर्णं (for तीक्ष्णै) —[d]) Dg1 तीक्ष्णं (for कीर्णं) Ś1 Ñ1 D1 3 सयुत(D1 सकीर्णं) शोणितोक्षित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सर्वत परिवारित(B3 °वृत) M3 सयुक्त रुधिरोक्षित

6 [a]) M3 इन्द्राशनि —[b]) Ś1 D3 परिघ परदार(D3 °र) च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शत्रुदेहविदारण Dg1 Dt1 D4 6 8 T2 G1 2 M1 पु(Dt1 D4 G2 प)रगोपुरदार(Dg1 D4 G3 M1

तस्याभिपतमानस्य दूषणस्य स राघवः ।
आभ्यां शराभ्यां चिच्छेद सहस्ताभरणौ भुजौ ॥ ७

भ्रष्टस्तस्य महाकायः पपात रणमूर्धनि ।
परिघश्छिन्नहस्तस्य शक्रध्वज इवाग्रतः ॥ ८

G 3 32 19
B 3 26 24
L 3 31 27

°र्)ण, D1 स्थाश्वगन्तानूत्न ❀ Ct शत्रूणा साव इन्द्रियाणि तथा पुर शरीर तस्य दारण विदारणम् । यद्वा पुरद्वारविदारणम् ❀ —M3 subst for 5–6ᵇ Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 G2 M1 2 ins after 6ᵃᵇ G3 ins after 4

472* त्रासन सर्वभूताना काञ्चनाङ्गदभूषणम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 धारिण (for भूषणम्) D1 गिरिमात्मेव इव (for the post half)]

Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cont

473* यमदण्डोपम घोर तीक्ष्ण परमशोभितम् ।

[V1 तूर्ण (for तीक्ष्ण) V1 B4 D5 7 परमशोभन]

—ᶜ) Ś1 महाबल (for महोरग) —ᵈ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महत् , D1 मृधे (for रणे) —ᵉ) Ś1 Ñ1 D2 [ऽ]भ्य(D3 [ऽ]भि)पतत्तूर्ण, Ñ1 B1 Dg1 D1 3 5 7 T1 [ऽ]भ्यद्रवद्राम, V1 न्यपतद्राम, B1 [ऽ]भ्येत्य तद्राम, D3 [ऽ]भ्यहनत्तूर्ण —ᶠ) Ś1 D2 3 हतोऽसीति वदन्रणे, Ñ1 दूषणाभ्यवदद्रणे (sic), Ñ2 B1 3 4 D5 7 वृत्र वज्रमिवासुर , V वृत्र शक्रमिवासुर (V1 °हरेत्) D1 M2 पतग इव पावक, M3 कृतकर्मा निशाचर . —After 6 D1 reads (preceded by 475* and 476*) 11–15 (including star passages) —After 6 Ś1 D1 ins D1 cont after 486*

474* आसंधायास सकृद्दृश्चिन्न विस्फार्य कार्मुकम् ।
रे रे रक्षोधम शूर वृथा तव पराक्रम ।
प्रतियुध्यस्व समरे मया सार्धं निशाचर ।
ये त्वया भक्षिता पूर्वं दण्डकारण्यवासिन ।
द्रक्ष्यन्ति त्वा मृत तेऽद्य मुनय संशितव्रता ।
राघवेणैवमुक्तस्तु दूषण परुष वच ।
प्रत्युवाच तदा राम क्रोधविस्फारितेक्षण ।
प्राकृतान्राक्षसान्हत्वा शूरोऽहमिति मन्यसे ।
परिघस्य प्रहार तु सहस्व मम संयुगे ।
एवमुक्तस्ततो रक्षो राम रक्तान्तलोचनम् ।
उद्यम्य परिघं घोर राघवाभिमुखो ययौ ।

[(l 1) D2 स्फार्य च (for विस्फार्य) —(l. 2) D1 3 नाम (for तव) —(l 3) D1 यदि युध्यस्व (for प्रति°) —(l 6) D2 एवमुक्तस्तु रामेण (for the prior half) —(l 10) D1 3 एवमुक्त्वा (for °मुक्तस्) —(l 11) L(ed) नुधमान स्वरेण (for the prior half)]

—After 6, D1 M2 ins

475* तं कालदण्डप्रतिम भ्रामयन्त दूषण ।

—D1 cont

476* अभिदुद्राव काकुत्स्थ हतोऽसीति वदन्रणे ।

—After 475*, M2 cont

477* परानमर्दन गृह्य परिघ राक्षसोत्तम ।
दूषण परमक्रुद्धो हतोऽसीति वदन्रणे ।

whereas Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 6 :

478* तस्याभिपततस्तूर्णं दूषणस्य स राघव ।
शरैरायुधयन्त्राम पारय क्रोधमूर्छित ।
त धारा राघवोत्सृष्टा भ्रामयत्र परिघ शिता ।
कुण्ठधारा क्षिति जग्मु गावदीर्षा इवोरगा ।
ततो दूषणमाक्रान्त दृष्ट्वा परिघधारिणम् ।
वर्धयन्तु स रोषदीप्त दण्डहस्तमिवान्तकम् ।

[(l 1) V B2 3 4 गत्य (for तूर्णं) —(l 2) B1 om from प up to त D2 क्रोधमूर्छित —(l 4) G(ed) नक्तशीर्षा —(l 6) Ñ1 B1 D5 7 रोषदीप्त त (by transp) V1 रोषसंदीप्त, V2 क्रोधदीप्त त (for त रोषदीप्त)]

7 D3 reads from 7ᵃ up to l 1 of 480* in marg —ᵃ) Ś1 Ñ V B1 3 तस्याभिपतत सत्ये, B1 तस्य चापतत सत्ये —ᵇ) G2 M1 2 3 च (for स) —ᶜ) Ñ2 B4 D5 क्षुराभ्यां (for शराभ्यां) —ᵈ) Ñ2 महान्त , D5 7 सदस्त (for सहस्त), B1 प्रशस्ताभरणौ भुजौ —For 7, D1 subst and reads after 474*

479* सप्रोद्यतौ भुजौ द्वाभ्यां क्षुराभ्यां रघुनन्दन ।
अकृन्तत्स महाबाहु स्कन्धदेशान्महाबल ।
छित्वा तस्य भुजौ राम प्रहृष्टराक्षसस्य वै ।
परिघ च महाघोर निपतन्त ददर्श ह ।

—After 7, Ś1 Ñ1 D2 3 ins M3 ins l 1 and 4, while V1 ins l 3 only after 9

480* तस्य छित्त्वा भुजौ राम प्रहृष्टरघुनन्दन ।
व्यापायानतलस्पन्देन रक्षसा भयमावृधे ।
भूयश्च स च घोषेण सर्वतोऽप्यनुनादयन् ।
परिघ च महाघोर पातयामास पश्यत ।

[(l 1) D1 तत छित्त्वा, M1 छित्वा तस्य (for तस्य छित्वा) D3 राघवो रणे (for रघुनन्दन) —(l 2) Ñ1 व्यायोधतलस्पन्दन, V1 व्यायुस्पन्दनलस्वपेण, D3 व्यायोधतलस्वपण (for the prior half) Ñ1 V1 D2 3 आरवत् (for आरवे) —(l 3) Ś1 भूयिष्ठ (for भूयश्च) Ñ1 घोषेन V1 वेगेन (for घोषेण) Ñ1 V1 [ऽ]प्यनुनादयन् —(l 4) M2 त (for च) D3 यदा (for महा) M2 पतमान ददर्श ह (for the post half)]

8 ᵃ) Ś1 ततस्, B1 हतस्, D2 सोऽस्तस्, D1 G1 स्रस्तस् (for भ्रष्टस्) Dg1 भ्रष्टहस्तो, D1 पृष्ठतश्च (for भ्रष्टस्तस्य) Ñ1 D4 T1 महाकायात् , Ñ2 V B2 3 4 D5 7 महाघोर , D1 महाकाय, D3 महाबल (for महाकाय). —ᵇ) D1 धरणीतले (for रणमूर्धनि) —After 8ᵃᵇ, B2 ins

481* पतितं च तदा हस्ते रक्षसो व्याकुलोऽभवत् ।

G 3 32 10 B 3 26 15 L 3 31 23 स कराभ्यां विशीर्णाभ्यां पपात भुवि दूषणः ।
विषाणाभ्यां विशीर्णाभ्यां मनस्वीव महागजः ॥ ९
दृष्ट्वा तं पतितं भूमौ दूषणं निहतं रणे ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सर्वभूतान्यपूजयन् ॥ १०
एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धास्त्रयः सेनाग्रयायिनः ।
संहत्याभ्यद्रवन्रामं मृत्युपाशावपाशिताः ।
महाकपालः स्थूलाक्षः प्रमाथी च महाबलः ॥ ११
महाकपालो विपुलं शूलमुद्यम्य राक्षसः ।
स्थूलाक्षः पट्टिशं गृह्य प्रमाथी च परश्वधम् ॥ १२
दृष्ट्वैवापततस्तांस्तु राघवः सायकैः शितैः ।
तीक्ष्णाग्रैः प्रतिजग्राह संप्राप्तानतिथीनिव ॥ १३
महाकपालस्य शिरश्चिच्छेद रघुनन्दनः ।
असंख्येयैस्तु बाणौघैः प्रममाथ प्रमाथिनम् ॥ १४

—°) D3 पात्य (for परिघम्) Dg1 तस्य विच्छिन्नहस्तस्य, D1 परिघच्छिन्नहस्तस्य —d) Ñ2 शत्रुघ्न (for शक्र°) Ñ1 इवोच्छ्रित, D4 T3 इवोच्छ्रित, M3 इवापर (for इवाग्रत) —After 8, Dt1 ins रामचन्द्राय नम

9 a) Dt1 D1 कराभ्यां च (for स कराभ्यां) Ś1 Ñ1 Dg1 D1 4 T3 G3 M3 विशीर्णाभ्यां, D1 M3 निकृत्ताभ्यां, D3 विशीर्णाभ्यां (for विशीर्णाभ्यां) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 स भुजाभ्यां निकृत्ताभ्यां —b) D3 रणमूर्धनि (for भुवि दूषण) ※ Ct विशीर्णाभ्यां विक्षिप्ताभ्यां भुजाभ्यामुपलक्षितो दूषणश्च पपात विगतासुरिति शेष ※ —c) Ś1 Ñ1 D1-3 M3 निकृत्ताभ्यां, B1 विशीर्णाभ्यां, D4 T3 विकीर्णाभ्यां (for विशीर्णाभ्यां) —d) Ś1 N V1 B1 3 4 D1-3 5 7 M2 विपन्न (D1 अरण्य, M3 विपद्) इव कुञ्जर, V1 B1 यथा हैमवतो गज —After 9, V1 ins l 1-3 of 480*

10 a) Ñ1 G3 त दृष्ट्वा (by transp), Dt1 om (for दृष्ट्वा त) N1 पतित, G2 M3 निहत (for पतित) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 M3 सपतिं (for त पतित) Ñ2 V B1 3 4 D2 3 तत्र (for भूमौ) —b) Ś1 पातित, M3 पतित (for दूषण) Ś1 तेन सद्, N V B1 3 4 D1-3 5 7 पतित, M3 दूषण (for निहत) N2 V B2 3 4 D6 7 भुवि (for रणे) —c) Ś1 N2 Dg1 D3 2 T3 M2 भूतानि (for काकुत्स्थ) —d) Ś1 N2 D2 3 M2 राघव प्रस्य(M2 सम)पूजयन्, Dg1 T2 काकुत्स्थ समपूजयन्, D3 सर्वलोकान्यपूजयन् ※ Cg इतिशब्द । अपूजयन् अस्तुवन् ※ —After 10, N2 B1 3 4 D6 7 ins V ins after 16

482* यत्र यत्र च वाञ्छेत राघवो राक्षसाङ्गण ।
तत्रैव विहतास्तेन न शत्रुरभिमर्दितुम् ।

[(l 1) V पश्येत, D3 च विक्षेप (for च वाञ्छेत) —(l 2) N D6 शक्नुवन्ति]

11 For sequence of st 11-15 in D3 cf v 1 6 —a) Ś1 D3 दशाय (for क्रुद्धाः) —b) D4 दश (for त्रय) M2 3 सेनाप्रमाथका Ś1 N V D1 3 1 D2 5 7 निकता राक्षसाः —Ś1 N1 V1 D2 3 transp a and c —c) Ś1 N1 V1 D2 3 M3 सहसा N2 B1 3 4 D6 7 सहैव (for संहत्य) Dg1 G1 [अ]भिद्रवन्, D6 7 द्राद्रवन्, G3 [अ]भ्यपतन् (for [अ]भ्यद्रवन्) —d) Ś1 N2 B1 3 4 D2 3 5 7 मृत्युपाशवश गता, V1 मृत्युपाशवशं गता, M3 पतगा इव पावक ※ Ct संहत्य मिलित्वा । मृत्युपाशेनावपाशिता बद्धा ※ —For 11abcd, D3 subst

483* दूषण विरथ दृष्ट्वा हताश्व हतसारथिम् ।
सचिवा दूषणस्यैव राघव पर्यवारयन् ।

—Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 om (hapl) 11ef. —e) M3 महाकलाप(meta) (for °कपाल) D6 सालाक्ष (for स्थूलाक्ष) —f) D3 रक्षसा वर (for च महाबल) —After 11, D1 ins

484* राघव ते त्रयो रक्षा महेन्द्रसमरे स्थिता ।

12 For sequence of st 11-15 in D3 cf v 1 6 —a) Ś1 D2 3 विमल, N1 दुरा सा (for विपुल) —b) D3 राक्षस, M3 चायस (for राक्षस) ※ Cv प्रमाथी च महाबल इत्यत पर महाकपालो विपुल शूलमुद्यम्य राक्षस इत्येतदन्त कोशेषु लेखक प्रमादात् पातित ※ —c) Da1 D6 S पट्टस, D5 परिघ (for पट्टिश) —d) N2 महाशर (for परश्वधम्)

13 For sequence of st 11-15 in D3, cf v 1 6 —a) Ñ2 B1 3 4 D6 7 च (for [दृ]ष्ट्वा) B(ed)तूर्ण (for तांस्तु) Ś1 N1 V1 D2 3 [आ]पतमानांस्तान्, N2 B1 3 4 D1 6 7 [आ]पतमानानि, G(ed) धावमानांस्तान् (for [आ]पततस्तांस्तु) —b) Ś1 N1 V1 D2 3 त्रिभि (for शितै) N2 B1 3 D1 6 7 तानि रक्षांसि राघव, V1 रक्षसामाराघव शरै, B2 रक्षांसि तानि राघव —c) N2 B1 3 4 D6 7 क्षुरैश्चै, D1 सुतीक्ष्णै, D3 तीक्ष्णधारै (for तीक्ष्णाग्रै) Ś1 D3 अभिजग्राह, N1 चापि जग्राह D5 च निजग्राह (for प्रतिजग्राह) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 सत्कारात् (for संप्राप्तान्) N1 यथा (for इव)

14 For sequence of st 11-15 in D3 cf v 1 6 —a) M1 महाकपालस्य —b) Ś1 N2 V B1 3 4 D2 3 5 7 [चि]च्छेद(N2 V1 B1 3 4 D6 7 °णा च) स, D1 [चि]च्छेद सह D4 T1 2 G1 3 M2 3 रघुनन्दन (T2 G1 °ना) (for रघुनन्दन) N1 विच्छेदाशाय काकुत्स्थ —c) Ś1 N V B1 D2 3 5 7 बाणैश्च बहुभि(N1 विविधै)स्तीक्ष्णै (D3 °क्ष्णै), B2 3 बाणैर्बहुविधैस्तीक्ष्णै, D1 बाणैश्च दशभिस्तीक्ष्णै .

स्थूलाक्षस्याक्षिणी तीक्ष्णैः पूरयामास सायकैः ।
स पपात हतो भूमौ विटपीव महाद्रुमः ॥ १५
ततः पावकसंकाशैर्हेमवज्रविभूषितैः ।
जघान शेषं तेजस्वी तस्य सैन्यस्य सायकैः ॥ १६
ते रुक्मपुङ्खा विशिखाः सधूमा इव पावकाः ।
निजघ्नुस्तानि रक्षांसि वज्रा इव महाद्रुमान् ॥ १७
रक्षसां तु शतं रामः शतेनैकेन कर्णिना ।
सहस्रं च सहस्रेण जघान रणमूर्धनि ॥ १८
तैर्भिन्नवर्माभरणाश्छिन्नभिन्नशरासनाः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां रजनीचराः ॥ १९

G 3 31 3
B 3 36 3
L 3 35 3

15 For sequence of st 11-15 in D1 cf v l 6 —a) Ñ B1 3 4 D1 7 च चक्षुषि, V2 तु चक्षुषि, Dg1 [अ]क्षिणोस्तीक्ष्णै (sic) Dt1 D6 [अ]क्षिणी स्थूल (for [अ]क्षिणी तीक्ष्णै) —b) Ñ V2 B1 3 4 D5 7 मार्गणै (for सायकै) —c) V2 D1 ते निपेतु Dg1 निपपात (for स पपात) Ś1 N1 V1 D2 3 शिरो छिन्नो (V1 °न्ना) Ñ2 B1 3 4 D1 7 शिरो क्षीणे, V2 परिच्छिन्ना, Dg1 हतो भूमौ, D1 क्षण छिन्ना, G1 महान्भूमौ (for हतो भूमौ) —d) Ś1 V1 D2 3 विनिकृत्तो यथा द्रुम, N1 भूमौ रामशराहत, N2 V2 B1 3 4 D5 1 हतो (V2 illeg) रामस्य सायकै, D1 भूमौ रामस्य सायकै —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

485* दूषणस्यानुगान्पञ्चसाहस्रान्कुपित क्षणात् ।
हत्वा तु पञ्चसाहस्रैरनयद्यमसादनम् ।
दूषण निहत दृष्ट्वा तस्य चैव पदानुगान् ।
व्यादिदेश खर क्रुद्ध सेनाध्यक्षान्महाबलान् ।
अय विनिहत सङ्ख्ये दूषण सपदानुग । [5]
महत्या सेनया सार्धं युद्ध्वा राम कुमानुषम् ।
शस्त्रैर्नानाविधाकारैर्हनध्व सर्वराक्षसा ।
एवमुक्त्वा खर क्रुद्धो राममेवाभिदुद्रुव ।
श्येनगामी पृथुग्रीवो यज्ञशत्रुर्विहंगम ।
दुर्जय करवीराक्ष परुष कालकार्मुक । [10]
हेममाली महामाली सर्पास्यो रुधिराशन ।
द्वादशैते महावीर्या बलाध्यक्षा ससैनिका ।
रामसेनाभ्यधावन्त विसृजन्त शरोत्तमान् ।

[(l 2) Dg1 हत्वा तान् D1 T1 2 G1 3 मार्गणै T3 हत्वा त (for हत्वा तु) Dm1 D6 G1 पञ्चसाहस्रान्, M3 पञ्चसाद सम् Dt1 D6 तावधद् (for अनयद्) —(l 3) G1 च हत (for निहत) Dt1 D6 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) Dg1 तथैव च (by transp) (for तस्य चैव) G1 वशानुगान् —(l 4) M1 3 तत (for खर) —(l 5) Dt1 विनिर्हित (sic) (for विनिहत) Dm1 D6 G2 3 चैवे (for सङ्ख्ये) —(l 6) M1 युध्यमान (for युद्ध्वा राम) —(l 7) G1 नानाविधैर्घोरैर् —(l 9) G2 दशग्रीवो (for पृथु°) —(l 10) D1 G2 पुरुष (sic) (for परुष) —(l 11) D6 G M मेघमाली (for हेममाली) —(l 12) D6 सर्वे पृथक् (for ससैनिका) —(l 13) Dg1 D6 T G1 2 M1 2 [अ]भ्यवर्तन्त (for [अ]भ्यधावन्त)]

—After 15 D1 ins

486* अथ राक्षसान्दृष्ट्वा पतितान्रणमूर्धनि ।
राघवास्त्रविनिर्दग्धान्पतगानिव पावके ।
दृष्ट्वैव दूषण क्रुद्धो सन्निपातविद्रुतात्मन ।
पावक भ्रामयामास कालदण्डमिवोग्र रवम् ।
त दृष्ट्वा राघवो रक्ष पावकायतपाणिनम् ।

—Then cont 474*

16 N2 D5 7 om 16 —a) Ś1 तथा (for तत) —b) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1-3 शरैर्हेमविभूषितै (B1 3 4 D1 °पर्णै) —c) V1 सर्वं (for शेष) D1 जघान बलिनस्तस्य —d) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D2 3 राक्षस (B1 3 4 D1 रक्षसा) सैन्यमाहवे, D1 तत्र सैन्यस्य राघव —After 16 V ins 482*

17 a) Ñ1 निशिता (for विशिखा) —b) G(ed) खे महा (for पावका) Ś1 Ñ1 D2 3 रामकार्मुकनि सृता, Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 सधूमा हेमभूषणा (D1 °षिता) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 G2 M1 3 वज्रापात, D1 यथा वज्रो, (for वज्रा इव) Ś1 D2 3 महीधरान्, Dm1 D6 G3 महासुरान्, M1 महाचलान् (for महाद्रुमान्)

18 a) D1 3 M1 3 राक्षसाना (for रक्षसां तु) Ś1 शतान्, G2 शर (sic) (for शत) —b) Dg1 Dm1 D6 G2 M3 शरेण, D6 शितेन, T2 शस्त्रेण (for शतेन) Ś1 D2 3 पत्रिणा (D3 °णा) (for कर्णिना) D1 पुङ्खेन विकर्णिना —For 18ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst Ñ1 subst l 2 only for 18cd

487* राक्षसाना शत हत्वा शरेणानेन राघव पुन ।
एकेनैव यथानैक शरेण युधि राक्षसम् ।

[(l 1) D5 शरेणाना (for अक्षानो) —(l 2) Ñ1 एकेन B1 4 एकेनैव (for एकैकेन) B1 बनाकस (for यथानैक) V2 शरेन (for शरेण) Ñ1 राक्षसान् (for राक्षसम्)]

—c) Dg1 Dt1 Dm1 D6 1 T2 G2 3 M1 3 तु (for च) —d) Ñ V B1 3 4 D5 7 शराणा निजघान स (Ñ1 ह) D1 जघान नृवरात्मज

19 a) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 6 7 G1 2 M3 त (for तैर्) Ś1 Ñ1 V B1 D5 3 छिन्न (for भिन्न) B1 मर्म (for वर्म) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 7 G2 [आ]वरणाद् (for -[आ]भर°) —b) Ś1 D2 छिन्नभिन्नशिरोरुहा, Ñ2 D5 7 छिन्ना भिन्ना शरा हता, V छिन्नभिन्नशराहता, B1 3 4 छिन्नभिन्ना शराहता, D2 छिन्नभिन्नशिरोधरा, T2 छिन्ना भिन्नशरासना —D2 reads 19c-21 in marg —c) V1 B4 D5-7 शोणितैर्दिग्धा, B1 3 शोणितैर्दिग्धैर् (for °तादिग्धा) —d) G(ed) पृथिव्या (for धरण्या) —For 19 D1 subst and reads after 20ab

G 3 32 31
B 3 30 33
L 3 31 39

तैर्मुक्तकेशैः समरे पतितैः शोणितोक्षितैः ।
आस्तीर्णा वसुधा कृत्स्ना महावेदिः कुशैरिव ॥ २०
क्षणेन तु महाघोरं वनं निहतराक्षसम् ।
बभूव निरयप्रख्यं मांसशोणितकर्दमम् ॥ २१
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ॥ २२
तस्य सैन्यस्य सर्वस्य खरः शेषो महारथः ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदनः ॥ २३
ततस्तु तद्भीमबलं महाहवे
समीक्ष्य रामेण हतं बलीयसा ।
रथेन रामं महता खरस्ततः
समाससादेन्द्र इवोद्यताशनिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

488* बभूव गिरिसंकाशैरावृत धरणीतलम् ।
र्विभिन्नैर्गिरिसंकाशैः पतितैर्वारणोपमैः ।

20 D3 reads 20 in marg (cf v l 19) —[ab]) D1 तैश्छिन्नहृदयैः सख्ये (for [a]) Ñ V B1 3 4 D5 7 पतितैः समरे (by transp) (for समरे पतितैः) —After 20[ab] D1 reads 488* —[c]) Dt1 D4 Ct विस्तीर्णा (for आस्तीर्णा) Ś1 D2 3 रराज वसुधाकीर्णा, Ñ V B1 3 4 D5 7 रराजन्द्रवसुधा कीर्णैर् (Ñ1 V1 B1 °र्णा), D1 बभूव वसुधाकीर्णा —[d]) Ś1 B1 D3 महावर्द्भिः, Ñ1 Ñ2 B2 4 D5 6 7 मखे यदा, Ñ2 मख वेदिः, V2 अग्न्ये वद्रौ (sic), Dg1 D6 महावेद्या, D4 महाद्वैवै (sic) (for महावेदिः) D1 कुशैर्वेदिरिवाध्वरे

21 D1 reads 21 in marg (cf v l 19) —[a]) Ś1 Ñ2 D2 3 M3 क्षणेन तु, Ñ3 V3 B1 3 4 D5 7 तत्क्षणेन, V2 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 तत्क्षण तु (for क्षणेन तु) Ś1 Ñ1 बल सर्वं D2 M3 बल घोर, D3 वन घोर (for महाघोरं) D1 नि शब्दमिति तत्सर्वं —[b]) Ñ1 D2 3 M3 तदा, D1 दृष्ट्वा (for वनं) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निहतकण्टक (for निहतराक्षसम्) L(ed) तदासीद्धतराक्षस —For 21[ab], G(ed) subst l 4 of 490* —[c]) Ś1 निरयेक्ष च (for निरयप्रख्यं) —After 21 Ś1 D2 3 ins

489* र्विभिन्नैर्गिरिसंकाशैः पतितैर्वारणोपमैः ।
नि शब्दमभवत्सर्वं दान निहतराक्षसम् ।

[cf 488* —(l 2) D2 दान सर्वं (by transp)]
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

490* तथान्ये दैत्य भूमौ पराक्रा गतजीविताः ।
कृत्तस्कन्धा भ्रमन्त्यन्ये सद्या इव शरार्दिताः ।
तद्दारुणमहाघोरं विप्रद्रुतनिशाचरम् ।
शून्यमाश्रमवनं सर्वं रामबाणाग्निना हृतम् ।

[(l 1) V2 गतासवः —(l 2) B2 तथान्ये, D7 सं छिन्न (sic) (for भ्रमन्त्यन्ये) V3 B2 पराहताः (for शरार्दिताः) B1 G(ed) om. l 3 —(l 3) V3 दृष्टमेव (sic), B4 त दृष्ट्वा V महाघोर (for महाघोरं) Ñ2 D5 7 विप्रहीन (for विप्रद्रुत) —G(ed) reads l 4 for 21[ab] —(l 4) G(ed) रामकोपेन (for आश्रो°)]

22 Ñ1 om 22-23 —[b]) M3 क्रूरकर्मणां (for भीम°) —[d]) D1 दूषणश्च निपातितः

23 Ñ1 om 23 (cf v l 22) —[a]) D1 स तु (for तस्य) Ñ2 V B1 3 4 D5 6 7 G2 M3 सर्वस्य सैन्यस्य (by transp) —[b]) Ś1 D2 शिशोनिष्पीडनात्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G1 2 M शेषो महाबलः, D1 शेषो महाबलः, D3 शेषोऽतिवीर्यवान् —[d]) G3 M (for च) Ñ2 B1 3 4 D5 7 हतशेषौ निशाचरौ, V हतशेषौ महाबलौ, D2 राम तु रिपुसूदन —After 23 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

491* शेषा हता महावीर्या राक्षसा रणमूर्धनि ।
घोरा दुर्विषहा सर्वे लक्ष्मणस्याग्रजेन ते ।

[(l 1) D4 T1 2 G1 2 M2 3 महात्मना (for महावीर्या) G1 2 M2 3 रणमुखे (for रणमूर्धनि)]

24 [a]) Dg1 D2 T2 G M2 3 तं (for तद्) Ś1 D1 2 भीम बले (for भीमबलं) Ś1 D1 2 बलं रणे, D3 महारणे, M2 दुरासदं (for महाहवे) —[b]) Dg1 T3 समीक्ष्य (for समीक्ष्य) D3 बलं (sic) (for हतं) Ś1 D1 च सौलया (for बलीयसा) —For 24[ab], Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

492* स दूषणं प्रेक्ष्य रणे निपातितं
निशाचरांश्चापि तमागतो रुषात् ।

[(l 1) B1 निपातितं रणे (by transp) —(l 2) B4 रुषोऽन्वितात् (for रुषा°)]

—[c]) Ś1 D1 रथेन (for रथेन) Ś1 स खर°, D4 महत (sic) (for महता) Ś1 D1 स्वयं, Ñ V B1 3 4 D5 7 T2 G1 तदा, D4 तथा (for ततः) D1 स्वयं खरं (for खरस्ततः) D1 खरो रथेन महावलस्तदा —[d]) D1 (प्र)त्यसम् (for [इव] उद्य) Ś1 D2 3 समाससादेन्द्र(D1 °न्द्रः)मिवाशुरैश्वा , Ñ1 M3 °ऐन्द्रनिघोद्यताशनि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समभ्यधावत्प्रमुखे यथा हरिः, M1 °वज्रायुध , M2 समाह सघोर इवोद्यते हरिः.

२६

खरं तु रामाभिमुखं प्रयान्तं वाहिनीपतिः ।
राक्षसस्त्रिशिरा नाम संनिपत्येदमब्रवीत् ॥ १
मां नियोजय विक्रान्त संनिवर्तस्व साहसात् ।
पश्य रामं महाबाहुं संयुगे विनिपातितम् ॥ २
प्रतिजानामि ते सत्यमायुधं चाहमालभे ।
यथा रामं वधिष्यामि वधार्हं सर्वरक्षसाम् ॥ ३
अहं वास्य रणे मृत्युरेष वा समरे मम ।
विनिवर्त्य रणोत्साहं मुहूर्तं प्राश्निको भव ॥ ४
प्रहृष्टो वा हते रामे जनस्थानं प्रयास्यसि ।
मयि वा निहते रामं संयुगायोपयास्यसि ॥ ५
खरस्त्रिशिरसा तेन मृत्युलोभात्प्रसादितः ।
गच्छ युध्येत्यनुज्ञातो राघवाभिमुखो ययौ ॥ ६ G 3 33 7 B 3 27 6 L 3 32 8

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.2.3 दूषणवध , Ñ1 दूषणो नाम, G1 सैन्यविध्वंसन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om Ñ2 V2 D7 32 V1 D4 31 B2 33 B4 34 Dg1 Dt1 Dm1 D1.8 T G M1 26 D2 30, D3 36 M2.3 27, L(ed) 31 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

26

D3 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः. —Before 1, Ś1 D1.2 ins

493* त दृष्ट्वा राक्षस सैन्यमनिमाद्य महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषण च निपातितम् ।

[Cf 3 27 2 —(l 1) Ś1 तद् (for त) D1 अनिवार्य (for अनिमाद्य)],
while Dg1 ins

494* त्रिशिरं शिरसा छेद दृष्ट्वा तत्र सुसैनिकम् ।
दु सत्रयनिहन्तार लक्ष्मणाग्र समाश्रये ।

1 Dg1 reads 1ab in marg —a) Ś1 D1.3 च (for तु) Ñ2 D5.7 तस्याभिमुख (for रामा°) —b) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 Dm1 D2.3.5.7.8 M2 न्वर्ति (for -पति) —c) D4 राम, G3 तत्र (for नाम) —d) Dt1 om (hapl ?) सनि पत्येदम Ś1 स निवृत्य, Ñ1 समुपेत्य, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 समुपेत्य, D1-4 G2 सनिवर्त्य, M3 विनिवर्त्य (for संनिपत्य)

2 a) Ś1 Ñ V Dt1 D1-3.5-7 G1 M1.2 विक्रान्त (D1 °त) Dg1 T1 विश्रान्त , Dm1 D8 G3 सग्रामे (for विक्रान्त) —b) V2 Dt1 D4 M1 त्व (for स) D1 निवर्तस्व महाहवात् —c) Ś1 Ñ2 D5-7 महावीर्य, V1 महावीर, V3 महावीर, B1.3.4 मया वार(B1 °र), D1-3 मया वीर्यात् (for महाबाहु) Ñ1 मामिन राघव पश्य —d) Ñ1 समरे (for संयुगे)

3 a) B1 प्रतिजानीहि ते, Dm1 (before corr as in text) प्रतिजानामि म Ś1 D2 वीर्येण, Ñ V B1.3.4 D5.8 वीर, Dg1 T2 M1.2 सर्वम्, M2 वीर (for सत्यम्) —b) Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.8.7 M2 सत्ये(V स ते)नायुधमालभे —c) Ś1 D2.3 हनिष्यामि, Ñ V B1.3.4 D5.7 रण पाप (for वधि ष्यामि) —d) Ś1 D2.3 रिपु वै, Cm यथार्थं (for वधार्हं) Ñ V B1.3.4 D5.7 पातयिष्यामि सायकै , D1 समरे मान मनाय

4 a) Ś1 Ñ1 B3.4 D1.2 च (for वा) Ctp समरे (for [अ]स्य रणे) —b) V1 एष वै समरो मम, D1 एष वा मम संयुगे —c) Ñ1 D4 T G1.2 M1 विनिवृत्य, B3 विनिवृत्य (for °वर्त्य) Dg1 Dm1 D1 T G M2 Ctp रणोत्साहात्, D1 रणे सोऽह Cm महोत्साहात् (for °ह) —d) Ś1 B3 D1-3 प्रेक्षको, V2 धार्मिको (for प्राश्निको) D2.3 [ऽ]भवत् (for भव)

5 a) Dm1 (after corr as in text) Cg प्रहृष्ट, G1 प्रविष्टो (for प्रहृष्टो) Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 [ऽ]द्य (for वा) V1 गते (for हते) D2 निहतो, T2 निहत (for वा हते) D1 रामम् (for रामे) —b) D1 जनस्थाने (for °न) Ś1 Ñ2 D1-3.5.7 गमिष्यसि, D4 M3 प्रयास्यति (for प्रयास्यसि) —d) M2 (after corr as in text) [उ]पयास्यति Ñ V B1.3 D5.7 संयुगे पातयिष्यसि, B4 संयुगे निहनिष्यसि, Dt1 Dm1 D1.8.8 संयुगाय प्रयास्यसि, D2 युगायोपयास्यसि

6 a) Ś1 D1-3 खर, Ñ2 V B1.3 D7 त्वत्र, B4 D5 [त्र] प्येत्र (for तेन) —b) Ś1 D2.3 मृत्युकाल, D1 मृत्युलोकम् (for मृत्युलोभात्) Ñ1 प्रभावित , B3.4(m also) प्रचोदित , D1 निवर्तित (for प्रसादित) —After 6ab Ś1 Ñ V B3.4 D1-3.5.7 M2 ins

495* एवमस्त्विति वक्तव्य प्रहृष्टो राक्षसोऽब्रवीत् ।
तत प्रहृष्टस्त्रिशिराधायसुखस्य वार्यताम् ।

[(l 1) Ś1 म (for [इ]ति) Ñ B1.3.4 D5.7 प्रत्य(B2 सन)चत, V पार्श्वकोमतह, M2 ममपूजयत् (for राक्षसोऽब्रवीत्) —(l 2) D1 महृष्टत्र (for तत प्रहृष्ट) —D2 reads from the post half up to 6cd in marg Ñ1 नखर Ñ2 D5.7 आसर, V1 वेगवान् V2 B1.3.4 M2 वु(V2 B4 M2 ध)लवान (for वीरवान्)]

—Thereafter M2 (inf lin sec m) cont.

496* खरेण मानितो वीरो युद्धाय त्रिशिरात्मदा ।

—M2 om 6c-8 G3 illeg for 6cd —c) Ś1 Dg1 D1 युद्ध (for युध्य) Ś1 D1 [इ]त्यनुज्ञातो, Dg1 त्वनुज्ञातो, D8 [इ]त्यभिज्ञातो (for [इ]त्यनुज्ञातो) M1 स च सेनान्यनु ज्ञातो —d) Ñ2 B3.4 D5.7 G2 -[अ]भिमुख (for °खो) —After 6, Ś1 D1-3 ins 497*.

G. 3. 33. 8
D. 3. 27. 7
L. 3. 32. 10

त्रिशिराश्च रथेनैव वाजियुक्तेन भास्वता ।
अभ्यद्रवद्रणे रामं त्रिशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ७
शरधारासमूहान्स महामेघ इवोत्सृजन् ।
व्यसृजत्सदृशं नादं जलार्द्रस्येव दुन्दुभेः ॥ ८

आगच्छन्तं त्रिशिरसं राक्षसं प्रेक्ष्य राघवः ।
धनुषा प्रतिजग्राह विधुन्वन्सायकाञ्शितान् ॥ ९
स संप्रहारस्तुमुलो रामत्रिशिरसोर्महान् ।
बभूवातीवबलिनोः सिंहकुञ्जरयोरिव ॥ १०

7 M3 om. 7 (cf. v.l. 6).—^{a}) Dt1 D4 T1 3 तु (for च). D4 Cm त्रिशिरापि (metri causa). ॐ Cm : त्रिशिरापीत्यत्राकारलोपश्छांदसः ॐ—^{c}) Ś1 D2 3 अन्वधावत् (for °द्रवद्). Ś1 अथो; D1 3 रथी (for रणे).—^{d}) D1 3 त्रिशीर्षो (D3 °र्षं). T1 सशृङ्ग (for त्रिशृङ्ग). Ś1 D1–3 M3 शैलराट् (for पर्वत°).—For 7, Ñ V B1 3 4 D6 7 subst., while Ś1 D1–3 ins. after 6, M3 ins. after 7:

497* एतस्मिन्नन्तरे सैन्यमपरं रक्षसां महत् ।
अभ्येत्य तं त्रिशिरसं हतशेषं न्यवर्तत ।

[(l. 1) Ñ1 सौम्यम् (for सैन्यम्). Ś1 D3 सर्वे, B3 रक्षसां (for अपरं). B3 समर, D1 राक्षस (for रक्षसां). Ñ2 V3 D6 7 transp. अपर and रक्षसां. Ñ1 अपरे राक्षसास्तदा (for the post. half).—(l. 2) Ś1 Ñ1 D2 3 अन्ये (Ś1 °न्ये) च त, V1 अन्वधावत्; V3 illeg.; B1 3 अन्वेषन्; B4 अन्वेतु त, D1 अन्वेय त, M3 अन्वपतत् (for अभ्येत्य त). Ś1 हनमेत्य (for °शेष). Ñ1 हतशेषाः समागमन्; M3 खरशिहस्य वर्तेत (sic) (for the post. half).]

8 M3 om. 8 (cf. v.l. 6). V3 illeg. up to महामेघ in ^{b}.—^{a}) Ś1 D2.3 -सहस्राणि; Dg1 समूह सः D1 समूहान्हि; G3 om. second सः; G1 समूहः सन् (for समूहान्स). Ñ1 शरधारं सुविपुलं, Ñ2 V1 B1 3 4 D6.7 सं तदा (B4 शतधा) तत्सु (Ñ2 हि सु; V1 च [subm.], D6 7 तं सु) विपुलं, M2 सर्वे-अंतवत्क घोरं.—^{b}) Ś1 D2 इवासृजत्, Ñ1 महास्वनं, Ñ2 V2 B3 4 D6 7 M3 -समस्वर (D3 4 M3 °नं), V1 B1 निभस्वनं (for इवोत्सृजन्).—^{c}) Dg1 D2 T1 विसृजत्; T2 विसृज्य (for व्यसृजत्). Ś1 B1 D2 सुभृशं; Dm1 D5 G1 3 भैरव (for सदृशं).—^{d}) Ś1 Ñ V B1.3 4 D3 5 6 7 M3 जलक्लिन्नस्य (for जलार्द्रस्येव). ॐ Cv व्यसृजत् सदृशं नादं जलार्द्रस्येव दुन्दुभेरिति पाठः (as in text) ॐ.—After 8, Ñ (Ñ1 l. 1–2 only) V B1.3 4 D2.3 6 7 M2 (l. 1–2 only) ins.:

498* तानापतत एवाशु संरब्धान्युद्धदुर्मदान् ।
राक्षसान्प्रतिजग्राह रामः सत्यपराक्रमः ।
सुसंप्रहारस्तुमुलः कटुकः शोणितोदकः ।
समपद्यत बीभत्सस्तयोः समरमूर्धनि ।
बाणवृष्टिभिराकीर्णः सहस्रांशुर्दिवाकरः ।
न प्रकाशत सहसा वव्यौ न च सदागतिः ।
वितते व्योम्नि सर्वत्र शरजालेन भास्वता ।

[(l. 1) Ñ1 D6.7 सन्नद्धान् (for संरब्धान्).—(l. 2) Ñ1 प्रतिजग्राह राघवः; M1 इत्थं तु ऐश्वाम्भसौ (for the prior half).—After l. 2, Ñ1 ins. (followed by l. 5–25 of 504*):

498(A)* तेषां बाणान्महाबाहुः शरैः संछिद्य राघवः ।

—(l. 3) B1 D6 7 स (for सु). B3 सर्वग्रहास्तु.—(l. 4) B1.3 4 बीभत्सः (for °त्स). —(l. 6) B3 प्रकाशत. B1 3 सकृद्वो (for सहसा). B4 न प्रकाशति सहसा (for the prior half). G(ed.) च न (by transp.).—(l. 7) Ñ3 विततं (for वितते).—D3 om. from वं in सर्वत्र up to भास्वता.]

9 Ñ2 V (V2 om. 10) B1 3 4 D6 7 read 9–10 (preceded by 504*) after 12^{cd}. G1 illeg. for 9–10^a. M3 repeats (var.) 9 and 10 after 504*.—^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D3.5.6 7 M3 (second time) आपततः; D1 अधावंत (for आगच्छन्तं).—^{b}) Ś1 D2 रथे सं- (for राक्षस). D3 दृश्य (archaic) (for प्रेक्ष्य).—^{cd}) Ś1 D3 3 चक्षुषा (for धनुषा). Ś1 चातिजग्राह (for प्रति°). D4 G1.2 M (M3 first time) Cg विधून्वन्; T1 विसृजन् (for विधुन्वन्). Dm1 निशान्; D1 बहून् (for शितान्). Ś1 D2 समरे शरान्; D3 सशरं धनुः (for सायकाञ्शितान्). Ñ V B1 3 4 D6 7 M3 (second time) प्रतिजग्राह सशरं धनुरुद्यम्य वीर्यवान्.

10 Ñ2 V3 B1 3 4 D6 7 read 9–10 after 12^{cd}, G3 illeg. for 10^{abc}, M3 repeats (var.) 9–10 after 504* (for all, cf. v.l. 9). V1 om. 10.—^{a}) M3 (second time) तु महान् (for तुमुलो). G1 संप्रहारस्तु तुमुलो.—^{b}) Ś1 D1–3 तयोः, Ñ V2 B1 3 4 D6 7 M3 (second time) अभूत्; Dt1 D4 तदा (for महान्).—^{c}) Ś1 D2 3 बभूव हृदयासी, Ñ V2 B1 3 4 D6 7 M3 (second time) घरगर्वितयोर्भीमः (Ñ1 illeg. for भीम°), Dt1 Dm1 D4 5 G1 सबभूवातिबलिनोः; D1 बभूवातिमहाक्षत्र.—After 10, D6 ins., while D7 subst. for 11:

499* ततस्त्रिशिरसं वीक्ष्य राघवो रिपुमर्दनः ।
अब्रवीत्परमक्रुद्धो वाक्यं राक्षसपुंगवम् ।

—D6.7 cont., Ñ1 M3 ins. after l. 4 of 504*, V3 B1 3 4 ins. after 10:

500* एष त्वां सायकैस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ।
[Ñ1 illeg. for तीक्ष्णैः.]

—D6 7 further cont.:

501* शरान्प्रतिगृह्णाणमान्मसापि त्वं धनुश्च्युतान् ।

—After 10, M3 ins. (followed by l. 5–7, 15, 11, 19–25 of 504*).

502* मुमोच निशितान्बाणानासाद्य रजनीचराः ।
तेषां बाणान्महाबाहुः शरैः संछिद्य राघवः ।

ततस्त्रिशिरसा बाणैर्ललाटे ताडितस्त्रिभिः ।
अमर्षी कुपितो रामः संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ ११

अहो विक्रमशूरस्य राक्षसस्येदृशं बलम् ।
पुष्पैरिव शरैर्यस्य ललाटेऽस्मि परिक्षतः ।
ममापि प्रतिगृह्णीष्व शरांश्चापगुणच्युतान् ॥ १२ G 3 33 30 B 3 27 13 L 3 32 16

11 [a]) G2 M2 त्रिशिरसो (for °सा) —[b]) M2 पीडितस्य (for ता°) —[c]) Ñ2 B4 Dm1 D5 M1 अ(D5 आ)मर्षात्, Dg1 अमर्ष (for अमर्षी) Ś1 D2 रोषाद् (for राम) —[d]) Ñ1 illeg Dg1 Dt1 Dm1 D1.8 T2 G महद्य (for संरब्धम्) Ś1 D2 रामो वचनमब्रवीत्, N2 V B1.3.4 D6 इदं वचनम°, D4 रोषाद्वचनम° —For 11 D7 subst 499*

12 [a]) G1 राक्षस G2 विक्रान्त (for विक्रम) Ñ1 M2 युक्तस्य (for शूरस्य) Ś1 D1.8 अहो संग्रामशौर्यस्य —[b]) Ś1 N1 D2.8 राक्षसो बलमीदृशं (by transp) Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 नायकस्य महात्मन V1 राक्षसस्य महात्मन —After 12[ab] N2 V B1.3.4 D6.7 ins

503* राक्षस सदृश युद्धे त्वद्विक्रमसाधनम् ।
महाधनुर्विनि सृष्टे सयुगे रोपनि सुते ।

[(l 1) B1 सुभद्र (for सदृश) N2 V2 D6.7 युद्ध (for युद्धे) B3.4 बल (for बल) V1 B4 -मादन (for -साधनम्) —(l 2) V1 समर्पिते (for रोपनि सुते)]

—[c]) Ś1 D2 अस्त्रैर्, N1 येन, Dt1 Dm1 D6.8 योद्ध, D3 T2 अस्य (for यस्य) —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 विभूषित, Dg1 D3 T2 M2 परिक्षित, D3 परिक्षत (for °क्षत) V1 चास्मि रिक्षत (s c) —After 12[cd] N2 V B1.3.4 D6.7 ins while M1 ins l 1-4 (followed by 500*) after 12[cd] and l 5 25 after 498(A)* whereas M2 ins l 2 4 (followed by 500*) after 12 and l 5 7 15 11 and 19-25 after 502* Ś1 D1.2 ins l 1 only after 12[cd]

504* मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणच्युता ।
प्रीतोऽस्मि ते महाबाहो राघवेन्द्र निशाचर ।
न त्वया सदृशः कश्चिद् रिपावपि सुदुर्लभः ।
तद्विदोऽहमनेकानां त्विदानीं समागत ।
इत्युक्त्वा राघवोऽभिपत्य समरे मोदयन्वशी ।
आरुरुक्षन्नथ समुद्रादिपिण्डितान्वीक्ष्य राघव ।
जहार समरे प्राणाञ्छित्वा तथा शिरांसि च ।
ते छिन्नशिरसः पेतुश्छिन्नवर्मायुधध्वजाः ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्याः पादपा इव ।
हतशेषास्तु ये तत्र राक्षसा भयविह्वला ।
सर्वमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिता ।
तदभूदद्भुतं युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
रामस्य च महाबाहो पुनस्तथा च रक्षसाम् ।
सरब्धाद्राक्षसाद्रामस्तस्य प्राणानपाहरत् ।
आददत्यादिव बाणौघं सोऽनयद्यमसादनम् ।
सबलस्य तस्य सैन्यस्य खर दूषणो महाबल ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदन ।
दृष्ट्वा तु निहतं सैन्यं राक्षसा विशिखाशितम् ।
त्रिशिरा परमक्रुद्धश्चोदयामास सारथिम् ।
भर्तुं पिण्डस्य निवृत्तं कर्तुमिच्छामि सारथिम् ।
प्रत्यमस्य वीरस्य परस्य सुमहात्मन ।
प्रतिजानामि ते सूत सत्येनायुधमालभे ।
यथा राम हनिष्यामि रामो वा मां हनिष्यति ।
एवं सचोदित सूतश्चोदयामास वाजिन ।
तत प्रवर्तिताश्वेन राममभ्यद्रवद्रणे ।

[(l 1) D1 प्रतिगृहीता हि D3 परिगृहीतास्ते V1 चापि (for चाप) Ś1 मुक्ताश्च N2 D6.7 गुणाश्च D8.3 -मुख (for -गुण) V2 शरश्चापगुणान्विना D1 शराश्चे धनुषश्युता (for the post half) —(l 2) N2 D6.7 सुमहाबाहो (for ते म°) —(l 3) Ñ1 हि दुर्लभे, M2 (after corr sec m) सुदुर्लभे (for सुदुर्लभे) —(l 4) V1 न्यविनो (for तद्विनो) N1 वचितस्ते वानराद्, M2 सवचितेभ्यस्त्वज्ञानाद् (for the prior half) —(l 5) V2 इत्युक्तो B3 वेपं (for ऽविध्यत्) N1 वि या ×... (illeg) राम M2 विव्याध राक्षसग्राम (for the prior half) —(l 6) V1 अपि (for अथ) D6 M2 पीडितान् (for पिण्डि°) Ñ1 M2 दृश्य (for वीक्ष्य) —l 7 11 3 21 24[cd] 461* 25 —(l 7) B1.4 M2 नयद् (for जहार) M2 हित्वा (for छित्वा) D6.7 वैनां (for ते ?) Ñ1 V1 B4 D6.7 स (for च) —(l 8) V1 स (for ते) B3 om वर्मा —(l 9) N1 सुपर्णाक्ष- V1 °पाद (for °वात) B1 निक्षिप्त (for वि°) B3 transp पादपा and इव —(l 10) V2 illeg after हतशे (तु N2 V1 D6.7 ते (V1 ये) तत्र B1 ते ... P4 ते तत्र (for ये तत्र) G(ed) हतशेषास्तु सर्वे (for the prior half) N2 भयाकुला B1 °मोहिता (for °विह्वला) —(l 11) N2 D6.7 शरणार्थं (D6 °र्थी) (for °र्थ) G(ed) व्यद्रवंत दिशस्सर्वा व्याघ्रा धुरस्थी इव —After l 11 M2 ins

504(A)* तमभ्यधावन्त निरस्तधाइवे
त्वरान्वित राक्षसपुंगवं वरम् ।
ज्यान रामः स्थिरसत्त्वसंस्थिते
धनुश्च्युतैर्दुष्प्रसहै शिलीमुखै ।

—V2 partially illeg for l 12 —(l 12) B4 तदद्भुताद्भुत (for तदभूदद्भुत) Ñ2 तदद्भुतश्चायुद्ध (for the prior half) V1 युद्ध (for तुमुल) —G(ed) om l 14 and 15 —(l 14) N1 सरब्धो (for °ब्धात्) —(l 15) V2 illeg for बाणौघं सोऽनयद्, B2 नाराचैर् (for बाणौघे) N1 B2 अनयद्यम सान्न M2 अनयत्क्षतम्, (for the post half) —After l 15 N1 ins

G 3 33 31
B 3 27 33
L 3 32 27

एवमुक्त्वा तु संरब्धः शरानाशीविषोपमान् ।
त्रिशिरोऽथ उरसि क्रुद्धो निजघान चतुर्दश ॥ १३
चतुर्भिस्तुरगानस्य शरैः संनतपर्वभिः ।
न्यपातयत तेजस्वी चतुरस्तस्य वाजिनः ॥ १४
अष्टभिः सायकैः सूतं रथोपस्थे न्यपातयत् ।
रामश्चिच्छेद बाणेन ध्वजं चास्य समुच्छ्रितम् ॥ १५
ततो हतरथात्तस्मादुत्पतन्तं निशाचरम् ।
बिभेद रामस्तं बाणैर्हृदये सोऽभवज्जडः ॥ १६

504(B)* तमस्य **महाहवे तत्र
स्थितं त्रिशिराक्षसप्रमुखं बलम् ।
जघान राम स्त्रिरश्चसैषौरस्रो
भनु**** * पौरुष ।

Colophon

while V2 (illeg for l 1 and 2) B1 ins

504(C)* ततोऽभ्यधावद्गुनरस्त्राशक्ष
दुरासदं राक्षसगणस्य रणे ।
जघान राम स्त्रिरशैरोणी महान्
शितैः शरैदुष्प्रतिवीर्यपौरुष ।

Colophon

[*Sarga name* Ñ1 त्रिशिर गेण्यवध V2 खरयुद्ध B1 खरसैन्य युद्ध —*Sarga no* V2 33]

—(l 16) V2 B4 transp सवस्य and तस्य Ñ1 om (hapl ?) सैन्यस्य B4 परशोणी Ñ1 निशाचर (for महाबल) —(l 17) G(ed) सरथ (for राक्षस) —(l 18) B1 3 त्रिशिरास्तत्र —(l 19) N3 परम क्रुद्धस्, B3 मनस्विक्रांतस् (for परमक°) N3 V B2 3 4 M2 सारथिं मम(G(ed)ग्रस्त)चोदयत् —(l 20) M3 मनसिवेन्द्रस्य N3 निर्देश (for निर्देश) —N3 om l 21–24 —(l 21) N3 D4 7 वाम्य (for अस्य) D4 7 तु (for तु) N3 खरस्य तु महात्मन (for the post half) —(l 22) V1 M2 वीर (for सूत) —(l 23) Ñ2 B3 D5 7 अथ (for यथा) M2 transp यथा and राम V2 मा (for मा) —(l 24) M1 हया हृष्टे महाबल (for the post half) —(l 25) Ñ1 प्रजविता तेन (for °राक्षस)]

—After 504* N2 V(V1 om 10) B1 3 4 D4 7 read 9 10 while M2 repeats (var) 9 and 10

—V3 om 12^c–13^b —^c/) T2 प्रत्यगृह्णीष्व (sic) (for प्रति°) N3 प्रतिगृहाण विशिखान् (for ^c) D6 चापि (for चाप) Dt1 D4 6 T2 M1 -गुणाच्च्युतान् Ś1 D3 a सायकान्प्र हरामि ते Ñ1 ममापि त्व गुणाच्च्युतान्, D1 सायकान्समरे तत (for ^f) Ñ3 V3 B1 3 4 शरान्प्रतिगृहाणाद्यममापि त्व धनुश्च्युतान्, D6 7 मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणाच्च्युता

13 V1 om 13^ab (cf v l 12) —^a) Ś1 Dt1 Dm1 D4 a उक्तस् (for °क्त्वा) Ś1 Dm1 D2 3 5 सु(D5 दु)स क्रुद्ध, G2(स)त्रिसक्रुद्ध (for तु संरब्ध) N V2 B1 3 4 D4 7 M2 इत्युक्त्वा राघव क्रुद्ध —Dg1 reads 13^cd in marg —^c) Ś1 D3 त्रिशीर्षोरसि सक्रुद्ध, N V B1 3 4 D6 7 नि(B4 वि)चखान त्रिशिरसो, D1 राक्षसस्योरसि क्रुद्धो, D1 त्रिशीर्षा परि सक्रुद्धो —^d) Ś1 D1 3 4 T1 2 G1 3 M1 निचखान, Ñ1 लीलयाथ N2 V रक्षस्यथ, B1 3 (after corr *suf lin* as in N3) 4 D5 7 वक्षस्यथ (for निजघान)

14 ^a) B1 4 चतुरश्च (for चतुर्भिस्) Ś1 N3 V B1 4 D2 6 7 च चतुर्भिश्च Ñ1 चतुरश्चास्य B3 चतुरस्येव, M2 चतुरो स्याशु (for तुरगानस्य) D1 स चतुर्भिश्चतुर्भिश्च —^b) Ś1 D2 2 तुरगास्तस्य मार्गणै, Ñ1 M2 तुरगानथ मार्गणै, N2 V B1 3 4 D6 7 तुरगानस्य मार्गणै (B4 सायकै) —^c) B1 2 न्यपातयत स (hypm) D2 G2 निपात° (for न्यपातयत) —^d) Ś1 D2 3 रथ (for तस्य) Ś1 D2 योजितान् (for वाजिन) N V B1 3 4 D5 7 M2 रथ चि(D5 नि)च्छेद सप्तभि (N1 illeg for सप्त) —For 14 D3 subst

505* चतुर्भिर्मार्गणैरेव निपात्य चतुरो हयान् ।

15 ^a) B4 Dg1 Dt1 D4 7 T1 2 अष्टाभि Ñ1 V B1 3 4 M2 बाणै, N2 D5 7 तीक्ष्णै (for सूत) Ś1 C2 M1 सायकैश्चाष्टभि सूत, D2 सायकै साष्टभि सूत, D3 सायकै पचभि सूत —^b) V B1 3 4 सूतमस्य Dm1 D4 8 T1 G2 °स्थाद् (for रथोपस्थ) Dg1 निपातयत् (for न्य°) Ś1 D1 2 रथोपस्थाद्(D1 °त्र)पातयत्, Ñ D6 7 सूतमन्यैरपातयत्, M2 सूतमप्यस्य पातयत् —^c) Ñ1 M1 चिच्छेद चैकबाणेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बाणेन (V1 रामैरै [sic])ध्वज चिच्छेद —^d) Ñ1 तस्य, V B1 3 4 D5 7 M2 अस्य (for चास्य) D1 समुच्छ्रित (for समुच्छ्रितम्) Ś1 D2 3 ध्वज चामितविक्रम —After 15 Ñ V B1 2 4 D6 M2 ins

506* तद्दृष्ट्वा कर्म रामस्य मनसा प्रतिपूजयन् ।
असिमुद्यम्य वेगेन सहसा तमुपाद्रवत् ।

[(l 1) D7 a (for तद्) N3 M2 transp दृष्ट्वा and कर्म N1 प्रत्यपूजयत् —(l 2) N1 असिं दुद्रव (sic) (for असिमुद्यम्य) V B1 3 M2 म(V2 B3 त)भिद्रवत् (for तमुपा°) N1 राम प्रत महाहवे (for the post half)]

16 ^a) Ś1 हतो हत, N V B1 3 4 D5 7 M2 अंतरिक्षस्थ, G(ed) अन्तरिक्ष (for ततो हत) G3 ह्यात् (for रथात्) —^b) Ś1 D2 3 आपतन्त, D1 अपावृत्त (for उत्पतन्त) Ñ1 V B1 3 4 वेगेन महताथ(N1 °ता च) स N2 D5 7 M2 वेगेन स महारथ —After 16^ab M2 ins

507* तान्दृष्ट्वा त्वरित यान्त राक्षस पर्वतोपमम् ।

—^c) Dt1 Dm1 D3 4 5 6 चिच्छेद M2 मुमोच (for बिभेद) Ś1 तरसा रामो, Ñ V B1 3 4 D1 6 7 M2 रामस्तद्वक्षो, D3 8 रामस्तरसा, T2 बाणसबाणैर् (for रामस्त बाणैर्) ❀ Cvp बिभेद रामस्त बाणैरिति सम्यक् (as in text) ❀ —^d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 6 7 M2 दशभि शरै (for सोऽभवज्जड).

सायकैश्चाप्रमेयात्मा सामर्षस्तस्य रक्षसः ।
शिरांस्यपातयत्त्रीणि वेगवद्भिस्त्रिभिः शितैः ॥ १७

स भूमौ शोणितोद्गारी रामबाणाभिपीडितः ।
न्यपतत्पतितैः पूर्वं स्वशिरोभिर्निशाचरः ॥ १८

हतशेषास्ततो भग्ना राक्षसाः खरसंश्रयाः ।
द्रवन्ति स्म न तिष्ठन्ति व्याघ्रत्रस्ता मृगा इव ॥ १९

तान्खरो द्रवतो दृष्ट्वा निवर्त्य रुषितः स्वयम् ।
राममेवाभिदुद्राव राहुश्चन्द्रमसं यथा ॥ २० G 3 33 41 B 3 27 40 L 3 32 ..

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

17 ᵃ) D₃ सायकैरप्रमेयात्मा —ᵇ) Dt₁ Dm₁ D₄ ₈ सामर्षात्, D₃ रामस्तस्य (for सामर्षस्त) D₁ ₄ G₁ M₃ (after corr as in text) राक्षस (for रक्षस) —ᶜ) D₁ कायान्, D₂ T₁ G₁ रामो (for त्रीणि) —ᵈ) D₁ त्रीणि रामस् (for वेग वद्भिस्) M₃ शिरस् (for त्रिभि) Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₁ ₆ ₈ T₁ ₂ G M₃ शरै, T₃ तथा, M₁ सुत, Cv तदा (for शितै) M₃ रामो राजीवलोचन —For 17 Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ subst while M₃ ins I 2 only after 17

508* शिरांसि चास्य सक्रुद्धो रामो राजीवलोचन ।
त्रिभिस्त्रिभि शरैस्तीक्ष्णैर्न्यकृन्तच्चाहसन्निव ।

[(l 1) Ś₁ D₂ ₃ [ए]व, Ñ₁ [अ]पि (for [अ]स्य) —(l 2) Ś₁ D₂ ₃ त्रीणि त्रिभि सुसक्रुद्धो (for the prior half) V₁ अकृन्तत् (for न्य°)]

18 ᵃ) Dt₁ D₆ सधूम, D₁ भूमौ च (for स भूमौ) Dg₁ शोणितोद्गारि, D₄ ₈ T₁ ₂ रुधिरोद्गारी —ᵇ) Ś₁ D₂ रामबाणन (for °बाणाभि) V₂ जीवित, D₆ ताडित (for पीडित) Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ रामबाणाच्च (Ñ V₁ °स्तु, B₁ ₂ °त) जीवित —ᶜ) B₄ D₃ अपतत् (for न्य°) B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ पातितै (for प°) —ᵈ) Dt₁ D₁ ₆ समरस्थो (for स्वशिरोभिर्) Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ D₂ ₃ ₅ ₇ M₃ शूलगिरि महागिरि ※ Cvp स्वशिरोभिर्निशाचर इति पाठ । त्रिभि शरैरिति वा पाठ ※

19 D₁ om 19 —ᵃ) Ś₁ D₂ तथा (for ततो) V₂ B₁ ₂ ₄ सुत, G₃ भिन्ना (for भग्ना) —ᶜ) D₃ द्रवतो (for द्रवन्ति) Ś₁ D₂ ₃ नैव (for स्म न) Ñ₁ अन्यद्रवन्दिशश्चान्या, B₁ ₃ ₄ व्यद्रवत दिशस्त्रस्ता —ᵈ) Ś₁ व्याघ्रध्वस्ता, Ñ₁ B₁ ₄ व्याघ्रा क्षुद्र, B₂ व्याघ्रदिशा, D₆ व्याघ्रजस्ता (for व्याघ्रत्रस्ता) —For 19 Ñ₂ V₁ D₂ ₃ subst while V₂ B₁ ₃ ₄ ins after 19

509* ततो हतशिरस्तस्य कबन्ध रणमूर्धनि ।
पतित ह्यचलेन्द्राभ प्राकम्पयत मेदिनीम् ।
त खर पातत दृष्ट्वा वीर त्रिशिरस रण ।
रोषसतप्तहृदयो युद्धायाभिरता गत ।
हत त्रिशिरस दृष्ट्वा दूषण च निपातितम् । [5]
चतुर्दशसहस्राणि राक्षसाना हतानि च ।

[(l 1) V₂ B₁ कृत (for हत) —(l 2) V₁ ह्यचलेन्द्रस्य (for °द्राभ) V₁ प्रकम्प, V₂ B₁ ₃ ₄ अकम्पत (for प्रा°) —(l 3) D₂ वीरम् (for र) —(l 4) V B₃ ₄ दृष्ट्वा (for गत) —(l 6) B₂ राक्षसानि हतानि च (for the post half)] —After 19 Ś₁ Ñ₁ D₂ ₃ M₃ ins

510* अनुयात्रानिमित्त ये जनस्थानादुपागता ।
युद्धा विपन्न तस्मिन्समनन्तरा त्वयुतित्रिकम् ।

[(l 1) D₃ उपाय ते (for अनुयात्रा) Ñ₁ M₃ निमित्त (for °च) D₂ तत्र (for य) Ñ₁ जनस्थानम् (for °नाद्) —(l 2) D₂ ₃ त्र्युतिक्रम (for °कम्) Ñ₁ राक्षसा निहता रण (for the post half) M₃ हताशिरसस्तस्य व्यस्य सदा विमद्रुता दिश]

20 ᵃ) D₁ त, D₁ ₇ तत् (for तान्) V₁ पुन, B₁ स्तान् (for खरो) Ś₁ Ñ₁ D₂ ₃ प्राणिनान्, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ समर, D₁ निहत, M₃ रुषितो (for द्रवतो) —ᵇ) Ñ₁ निवर्त्य D₁ निवत्य (for निवर्त्य) Ś₁ D₂ च तत, Ñ₁ M₃ द्रवत, T₃ रुषित (for रुषित) Dt₁ D₆ स्वरन्, D₁ स्वय (for स्वयम्) Ñ₂ D₅ ₇ रामेण निहत बल, V₁ B₁ रामबाणहतान्बली, B₃ ₄ रामेण निहतान्बली —ᶜ) Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ राघव सौमि दुद्राव —ᵈ) D₃ तदा (for यथा) —After 20 Ñ₁ M₃ ins

511* निशाम्य त रामशरानपातित
निशाचर भीमपराक्रम खर ।
रथेन राम समर ह्यभिद्रुत
महागज सिंह इवाभिपातुर ।

[(l 2) Ñ₁ M₃ त्रिशीर्षा (for निशाचर) —(l 3) M₃ समाद्रवन् (for ह्यभि°) —(l 4) M₃ महागज सिंहमेनाभिपातुर]

—After 20, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ read 3 27 1 (preceded by 516*) while D₁ ₃ ins

512* स तानि रक्षांसि समीक्ष्य गर्वं
त्रिशिरपनाशाबलुज च दूषणम् ।
रथेन दावानलतुल्यवर्चसा
खर प्रसह्याभिससार राघवम् ।

[(l 1) D₂ हतानि (for स तानि) D₂ तुरन्म् (for गर्वं) —(l 4) D₁ स्तर (for खर) D₂ प्रद्धाभिससार.]

२७

G 3 33 43 B 3 28 1 I 3 33 1 निहतं दूषणं दृष्ट्वा रणे त्रिशिरसा सह ।
खरस्याप्यभवत्त्रासो दृष्ट्वा रामस्य विक्रमम् ॥ १
स दृष्ट्वा राक्षसं सैन्यमविषह्यं महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषणस्त्रिशिरा अपि ॥ २
तद्बलं हतभूयिष्ठं विमनाः प्रेक्ष्य राक्षसः ।
आससाद खरो रामं नमुचिर्वासवं यथा ॥ ३
विकृष्य बलवच्चापं नाराचान्रक्तभोजनान् ।
खरश्चिक्षेप रामाय क्रुद्धानाशीविषानिव ॥ ४
ज्यां विधुन्वन्सुबहुशः शिक्षयास्त्राणि दर्शयन् ।
चचार समरे मार्गाञ्शरै रथगतः खरः ॥ ५

Colophon Dc om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 N V B1 3 4 D5 7 त्रिशिरोवध (V1 °ध) D1 = त्रिशिरावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D3 om N2 D5 7 33 V1 32 V2 B3 34 B4 35 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M1 27 D1 31 D2 37 M2 3 28 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

27

Dc continues the previous Sarga D2 begins with ॐ T2 श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

Before 1 Ś1 D2 ins while D3 ins after 1[ab]

513* हतं सैन्यं तदालक्ष्य प्रधानाश्च निशाचरान् ।
[Ś1 समालोक्य D2 समा° (for तदालक्ष्य)]

1 N2 V B1 3 4 D5 7 read 1 (including star passage thereafter) preceded by 516* after 3 26 20 —[ab]) Ś1 D1-3 हत तु (D3 च) Ñ1 हतस्तु (sic) (for निहत) T3 transp निहत and दूषण Ś1 रण त्रिशिरस तत, Ñ1 खर त्रिशिरस तथा D1 3 तथा त्रिशिरस च (D3 तु) तं (for [b]) N2 V B1 3 4 D5 7 चित्रयत्नस्य तत्कर्म राघवस्य महात्मन —After 1[ab] D3 ins 513* —[c]) V खरश्चापि, Dm1 D2 °स्यास D5 G3 खरस्य तु (G3 च) (for खरस्यापि) V त्रस्तो, M3 (after corr *sec m* as in text) त्रापा (for त्रासो) —[d]) Ś1 D1-3 राघव (for रामस्य) Ñ1 दृष्ट्वा * पराक्रम —After 1 Ñ2 B4 D5 7 ins

514* विलोक्य समाममहोदधौ स्थित
समन्तत सायकदुस्तर खर ।
प्रतापितो राघववाडवोष्मणा
स कालिन्दीकल्पमुपागम क्षणम् ।

[(l 2) B4 om for समन्तत —(l 4) D5 अथागमत् (for उपा°)] while M3 ins

515* चतुर्दशसहस्राणि रक्षसा क्रूरकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ।

2 [a]) Ś1 Dm1 D2 G2 दृष्ट्वा स (by transp) N1 D3 8 दृष्ट्वा च (D3 तु) D1 तद्दृष्ट्वा (for स दृष्ट्वा) N2 तन्महा (for राक्षस) —[b]) D1 दुरासद, D3 4 T2 G1 °बल, V2 महद्बल (for महाबलम्) V1 बल (illeg) भीमविक्रम —[d]) Dt1 om for दूषणस् Dm1 D1 त्रिशिरो (for °रा) Ś1 D2 3 मानुषेण पदातिना V1 खरोऽप्यासीत् सुसंभ्रम, Dg1 D4 S (in g त्रिशिरोदूषणावपि, D1 दूषण च निबर्हित —For 2 N2 V B1 3 4 D5 7 subst and read before 1

516* अयमुक्तश्च पुन किंचिन्निहत प्रेक्ष्य तद्बलम् ।
कथमेकेन रामेण तौ च वीरौ निपातितौ ।

[(l 1) N2 D5 7 विमृश्य च V B4 अवेक्ष्य B1 अमृश्य (sic) V1 दुर्बल (for तद्बलम्) —(l 2) B3 (marg also) हतमेकेन बाणेन (for the prior half)]

3 D1 om 3[ab] —[a]) N1 D3 3 M2 बल च (N1 *), G1 स सैन्य (for तद्बल) Ś1 बल सर्वेव भूयिष्ठ —[b]) G2 विमुख (for °मना) N1 दृश्य (for प्रेक्ष्य) M3 (after corr *sec m* as in text) राक्षसा (for राक्षस) —For 3[ab] N2 V B1 3 4 D5 7 subst

517* अथ धैर्यं समास्थाय पुन स रजनीचर ।
ततोऽवस्थितो युद्धे खर खरपराक्रम ।
चोदयामास सूत स राघवाभिमुख ध्वज ।

[(l 1) B1 4 समाश्रित्य वीर (for समास्थाय पुन) —(l 2) B1 4 पुनर् (for ततो) —(l 3) B4 प्रत्यावत्य V1 B1 न (B1 रथ) यन B2 तन्मुत (for सूत स)]

—[c]) M3 नाम (for राम) —[d]) Ś1 D2 8 वज्रिण (for वासव) N2 V B1 3 4 D5 7 यथा वृत्र पुरदर

4 D1 om 4 —[a]) T2 निष्कृष्य N1 सुमहच्च (for बलवच्च) Ś1 N2 V B1 3 4 D2 3 4 7 स (B1 सु) विकृष्य महच्चाप —[b]) V2 नाराचांस्तास् (sic) Ś1 D1 2 भग्नि (D1 उग्र) तेजस, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तिग्म (B4 तीक्ष्ण) तेजस (for रक्तभोजनान्) —[c]) Ś1 D2 8 घोरास्त्र D1 शरास्त्र (for खरश्चि) —[d]) Ś1 क्रुद्धानाशीविषोपमान् N2 D5 7 M3 क्रुद्ध आ (M3 दीप्ताना) शीविषोपमान्, D2 शतशोऽथ सहस्रश

5 [a]) N1 B1 विकम्पन्, V1 D1 8 G M Cg विधुन्वन् (for विधुन्वन्) N2 B1 3 4 D5 7 च, V1 D1 4 स (for सु) —[b]) Ś1 शिक्षास्त्रलेषु, B1 महास्त्राणि च, G1 शिक्षिता° (for शिक्षयास्त्राणि) V1 महास्त्राणि चतुर्दश, D2 शिक्षामस्त्रेष्वदर्शयत् —[c]) Ś1 Dg1 D3 4 T2 3 G1 2 M Cr g k चकार Ś1 D3 4

स सर्वाश्च दिशो बाणैः प्रदिशश्च महारथः ।
पूरयामास तं दृष्ट्वा रामोऽपि सुमहद्धनुः ॥ ६
स सायकैर्दुर्विषहैः सस्फुलिङ्गैरिवाग्निभिः ।
नभश्चकाराविवरं पर्जन्य इव वृष्टिभिः ॥ ७
तद्बभूव शितैर्बाणैः खररामविसर्जितैः ।
पर्याकाशमनाकाशं सर्वतः शरसंकुलम् ॥ ८
शरजालावृतः सूर्यो न तदा स्म प्रकाशते ।
अन्योन्यवधसंरम्भादुभयोः संप्रयुध्यतोः ॥ ९
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
आजघान रणे रामं तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ १०
तं रथस्थं धनुष्पाणिं राक्षसं पर्यवस्थितम् ।
ददृशुः सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ ११
तं सिंहमिव विक्रान्तं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
दृष्ट्वा नोद्विजते रामः सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १२ G 3 31 12 B 3 28 13 L 3 33 0

विनिपात् (for समरे) —d) N2 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 बाणैः, V2 रुषा, D1 विमल (for शरैः) Ś1 शत्रैरवगत सर, Ñ1 विराच्छब्दमहद्बल

6 V1 om 6–7ab Dg1 reads 6ab in marg —a) B1.2 सर्वांश्च Dg1 [श्चा]द्रशो (for दिशो) D1 रोषाद् (for बाणैः) —b) N B1 D2.3 M1.2 महारथ (for °रथः) Ś1 B2 D1–3 विदिशश्च महाबल (B2 °रथ) —c) Ñ2 V2 B1.2.4 D2.3 बलवान्, D1 रामोऽपि (for तं दृष्ट्वा) —d) D2 विकृष्य (for रामोऽपि) D2 G2 स (for सु) M2 (after corr sec m as in text) सुमहान्धनु Ñ2 V2 B1.2.4 D2.7 इवाग्नेर इवाहव

7 V2 om 7ab (cf v l 6) —a) Ñ2 V2 B1.3.4 D2.3 अपापसैर्दुर्विप (B1.4 D2 °स)हैः —b) Ñ1 B4 D1 D2 वि(B4 *)स्फुलिङ्गैर् D2 [श्चा]ग्निभि (for [श्चा]ग्निभि) —D1 om (hapl ?) 7cd —c) Ñ1 Dg1 G2 M1.2 (after corr sec m as in text) 2 रामद् (for नभद्) M1 illeg D2 T2.3 M1.2 (after corr sec m as in text) 3 विवर, G2 स राव (for [श्च]विवर) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3.5.7 रामश्चक्रे विविधैः (Ś1 D2.3 °कार विविधैः)

8 Ñ1 illeg up to राम in 9b —a) Ś1 तद्बभूवमुपगै बाणैः, Ñ2 D2.7 तत्र समूह निशितैः —b) M1 D1 विनिसृष्टैः, G1 विचारितैः (for विसर्जितैः) Ñ2 नभो बाणैर्द्वयोरपि —After 6ab N2 V B1.2.4 D2.3 ins

518* शतहृदाभिरकाशं शरैरिव नभस्थलम् ।
नागस्त्रीभिश्च रामस्य गच्छद्भिश्च खरस्य वै ।

[(1 1) B1 -शुनाश्च (for -शिम्बाट्टैः) —G(ed) om 1 2 —(1 2) B1 om (hapl) रामस्य गच्छद्भिश्च B1.2 च (for वै)]

—c) T2 बाणाकाशम् (for पर्या°) Ś1 D2.3 अनावकाशनाकाश, M1 उद्धवाकाशमनव्द, N2 V B1.2.4 D2.7 आकाशमभवत्तत्र, D1 अनाकाशावकाश —d) G(ed) सर्वत (for सर्वतः) Ś1 -सदृश, Ñ1 illeg (for -संकुलम्)

9 a) Dm1 -जालवृत, D2 -जालैर्वृत —b) Ś1 Ñ1 D1–4 तत्र नातिप्रकाशत (Ñ1 °विराजत) Ñ2 V1 B1 न च दिशु प्र°, B1 न च दिशप्रकाशते (subm), B4 Dm1 D2 G2 न तदा स (B4 वि)प्र° D2.7 न तत्र दिशप्र°, G(ed) न च प्रकाश° —cd) Ś1 D1–4 अन्योन्यवधमिमरना (D1 °रोषा द्, Ñ1 अन्योन्यभय°, M2 °वधमत्त्याद् (for °) D2 सोभयो (sic) (for उभयो) Ś1 D1 सम्प्रवृद्धा, Ñ1 ** (illeg) मानयो, D1 °वृद्धिर (sic) D2 °विद्धो, M2 (after corr sec m as in text) °युद्धयो (for सम्प्रयुध्यतो) Ñ2 V B1.2.4 D2.7 अन्योन्यशरसम्पात (Ñ B1 °पात, V1 [also] °काले) पूर्वमार्ग मशस्तत

10 a) Ñ1 illeg T1 G M °वत्क- (for ततो नालीक) —b) D2 बाह्नोर्मध्ये D2 विशिखाग्नि, G2 °शिखे (for विकर्णिभि) —Ñ1 illeg for 10cd —c) D1 निजघान (for आजघान) D2 T2 सतो (for रणे) Dg1 D1 T2 रामम् (for राम) Ñ2 V B1.2.4 D2.7 क्रोध राक्षस रामम् —d) D2.3.4 महाद्विप —After 10 D1 ins 519*

11 D1 om 11 —a) D2.3.4 धनुष्पाणि (for धनुष्पाणिं) —b) Ñ2 V B1.2.4 M2.3 समवस्थित, D2.3 समुद्र° (for पर्यवस्थितम्) —d) G(ed.) वज्रहस्तम् (for पाश°) G2 [अं]तक (for [अ न्त]कम्) —After 11 Dg1 Dt1 Dm1 D1 (after 10 owing to om) 1.2.4 S ins

519* हन्तारं सर्वसैन्यस्य पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
पाशधान्त महामेघ नव रान खरस्तदा ।

[(1 1) Dg1 Dm1 D1.2 T2 G2 M1 तत्र (for मम) G2 महत् सर्वभूतानां (for the prior half) Dt1 दृष्ट्वा वत —(1 2) T2 तथा]

12 a) D2 reads a in marg Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–3.5.7 M2 समुद्र, M2 *क्रान्त (for विक्रान्त) —b) B1.2 विक्रम (for विक्रान्त) D1 -गामिन (for -गामिनम्) Ś1 D2.3 सिंहस्कन्ध (Ś1 °द [sic]) महाबल, Ñ2 सिंह ** (illeg) महाबलं —After 12ab Ś1 D1–3 ins.

520* अद्यगात्सहानसम्पन्नवन्याय स्तौ रण ।

[D1.2 सम्प्रातेनतुरङ्ग (for the post. half)]

while Ñ1 ins.

521* सद्रूपे सहसा *(illeg) मनस्य या ** (illeg) खरत् ।

Ś1 Ñ2 D1–3 om. 12cd —c) Ñ2 V B1.2.4 D2.7 विस्मय (for [न उ]द्विजत) —d) Ñ2 V B1.2.4 D2.7 सिंहेनिवारक.

G 3 34 11 B 3 30 14 L 3 33 13

ततः सूर्यनिकाशेन रथेन महता खरः ।
आससाद रणे रामं पतङ्ग इव पावकम् ॥ १३
ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे महात्मनः ।
खरश्चिच्छेद रामस्य दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ १४
स पुनस्त्वपरान्सप्त शरानादाय मर्मणि ।
निजघान रणे क्रुद्धः शक्राशनिसमप्रभान् ॥ १५

ततस्तत्प्रहृतं बाणैः खरमुक्तैः सुपर्वभिः ।
पपात कवचं भूमौ रामस्यादित्यवर्चसः ॥ १६
स शरैरर्पितः क्रुद्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
रराज समरे रामो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ १७
ततो गम्भीरनिर्ह्रादं रामः शत्रुनिबर्हणः ।
चकारान्ताय स रिपोः सज्यमन्यन्महद्धनुः ॥ १८

---

13 a) Ś1 Ñ1 D1 3 स तेनाग्नि (for तत सूर्य) Ñ2 V B1 3 4 D1 7 प्रकाशान (for नि°) D3 स तेनाग्निरिवाकाशे —b) D1 महताग्नित —c) Dg1 T1 G M1 तदा, Dt1 D4 [अ]थ त (for रणे) Ñ2 राममत्यादयामास

14 a) G3 सशर चाप (sic) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 M3 महाबल, D1 परतप (for महात्मन) —d) Dt1 D1 3 1 हस्त, Cg as in text (for पाणि) Ñ1 दर्शयामास लाघव —For subst see below

15 D1 om 15 —ab) Ś1 D2 3 ततस् (for पुनस्) G1 त्वरया, G3 त्वस्थन् (for त्वपरान्) Dm1 D4 1 8 T1 2 G1 3 M2 3 Ct ससर्पि, T3 पवणि, M1 (after corr inf lin pr m as in Dm1) कर्मणि, Cm g as in text (for वर्मणि) Ñ1 कथाञ्चिपरस्तर सप्त शरानार्शीविषोपमान् —c) Ś1 Ñ1 D2 3 T1 1 G3 M1 निच(Ś1 °क्ष)रान, L(ed) विचखान (for निजघान) Ś1 D2 3 तत, Dg1 D4 S रण (for रणे) —d) Ś1 D2 3 ज्वलनान् (for प्रभान्) Ñ2 रामस्य ** (illeg) मुखत —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 T1 G M ins while T1 2 ins after 16

522* तत शरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानाद ननाद समरे खर ।

[(l 1) M2 (after corr sec m as above) शर शत (for तत श्र) G3 सहस्राणि (for °स्रण) D1 त्वायतिम (for अप्रतिम) G3 राम प्रति महौजसौ (for the post half) —(l 2) D1 त्वर्दयित्वा D3 G M Ck अव° (for अर्दयित्वा)]
—For subst see below

16 a) Ś1 तत्प्रहृतं, Dg1 तु प्रहृत, D1 त प्रवर, D3 M2 तत् (M3 lacuna) प्रहित, D3 त सपुर, G1 3 Ck °हृत, M3 °हितं (for तत्प्रहृत) Ñ1 ततो विदारितो बाणै —b) Ś1 D3 सुपत्रितै, D3 पतत्रिभि (for सुपर्वभि) —c) Ñ1 Dt1 D1-3 4 T1 —वर्चस —For 14-16, Ñ1 V B1 3 4 D3 7 subst.

523* ततो विमुक्तो बाणाग्रास्तस्याद्भुतकर्मण ।
चकर्त कवचश्चास्य ततोऽस्य सहस्रग ।
तत परमसंक्रुद्धो राघव परमायुधम् ।
ध्वस्य यतमानस्य चकर्त समरे धनु ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय प्रदाप्त इव मन्युना ।
मुमोच निशितान्बाणान्पन्नगानिव विश्मयान् ।
ते सर्वे पतितो रामो निश्वसन्निव कुञ्जर ।
नोपलेभ महाबाहु प्राणधारणमात्मन ।
तस्य बाणपरीतस्य शतधा विश्रुत महत् ।
(16cd) पपात कवच भूमौ रामस्यादित्यसनिभम् ।
राम विकवच रक्ष प्रहसन्निव सायकै ।
विद्धा विद्धा नदन्नादान्महामेघ इवोन्नत ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विसर्जितान् (for विसृजन्तो) B4 —कारिण (for —कर्मण) —(l 4) N2 D5 7 यतमानस्य V1 जयमानस्य (sic) (for यत°) V1 परम (for समरे) —(l 7) N2 B1 D5 7 स स, B1 शरैर् (for सम) V1 D5 नि श्वसन् (for नि°) B1 विश्वसन्निव कुञ्जरान् (for the post half) —(l 9) V विश्रुत B1 °युत D5 7 °द्रुत (for विश्रुत) —(l 12) Ñ2 D5 7 विद्धा च विनदन्नादान् B4 —बाण बाण नद° (for the prior half) N2 इवाग्नित (sic) B3 4 °घन D5 1 °हत, G(ed) °स्थित (for इवोन्नत)]

—After 16 T1 1 ins 522* ※ Ck cites ततस्तत् प्रहृत कवचमित्यन्वय एव पात्त । शरसहस्रेणार्दयित्वेति ※

17 D1 om 17 —a) Ñ1 B1 4 Dg1 Dt1 D1 3 3 अर्दित, D3 रहित, M2 आपित (for अर्पित) G3 M1 शरैर्विनिहत क्रुद्ध —b) Ñ2 V B1 3 4 D1 4 7 रण (V रा)रिणा (D1 ताक्ष्णैर) शिखिशिखोपमै —For 17ab Ś1 Ñ1 D2 3 subst, while M2 ins after 17

524* स शरैर् पातित दृष्ट्वा कवच पावकोपमम् ।

[Ś1 पावकोत्तम Ñ1 पावको** (illeg) M3 पावनप्रभ (for पावकोपमम्)]
—Then Ñ1 M2 cont

525* धमधमन्महाबाहुर्युद्धायैव मनो दधे ।

[Ñ1 युद्धपरत*** (illeg) (for the post half)]
—Thereafter Ñ1 further cont

526* **** (illeg) पि सक्रुद्ध प्रदीप्ताग्निसमप्रभ ।

—c) D1 बभूव (for रराज) Ś1 Ñ1 D2 3 बभूव राम समरे —d) V B1 3 4 D1 M3 विधूमाग्निर्, D3 दिवसो° (for विधूमोऽग्निर्) V1 [इ]वाज्वलन् (for ज्वलन्) —After 17 M3 ins 524*

18 a) Dg1 गभीर —c) M2 3 रिपव (for स रिपो) —For 18 Ś1 Ñ1 D1-3 subst.

527* ततोऽशनिसमस्पर्शं धनु शत्रुनिबर्हणम् ।
चकारान्तकरं घोरं राघवमाशु महारव ।

सुमहद्वैष्णवं यत्तदतिसृष्टं महर्षिणा ।
वरं तद्धनुरुद्यम्य खरं समभिधावत ॥ १९
ततः कनकपुङ्खैस्तु शरैः संनतपर्वभिः ।
चिच्छेद रामः संक्रुद्धः खरस्य समरे ध्वजम् ॥ २०
स दर्शनीयो बहुधा विच्छिन्नः काञ्चनो ध्वजः ।
जगाम धरणीं सूर्यो देवतानामिवाज्ञया ॥ २१
तं चतुर्भिः खरः क्रुद्धो रामं गात्रेषु मार्गणैः ।
विव्याध हृदि मर्मज्ञो मातङ्गमिव तोमरैः ॥ २२
स रामो बहुभिर्बाणैः खरकार्मुकनिःसृतैः ।
विद्धो रुधिरसिक्ताङ्गो बभूव रुषितो भृशम् ॥ २३
स धनुर्धन्विनां श्रेष्ठः प्रगृह्य परमाहवे ।
मुमोच परमेष्वासः षट्शरानभिलक्षितान् ॥ २४ G 3 34.2 B 3 28 2 L 3.33 2

[(l 1) Ñ2 अ1~न (illeg) (for ततोऽस्तात) D1 ॰मक्षरपक्षं (for ॰प्रख्य) Ś1 तथा D2 तदा (for धनु) —(l 2) Ś1 समर Ñ1 [अ]तु॰ D2 सशर (for [अ]नन्तर) Ñ1 मन्न (for शर) Ś1 D2 मज्जन् Ñ1 शरम् (for मज्जन्) N1 अ॰वन् (for आगु) D1 मज्जनागुम॰स्मण (sic) (for the post half)]

—For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7 see below

19 Ś1 om 19 22 —[a]) D4 G3 M2 स (for सु) —Ñ1 illeg from 19[b] 20[b] —[b]) M3 पूर्वोत्सृष्ट (for अति॰) —[c]) D5 सशर, M1 परम (for वरं तद्) Dm1 D1 धनुरायम्य, D1 ॰मासृत्य (sic) (for धनुरुद्यम्य) —[d]) D1 3 समरे चाभ्यधावत (D3 ॰भिधावत), D5 समरेभिविधावित, M3 खरं त समधावत —For 18 19 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

528* तदप वै यतमानस्य राघवस्य खरस्तदा ।
धनुश्चिच्छेद बाणेन प्रहसन्निव राक्षस ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय वैष्णवं परमा तत ।
अगस्त्यमुनिना दत्त चक्रे सज्य स राघव ।
आकर्णात्पूरयित्वा तु सधाय स शिलीमुखान् । [5]
अभ्यधावत काकुत्स्थ खर राक्षसमाहव ।

[(l 2) B1 रामेण (sic) (for बाणेन) —(l 3) B1 3 (marg also) वरं (for second तत) —(l 5) B4 D5 7 आकर्णं B3 तद (for तु) Ñ2 D5 7 च शिलीमुख (for स शिलीमुखान्) V1 तत्सधाय शिलीमुख (for the post half) —(l 6) B1 खगुरस्थ (sic) (for ॰त्स्थ)]

20 Ś1 om 20 Ñ1 illeg for 20[ab] (for both cf v l 19) —[a]) Ñ2 D1 3 7 स Dg1 Dm1 D8 G1 च (for तु) D1-3 G2 तत काचनपुङ्खैस्तु (D2 ॰स्वन, D3 ॰ङ्खैश्च) —[b]) D2 शरैर्णोत्तवपर्वणा —[c]) D1 3 S बिभेद (for चिच्छेद) Ñ1 समरे राम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 [अ]नेकधा राम, D1 3 बहुधा राम (for राम सक्रुद्ध) —[d]) Ñ1 खरस्य ध्वजमुच्छ्रित, B1 खर दशरथात्मज

21 Ś1 B1 3 om 21 (for Ś1 cf v l 19) —[a]) Ñ1 V B4 D5 7 दर्शनीय स (by transp) G1 दर्शनीयोथ (for स दर्शनीयो) Ñ1 सहसा (for बहुधा) D4 दर्शनीयो बहु विधो —[b]) Ñ2 V2 B4 D5 7 T1 2 G1 M2 विशीर्ण, V1 D2 3 G3 M1 2 ॰शीर्ण Dg1 D1 3 T3 ॰स्तीर्ण (for विच्छिन्न) D1 4 G2 M1 काचन (for ॰नो) Ñ1 विनिकृत्तो वसे तम (sic) —Ñ1 om 21[cd] —[c]) L(ed) रवपुरीं (for धरणीं) —[d]) Dm1 ॰वचनाम् —For 21[cd], Ñ1 subst

529* पपात पत्रनिर्मुक्त खधज्वान * वोच्छ्रित ।

while Ñ2 (marg) V2 B4 D5 7 subst

530* जगाम वसुधा भित्त्वा शक्रस्येव महाध्वज ।
[D7 शक्रनेव (sic) (for ॰स्येव)]

—Then Ñ2 B4 D7 cont while V1 ins after 21[ab] (owing to om)

531* अथैन दशभिर्बाणै प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
यतमान महाबाहु खर दशरथात्मज ।
[(l 2) Ñ2 D7 महाबाहु]

whereas D1 subst for 21[cd]

532* सुदर्शनस्तत्ध्वजोन जगाम धरणीतल ।

22 Ś1 om 22 (cf v l 19) D1 om 22 25 —[a]) D2 3 खर G1 खरश्चतुर्भि क्रुद्धोथ —[b]) D1 7 रामो, M1 राम D2 विव्याध (for गात्रेषु) —Ñ1 illeg from हृदि in [c] up to तोमरै in [d] —[c]) Dg1 Dm1 D1 T G M1 युधि, D4 श्च सु (for हृदि) D2 धर्मज्ञो (for मर्मज्ञो) M1 3 विव्याध रण दुर्धर्षो (M3 ॰धर्मज्ञो) —[d]) D1 D4 तोमरै G1 as in text (for तोमरैः) D1 2 G1 मातग इव कोपित (G1 तोमरै) —For 22 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

533* तत परमसक्रुद्ध खर सन्नभिरायसै ।
विव्याधोरसि धर्मेण राघव शत्रुतापनम् ।

[(l 1) V1 न्सभिर् (for सप्तभिर्) Ñ2 D5 7 आशुग —(l 2) Ñ2 मत (for धनज्ञ)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —[a]) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 T3 रामोपि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहुधा (for ॰भिर्) —[b]) G2 M2 (after corr see m as in text) निर्मुक्तै (for निःसृतै) —Ñ1 illeg from रुधिर in [c] up to भृशम् in [d] —[c]) Dm1 D4 8 G3 M2 दग्धाङ्गो (for सिक्ताङ्गो) —[d]) M3 [5]भवत् (for भृशम्) Ś1 D2 3 बभूव कुपित स्वय (D3 ॰तो भृश) —For 23[cd] Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

534* क्षतजेदिग्धसर्वाङ्गो बभौ दीप्त इवानल ।

24 D1 om 24 (cf v l 22) —[b]) Dg1 Dt1 D5 T2 सगृह्य (for प्र॰) Ś1 D2 3 पुरुषोत्तम (for परमाहवे) —For 24[ab] Ñ1 subst

G 3 31 30
B 3 29 27
L 3 33 25

शिरस्येकेन बाणेन द्वाभ्यां बाह्वोरथार्पयत् ।
त्रिभिश्चन्द्रार्धवक्त्रैश्च वक्षस्यभिजघान ह ॥ २५

ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्भास्करोपमान् ।
जिघांसू राक्षसं क्रुद्धस्त्रयोदश शिलाशितान् ॥ २६

ततोऽस्य युगमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
षष्ठेन च शिरः संख्ये चिच्छेद खरसारथेः ॥ २७

त्रिभिस्त्रिवेणुं बलवान्द्वाभ्यामक्षं महाबलः ।
द्वादशेन तु बाणेन खरस्य सशरं धनुः ।
छित्वा वज्रनिकाशेन राघवः प्रहसन्निव ।
त्रयोदशेनेन्द्रसमो बिभेद समरे खरम् ॥ २८

प्रभग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
गदापाणिरवप्लुत्य तस्थौ भूमौ खरस्तदा ॥ २९

535* ततो रामो महाबाहुर्विकृष्य धनुरद्भुतम् ।, while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

536* ततः शरशतं प्रस्य विस्फार्य सुमहद्धनुः ।
[Ñ2 विस्फीर्य (for विस्फार्य)]

—c) Ś1 वरमेष्वासात् —d) Ś1 शरानमितलक्षितान्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नृपस्फा (B3 marg also सायका)नेकविंशतिं, M2.3 पदशरानतिदारणान् (M3 °भिवर्धितान्) ※ Ck पदशरानभिलाषितान् इति । अभिलाषिपर्यायाणीत्यर्थ ※

25 D1 om 25 (cf v l 22) For 25 28 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst 537* —a) Ś1 V1 D2.3 विव्याध (for बाणेन) —b) Dn.1 अताडयत् (for अथार्पयत्) Ś1 D2.3 द्वाभ्या च द्वौ भुजौ प्रभु, Ñ1 भुजयोश्च महाभुज, M2 भुजौ द्वाभ्या महाभुज —cd) T1.2 M (for च) T1.2 च G2 हा (for ह) Ś1 D2.3 शरीर तस्य रक्षस (for d) N1 अर्धचन्द्रै त्रिभिश्चैव शरीर राक्षसस्य * (illeg)

26 D1.3 om 26 For subst in N2 V B1.3.4 D5.7 cf v l 25 and 28 —a) N1 पर*(illeg)सक्रुद्धो, Dg1 (S)स्य सुम° (for पश्चान्महातेजा) —b) Ś1 D2.3 भास्करप्रभान्, D1 सूर्यसन्निभान् D4 राक्षसोपरि (for भास्करोपमान्) —D4 reads 26c–28 in marg —c) N1 D6 जघान (for निघास्) G1 राक्षस (sic) (for °सं) Ś1 D2.3 खराय(D2.3 °रस्य) रामक्षिप्त D1 जघान समरे क्रुद्धस् —d) Ś1 D2.3 शिलीमुखान्, Dg1 शिता शरान्(sic) D6 शिला शरान्, T1 शिलान्वितान्, G2.3 Cg/p शराञ्छितान्, M1 शिता न्छितान्, M3 (after corr sec m inf lin as in text) °धितान्, B(ed) Cg समादद (for शिलाशितान्) ※ Cv तत पश्चाद्दिव्याशीं मुमोचेति पूर्वत्र क्रिया । Cm नाराचान् अत्र मुमोचेति क्रिया अध्याहार्या । Cg अतिमपाद त्रयोदशशरान् शितानिति पाठे मुमोचेति क्रियाध्याहार्या ※

27 D1 reads 27 in marg (cf v l 26) For subst in Ñ2 V B1.3.4 D5.7 cf v l 25 and 28 —a) V1 तथास्य, Dg1 D1.3 D6 T1 Ct रथस्य, D1 अथास्य (for ततोऽस्य) D3 ततोस्य ध्वज*धन —b) Dg1 D1.3 Dm1 D4.6 T1 G2.3 M1.2 स(Dm1 स, T1 च)वलान्, M1 चपलान् (for चतुरो) —c) D3 T1.2 G2.3 M1.2 तु (for च) D1 शिरस (sic) (for च शिर) —d) T1 खरमिष्वासं (corrupt) Ś1 N1 Dg1 D1.3 Dm1 D1.4.6 T1.2 G M खरस्य (Ś1 D1.2 शरेण) रथसारथे

28 D6 reads 28 in marg (cf v l 26) —a) M2 (after corr inf lin sec m as in text) त्रिभिस् (for त्रिभिस्) D1.3 D6 त्रिवेणून्, Cm/p त्रिवेणुर् (for °णुं) Ś1 D2 प्रमथन्, Ñ1 **(illeg)वान्, M1 त्रिवेण (for बलवान्) D3 त्रिभिस्तु वेणु व्यधमत् —b) Dg1 marg D1 अक्षी (sic) (for अक्ष) V1 महाभुज —Ñ1 om 28cd —c) Ś1 च (for तु) —d) D1.3 D6 सकर (for सशर) —ef) M2 (after corr sec m as in text) छित्वा (for छित्वा) D2 निकाशेण (sic) (for °शेन) Ñ1 चिच्छेद राघव संख्ये किंचिदुत्स्मयन्निव (sic) —f) D1 [ए]व सम (for [इ]न्द्रसमो) —h) D5 शरेण (unmetrical) (for समरे) D2 बिभेद समरेश्वर —For 25–28, N2 V B1.3.4 D5.7 subst

537* वक्ष पृथने विव्याध भुजौ द्वाभ्यामरिंदम ।
चतुर्भिरर्धचन्द्रैश्च जघान चतुरो हयान् ।
द्वाभ्या च सूत सक्रुद्धस्त्वनयद्यमसादनम् ।
चिच्छेद सशर चास्य धनु षड्भिर्महाबल ।
चकर्त युगमासाद्य भल्लेनैकेन राघव ।
वराहकर्णैस्त्वपरै पताका पञ्च पञ्चभि ।

[(l 1) Ñ2 V B3.4 D6 रक्ष (for वक्ष) —(l 3) N2 D5.7 सूत तु (D7 *) V1 सूत न (by transp) —(l 4) N2 D5.7 समरे (for सशर) —B3 om l 6 —(l 6) V1 पताकि (for °का) D5 पञ्चभि शरै (for पञ्च पञ्चभि)]

29 a) Ś1 D2 स निभिन्नोध, N2 V B1.3.4 D5.6.7 M2.3 स(D5 M2.3 स) छिन्न° Dm1 D6 G2.3 M1 स भग्न° (for प्रभग्नधन्वा) —c) D1 समुत्पत्य D3 अभिप्लुत्य, G(ed) °प्लुत्य (for अवप्लुत्य) —d) V1 निशाचर (for खरस्तदा) —After 29 N2 V B1.3.4 D5.7 ins

538* ततः कलकलो नित्यो देवदुन्दुभिनिःस्वन ।
देवताना विमानेषु वसुधे स्वनितः स्वन ।
रामस्य विजयं चोचुर्गगने भूतभावना ।
महतुहनुमतश्चैव राक्षस विस्मये कृत ।

[(l 1) Ñ2 V B1 D7 निस्वन —(l 2) V2 D5.7 दाना च (for देवताना) Ñ2 D5.7 युग, V1 युगतु B4 ऋतु (for वसु) N2 V B1.3.4 D7 निस्वन —(l 4) B4 रैन (for चैव)]

तत्कर्म रामस्य महारथस्य
समेत्य देवाश्च महर्षयश्च ।
अपूजयन्प्राञ्जलयः प्रहृष्टा-
स्तदा विमानाग्रगताः समेताः ॥ ३० G. 3. 34. 36 B. 3. 28. 33 L. 3. 31. 31

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७

२८

खरं तु विरथं रामो गदापाणिमवस्थितम् ।
मृदुपूर्वं महातेजाः परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
गजाश्वरथसंबाधे बले महति तिष्ठता ।
कृतं सुदारुणं कर्म सर्वलोकजुगुप्सितम् ॥ २
उद्वेजनीयो भूतानां नृशंसः पापकर्मकृत् ।
त्रयाणामपि लोकानामीश्वरोऽपि न तिष्ठति ॥ ३
कर्म लोकविरुद्धं तु कुर्वाणं क्षणदाचर ।
तीक्ष्णं सर्वजनो हन्ति सर्पं दुष्टमिवागतम् ॥ ४
लोभात्पापानि कुर्वाणः कामाद्वा यो न बुध्यते ।
भ्रष्टः पश्यति तस्यान्तं ब्राह्मणी करकादिव ॥ ५

30 [a]) Ś1 D2.3 महाबलस्य (for °रथस्य). —[b]) Ś1 D2.3 समीक्ष्य —[c]) M3 अपूजयन् Dg1 marg, D3 प्राञ्जलीभि (for °लय) —[d]) Dg1 तथा, D1 मतो (for तदा) Ñ2 V B1.2.4 D4.7 महामृधे देवगणा यथा (B1.2 महे)द्र.

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.6.7 खरविरथी(D1 °थ)करण(D1-3 °ण) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om Ñ2 D4.7 34, V1 33 V2 35 B4 36 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.1 T G M1 28 D1 32 D3 38, M2.3 29 —After colophon T2 concludes with रामाय नम G with श्रीरामाय नम

28

D5 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नम

1 [a]) V1 Dg1 (before corr) T2 विरथो (for विरथं). —[b]) B4 व्यवस्थितं, Dm1 (after corr as in text) इव स्थितः D1 मनस्विन —[cd]) D1 मृदुपूर्वं महाप्राज्ञमसुवाचारिमर्दन

2 [a]) D1 इंश्वरेण प्रभवता —[b]) V2 D2 वने (for बले) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.7 तिष्ठति (for °ता) —D2 om (hapl) 2[c]-3 —[c]) Ś1 D2 कृतं ते, Ñ1 क कुर्याद्, Ñ2 V B1.2.4 D4.7 न कार्यं Dg1 Dt1 D6 कृतं त, D1 किं कृत Ck as in text (for कृत सु) M2 त्वया स्वर्गीदृश कर्म. —[d]) Ś1 D2 M3 कृतं, Dg1 reads in marg (for सर्व) Ś1 लोक (for लोक) Ñ V2 B1.2.4 D2.4.6.7 सूर्य(D4 सर्व) लोकविगर्हितं, V1 क्रूरकर्मविगर्हित ❀ Ct बले तिष्ठता पर रिपुस्वामित्वेन स्थितेन ईदृशेन पराधीनो कर्म कृतं भवति तत्सर्व लोकनिन्द्यं भवति ❀

3 D1.2 om 3 (for D2 cf v l 2) —[a]) Ñ1 उद्व जनीय —[b]) G2 पापकर्मभि (for °कृत्) —[d]) Ś1 D2 नावतिष्ठति, V B1.3.4 खलु तिष्ठते (for ऽपि न तिष्ठति) Ñ1 ऐश्वर्यं प्राप्य निन्दित, Ñ2 D4.7 ईश्वराश्च खलु नश्यति

4 [a]) Ś1 एतेषु (for लोक) Ñ2 V B1.2 D4.7 च, B4 D1 हि, Dg1 T3 तत् (for तु) —[b]) Ś1 Dm1 D2.3 G2.1 कुर्वाण Ñ1 खर दारुण, B3 रजनीचरः D3 क्षणदाचर (for क्षणदा°) —[c]) B4 सर्वं, D2 सर्वां (for सर्व) B1 जने (for जनो) Ś1 तीक्ष्ण सत्यजनो हति —[d]) Ś1 सपा दृष्टम्, Ñ V B1.4 D4.7 दुष्टसर्पम्, B3 दुष्ट सर्पम् (by transp) D1 सर्पं गृहम् G2 इद्व (for इव)

5 [a]) G2 M2 (both after corr as in text) लोकात् (for °भात्) —[b]) Ñ1 illeg from द्वा up to ध्यते Ś1 D1-3 पापात्मा, B4 D4 मोहाद्वा (for कामाद्वा) D2 नु (for न) V1 हन्यते, G3 बुध्यति (for बुध्यते) —[c]) Ś1 B3 Dt1 D1.4 G1 Ct क्रुष्ट, Ñ1 मूढ, B1 D3 दुष्ट, Ck दृष्टा (for भ्रष्ट) D1 पतति, G1 पश्यसि (sic) Ck पश्यति (for पश्यति) Ś1 D1-3 तस्यान्ते, Ñ V B1.3.4 D4.7 दु ख स (for तस्यान्त) —[d]) Ñ1 D1.2 ब्राह्मण (for °णी) Ś1 D3 ब्राह्मण करकादिव, Ñ2 V B1.3 D4.7 ब्राह्मण पतनादिव, B4 (m also as in Ñ1) ब्राह्मण कनकादिव —After 5 Ñ V B1.3.4 D4.7 ins while M3 ins after 10

539* एव हि व्यसन प्राप्य न चिरात्परितप्यते ।
यथा रणाय दुर्बुद्धे मया हतबलान्वय ।

[(l 1) Ñ2 M3 स एव (for एव हि) V1 B4 परितप्यसे (for °प्यते) Ñ1 रस्यव्दि*सिप्सनी (illeg) (for the post half) —(l 2) B4 सहि (for यथा) Ñ D4.7 दुर्बुद्धे, V B1 M3 बलान्वित, D4 बलाद्युग (for °बलान्वय)]

G 3 35 7 B 3 9 6 L 3 31 6

रमतो दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
किं नु हत्वा महाभागान्फलं प्राप्स्यसि राक्षस ॥ ६
न चिरं पापकर्माणः क्रूरा लोकजुगुप्सिताः ।
ऐश्वर्यं प्राप्य तिष्ठन्ति शीर्णमूला इव द्रुमाः ॥ ७
अवश्यं लभते कर्ता फलं पापस्य कर्मणः ।
घोरं पर्यागते काले द्रुमः पुष्पमिवार्तवम् ॥ ८
नचिरात्प्राप्यते लोके पापानां कर्मणा फलम् ।
सविषाणामिवान्नानां भुक्तानां क्षणदाचर ॥ ९
पापमाचरतां घोरं लोकस्याप्रियमिच्छताम् ।
अहमासादितो राजा प्राणान्हन्तुं निशाचर ॥ १०
अद्य हि त्वां मया मुक्ताः शराः काञ्चनभूषणाः ।
विदार्य निपतिष्यन्ति वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ११
ये त्वया दण्डकारण्ये भक्षिता धर्मचारिणः ।
तानद्य निहतः संख्ये ससैन्योऽनुगमिष्यसि ॥ १२
अद्य त्वां निहतं बाणैः पश्यन्तु परमर्षयः ।
निरयस्थं विमानस्था ये त्वया हिंसिताः पुरा ॥ १३

6 ᵃ) Ms वसतो —ᵇ) D1 M3 तापसा, D4 ब्राह्मणान् (for तापसान्) Ñ1 V2 B1.3.4 तापसान्धर्ममाश्रि(V1 °समि)तान्, Ñ2 D6.7 तापसा धर्ममाश्रितान्, D5 तापसान्ब्रह्मचारिण —D1 om (hapl ?) 6ᶜ–8ᵇ —ᶜ) V D2.3 तु, D4 T3 न, M2 च (for नु) S1 महाभाग, M2 महाभागा (sic) —ᵈ) Ś1 D2.3 प्राप्त(D2 °प्त [sic?]) हि Ñ2 पश्यति (sic) B4 D6.7 पश्यसि (for प्राप्स्यसि)

7 D1 om 7 (cf v l 6) —ᵃ) Ñ2 B2.4 D5.7 चिरात् Ñ1 illeg for पापकर्माण —ᵇ) D4 क्रूर, T2 क्रूर (for क्रूरा) B1 M2 लोक (for लोक) V1 विगर्हिता (for जुगुप्सिता) —ᵈ) Ś1 V1 D2.3 क्षीण N2 V B1.3.4 D5.7 छिन्न (for शीर्ण) D2 द्विजा (for द्रुमा)

8 D1 om 8ᵃᵇ (cf v l 6) —ᵃ) K(ed) Cg जतु (for कर्ता) —ᶜ) Ś1 D2.3 क्षय V1 पुन, Ñ2 V B2.3.4 D4.7 पुन D11 घोर Dm1 D4 घोर M2 घोर Ś1 परिणते (for पर्या°) —ᵈ) Ś1 D4 T1.2 द्रुमा S1 V2 V B1.3.4 D1.6.7 फलम् (for पुष्पम्) Ś1 B1.4(m also orig as in text) D1 (orig) इवानृतौ (D1 (m also) °घृतौ) D2 इवाऋतौ (sic) (for °र्तवम्) V1 द्रुम फलमिवागमति (sic) D4 द्रुम पुष्पफल यथा

9 B1 om 9 D1 om 9ᵃᵇ —ᵃ) V2 D2.4.7 भविरात् G3 M2.3 प्राप्स्यस(M2 °स) (for प्राप्यते) V2 reads in marg B4 (sup lin after corr as in text) लोके, G(ed) काले (for लोके) ※ Cm g नचिरादित्येक पद ※

10 ᵃ) Ś1 V1 B1.4 D1.2.6.7 M2 माचरता (for °ता) B1 चरता दण्डक घोर(sup lin पापमा मचरता घोर) —ᵇ) Ś1 V2 B1.3.4 D1–2.6.7 M2 इच्छता (for °ताम्) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dm1 D4 T2 Cm g k tp राजा (for राजा) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.6.7 M2 प्राणान् शक्त(D1 °नामिश)रसवया (V1 हो * * * * (illeg)) —After 10 M2 ins 539*

11 ᵃ) Dg1 reads हि in marg V1 Dt1 Dm1(before corr हि त्वा [as in G1]) T2 G2 Cr m k t त्विया, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 त्वां हि (by transp) D4 भीत्वा, G1 M2 हि त्वा (for हि त्वां) V1 युक्ता (for मुक्ता) —ᶜ) D2 विदीर्य (for विदार्य) Ś1 Ñ1 D11 D6 T3 M3 Cm [अ]पि, D1.2 M2 [अ]भि (for नि) D5 विद्राव्यूर्ध्वा निपतति(sic), G3 विदार्यते पतिष्यति —ᵈ) B4 वल्मीकमिव

12 ᵃ) Ś1 त (for ये) B1 भाक्षितारण्ये (for दण्डका°) —ᵇ) B4 दण्डक (for भक्षिता) Ś1 D2.3 परमर्षय (for धर्मचारिण) —After 12ᵃᵇ, B2 ins l 4 of 540* and reads 12ᶜ–13 (including l 1–3 of 540*) after 16 —ᶜ) D2 तनाद्य (sic) —ᵈ) Ś1 D2.3 [ऽ]पि (for ऽनु) Ñ V B1.3.4 D5.7 समेष्यसि (Ñ1 B1 °सि, D7 °ष) (for ससैन्योऽनु) D1 स्मरिष्यसि, D3 M3 Cm गमिष्यति

13 For sequence in B2 cf v l 12 —ᵃ) Ñ1 त्वामद्य (by transp) D1 मयाद्य, G1.2 अद्य त्वा Ñ2 V2 निहतैर् (sic) B1 निशितैर् (for निहत) —ᵇ) G2 पश्यति (for °न्तु) D1 G2 त्वा(G2 च) सदृषय —ᶜ) M2.3 नरकस्थ (for निरय°) —D5 om from विमानस्था up to भीम in l 10 of App I (No 9) —ᵈ) N V1 D11 Dm1 D4.5 निहता, G1(before corr as in text) [अ]भिहता (for हिंसिता) —After 13 S1 Ñ V B1.4 D1–3.7 M2 ins B2 ins l 1–3 after 16 and l 4 after 12ᵃᵇ

540* राक्षसं सह दुष्टात्मन्मुनीन्हिंसितवानसि ।
यत्पुरा दण्डकारण्ये सदा परिपतन्दिशः ।
कर्मणस्तस्य पापस्य फलं घोरमवाप्नुहि ।
अनुपापेन दत्तस्य दुरात्मस्यैव कर्मण ।

[(l 1) V1 illeg from राक्षसै up to °ह Ś1 D1–3 दात्मस्व (for दुष्टात्मन्) Ś1 मुन D2.3 M2 ऋषीन् (for मुनीन्) D1 यान् * धर्मेणपापुरा (for the post half) —(l 2) Ś1 यस्तथा, D1.3 यस्तो D2 थ स्वथा, M2 नवमन् (for यत्पुरा) Ś1 D4 पर्यचरन्, B1 D7 परिचरन् M °गतो, L(ed) °चरन् (for परिपतन्) D1.3 सर्वानेव नरोत्तमान् (for the post half) —(l 3) Ś1 D1.3 घारस V1 पाप हि (for पापस्य) V1 फलमाप्नुहि (for फल घोरम्) Ś1 D1–3 M2 फल पश्य(Ś1 भुङ्क्ष्व, D2 भुङ्क्ष्व)च राक्षस (for the post half) —B1 om from l 4 up to 15ᵃᵇ —(l 4) V1 V2 B2.4 D2 अनुतापेन, M2 अनाप्तस्य (for अनुपापेन) V1 B4 दुरितस्य, V1 V2 B2(V2 B4)

प्रहर त्वं यथाकामं कुरु यत्नं कुलाधम ।
अद्य ते पातयिष्यामि शिरस्तालफलं यथा ॥ १४
एवमुक्तस्तु रामेण क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
प्रत्युवाच ततो रामं प्रहसन्क्रोधमूर्छितः ॥ १५
प्राकृतान्राक्षसान्हत्वा युद्धे दशरथात्मज ।
आत्मना कथमात्मानमप्रशस्यं प्रशंससि ॥ १६
विक्रान्ता बलवन्तो वा ये भवन्ति नरर्षभाः ।
कथयन्ति न ते किंचित्तेजसा स्वेन गर्विताः ॥ १७
प्राकृतास्त्वकृतात्मानो लोके क्षत्रियपांसनाः ।
निरर्थकं विकत्थन्ते यथा राम विकत्थसे ॥ १८
कुलं व्यपदिशन्वीरः समरे कोऽभिधास्यति ।
मृत्युकाले हि संप्राप्ते स्वयमप्रस्तवे स्तवम् ॥ १९
सर्वथा तु लघुत्वं ते कत्थनेन विदर्शितम् ।
सुवर्णप्रतिरूपेण तप्तेनेव कुशाग्निना ॥ २०

G 3 35 23
B 3 29 20
L 3 34 22

रिद्रस्य D1 दरिद्रस्य (for दुरिद्रस्य) Ś1 [ष]त्र (for [इ]त्र) V1 अनयेन प्रमत्तस्य अरिष्टस्येव कर्मण (with hiatus) G(ed) राक्षसेश्वर दुरात्मन्स्थिरो भव समाहव]
—D8 cont

541* न श्रुतं पूर्वमीशानो रामो दाशरथिः स्वयम् ।
कर्मणा फलदाता च तत प्राप्नुहि तत्फलम् ।
सत्रिशाणामिवाद्यानामीश्या वमपरायणम् ।
यायितोऽपि न रक्षिष्ये नितान्तं कुपितोऽद्य न ।

14 B1 D8 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.3.6.8 प्रहरस्व, Cg cites प्रहरेति Ñ2 V B3.4 D7 प्रयतस्व (V °स्व) यथाशक्त्या (V2 °भक्त्या, B2.4 °शक्ति) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3 महावर, Ñ2 V B3.4 D7 निशाचर (for कुलाधम) D1 कुरु कर्म यथाबल —^{c}) B4 D1 T3 अथ, Dg1 अधस् (for अद्य) Ś1 Ñ V B3.4 D1-3.7 प्र(Ś1 N1 च)मथि ष्यामि (for पातयि°) —^{d}) D1 ताडफलं Ñ V B3.4 D7 शिरो बाणेन राक्षस

15 D8 om 15 (cf v l 13) B1 om 15^{ab} (cf v l 13) —^{a}) B4 स (for तु) V1 बाणेन (for रामेण) —^{b}) Ñ2 V B3.4 D7 M2 खर, D4 क्रुद्ध (for क्रुद्ध) —^{cd}) Ś1 D2.3 रणे, N1 रणे (for ततो) N1 कुरु यत्न महाबल, M3 प्रहसन्परुषं वच (for ^{d}) D1 उवाच राघवं वाक्यं प्रहस न्राक्षसेश्वर —After 15 N1 ins

542* अद्य त प्रमथिष्यामि समरे मद्गया शिर ।

16 D8 om 16 (cf v l 13) —^{ab}) Ś1 D2.3 रणे, N1 वने (for युद्धे) D1 transp हत्वा and युद्धे —^{c}) T2 कृतम् (for कथम्) —^{d}) V1 B1 Dg1 Dm1 D4 G2 अप्रशस्त (for °शस्य) N2 D7 प्रशस्यसि, Dg1 Dt1 T3 प्रशससे (Dt1 °सि) M2 प्रशस्यपि (for प्रशंससि) —After 16 B2 reads 12^{c}–13 (including l 1–3 of 540*)

17 D8 om 17 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 विक्रान्त Ś1 D2 °ते, Ñ V1 B3.4 D7 [ऽ]पि, Dg1 D4 T2 ये, G2 M2.3 हि (for वा) —^{b}) N2 ये भवन्ति, Dg1 D4 भवन्ति हि (Dg1 च) D7 ये भवन्तो, T2 भवन्तीह (for ये भवन्ति) Ś1 D2.3 नरा धिपाः M2 नराधिपा —^{c}) D1 विकथन्ति (for कथयन्ति) —^{d}) Dt1 D1 K(ed) यान्ति (for स्वेन) G2 निर्मिता (for गर्विता) —For 17^{cd}, Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.7 subst

543* न ते स्वगुणमाहात्म्य कथयन्ति स्वयं युधि ।

[Ś1 D2.3 गुणानां, Ñ1 च गुण (for स्वगुण) Ś1 Ñ1 D2 स्वयं युधि V B4 D7 महाहवे (for स्वयं युधि)]

—Thereafter V2 cont B1.3.4 ins after 18^{ab}

544* आत्मसंभावितो राम प्रकृत्या क्षुद्रमानस ।
विस्मय तव ते राम कर्म कृत्वा सुदारुणम् ।

[B1.4 transp l 1 and 2 —(l 1) B1.3 क्षुद्रमानस]

18 D8 om 18 (cf v l 13) —^{a}) V2 अकृतास् (for प्राकृ°) V2 B1.4 D7 अ(B1 आ)कृतात्मानो, D2 G1 स्वकृ(G1 विकृ)तात्मानो —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D2.7 [ऽ]स्मिन्कुल पांसना (N1 °मानस) V2 V1 [ऽ]स्मिन्कुलपांसुला, Dg1 D4 क्षत्रियपांसन (Dg1 [before corr as in text] °पुसना (sic)) —After 18^{ab} B1.3.4 ins 544* —^{c}) Ś1 D2 निरर्थका V1 विकत्थति (sic) Dg1 G1 °थ्यते, D1 विकृत्यत (sic) (for विकत्थन्ते) —^{d}) Dg1 विकथ्यसे (for °त्थसे) D1 यथा त्वं राम कथसे

19 D8 om 19 (cf v l 13) N1 om 19–20 D2 om 19 —^{a}) Ś1 जरं (for कुलं) N2 V B1.3.4 D7 ख्याप्य T1.2 M2.3 वीर (for वीर) —^{b}) M2 रणान्ते (for समरे) Ś1 [ऽ]भिधास्यति, B1 भविष्यति, B4 Dg1 D1 T1.2 विधा स्यति —^{c}) Ś1 D2 अंतकाले Ś1 Ñ2 V B1.4 D1.2.3 G2 M1.2 [ऽ]पि, B1 Dg1 Dt1 Dm1 D2.3 T2 तु, T1.2 [ऽ]पि (for हि) —^{d}) D1 Cv अप्रस्तुत (for °स्तवे) Ś1 N2 V B1.3.4 D2.7 स्वयमात्मस्तवे (Ś1 D2 °व, V1 °व) कथ (V2 B1 कथा, B3 यथा)

20 Ñ1 D8 om 20 (cf v l 19 and 13 respy) —^{a}) Dg1 Dm1 D4 T1.3 Cg t [ए]व, D1 [अ]प्र, D2 त्व (for तु) D8 लघुत्वस्य (for तु लघुत्व) —^{b}) Ś1 कथित तु, B4 Dg1 Dt1 G1 कथनन, D1.2 कथितं न, D8 कथ्यत न (for कथनेन) V1 B1.4 D1 T1 निदर्शित, B3 (also) नियर्शित, D7 विदर्शित, M1 °र्शित —^{c}) D1.3 तप्यत च (for तप्तेनेव) V1 [अ]लमलोपिना, T2 कुलाग्निना, M1 [अ]ग्नि नाशमना, Cv r m [अ]ग्न्यतः°, Cvp tp mp k t as in text Ctp तुषा° (for कुशाग्निना) Ś1 D2 तप्यस्य (D2 °प्यसे) वै शिखा (D2 तुषा) ग्निना, T1 G3 M1 तप्यते नाशमनाग्निना —For 20^{cd}, N2 V2 B1.3.4 D7 subst

G 3 35 24 B 3 29 21 L 3 24 23 न तु मामिह तिष्ठन्तं पश्यसि त्वं गदाधरम् ।
धराधरमिवाकम्प्यं पर्वतं धातुभिश्चितम् ॥ २१
पर्याप्तोऽहं गदापाणिर्हन्तुं प्राणान्रणे तव ।
त्रयाणामपि लोकानां पाशहस्त इवान्तकः ॥ २२
कामं बह्वपि वक्तव्यं त्वयि वक्ष्यामि न त्वहम् ।
अस्तं गच्छेद्धि सविता युद्धविघ्नस्ततो भवेत् ॥ २३
चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां हतानि ते ।
त्वद्विनाशात्करोम्यद्य तेषामश्रुप्रमार्जनम् ॥ २४
इत्युक्त्वा परमक्रुद्धस्तां गदां परमाङ्गदाम् ।
खरश्चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनिं यथा ॥ २५

545* मत्तं पौरुषमेकस्त नाशयाम्यहमद्य च ।

[Ñ2 B4 नाहमद्यन सन B3 नाह गईश्च नव (sic) (for the post half)

21 D5 om 21 (cf v l 13) —a) B1 D1 T1 G2 M1 2 ननु, Dg1 नून (for न तु) G1 अत्र (for इह) D1 वचनाद्विताशत —b) D1 पश्य तिष्ठ (for °सि त्व) —c) M3 गदाधरम् (for धरा°) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 3 M3 [अ]क्षोभ्यम् (for [अ]कम्प्य) —d) D1 धातुभिर्वृत, D4 धातुमण्डित (for °भिश्चितम्) Ś1 D2 3 M2 शक्र(D3 मह)द्रुम(Ś1 चक्र)मिवाचल M1 एकः ** –** (illeg) Ñ2 V B1 3 4 D7 एकशृङ्ग(Ñ2 V °श) महाव(D7 °च)ल

22 D5 4 om 22 (for D4 cf v l 13) —b) Ś1 D1 M3 प्राणान्हन्तु (by transp) D2 3 प्राणान्हन्तुं, M2 हन्तुं प्राणान् —c) Lacuna for त्रयाणा in M3 filled sec m M3 इव (for अपि) Ñ V B1 3 4 D7 वा मन्ये (for लोकाना) —d) D3 यथान्तक M2 (after corr sec m as in text) इवान्तक (for इवान्तक) V B1 3 4 D7 लोकानामवधो यथा(Ñ1 illeg for ऽन्तको यथा) D2 पाश हस्तमिवान्तक

23 D5 om 23 (cf v l 13) —a) B4 ग्राम (for काम) Ś1 D2 3 न बहु वक्तव्य, M3 बहु विवक्तव्य —b) Dg1 त्वया D6 7 3 4 G1 वक्ष्ये M3 तव (for त्वयि) G1 वक्ष्ये न च (for वक्ष्यामि न) Ś1 D2 त्वया सम्प्रमत स्थित, D3 त्वयि वक्ष्येऽमत स्थित, M3 तव वक्ष्याम्यह त्वयि —B4 reads in marg 23cd —c) Dt1 D6 प्राप्नोति, D1 3 गच्छतु (for गच्छेद्धि) —d) Ś1 V B1 3 D1–3 युद्धविघ्न (for °घ्न) Ś1 D2 तदा (for ततो) —After 23 Ś1 D1 2 ins a colophon

[*Sarga name* Ś1 रामखरसवाद , D1 खरवचन , D2 खरसवाद —*Sarga n* (figures words or both) Ś1 D2 om D1 33 L(ed) 34]

—Then Ś1 D2 ins Ñ V B1 3 4 (marg) D2 3 M2 3 L(ed) (within brackets) ins after 23

546* अप्रतस्त्वां स्थितं दृष्ट्वा गमन्ये नास्ति मे त्वरा ।
रणं यास्य च दृक्ष्यामि मुहूर्तं न स जीवति ।
मम शस्त्राग्निं राम दुर्लभं तव जीवितम् ।
शोचयन्तमिवात्मानं श्लोकवक्तव्य पितामह ।

(L 1) Ś1 D2 3 M2 3 g L(ed) रो (for त्वां) V त्वरा मम (for [म]स्ति न त्वरा) Ś1 Ñ1 D2 3 युध(Ñ1 illeg for युध, D1 युध)रो° न च मम M2 3 युध न मे] युद्ध L(ed.) त्वा मन्ये स्थास्य मम (for the post half) —(l 2) D2 3 M2 3 तु (for च) B1 damaged from न स up to l 3 B1 स न (by transp) (for न स) Ś1 D2 3 स मुहूर्तं न जीवति (for the post half) —(l 4) B1 M3 [अ]त्मानं (for [अ]त्मान) Ś1 B3 D2 3 M3 चात्मस्य (for श्लोक°) Ś1 D2 [श]व बाम(Ś1 °श)व V B1 प्रथानन B3 प्रद्योतस्य, D3 विनाशान M3 प्रवाहद (for पिता°) M3 L(ed) तोमरस्येव (L[ed]°स्य हि)नन (for the post half)]

24 D1 2 om 24 (for D4 cf v l 13) —b) D5 मतानि (for हता°) D1 G2 मे M3 वै (for ते) —c) Dt1 तद् (for त्वद्) D5 G2 3 करोम्येव(G2 °च), T1 2 G1 M2 3 करिष्यामि (for करोम्यद्य) —d) Dg1 D5 T3 मम, T3 G M Cv L मास (for अश्रु) ※ Cg त त्वया एव हतान्यथ धानेनोक्ति तथा तद्बन्धूनामित्यथ । यद्वा तद्बधप्रक्रिया कार यामीत्यत्र हृदयम् । Ck हतानि त इति । यद्यपि यावत् यानि हतानि तथा स्त्रीपुरुषबन्धूना आत्ममार्जन अश्रुधारा पारमार्जने करिष्यामि । Ct यानि त त्वया हतानि तथा रावणप्रियपुरुषा दीनामश्रुप्रमार्जन करिष्यामि । त्वद्विनाशावलम्बनात् ※ —For 24 Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3(marg) 2 subst

547* यानि त्वया राक्षसानां सहस्राणि चतुर्दश ।
हतानि तेषां हत्वा त्वां करिष्येऽद्याश्रुमार्जनम् ।

[(l 2) B3 वा (for त्वां) D2 वरिष्ये (for क°) N1 D7 करिष्याम्यहमाजन (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 2 cont (Ś1 Ñ1 D2 3 l 1–4 only) a passage relegated to App 1 (No 9) Dm1 D5 G2 M1 L(ed) [within brackets] ins l 3 4 of the above passage after 24 whereas M2 ins l 1–4 of that passage after 24

25 Before 25 D5 ins a passage relegated to App 1 (No 9) —a) D3 इत्युक्त B3 Dm1 D1 2 4 T1 2 परम (for परम) —b) Dt1 D6 T1 स (for तां) Ś1 D2 3 हेमभूषिता, Ñ1 V B1 3 4 D1 M1 2 कन(Ñ1 illeg)काङ्ग(D3 M3 °द) Ñ2 D1 2 कायसगदा, V1 कनकप्रभा, Dg1 D5 T G1 Cm g परमागद , Dm1 D6 G1 कनकाङ्कता, G2 परमां गदा , M3 परमाहव (for परमाङ्गदाम्) ※ Cg परमाङ्ग दशब्दहारसामर्थ्यमिदमुक्त इत्यथ , Ck परमाङ्गदामिति पाठ । परमाङ्गद कनकाङ्गदया यस्य स तथा ॥ Ct परमा अङ्गदा कनककटकमानि यस्यास्तां प्रसिद्धां हस्तस्थां गदां क्षिपत् ※ —d) B4 अशनिद् (sic) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 4 5 7 M1 2 प्रदीप्तामशनीमिव (metri causa) D3 प्रदीप्तामिव शनिमिव

खरबाहुप्रमुक्ता सा प्रदीप्ता महती गदा ।
भस्म वृक्षांश्च गुल्मांश्च कृत्वागात्तत्समीपतः ॥ २६
तामापतन्तीं ज्वलितां मृत्युपाशोपमां गदाम् ।
अन्तरिक्षगतां रामश्चिच्छेद बहुधा शरैः ॥ २७
सा विशीर्णा शरैर्भिन्ना पपात धरणीतले ।
गदा मन्त्रौषधिबलैर्व्यालीव विनिपातिता ॥ २८ G 3 35 B 3 29 2 L 3 35

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८

---

26 ^{a}) Dg1 प्रयुक्ता (for प्रमुक्ता) Ś1 D2 3 सा दीप्ता तत्र वेगेन N V B1 3 4 D1 5 7 सा खरस्य महा(B3 4 गदा) घोरा(N1 V °वेगा) —^{b}) D1 सुदुसहा (for प्र°) B2 4 D1 2 वदा (for गदा) —After 26^{ab} N2 V B1 3 4 D5 7 ins

548* प्रज्वलन्ती महोल्केव राघवाभिमुखं ययौ ।
[V1 B4 [अ]भिमुखा]

—^{c}) Dg1 T2 भस्मान् (for भस्म) N V B1 3 4 D5 7 G2 गुल्मांश्च वृक्षांश्च(V1 °क्षा(+) (by transp) —^{d}) Ś1 N1 D1-3 प्रचक्रा(D1 °चा)त समीपगान्(N1 illeg for गान् D1 °गा D2 3 °गात्) N2 V B1 3 4 D5 7 सा चकार (V1 चकारे च)समीपगान् —After 26 N2 V B1 3 4 D5 7 ins

549* सा हि दिव्या गदा तस्य महता तपसार्जिता ।
प्रसन्नेन पुरा दत्ता कुबेरेण महात्मना ।
आपतन्तीं च तां दृष्ट्वा कालदण्डोपमां गदाम् ।
चिन्तयामास रामेन्द्रः स व्याकुलितचेतन ।
नैषा वज्राहता शक्या प्रसभं शार्ङ्गजैः शरैः ।
अनायथवा वारयितुं दिव्यैव राक्षसी गदा ।
अयमस्या विधाता च समास्त्र दिव्यमुत्तमम् ।
प्रेषयामि महावेगमस्या विनाशने ।
ततस्तस्या वधप्रेप्सुर्गदाया राघवस्तदा ।
आग्नेयमस्त्रमादाय शरमाशीविषोपमम् ।
मुमोच राघवः श्रीमानस्त्रं तं पावकप्रभम् ।
तदाग्निसमकल्पेन आग्नेयेन महागदा ।

[D5 om l 1-2 —(l 2) B1 4 प्रथतेन (for प्रसन्नेन) —(l 3) N2 D5 तु तां D7 तत्र (for च तां) —(l 4) V1 मानसव्याकुल B3 मान्याकुलेन (for स व्याकुलेन) —(l 6) Hypm V1 आवर्जयितुं वारयितुं (for the prior half) —(l 7) V1 B3(sup lin अहम्) 4 अहम् V2 अहम् G(ed) इत्यम् (for अयम्) V1 अस (for अस्या) —(l 8) V2 अस्य (for अस्या) V1 विधानते (for विनाशने) —(l 9) V2 वधं प्रेप्सुः B4 वध प्रेप्सुः —(l 11) B4 D5 तत्राग्निसमेन —(l 12) Note hiatus between the two halves V1 च्व (for सम) V2 आग्नेय]

—Thereafter V B4 D5 7 cont 550*

27 ^{a}) D11 D6 महतीं(D11 °तीं) G1 3 सहसा (for ज्वलितां) —^{b}) G2 कालोपमां (for पाशो°) V B4 D5 7 सम D1 मृत्यु M3 रणे (for गदाम्) —For 27^{ab} N2 B1 subst while V B4 D5 7 cont after 549*

550* आपतन्त्यम्बरे रुद्रा भविता च पुनः पुनः ।
[V B4 ज्वलिता B3 ज्वाला (for भविता)]

—^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 अंतरिक्ष (for °क्ष) D1 2 अंतरिक्ष गता(D2 गतां)रामस्तु(for °) S1 बहुभाये N1 D1 बहुभिः शरैः D4 निशितैः शरैः G1 रामश्चिच्छेद बहुधा शरैः काञ्चनभूषणैः —For 27^{cd} N2 V B1 3 4 D5 7 subst

551* तथाक्षिप्य महातेजा रामः क्रिया राघवः
and then cont

552* तामगच्छद्विनिक्षिप्य तस्थौ गगने गदाम् ।
ततो हुताशनो घोरः प्रादुरासीत् समन्ततः ।
ततो ज्वालासहस्रैस्तु अन्तरिक्षं समाचितम् ।

[(l 3) Note hiatus between the two halves N2 D5 7 तु (for तु) N2 समावृतम् (for चितम्) D5 7 अतरिक्षं समाहितं (for the post half)]

28 ^{a}) Ś1 N1 D2 3 T2 G1 विस्तीर्णा (for विशीर्णा) Ś1 N2 D2 3 छिन्ना Dg1 D4 T3 भग्ना Dm1 D1 6 G M2 3 दग्धा M1 विद्धा (for भिन्ना) —^{b}) D1 पपात भुवि निष्फला —For 28^{cd} N2 V B1 3 4 D5 7 subst

553* गदा च निहता घोरा विशीर्णा न्यपतद्भुवि ।

and then cont (V1 cont l 1-6 after 553* and ins l 7-8 before 3 29 1)

554* गजाश्च चन्द्रमसो विनाशं विमलाम्बरे ।
रौद्रीं तारां समासाद्य ज्वलन्तश्च केतुना ।
दग्धा सा पतिता भूमौ विशीर्णाङ्गदभूषणा ।
हुताशनप्रदग्धेव राक्षसानुचरा यथा ।
तां भस्मभूतां कौबेरीं दिव्यनाम्नां नाशिताम् ।
दृष्ट्वा दाशरथिस्तुष्टो मनश्चात्मवशं स्वरम् ।
राक्षसोऽपि हतां घोरामवेक्ष्य महतीं गदाम् ।
हतमेवाभ्यगच्छत्स आत्मानं रणमूर्धनि ।
गदां तु तां राक्षस निपातितां रणे
महेन्द्रवज्राशनितुल्यगौरवाम् ।
भयाद्धतो राक्षसपुंगवस्तदा
प्रविव्यथेऽसौ सुभृशं खरो रणे ।

२९

G 3 35 56 B 3 39 1 L 3 35 11 भित्त्वा तु तां गदां बाणै राघवो धर्मवत्सलः ।
स्मयमानः खरं वाक्यं संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ १

एतत्ते बलसर्वस्वं दर्शितं राक्षसाधम ।
शक्तिहीनतरो मत्तो वृथा त्वमुपगर्जसि ॥ २

(l 1) B1 (m also) निशाक्ष (for प्रज्ञा°) V1 निवाणे (sic) G(ed) विनाशे (for विनाशे) —B2 reads in marg l 2–7 —(l 2) V1 D5 7 गद्रा (for रौद्रा) —(l 3) V1 भूषणा (for -भूषणा) V2 ददाह पतिता भूमौ विदीर्णाद भूषणा —(l 4) V1 प्रदाहश्च (for प्रजाश्च) V B4 D7 हुताशेन प्रदग्धान D5 हुताशनेन दग्धान (for the prior half) V2 तदा, B2 तथा (for यथा) V1 राक्षसानुचरस्तदा B3.4 राक्षसी निहता (B3 निहिता G(ed) निच्युता) गदा (B3 तदा) (for the post half) —(l 5) D7 वानिता (for नादिताम्) —(l 6) D5.7 आत्मवत् (with hiatus) (for नात्म°) —(l 7) B3 स्थिता (for हता) V B1 मायम्, B3 दिव्याम् (for घोराम्) Ñ2 B2.3 भवत (sic) V1 B1 (m also as above) अपेत्य (for °त्य) —(l 8) Ñ1 [अ]-गच्छत् —V om l 9–12 —(l 9) D om तां —(l 10) B2.3 महेंद्रवज्रसानि (sic) —(l 11) Ñ2 D5 भद्राद्रुतो B4 भद्रार्दितो, D3 तदाकृतौ (sic) (for भद्राहतो) —(l 12) B4 तुमुल (for भृशं) D5 रण (for रणे)]

—Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 om 28^cd —^c] Ś1 Ñ1 D1.3 [सौ पथेघोरैर्, Dg1 [सौ]पथिरै°, Dm1 D4.6 T G1.3 M1 -4 सौ पथय°, G2 सौ]पथवशाद् (for सौ]पथिबलैर्) V2 यथा महौषधघोरैर् —^d] Ñ1 व्याळीमिव निपातिता (sic) D1 कृत्वा प्रतिहता यथा —After 28 Ś1 V1 (mostly illeg) V1 D1.3 ins

555* तां निकृत्तां गदां दृष्ट्वा रणे रामेण नूतल ।
न विस्मय खर सख्ये धराधर इवाचल ।
न विषादोऽभवत्तस्य न चोन्माद स्पृमुखत ।

[(l 2) V1 धनाश्च (for धराधर) —(l 3) V1 D3 नास्य (for तस्य) V1 विग्य (for चोन्माद) D3 निमुक्त (sic) (for स्मुखत) Ś1 न चन्मोहस्तथा भ्र (for the post half)], while M3 ins

556* दृष्ट्वा ता पातितां मध्ये चकम्पे च स्म रहस्तदा ।

Colophon Ś1 D1–3 om (cont the Sarga) —*Sarga name* V V1 गदाप्रयुद्ध, V2 B1.3.4 D5 गदाप्रच्छेद, V1 D7 खरगदाच्छेद —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1.3 om V2 D5.7 35 V1 34 V2 36 B4 37 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T G M1 29 M2.3 30 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

29

Ś1 D1–3 cont the previous Sarga D1 begins with ॐ T2 with रामाय नम, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1 V1 ins l 7–8 of 554*

1 D1 om 1–16^b —^c) D4 स्तुवमान D1.2 D6 इद (for खर) —^d G3 सत्य भ्रातर्मिति खरविशेषणम् —^d) Dg1 सरत्नतरम् (for °मिदम्) —For 1, Ś1 Ñ1 D2.3 M3 subst

557* छित्त्वा तु तां गदां रामो रणे राजीवलोचन ।
स्मितपूर्वं खर वाक्यमिद दाशरथोऽब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 M3 transp तु and तां M3 बाणै (for रणे) —(l 2) D3 M3 transp खर and इद Ñ1 illeg for दाशर M3 पुनरथ (for दाश°)]

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst for 1

558* तत परमतेजस्वी राघव परवीरहा ।
खर परुषया वाचा वाक्यमुत्तममब्रवीत् ।

[(l 1) B3 नगर (for परम) —(l 2) B1.3.4 D5 उग्रम् (for °मम्) G(ed) वाक्य बहुतर नबीत् (metri causa) (for the post half)]

—Then V2 V B1.3.4 D5.7 read 561*

2 D1 om 2 (cf v l 1) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 read 2^ab after 3 —^a) Ñ1 एत तु (for एतत्ते) Ś1 खलु (for बल) —^b) Ś1 M3 मया भुवि निपातितः Ñ1 D2.3 मया तु (V2 वै) निनि (D2 भुवि) पातित —After 2^ab, Ñ2 B1.4 D5.7 ins, while V ins after 5^ab

559* नीचस्य क्षुद्रशीलस्य असत्यपरिभाषिण ।
न तं जीवितमिच्छामि यतत्वाय पर रणे ।

[Note hiatus between the two halves V transp l 1 and 2 —(l 1) V दुष्कृतस्य, B1 क्षुद्रशीलस्य (for क्षुद्र°) V महतरीभाग G(ed) °तारि)न (for the post half) —(l 2) B2.4 जानतु (for तत्) V1 B3 पर रण, B1 पराक्रम (for पर रणे) V B4 वदता न (V2 B4 (m also) °ध)र (B4 न) रण (V2 वर B4 रण) (for the post half)]

—^d) D1.2 उपगच्छामि, Dm1 T1.2 G1.3 M1.2 अवगर्जसि, D3 अप°, T3 अनुगच्छसि, G2 अवगर्हसि (for उप°) —For 2^cd Ś1 Ñ1 D1.3 M3 subst

560* हीनशक्तिरशक्तस्त्व वृथैव पापकत्थसे ।

[Ñ1 कत्थसे M3 अदनिश्य (for °कत्थसे) Ś1 [ए,]व, Ñ1 स (for [ए]व) M4.5 निष्फले (for वृथै°)]

while V2 V B1.3.4 D5.7 subst for 2^cd and read after 558*

561* पश्यता श्रावया वाक्यमुच्च मद्धयसाचुया ।
रुधिर ते प्रपास्यन्ति राक्षसाधम सम्भृपा ।

[(l 1) V D3 स्मरता (for °पश्यता) V2 B3 करिष्य (for °क्षा)]

एषा बाणैर्विनिर्भिन्ना गदा भूमितलं गता ।
अभिधानप्रगल्भस्य तव प्रत्ययघातिनी ॥ ३
यत्त्वयोक्तं विनष्टानामिदमश्रुप्रमार्जनम् ।
राक्षसानां करोमीति मिथ्या तदपि ते वचः ॥ ४
नीचस्य क्षुद्रशीलस्य मिथ्यावृत्तस्य रक्षसः ।
प्राणानपहरिष्यामि गरुत्मानमृतं यथा ॥ ५
अद्य ते भिन्नकण्ठस्य फेनबुद्बुदभूषितम् ।
विदारितस्य मद्बाणैर्मही पास्यति शोणितम् ॥ ६
पांसुरूषितसर्वाङ्गः स्रस्तन्यस्तभुजद्वयः ।
स्वप्स्यसे गां समाश्लिष्य दुर्लभां प्रमदामिव ॥ ७
प्रवृद्धनिद्रे शयिते त्वयि राक्षसपांसने ।
भविष्यन्त्यशरण्यानां शरण्या दण्डका इमे ॥ ८
जनस्थाने हतस्थाने तव राक्षस मच्छरैः ।
निर्भया विचरिष्यन्ति सर्वतो मुनयो वने ॥ ९ G 3.35.66 B 3.30.9 L 3.35.19

3 D1 om 3 (cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —^{a}) T2 बाणैर् (for बाण) Ś1 N1 D2 3 इव बाणर्वा(D2 गिरे)भिन्न(N1 भि)ना —^{b}) Ś1 N1 D2 3 M2 गता न पातिता मया —For 3^{ab} N2 V B1 3 4 D5 7 subst

562* एषा ते बाणनिर्दग्धा भस्मीभूता महागदा ।
विशाखा पतिता भूमौ बाणजालप्रपीडिता ।

[(l 1) B1 गदा (for गदा) —(l 2) G(ed) बाणेनैव पीडिता (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D2 अभिमान Dg1 °धान (for ° गल) V B4 भविष्यगल्भस्य तथा —^{d}) D2 T1 2 G1 3 M1 G2 प्रत्यय (for °य) Ś1 D2 नाशिनी N1 D2 नाशनी Cmp k as in text (for घातिनी) & Ct अनया तव अथो भवत्यस्य च प्रत्ययो विश्वासस्तस्य घ्नता घातिका & M3 घातिनामस्तुता यथा —After 3 N2 V B1 3 4 D5 7 read 5^{ab}

4 N2 B1 4 D5 6 7 om 4 (for D1 cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —^{a}) Ś1 त्वयोक्तं च (for यत्त्वयोक्तं) —^{b}) Ś1 N1 B3 D2 अयमश्रु V कृपा° Dg1 T2 इदमश्रु D2 रुदनाश्रु D2 T1 2 G M1 2 अद्य(M1 इद)मस्र M3 मद्° (for इद°) V1 विमोक्षणं (for °प्रमार्ज°) —^{d}) M2 मृषैतद् (for मिथ्या तद्)

5 D1 om 5 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D2 3 क्षुद्रवृत्तस्य N1 *****स्य (illeg) N2 B1 3 4 D5 7 दुष्टवृत्तस्य (for °शीलस्य) —^{b}] G2 शीलस्य (for °वृत्तस्य) Dm1 D4 6 G2 M2 राक्षस (for रक्षस) Ś1 V B1 3 4 D2 3 5 7 मद्बाण (D5 °णि)परिपीडित (Ś1 N2 D5 °तान्वि ; B1 4 [m also] °भाविन B3 °भाविण) V त(V3 [with hiatus] अ) सत्य परभाषिण —After 5^{ab} V ins 559* —^{c}) Ś1 N2 V2 परि Dm1 D3 6 T2 अपि (for अप) —^{d}) V1 गरुडः (for अमृत) B1 मदवेगाद्(m also °मृ)त यथा

6 D1 om 6 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 कदनिगूढ N1 **निपात (illeg) N2 V1 B1 3 4 D5 7 कण्ठमार्गं D2 3 कण्ठनिर्मार्ग K(ed) छिन्न (for भिन्नकण्ठस्य) N2 अद्य कण्ठविनिर्भिन्न —^{b}) Dm1 D4 G1 3 भूषित T1 2 शोभित (for भू°) —^{c}) Ś1 D2 निकृत्तास्यस्य D3 विदृत्या स्य (for विदारितस्य) I (ed) तद् (for मद्)

7 D1 om 7 (cf v l 1) —^{a}) N V B1 3 4 Dg1 D2 3 5 7 पांसु Ś1 N1 D2 3 G1 भूषित (for रू°) N1 T2 सर्वांग (for °ङ्ग) —^{b}) Ś1 सुसनद्ध N1 D2 3 सु(D2 भू)न्यस्त N2 B4 D5 7 स्रस्त(B1 °श)न्यस्त B3 न सम न्यस्त (hypm) (for स्रस्त°) M3 भुज शिरो (for भुजद्वय) V1 सन्नस्तभुजबन्धन B1 स्त्र सन्यस्तभुजद्वय —^{c}) N2 V B1 3 4 D5 7 स्वप्स्यसि क्ष्मां (for से गां) Ś1 N V B1 3 4 D2 3 5 7 T1 G2 समालिङ्ग्य (for श्लिष्य) —^{d}) M2 वल्लभां (for दुर्ल°) G3 damaged for प्रम Ś1 N V B1 3 4 D 3 5 7 प्रमदा(Ś1 सुदतीं) वल्लभा(N1 °भो प्रम(N1 यथा) —After 7 N2 V B1 3 4 D5 ins

563* दृष्ट्वा वामस्य निहतं मुनयः पिशिताशनम् ।
[N2 पिशिताशिनं]

—Then B1 cont

564* प्रहृष्टा विचरिष्यन्ति काननेषु समन्ततः ।

—After 563* V2 reads 9^{cd} for the first time repeating it in its proper place

8 D1 om 8 (cf v l 1) —^{a}) T2 G1 3 M1 2 Cmp k प्रवृद्ध G2 प्रबुद्ध (for प्रवृ°) Ś1 निद्र N1 V1 B1 D2 3 5 निद्रा N2 B4 D7 निद्रा B3 निद्रा (for निद्रे) V1 निहत B3 शमित (for शयित) —^{b}) Dg1 पांसन D4 T2 पर्षिन M1 कण्टक (for °न) Ś1 N V B1 3 4 D2 3 5 7 राक्षस(V3 निहत) मुनिकण्टक —^{c}) N1 भविष्यन्ति (for भविष्यन्ति) Ś1 D3 [अ]श शरण्या N2 D12 Dm1 D4 T2 Cm t शरण्यानां D2 अ]शरण्या Cv r g as in text (for [अ]श°) —^{d}] Ś1 D2 3 चिर D6 [अ]पि म (for इमे) N1 शरण्यमिद दण्डक N2 V B1 3 4 D5 7 M2 शरण्या इव दण्डका (N1 B1 क)

9 D1 om 9 (cf v l 1) —^{a}) N2 जन स्थान D3 जनस्थान (for °ने) N2 D7 हत स्थान N2 महत्स्थान B3 (m also) हत मूढ D4 हत (for हत) Dg1 T2 हतस्थान जनस्थान (by transp) —^{b}) V B1 4 D7 वधि (for तव) N2 D5 7 सन्निहित B1 (m also) मत्सर (for मच्छरै) —D1 om (hapl) 9^{d} 10^{a} V2 reads 9^{cd} after 563* repeating it here —^{d}) N2 सर्वे त V2 (first time) पवत (for सर्वतो) Ś1 N1 V(V2 both times) B1 3 4 D2 3 वन N2 D5 7 मुनयस्त निशाचर G2 सर्वतो मुनपुंगवा

G 3 35 67 B 3 30 10 L 3 35 21 अद्य विप्रसरिष्यन्ति राक्षस्यो हतबान्धवाः ।
बाष्पार्द्रवदना दीना भयादन्यभयावहाः ॥ १०
अद्य शोकरसज्ञास्ता भविष्यन्ति निशाचर ।
अनुरूपकुलाः पत्न्यो यासां त्वं पतिरीदृशः ॥ ११
नृशंसशील क्षुद्रात्मन्नित्यं ब्राह्मणकण्टक ।
त्वत्कृते शङ्कितैरग्नौ मुनिभिः पात्यते हविः ॥ १२
तमेवमभिसंरब्धं ब्रुवाणं राघवं रणे ।
खरो निर्भर्त्सयामास रोषात्खरतरस्वनः ॥ १३
दृढं खल्ववलिप्तोऽसि भयेष्वपि च निर्भयः ।
वाच्यावाच्यं ततो हि त्वं मृत्युवश्यो न बुध्यसे ॥ १४

10 D1 om 10 (cf v l 1) D4 om 10^ab (cf v l 9) Ś1 Ñ1 V D2 3 5 7 M2 transp 10 (including star) and 11 —^a) Ś1 Ñ1 D3 विप्रलपिष्यति (Ś1 °ते) V रक्षो भविष्यति, D5.7 विप्रलपमे°, M2 3 विप्रचारि°, G1 विप्रचरि° (for विप्रसरि°) —^b) Ś1 D5-7 राक्षसा (for °स्यो) —^c) T2 बाष्पार्द्रवसना दीन —^d) G1 अन्या, M2 भया (for °न्य) Ñ1 भयान्मम भयानका ✱ G3 भयादन्यभयावहाइति पाठ ✱ —For 10^cd, Ś1 V D2 3 subst

565* सबाष्पार्द्रवदना भयान्मम महावनात् ।
[V भर्त्ता स (for मत्राश्च) V महद्वनाद D3 °वने (for °वनात्)]

—Then V cont, while Ñ2 B1 3 4 subst. for 10 whereas D5.7 subst for 10^cd and both the groups read after 11

566* अद्य शोकमहद् घोररूपीणा भयसभवम् ।
त्वन्मूलमपनेष्यामि सर्वब्राह्मणकण्टकम् ।
मद्य विनाससेष्यन्ति राक्षसा हतबान्धवा ।

[(l 1) V1 शोकभय (for शोकमह) V2 महाघरम् (for अह घोरम्) —(l 2) V त्वस्तूल्म्, B1 तन्मू° (for त्वन्मू°) Ñ2 °कण्टक (for °कम्) —V1 B1 D5 7 om l 3]

11 D1 om 11 (cf v l 1). Ś1 Ñ1 V D2 3 5 7 M2 transp 10 and 11 —^a) V1 V1 (sic) ते (for ता) —^b) Ñ1 निशाचरा, D13 G1 निर्धिका, D1 T1 G1 G2 m g 1 निर्धृका, D1 °चरे (for °चर) —^c) D5 रामा (for पत्न्यो) Ś1 D5-1 अनुरूप(D3 °कूल)गुणा (D5 तरा) पत्न्यो —^d) Ś1 सर्वान्तिर् (for त्वं पतिर्) B1 ईश्वर, T1 भारत (for ईदृश) —After 11 V1 B1 3 4 D5.7 read 566*

12 D1 om 12 (cf v l 1) —^a) T1 G1 G2 नीच (for शील) Ś1 D2 दुष्टात्मन् (for क्षुद्रा°) B1 T2 नृशंस क्षुद्रशीलात्मन्, Dg1 D1 T3 °शील क्षुद्रात्मा, D1 °मार्गीर दुष्टात्मन्. —^b) Dg1 D11 D1 T3 °कट्टक (for °क) Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 सर्वदानिशाचोद्यसे (V1 °दर्श, B1 °स्यामि) —^c) Ñ V B1 3 4 Dg1 Dm1 D2-4 T1 G2 3 M1 G1 (m g) यद् (for त्वद्) D1 कृत (for °ते) V2 मुनिभिर् (for शङ्कितैर्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 हव्य (for अग्नौ) —^d) T2 प्राप्यते (for पात्यते) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 मुनिभिर्(V1 शङ्कित) हूयतेऽध्वरे G1 ब्राह्मणैर्हूयते हविः ✱ G1 वाकृत इत्यादि । यस्य त हतो शङ्कितैर्मुनिभि स्तूयते ✱ —After 12, Ś1 D2 3 ins

567* विध्वस्ताश्रमविध्वस्तो मुनीना भावितात्मनाम् ।
[Ś1 भवित (for °त्मा)]

—Then Ś1 D2 3 cont while Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins. after 12

568* त इमेऽद्य हता दिव्या मया तापसकण्टका ।
अधर्मस्य फल सद्य प्राप्त वैरिह सयुगे ।
कृता सन्त्यज्यविद्विष्ट त्यक्तधर्म सुपापकृत् ।
त्व सद्य कर्मणा पाप फल पापमवाप्स्यसि ।

[Ś1 D2 3 read l 3 before l 1 —(l 1) Ñ2 D5 7 इह न, V2 इलाद्धे (sic), B1 इने ने, D5 तेन ने (for न इमे) Ś1 इहा (for दिव्या) D5 तव (for मया) —(l 2) M2 तस्य (for मय) Ś1 D2 3 वै मह, M2 यैरेव (for वैरिह) —(l 3) Ñ1 B1 M2 दुरात्मन् (for कृता°) Ñ2 B1 3 स (for कृ) Ś1 D2 3 कातान्न मह रक्षैर्मिर्वैस्त्व पापाभिवर्तसे —Ś1 D2 3 om l 4 —(l 4) Ñ2 D5 7 M2 त्व(M2 न)द्य, B1 त्व मत्त्व, B2 त्व मस्य, G(ed) स्व पाप (for त्व सद्य) G(ed) कर्मा (for °णा) M2 क्रूर (for पाप) V1 मूलम् (for पापम्) Ñ1 फल वेषमवाप्नुहि, B2 फलमवाप्स्यसि (for the post half)]

13 D1 om 13 (cf v l 1) —^a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अति(V2 B1 3 °भि)सक्रुद्ध T2 M2 अतिसरब्ध (for अभि°) G1 तमेव राम सरब्ध, G(ed) तमद्य प्रतिसक्रुद्धं —^b) B2 D13 D6 वने (for रणे) Ñ1 ब्रुवाण राघवो वच —^c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाचा (for खरो) Ś1 D2 3 नि(D2 3)नि)वर्तयामास (for निर्भर्त्स°) Ñ1 निर्भर्त्सयामास तदा, —^d) D11 D3 T3 M2 °स्वर (for °न) Ś1 D2 3 क्रोधात्खरतर वच, Ñ1 राम खरतर स्वर, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 कुपित खरया स्वर, V1 खरया कुपित स्वर, D1 रोषात्खरतर स्वर.

14 D1 om 14 (cf v l 1) —^a) Ñ2 D5 7 खलु (for खल्व) V1 विलिप्तोऽसि (for अवलिप्तो°) —^b) M2 निर्भय (for °य) Ś1 D2 भयेषु न निर्भय च, Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 भये सत्व मु(Ñ1 न सति, B1 महति)निर्भय, (B1 [in also as above] दुर्जय) D3 भयेषु च मापदा च (sic) —^c) G1 damaged for वाच्या T2 (सु)वाच्य (for °च्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 यथा, D1 G1 तथा (for ततो) D3 वाचावाच्य यथा हि त्वं —^d) D11 D3 मृत्योर्वशो, D1 मृत्युवश्य (for मृत्युवश्यो)

कालपाशपरिक्षिप्ता भवन्ति पुरुषा हि ये ।
कार्याकार्यं न जानन्ति ते निरस्तषडिन्द्रियाः ॥ १५
एवमुक्त्वा ततो रामं संरुध्य भृकुटिं ततः ।
स ददर्श महासालमविदूरे निशाचरः ॥ १६
रणे प्रहरणस्यार्थे सर्वतो ह्यवलोकयन् ।
स तमुत्पाटयामास संदश्य दशनच्छदम् ॥ १७
तं समुत्क्षिप्य बाहुभ्यां विनर्दित्वा महाबलः ।
राममुद्दिश्य चिक्षेप हतस्त्वमिति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापतन्तं बाणौघैश्छित्त्वा रामः प्रतापवान् ।
रोषमाहारयत्तीव्रं निहन्तुं समरे खरम् ॥ १९
जातस्वेदस्ततो रामो रोषाद्रक्तान्तलोचनः ।
निर्बिभेद सहस्रेण बाणानां समरे खरम् ॥ २० G 3 35 6, B 3 30 2, L 3 29 26

15 D1 om 15 (cf v l 1) —ᵃ) G1 ग्रस्ताः, G2 मृत्युपाश (for काल°) Ś1 D2 3 परिक्षिप्तौ —ᵇ) D1 transp भवन्ति and पुरुषा हि B4 (sup lin) ह्यमी, G2 च ये (for हि ये) Ś2 D1 3 भवत (D3 °त) पुरुषो यदा —Ś1 om 15ᶜᵈ —ᶜᵈ) M2 3 वाच्यावाच्य (for कार्याकार्यं) M2 ये (for ते) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 न ब्रू (V2 D5 7 जा) नीताथ (B1 3 4 °ति) चिरस्य (V1 B1 4 स्पर्शना, B3 दर्शना) V3 स्पनीतार्थस्य दर्शना (for ᵈ) D2 3 वाच्यावाच्य न जानाति (L [ed] °नीत) प्राकृतोसि भवत्तदा —After 15 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

569* यच्च मां मन्यसे राम निरस्त इति बालिश ।
नन्विद् कानन सर्वं स्पाम्भसायुधसज्जितम् ।
महृक्षोपलसघात सम्यग्भूगसङ्कुलम् ।
शैलमुत्पाट्य वेगेन त्वद्वधाय स नाम्यहम् ।

[(l 1) V1 त्व, B3 वै (for मां) Ñ2 D5 7 विग्रस्तम्, G (ed) विरतम् (for °स्त) B3 बालिश —(l 2) B3 यस्माद् (for सर्व) D7 मया युधि (for मायुध) D5 -सुप्ति B3 नत्सर्वं हि महायुध (for the post half) —(l 4) Ñ2 D5 7 त्वद्वाध V1 तद् (for त्वद्)]

16 D1 om 16ᵃᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 उक्त्वा (for उक्त्वा) Ñ1 illeg from तो up to ध्य in ᵇ Ś1 D2 तु सरंध्य Ñ2 V B1 3 4 सुसक्रुद्ध, D3 तु सरभ्य (sic) D5 7 तु सक्रुद्ध (for ततो राम) —ᵇ) D1 सनिरुध्य (hypm) T1 सहृत्य (for सरुध्य) Dg3 Dt1 Dm1 D6 G1 भृकुटीं D1 G2 Cr g k भृकुटीं Cm भृकुटिं Ct as in text (for °टिं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G2 M सहृत्य (Ś1 °हृत्य D2 °रभ्य G1 °हृत्य) भृ (V1 भ्रू)कुटीं तत (B1 °तु) D3 सरभाद्भृकुटिं तदा —Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 transp 16ᶜᵈ and 17ᵃᵇ —ᶜ) Ñ V B1 3 Dg3 Dm1 (before corr as in text) D3 8 महाशालम्, D1 °शाल (for °सालम्) —ᵈ) D1 शालवृक्षमदूरत

17 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 M3 transp 16ᶜᵈ and 17ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 रणे, D1 रण (for रणे) Ś1 D2 3 प्रहरणार्थाय D1 गदा प्रतिहता दृष्ट्वा —ᵇ) Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 समताद् (for सर्वतो हि) Ś1 D2 3 ह्यवलोकयत्, D1 4 G1 [S]प्यव°, D3 G2 M3 ह्यवलोकयन् (for ह्यव°) —D1 om 17ᶜᵈ —ᶜ) T1 सालम् (for स तम्) —ᵈ) Dt1 D6 Ct संदष्ट (for °श्य) Ś1 D2 3 सदा (D3 °ह) दोष्पुटो (Ś1 °ट) सधु (Ś1 °धु) —For 17ᶜᵈ Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 subst

570* समुत्पाट्य ततो रोषो सम्पर्शद्युम्नदा ।

[Ñ1 D5 7 समुत्पाट्य V1 समुत्ताप्य (for स मु°) V1 illeg after स M3 रुषो (for रुष)]

18 ᵃ) G1 तत् (for तं) D1 समाक्षिप्य T1 उत्पाट्य च G2 M3 समुत्पाट्य (for °त्क्षिप्य) Ś1 D2 3 समुत्क्षिप्य महावृक्षम्, Dg3 M3 स तमुत्पाट्य बाहुभ्यां —ᵇ) Ś1 D2 3 अभ्यधावत्, M3 विनद्रित्वा (for °र्दित्वा) D1 सदसा नवन च्छन् —For 18ᵃᵇ Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 subst

571* अभिद्रुत्य स वेगेन विनद्य सुमहाबल ।

[Ñ1 illeg for वेगेन विनद्य सु M3 रुपा राम (for स वेग) V विनिश्चित्य B1 M3 विनद्य च (for विनद्य सु) M3 महाबल (for -महाबल)]

19 ᵃ) D1 गिरिशैदं (for बाणौघै°) —ᵇ) T1 M3 भित्त्वा (for छित्त्वा) Ś1 D2 3 चिच्छेद रघुनन्दन —D1 om 19ᶜ-20ᵇ —ᶜ) Ñ1 रोषम् (for रोषम्) G1 तूर्णं (for तीव्र) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 3 सयुगे (for समरे) —After 19 Ñ2 V B1 2 4 D5 7 ins

572* य य वृक्ष समादत्ते त त स रिपुसूदन ।
चिच्छेद निशितो राम शरैः सनतपर्वभि ।
युध्यमानस्य रामस्य नैपुण्यमपि न स्य ।
असहयेन हि चचाप वृत्त पेष्यभसङ्कुलम् ।
छित्त्वा छित्वा रक्ताक्ष शिलावृक्षाश्च राघव । [5
मौढविव महाबाहुश्चिच्छेद लघुना शरैः ।

[(l 1) V ग वृक्ष (for वृक्ष समा°) Ñ2 D5 7 स रघुनन्द V B1 नं (B1 रिपु)सूदन (for स रिपु°) —(l 2) Ñ2 D5 7 रामस्य (for निशित) —B3 4 read l 4 in marg —(l 4) V3 illeg for न हि स्वस्य Ñ2 V1 D5 7 न (for हि) V1 transp चाप and वृत्त V2 वृत्त (for अङ्कुल) —(l 5) B1 3 4 शालगुल्मान् (for छित्वा छित्वा) V गुरु (for छित्वा) V1 B1 रा म (sic) B1 गुल्म (for राघव)]

20 Ś1 om (hapl) D1 om 20ᵃᵇ (cf v l 19) —ᵃᵇ) T1 2 G1 2 M1 2 तदा M3 वदा (for ततो) Dg3 Dt1 D6 T1 रोष (for रोषात्) Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 transp रामो and रोषाद् Ñ2 D5 7 राघव, M3 भरत (for रक्तान्त) —ᶜ) D1 T2 G1 2 M1 3 च निर्भिद् (for निर्बि°) —D7 reads in marg after सहस्रे up to सहस्र in 21ᵈ (cf var) D2 सहस्राणि (for बाणा) —ᵈ) D3 बाणानां सयुगे खर

C 3 35 34 B 3 30 21 L 3 35 33

तस्य बाणान्तराद्रक्तं बहु सुस्राव फेनिलम् ।
गिरेः प्रस्रवणस्येव तोयधारापरिस्रवः ॥ २१

विह्वलः स कृतो बाणैः खरो रामेण संयुगे ।
मत्तो रुधिरगन्धेन तमेवाभ्यद्रवद्द्रुतम् ॥ २२

तमापतन्तं संरब्धं कृतास्त्रो रुधिराप्लुतम् ।
अपासर्पत्प्रतिपदं किंचित्त्वरितविक्रमः ॥ २३

ततः पावकसंकाशं वधाय समरे शरम् ।
खरस्य रामो जग्राह ब्रह्मदण्डमिवापरम् ॥ २४

स तद्दत्तं मघवता सुरराजेन धीमता ।
संदधे च स धर्मात्मा मुमोच च खरं प्रति ॥ २५

स विमुक्तो महाबाणो निर्घातसमनिःस्वनः ।
रामेण धनुरुद्यम्य खरस्योरसि चापतत् ॥ २६

---

21 D reads 21 mostly in marg (cf v l 20) D1 om 21 —ab) M1 तस्मिन्, M2 3 तत्र (for तस्य) Ś1 illeg from रा up to स्रा in b Ś1 [अ]तर, D3 4 G2 3 M °न्तरे (for °राद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तस्य बाणान्तरेभ्यस्तु (for a) D6 (after corr sec m before corr as in text) सुगात्र (for सुस्राव) Dg1 transp बहु and सुस्राव Ñ1 तस्य, Ñ V B1 3 4 D5 7 शोणितं D6 °र तस्रा, G2 त फेन (sic) G1 फेनिर (sic) M3 (inf lin sec m also) फेनित (for °लम्) D1 रक्तं च बहु सुस्राव बाणभिन्नं सुराक्षस —c) Ñ1 प्रस्रवणात्तस्य Ñ1 °णादप Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रस्रावि(B1 °स्रव ण इव, D3 3 प्रस्रवणस्येव, D6 °तो यद्वद् (for °णस्येव) —d) G2 पवि (for परि) Ś1 D2 3 तोयधारा इवास्रवत्(D3 इवास्रवन्) Ñ V B1 3 4 D5 7 T2 M2 °रा सहस्रश (T1 प्रसुस्रवा)

22 ab) Dt1 D4 8 C1 विह्वल (for विह्व) Ñ1 D2 च, D8 तु (for स) D1 खगो (for कृतो) D4 transp कृतो and मत्तो T2 विरथश्च (for रामेण) Ś1 D2 3 धीमता (for संयुगे) —d) Ñ2 V B1 D1m D6 7 8 G1 [अ]भ्यपतद् (for °द्रवद्)

23 D2 om 23 Ñ1 om (hapl) 23ab —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वमन, Dt1 D4 8 सक्रुद्ध, Dm D8 G2 सरेभ्य (for °रब्ध) Ś1 D2 तमेवाभ्य(D3 °मि)द्रवत्क्रुद्ध —b) G1 कृतास्रो, M2 दीप्तास्य (for °स्त्रो) Ś1 D3 4 कृता(D3 कृत्स्ना D3 कृत्स्ना)स रुधिरोक्षित, Ñ1 V B1 3 4 D5 7 दीप्तास्य रुधिर प्लुत, D6 रुधिरौघपरिप्लुत —) Ś1 D1 अपसर्प(D1 °प्)T2 अपासृपत्(for °सर्पत्) Dt1 D4 C1 द्विविपद (for प्रति°) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 अद(B4 °दा)पुष्य(M2 अपासर्पत्) तत स्था(N1 °स‿‿ illeg)नाद् ✽ C1 अपासर्पत्प्रति पाठ । असर्पत्य अन्ये पुनरेवं व्याचक्षते । तमापतन्त वर्जयित्वा असर्पत् अगच्छत् प्रतिपदं प्रतिस्थानम् । मार्गेणैव मार्गेण गच्छतो गच्छति स्मेत्यर्थ इति ✽ —d) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा (for किंचित्) Ñ1 ध्वस्य (for त्वरित) Ñ1 Ñ2 V B3 4 D5 7 G1 विक्रम Ś1 किंचित्पर विक्रमद्

24 a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दृप्त (for तत) Ś1 ज्वलन्त —Ñ1 illeg for 24a —b) Dg1 M2 सर (for स°) Ś1 प्रयत्नवित तेजसा Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रयत्नतः(B3 निश्चयेन) मिमोच्य(B3 before corr °चयन) —Ś1 om 24c—26 Ñ1 om 24cd, Ñ2 V B1 3 4(B3 4 in marg) D5 7 read 24cd after l 3 of 574* —c) Ś1 illeg from जग्राह up to 25a —d) D1 °उ जित, D2 4 T2 M1 [उ]दात (for [अ]परम्)

25 Ś1 om 25 Ñ1 illeg for 25a (for both, cf v l 24) —a) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G2 3 तु, D1 T1 2 M2 3 त (for तद्) D1 3 भगस्त्वन (for मघवता) ✽ Cb मघवता दत्त इति ✽ D1 उग्रमस्त्र महद्दत्त —After 25a D2 ins

573* मुनिना दाहतनयम् ।
उग्रमस्त्र महद्दत्त

—b) D1 मुनिना दाशतेनसा —Ñ1 mostly illeg for 25c —c) D4 नैव, T1 G1 चापि, M1 स च (by transp) (for च स) D1 सधाय कार्मुकं वीरो, D2 3 सधाय रामो धर्मात्मा, M2 सदधे चापमुद्यम्य —d) D2 3 [आ] शु (for च) —For 25 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

574* निशित पन्नगप्रख्य पन्नगरसनजिह्मगम् ।
स्वय दत्त मघवता सहस्राक्षेण वज्रिणा ।
रक्षणार्थममित्रघ्न पुरा रामस्य धीमत ।
तमिन्द्राशनिसकाश सधाय स तत शरम् ।
चिक्षेप समरे रामो वधार्थं तस्य रक्षस । [5]

[(l 1) V2 नद्ध (for -गम्) —(l 2) V भगवता (for मघ°) —After l 3, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 read 24cd. —(l 4) V1 स च (for तत्) V1 न सधाय (for सधाय स) B4 स्व (for शरम्) —V2 illeg from l 5 up to 35 —(l 5) B3 राक्षस (sic) (for र°)]

26 Ś1 om 26 (cf v l 24) Ñ1 illeg for 26 (cf v l 25) —a) M2 निर्मुक्तो (for वि°) D2 3 स चै(D3 हि) मुक्तो महाबाणो —b) Dg1 विघोष (for निर्घात) Dt1 समर (by pm) (for -सम) Dt1 Dm1 D4 8 T G1 3 M निस्वन D1 सघुष्ट घातमेघस —cd) Ñ Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T1 2 G M1 Cm, k t भ्रामय, Ñ1 M3 भ्रामेण (for उद्यम्य) —Ñ1 illeg for 26d G3 °उ पवि (for [उ] रसि) Dg1 [अ]प्यपतत्, D4 T2 3 G1 2 M1 Cm [अ]पातयत्, T1 [अ]पतत् (for चाप°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नि(V1 न) पपात खरोरसि D2 3 खरस्योपरि पातित, M2 3 खरोरसि पपात ह (for d) ✽ Cb खरस्योरसि चापतदिति पाठ ✽ D1 रामस्तो गिरिशृंगाभ जघान समरे खर —After 26, Ñ (Ñ1 only l 4) V1 B1 3 4 D5 7 ins

स पपात खरो भूमौ दह्यमानः शराग्निना ।
रुद्रेणेव विनिर्दग्धः श्वेतारण्ये यथान्धकः ॥ २७
स वृत्र इव वज्रेण फेनेन नमुचिर्यथा ।
बलो वेन्द्राशनिहतो निपपात हतः खरः ॥ २८
ततो राजर्षयः सर्वे संगताः परमर्षयः ।
सभाज्य मुदिता राममिदं वचनमब्रुवन् ॥ २९
एतदर्थं महातेजा महेन्द्रः पाकशासनः ।
शरभङ्गाश्रमं पुण्यमाजगाम पुरंदरः ॥ ३०
आनीतस्त्वमिमं देशमुपायेन महर्षिभिः ।
एषां वधार्थं क्रूराणां रक्षसां पापकर्मणाम् ॥ ३१

G 3 35 10
B 3 30 3
L 3 35 44

575* सुपर्णानिलवेगेन तथाभिपतता खर ।
सहस्रमाक्षिप्तशाखो भिन्नः क्रौञ्च इवाचल ।
पपात वज्रसंकाशं प्रज्वलन्निव सायक ।
शक्रेणेव विनिर्मुक्तो वज्रस्तस्योपरि ॥

[(l 1) V1 [अ]द्भुतता B1 3 4 °भिपतता (B1 °त) (for °तता) —(l 2) V1 B3 4 वर्मे B2 (sup lin also) चर्मे (for भर्गे) B1 3 भिन्न (for भिन्न) —(l 3) V1 B4 प्रज्वलन् (for प्रज्व°) B1 4 (m also) पावक B3 रक्षस (for सायक) —(l 4) V1 D5 [ह]व (for [ध]व) V1 विनिर्मुक्त (for °क्तो) N2 वज्र D7 [उ]दधि (meta) (for [त]दधि)] while D2 3 ins after 26

576* तत पावकसंकाशं प्रज्वलन्निव तेजसा ।

[D3 शर (for तत)]

27 V2 illeg for 27 (cf v l 25) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 इव (for खर) V2 D3 7 दग्ध शाल इवाग्निना —[c]) D6 7 वज्रेण (for रुद्रेण) Dg1 D7 M3 [ए]व (for [इ]व) N1 illeg from दग्ध up to 27[d] V1 पुरा दग्ध, D1 यथा न्धक (for विनिर्दग्ध) D1 रुद्रस्य शरनिर्दग्ध , M3 रुद्रकोपाग्नि निर्दग्ध —[d]) V2 V1 B1 3 4 D6 7 पुरान्धक , D4 5 T2 G M Cg t यथान्तक , Ck as in text (for °न्धक) Ś1 D1 2 श्वेतस्यार्थे यथान्तक

28 V3 illeg for 28 (cf v l 25) N1 om 28 G1 om 28[ab] —[a]) B1 रुद्रस्य (for वज्रे°) —[b]) V3 शरेण, D1 इंद्रस्य (for फेनेन) —[cd]) V1 B1 वासवस्य Dm1 D1 G2 वज्रो यथा D4 वज्रधरेंद्र , G1 Ck वज्रो वज्र (for बलो वेन्द्र) N2 D6 7 शासवेन स(D7 स्व शासवेन) निहतो, D1 वासवास्त्र प्रविसृष्टो, M3 वज्रो यथेन्द्राशनिना G(ed) राघवास्त्रेण निहतो (for [c]) G2 पपात च (for निपपात) N2 V1 B1 3 4 D6 7 महाबला D1 हतसर्व, G1 हत क्षितौ (for हत खर) Ś1 D2 3 बलोवेंद्राशनिविभि पपात निहत खर —After 28 Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 ins

577* तत कलकलोऽभिमथो दुंदुभिनिस्वन ।
साधु साध्विति शब्दश्च अन्तरीक्षेऽभ्यवर्तत ।
रामभुजप्रवृत्तश्चेव पुष्पवृष्टी रणाजिरे ।
इव पतन्नुरासतां शुभ्र शिखिनिस्वन ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves D1 शुभ्र (for श ब्द) —(l 3) D7 [आ]सन्, B3 रामस्य मूर्ध्नि पतिता (for the prior half) —(l 4) B3 निस्वन]

while Dt1 D4 ins 581* after 28

29 V3 illeg for 29 (cf v l 25) —[a]) Ś1 D2 3 देवर्षय (for राज°) —[b]) Ś1 D2 3 गन्धर्वाश्च महर्षय Ñ1 B1 2 4 Dg1 Dm1 D1 6 T1 G1 समेताश्च (Dg1 °ता स) महर्षय , V2 V1 D6 7 महर्षयश्च सहस्रश —After 29[ab] Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 ins

578* देवपयश्च सहिता दृष्ट्वा ब्रह्मर्षिभि सह ।
अवतीर्य महीं सर्वे प्रज्वलन्तो यथाग्नय ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 सहस्र (for सहिता) V1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा)] —[c]) Ñ1 सम्प्राप्य Dg1 T2 सम्पूज्य, D1 सभार्य T1 समेत्य T2 समस्त (for सभाज्य) Ś1 मुदित (for °ता) N2 V1 B1 3 4 D6 7 समाजग्मिरे मुदिता, D1 महत्य मुदिता सह —[d]) N2 V1 B1 2 4 D6 7 सर्वे (for इदं) D2 3 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) Dt1 D6 T2 सामस्तास्तु इदमब्रुवन् , D1 प्रस्थिता प्राञ्जलयोऽब्रुवन् (hypm) —After 29 N2 V1 B1 2 4 D6 7 ins

579* धर्मश्च सत्यं दिष्ट्या क्षत्रधर्मेण राघव ।
दिष्ट्या तदपथ सर्व स्वस्तिकर्मसु तत्परा ।
निष्ठया हतोऽयं पापात्मा यथा ब्राह्मणकण्टक ।
स्वधर्मादारण्येषु विचरिष्यन्ति तापसा ।
निष्ठासि सहितस्तात लक्ष्मणेन महात्मना । [5]
सीतया चानया राम तापसैश्च महात्मभि ।

[(l 1) V1 B4 धर्मे (for धर्म°) B1 3 धर्मे प्रवर्तते निष्ठा (for the prior half) —(l 2) V1 महर्षय B1 °य°, B2 ते कस्य (for तद°) B4 प्राय (for सर्वे) V1 कर्माणि (for °सु) —(l 3) V2 V1 D6 [ए]ष (for °य) —(l 6) V2 D6 7 महर्षिभि (for महात्मभि)]

30 V3 illeg for 30 (cf v l 25) —[a]) N2 V1 B1 3 4 D6 7 इत्यर्थं हि (for एतदर्थं) G(ed) महाराज (for °तेजा) —[d]) G2 आगतोऽभूत् (for आजगाम) Ś1 D2 3 महीपाल, N1 सुरवर L(ed) महीतल (for पुरंदर)

31 V3 illeg for 31 (cf v l 25) —[a]) Ñ2 illeg for आनीतस्त्व Dm1 T2 इद (for म) —[c]) L(ed) एव (for °षा) B3 घोराणां Dt1 D6 G2 क्रूराणां Dm1 D2–4 5 क्रू° (for क्रूराणां) Ś1 Dg1 T2 तथा (Ś1 यद्धू) वधार्थं क्रूराणां —[d]) Ś1 B1 D2 3 G2 दुष्कर्मणां, V1 पापकर्मिणां (for °कर्मणाम्) —After 31, Ś1 ins 580*

C 3 35 104
B 3 35 36
L 3 5 42

तदिदं नः कृतं कार्यं त्वया दशरथात्मज ।
सुखं धर्मं चरिष्यन्ति दण्डकेषु महर्षयः ॥ ३२

एतस्मिन्नन्तरे वीरो लक्ष्मणः सह सीतया ।
गिरिदुर्गाद्विनिष्क्रम्य संविवेशाश्रमं सुखी ॥ ३३

ततो रामस्तु विजयी पूज्यमानो महर्षिभिः ।
प्रविवेशाश्रमं वीरो लक्ष्मणेनाभिवादितः ॥ ३४

तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम् ।
बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

32 V2 illeg for 32 (cf v 1 25) Ś1 om 32—ab) Dm1 वदर (for तदिद) V1 हि (for न) D3 स कृत M2 नस्त्वया (for न कृत) D2 राष्ट्र (for कार्य) N V1 B1 3 4 D1 5 7 (from p कृत and त्वया—c) Dt1 D6 T1 G2 स्व(D8 स)धर्मं प्रचरिष्यन्ति—d) V2 V1 B1 3 4 D2 5 7 मुनयो दण्डके वने—After 32 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 ins while Ś1 ins after 31 M2 ins l 1 6 after l 5 and l 7–8 after l 9 of 581*

580* एत देवा सगन्धर्वा सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जयाशीर्भिः स्तुवन्ति त्वा विस्मिता पश्य राघव ।
इदं दृष्ट्वा सुयुद्धं ते ब्रह्मा ब्रह्मविदां वर ।
देवैः परिवृत सर्वैर्विस्मितस्त्वा सभाजयन् ।
प्रीतश्चैव महादेव सर्वैः पारिषदैर्वृत । [5]
नयन त्वा विमानस्थ सभाजयति राघव ।
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा मुनिभिर्धर्मवत्सलैः ।
नमश्चक्रे विमानस्थान्दृष्ट्वा दूराद्दिवौकसः ।

[(l 2) V2 B1 4 D5 7 स्तुवन्ति (for °न्ति) V1 वा स्तुवन्तो जयाशीर्भि (for the prior half) N D5 7 विष्ठिता V1 विस्मिता B1 3 पश्चिमा B4 वेष्टिता (for विस्मिता) D2 पार्थिव (for राघव)—M1 om (hapl) l 3 6—(l 3) Ś1 पूर्वजाश्च N V1 D5 7 तु युद्ध ते (for सुयुद्ध ते) D2 दृष्ट युद्ध तु ते दृष्ट्वा (for the prior half)—Ś1 om from ब्रह्मा in l 3 up to सभाजयन् in l 8 D3 युद्ध (for ब्रह्मा)—(l 4) B1 3 D5 परिवृत (for °वृत) V2 D5 विश्रितस्, D2 वेष्टितस्, D3 विशितस् D7 विष्टवस् (sic) (for विस्मित°) D2 सभाजयन् V1 विस्मितस्त्वाभिनन्दति (for the post half)—B2 reads l 5 8 in marg—(l 5) V2 V1 पार्थवन् M2 पार्षन्द् (subm) (for पारि°) D2 सह (for वृत) D3 मर्त्यस्त पार्श्वे सह (for the post half)—(l 6) D3 जयेति त्वा L(ed) जये त्वा च (for नयेन वा)—(l 7) V2 D5 7 M (for तु) B2 स धर्मात्मा (hypm) (for धर्मा°) V1 D3 M2 भावितात्मभि (for धर्मवत्सलै)—(l 8) M2 ननाम (meta) (for नमश्च) G(ed) दूरे (for दूराद्)]

while Dg1 Dm1 D4 8 S ins after 32 whereas Dt1 D1 ins. after 28

581* एतस्मिन्नन्तरे देवाश्चारणैः सह संगता ।
दुन्दुभींश्चाभिनिघ्नन्त पुष्पवर्षं समन्तत ।
रामस्योपरि संहृष्टा ववृषुर्विस्मितास्तदा ।
अर्धाधिकमुहूर्तेन रामेण निशितैः शरैः ।
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां कामरूपिणाम् । [5]
खरदूषणमुख्यानां निहतानि महामृधे ।
अहो बत महत्कर्म रामस्य विदितात्मनः ।
अहो वीर्यमहो दाक्ष्यं विष्णोरिव हि दृश्यते ।
इत्येवमुक्त्वा ते सर्वे ययुर्देवा यथागतम् ।

[(l 1) M2 वीरास् (for °शास्)—(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T2 M दुदुभीश् (for °भास्) D4 T3 (अ)ति (for °भि)—(l 3) Dg1 M2 3 ववृषुर् T2 बभूवुर् (for ववृषुर्)—(l 4) G3 अर्धाधिक (for °धिके)—(l 5) K(ed) भीमकर्मणा (for कामरूपि°)—(l 6) Dg1 T1 हते G3° रण (for °मृधे)—(l 8) Dt1 D6 T1 M1 शौर्यं D4 धैर्यं (for °क्ष्य)—After l 8 M2 ins l 1 6 of 580*—(l 9) T2 G1 यथासुखं (for °गतम्)—After l 9 M4 ins l 7 8 of 580*]

33 V2 illeg for 33 (cf v l 25)—a) M1 दूराल् (for वीरो)—b) M1 transp सह and सीतया—c) V1 D1 3 विनि क्रम्य V2 V1 B1 D5 7 विनि सृत्य B3 °शैल T2 च निष्क्रम्य (for °ष्क्रम्य)—d) Dt1 D6 [आ]श्रमे (for °म) Dm1 D8 सुखं (for °खी) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 पुनराश्रममाश्रम ‡ Cv दण्डकेषु महर्षय इत्यत पर एतस्मिन्नन्तर लक्ष्मण सह सीतया इत्येव पाठक्रम प्रायेण कोशेषु लेखकप्रमादपतित ‖ Ck दाक्ष्य सामर्थ्यम् । एतस्मिन्नन्तर इति । वनगमनसमय इत्यर्थ । स्तुवन्तो जयाशीर्भि पौनःपुन्येन लक्ष्मणस्तु इत्यादायेवोक्त ‡

34 V2 illeg for 34 (cf v l 25)—a) Ś1 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 M3 राघवोऽपि (D2 ततो राम) स्वर इत्वा—b) D2 आजगाम (for प्रविवेश) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 5 7 M2 [आ]श्रमपद (for °म वीरो)—d) N D1 [अ]भिवन्दित Dt1 D6 T1 G1 °पूजित (for °वादित)

35 V2 illeg for 35 (cf v l 5)—a) D1 सत (for शत्रु) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 दृष्ट्वा विजयिन राम—b) D1 तपस्विभयनाशन—d) D1 चाभिपस्वजे (for परि°)—For 35cd Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 subst

582* सीता परमसंहृष्टा परिष्वज्येदमब्रवीत् ।

३०

ततः शूर्पणखा दृष्ट्वा सहस्राणि चतुर्दश ।
हतान्येकेन रामेण रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ १
दूषणं च खरं चैव हतं त्रिशिरसं रणे ।
दृष्ट्वा पुनर्महानादं ननाद जलदोपमा ॥ २
सा दृष्ट्वा कर्म रामस्य कृतमन्यैः सुदुष्करम् ।
जगाम परमोद्विग्ना लङ्कां रावणपालिताम् ॥ ३ G. 3. 36. 3 B. 3. 32. 3 L. 3. 36. 3

[D3 परिपूज्य (for °ष्वज्य). D2 [प]श्य (for [इ]दम्).]
—Then all the above MSS. cont :

583* दिष्ट्यार्यपुत्र सत्या ते प्रतिज्ञा सफला कृता ।
मुनीनां सतत शत्रुं हत्वा तं राक्षसं खरम् ।
सुखं धर्मं चरिष्यन्ति मुनयो हतकण्टकाः ।
इन्द्राद्रुबलमाश्रित्य वनेऽस्मिन्नियतेन्द्रियाः ।
ततः समाश्वास्य महाधनुर्धरः
समाहितोऽभ्यर्च्य मुनीन्समागतान् ।
महाहवे शत्रुबलाभिमर्दनो
द्वितीय शक्रः स रराज राघवः ।
ततः स रामो मुदितः सलक्ष्मण
आश्वास्य सीतां मृगचारुलोचनाम्
उवास तस्मिन्मुदितस्तदाश्रमे
सभाज्यमानो मुनिभिः समागतैः ।

[(l. 1) B4 सत्य (for °त्या). B3.4 D7 सफली —(l. 2) V1 सतत, M2 सवत (for सतत) Ś1 Ñ1 D2 [इ]न, D3 [इ]म (for त). —Ñ1 partly illeg —(l. 4) B4 तद् (for इन्द्) Ś1 D2 ह्यस्मिन्नियमितेन्द्रिया (for the post. half).—Ś1 D2 3 M3 om. l. 5–8.—(l. 6) B4 समाहितान् (for °गतान्). —(l. 7) G(ed.) महारणे (for °हवे) V1 B3 -[अ]वमर्दनो (B3 °र्दनो) (for -[अ]भि°).—(l. 8) V1 D7 सुरराज (for स रराज).—M2 ins l. 9–12 after 584* —(l. 9) Ñ2 D4 च सलक्ष्मण, M2 °णम् (for °ण).—(l. 10) Ś1 Ñ1 समाश्वास्य; V1 प्रशास्य, B1.3.4 प्रशस्य, M3 lacuna, G(ed.) प्राश्वास्य (for आ°). D5 मृदु- (for मृग-). Ñ1 illeg for चारुलोचनां D2 प्रशस्यमानो मृगलोचनायुत, D3 प्रहृष्य तामायतचारुलोचनः. —(l. 11) D2 निवेश (for उवास). Ś1 D2 3 स्वमा(Ś1 °का)श्रमे; Ñ1 illeg (for तदाश्रमे). —(l. 12) B1 मुदित (for मुनिभि).];

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S (M2 after l. 4 of 583*) ins after 35 :

584* मुदा परमया युक्ता दृष्ट्वा रक्षोगणान्हतान् ।
रामं चैवाव्ययं दृष्ट्वा तुतोष जनकात्मजा ।
ततस्तु तं राक्षससङ्घमर्दनम् ।
सभाज्यमानं मुदितैर्महर्षिभिः ।
पुनः परिष्वज्य शशिप्रभानना ।
बभूव हृष्टा जनकात्मजा तदा ।

[D1 M3 om. l. 1–2.—(l. 1) T1 युक्तं, D5 [अ]रण्ये (for रक्षो-).—(l. 2) T1 2 G1.2 M3(*inf. lin. sec. m.* also) [अ]व्यय (for °य) —(l. 3) D1 तद् (for त) D1 सैन्य (for सङ्घ) —(l. 4) Dt1 D8 संपूज्यमान; D1 सभाष्यमाण, M2 सभाज्यमानो (for सभाज्य°) Dt1 D8 महात्मभि (for महर्षि°) —(l. 5) G1 -[आ]नन. Dt1 D1.4.5 T3 G3 मुदान्विता(D1 °शुभा)नना, M2 मुदान्वित पति (for शशिप्रभानना). —(l. 6) M2 (before corr. *sec. m.*) जनकेश्वरात्मजा (for °कात्मजा तदा)]

—Then M2 ins l. 9–12 of 583*.

Colophon. —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.5.7 खरवधः. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om., Ñ2 D5.7 36, V1 35, V2 37, B4 38, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1 30, D1 34, D3 39, M2.3 31. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

30

Before Sarga 30, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins an addl Sarga (Akampana episode) which is relegated to App. 1 (No. 10). T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5.6.7 M2 तानि (for ततः) —After शूर्पणखा, G2 ins. राम. G1 घोरा (for दृष्ट्वा). B1 दृष्ट्वा शूर्पणखा (by transp).

☞ V2 illeg. from 1ᶜᵈ for the whole Sarga.—ᶜ) Ś1 D2 रामेणैकेन (by transp.).—ᵈ) G2 क्रूरकर्मणां (for भीम°) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 मानुषेण पदातिना.

2 ᵃᵇ) Dm1 D8 G2 हत (for हतं). D4 G1 तथा (for रणे). Dg1 Dm1 D8 T G2.3 M1.2 हत(Dg1 T2.3 हतौ, Dm1 D8 G3 हतं) त्रिशिरसा सह (for ᵇ). Ś1 D2 त्रिवाहश्चान्महासर्पान्दुर्धर्षान्सुमहाबलान्; Ñ V1 B1.3.4 D2.5.7 M2 खर त्रिशिरसं चैव दूषणं च(Ñ1 त्रि) निपातित(D2 महाबलं), D1 दूषण निहत दृष्ट्वा खर च विनिपातित. —Ñ2 V1 B4 D2.7 om , B1.3 read 2ᶜᵈ in marg.—ᶜ) Ś1 B1.3 D2.3 हतान्; Ñ1 -सा (illeg) (for पुनर्). Ś1 B1.3 Dt1 D6 G महानादान्; Cg.k as in text (for °द). D1 संत्रस्ता सुमहानादं; M3 दृष्ट्वानुजान्महाराजान्. —ᵈ) Ś1 Dg1 D1–3 T1 जलदोपमं; B1.3 जलदोपमान्; T1 G1.2 M2.3 जलदो यथा.

3 ᵃ) Ś1 D1–3 तद् (for सा). Ś1 Ñ V1 B3.4 D1–3.5.7 M2.3 रामेण (for रामस्य).—ᵇ) Ś1 सैन्यैः (for मन्यैः). Dg1 D2.8 सुदु.कर, V1 B1 D1 कृतमन्येन दु.क(B1 °ष्क)र. —ᶜ) G1 जगाम (for जगाम). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 आजगाम समुद्विग्ना(D5.7 सुसंविग्ना).

G 3 36 3
B 3 32 4
L 3 36 4

सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
उपोपविष्टं सचिवैर्मरुद्भिरिव वासवम् ॥ ४
आसीनं सूर्यसंकाशे काञ्चने परमासने ।
रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ ५
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६
देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७
विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणलक्षितम् ॥ ८
स्निग्धवैदूर्यसंकाशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
सुभुजं शुक्लदशनं महास्यं पर्वतोपमम् ॥ ९
विष्णुचक्रनिपातैश्च शतशो देवसंयुगे ।
आहताङ्गं समस्तैश्च देवप्रहरणैस्तथा ॥ १०
अक्षोभ्याणां समुद्राणां क्षोभणं क्षिप्रकारिणम् ।
क्षेप्तारं पर्वताग्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ॥ ११
उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ॥ १२

---

4 b) M3 भ्रातर (for रावण) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 लोक रावण (for दीप्ततेजसम्) —c) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D3.5.7 सहोपविष्ट, T2 उपोपविष्टै

5 a) Ś1 B3.4 D1-4 M2 सूर्यसंकाश —Ś1 om 5cd —c) Ñ1 B1.3.4 Dg1 D2.3 M2 रुक्मवेदीगतं, Ñ2 D5.7 °वेदीस्थित, M3 °वेदीकृत N1 M1 पुष्प, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 देव, D1.3 दिव्य, D2 राज्य, T2 प्राप्य (for प्राज्य) —After 5 Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9

6 Ś1 om 6ab —a) G(ed) दानव (for गन्धर्व) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 M2 यक्षाणाम्, T2 नागानाम् (for भूतानाम्) —b) D1 मानितात्मनां (for च महात्मनाम्) —c) D4 T3 M1 अनघ्य, Dt1 D6 T1.2 घोर, D1 शत्रु (for शूर) V1 अजेय सर्वभूताना —d) Ś1 D2.3 स्थित व्यात्तम् (for व्यात्ताननम्)

7 b) Ś1 Dg1 D2 T3 शक्राशनि, Ñ1 बहुषु सु (for वज्राशनि) D6 कृतव्रणं —After 7ab, D3 ins

585* कृतास्त्र विमलैश्च देवप्रहरणै रणे ।

—c) Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D1.3.5.7 ऐरावण (for °वत) Ñ2 B3 D5.7 विषाणैश्च (for °णाग्रैर्) —d) K(ed) Cg उद्घृष्ट, Cm p as in text (for उत्कृष्ट) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 बहु(D1 शत)श कृतलक्षण

8 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9 after 5 —a) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 दशास्य विंशतिभुज —b) D1 दर्शनीयमरिंदम —c) Ś1 D2.3 रौद्र (for वीर) Ñ1 सविद्याल्लक्षताम्राक्षं, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ताम्राक्ष विपुलोरस्क, D4 विशालाक्ष सुताम्राक्ष —d) Dm1 D1.4.6 T2 G M -शोभित (for -लक्षितम्)

9 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9 after 5 —a) Dt1 D6 Ct नद्द, Ct p as in text (for स्निग्ध) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 -जीमूत, D6.8 G M Cr m g k पैदूर्ये (for वैदूर्य) G(ed) सदृशं (for संकाश) —b) Ś1 D2.3 -हाटक (for -काञ्चन) Ś1 B1 D2 G1 भूषित, Ñ2 V1 B1.4 Dt1 D1.3.5.7 भूषण (for कुण्डलम्) —c) Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 श्वेत, M3 शुष्क- (sic) (for शुक्ल) B3 (m also) Dg1 T2 G1 -वसन (for दशन) —d) D1 पर्वतोच्चयं M3 दीप्तलोचन (for पर्वतोपमम्)

10 a) B1 देव, B3 रिपोश् (for विष्णु) Ś1 D2 वसुना शस्त्रपातैश्च —After 10a, D3 ins

586* बहुशो व्रणित रणे ।
वसुना शस्त्रसपातद्

—b) Ś1 B1.3.4 D2.3.5 M3 बहुशो (for शतशो) Dg1 दिवि (for देव) Ñ1 बहुशो -*-*-* (illeg) Ñ2 D7 बहुशो व्रणित रणे, D1 महायुद्धेषु ताडित After 10ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

587* अन्यैः शस्त्रप्रहारैश्च महायुद्धेषु ताडितम् ।
[Dm1 D8 शत्रु G1 शस्त्रै (for शस्त्र)]

—c) Ś1 D8 M2 अहताग, Ñ1 विक्षताग, Dt1 अहतागै, D1 अंकिताग, D2.3 आहताग D6 अहतागै (for आहताङ्ग) Dg1 T2 तैद्, Dm1 D8 G3 तु (for च) Ñ2 D7 कृतान(D7 °त)स्त्रविमलैश्च, V1 B1.3.4 D5 विक्ष(V1 °क्ष, D5 °सि)ताग समग्रैश्च —d) Ś1 Ñ1 D2.3 M2.3 अपि, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 रणे Dt1 T2 तदा (for तथा)

11 ab) D1 सहस्राणा D4 सुरेन्द्राणा (for समुद्राणा) Ś1 क्षोभके, T1 G1.3 °क, M2 °भिण (for क्षोभण) D1 समुद्रा-*-*-ण Ś1 क्षिप्रकारण, V1 क्षुभ्रकारिण (for क्षिप्रकारिणम्) —c) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 भेत्तार (for क्षेप्तार) D1 T1.2 G1.2 पर्वतेन्द्राणा M3 °ताम्राश्च (for °ताग्राणा) —M2 om (hapl ?) from 11d up to the prior half of l. 1 in 588* —d) Dg1 स (for च) V1 D1 महाबल, D4 G1 विमर्दन (for प्रमर्दनम्) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.5.7 यु(B1.3 शू)राणा(D2.3 °णं) च महाबलं, D6 G3 परेषा युद्धमर्दन(G3 °दर्शन)

12 a) D1 वर्णाना (for धर्माणा) —b) Ś1 D2 [अ]भिमर्षण, Ñ2 B3 D5 °मर्शन, V1 B1.4 °मर्दन, Dg1 D6.7 °मर्षण, Dm1 G2 °दर्शन, Ck °मर्षक (for °मर्शनम्) Ñ1 शमितानाम महाबल —c) Dg1 T2 योद्धार, G1 -योक्तार (for

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G 3 36 20 B 3 31 18 L 3 35 20

°योकार) T2 मयविद्यामयोकार —d) M3 मय (for यत्र) G3 तथा (for सदा) —For 12cd Ś1 N1 V1 D1.2 M2 subst. Ñ2 B1.3.4 D4.7 subst. l. 2–3 only for 12cd

588* दुन्दुभिं च महारौद्रं प्रवालं च विदूरकम् ।
दैत्यानां राक्षसानां च गन्धर्वाणां च संयुगे ।
भक्षाणां मानुषाणां च प्रद्योतं महारथम् ।

[(l. 1) M1 om. up to the prior half of l. 2 (cf. v. l. 1*) D2 सहस्राणि (for महारौद्रं) D1 महौजसं च अनघ (for the prior half) —After the prior half, D2 erroneously repeats 12d and the prior half. D2 भूतानां (for प्रवालं) Ś1 D1.2 M2 चैव (D4 M3 चापि) दूषणं (for च विदूरकम्) —(l. 2) Ś1 D1 पि यानां N2 D1.2 दैत्यानां (for दैत्यानां) N2 D4.7 दानवानां D1 सबलानां (for राक्षसानां) —(l. 3) D1 च सनरानां L(ed.) मनुष्याणां च (for मानुषाणां च) V1 B1.3.4 D4.7 द्वारं (V1 दानार)मथ नाक्षाणां (B4 राक्षसानां) (for the prior half) Ś1 D1.2 महाबलं (for महारथम्)]

13 Ñ1 om. 13. M2 reads 13 inf. lin. sec. m. —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 यत्र (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1.2 भित्त्वा, K(ed.) प्राप्य (for गत्वा) —b) V1 प्रविजित्य (for परा°) —c) N2 V1 B1.3.4 D4.7 प्रिया भार्या —d) D2 M2 परिजित्य (for परा°) Ś1 D2 सुदर्शनाजगाम(D2 °हार) यः, N2 V1 B1.3.4 D4.7 विक्रमेणा(V1 B2.3 °ण)हृता पुरा(V1 पुरा हृता [by transp.]) —After 13, Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M2 ins. (N1 V1 D1 subst. for 14cd):

589* येन वैश्रवणो राजा पराजित्य रणे जितः ।

[B4 रणाजिन (for रणे जि) Ś1 D2.3 बलाद्विक्रम्य निर्जितः, N1 B1 D1 M2 रणे विक्रम्य निर्जितः (for the post. half)]

14 a) Dg1 D4 T G1 कैलास Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.6.7 पर्वतश्रेष्ठं (for पर्वतं गत्वा) —b) Ś1 N2 D1.2 अ (D2 यो) प्यास्त नरवाहनं, N2 V1 B1.3.4 D4.7 लब्ध्वासावो महाबलं —N1 V1 D1 subst. 589* for 14cd —c) B1 D1 विमानं (for °नं) Ś1 D1.2 चैव M2 दिव्यं (for तस्य) D2 जवनं (for कामगं) N2 B1.3 D2.7 च, B1 तु (for वै) N2 B1.4 D4.7 च, D1 ह (for य) —After 14, Ś1 N2 B1.3.4 D1.2.3.7 M1 ins.:

590* प्रासादनुमविचित्राढ्यं नानारत्नसुपादृतम् ।

[G(ed.) प्रसाद Ś1 दुमवत् च, D1 °चित्र च, D2 विशोभितं (for द्रुमविचित्राढ्यं) Ś1 D2.3 कुशान- B4 नारत्न (for नाना°) M2 नानाधातुसमायुतं (for the post. half)]

15 a) D1 T1 रम्यं (for दिव्यं) —b) Ś1 B1 D2.3.6.7 T1.2 M2 नालिनीं, V1 नालिकां B1 नाडनीं D1 T2 नलिनीं (for नलिनीं) M1 वनं, M2 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं नन्दनं दिव —c) D1 यत् (for य) D4 क्रुद्धो (for क्रोधा द्) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 यो विनाशितवान्क्रोधाद् —d) T2 दिव्यो द्यानानि

16 a) Ś1 D2 महाबलाद्, D1 °तरा (for °भागाद्) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 सूर्याचन्द्रमसौ दुवार —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 G3 M2 परंतप, N1 महाबल (for परंतपौ) —c) Ñ2 विधारयति (for निवा°) —d) Ś1 D2.3 शिखरे स्थित, Ñ2 D4.7 °रोपमे (sic)

17 a) D1.2 यत्र, T2 तवस् (for तपस्) Ś1 N2 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 तप्त (for तप्त्वा) B1 महावनात् (for °वने) —After 17ab, Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M2 ins.:

591* ऊर्ध्वपादस्तु गोकर्णे यत्र पावकमध्यगः ।
महात्मा योऽभ्यनुज्ञातो विमयान्मरुतां गणात् ।
कामरूपधरश्चैव प्रतिपेदे महायशाः ।
बाहुस्तिर्भिदुर्भाग्य भास्करामानि वीर्यवान् ।

[(l. 1) D1.2 पर्वतस्य (for ऊर्ध्व°) —After l. 1, D1.2 ins.:

591(A)* हुतानि स्वशिरांसीति शिवाग्निमनायकः ।
परितुष्टः महातेजा लोकस्रष्टा ।
वरं ददौ यथाकामं परितुष्टो महाबलः ।

[(l. 2) D2 ह (for च) —(l. 3) D2 ददौ (for वरं)] —(l. 2) Ś1 N1 D1.2 समनुज्ञात D2 M2 मन्नुजाते (M2 also °भाले) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D1.2 विनिशाम Ś1 N2 V1 B1.3 D1.2 M2 -नादिता (V1 °ता B1.3 °षा) —(l. 3) Ś1 D2.3 या (for च) N2 B2 (m. also) महात्म° D2 M2 °वर (for °धर) D2 कामरूपं महाबलं भास्करं महायं च (sic) —N1 D1 om. from l. 4 up to 17d —(l. 4) Ś1 वह्निद्वाराणि च (for the post. half)]

—Ñ2 D1 om. 17cd —c) T1.2 G3 वीर (for धीर) Ś1 D2.3 स्वयंभुवं चैव पुरा, N2 V1 B1.3.4 D4.7 स्वयंभुवं यस्तस्मै M2 स्वयं द्रावय च पुरा —d) M2 [ब]ल[िजहार (for [उ]प°) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 च, B1 ह (for य)

G 3 37 21
B 3.33 21
L 3.37 21

नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०
त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१
परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G. 3. 36. 20 B 3. 31. 18 L 3. 36. 20

न्योत्तार) T3 सर्वविद्यामयोत्तार —d) M3 सर्वे (for यस्य) G3 सधा (for सदा) —For 12cd Ś1 Ñ1 V1 D1-3 M1 subst Ñ2 B1-3,4 D6,7 subst l 2-3 only for 12cd

588* इन्द्रस्य च महर्षीणां भवानां च विदूषकम् ।
दैत्यानां राक्षसानां च गन्धर्वाणां च संयुगे ।
यक्षाणां मानुषाणां च प्रयोक्तारं महाबलम् ।

[(l 1) M3 om up to the prior half of l 1 (cf v l 11) D3 सहस्राणां (for महर्षीणां) D1 महर्षीणां च भेत्तारं (for the prior half) —After the prior half, D3 erroneously repeats 12d and the prior half D3 भूतानां (for भवानां) Ś1 D1-3 M3 चैव (D3 M3 चापि) दूषणं (for च विदूषकम्) —(l 2) Ś1 D6 (, मानां, N1 D1,2 दवानां (for दैत्यानां) Ñ1 D6,7 दानवानां, D3 सपन्नानां (for राक्षसानां) —(l 3) D1 च सपन्नानां, L(ed) मनुष्याणां च (for मानुषाणां च) V1 B1,3,4 D6,7 हर्तार(V2 हन्तार)मथ चारणाना(B4 साध्यानां) (for the prior half) Ś1 D2,3 महाबल (for महाबलम्)]

13 Ñ1 om 13 M3 reads 13 *tat lin sec m* —a) Ñ2 V1 B1,3,4 D6,7 येन (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1,3 भित्वा, K(ed) प्राप्य (for गत्वा) —b) V1 प्रविजित्य (for परा°) —c) N2 V1 B1,3,4 D6,7 प्रियां भार्यां —d) D3 M3 परिजित्य (for परा°) Ś1 D3 सुन्दरीमाजहार(D3 °हरत्) यः, Ñ2 V1 B1,3,4 D6,7 विक्रमेणा(V1 B1,3 °ण)हृता पुरा(V2 पुरा हृता [by transp]) —After 13 Ś1 N V1 B1,3,4 D1-3,6,7 M3 ins (N1 V1 D3 subst for 14cd)

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जितः ।

[B4 पराजित (for रणे जितः) Ś1 D2,3 बलाद्विक्रम्य निर्जितः, N1 B2 D3 M3 रणे विक्रम्य निर्जितः (for the post half)]

14 a) Dg1 D5 T G1 कैलासं Ś1 N V1 B1,3,4 D1-3,6,7 पर्वतश्रेष्ठं (for पर्वतं गत्वा) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 अ(D1 यो)ध्यास्य नरवाहनं, N2 V1 B1,3,4 D6,7 अध्यासीनो महाबलं —N1 V1 D1 subst 589* for 14cd —c) B1 D6 विमान (for °नं) Ś1 D2,3 चैत्र, M3 दिव्य (for तस्य) D3 तरसा (for कामगं) N2 B1,3 D6,7 च, B4 तु (for वै) Ñ1 B1,4 D2,3 च, D4 हृ (for यः) —After 14 Ś1 Ñ2 B1,3,4 D2,3,6,7 M3 ins

590* प्रासादद्रुमविशाढ्यं नानाखगसमाकुलम् ।

[G(ed) प्रकार Ś1 द्रुमवन च, D3 °विनत, D3 शिखरैश्चित्र (for द्रुमविशाढ्य) Ś1 D2,3 नानाद्रुम B4 नानाद्रुम (for नानाखग) M3 नानाद्रुमवराकुल (for the post half)]

15 a) D1 T1 रम्यं (for दिव्यं) —b) Ś1 B1 D2,3,4,7 T1,3 M3 नलिनी, V1 नालिनीं, B4 नलिनीं, D3 1,3 नलिनं (for नलिनीं) M1 वनेः M3 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं मेरुनं श्रिन —c) D3 यत् (for यः) D4 क्रुद्धो (for क्रोधाद्) Ñ2 V1 B1,3,4 D6,7 यो विनाशयते क्रोधाद् —d) T3 दिव्यो यानानि

16 a) Ś1 D3 महाभागाः, D3 °तमौ (for °भागाव्) Ñ2 V1 B1,3,4 D6,7 सूर्याचन्द्रमसौ देवाद्, —b) Ś1 Ñ2 V1 B1,3,4 D2,3,6,7 G1 M3 परंतप, N1 महाबलौ (for परंतपौ) —c) Ñ2 विवारयति (for निवा°) —d) Ś1 D2,3 शिखरे स्थित, N2 D6,7 °शोपमे (sic)

17 a) D1,3 यत्न, T3 ततस् (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1,3,4 D1-3,6,7 तप्तं (for तप्त्वा) B1 महामना (for °वने) —After 17ab, Ś1 Ñ V1 B1,3,4 D1-3,6,7 M3 ins

591* ऊर्ध्वपादेन गोकर्णे येन पावकमध्यगे ।
ब्रह्मणा योऽभ्यनुज्ञातो निमग्नस्तत्र वारिजाम् ।
कामरूपधरत्वं च प्रतिपेदे महायशः ।
वर्षाण्युनिबद्धाणि मास्करामानि वीर्यवान् ।

[(l 1) D1,3 एकपादेन (for ऊर्ध्व°) —After l 1, D1,3 ins

591(A)* कृतानि स्वशिरांसीति निद्राभङ्गमनोपमम् ।
परितुष्टश्च भगवान्ब्रह्मा लोकपितामहः ।
वरं ददौ यथाकामं परितुष्टोऽभवत्तदा ।

[(l 2) D1 स (for च) —(l 3) D1 यथा (for तदा) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1,3 समनुज्ञात, D3 M3 समनुज्ञातो(M3 also °प्राप्तो) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D1,7 निर्विण्णस्य Ś1 N1 V1 B1,3 D1,3 M3 —आरिण(V1 °d, B1,3 °णा) —(l 3) Ś1 D1,3 य (for च) N1 B3(m also)महायशः, D3 M3 °वर (for °धर) D1 कामरूप महाकाय परस्य महाय स (sic) —Ñ1 D1 om from l 4 up to 17d —(l 4) Ś1 वर्षाणि दशसहस्राणि च (for the post half)]

—Ñ1 D1 om 17cd —c) T1,3 G2 वीर (for धीरः) Ś1 D2,3 स्वयम्भुव चैव पुरा, Ñ2 V1 B1,3,4 D6,7 स्वयंभुवे यशस्विना M3 स्वयं हराय च पुरा —d) M3 [अ]भिजहार (for [उ]प°) Ñ2 V1 B1,4 D6,7 च, B1 ह (for यः)

G 3 36 3 / B 3 32 4 / L 3 36 4 सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
उपोपविष्टं सचिवैर्मरुद्भिरिव वासवम् ॥ ४
आसीनं सूर्यसंकाशे काञ्चने परमासने ।
रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ ५
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६
देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७
विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणलक्षितम् ॥ ८
स्निग्धवैदूर्यसंकाशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
सुभुजं शुक्लदशनं महास्यं पर्वतोपमम् ॥ ९
विष्णुचक्रनिपातैश्च शतशो देवसंयुगे ।
आहताङ्गं समस्तैश्च देवप्रहरणैस्तथा ॥ १०
अक्षोभ्याणां समुद्राणां क्षोभणं क्षिप्रकारिणम् ।
क्षेप्तारं पर्वताग्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ॥ ११
उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ॥ १२

4 ᵇ) M3 भ्रातर (for रावण) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 शोक रावण (for दीप्ततेजसम्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 सहोपविष्ट, T2 उपोपविष्टे

5 ᵃ) Ś1 B3.4 D1.4 M3 सूर्यसकाश —Ś1 om 5ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 B1.3.4 Dg1 D2.3 M2 रुक्मवेदीगत, Ñ2 D5.7 °वेदीस्थित, M3 °वेदीकृत Ñ1 M3 पूज्य, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 देव, D1.3 दिव्य, D4 राज्य, T2 प्राप्य (for प्राज्य) —After 5 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9

6 Ś1 om 6ᵃᵇ —ᵃ) G(ed) -दानव (for -गन्धर्व) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 M2 यक्षाणाम्, T1 -नागानाम् (for भूतानाम्) —ᵇ) D4 भावितात्मना (for च महात्मनाम्) —ᶜ) D4 T2 M3 अजय्य, Dt1 D6 T1.2 घोर, D1 शत्रु (for शूर) V1 अजेय सर्वभूताना —ᵈ) Ś1 D2.3 स्थित व्यक्रम् (for व्यात्ताननम्)

7 ᵃ) Ś1 Dg1 D4 T1 शस्त्रास्त्रानि, Ñ1 बहुषु सु (for वज्राशनि) D4 कृतायण —After 7ᵃᵇ, D6 ins

585* कृतागस निमत्तैश्च दयप्रहरणै रणे ।

—ᶜ) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D1.3.5.7 ऐरावण (for °वत) Ñ2 B2 D5.7 विषाणैश्च (for °णाग्रैर्) —ᵈ) K(ed) Cg उद्धृष्ट, Cmp as in text (for उत्कृष्ट) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 बहु (D1 शत D2 कृत) कृतलक्षण

8 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9 after 5 —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 दशास्य विंशतिभुज —ᵇ) D1 दर्शनीयमर्दिम —ᶜ) Ś1 D2.3 रौद्रं (for वीरं) Ñ1 सविशालाक्षवाक्त्राक्षे, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ताम्राक्षं विपुलोरस्कं, D1 विशालाक्षं सुवक्षाक्ष —ᵈ) Dm1 D1.4.6 T2 G M -शोभित (for -लक्षितम्)

9 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 read 8 and 9 after 5 —ᵃ) Dt1 D4 Cl रूढ, Clp as in text (for स्निग्ध) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 -जीमूत, D6.1 G M Cr m g k वैदूर्य (for -वैदूर्यं) G(ed) -सदृशं (for संकाशं) —ᵇ) Ś1 D2.3 -हाटक (for -काञ्चन) Ś1 B1 D4 G1 -भूषितं, Ñ2 V1 B1.4 Dt1 D1.3.5.7 भूषणं (for -कुण्डलम्) —ᶜ) Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 श्वेत, M3 शुष्क (sic) (for शुक्ल) B3 (m also) Dg1 T2 G2 -वसन (for -दशन) —ᵈ) D1 पर्वतोपम, M3 दीप्तलोचन (for पर्वतोपमम्)

10 ᵃ) B1 देव, B3 विभोश (for विष्णु) Ś1 D3 वसुन्न शस्त्रपातैश्च —After 10ᵃ, D5 ins

586* बहुशो वणिन रणे ।
पसूना शस्त्रसपातैर्

—ᵇ) Ś1 B1.3.4 D2.3.6 M3 बहुशो (for शतशो) Dg1 दिवि (for देव) Ñ1 बहुशो * * * * * (illeg), Ñ2 D7 बहुशो व्रणित रणे, D1 महायुद्धेषु ताडित After 10ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

587* धन्यै शस्त्रप्रहारैश्च महायुद्धेषु ताडितम् ।
[Dm1 D6 शत्रु, G1 शस्त्रै (for शस्त्र)]

—ᶜ) Ś1 D6 M3 भहुताग, Ñ1 विक्षताग, Dt1 अहताङ्गै, D2 अक्षिताङ्गं, D2.3 आहतास, D4 महताङ्गै (for आहताङ्ग) Dg1 T2 तैर्, Dm1 D6 G3 तु (for च) Ñ2 D7 कृताङ्ग (D7 °त) सविमर्दैश्च, V1 B1.3.4 D5 विक्ष (V1 °क्ष, D5 °विम) ताङ्ग समग्रैश्च —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2.3 M2.3 अपि, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 रणे, Dt1 T3 सदा (for तथा).

11 ᵃᵇ) D3 सहस्राणा, D4 सुरेन्द्राणा (for समुद्राणां) Ś1 क्षोभणे, T1 G1.2 °ण, M3 °भिम (for क्षोभण) D1 समुद्रा * * * णे Ś1 क्षिप्रकारण, V1 भृशकारिण (for क्षिप्रकारिणम्) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 भेत्तार (for क्षेप्तार) D4 T1.2 G1.2 पर्वतराणा, M3 °ताग्राश्च (for °ताग्राणा) —M3 om (hapl ?) from 11ᵈ up to the prior half of l 1 in 588* —ᵈ) Dg1 स (for च) V1 D1 महाबल, D4 G1 विमर्दन (for प्रमर्दनम्) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.5.7 यु (B1.3 शू) राणा (D2.3 °णा) च महाबलं, D6 G3 परेषा प्रमर्दन (G3 °दर्शन).

12 ᵃ) D1 वणानां (for धर्माणां) —ᵇ) Ś1 D2 -(अ)भिमर्पक, Ñ2 B1 D5 °मर्दिनं, V1 B1.4 °मर्दने, Dg1 D6.7 °मर्पणं, Dm1 G3 °दर्शन, Ck °मर्शक (for °मर्शनम्), M3 अभिमाप्य महाबलं —ᶜ) Dg1 T2 -योद्धार G3 -योसारं (for

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७

G 3. 36 20
B 3. 32 18
L 3. 36 20

°योकार) T2 सर्वविद्याप्रयोकार —d) M3 सर्व (for यज्ञ) G3 तथा (for सदा) —For 12cd, Ś1 Ñ1 V1 D1-3 M2 subst., Ñ2 B1.3.4 D5.7 subst. l. 2-3 only for 12cd

588* हुङ्कार च महर्षीणां यवाना च विद्रूपकम् ।
दैत्याना राक्षसाना च गन्धर्वाणां च संयुगे ।
यक्षाणां मानुषाणां च प्रयोक्तार महारथम् ।

[(l. 1) M2 om. up to the prior half of l. 1 (cf. v. l. 12) D3 सद्धाणां (for महर्षीणां). D1 महर्षीणां च सङ्गार (for the prior half) —After the prior half, D2 erroneously repeats 12d and the prior half D2 भूताना (for यवानां) Ś1 D1-3 M2 चैव (D1 M2 चापि) दूषण (for च विद्रूपकम्) —(l. 2) Ś1 D3 दि पाना, Ñ1 D1.3 दैवानां (for दैत्याना) Ñ2 D5.7 दानवाना, D1 सर्पाणां (for राक्षसानां) —(l. 3) D1 च सत्त्वानां, L(ed.) मनुष्याणां च (for मानुषाणां च) V1 B1.3.4 D5.7 हन्तार (V1 दातार) मथ नाराणां (B4 राष्ट्राणां) (for the prior half) Ś1 D2.3 महाबल (for महारथम्)]

13 Ñ1 om. 13 M2 reads 13 *after* sec. ins. —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 येन (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1.3 भित्त्वा, K(ed.) प्राप्य (for गत्वा) —b) V1 प्रतिजित्य (for परा°) —c) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रिया भार्या —d) D3 M2 पाराजित्य (for परा°) Ś1 D2 सुन्दरीमाजगाम (D2 °हार) य, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 विक्रमेण (V1 B1.3 °ण) हृता पुरा (V1 पुरा हृता [by transp.]) —After 13, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 M2 ins. (Ñ1 V1 D1 subst. for 14cd)

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जितः ।

[B4 पराजित (for रणे जितः) Ś1 D2.3 बलाद्विक्रम्य निर्जितः, N1 B1 D1 M2 रणे विक्रम्य निर्जितः (for the post. half)]

14 a) Dg1 D6 T G1 कैलास Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वतं गत्वा) —b) Ś1 Ñ1 D1-3 स (D1 यो) ध्यास्य नरवाहन, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अध्यासीनो महाबल —Ñ1 V1 D1 subst. 589* for 14cd —c) B1 D4 विमान (for °नं) Ś1 D2.3 चैव, M2 दिव्य (for तस्य) D6 तरसा (for कामगं) Ñ2 B1.3 D5.7 च, B4 तु (for वै). Ñ2 B1.4 D5.7 च, D4 तु (for य.) —After 14, Ś1 Ñ2 B1.3.4 D2.3.5.7 M2 ins.

590* प्रासादद्रुमचित्राङ्गं नानारत्नमृगाकुलम् ।

[G(ed.) प्रसाद Ś1 द्रुमलता, D3 °चित्र व, D3 °चित्रोद्भिन्न (for -द्रुमचित्राङ्ग) Ś1 D2.3 -मृगाणां B4 -रत्नमृग (for -रत्नमृग) M2 नानामृगगणयुत (for the post. half)]

15 a) D1 T1 रम्य (for दिव्य) —b) Ś1 B1 D2.3.6.7 T1.2 M3 नलिनी, V1 नालिनां, B4 नन्दिनीं, D6 T3 नलिन (for नलिनीं) M1 वने, M3 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं भेदन शिन —c) D3 यद् (for य.) D4 क्रुद्धो (for क्रोधाद्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यो विनाशितवान्क्रोधाद् —d) T3 दिव्यो द्यानानि

16 a) Ś1 D2 महाबलाद्, D3 °तजा (for °भागाव्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सूर्याचन्द्रमसौ देवाव्, —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 G2 M3 परंतप, N1 महाबल (for परंतपौ) —c) Ñ2 विवारयति (for निवा°) —d) Ś1 D2.3 शिखरे स्थित, Ñ2 D5.7 °रोपमे (sic)

17 b) D1.3 येन, T2 ततस् (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 वस (for तप्त्वा) B1 महामना (for °वने) —After 17ab, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M2 ins.

591* ऊर्ध्वपादेन गोकर्णे येन पावकमध्यगे ।
ब्रह्मणा योऽभ्यनुज्ञातो निर्भयत्वं प्रयाचितवान् ।
कामरूपधरत्वं च प्रविवेद महाबल ।
बालेन्दुविमलद्युतिं भास्करामानि वीर्यवान् ।

[(l. 1) D1.3 ऊर्ध्वपादेन (for ऊर्ध्व°) —After l. 1, D1.3 ins.

591(A)* इत्यादि सत्त्वानि विनाशयितुं ।
परितुष्टश्च भगवान्ब्रह्मा लोकपितामहः ।
वरं ददौ दशग्रीव परितुष्टो महायशा ।

[(l. 2) D1 स (for च) —(l. 3) D1 तथा (for यदा) —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1.2 सन्तुष्टा, D3 M2 सन्तुष्टानि (M3 also °श्चैव) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D1.3 निर्भयत्व Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1.3 M2 -वारित (V1 °त, B1.4 °तं) —(l. 3) Ś1 D2.3 ए (for च) Ñ1 B4 (m also) महाबल, D3 M2 °धर (for °धर) D4 कामरूप महाबल कामरूप महाबल च (sic) —Ñ1 D1 om. from l. 4 up to 17c —(l. 4) Ś1 वर्धितज्ञानकर्मा च (for the post. half)]

—Ñ1 D1 om. 17cd —c) T1.2 G3 वीर. (for धीर.). Ś1 D2.3 स्वयंभुवं चैव पुरा, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 स्वयंभुवं महात्मा, M2 स्वयं दशास्य च पुरा. —d) M3 [अ]भिजहार (for [उ]प°) Ñ2 V2 B1.4 D5.7 च, B1 तु (for य.)

G 3.36 24 B 3 32 18 L 3 36 24 देवदानवगन्धर्वपिशाचपतगोरगैः ।
अभयं यस्य सङ्ग्रामे मृत्युतो मानुषादृते ॥ १८

मन्त्रैरभिष्टुतं पुण्यमध्वरेषु द्विजातिभिः ।
हविर्धानेषु यः सोममुपहन्ति महाबलः ॥ १९

आप्तयज्ञहरं क्रूरं ब्रह्मघ्नं दुष्टचारिणम् ।
कर्कशं निरनुक्रोशं प्रजानामहिते रतम् ।
रावणं सर्वभूतानां सर्वलोकभयावहम् ॥ २०

राक्षसी भ्रातरं क्रूरं सा ददर्श महाबलम् ।
तं दिव्यवस्त्राभरणं दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
राक्षसेन्द्रं महाभागं पौलस्त्यकुलनन्दनम् ॥ २१

18 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M3 read 18 after 20cd —a) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D3.5.7 -यक्षाणां; D1 T3 गधर्वै (for -गन्धर्वै) D1 दैत्यगधर्वसकाश —b) Ś1 D2.3 गधर्वोरगराक्षसः, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 पिशाचोरगराक्षसा —d) B1 D5.7 G3 मृत्युना (for °त्युतो) —For 18cd Ś1 Ñ1 D1-3 M3 subst

592* अवध्य समरे घोरं वध्य मानुषवानरैः ।

[Ś1 D2.3 राक्षसैः (for समरे) Ś1 D3 सर्वैं, D1 चाप D1 शत्रु (for घोरं) Ś1 D1.3 समरे न तु मानुषैः (for the post half)]

19 a) Ś1 V1 D2 अभिष्टुत, B1.3 अभिष्टुत, B1(m also).4 अभिहृत, D3 M3 अपि हुत, D5.7 अभिद्रुत (for अभिष्टुत) Ś1 D2.3 सत्यम्, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पूर्वम्, D1 पूतम् (for पुण्यम्) —b) D1 अथ पृथक (for अध्वरेषु) —c) B1 हविर्धाने च, B4 हविर्दानेषु, D1 हविर्वानुषु (sic) —d) Ś1 D2 T3 अपहृति, D1 अभिनघ्न (for उपहन्ति) D2 यथा बल Ñ V1 B1.3.4 D5.7 धर्षयामास नैकश —After 19 Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.5.7 M3 ins

593* उपर्युपरि यस्यैति सगृहीताङ्कुरङ्कुशान् ।
पुर्यां राक्षसराजस्य भीतभीतो दिवाकरः ।

[(l 1) Ś1 D2.3 M3 यस्यैव M3 सगृह्याङ्कुरांशिभिः (for the post half) —(l 2) Ś1 D2.3 पुरीं L(ed) पुरा (for पुर्यां) M3 पुरमुपरि गच्छेय(sic) (for the prior half) V1 भीतिभीतो Ś1 ददृश ह D2.3 [ऽ]ति(D3 थि)र्यैरे (for दिवाकरः)]

20 a) Ñ2 Dt1 Dm1 D6.8 Cm t प्राप्तयज्ञहर, Cv mp g h as in text (for आप्त°) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1 G3 M1 दुष्ट (for क्रूर) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D3.5.7 M3 पुण्य यज्ञहन(V1 M3 °र) क्रूर(V1 क्रुद्ध) D1 तपो यज्ञघ्न क्रूर च ※ Cr दक्षिणाकाले प्राप्तान् यज्ञान् (यज्ञान्) हरति तथा ※ —b) Dg1 Dt1 D6 T3 M1 क्रूरका(M1 °चा)रिणं —c) D1 प्रजानां भयदं तथा —After 20cd Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 M3 read 18 —B4 reads 20ef in marg —e) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D3.5.7 G1 M1 सर्वलोकानां B3.4 °सत्त्वानां (for °भूतानां) —f) Ñ1 Dm1 D6 T1 G मूल, Ñ2 D5.7-सत्त्व- D3 देव (for -लोक) Ś1 निवारण, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 भयकर, D1-3 विरावण (for भयावहम्) —After 20, M3 ins

594* नीलजीमूतसंकाश मर्यादानामतिक्रमम् ।
पापिष्ठं क्रूरकर्माणं राक्षसानां सुखावहम् ।

21 Ñ1 om 21ab D1 transp 21ab and 21cd —a) Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D5.7 राक्षस (for °सी) Ś1 D2 क्रुद्धा Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 दृष्ट्वा, D1 भीमं, D3 M3 क्रुद्धा, T1 G3 शूर (for क्रूरं) —b) Ś1 D1.3 तं, Dm1 D6 स, D2 om (subm) (for सा) D3 महाबला Ñ2 B1.3.4 D5.7 क्रुद्धा समभिसृत्य(B1.3 °मुपसृत्य, B4 °मुपपद्य) च, V1 क्रुद्धा सा समुपेत्य च —Ñ2 B1.3.4 D5.7 om 21cdef —c) Ś1 V1 V1 D2.3 माल्या(Ś1 °स्त्रा)भरणं (for -वस्त्रा°) D1 रक्तचन्दनदिग्धाङ्ग —d) Ś1 V1 D2.3 वस्त्रोप (for माल्योप) V1 दिव्यवस्त्रविभूषित —After 21cd Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2(M2 after 597*) ins

595* आसने सूपविष्टं तं कालकालमिवोद्यतम् ।

[Dg1 D6 G3 M2.3 आसनेषु (for °ने तु) K(ed) च (for तं) Dt1 Dm1 D6.8 G1.3 काले(D6 °ल) (for काल-)]

—e) Ś1 D6 मनोज्ञं च (for राक्षसेन्द्रं) Ñ1 illeg from महाभाग up to नन्दनम् in f Ś1 V1 D1-3 M3 महोद्भाभ (for महाभाग) —After 21, Dg1 Dt1 D6.8 T G M1.2 (after 595*) K(ed) ins

596* अभिगम्याब्रवीद्वाक्यं राक्षसी भयविह्वला ।
रावणं शत्रुहन्तारं संप्रेक्ष्य परवारणम् ।

[K(ed) transp l 1 and 2 —(l 1) Dt1 उपगम्य M3 reads राक्षसी inf lin sec m ※ Cv त दिव्येत्यादौ प्रथमचरणस्य पूर्वेण ददर्शेत्यनेन संबध्यते । द्वितीयोऽभिगम्येत्यनेन ※ —T1 om l 2],

while M3 ins after 21

597* शैत्रं च शैत्रकमाणं रुद्रप्रतिममाहव ।

Thereafter cont 595*, 596* and then cont

598* राक्षसानां वनस्थानेऽब्रवीत्सातपरायणम् ।

तमन्नदीप्ताग्निविशाललोचनं प्रदर्शयित्वा भयमोहमूर्छिता ।
सुदारुणं वाक्यमभीतचारिणी महात्मना शूर्पणखा विरूपिता ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

३१

ततः शूर्पणखा दीना रावणं लोकरावणम् ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धा परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
प्रमत्तः कामभोगेषु स्वैरवृत्तो निरङ्कुशः ।
समुत्पन्नं भयं घोरं बोद्धव्यं नावबुध्यसे ॥ २
सक्तं ग्राम्येषु भोगेषु कामवृत्तं महीपतिम् ।
लुब्धं न बहु मन्यन्ते श्मशानाग्निमिव प्रजाः ॥ ३
स्वयं कार्याणि यः काले नानुतिष्ठति पार्थिवः ।
स तु वै सह राज्येन तैश्च कार्यैर्विनश्यति ॥ ४
अयुक्तचारं दुर्दर्शमस्वाधीनं नराधिपम् ।
वर्जयन्ति नरा दूरान्नदीपङ्कमिव द्विपाः ॥ ५ G 3. 36. 26 B 3. 33. 5 L 3. 37. 5

22 a) Ś1 V1 D2.3 अथाब्रवीद् (for तम°) Ś1 V2 V3 B1.3.4 D5.7 शोचना (for °न) — b) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 M3 त्रिपण्णरूपा, D3 प्रधर्षयित्वा (for प्रदर्शयित्वा) Ś1 D1.3 स्वयमेव मूर्छिता, Dg1 Dm1 D6 T2 G3 M1.3 भयशोकमोहिता, Dt1 D6 Ct °शोकमोहिता, T1 °शोकविह्वला, M2 °शोकमूर्छिता (for भयमोहमूर्छिता) — c) Ś1 Ñ1 अदीनभूषण, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5 M3 अदीनभाषिणा (B3 °णा, D° °ण) D1 अवाच्य दारुणं, D5.7 अहीनभाषिणी (for अभीतचारिणी) — d) Ś1 D1.3 महाभुजे, G (ed) महाबल (for महात्मना) Ñ1 illeg from शखा up to पिता D6 विरूपा (for °पिता)

Colophon — *Sarga name* Ś1 D2 शूर्पणखीवर्जन, Ñ2 शूर्पणखीरावणसमागम, Ñ2 V1 D1.7 रावणवचन, B1.4 रावणवचना, B3 D3 रावणदर्शन, D1 रावणप्रशासन — *Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om Ñ2 D1.7 37 V1 36 B4 39 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1 32, D1 33 D3 40 M2.3 33 — After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

31

D6 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः Cv does not comment on Sarga 31

1 a) Ś1 Ñ1 Dm1 D2.3 T1.3 G1.3 M2.3 शूर्पणखी Ñ2 वाक्य, Dt1 D6 दीप्ता, D3 नाम (for दीना) — b) D2 lacuna for लोकरावणम् — D6 om 1c — c) B1.3 (marg also as in text) आगत्य मध्ये (for अमात्यमध्ये°) Ś1 सक्रुद्ध (for °द्धा) Ñ1 अमात्य * * योल*

2 Ś1 om (hapl ?) 2c — a) D1.3 G3 प्रसक्त, D2.4 M3 प्रवृत्त (for प्रमत्त) — G2 om (hapl) 2d-3a — c) D4 इमं, M1.3 इद (for भयं) Dt1 घोरे — d) B3 बोध्यता (for बोद्धव्य) B1 D3 नानुबुध्यसे, D6 नावबोध्यसे

3 G3 om 3a (cf v l 2) — a) M1 स्व न (for सक्त) Dg1 T2 काम्येषु, D6 ग्रामेषु (for ग्राम्येषु) G1 धर्मेषु (for भोगेषु) Ś1 D1.2 प्रसक्त कामभोगेषु, Ñ2 D5.7 सतत ग्राम्यधर्मेषु — b) Ś1 Ñ2 D2.3.5.7 स्वैरवृत्त (Ś1 D2.3 °त्ति) T2 कामवृत्त (for कामवृत्त) V1 स्वैरवृत्त निरङ्कुश — c) Ś1 लोका न, V1 न च च (sic) B1 तुष्य नो, D2 लोके न, D4 M2 (after corr as in text) 3 लुब्ध न (for लुब्ध न) — G1 om (hapl) from प्रजा in 3d up to मिव in 5d. — d) M2 इव (for इव) V2 D3 द्विजा (for प्रजा) Ñ1 कामरागवशानुग

4 G1 om 4 (cf v l 3) — a) D1 क्षिप्र (for स्वय) — b) Ñ1 illeg for तिष्ठति Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D2.3.5.7 भूमिप, V1 भूपति, Dg1 मानव (for पार्थिव) D1 सम्यगै नानुतिष्ठति — c) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 तस्याभा (for स तु वै) Ś1 D2.3 कायेण (for राज्येन) — d) Ñ2 B1.3.4 D1.7 सह (for तैश्च) Dg1 T2 कार्येर् (for कार्यैर्) Ś1 D2.3 तेनैवाशु (D3 °व स) (for तैश्च कार्यैर्) V सह कायेन नश्यति

5 G1 om up to मिव in 5d (cf v l 3) — a) D1 अयुक्ताकार (for °क्तचार) Ś1 D3 दुर्धर्षम् (for दुर्दर्शम्) Ñ2 V B1.3.4 D2.7 स्व (B3 दु) राचारमधर्मज्ञम्, G2 अयुक्तचारा दुर्दर्शाम् (sic), G3 अयुक्तचारस्वाधीनम् — Ś1 om (hapl. ?) from नराधिपम् up to स्वाधीना in 6b — c) T2 अन्यायीनं (for अस्वा°) Ñ2 D2.7 महीपतिं (for नराधिपम्) — c) V1 B3.4 D1.7 प्रजा, D2 नर, D3 नृप (for नरा) T2 दूर. — d) Ñ1 नदीकूलम् (for °पङ्कम्) B1 द्विप.

G 3. 37 20 नयनाभ्यां प्रसुप्तो ऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
B. 3. 33 21 व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०
L. 3. 37 21 त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य ते ऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१

परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १२
त्वं तु लुब्धः प्रमत्तश्च पराधीनश्च रावण ।
विषये स्वे समुत्पन्नं भयं यो नावबुध्यसे ॥ १३
तीक्ष्णमल्पप्रदातारं प्रमत्तं गर्वितं शठम् ।
व्यसने सर्वभूतानि नाभिधावन्ति पार्थिवम् ॥ १४
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् ।
क्रोधनं व्यसने हन्ति स्वजनोऽपि नराधिपम् ॥ १५
नानुतिष्ठति कार्याणि भयेषु न बिभेति च ।
क्षिप्रं राज्याच्च्युतो दीनस्तृणैस्तुल्यो भविष्यति ॥ १६
शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यं लोष्टैरपि च पांसुभिः ।
न तु स्थानात्परिभ्रष्टैः कार्यं स्याद्वसुधाधिपैः ॥ १७
उपभुक्तं यथा वासः स्रजो वा मृदिता यथा ।
एवं राज्यात्परिभ्रष्टः समर्थोऽपि निरर्थकः ॥ १८
अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥ १९ B 3 37 · D 3 33 · L 3 37

12 D6 G2 om 12 (cf v l 11) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 कृता (for कृत) M2 मानया (for दण्डका) —Ñ1 illeg from ^{c} up to रामेण in ^{d} V2 illeg from च in ^{c} up to [अ]क्लिष्ट in ^{d} T1 damaged from जनस्थान in ^{c} up to पत्ता in 13^{b} —^{c}) Ś1 (marg) त (for च) —^{d}) Dt1 [अ]क्लिष्टकारिणा, D1 रजनीचर (for [अ]क्लिष्टकर्मणा) —After 12, V (V2 illeg except कथं) ins

602* कथचिद्देका मुक्ताह कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो ।

13 T1 damaged up to पत्ता in 13^{b} (cf v l 12) —^{a}) V1 च, D1 नु (for तु) T3 क्रुद्धे (for लुब्ध) Ś1 D2 3 च मत्तश्च (for प्र^{o}) —^{c}) B1 2 विषयेषु (for ^{o}ये स्वे) Ś1 D2 3 भयमुत्पन्नं, Ñ2 D6 7 ते स^{o} (for स्वे समुत्पन्नं) —^{d}) Ś1 D2 3 बोद्धव्यः Dt1 D4 यज्ञय (for भय यो) D5 नानुबुध्यसे, Ñ V B1 3 4 D5 9 T2 G3 M1 2 भयं घोरं न बुध्यसे

14 T2 reads 14 after 10 —^{a}) Ñ V B1 3 4 D6 7 मूलप्रदातारं (for अल्पप्र^{o}) —^{b}) B1 om प्रमत्त Ñ2 V1 D6 7 वल्लदर्पितं, V2 B1 3 4 चलगर्वितं, D3 गर्हित शठं, G (ed) मद्दर्पित (for गर्वितं शठम्) —^{cd}) Ś1 D1 4 T2 नाभिनन्दन्ति, Ñ1 नानुकंपन्ति, Cr m g k t as in text (for नाभिधावन्ति). Dm1 D5 G3 transp सर्वभूतानि and नाभिधावन्ति Ś1 Ñ1 B1 D1-3 भूमिप (for पार्थिवम्) —For 14^{cd}, Ñ2 V B3 4 D6 7 subst, while B1 (marg) ins after 14

603* व्यसने नानुकम्पन्ते सर्वभूतानि भूमिपम् ।

[B1 (marg also) नाम्न (for व्यसने) V2 illeg for सर्वभूता]

—After 14, Dg1 reads 11

15 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 (marg also) 4 Dm1 D1 2 6 7 8 T2 G1 अविमानिनम् Ñ V B1 3 4 D6 7 उद्धतम् (for अग्राह्यम्). —^{b}) D2 T3 G1 2 M आत्मसमभावित (for ^{o}तं) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 गर्व, D1 (marg also एवं) एवं (for नरम्). —^{c}) Dg2 D2 T3 G1 M Cm g क्रोधिनं —T1 damaged for 15^{d}–16^{b} —^{d}) Dg1 D2 4 T2 G3 2 M1 महीपतिं (for नराधिपम्) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D6 7 subst

604* क्रोधनं चैव नृपतिं व्यसने घ्नन्ति मानवाः ।

[D2 क्रोधिन B4 [अ]पि (for [च]व) G (ed) वैरिण (for मानवाः)]

16 T1 damaged for 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1 3 5 नानुतिष्ठसि —V2 illeg from कार्याणि up to बिभे in ^{b} B3 4 कल्याण (for कार्याणि) —^{b}) D2 भयेभ्यो, M1 भये यो (for भयेषु) Ś1 Ñ V2 D3 4 D1 2 6 7 बिभे (V2 illeg) षि (for बिभेति) —V2 illeg from राज्याच् in ^{c} up to भवेत् in 17^{a} —^{c}) Dm2 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ V1 B1 3 4 D1 6 7 M2 राज्यच्युतो Ś1 D2 3 धीर, D2 धीर, D5 दीप्त, G2 M1 दीनस् (for दीनस्) —^{d}) Ñ1 D2 3 M2 भविष्यसि, Dt1 D4 भवेद्ध्रुवं (for भविष्यति) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 7 तृणतुल्यो भविष्यसि ✿ Ct नानुतिष्ठति यस्यामात्यादि स्वजनोऽपीत्यात्मा स राज्याच्च्युतो भवेदित्यन्वय ✿

17 V2 illeg up to भवेत् in 17^{a} (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D2 3 शुष्कैस्तृणैर्, Ñ2 B1 3 4 D1 6 7 शुष्कैः काष्ठैर् —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 2 अथ (Ñ1 V2 B3 ^{o}पि) वा लोष्ट पांसुभि, Ñ2 D6 7 अथ वा काष्ठलोष्टकैः, V1 अपि वा पांसुलोष्टभि —Ñ1 illeg from स्थानात् in ^{c} up to ^{d} —^{c}) D1 2 (before corr) नतु, M2 3 न हि (for न तु) Ś1 Ñ1 V B1 3 D2 3 7 राज्य, D4 राज्यात् (for स्थानात्) V1 परिभ्रष्ट B4 न राज्यपरिभ्रष्टश्च —^{d}) D2 3 वसुधाधिप (D5 ^{o}प) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 किं (Ñ2 क) चित्कार्यं नराधिपैः

18 ^{a}) D6 M2 उपयुक्तं (for उपभुक्त) Ś1 D2 3 वस्त्रं (for वास) —^{b}) Ś1 [ऽ] पि, Ñ1 हि, T2 च (for वा) B1 D2-4 7 M2 विमृदिता (for वा मृदिता) —T1 damaged for 18^{cd} —^{c}) Ñ1 V2 B1 3 4 तथा, Ñ2 D1 7 तथा (for एव) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D6 7 राज्य, D1 राजा (for राज्यात्) V2 तथा पदे पदे भ्रष्ट —^{d}) B1 समर्थो, D1 सर्वथा (for समर्थ) V1 स समर्थो (for समर्थोऽपि) —V2 illeg from निरर्थक up to 19^{b}

19 V2 illeg for 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ñ B1 4 D1-3 6 7 तु (for च) —^{b}) Ś1 धर्मज्ञो, V1 D3 4 T2 समर्थो, Dg1 G2 सर्वज्ञो, D2 धर्मवीर (for सर्वज्ञो) M2 विजितेन्द्रिय (for विजि^{o}), D1 च रक्षुर्जितेन्द्रिय —^{c}) D5 कार्यज्ञो (for

G1 3 37 6
B 3 35 6
D 3 37 6

ये न रक्षन्ति विषयमस्वाधीना नराधिपाः ।
ते न वृद्ध्या प्रकाशन्ते गिरयः सागरे यथा ॥ ६
आत्मवद्भिर्विगृह्य त्वं देवगन्धर्वदानवैः ।
अयुक्तचारश्चपलः कथं राजा भविष्यसि ॥ ७
येषां चारश्च कोशश्च नयश्च जयतां वर ।
अस्वाधीना नरेन्द्राणां प्राकृतैस्ते जनैः समाः ॥ ८
यस्मात्पश्यन्ति दूरस्थान्सर्वानर्थान्नराधिपाः ।
चारेण तस्मादुच्यन्ते राजानो दीर्घचक्षुषः ॥ ९
अयुक्तचारं मन्ये त्वां प्राकृतैः सचिवैर्वृतम् ।
स्वजनं च जनस्थानं हतं यो नावबुध्यसे ॥ १०
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण खरश्च सहदूषणः ॥ ११

6 Ś1 om up to अस्वाधीना in 6^{b} (cf v l 5) Ñ1 om (hapl ?) 6^{ab} B2 transp 6^{ab} and 6^{cd} —^{a}) L(ed) तु नेच्छति (for न रक्षन्ति) —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.5.7 M3 पराधीना V3 पराधीन, Dt1 D6 G3 M1 Ct अस्वाधीन, G2 स्वाधीन त (for अस्वाधीना) —V3 om (hapl) 6^{c}-9^{b} T1 damaged from शन्ते in 6^{c} up to देवगन्धर्व in 7^{b} —^{c}) D1 न त (by transp) Ś1 D2 न मग्ना , Ñ1 B1 मग्ना न, B4 Dg1 न बुध्या, D1 न वृद्धा , D3 निमग्ना (for न वृद्ध्या) T3 प्रकाशति —^{d}) M3 सागर (for °रे) Ś1 Ñ V1 B3.4 D2.3.4.1 गिरय (Ś1 निचय) सागरे थिव, Dm1 D8 सागरे गिरयो यथा

7 V3 om 7, T1 damaged up to देवगन्धर्व in ^{b} (for both cf v l 6) —^{a}) G1 आत्मविद्धिर् D2 न गृह्णस्य, M3 निगृह्णस्व (for विगृह्य त्वं) Ś1 आत्मवद्भिर्गो हस्व (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 देवदानवराक्षसैः , D3 °मानवै —D2 om (hapl) 7^{c}-9 —^{c}) Ñ1 अयुक्ताचारकुशल —^{d}) T3 भविष्यति —For 7 Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 subst

599* निगृह्यमाणा गन्धर्वैरात्मवद्भिश्च दानवैः ।
अयुक्तचारा राजानो भविष्यन्ति कथं नु ते ।

[(l 1) V1 B3.4 विगृह्यमाणा V1 B2 आत्मविद्भिर् (for °वद्भिर्) —(l 2) D4.7 तु (for नु)]

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T2.3 G M ins

600* त्वं तु बालस्वभावश्च बुद्धिहीनश्च राक्षस ।
ज्ञातव्यं तु न जानीषे कथं राजा भविष्यसि ।

[(l 1) G1 बालस्वभावस् (for °स्वभावस्) —(l 2) Dg1 त्वं, Dt1 D8 तत्, Dm1 D8 G3 च (for तु)]

8 V3 D1 om 8 (cf v l 6 and 7 respy) —^{a}) Dt1 D6 T1 चाराश्च (for चारश्च) D1 मन्त्रश्च (for कोशश्च) Ñ2 D4.7 येषां मानश्च क्रोधश्च, V1 येषां चार्थश्च कामश्च, B1.3 येषां कामश्च क्रोधश्च B4 येषां क्रोधश्च मानश्च —^{b}) B1 (marg also as in text) समश्च, Dg1 reads in marg T3 G1 जनश्च (for नयश्च) Ś1 B1.3.4 नयतः (for जयतां) D1 यर्के कोशो नयस्तथा —^{c}) B4 G1.2 अस्वाधीना, D4.8 M1.3 अस्वाधीनं Ś1 B4 D8 नरन्द्रा ये (for नरेन्द्राणां) —^{d}) D4.8 प्राकृताश् (for °तैस्) B1 तु, D1.6 G1 तेद् (for ते) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 M3 नरैः (for जनैः) G1 समा जनैः (by transp)

9 V3 om 9^{ab} (cf v l 6) D2 om 9 (cf v l 7) —^{a}) Ś1 V1 B1.3 D1.3 दूरस्था (for °स्थान्) Ñ1 दूरस्थान्पश्यन्त (by transp) —T1 damaged from दुच्यन्ते in 9^{c} up to सचिवैर् in 10^{b} —^{c}) D1 तु तद् (for तस्माद्) B1.3 बुध्यते (for उच्यन्ते) —^{d}) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dg1 D1.3.5.7 चार(Dg1 D3 °रु)चक्षुष , D4 दीर्घदर्शिना (for दीर्घचक्षुष)

10 T1 damaged up to सचिवैर् in 10^{b} (cf v l 9) —^{a}) D3.5.6 G1.2 अयुक्तचार —^{b}) D8 प्राकृत (for °तैः) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 युत, D2 वृत (for वृतम्) —^{cd}) M3 सजन (for स्व°) D1 तं, D3 T1.2 तु (for च) Dm1 D1.4 T1.2 G जनस्थाने Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5.1 M3 जन स्थान हत(Ñ1 V2 D7 हता, M3 गत)स्थान (for °) Ś1 Ñ2 V1 B3.4 D2.5.7 यन्मोदयान्, Ñ1 V3 B1 यो मोक्ष्यन्, Dt1 D5 निहता, D1 यो हत (by transp), M3 योध त्व (for हत यो) Dt1 नावबुध्यते D3 जनस्थानं हत यत्तन्मो क्षयेत्वैवावबुध्यसे —After 10 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.5.7 M3 ins D1 subst for 11

601* खर त्रिशिरस सख्ये दूषणं च निपातितम् ।
न बुध्यसे जनस्थाने शयानौ शरपीडितौ ।

[(l 1) Ś1 D2.3 M3 त्रिशिरस चैव, D1 च दूषण चैव (for त्रिशिरस सख्ये) Ñ1 महाबल, M3 निशाचर (for निपातितम्) D1 तथा त्रिशिरसौ रणे (for the post half) —(l 2) Ñ1 D2 प्रमाणत्र(D1 °चान्) (for जनस्थाने) D7 सन्तो (for शयानौ) Ś1 D2.3 शयानांश्(D2 °न) शरपीडितान्(D8 °त), Ñ2 निहतान्सहराक्षसान्, D1 निहतास्ते पदानुगान्, M3 शरसंघातपीडितौ (for the post half)]

—After 10, T2 reads 14

11 Dg1 reads 11 after 14 —^{b}) B1 (marg also as in text) 2.4 दीप्ततेजसां, Dm1 D8 कामरूपिणां, L(ed) शूर° (for भीमकर्मणाम्) —D4 G2 om 11^{c}-12 —^{c}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5 M3 मानुषेण(Ś1 Ñ2 °ष्ये)क पदा तिना —For 11, D1 subst 601*

ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १२
त्वं तु लुब्धः प्रमत्तश्च पराधीनश्च रावण ।
विषये स्वे समुत्पन्नं भयं यो नावबुध्यसे ॥ १३
तीक्ष्णमल्पप्रदातारं प्रमत्तं गर्वितं शठम् ।
व्यसने सर्वभूतानि नाभिधावन्ति पार्थिवम् ॥ १४
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् ।
क्रोधनं व्यसने हन्ति स्वजनोऽपि नराधिपम् ॥ १५
नानुतिष्ठति कार्याणि भयेषु न बिभेति च ।
क्षिप्रं राज्याच्च्युतो दीनस्तृणैस्तुल्यो भविष्यति ॥ १६
शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यं लोष्टैरपि च पांसुभिः ।
न तु स्थानात्परिभ्रष्टैः कार्यं स्याद्वसुधाधिपैः ॥ १७
उपभुक्तं यथा वासः स्रजो वा मृदिता यथा ।
एवं राज्यात्परिभ्रष्टः समर्थोऽपि निरर्थकः ॥ १८
अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥ १९ 3 37.2 B 3 37.4 L 3 37.3

12 D6 G3 om 12 (cf v l 11) —b) Ś1 Ñ V B1-4 D1-3.6.7 कृता (for कृत) M3 मानवा (for दण्डका) —Ñ1 illeg from ° up to रामेण in d V2 illeg from व in c up to (अ)क्लिष्ट in d T1 damaged from जनस्थान in c up to परा in 13b —c) Ś1 (marg) न (for च) —d) Dt1 (अ)क्लिष्टकारिणा, D2 रजनीचर (for (अ)क्लिष्टकर्मणा) —After 12 V (V2 illeg except कर्ध) ins

602* कथंचिदेका मुक्ताह कारुण्यास्त्वीति च प्रभो ।

13 T1 damaged up to परा in 13b (cf v l 12) —a) V1 च, D1 नु (for तु) T3 क्रुद्ध (for लुब्ध) Ś1 D2.3 प्र मत्तश्च (for प्र°) —c) B1.3 विषयेषु (for °ये स्वे) Ś1 D3.4 भयमुत्पन्न, Ñ2 D6.7 ते स° (for स्वे समुत्पन्न) —d) Ś1 D2.3 बोद्धव्य, Dt1 D6 वक्तव्य (for भयं यो) D2 नानु ध्यसे Ñ V B1.3.4 D5.7 T3 G3 M1.2 भयं घोरं न बुध्यसे

14 T3 reads 14 after 10 —a) Ñ V B1.3.4 D5.7 दूरमदातार (for अल्पप्र°) —b) B1 om प्रमत्त Ñ2 V1 D5.7 बलदर्पित, V2 B1.3.4 बलगर्वित, D3 गर्वित शठ, G(ed) मदवर्षित (for गर्वितं शठम्) —cd) Ś1 D1.4 T3 नाभिनन्दति, Ñ1 नानुरक्षन्ति G1 m g h t as in text (for नाभिधावन्ति) Dm1 D4 G3 transp सर्वभूतानि and नाभिधावन्ति Ś1 N1 B3 D1-3 भूमिप (for पार्थिवम्) —For 14cd, N2 V B3.4 D5.7 subst while B1 (marg) ins after 14

603* व्यसने नानुकम्पन्ते सर्वभूतानि भूमिपम् ।

[B3 (marg also) शासन (for व्यसने) V2 illeg for सर्वभूता]

—After 14 Dg1 reads 11

15 a) Ś1 Ñ V1 B1.2 (marg also).4 Dm1 D1.3.6.7.8 T1 G3 अतिमानिनम् Ñ V B1.3.4 D5.7 उद्धतम् (for अग्राह्यम्) —b) D7 T2 G1.3 M आत्मसंभावित (f r °त) Ñ2 V B1.3.5 D5.7 शठ, D1 (marg also खल) खर (for नरम्) —c) Dg1 D2 T3 G1 M (m g क्रोधिनं —T1 damaged for 15b-16b —d) Dg1 D1.4 T2 G1.3 M1 महीपतिं (for नराधिपम्) —For 15cd, Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.5.7 subst

604* क्रोधनं चैव नृपतिं व्यसने घ्नन्ति मानवाः ।

[D3 क्रोधित B3 (अ)पि (for (च)व) G(ed) वैरिण (for मानवा)]

16 T1 damaged for 16ab (cf v l 15) —a) Ś1 Ñ V2 B3.4 D1.5.6 नानुतिष्ठसि —V2 illeg from कार्याणि up to बिभे in b B3.4 कल्याण (for कार्याणि) —b) D1 भयेभ्यो, M1 भये यो (for भयेषु) Ś1 Ñ V2 D3.4, D1.5.7 बिभे(V2 illeg)षि (for बिभेति) —V2 illeg from राज्याच् in c up to भवेत् in 17a —c) Dm1 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ V1 B1.3.4 D1.6.7 M2 राज्यच्युतो Ś1 D1.2 वीर D2 धीर D6 हीनस्, G2 M1 हीनस् (for दीनस्) —d) Ñ2 D1.3 M3 भविष्यसि, Dt1 D6 भवेदिह (for भविष्यति) Ś1 Ñ2 B3.4 D5.7 तृणतुल्यो भविष्यसि ※ Ct नानुतिष्ठति यस्त्वमात्यादि स्वजनोऽपीत्याकृष्य स राज्याच्च्युतो भवेदित्यन्वय ※

17 V2 illeg up to भवेत् in 17a (cf v l 16) —a) Ś1 D2.3 शुष्कैस्तृणैर्, Ñ2 B1.3.4 D1.6.7 शुष्कैः काष्ठैर् —b) Ś1 N1 V2 B1.3.4 D1.3 अथ (Ñ1 V2 B3 °पि) वा लोष्ट पांसुभिः, Ñ2 D6.7 अथ वा काष्ठलोष्टकैः, V2 अपि वा पांसुलोष्टभिः —Ñ1 illeg from स्थानात् in c up to d —c) D1.3 (before corr) ननु, M2.3 न हि (for न तु) Ś1 Ñ2 V B1.3 D5.6.7 राज्य, D3 राज्यात् (for स्थानात्) V1 परिभ्रष्ट B4 न राज्यपरिभ्रष्टश्च —d) D1.3 वसुधाधिप (D1 °प) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 किं (N2 क)चित्कार्यं नराधिपैः

18 a) D2 M3 उपयुक्तं (for उपभुक्त) Ś1 D2.3 वस्त्रं (for वास) —b) Ś1 [ऽ] पि, Ñ1 हि, T2 च (for वा) B1 D2-5.7 M3 विमृदिता (for वा मृदिता) —T1 damaged for 18cd) —c) N1 V2 B1.3.4 राजा, Ñ2 D1.7 तथा (for एव) Ś1 N V2 B1.3.4 D5.7 राज्य, D1 राजा (for राज्यात्) V2 तथा पद पदे भ्रष्ट —d) B1 सर्वथो, D2 सर्वथा (for समर्था) V2 स समर्थो (for समर्थोऽपि) —V2 illeg from निरथक up to 19b

19 V2 illeg for 19ab (cf v l 18) —a) Ñ B1.4 D1-3.6.7 तु (for च) —b) Ś1 धर्मज्ञो, V1 D3.4 T2 समर्थो, Dg1 G2 सर्वज्ञो, D2 धर्मवेद (for सर्वज्ञो) M2 विदितेन्द्रिय (for विजि°) D1 प रक्षत्रुर्जितेन्द्रिय —c) D2 कार्यज्ञो (for

G 3.37 21 B 3.33 21 L 3 37 21 नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०
त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१
परावमन्ता विषयेषु संगतो
न देशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

कृतज्ञो) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.4.5.7 राज्ये (for राजा) D1 चिरं भोगानुसाश्रुत ❀ Cg चिर स्तब्ध इत्यत्र आर्षमात्मने पद। Ck. तिष्ठते चिरमिति। अकर्मकात्वस्मात्मनेपदं ❀

20 ᵃ) Ñ V B1.3.4 D5.7 नयनैर्यं (for नयनाभ्यां) Ś1 D1-3 G2 यो, D13 D6 Ct या (for ऽपि) —ᵇ) B1 न च चक्षुषा —D6 om 20ᶜ–21 Dg1 reads from प्रसाद up to ᵈ in marg —ᶜ) V1 B1 D3 व्यक्तक्रोध (V1 °ध) Dg1 व्यक्तक्रोध M3 प्रहास (for प्रसाद) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.3.4.7 व्यक्तक्रोध (Ś1 D2.3 °धो) प्रसाद (B3 [marg also] °साद) श्च —ᵈ) Ś1 D2 यो न यस्य स पार्थिव (sic) M1 शास्त्रविस्य स पार्थिव (sic) V2 V B1.3.4 D5.7 शास्त्र (V3 illeg after च up to ई in 21ᵈ [cf V1 var]) स महीपति, D1 यस्तु राजा स पार्थिव D2 य स राजा स पार्थिव

21 V3 illeg up to ई in ᵈ D6 om 21 (for both cf v.l. 20) —ᵃ) Ś1 V1 B1 D2.3 दुर्बुद्ध (for °द्धिर्) —T1 damaged from रेतैर् in ᵇ up to ᵈ D8 reads 21ᵇ–22ᵇ after 23ᵈ —ᵇ) V2 D5.7 पुनिर् (for रेतैर्) G2 विसंज्ञ (for विव°) —ᶜ) Ś1 D1-3 [S] विदित V2 V3 B1.3.4 D5.7 [S] य न विदितो (for ऽविदितश्चारै) ❀ Ck यस्य ते अविदित इति। अविदुद्धीत्यादिना चरसाने च। यस्य च वर्तमान इति षष्ठी येन स्वयं न ज्ञात इत्यर्थ ❀ —ᵈ) V1 V B1.3.4 D5.7 वध ईदृश, Dg1 स महाभय, D1 G1 सुमहाक्षय (G1 °ध) (for सुमहान्वध) Ś1 D2.3 राक्षसानां महद्भय, V1 राक्षसानां वध ईदृश (hypm), M2.3 सुमहाप्रक्षसां वध

22 D8 reads 21ᵇ–22ᵇ after 23ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 परा विमर्शी, D1 सदावमर्षी D2.3 परावमर्षी (D2 °र्षी) (for °वमन्ता) Ñ2 D1 सक्तो V2 V B3.4 Dg1 D13 Dm1 D1-5 T1.2 G M1 मग्नवान्, B1 [भ] मग्नवान्, D6 मभ्यवान्, T3 समवान्, M2.3 सम्भवान् (for संगतो) —ᵇ) Ś1 D2 प्रातभास (D2 °ग), T2 प्रातभाग, L(ed) प्रविभास, Cm प्रविभक्त (for प्रविभाग) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 —चोविद (for —तत्त्ववित्) M1 न देशकाल प्रविभज्य सेवसे ❀ Cm नदेशकालप्रविभक्ततत्त्ववित्सिद्धिति नगनैकदिवाससमास। Cg न देशकालप्रविभागतत्त्वविदित्येकं पदम्। नगनैकादिवत्समास। देशकालभेदावगन्तृत्वर्थ ❀ —ᶜ) D3 अतत्त्व, D3 अविक (for अयुक्त) Ñ V B1.3.4 D5.7 —दर्शन (for निश्चये) —ᵈ) D1.3 विनश्यत्त (D3 °ति) D3 विनेश्यस, D6 T2.3 M3 Cm g t विपत्स्यसे, for विपत्स्यते) Ś1 चिराय वीक्ष्यसे (for चिराद्विप त्स्यते) Ñ V2 B1.3.4 D2.3 कथं नु (Ñ1 न, D3 नु) राजा भवितासि रक्षसां (Ñ1 °सा दशानन)

23 V1 om 32 V3 illeg up to क्ष in ᵇ —ᵃ) Ñ2 D3 इतीव दोषान्, D7 इति स्व दोषान् (for इति स्वदोषान्) Ñ1 Dg1 Dm1 D6 G2 परिकीर्तितवस् D1 तथा, M3 वदा (for तथा) Ś1 इतीव दोषा परिकीर्तिता मया, D2 इतात्र दोषान्परिकीर्तितान्मया —ᵇ) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.4.5 विमृश्य (for समीक्ष्य) D1 प्रहृदलेप (for समीक्ष्य बुद्ध्या) Ś1 D2 क्षणदाचरधर —After 23ᵇ D8 reads 21ᵇ–22ᵇ —T1 damaged for 23ᶜᵈ —ᶜ) D1 निशम्य, M1 धन्येन (for धनेन) G1 गर्वेण (for दर्पेण) V2 D5.7 गर्वितो, D1.3 चान्वित (for चान्वितो) —ᵈ) V2 B1.3.4 D2.3 प्रचिंतयामास B1 चिरं च, Dm1 D6 G2.3 M1 चिरेण (for चिरं स) Ś1 प्रावर्तयस्याय द्विचार रावण, D2 मचिंतयस्याय हिव हि रावण

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2.3 रावणतर्जन (Ś1 °नं) V1 D3 शूर्पणखावाक्य, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रावणोद्दीपन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 B1.3 D3 om Ñ2 D5.7 38 V1 37 V3 39 B1 40, D1 36, D2 41 Dg1 D13 Dm1 D4.5.6 T G M1 33 M2.3 34 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः..

३२

ततः शूर्पणखां क्रुद्धां ब्रुवतीं परुषं वचः ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धः परिपप्रच्छ रावणः ॥ १
कश्च रामः कथंवीर्यः किंरूपः किंपराक्रमः ।
किमर्थं दण्डकारण्यं प्रविष्टश्च सुदुश्चरम् ॥ २
आयुधं किं च रामस्य निहता येन राक्षसाः ।
खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा ॥ ३
इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
ततो रामं यथान्यायमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ४
दीर्घबाहुर्विशालाक्षश्चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
कन्दर्पसमरूपश्च रामो दशरथात्मजः ॥ ५
शक्रचापनिभं चापं विकृष्य कनकाङ्गदम् ।
दीप्तान्क्षिपति नाराचान्सर्पानिव महाविषान् ॥ ६
नाददानं शरान्घोरान्न मुञ्चन्तं महाबलम् ।
न कार्मुकं विकर्षन्तं रामं पश्यामि संयुगे ॥ ७
हन्यमानं तु तत्सैन्यं पश्यामि शरवृष्टिभिः ।
इन्द्रेणेवोत्तमं सस्यमाहतं त्वश्मवृष्टिभिः ॥ ८ G 3 38 8 B 3 34 8 L 3 38 8

32

D6 begins with ॐ in marg, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 D10 D2.4 T2 G1.2 M Ck शू(D2.3 सू)र्पण(Ś1 D2 °न)खीं, Dg1 सूर्पनखा, D1 सूर्प°, D6 T2 °नखा (for शूर्पणखा) Ś1 V2 D2.4 दीना, Dt1 D6 T2 दृष्ट्वा, Dm1 D3 G3 घोर(G3 °रा) G1 कुद्धया (for क्रुद्धा) —^{b}) Ñ1 V Dg1 Dm1 D1.3.5 T G1.2 M1.2 ब्रुवतीं, D2-4 वदतीं, G1 damaged (for ब्रुवतीं) D1 रावण (for परुषं) Ś1 वदतीं पुरुषर्षभ —^{c}) Ñ2 मध्य (for मध्ये) Ś1 अमात्यैः सह संक्रुद्ध —^{d}) T3 पर्यपृच्छत (for परिपप्रच्छ) Dm1 D1 राक्षस (for रावण)

2 V1 om 2^{ab} —^{a}) Ś1 V2 B1.3.4 D2.3 कस्स, Ñ D1.5.7 क(D1 क)स, D4 कथं (for कश्च) Ś1 Ñ V2 B1.4 D2.4.5.7 कुतो(Ñ1 कथ) राम (for कथंवीर्यः) —^{b}) Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D2.5.7 किंवीर्यं (for किंरूप) —T1 damaged for 2^{cd} —^{c}) Ś1 D2.3 कथ स(D2.3 च) (for किमर्थं) D2.4 दैत्यकारण्ये —^{d}) Ñ2 D5.7 तु (for च) Ñ V B1.4 D5.7 सुदुर्गमं, B3 Dt2 D6 सुदुस्तरं, D1 सुदारुणं (for सुदुश्चरम्) Ś1 D2.4 प्रविष्टो दुश्चर वन(D2 घोरदर्शन) K(ed) प्रविष्ट स दुरासदे

3 V2 illeg for 3^{a} —^{b}) B1 D5.7 येन ते राक्षसा हता —^{d}) D4 त्रिशिर (sic) (for निहत) Ś1 Ñ1 D1-3 येन (for संख्ये) —After 3, Dt1 Dm1 D5.6 ins

605* रामे शूर्पि मनोज्ञाक्षि येन त्वं च विरूपिता ।

4 ^{a}) Ś1 B4 D2.4 T3 G2 इत्युक्त्वा (sic) (for °क्ता) Ś1 D1.5.6 राक्षसेन्द्रेन(D2 [before corr] °नेन), G2 राक्ष**ण (damaged) (for °सेन्द्रेण) —^{c}) N B1.3.4 D1.5.7 T1.2 M2 यथातत्त्वम्, V1 महाबाहुम् (for यथा न्यायम्) Ś1 D2.3 राम वर्मं यथातत्त्वम्, —^{d}) Ñ2 D5.7 ख्यापयितुम्, D1 भाषितुम् (for आख्यातुम्) —After 4, M2 ins

606* इक्ष्वाकूणां कुले जातो रामो दशरथात्मज ।

5 T1 damaged for 5^{ab} from बाहु

6 ^{a}) Dt1 D1.4 चक्र (for शक्र) Ñ1 illeg from निभ up to विकृष्य in 6^{b} —^{b}) Ś1 D2.3 उत्कृष्य (for विकृष्य) Dm1 D6 कनकाङ्कित, D1.3 G1 M2.3 °गद् (for °ङ्गदम्) —^{c}) M3 तीक्ष्णान् (for दीप्तान्) D1 विक्षेप (for क्षिपति) —^{d}) Ñ2 म**पान् (illeg) V2 विषोपमान्, G3 महा**न् (damaged) (for महाविषान्) B3.4 सदानिव विषोपमान्,

7 ^{a}) Ñ1 B4 आददान (for नाददान) B3 शरान्घोरा न्निमुञ्चत —^{b}) Ñ V2 B1.4 D3 मुञ्चत च(V2 वा) V1 नामुञ्चत, B2 रावण च, Dt1 D4 विमुञ्चतं, D1 असु° (for न मुञ्चन्त) T1 शिलीमुखान् (for महाबलम्) —^{c}) Ś1 कार्मुकं न(by transp) Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 T1 कार्मुकं च(V B1.3 T2 वा) (for न कार्मुकं) Ś1 Ñ B4 D2.3.5.7 T2 [अ]पि(B1 [अ]व) कर्षत, G3 विकृष्य त (sic) (for विकर्षन्त) —^{d}) B4 lacuna for संयुगे

8 Ś1 om 8 —T1 damaged up to इन्द्रेणेवो in 8^{c} —^{ab}) Ñ2 V B1.3 D5.7 हतमेव(B1 °व) तु, B4 om D1 °मान तु (for हन्यमान तु) B4 om D2.4 रामेण (for पश्यामि) D1 transp तत्सैन्य and पश्यामि, —Ñ2 om. (hapl) 8^{cd} —Dg1 T3 transp 8^{cd} and 9^{cd} —^{c}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 राघवेण, Dg1 D2.3 T2 G2.3 इन्द्रेणैव (G3 °ण च) (for इन्द्रेणेव) B1 D6 सस्यम् (for सस्यम्) —^{d}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इन्द्रेणेव, Dg1 आहत च, D6 राघवेण (for आहत तु) Dm1 D3 [अ]ति (for [अ]श्म) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इन्द्रेणेवाश्म(B1 °वाभ [sic])वृष्टिभि, D3 राघवेण शरवृष्टिभि —For 8^{cd}, D1 subst

607* राघवेणोत्तमास्त्रेण इन्द्रेणेवाश्मवृष्टिभि ।

[Note hiatus between the two halves]

G 3 38 9
B 3 31 9
L 3 35 9

रक्षसा भीमवीर्याणां सहस्राणि चतुर्दश ।
निहतानि जनस्थाने शरैरेकेन पत्तिना ॥ ९
अभयं दण्डकारण्ये ऋषीणां च कृतं तथा ।
धर्षितानि च सर्वाणि दण्डकानां तपोवनम् ॥ १०
एष कथंचिन्मुक्ताह परिभूय महात्मना ।
स्त्रीवध शङ्कमानेन रामेण विदितात्मना ॥ ११
भ्राता चास्य महातेजा गुणतस्तुल्यविक्रमः ।
अनुरक्तश्च भक्तश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ १२
अमर्षी दुर्जयो जेता विक्रान्तो बुद्धिमान्बली ।
रामस्य दक्षिणो बाहुर्नित्यं प्राणो बहिश्चरः ॥ १३
रामस्य तु विशालाक्षी धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा वैदेही तनुमध्यमा ॥ १४
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
तथारूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ १५

9 ^{a}) Ś1 D4 कामवीर्याणां D1 बलानां D5 G1 $^{\circ}$कार्याणां K(ed) रूपाणां (for भीमवीर्याणां) —For 9^{ab} N(N1 reads after 9) V B1 2 4 D7 subst

608* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।

N1 तेनैकेन धनुष्मता (for the post half)]

Dg1 T1 transp 9^{cd} and 9^{cd} —^{c}) D1 तैस् (subm) (for शरैस्) V1 B1 D1 ह्याहैस् B1 द्विर्यैस् (for शरैरेकेन) —^{d}) Ś1 D 2 महात्मना N2 V B1 2 4 D7 धनुष्मता (for पत्तिना) N1 रक्षसा भीमकर्मणा —After 9 N1 reads 608*

10 Ś1 om (1 apl) 10-11^{b} D1 om 10 D5 reads 10^{ab} in marg —^{ab}) N V B1 2 4 D2 3 5 7 खरश्च निहतः सङ्ख्ये दूषणश्चित्रशिराश्च (= 3^{cd}) —N1 D1 5 om 10^{cd} T1 damaged from n 10^{c} up to 11^{b} —^{d}) N2 B1 2 4 कृता (for कृतं)

11 Ś1 om 11^{ab} (cf v l 10) D1 transp 11^{ab} and 11^{cd} D5 reads 11^{ab} in marg —^{ab}) M4 एषा (for एष) N2 V B1 2 4 D7 transp एषा and कथंचित् D4 ह (for [अ]ह) —G1 damaged from ^{a} up to धीरया m ^{c} D5 परिभूता (for $^{\circ}$भूय) N1 N B1 2 4 D4 7 कारुण्यास्प्रीति च प्रभो (for ^{a}) N1 एषा * * * * * * * * * * * र्या त्वा (illeg) D1 न हताह तस्मे मुरसा भाषाह पुष्पतेजस —For 11^{cd} Ś1 N1 D1 2 (m) subst

609* रामेणाधिकवीर्येण स्त्रीवध दोषदर्शना ।

[N1 स्त्री (for [अ]धि) N1 कृत * * * * * * (illeg) (for the post half)]

V1 le N1 N B1 2 4 D7 subst

610* रामेण तत्कृते क्रम सामान परिभूय च ।

[D1 सर्वत G(ed) $^{\circ}$त (for त्वम्)]

12 ^{a}) L4 (also) भ्राता (for भ्राता) N1 B4 D4 5 7 तस्य (for चास्य) D1 महाशय (for $^{\circ}$तेजा) —N1 reads ^{cd} after 13^{a} —^{b}) N1 N1 N1 B1 2 4 D4 5 गुणतस्तु (for तस्तु) N1 N1 B1 2 4 D1 T1 G1 M4 5 6 तुल्य (N1 D1 सम)क (for विक्रम) N1 D7 गुणस्तत्सम व सलः D1 गुणतस्तुल्यलक्षण —Dg1 reads 12^{c} in marg —^{d}) D1 शूरस् (for भक्त) N1 शूरश्च वाहुभक्तश्च

13 ^{a}) Ś1 अमरापद D1 प्रमर्षी D1 अमप D1 अमर्षो (for अमर्षी) —After 13^{a} N1 reads 12^{cd} —^{b}) T1 damaged from दही up to ता m 14^{a} N1 V1 B1 2 4 D7 विक्रान्तो बलवान्सुधी —^{c}) M5 नित्य (for नित्यं) G1 damaged from णो up to तु m 14^{a}

14 T1 damaged up to ता and G1 up to तु m 14^{a} (cf v l 13) —^{a}) N1 B1 2 4 D2 3 5 7 च (for तु) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S पूर्णेन्दुसदृशानना —After 14^{ab} Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 S ins

611* धर्मपत्नी प्रिया नित्यं भर्तुः प्रियहिते रता ।
सा सुकेशी सुनासोरू सुरूपा च यशस्विनी ।
देवतेव वनस्यास्य राजते श्रीरिवापरा ।
तप्तकाञ्चनवर्णाभा रक्ततुङ्गनखी शुभा ।

[D1 om 1 1 —(1 1) Dg1 नित्य (for नित्य) M4 पत्नी भर्तुना नित्य (for the prior half) T1 transp नित्य and भर्तु —(1 2) T1 M4 सुकेशा (for $^{\circ}$शी) D1 सुमुखा सुरूपीम (for the prior half) D1 सुनासा T1 सर्व (for सुरूपा) M4 सुरूपा कृतिजनना (for the post half) —(1 3) Dg1 वनस्यास्य D1 वने तस्मिन् M4 वन$^{\circ}$ (for वनस्यास्य) D1 शोभम (for राजते) —(1 4) M4 (after corr sec m as m text) नखभा (for नख त) Dg1 D1 T1 —ता (for —खी)]

—T1 damaged from 14^{c} up to देवी न m 15^{a} —^{d}) D1 च मु (for तनु) Ś1 N V B1 2 4 D2 3 5 7 M4 सुदती (N B4 M4 दि)र्घलिमध्यमा

15 T1 damaged up to देवी न m 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) G1 damaged for देवी न गन्धर्वी D1 7 देवी (for देवी) D1 न देवी न च गन्धर्वा (s c) —^{b}) Ś1 N1 D2 3 मानुषी T1 नाप्सरा Ś1 N1(also) V1 B1 2 4 D1 3 मानुषी D1 किन्नरा M4 पन्नगी (for किंनरी) D$_{g1}$ T1 न च यक्षी न मानुषी T1 किंनरी) —^{c}) D$_{g1}$ यथारूपा T1 G, नैव (for तथारूपा) M4 यथा (for मया) —^{d}) D1 न दृष्ट (for दृष्ट$^{\circ}$)

यस्य सीता भवेद्भार्या यं च हृष्टा परिष्वजेत् ।
अतिजीवेत्स सर्वेषु लोकेष्वपि पुरंदरात् ॥ १६
सा सुशीला वपुःश्लाघ्या रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
तवानुरूपा भार्या सा त्वं च तस्यास्तथा पतिः ॥ १७
तां तु विस्तीर्णजघनां पीनोत्तुङ्गपयोधराम् ।
भार्यार्थे तु तवानेतुमुद्यताहं वराननाम् ॥ १८
तां तु दृष्ट्वाद्य वैदेहीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
मन्मथस्य शराणां च त्वं विधेयो भविष्यसि ॥ १९
यदि तस्यामभिप्रायो भार्यार्थे तव जायते ।
शीघ्रमुद्ध्रियतां पादो जयार्थमिह दक्षिणः ॥ २०
कुरु प्रियं तथा तेषां रक्षसां राक्षसेश्वर ।
वधात्तस्य नृशंसस्य रामस्याश्रमवासिनः ॥ २१ G 3 35 23 B 3 34 23 L 3 35 20

16 a) Ñ2 B1 D3 7 transp सीता and भार्या — b) Ś1 ये (sic) Ñ1 यस्य, D7 यां (sic) T2 यत्र (for य) Ñ1 सीतां, D1 सीता, D4 6 दृष्ट्वा (for हृष्टा) Ś1 परिस्वजेत् (sic) (for °ष्वजेत्) — c) Ś1 Ñ V B2 3 4 D2 3 7 अति, Dt1 D4 T2 Ch1 मति, D1 प्रति, D6 अधि (for भति) Ñ2 V B1 4 D6 7 लोकेषु B4 लोकेऽस्मिन् (for सर्वेषु) — d) Ś1 Ñ V B2 3 4 Dm1 D2 3 4 7 8 T2 G1 2 M2 3 इव (Ś1 Ñ1 V1 D1 3 T2 M2 3 लोक)त्रिव पुरंदर

17 a) D4 या सुशीला, M2 साधु° (for सा सुशीला) Ś1 D2 3 सा तु सर्वगुण(D2 °णा)श्लाघ्या, Ñ1 सा तु सखी महाराज (sic) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एष सीता महाराज, D1 M3 सा तु सीता कुलश्लाघ्या (D1 सुकशाता) — b) Dm1 D1 6 T2 G M1 [अ]प्रतिदर्श(G1 °र्शि)ना (for [अ]प्रतिमा भुवि) D1 पूर्णचन्द्रनिभानना — c) D2 7 [अ]नुरूपा (for °रूपा) — T1 damaged from भार्या up to जघना in 18a Ñ2 D5 7 वै, Dg1 D2 G1 M2 स्यात्, Dm1 [इ]व, D1 मा (sic) (for सा) — d) Ñ V B1 3 4 Dg1 D4 5 7 T2 पतिस्तथा (by transp) Dt1 D6 पतिस्तव (for तथा पति)

18 T2 damaged up to जघना in 18a (cf v l 17) — a) G2 damaged for णजघना — b) Dg1 T2 पीनोन्नत, Dm1 D4 6 T2 3 G M पीनश्रोणि (for पीनोत्तुङ्ग°) — c) Dg1 भार्यार्थं K(ed) Ch1 च (for तु) D4 G1 2 M2 3 तव आनेतुम् (for तु तवा°) — d) Dg1 D4 T2 3 G2 M उद्युक्ता, Dt1 उद्यता (sic) (for उद्यता) Dg1 M2 3 वरानना — For 18 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 subst

612* सा हि विस्तीर्णजघना पद्मरक्तान्तलोचना ।
दृश्यमाना प्रयत्नेन ममाप्याक्षिपते मनः ।

[(l 1) D1 तु (for हि) and मुख (for पद्म) V1 D2 पद्मांत (for °रक्तान्त) — (l 2) D6 मया (for मन) Ś1 B2 D1 [आ]क्षिप्यते, Ñ1 B1 हरत, D2 [आ]कृष्यत (for [आ]क्षिपते)]

—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S ins

613* विरूपितास्मि क्रूरेण लक्ष्मणेन महाभुज ।

[T2 G2 हि (for [अ]स्मि) T2 घोरेण M2 *रेण (for क्रूरेण) Dm1 D4 T2 M2 3 महायशा, G2 °भुजा (for °भुज)]

19 D1 om 19 — a) B2 दृष्ट्वा च, D1 G2 ता च (for तां तु) B1 T2 च Dm1 तु (for [अ]द्य) Ś1 Ñ1 V B1 3 D2 3 5 7 त्वया दृष्ट्वा च (V °ष्ट्वा च, D7 °ष्ट्वाप) वैदेही (V2 °हीं) G1 तां दृष्ट्वा त्वद्य वैदेहीं — b) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D5 7 निभानना (for °नाम्) — Dg1 reads 19cd in marg — c) Ś1 D2 3 त्वं, T1 वै (for च) — d) Ś1 D2 3 स(D1 तु)विधेयो, Ñ2 V1 D5 विधेयस्त्वं (by transp) V2 B1 3 4 D7 विधेयार्थे (for त्वं विधेयो) V1 अनङ्गस्य, V2 त्वमागत, B1 4 नर्मि°, B2 D7 भवान्सा(D7 °न्म)व (for भविष्यसि) —After 19, Ś1 D2 3 ins

614* रूपानुरूपायास्तस्या मा कथा मधुराक्षरा ।
सकालमपि काम सा शृणुयेव स्तनान्वयेत् ।

[(l 1) Ś1 रूपानुरूपया (sic) (for °पायाः) — (l 2) D2 3 अकामन् (for °न्त्र) D2 काल स्याद्, D3 कालस्य (for काल मा)]

while Ñ V B1 3 4 D5 7 M1 ins after 19

615* तस्यास्तवाभिरूपाया वदनं मधुराक्षरम् ।
अकामोऽपि स्मरात्मा दर्शनादिव कामयेत् ।

[(l 1) Ñ2 D7 तस्यास्तु B1 2 तस्यास्तव, B4 D5 त(D5 य)स्यास्त्व (sic) (for तस्यास्तु) V1 * * * * सुरोक्त (illeg) (for the post half) M2 तस्या रूपानुरूपाया वक्त्र मधुराक्षर —After l 1, B2 ins

615(A)* य दृष्ट्वापि महात्मानः सुपुष्पा तु व ।

—(l 2) V1 M2 कामी, G(ed) काल (for काम) M2 अन्यदेव जायते (for the post half) L(ed) अकामनि काम मा कुर्वन नरमानयेत]

20 T1 damaged for 20ab — b) Ñ V B1 2 3 D1 5 7 भार्यार्थे, Dt1 D6 T1 °र्थे (for भार्यार्थे) D1 रावण (for जायते) — c) G2 damaged for शीघ्रमु D1 उद्धीयता (for उद्ध्रियतां) D1 क्षिप्र पादो जयार्थाय — d) D1 स्वस्यनाम्, D2 सीतार्थम्, M2 जयार्थी (after corr sec m as in text) (for जयार्थम्) L(ed) अपि (for इह) Ś1 सीतार्थमपलक्षण (sic) D2 सीतानुद्ध्रिय दक्षिण —After 20, Ñ2 V B2 3 4 D5 7 ins.

616* वैर प्रतिकुरुष्वेह तस्मिन्नाश्रमपुंगवे ।
यत्त आतृवधाजातं रामे वैरं सलक्ष्मणे ।

[(l 1) Ñ2 V1 D5 7 [प्र]भाद् (for [इ]ह) B4 वैर प्रतिकुरुष्वेव (sic) (for the prior half)]

21 Dt1 D6 om 21–22 D1 om 21 D5 om 21ab — a) D2 हर (for कुरु) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 प्रतिक्रिया,

G 3 38 24
B 3 34 23
L 3 35 21

तं शरैर्निशितैर्हत्वा लक्ष्मणं च महारथम् ।
हतनाथां सुखं सीतां यथावदुपभोक्ष्यसे ॥ २२
रोचते यदि ते वाक्यं ममैतद्राक्षसेश्वर ।
क्रियतां निर्विशङ्केन वचनं मम रावण ॥ २३

निशम्य रामेण शरैरजिह्मगै-
र्हताञ्जनस्थानगतान्निशाचरान् ।
खरं च बुद्ध्वा निहतं च दूषणं
त्वमद्य कृत्यं प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

N1 प्रतिप्रिय, V प्रतिकृपा, D3 प्रतिकृपा, T3 प्रिय यथा (for प्रिय तथा) —ᶜ) T2.3 वधं (for यथात्) —ᵈ) D3 M1 वनवासिन (for [आ]श्रम°)

22 Dt1 D4 om 22 (cf v l 21) —ᵃ) D4 भित्त्वा (for हत्वा) Ś1 D2.3 त शरैर्निहत दृष्ट्वा, D1 हत्वा राम शितैर्बाणै —ᵇ) T2.3 त (for च) Ś1 N1 B3 D1–4 G2 M1 महाबल —ᵈ) D2 अनुभोक्ष्यसे, G1.3 °भोक्ष्यसि (for उपभोक्ष्यसे) T1 damaged from यदुपभोक्ष्यसे up to 23ᵇ —For 22, Ś1 D2.3 subst

617* हतनाथा सुखं सार्तां त्वामुपस्थास्यते हि सा ।

[D3 हतनाथा सुखं सार्ता (for the prior half) and उपस्था स्यति (unmetrical) (for °स्यते)]

23 T1 damaged for 23ᵃᵇ (cf v l 22), —ᵃᵇ) T3 रोचये (sic) (for °ते) N2 V B1.3.4 D6.7 transp रोचते and यदि ते Ś1 Ñ1 D2.3 यदि रोचयसे वाक्य (for ᵃ) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.5.7 [इ]ह (for [ए]तद्) D1 विज्ञाय चात्मन शक्ति निवार्यं च बलाबल —After 23ᵃᵇ, V3 wrongly repeats 21ᶜ —ᵈ) Ś1 D2.3 क्रियता चाबला बलात्, Ñ1 जयता च यथाबल, N2 V B1.4 D5.7 ते (V1 *) दरा प्राप्स्यसे (B4 °सि) प्रिय, B1 नेदृशीं प्राप्स्यसे स्त्रिया —After 23, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

618* विज्ञायैषामसक्ति च क्रियता च महाबल ।
सीता तवानवद्याङ्गी भार्यात्वे राक्षसेश्वर ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D4.8 T1.2 G M1 Cvṭ g [इ]हा (Dg1 [before corr]°वा Dm1 D8 °सा) सशक्ति च, T3 M2.3 [प]श्य तु शक्ति च (T3 च शक्तिश्च [sic]) (for [ए]षामसक्ति च) Dg1 Dm1 D4.8 T G M1 L(ed) Cvṗ g क्रियतामनस्वरात् (for the post half) —M om l 2 —(l 2) G2 तथा, K(ed) Ckp तव (for तव) Dg1 Dm1 D4.8 T2.3 G भार्यार्थे (for °त्वे) Dg1 T3 G3 राक्षसाधिप (G2 °प), G3 रक्षसा वर (for राक्षसेश्वर)]

24 ᵃ) Ś1 D2.3 समीक्ष्य (for निशम्य) D1 विजिह्मगै शरैर् (for शरैरजिह्मगैर्) —ᵇ) N2 V3 B1.3 D5.7 च राक्षसान् (for निशाचरान्) —ᶜ) Ñ2 V3 B2.3 D1.7 सह (D7 °*) त्वा, Dt1 D6 च दृष्ट्वा, D2 च श्रुत्वा (for च बुद्ध्वा) Ñ1 खर च दुर्विद निहत रावणदूषण (unmetrical) —T1 damaged from दूषण up to इति श्रीरामाय in colophon —ᵈ) Ñ V3 B1.2 D5.7 ततो यथावत्, D1 चास्त्रकृत्य, D2.3 आत्मकार्यं, K(ed) अत्र कृत्य (for अद्य कृत्य) N1 B1.2 D1.3.5.7 M2 प्रतिकर्तुम्, G2 M3 °वक्तुम् (for प्रतिपत्तुम्) Ś1 त्वमात्मकार्यं न निहन्तुमर्हसि —After 24, Ñ2 V2 B1.2 D5.7 ins, while V1 B4 subst first 4 lines for 24 and then B4 alone cont further lines

619* विधास्व रामस्य वध दुरात्मन
सलक्ष्मणस्याहवदुर्मदस्य च ।
समाहित चा मयरायण रणे
समीक्ष्य सम्यक्क्रियता मनोरथ ।
तथा हि तद्राक्षसवशनाशन [5]
तया प्रयुक्त वचन स रावण ।
सुरा च सङ्कल्प नरेन्द्रतापन
चकार बुद्धिं स्व इतस्य नाशिनीम् ।

[(l 2) B3 [अ]रि च (for [आ]हव) Ñ1 B1 D5.7 om B2 तत् (for च) V -मुख्यवर्तिन, D5 -दुर्मदस्य (for -दुर्मदस्य च) —(l 3) B4(*inf but* marg also as in text) परामव (for परायण) —(l 5) B3 च (for हि) —(l 7) Ñ1 तकृष्य, V3 B1 सहस, B3 सङ्कृत्य, D6 सहृष्य (for सहस्य), —(l 8) V3 B1 स तुल्यस्य नाशनी]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 शूर्पणखीरतिप्रश्न, Ñ1 शूर्पणखाकार्यनिवेदन, N2 V B1.2.4 D1.2.5.7 शू(V1 D1.3 सू)र्पणखा(D3 °नखी)वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 N1 B1.3 D3 om N2 D1.7 39, V1 38, V2 40 B1 41, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T G M1 34, D1 37, D3 42, M2.3 35 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

३३

ततः शूर्पणखावाक्यं तच्छ्रुत्वा रोमहर्षणम् ।
सचिवानभ्यनुज्ञाय कार्यं बुद्ध्वा जगाम ह ॥ १
तत्कार्यमनुगम्याथ यथावदुपलभ्य च ।
दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ॥ २
इति कर्तव्यमित्येव कृत्वा निश्चयमात्मनः ।
स्थिरबुद्धिस्ततो रम्यां यानशालां जगाम ह ॥ ३
यानशालां ततो गत्वा प्रच्छन्नं राक्षसाधिपः ।
सूतं संचोदयामास रथः संयुज्यतामिति ॥ ४
एवमुक्तः क्षणेनैव सारथिर्लघुविक्रमः ।
रथं संयोजयामास तस्याभिमतमुत्तमम् ॥ ५
काञ्चनं रथमास्थाय कामगं रत्नभूषितम् ।
पिशाचवदनैर्युक्तं खरैः कनकभूषणैः ॥ ६
मेघप्रतिमनादेन स तेन धनदानुजः ।
राक्षसाधिपतिः श्रीमान्ययौ नदनदीपतिम् ॥ ७
स श्वेतबालव्यजनः श्वेतच्छत्रो दशाननः ।
स्निग्धवैदूर्यसंकाशस्तप्तकाञ्चनभूषणः ॥ ८

G 3 39 10
B 3 35 8
I 3 39 8

33

D1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{b}) Ś1 ज्ञात्वा तद्, Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 श्रुत्वा तद् (by transp) (for तच्छ्रुत्वा) Ñ V B1 3 4 D1 5 7 रोमहर्षण, M2 कामवर्धन (for रोमहर्षणम्) ✱ Cr शूर्पणखीवाक्य श्रुत्वा शूर्पं शोणितभाजनम् । नख विदूषण इति धातु शूर्पेण सज्जादि सत्क्रिया नखयति विदूषयतीति शूर्पणखी । Cm शूर्पणखावाक्यमिति शूर्पं शोणितभाजनं शूर्पेण शोणितभाजनेन यज्ञादिसत्क्रिया नखयति विदूषयतीति शूर्पणखा । नखविदूषण इति धातु । यद्वा शूर्पाकाराणि नखानि यस्याः सा । Ct शूर्पं शोणितभाजनं 'नख विदूषणे' इति धातु । शूर्पेण शोणितभाजनेन यज्ञादि सत्क्रिया नखयति विदूषयतीति तथा । शूर्पाकारनखवत्तासंज्ञया शूर्पणखा अन्यत्र शूर्पणखीति परे ✱ —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D1 3 T G2 M1 3 बुद्ध्या (for बुद्ध्वा) Ñ2 ययौ, B1 स, G2 3 द्रु (for ह) Ś1 D2 3 जगाम स्व (D2 3 स्व) निवेशनं, D2 कार्यं बुद्ध्या यथागमं, M2 कार्यं बुद्ध्या व्यचिंतयत्

2 G1 om (hapl) 2–3 —^{a}) D2 अनुमत्वा च, D3 T1 Ct अनुगम्यातद्, T2 G2 M3 उपगम्याथ (T2 °थि) (for अनुगम्याथ) Ś1 D2 तत्कार्यार्थं विदित्वा च, Ñ1 V1 B1 3 4 विमृश्य च स तत्कार्यं, Ñ2 V2 D5 7 विमृश्य च तत् कार्यं, D1 तत्कार्यमसमौ भूत्वा, M2 स विमृश्य तत् कार्यं —^{b}) D3 उपकल्प्य (for °लभ्य) —^{d}) M2 सप्रार्थ्य (for संप्रधार्य)

3 G1 om 3 (cf v l 2) T1 missing 3^{abc} on a damaged fol —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च D1 [प्र]नद्, D3 4 G3 3 M1 [प्र]त्र (for [प्र]त्र) Ś1 D2 इति कर्म विचार्यैव, Ñ1 partly illeg —^{b}) Ś1 D2 सदा, D3 श्रुत्वा (for कृत्वा) —V3 illeg from 3^{c}–11 D1 om 3^{cd} —^{d}) Ś1 पानशालां, Ñ2 D5 7 यानभूमिं (for यानशालां) Ñ2 जगाम च, B1 3 D5 7 G3 M1 3 जगाम स, Dm1 D3 उपागमत्.

4 V3 illeg for 4 (cf v l 3) —^{a}) Ś1 पानशालां (for यान°) —^{b}) Ñ2 प्रच्छन्न स्व (hypm) K(ed) Cg प्रच्छन्नो (for प्रच्छन्नं) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 4 7 M2 3 राक्षसेश्वर, D1 अभिनिर्ययौ (for राक्षसाधिप) —^{c}) V1 सवदयामास, M2 प्रचोदयामास (for संचोद°) D1 तु सूतं चोदयामास —^{d}) Ś1 D1 T2 3 रथ (for रथः) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 मे, D1 दे (for स) —After 4 D1 ins

620* आयुधानि च सर्वाणि रथोपकरणानि च ।

5 V3 illeg for 5 (cf v l 3) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 6 7 क्षणे तस्मिन् (for क्षणेनैव) —^{b}) Ś1 स्वयं (for लघु) —^{c}) T3 M3 (after corr *sup lin sec m* as in text) सचोदयामास (for संयोज°) —T1 missing from मत in 5^{d} up to 6^{b} on a damaged fol —^{d}) Ś1 B3 D2 3 तस्यातिरुचिरं शुभं D3 दृढ) Ñ2 तस्यापिहृदिरुचि, V1 V2 B1 4 D5 7 तस्याभिरुचिरं शुभं —After 5 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

621* सर्वोपकरणैर्युक्तं पताकाभिरलंकृतम् ।

6 V3 illeg for 6 T1 missing up to 6^{b} (cf v l 3 and 5 respy) —^{a}) Ñ1 रथं काञ्चनम् (by transp) Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 स तु काञ्चनम् (for काञ्चनं रथम्) D2 काञ्चनं स समास्थाय —^{b}) Ś1 D1 3 मणिभूषित (D1 °षण) Ñ1 B1 3 4 D5 6 7 हेमभूषितं, V1 हेमभूषणं, G2 (*sup lin* also) °भूषणं (for रत्नभूषितम्) —^{d}) B1 हयैः (for खरैः) Ś1 Ñ2 Dm1 D5 7 3 T3 G3 काञ्चनभूषणैः D4 T2 कनकभूषितैः, G1 काञ्चनभूषितैः

7 V3 illeg for 7 (cf v l 3) —^{a}) Ñ1 सिंह, T1 घेग (for मेघ) Ś1 D1 3 तेन मेघनिनादेन —^{b}) Ś1 Dg1 (marg) D1–3 T3 M3 स्यन्दन (for स तेन)

8 V3 illeg for 8 (cf v l 3) —^{a}) D4 धवच्छत्रोपशोभित —After 8^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 ins while D5 7 subst for 8^{cd}

622* हारमकुटिनादत्तो दिव्यकाञ्चनभूषण ।
[D5 [आ]दीप्तो (for [आ]दिप्तो)]

G 3 39 9
B 3 35 9
L 3 39 9

दशास्यो विंशतिभुजो दर्शनीयपरिच्छदः ।
त्रिदशारिर्मुनीन्द्रघ्नो दशशीर्ष इवाद्रिराट् ॥ ९
कामगं रथमास्थाय शुशुभे राक्षसाधिपः ।
विद्युन्मण्डलवान्मेघः सबलाक इवाम्बरे ॥ १०
सशैलं सागरानूपं वीर्यवानवलोकयन् ।
नानापुष्पफलैर्वृक्षैरनुकीर्णं सहस्रशः ॥ ११
शीतमङ्गलतोयाभिः पद्मिनीभिः समन्ततः ।
विशालैराश्रमपदैर्वेदिमद्भिः समावृतम् ॥ १२
कदल्याढकिसंबाधं नालिकेरोपशोभितम् ।
सालैस्तालैस्तमालैश्च तरुभिश्च सुपुष्पितैः ॥ १३
अत्यन्तनियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ।
नागैः सुपर्णैर्गन्धर्वैः किंनरैश्च सहस्रशः ॥ १४

—Before 8^{cd} Ñ2 V1 B1.3.4 read 10 —^{c}) Ś1 D1.3 G M वैडूर्य (for वैदूर्य) —^{d}) Dg1 T3 G2 कुडल G1 भूषित (for भूषण) —After 8, Ñ2 V1 B1.3.4 ins, while D4 subst for 10^{cd}

623* घनान्ते मारुतोद्धूत सविद्युदिव तोयद ।

9 V3 illeg for 9 (cf v l 3) D5 om 9–10^{b} Ñ V1 B1.3.4 D7 om 9 T1 missing 9^{ab} on a damaged fol —^{a}) Dt1 D6.4 दशग्रीवो (hypm) (for दशास्यो) D4 T3 M1 विंशद्भुजो दशग्रीवो, G1 दशग्रीवो विंशभुजो —^{c}) Ś1 D1.3 मुनिघ्नश्च, D1 सुरघ्नश्च (for मुनीन्द्रघ्नो) —^{d}) Dm1 D8 G M दशाश्रुम (for °शीर्ष)

10 V3 illeg for 10 D5 om 10^{ab} (cf v l 3 and 9 resp) Ñ2 V1 B1.3.4 read 10 before 8^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5 T2 कांचन (for कामग) Ś1 Ñ1 D1.2 आरूह (for आस्थाय) —^{b}) Ś1 Ñ2 D1.4.7 T1 G1 M3 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —For 10^{cd} D5 subst 623* and read after 8 (owing to om) —^{d}) D2 इवाम्बर, D1 इवातुर (for इवाम्बरे)

11 V3 illeg for 11 (cf v l 3) —^{ab}) B1.3.4 Dt1 D8 सशैल M1 सलिलैस् (for सशैल) Ś1 Ñ1 D3 सशैला न्सागरानूपो, V2 D1 M3 सशैलान्सागरानूपान्, V1 D2 सशैल (D2 °लान्) सागरानूपे, D4 स शैलान् सागरानूप, Cvp सशैलं सागरानूप (as in text) (for ^{a}) D1 विश्वर्णनूपं * – – * – वान° ☞ Ck cites शैलं सहितसागरानूप तथा I, Ct शैलसहित सागरानूपं । तत् कूल ☜ —After 11^{ab} Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 ins.

624* रमणीय तदा पश्यन्नवलोकत चैव सागरम् ।
सर्वैर्बहुविधैर्व्याप्त विचित्र क्वचित्समम् ।

(l 1) G(ed) ददौ (for तदा) V1 B4 D3.7 [अ]पश्यद् (for पश्यन्) V2 D1.7 पश्यत स सागर B3(m also) पश्यनेव मारम (for the post half) —(l 2) Ñ2 D1.7 च विविधैर् (for बहु°) V2 D4.7 छिद्र B4 पुष्प (for चित्र)]
—Before 11^{cd} V1 V1(om 13^{cd}) B1.3.4 D1.7 read 13 T1 missing from वृक्षैर् in 11^{c} up to 12^{b} on a damaged fol —^{c}) V1 D1 नानावर्ण, D1.4 नानारत्न (for °पुष्प) Ñ2 D1.7 अन्यैश्च बहुभिर्वृक्षैः V1 B1.4 अन्यैश्च वृक्षैर्बहुभिर् B3 नानाबहुविधैर्वृक्षैः —^{d}) Ś1 D1–3 अनुकीर्णान्, V1 V1 B3.4 D1.7 समाकीर्णं B1 Dg1 T3 अवकीर्णं (for अनुकीर्णं)

Ś1 Ñ2 D1–3.5.7 समन्तत (for सहस्रश) —After 11 T2 reads 14^{c}–15

12 T1 missing up to 12^{b} (cf v l 11) T3 om (hapl) 12–14 D1 om 12^{ab} Ñ2 V B1.3.4 D3.7 transp 12^{ab} and 12^{cd} D5 reads from 12^{a} up to 625* in marg —^{a}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D3.5.7 M3 विमल (for मङ्गल) —^{b}) D2 समन्वित (for °न्तत) Ñ1 सपद्माभि सहस्रश, V2 V(V3 illeg up to समा) B1.3.4 D3.7 नदाभिश्च समाकुल —After 12^{ab}, Ś1 V1 D5(marg) 1 ins

625* सागर च स्रवन्तीभि पश्यमान समन्तत ।

[Ñ1 नदीभि परिवारित, L(cd) पश्यमान स सवन (for the post half)]

—^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 चाश्रमपदैर् (for आ°) —Ñ1 om 12^{d} —^{d}) Dg1 Dt1 D6 अलकृत, Dm1 D8 विराजित (for समावृतम्) Ś1 D1–3 नरनारीसमावृत(D1.3 °वृतै) (D3 °कुलं), Ñ2 V B1.3.4 D3.7 शोभित च महर्षिभि

13 T3 om 13 (cf v l 12) V1 om 13^{cd} V3 illeg for 13–14 V1 om from समाध up to रोप in 13^{ab} Ñ2 V1(only 13^{cd}) B1.3.4 D3.7 read 13 before 11^{cd} —^{a}) V1 T2 कदलीवन, Dg1 कदल्यादिक, D4.6 कदल्याढक, G3 कदल्याकिर, Ck कदलाढकि (for कदल्याढकि) Ś1 D1.3 कदलीवन(D1 °दल)सबाधैर्, V1 B1.3.4 D3.7 वन कदम्बसबाधैर् ☞ Ct कदल्याढकि कदलीवन तत्र शोभावत् ☜ —^{b}) Ñ1 शोभिते (for शोभितम्) Ś1 Ñ2 B1.3 नारिकेलोपशोभिते, B4 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1 नारिकेलोपशोभित, D1 नारिकेरोपशोभिभि, D2 नारिकेलैश्च शोभिते, D5 नारिकेरोपशोभिते M om (hapl) 13^{c}–15^{b}. T2 om 13^{cd} —^{c}) V1 Dg1 D1.2.6.7 सालैस् B1 च हिंतालैस् (for तमालैश्च) D4 सालैस्तालैस्तालैश्च (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 पुन्नागैस् (for तरुभिस्) D1 सुशोभितै, D2 [स]पशोभित (for सुपुष्पितै) V2 D3.7 हिंतालैर्बकुलैर्(D7 °ल)ऐ, B1 तमालैरर्जुनैर्, B3.4 हिंतालैरर्जुनैर्धवै, Dm1 D8 G3 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (for ^{d}) V1 शालैस्तमालैर्हिंतालैरर्जुनैर्धवै

14 T3 om 14 (cf v l 12) V3 illeg M om 14 (for both cf v l 13) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 om 14^{ab} D1.3 repeat (var) 14^{ab} after 15 —^{a}) Ś1 D2 (second

जितकामैश्च सिद्धैश्च चारणैश्चोपशोभितम् ।
आजैर्वैखानसैर्माषैर्वालखिल्यैर्मरीचिपैः ॥ १५
दिव्याभरणमाल्याभिर्दिव्यरूपाभिरावृतम् ।
क्रीडारतिविधिज्ञाभिरप्सरोभिः सहस्रशः ॥ १६
सेवितं देवपत्नीभिः श्रीमतीभिः श्रिया वृतम् ।
देवदानवसंघैश्च चरितं त्वमृताशिभिः ॥ १७
हंसक्रौञ्चप्लवाकीर्णं सारसैः संप्रणादितम् ।
वैदूर्यप्रस्तरं रम्यं स्निग्धं सागरतेजसा ॥ १८
पाण्डुराणि विशालानि दिव्यमाल्ययुतानि च ।
तूर्यगीताभिजुष्टानि विमानानि समन्ततः ॥ १९
तपसा जितलोकानां कामगान्यभिसंपतन् ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव ददर्श धनदानुजः ॥ २० G 3.39.20 B 3.35.20 L 3.39.17

time) बरयत, D1 अन्यत्र (for अस्यन्द) —^{b}) D1 सवित (for शोभित) —After 14^{ab}, T3 reads for the first time 19-20 repeating them in their proper place Ñ1 illeg for 14^{c} T1 missing from पर्णं in 14^{c} up to सहस्रश in ^{d} on a damaged fol T2 reads 14^{c}-15 after 11

15 M om 15^{ab} (cf v l 13) T1 which is damaged for ^{cd} up to चाल transp 15^{ab} and 15^{cd} —^{a}) Ś1 D1-3 विद्याधरैश्च (for जितकामैश्च) D6 सिद्धैश्च (for सिद्धैश्च) —^{b}) Ñ1 ऋषिभिश्च (for चारणैश्च) D1 [प]व (for [उ]प) Ñ2 V B1 D6 7 कृतपुण्यैश्च शोभित, B2 3 कृतपुण्यैरलंकोभित, Dm1 D3 G3 चारणैरुपशोभित —After 15^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-3 read 19-20 (D1 om 20^{cd}) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 read 19^{ab} (along with 627* except V1) —D1 om 15^{c}-17^{b} Ñ2 V B1 3 4 D6 7 om 15^{cd} —^{c}) Ś1 D2 द्विजैर्, Dg1 Dm1 D4 5 G1 3 M1 2 Cg k अजैर्, D3 मार्षैर्, Cm t as in text (for आजैर्) Ś1 D2 वैत्र, D3 सिद्धैर्, G2 धूम्रैर् (for माषैर्) Ñ1 सूर्यासाच* म्बतरैर् (sic) —^{d}) G2 मरीचिभि (for $^{\circ}$पै) —After 15 D2 3 repeat (var) 14^{ab} G1 3 M1 2 read 19 20

16 D1 om 16 (cf v l 15) Ñ1 om 16-17 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 transp 16^{ab} and 16^{cd} —^{a}) Ś1 D3 -भूषाभिर्, D2 भूषाभिर्, D6 7 मालाभिर् (for माल्याभिर्) —After 16^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 ins

626* उत्तरांश्च कुरून्पश्यन्पद्मश्चैव नगोत्तमान् ।

[Ñ2 D6 7 स उत्तरान्, V1 चतुरांश्च (for उत्तरांश्च) V1 om (hapl ?) पश्य]

—V2 illeg for 16^{cd} —^{c}) Dt1 D4 -रत (for रति) Ś1 D2 3 विहाराभिर् (for विधिज्ञाभिर्) Dg1 Dm1 D4 5 T3 G2 क्रीडाविधिरत(Dg1 T3 $^{\circ}$रतविधि [by transp])ज्ञाभिर् —^{d}) Ś1 D3 4 समावृत V1 B1 3 4 M2 3 समन्तत (for सहस्रश) Ñ2 D6 7 स्त्रीभिन्याश्च समन्तत

17 Ñ1 om 17 (cf v l 16) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 om 17^{ab} (for D1 cf v l 15) —^{a}) D3 दिव्यपत्नीभि, T2 देवकन्याभि (for देवपत्नीभि) —^{b}) Ś1 Dg1 D4 T2 3 G1 3 M1 समावृत, Dt1 D6 उपासित, D2 3 M2 3 समन्तत (for श्रिया वृतम्) —^{c}) B3 D1 गन्धर्वै (for -संघैश्च) T3 missing for 17^{d}-18^{b} on a damaged fol —^{d}) V2 सवित (for चरित) Ś1 D2 3 सेवित चामृताशिभि, Ñ2 V1 B3 4 D6 7 सेवित ह्यमृताशिभि, B1 सवित ह्यमराशिभि, D1 शोभित पन्नगैरपि —After 17 Ś1 reads 21^{ab}

18 T1 missing 18^{ab} (cf v l 17) V2 illeg D2 om 18 —^{ab}) Ś1 हंसोत्कृष्टे (for हंसक्रौञ्च) D4 T2 M3 समाकीर्णं (for प्लवाकीर्णं) D1 हंसकृष्णाप्लुताकीर्ण, D3 हंसोत्कृष्टा प्लवाकीर्णा Dt1 D6 सम्प्रनादित, D1 सप्रमाणितै, D3 सप्रणादितं (for $^{\circ}$णादितम्) Ñ2 V1 D1 3 4 D6 7 द्रुमवा(Ñ1 illeg)रतसंघैश्च समन्तादनुनादितं —Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 Dg1 Dm1 D4 5 G1 2 M Cm g k वैडूर्य (for वैदूर्य) Ś1 D2 -प्र(D3 [क्ष प्र])स्तरा भूमि, Ñ1 प्रस्तरा स्निग्धा, Dt1 प्रस्तर स्निग्ध, Dm1 D1 प्रस्तर स्निग्ध, D1 प्रस्तरा भूमि, D6 प्रस्तर स्निग्ध (for प्रस्तर रम्य) G3 वैडूर्यास्तरण दिव्य —^{d}) Ś1 Ñ1 D3 स्निग्धा, Dt1 D6 T2 सान्द्र (for स्निग्ध) ❋ Ch t सागरतेजसा सागरोर्मिकम्पन स्निग्ध सान्द्र दीर्घ ❋

19 Ś1 Ñ1 D1 3 read 19-20 (D1 om 20^{cd}) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 read 19^{ab} after 15^{ab} T2 reads for the first time 19-20 after 14^{ab}, repeating it here G1 3 M2 3 read 19-20 after 13 —^{a}) V1 B1 3 4 Dm1 (after corr as in text) D6 7 8 T1 G M पादराणि (for पाण्डुराणि) B3 विचित्राणि (for विशालानि) —^{b}) Ś1 D2 दिव्यमाल्य, D3 दिव्यशाला, D4 T1 G1 M1 दिव्यमाल्या (for $^{\circ}$माल्य) Ñ2 दिव्यमालास्तृतानि च, V1 दिव्यान्याभरणानि च, B3 दिव्यमाल्यास्तराणि च, D6 7 दिव्यमालाकुलानि च —After 19^{ab} Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 ins

627* क्रीडागृहाण्यप्सरोभिर्नूपुराण्यवलोकयन् ।

[D3 क्रीडागृहोत्पन्नोभिश्च (sic) (for the prior half)]

☞ V2 illeg from 19^{c}-34^{b} —^{c}) V1 B2 3 D1 2 त्रिघुष्टानि, B1 प्रघुष्टानि, D1 3 -[ज]ष्टु(D1 $^{\circ}$ष्टु)ष्टानि, D4 -[ज]भिज्ञुष्टानि, M2 3 [ज]भिजुष्टानि (for [भ भिजुष्टानि) Ś1 तूर्यघोषानुघुष्टानि, Ñ1 तूर्यगीतस्वघोषाणि, Dg1 तूर्यगीताभिघुष्टानि, G2 तूर्यगीतानि घुष्टानि —D6 om (hapl ?) 19^{d}-21^{c} —^{d}) Ñ1 च खेचर, G2 सहस्रश (for समन्तत)

20 V2 illeg D4 om 20 (for both, cf v l 19) Ś1 Ñ1 D1-3 read 19-20 (D1 om 20^{cd}) after 15^{ab} T2 reads for the first time 19-20 after 14^{ab} repeating it here G1 3 M2 3 read 19-20 after 13 —^{a}) Ś1 D1-3

G 3 39 0 B 3 35 21 L 3 39 21 निर्यासरसमूलानां चन्दनानां सहस्रशः ।
वनानि पश्यन्सौम्यानि घ्राणतृप्तिकराणि च ॥ २१
अगरूणां च मुख्यानां वनान्युपवनानि च ।
तक्कोलानां च जात्यानां फलानां च सुगन्धिनाम् ॥ २२
पुष्पाणि च तमालस्य गुल्मानि मरिचस्य च ।
मुक्तानां च समूहानि शुष्यमाणानि तीरतः ॥ २३
शङ्खानां प्रस्तरं चैव प्रवालनिचयं तथा ।
काञ्चनानि च शैलानि राजतानि च सर्वशः ॥ २४
प्रस्रवाणि मनोज्ञानि प्रसन्नानि ह्रदानि च ।
धनधान्योपपन्नानि स्त्रीरत्नैरावृतानि च ॥ २५

[भा]जितलोकाना, B2 जितकामानाम् (for जितलोकाना) B1 दिव्याभरणमाल्यानाम् —ᵈ) D1 [अ]भिसृत, D3 [अ]भिसर्पता, G2 [अ]वलोकयन्, Ck [अ]पि सपतन् (for [अ]भिसपतन्) Ñ V1 B1·3·4 D5·7 M2·3 इतश्चतश्च धावता (Ñ1 M2·3 गच्छता) —D1 om 20ᶜᵈ —ᶜ) Ñ V1 B1·4 D5·7 T2 [अ]म्बरमा (for [अ]म्बरस्य) —T1 missing from धन up to पश्यन् in 21ᶜ on a damaged fol —ᵈ) Ñ1 जगाम (for ददर्श) ❀ Cv पाण्डराणीत्यादि श्लोकद्वय क्वचिच्च सागरतीररसेसस्थानन्तरं द्रष्टव्यम्। पूर्वत्र तु लेखकैः प्रमादात् प्रयुक्त केषुचित् कोशेषु ❀

21 V3 illeg for 21 D1 om up to 21ᶜ (for both cf v l 19) T1 missing up to पश्यन् in 21ᶜ (cf v l 20) Ś1 reads 21ᵃᵇ after 17 —ᵃ) Ś1 D1-3 तिर्यक्स्थान, Ñ1 निर्यासस्थान (for निर्यासरस) D3 भूताना, T2 मस्ताना (for मूलाना) —D3 reads in marg from 21ᵇ up to तक्कोलाना च in 22ᶜ —ᵇ) T2 दृढकाना (for चन्दनाना) —D2 om 21ᶜ-23ᵇ —ᶜ) Dg1 T2 रम्याणि (for सौम्यानि) —ᵈ) Ś1 D2·3 घ्राणसतर्पणानि च, N1 *‥‥ति(illeg) जगाम ह —For 21-24 Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7 subst 631*

22 V3 illeg D1 om 22 (cf v l 19 and 21) D3 reads in marg up to तक्कोलाना च in 22ᶜ (cf v l 21) For subst in Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7, cf v l 21 and 24 —ᵃᵇ) Dg1 Dt1 Dm1 D1-4·6 अगुरूणा Ś1 D3 सुरभीनि वनानि च, D3 समुद्रानि शुष्यमानानि च (hypm) (for ᵇ) N1 चन्दनागुरुपुष्पाढ्य वन चोपवन तथा —After 22ᵃᵇ, Ñ1 (partly illeg) ins

628* दृष्ट्वा*‥‥पुष्पा पश्यमा* ययौ तथा ।
वनानि नागपुष्पाणा ********* ।

—ᶜ) Ś1 Ñ2 कङ्कोलकाना, Dg1 कङ्कोलाना च, Dm1 D5 कङ्कोलानां च, D3 कक्कोलाना च (for तक्कोलानां च) Dm1 D3·4 G3 मुख्याना (for जात्याना) D2 वनानि च कङ्कोलाना —ᵈ) Ś1 D2 रुचिर(D3 °च)स्पश, Ñ1 illeg Dm1 पनसाना, D3 रसाढ्याना, D4 G2 पलाशाना (for फलाना च) Ś1 Ñ1 सुगन्धिन (for °नाम्) G3 सुगन्धीनि फलानि च

23 V3 illeg for 23 (cf v l 19) D1 om 23ᵃᵇ (cf v l 21) —For subst in Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7 cf v l 21 and 24 —ᵃ) Ś1 D3 वकुलानि च, Ñ1 **णि(illeg) च, D3 वकुलाश्च, M3 पुष्पाणी च (for पुष्पाणि च) —ᵇ) Ś1 D3 गुल्मान्वै, N1 गुल्माश्च (for गुल्मानि) M3 मरुतस्य (for मरिचस्य) —Ñ1 illeg for 23ᶜ —ᶜ) Ś1 चैव सघानि, D2 च ससघानि, D3 च समुद्रानि (for च समूहानि) —ᵈ) Ś1 D3 पुष्पमाणानि, Dm1 D1 पुष्पमालानि —T1 missing from तारत up to च in 24ᶜ on a damaged folio G3 तीरता (for तीरत) Ñ1 शुष्यमाण समतत,

24 V3 illeg for 24 (cf v l 19) T1 missing up to च in 24ᶜ (cf v l 23) —ᵃ) Dt1 D6 Ct शैलानि (for शङ्खाना) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 (D3 [before corr] as in text) T2 Cm प्रस्तरात्, Dt1 D6 प्रवराद्, D1 प्रकर (for प्रस्तर) —ᵇ) Ś1 D2·3 प्रवरान्यपि चान्यत, Ñ1 प्रवाल निकरास्तथा, Dt1 D6 प्रवालनिचयास्तथा D1 प्रवालरयापि चान्यत, G1 प्रवालनिलय तथा —After 24ᵃᵇ, Ś1 N1 D1·3 ins

629* उद्धृतानि यथाकाल तज्ज्ञै सलिलवेदिभि ।

[D1 तीक्ष्णै (for तज्ज्ञै) D1·3 जीविभि (for वेदिभि) Ñ1 illeg for the post half]

—ᶜ) Dt1 D6 च शृङ्गाणि, G2 M2·3 विशालानि (for च शैलानि) —ᵈ) D6 रत्नितानि (for राज°) Dt1 D6 तथैव च (for च सर्वश) ❀ Cm शैलानीत्यादिषु लिङ्गव्यत्यय आर्ष ❀ —For 24ᶜᵈ Ś1 D1-3 subst

630* काञ्चनाश्चैव शैलाश्च राजताश्चैव सर्वश ।

[D3 शैलाश्च (for शैलाश्च) D1 [अ]पि (for [च]व) Ś1 सवत (for °श°)]

—For 21-24, Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7 subst

631* वैदूर्यशङ्खमुक्ताना प्रवालाना च सचयान् ।
मन्येषा चैव रत्नाना कृताश्चक्रोपजीविभि ।
वनानि च सुरम्याणि कङ्कोलाना तथैव च ।
अगुरूणा तमालस्य गुल्मांश्च मरिचस्य च ।
काञ्चनान्पर्वतांश्चैव राजतांश्च सहस्रश । [5]

[(l 1) D5 वैडूर्य —(l 2) Ñ2·3 रे******(illeg)नां —(l 3) B1 वनस्य च, B4 द्रुमस्य च (for रस्तथा) V1 कङ्कोलानां भस्य च (for the post half) —(l 4) Ñ2 V1 अगरूणां D5 अगरूणां —(l 5) V1 राजताद्रेर (hypm) (for °ताश्च)]

25 V3 illeg for 25 (cf v l 19) —ᵃᵇ) Dm1 D5 G1 [अ]द्भुत नि (for ह्रदानि) Ś1 Ñ V1 B1·4 D1-3·5·7 ह्रदान्विमल(Ś1 D1·3 °विमल)तोय (for °ह्रदानि च) —ᶜ)

हस्त्यश्वरथगाढानि नगराण्यवलोकयन् ।
तं समं सर्वतः स्निग्धं मृदुसंस्पर्शमारुतम् ॥ २६
अनूपं सिन्धुराजस्य ददर्श त्रिदिवोपमम् ।
तत्रापश्यत्स मेघाभं न्यग्रोधमृषिभिर्वृतम् ॥ २७
समन्ताद्यस्य ताः शाखाः शतयोजनमायताः ।
यस्य हस्तिनमादाय महाकायं च कच्छपम् ।
भक्षार्थं गरुडः शाखामाजगाम महाबलः ॥ २८
तस्य तां सहसा शाखां भारेण पतगोत्तमः ।
सुपर्णः पर्णबहुलां बभञ्जाथ महाबलः ॥ २९
तत्र वैखानसा माषा वालखिल्या मरीचिपाः ।
अजा बभूवुर्धूम्राश्च संगताः परमर्षयः ॥ ३०
तेषां दयार्थं गरुडस्तां शाखां शतयोजनाम् ।
जगामादाय वेगेन तौ चोभौ गजकच्छपौ ॥ ३१ G 3 39 31 B 3 35 32 L 3 39 33

B4 -च्छ्रैर् (for -रथैर्) N1 सेवितानि, T1.2 शोभितानि (for आयुतानि)

26 V3 illeg for 26 (cf v l 19) —a) Ś1 रूढानि, Ñ V1 B1.2.4 D5.7 पूर्णानि, D1-3 गूढानि, G2 -बाढानि (for गाढानि) —b) B3 Dt1 D6 विलोकयन्, D1 व्यलोकयन् —c) D1.3 तद् (for तं) D2 सर्वं (for सम) Ś1 हरितं, D1 हरितं, D3 च हितं, D4 पर्वतं (for सर्वतः) Ñ1 वागसमा न्सर्वत स्निग्धान् —d) D1 हृष्ट (for मृदु) Dg1 सुस्पर्श (for संस्पर्श) Ś1 मृदुस्पर्शधरावृतं, Ñ1 °मारुतान् —For subst in N2 V1 B1.2.4 D5.7 cf v l 27

27 V3 illeg for 27 (cf v l 19) Dg1 om 27ab T1 missing from सिन्धु in 27c up to न्य in 27d on a damaged fol —a) Ś1 स्वरूपः Ñ1 अनूपान्, Dt1 D6 T1 अनूपे (for अनूप) —b) Ś1 D2.3 धनदतुल्य, Ñ1 D1 M1 त्रिदशोपम, D6 M2 त्रिदशोपमं, M3 त्रिदिशोपमं —For 26cd 27ab N2 V1 B1.2.4 D5.7 subst

632* पश्यन्नथ स सप्राप्त आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
सिन्धुराजस्य तु मुनेर्नगमण्डलधारिणः ।
समागतस्य यत्नेन रावणो गगनेचरः ।
तदनन्तरमेवासौ पश्यति स्म महाद्रुमम् ॥

[(l 1) V1 सम धाम (for न सप्राप्त) G(ed) स पश्यन्नथ संप्राप्त (by transp) (for the prior half) —(l 2) D5.7 च (for तु) V1 स सिंधुराजस्य मुनेर् (for the prior half) —(l 4) D5.7 अनतर (for अनन्तरम्) B4 [आ]तु (for [अ]सौ)]

—After 27ab, M3 ins

633* रम्यान्यद्यान्यविविधान्यदीश्च सुपङ्कजका ।

—c) Ś1 D2.3 ततो ददर्श N1 स ददर्श + (illeg) G2 M1 °श्यत्सु, M3 स ददर्श च (for तत्रापश्यत्स) N2 V1 B1.2.4 D5.7 नील(D1 नव)जीमूतसंकाशं —d) Dt1 Dm1 D6 मुनिभिर् (for ऋषिभिर्) Ś1 सदा D2 स्तुत (for वृतम्) D1 वृक्षैः पक्षिगणैर्वृत

28 V3 illeg for 28 (cf v l 19) —a) D1 बहुला (for यस्य ता) D1 सर्वेऽभ्युद्यता शाखा —b) G2 भ्रान्ता (for आयता) Ś1 D2 समतो योजनायता N2 V1 B1.2.4 D5.7 G(ed) ति(V1 द्र)द्रुता शतयोजना (G[ed] °न) D2 सवाश्च शतयोजना —c) Ś1 D2.3 यस्या, D1 यस्ते (for यस्य) —d) Ś1 D1.2 स (for च) —e) Ś1 Ñ2 D5.7 सख्यार्थी, Ñ1 V1 B1.2.4 D1-3 भक्षार्थी (for भक्षार्थं) —f) M1 आनहार (for °गाम) D1 महात्मा (for °बल)

29 V3 illeg for 29 (cf v l 19) —ab) Ñ2 V1 B4 D5.7 G1 यस्य, B1.2 पश्य (for तस्य) N V1 B1.2.4 D5.7 सद्यो, D4 स महा (for सहसा) Ś1 D2.3 स ता सुमहती शाखां (for °) M2 पतगेश्वर (for °गोत्तम) D1 नागस्य तस्य शाखा तु भक्षार्थं गरुडस्तथा —c) Dm1 D6 सुवर्ण, D1 वमन (for सुपर्ण) Ñ1 सुपूर्णपत्रबहुला —d) Ś1 D2.3 सुमहाबल, N2 V1 B1.2.4 D5.7 तरसा बली, G1 च महा° (for [अ]थ महाबल) D1 वालखिल्यैरधिष्ठिता

30 D1 om 30-31 —a) Ñ B1.2.4 D5.7 यत्र, G2 ततो (for तत्र) Ś1 D2.3 नाम, Ñ V1 B1.2.4 D5.7 सिद्धा (for माषा) —b) N1 V1 B1.2.4 D5.7 वालि(V1 °ख)खिल्या —c) Ś1 D2 मासन्, D6 आसा (for अजा) Ś1 D2 मैन्याश्च, M2 (sup lin also) धूम्राक्षा (for धूम्राश्च) D3 अजाश्च कृष्णयो धूम्रा —d) Ś1 D2 सख्या (for संगता) G2 परमर्षय (sic) (for °य) —For 30cd N2 V1 B1.2.4 D5.7 subst while Ñ1 ins l 2 3 after 30ab

634* लम्बमानास्तपोग्लाना शाखाया परमर्षय ।
बभूवुर्वहुसाहस्रा यत्र ते च महर्षय ।
अजाश्च वालिसेधाश्च संगता ऊर्ध्वरेतस ।

[(l 1) V1 -म्मा D7 क्षीणा (for ग्लाना) —(l 2) Ñ1 समता (for यत्र ते) Ñ1 V1 परमर्षय (for च महर्°) —(l 3) D7 क्षाश्च (for अजाश्च) N1 वारिषेधाद्, D7 वानिमेधाद् (for वालिसेधाश्च) V1 सहता (for संगता) Ñ1 B1.2 मूर्ध (for ऊर्ध्व)]

—After 30 D1 ins

635* मध्ये बभूवु सूक्ष्माश्च संगता परमर्षय ।

31 V3 illeg D1 om 31 (cf v l 29 and 30 respy) —a) N2 V1 B1.2.4 D5.7 M2 यथा (for तेषां) Ś1 दयार्थी, N1 दयावान्, D4 तदर्थं, M2 भयार्तां (for दयार्थं) D1 शतशस् (for गरुडस्) —b) Ś1 D2 योजनायताः D2 योजनायुता G2 शतयोजन —Ś1 om 31c-32b —c) Dg1

G 3 39 33 B 3 35 32 L 3 39 34 एकपादेन धर्मात्मा भक्षयित्वा तदामिषम् ।
निषादविषयं हत्वा शाखया पतगोत्तमः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे मोक्षयित्वा महामुनीन् ॥ ३२
स तेनैव प्रहर्षेण द्विगुणीकृतविक्रमः ।
अमृतानयनार्थं वै चकार मतिमान्मतिम् ॥ ३३
अयोजालानि निर्मथ्य भित्त्वा रत्नगृहं वरम् ।
महेन्द्रभवनाद्गुप्तमाजहारामृतं ततः ॥ ३४
तं महर्षिगणैर्जुष्टं सुपर्णकृतलक्षणम् ।
नाम्ना सुभद्रं न्यग्रोधं ददर्श धनदानुजः ॥ ३५
तं तु गत्वा परं पारं समुद्रस्य नदीपतेः ।
ददर्शाश्रममेकान्ते पुण्ये रम्ये वनान्तरे ॥ ३६

Dt1 D6 T3 भक्षमादाय (for जगा°) —^{d}) M3 तावुभौ (for तौ चोभौ)

32 V2 illeg D1 om 32 (cf v l 19 and 30 respy) Ś1 om 32^{ab} (cf v l 31) —^{a}) Ñ1 D2 3 स निषादेषु Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 यो निषादेषु (for एकपादेन) —After 32^{ab} Ñ B1 4 D5 6 7 M3 ins Ś1 subst for 32^{cd}

636* निषादविषयं कृत्स्नं शाखया निचखान ह ।
[Ś1 N1 D2 M3 [अ]भिखान]

while D3 ins after 32^{cd}

637* जघान विषयं सर्वं नषाद शाखया तदा ।

—^{c}) D2 नैषाद (for निषाद) Ś1 D4 8 T G2 M1 2 गत्वा, G1 भित्त्वा Cr m g k t as in text (for हत्वा) —^{d}) B1 4 D3 7 G2 शालाया (for शाखया) D4 G1 पतगाधिप, G3 पतगोत्तमा, L(ed) विहगोत्तम —D3 om 32^{ef} —^{f}) Ś1 तपस्विन, D2 महर्षय (for महामुनीन्) Ñ B1 3 4 D5 7 महर्षींश्च विमुच्य तान्

33 V2 illeg D1 om 33 (cf v l 19 and 30 respy) —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तेनैव तु, Dg1 Dt1 D6 T3 स तु तेन (for स तेनैव) Ñ1 तु दर्पेण, Ñ2 B1 स हर्षण, B3 4 D5 7 सहर्षण(sic) M1 प्रभञ्जेण (for प्रहर्षेण) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 द्विगुणाकृत (for °णीकृत) Ś1 विग्रह (for विक्रम) —^{c}) Ñ1 [आ]नयनार्थे (for °र्थं) Ñ V1 B1 4 D5 7 च (for वै) —^{d}) Ś1 मतिमात्मनि (for °न्मतिम्)

34 V2 illeg for 34^{ab} D1 om 34 (cf v l 19 and 30 respy) D3 om 34^{cd} —^{a}) Ñ1 सन्धि (for निर्मथ्य) D4 G1 अयोजाल विनिर्मथ्य (for ^{a}) Dg1 G2 3 M1 पर, Dm1 D4 वन (for वरम्) T1 3 C, भित्त्वा रत्नमय गृह (for^{b}) Ś1 D3 अग्निज्वालासमाकीर्णं तद्भवेव खगोत्तम —For 34^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

638* अयोजाल च तच्छित्त्वा गृह भित्त्वा च काञ्चनम् ।
[V1 अयोज्ञन (for °जाल) D5 7 न (for तच्च) B1 छित्त्वा (for भित्त्वा)]

—^{c}) Ś1 D2 3-भवन गत्वा, M2 भवनाच्चस्मात् (for भवनाद्गुप्तम्) —^{d}) Ñ V B1 4 D5 7 तदोद्धृत (by transp.), M2 [अ]मृत खग (for [अ]मृत तत) Ś1 D3 जमाहैव सुव लघु, D2 सवहारामृत लघु —After 34, Ñ V B1 3 4 D5 7 M3 ins

639* प्रकाश्य च स्वकं तेजस्तानृषीन्विप्रमुच्य च ।
कृतकृत्यमिवात्मानं स मेने पक्षिणां वरः ।
[Ñ1 M3 transp 1 1 and 2 —(1 1) V1 B1 [अ]पि B3 4 [इ]ति (for च) Ñ1 M3 प्रकाशयित्वा स्व तेजो (for the prior half) Ñ1 महर्षीन् (for तानृषीन्) M2 तान विश्राय चाग्रत (for the post half) —(1 2) Ñ1 आत्म (for इव) —V3 illeg from the post half up to 35^{b} V1 om स (subm) Ñ1 मेनेसौ (for स मेने)]

—After 34, D3 ins

640* मातर मोक्षयामास दास्याद्भसितविग्रह ।

35 V2 illeg for 35^{ab} (cf v l 34) —^{a}) D2 3 स (for त) D1-गुणैर् (for-गणैर्) Ś1 स(L[ed] स)मवा द्विजगणैर्जुष्ट —^{b}) D1 सिद्धचारणसेवित —^{c}) Ś1 Ñ B1 3 D1 T3 सुचद्र, V D1 3 5 सुचद्र, B1 सुपर्ण, D3 च चद्रं (for सुभद्र) —After 35^{c} D3 ins

641* रोहण पक्षिभिर्वृतम् ।
वट सुरम्य तत्रस्थ

—^{d}) D3 वात्पीश (sic) (for ददर्श) —Ñ2 reads in marg from धनदानुज up to ददर्श in 37^{c} —After 35 Ś1 D1 ins

642* शाखाविटपसकीर्णं शुभगन्धमनोहरम् ।
[D1 सुरूप मु L(ed) °गध (for शुभगध)]

36 Ñ2 reads in marg 36 (cf v l 35) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 स (for त) Ñ2 V B1 3 4 D7 गत्वा तु (by transp) D5 गत्वा च (for तु गत्वा) M1 गत्वैव परम पार —^{b}) Ś1 D2 3 सागरस्य (for समुद्रस्य) G3 महीपते (sic) (for नदी°) —For 36^{ab}, D1 subst while Ñ1 ins after 36^{ab}

643* ततस्तस्मिन्शुभे देशे तीरे नदनदीपतेः ।
[Ñ1 पुण्ये तीर्थे (for देशे तीरे)]

—B1 om 36^{c}–38^{b} Dg1 reads in marg 36^{cd}. —^{c}) D1 चालक्ष्य (for एकान्ते) —^{d}) Ś1 पुण्य (for पुण्ये) T1 3 transp पुण्ये and रम्ये D1 पुण्य रम्य वनातर

तत्र कृष्णाजिनधरं जटावल्कलधारिणम् ।
ददर्श नियताहारं मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३७

स रावणः समागम्य विधिवत्तेन रक्षसा ।
ततः पश्चादिदं वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ ३८   G 3 39 4 B 3 35 4 L 3 39 4

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

---

37 Ñ1 reads in marg up to ददर्श in 37c (cf v l 35) B4 om 37 (cf v l 36) —a) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 2 4 7 M3 तत्र (for तत्र) —V3 illeg from वल्कल in a up to d —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 Dt2 Dm1 D3 5 6 मह्य (for वल्कल)

38 B4 om 38ab (cf v l 36) —a) Ś1 रावणस्तु, D1-3 M3 स रावण, T1 2 रावणस्त्व (for स रावण) Ñ1 स रावण दुरागम्य, N2 D5 7 रावणस्तेन समस्य, V1 स रावण सहागम्य —b) Ś1 D3 3 स्वेन (for तेन) Ś1 D1 2 तरसा, Ñ V B1 3 D1 4 5 पूजित (for रक्षसा) —After 38ab, Ś1 D3 2 ins

644* कुशल परिपप्रच्छ यथावत्तेन पूजित ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S (M3 reads l 1–2 after 38ab and l 4–6 after 38cd) ins

645* मारीचेनार्चितो राजा सर्वकामैरमानुषैः ।
तं स्वयं पूजयित्वा तु भोजनेनोदकेन च ।
अथोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित्सुकुशलं राजँल्लङ्कायां राक्षसेश्वर ।
केनार्थेन पुनस्त्वं वै तूर्णमेवमिहागतः । [5]
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावणः ।

[(l 1) D5 सर्वकामैर् (for °म°).—(l 2) Dg1 G2 भोजयित्वा (for पू°) Dt1 D4 6 T1 च (for तु) M3 (with hiatus) आसनेन (for भोज°) D5 [आ]सनेन (for [उ]दकेन) —(l 4) Dg1 Dt1 D6 T3 ते G3 स (for सु) —(l 5) Dg1 T3 हि (for वै) Dm1 D6 स्तेन चार्थ(D8 चार्थे)नागत, G3 M1 2 तेन प्रयोजनेन G1 केनैवार्थेन च पुनर् (for the prior half) Dt1 Dm1 D6 8 G3 त्व G2 M1 पुनर् (for एवम्) Dm1 D8 G3 समागत (for इहा°)]

—Thereafter M3 cont

646* प्रतिगृह्य च तां पूजां मारीचं वाक्यमब्रवीत् ।

—a) Ñ1 D1 कथ, T1 2 त तु (for तत) N2 V B1 3 4 D5 7 transp तत and पश्चादिद —After 38 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

647* सकलकलमतिप्रकाशधैर्या
सकलबलाश्रयमाश्रयो बलानाम् ।
अचलमलसमं कथान्तरे च
वचनमिदं स जगाद देवशत्रुः ।

[(l 1) N2 V3 D5 -कल्पमति, B3 om कल्प(for -कलमति) Ñ2 B1 D5 7 -वीर्यो (for -धैर्या) —(l 2) N2 D5 7 सकल (for सबल-) B1 4 आश्रयता, B3 आश्रय (for आश्रयो) —(l 3) N2 D5 7 [अ]मलो, V3 om (for -म) —(l 4) V3 partly illeg B1 3 4 D5 om स, V3 जिगाद (for स जगाद) B3 om देव]

Colophon Ś1 D1 2 om (cont. the Sarga) —*Sarga name* Ś1 रामानुप्रवणम, Ñ2 आश्रमदर्शनं, V B1 3 4 मारीचाश्रमगमन, D1 मारीचदर्शनं, D4 7 मारीचाश्रमदर्शनं —*Sarga no* (figures, words or both) N1 B1 3 om Ñ2 D5 7 40 V1 39 V3 41 B4 42 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 35 D3 43 M2 3 36 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

३४

G 3 49 1 B 3 36 1 L 3 39 43 मारीच श्रूयतां तात वचनं मम भाषतः ।
आर्तोऽस्मि मम चार्तस्य भवान्हि परमा गतिः ॥ १
जानीषे त्वं जनस्थानं भ्राता यत्र खरो मम ।
दूषणश्च महाबाहुः स्वसा शूर्पणखा च मे ॥ २
त्रिशिराश्च महातेजा राक्षसः पिशिताशनः ।
अन्ये च बहवः शूरा लब्धलक्षा निशाचराः ॥ ३
वसन्ति मन्नियोगेन अधिवासं च राक्षसाः ।
बाधमाना महारण्ये मुनीन्ये धर्मचारिणः ॥ ४
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
शूराणां लब्धलक्षाणां खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ ५
ते त्विदानीं जनस्थाने वसमाना महाबलाः ।
संगताः परमायत्ता रामेण सह संयुगे ॥ ६

34

Ś1 D1-3 continue the previous Sarga D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) Ś1 Ñ1 B1 3 4 Dg1 D1 4 7 T3 G1 M2 3 तावद् (for तात) —ᵇ) Ñ2 B1 3 4 D4 7 जल्पत (D4 °त) V मन्मत, G3 M2 3 भाषित (for भाषत) —ᶜ) T3 आर्तो (for आर्तो) T2 हि (for ऽस्मि) Dg1 आगतोऽस्मि ममार्तस्य —ᵈ) Ñ V B1 3 4 D4 5 7 अथ (D4 इह) परा (for हि परमा) Ś1 D2 3 त्वत्तो नान्या(Ś1 °न्य) परा गतिः, D1 साहाय्यं मम सांप्रतं —After 1 N2 V B1 3 4 D5 7 ins

648* नैर्ऋतानां सहस्रेषु सगतेषु बहुष्वपि ।
न तवास्ति रणे वीर सहायः सदृशः क्वचित् ।
मत्तद्विपसहस्रस्य यद्बलं बलशालिन ।
सक्रुद्धस्य च मारीच तद्बलं त्वयि तिष्ठति ।
बलं तेऽतिबलं तात येनाहं परितोषित ॥ [5]
संयुगे शत्रुसैन्यस्थो यदा मोघं नियच्छसि ।
त्वं हि योग्य सहायत्वे त्वं हि योग्यः पराक्रमे ।
त्वद्विधं हि न पश्यामि लङ्कायां बलशालिनम् ।
न च प्रणयभङ्गो मे कर्तव्यो भवता त्विह ।
अर्थी त्वामर्थयाम्यद्य कुरुष्व वचनं मम । [10]

[(l 1) V2 illeg up to सग Ñ2 D4 7 समेषु (for संग°) V1 बहुष्वपि (for बहु°) —(l 2) B2 3 वीर (for वीर) —(l 4) V B1 4 हि (for च) V2 illeg from त्वयि up to परितोषि in l 5 —(l 6) V2 illeg for शत्रुसैन्यस्थो D7 यथा (for यदा) —(l 7) V1 पराक्रमे —(l 8) Ñ2 D4 7 तु न, B1 न च (for हि न) V1 बलशालिनो (for °नम्) —(l 9) V2 illeg from प्रणयभङ्गो up to भव in l 10 —(l 10) Ñ2 B1 अर्थी त्वाम् (B1 त्वद्)पेक्षस्व B3 (marg also अर्थी त्वां प्रार्थयाम्यद्य) अथवा त्वामनुयाम्यद्य (for the prior half) Ñ2 illeg for कुरुष्व]

2 ᵃ) Ś1 Ñ1 B1 Dm1 D1-3 4 G1 जनस्थान —ᵇ) Ś1 D1-3 यत्र भ्रातः (by transp) K(ed) यथा भ्राता. —ᶜ) Ś1 महावीर, Ñ V B1-4 D1 3 4 7 महावीर्य, B1 Dg1 T3 महातेजा (for °बाहु) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D7 T2 3 G1 शूर्पणखी

3 V1 om 3ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 D4 7 महावीर्यो(N2 °र्य) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T3 महाबाहु (for °तेजा) —ᵇ) V2 illeg from ताशन up to लब्ध in ᵈ Ñ2 D4 7 राक्षसा पिशिताशिनः, D1 G2 राक्षसाः पिशिताशनाः —ᶜ) M3 अथैव (for अन्ये च) Ś1 क्रूरा (for शूरा) —ᵈ) D7 T3 लब्ध लक्ष्या Ś1 D1-3 राक्षसा क्षतजक्षणाः, Ñ1 राक्षसा वै महाबला

4 ᵃ) V1 D5 सन्नियोगेन Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵇ) N1 B2 वनवासाश्च, Ñ2 V B1 3 D4 7 G1 3 कृतवासाश्च(V1 °सौश्च) Dg1 Cg K(ed) निर(Cg K[ed] °त्य)वासं, Dm1 T M3 Cmp gp tp रतिवासं, D5 कृतवासाश्च (for अधिवासं) Ś1 D1 3 बलिनो दृढविक्रमाः, D2 राक्षसाः पिशिताशनाः, G3 ह्यधिवासं महाबलाः, M1 कृतवासा महाबला, M2 कृतवासास्तु राक्षसः ❁ Ct अधिवासं उपद्रवं इति कतक ❁ —ᶜ) B2 बध्यमाना (for बाध°) —ᵈ) Dg1 Dm1 D5 T2 3 G3 3 M वै, D4 तान् (for ये) Ñ1 महर्षीन्, G1 मुनींस्तान् (for मुनीन्ये) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 4 7 धर्मपरायणान् (for ये धर्मचारिणः)

5 ᵇ) M3 घोरकर्मणां (for भीम°) —D1 om (hapl) 5ᶜ–8ᵇ V1 om 5ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ V2 B1 4 D2 3 6 7 बहूनां, D5 G1 M2 3 क्रूराणां (for शूराणां) V2 illeg from लब्ध up to व in वर्ता° in ᵈ (cf v l in ᵈ) Ñ2 illeg from णा in -लक्षाणां up to ति in ᵈ Dt1 T3 लब्धलक्ष्याणां —ᵈ) Ś1 V2 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 खरस्य व(V2 illeg up to व) शवर्तिनाः Ñ1 खर* *वर्तिना (illeg)

6 D1 om 6 (cf v l 5) —ᵃ) V1 B4 तदानीं (for त्वि°) L(ed) जनस्थान (for °ने) —ᵇ) Ñ2 V B1 3 4 D4 7 निवसतो(B1 °ति) M2 3 वसमाना (for वसमाना) Dg1 T3 निशाचरा (for महाबला) —ᶜ) D5 सचिवा, D6 सहता, M1(after corr see m as in text) निहता (for संगता) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 7 ds(after corr see m as in text) परमायस्ता (for °यत्ता) V1 संगताश्च हता संख्ये —ᵈ) Ñ V B1 3 4 D2 3 4 7 रिपु (for सह) —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 T G1 3 M ins

तेन संजातरोषेण रामेण रणमूर्धनि ।
अनुक्त्वा परुषं किंचिच्छरैर्व्यापारितं धनुः ॥ ७
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसामुग्रतेजसाम् ।
निहतानि शरैस्तीक्ष्णैर्मानुषेण पदातिना ॥ ८
खरश्च निहतः संख्ये दूषणश्च निपातितः ।
हत्वा त्रिशिरसं चापि निर्भया दण्डकाः कृताः ॥ ९
पित्रा निरस्तः क्रुद्धेन सभार्यः क्षीणजीवितः ।
स हन्ता तस्य सैन्यस्य रामः क्षत्रियपांसनः ॥ १०
अशीलः कर्कशस्तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धोऽजितेन्द्रियः ।
त्यक्तधर्मस्त्वधर्मात्मा भूतानामहिते रतः ॥ ११
येन वैरं विनारण्ये सत्त्वमाश्रित्य केवलम् ।
कर्णनासापहारेण भगिनी मे विरूपिता ॥ १२
तस्य भार्यां जनस्थानात्सीतां सुरसुतोपमाम् ।
आनयिष्यामि विक्रम्य सहायस्तत्र मे भव ॥ १३
त्वया ह्यहं सहायेन पार्श्वस्थेन महाबल ।
भ्रातृभिश्च सुरान्युद्धे समग्रान्नाभिचिन्तये ॥ १४ C 3 40 21 B 3 36 15 L 3 39 57

649* नानाप्रहरणोपेता खरप्रमुखराक्षसा ।
[Dt1 D6 नानाशस्त्रप्रहरणा (for the prior half)],

while D5 ins

650* जनस्थान वसन्ती च स्वसा मे भीमविक्रमा ।
पराजिताथ रामेण स्वसा मम विरूपिता ।
कर्णनासापहृता च शूर्पणख्या स्वसुर्मम ।

7 D1 om 7 (cf v l. 5) —a) Ñ1 तत (for तेन) —b) B2 (marg also as in text) सर्वे ते (for रामेण) —Dg1 reads 7cd in marg —c) B1 नानुक्त्वा, Dg1 Dt1 Dm1 D6 अनुक्ता (sic) (for अनुक्त्वा) Ś1 D4 5 विप्रिय, G2 पौरुष, L(ed) विप्रय (for परुष) —d) T2 व्यापारिता (sic) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 4 6 7 M2 घोरराशीविषोपमैः, Ñ1 घ * * * * * पमैः (illeg)

8 D1 om 8ab (cf v l 5) —a) Ś1 D4 5 ततस्तेन, Ñ1 तानि रक्ष , Ñ2 V B1 3 4 D6 7 ततस्तानि (for चतुर्दश) D2 जनस्थाने (for सहस्राणि) —Ñ1 om 8bc —b) B1 D2 च चतुर्दश, M3 4 क्रूर(M3 भीम)कर्मणा (for उग्रतेजसाम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 D6 7 राक्षसानां चतुर्दश, D2 सहस्राणि चतुर्दश —c) Dt1 Dm1 D4 5 G1 M1 दीप्तैर् (for तीक्ष्णैर्). Ñ2 V B1 3 4 D6 7 M2 जनस्थाने (for शरैस्तीक्ष्णैर्)

9 b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2-5 6 7 M2 त्रिशिरास्तथा (for च निपातित) —c) Dm1 D6 G1 (ए)व (for [अ]पि) K(ed) हतश्च त्रिशिराश्चापि —For 9cd, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2-5 6 7 M2 subst :

651* ऋषीणामभयं दत्तं कृत्वा क्षेमाश्च दण्डका ।
[cf 3 32 10cd Ñ1 illeg for ऋषीणामभय Ñ2 illeg for the post half M2 कृतक्षेमाश्च]

—V2 B1 3 4 cont

652* कुरंगाक्षनयो योऽस्मौ सुभगावाक्यकारिणा ।

10 a) V2 नियुक्त (for निरस्त) B4 Dg1 क्रोधेन (for क्रुद्धेन) —b) N2 V B1 3 4 D6 7 सहलक्ष्मण, D2 त्यक्त जीवित, D3 तीक्ष्णजीवित, T2 क्षणजीवित (for क्षीण जीवित) —c) Dg1 T2 सहर्ता, Dm1 आहर्ता (for स हन्ता) Ñ1 M2 हर (for तस्य) —d) N2 V पांस(V1 °शु)क (for पासन)

11 Dg1 reads from क्षो in a up to रत in d in marg —ab) D1 T1 2 दुःशील (for अशील) G1 क्षत्रियस् (for कर्कशस्) Ñ1 लुब्धो मूर्खस्तीक्ष्णो, V B1 3 4 मूर्खो लुब्धस्तीक्ष्णो (both by transp) (for तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धो) —Ñ2 partly illeg for cd —c) Ñ2 Dt1 D1 6 7 त्यक्त धर्मा (for °धर्मस्) Ś1 Ñ1 D4 5 M2 ह्यधर्मज्ञो, V B1 3 4 D2 त्वधर्मज्ञो, D1 ह्यधर्मात्मा (for त्वधर्मात्मा) T1 2 G2 3 M1 3 सस्वात(T2 कृत्वा) धर्ममधर्मात्मा —After 11, V2 B1 3 ins

653* तपस्वी चीरधारी च सभार्य सधनुर्धर ।

12 Ñ1 illeg for विनारण्ये सत्त्वमा —a) Dg1 T1 तेन (for येन). D1 [अ]रण्य (for °ण्ये) —b) Ñ1 Dt1 D आस्थाय (for आश्रित्य) ⊕ Ct सत्त्व स्वभेन केवलमाश्रित्य न तु धर्म ⊕ —c) Dg1 D1 T G M1 3 [अ]पहरणात्, D1 प्रहारेण (for [अ]पहारेण) D2 कर्णनासोपहरणात्, D3 कर्मणा सापराधेन

13 a) Dt1 D6 भस्य (for तस्य) D1 जनस्थाने (for °नात्) —b) D1 वैदेहीं जनकात्मजा —For 13ab, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 subst M2 ins l 2-3 only after 13ab

654* तस्य भार्या विशालाक्षी नाम्ना सीतेति विश्रुता ।
रूपयौवनसंपन्ना श्रीरपद्मेव शोभना ।
अद्य गत्वा जनस्थानाद्वामहं लोकसुन्दरीम् ।

[(l 1) Ñ2 भस्य (for तस्य) Ś1 D4 5 जनस्थाने (for विशाल(ा)क्षी) —(l 2) M2 संपन्ना (for °न्ना) Ñ2 illeg for श्रीरपद्मे Ś1 D2 श्री पद्मेव भूषिता Ñ1 नव या श्रियैवासा, V2 यौवनेनैव शोभना, D2 श्री मा पद्मे विभूषिता (sic), M2 यौवनेन निर्विष्टा (for the post half) —(l 3) Ś1 D4 5 भार्या तस्य M2 तस्य भार्या (for अद्य गत्वा) V1 जनस्थान (for °नात्) Ñ1 तस्य भार्या जनस्थाने (for the prior half)] —c) D1 आनयामि च सारीच, G2 आनयिष्याम्यविक्रम्य —d) Ś1 त्वं तु, U2 चात्र (for तत्र)

14 G2 om 14-15 D1 om 14 —a) Dm1 तु (for

G 3.40.22 B 3.36.15 L 3.39.58

तत्महाय्यो भव त्वं मे समर्थो ह्यसि राक्षस ।
वीर्ये युद्धे च दर्पे च न ह्यस्ति मत्समस्तव ॥ १५
एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्समीपं निशाचर ।
शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ॥ १६
सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥ १७
त्वां तु निःसंशयं सीता दृष्ट्वा तु मृगरूपिणम् ।
गृह्यतामिति भर्तारं लक्ष्मणं चाभिधास्यति ॥ १८
ततस्तयोरपाये तु शून्ये सीतां यथासुखम् ।
निराबाधो हरिष्यामि राहुश्चन्द्रप्रभामिव ॥ १९

हि) Dg1 सनाथेन (for सहायेन) —ᵇ) Ś1 D2.3 निशाचर (for महाबल) —ᶜ) M2 सेंद्रानपि (for भ्रातृभिश्च) Dg1 Dt1 D4 T3 सर्वान् (for युद्धे) —ᵈ) D4 G1 समास (sic) (for समग्रान्) Dg1 [अ]तिचिंतये, Cm g as in text (for [अ]भिचिन्तये) Dt1 D6 नाहमत्रानुचिंतये —For 14ᶜᵈ Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 subst

655* सन्द्रानपि सुरान्युद्धे समेतान्न विचिन्तये ।

[Ñ1 illeg for से द्रानपि Ś1 D2.3 सत्ये, V सर्वान् (for सुद्र) V3 B1.3 समतान्, B4 समस्तान् (for समेतान्) Ś1 D2.3 न चित(Ś1 (s)तुवच)यितुमुत्सहे, Ñ1 समस्तानभिचिंतये V1 युद्धे न चिंतयो गम(sic) B3 मानावज्ञ चिंतये (for the post half)]

15 G3 om 15 (cf v l 14) Ś1 om 15ᵃᵇ —ᵇ) Ñ2 V B1.4 D5.7 [s]सि हि (by transp) (for ह्यसि) —ᶜ) D4 T3 वीर्ये (for वीर्य) D1 बुद्धौ (for युद्धे) Ś1 D2.3 बुद्धौ च धर्मे, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 शौर्ये च बुद्धौ (B1.3 युद्धे) M2.3 दर्पे च युद्धे (by transp) (for युद्धे च दर्प) Ñ1 युद्धे वीर्येण दर्पेण —ᵈ) Ś1 नेहास्ति, Ñ1 न चास्ति, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नैवास्ति (for न ह्यस्ति) V1 Dg1 सदृश (for °सम) —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G1.3 M ins

656* उपायज्ञो महाशूर सर्वमायाविशारद ।

[Dt1 D6 उपायज्ञा (for °ज्ञो) Dm1 D4.8 T1.2 G1 महाञ्शूर, M2.3 महाञ्शूर (for महाशूर) Dt1 महामाया (for सर्वमाया)]

16 ᵃ) Ñ2 अनुप्राप्तस् (for अहं प्राप्तस्) —ᵇ) Dm1 D8 त्वत्सकाशं (for त्वत्समीप) Ñ V B1.3.4 D5.7 त्वत्सकाशमरिंदम —After 16ᵃᵇ Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.

657* एतन्मम प्रियं तात मारीच कुरु नान्यथा ।
तपोबलस्थ नियतं जानामि त्वां महाबलम् ।
अधर्मात्त्वपायेन ततस्त्वां प्रब्रवीम्यहम् ।
यद्यपि भवता कार्यं तत्र यत्नेन मे प्रियम् ।

[(l 1) D5.7 मम (for प्रिय) Ñ2.3.4 त्वम (for प्रिय तात) Ñ2 D5 कुरु नान्यथा —(l 2) V3 illeg from त्व up to l 3 B1.3 तपोबलस्य (for °बलस्थ) —(l 3) V3 °त्वत्र तु, B1.3 सर्वं [illegible] (B3 °[illegible]) B4 °[illegible] D5.7 °[illegible] G(ed) [illegible] (for the prior half) —(l 4) V3 illeg for तत्र त Ñ2 D5.7 मत्प्रिय(D5 °य) (for मे प्रियम्)]
—ᶜ) Dg1 [illegible], D2 कर्म च (for तत्कर्म) D8 साचिव्ये (for साहाय्ये) Ñ1 Ñ1 D3 शृणु कर्म च मद्वच [illegible] Cm

तदिति भिन्न पदम्, Cg शृणु तत्कर्मेत्यत्र तदिति भिन्नपदम् ॥ —ᵈ) Ś1 D2.3 भवता, Ñ1 वदतो, M2.3 वचन (for वचनात्) —For 16ᶜᵈ Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

658* तच्छृणु त्वं महाबाहो महावीर्य वचो मम ।

[Ñ2 D5.7 तच्छृणुष्व, D1 तस्मात्त्वं (for तच्छृणु त्वं) D1 साहाय्यं कुरु मुदा (for the post half)]

17 D1 om 17-20 —ᵇ) Ś1 चितो (for चित्रो) —ᶜ) Ś1 आश्रमस्थस्य (for आश्रमे तस्य) —ᵈ) Ś1 प्रमुखं, B1.3 सम्मुखे (for प्रमुखे)

18 D1 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 D2.3 दृष्ट्वा च, Ñ V B1.3.4 D5.7 T3 G M2 त्वां हि, M1 सा त्वा (for त्वां तु) Ñ2 V B1.4 Dm1 D6.7.8 G3 दृष्ट्वा (for सीता) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D2 निशम्य, Ñ2 V3 D5.7 निरीक्ष्य, B3 D3 निशाम्य, Dm1 D8 G3 सीता च, T1 दृष्ट्वा च, G1 दृष्ट्वा सा (for दृष्ट्वा तु) —ᵈ) Dg1 D8 चाभ्यधास्यति, D3 चाभिधा स्यति

19 D1 om 19 (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 D2.3 M3 ततस्ताभ्यां प्रयाताभ्यां, Ñ1 अपयाते तयोस्तत्र, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रामे सलक्ष्मणे याते —D6 reads from शून्ये up to निराबाधो in 19ᶜ in marg —ᵇ) Ñ2 V3 B1.3.4 D5.7 सीतां शून्ये (by transp) V1 शून्ये जाते (for शून्ये सीतां) —ᶜ) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 निराबाधां, D2.4 G1 M1 °बाधं (for °बाधो) —Ś1 om (hapl) 19ᵈ-20ᶜ —ᵈ) M1 damaged for °न्द्रप्रभामिव D2.3 यथा (for इव) —After 19 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

659* अपयानेऽपि च भवान्समर्थो रघुविक्रम ।
कार्यस्य गौरवे चापि विक्रमेऽपि भवान्बली ।
जनस्थाने हता ये तु राक्षसा भीमविक्रमा ।
खरो दूषणस्त्रिशिरा भ्रातृर्थे कोऽपि तत्समम ।
त्वन्मार्गमन्वितं तस्मिन्नायये तु सलक्ष्मण ।
हतायो चापि यैंदस्या कृते शूर्पणखाप्रिये ।

[(l 1) D7 अपयाने (for °ने) V3 हि (for च) —(l 2) V1 B3.4 विक्रमे च, G(ed) विक्रम (for विक्रमेऽपि) B1 बले, B3 त्वं (for बली) —(l 3) B1.3 च (for तु) Ñ2 reads विक्रमा in marg —(l 4) V1 दूषणो [illegible] त्रिशिरा, B4 [illegible] (both hypm) (for the prior half) V3 B4 न (for ऽपि) V3 उपायो न त्वत्समः, B4 न [illegible] त्वत्समः, G(ed) [illegible] (for the post half) —(l 5) V3 [illegible] (hypm) B3

ततः पश्चात्सुखं रामे भार्याहरणकर्शिते ।
निरुद्वेग्नं प्रहरिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ २०

तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
शुष्कं समभवद्वक्त्रं परित्रस्तो बभूव च ॥ २१

स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
महावने रामपराक्रमज्ञः ।
कृताञ्जलिस्तत्त्वमुवाच वाक्यं
हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥ २२ G 3.40 34 H 3 36.34 L 3 39 05

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तन्मयम् (for त्वं सा°) N̈2 हि, B2 त्र, D5 7 [s]पि (for तु). G(ed) राघवे मदलक्षणे (for the post half).—(l. 6) N̈2 D7 नैव, V1 च (subm), D5 om (for चापि)]

20 D1 om 20 (cf v l 17) Ś1 om 20^abc (cf v l 19) —^a) N̈ V B1 3 4 D5 7 हतोनारि (for तत पश्चात्) Dg1 T2 राम (for रामे) —^b) D3 व्यसन (for °हरण) N̈3 B1 4 दूषित, N̈2 V D5 7 दु खित, Dg1 Dt1 T3 कर्षित (for °कर्शिते) —^c) N̈1 Dm1 D2 3 T1 2 G M1 2 Cg विशल्य (for निरुद्वेग्नं) V2 निहनिष्यामि, G(ed) निहनिष्यामि (for प्रहरिष्यामि) —^d) D1 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन) D6 राहुश्चन्द्रप्रभामिव (=19^d) —After 20 N̈2 V B1 3 4 D5 7 ins

660* पुनःप्रिय मे कुरु याच्यमानो
न मे सहायोऽसि भवद्विधिष्ट ।
कार्यं च काल च समीक्ष्य बुद्ध्या
सर्वानुपायान्विदधासि नित्यम् ।

[(l. 1) N̈2 D5 7 एव (for पुनः).—(l 2) V नान्य (for न मे). N̈2 [s]पि (for ऽसि) V भवान् (for भवद्).—(l 3) V1 अनर्थेऽर्थे च (sic) (for कार्यं च कालं च)—(l 4) N̈2 V2 B2 D5 7 सर्वास्तथार्थान्, B3 सर्वात्मना त्व (for सर्वानुपायान्)]

21 N̈2 V B1 3 4 D5 7 om 21.—^a) N̈1 G2 तस्माद् (for तस्य) —^b) Ś1 D2 3 मारीचस्त्वागमद्भय, N̈1 मारीचश्च रक्षस.—^c) D2 परिभवद् (for सम°) Ś1 N̈1 D2 3 शुष्कमासीच्च (N̈1 °सी[च्च]द्व°), Dt परिशुष्कं मुखं चासीद् —^d) Ś1 D2 3 स, N̈1 Dm1 D6 T2 G1 2 M ह, T1 G3 तु (for च) D1 वदनश्च मुहुर्मुहुः —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D2 6 S ins

661* ओष्ठौ परिलिहञ्छुष्कौ नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मृतभूत इवार्तस्तु रावणं समुदैक्षत ।

[(l. 1) G1 damaged for च्छुष्कौ नेत्रै ... Cv नेत्रै नेत्रयाशेऽन्यथा बहुवचन न घटते ...]

while D1 ins

662* पर्वेन महता यस्यां मूर्छा चावर्तं भूयसी ।
मुहूर्तं लब्धसंज्ञश्च रावणं वाक्यमब्रवीत् ।
रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रास संजनयन्त्यपि ।

[For l 3 and 4 cf 3 37 18]

22 ^a) Dt1 राक्षस, Dm1 D6 G1 M3 राक्षसम् (G3 M2 °स) (for रावण) Ś1 Dt1 D2-4 6 G M त्रस्त (for त्रस्त) D1 त्रासविषण्णचेता.—^b) D1 महावपा (for °वने) —^c) Ś1 D1 3 काले, D3 श्लोक (for वाक्य) —^d) D6 भ र्तुर्, D7 कर्तुं (for तस्मै) Ś1 भर्तुश्च तथात्मनश्च, D1 तस्यात्महितं तथैव (for तस्मै हितमात्मनश्च) —For 22 N̈ V B1 3 4 D5 7 subst

663* स रामवीर्यं श्रुतवा विचेतनो
महाहवे रावणवाक्यचोदित ।
कृताञ्जलिर्वाक्यमुवाच रावण
हितं च युक्तं परमात्मनो वच ।

[(l 1) B1 वीर्यभयाद्, B3 वीर्यकृतया N̈1 विचिन्तयन् (for विचेतनो) —(l 2) N̈1 महावने, D5 °वने (for °हवे), B3 4 रामपराक्रमं पुन (for रावणवाक्यचोदित) —(l 3) N̈1 तत्त्वम् (for वाक्यम्) —(l 4) N̈1 परं च यद्, V2 B3 परमात्मनो B1 च परात्मनो, B4 (marg also च परा°) च यत्तात्मनो (for परमात्मनो)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 N̈2 V B1 3 4 D2 3 5 7 रावणवाक्य, N̈1 मारीचसमागम, D1 रावणपवाद.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 N̈1 B1 3 D2 om, N̈2 D5 7 41 V1 40 V2 42, B4 43, Dg1 Dt1 Dm1 D3-6 T G M2 36, D1 38, D3 44, M1 3 37.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

G. 3.40.22 B. 3.38.15 L. 3.39.58 तत्सहायो भव त्वं मे समर्थो ह्यसि राक्षस ।
वीर्ये युद्धे च दर्पे च न ह्यस्ति सदृशस्तव ॥ १५
एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्समीपं निशाचर ।
शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ॥ १६
सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥ १७
त्वां तु निःसंशयं सीता दृष्ट्वा तु मृगरूपिणम् ।
गृह्यतामिति भर्तारं लक्ष्मणं चाभिधास्यति ॥ १८
ततस्तयोरपाये तु शून्ये सीतां यथासुखम् ।
निराबाधो हरिष्यामि राहुश्चन्द्रप्रभामिव ॥ १९

हि] Dg1 सनाथेन (for सहायेन) —b) Ś1 D2.3 निशाचर (for महाबल) —c) M2 सैंग्रामपि (for भ्रातृभिश्च). Dg1 Dt1 D4 T2 सर्वान् (for युद्धे). —d) D4 G1 समाम (sic) (for समग्रान्) Dg1 [अ]तिचिंतये, Corig as in text (for [अ]भिचिन्तये). Dt1 D4 नाहमत्रानुचिंतये. —For 14cd, Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.5.7 subst. ·

655* संग्रामेपि सुरान्युद्धे समेतान्न विचिन्तये ।

[Ñ1 illeg. for संग्रामेपि Ś1 D2.3 सत्ये, V सर्वान् (for युद्ध) V2 B1.3 समवान्, B4 रामस्थान् (for समेतान्). Ś1 D2.3 न चिंता(Ś1 [ऽ]नुवच)पिवुधल्पदे, Ñ1 सुगनानामिचिंतये, V1 युद्धे न चिंतयो मम(sic), B2 समनाथेव चिंतये (for the post half).]

15 G2 om 15 (cf v l 14) Ś1 om. 15ab —b) N2 V B1.4 D5.7 [ऽ]सि हि (by transp) (for ह्यसि) —c) D4 T2 वीर्य॰ (for वीर्ये) D1 युद्धौ (for युद्धे) Ś1 D2.3 युद्धे च धर्मे, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वीर्ये च युद्धौ (B1.3 युद्धे), M2.3 दर्पे च युद्धे (by transp) (for युद्धे च दर्पे) Ñ2 युद्धश वीर्येण दर्पेण —d) Ś1 नेहास्ति; Ñ1 न चास्ति, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वास्ति (for न ह्यस्ति) V1 Dg1 सदृश (for °शस्) — After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.7 T G1.2 M ins.

656* उपायज्ञो महाशूर, सर्वमायाविशारद ।

[Dt1 D4 उपायज्ञो (for °ज्ञ) Dm1 D4.6 T1.2 G1 महाशूर, M2.3 महासुर (for महाशूर) Dt1 महामाया (for सर्वमाया-)]

16 a) Ñ2 अनुप्राप्तस्त (for अहं प्राप्तस्) —b) Dm1 D4 राक्षसाहा (for त्वत्समीप) Ñ V B2.4 D5.7 त्वत्सकाशम-रिंदम. —After 16ab, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

657* एतन्मम प्रिय तात मारीच कुरु नान्यथा ।
तपोबलस्थं विपुल जानामि त्वा महाबलम् ।
अर्थगौरवयुक्तेन यतस्त्वां प्रब्रवीम्यहम् ।
यथापि भवता कार्यं तत्र यातेन मे प्रियम् ।

[(l. 1) D5.7 मम (for प्रिय) Ñ2 B3 तात (for प्रिय तात) Ñ2 D7 कुरु नान्यथा —(l 2) V2 illeg from तप up to l. 3 B1.3 तपोवनस्थ (for °बलस्थं) —(l. 3) V1 °बल तु, B1.3 मर्थ गौरवयुक्तम्(B3 °वरेन) B4 °वेन, D5.7 °वदेन; G(ed.) °गौरवयुक्तम् (for the prior half). —(l 4) Ñ2 illeg for तत्र या Ñ2 D5.7 नकश्चन (D5 °न) (for मे प्रियम्)]

—c) Dg1 तत्कार्यं ; D1 कर्म च (for तत्कर्म) D1 साचिव्ये (for साहाय्ये) Ś1 Ñ1 D2 शृणु कर्म च साहाय्य * C13 तदिति भिन्न पदम् ; Cg. शृणु तत्कर्मेत्यत्र तदिति भिन्नपदम्. ॐ —d) Ś1 D2.3 भवता; Ñ1 यद्गतो; M2.3 वचनं (for वचनात्). —For 16cd, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst. ·

658* तच्छृणु त्वं महाबाहो महावीर्यं वचो मम ।

[Ñ2 D5.7 तच्छृणुष्व, D1 तस्माच्च त्व (for तच्छृणु त्व). D7 साहाय्य कुरु सुव्रत (for the post. half).]

17 D1 om. 17–20 —b) Ś1 चित्रे (for चित्रो). —c) Ś1 आश्रमस्थस्य (for आश्रमे तस्य). —d) Ś1 प्रमुखं; B2.3 संमुखे (for प्रमुखे)

18 D1 om 18 (cf. v l. 17). —a) Ś1 D2.3 त्वां च; Ñ V B1.3.4 D5.6 T2 G M2 त्वां हि; M1 सा त्वा (for त्वां तु). Ñ2 V B1.4 Dm1 D2.7.8 G2 दृष्ट्वा (for सीता). —b) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D2 निशम्य; Ñ2 V2 D5.7 निरीक्ष्य; B3 D2 निशाम्य, Dm1 D6 G2 सीता च; T1 दृष्ट्वा च; G2 दृष्ट्वा सा (for दृष्ट्वा तु) —d) Dg1 D2 चाभ्यभास्यति; D6 चाभिधास्यति.

19 D1 om. 19 (cf. v.l. 17). —a) Ś1 D2.3 M2 ततस्ताभ्या प्रयाताभ्यां; Ñ1 अपयाते ययोस्तत्र; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रामे सलक्ष्मणे याते —D6 reads from शून्ये up to निराबाधो in 19a in marg. —b) Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 सीतां शून्ये (by transp), V1 शून्ये जाते (for शून्ये सीतां). —c) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 निरालंबा, D2.4 G1 M1 °बाध (for °बाधो). —Ś1 om. (hapl.) 19d–20a. —d) M1 damaged for न्द्रप्रभामि. D2.3 यथा (for इव). —After 19, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

659* अपयातेऽपि च भवान्समर्थो लघुविक्रमः ।
कार्यस्य गौरवे चापि विक्रमेऽपि भवान्बली ।
जनस्थाने हता ये तु राक्षसा भीमविक्रमाः ।
खरो दूषणत्रिशिरा भवांश्चैकोऽपि तत्समः ।
त्वन्मार्गमन्विते तस्मिन्राघवे तु सलक्ष्मणे ।
हतायां चापि वैदेह्या कृते शूर्पणखाप्रिये ।

[(l. 1) D7 अपयाते (for °ते). V1 हि (for च). —(l. 2) V1 B2.4 विक्रमे च, G(ed.) विक्रमेण (for विक्रमेऽपि). B1 बले, B3 बले (for बली). —(l. 3) B1.3 न (for तु). Ñ2 reads विक्रमा in marg. —(l. 4) V2 दूषणेन त्रिशिरा; B4 खरदूषणत्रिशिरसो (both hypm.) (for the prior half). V2 B2 न (for ऽपि). V1 त्वमेको न त्वत्समः, B4 न त्वमेकोऽपि त्वत्सम, G(ed.) त्वेषां चैको न ते सम (for the post half). —(l. 5) V1 त्वयि मार्गम् (hypm.), B2

ततः पश्चात्सुखं रामे भार्याहरणकर्शिते ।
विस्रब्धं प्रहरिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ २०

तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
शुष्कं समभवद्वक्त्रं परित्रस्तो बभूव च ॥ २१

स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
महावने रामपराक्रमज्ञः ।
कृताञ्जलिस्तथ्यमुवाच वाक्यं
हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥ २२   G. 3. 40. 34 B. 3. 36. 24 L. 3. 39. 65

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तन्मार्गेन् (for तन्मा°). Ñ2 हि; B1 नु; D5.7 [ऽ]पि (for तु). G(ed.) राज्ञो सुहृत्स्वयं (for the post. half). —(l. 6) Ñ2 D7 चैव; V1 च (subm.); D5 om. (for चापि).]

20 D1 om. 20 (cf. v.l. 17). Ś1 om. 20^{abc} (cf. v.l. 19). —^{a}) Ñ V B1.3.4 D5.7 हर्तास्मि (for ततः पश्चात्). Dg1 T3 रामे (for रामे). —^{b}) D2 -व्यसन- (for -हरण-). Ñ1 B1.4 -दूषिते; Ñ2 V D5.7 -दुःखिते; Dg1 Dt1 T2 -कर्शितं (for -कर्शिते). —^{c}) Ñ1 Dm1 D2.8 T1.2 G M2.3 Cg विस्रब्धः (for विस्रब्धं). V2 निहनिष्यामि; G(ed.) विहरिष्यामि (for प्रहरिष्यामि). —^{d}) D1 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन). D6 राहुर्चन्द्रमसामिव (= 19^{d}). —After 20, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.:

660* पुनश्चिरं मे कुरु याच्यमानो
न मे सहायोऽस्ति भवद्विशिष्टः ।
कार्यं च कालं च समीक्ष्य बुद्ध्या
सर्वानुपायान्विदधासि नित्यम् ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 एवं (for एतत्). —(l. 2) V नान्यः (for न मे). Ñ2 [ऽ]पि (for ऽस्ति). V महान् (for भवद्). —(l. 3) V1 अमर्षतां च (sic) (for कार्यं च कालं च). —(l. 4) Ñ2 V2 B3 D5.7 सर्वत्रियासितं; B1 सर्वकार्य तं (for सर्वानुपायान्).]

21 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 om. 21. —^{a}) Ñ1 G2 तस्माद् (for तस्य). —^{b}) Ś1 D2.8 मारीचस्यागमद्भयं; Ñ1 मारीच** रक्षसः. —^{c}) D6 परिभवद् (for सम°). Ś1 Ñ1 D2.8 शुष्कमासीच्च (Ñ1 °सी**)द्वनं; D1 परिशुष्कं मुखं चासीद्. —^{d}) Ś1 D2.8 सः; Ñ1 Dm1 D6 T3 G1.3 M हु; T1 G2 ह्य (for च). D1 उद्वेगश्च मुहुर्मुहुः. —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8.9 S ins.:

661* ओष्ठौ परिलिहञ्शुष्कौ नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मृतभूत इवार्तस्तु रावणं समुदैक्षत ।

[(l. 1) G1 damaged for -शुष्कौ नेत्रै(. ⊛ Cv : नेत्रैः नेत्राभ्याम् । अन्यथा बहुवचनं न घटते. ⊛],

while D1 ins.:

662* पंचत्व महता वक्त्रौ मूर्छां यातवे भूयसी ।
मुहूर्तं लब्धसंज्ञश्च रावणं वाक्यमब्रवीत् ।
रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं संजनयन्त्यमी ।
[For l. 3 and 4, cf. 3.37.18.]

22 ^{a}) Dt1 राक्षसं; Dm1 D6 G2 M2 राक्षसस्(G2 M2 °सं) (for रावणं). Ś1 Dt1 D2-4.8 G M त्रस्त (for त्रस्त-). D1 त्रासत्रिपन्नचेता. —^{b}) D1 महावत (for °वने). —^{c}) Ś1 D1.2 कालेः; D3 क्रोधे (for वाक्यं). —^{d}) D2 भर्तुर; D3 कर्तुं (for तस्मै). Ś1 भर्तुश्च तथात्मनश्च; D1 तदथात्महितं वचैव (for तस्मै हितमात्मनश्च). —For 22, Ñ V B1.3.4 D5.7 subst.:

663* स रामवीर्यश्रुतया विचेतनो
महाद्युते रावणवाक्यचोदितः ।
कृताञ्जलिश्चेदमुवाच रावणं
हितं च युक्तं परमार्थतो वचः ।

[(l. 1) B1 -वीर्यभयाद्; B3 -वीर्यकृतया. Ñ1 विचित्य तत् (for विचेतनो). —(l. 2) Ñ1 महावने; D5 °वने (for °द्युते). B3.4 रामपराक्रितः पुरा (for रावणवाक्यचोदितः). —(l. 3) Ñ1 तत्त्वम् (for चेदम्). —(l. 4) Ñ1 परं च यत्; V2 B3 परमर्थितो; B1 च पराक्रमो; B4 (marg. also च पराक्रमो) च यथार्थितो (for परमार्थतो).]

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D2.3.5.7 रावणवाक्यं; Ñ1 मारीचसमागमः; D1 रावणसंवादः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om.; Ñ2 D5.7 41; V1 40; V2 42; B4 43; Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1 36; D1 38; D3 44; M2.3 37. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३५

G 3 41 1 B 3 37 1 L 3 40 1 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्य वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो मारीचो राक्षसेश्वरम् ॥ १
सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ २
न नूनं बुध्यसे रामं महावीर्यं गुणोन्नतम् ।
अयुक्तचारश्चपलो महेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३
अपि स्वस्ति भवेत्तात सर्वेषां भुवि रक्षसाम् ।
अपि रामो न संक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ ४
अपि ते जीवितान्ताय नोत्पन्ना जनकात्मजा ।
अपि सीतानिमित्तं च न भवेद्व्यसनं महत् ॥ ५

35

D3 begins with ॐ. T3 with इति श्रीरामचन्द्राय नमः. M1 with श्रीरामाय नमः.

1 G(ed.) om. 1. —c) Dt1 D2.6 महातेजा (for °प्राज्ञो). —d) D4 राक्षसेश्वर. —For 1, Ś1 Ñ V B2.3 D1-3.5.7 subst.:

664* एवमुक्तस्तु मारीचो दशग्रीवेण रक्षसा ।
उद्भ्रान्तनयन स्तब्ध प्रत्युवाच कृताञ्जलि ।

[(L. 1) D1 उक्तस्तु. Ś1 राक्षस (for रक्षसा). D5 राजा राक्षसेश्वर (for the post. half). —(L. 2) Ñ1 गुरुः, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्रह्व, D3 प्रह्व (for स्तब्ध). Ś1 D2.3 प्राञ्जलिराक्षसमब्रवीत् (for the post. half). D1 पुनरेव मनो वाक्य मुखन पर्युषत]

2 =(Vulg.) 6.16.21. Mbh (var.) 5.37.14. —a) Ś1 D2.3 वै महाराज, T3 पुरुषा लोके, (for पुरुषा राजन्). —b) Ś1 L3 पुरुषाः, D3 मनुष्याः, G3 सततं (for सततं). D5 प्रियदर्शनाः. —c) Ś1 तु, Ñ2 V3 B3 D1.3.7 T2 G M C8 तु (for च). D5 [अ] पथ्यस्य (sic) (for पथ्यस्य). ⊕ Cr. k. t. अपि तु अप्रियस्यापि तत्कालअप्रियतया मनायमानस्यापि कालान्तरे पथ्यस्य ... —d) D6 C1 श्रोतृ (for श्रोता). Ñ2 D1 [अ] पि, V1 D3 तु (for च). —After 2, V2 B4 ins.:

665* यत्तु संचिन्त्य तपसा राघवाधम चोदित ।
यत्र युक्तमुपचक्राम कारणं नैर्ऋतेश्वरम् ।

[(L. 1) V3 मनसा (for तपसा). V3 (illeg.) (for the post. half).]

3 a) Ś1 Ñ V B2.3.4 D2.3.5.7 G2 M1.2 नूनं न (by transp.). M1 ननु त्वं (for न नूनं). D1 बुध्यसे, D2 बुध्यसे (for बुध्यसे). M2 राजन् (for रामं). —b) Dg1 Dt1 D2.3 T3 महावीर्यं, Ś1 G2 °वीर्यं (for °वार्यं). Dg1 Ck गुणान्वित, D5 महाबलः T1 वरः M3 गुणाकर (for गुणोन्नतम्). Ś1 Ñ V1 B2.3 D2.3.5.7 यथा वार्ये (Ñ1 रामं) यथा बलं V2 यथा वार्यं महाबलं, B3 महावीर्यं यथा बलं, L(ed.) यथा रामो महाबल. —c) Ś1 D1-3 अयुक्तचार, Dg1 अयुक्तश्चार (for °क्तचार). V1 च बले (for चपलो). V1 अयुक्ताचारकुशलो —d) Ś1 B1 D3 -वरुणोपम (for °पमम्). —After 3, N1 V B1.3.4 D5.7 ins.:

666* रामेण यद्राक्षसेन्द्र वर्धते तव विग्रह ।
सर्वं राक्षसलोक हि विद्धि नष्टं सरावण ।

[(L. 1) V B2 यद् (for यद्). B4 यद्राक्षसेन्द्र रामेण (for the prior half). —(L. 2) V3 D5 मत (for सर्वं). B3 सैन्य. D3 लोके (for लोक). B2 विनष्ट विद्धि तेन ते (for the post. half)]

4 b) Dt1 Dm1 D2.3 Ct अपि (for भुवि). B1 D3 G2 सर्वेषां रक्षसा भुवि. ⊕ Cg. रक्षसा सर्वेषामपि स्वस्ति भवदपि। भावी वा? ⊕ V3 repeats 4cd after 5ab. —c) V1 [अ]थ, M2 (before corr.) स (for न). Ś1 D3 रावण (for रामो न). V3 भवत्क्रुद्ध (both times) (for संक्रुद्ध). —d) Dg1 Dt1 D3 T3 Cm लोकानराक्षसान्, Ct लोकमराक्षस (as in text). —After 4, Ñ2 M3 ins.:

667* पौरुषेण विहीनस्त्वमासादयितुमिच्छसि ।

[M3 नाम्यादयितुम्]

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.:

668* अल्पवीर्यो महावीर्यं तु दुर्बलः पौरुषम् ।
राम त समरे मोहात्त्वस्त्व योधितुमिच्छसि ।

[(L. 1) B2.3 अपि (for अल्प). —(L. 2) G(ed.) त्व (for त). V1 बल, D3 रण (for समरे). B3 वसतमिच्छ? दुनर, G(ed.) आसादयितुमिच्छसि (for the post. half)]

5 a) D1 अपि जीवितनाशाय. —b) N1 D3 (with hiatus) उत्पन्ना. V3 D2.6.1 चोत्पन्ना (for नोत्पन्ना). —After 5ab V3 repeats 4cd. —c) Ś1 Ñ V Dm1 D2-5.7 T3 G M निमित्त त, B1.3.4 D1 निमित्तं (B3.4 °त्त च) (for निमित्तं च). —d) Ś1 D2.3 न भविता Ñ1 भविता, D3 नो भवेद् (for न भवेद्). T1 मम (for महत्). —After 5, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.:

669* अपि ते स्वस्ति बन्धाय अपि स्वस्ति सुभाय ते ।
अपि त्वां विपुला लक्ष्मीर्न जह्यादकृतानुज ।

[(L. 1) Note hiatus between the two halves. V3 illeg. from first स्वस्ति up to सुभाय in the post. half. Ñ2 V1 B2 D3.7 शुभाय (for सुभाय). —(L. 2) V3 illeg. for न जह्यात]

अपि स्वामीश्वरं प्राप्य कामवृत्तं निरङ्कुशम् ।
न विनश्येत्पुरी लङ्का त्वया सह सराक्षसा ॥ ६
त्वद्विधः कामवृत्तो हि दुःशीलः पापमन्त्रितः ।
आत्मानं स्वजनं राष्ट्रं स राजा हन्ति दुर्मतिः ॥ ७
न च पित्रा परित्यक्तो नामर्यादः कथंचन ।
न लुब्धो न च दुःशीलो न च क्षत्रियपांसनः ॥ ८
न च धर्मगुणैर्हीनः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
न च तीक्ष्णो हि भूतानां सर्वेषां च हिते रतः ॥ ९
वञ्चितं पितरं दृष्ट्वा कैकेय्या सत्यवादिनम् ।
करिष्यामीति धर्मात्मा ततः प्रव्रजितो वनम् ॥ १०
कैकेय्याः प्रियकामार्थं पितुर्दशरथस्य च ।
हित्वा राज्यं च भोगांश्च प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ११
न रामः कर्कशस्तात नाविद्वान्नाजितेन्द्रियः ।
अनृतं न श्रुतं चैव नैव त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२

G 3 41.13
B 3 3 12
L 3 40 13

6 ᵃ) Ñ1 D1 M3 इदश (for ईश्वर) —ᵇ) V1 अस वृत्त (for कामवृत्त) —ᶜ) Ś1 मा विनश्येत्, D1 भविनेष (for न विनश्येत्) —ᵈ) D4 मारीचन (for त्वया सह) —After 6 Ś1 D1-3 ins

670* अपि स्वस्ति भवचार सर्वथा न क्षपाचर ।
यथा स्व कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रिय ।

[Ś1 om l 1 —(l 1) L(cd) च (for न) D1 भवेश्च क्षणदाचर (for the prior half)]

while Ñ2 V3 B1-4 D3 7 ins

671* स वृते पापनिर्वृत्तेर्दुष्टशीलैर्दुरात्मभि ।
मा मैव स्वजन राजन्स्वराष्ट्र हन्तुमर्हसि ।

[(l 1) B4 व मृट (for स वृट) —(l 2) V2 B4 स्वराष्ट्र (for म°)]

7 ᵃᵇ) D11 त्वद्विध, D2 त्वादृश (for त्वद्विध) D4 पापवृत्तो (for काम°) Ñ1 पापमवित्, Dm1 D6 T2 G2.3 M1 °मन्त्रित, D4 कामयन्त्रित (for पापमन्त्रित) Ś1 D4.5 पापवृत्तो हि दुःशील (Ś1 बहि शील) पापमत्री नराधिप, Ñ2 V B1-4 D3 7 दुःशीलस्त्वद्विध पाप कामवृत्तोजितेन्द्रिय —Dm1 om 7ᶜ-8ᵇ —ᶜ) V1 सधन, V2 सजन (for स्वजन) Ś1 D4.5 हति, Ñ V B1-4 D3 7 राजा (for राष्ट्र) —ᵈ) D4 om स (subm) D6 दस (sic) Ś1 प्रजा हति सुदुर्मति, Ñ2 V B1-4 D3 7 हति राष्ट्र च (V सु) दुर्मति, D4.5 प्रजा राष्ट्र सु(D5 च)दुर्मति —After 7 Ñ2 V B1(l 1 only) 3.4 D3 7 ins

672* ये च पूर्व त्वया प्रोक्ता गेषा रामस्य धीमत ।
दु श्रुत तत्र तद्वक्ष स महात्मा महायशा ।

[(l 2) V3 illeg from श्रुत up to 8ᵃᵇ]

8 D1 om 8ᵃᵇ (cf v l 7) V3 illeg for 8ᵃᵇ (cf v l 672*) —ᵃ) Ś1 स (for न) Ś1 D4.5 हि, Ñ V1 B1-4 Dm1 D3 6 7 8 T1 2 G M1 स (for च) M1 om 8ᵇᶜ —ᵇ) D2 रामस्त्र (for नामर्याद) V1 कदाचन Ś1 रामश्चात्र कथ भवत् —After 8ᵃᵇ Ñ2 V B1-4 D3 7 ins

673* प्रजा न विमनास्तस्य न तस्य विमुखा द्विजा ।
निर्मर्याद स नो वीरो न हानी राजलक्षणे ।

[(l 1) Ñ2 D3 7 विमवे स्पृहा (for विमुखा द्विजा) —(l 2) B4 हनो (sic) (for स नो) Ñ2 B1 4 D3 7 वीरा (for वीरो)]

V3 illeg for 8ᶜᵈ —ᶜ) Ñ V1 B1-4 D3 7 पापो (for लुब्धो) Ś1 D2 3 नापि (D5 °पि) (for न च) —ᵈ) Ś1 D4.5 नापि (Ś1 °पि) (for न च) Ñ2 V1 Dg1 -पातन (V1 °द्रु)क, B -पासन (for -पांसन) —After 8 Ñ2 V B1 3 (followed by 6, 6*) 4 D3 7 read 12

9 Dg1 reads 9ᵃᵇ in marg —ᵃ) Ñ V2 B4 D3 7 न स, V1 न वा (for न च) Ś1 धर्मैर्, T2 मनुर् (for धर्म) D1 तथा धर्मगुणोपेत —ᵇ) Ñ B1-4 G M Cg -(आ)नन्दि (for (आ नन्द) —ᶜ) V1 om (subm) B1-4 D3 7 न (for हि) Ś1 D2 स तीक्ष्णश्च न भूतानां, Ñ1 Dm1 D6 T1 2 G M न(V2 स) तीक्ष्णो न च भूताना D1 न तीक्ष्ण सर्वभूताना, D3 न स तीक्ष्णश्च भूताना —ᵈ) D11 D6 T1 सर्वभूत (for सर्वथा च) D4 G1 2 M3 (अ)हित रत V2 V B1-4 D3 7 सर्वेषामहित रत —After 9 Ñ1 B1-4 D3 7 ins

674* एत दोषा न रामस्य अनृत तत्र भाषितम् ।
दु श्रुत च त्वया वीर रामो हि गुणवत्तर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) B4 वक्तव्य (for गुण°)]

10 ᵃ) T2 वञ्चित Ś1 D4.5 स वा, Ñ V1 B1-4 D3 7 M2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —ᵈ) B1 यत, Cg वात (for तत) B4 Dg1 Dm1 D4 T G प्रव्रजितो @ Cvp पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्रजितो वनमिति च पाठ @—After 10 Dg1 T2 ins

675* पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्रजितो वनम् ।

11 Ś1 reads 11 in marg —ᵇ) D11 om च (subm) D4 T1 G1 M3 भोग (for भोगांश्च) —ᵈ) Ñ2 V2 B1-4 D3 4 6 7 M2 दण्डक वन

12 Ñ2 V B1-4 D3 7 read 12 after 8 V2 illeg for 12ᵃᵇ —ᵃ) Dg1 T2 रावण (for तात) —ᶜ) Dm1 D4 T1 दुष्कृत, D2 दु श्रव, T1 G1 M1.2 Cg k दु श्रुत (for न श्रुत) D11 चैव, M1.3 वाक्य (for चैव) Ś1 Ñ V2 B1-4

G 3 41 18 B 3 37 13 L 3 40 14 रामो विग्रहवान्धर्मः साधुः सत्यपराक्रमः ।
राजा सर्वस्य लोकस्य देवानामिव वासवः ॥ १३
कथं त्वं तस्य वैदेहीं रक्षितां स्वेन तेजसा ।
इच्छसि प्रसभं हर्तुं प्रभामिव विवस्वतः ॥ १४
शरार्चिषमनाधृष्यं चापखड्गेन्धनं रणे ।
रामाग्निं सहसा दीप्तं न प्रवेष्टुं त्वमर्हसि ॥ १५
धनुर्व्यादितदीप्तास्यं शरार्चिषममर्षणम् ।
चापबाणधरं वीरं शत्रुसेनापहारिणम् ॥ १६
राज्यं सुखं च संत्यज्य जीवितं चेष्टमात्मनः ।
नात्यासादयितुं तात रामान्तकमिहार्हसि ॥ १७

D₂ ₅ ₇ T₂ मनृत तु श्रु(T₂ °श्रु)त त्वेतद्(Ś₁ Ñ₁ D₂ चापि, T₃ चापि) D₁ मनृत तु श्रुत वा ते —ᵈ) Ñ₁ किमिद, Dt₁ * * त्वं (missing) D₁ ₃ ₈ T₃ G₃ M₁ Cr k t नैव त्वं, G₂ नेच्छेय (for नैव त्वं) Dm₁ कर्तुम् (for वक्तुम्) Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ वचन वद(B₁ मम) राक्षस, D₄ T₂ नैव वक्तु त्वमर्हसि —After 12 Ś₁ reads 16ᵃᵇ —After 12 B₂ ins while V₃ ins before 12ᶜᵈ

676* न दुर्भगश्च्युतश्चैव नातपस्वी धनुर्धरः ।

[V₃ illeg up to नातपस्वी]

13 Dt₁ om 13 —ᵃ) Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ Dm₁ D₃ ₅ ₇ ₈ T₂ G M transp रामो and धर्मं D₁ धर्मो विग्रहवानेव M₂ reads ᵇ in marg —ᵇ) Ñ₁ तथा, D₄ G₁ M₃ रणे (for साधु) Ś₁ Ñ₂ B₁ D₂ ₃ प्रतिश्रय , V B₁ प्रतिश्रुव , B₄ D₅ ₃ परिश्रय (for -पराक्रम) —After 13ᵃᵇ, Ñ₂ V B₂ ₃ ₄ D₁ ₇ ins

677* मधुर शीलसम्पन्नो मध्यस्थो न च गर्वित ।
गुणैरुपचित सर्वै सर्वदोषविवर्जित ।

[(l 1) Ñ₂ D₆ ₇ गम्यभो(D₆ °गो)नवम पितु (for the post half) —(l 2) Ñ₂ V उपचितै (for °त) V₁ सवदोषैर्विवर्जितै V₃ illeg (for the post half)]

—ᶜ) B₂ च सर्वे (for सर्वस्य) Ś₁ सर्वस्य लोकाना (sic) —ᵈ) T₁ ₃ देवाना मघवानिव —After 13 Ś₁ reads 15ᶜᵈ

14 ᵃ) Dg₁ हि, Dt₁ Dm₁ D₃ ₈ G₃ नु, Ck च (for त्व) —ᵇ) G₁ स्वह (for स्वेन) —ᶜ) Dg₁ Dt₁ D₂ T₃ इच्छसे D₃ हतु, D₃ भोक्तु, T₂ कर्तुं (for हर्तुं) Ñ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ हर्तुमिच्छसि दुर्बुद्धे(Ñ₁ दुष्टात्मन्) —ᵈ) Ñ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ M₃ विभावसो (for विवस्वत) —After 14 Ñ V₃ B₁ ₃ ₄ D₆ ₇ M₂ ins

678* भार्यां रामस्य सदृशीं हृत्वा दशरथस्नुषाम् ।
न शक्या रक्षितुं प्राणा यद्यपि त्रिदशा यदि ।

[V₃ illeg from भार्यां in l 1 up to खड्ग in 15ᵇ —(l 1) N₁ हृत्वा त्व (for सदृशीं) N₁ वैदेहीं (hypm) N₃ तु * (illeg) (for हृत्वा] —(l 2) B₃ ₃ शक्य, D₆ शक्ष्योसि (hypm) (for शक्या) B₃ यदि (for यद्यपि) Ñ₁ यास्यसि यमसादन (for the post half)]

15 V₃ illeg up to खड्गेन्ध in ᵇ (cf v l 678*) —ᵇ) Dg₁ T₃ Cm खड्गचापघन (by transp) Ś₁ चापखड्ग धर रणे, Ñ₃ शरचापधर रणे, D₃ चापहस्त तु त रणे, G(ed) घोरचापेंधन रणे ‖ Cv शरार्चिषमित्यादि । एकान्वयरूपकम् ‖ Ś₁ reads 15ᶜᵈ after 13 —ᶜ) D₅ ₇ सुमहा (for सहसा) Dg₁ दीप्ति, G₂ क्षिप्त (for दीप्त) —After 15, Ñ₁ reads 20ᵉᶠ, repeating it in its proper place while V₁ ins l 3 6 of 681*

16 D₁ om 16-20ᵃᵇᶜᵈ V₁ om 16 Ś₁ reads 16ᵃᵇ after 12 —ᵃ) D₃ -व्यथित (for व्यादित) —Ñ₁ illeg for 16ᵇ —ᵇ) Ś₁ D₂ शरदग्नम्, D₃ ₆ G₁ M₂ शरजिह्मम् (for शरार्चिषम्) —ᶜ) Ñ₁ Dm₁ D₅ G₃ खड्ग (Ñ₁ illeg) बाण , Dg₁ T₂ ₃ G₂ M₁ ₃ चापपाश , D₅ M₃ भास्तचाप , D₄ G₁ खड्गपाश (for चापबाण) Dg₁ Dt₁ D₆ T₃ तीक्ष्ण (for वीर) Ś₁ खड्गजिह्व दुराधर्षं —ᵈ) M₂ ₃ शत्रुसैन्य (for °सेना) Ś₁ D₂ निबर्हण, G₂ प्रहारिण (for (अ)पहारिणम्) T₁ शत्रुसैन्यप्रहारिणम् —For 16ᶜᵈ D₃ subst , while D₃ ins after 16ᵃᵇ

679* आशीविषमिव क्रुद्ध न राम प्रष्टुमर्हसि ।

[D₃ स्प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

—For 16, Ñ₂ V₂ B₂ ₃ ₄ D₅ ₇ subst

680* कार्मुकव्यात्तदीप्तास्य शरजिह्वाग्रकेसरम् ।
रामसिंह वने तात न धर्षयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ₂ V₂ B₁ ₃ D₅ ₇ कामुकभ्यात्त (for °व्यात्त) —(l 2) B₂ वनात् (for वने) B₄ यावतुम्(subm) (for धर्षयितुम्)]

—Thereafter all the above MSS cont while V₃ ins l 3-6 (owing to om) after 15

681* प्रज्ञाधातु शीलशृङ्ग रूपपुष्पितकाननम् ।
रामशैलमशीलस्त्व न कम्पयितुमर्हसि ।
बुद्धिवेलापरिक्षिप्त धनुर्विस्फारितस्वनम् ।
रामसागरमक्षोभ्य न दोर्भ्यां तर्तुमर्हसि ।
खड्गश्रृण्डधनुष्पाश शरौघजठर प्रभुम् ।
रामकालमकालेन न कालयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ₂ प्रज्ञाकुल (for °धातु) —(l 2) B₄ यशीलागन् (for °स्त्व) —(l 4) V₂ illeg from मक्षोभ्य up to l 6 —(l 5) D₇ खड्गदंष्ट्र V₁ B₁ ₃ ₄ धनुष्पाणि (for °पाश) B₁ ₃ धनु (sic) (for प्रभुम्) V₁ शरौघजठर (for the post half) —(l 6) D₆ अकाले त्व (for °लेन)]

17 D₁ om 17 (cf v l 16) —ᵃ) Ñ₁ धर्मं च, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ भोगांश्च, D₃ सर्वं च (for संत्यज्य) —ᵇ)

अप्रमेयं हि तत्तेजो यस्य सा जनकात्मजा ।
न त्वं समर्थस्तां हर्तुं रामचापाश्रयां वने ॥ १८

प्राणेभ्योऽपि प्रियतरा भार्या नित्यमनुव्रता ।
दीप्तस्येव हुताशस्य शिखा सीता सुमध्यमा ॥ १९

किमुद्यमं व्यर्थमिमं कृत्वा ते राक्षसाधिप ।
दृष्टश्चेत्त्वं रणे तेन तदन्तं तव जीवितम् ।
जीवितं च सुखं चैव राज्यं चैव सुदुर्लभम् ॥ २०

स सर्वैः सचिवैः सार्धं विभीषणपुरस्कृतैः ।
मन्त्रयित्वा तु धर्मिष्ठैः कृत्वा निश्चयमात्मनः ॥ २१ G 3.41.32 B 3.37.27 L 3.40.23

Ñ2 V B2.3.4 D5.7 च यदीच्छसि (for चेदमात्मन) —^{c}) Ś1 नैवापादयितुं, D2 M1 नाप्य°, D3 नाप्यालिंगयितुं, M3 नाभ्या° (for नात्यासादयितुं) —^{d}) T1 अथ (for इह) Ñ1 रामोत्क इवापर —For 17^{cd}, Ñ2 V B2.3.4 D5.7 subst

682* नैवासादयितव्यो हि त्वया राम प्रतापवान् ।

[Ñ2 (s)पि (for हि) D1 निवासादयितव्यो (sic) हि (for the prior half) V2 illeg from प्रतापवान् up to 19^{ab}]

—After 17, Ñ1 reads 21^{ab}

18 D1 om 18 (cf v l 16) V2 illeg for 18 (cf v l 682*) —^{a}) Ñ2 D5.7 बल तेजो (for हि तत्तेजो) —^{b}) D4 यत्र (for यस्य) —After 18^{ab}, M2 reads 21^{ab} for the first time repeating it in its proper place —Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) Ś1 M2 (before corr) इतुं Ñ2 V1 B2.4 D5.7 स्प्रष्टुम् (for हर्तुं) —^{d}) T1 G2 M2 पादाश्रया (for °चापा°) Dm1 D2 वनात् (for वने) Ś1 B1 D2.3 M2 रामबाहु(M3 °चाप)बला श्रया, Ñ V2 B2.4 D5.7 अपि रामव्यपाश्रयां (V1 °याद्) —After 18 Dg1 D11 Dm1 D6.8 S ins

683* तस्य सा नरसिंहस्य सिंहोरस्कस्य भामिनी ।

[D6 त्वं (for सा) D12 om bapl सिंहस्य T2 भामिनीं]

19 D1 om 19 (cf v l 16) V2 illeg for 19^{ab} (cf v l 682*) Ś1 Ñ V1 B2.4 D2.3.5.7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg for 19^a Ś1 D2 प्रियेभ्यो (for प्राणेभ्यो) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 प्रियतमा, D4 प्रिया भार्या, T2 प्रिया तात (for प्रियतरा) —^{b}) Ś1 D2.3 रामा राममनुव्र (Ś1 °प्रि)ता, D4 नित्यमेवमनुव्रता —After 19^{ab} Dg1 D11 Dm1 D6.8 S ins

684* न सा धर्षयितुं शक्या मैथिल्योजस्विन प्रिया ।

[M1 (ओ)जस्विनी D11 Dm1 D6 G2 मैथिली जनकात्मजा, M3 मैथिली राघवप्रिया (for the post half)]

—^{c}) हुताशनस्य (for °शस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 शिखा दीप्ता सु(Ś1 शु)मध्यमा, Ñ2 V B2.3.4 D5.7 शिखा सीता सुमध्यमा, D4 शिखां त्वं स्प्रष्टुमिच्छसि

20 D1 om 20^{abcd} (cf v l 16) —^{a}) Ñ V1 व्यर्थमिदं, D4 इमं कृत्वा, D3 व्यर्थमसु, T1 M2 इदं व्यर्थं, G1 M2 इमं व्यर्थं (by transp) (for व्यर्थमिमं) T2 G3 M3 किमु व्यर्थमिव श्रुत्वा (G2 कृत्वा, M3 कर्तुं) —^{b}) D4 व्यर्थं तु, T2 M1 वीक्षसे, G2 व्रजसि (for कृत्वा ते) Ñ V B1 Dm1 D6.8 M2 राक्षसेश्वर (for °साधिप) B1 कुर्यास्त्व राक्षसेश्वर, B3 ते कृत्वा राक्षसेश्वर —^{c}) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 दृष्टो यात्रा, Dg1 Dm1 D1.8 T2 G1 M1 दृष्टश्चेत्तु, D4 दृष्टश्चेत् (for दृष्टश्चेत्त्वं) V2 illeg from च up to सहायित in l 1 of 687* Ś1 D2 वने (for रणे) Ñ1 दृष्टमात्रो वने तेन, D2 दृष्टस्त्वंच वने तेन —^{d}) Ś1 D2 M1.3 जीवितं तव (by transp) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 जीवितं च नो, D13 D6 तव° (for तव जीवितम्) M2 दुर्लभं जीवितं च ते ※ Ct तेन चेत्त्वं रणे दृष्टस्तदा तदन्तं तद्दर्शनात्क्षणं तव जीवितमित्यर्थः ※ —N1 repeats 20^{ef} here reading it for the first time after 15 —Ñ1(first time) illeg after जीवित up to सुदु in ^{f} —^{e}) Ś1 Ñ2 B2.4 D5.6.7 जीवितं चैव राज्यं च, Ñ1(second time) जीवितं खलु भोगाश्च, V1 जीवितव्यं च राज्यं च, D2.3 जीवितं खलु राज्यं च —^{f}) Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1.3.6.7 सुखं (for राज्यं) Ñ1(second time) illeg for चैव सुदुर्लभम् D1 चेह (for चैव) ※ Cm जीवितमित्यर्थं भिन्न वाक्यम् ※ —After 20 Ś1 D2.3 ins , while M2(*inf lin*) cont after 689*

685* श्रीरामस्य त्यजस्व रात्रवमे रामेण सगतः ।

[D2 त्यजसे (for त्यजसे) M2 गौरवम्यात्यजसे राज्य (for the prior half)]

—After 20, Ñ1 ins

686* दुर्लभानि सदा राजन्नीवलोकेषु * * * ।,

while Ñ2 V B2.4 D5.7 ins

687* राघवेण विरुद्धस्य सर्वं संशयितं तव ।
गम्यतां स्वपुरीं त्यक्त्वा रोषं मध्यस्थतां व्रज ।

[(l 1) V2 illeg up to संशयित —(l 2) B1 गच्छतां स्वपुरीं त्वं (for the prior half)]

whereas Dg1 D6 T1 M1 ins

688* यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ।
[T1 M2 यदीच्छसि Dg1 सुखं (for चिरं)]

—Thereafter M2 cont

689* दाराभोगांश्च बन्धूंश्च लङ्कामात्मानमेव च ।

—M2 further cont 685*

—On the other hand D1 ins after 20

690* रामभार्यां च वीर महात्मपराक्रमम् ।

21 Ñ1 reads 21^{ab} after 17 M2 reads 21^{ab} for the first time after 18^{ab} repeating it here —^{a}) Dm1 D6 G2 सर्वैश्च, G2 तत्सर्वं (for स सर्वैः) T2

G 3 41 32
B 3 37 23
L 3 40 24

दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —[d]) Dg1 पुर सरै, T1 2 G2 M1 2 (second time) 3 C1 पुरोगमै (for पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2 (second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 त्व मन्त्रयितुमर्हसि, D3 स मन्त्रयितुमर्हसि Ñ1 illeg for 21[c] Dg1 reads 21[c] 22[b] in marg —[c]) M3 चिंतयित्वा Ś1 D2 3 च, Dt1 D4 8 स; T3 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञे, B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D1 4 5 T2 G M1 3 धर्मिष्ठ, M2 धर्मार्थौ (for धर्मिष्ठै) —[d]) Ś1 D2 3 आहवे (for आगमन) —For 21 Ñ2 V D6 7 subst, while B1 3 4 subst for 21[ab]

691* गुरुलाघवसंयुक्त मन्त्रिभि सह मन्त्रय ।
तिष्ठन्तु मन्त्रिण सर्वे राक्षसेन्द्र विभीषणम् ।
सर्वभावेषु पृच्छ त्व स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।

[(l 2) V3 illeg up to राक्षसेन्द्र वि V1 B1 D6 राक्षसेंद्र —(l 3) V B1 3 4 कार्येषु (for भावेषु)]

—Thereafter all the above MSS cont

692* महातपोधना सिद्धा सर्वदोषबहिष्कृताम् ।
त्रिजटा पृच्छ राजेन्द्र सा त श्रेयोऽभिधास्यति ।
नूपणस्य कृत यत्ते हृद्गत कोपकारणम् ।
खरस्य तु कृते यच्च रक्षस्त्रिशिरसस्तथा ।
कृते दूषणकायाश्च वधान्येषा च रक्षसाम् । [5]
न ते तद्धृदये धार्यं राक्षसेन्द्र प्रसीद मे ।

[(l 2) B3 ज्ञाता (for सिद्धा) —(l 3) V3 illeg from हृद्गत up to त्रिशि in l 4 B1 4 धारण (for कारणम्) V3 हृदये रोषधारण, B3 कृत कोपस्य धारण (for the post half) —(l 4) V1 B1 च B3 om (subm) (for तु) V3 B4 ते (for च). —(l 6) V3 B1 3 4 कार्ये (for धार्ये)]

22 Dg1 reads 22[ab] in marg (cf v l 21) —[a]) Dg1 om first च (subm) —[b]) Ś1 सर्वमेवं महाबल —[c]) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) Ñ V B1 3 4 D6 7 राम(B4 पर)स्य च पराक्रम —[e]) Dg1 T1 2 G M3 हिताहित वि(Dg1 G2 च)निश्चित्य, M1 आयतिं च हि निश्चित्य, V2 3 4 * * विनिश्चित्य —[f]) Dg1 G2 क्षेम कर्तु त्वमर्हसि – For 22[ef], Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 7 (Ś1 Ñ1 D1–3 om l 1) subst

693* समस्तैर्मन्त्रिभि सार्धं मन्त्रयित्वा च रावण ।
आयतीहितमालोच्य ततस्त्व कर्तुमर्हसि ।

[(l 1) V3 illeg from स्तै up to यित्वा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–3 आयतिं त्व(D2 3 च) तदा(Ś1 D3 °था)लन्त्र, V B1 आयतीं च समालोच्य(V1 °क्य) (for the prior half) V B1 3 4 ततस्त्वा हतुमर्हसि(B3 °मिच्छसि) (for the post half)]

23 [a]) B4 न तव (by transp) M3 क्षमो (for क्षम) —[b]) M2 समागम —[c]) Ñ B1 3 4 D3 6 7 M3 च, D1 तु (for हि) Ñ2 illeg for भूय Ś1 उत्तम (for उत्तम) —[d]) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 हितं (for क्षम) Ñ1 निशाच* * * T1 निशाचरेश्वर (for °राधिप)

Colophon Sarga name Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 6 7 मारीच(D3 °चि)वाक्यं —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om, Ñ2 D2 42, V1 D6 41, V2 43, B4 44 Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 T G M1 37, D1 39, D7 45, M2 3 38 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३६

कदाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १

नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
भयं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
व्यचरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २

विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३

अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४ G 3. 42. 13 B 3. 39. 5 L 3. 45. 5

36

Ds begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B1.4 D5.7 ins

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावणं राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इदं वचनमब्रवीत् ।
विदितं मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदितं मम तेजस्ते विदितो मम विक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V3 D7 उक्त्वा (for वक्ता) —(l 2) B4 महाबाहु (for °प्राज्ञ) —Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 तव मे (for second मम ते) —(l 4) V1 तव (for second मम)]

1 a) Ś1 D1-3 पुरा चे (D1 कदाचित्) वीर्यमत्तोहं —b) M2 पर्यट (for पर्यटन्). For subst see below

2 a) T2 स्निग्धवैदूर्यस° —b) D1 T2 G2 M1.2 भूषण (G2 °णै) (for -कुण्डल) —For 1-2ab Ñ V B1.2.4 D5.7 subst

695* पुराहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
व्यचरं दण्डकारण्ये मांसशोणितभोजन ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपम ।

[(l 2) V1 व्यचरन्, B1.2 अचर (for व्य°) B2(sup lin also) मुनि (for मांस) V3 भक्षण (for भोजन)]

—c) Ś1 D2.3 सर्वस्य (for लोकस्य) —d) Dg1 D1 परमायुध (for परिघा°) —After 2cd, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins

696* भीषणो राक्षसश्चाहं पुरुषादै समावृत ।

—Thereafter D5.7 cont 697*.

—e) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 न्य(B2 स)वसं, D3 अचर (for व्यचरं) Ś1 Ñ1 D2.3 अ(Ś1 आ)च (D1 चि)र दण्डकारण्ये —f) Ś1 D2.3 मुनिमांसानि, D1 ऋषिमांसादि (for ऋषिमांसानि) Ñ1 हिंसन्नत्र बहून्मुनीन्, D1 तापसान्सं प्रधर्षयन् —After 2 Ñ2 V B1.2.4 ins D5.7 cont after 696*

697* अथ काले तु समये समाप्तोऽहं वनाधमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनि ।
तत्र सपरिवारोऽहमज्ञानादाश्रमं गत ।
दृष्ट्वा तापसैश्च ऋद्धिमाश्च तपोधनाः ।
यदा चाश्रममागत्य मे यशोविघ्ना भवन्ति च ।
होमध्यानकृदयदा यदा ते राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषां करोमि कदनं महत् ।
कामभक्षा यदा राजन्मुनयो मुनिपुंगवा ।
प्रदीप्तं दहनं कृत्वा दहेयुरिति मे मति ।
मन्यमाना प्राणिवधमूचुष पावकोपमा ।
न ते कोप विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l 1) Ñ1 B2 नव (sic) (for नम्) —(l 4) Note hiatus between the two halves. V2 न (for second च) D5.7 समृद्धिमाश्च (to avoid hiatus) (for ऋद्धिमाश्च) —(l 5) Ñ2 D5.7 वा (for च) —(l 6) B4 माद (for होम) B4 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 11) B2 तु (for ते)]

3 a) Ñ1 तु, D2.3 [s ति, M2 हि (for sथ) D1 विश्वामित्रोऽथधर्मात्मा —T2 reads in marg from 3b-5a —b) Ñ1 M2 मम त्रस्तो, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 त्रिशंकोषो, D1 मम प्रासात (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D2.3 सश्रामं समुपागत —c) Ñ1 अपि गत्वा, Ñ1 स हि गत्वा, Ñ2 V B1.2.4 D2.3.5.7 नतिगम्य (D5.1 °त्य) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वयं गत्वा)

4 T2 reads 4 in marg (cf 3 l 3) —a) Ś1 D2.3 रावन्, Dg1 Dm1 D1.4 T G1.2 M1.2 अद्य, D1 अपि, G2 M1 असौ (for अयं) Ñ V B1.2.4 D5.7 मां त्रायतां (V D2 °तु) (for रक्षतु मां) —b) Ś1 D2.3 सुपर्वितः, Ñ2 D5.7 M1 समाहितः, B4 महानात (for समाहितः) —c) Ś1 राक्षसान्मे (for मारीचान्मे) —d) Ś1 B4 D2.3 नराधिप (for नरेश्वर). —After 4 Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins.

698* तस्मादिहैतुमिच्छामि पर्वकाले उपस्थित ।
मम चैव समारब्ध पर्व राजन्नरोत्तम ।
समाप्त सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वर ।
एतद्भयमह प्राप्तो भयार्तस्तव सन्निधिम् ।
इच्छामि चाभयं दत्त्वा परित्राणं च रक्षसाम् ।

[(l 1) Note hiatus between पर्वकाले and उपस्थित B1 पर्वकाल्ये —(l 2) V1 मम (for मम). —(l 3) B2 सपरि वीर (for सपरीवारो) B1.2 राक्षसा न (for °श्वर) —Ñ1 om l 4-5 —(l 4) Ñ2 D5.7 सन्निधौ (for °धिम्) —(l 5) D7 om इत्त्व, Ñ2 B2 परित्रातु (for परित्राणं)]

G 3 41 32 B 3 37 23 L 3 40 24 दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —^{b}) Dg1 पुरःसरै T1 2 G2 M1 2 (second time) 2 Ct पुरोगम (for पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2 (second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 च मन्त्रयितुमर्हसि, D2 स मन्त्रयितुमर्हसि N2 illeg for 21^{c} Dg1 reads 21^{c} 22^{b} in marg —^{c}) M2 चिंतयित्वा Ś1 D2 2 च D1 1 D3 3 स T2 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञ B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D1 4 6 T2 G M1 3 धर्मिष्ठ, M2 धर्माथीं (for धर्मिष्ठै) —^{d}) Ś1 D2 3 आहवे (for भाग्मन) —For 21 N2 V D2 7 subst while B1 3 4 subst for 21^{cd}

22 Dg1 reads 22^{ab} in marg (cf v l 21) —^{a}) Dg1 om first च (subm) —^{b}) Ś1 सप्रहर्षे महाबल —^{c}) Ś1 D2 तथैव च, D2 बलाबल (for च तत्त्वत) N V B1 1 4 D1 राम (B4 पर) स्य च पराक्रम —^{e}) Dg1 T1 2 G M2 हितार्थं वि (Dg1 G2 च) निश्चित्य, M1 आयातिं च हि निश्चित्य M1 4 6 3 + विनिश्चित्य —^{f}) Dg1 G2 क्षेम कर्तुं त्वमर्हसि For 22^{ef} Ś1 N V B1 3 4 D1 3 7 (Ś1 N1 D1 3 om I 1) subst

३६

ाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
ं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १
लनीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
ं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
चरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २

विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३

अयं रक्षतु मा रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४   G 3 42 13. B 3 35 5 L 3 41 3

36

Da begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M3 with श्रीरामाय नम —Before 1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ...

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावण राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इद वचनमब्रवीत् ।
विदित मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदित मम तेजस्ते विदितो मम विक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 उक्त (for उक्त्वा) —(l 2) B4 ... (for °प्राज्ञ) —Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) ... तव मे (for second मम ते) —(l 4) V1 तव (for ... second मम)]

1 ᵃ) Ś1 D1 3 पुरा वै (D1 कदाचिद्) वीर्यमत्तोऽह —ᵈ) ... पर्यटे (for पर्यटन्) For subst see below

2 ᵃ) T3 स्निग्धवैदूर्यस° —ᵇ) D3 T2 G2 M1 3 भूषण (G3 °णौ) (for कुण्डल) —For 1-2ᵃᵇ Ñ V B1 3 4 D5 7 ... subst

695* पुराहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
व्यचर दण्डकारण्ये मासशोणितभोजन ।
बल नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपम ।

[(l 2) V1 व्यचर (, B1 3 अचर (for व्य°) B4 (sup ... also) मुनि (for मास) V1 भक्षण (for भोजन)]

ᶜ) Ś1 D2 3 सर्वस्य (for लोकस्य) —ᵈ) Dg1 D1 परमा... (for परिघा°) —After 2ᶜᵈ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

696* भीषणे राक्षसैर्धोरै पुरुषादै समावृत ।

—Thereafter D5 7 cont 697*

—ᵉ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्य(B1 अ)चरं, D3 अचर (for व्यचर) Ś1 Ñ1 D1 3 अ(Ś1 आ)च (D2 चि)र ... दकारण्ये —ᶠ) Ś1 D2 3 मुनिमासानि, D11 ऋषिमासादि (for ऋषिमांसानि) Ñ1 हिंसमानो बहून्मुनीन्, D1 तापसान्स... धर्षयन् —After 2 Ñ2 V B1 3 4 ins D5 7 cont after 696*

697* अथ काले तु समाप्ते समासोऽहं तमाश्रमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनि ।
तत्र सपरिवारोऽहमगच्छमाश्रमं यत ।
तत्र च तापसैर्ज्ञातः उद्विग्नाश्च तपोधना ।
यदा चाश्रममास्ते वै यतोऽदृष्टा भवन्ति च ।
होमभ्यासक्तहृदया यदा त राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तर्पा करोमि कदन महत् ।
अप्रमत्ता यदा राजन्शुचयो मुनिपुंगवा ।
प्रदीप्त दहन कृत्वा दहेयुरिति मे मति ।
मन्यमाना प्राणिवधमुग्र पावकोपमा ।
न ते क्रोधं विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l 1) V1 B3 तव (sic) (for तम्) —(l 4) Note hiatus between the two halves V3 ते (for second च) D5 7 समुद्विग्नाश्च (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l 5) Ñ2 D5 7 वा (for च) —(l 6) B4 मोह (for होम) B3 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 11) B3 तु (for ते)]

3 ᵃ) Ñ1 तु, D2 3 [s हि, M3 हि (for ऽथ) D1 विश्वामित्रपिथमात्मा —T3 reads in marg from 3ᵇ-5ᵃ —ᵇ) N3 M3 मम त्रस्तो Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जितक्रोधो, D1 मम त्रासाद् (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D2 3 सत्रास समुपागत —ᶜ) Ś1 अपि गत्वा Ñ1 स हि गत्वा, N2 V B1 3 4 D2 3 5 7 अभिगम्य (D2 3 °त्वा) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वय गत्वा)

4 T3 reads 4 in marg (cf v l 3) —ᵃ) Ś1 D2 3 रामम्, Dg1 Dm1 D4 8 T G1 2 M2 3 अद्य, D1 अपि, G3 M1 असौ (for अयं) Ñ V B1 3 4 D5 7 मा त्रायता (V D7 °ते) (for रक्षतु मा) —ᵇ) Ś1 D2 3 समुपस्थित, Ñ2 D5-7 M1 समाहित B4 महामात (for समाहित) —ᶜ) S1 राक्षसान्मे (for मारीचान्मे) —ᵈ) Ś1 B4 D2 3 नराधिप (for नरेश्वर) —After 4 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

698* तस्मादभिगमिच्छामि पर्वकाल उपस्थित ।
मम चैतन्महारम्भ एव राजवरोत्तम ।
सप्राप्त सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वर ।
एतद्रक्षह मारीचो भयात्तस्त्व सन्निधिम् ।
इच्छामि चाभय दत्त परित्राण च रक्षस ।

[(l 1) Note hiatus between पर्वकाले and उपस्थित B1 पर्वकालम् —(l 2) V2 मन (for एव) —(l 3) B1 परस्मो वीर (for सपरीवारो) B3 4 राक्षसस्थ स (for °सेश्वर) —V1 om l 4 5 —(l 4) Ñ2 D5 7 सनिधि (for °धिम्) —(l 5) D1 om दत्त Ñ2 B4 परित्रातु (for परित्राण)]

G 3 41 32 B 3 37 23 L 3 40 24

दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —^{b}) Dg1 पुर सरै, T1 2 G3 M1 2 (second time) 3 Ct पुरोगमै (for पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2(second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 त्व मन्त्रयितुमर्हसि, D3 स मन्त्रयितुमर्हसि Ñ2 illeg for 21^{c} Dg1 reads 21^{c} 22^{b} in marg —^{c}) M2 चिंतयित्वा Ś1 D2 3 च, Dt1 D6 8 स, T3 सु (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञै, B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ) Dm1 D3 4 8 T3 G M1 3 धर्मिष्ट, M3 धर्मार्थी (for धर्मिष्ठै) —^{d}) Ś1 D2 3 आहूचे (for आत्मन) —For 21, Ñ2 V D4 7 subst, while B1 3 4 subst for 21^{ab}

691* गुरुलाघवसयुक्त मन्त्रिभि सह मन्त्रय ।
तिष्ठन्तु मन्त्रिण सर्वे राक्षसेन्द्र विभीषणम् ।
सर्वमर्थेषु पृच्छ त्व स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।

[(l 2) V2 illeg up to राक्षसेन्द्र वि V1 B1 D5 राक्षसेंद —(l 3) V B1 3 4 नार्थेषु (for मर्थेषु)]

—Thereafter all the above MSS cont

692* महातपोधना सिद्धा सर्वदोषविवर्जिताम् ।
त्रिजटा पृच्छ राजेन्द्र सा त श्रेयोऽभिधास्यति ।
दूषणस्य कृते यत्ते हृद्गतं कोपकारणम् ।
खरस्य तु कृते यच्च राक्षसत्रिशिरसस्तथा ।
कृत शूर्पणखायाश्च उपाम्पेषा च राक्षसाम् । [5]
न ते तद्धृदये धार्यं राक्षसेन्द्र प्रसीद मे ।

[(l 1) B3 ज्ञानी (for सिद्धा) —(l 3) V2 illeg from हृद्गत up to त्रिशिर in l 4 B1 4 धारण (for कारणम्) V1 हृदये राधारण, B3 कृत कोपस्य धारण (for the post half) —(l 4) V1 B1 च, B3 om (subm) (for तु) V1 B1 ते (for च). —(l 6) V1 B1 3 4 कार्यं (for धार्यं)]

22 Dg1 reads 22^{ab} in marg (cf v l 21) —^{a}) Dg1 om first च (subm) —^{b}) Ś1 सप्रदश्यै महाबल —^{d}) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) Ñ V B1 3 4 D5 7 राम(B4 पर)स्य च पराक्रम —^{e}) Dg1 T1 2 G M3 हिताहित त्रि(Dg1 G2 च)निश्चित्य, M1 आयतिं च हि निश्चित्य, M2 * * * विनिश्चित्य —^{f}) Dg1 G3 क्षेम कर्तुं त्वमर्हसि – For 22^{ef}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 (Ś1 Ñ1 D1–3 om l 1) subst

693* समस्तैर्मन्त्रिभि सार्धं मन्त्रयित्वा च रावण ।
आयतीहितमालोच्य तत्तत्त्व कर्तुमर्हसि ।

[(l 1) V2 illeg from स्तै up to यित्वा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–3 आयतिं त्व(D2 3 च) तथा(Ś1 D2 °था)त्व न, V B4 आयतीं च समालोच्य(V1 °च्य) (for the prior half) V B1 3 4 तत्तत्वं कर्तुमर्हसि (B3 °मिच्छसि) (for the post half)]

23 ^{a}) B4 न तव (by transp) M3 क्षमो (for क्षम) —^{b}) M3 समागम —^{c}) Ñ B1 3 4 D5 6 7 M3 च, D2 तु (for हि) Ñ1 illeg for भूय Ś1 उत्तम (for उत्तम) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हितं (for क्षमं) Ñ1 निशाच*** T1 निशाचरेश्वर (for °राधिप)

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 मारीच(D3 °चि)वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om Ñ2 D7 42, V1 D6 41, V2 43, B4 44, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M1 37, D1 39 D2 45 M2 3 38 —After colophon, G concludes with श्रीराम जय

३६

कदाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १
नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
भयं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
व्यचरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २
विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४

G 3 42 13
B 3 38 5
C 3 41 5

36

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B1-4 D5-7 ins

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावणं राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इदं वचनमब्रवीत् ।
विदितं मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदितं मम तेजस्ते विदितो मम विक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 उक्तस् (for उक्त्वा).—(l 2) B4 महाबाहुर् (for °प्राज्ञ).—Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 तव मे (for second मम ते) —(l 4) V1 तव (for second मम)]

1 a) Ś1 D1-3 पुरा वै (D1 कदाचिद्) वीर्यसंमोह —b) M2 पर्यट (for पर्यटन्). For subst see below

2 a) T1 स्निग्धवैदूर्यसं° —b) D1 T2 G2 M1-3 भूषणो (G2 °णौ) (for -कुण्डल).—For 1-2ab Ñ V B1-4 D5-7 subst

695* पुराहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
व्यचरं दण्डकारण्ये मांसशोणितभोजन ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपम ।

[(l 2) V1 व्यचरन्, B1-2 अचरं (for व्य°) B4 (sup lin, also) मुनि (for मांस). V1 भक्षण (for भोजन)]

—c) Ś1 D2-3 सर्वस्य (for लोकस्य) —d) Dg1 D1 परमा युध (for परिघा°) —After 2cd, Ñ2 V B1-4 D5-7 ins

696* भीषणो राक्षसैर्घोरैः पुरुषादैः समावृत ।

—Thereafter D5-7 cont 697*.

—e) Ñ2 V1 B1-4 D5-7 न्यव(B1 अ)सं, D8 अचरं (for व्यचरं) Ś1 Ñ1 D2-3 अ(Ś1 आ)च (D2 चि)रं दण्डकारण्ये —f) Ś1 D2-3 मुनिमांसानि, D11 ऋषिमांसादि (for ऋषिमांसानि). Ñ1 हिंसकश्च बहून्मुनीन्, D1 तापसान्स प्रधर्षयन्.—After 2 Ñ2 V B1-4 ins, D5-7 cont after 696*

697* अथ वीर तु सर्वासु सत्रासोऽहं वसाश्रमम् ।
यस्मिन्नवसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनि ।
तत्र सपरिवारोऽहमगमं तस्याश्रमं गत ।
दृष्टश्च तापसैस्तत्र उद्विग्नाश्च तपोधना ।
यदा चाप्रयतास्ते वै यदोच्छिष्टा भवन्ति च ।
होमव्यासक्तहृदया यदा ते राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषां करोमि कदनं महत् ।
अप्रमत्ता यदा राजन्मुक्तमौ मुनिपुंगवा ।
मर्यादां रक्षन कृत्वा दहेयुरिति मे मति ।
मन्यमाना प्राणिवधमूचुर्य पावकोपमा ।
न ते क्रोधं विमुञ्चन्ति तपसश्चस्य नाशनम् ।

[(l 1) V1 B2 नव (sic) (for नयं) —(l 4) Note hiatus between the two halves V2 ते (for second च) D6-7 समुद्विग्नास् (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l 5) Ñ2 D6-7 वा (for च) —(l 6) B4 मोह (for होम) B1 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 11) B2 तु (for ते)]

3 a) Ñ1 तु, D2-3 (S)पि, M1 हि (for ऽथ) D1 विश्वामित्रापिधर्मात्मा —T2 reads in marg from 3b–3c —b) Ñ1 M2 मम त्रस्तो, Ñ2 V B1-4 D5-7 जितक्रोधो, D2 मम त्रासान् (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D1-3 मत्रास समुपागत —c) Ś1 अपि गत्वा, Ñ1 स हि गत्वा, Ñ2 V B1-4 D2-3,5-7 अभिगम्य (D2-3 °त्वा) D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वयं गत्वा)

4 T2 reads 4 in marg (cf v l 3) —a) Ś1 D2-3 शानत्, Dg1 Dm1 D4-8 T G1-3 M2-3 अद्य, D1 अपि, G2 M1 असौ (for अयं) Ñ V B1-4 D5-7 मां त्रायतां (V D7 °तं) (for रक्षतु मां) —b) Ś1 D2-3 तूपस्थिते, Ñ2 D4-7 M1 समाहित, B4 महामति (for समाहित) —c) Ś1 राक्षसेभ्यो (for मारीचान्मे) —d) Ś1 B4 D2-3 नराधिप (for नरेश्वर). —After 4 Ñ2 V B1-4 D5-7 ins

698* तस्मादरक्षितुमिच्छामि पर्वकाले उपस्थित ।
मम चैतत्समारब्धं पर्वं राजन्नरोत्तम ।
समाप्त सपरिवारो मारीचो राक्षसेश्वर ।
एतद् वैमह प्राप्तो भयार्तस्तव सन्निधिम् ।
इच्छामि चाभयं दत्त परित्राणं च रक्षसम् ।

[(l 1) Note hiatus between °काले and उपस्थित B1 पर्वकालम् —(l 2) V1 मत्र (for पत्र).—(l 3) B2 पतन्तो भीर (for सपरिवारो) B1-2 राक्षसश्च स (for °श्वेर) —V1 om l 4-5 —(l 4) Ñ2 D5-7 संनिधौ (for °धिम्) —(l 5) D7 om. दत्त Ñ2 B2 परित्रातु (for परित्राण)]

G 3 42 16 B 3 38 5 L 3 41 5 इत्येवमुक्तो धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाभागं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ ५
ऊनषोडशवर्षोऽयमकृतास्त्रश्च राघवः ।
कामं तु मम यत्सैन्यं मया सह गमिष्यति ।
रक्षिष्यामि मुनिश्रेष्ठ शत्रुं तव यथेप्सितम् ॥ ६
इत्येवमुक्तः स मुनी राजानं पुनरब्रवीत् ।
रामान्नान्यद्बलं लोके पर्याप्तं तस्य रक्षसः ॥ ७
बालोऽप्येष महातेजाः समर्थस्तस्य निग्रहे ।
गमिष्ये राममादाय स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ ८

5 Ś2 reads 5ª in marg (cf v l 3) V1 om 5ªᵇ —ª) Ñ2 V2 B1 3 4 D6 7 एवमुक्त स(V2 D6 °स्तु) धर्मात्मा —ᵈ) Ś1 तथा (for तदा) —ᶜ) Ñ2 V B1 3 4 D2 7 M3 महात्मा (for °भागं) —For 5ᶜᵈ Ś1 D8 subst

699* मुहूर्तमपि निश्चेष्टो भूत्वा वचनमाददे ।

[Ś1 इव (for अपि) D8 अब्रवीत् (for आददे)]

—After 5 Ñ2 V B1 3 4 D2 7 ins

700* न भेतव्यं महाब्रह्मन्राक्षसाद्धोरदर्शनात् ।
ततो ददौ नृपस्तस्मै विश्वामित्राय धीमते ।
बलाध्यक्षसमायुक्तां वाहिनीं चतुरङ्गिणीम् ।
तां दत्त्वा नृपसिंहेन नाम्यरोचयत द्विजः ।
ततो दशरथो राजा शक्रतुल्यपराक्रमः ।
विस्तीर्णं बलमादाय प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा राजसिंहं महाद्युतिम् ।
सान्त्वयित्वा महेन्द्राभमिदं वचनमब्रवीत् ।
कृतं मम नरव्याघ्र सह सैन्येन पार्थिव ।
किं च क्लेशेन भवतो राममेकं विसर्जय ।
एवमुक्तस्तु मुनिना राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञं तं मुनिं स पुनस्तदा ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 लघु (for महा) V B1 3 4 विक्रमात् (for °दर्शनात्) —(l 3) D1 वाहवीं (sic) (for वाहिनीं) —(l 6) V D2 विस्तीर्णं (for °र्णं) —(l 7) V3 D2 राजमिह (for °हं) —(l 9) B4 राघव (for पार्थिव) —(l 12) B1 3 4 महाप्राज्ञम् (for °ज्ञं) D6 om तं]

6 For ªᵇ cf 1 19 2ªᵇ —ª) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv1 बालो(Dt1 D6 ऊन) द्वादशवर्षोऽयम् , Ctp ऊनषोडशवर्षोऽयम् (as in text) —ᵇ) Ś1 D8 रामो राजीवलोचन ※ Cv बालो द्वादशवर्षमिति रावणविभीषिकार्थं वयोह्रास मूते मारीच परमार्थतस्तु तदानीमूनषोडशवर्ष 6, Cr बालो द्वादशवर्षमिति रावणविभीषिकार्थं वयोह्रास मूत । तदानीमूनषोडशवर्ष आसीत् ॥ Cm बालो द्वादशवर्षऽकृतास्त्रश्चेति रावणविभीषयोक्तम् Cg द्वादशवर्षं द्वादशवर्षं वयस्क । यच्चित्तु इद रावणविभीषयोक्तम् । वस्तुत ऊनषोडशवर्षं इत्युक्तमित्यूचु । Ct पञ्चदशवर्षोऽपि तथा दशरथेनानुद्दिष्टोऽप्यत्यन्तबाल्यद्योतनाय अतिबाल्यतापीडा कृत कमपुना बाल्यमिति रावणस्यात्यन्तभयाय मारीचेन तथा दशरथेनेन इत्युक्तद्वादशवर्षं इत्युक्तम् । ऊनषोडशवर्षोऽयमिति पाठान्तरम् ※ —After 6ªᵇ Ś1 K1 D8 ins

701* न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ।

[1 to 2ᶜᵈ Ś1 युद्ध (for युद्ध) N1 बस्य (for अस्य)]

—Then Ñ1 cont

702* तवास्त्रे परमे युक्तो न च युद्धविशारद । (sic)
न चाथ रक्षसा योग्य कूटयुद्धा हि राक्षसाः ।

[cf 1 19 7]

—ᶜ) D1 इद (for काम) Ś1 D8 त्वस्तु (for तु मम) Dt1 D6 हस्तैन्य, D8 म सैन्य, T2 सैन्येन Cg as in text (for यत्सैन्य) —G1 mostly damaged for ᶜᵈ —ᵈ) T2 G2 (in M script see m also as in text) गमिष्यति (for °ष्यति) Ś1 Ñ1 D8 सर्वं तत्र प्रतिष्ठित, D1 तत्सर्वं प्रतिष्ठितु, L(ed) सर्वं तेत्र प्रतिष्ठित —After 6ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

703* बलेन चतुरङ्गेण स्वयमेत्य निशाचरम् ।

(Dm1 D4 T1 2 G1 2 M2 3 निशाचरान् (for °रम्)]

—Ś1 D1 8 om 6ᵉᶠ —ᵉ) Dm1 D8 विधमिष्ये (for रक्षिष्यामि) —ᶠ) Dm1 शत्रूस्त (for शत्रुं) D4 T1 2 G1 2 M1 3 शत्रूस्ते मनसेप्सितान् —For 6ᶜᵈᵉᶠ Ñ2 V B1 3 4 D2 7 subst while Ñ1 subst l 1 for 6ᵉᶠ

704* कथं शक्ष्यति तद्रक्ष एक प्रतिसमासितुम् ।
अयमस्त्रकनिर्माणे बालो बालमृगेक्षण ।
न शक्तो राक्षसेन्द्रस्य प्रसीद भगवन्निति ।

7 ª) Ñ2 D6 7 इत्युक्तवति नृपतौ, V B1 3 4 D2 एवमुक्तोऽथ नृपति(D2 मुनिराड्) Dt1 D6 एवमुक्त स तु मुनी —ᵇ) Ś1 N1 B2 D1-3 त नृप(B2 मुनिं), Ñ2 V B1 4 D6 7 स(B4 त) मुनि (for राजान) Dg1 Dt1 D4 6 T1 3 M1 2 इदम् (for पुनर्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 [ब]ल्य , D2 [अ]न्य (for [अ]न्यद्) —After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins.

705* दवतानामपि भवान्समरेष्वभिपालक ।
आसीत्तव कृत कर्म लोकविदित नृप ।
काममस्तु महत्सैन्यं तिष्ठतिह परंतप ।

[(l 1) Dm1 G2 M1 [अ]पि (for [अ]भि) T2 -पालित , G2 पावक (sic) (for पालक) —(l 2) K(ed) त्रिलोके (for त्रिलोक) —(l 3) Dt1 D4 T1 G1 अस्ति (for अस्तु) D6 महाचम्व (for महत्सैन्य) Dm1 D4 G2 काममस्तु मम श्रीमान्नृपरजनिभक्षण]

8 ª) Dg1 M3 बाल, D2 (5 वयं (for प्येष) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 महाबाहु (for °तेजा). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-4 7 पर्याप्त (for समर्थ) B2 तस्य विग्रहे B1 तुल्य

इत्येवमुक्त्वा स मुनिस्तमादाय नृपात्मजम् ।
जगाम परमप्रीतो विश्वामित्रः स्वमाश्रमम् ॥ ९
तं तदा दण्डकारण्ये यज्ञमुद्दिश्य दीक्षितम् ।
बभूवावस्थितो रामश्चित्रं विस्फारयन्धनुः ॥ १०
अजातव्यञ्जनः श्रीमान्बालः श्यामः शुभेक्षणः ।
एकवस्त्रधरो धन्वी शिखी कनकमालया ॥ ११
शोभयन्दण्डकारण्यं दीप्तेन स्वेन तेजसा ।
अदृश्यत तदा रामो बालचन्द्र इवोदितः ॥ १२
ततोऽहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
बली दत्तवरो दर्पादाजगाम तदाश्रमम् ॥ १३
तेन दृष्टः प्रविष्टोऽहं सहसैवोद्यतायुधः ।
मां तु दृष्ट्वा धनुः सज्यमसंभ्रान्तश्चकार ह ॥ १४
अवजानन्नहं मोहाद्बालोऽयमिति राघवम् ।
विश्वामित्रस्य तां वेदिमभ्यधावं कृतत्वरः ॥ १५

G 3 42 39
B 3 38 18
L 3 41 16

विग्रह (for तस्य निग्रह) —c) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D2.5.7 यास्यामि (for गमिष्ये) —d) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नराधिप, D2 जनाधिप (for परंतप) —After 8 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

706* मया च गुप्त कः शक्तो राम वीमाध्वरावधितुम् ।
तत सहर्षमादाय राजा राघवमब्रवीत् ।
गमिष्यसि सहानेन वनं किल महर्षिणा ।
पितुः स वचनं श्रुत्वा बाढमित्यब्रवीद्वचः ।
रामात्तु वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रं मुनिं तदा । [5]
विचार्य मनसा राजा गम्यतामित्यभाषत ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 transp च and गुप्त —B3 reads l 2 after l 4 —(l 3) V गमिष्यामि (sic) (for °ष्यसि) —Ñ2 om (hapl) from the post half of l 4 up to the prior half of l 5 —(l 4) B1 transp पितुः and स —After l 4 B3 reads l 2 —(l 5) V D5.7 तद्, B4 च (for तु) B3 महामुनिं (for मुनिं तदा) —(l 6) B3 (before corr as in text) [उ]वाच ह (for [अ]भाषत)]

9 a) Ś1 उक्त (for उक्त्वा), Ñ1 D4 T1.2 G1 M एवमुक्त्वा तु (Ñ1 *), Ñ2 V B1.3.4 D5.7 एवमुक्तस्तु —b) D3 T2 समादाय (for तमा°) D1 राममादाय सुव्रत —d) Ñ2 V B1.4 D5.7 हृष्ट (B4 दृष्ट)चेत, B3 महामुनिः (for स्वमाश्रमम्)

10 a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.4.5.7 स, D1 त(sic) (for तं) Ś1 Dg1 Dt1 D3.4 तथा (for तदा) —b) Ś1 Ñ1 D1.3 यज्ञकाले तपस्विना (D1 °न), Ñ2 V B1.3.4 D5.7 विश्वामित्राश्रमे बली —After 10ab Ñ2 V B1.4 D5.7 ins

707* उपपातेषु विघ्नेषु यज्ञकाले ह्युपस्थिते ।
विश्वामित्रेण मुनिना दत्तसंज्ञो नृपात्मज ।
[(l 2) D7 वृद्ध (for दत्त)]

—Dg1 om 10cd —c) Ś1 Dt1 D1-3.6 T1.2 Cm g1 [उ]पस्थितो (for [अ]वस्थितो) —d) Dm1 D4 G3 सज्य (for चित्रं) Ś1 D2.3 चित्रं विस्फार्य कार्मुकं

11 a) D6 आयाम (for अजात) —b) B3 राम (for बाल) Ñ1 चैव (for श्याम) Ś1 D2.3 बाल एव शुभाननः, D4 T1.2 G1.2 M2.3 पद्मपत्रनिभेक्षण —c) Ñ V B1.3.4 D5.7 G3 काकपक्ष, D1 गुरोर्वाक्य D3 एक वस्त्र, T1 एत्रमद्य (for एकवस्त्र) D2 गुरुवाक्यकरो धन्वी —d) Ś1 D2 शिखी काकपलाशवान् Ñ1 V B1.3.4 D5.7 राज(V2 °जा)न्कुण्डलमालया, D1.3 शिखी काकपलाशवान्

12 a) Ñ1 illeg for शोभयन्दण्ड D1 शोभयंस्तं महारण्य —b) Ś1 शुभेन T2 लिम्पन (for दीप्तेन) G1 transp दीप्तेन and स्वेन D3 दीप्तेनैव स्वतेजसा —c) V1 ततो (for तदा) —d) Ñ2 D1 रामचन्द्र, V1 D3 बालश्चन्द्र D3 °सूर्य (for बालचन्द्र) ❀ Cg उदितचन्द्रोपमयेन विरोधिनिरसनोद्युक्तत्व गम्यते । अनेनापि विग्रहवर्णनमावश्यकतया ❀

13 B4 reads 13ab after l 1 of 709* —a) Ś1 D2.3 अथ (for ततो) —b) Ś1 Ñ1 D1.2 भूषण (for कुण्डल) —For 13ab Ñ2 V B1.3 D5.7 subst B4 ins before 13cd

708* कामरूपित्वमादाय महाद्रिशिखरोपम ।
उपस्थितोऽम्बरस्यान्ते सध्याभ्र इव शारद ।

[(l 1) V आसाद्य (for आदाय) V1 महाभ्र (for महाद्रि) —(l 2) Ñ2 D5.7 [ऽ]म्बरस्य B3 वनस्य (for म्बरस्य)]

—c) Ś1 लुब्धवरो Ñ1 illeg D2.3 लब्धवरो (for दत्त°) T3 धर्पाद् (for दर्पाद्) —d) Ñ1 Dg1 T1.2 G2 तमाश्रम, Dt1 D6 Ct [आ]श्रमान्तर Ñ2 V B1.3.4 Dm1 D5.7.8 G3 आगतोऽस्मि तमा(V1 B3 °वा Dm1 D8 G3 °द्रा)श्रम

14 D1 om 14ab —a) Ś1 [अ]दृष्ट (for दृष्ट) D4 प्रहृष्टो (for प्रविष्टो) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 च (for ऽह) —b) Ś1 D2.3 तस्मिन्पुण्ये महावने, Ñ V B1.3.4 D5.7 सहसा तु (Ñ1 °पुण्य)माश्रम, D6 सहसैन्योद्यतायुध —c) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7.1.2 च Ñ1 स (for तु) —d) Dg1 ससभ्रान्त, D8 ससंभ्रान्त (for असंभ्रान्त) V1 चकर्ष (for चकार) Dm1 D1.4 G1.3 स (for ह) Ñ1 चकारामितकर्षण —After 14, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

709* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबला ।
बालं दृष्ट्वा धनुष्पाणिं चक्रुरास्था न तस्य ते ।

[After l 1 B4 reads 13ab —(l 2) B3 चाप (for तस्य)]

15 a) Ñ1 illeg for जानन्नह D6 न समोहाद् (for अहं मोहाद्) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 M2.3 अथ (M3 °वि)राघ

G 3 42 39 B 3 38 19 L 3 41 17 तेन मुक्तस्ततो बाणः शितः शत्रुनिबर्हणः ।
तेनाहं ताडितः क्षिप्तः समुद्रे शतयोजने ॥ १६

रामस्य शरवेगेन निरस्तो भ्रान्तचेतनः ।
पातितोऽहं तदा तेन गम्भीरे सागराम्भसि ।
प्राप्य संज्ञां चिरात्तात लङ्कां प्रति गतः पुरीम् ॥ १७

एवमस्मि तदा मुक्तः सहायास्ते निपातिताः ।
अकृतास्त्रेण रामेण बालेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ १८
तन्मया वार्यमाणस्त्वं यदि रामेण विग्रहम् ।
करिष्यस्यापदं घोरां क्षिप्रं प्राप्य नशिष्यसि ॥ १९
क्रीडारतिविधिज्ञानां समाजोत्सवशालिनाम् ।
रक्षसां चैव संतापमनर्थं चाहरिष्यसि ॥ २०

तु(V2 च) त(Ś1 D1-3 °स्वद, M2.3 °कृत) मोहाद्, Dm1 D5 G2 अवज्ञानादहं मोहाद् Cvp अवजानन्नहं मोहात् (as in text) ※ Ct प्रविष्टोऽहं तेन न दृष्ट इत्यन्वय ※—V1 om from 15c–19 —c) Dg1 D1 वेदीम् (for वेदिम्) —d) D5 अभ्यकर्ण, D6 अपधाव (for °धाव) G2 कृतम्बा —For 15cd, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-4.5.7 subst

710* निशामित्र परामर्षुमभ्यधावत्स्वरान्विता ।

[Ñ1 प्रति तदा, V2 B1 परामृशु (sic) D1 मुनिश्रेष्ठ, D2 °शुद्ध, D3 °श्रम् (for °मर्षुम्) Ś1 D2.3 प्रद्रुतोऽभि यथासुख Ñ1 (with hiatus) D1 अभ्यधाव स्वरान्वित (for the post half)]

16 V1 om 16 (cf v l 15) —a) Dm1 D5 G3 तदा, T2 G2 शितो (for ततो) —b) D4 G1 शीत, T2 G2 ततः (for शित) D2 शत्रुनिषूदन (for °बर्हण) —For 16ab, Ñ V2 B1.2.4 D5.7 subst

711* तेन मुक्तो महाबाणो वज्राशनिसमस्वनम् ।

[Ñ1 तेन मुक्तस्तु बाणो मे (for the prior half) Ñ1 -स्वन B1 प्रभ (for -स्वनम्)]

—c) B1 D1 G3 ताडित, T1 दाहत (for ताडित) Ś1 D2 शस्त, Ñ1 D5.7 वज्र (for क्षिप्त) Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 हृदये ताडितस्तत्र(B4 °श्चैव) —d) Ś1 D3.7 समुद्र प(D1 पा) तित पुरा(D1 तदा) V1 समुद्रपतितस्तदा, Ñ2 B1.2.4 D5.7 ह(V2 B1 कृ)तश्चासि(B1 च्युतश्चैव, B4 हतश्चैव) नगस्तदा ※ Cm तेन बाणेन आहतोऽहं शतयोजनपर्यंत समुद्रे क्षिप्त ※ —After 16 Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 ins

712* ततो बाणसहस्राणि मुमोचापतलोचन ।
आशयन्द्राशयश्चैव देहं मम सहस्रश ।
पक्षिवृक्षनिरशा च गगने वा निराकृताम् ।
[(l 2) V2 D5.7 सहस्रधा (for °स्रश)],

while Dg1 D1 Dm1 D4.5.6 ms after 16

713* नष्टेन तात मां हन्तुं तदा वीरेण रक्षित ।

[T2 नना (for नष्ट) G1 वञ्चित (for रक्षित)]

17 V1 om 17 (cf v l 15) —a) D1 lacuna for रा D3 बाज (for बाण) —b) Ś1 Dg1 Dm1 D4.5 5 1.5 हमपेतन, Ñ1 D1.2 ह विचेतन, D4.5 हतचेतन (D5 °स (sic]) (for भ्रान्त°) ※ Cm निरस्त सन् अचेत नोऽस्मि । Cg अचेतन निश्चेष्ट मूर्छितो वा ※—Ś1 Ñ1 D1-3 om 17cd —c) Dg1 ताडितो (for पातितो) —For 17abcd, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 subst

714* वेगेन पातयामास परे पारे महोदधे ।
मूर्च्छश्च शरवेगेन निरस्तोऽहं विचेतन ।

—f) Ś1 D1 पुनस्, D1 क्षरात् (for चिरात्), Ñ1 प्राप्तसंज्ञश्चिरात्लङ्काम्, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 अवाप्य संज्ञां कृच्छ्रेण —f) Ñ1 उपाविशं पुरीं तत —After 17, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 ins

715* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबला ।
ते तु रामेण तत्रैव क्षणेन विनिपातिता ।

[(l 1)=l 1 of 709* —(l 2) V2 B3 तेन (for ते तु) B1(with hiatus) पतन्ते निपातिता (for the post half)]

18 V1 om 18 (cf v l 15) —a) D4 अस्मि, T2 अभ्यस्मि, M2 ह्यहं (for अस्मि) Dm1 D4 युक्त (for मुक्त) —b) D4 T1.2 G1.2 M1.2 तु (for ते) D1 सहायाश्च Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D2.5.7 V2 कथंचित्तेन संयुगे(B4 सहसा [sic]), Dm1 D4 G1 सर्वाभिस्तु निपातित —cd) Ś1 D2.3 बाणेन, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 बालेन (for रामेण) V1 Dg1 D1 T2.3 G2 transp रामेण and बालेन Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 तीत कृता (V2 B1 °त कृता) दया पुरा, B2 तीन कृतात्मनी दया —After 18, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 ins

716* किं पुन स कृतास्त्रोऽद्य राम सत्यपराक्रम ।

19 V1 om. 19 (cf v l 15) —a) Ñ1 illeg for माणस्त्वं Dm1 D4 तु (for त्वं) Ś1 D2.3 मया तु वार्यमाणो वै —b) M1 transp यदि and रामेण —c) D1 [भा]पदा (for [भा]पदं) Ś1 D2 करिष्याम्या(D3 °त्या [sic])पदा घोर(—d) D13 प्राप्य Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1-3.5.7 T1 क्षिप्रं प्रा(Ś1 D2.3 °प्रमा)प्स्यसि(D4 यस्यसि) दुःसहा(T1 रावण)

20 a) Dg1 D4 T1 रूप (for रति) V1 विधिज्ञाने (for विधिज्ञानां) D4 G1 क्रीडाविधिरसज्ञानां —b) D4 सदान (for समाज) Ñ1 -शालिनां, D11 D4 -दर्शिनां (for शालिनाम्), D1 समवायाहुशालिना —c) D1 वाणि (for

हर्म्यप्रासादसंबाधां नानारत्नविभूषिताम् ।
द्रक्ष्यसि त्वं पुरीं लङ्कां विनष्टां मैथिलीकृते ॥ २१
अकुर्वन्तोऽपि पापानि शुचयः पापसंश्रयात् ।
परपापैर्विनश्यन्ति मत्स्या नागह्रदे यथा ॥ २२
दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गान्दिव्याभरणभूषितान् ।
द्रक्ष्यस्यभिहतान्भूमौ तव दोषात्तु राक्षसान् ॥ २३
हृतदारान्सदारांश्च दश विद्रवतो दिशः ।
हतशेषानशरणान्द्रक्ष्यसि त्वं निशाचरान् ॥ २४
शरजालपरिक्षिप्तामग्निज्वालासमावृताम् ।
प्रदग्धभवनां लङ्कां द्रक्ष्यसि त्वमसंशयम् ॥ २५
प्रमदानां सहस्राणि तव राजन्परिग्रहः ।
भव स्वदारनिरतः स्वकुलं रक्ष राक्षस ॥ २६
मानं वृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।
यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ॥ २७ G 3 42 58 B 3 38 31 L 3 41. 29

चैव) —[d]) T2 करिष्यसि (for [आ]हरिष्यसि) D1 धर्मं चापि न पश्यसि —For 20[cd] Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.6.7 subst.

717* राक्षसानां च सर्वेषां विनाशं चोपलप्स्यसे ।

[D2 रक्षसां च (for राक्ष°) Ś1 D2.3 बन्धवान् (for च सर्वेषां) V1 °नाशनम् (for °नाशं) Ś1 B1 [अ]पि लप्स्यसे Ñ1 अनर्थं चोपपत्स्यसि (for the post half)]

21 [b]) Ś1 V1 B1.4 D2.3 °नाना (for रत्न°) Ñ1 विरूषिता (for विभूषिताम्) Ñ1 D1 नानामाल्यौ (D1 °पण्यौ) पशोभिता —Ñ1 illeg for 21[c] —[c]) Ś1 D2.3 द्रक्ष्यसे —[d]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D3.4.7 ध्वा(B1 स)कृता, Ñ1 illeg (for विनष्टां)

22 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 ins the lines of 22 after 3 39 12 V1 B4 D6.7 transp 22 and 23 —[a]) D2 अकुर्वंतोऽपि, D1 °र्वंतो हि, D6 M2 (after corr sec m) 3 °र्वतोपि (for अकुर्वन्तोऽपि) —[b]) V1 °समाश्रयात् (for °संश्रयात्) —[c]) D1.3 पापैर्वैर् (for °पापैर्) —After 22 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

718* राक्षसानां महाबाहो कृपणं च विप्र प्रभो ।
आत्मनश्चैव संदेहं मा कृथास्त्वं कुलस्य च ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 महाबाहो (for महा°)]

23 V1 B4 D6.7 transp 22 and 23 —[a]) Dg1 Dm1 D5 T2 G1.3 M1 स्निग्धगात्रान्, D1 °सक्तिगात्रान् (for दिग्धाङ्गान्) —[cd]) D2 द्रक्ष्यसे Ñ1 G2 तु, D1 हि, T2 [अ]पि (for [अ]भि) G1 सर्वांश्च (for भूमौ) Dm1 वद्रक्ष्यसि हतान्भूमौ, D6 द्रक्ष्यस्यभिहतान्सर्वान् (for [c]) Ś1 Ñ2 D1-3 रणे रामेण राक्षसान् (for [d]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 राक्षसाभिहतान्भूमौ रामेण द्रक्ष्यसे रणे

24 V1 om 24[ab] —[a]) Ñ2 B1.4 हृत, G1 हत (for हृत) Ś1 D1.3 हतबान्धवान् (for सदारांश्च) —[b]) Ś1 [अ]भिद्रवतो, Ñ2 विद्रविभो (sic), B1 विद्राविते (for विद्रवतो) D1.3 transp दश and दिश —[c]) D1 तत्र (for हत) Ñ2 D5.7 संरक्षान्, V1 राक्षसगणान् (sic) (for अशरणान्) T2 हतशेषानशरणान्

25 [a]) M3 शरजालापरि (for °जालपरि) D2 क्षिप्ताम् (for क्षिप्ताम्) D1 शरजालैः परिक्षिप्ताम् —[b]) D1 °समा वृतान्, D5.7 °चिता (for °वृताम्) —[cd]) D1 द्रक्ष्यसे (for °सि) Ś1 D2.3 निशाचर, B1.3 Dg1 D6 T2.3 G1 M1 न संशयः, Dm1 D6 G2.3 ह्यसंशय, M2 दशानन (for असंशयम्) D1 लङ्का द्रक्ष्यसि दुर्बुद्धे महाशापहतामिव —After 25 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

719* परदाराभिमर्शात्तु नान्यत्पापतरं महत्

[D6 पापतरं (for पापकं)]

26 [a]) V2 illeg from वा up to ग्रह in [b] D1 भार्याणां स (for प्रमदानां) —[b]) B4 राजंस्तव (by transp) T1 तव राज (for तव राजन्) Dt1 D6 परिग्रहे, D1 °ग्रहान्, Cm g as in text (for परिग्रह) —[d]) Dt1 D6 राक्षसान्, Dm1 D6 G3 रक्षसां (for राक्षस) —For 26[cd], Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6.7 subst M2.3 ins l 1 after 26[ab] and l 2-3 after 26 while Dm1 D4.6 G1 ins after 27[ab]

720* सीताहेतोः समग्राणि विद्रविष्यन्ति रावण ।
आसनश्च दशग्रीव पुरस्तान्न पुरस्य च ।
राक्षसानां च नाशाय वैदेहीमानयिष्यसि ।

[D6 om l 1 —(l 1) Ś1 Ñ2 V D1-3 सर्वाणि (for समग्राणि) M2 विनशिष्यति (for विद्र°) Dm1 D6 G3 नीलकद् (for रावण) —(l 2) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 त्वं महाराज (for च दशग्रीव) Dm1 ह्युपवन (for पुरस्य) —(l 3) Ñ1 राक्षसौघानां, Dm1 D1.6 G3 M2.3 रक्षसां च (for राक्षसानां) Ś1 Ñ Dm1 D1-6.7.8 G2 M2.3 विनाशाय (for च नाशाय) Ś1 Dm1 D2.3.6 G3 मैथिलीं (for वैदेहीम्)]

—Thereafter Dm1 D6 G3 cont

721* मा नाशय त्वं राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मन ।

[Post half - 27[b]]

27 [a]) Ś1 D2.3 सुख V1 Dg1 मानं (for मानं) Ñ2 D7 T1 ऋद्धिं (for वृद्धिं) D1 मानं सौख्यं च वृद्धिं च —After 27[ab], Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 ins while V1 D1 subst for 27[cd]

G 3 47 59
B 3 58 33
L 3 42 30

निरार्यमाणः सुहृदा मया भृशं
प्रसह्य सीता यदि धर्षयिष्यसि ।
गमिष्यसि क्षीणबलः सबान्धवो
यमक्षयं रामशराप्तजीवितः ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

एवमस्मि तदा मुक्तः कथंचित्तेन संयुगे ।
इदानीमपि यद्वृत्तं तच्छृणुष्व यदुत्तरम् ॥ १

राक्षसाभ्यामहं द्वाभ्यामनिर्विण्णस्तथाकृतः ।
सहितो मृगरूपाभ्यां प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ २

722* दाराश्च लप्स्यसि क्षिप्रं रणे रामेण संगतः ।
मया सुरगणाः सर्वे निर्जिता बहुशस्त्विति ।
यस्त यथा महाराज स ते रामो हरिष्यति ।
सुसमृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेष्टमा मनः ।

[(l 1) D1 दौरात्म्याद् (for दाराश्च) N1 illeg for श्च ल B1 2 3 D1 6 द्रक्ष्यसि (sic) (for ल°) D1 lacuna for र in रणे —Ñ1 D1 om l 2–4 B4 reads l 2 4 in marg —(l 2) V2 B4 जिताश्च (for निर्जिता) —B3 om l 3–4 —(l 4) Cf 27[ab] B1 मुखवृद्धिं D6 सुख वृद्धि (for सुसमृद्धिं)] —After 27[ab] Dg1 Dt1 D6 T G1 2 M ins Dm1 D5 G3 cont after 721* while D4 cont after 720*

723* कलत्राणि च सौम्यानि मित्रवर्गं तथैव च ।

—B4 reads 27[c] in marg —[c]) V1 Dg1 यद् (for यदि) D7 [इ]क्षसि (for [इ]च्छसि) V2 B4 चिराद्, D3 पर (for चिर) —[d]) Ś1 D2 रामप्रिय D3 विग्रह (for °विप्रियम्)

28 [a]) Ś1 च D2 स्व L(ed) तु (for भृश) —[b]) D1 प्रमुख (for प्रसह्य) N1 हारयिष्यसि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हर्तुमिच्छसि (for धर्षयिष्यसि) —[c]) N V B1 3 4 D5 7 -तनुस् (for बल) Ś1 N V B1 2 4 D2 3 5 7 (समाहवे (for सबान्धवो) D1 °तनुर्दुरासवान् —[d]) Ñ B4 D1 G1 M2 3 शरात, B1 D1 T3 -शरार, Dt1 D6 G3 Ct शरास्त, Cg as in text (for शरात्त)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 2 3 D1–3 5 7 मारीचवाक्य (N2 °वये [sic]) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 3 D3 om N2 D5 7 43 V1 42 V2 44; B4 45 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M1 38 D1 4 40 D2 46 M2 3 39 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

37

D1 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1 N2 V B1 2 4 D2 7 ins.

724* एवमुक्त्वा तदा तत्र रावणं राक्षसाधिपम् ।
हितं तथ्यं च पथ्यं च मारीचः पुनरब्रवीत् ।
विदितं ते महाराज यथा मे देवसंयुगे ।
शक्रवज्रनिपातैस्तु शरीरं विक्षतं भृशम् ।
विष्णुचक्रावलीढाङ्गः शरवृष्टिपरिक्षतः ।
दैत्यदानवसंघाना नानाप्रहरणैश्चितः ।
तथाहं वरदानस्य दर्पोत्सेकेन दर्पितः ।
पदातिना मनुष्येण रामेणैकेन रावण ।
अकृतास्त्रेण बालेन काकपक्षधरेण च ।
शरेण हृदये विद्धो बाणैः क्षिप्तोऽस्मि सागरे ।

[(l 2) V1 transp तथ्य and पथ्य B3 4 मारीच (for पथ्य च) B3 4 पुनर्वचनमब्रवीत् (for the post half) —(l 4) V1 B3 4 च (for तु) B3 विक्षिन भृश D6 भृशपीडित (for विक्षत भृशम्) —(l 5) V1 चिलीढांग (for [अ]वलीढाङ्ग) B4 परिक्षित —(l 6) V1 युत (for चित) —(l 7) Ñ2 D5 7 यथाह —V2 mostly illeg for l 8 —(l 8) V1 मानुषेण (for मनुष्येण) —(l 10) I 3 4 हृदय (for °ये) N2 B1 3 4 विद्ध्वा (for °द्धो) V1 illeg from the post half up to कथंचि in 1[b]]

1 V2 illeg up to कथंचि in [b] Dm1 om 1[ab] —[a]) G3 damaged for मुक्त क Ś1 M2 पुरा मुक्त, D3 4 पुरा युक्त (for तदा मुक्त) V1 एवमुक्तस्तदा तत्र (for [a]) —[c]) V2 illeg after इदा up to 10 D3 ऽदानीम् D1 प्राह (for वृत्त) —[d]) V1 दशानन Dg1 यदुत्तर, M1 Cm[p] निरुत्तर, Cr g[p] L t as in text (for यदुत्तरम्) Ś1 V B1 3 4 D2 3 5 7 तन्मे शृणु दशानन (Ñ1 निशाचर) D1 राम प्रति महावर्ष, D4 G1 2 M2 3 तच्छृणु त्व (G2 M3 Cg °शृणु) निरुत्तर —After 1 D1 ins

725* प्रशान्तेन दुष्टेन तत्रिबोध निशाचर ।

2 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) V1 अहं रावाभ्याम्; Dm1 D6 G3 समेता°, D4 om (hapl) (for अहं द्वा°) —[b]) B4 स्वनिर्विण्णस् (for अनि°) V1 तथाद्दत, D5 तमागत, D4 तथागत, D6 G1 तदा कृत (for तथाकृत) Ś1 N1 D1 2 3 मृगरूपधरो वन (Ñ1 महान्; D1 °न, D6 °रूप-°) —[c]) N2 V2 B1 2 4 D2 7 रूपेण (for रूपाभ्यां) —[d]) N1 B1 3 4 D2 3 दंडक (for °का) —For 2[cd], Ś1 N1 D1–3 subst

दीप्तजिह्वो महाकायस्तीक्ष्णशृङ्गो महास्वनः ।
व्यचरन्दण्डकारण्यं मांसभक्षो महामृगः ॥ ३
अग्निहोत्रेषु तीर्थेषु चैत्यवृक्षेषु रावण ।
अत्यन्तघोरो व्यचरंस्तापसांस्तान्प्रधर्षयन् ॥ ४
निहत्य दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
रुधिराणि पिबंस्तेषां तथा मांसानि भक्षयन् ॥ ५
ऋषिमांसाशनः क्रूरस्त्रासयन्वनगोचरान् ।
तदा रुधिरमत्तोऽहं व्यचरं दण्डकावनम् ॥ ६
तदाहं दण्डकारण्ये विचरन्धर्मदूषकः ।
आसादयं तदा रामं तापसं धर्ममाश्रितम् ॥ ७
वैदेहीं च महाभागां लक्ष्मणं च महारथम् ।
तापसं नियताहारं सर्वभूतहिते रतम् ॥ ८
सोऽहं वनगतं रामं परिभूय महाबलम् ।
तापसोऽयमिति ज्ञात्वा पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ ९ G 3 43 14 B 3 39 9 L 3 41 7

726* प्रविष्टो दण्डकारण्यं पुण्यं मुनिजनायुतम् ।

[D1 दण्डकारण्ये Ś1 घोर (for पुण्य) D2 मुनिजनैर् (for °न) Ñ1 * * (illeg) भक्षो महामृग, D1 (with hiatus) अति विषमत्वथाकृति (for the post half)]

3 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 D2 3 दार्घजिह्वो, D1 दीप्तवर्णो (for °जिह्वो) B3 महातेजास् Dg1 Dt1 Dm1 D3 8 T2 G3 °दुष्टस् (for °कायस्) —b) Ś1 D2 3 T3 दृष्टो (for शृङ्गो) D1 महारव, D8 °वक्त्र (for °स्वन) —c) G3 damaged up to न्द Ś1 V1 B1 3 4 D2 3 विचरन्, D1 अचरन् Ś1 Ñ2 D5 7 दण्डकारण्ये —d) Dg1 मांसभक्ष्यो Ś1 D2 महाशन, D1 मृगाकृति, D3 महावन (for °मृग) Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 G3 ऋषि (Ñ B4 D5 7 मुनि) मांसानि भक्षयन्

4 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 B1 D2 3 चैत्येषु, Ñ2 B4 D2 वृक्षेषु, V1 सुरेषु, D7 om (hapl) (for तीर्थेषु) B3 अग्निहोत्र मृग वृक्ष —b) Ñ2 वृक्षेषु (for वृक्षेषु) Ś1 D2 वा वसन् (D2 °स) D1 वासकृत, D2 येवसन्, L(ed) वासस (for °ण) —c) Dt1 Dm1 D6 T1 G1 व्यचर, M2 विचरस् (for व्यचर°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 अत्यन्तनियताहा (B1 °चा) राय —d) Dt1 om तान् Ś1 N B1 3 4 D2 3 5 7 तानभक्षय (B1 3 4 °यन्) V1 ता-भक्षयन् (subm) D1 अभिधय°, T1 समधर्ष° (for तान्प्र°) —After 4 Ñ1 ins l 2 of 727*

5 V2 illeg (cf v l 1) D1 om 5 Ñ2 D5 7 om 5ab N1 reads 5-6 (transposing 5ab and 6cd) after 735* —b) Ś1 धर्मसंचिरान्, N1 V1 B1 3 4 D1 °संश्रितान्, D2 °मासितान् (for °चारिण) —c) D1 [अ]पिबं (for पिबंस्) —d) G3 damaged from भक्षयन् up to ऋषिमांसा in 6a D5 [अ]भक्षय (for भक्षयन्) N V1 B1 3 4 D5 7 भूमौ च विनिपातयन् (B1 °तितान्) Dt1 D8 तन्मांसानि च भक्षयन्

6 V2 illeg (cf v l 1) For sequence in N1 cf v l 5 G3 damaged for ऋषिमांसा (cf v l 5) D1 om 6ab —a) Ś1 D2 3 मुनि (for ऋषि) Ś1 M3 [अ]शन, G3 [अ]शिन D1 ऋषिश्रेष्ठान्क्रूरोऽभुक्तास् —b) D2 वनगोचर, T2 °चारिण (for °रान्) —For 6cd N2 V1 B1 3 4 D5 subst while N1 ins l 2 only after 4

727* निहन्मि दण्डकारण्ये मुनीन्धर्मपरायणान् ।
गतभी राक्षसा यत्र मुनीनां धर्मदूषक ।

[D5 om (hapl) from post half of l 1 up to 7a —(l 2) Ñ1 B2 राक्षस (for राक्षसा)]

—c) Ś1 D2 यथा, Ñ V1 B1 3 4 D5 चरन्, Dg1 T2 G3 M2 3 तथा (for °दा) Ś1 D2 सिक्तो, D3 रक्तो (for मत्तो) D7 चरन्रुधिरमत्तोऽह —d) T1 G3 om (hapl) from दण्डका up to विचरन् in 7b Dg1 Dt1 Dm1 D1 8 G3 -वने (for -वनम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 विश्वस्तो दण्डके वन, Ñ1 D1 विश्वस्तो (D1 व्यचर) दण्डके वने —After 6 Ñ1 ins

728* रामकार्मुकनिर्मुक्त शरसंस्पर्शकोविद ।
समीपं नोपगच्छेयं कथंचित्प्राप्य जीवितम् ।

7 V2 illeg (cf v l 1) D1 om 7a T1 G3 om up to विचरन् in 7b (for both cf v l 6) D1 om 7-8 Ñ1 om 7ab —a) Ś1 प्रविश्य, N2 V1 B1 Dm1 D3 5 7 8 G1 3 M तथाह B1 ततोऽहं, D3 अथा° (for तदाह) —b) Dm1 D2 3 8 T2 G1 3 M2 व्यचरन् (for वि°) Ś1 D2 रामसभ्ययौ (D2 °या) N2 V1 B1 3 4 D5 7 च सदूषण (B3 °क) D1 धर्मदूषण (for °दूषक) —Ś1 D2 3 om 7c-9b —c) Ñ2 reads in marg after आगात्य up to 9b Ñ2 वन, V1 B4 वने, Dm1 D8 G3 यथा (for °दा) Ñ1 B1 3 D5 7 G1 आससाद (B1 3 °सादयन्) वन (G3 यदा) रामं —d) N B1 3 4 D5 7 T1 धर्मचारिण, V1 ब्रह्मचारिण Dm1 D8 G3 °संश्रित, Ct as in text (for °माश्रितम्)

8 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D1 3 om 8 N2 reads 8 in marg (for both cf v l 7) —b) N2 B1 Dm1 D8 T2 G3 M महाबल (for °रथम्) —c) G3 damaged after य up to र in 8d —d) N2 V1 B1 3 4 D5 7 चीरकृष्णाजिनाम्बर

9 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 3 om 9ab (cf v l 7) Ñ2 Dg1 read 9ab in marg (for Ñ2 cf v l 7) —a) G3 घोर (for सोऽहं) Ñ1 -जातो (for गत) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]मितौजसं, D1 [अ]सिततेजसा (for महाबलम्) —c) D5 अस्तु (for इति) —d) Ś1 D2 3 पुरा (for पूर्व) —After 9 N2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

G 3 43 17 B 3 39 10 L 3 42 6 अभ्यधावं सुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृङ्गो मृगाकृतिः ।
जिघांसुरकृतप्रज्ञस्तं प्रहारमनुस्मरन् ॥ १०
तेन मुक्तास्त्रयो बाणाः शिताः शत्रुनिबर्हणाः ।
विकृष्य बलवच्चापं सुपर्णानिलतुल्यगाः ॥ ११
ते बाणा वज्रसंकाशाः सुघोरा रक्तभोजनाः ।
आजग्मुः सहिताः सर्वे त्रयः संनतपर्वणः ॥ १२
पराक्रमज्ञो रामस्य शठो दृष्टभयः पुरा ।
समुत्क्रान्तस्ततो मुक्तस्तावुभौ राक्षसौ हतौ ॥ १३
शरेण मुक्तो रामस्य कथंचित्प्राप्य जीवितम् ।
इह प्रव्राजितो युक्तस्तापसोऽहं समाहितः ॥ १४

729* ततो मोहाच्च रोषाच्च दर्पमानेन तेजसा ।
अवोच राक्षसौ तौ च भक्ष्योऽयं नो महानिति ।
राक्षसाभ्यां धृतस्ताभ्यां ततो हन्तु महाबलम् ।
लुब्धो मानुषमांसस्य क्रव्यादगणमोदन ।

[(l 1) B3 transp मोहाच्च and रोषाच्च —(l 2) V2 B3.4 तु (for च) V2 D5.7 भक्ष्यो (for °क्ष्यो) V1 स (sic) (for ऽय) V1 om B4 मे (for नो) B3 महामन् (sic) (for नो महान्) —(l 3) V3 D5.7 (र इत (for हन्तु) —(l 4) B1.3.4 लुब्धा B1 मासेन (for मांसस्य) V1 B1 क्रव्याद° (for क्र°) D7 मोदन् (sic) (for मोदन)]

10 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 om (l rpl) 10 —a) T2 G3 अभ्यधावन् T3 °वत् N V1 B3.4 D5.7 अतिक्रुद्धस्, M (ed) हि स° (for सुस°) B2 अभ्यधावमह क्रुद्धस्, D1.2 अत्यर्थं क्रोधसरब्धस्(D3 °ब्धस्) M3 अभ्यधावामि सक्रुद्धस् —b) D4 G1 महाकृति T3 मृगाकृत (sic) (for °ति) Ñ1 अत्यन्तउग्रमिवानिल —c) V2 V1 B1.4 D5.7 जिघांसुरप्र (D5 °रात)तस्तम —d) V1 B1.4 तद् (for त) V1 सप्रहृ* च राक्षस, N2 D1.3.4.7 तत्प्रहारमचिंतयन्, G2 प्रहार समनुस्मरन् —After 10 V2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

730* आपतन्तं च मां दृष्ट्वा नीलवर्णं विसीरगम् ।
अपावृतमुखाभ्यां च राक्षसाभ्यां समन्वितम् ।
तत्र लीलायमानेन सुविभ्रान्तमविस्मितम् ।

[(l 1) D7 om च मां B1 नीलवर्णं (for °र्ण) G(ed) च नीरन (for विसी°) V1 B1.3 तीक्ष्णशृङ्गि (V1 °बराय निज) (for the post half) —(l 2) V1 अपावृतन् D5 अपावृत (for °वृत) V1 उभाभ्यां (for °मुखा°) V1 समावृत (for समन्वि°) —(l 3) V1 (with hiatus) अविभ्रं तम् B3 (with hiatus) अविभ्रा° D7 सुविभ्र° (for °सुविभ्रान्तम्) D1 दुर्निवारं निमिष (for the post half)]

11 V2 V1 B1.3 D5.7 transp 11ab (along with 731*) and 11cd —a) V2 V B1.3.4 D5.7 मुक्तास्तत्र (B1.3 °तत्र) D1 D6 तत्र शरास्त्र (for तत्र मु°) M1 ततो (for त्रयो) —b) V2 V B1.3.4 D5.7 भयस्ता, G2 निघ++ (damaged) (for °र्हणा) —After 11ab V2 V B1.3.4 D5.7 ins 731* V1 illeg for cd —c) V2 D5.7 च महत् ; V B1.3.4 D1.2 D6 T3 सुमहत् (for बलवच्च) —d) Ś1 Dm1 D1.4.6 T1.3 G M1.3 नि(Ś1 D3 नि)ष्क्रान्ता (for °सुल्यगा) V1 इंद्राशनिसमान् (illeg) V2 V1 B1.3.4 D5.7 राघवस्य महात्मनः D1 महेंद्राशनिसन्निभं —After 11 Ś1 Ñ1 D2.3 M2.3 ins, while V2 V B1.3.4 D5.7 ins, after 11ab

731* सनता पक्षवाण सुपर्णानिलरंहस ।
तैर्बाणैर्दण्डकारण्य मुक्तराशी त्रिपोषमे ।
कृत निर्तिमिर सर्व रामेणाक्लिष्टकर्मणा । ॥

[Ś1 V1 D2.3 M2.3 om l 1 —(l 1) V2 illeg after पर्व up to l 3 —(l 2) Ś1 V1 M2.3 दण्डकारण्ये Ś1 त्रिपाद V1 मुखेन् D2 निमुक्त D3 विमुक्त (for मुक्त्)]

12 D1 om 12 —a) D2 रक्त (for वज्र) —b) T1 सुयुक्ता M2 सुगुप्ता (for सुघोरा) V1 घोरतमा, V1 रक्त श्रोचना (for °भोजना) —c) Ś1 D2 आजग्मुः V2 illeg from स up to l 1 of 732* Ś1 V V B1.3 D3.5.7 M3 निहिता, B1 निहिता (for स°) —d) Ś1 V V1 B1.3.4 D3.5.7 त्रयाणा(Ś1 D3 °चक्रीन् D2 °पस्त) सुसमाहिता (Ś1 °तान्)

13 V2 illeg for 13a —l 1 of 732* (cf v l 12) —b) Ś1 D3.3 राजन्, V1 सोह V2 B4 D5.7 रणे, V1 दुष्टो, B1 D1 तथा B3 तदा, Dg1 f3 शराद्, T1.3 M3 घोर (for शठो) —After 13ab N2 V B1.3.4 D5.7 ins

732* आपतन्त शर दृष्ट्वा मेघगम्भीरनिस्वनम् ।
ततोऽहं वेगवांस्तत्र वातरंहा निमेषत ।
अपक्रान्त परं पारं निवृत्त सागराच्छर ।

[(l 3) V1 om पर D7 त र (for शर°)]

—Ś1 om 13cd —c) Dm1 D4.5 T G M1.3 Gr g k समुत्क्रान्तस्, M2 (after corr inf lin sec m) °क्रान्तस्, Ct as in text (for °क्रान्तस्) N1 उत्क्रान्तस्तत्र मुक्तोहं D1 उत्क्रान्तोहं तदा मुक्तस् D2.3 उत्क्रान्तस्तत्र मुक्तोहं —For 13cd N2 V B1.3.4 D5.7 subst

733* यौ तौ मया सह गतौ राक्षसौ दण्डकं वनम् ।
निहतौ तौ शरास्याः च पतितौ शोणितार्द्रौ तौ ।

[V2 illeg from l 1 up to शोणितौ in l 2 —(l 1) V1 दण्डका (for °क) —(l 2) B1.4 तु (for च)]

14 D3.5 transp ab and cd —a) G2 शरान्मुक्तोऽथ रामस —After 14ab Ś1 ins l 2 only of 736* while V2 V B1.3.4 D5.7 ins.

734* भयेन महता ग्रस्तो दृष्ट्वा प्राप्य समाश्रमम् ।
विश्वामित्राश्रमे यत्र प्रहारो क्वापि पातितः ।
राघवेन महाबाहो रुजा साद्यापि तस्य मे ।
जीवितान्तकरीं प्राप्य मानुषात्प्रबलां तथा ।
कृच्छ्रेण परमात्मानं निर्देशे मेऽभवत्तदा । [5]
ततो कष्टां गृहे दारान्बालकान्मित्रजन तथा ।

वृक्षे वृक्षे हि पश्यामि चीरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
गृहीतधनुषं रामं पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ १५

अपि रामसहस्राणि भीतः पश्यामि रावण ।
रामभूतमिदं सर्वमरण्यं प्रतिभाति मे ॥ १६

राममेव हि पश्यामि रहिते राक्षसेश्वर ।
दृष्ट्वा स्वप्नगतं राममुद्भ्रमामि विचेतनः ॥ १७

रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं संजनयन्ति मे ॥ १८

अहं तस्य प्रभावज्ञो न युद्धं तेन ते क्षमम् ।
रणे रामेण युध्यस्व क्षमां वा कुरु राक्षस ।
न ते रामकथा कार्या यदि मां द्रष्टुमिच्छसि ॥ १९

G 3. 43. 36
B 3. 39. 20
L 3. 42. 16

कामभोगांश्च विपुलान्परित्यज्य सुदुर्लभान् ।
उपेत्यागत्य राजेन्द्र प्राप्येनं सुमहद्वनम् ।

[(l. 1) V1 भयेन तु समाच्छन्नो (for the prior half). V2 समा * * (illeg.); B4 °श्रमम् (for °राम्).—V2 illeg. for l. 2-3.—(l. 3) B1 वनाम् (for °ना). B1.3 अथ (with hiatus) (for मात्र). V1 दृश्यते (for तस्य मे).—(l. 4) V2 -[अं]गकर; G(ed.) °वरी (for °वरी). V1 धर्षेण (for °णा).—(l. 5) B3 कृच्छ्र, B4 कृच्छ्रा (for कृच्छ्राम्). V1 परमस्थानम्; B1.3 °शार्दूलं, D5 °या नाम (sic) (for °भाजाम्).—V1 om. l. 6-7.—(l. 6) V2 स्त्रागृहान् (for स्त्री गृह). V2 illeg. after दा up to l. 7. B2 राजन् (for दारान्). B1 बान्धव, B3 स्ववधूं; B4 बान्धवान्, G(ed.) गच्छमहं (for बाल-कान्). B1 स्वजन (for °नास्). —(l. 7) B4 वागतं (for वाम-).—V2 om. l. 8.—(l. 8) B1.3 [आ]गम्य (for °त्य). V1 रत्न (for वनम्).]

—Ś1 om. 14^{cd}.—^{cd}) T1 M2 प्रव्रजितो, Dm1 D4.8 मुक्तस् (for मु°). Ñ2 D1-8 इह (D2.3 ततः) प्रव्र(D1 °व्रा)जितस्तात (D1 °भीरुस्; D3 °सीदस्) (for °). M1 तपस्वे (for तापसो). D2.3 समागतः (for °हितः). Ñ1 चीरकृष्णाजिनांबरः; D1 M2 निर्विण्णादस्मि तापसः (for ^{d}). Ñ2 V B1.3.4 D6.7 अहं प्रव्रजितस्तस्मान्निर्विण्णादस्मि रावण.—After 14, Ñ1 ins.:

735* तत्र वाक्षिपताहारांस्तापसानभयान्वने ।

—Then Ñ1 reads 5-6 (transposing 5^{ab} and 6^{ab}).—while Ś1(line 2 only after 14^{ab} due to om.) Ñ2 V2 B1.3.4 D1-8(D2.3 only l. 2).6.7 M2(after 15) ins. after 14:

736* कथं तस्य प्रभावज्ञः शरसंस्पर्शकोविदः ।
समीपमुपगच्छेयं दृष्ट्वैनं बलस्य वै ।

[(l. 1) D1 भद्र (for तथ).—V2 mostly illeg. for l. 2.—(l. 2) Ś1 D3 यदि (for उप-). D2.3 समीपगो(D2 °पेति) न गच्छेय (for the prior half). B3 न (for वै). Ś1 D2 तदन जीवितं च मे; D1 M2 कथंचित्प्राप्य जीवितं, D3 यदिदं मम जीवितं (for the post. half).]

15 Ñ2 V(V1 om. [hapl.] 16^{ab}) B1.3.4 D6.7 transp. 15 and 16. Ñ1 reads 15^{ab} after 16.—^{a}) D7 om. (hapl.) for वृक्षे. Ñ1 V2 B1.3.4 D2.6.7 च; V1 प्र; M1(after corr. sup. lin. sec. m. as in text) नि- (for हि).—^{c}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6.7 शरचापधरं रामं(Ñ2 °युक्त [illeg.] राम; D3 वीर).—^{d}) Ñ1 पाशहस्त इवांतकः.—After 15, B3 ins 737* in marg. reading it twice, while M2 ins 736*.

16 Ñ2 V(V1 omitting [hapl.] 16^{ab}) B1.3.4 D6.7 transp. 15 and 16.—^{b}) D1 नित्य (for भीतः). D6 रावण.—^{c}) Ś1 इत्यारण्यं (for इदं सर्वम्).—^{d}) Ś1 सर्वं च (for अरण्यं). D1 G1 मा (for मे).—After 16, Ñ1 reads 15^{ab}.

17 V2 illeg. for $17-18^{ab}$. B3 reads 17 twice.—^{a}) Ñ V1 B1.3.4 D6.7 [अ]नु-; T2 [अ]पि- (for हि).—^{b}) G3 damaged for रहि. D1 रहिते सदा. T G M1 राक्षसाधिप (for °सेश्वर). Ñ B1.3.4 D6.7 रहितेष्वाकुलेषु च; V1 वहिष्वाकुकुलेषु च (sic). Dg1 उद्दीन भूतलं न हि; Dm1 रहितो राक्षसेश्वरः.—Ś1 om. 17^{cd}.—^{c}) V1 दृष्टं. B1.3 G3 स्वप्नगतो; D2 स्वप्नांतरे; D5 स्वप्ने स्थितं, D3 स्वप्नेऽपि स (for °गत).—^{d}) D1-3 उद्विजामि (for उद्भ्रमामि). Ñ2 B1.4 Dt1 Dm1 Ct [इ]व चेतनः; Dg1 सचे°; D6 स्वचे° (for विचे°). Ñ1 उद्भ्रमत्येव मे मनः (illeg.).—After 17, Ñ2 B3(after 15, twice in marg.).4 D6.7 ins.:

737* पुष्पाणि सवितश्चापि नानानुमद्भुतमहे ।

[B3(both times) [च]न (for [अ]पि). B3(both times) नानाद्रुमुत्पदे (subm.) (for the post. half).]

18 V2 illeg. for 18^{ab} (cf. v.l. 17). D1 om. 18.—^{a}) D2.3 राकारादीनि; M2 रेफान्वितानि (for रका°). V2 B1.3.4 D2.3.6.7 वाक्यानि (for नामानि).—^{b}) Ñ2 D6.7 रामक्रीतस्य; V1 राममुद्दिश्य; B2 °हस्तस्य (sic). Dg1 T3 रामात्त्रस्तस्य(T3 °त्र) (for °त्रस्तस्य).—^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 रसण्यश्च (for रथाश्चैव). Ś1 V2 D2.3 रत्नानि चैव रामा(V2 °म)श्च(D2 °मस्य).—^{d}) V2 च (for मे). Ñ2 D6.7 T3 M2 सत्रास जनयति मे; B1.3 Dg1 Dt1 Dm1 D8 विनाम जन°.

19 Ś1 D2.3 om. 19^{ab}.—^{a}) B3 तु तस् (for तस्य).—^{b}) Dg1 युद्धे (for °द्धं). Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 युद्ध(B4 °द्धम्) तेन न ते क्षमं(Ñ2 तेनस)—After 19^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.:

738* बलि वा नमुचिं वापि हन्याद्धि रघुनन्दनः ।

Ñ V B1.3.4 D1.6.7 om. 19^{cd}.—^{c}) Ś1 D2 ते युद्धं; D3 M युद्धं ते; T2 सयोद्धुं; G2 युध्यस्व; G3 युद्धस्व (for युध्यस्व).—^{d}) Dt1 D1 T3 क्षमा (sic). D4 M1 क्षमं (for °मां). Dt1 D4 रावण (for राक्षस). Ś1 D3 न क्षमं वीर्यशालिना; D2 न क्षमं

G 3 43 43
D 3 39 25
L 3 4 17

इदं वचो बन्धुहितार्थिना मया
यथोच्यमानं यदि नाभिपत्स्यसे ।
सबान्धवस्त्यक्ष्यसि जीवितं रणे
हतोऽद्य रामेण शरैरजिह्मगैः ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

वीर्य रावण, D3 T2 G3 न क्षम युधि (D3 तव) राक्षः G2 कु * * [damaged] स, M2 3 कु (M3 न) क्षम राक्षसाधिप (M3 °सेश्वर) ∘ C. क्षम वा कुविति । अन्यद् क्षम सीताहरणादिक वा कुरु इत्यामित्र सम्यक् ∘ —(¹) B1 ते न (for न त) —(²) Ś1 V3 D2 3 5 T3 ना प्रष्टुम् V1 B1 न श्रोतुम् (for ना द्रष्टुम्) D2 4 T1 G1 M2 3 न चन (G1 चेना, M2 चैन्द्र) द्रक्ष्यसि —After 9 Ñ V B1 2 4 D3 7 in :

739* धर्मार्थो कामधर्मौ च कामार्थौ चापि कवरौ ।
नित्यमेते प्रदृश्यन्ते सन्निपातश्च दृश्यते ।
इच्छया चरते काम इच्छयार्थो विवर्धते ।
श्रद्धया वर्धते धर्मस्तथा फलमिदं त्रिधा ।
यत्र नान्यत्प्रपश्यामि किंचिद्वीर्यस्य संशयम् ।
हते रामनिपातात्तु समितस्य रावण ।
कर्णेनसुपदिष्ट त सुयुद्धारमरावृतम् ।
यथाप्येह विनश्यन वय सव च राक्षसाः ।
यत् त्वया दैवगणा समग्रा
रणे जिता वज्रधरेण सार्धम् ।
यम कुबेरो वरुणश्चापि
न राघ शक्तो युधि राघवस्य ।
स्थानाद्पीन्द्रं कुपित प्रकर्षे
घन समेया द्रष्य निपच्छेत् ।
कालस्य कालश्च भवेत्स राम
संक्षिप्य लोकांश्च सृजद्धयान्यान् ।

(V3 illeg for l 1 2 —(l 1) V2 कामनाशौ, B1 3 °वृद्धे B4 धर्मकामौ (by transp) (for धर्मौ) D3 7 अपे (for चापि) V3 चार्थाध वा त वेद (for the post half) —(l 2) V2 वा (for दृ°) B3 व (for श) Ñ marg V2 lacuna for the post half —(l 3) V1 इश्च च D3 दृश्या (for second इच्छ्या) —(l 4) D3 इच्छन्ता (for श्रद्धा) B4 वहन् (for वृन्त्) —(l 5) V2 नवे V1 नव्य B4 D3 7 नव (for यत्र) V2 illeg from नान्य up to l 7 V1 B2 4 दुमय (for संश°) —(l 6) V1 °न्पात B1 4 °निहतस्य (for °तु) B1 3 ततः न दशन (for the post half) —(l 7) B1 तत श्च (for त) B1 अनुत्र (for सत्°) —(l 8) V1 B1 3 समन्वेन (for समावेद) V1 a प्रथ विनश्यन (subst) (for the prior half) V1 om च —(l 9) B1 3 4 3 (for दे°) G(ed) मनसा (for °मा) —V1 illeg for l 11–14 —(l 11) B1 3 यथापि वा —(l 13) V1 B1 3 कर्षेद् (for प्र°) —(l 14) V2 D3 7 कुबेरद् (for कुबेर°) —(l 16) V1 V3 संक्षिप्य (for °ष्य) V1 हयान्यान् (for सर्व°))

While V1 D5 7 D1 D3 D4 4 5 S ins. after 19

740* बहव साधवो लोक युक्ता धर्ममनुष्ठिता ।
परेषामपराधेन विनष्टा सपरिच्छदा ।
सोऽहं तवापराधेन विनश्येयं निशाचर ।
कुरु यत्त क्षम तत्त्वमहं त्वा नानुयामि ह ।
रामश्च हि महातेजा महासत्त्वो महाबल ।
अपि राक्षसलोकस्य भवेदन्तकरो हि स ।
यदि शूर्पणखाहेतो जनस्थानगत खर ।
अतिवृत्तो हत पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
अत्र ब्रूहि यथातत्त्व को रामस्य व्यतिक्रम ।

((l 1) D1 D3 M1 युक्ता D1 युक्त (for युक्ता) D1 अविष्ठिता (for अनु°) —(l 2) V1 अस्वानु (for °धेन) —After l 2 Ñ1 (partly illeg) ins

740(A)* धर्मेतत्र पर (illeg) निशाचर ।
भ्रातरे त्वा (illeg) ।
(illeg) ।
(illeg) पति ।
नौ विशालनयनि कानन पर ।
हतो रा राम (illeg) ।

—Ñ1 D1 om l 3–9 —(l 3) D5 D6 C1 सर (for तव) D3 D6 विनश्येय (for °श्येय) —(l 4) G2 तत्त्वम्, M1 तत्त्व (for तत्त्वम्) T2 त्वां (for त्वा) M1 अनुयानि (for नानु°) D5 D6 है T2 हि (for ह) Dm D3 G2 3 M2 3 जह सा (G3 M2 3 ना) नुयाम ह (G2 ह, M2 च) (for the post half) ∘ C. कुरु यदेव क्षम तत्त्व अहं नानुयामि ह इति पाठ ∘ —D1 om l 5–8 —(l 5) G3 transp महातेजा and महासत्त्वो —(l 6) D5 D6 [S fi ⁹ h(ed)] [S रे हि] (for हि स) D5 Dm D1 T1 G3 न भवे [G3 °** [damaged]] सो हि स (for the post half) ∘ C. रामश्च इन्द्रादेर्हि प्रमाथ इत्यापुरन्दर । C1 m दश हि सत्त्वो महाबलशाली ∘ C3 रामश्चासि हि महात्मा । ∘ ∘ वानर (सह) । ˚अपि महाबलहता च कार्यमनुबद्ध । तथानुकार्येषु वानरादिषु च इति शेष । कि त्रैलोक्यस्य अपि सत्ता । C1 ∘ (illeg) ∘ —(l 7) D5 T2 च हि (for ह) D5 D3 नु (D3 ह) — Dm T2 G3 M2 3 इ (illeg) T2 3 °कस्य (for °स्य) M1 (after corr inf as sec m as above) इत (for नागः) —(l 9) T2 नत्र (for अत्र) M3 ब्रूहि (for अत्र))

—Then D1 cont

741* कथ कथमनुद्वृत्त ते कपुत्र स्वयुद्धमाश्रक ।

20 V1 illeg for 20ᵃᵇ —ᶜ) D5 T2 द्विष वचो D1 एवं भवान्, M3 युष्म (sec m) वचो (for इदं

३८

मारीचेन तु तद्वाक्यं क्षमं युक्तं च रावणः ।
उक्तो न प्रतिजग्राह मर्तुकाम इवौषधम् ॥ १
तं पथ्यहितवक्तारं मारीचं राक्षसाधिपः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यमयुक्तं कालचोदितः ॥ २
यत्किलैतदयुक्तार्थं मारीच मयि कथ्यते ।
वाक्यं निष्फलमत्यर्थं बीजमुप्तमिवोषरे ॥ ३
त्वद्वाक्यैर्न तु मां शक्यं भेत्तुं रामस्य संयुगे ।
पापशीलस्य मूर्खस्य मानुषस्य विशेषतः ॥ ४
यस्त्यक्त्वा सुहृदो राज्यं मातरं पितरं तथा ।
स्त्रीवाक्यं प्राकृतं श्रुत्वा वनमेकपदे गतः ॥ ५
अवश्यं तु मया तस्य संयुगे खरघातिनः ।
प्राणैः प्रियतरा सीता हर्तव्या तव संनिधौ ॥ ६
एवं मे निश्चिता बुद्धिर्हृदि मारीच वर्तते ।
न व्यावर्तयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ ७

G 3 41 7
B 3 40 7
L 3 43 7

वचो) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 ममार्थसिद्धये (for हितार्थिना मया) D6 हिता मनेमामकृतोपमाः गिर —b) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 मया, T2 यद्वा (for यथा) Ś1 Ñ1 D2.3 प्रद्विष्यसि, Ñ2 B1.4 D5.7 [न]त्युपश्यसि, G2 °भिपत्स्यसे (for °से) D1 समीक्ष्यमाणो यदि न प्रपश्यसि —c) Ś1 D2.3 हित तदस्, Ñ1 असमय, Ñ2 V B1.3.4 D1.5.7 तथोचितात् (for सवान्धवम्) M3 सक्ष्यति (sic) (for °सि) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 प्रिय (for रणे) —d) D6 कतो, G1 हितो (sic) (for हतो) G3 अनि-* (for °क्षये) Ñ1 D1 हतो रण (D1 रणे हतो) रामशरैरजिह्मगैः

Colophon D6 om (cont the Sarga) Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 रामपौरुषवर्णनं, Ñ2 V2 B1.3 D5.7 मारीचवाक्यं, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवध, D1 रावणो पालम्भ, D2 रामपौरुषाख्यानं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1.3 D6 om, Ñ2 D7 44, V1 43 V2 45 B4 46 Dg1 Dt1 Dm1 D1.5.8 T G M1.2 39 D3 41 D2 47 M2 40 L(ed) 42 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

38

D6 continues the previous Sarga D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 D6 om from 1 up to वक्ता in 2a —a) Dt1 D6 Ct मारीचस्य (for °चेन) B4 च तद्, D1 हितं (for तु तद्) Ñ1 illeg from ह्रास्य up to नि in b (cf b var) —b) Dg1 D4 T1.2 क्षम (sic) D3 G1 क्षेम, M1 क्षमा (for क्षमं) L(ed) पथ्ययुक्त Ś1 Ñ1 Dg1 D3 T1.3 नि(Ñ1 illeg)-शाचर (for च रावण) Ñ2 V B1.3.4 D7 हितमुक्तो दशानन, D2 हितमुक्त दशानन ॐ Ck युक्त कालोचितमेव वाक्यमुक्त प्रत्युचितप्रयोक्त उपदिष्टो निशाचरो रावणो मुमूर्षुरौषधमिव वमुक्त न प्रतिजग्राह ॐ —c) Ś1 D3 हित न, Ñ1 श्रम म, Ñ2 V B1.3.4 D7 भाषत, D1 न च तत् (for उक्तो न) —d) D6 मृत्युकाम (for मर्तु°) M3 यथा (for इव).

2 D6 om up to वक्ता in a (cf v l 1) —a) D6 न (for तं) Ñ2 D7 तथा, D3 यथा, D4 पदय, G2 पथ्य (for पथ्य) B1 न पथ्यमभिवक्तार —b) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 राक्षसेश्वर (V1 D2 °र) (for राक्षसाधिप) —d) D6 अयुक्त (for °क्तं) V1 कालनशित, D2 कालनोदित, G2 कालचोदित (for °चोदित) M3 युक्त कालमचोदित.

3 a) Ś1 D2.3 कि किमेतद्, Ñ1 कि त्वमतद्, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तत्किमेतद्, Dt1 D6 Ct दुष्कृतमेतद्, D1 आ किमेतद्, T2 यत्किंचैतद्, G2 यत्कम तद् (for यत्किलैतद्) T2 मयुक्त तत् (for अयुक्तार्थं) —b) Ś1 Ñ1 मयि कथ्यसे, G2 त्व विकथ्यसे, M3 मम पश्यते (for मयि कथ्यते) —c) D2 इत्यर्थं —d) D2 (before corr बीजमुप्तम्) बीजमुप्तम्, T1 G1 उप्त बीजम् (by transp) (for बीजमुप्तम्) G3 M1 इवोषरे

4 B1 om 4ab —a) B3 T1 G1 M1.3 Ct तद्, Ct as in text (for त्वद्) D3 वाक्येन (for वाक्यैर्न) Ñ V B2.4 D1-4.7 T2.3 M Cm मया, G1 त्वया (for तु मां) Ś1 त्व द्वाक्य न मया शाक्य —b) D6 योद्धु (for भेत्तुं) Ñ2 V B4 D5.7 रामपादस्तु (V1 °जनु)माहवे, B3 रामस्याविन्तु संयुगे (sic) ॐ Ckp तद्वाक्यैर्न तु मां शक्यमिति पाठः ॐ —c) Ś1 Ñ2 B1 D2.3.5.7 धर्महीनस्य, V B1.3 धर्मदीलस्य (for पापशीलस्य) Dt1 D6 मूर्खस्य पापशीलस्य —d) Ś1 D2 सानुजस्य (for मानुषस्य)

5 a) Dg1 Dm1 त्यक्त (for त्यक्त्वा) T2 सहृदो, M3 [अ]हृदयो (for सुहृदो) Ś1 D2 रामो, B3 (marg also) वाक्य (for राज्य) ॐ Cg मूर्खत्वमुपपादयति । यदिति ॐ —b) M1 भ्रातर (for मातर) —c) Ś1 स्त्रिया, Ñ1 V1 B4 D2 G1 प्राकृत (for प्राकृत) —d) Ś1 D1.3 वनवासमुपागत (D1 °मत्)

6 b) Ś1 रामस्य (for संयुगे) —c) Ś1 D2.3 तुल्या धनात्, Ñ V B1.3.4 D5.7 तुल्या वने, G1 प्रियतमा (for प्रियतरा) —d) Ñ1 D2 संनिधौ तव (by transp) D2 संयुगेन वा (for तव संनिधौ)

7 Ñ1 illeg from श्चि in a up to सेन्द्रै in d —a) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 M3 एषा (for एवं) D2 निष्ठिता (for निश्चिता) —b) Ś1 V Dm1 D2.3 transp हृदि and

G 3 44 8
B 3 40 8
L 3 43 8

दोषं गुणं वा संपृष्टस्त्वमेवं वक्तुमर्हसि ।
अपायं वाप्युपायं वा कार्यस्यास्य विनिश्चये ॥ ८

संपृष्टेन तु वक्तव्यं सचिवेन विपश्चिता ।
उद्यताञ्जलिना राज्ञो य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ९

वाक्यमप्रतिकूलं तु मृदुपूर्वं शुभं हितम् ।
उपचारेण युक्तं च वक्तव्यो वसुधाधिपः ॥ १०

सावमर्दं तु यद्वाक्यं मारीच हितमुच्यते ।
नाभिनन्दति तद्राजा मानार्हो मानवर्जितम् ॥ ११

पञ्च रूपाणि राजानो धारयन्त्यमितौजसः ।
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य यमस्य वरुणस्य च ।
औष्ण्यं तथा विक्रमं च सौम्यं दण्डं प्रसन्नताम् ॥ १२

तस्मात्सर्वास्ववस्थासु मान्याः पूज्याश्च पार्थिवाः ।
त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं मोहमास्थितः ॥ १३

अभ्यागतं मां दौरात्म्यात्परुषं वदसीदृशम् ।
गुणदोषौ न पृच्छामि क्षमं चात्मनि राक्षस ।
अस्मिंस्तु स भवान्कृत्ये साहाय्यं कर्तुमर्हति ॥ १४

मारीच D1 D6 विद्यते, D3 तिष्ठति (for वर्तते) —c) D6 स (for न) V B1 3 4 D5 7 M2 निवर्तयिषु (for व्या°)

8 ab) Ś1 D3 दोषानगुणान् (for दोषं गुणं) D1 T2 पृष्टस्तु (T2 °स्त्व) (for संपृष्टस्) Ś1 D3 न मे त्वं D1 मया चेद्, T2 मम मा (for त्वमेव) Ś1 कर्तुम् (for वक्तुम्) D3 न मे वक्तुं त्वमर्हसि (for b) Ñ1 दोषाणां च गुणानां च पृष्टस्त्वं वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गुणदोषं तथा (V1 B3 °षो) पायं मन्यसे हेतुमद्वच —c) Ś1 D3 अपायमप्युपाय वा, Ñ1 Dg1 T3 उपाय वा (Dg1 वा) प्यपाय वा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उ(V अ)पायमप्युपायं वा, Dt1 D6 अपाय वा उपाय वा (with hiatus) D4 G1 अपाय वाप्युपाय वा —d) D6 [अ]य G(ed) च (for [अ]स्य) V1 D5 विनिश्चय, D3 विनिर्णये (for °श्चये) Ś1 D3 कार्यं वा सविनिश्चयं, Dg1 कार्याकार्यस्य निश्चये D3 वार्यं वाकार्यमेव च T3 कार्याकार्यविनिश्चये

9 a) Ñ1 च, D1 हि (for तु) Ś1 सुहृत्त्वानेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सम्यक्पृष्टेन Dg1 सपृष्टेन तु D3 सुहृदा तेन, D6 सुहृदा नैव (for संपृष्टेन तु) B1 3 4 D5 वक्तव्य, D6 योक्तव्य (for वक्तव्य) —b) Ś1 D7 प्रथितेन, D3 प्रयतेन (for सचिवेन) Ñ1 विचक्षता, Ñ2 V2 B4 D5 7 कृतात्मना, B1 D1 विचक्षण, D6 M2 विनिश्चिता (sic) (for विपश्चिता) B3 मन्त्रिणा कृतकर्मणा —c) Ś1 D3 प्रय(D5 °ब)द्धाञ्जलिना, T3 उद्धृताञ्जलिना (for उद्यताञ्जलिना) Ñ2 D1 6 7 T2 राज्ञा V B1 3 4 Dg1 राजा Dm1 D5 8 T3 G3 राज्ञे (for राज्ञो) —d) Ś1 Dg1 D4 यद् (for य) Ś1 रक्षेद्भूतिम्, Dm1 इच्छेद्भूतिम् D8 इच्छेद्भूमिम् (for इच्छेद्भूतिम्)

10 a) V2 illeg from व in a up to हितम् in b Ś1 D3 चाप्रतिकूलं Ñ1 G2 अप्रतिरूपं (for अप्रतिकूलं) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 6 7 हि, Ñ1 च (for तु) —b) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1–4 G2 M transp शुभं and हितं —c) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 6 7 G2 सयुक्त D3 संयुक्तो (for युक्तं च) —d) Ś1 D3 वक्तव्यं साधु पार्थिवे

11 V2 illeg for 11–12 —a) Ś1 D1 3 G2 M2 3 सावमानं V1 B2 3 सोपमानं, B4 सोपमर्दं Dg1 Dm1 D5 G3 M1 सोपमर्दं, D5 7 सोपमर्दं, Ct (in g k t) as in text (for सावमर्दं) V1 V2 च (for तु) V1 सद् (for यद्) D1 हितं वाक्यं (for तु यद्वाक्यं) —b) Ñ2 Dt1 D6 Ct अथवा, V1 उच्यते B2 3 4 D5 आयती, Dm1 D5 मया वा D3 T2 G1 M3 मायया, D1 आयत्त, G3 त्वया वा, M2 मा यथा (for मारीच) Ś1 D3 3 न्यायतो हीनमुच्यते, Ñ1 न्यायतोहीन *त्वया, Dg1 T3 मानहीनं त्वयोच्यते, D1 आयत्या हितमप्युत —c) Dt1 Dm1 D8 8 Ct [अ]भिनन्देत (for [अ]भिनन्दति) —d) Ś1 D3 मानदो, Dt1 D8 मानार्थी (for मानार्हो) V1 G3 मानवर्जित (for °तम्)

12 V2 illeg (cf v l 11) —a) D6 राजा नो (sic) (for राजानो) —b) Ś1 D3 8 महौजस (for [अ]मितौजस) —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 धनदस्य (for वरुणस्य) K(ed) वरुणस्य यमस्य (by transp) D1 G3 वा (for च) —e) Dt1 औदस्य (sic) Dm1 औष्ठय (sic) (for औष्ण्यं) —f) Dg1 प्रशस्यता (for प्रसन्नताम्) —For 12ef, Ś1 N V1 B1 3 4 D1–3 6 7 subst while M2 cont after 743*

742* प्रमाद चानुकुर्वन्ति वैश्रा क्रोध च पार्थिवा ।

[M2 प्रमानाश्च (for प्रसा°) Ś1 D1–3 [अ]पि कुर्वन्ति, N1 [द]व कुर्वन्ति V1 B1 वेषां (for वैश्रा) Ñ1 om च (subst) D1 मदा (for पार्थिवा) Ś1 D3 वाश्यार्थ (D3 °रोष) तैन न D3 नैव क्रोध तथैव च (for the post half)]

—After 12 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

743* धारयन्ति महात्मानो राजान क्षणदाचर ।

—Thereafter M2 cont 742*

13 V1 om (hapl) 13ab —a) Ś1 D3 पूज्यमानाश्च D3 पूज्या मान्याश्च (by transp) (for मान्या पूज्याश्च) B3 Dt1 D6 च निशाचर, D4 नराधिपा (for च पार्थिवा) —c) B3 अनुज्ञाय, D6 अज्ञाय (for अविज्ञाय) —d) Ñ2 आश्रित, Dt1 D6 8 आश्रित (for आस्थित)

14 a) Ñ1 स, Dt1 तु, D6 हि (for मा) —b) Dg1 D1 पौरुष (for परुष) Ś1 N1 D3 3 T3 वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वक्तु भाषसे, D1 नाम जल्पसि, T3 वक्तुमिच्छसि (for वदसीदृशम्) —T3 repeats 14cd after 14ef —c) D1 G1 गुणदोषान् T2 M1 गुणदोषं (for °दोषौ) T3 पश्यामि

सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्टं गन्तुमर्हसि ॥ १५

तां तु मायामृगं दृष्ट्वा काञ्चनं जातविस्मया ।
आनयैनमिति क्षिप्रं रामं वक्ष्यति मैथिली ॥ १६

अपक्रान्ते च काकुत्स्थे लक्ष्मणे च यथासुखम् ।
आनयिष्यामि वैदेहीं सहस्राक्षः शचीमिव ॥ १७

एवं कृत्वा त्विदं कार्यं यथेष्टं गच्छ राक्षस ।
राज्यस्यार्धं प्रदास्यामि मारीच तव सुव्रत ॥ १८   G 3.44.22 B 3.40.23 L 3.43.21

(for पृच्छामि) —[d]) D4 क्षम, G1 क्षय, G3 क्षेम (for क्षम) Ś1 D2.3 क्षम वा यदि वाक्षम, Ñ1 क्षय वा [illegible], Ñ2 V B1 D5.7 क्षेम वा (B1 क्षमस्व) यदिहास्मन (V2 °दि राक्षस) B3.4 क्षम वा यदिहा (B4 °दि वा)स्मन, D1 क्षेम वा हित मात्मन । G2 कामममात्मनि राक्षस, G(ed.) क्षेम वा परमात्मन —After 14[cd], Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T1.2 G3.4 ins., T3 ins. after 14[ab] (r.)

744* मयोक्तमपि चवाक्यं प्रत्यमितविक्रम ।

[G3 reads twice. T3 यथा (for मया) Dm1 D6 यदि D4 T1.2 G2.3 तत्र (for अपि) Dg1 T3 मयोक्तं तु वचस्तावत् (for the prior half) Dg1 T1 सर्वथा (for त्वं प्रति) D6 T3 विक्रम (for विक्रम)]

—Thereafter T3 cont. 746*

—V3 illeg. for 14[ef] —[e]) B1.4 च, D4 T3 त्वं (for तु) T3 मे, G1 त्वं, M1 हि (for त्व) Ś1 Ñ1 D1.3 तावत्कृत्यो (D1-3 °त्ये) मे, Ñ2 V1 B3.4 D5.7 तात कृत्ये मे, D2 तावत्कृत्ये मे, Dm1 D8 तद्भवान्कृत्ये, D4 तु हि मत्कृत्ये, T1 त्वं भवत्कृत्ये, T3 त्वं भवे कृत्य G3 तद्भवान्कार्य (for स भवान्कृत्ये) M3.4 अस्मिस्तावद्भवान्कृत्ये, Ct. as in text —[f]) Ś1 D2 दातुम् (for कर्तुम्) All except Dm1 G मर्हसि (for °सि) ‖ Cv. : त्वं भवन् कृत्य इति पाठः ‖ —After 14, Ś1 D2 (marg.) 3 ins., while D1 T3 cont. after 747*

745* त्वं काञ्चनाभ्यां पद्माभ्यां मृगरूपधरो भव ।

[D1 शृङ्गाभ्यां, D2.3 T3 पादाभ्यां (for पद्माभ्यां) D2 वने (for भव)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1.2 G M ins., T3 cont. after 744*

746* शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ।

[Dg1 T3 साहाय्य (for °य्ये) ‖ Cm. : साहाय्ये मम वचनात् यत्कार्यं तच्छृणु इति शेषः । ‖]

15 D4 om. (hapl.) 15. D2 reads 15 in marg. —[a]) Ś1 D2 रत्नशृङ्गो, D3 रत्नशृङ्ग (for सौवर्णस्त्व) —[b]) Ś1 D2.3 रत्नचित्रतनूरुह, Ñ1 रु[illegible] रिद्रुपरश्वरन् —After 15[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T1.2 G M ins. T1 subst. for 15[cd]

747* त्वं गत्वा तत्र रामस्य सीताया प्रमुखे चर ।

[D1 सीतया (for सीताया) Dg1 Dt1 चरं T3 चर (sic) (for चर)]

—Thereafter D1 T3 cont. 745* and then T3 alone cont.

748* रत्नशृङ्गस्तदा तं हि रत्नचित्रतनूरुह ।

—Ś1 transp. 15[cd] and 16[ab] —[c]) Ś1 D2.3 प्रलोभयानो, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्रलोभ्य चैव, Dg1 T3 लोभयित्वा तु (for प्रलोभयित्वा) —[d]) B1 कर्तुम् (for गन्तुम्)

16 Ś1 transp. 15[cd] and 16[ab] —[a]) Ñ V B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D5-8 T1.2 M1.3 हि (for तु) Ś1 Ñ V1 B1 Dg1 Dt1 D1.3.6 T मायामयं (for °मृगं) —[b]) M1 जानकि (for काञ्चनं) D6 विस्मयं, T2 M2 विविस्मया (for विस्मया) Ś1 D1.2 चित्रवर्णं मनोहरं —[c]) Dm1 D8 (ए)वम् (for [ए]नम्) Ś1 D1-3 आनीयतामेव इति —[d]) D4 G1 जानकी (for मैथिली) —After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.

749* अपक्रान्ते च काकुत्स्थे दूरं गत्वाप्युदाहर ।
हा सीते लक्ष्मणेत्येवं रामवाक्यानुरूपकम् ।
तच्छ्रुत्वा रामपदवीं सीतया च प्रचोदितः ।
अनुगच्छति संभ्रान्तः सौमित्रिरपि सौहृदात् ।

[(l. 1) Prior half = 17[a]. M3 अतिक्रान्ते (for अप°) K(ed.) तु (for च) Dg1 D4 T G1.2 M1.2 कृत्वा (for गत्वा) Dm1 D8 G2.3 [अ]प्युदाहर (for [अ]प्यु°) —Dg1 reads l. 2 in marg. —(l. 2) Dm1 D8 लक्ष्मण इति (with hiatus), D4 लक्ष्मणेत्युक्ते (for °त्येवं) —(l. 3) Dg1 [अ]भिप्रचोदित, Dm1 D8 प्रतिचोदित, G3 [अ]भिप्रचोदित (for च प्रचोदित)]

17 [a]) Ñ2 D1.5.7 T2.3 G2.3 M2.3 तु (for च) —[b]) T3 G3 लक्ष्मणेन (sic) (for लक्ष्मणे च) —[c]) Dt1 D6 आहरिष्यामि (for आनयि°) —V3 illeg. from 17[d] up to 18[b] —[d]) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सुपर्णः पन्नगीमिव

18 V3 illeg. for 18[ab] (cf. v. l. 17) —[a]) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 M3 (before corr.) कृतमिदं (for कृत्वा त्विदं) G1 lacuna for कार्यं —[b]) Ś1 D2.3 निरावाधं भवि(D2 करि)ष्यति Ñ1 मनसैव भविष्यति, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अनघात्र भविष्यति (D5 °सि) D1 सुखोपायं भविष्यति —Ñ1 om. 18[cd] Ś1 D2.3 read 18[cd] after 752*. Ñ2 V B1.3.4 D5.7 read 18[cd] (followed by 750*) after 754*. D1 transp. 18[cd] and 19 —[c]) B1.3.4 D5.7 राज्यादि (for राज्यस्य) Ś1 Dm1 D8 प्रयच्छामि (for प्रदास्यामि) —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 कृतार्थेनान्तरात्मना —After 18, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.

750* यथा प्राप्स्यामि वैदेहीं यथा तात करिष्यसि ।
तथा व्यवसितं कार्यमेतदत्र सहायतात् ।
बल चाभिगम वीर्यं धैर्यं चानुरक्ष्य वै ।
कथं रामाद्विहीनाथ तत्र पश्यामि दारुणम् ।

G 3 44 19 B 3 40 24 L 3 43 19

गच्छ सौम्य शिवं मार्गं कार्यस्यास्य विवृद्धये ।
प्राप्य सीतामयुद्धेन वञ्चयित्वा तु राघवम् ।
लङ्कां प्रति गमिष्यामि कृतकार्यः सह त्वया ॥ १९
एतत्कार्यमवश्यं मे बलादपि करिष्यसि ।
राज्ञो हि प्रतिकूलस्थो न जातु सुखमेधते ॥ २०
आसाद्य तं जीवितसंशयस्ते
मृत्युर्ध्रुवो ह्यद्य मया विरुध्य ।
एतद्यथावत्परिगृह्य बुद्ध्या
यदत्र पथ्यं कुरु तत्तथा त्वम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

अगतिस्तत्र रामस्य कथंचिन्नानुपश्य वा ।
आदाय मैथिलीं यत्र गमिष्यामि विहायसा ।
त्वं च मायाबलस्तस्मादाश्रमादपनीय तौ ।
मोहयित्वा वने वीरौ क्षिप्रमेवागमिष्यसि ।
अपारस्याप्रमेयस्य पर पारमुपाश्रित ।
किं करिष्यति काकुत्स्थो यतमान सलक्ष्मण ।
शक्रं च समरे दृष्ट्वा रावण निर्जित मया ।
धनाध्यक्षयमौ चापि कस्माद्रामाद्बिभीदपि ।
त्रिलोकशत्रौ च रुद्रौ वेपमानमिवस्तत ।
सीता द्रक्ष्यन्ति भूतानि ह्रियमाणा मया बलात् ।
आपतन्तमनाधारे पथि सिद्धनिषेविते ।
अनुयान्तु न पयाखो गरुडो वायुना सह ।

[(l 1) V1 प्राप्स्यसि (for प्राप्स्यामि) V3 illeg for the post half V1 B4 त्वं च (for तथा) B4 करिष्ये (for करिष्यसि) —(l 2) V1 यथा (for तथा) V1 सेत्स्यते मद् (for पत्नदाद्) —V3 illeg from त्व up to वान (see var) in l 3 B4 अपरामयाद —(l 3) B4 सौत्व्यम् (for सौवम्) Ñ2 B4 चानुरेष्य वै, V3 चास्मि मे मदद्, V2 B1 वान(V2 illeg)रेक्ष्य वै, B2 चानुरक्ष्य च D5 7 चा ज्ञेय वै, G(ed) सेहुय गामरु (for चानुरेक्ष्य वै) —V2 illeg from हि in l 4 up to श्मार in l 7 —(l 5) V1 कदाचित् (for कथंचित्) —(l 8) B1 च तौ (for वने) V2 वीरो (for वीरा) B4 D7 गमिष्यसि (for [आ]गमिष्यसि) —(l 9) B1 2 अप्रारग्य (sic) (for अपा°) V1 B1 अपाश्रिते, B1 °श्रय G(ed) उपश्रिते (for °श्रित) —V3 illeg from काकुत्स्थो in l 10 up to l 11 —B2 om l 11 —(l 11) B1 जितन (for निर्जित) —(l 12) B1 2 D4 वा (for च) —V3 illeg from l 13-15 —(l 13) Ñ2 D1 7 रुद्रौ च (for च रुद्रौ) V1 क्रोधादी च रुद्रौ च (for the prior half) V3 परममानात् (for वेपमानात्) Ñ1 D1 7 तनद् (for स्तद) —(l 14) V2 द्रक्ष्यमि (for °न्ति) B1 4 ध्रियमा° (for ह्रिय°) —(l 15) D1 आपतन्तम्, Ñ1 D1 7 अपाराधे, B1 अनाधारे (for अनाधारे) B1 2 सिद्ध (sic) (for सिद्ध) —(l 16) V1 B4 अनुयान्तु, V2 B1 2 °यातु (for °यान्तु) D1 तु (for न) B1 यथा (for सह)]

19 V1 illeg for 19ab D1 transp 18cd and 19 —a) T1 सौम्य (for सौम्य) D1 G1 M1 सुखं (for शिवं) ⊕ Ct शिवं मार्गं गच्छ सौम्यो भूत्वा प्रतिपन्नो यावे ⊕ —b) D2 कारणस्य (for कार्यस्य) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1-3 [न]र्थसिद्धये, B1 [न]भिसिद्धये, Dm1 D6 च सिद्धये, T2 विनिश्चये, G3 विवृद्धये (for विवृद्धये) Ñ1 कार्यस्यास्य सिद्धये, B1 कार्यार्थस्यास्य सिद्धये, D5 7 कार्यस्यार्थस्य सिद्धये —After 19ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

751* अहं त्वानुगमिष्यामि सरथो दण्डकावनम् ।
[Dm1 D4 T2 च (for तु)]

—d) Ś1 B1 3 4 D4-6 7 G1 च, Ñ2 [अ]थ (for तु) Ś1 Ñ V1 B2 Dm1 D2 3 5 7 8 G2 3 राघवौ (for °वम्) —e) Ś1 D2 3 अभिपतिष्यामि, Ñ V B1 3 4 D5 7 अभिग°, Dg1 T1 प्रस्थान°, G2 प्रीतो ग° (for प्रति गमिष्यामि) —f) Ñ V B1 3 4 D5 7 कृतकृत्यस् (for °कार्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 4 7 transp सह and त्वया —After 19 Ś1 D4 (all followed by 18cd) ins

752* पुर कृतेऽस्मिन्कार्ये तु त्वत्सहायेन राक्षस ।
[Ś1 त्वत्सहायेन]

While Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 G M1 3 ins after 19 M2 ins after 20

753* न चेच्छोपि मारीच हो न त्वामहमत्र वै ।
[Dt1 D1 Ct नो (for न)]

20 a) V1 एव (for एतद्) Ñ1 M1 कृत्यम् (for कार्यम्) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 त्वं (for मे) —b) N1 एव (for अपि) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 कारयिष्ये बलादपि, M2 न करिष्यसि चेद्बलात् —c) V B1 3 4 Dg1 D5 7 T1 राज्ञः, M1 राज्ञा Dg1 T1 तु (for हि) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 6 7 हि (B1 च, D7 अ) प्रतिकूलो यो, G3 [ऽ]भिप्रति°, M1 विप्रति° (for हि प्रतिकूलस्थो) —d) G1 सुखते (for °ते) —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

754* अस्मिन्कार्ये तु संसिद्धे मारीच भवतोऽप्यहम् ।
[B1 तस्मिन् (for अ°) V B1 3 4 च, D4 तु (for तु) Ñ1 B2 D4 7 भवते (for भवतो)]

—Thereafter all the above MSS read 18cd (followed by 750*) while M1 ins 753* after 20

21 a) Ś1 सदय, Ñ1 °द्य (for समासाद्य) Ñ1 illeg, Ñ1 B1 D5 7 हि, V B1 3 4 वा (for ते) D1 प्रलोभ्यसा सवषतो वधरते, D2 प्रलोभ्यसौ सवषतो वधरते (sic) —b) Ś1 वधया Ñ1 V B1 3 4 D5 7 त्वया, D1-3 नेत्र (for ह्यद्य) Ś1 D1

३९

आज्ञप्तो राजवद्वाक्यं प्रतिकूलं निशाचरः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं मारीचो राक्षसाधिपम् ॥ १

केनायमुपदिष्टस्ते विनाशः पापकर्मणा ।
सपुत्रस्य सराष्ट्रस्य सामात्यस्य निशाचर ॥ २

कस्त्वया सुखिना राजन्नाभिनन्दति पापकृत् ।
केनेदमुपदिष्टं ते मृत्युद्वारमुपायतः ॥ ३

शत्रवस्तव सुव्यक्तं हीनवीर्या निशाचर ।
इच्छन्ति त्वां विनश्यन्तमुपरुद्धं बलीयसा ॥ ४

केनेदमुपदिष्टं ते क्षुद्रेणाहितवादिना ।
यस्त्वामिच्छति नश्यन्तं स्वकृतेन निशाचर ॥ ५

वध्याः खलु न हन्यन्ते सचिवास्तव रावण ।
ये त्वामुत्पथमारूढं न निगृह्णन्ति सर्वशः ॥ ६

G 3 45 6
B 3 41 6
L 3 44 6

विरोध, B₁ विरुद्ध, B₃ विरुध्य, Dt₁ D₁₃₄ विरुध्यत (for विरुध्य) Ñ₁ मृत्युर्ध्रुवो यापि समागमन्य —ᶜ) Ñ₂ V B₁₄ D₆₇ एव (for एतद्) D₁ यथा ₂ (for यथावत्) M₁ Dg₁ परिगम्य, Ñ₂ D₅₇ नु (D₆ ₂) विमृश्य, V B₁₃₄ विगण्य, Dt₁ D₆ परिगण्य, D₄ प्रतिगृह्य, T₃ त्वभिगम्य (for परिगृह्य) Ś₁ एव युद्ध विजय यत्नतील, D₁₂ पुन सत विनय यत्सुख त (D₂ यत्सुनीत), T₂ एतद्धि पावनमविगृह्य युद्धम —ᵈ) Dg₁ तस्य, D₆ कार्ये, T₁ M₃ कृत्य, T₂ पथ्य (for पथ्य) Ś₁ D₁₂ सचिव तत्र (D₂ च त्व) कुरु यन्मत (D₁ °क्षम) ते (D₂ मे) Ñ₁ यद्रोचते तत्कुरु मा विशङ्किथाः, Ñ₂ V B₁₃₄ D₅₇ यद्रोचत तत्कुरु यच्च पथ्य, D₈ यदत्र पथ्य भविष्य मतीहि

Colophon —*Sarga name* Ś₁ Ñ₁ V D₁₂ रावणवाक्य, Ñ₂ D₅₇ सीताहरणनिश्चय, B₁₄ सीता (B₄ सीताहरण) व्यवसाये रावणवाक्य, B₃ मारीचरावणसंवाद, D₁ मारीचानुनय —*Sarga no* (figures, words or both) Ś₁ Ñ₁ B₁₃ D₂ om Ñ₂ D₅₇ 45 V₁ 44, V₂ 46 B₁ 47 Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₆₈ T G M₁ 40 D₁₄ 42 D₃ 48, M₂₃ 41 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

39

Vulg. from Sarga 39 up to st. 21ᵃ of Sarga 45 D₃ begins with ॐ, T₃ with श्रीरामचन्द्राय नमः। M₁ with श्रीरामाय नमः

1 ᵃᵇ) Dt₁ आज्ञप्तो, G(cd) आक्षिप्तो (for आज्ञप्तो) Ñ₂ V₁ B₁₃₄ Dt₁ D₅₋₇ रावणनाथ (Dt₁ D₆ °नेन), D₄ T₃ M₃ °रावणेन, K(cd) [S] रात° (for राजवद्वाक्य) Ś₁ D₂₃ आज्ञप्त दारुणं वाक्ये (for °) and प्रतिकूल, G₁ °कूले (for °कूल) Dt₁ D₆ च रावणत्, D₃ °चर (for निशाचर) D₁ एवमुक्तस्तु मारीचो रावणेन दुरात्मना ॥ Cv r राजवद् राजार्हं रावणेन वाक्य वाक्यानुष्ठान प्रतिकूलमाज्ञप्तोऽभूदित निशाचर ।, Cm रावणद् राजार्हं वाक्य वाक्यानुष्ठान ।, Cg भरतावत् । यद्वा राममातिकूल्ये प्रवृत्तत्वेन रावणाय गत इति मुनवाक्य । यद्वा रावणत् राजार्हं " तदर्दं " इत्यर्थाश्च यति ।, Ck रावणरिति प्रकृत्यर्थे वति तदुक्तमर्थाय येह राज्ञा रावणेन स आज्ञप्त कृतप्रत्ययार्थनियोग ।, Ct रावणत् रावणेन रावणेनाज्ञप्त ॥ —ᶜ) Dt₁ D₆ Ct निशाचरो, D₁ सकुत (sic) (for मारीचो) Ś₁ D₂₃ नैऋताधिप, V₁ B₁₃₄ D₅₇ राक्षसेश्वर (V₁ °र) G₂ °धिप (for राक्षसाधिपम्)

2 D₁ om 2 —ᵃ) V₁ B₁ D₃ पापकर्मण —After 2ᵃᵇ, V₁ reads 6–7ᵇ —ᶜ) Ś₁ B₁₃₄ Dm₁ D₃₅₇₈ G M सपुरस्य (for सपुत्रस्य) Ñ₂ B₃ Dt₁ D₆ ससराष्ट्रस्य, D₄ [स]राष्ट्र स° (for सराष्ट्रस्य) —ᵈ) Ś₁ D₂₃ क्षपाचर (for °निशा)

3 T₂ om 3ᶜᵈ D₁ transp ᵃᵇ and ᶜᵈ —ᵇ) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ न (D₁ ना) नदति (Ś₁ नदति न [unmetrical]) पूजसकृत, Ñ₂ V₁ B₁ D₅₇ न ह्य (Ñ₂ कु [sic]) नन्दति न न (B₁ नि) दति, B₃₄ न नदति न हृष्यति, Dm₁ D₄ नाभिनंदति न (D₈ नि) दित —ᶜ) V₁ उपदिष्टम् (sic) (for °दिष्ट) T₃ M₁ कनायमुपदिष्टस्ते (M₁ °ष्टं ते [sic]) —ᵈ) Ś₁ Ñ B₃ D₁₋₃₅₇ T₃ अ (Ñ₂ B₃ D₁₂ T₃ उ) पायत, V₁ M₃ °यत, B₁ °गत, B₄ उपस्थित (for उपायत)

4 ᵃ) D₁ चैव, D₄ तस्य (for तव) —ᵇ) Ś₁ D₂ दशानन, Ñ V₁ B₁₃₄ Dg₁ Dm₁ D₁₃₅₇₈ T₁₃ G M °चरा (for निशाचर) D₃ हीनवीर्यं दशानन —ᶜ) Ś₁ नाशयितु (for विनश्यन्तम्) —ᵈ) Ś₁ ह्युपरुद्ध, Ñ₁ अति° Ñ₂ D₅₇ अव°, V₁ अपराद्ध, B₁ अपरोद्धु, B₃ D₂₃ अप°, M₂ °रुध्य (for उपरुद्ध)

5 Ś₁ om 5 M₂₃ om 5ᵃᵇ —ᵃ) Ñ V₁ B₃₄ D₅₇ तेनेदम् (for केनेदम्) G₁ उपदिष्ट (for उपदिष्टं ते) B₁ ते नूनमुपदिशति, T₃ कनायमुपदिष्टस्ते —ᵇ) Dt₁ D₆ (अ) हितबुद्धिना, D₁₋₃ (अ) नित्य (D₂₃ क्षुद्र) कर्मणा, D₄ [अ] नृत° (for [अ] हितवादिना) N V₁ B₁₃₄ D₅₇ विनाशम् (Ñ B₁ °मु) समुद्यम —D₂ om 5ᶜᵈ —ᶜ) G₁ यस्य (for यस्) D₁ वध्य सु (for नश्यन्त) Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₁₅₇ M₃ ये त्वामिच्छति नश्यत —ᵈ) V₁ B₃ D₅₇ सु (for स्व) Ñ₂ V₁ B₁₃₄ D₅₆₇ [स्व] दुष्कर्मणा, T₃ °चरा (for निशाचर)

6 M₃ om (hapl) 6–8 V₁ reads 6–7ᵇ after 2ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) V₁ न खलु (by transp) Ñ V₁ B₁₃ Dt₁ Dm₁ D₆₋₈ Ct वध्यत (for हन्यन्ते) Ś₁ D₂₃ वृद्धा (D₃ वृद्धा) खलु न वध्यन्त, T₃ हन्या खलु न पार्यते —ᵇ) V₁ तत्र (for तव) B₁ (marg also) मानिन, D₁ राक्षसा (for रावण) —ᶜ) Ś₁ Ñ₁ D₂ अत्पथम्, Dm₁ अपथम् (for उत्प

G 3 45 7
B 3 41 7
L 3 44 7

अमात्यैः कामवृत्तो हि राजा कापथमाश्रितः ।
निग्राह्यः सर्वथा सद्भिर्न निग्राह्यो निगृह्यसे ॥ ७
धर्ममर्थं च कामं च यशश्च जयतां वर ।
स्वामिप्रसादात्सचिवाः प्राप्नुवन्ति निशाचर ॥ ८
विपर्यये तु तत्सर्वं व्यर्थं भवति रावण ।
व्यसनं स्वामिवैगुण्यात्प्राप्नुवन्तीतरे जनाः ॥ ९
राजमूलो हि धर्मश्च जयश्च जयतां वर ।
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु रक्षितव्यो नराधिपः ॥ १०
राज्यं पालयितुं शक्यं न तीक्ष्णेन निशाचर ।
न चापि प्रतिकूलेन नाविनीतेन राक्षस ॥ ११
ये तीक्ष्णमन्त्राः सचिवा भज्यन्ते सह तेन वै ।
विषमेषु रथाः शीघ्रं मन्दसारथयो यथा ॥ १२
बहवः साधवो लोके युक्तधर्ममनुष्ठिताः ।
परेषामपराधेन विनष्टाः सपरिच्छदाः ॥ १३
स्वामिना प्रतिकूलेन प्रजास्तीक्ष्णेन रावण ।
रक्ष्यमाणा न वर्धन्ते मेषा गोमायुना यथा ॥ १४

थम्) Ś1 Dg1 D3 5 T3 आपथ, D1 आयातम् (for आस्थ) —^{c}) Dg1 Dt1 D2 4 नहि (Dt1 °हि, D6 °*) गृह्णति (for न नि°) V1 [अ गताय, Ñ2 शाश्वत, D2 भराय, D4 निशाचर (hypm)] (for सर्वदा) Ś1 D2 विनयति न D2 विनयिच्छति (sic)) शाश्वत, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 न नियच्छति (V2 निगृह्णति न, D1 नियच्छति न) शाश्वत —After 6 M3 reads 10^{ab} for the first time repeating it in its proper place

7 M1 om 7 (cf v l 6) D4 om (hapl cf D4 var) 7–8 —^{a}) D2 वृत्तो (for वृत्तो) —^{b}) Ś1 D6 8 विपथ (D2 °म म्), Ñ V1 B1 3 D5 1 नि°, B1 दिवयम्, Dt1 Dm1 D8 G M1 कु° (for कापथम्) Ś1 साघुत, D6 3 M3 आश्रित (for आश्रित) —^{c}) T2 M1 निगृह्य (for निग्राह्य) D2 सर्वदा D3 7 सहसा (for सर्वथा) Ś1 D6 3 स न (for सद्भिर्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 4 5 7 M3 निग्राह्यो न (by transp) Dt1 D4 न विग्राह्यो (for न निग्राह्यो) Dt1 D1 4 T1 न गृह्यसे, B(ed) न गृह्यत (for निगृह्यसे) V1 इच्छाद्धिदिनसा * (illeg) D1 चाद्धिर्विपुल (sic) यत्त ° Cm न निगृह्यसे न निराकृते

8 D4 M3 om 8 (cf v l 7 and 6 respy) —^{a}) B1 D1 चार्थं (for अर्थं) —^{b}) T2 जय (for यशश्) Ś1 V1 B1 3 4 D2 3 4 7 विपुलं युति (for जयतां वर) D1 सुखानि विविधानि च —^{c}) B1 प्रसाद्य (for प्रसादात्) V1 अचिरात् (for सचिवा) —^{d}) V1 °चरा D1 दिने रता, D4 °चर (sic) (for निशाचर)

9 T1 reads 9 10 in marg —^{ab}) Ñ1 विपर्ययेण, D1 विपर्ययेन (sic) (for विपर्यये तु) D2 एव हि (for भवति) V1 नन्दनं वनदानुग (for ^{b}) Ś1 D2 3 विपर्यये हि विहतो भवति वनदानुग —Ś1 om 9^{cd} —^{c}) L(ed) दूषितं (for व्यसनं) D1 स्व निनि शात, D2 °वैगुण्ये (for स्वामिवैगुण्यात्) —^{d}) Ñ2 D2 3 नराधिपा (for इतरे जना) D2 राक्षस च नराधिप —For 9 Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 subst

755* विपर्यय व्यसनं स्वामिनो सचिवा पुन ।
वैगुण्याय महाराज लभन्त सह बान्धवैः ।

10 T1 reads 10 in marg (cf v l 9) M3 repeats 10^{ab} here (cf v l 6) —^{a}) Ś1 D1 3 विनयो, V1 विनयो, M3 (both times before corr) धर्मेष्ठ (for धर्मश्च) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 8 T2 3 G M1 3 (both times) यशश्च, M3 (after corr inf lin sec m as in text) यशश्च (for जयश्च) —^{d}) Dt1 D4 T G1 2 M3 4 रक्षितव्या नराधिपा

11 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) V1 illeg for राज्यं पालयितुं —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 राजा शासयतुं वा पुन, D1 अशक्येन नराधिप —Ś1 om (hapl ?) 11^c–14^b —^{c}) V2 Dt1 Dm1 D1 2 चापि, D1 वापि (for चापि) —^{d}) D1 [अ विनीत्‌तेन, M3 [अ]प्रतीतेन (for अविनी°) V2 V1 B1 3 4 D1 5 7 G M3 4 रावण (for राक्षस)

12 Ś1 om 12 (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 ये नाश्यमनुवर्तन्ते —^{b}) V2 B1 4 D3 भज्यते, V1 भज्यत, B1 (marg also भज्यन्त) वृध्यन्ते, Dt1 Dm1 (after corr sec m as in text) D1 8 T2 G1 भुज्यन्ते, D1 नश्यन्ते, T1 रुध्यन्ते (for भज्यन्ते) Ñ V1 B1 3 4 D3 4 7 G1 3 M3 तु (for वै) D1 भज्यन्त तेन ते सह, T2 भुज्यन्ते सह तेन ते —^{c}) V2 V1 B1 3 4 Dg1 D3 5 7 विषम (Dg1 °पे, Dm1 D1 8 T1 3 G M °मेषु (for विषमेषु) Dg1 रथा (for रथा) V2 B1 4 D3 7 शीघ्रं D1 यान्ति (for शीघ्रं) Ś2 विषम तुरगा शीघ्र ° Cm विषम निम्नोन्नतदेश —^{d}) V1 मन्द (sic), D2 T2 इव, D1 अश्वाद् (for मन्द) V1 B1 4 D3 4 7 मन्द (D1 रथ) सारथिना (for °थयो) T1 रथा (sic) (for यथा) —After 12 Ś1 V1 B1 3 4 D1 7 ins the lines of 3 36 22

13 Ś1 Ñ1 om 13 (for Ś1 cf v l 11) —^{b}) V1 B1 Dg1 D3 4 7 T2 3 M1 3 (after corr sec m as in text) Ñ2 Cm g युक्ता, B1 4 युक्त, Ct as in text (for युक्त) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 अनुष्ठिता —^{c}) D1 अपरोक्ष (for अपराधेन) —^{d}) D1 निविष्टा (for विनष्टा)

14 Ś1 om 14^{ab} (cf v l 11) —^{ab}) B1 Dg1 प्रजा (for प्रजास्) D1 7 यदि स्वामा पालयेत्‌ प्रजा नित्यं दुरात्मना

अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ १५
तदिदं काकतालीयं घोरमासादितं त्वया ।
अत्र किं शोभनं यत्त्वं ससैन्यो विनशिष्यसि ॥ १६
मां निहत्य तु रामोऽसौ नचिरात्त्वां वधिष्यति ।
अनेन कृतकृत्योऽस्मि म्रिये चाप्यरिणा हतः ॥ १७
दर्शनादेव रामस्य हतं मामुपधारय ।
आत्मानं च हतं विद्धि हृत्वा सीतां सबान्धवम् ॥ १८
आनयिष्यसि चेत्सीतामाश्रमात्सहितो मया ।
नैव त्वमसि नैवाहं नैव लङ्का न राक्षसाः ॥ १९
निवार्यमाणस्तु मया हितैषिणा
न मृष्यसे वाक्यमिदं निशाचर ।
परेतकल्पा हि गतायुषो नरा
हितं न गृह्णन्ति सुहृद्भिरीरितम् ॥ २० G 3. 45. 22 B 3. 41. 20 L 3. 41. 17

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

—c) V1 Dg1 D1-3.5 T3 रक्षमाणा V2 न +. (illeg.), D1.2 T3 विनश्यति (T3 °न्ति) (for न च येन्ति). —d) D11 D4.6 T3 M2.3 Ct मृगा (for मया). ※ Cm. शोभायुना मृगयावनस्थगेण ※

15 ab) Ñ1 V1 D1 G2 हि (D1 न) विनश्यति, Ñ2 B3.4 D5.7 हे (B3.4 D7 हि) विनश्यति, B1 विनश्यन्ति (subm.) D3 विन° (for विनशिष्यन्ति). Ś1 D2 ति मत्तय विनश्यति राक्षसेश्वर निशाचर।

16 a) G2 M1 (after corr. uf for sec. m. as in text) यदिदं (for तदिदं). —b) Ñ2 V1 B2.3.4 D5.7 वेरम् (for घोरम्). Ś1 Dg1 D11 Dm1 D4.6 T1.3 G M1 Cm g k t मया (for त्वया). ※ Cv. अविचारितोपस्थित काकतालीय न्यसि। काकतालीयं नाम यदृच्छाकृतमिति सज्जन। तथा च श्वेतकाकीयमनुरूपयनाचक्षमिति मागुरि ※ —c) B1 तत्र. Ñ2 V1 B3.4 D5.7 शोभनं (B3.4 °नां) दत्त्व, B1 Dg1 Dm1 D4.6 T G1.3 M Cv r m शोभनीयस्त्व, G2 शोभनीय स (for शोभनं यत्त्व). D11 D6 Ct अत्र त्व शोच सैन्योऽसि, K (ed.) Cg k शत्रु शोचनीयस्त्व (Ck °नीयोऽसि). —d) Ś1 [s. यि] विनश्यसि, D2 [s. यि] वधिष्यसि (for विनशिष्यसि). B3.4 D5.7 सहचैन्यो (D5.7 सैन्यैश्च) विनश्यसि.

17 V1 B1 om. 17ab. —a) D5 निहत्या (for निहत्य). Ñ2 B4 D5.7 [अ]थ D1.3 च (for तु). Ñ2 B3.4 D5.7 काकुत्स्थो, Dg1 D6 T1 राम स Dm1 रावण (sic) D4 T3 G1.3 M रामश्च (for रामोऽसौ). Ś1 मां न निहत्य काकुत्स्थो. —b) D11 D4.6 T2.3 G2 M (D4 T2 G2 M [with hiatus]) Ck t वधिता, Cr m g as in text (for वधितार्). Ś1 Ñ1 D1.3 हनिष्यति. —After 17ab, Ñ B1 D2.5 ins.

756* गतश्च दीनदीनोऽस्मि क्रमाद्रि चार्य पुरम्।
शरीरमविनयी यदर्थ दुरन्तरद्रुपधी।
दर्शनादपि रामस्य राक्षस सहिता प्रियाम्।

[(l. 1) D2 प्रेयाति (for क्रमादि). Ñ1 पुन नवि * * * (illeg.) (for the post. half). —V1 om. l. 2, 3. —(l. 2) D5 °दोत (for °हत).]

—c) Ś1 D1.3 तनव (for अनेन). Ś1 [अ]त कृत (for कृत). —d) Dg1 T3 M3 म्रियेचम्, D11 D6 T1 G2.3 M1.2 म्रिय चापि, Dm1 D4.6 मृच चापि (D3 चापि). Cr m g t as in text (for म्रिये च°). Ś1 D1.3 म्रियस (Ś1 °स्य) द्विषता सह, Ñ1 D1 मयनार्त् (D1 यनि) येथ्य सित सह. ※ Cr. तथारिणा रावणेन हतो मृतः। अनेन हनुना कृतकृत्योऽस्मि ※ —For 17cd Ñ2 V1 B3.4 D5.7 subst. (Ñ2 B3 D5.7 read before 17ab)

757* अनेन कृतकृत्योऽस्मि च मा च पुरस्सर।
दिष्ट्यादि महद्भयामि मृत्युं वसुधेश्वरि।

[(l. 1) V1 स्वय मा पुरस्तान (for the post. half).]

—Then all the above MSS. cont.

758* न तु मोद्वज्य गृह्णीय नवन मन रावण।
कालपाशपरीक्षो मुमूर्षस्त्व मरणार्।

[(l. 1) B4 च (for तु).]

18 d) Ś1 M1 सुत (for हत). Ñ2 V B3.4 D11 D5.6 T1 अवधारय (for उप°). D1 न चाह च हताधुर्भा. —D1 om. 18cd. —c) Ś1 D2 निहत (for च हत). —d) T2 गृह्य सीता G2 दृष्ट्वा सीत (for हृत्वा सीता). Ś1 D2.3 न जानकीं Ñ1 च संधिनी (for सबान्धवम्).

19 a) D2 आनयिष्यामि (sic) (for °ष्यसि). —c) V1 नैव (for नैव). D11 D6 अपि (for असि). Dg1 D11 Dm1 D4.6 T G M नाहं त्व (D11 D6 T1 G1 के, T2 G2 M च) D7 om. (for नैवाहं). Ñ1 नैवाहं नैव तरा न. —d) V1 om. V1 चापि (for नैव). D1 न लङ्का न च राक्षसा. —After 19, Ñ B1.3.4 D5.7 ins.

759* सकामस्त नवियष्यन्ति दुरात्मन्न रावण।

[V1 नर तत्त्व (l. 3 pm.) (for सका°मि).]

—Then V1 (partly illeg.) cont.

760* ... रक्ष * * -परितारा न रा क्षसन्।

20 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 M2 निवा (D2 रक्षा) च मानस्तु (for °णस्तु). —d) Ś1 D2.3 यथो न गृह्णाति हित (D2

४०

G 3 48 1 / B 3 42 1 / L 3 47 1

एवमुक्त्वा तु परुषं मारीचो रावणं ततः ।
गच्छावेत्यब्रवीद्दीनो भयाद्रात्रिंचरप्रभोः ॥ १
दृष्टश्चाहं पुनस्तेन शरचापासिधारिणा ।
मद्वधोद्यतशस्त्रेण विनष्टं जीवितं च मे ॥ २
किं तु कर्तुं मया शक्यमेवं त्वयि दुरात्मनि ।
एष गच्छाम्यहं तात स्वस्ति तेऽस्तु निशाचर ॥ ३
प्रहृष्टस्त्वभवत्तेन वचनेन स राक्षसः ।
परिष्वज्य सुसंश्लिष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

शुभ) दशानन, Ñ V1 B1 3 4 D1 6 7 न रोचते त(V1 चे, B3 *)चन निशाचर(D5 7 दशानन) —c) Ś1 Ñ1 D1 3 परीत कारा (for परेत्य त्वा) B4 G1 M3 3 त्वता (for मता) —d) Ñ2 D5 7 वचो (for हित) D1 ईहित, D8 ईप्सित (for ईरितम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणगर्हण, Ñ B1 3 D1 3 6 7 मारीचवाक्य, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवच —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 3 D4 om Ñ2 D5 7 46 V1 45 B4 48 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 41, D1 43 D2 49 D4 40 M3 3 42 L(ed) 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

40

☞ Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D5 6 7 ins a passage before Sarga 40 while M2 ins l 5-49 before 3 40 1 and l 50-93 before 761* and it is relegated to App 1 (No 11) V2 missing for Sarga 40 (cf v l 39) D2 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) G2 पुरुष, K(ed)वचन (for परुष) D2 एवमुक्तासि(sic) परुष —b) M2 lacuna for मारीचो रा Dm1 D1 8 G2 तदा (for ततः) —For 1ab, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D5 6 7 subst while M2 ins after 3

761* आत्मनो मरणं ज्ञात्वा रावणं परम तत ।
अकामो भयसंविग्नो निःश्वस्य बहुशस्तदा ।
निश्चित रावण दृष्ट्वा मारीचो भयविह्वल ।

[(l 1) Ś1 D2 म त्वात्वा, M2 सोत्मन्रो (sic) (for आत्मनो) Ñ2 B1 D1 7 मरणन्तु स, B1 मरण मत्वा (for मरण ज्ञात्वा) —(l 2) D7 प्रकामो, M2 अकाम (for अकामो) D2 सव्रो (for संविग्नो) D2 7 M2 निश्वस्य Ś1 D2 च मुहुस्तदा, Ñ D1 3 च मुहुर्मुहु (for बहुशस्तदा) —(l 3) N1 illeg after रावण B1 विह्वल (for विह्वल)]

—M2 reads 1cd second time after 761* reading it for the first time in its proper place. —cd) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 T2 गच्छामि (for गच्छाव) D4 भयात् (for [अ]ब्रवीद्) Ś1 D2 भयाद्राक्षसमीश्वर, Ñ1 D1 M2(second time) भयाद्रात्रिं(M2 °त्रि)चरेश्वर, D2 भयाद्दशाननप्रभ, M2 (first time) भयाद्रात्रिचरेश्वरात्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गच्छामीत्यब्रवीद्भीतो दीनो(N2 °न) नक्तंचरेश्वर ॐ Cm भयाद्रावणाद्दुर्नैव हानिर्भविष्यतीति गच्छामीत्यब्रवीत् ॐ —After 1, B1 reads 4ab —After 1, D1 3 ins while Ś1 D2 ins after l 91 of App 1 (No 11) Ñ ins after l 7 of 774*

762* रामादपि च मर्तव्यं मर्तव्यं रावणादपि ।
उभयोरपि मर्तव्ये वरं रामो न रावण ।

[(l 1) D1 3 हि (for च) Ñ1 रामाश्चपि च मर्तव्य (for the prior half) —(l 2) Ś1 D2 उभाभ्यामपि, Ñ1 उभयादपि (for उभयोरपि) Ñ1 वर रामो ... (illeg), Ñ2 वरं रामात्र रावणात् (for the post half)]

2 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D4 6 7 T2 G1 3 M1 om 2-3 —D8 reads from 2a up to l 1 of 763* in marg —a) T2 पुरस्ताद् (for दृष्टश्चाह) Ś1 D2 तु रामेण (for पुनस्तेन) —b) Ś1 D1-3 M2 [अ]सि(D2 [अ]स्त्र)पाणिना (for [अ]सिधारिणा) —d) Dt1 D2 Ct निहत (for विनष्ट) D2 मम (for च मे) —After 2, Dt1 D2 3 T1 2 G2 M2 3 ins

763* न हि राम पराक्रम्य जीवन्प्रतिनिवर्तते ।
वर्तते प्रतिरूपोऽसौ यमदण्डहतस्य ते ।

[D8 reads l 1 in marg —(l 1) T2 M2 3 न प्रतिवर्तेते (for प्रतिनिवर्तते) —(l 2) M2 lacuna for वर्ते T2 प्रतिरूपेषु M2 3 प्रतिकूल तु (for °रूपोऽसौ) T2 नतस्य (sic) (for हतस्य)]

3 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D4 6 7 T2 G1 3 M1 om 3 (cf v l 2) Ś1 D2 om 3ab —a) T1 Ct कि नु, M2 न त, M3 कि न (for कि तु) D6 T1 G2 M2 3 transp कर्तुं and शक्यम् T2 किं निशम्य मया कर्तुम् —c) L(ed) हे (for [अ]हं) Ś1 D2 गच्छामि ते (for °म्यह) —After 3, M2 reads lines 50 93 of App 1 (No 11) followed by 761* with 1cd second time

4 B1 reads 4ab after 1 —a) Dm1 D1 प्रहृष्टश्च(D1 °श्चा)भव(D1 °वे)त्तेन —b) Dg1 च D1 om (subst) (for स) Ś1 D2 3 दशानन, D1 G2 निशाचर, T1 G1 स रावण (for स राक्षस) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 वचसा राक्षसेश्वर —c) Ś1 D1 2 च सुश्लिष्टम्, B1 सुसहृष्टम्, G2 °श्लिष्टम् (for सुसंश्लिष्टम्) D8 परिष्वज्याथ सुप्रीतम्, —d) D8 विद् (for इद)।

एतच्छौण्डीर्ययुक्तं ते मच्छन्दादिव भाषितम् ।
इदानीमसि मारीच पूर्वमन्यो निशाचरः ॥ ५
आरुह्यतामयं शीघ्रं खगो रत्नविभूषितः ।
मया सह रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥ ६
ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥ ७
तथैव तत्र पश्यन्तौ पत्तनानि वनानि च ।
गिरींश्च सरितः सर्वा राष्ट्राणि नगराणि च ॥ ८
समेत्य दण्डकारण्यं राघवस्याश्रमं ततः ।
ददर्श सहमारीचो रावणो राक्षसाधिपः ॥ ९
अवतीर्य रथात्तस्मात्ततः काञ्चनभूषणात् ।
हस्ते गृहीत्वा मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥ १०
एतद्रामाश्रमपदं दृश्यते कदलीवृतम् ।
क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ ११
स रावणवचः श्रुत्वा मारीचो राक्षसस्तदा ।
मृगो भूत्वाश्रमद्वारि रामस्य विचचार ह ॥ १२ D 3 48 13 B 3 42 15 L 3 47 13

5 a) Ś1 तु वीर्यं, B1.3.4 D7 शौटीर, D5 शौद्वीर्य, Ct शौटीर्य (for शौण्डीर्य) V1 युक्तेन Dm1 D1.4.6 G2.3 M1.2 शौंडीर्य (D1 शौडीर)युक्त त, D2 तु वीर्ययुक्त म — b) B1.3 (m as in text) स्वच्छन्दाद्, B4 सच्छन्दाद् (for मच्छन्दाद्) D3 भाषत, D8 भूषित (for भाषितम्) Dt1 D4.6 T2 M3 Ct मच्छन्दवशवर्तिन, Cv r ug as in text ✿ Cbp एतच्छौण्डीर्ययुक्त तं मच्छन्दवशवर्तिन इति प्राचीन पाठ: ✿ — c) Ś1 Ñ V1 D1.5.6.7 M3 अपि (for असि) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dg1 D1.3.4.7 M3 (before corr as in text after corr see m) मारीच (for मारीच) — d) Dt1 Dm1 D6.8 Ct हि राक्षस (for निशाचर) Ś1 D1.3 मन्यसे मा निशाचर, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 प्रकृति स्वामुपागत —After 5 B3 ins

764* साधु मारीच दुर्वृत्त रणशौण्ड मम प्रिय ।

6 a) Ñ1 illeg after आरुह्य up to b — b) D1 G2.3 रथो Ct as in text (for खगो) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 कामगो रत्नभूषित (Ñ2 °त) Dg1 T2 अस्मादाश्रममण्डलात् —For 6cd, Ś1 D1-3 subst

765* आरोह त्वमिम दिव्य कामग रत्नभूषितम् ।

[D5 आरुह रथ D3 आरोहेममिद दिव्य (for the prior half)]

—After 6ab B3 ins

766* रथो व्योमचारी दिव्यो वरस्थो ह्यनुत्तम ।

— c) Ś1 D1-3 रथ युक्त, B2 सुख युक्त, D5 रथो युक्त, K(cd) Cg तथा युक्त (for रथो युक्त) —After 6 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

767* प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्ट गन्तुमर्हसि ।
तां शून्ये प्रसभं सीतामानयिष्यामि मैथिलीम् ।

[(1 1) M3 म * * र्हसि (damaged) —(1 2) T2 ता (for शून्ये) M2 प्रसह्य (metr) D4 T1 G1 जानकीं (for मैथिलीम्)]

Thereafter, Dt1 D4 cont

768* ततस्तथेत्युवाचैनं रावणं ताटकासुत ।

7 b) M3 विमानमिवत रथ — c) Ś1 Ñ1 Dt1 D4 T1.3 (M1) ययतु, Ñ2 V1 B3 D5.7 जग्मतु (for ययतु) — d) M3 damaged after आश्रम up to 8a Ś1 D1 रामाश्रम पद प्रति

8 M3 damaged for a (cf v l 7) — a) Ś1 D1.3 तथैव पश्यमानौ तौ, T1 तत्र तत्र च पश्यन्तौ — b) Dg1 T1 G1 पट्टनानि, D3 सततानि (for पत्तनानि) D2 M3 repeat वनानि M3 वना . (damaged) (for वनानि च) — cd) Ś1 Dm1 D1.3.6 G3 M1 सततं चैव, T1 °त सरात् (for सरित सर्वा) Ś1 D1-3 सरांसि (for राष्ट्राणि) V1 तथैव सरितो रम्या निर्मलानि सरांसि च —For 8 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

769* पश्यन्तावथ रम्याणि पत्तनानि सरांसि च ।
पर्वतान्सरितश्चैव राष्ट्राणि विविधानि च ।

9 a) Ś1 D1-3 समागम्य Ñ V1 B1.3.4 D5.7 आगत्य (Ñ1 °तो) (for समेत्य) — b) Ś1 D1-3 प्रति, V1 तदा (for ततः) — d) Ñ2 illeg for रावणो रा Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5 राक्षसेश्वर (for °साधिप) D7 आश्रम राक्षसेश्वर

10 Ñ1 partially illeg for 10b — b) Ś1 Dg1 D1.3 तत, Dm1 D6 G3 तथा, D4 रथात्, G1 रसात् (for ततः) G2 कनक (for काञ्चन) Ñ1 कामगा * . . . * (illeg) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 कामगा (B1 om) द्रव्यभूषितात् — c) B1 संगृह्य (for गृहीत्वा)

11 a) D2 G1 एतत्त (D2 °ब)दाश्रम Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 एष रामाश्रमो दूरात् (V1 °मस्तावत्) — b) G1 दृश्यते Ñ2 V1 B1.3.4 D7 वृत (for वृतम्) —After 11ab D1-3 ins

770* नानापक्षिगणैश्चित्रैर्मृगैश्चाभिवलंकृतम् ।
मनोहरैस्तरुगणैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ।

[(1 1) D2 दृश्यामिद् —(1 2) D3 च तरु° (for तरुगण) D2.3 विभूषित (for अलंकृतम्)]

— c) Ñ1 illeg for तत्सखे शीघ्र Ś1 तत्सर्वं त्वरया शीघ्र

12 a) Dm1 D6 G3 M1 रावणस्य (for स रावण) — b) Ś1 D2 राक्षसाधिप, Dg1 M2.3 राक्षसस्तथा, D1 °सोत्तम, D3 °सत्तम (for °सस्तदा) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मारीचस्त्वरयान्वित — c) Ś1 D1.3 पद, Dg1 Dm1 D1.6 T G M1.2 द्वारे (for द्वारि) ✿ Cv पृषत पूर्वैर्मृगावयवम् ।

मृगो भूत्वाश्रमद्वारे रामस्य विचचार ह । तस्य पश्यमाणस्य संग्रह । अस्माच्चोपरिष्टात् रूप्यबिन्दुशतैश्चित्र इत्यादेरध्यायस्य मध्ये ग्रन्थ प्रायेण कोदेषु पातितो स्यात्तलक्ष्य । तदयमत्र यथादृष्ट पठ्यते ॐ —After 12 Ś1 D1 3 ins Ñ B ins l 3 only after l 1 of 774* V1 ins after l 1 of 774* while M2 ins l 3 5 after 13

771* विटपे रोमनीयश्च काञ्चनक्षारद्युप्रभ ।
रूप्यबिन्दुशतैश्चित्र प्रवालमणिभूषित ।
मुक्ताजालपरिच्छन्न स बभूव मनोहर ।
सुसारगर्भकिंनिभैश्चित्रै पार्श्वे शुभानन ।
जातरूपमय शृङ्गैश्चतुर्भिर्मणिभूषितै ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ś1 विपणी D1 विटपी (for विटपे) D1 चारुप्रभ D3 चारुप्रभ (sic) V1 तत्क्षणाद्गाणस्य रूप लब्ध्वा हैमोमय मृग —(l 2) D3 रूप्य (for रूप्य) D1 बिन्द (for बिन्दु) G(ed) राष्यबिंदुशतचित्र (for the prior half) —G(ed) om the post half of l 2 and prior half of l 3 —(l 3) N2 परिच्छन्न V1 M2 रत्नजाल (M3 °के) प्रतिच्छन्न (for the prior half) N2 V1 B4 D1 3 स्तम्भूत M2 स्वरस (for स बभूव) V1 मनोरम (for मनोहर) —(l 4) D1 M2 गल्क (D1 °च) (for गर्भ) V1 तुषार रत्नाक D3 M3 पत्र (for पार्श्व) V1 पत्ररत्नक्षु —(l 5) D2 चतुर्मणिविभूषितै (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 3 cont 774* while D3 cont

772* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महायशम् ।
जगाम मन्द सौवर्णे सर्वगात्राणि दर्शयन् ।

Whereas N2 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 12

773* तदाश्रमपद प्राप्य लङ्काधिपतिचोदित ।
प्रसुप्तेऽस्लोभयत्सीता काञ्चनश्चित्रभूषित ।

[(l 2) Ñ2 प्रसुप्ते B3 सीताभीरु B4 विपदे (for प्रसुप्त) N2 illeg for लोभयत्सीता V1 चचार लोभयन् सीता (for the prior half) Ñ1 D5 7 सुप्रभ V1 सन्निभ B1 भूषण (for भूषित)]

Ś1 D1 3 cont after 77* N V1 (V1 reads l 1 after 773* and l 2-19 after 771*) B1 3 4 D5 7 subst for 13 32 and read after 773* N1 subst for 18c-32 and reads after 778* while M2 ins after 31

774* पार्श्वयोरधचन्द्राभ्याम् रूप्यतारविचित्रित ।
ततोऽस्य बुद्धिरभवत्तस्मिन्काले गतायुष ।
तस्याश्रमपदस्याग्रे परिवर्तितुमोजसा ।
कार्यं वाप्यथवाकार्यं कर्तव्य नात्र सशय ।
भर्तुर्हितार्थिना शीघ्र स्वर्गं वाप्यभिकाङ्क्षता ।
रमृत्युर मरणं वीर्यं च भर्तुराज्ञा च दारुणम् ।
श्रेयो मे भर्तुवचन न जीवितमिहा मन ।
एत बुद्धिं समाधिस्य कृत्वा निश्चयमात्मन ।
मृत्युं चात्मनि सचिन्त्य मारीच प्रचचार ह ।
प्रदीप्त सुविश्चयो सहसा मृत्युचोदित ।

समीपे तस्य रामस्य सीतायाश्च मनो हरन् ।
अथासससादाभिनवोपपन्न
म दीप उग्र नरदेवपुत्रम् ।
राम प्रतिज्ञानियत वनस्थ
त्यक्त्वा सुख धर्मपथ निविष्टम् ।
तस्याविदूरान्महिषीसनिन्द्या
प्रभामिवापादगतस्य भानो ।
सुन्दस्य पुत्र स ददर्श सीता
सीता च तं पुत्रवर ददर्श ।

Colophon

[M3 om l 1 —(l 1) Ś1 D3 मरतश्चाय (D3 °ए) रद्रेश (for the prior half) N2 V1 B1 3 रूप्य B4 रौप्य D5 7 रूप (for रूप्य) Ś1 विचित्रिते N1 विरानिते (sic) D5 7 [अ]भिचित्रित (for विचित्रित) —After l 1 N2 B1 read l 3 of 771* —(l 2) B3 तदैव (for ततोऽस्य) N1 कालगतायुष —(l 3) Ñ2 illeg for the prior half Ś1 D3 अस्य (for तस्य) M2 पर्यस्थाने (for पदस्याग्र) M2 अजसा (for ओजसा) —N1 illeg for l 4 —(l 4) G(ed) यदि वा (for [अ]थवा) Ś1 D1 3 अकार्यं यदि वा कार्यं V1 अकार्यं वापि कार्यं वा (for the prior half) Ś1 कृतं च (for कर्तव्य) —(l 5) Ś1 D1 3 भर्तुराज्ञार्थिना (for °हितार्थिना) Ñ2 V1 B4 D5 7 च (for वा) B1 काङ्क्षया (for काङ्क्षता) Ñ1 पर वाप्यभिकाङ्क्षता M2 स्वर्गं वाप्यथ काङ्क्षत (for the post half) —(l 6) B1 om (hapl ?) भर्तुराज्ञा च N2 V1 दारुण B1 °णा (for °णम्) N1 कृताञ्जलि M2 ज्ञात्वा भर्तुश्च दारुण (for the post half) —(l 7) Ś1 D1 3 श्रेयो मम स्वयं मरण (for the prior half) Ñ2 D3 जीवितुम् (for °वितम्) N1 श्रेयो मे मरणं नैव जीवितमात्मन —After l 7 N ins 768* and N2 om l 8 11 M2 om (hapl) l 8 —(l 8) N2 B3 4 D5 7 आत्मन (for °न) —(l 9) V1 मृत्युत्व (for मृत्यु) M2 निश्चित्य (for सचिन्त्य) D1 प्रचचाल (for प्रचचार) —B1 om l 10 —(l 10) B3 4 प्र(B3 प्र)क्रीडन M2 प्रक्रीडन (for प्रदीप्त) Ś1 स विश्वचो N2 D5 7 प्रक्रीडन (N2 °श्च) सविशङ्क V1 प्रकृत्या च सुविश्चय (for the prior half) V1 महर्षिन् (for सहसा) N2 D3 6 सहित B4 सहन (for चोदित) Ś1 स्वरित म पदे पदे D3 सहसैं मृत्युसहित M2 सहसा दारुणस्य च (for the post half) D1 प्रक्रीडति स विस्पष्ट स्वयं मृत्युनार्पित (sic) —(l 11) D1 3 M2 मनोहर (for मनो हरन्) —(l 12) Ś1 D1 3 स मासमान (for अथासससाद) M2 प्रपन्न (for [उ]पपन्न) N1 एव प्रभाभिरिति जानोपन्य (sic) —(l 13) D1 M2 उग्रो (for उग्र) N2 V1 D5 7 -सुनु (for पुत्रम्) B4 राम प्रिय नरदेवपुत्र —(l 14) Ś1 D3 [अ]भिरत V1 B1 निरत D1 निरत (metr) (for नियत) Ś1 गतविन —(l 15) Ś1 D1 3 सत्यव्रत N1 शक्रोपम N2 D5 7 त्यक्त्वा सर्व V1 स्वचरितामवान् M2 त्यक्त्वापरमान (for त्यक्त्वा सुख) B4 पदे (for पथ) —(l 16) D1 तस्यादिदूरे Ś1 D3 तस्यावि(D3 °वि)दूरे भिनगामनिन्द्या N2 तस्याविदूरे महिषी तदा सा —(l 17) N2 V1 B3 4 D5 7 प्रभामिवादोप° Ś1 प्रभामिवास्यैव मिनोऽभनाथ

मणिप्रवरशृङ्गाग्रः सितासितमुखाकृतिः ।
रक्तपद्मोत्पलमुख इन्द्रनीलोत्पलश्रवाः ॥ १३
किंचिदभ्युन्नतग्रीव इन्द्रनीलनिभोदरः ।
मधूकनिभपार्श्वश्च कञ्जकिञ्जल्कसंनिभः ॥ १४
वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुजङ्घः सुसंहतः ।
इन्द्रायुधसवर्णेन पुच्छेनोर्ध्वं विराजितः ॥ १५
मनोहरस्निग्धवर्णो रत्नैर्नानाविधैर्वृतः ।
क्षणेन राक्षसो जातो मृगः परमशोभनः ॥ १६
वनं प्रज्वलयन्रम्यं रामाश्रमपदं च तत् ।
मनोहरं दर्शनीयं रूपं कृत्वा स राक्षसः ॥ १७
प्रलोभनार्थं वैदेह्या नानाधातुविचित्रितम् ।
विचरन्गच्छते सम्यक्शाद्वलानि समन्ततः ॥ १८

G 3 43 0
B 3 42 25
L 3 47 0

N1 समाहितः स्थिता रामुत्री, D2 2 प्रभाभवनात्ति (D2 °भि) °मोम माता, M3 प्रभाभिताम्रे अवित प्रदशा —(l 18) V1 सवदस्य (for कुन्दस्य) Ś1 D1 2 स गुप्तुश्चैव (D1 °श्च स D2 °श्च म) दम्प सीता, Ñ1 M3 म (M* मा)मेन उग (Ñ1 * मा) स ...) सीता —(l, 19) Ś1 समन्त्र B3 पूणतर (for पूकर)

Colophon Sarga name Ś1 D2 मारात्र(D2 °(त्र)तवर, Ñ1 मारात्रवधान N1 D5 7 रूपमतेष V1 B4 4 मारसरूपमतेष B1 मायापरूत्य मारीचरूपाश्वनम् , D1 मारीचरूपेन —Sarga no Ñ2 D7 48 V1 47 B1 49 D1 44]

—After 12 Ñ1 ins a line which is illeg

—Thereafter, Ñ1 cont while Dg1 Dt1 Dm1 D5 6 T1 3 G1 3 M1 ins after 12 while D4 T2 G2 M2 3 ins after 19^{ab}

775* स तु रूप समास्थाप महद्द्भुतदर्शनम् ।

[Ñ1 illeg from the post half up to र in 13^{a}]

—After 12, D4 T2 G2 M2 3 read 19^{ab}

13 D8 om from 13 up to the end of the Sarga For subst in N2 V1 B1 2 4 D6 7 cf v l 774* —N1 illeg up to र in 13^{a} —^{a}) D1 शृङ्गाग्र, D4 °ग्र (for °ग्र) —^{b}) Ś1 सीतसित D3 सीत सित (for सितासित) T2 महाद्भुत (for मुखा°) —Ś1 D1 2 om 13^{cd} —Dg1 reads 13^{c}–14^{b} in marg —^{c}) T2 रत्न (for रक्त) —^{d}) N1 वतो (for इन्द्र) G1 V3 -नीलोत्पल (for °त्पल) N1 प्रभ (for श्रवा) —After 13 M2 ins l 3 5 of 771*

14 D1 om 14 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 2 4 D5 9 cf v l 774* —Dg1 reads 14^{ab} in marg (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D2 M2 भ्युन्नत , Ñ1 Dt1 D5 Cv न्युन्नत , D1 M2 अभ्यानत (for अभ्युन्नत) —^{b}) G3 चन्द्रकात (for इन्द्रनील) Ś1 D1 2 शिरोरुह , Dg1 निभा भर , Dm1 निभो दर , G1 -वरोदर , M1 -वक्रोदर K(ed) Cg द्रकाधर (for निभोदर) N1 इन्द्रनीलोदरे तत (sic) M2 3 इन्द्रनीलोत्प(M2 °प)लोदर —After 14^{ab} Dg1 D4 5 T G2 M2 3 ins

776* कुन्दन्दुवज्रसंकाशमुदर चास्य भास्वरम् ।

[Dg1 निभ (sic) (for वज्र) T2 -प्रकाश (for °शम्) Dg1 मध्यम (for उदर) T2 मध्य चवास्यभास्वर , M2 3 मुख चास्य प्रभास्वर (for the post half)]

—^{c}) Cv मयूर (for मधूक-) D3 -पार्श्व , D6 -पार्श्वस्य , G3 -पार्श्वाय , G2 पार्श्व च (for पार्श्वश्च) T2 वैदूर्यमयपार्श्व , M3 (before corr) 3 मधूचनिभ° (sic) —^{d}) Dm1 D5 6 T1 2 G3 पद्म (for कञ्ज) —For 14^{cd} Ś1 Ñ1 D1 2 subst

777* कुन्देन्दुहमसंकाशोदरेण विराजित ।
हसातजवचित्राभ्या पार्श्वाभ्यामतिशोभित ।

[(l 1) N1 कुन्दकुवलयमुदर चास्य भास्वर —(l 2) Ñ1 हसकाकवहाया, D1 हसाचवचित्र श्या, D2 हेलामवचित्राभ्या (for the prior half) N1 D1 अवाभिन (Ñ1 d)]

15 D2 om 15 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 cf v l 774* —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 Dt 2 4 6 8 G M Cv वैदूर्ये Ś1 -सदृश (for संकाश) —^{b}) Ś1 धात्र जानु , D1 2 तनुजानु (for तनुजङ्घ) —^{c}) D2 3 -सुवर्णेन (for -स°) —N1 illeg partially for 15^{d} —^{d}) Ś1 D1 पुच्छेनापि (Ś1 °पि) Cv पुच्छेन च (for °नोर्ध्वं) Dm1 D3 T1 3 G1 2 M2 3 Cv विराजता, T2 विकल्पता G3 स्पराजत (for विराजित) D2 पुच्छेनाविविराजता

16 D1 om 16 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 cf v l 774* Ś1 D1 2 om 16–20 N1 om (hapl) 16–17^{b} G3 damaged for 16^{abc} —^{a}) Dg1 मनोहर (for °हर)

17 Ś1 D1-2 om 17 (for D2 cf v l 13 and for the rest 16) N1 om 17^{ab} (cf v l 16) For subst in Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 cf v l 774* —^{a}) D4 G Cv.x प्रज्वालयन् (for प्रज्वलयन्) —M2 3 om 17^{c}–18 —^{cd}) G2 द्र * * - * पं (damaged) V1 वक्र (for कृत्वा) T2 रूपमास्थाय भास्वर

18 Ś1 D1-2 M2 3 om 18 (for D2 cf v l 13 for M2 3 17 and for the rest 16) For subst in Ñ2 V1 B1 2 4 D6 7 cf v l 774* —^{a}) T2 प्रलोभार्थं च (for प्रलोभनार्थं) G3 illeg from 18^{b} up to रामाश्र in 21^{a} —After 18^{ab} N1 ins

778* सुसंधाय सुरम्य च सीतायां हृदय हरन् ।
चकार राक्षसो रूप सर्वं स * मनोहरम् ।

—Thereafter Ñ2 subst 774* for 18^{cd}–32 —^{c}) G1 सचरन् (for विचरन्) Dt1 D4 राम्य, T2 तस्मात् , G1 स स]

G 3.48.0 B 3.42.22 L 3.47.0 रूप्यबिन्दुशतैश्चित्रो भूत्वा च प्रियदर्शनः ।
विटपीनां किसलयान्भङ्क्त्वादन्विचचार ह ॥ १९
कदलीगृहकं गत्वा कर्णिकारानितस्ततः ।
समाश्रयन्मन्दगतिः सीतासंदर्शनं तदा ॥ २०
राजीवचित्रपृष्ठः स विरराज महामृगः ।
रामाश्रमपदाभ्याशे विचचार यथासुखम् ॥ २१
पुनर्गत्वा निवृत्तश्च विचचार मृगोत्तमः ।
गत्वा मुहूर्तं त्वरया पुनः प्रतिनिवर्तते ॥ २२
विक्रीडंश्च पुनर्भूमौ पुनरेव निषीदति ।
आश्रमद्वारमागम्य मृगयूथानि गच्छति ॥ २३
मृगयूथैरनुगतः पुनरेव निवर्तते ।
सीतादर्शनमाकाङ्क्षन्राक्षसो मृगतां गतः ॥ २४
परिभ्रमति चित्राणि मण्डलानि विनिष्पतन् ।
समुद्वीक्ष्य च सर्वे तं मृगा येऽन्ये वनेचराः ॥ २५
उपगम्य समाघ्राय विद्रवन्ति दिशो दश ।
राक्षसः सोऽपि तान्वन्यान्मृगान्मृगवधे रतः ॥ २६

(for सम्यक्) T2 विचरश्च वन सर्वे —d) D4 G1.2 शाड्वलानि (for शाड्वलानि) T3 वने चत (for समन्ततः)

19 Ś1 D1-3 om 19 (for D5 cf v l 13 and for the rest 16) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* D6 T3 G1 M1.2 read 19ab (followed by 775*) after 12 G3 illeg for 19 (cf v l 18) —a) Dt1 Dm1 D2.8 G2 रौप्यैर्, D4 T1.2 M3 रूप्यैर् (for रूप्य) Dg1 T3 चित्रैर्, Dt1 D6 T1 चित्र (for चित्रो) —b) T1 स, G2 तु (for च) Dt1 D6 प्रियनन्दन (for °दर्शन) —c) D4 G2 M2.3 किसलय (for °यान्) ꣸ Cg विटपीनामिति दीर्घश्छान्दसः Ct विटपीनामिति दीर्घ आर्षश्छन्दोऽनुरोधात् ꣸ —d) Dt1 D4 भक्षयन्, M3 Ck tp भक्त्वादन् (for भङ्क्त्वादन्) ꣸ Ck भक्त्वेति । 'जान्तनशां विभाषेति' अनुनासिकलोपः ॥ Ct भक्त्वादन् इति पाठे आर्षोऽनुनासिकलोपः ꣸

20 Ś1 D1-3 om 20 (for D5 cf v l 13 and for the rest 16) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* G3 illeg (cf v l 18) —a) Cm -वाटिका (for -गृहक) —b) M3 कर्णिकाराद् (for °कारान्) G1 समतत (for इतस्ततः) —c) Dt1 D1 तमाश्रम, D4 समाश्रम Ck t as in text (for समाश्रयन्) Dt1 Ck t मद्गतिं ꣸ Cv समाश्रयद्विति पदच्छेदः । Cr समाश्रयदिति पदः ॥ Cm कदलीवाटिका समाश्रयन्निति छेदः । Cg समाश्रयत् ꣸ —d) Dg1 T2.3 G1.2 M2.3 Cg तथा, Dt1 D8 तत (for तदा) D1 सीतासंदर्शने रत

21 D5 om 21 (cf v l 13) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —G3 illeg up to रामाश्र in a (cf v l 18) —Dg1 T2 G1 M1 om 21 —Dm1 D8 transp ab and cd —a) Dm1 D8 पृष्ठश्च (for पृष्ठः स) —b) T2 M3 विचचार (for विरराज) —For 21ab Ś1 D1-3 subst

779* विचित्रपृष्ठराजिश्च शङ्कुकर्णा महाहनु ।

[D4 पृष्ठराजश्च D1 विचित्रपृष्ठ राजि स (for the prior half)]

—c) G2 ***स (for रामाश्र) Ś1 D1-3 -पदद्वारि Dm1 D1 पदाभ्यासे (for पदाभ्याशे) —After 21 G1 ins a line which is mostly illeg

22 D5 om 22 (cf v l 13) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —Ś1 D1-3 om 22-32 —G3 mostly illeg for 22ab —After 22c, G1 repeats 21d and 22a —b) Dm1 विरराज (for विचचार)

23 Ś1 D1-3 om 23 (for D5, cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —a) D5 om D6 पुनर्भूमेर्, D6 in marg K(ed.) क्वचिद्भूमौ (for पुनर्भूमौ) —b) M3 **रेव (damaged) M3 विषीदति —d) M1 (after corr inf lin sec m as in text) मृगयूथ न, M1 °यूथेन (for °यानि)

24 Ś1 D1-3 om 24 (for D5 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v l 774* —a) D6 परिभ्रमति मण्डल

25 Ś1 D1-3 om 25 (for D5 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7, cf v l 774* —b) T1 Ck [अ]भिनिष्पतन् (for विनिष्पतन्) —After 25ab, Dm1 D6 G3 ins

780* समीपे मृगयूथस्य विस्मितानि विशेषतः ।

[G3 विस्तानि (for विस्मितानि)]

—c) G2 तमुद्वीक्ष्य (for समुद्वीक्ष्य) Dg1 Dm1 T1 G2.3 M1 च त सर्वे (by transp) D5 वन सर्वे, T3 च सर्वे तु G1 तु मारीचं, M3 च ते सर्वे (for च सर्वे तं) —d) Dg1 Dm1 D6 T G1.2 M मृगा ह्यन्ये (M3 °न्या) D4 G3 मृगाद्यान्ये (for मृगा येऽन्ये)

26 Ś1 D1-3 om 26 (for D5 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1.3.4 D5.7 cf v l 774* —a) D6 उपागम्य (for उप°) —c) G3 अन्यान् (for त°) Dg1 T3 राक्षसोऽपि च वान्यवान् —d) Dg1 T3 वन्यान् (for मृगान्) G3 नत (for रत)

प्रच्छादनार्थं भावस्य न भक्षयति संस्पृशन् ।
तस्मिन्नेव ततः काले वैदेही शुभलोचना ॥ २७
कुसुमापचये व्यग्रा पादपानत्यवर्तत ।
कर्णिकारानशोकांश्च चूतांश्च मदिरेक्षणा ॥ २८
कुसुमान्यपचिन्वन्ती चचार रुचिरानना ।
अनर्हारण्यवासस्य सा तं रत्नमयं मृगम् ।
मुक्तामणिविचित्राङ्गं ददर्श परमाङ्गना ॥ २९
तं वै रुचिरदन्तोष्ठं रूप्यधातुतनूरुहम् ।
विस्मयोत्फुल्लनयना सस्नेहं समुदैक्षत ॥ ३०
स च तां रामदयितां पश्यन्मायामयो मृगः ।
विचचार ततस्तत्र दीपयन्निव तद्वनम् ॥ ३१
अदृष्टपूर्वं दृष्ट्वा तं नानारत्नमयं मृगम् ।
विस्मयं परमं सीता जगाम जनकात्मजा ॥ ३२ G. 3. 42 0 B 3 42 33 L 3 47 0

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

27 Ś1 D1-3 om 27 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7, cf v l 774* —a) G2 अस्मिन् (for तस्मिन्) Dg1 T3 ततस्तस्मिंश्च काले हि (T3 वै) —d) M1 दर्शना (for -लोचना)

28 Ś1 D1-3 om 28 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7 cf v l 774* —a) Dg1 D4 T1 2 G1 3 M2 3 [अ]पचय ; M1 [अ]पचित (for [अ]पचये) —b) Dg1 Dm1 D6 G2 3 अभिवर्तते, D1 अस्य वर्तते, D4 T G1 M Cg अत्यवर्तत (for अत्यवर्तत) —c) D1 om (hapl ?) चूतांश्च

29 For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7 cf v l 774* —Ś1 D1-3 om 29 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) —a) G2 विचिन्वती, M2 [उ]पचिन्वती (for [अ]पचिन्वन्ती) —c) D1 D4 T3 Ct वनवासस्य (for [अ]रण्य°) —d) D4 इ ते (for सा त) M2 रत्नमयी (for °मय) —f) T1 च वरानना

30 Ś1 D1-3 om 30 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7 cf v l 774* —a) Dg1 T2 3 G2 M1 स सा, Dm1 D4 6 T1 G1 3 M2 3 सा त (for त वै) G2 रुधिर (for रुचिर) Dg1 Dm1 D4 6 T2 3 G M Cg दन्तोष्ठी (for °ष्ठ) —b) T1 M2 3 चारुनेत्र (for रूप्यधातु) —c) G2 -वदना (for -नयना)

31 Ś1 D1-3 om 31 (for D5 cf v l 13 and for the rest 22) For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7, cf v l 774* —a) M2 स ता रामस्य दयिता —b) M2 अपश्यन्मायया मृगः —c) Dm1 D6 पर तत्र, T1 पुनश्चित्र, T3 मृगस्तत्र, G2 पुनस्तत्र, M2 3 पुनस्तस्या (for ततस्तत्र) —After 31, M2 ins 774*

32 Ś1 D1-3 om 32 (for D5 cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1-4 D5-7 cf v l 774* —a) T2 M1 त दृष्ट्वा (by transp) T3 दृष्ट्वा तु, G2 दृष्ट्वा * (for दृष्ट्वा त)

Colophon Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3 5 7 om —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G M1 42 D4 44 M2 3 43 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

४१

G 3.48.1 B 3.43.1 L 3.45.1 सा तं संप्रेक्ष्य सुश्रोणी कुसुमानि विचिन्वती ।
हेमराजतवर्णाभ्यां पार्श्वाभ्यामुपशोभितम् ॥ १
प्रहृष्टा चानवद्याङ्गी मृष्टहाटकवर्णिनी ।
भर्तारमपि चाक्रन्दल्लक्ष्मणं चैव सायुधम् ॥ २
तयाहूतौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वीक्षमाणौ तु तं देशं तदा ददृशतुर्मृगम् ॥ ३
शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
तमेवैनमहं मन्ये मारीचं राक्षसं मृगम् ॥ ४
चरन्तो मृगयां हृष्टाः पापेनोपाधिना वने ।
अनेन निहता राम राजानः कामरूपिणा ॥ ५
अस्य मायाविदो मायामृगरूपमिदं कृतम् ।
भानुमत्पुरुषव्याघ्र गन्धर्वपुरसंनिभम् ॥ ६
मृगो ह्येवंविधो रत्नविचित्रो नास्ति राघव ।
जगत्यां जगतीनाथ मायैषा हि न संशयः ॥ ७
एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
उवाच सीता संहृष्टा छद्मना हृतचेतना ॥ ८
आर्यपुत्राभिरामोऽसौ मृगो हरति मे मनः ।
आनयैनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥ ९
इहाश्रमपदेऽस्माकं बहवः पुण्यदर्शनाः ।
मृगाश्चरन्ति सहिताश्चमराः सृमरास्तथा ॥ १०
ऋक्षाः पृषतसंघाश्च वानराः किंनरास्तथा ।
विचरन्ति महाबाहो रूपश्रेष्ठा महाबलाः ॥ ११
न चास्य सदृशो राजन्दृष्टपूर्वो मृगः पुरा ।
तेजसा क्षमया दीप्त्या यथायं मृगसत्तमः ॥ १२
नानावर्णविचित्राङ्गो रत्नबिन्दुसमाचितः ।
द्योतयन्वनमव्यग्रं शोभते शशिसंनिभः ॥ १३

41

☞ V2 alleg. for Sarga 41 (cf. v. l. 3.39.1). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 continue the previous Sarga. For Sarga 41, Ś1 D1.2, Ñ V (V2 alleg.) B1.3.4 D5.7 and D8 have different versions which are given at the end of this Sarga. D8 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M2 with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) Dg1 सुप्रेक्ष्य; M2.3 समीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य). —^{b}) M2 [अ]वचिन्वती; K (ed.) [अ]पचिन्वती (for विचिन्वती). —T2 reads 1^{cd} twice. —^{c}) Dm1 D4.6 T1 G1.3 M1.3 हैम- (for हेम-). —^{d}) Dt1 lacuna for पार्श्वाभ्याम्. M3 lacuna for भ्यामुपशो.

2 ^{a}) Dg1 प्रहृष्टा सा; G2 सप्रहृष्टा (for प्रहृष्टा च). —^{c}) Dt1 D6 अपि चक्रन्द; T2 अपि चाक्रन्द; G2 अथ चक्रन्द; G1 अपि चक्राम, K (ed.) Cg अभिचक्रन्द (for अपि चाक्रन्दत्). ※ Cr k t चक्रंद. ※ —^{d}) Dg1 T2 M2.3 [अ]पि (for [ए]व). —After 2, Dt1 D6 ins.:

781* आहूयाहूय च पुनस्तं मृगं चाभिवीक्षते ।
आगच्छागच्छ शीघ्रं वै आर्यपुत्र सहानुज ।

[(l. 1) Dt1 [अ]भिवीक्ष्वते. —(l. 2) Note hiatus between the two halves. K (ed.) सहानुज.]

3 ^{a}) Dt1 D6 T1 G1.3 M1 Ct तथा (T1 तदा) हूतौ (for तयाहूतौ). Dg1 T2 नरश्रेष्ठौ (for °व्याघ्रौ). —^{c}) Dg1 Dt1 M1 (after corr. sec. m. as in text) वीक्ष्यमाणौ (Dt1 °णं) (for वीक्षमाणौ).

4 ^{a}) T2 शंकमान (for °नस्). —^{b}) Dt1 D6 वाक्यम् (for रामम्).

5 ^{b}) D6 पापिना बाधते वने. —^{c}) M2.3 हिंसिता (for निहता). Dm1 D6 T1.3 G3 M राजन् ; G2 सत्ये (for राम). —^{d}) D4 G1.3 कामरूपिण ; D6 पापरूपिणा.

6 ^{a}) T1.2 मन्ये; M2 अद्य (for अस्य). D4 T1.2 G1.3 M1.2 Ck मायाविनो (T1.2 °नः; M2 °दा) (for °दो). —^{c}) Dg1 T2 भानुमान् (for °मत्). —^{d}) Dg1 T2 -सन्निभ (for °भम्).

7 ^{b}) Dg1 [इ]पि (for हि).

8 ^{a}) T2 G2 सौमित्रिं (for काकुत्स्थं). Dm1 D6 G2 परिवार्य (for प्रति°). —^{c}) Dm1 तं दृष्ट्वा (for संहृष्टा). —^{d}) Dg1 T M2.3 Cg चर्मणा; Dm1 G1.3 मृगेण (for छद्मना). D4.6 G2 मृगेणाहृतचेतना; M2 मृगेणाकृष्ट°.

9 ^{b}) Dm1 D6 G3 मन्मनः (for मे मनः). —^{c}) G2 M2 महाभाग (for °बाहो).

10 ^{d}) M2 सृमराश्चमरास्तथा (by transp.).

11 M2 om. (hapl.) 11^{ab}. —^{c}) Dt1 D6 विहरन्ति (for विचरन्ति). —^{d}) T1.2 मनोहरा; G2 महाबले; M2.3 महाबल (for महाबलाः).

12 ^{a}) Dt1 D6 G3 Ct चान्य ; D6 यस्य (for चास्य). —^{b}) G1 damaged for मृग· पु. Cm पुरः (for पुरा). Dt1 D6 दृष्ट· पूर्वो मृगो मया.

13 ^{b}) Dg1 (before corr. as in text) G2 -समन्वितः (for -समाचितः). Dt1 D6 रत्नभूतो महाप्रभः. —^{c}) T2

अहो रूपमहो लक्ष्मीः स्वरसम्पच्च शोभना ।
मृगोऽद्भुतो विचित्रोऽसौ हृदयं हरतीव मे ॥ १४
यदि ग्रहणमभ्येति जीवन्नेव मृगस्तव ।
आश्चर्यभूतं भवति विस्मयं जनयिष्यति ॥ १५
समाप्तवनवासानां राज्यस्थानां च नः पुनः ।
अन्तःपुरविभूषार्थो मृग एष भविष्यति ॥ १६
भरतस्यार्यपुत्रस्य श्वश्रूणां मम च प्रभो ।
मृगरूपमिदं दिव्यं विस्मयं जनयिष्यति ॥ १७
जीवन्न यदि तेऽभ्येति ग्रहणं मृगसत्तमः ।
अजिनं नरशार्दूल रुचिरं मे भविष्यति ॥ १८
निहतस्यास्य सत्त्वस्य जाम्बूनदमयत्वचि ।
शष्पबृस्यां विनीतायामिच्छाम्यहमुपासितुम् ॥ १९
कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मतम् ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ॥ २०

तेन काञ्चनरोम्णा तु मणिप्रवरशृङ्गिणा ।
तरुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
बभूव राघवस्यापि मनो विस्मयमागतम् ॥ २१
एवं सीतावचः श्रुत्वा दृष्ट्वा च मृगमद्भुतम् ।
उवाच राघवो हृष्टो भ्रातरं लक्ष्मणं वचः ॥ २२
पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः स्पृहां मृगगतामिमाम् ।
रूपश्रेष्ठतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ॥ २३
न वने नन्दनोद्देशे न चैत्ररथसंश्रये ।
कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समो मृगः ॥ २४
प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
शोभन्ते मृगमाश्रित्य चित्राः कनकबिन्दुभिः ॥ २५
पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव शतह्रदाम् ॥ २६ G. 3. 48. 34 B 3. 43. 28 L. 3. 48. 27

शोभवत् (for शोत°). Dg1 (after corr. as in text) Dm1 D5 T2 G2.3 M1 अव्ययं.3 M2 ब (before corr. इ)त्युमं (for अव्ययं). —^{d}) Dg1 Dt1 D4.5 शोवते (for शोभते).

14 ^{b}) Dg1 दर्ये: T2 सर्व- (for स्वर-). D5 -सपच- (for -सम्पच्च) G1 सोद्वला (for शोभना). —^{c}) Dg1 श्रुतभूतो, Dt1 D5 T1 M1 विचित्रांगो (for विचित्रोऽसौ).

15 ^{b}) M2.3 एव (for एव). —^{c}) T2 आश्चर्यभूतो. —^{d}) D4 M3 समाश्चर्यविभूषणं.

16 ^{b}) D6 पुनः (for च नः). —^{c}) Dt1 अंतःपुरेपि भूषार्थो, D5 T1 अंतःपुरे वि°. —^{d}) Dt1 पुत्र (for एष).

17 ^{d}) D4 च मम (by transp.). —^{c}) Dm1 D5 T1 G M रूपक (for दिव्य). —After 17, D4 ins.:

782* तमन्तःपुरमाकीर्णं गजवाजिरथैस्तथा ।
शोभयिष्यति ते राज्ये मृगश्चन्द्रमिवाम्बरम् ।

18 ^{a}) G1 यदितोऽभ्येति (for यदि तेऽभ्येति). —^{d}) Dt1 D6 तु (for मे).

19 ^{b}) Dg1 D6 G2.3 M जांबूनदमये (Dg1 M3 °यि) त्वचि. —^{c}) Dg1 शस्य बृस्यां, D5 शोष्पे बुस्यां M3 श्लक्ष्ण-बृस्यां (for शष्प°). G3 शष्प बृस्यामिह नीतायाम् (sic).

20 ^{a}) Dm1 reads in marg. Cr.k घोरं (for रौद्रं). —^{b}) Cr अनुचित (for असदृश). —^{c}) D4 यस्य (for त्वस्य). T2 मृगस्य वपुषा स्वस्य. —^{d}) T3 reads जनितो मम in marg.

21 ^{a}) Dg1 -वर्णेन; Cm.k^p -रूपेण (for -रोम्णा तु). —Dg1 reads in marg; Dm1 D4.5 G2 M read 21^{ef} (followed by 783*) after 22^{ab}. —After 21, Dg1 Dm1 D4.5 T2 G M ins., Dt1 D6 T1.2 ins. after 22^{ab}

783* शोभितस्तेन रूपेण सीतया च प्रचोदितः ।
[Dg1 T2 [अ]पि (for च).]

22 Dg1 T2 G1.3 om. 22^{ab}. —^{a}) Dt1 D6 इति (for एवं). —^{b}) T2 तु; M2.3 तं (for च). T1 तं दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च). T2 मृगसत्तमं (for °मद्भुतम्). —After 22^{ab}, Dm1 D4.5 G2 M read 21^{ef} (followed by 783*), while Dt1 D6 T1.2 ins. 783*. —^{d}) T2 ततः (for वचः).

23 M2 om. (hapl.) 23-25. G1 repeats 23^{ab} after 24. —^{b}) Dt1 D6 बहुलितगाम् (for मृगगताम्). —^{c}) T2 [अ]तिस्वः; M2 Cv [ए]वं (for [ए]ष). —^{d}) T2 M2 [s]न्यो (for sद्य).

24 M3 om. 24 (cf. v.l. 23). —^{a}) M2 तद्वने क्वचि (for °नोद्देशे). —^{b}) M3 नापि चैत्ररथे वने. —^{c}) G2 पृथिव्याः (for °व्यां). —^{d}) Dg1 [s]न्यः (for sस्य). —After 24, G1 repeats 23^{ab}

25 M3 om. 25 (cf. v.l. 23). T1 om. 25-26. —^{b}) T2 दर्शनं (for रुचिरा). —^{d}) D4 काञ्चन; M1 रजत; Cr नक्षत्र- (for कनक-). G3 M2 Cg चित्रः (for बिन्दुभिः).

26 T1 om. 26 (cf. v.l. 25). —^{a}) T2 तस्यास्य (for पश्यास्य). —^{b}) D5 G2 शिखोपम (G2 °मो [sic]) (for °माम्). —^{c}) M2 मुखे (for मुखान्). T2 निर्गतां च, M1 निस्सरतां (sic), M2.3 निश्चरि (M3 °रि)ता (for निःसरन्तीं). Dg1 T2 जिह्वां मुखांतश्चरितां (T2 °रन्तीं), D4 G1 मुखाग्निस्सरन्तीं जिह्वां.

G 3 48 36
B 3 43 29
L 3 48 18

मसारगल्वर्कमुखः शङ्खमुक्तानिभोदरः ।
कस्य नामानिरूप्योऽसौ न मनो लोभयेन्मृगः ॥ २७
कस्य रूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदमयप्रभम् ।
नानारत्नमयं दिव्यं न मनो विस्मयं व्रजेत् ॥ २८
मांसहेतोरपि मृगान्विहारार्थं च धन्विनः ।
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां महावने ॥ २९
धनानि व्यवसायेन विचीयन्ते महावने ।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिनः ॥ ३०
तत्सारमखिलं नॄणां धनं निचयवर्धनम् ।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण ॥ ३१
अर्थी येनार्थकृत्येन संव्रजत्यविचारयन् ।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञाः प्राहुरर्थ्याश्च लक्ष्मण ॥ ३२
एतस्य मृगरत्नस्य परार्ध्ये काञ्चनत्वचि ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥ ३३
न कादली न प्रियकी न प्रवेणी न चाविकी ।
भवेदेतस्य सदृशी स्पर्शनेनेति मे मतिः ॥ ३४
एष चैव मृगः श्रीमान्यश्च दिव्यो नभश्चरः ।
उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ॥ ३५
यदि वायं तथा यन्मां भवेद्वदसि लक्ष्मण ।
मायैषा राक्षसस्येति कर्तव्योऽस्य वधो मया ॥ ३६
एतेन हि नृशंसेन मारीचेनाकृतात्मना ।
वने विचरता पूर्वं हिंसिता मुनिपुंगवाः ॥ ३७
उत्थाय बहवो येन मृगयायां जनाधिपाः ।
निहताः परमेष्वासास्तस्माद्वध्यस्त्वयं मृगः ॥ ३८
पुरस्तादिह वातापिः परिभूय तपस्विनः ।
उदरस्थो द्विजान्हन्ति स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ॥ ३९

---

27 a) Dt1 ससार (for मसार) Dg1 Dm1 D5 T G1 Cr m g -गल्लर्क (for -गल्वर्क) D4 Ma2.3 महद्रा (Ma2.3 °हाम्बा) लार्कमख (D4 °विशाभ, D6 °सदृश) —b) D6 मुख शङ्खनिभोदर —After 27ab, M3 ins.

784* विभ्राजमानः शृङ्गैश्च हिमवानिव सैरिव ।
वज्रहेमनिभैः ह्यस्य पादैः विद्रुमचित्रितैः ।
पार्श्वयोश्चान्तरे चापि चन्द्रस्ताराचितो यथा ।
[For this, cf l 59–61 of 790*]

—c) Dg1 D4 T G1.3 M Cg नामानि(T °ति)रूप्योऽसौ, G2 मुखोऽनिरूप्योऽसौ; Cm कस्य नामानिरूप्योऽसौ (as in text) ※ Ctp मसारगल्वर्कमुख शङ्खमुक्तानिभोदर इति पाठे मसार इन्द्रनीलस्तस्य गल्वर्कश्चषक तदाकारस्य मुखं इत्यर्थः इति वाच । अनिरूप्य इदमित्थमिति निरूपयितुमशक्य । पाठान्तरे पश्येत्यादि ※ —After 27, M3 ins

785* मनो हरति मेऽत्यर्थं दर्शनीयतर मह ।
[Cf l 67 of 790*]

28 b) M3(orig) मय प्रभो (for मयप्रभम्) —c) D4 T3 G M रम्य (for दिव्य) —After 28, T2 ins

786* किं पुनर्मैथिली सीता बाला नारी न विस्मयेत् ।

while M3 ins

787* पदयग्रावारुद्धे दिव्य नर को नाकुलो भवेत् ।
[Cf l 66 of 790*]

29 b) Dg1 T2 Cr m g विनोदार्थं (for विहारार्थं).

30 a) M3 पृथिव्या यानि रत्नानि —b) Dg1 व्यवचीयते, T3 चिन्त्यन्ते, G3 विचिन्त्यन्ते (for विचीयन्ते) —c) M3 धात्रवो (sic) (for धातवो) M3 विविधास्त (for °श्चापि) T3 चैव (for चापि) —d) Dg1 M3 रत्न (for -रत्न) M3 -सुवर्णकाः, M3 सुवर्णक (for सुवर्णिन)

31 Dg1 reads from वं in c up to d in marg —d) Dg1 D5 G2 M1.3 यथा शुक्रमव (Dg1 D5 °गव) तथा (D1 भव)

32 b) Dg1 G1 सु(G2 स)व्रजति (for सं°) G3 सङ्कल्प्य विचारयन् —d) Dt1 D4 G1.2 तु लक्ष्मण, D6 सुलक्ष्मण, T2 कथ्यन्त (for च लक्ष्मण)

33 a) D4 मृगरूपस्य (for °रत्नस्य) —b) D4.5 परार्थे (for °र्ध्ये) G3 M3 काचने (for काञ्चन)

34 Dg1 reads प्रियकी न in marg —a) M3 कदली न प्रियकी —b) D4 G1 च नाविकी (by transp) G3 M1.3 न चाविक (for न चाविकी) —c) G1.2 M सदृश(G1 °शा) (for °शी) —d) Dt1 D3 स्पर्शनेन, D4 स्पृशनेन, T2 स्पृशनेन (sic), T3 दर्शनेन (for स्पर्शनेन)

35 a) T3 एव (for एतौ).

36 a) Dm1 D1 चायं, G1 वा इदं (for वायं) T3 यदा (for तथा) Dt1 D1 G2.3 M1 सा (for मा) —b) T3 G3 M2.3 भवान् (for भवेद्) T2 M3 वदति (for वदसि) —c) D5 [इ]व (for [ए] षा)

37 a) T3 अनेन (for एतेन) T3 च (for हि) —b) Dg1 T3 G3 मारीचेन दुरा(G3 कृता)त्मना ※ Cv मुनिपुंगवा इति सम्यक ※

38 a) Dt1 D4.5 T3 G3 M [S]नन (for येन). Dm1 D3 नराधिपा (for जना°) —c) G3 हिंसिता (for निहता) —d) T1 मया, G1 त्वया (for त्वय)

39 a) M3 इव (for इह) —c) G1 मति (for हन्ति).

स कदाचिच्चिराल्लोके आससाद महामुनिम् ।
अगस्त्यं तेजसा युक्तं भक्ष्यस्तस्य बभूव ह ॥ ४०
समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुकामं समीक्ष्य तम् ।
उत्स्मयित्वा तु भगवान्वातापिमिदमब्रवीत् ॥ ४१
त्वयाविगण्य वातापे परिभूताश्च तेजसा ।
जीवलोके द्विजश्रेष्ठास्तस्मादसि जरां गतः ॥ ४२
एवं तन्न भवेद्रक्षो वातापिरिव लक्ष्मण ।
मद्विधं योऽतिमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ॥ ४३
भवेद्धतोऽयं वातापिरगस्त्येनेव मा गतः ।
इह त्वं भव संनद्धो यन्त्रितो रक्ष मैथिलीम् ॥ ४४
अस्यामायत्तमस्माकं यत्कृत्यं रघुनन्दन ।
अहमेनं वधिष्यामि ग्रहीष्याम्यथवा मृगम् ॥ ४५
यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं द्रुतम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं मृगत्वचि गतस्पृहाम् ॥ ४६
त्वचा प्रधानया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यमाश्रमस्थेन सीतया ॥ ४७
यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैतच्चर्म आदाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ॥ ४८
प्रदक्षिणेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता च लक्ष्मण ।
भवाप्रमत्तः प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतिक्षणं सर्वत एव शङ्कितः ॥ ४९

G 3 48 0
B 3 43 52
L 3 48 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

40 Note hiatus between *a* and *b* —*a*) T1 G2,3 चरन् (for चिराल्) Dm1 D4,8 T3 G1,3 लोभात्, G2 लोकम्, M3 लोक (for लोके) —*d*) T1 G M1 Cg भक्षस् (for भक्ष्यस्) Dg1 Dm1 D6 T2,3 G1,3 M स, G2 हा (for ह)

41 *c*) T2 च, G1 om (sobm) (for तु)

42 *a*) T1 त्वयागणय्य M3 पापेन (for वातापे) —*b*) Ck स्व (for च) D4 M2,3 दुर्बला (for तेजसा) T1 परिभूता स्वतेजसा —*d*) G1 जर (for जरा)

43 *a*) Dm1 D6 तु (for तन्) K (ed) तदेतन् (for एव तन्) D1 D5 Ct तद्रक्षो (D11 तद्रक्षोऽपि [hypm]) न भवद्र —*b*) M2,3 इह (for इव) —*c*) G1 [s] वमन्येत (for ऽति°) —*d*) D12 G1,3 जितेन्द्रिय ※ Cv एव तन्नरक्षम् नित्यनपुंसकत्वात् मारीचशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि न व इति उभाभ्यां लिङ्गाभ्यां निर्देशः। Cg रक्षः। रक्षःशब्दाभिप्रायेण नपुंसकत्वम् ※

44 *b*) T G Cr k अगस्त्येनैव (for °नेव) Dm1 D6 G1 M Cr g मां (for मा) —*d*) Dg1 T1 Cm यत्नतो (for यन्त्रितो)

45 *a*) G1 तस्याम् (for अस्याम्) —*c*) Dg1 एव (for एनं) Dg1 T2 G1,3 M2,3 हनिष्यामि (for वधि°) —*d*) Dg1 Dm1 D4,8 T2,3 G2 M [ग्र],हि वा (for [ग्र म्यथवा]), G2 पुन (for मृगम्)

46 *b*) Dg1 आनयितुं ध्रुवं, M1 आनेतुमुद्यतः (for आनयितुं द्रुतम्) —*c*) D11 D6 G2 M2,3 वैदेह्या Cvp m as in text (for वैदेहीं) —*d*) D11 D6 G2 M2,3 गतां, D6 G1 कृत, Cvp m g as in text (for गत)

47 *b*) M2,3 [s] द्य (for ऽद्य)

48 *c*) M1 इत्वैव (for हत्वैतत्) D6 G M2 चादाय (for आदाय) ※ Cm चर्म आदायेत्यत्र सन्ध्यभाव आर्षः ※ —After 48 M3 ins

788* यत्र यत्रात्र स्यात्माश्रमप्रिहागत ।
राक्षसा दुष्टभावा हि विद्युं प्रयतन्ति च ।
[Cf I 10; 10, of 790*]

49 *a*) M3 सहैव तेन (for प्रदक्षिणेन) —*c*) Dg1 Dm1 T2,3 G2,3 M1,2 Cg परिगृह्य (for प्रति°) —*d*) Dm1 Cm प्रदक्षिण (for प्रतिक्षणं) M3 निहन्म्यहं यावदिमं मृगोत्तमम् —For Sarga 41, S1 D4,8 subst

789* स राम पर्णशालायामुपविष्टं महारथम्।
जगाम मन्दं सौरम्य सर्वगात्राणि दर्शयन्।
(4) हनुमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत्।
तमेवैनमहं मन्ये मारीचं नाम राक्षसम्।
(5) चरन्तो मृगयां हृष्टाः सततं हि महावने।
बहवो हिंसिता राम राजानः कामरूपिणा।
अयं च मायाविनानेन मृगरूपमिदं कृतम्।
(1^{cd}) तत्र सीता मृगं दृष्ट्वा कुसुमानि विचिन्वती।
(2) प्रहृष्टा चारुसर्वाङ्गी विस्मिता च वरानना।
भर्तारमभिचक्राम लक्ष्मणं च महाबलम्।
(3) व्याहृतौ तौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ।
वीक्षमाणाय सा ताभ्यां दर्शयामास तं मृगम्।
बभूव हृष्टा वैदेही मुहुर्मुहुरुदीक्षती।
तं मृगं काञ्चनं दृष्ट्वा विस्मिता वामलोचना।
उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी।
इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम्।
आश्चर्यभूतं काकुत्स्थ कामात्स्वयमिवागतम्।
इतो दृष्टवारण्ये यदि हेममयो मृगः।
न मिथ्या खलु काकुत्स्थ लोकवान्तमिदं वनम्।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीं त्वचम्।
शष्पवृक्षोपरि वृतां त्वयेच्छामि सहासितुम्।
(20) कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मतम्।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम।
(22) तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः सीतायाः पुरुषर्षभ।
उवाच लक्ष्मणं सौमित्रिमथ राघवः।
(23^{ab}) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगरत्नं गतस्पृहाम्।
(24) न वने नन्दने दृष्टो नापि चैत्ररथे वने।
कुत पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समोऽभवत्।
(25) प्रातिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः।
शोभन्ते मृगमाश्रित्य चित्राः कनकबिन्दुभिः।
वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुजङ्घः सुसंहतः।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम्।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव शतह्रदाम्।
(27^{ab}) मसारगल्वर्कमुखः शङ्खमुक्तानिभोदरः।
विभ्राजमानः शुभ्रश्च हिमवानिव गौरवः।
शतदसमयो ह्यस्य पार्श्वौ मुञ्जमनुप्रभे।
पार्श्वतो भाजते चास्य चन्द्रतारासमन्वितः।
मणिविभ्रमच्छविभिः शङ्खमुक्तानिभोदरः।
(27^{cd}) कस्य नामाभिरूपोऽयं न मनो लोभयेन्मृगः।
(28) चारुरूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदविभूषितम्।
सर्वरत्नमये चित्रं नरः को नाभि लप्स्यते।
(29) मांसहेतोरपि मृगान् विहारार्थं च धन्विनः।
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां महावने।
(30) धनानि व्यवसायेन विचीयन्ते महावने।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिनः।
(31) तत्सारमखिलं नॄणां धनं निचयवर्धनम्।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण।
तथाद्भुतमिदं स मृगरत्नस्य दर्शनम्।
शशाङ्कानि च रत्नानि रत्नभाजो वयं ध्रुवम्।
अर्थी येनार्थकृत्यानि प्रकरोति विचारयन्।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञा प्राहुरर्थ्यं च लक्ष्मण।
(33) एतस्य मृगमुख्यस्य परार्ध्यं काञ्चनाजिनम्।
तत्रोपवेक्ष्यते सीता मया सह सुमध्यमा।
(34) न कम्बलो न प्रियकः प्रवासो नाधिकः शुभम्।
भवेन्नैतेन सदृशः स्पर्शनेनेति मे मतिः।
(35) एष चापि मृगः श्रीमान् यश्च मन्ये नभश्चरम्।
उभावेतौ यदि समौ तारामृगमहामृगौ।
(47) सत्यं भारतया ह्येष मृगोऽयं न भविष्यति।
अप्रमत्तेन ते भाव्यं रक्षणीया तु मैथिली।
(48) यावद्गच्छामि शरेणैव बाणेनापि निहन्म्यहम्।
हत्वैनं चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण।
(45^{cd}) अहमेनं हनिष्यामि मृगं वा न संशयः।
(44^{cd}) इह त्वं भव सन्नद्धः शरवाराक्ष मैथिलीम्।
(46^{ab}) यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं वनात्।
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावदाहमितो गतः।
राक्षसा दुष्टभावाश्च कर्तुं प्रभवन्ति हि।
अद्य स्थास्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणि।
अजिनच्छदं पूर्वं मयोध्यायामिवासने।
(49) प्रदक्षिणेनानुमतेन पक्षिणा
जटायुषा वृद्धतमेन मन्त्रिणा।
सहायमस्य प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रत्यहं मा शङ्कितः त्वं भव।
एवं समादिश्य रघुप्रवीरः
सुलक्षणं लक्ष्मणमुग्रतेजाः।
पुनः पुनश्चैव समादिदेश
पदात्त्वया वीर न रेचितव्यम्।

[(Dı महारथ (for °थम्) —Dı om l 3-7 —(l 12) Dı वैदेह्या°च —(l 13) Dı हर्षा(Dı °हर्ष) वी (for वक्षसा) —(l 15) Dı उवाच चैन काकुत्स्थं वर्तते हृदनन्तम —(l 17) Dı हृष्ट (for दृष्ट) —(l 18) Dı दृष्ट (for दृष्ट) and देवनस्य मृगा (for हमसयो मृग) —(l 19) Śı दर (for दृष्ट) —Śı om (hapl ?) from कामवृ in l 20 up to सत्त्वस्य in l 23 —(l 21) L(ed.) पश्यत ता (for the prior half) —(l 22) Dı धनुषा (for °नुषा) Dı तथा, L(ed.) यथा (for तथा) —(l 23) Dı विस्मयो वपुषा तस्य (for the prior half) Dı om विस्मयो —(l 26) Dı अन्या (for मत) —(l 27) Dı दृष्ट (for दृष्टो) —(l 28) Dı अपि (for सौमि) —(l 30) Dı शोभित हिस्रा (for the post half) —Śı Dı om l 31 —(l 32) Śı वैदूर्य वर्ण (for the post half) —Dı om l 34 —(l 34) Dı पृष्ठ (for the prior half) —(l 36) Dı धने Dı सुवर्ण (for मुखे) —(l 39) Dı विधि च (for विचित्रो) —(l 40) Dı वश (for

चारु). D2 हत (for इद). D2 3 -रूपक (for विभूषितम्). —(l. 41) D1 -रत्नाढ्य (for °युक्त). D1 नाम लोकेषु, D2 मानुषेभ्य (for नारि कस्यचि). —(l. 42) D2 मृग (for मृगान्). —(l. 43) D1 2 वने (for वन). —Ś1 D3 om. l. 44-58. —(l. 60) Ś1 D2 मानवेन (for वानरेण) —(l. 61) Ś1 D2 इत्येव वन आश्रम (for the prior half). —(l. 62) D1 त्वयम् (for अहम्). D1 2 एव (for एव) D2 वधिष्याम (for हनिष्यामि) —(l. 65) L(ed.) मनोज्ञम् (for मनस्विनम्). D1 2 रहस्य (for इतो यत) L(ed.) अन्यत्र सर्वं इदम् (for the post half). —(l. 66) D2 द्वि वर्तुं सम्भवति हि (for the post. half). —(l. 68) D1 अन्विष्यत्यस्मिन्नुत्तमं प्रेक्षमाणनिवासिने —(l. 69) Ś1 रक्षिता (for रक्षित). —(l. 70) D1 बुद्धिमता मनस्विना (for बुद्धिमत्तेन नामिना). —(l. 71) D1 महात्मनः, D1 2 परिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —Ś1 D1 om. l. 73-76.]

—For Sarga 41, Ñ V1 B1 3 4 D2 3 subst.

790* स राम पर्णशालायामुपविष्टं महाबलम् ।
जगाम तूर्णं सौवर्णं सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
(1) स तु सीता मृग दृष्ट्वा वने काञ्चनसप्रभम् ।
हेमराजतचित्राभ्यां पार्श्वाभ्यां समलङ्कृतम् ।
शृङ्गाभ्यां हेमवर्णाभ्यां कान्तिमद्भ्यां विभूषितम् ।
वैदूर्यमणिरत्नाभ्यां कर्णाभ्यां चारुदर्शनम् ।
प्रभया प्रचिरा तस्य सूक्ष्मरोमतनुत्वचम् ।
नानारत्नविचित्राङ्ग सा पश्यत भामिनी ।
तेन काञ्चनरोम्णा तु प्रवालमणिशृङ्गिणा ।
लोहिताक्षितस्त्रिविह्वेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
(2) सा विस्मितानवद्याङ्गी मृगेण जनकात्मजा ।
उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ आमात्स्ययमिहागतः ।
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अमित्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ।
अस्मिन्सर्वर्थं संयुत मृग हारलक्ष्मणम् ।
स्पृहा मे जायतेऽत्यर्थं तुष्टिरप्यनुवर्तते ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदनिभां त्वचम् ।
स्वकाय्यायां परिस्तीर्य सुखमिच्छेयमासितुम् ।
(20) कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मया ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य शोभेनापहृतं मनः ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या सीतायाः पुरुषर्षभ ।
तथापि परिहृष्ट सौमित्रि राघवस्तदा ।
(23ab) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) स्वमद्यान्तत्था ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यं राजपुत्र्याः नृपात्मज ।
(48) यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैव चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
तावत परिरक्ष्य ते यावन्नायमिहागत ।
अथ आत्रिश्यते सीता चारुणा मृगचर्मणा ।
रङ्गास्तरणे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।
तदाविजिनते चापि गृह्य हेमकभूषितम् ।
तथा चेपुकलापौ तौ तथापि हेमभूषितम् ।
आक्षिप्य कवचं चैव जगामोऽमितपराक्रम ।
(4ab) शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा तारामृगममप्रभम् ।
विचार्य बहुधा बुद्ध्या लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
यथा न कश्चित् पूर्वमृषिभि पावकोपमे ।
(4cd) अयं मायाधरो वीर मारीचो नाम राक्षसः ।
(5) चरन्तो मृगयां हृष्टा रथिनो धन्विनो वने ।
अनेन मृगरूपेण राजानो बहवो हता ।
अस्य रूपमिदं दृष्ट्वा नानारत्नविभूषितम् ।
अवगन्तु त्वया युक्त बुद्ध्या बुद्धिमता वर ।
मृगो हेममयो नैव हेमकस्य मृगस्य च ।
कुतो लोके नरव्याघ्र मयोग साधु चिन्तय ।
प्रवालमणिशृङ्गोऽयं न मृगो राजलोचन ।
एतं मायामयं मन्ये राम कामरूपिणम् ।
अथ रतिविविरेण राक्षसेन दुरात्मना ।
लोभितो राघव श्रीमानिति वचनमब्रवीत् ।
मृगोऽयमयं सौमित्रे यदि मायामयो भवेत् ।
सर्वथैनं वधिष्यामि लोभनीयो हि मे दृढम् ।
(24) न वने नन्दने तस्मिन्नापि चैत्ररथे वने ।
कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य रूपसमो भवेत् ।
(25) अनुलोमा सुलोमाश्च रचिता शोभराजय ।
शोभन्तेऽस्याश्चिता काये विन्दवश्चरतो वने ।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तवह्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव शतह्रदाम् ।
(27ab) तुषारस्यार्कसंदर्यं वैदूर्यमणिचित्रितं ।
विभ्राजमानं शृङ्गं च हिमवच्छिखरैरिव ।
वपुर्हेमनिभो ह्येष पार्श्वे कुसुमनिर्भ ।
पार्श्वयोर्भ्राजते चास्य चन्द्रस्यापरमन्वित ।
अतिस्निग्धवपुश्चैव शशाङ्कसुखाभिमानन ।
(27cd) कस्य नाभिमनस्योऽयं यो मा लोभयते मृग ।
(28ab) अस्य रूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदमयप्रभम् ।
(28cd) नानारत्नविचित्राङ्गमलंकृतं च मनोहरम् ।
पश्यपश्याकुलं चित्तं नर को नाकुलो भवेत् ।
अतो हरति मेऽत्यर्थं दर्शनीयतमो मृग ।
(29) घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां वनौकस ।
मांसहेतोरभिगता विहारार्थे च धन्विन ।
(30) पृथिव्यां यानि रत्नानि विचरन्ति महावने ।
धातवो विविधाश्चैव मणिरत्नसुवर्णजा ।
(31) तत्सारमखिलं सर्वं चतुर्दशविवर्धनम् ।
मनसा चिन्तितं द्रव्यं यथा वाक्यस्य लक्ष्मण ।
तथैवमुपपन्नं मे मृगरूपस्य दर्शनम् ।
नानाद्रव्याणि च रत्नानि लभ्यन्ते यत्र ध्रुवम् ।
अर्थार्थी हार्थकृच्छ्राणि सम्प्राप्नोति विचारयन् ।
तमर्थमाहुरर्थज्ञा शास्त्रज्ञा तु लक्ष्मण ।
(33) एतस्य मृगरत्नस्य परार्ध्ये काञ्चनाजिने ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ।
(34) न पत्रोर्णं न कौशेयं न प्रवेण्या न चाविकम् ।
भवेदेतस्य सदृशं स्पर्शनेनेति मे मति ।

(35) श्रीमान्वनमृगश्चाय दिव्यश्चान्यो नभश्चर ।
उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ।
तमेवैतमहं मन्ये मारीचं मृगरूपिणम् ।
मृगयामागता येन धन्विनो निहता वने ।
निहता राजपुत्राश्च राजानो बलिनस्तथा ।
वने मायाविना येन चरता मृगरूपिणा ।
(38) यस्माच्च बहुशोऽनेन पार्थिवा मृगया गता ।
निहता परमेष्वासास्तस्माद्वध्यो भवेन्मम ।
(39) वातापिर्दीक्षितान्सर्वान्द्विजान्हन्ति स्म लक्ष्मण ।
उदरस्थ समुत्थाने स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ।
(40) स कदाचिच्चिरात्कालादाससाद महामुनिम् ।
अगस्त्य तेजसा दीप्तं भक्षितश्च महात्मना ।
(41) समुत्थाने च तद्रूप कर्तुकाम समीक्ष्य तम् ।
सस्मित भगवान्वाक्यमिदं वातापिमब्रवीत् ।
(42) तवाभिपत्य वातापे ब्राह्मणस्योदर यथा ।
भवत्यवज्ञा दुष्टा मे तस्माज्जीर्णो भवेह मे ।
(43cd) मद्विध योऽवमन्येत धर्मनित्य जितेन्द्रियम् ।
एवमासादयेन्मृत्युं यथा त्व प्राप्य मामिह ।
यथोऽपि मामनुप्राप्य मन्यमानो मृगोत्तम ।
सौमित्रे लप्स्यते मृत्युमगस्त्यादिव राक्षस ।
(45cd) अहमेन वधिष्यामि मृगराज न संशय ।
(44cd) इहाप्रमत्तस्त्व वीर परिपालय मैथिलीम् ।
तावच्च चलितव्य ते यावन्नाहमिहागत ।
राक्षसा दुष्टमात्रा हि यतन्ते विक्रिया वने ।
(49) अतश्च तेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता समन्वित ।
त्वमप्रमत्त प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतीक्ष्यमाणस्त्वमिहाय मा भृशम् ।
एव समादिश्य रघुप्रवीर ।
सुलक्षण लक्ष्मणमुग्रतेजा ।
पुन पुनश्चैव समादिदेश
यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ।

(Ñ V1 B1 om l 1-2 —(l 1) B3 राम (for राम) and महाबल (for महाबलम्) —(l 2) D5.7 हतु (for तूर्णं) —(l 3) V1 transp सीता and दृष्ट्वा B1 रत्नकोशनसुप्रभ (for the post half) —(l 4) B1 हेमराजिविचित्राभ्यां (for the prior half) —After l 4, Ñ1 ins.

790(A)* **** मत्सीता विस्मिता स्मितभाषिणी ।
******** लक्ष्मण च महारथम् ।
आगम्य तौ रूपवन्तौ वैदेही तनुमध्यमा ।

—Ñ1 om l 5-8 —(l 5) B1 रत्नराभ्यां (for कान्तिमद्भ्यां) Ñ2 D5.7 विराजित (for विभूषितम्) —(l 6) G(ed) वर्णाभ्यां (for -रत्नाभ्यां) V1 om (hapl) कर्णाभ्यां -(l 7) G(ed) परितश्च Ñ2 D5.7 -लोम (for -रोम) —(l 8) B4 om (hapl) from स्म up to the prior half of l 13 —Ñ1 transp l 9 (followed by 790[B]*) and l 10 and read after l 43 —(l 9) Ñ1 मृगेण, Ñ2 D5.7 -रोम्णा च (for -रोम्णा तु). D5 शोभिता (for शुद्धिता) Ñ1 मणिप्रवर शोभिता (for the post half) —After l 9 Ñ1 ins.

790(B)* विद्रु-दामविनन दीप्तनक्षत्रवर्चसा ।
लोभे************-लोचन ।

—(l 10) Ñ1 तरुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपतिवर्चसा —Ñ1 om l 11 —(l 11) Ñ2 D5.7 विस्मिता सा (by transp) —(l 12) Ñ1 उवाच च ततो राम ******** (illeg) —(l 14) V1 om (hapl) from काशाद् up to कौतुक in l 16 Ñ1 इहागत, Ñ2 D7 अवागत, D5 अवस्थित (for इहागतम्) —(l 16) Ñ1 V1 न विस्मया, B2 सहसा (for अविस्मया) —B3 om from the post half up to the prior half of l 17 —(l 17) Ñ1 न दृष्टा मैथिली दृष्ट्वा (for the prior half) Ñ1 V1 भूषित (for -भूषणम्) —(l 18) Ñ2 B4 चापि (for अपि) Ñ1 आह राघवसर्वे चर्मणा इनचेतना —After l 19 Ñ1 ins

790(C)* इच्छाम्यास्तितुमेतस्मि-सु युवाशापरिक्षते ।

—(l 20) Ñ1 शय्यवृद्धि, Ñ2 D5 शय्यां कृथा, V1 B4 शय्यवृद्ध्यां, B3 पर्णवृद्ध्यां, D7 शय्या दृष्टा (for स्वशय्यायां) B2 आसिन —(l 21) Ñ2 D5.7 कामवृत्तन्, B2.3 कामवृत्तम् Ñ1 भद्र (for रौद्र) Ñ1 वच (for मया). —(l 22) Ñ1 om (hapl ?) सत्वस्य Ñ1 [अ]पकृत (for °हृत) —(l 23) G(ed) प्रीतया (for सीतायाः) B1 च महेभ (for पुरुषर्षभ) —(l 24) Ñ2 D5.7 परिसंतुष्ट B3 तथा (for तदा) —Ñ1 V1 om l 25 —(l 25) G(ed) प्रति (for -वचि) Ñ1 गत (for गता) —Ñ1 om l 26 —(l 27) G(ed) अप्रमादेन —(l 28) Ñ1 मृगोत्तम (for निहत्यैतम्) —(l 29) Ñ1 हतैव, V1 हतेन (for हतैव) Ñ1 त्वचमादाय, Ñ2 B1.3 चर्ममादाय (for चर्म चादाय) —(l 30) V1 चलितव्यस् (for चलितव्य) —(l 31) B3 दूरेण (for चाहता) —Ñ1 illeg for l 32 —V1 B1 om l 33-35 —(l 33) B3 तत्र (for गृह्य) Ñ1 तत्किंचिन्न गृह्य हाटकेन विभूषित —B3 om (hapl) l 34 —(l 34) Ñ1 तथैव च कल्याणौ तौ (for the prior half) —(l 36) B1.2 शुक्लमान (for ह्यशुमानम्) V1 B4 दृष्टा त (by transp.) (for त दृष्ट्वा) Ñ1 राजा लक्ष्मणमब्रवीत् (for the post half) —V1 om l 37-38 —(l 37) B1.2 तत्र (for दृष्ट्वा) —(l 38) B2.3 कथित (B3 °त) B1 om (for कथित) —(l 39) Ñ2 D5.7 मायामयो (for मायाधरो) B4 वीरो (for वीर) Ñ1 तमेवैनमह मन्ये मारीच मृगरूपिण —Ñ1 partly illeg for l 40-41 —(l 40) Ñ2 D5.7 चरतो V1 B4 दृष्टा, B2 दीप्ता (for दृष्टा) —(l 41) Ñ1 कामरूपिणा (for बहवो हता) —(l 42) B4 तस्य (for अस्य) Ñ1 अस्य मायाविधिज्ञाय मृगरूपधरस्य च —(l 43) Ñ1 पुत्र (for युक्त) Ñ1 ** तद्वत्तु *** गन्धर्वाप्सरसामिव —Ñ1 om l 44-49 —(l 44) B1 (ध)व (for [ध]न) Ñ2 D5.7 हेमोऽपि च, V1 B4 हेमस्य च, B3 नैव चर्म (for हेमकस्य) —(l 45) Ñ2 D5.7 सगम (for सयोग) —(l 47) D7 धव (for धन) B1.2 मायामृग (for मायामय) V1 कामचारिणं, G(ed) मृगरूपिण (for कामरूपिणम्) —After l 47, G(ed.) reads the lines of st 8-19 (om. 11, 13, 14 and 17) and 22ab and om l 48 —(l 49) G(ed.)

मोहितो राघव श्रीमानिद लक्ष्मणमब्रवीत् —(l 50) V1 यदि सौमित्रे अथ (for अथ सौ°) Ñ1 ****** वेण सुग्रोव न भविष्यति —Ñ1 om l 51 —(l 51) Ñ2 D5 7 हनिष्यामि (for वधिष्यामि) B4 शोभनीयो (for लोभनीयो) —Ñ1 illeg for the prior half of l 52 —V1 om l 53 —(l 53) Ñ2 कश्चित् (for रूप) —(l 54) Ñ1 रंजितो (for रुचिरा) —(l 55) Ñ2 वाश्रिता Ñ2 D5 7 [5]स्य श्रिया (for °ता) B3 वाभे (for काये) —(l 56) Ñ1 B2 पश्यामि (for पश्यास्य) V1 [अ]तुभमाणस्य Ñ1 दीप्तासृग्नि, Ñ2 D5 7 दीप्ता मणि B3 दीप्ता वह्नि (for दीप्तवह्नि) —(l 57) Ñ1 V1 निझ्रं सुराणि सरसी मेघादिव शतह्नं —Ñ1 om l 58-102 —(l 58) Ñ2 B1 D5 7 मसारगल्लरैमयैः (for the prior half) —(l 59) Ñ2 D5 7 विभ्राजमान —(l 60) Ñ2 D5 7 हेममयो (for हेमनिभो) Ñ2 D5 7 [अ]स्य (for [५]प) —(l 61) Ñ2 D5 7 हि (for च) G(ed) पाश्वयोश्चाप चहाग्न्यां रूप्यताराविचित्रित —(l 62) B3 रतो (for -श्रुद्) Ñ2 D5 7 चव (for वण) —(l 63) D3 कमलीपाभिलोय (for the prior half) G(ed) कस्य नामाभिरूपोऽयं न मनो लोभयेन्मृग —(l 64) Ñ2 कस्य (for स्य) Ñ2 D5 7 -नागवित (for -समप्रभम्) —(l 65) V1 मणिरत्न (for नानारत्न) B4 सुमनोहर (for च मनो°) —B1 om l 66 —(l 66) G(ed) नानुरोमयेद (for नाकुली भवेत्) —V1 illeg for l 67-68 —(l 69) B1 अपिगता B2 अभिगतो D5 अभिनता, D7 अभिरता (for अभिगता) Ñ2 V1 D5 7 विहारार्थे (for विहारार्थे) —(l 70) B3 भूतानि (for स्थानि) —(l 71) B3 पातारो (for पातको) —(l 72) B1 घन वीज, B2 घनवीर्य (for नक्रीर्य) —(l 73) V1 [अ]चित्रित (for चित्रित) B1 3 सर्वं (for द्रव्य) Ñ2 V1 शुक्रस्य B1 3 शक्तस्य (for शक्रस्य) —(l 74) B1 पश्य (for दर्शनम्) —B1 3 om l 76-77 —(l 76) V1 संशृणोति (for संश्रुणोति) —(l 77) V1 तदर्थम् (for तमर्थम्) Ñ2 illeg from first ज्ञा up to तु B4 अपर्थना (sic), D5 7 अल्पधीना (for अनुग्रहम्) —(l 80) Ñ2 D5 7 च वाचिक (for न वाचिकम्) —(l 81) V1 सास्पर्शेनेति, B4 स्पर्शेनेति, G(ed.) संस्पर्शं इति (for सस्पर्शमिति) —(l 84) G(ed) यदि चाथ तथा यानां भवेद्दासि लक्ष्मण —(l 85) B4 मृगयायां गता (for मृगयामागता) —(l 86) B3 राजपुत्रस्य (for °श्च) —(l 87) B3 च (for न) —(l 88) Ñ2 B1 3 वक्षो येन V1 विद्धानेन (for रुद्धोऽन्येन) —(l 89) V1 निरता (for निरता) G(ed) कथ्यो (for कथ्यो) —(l 90) V1 दीप्तिना मर्मान्याकाशि (by transp) (for the prior half) B4 विशान् (for द्विजान्) —(l 91) Ñ2 D5 7 समुत्पेन (for समुत्थाने) Ñ2 D5 7 स्वगम फलाहीनिव, V1 सुवर्णं धनराशिव B4 सुवर्णधनवर्षी यथा (for the post half) —(l 92) V1 नासमाद (for आममाद) —(l 93) B4 D5 7 चर्मणा (for लोम्ना) Ñ2 पूर्ण (for दीप्त) —(l 94) D5 7 न (for च) V1 समीक्ष्ये G(ed) समुचित (for समीक्ष्य तत्) —(l 96) Ñ2 तथाभिषद्य, B1 3 4 न (B2 ना) चाभिवध (B4 °ल) (for तथाभिरल्य) B1 3 [उ]रो (for [उ]रो) —(l 97) Ñ2 illeg for the prior half —(l 98) V1 सद्धि (for मद्धि) —(l 100) B1 यशो हि मानुषं माथ्य (for the prior half) Ñ2 D5 7 हन्यमानो (for मथ्यमानो) —(l 102) Ñ2 स्व (for स्त) B3 संशयेन् (for संशय) —(l 103) Ñ1 तु *********** (इ) मैथिली (illeg) —After l 103, Ñ1 ins

790(D)* शक्तुं घातयामि सौमित्र मृगमेनमितस्ततः ।

—Ñ1 om B1 reads l 104-105 after l 27 —(l 105) Ñ2 D5 7 विकिरन् न B4 विकिरन्निन (for विकिरन् वने) —G(ed) om l 106-109 —(l 106) B1 3 4 अनुव्रजेन (for अतस्त्वं तेन) Ñ1 [अ]भिक्रेन Ñ2 प्रत्यक्षेना ***च पक्षिणा (illeg) —(l 107) V1 न रात्र (for समन्वित°) —V1 om l 108-111 —(l 108) Ñ1 भवाप्रमत्त B3 D5 परिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —(l 109) Ñ2 D7 प्रतीक्षमाणा Ñ2 D5 7 तस्मिन्नास्ते B1 परिवेश (for न्यविशाय) Ñ2 प्रतीक्ष्य मां शान्ति एव भवता —Ñ1 om l 110-113 —(l 111) Ñ2 स (for तु) —(l 113) B3 4 मनस (for घनस)]

—For Sarga 41 D1 subst

791* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महारथम् ।
जगाम मन्दं सौवर्ण सवमाङ्गाणि दर्शयन् ।
त मृग काञ्चन दृष्ट्वा दिव्य मृगमिवाम्बरे ।
(l 15 [789*]) उवाच राघव सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इम मणिविचित्राङ्ग पश्य हेममय मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ कामं स्वयमिहागतम् ।
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अमिथ्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ।
(19) { आयुष्य मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीत्वचा ।
शष्पवृष्यो परिवृता सुखमिच्छेयमासितुम् ।
(20) { कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मया ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ।
(22) { तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या सीताया पक्ष्म वच ।
उवाच सहृष्टमना सौमित्रिमथ राघव ।
(23ab) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) { तत्प्रधानतया ह्यद्य मृगोऽद्य न भविष्यति ।
सद्भसत्तन ते भाग्य रानुक्ष्यां नृपात्मज ।
(48) { यावद्गच्छाम्येकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैनं चर्मभादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावन्नाहमिहागत ।
अद्य आमिष्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणा ।
अचिनमस्तरे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।

Colophon D1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D3 मृगदर्शनं (D2 °न) Ñ2 D5 7 लक्ष्मणावादः, V1 मृगानुसरणलक्ष्मणसंवादः, B1 3 लक्ष्मणसमादः, B4 कनकमृगानुसरणे लक्ष्मणसंवादः, D1 रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 om Ñ2 D5 7 49 V1 48 B4 50 Dg1 Dt1 Dm1 De,8 T G M1 43 D1,4 45 M1 3 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

42

☞ In Ś1 Ñ2 V1 B1,3,4 D1,2,5,7 the sequence of stanzas in this Sarga (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in two tabular forms for the guidance of the reader. It is ignored in the Critical Apparatus.

Tabular conspectus of the sequences in Ś1 D1-3 and Ñ2 V1 B1,3,4 D5,7

Ś1	D1	D2	D3	Ñ2 D5	V1 B3 D7	B1	B4
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}		1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
2	2	2	2	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
			l. 1-2 of 796*	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
			3	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})
4	4	4		793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})
796*	796*	796*		794* (3^{ab})	794* (3^{ab}; V1 l. 2-3 only)	794* (3^{ab})	794* (3^{ab})
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}					4^{cd} (first time; m.)
802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})				796* (m.)
7^{ab}	800* (6^{c}-7^{b})	7^{ab}		3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} (m.)
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	795*	795*	795*	795*
803*	803*	803*					802* (7^{cd}, first time)
l. 2 of 808*	l. 2 of 808*	l. 2 of 808*	l. 2 of 808*				7^{ab} (first time; m.)
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd} (second time)
810*	810*	810*		797*	797*	797*	797*
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}		8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
12	12	12		5^{ab}	5	5^{ab}	5^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	798*	798*	798*	798*
815*	815*	815*	815*	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd} (second time)
			15	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})
13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	6	6	6	6
l. 1 of 819*	l. 1 of 819*	l. 1 of 819*		7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab} (second time)
819 (A)*	819 (A)* (14^{cd})	819 (A)* (14^{cd})		801*	801*	801*	801*

Ś1	D1	D2	D3	Ñ1 D5	V1 B2 D7	B1	B4
818* (18^{ab})	818* (18^{ab})	818*(18^{ab})		8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
l. 2-4 of 819*	l. 2-4 of 819*	l. 2-4 of 819*		9	9	9	9
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		808* (10)	808*(10)	808*(10)	808*(10)
813*	813*	813*		809*	809*	809*	809*
16	16	16				11^{cd}	810*
13^{e}						810*	11^{ab}(first time)
							12^{ab}
Post. half of l. 1 of 811*							
14^{cd}							
15^{c}	15^{c}	15^{c}		11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}(second time)
15^{d}		15^{d}		11^{cd}	11^{cd}		11^{cd}
15^{ef}		15^{ef}		12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
17^{a}		17^{a}	17^{a}			15^{ab}	15^{ab}
17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}			815*	815*
19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
			13^{e}		16^{ab}		16^{ab}(first time)
			Post. half of l. 1 of 811*		16^{cd}		16^{cd}
			l. 2 of 811*	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
			14			819*	
			15^{cdef}			812*(14^{ab})	
20	20	20	20			813*	
820* (20)	820*(21)	820*(21)	820* (21)			16	
				13^{e}	13^{e}	13^{e}	13^{e}(first time)
				13^{f}	13^{f}	13^{f}	13^{f}
				814*(14^{cd})	814*(14^{cd})	814*(14^{cd}, first time)	814*(14^{cd}, first time)
						14^{cd} (second time)	
				818*(18^{ab})	818*(18^{ab})		818*(18^{ab})
				819*	819*		819*
				812*(14^{ab})	812*(14^{ab})		812*(14^{ab})
				813*	813*		813*
							16^{ab}(second time) 13^{e}(second time) Post. half of l. 1 of 811* 14^{cd} (second time) } marg.
				15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}
				16 (D5 om.)			
				17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}
				19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}
				821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)

४२

G 3 50 1 / B 3 44 1 / L 3 49 1

तथा तु तं समादिश्य भ्रातरं रघुनन्दनः ।
बबन्धासिं महातेजा जाम्बूनदमयत्सरुम् ॥ १
ततस्त्रिविनतं चापमादायात्मविभूषणम् ।
आबध्य च कलापौ द्वौ जगामोदग्रविक्रमः ॥ २
तं वञ्चयानो राजेन्द्रमापतन्तं निरीक्ष्य वै ।
बभूवान्तर्हितस्त्रासात्पुनः संदर्शनेऽभवत् ॥ ३
बद्धासिर्धनुरादाय प्रदुद्राव यतो मृगः ।
तं स पश्यति रूपेण द्योतमानमिवाग्रतः ॥ ४

V3 illeg for Sarga 42 (cf v l 3 39 1) D6 begins with ॐ T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः M1 with श्रीरामाय नमः

1 D3 om 1 —a) D4 तदा (for तथा) Ñ1 B1.4 स (for तं) V3 स तथा तु (for तथा तु तं) Dt1 D4 समुद्दिश्य (for समादिश्य) —b) Ñ2 V1 B2.3.4 D6.7 लक्ष्मणं (for भ्रातरं) Ś1 Ñ1 D1.2.4 G1 स (Ñ1 त) पुनःपुनः (for रघुनन्दनः) —After 1ab, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 4ab —N1 om 1c–3 Ś1 D1.2 om 1cd —c) Dt1 D6 दधार (for बबन्ध) —For 1cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst and read after 2ab

792* बद्ध्वा महेषुधी चापि तथासिं हेमवत्सरुम् ।

[V1 B1 चैव (for चापि) Ñ2 V1 हेमसत्सरु, D5.7 °त्सरुद (sic)]

2 Ñ1 om 2 (cf v l 1) —a) Ś1 ततस्तु, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 गृहीत्वा, B4 आदाय (for ततस्त्रि) Ś1 D2 त्रिनतं, Dg1 D4 T1.2 G3 M1.2 Cm g (अ)वनतं (for त्रिनतं) D1.4 चापि, G(ed) चैव (for चापम्) M3 तथात्मवनतं चापम् —b) M त्रिभूषितं (for विभूषणम्) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 शरं (Ś1 D1–3 तूणं, B1.4 चापं) हाटकभूषितं (B3 °षणं) —After 2ab, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 792* —c) Ś1 D1–3 आश्लिष्य (for °बध्य) Ś1 D1.2 M2 कलापे (D2 °पाहे [meta]) द्वे, G2 कलापौ द्वौ (meta) (for कलापौ द्वौ) —d) D4 G1 ह्युग्र (for [उ]दग्र) —For 2cd Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

793* आबध्य कवचं चैव प्रदुद्राव वने मृगम् ।

[B1 आविध्य (for °बध्य) V1 B1.4 मृगं वने (by transp) B3 मृग वन]

—After 2 D3 ins l 1 and 2 of 796*

3 Ñ1 Dt1 om 3 (for Ñ1 cf v l 1) Ś1 D1.2 om 3ab —a) M2 reads चयानो राजद्र ... Dm1 D6 तं वञ्चयान, D3 भ्रश्यमाणो, D5 M2 Cnp t ग वञ्चयानो, T3 स पश्यमानो, G3 * वचयानो (damaged) ⊛ Cv व वञ्चयानो राजानमिति पाठः ⊛ —b) Dm1 D4.5 T2 G M आपतन्तं, D3 ... (for आपतन्तं) D1 ह (for वै) —For 3ab Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

794* मनोरमस्त्वेनश्च मारीच आश्रमद्रुमे ।
नातिदूरेण च रामो गच्छन्तमनुगच्छति ।
स च रामभयोद्विग्नो मारीचो दण्डके वने ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1.2 वेगेन (for वेगवान्) —(l 2) N2 नातिदूरे तु]

—Ś1 B4(in marg) D1.2 read 3cd after 796* —c) Ś1 B4 D1–3 तस्मात्, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 जवं (for त्रासात्) —d) D1 T3 G1 सदर्शनो, G3 °र्शितो (for °र्शने) Ñ2 V1 B1.3 D5.7 क्षणात्पुनरदृश्यत —After 3 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

795* क्वचिद्दृष्ट क्वचिन्नष्ट क्वचित्त्रासात्स विद्रुत ।
क्वचित्स्थित क्वचिल्लीन क्वचिद्वेगेन निःसृत ।
भयेन महता ग्रस्तो मारीचो याति कानने ।

[(l 1) Ñ2 D5.7 क्वचिच्छन्न (for °नष्ट) D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 3 Ñ2 D7 तमास, V1 B4 तु (B4 च) त्रास (for त्रासात्स) —(l 2) Ñ2 निवृत B4 निःसृते]

4 D3 om 4–7b Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 4ab after 1ab —a) Dg1 आदाय (for °दाय) Ś1 D1.2 असिं च बद्धा (Ś1 बद्ध) धन्वी स, Ñ1 असिं बद्धा सधनुष, Ñ2 B1.3 मार्गं कृत्वा वधे तस्य, V1 B4 D5.7 बद्धासिश्चैव धन्वी च —b) T2 प्रादुद्राव (for प्रदु°) Ś1 D1.2 तनु (D1 °द्रो) न्मुखः, Ñ1 B1 ततो (B1 यथा) मृग —c) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T1.2 M1.2 Cm त स्म, M3 तस्य (for त स) Ś1 B4 (first time) D1.2 स त सदृश रू (B4 सादृश्यरू) पेण, Ñ1 स ददर्श मृग** (illeg) Ñ2 V1 B1.3.4 (second time) D5.7 तमपश्यत्ततो रामो, G3 त पश्यति स्म रूपेण —d) Ñ2 V1 D5.7 मृग यान्तम्, B1 [s]न्यत्र यान्तम्, B4 (second time) ईन्द्रजालमा Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 M1.2 Ct द्योतयन्तम्, Cr m g k as in text (for द्योतमानम्) B3 भयातुरमिवागत, G1 द्योतयानमिवाश्रित —After 4 Ś1 D1.2 ins, B4 ins in marg after the first occurrence of 4cd, while D3 ins l 1–2 only after 2

796* मृग वै रघुशार्दूल आद्रवत्कुपितेन्द्रिय ।
मृगरूपमिव क्रुद्धो यज्ञ दक्षस्य शूलभृत् ।
समाकृष्य स दूर वै प्राद्रवन्त निरीक्ष्य च ।

[(l 1) D1 त मृग (for मृगं वै) —(l 2) D2 रूपवत् (for रूपमिव) B4 D2.3 शूलधृक् (for °भृत्) —(l 3) Ś1 सुदूर, D2 दूर (subm) (for स दूर) B4 तथागतो राघव (for the prior half) D1 त मृगो राघवेन्द्रमापतन्त निरीक्ष्य च],

whereas Ñ2 V1 B1.3 D5.7 ins after 4cd, B4 ins after the second occurrence of 4cd

अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्पाणिर्महावने ।
अतिवृत्तमिषोः पाताल्लोभयानं कदाचन ॥ ५
शङ्कितं तु समुद्भ्रान्तमुत्पतन्तमिवाम्बरे ।
दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देशेषु केषुचित् ॥ ६
छिन्नाभ्रैरिव संवीतं शारदं चन्द्रमण्डलम् ।
मुहूर्तादेव ददृशे मुहुर्दूरात्प्रकाशते ॥ ७
दर्शनादर्शनेनैव सोऽपाकर्षत राघवम् ।
आसीत्क्रुद्धस्तु काकुत्स्थो विवशस्तेन मोहितः ॥ ८
अथावतस्थे सुश्रान्तश्छायामाश्रित्य शाद्वले ।
मृगैः परिवृतो वन्यैरदूरात्प्रत्यदृश्यत ॥ ९ G. 3. 50. 15 B. 3. 44. 10 L. 3. 49. 0

797* ताराभृगं प्राद्रवन्तं धनुरादाय वीर्यवान् ।
भगार्थी कुपितो रुद्रो यथा दक्षक्रतौ पुरा ।
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य राघवं धन्विनं मृगः ।
अन्तर्हितो मुहुर्भूत्वा मुहुः संदर्शयत्यपि ।
ददृशे मुहुरासन्ने मुहुर्दूरादृदृश्यत ।

[(l. 1) B1.3.4 प्रद्रुतं. V1 आनम्य; B1.3.4 आयम्य (for आदाय). —(l. 4) B1.3 (reads in marg.) भूत्वा (for भूत्वा). Ñ2 D5.7 पुनः; B3 marg. (for second मुहुः). —(l. 5) Ñ2 V1 D5.7 ददृशे. V1 B3.4 आसन्नो; B1 आसन्नो (for आसन्ने). Ñ2 D7 ददृशे त (for अदृश्यत).]

5 D3 om. 5 (cf. v.l. 4). Ś1 D3 om. 5–6. D1 om. $5–6^{b}$. —^{a}) Dt1 om. (hapl.) second (अ)वेक्ष्य. Ñ1 समवेक्ष्य प्रधावंतं. —^{b}) Ñ2 V1 B3 Dg1 D5-6 Cr.m.g धनुष्पाणि. —After 5^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

798* एषोऽयमयमेतीति वेगवान्राघवो ययौ ।

[D5 om. (hapl.) second अयम्.]

—Ñ1 om. 5^{cd}. —^{c}) G3 इषोरपाताल् (for इषोः पातात्). —^{d}) Dg1 लोभमतनं; G3 लो**नं (damaged); M3 °यंतं (for लोभयानं). —For 5^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst. :

799* अतिपपात द्रुतमत्याल्लोभयन्स रघूत्तमम् ।

[V1 प्रपतीव; B1.3.4 अति(B4 °ति)वृत्त (for °पत्र).]

6 Ś1 D2.3 om. 6 (for Ś1 D3, cf. v.l. 5 and for D3, cf. v.l. 4). D1 om. 6^{ab} (cf. v.l. 5) —^{ab}) Dm1 सु- (for तु). Ñ2 D5.7 तत्र विभ्रांतम् (for तु समुद्भ्रान्तम्). Ñ1 B1.3.4 शंकितस्तत्र विभ्रांतम् (Ñ1 उद्भ्रांतम्; B4 [sup. lin.] विभ्रांतम्) (for ^{a}). Ñ1 उत्पपात; B1 उपेतं तम् (for उत्पतन्तम्). Ñ2 B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D4-7 T M1 [अं]बरे. V1 शंकितो याति विक्रांत उत्पतन्निव चांबरे. —^{d}) V1 G1 केषु च; Dm1 D6 G1 कुत्रचित् (for केषुचित्).

7 D3 om. 7^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 छिन्न(D2 °न्न)भ्रैर्; Ñ2 D6.7 भिन्नाभ्रैर् (for छिन्नाभ्रैर्). Ś1 B4 (first time) D2 सवीतः. B3 छिन्ना भैरपसवीत (sic). —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 शारदा (B4 शारद) भैर्निशाकरः (Ñ1 °रं); Ñ2 V1 B1.3.4 (second time) D5.7 शारदीवेंदुमंडलं. —For $6^{c}–7^{b}$, D1 subst.

800* यथा संप्लवमानश्च वृष्टिकाले सुशोभने ।
दृश्यादृश्योऽभवत्तूर्णमभ्रच्छन्नो निशाकरः ।

—After 7^{ab}, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 ins., while B4 ins. after the second occurrence of 7^{ab}:

801* इतो गतोऽसौ दृष्टश्च पुनरन्तर्हितो मृगः ।
इति वस्तान्वनोद्देशान्काकुत्स्थः पर्यधावत ।

—^{c}) Ñ1 illeg. from ददृशे up to रात in ^{c}. —^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 (second time) D5.7 मुहूर्तान्न (B4 °र्द न) (for मुहुर्दूरात्). —For 7^{cd}, Ś1 B4 (first time) D1-3 subst. :

802* मुहूर्ताद्दृश्यते दूरान्मुहूर्तान्तर्हितोऽभवत् ।

[B4 मुहूर्तं and मुहूर्ते (for मुहूर्ताद् and मुहूर्ता- respy.).]

8 ^{a}) V2 B2 [ए]वम् (for [ए]व). T1 M3 Cg -[अ]-दर्शनादेव (Cg °र्देवं). Ct as in text (for °नेनैव). Ś1 तथा सदर्शनेनैव; Ñ2 B1 D5.7 दर्शनादर्शने चैवम्; D3 दर्शने दर्शने चैव. —^{b}) Ś1 चोपकर्षत; Ñ1 -पाकर्षत (illeg.). Ñ2 V1 Dt1 D5.7 अपाकर्षत्स; B4 समाकर्षत्स; Dm1 D4.1 G2 M2 (after corr. sec. m. as in text) 3 सोपकर्षत (G2 °ति). —After 8^{ab}, Ś1 D1.3 ins. :

803* कुटुम्बभाराणासक्तं नरं मोक्षपथादिव ।

[D1 कुटुम्बभारसंसक्तं; D3 कुल च दारसंसक्त (for the prior half).];

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G ins :

804* स दूरमाश्रमस्यास्य मारीचो मृगतां गतः ।

[Dg1 सुदूराद् (for स दूरम्). G3 सुदूर**नस्य (damaged).]

—D3 om. $8^{c}–11^{ab}$. Ś1 D1.2 om. $8^{c}–10$. —^{c}) Ñ1 illeg. for आसीत्क्रु. G1 च (for तु). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राघवस्तु ततः क्रुद्धो. —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मुहूर्तं (for विवशस्).

9 ^{a}) Ś1 D1-3 om. 9 (cf. v.l. 8). Ñ1 ततोऽवतस्थे; Dg1 T2 ममोपतस्थे. Dg1 T1 सुश्रांतस्; Dm1 D4 सुश्रांतः; T1 M3 तु (T2 स) श्रांतस् (for सुश्रान्तस्). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अतिश्रमं घने संसिवत्. —^{b}) Dg1 Dm1 D6 G M1.3 (before corr. as in text; after corr. suf. lin. sec. m.) 3 (before corr. राघवः) शाद्वले. —After 9^{ab}, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins :

805* स तमुन्मादयामास मृगरूपो निशाचरः ।

[D6 उन्मादयामास. Ñ1 ***** राघव (illeg.) (for the post. half).]

—^{c}) D6 परिवृतैस्. Ñ2 V1 B4 D5.7 वासात्; B1 वासीद्; B3 श्रीमान्; Dt1 D6 [ऽ]वान्यैर्; D4 वान्यैर्; T2 ग्राम्यैर्;

G 3 50 16 B 3 44 12 L 3 49 0 दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं हन्तुं कृतनिश्चयः ।
संधाय सुदृढे चापे विकृष्य बलवद्बली ॥ १०

तमेव मृगमुद्दिश्य ज्वलन्तमिव पन्नगम् ।
मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ॥ ११

स भृशं मृगरूपस्य विनिर्भिद्य शरोत्तमः ।
मारीचस्यैव हृदयं बिभेदाशनिसंनिभः ॥ १२

तालमात्रमथोत्पत्य न्यपतत्स शरातुरः ।
व्यनदद्भैरवं नादं धरण्यामल्पजीवितः ।
म्रियमाणस्तु मारीचो जहौ तां कृत्रिमां तनुम् ॥ १३

G2 [s रुन्दे (with hiatus) (for बन्धेद्) —ᵈ) B3 नदूरात् (for अदू°) Ñ1 सुदूरात्समदश्यत —After 9 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

806* प्रहीतुं राम दद्दृशे पुनरेवास्य धावत ।
तत्क्षणादेव सत्रासा पुनरन्तर्हितोऽभवत् ।
पुनरेव ततो दूराद्वृक्षषण्डाद्विनि सृत ।

[(l 1) M1 ग्रहीतुं रामो Dt1 D6 त D4 T3 G2 च T1 [ए]न (for [ए]व) —D4 om l 2 —(l 2) M2 स त्रासाद् (for सत्रा°) G2 नतर्हितो (for °र्हितो) —(l 3) Dt1 T G1 वृक्षखण्ड् Dg1 Dt1 D6 T1 2 G1 2 M1 2 विनि सृत]

10 Ś1 D1–3 om 10 (cf v l 8) Ñ1 om 10ᵃᵇ —ᵇ) After स्त, Dt1 wrongly reads the post half of l 2 of 807* —After 10ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins ; while Ñ1 ins after 9

807* भूयस्तु शरमुद्धृत्य कुपितस्तत्र राघवः ।
सूर्यरश्मिप्रतीकाशं ज्वलन्तमरिमर्दनम् ।

[(l 1) Dm1 D8 G3 कद्रुध्य (for उद्धृत्य) D4 G1 transp शरमुद्धृत्य and कुपितस्तत्र Ñ1 भूयश्च कुपितो राम समुद्धृत्य च वीर्यवान् —(l 2) Ñ1 विकृष्य रविसन्निभं (for the half prior) D6 om (hapl) from the post half up to 11ᵃ Ñ1 ह्त [illegible], G1 M1 अरिमर्दन]

—ᶜ) Ñ1 Dt1 T3 स दृढ (T3 द) D4 सुदृढ, G1 सुदृढ D4 चाप (for °पे) —ᵈ) Ñ1 च पुनर्वली, M2 3 बलवत्तर (for बलवद्बली) —For 10 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst Ś1 D1 2 cont l 2 only after 803* while D3 ins l 2 only after 8ᵃᵇ

808* अवस्थितं समीपस्थं [illegible] ।
स गत्वा दूरमध्वानं रामो मृगजिघांसया ।
विकृष्य बलवच्चापं संधाय च शरोत्तमम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 [illegible] (for °स्थित) —(l 2) Ś1 D1–3 [illegible] (D3 °द [sic]) [illegible] (for the post half) —(l 3) B1 [illegible] and म (for [illegible] and च resp) Ñ2 D5 7 [illegible] (for [illegible])]

—Thereafter Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cont while Ñ1 ins after 10

809* [illegible] ।
[Ñ1 [illegible] (for the prior half)]

11 D3 om 11ᵃᵇ (cf v l 8) D6 om 11ᵃ (cf v l 807*) —ᵃ) Ñ2 V1 B3 4 (second time) D5 7 तमसौ T1 तमेव (for °मेव) —ᵇ) T1 श्वसतम् (for ज्वलन्तम्) Ś1 B3 4 (first time) D1 2 [illegible] (B1 [illegible], D2 °रि) [illegible] सुदृढा, Ñ2 V1 B3 4 (second time) D5 7 [illegible] (D7 [illegible]) राघव शित —Ñ1 om 11ᶜ–14ᵇ —ᶜ) M3 निशित (for ज्वलित) —ᵈ) Ś1 शस्त्र (for अस्त्र) Ñ2 विष्णु (for ब्रह्म) M3 (after corr inf lin as in text) विनिसृत (for विनिर्मितम्) D1 तदास्त्र महानिशित —After 11 Ś1 B1 D1 2 ins while B4 cont after 809*

810* सूर्याग्निसदृश घोर ज्वलन्त मर्मकृन्तनम् ।
[Ś1 पावक [illegible] (for मर्मकृन्तनम्)]

12 Ñ1 D3 om 12 (for Ñ1 cf v l 11) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 om 12ᵃᵇ —ᵃ) Dg1 T1 G2 3 Cg शरीर, Dm1 D6 T1 M2 3 Cv r mp सहस (for स भृश) Ś1 B1 D1 2 स रक्षो मृगरूपस्य (Ś1 °प त, L[ed] °परत) —ᵇ) Ś1 D2 सु(D2 स)निभिद्य, M3 निशित तु [illegible] B4 D1 2 [illegible] (for शरोत्तम) —ᶜ) G2 damaged from चस्यैव up to मथो in 13ᵃ Ś1 B4 D1 2 मारीचस्याशु (B1 D1 °स्य स्व) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 स मारीचस्य (for मारीचस्यैव) —ᵈ) Ś1 B4 D1 2 [illegible] (D1 2 [illegible]) (for संनिभ) Ñ2 B1 3 D5 7 बिभेदाशनिविग्रहं, V1 स बिभेदाशनिवर्द्धन

13 Ñ2 om 13 (cf v l 12) G2 damaged for तालमात्रमथो (cf v l 12) —ᵃ) B1 तालपत्रम्, D2 तालपत्रम् (sic) Dg1 Dt1 D4 T1 Ct [त]स्तुल्य (for [त]स्तल्य) M2 तालप्रमाणमुत्पत्य —ᵇ) Ś1 D1 [illegible] Ñ1 B1 3 4 (in) D5 7 स शराहत Dt1 D6 T1 स भृशं (for स शरातुर) D2 न्यपतत् शराहत —ᶜ) Ś1 D2 [illegible], B1 [illegible], Dg1 D4 T2 M1 [illegible], D2 [illegible], T1 G1 2 [illegible] G3 damaged M3 विनदन् (for व्यनदद्) —ᵈ) Ś1 B1 D1–3 धरण्या शरपीडित, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 मारीच शरपीडित —D1 2 om 13ᵉᶠ —ᵉ) B4 (second time) म्रियमाणो, Dm1 D4 (after corr as in text) म्रियमाणस्तु (sic) Ñ2 V1 D5 7 च (for तु) —Ś1 B4 (second time) D2 G1 2 M om from 13ᶠ up to the prior half of l 1 of 811* —ᶠ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [illegible] —After 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 ins. Ś1 B4 (second time) D2 G1 2 M ins after 13ᵉ (owing to om) Ñ2 ins l 2 only before 14ᵃᵇ

संग्रामकालमाज्ञाय चकार च ततः स्वरम् ।
सदृशं राघवस्यैव हा सीते लक्ष्मणेति च ॥ १४

तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणानुपमेन हि ।
मृगरूपं तु तत्त्यक्त्वा राक्षसं रूपमात्मनः ।
चक्रे स सुमहाकायो मारीचो जीवितं त्यजन् ॥ १५

ततो विचित्रकेयूरः सर्वाभरणभूषितः ।
हेममाली महादंष्ट्रो राक्षसोऽभूच्छराहतः ॥ १६

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राक्षसं घोरदर्शनम् ।
जगाम मनसा सीतां लक्ष्मणस्य वचः स्मरन् ॥ १७

हा सीते लक्ष्मणेत्येवमाक्रुश्य तु महास्वरम् ।
ममार राक्षसः सोऽयं श्रुत्वा सीता कथं भवेत् ॥ १८ G 3.50.9 B 3.42.21 L 3.49.6

811* स्मृत्वा तद्वचनं रक्षो दध्यौ केन तु लक्ष्मणम् ।
इह प्रस्थापयेत्सीता तो शून्ये रावणो हरेत् ।

[Ś1 B3(second time) D3 G1 2 M om the prior half of) 1 —(l 1) D6(also as above) स्मर, T2 कृत्वा (for स्मृत्वा) Dg1 D6 T2 3 तु(Dg1 T2 तत्) च मति (for तद्वचन) Dm1 G2 च D3 [अ]त्र, M1 2(after corr sec m as above) स (for तु) Ś1 प्रदध्यौ चेव, B2 प्रदध्यौ चापि (for दध्यौ केन तु) T2 लक्ष्मण (sic) —Ś1 B4 om l 2 —(l 2) Ñ1 लक्ष्मण मेषयेत्सीता (for the prior half) Dg1 T2 शून्य ता (by transp) G1 तां शून्या, M1 2 तां सीतां (for तां शून्ये)]

14 Ñ1 om 14^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Dt1 D4 T1 G1 2 M3 Cg स (for स) Dm1 D3 स(D4 तु) तद्वचनम् (for समासकालम्) D3 प्राप्तकालमथ ज्ञात्वा ॐ Ct प्राप्तकालमाज्ञाय So also Cg ॐ —^{b}) Dm1 D3 G2 M1 [आ]शु (for च) T1 व्यसृजत् (for च ततः) Dt1 D3 स्वनं (for स्वरम्) Ś1 D2 3 स चकार स्वर तदा, D3 चक्रे च सुमहास्वन, M3 प्रचक्रन्दमहास्वर —For 14^{cd} Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst

812* पृष्ठतश्चिन्त्य मनसा च चकार स्वर तदा ।
[B4 तथा (for तदा)]

—All the above MSS cont while Ś1 D1 2 ins after 14^{ab}

813* रावणस्य प्रियं कुर्वन्नन्तकाले निशाचर ।
[V1 च राक्षस (for निशाचर)]

—^{d}) Ñ1 Dm1 D4 8 G2 [ह]त, B1 4(both second time) D7 [अ]थ (for [प] च) Dt1 राघव॰ Ś1 सदृश लक्ष्मणस्याथ —^{d}) G2 लक्ष्मण॰॰ (damaged) —For 14^{cd}, Ñ2 V1 B3 4(B4 both first time) D7 subst

814* रामस्य सदृशं व्यक्तं म्रियमाणश्च पापकृत् ।
(B1 वाक्य (for व्यक्त) V1 D6 7 स्वरमास्थाय (for म्रियमाणश्च) B1 म्रियमाण वचस्तु (for the post half)]

while D4 3 subst 819(A)*

15 Ñ V1 B3 D6 7 om 15^{ab} —^{a}) Dt1 निर्विद्ध, D1 स विद्ध, D3 निर्भिन्न —^{b}) Dg1 C3 G2 तु, Dm1 D3 M1 तु, G2 च (for हि) Ś1 B1 4 D1–3 [अ]प्रतिमेन स (Ś1 D2 च) —After 15^{ab} Ś1 B1 4 D1–3 ins

815* लक्ष्मणेति विक्रुशेत जहौ रूपं मृगस्य तत् ।
[B1 4 च विक्रुश्य(B1 ॰श्य), D2 3 च स(D2 विधि)क्रोशन् (for विक्रुशेत) D3 च (for तत्)]

—^{c}) Ś1 B3 Dg1 D3 4 T1 G2 3 तु त, Ñ2 D4 5 च तत्, V1 B4 च स, B1 D3 तुर्ण, T2 M1 ततस्तु (for तु तत्) Ñ2 illeg for त्यक्त्वा —D4 om (hapl) 15^{d}–17^{a} D5 om (hapl) 15^{def} and 17^{e} —^{d}) Ñ1 B4 Dt1 D4 T2 G M Ct आस्थित, Dg1 T3 आस्थित(T2 ॰त) (for ॰त्मन) —Dg1 G1 3 M om 15^{ef} D4 transp 15^{ef} and 16 —^{e}) B3 4 तुच्छेत, D6 om स (subm) T2 चक्रे च (for चक्र स) B4 स (for सु) Ś1 सचक्रे च महाकाय, Ñ1 B1 D3 स चक्रे सुमहत्काय(D2 ॰हाकाय) D3 कृतवान्स महाकाय —^{f}) Ś1 N1 D2 3 जीवित राक्षसस्त्यजन् (D3 ॰सोत्यजत्) T2 मारीच जीविश त्यजेद् (sic)

16 D6 6 om 16 (for D6 cf v l 15) D4 transp 15^{ef} and 16 —^{a}) B3 विस्तृत (for विचित्र) B1 3 Dg1 M3 केयूर —^{b}) Ś1 B1 4 (second time) D1 3 दिव्य (for सर्व)

17 D1 6 om 17^{a} (cf v l 15) —^{a}) D3 तादृश (for पतित) D3 इमाम (for भूमौ) —^{b}) Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D3 4 5 T1 2 भीम (for घोर) B4 विक्रम (for दर्शनम्) —After 17^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 S ins

816* रामो रुधिरसिक्ताङ्ग चेष्टमानं महीतले ।
(Dt1 सिक्तांग, M2(before corr after corr inf lin sec m as above) 3 दिग्धाङ्गं Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 T2 G1 2 चेष्टमान (for चेष्ट॰)]

—Ñ1 partially illeg for 17^{c} — Ñ1 B1 D3 om 17^{d}–19^{c} Ś1 N2 V1 B3 4 D1 2 3 7 om 17^{d} —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 6 S ins

817* मारीचस्य तु मायैषा पूर्वोक्ता लक्ष्मणेन तु ।
तत्तथा ह्यभवच्चाद्य मारीचोऽयं मया हतः ।

[(l 1) T1 [इ]ति, G1 च, Cg I.(ed) [ए]व (for तु) Dg1 T2 G2 पूर्वोक्त (for ॰क्ता) —(l 2) Dg1 तदा, G1 यथा (for तथा)]

18 Ñ1 B1 D3 om 18 (cf v l 17) —^{b}) Dg1 T2 आस्थाय (for आक्रुश्य) Dm1 T2 G2 M1 3 च (for तु)]

G 3 50 0 B 3 42 21 L 3 49 0 लक्ष्मणश्च महाबाहुः कामवस्थां गमिष्यति ।
इति संचिन्त्य धर्मात्मा रामो हृष्टतनूरुहः ॥ १९
तत्र रामं भयं तीव्रमाविवेश विषादजम् ।
राक्षसं मृगरूपं तं हत्वा श्रुत्वा च तत्स्वरम् ॥ २०
निहत्य पृषतं चान्यं मांसमादाय राघवः ।
त्वरमाणो जनस्थानं ससाराभिमुखस्तदा ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

Dt1 Dm1 D6 8 T1 महास्वन, D4 G1 M3 महत्स्वर (for °स्वरम्) M1 आक्रुश्येव तु मत्स्वर —For 18^cd, Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 6 7 subst

818* हा लक्ष्मणेति चुक्रोश त्रायस्वेति महावने ।

[D1 क्रोशेति च, D7 त्रायस्व मा (for त्रायस्वेति) Ś1 D2 क्रोशेति महता वने, L(ed) क्रोशेति च हतो वने (for the post half)]

—Ñ2 V1 B2 4 D6 7 cont Ś1 D1 2 ins l 1 after 13^cd and cont l 2–4 after 818*, while B1 ins. after 13^cd

819* अन्तकालेऽपि संप्राप्ते तस्य बुद्धिरभूदियम् ।
स्वरेण यदि श्रुत्वा लक्ष्मणं प्रेषयेदिह ।
सीता शून्येन मनसा भर्तृस्नेहवशं गता ।
ततो लक्ष्मणहीना वा रावणो वै हरेदिति ।

[(l 1) B1 reads बुद्धि in marg —After l 1, Ś1 ins, while D1 2 subst for 14^cd

819(A)* सद्य स्वरमालम्ब्य रामस्य विहितात्मन ।

—(l 2) V1 B3 D6 स्वरेणैव, B1 4 °मेतत् (for स्वरेण) Ś1 B1 4 D1 2 तु संश्रुत्य (for यदि श्रुत्वा) Ś1 B1 D1 2 प्रेषयिष्यति, V1 B3 प्रेषयेदिह (for प्रेरयेदिह) —(l 3) V1 transp सीता and शून्येन D6 7 भर्तु (for भर्तृ) Ś1 समाकुला, V1 -समन्विता (for वशंगता) —(l 4) Ś1 B1 D1 2 लक्ष्मणेन विहीनां तां मैथिलीं रावणो (B1 transp मैथिलीं and रावणो) हरेत्]

—Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 6 7 om 18^c–19^c —^d) M2 3 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा)

19 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–4 6 7 om. 19^abe (cf v l 17 and 18) —^a) Dg1 T2 तु (for च) —Ñ1 illeg for 19^cd —^d) T2 अतद्वद (with hiatus) (for रामो हृष्ट)

20 Ñ1 om 20–21 For subst in Ñ2 V1 B2 3 4 D6 7, see 821* below —^a) Ś1 D2 रामो D1 2 T1 2 रामो (sic) (for राम) —^b) T2 आससाद (for आविवेश) —^c) D2 च, T2 तु (for त) —^d) Ś1 Dm1 D1–4 8 T2 3 G1 3 M1 2 त स्वर, Dt1 D6 तत्स्वन

21 Ñ1 om 21 (cf v l. 20) —^b) G2 समादाय स राघव —^d) D4 जगाम (for ससार) D6 M3 Cal.t [अ]-भिमुखं —For 21 Ś1 D1–3 subst

820* निजघान मृगानन्यान्मासकृत्येन राघव ।
गमने त्वरितस्त्वेव आश्रमाभिमुख स्थित ।

[(l 1) Ś1 D1 2 न बबाध —(l 2) Note hiatus between the two halves. D1 2 जगाम (for गमने) Ś1 तेन, D3 तेवम् (to avoid hiatus) (for त्वेव) D1 -मुखस्तत, D2 -मुखस्थित, D3 -मुख तत]

On the other hand, Ñ2 V1 B2 3 4 D6 7 subst for 20–21

821* स तस्य रौद्रस्य हतस्य रूप
तद्राक्षस घोरमवेक्षमाण ।
राम प्रतस्थे पृषत गृहीत्वा
तेनैव तनैव यथा निवृत्त ।

[(l 2) V1 B4 D6 अवेक्षमाण. —(l 3) D6 ययौ (for प्रतस्थे) V1 पृषती गृहीत्वा, G(ed) गृहीत्वाविपन्नचेता —(l 4) D6 जवेन (for first तेनैव) B3 reads marg B4 om (hapl.) (for second तेनैव) D6 यथा (for यथा) V1 निवृत्य (for निवृत्त)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B2 3 4 D1–3 6 7 मारीच(D6 °चि)वध(V1 °ध) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D3 om, Ñ2 D1 2 3 50, V1 49, B4 51, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 4 5 D2 4 46, M2 3 45 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम·

४३

आर्तस्वरं तु तं भर्तुर्विज्ञाय सदृशं वने ।
उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥ १
न हि मे जीवितं स्थाने हृदयं वावतिष्ठते ।
क्रोशतः परमार्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥ २
आक्रन्दमानं तु वने भ्रातरं त्रातुमर्हसि ।
तं क्षिप्रमभिधाव त्वं भ्रातरं शरणैषिणम् ॥ ३
रक्षसां वशमापन्नं सिंहानामिव गोवृषम् ।
न जगाम तथोक्तस्तु भ्रातुराज्ञाय शासनम् ॥ ४
तमुवाच ततस्तत्र कुपिता जनकात्मजा ।
सौमित्रे मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि शत्रुवत् ॥ ५
यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपद्यसे ।
इच्छसि त्वं विनश्यन्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ॥ ६
व्यसनं ते प्रियं मन्ये स्नेहो भ्रातरि नास्ति ते ।
तेन तिष्ठसि विस्रब्धस्तमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ ७ G 3.51.10 B 3.45.8 L 3.50.7

43

V3 illeg for Sarga 43 (cf v l 3.39.1) D8 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तु विज्ञाय, D1 तदा भर्तुर्, T2 तु तद्भर्तुर्, M1 च तं भर्तुर् (for तु तं भर्तुर्) —b) N2 V1 B1.3.4 D5.7 त(B4 *)भर्तु (V1 °र्तुं) D1 *ज्ञाय (for विज्ञाय) Ñ1 तद्वा, Dm1 D6 G3 वच (for वने)

2 ab) Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D5.7 हृदये (for °यं) Dg1 Dm1 D1-4.6 T G M1.3 transp जीवितं and हृदयं N2 V1 B1 (after corr sup lin as in text).4 Dg1 D5.7.8 T1 चावतिष्ठते, D1.2 तात तिष्ठति, D3.4 G1 M3 वा न(D8 °च) तिष्ठति (for वावतिष्ठते) Ś1 Ñ1 न हि मे हृदयस्य तज्जीवितं तत्र(Ñ1 चापि) तिष्ठति —c) T3 क्रोशत (sic) D3 परमार्तश्च (for °स्य) —d) T2 कृत (for श्रुत) Ś1 D1.2 महाञ्शब्द श्रुतो मया, D3 महाशब्द श्रुतो भृश —After 2 Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-2.5.7 ins

822* सहाय भ्रातरं ज्येष्ठं सहपञ्चानमागतम् ।

[Ś1 D1-2 सहाय D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठं) Ś1 मम D1.2 राम, D2 सन (for सह)]

3 Ñ1 om 3ab —a) G1 आक्रोशमानं (for आक्रन्द°) Ś1 D1-2 आक्रन्दत च सौमित्रे, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 क्रन्दमानं (D2 °कं) सौमित्रे —b) T2 M3 त्रातुम् (for त्रा°) Ś1 N2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 परित्रातुं त्वमर्हसि —c) Ś1 तत्, D3 स (for तं) Ñ1 इह धाव त्व, V1 B1.3.4 D5 °धस्व (for अभिधाव त्वं) Dg1 त्व शीघ्रमभिधावस्व

4 Ñ1 illeg from b up to न जगाम in c —b) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1(before corr)-3.6.7 गोपति, (for गोवृषम्) —After 4ab, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

823* तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स्त्रीस्वभावप्रदूषितम् ।
उवाच लक्ष्मणः सीतां त्रासादुत्फुल्ललोचनाम् ।
न स शक्यस्त्रिभिर्लोकैः सर्वैरपि सुरासुरैः ।
भ्राता धर्षयितुं वाढमित्युवाच स जानकीम् ।
कनिष्ठिकायाप्यङ्गुल्या भ्रातुर्मेऽस्य स राक्षसः । (5)
तु स कर्तुमपर्याप्तो देवि कस्माद्विषीदसि ।

[(l. 3) V1 न शक्यस्त, B1 शक्यश्च G(ed.) मे शक्यस्त् (for स शक्यस) —(l. 4) Ñ2 वीरम्, B4 वाक्यम्, D5.7 वाचम् (for वाढम्) —(l. 5) V1 B1 कनिष्ठयाप्यङ्गुल्या (unmetrical) B3 कनिष्ठिकायामङ्गुल्या, B4 कनिष्ठाश स्वचाङ्गुल्या (sic) D5 कनिष्ठिकयाप्यङ्गुल्या (for the prior half)]

—c) Ñ1 * * * म (illeg) (for न जगाम) Ñ2 तथा, D4 यथा (for तथा) Ś1 [S]पि (for तु) —d) M3 रामस्य (for भ्रातुर्) Ś1 D1.2 विज्ञाय (for आज्ञाय)

5 a) Ś1 D1-2 तथ (for तम्) Ś1 Ñ B1.3.4 Dg1 D1-3.5.7 T2 सीता (for तत्र) V1 तत सीता तमुवाच —b) Dt1 D4.8 C1 क्षुभिता M3(after corr see m as in text) रुषिता (for कुपिता) —c) Ś1 D1-2 अमित्र, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 अमित्रो (for सौमित्र) —d) Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 लक्ष्मण (for शत्रुवत्)

6 b) Ñ1 [अ]नुवाचसि, Dg1 (before corr) T2 °ते, Dm1 D8 T1 G3 M1 °स्यसे, D2 [अ]व° (for [अ]भिपद्यसे) —Ś1 Ñ1 D1-2 om 6cd N2 V1 B1.3.4 D5.7 transp 6cd (including 824*) and 7 —After 6 Ñ2 V1 B3.4 D5.7 ins

824* न मे शुश्रूषसे वाक्यं यस्मान्निहितं मया ।
वर्जयेथ न रामेण मुहूर्तमपि वर्जितः ।
कुरु मे वचनं वीर भ्रातरं याहि माचिरम् ।

[D5 om] 1 —(l. 1) B1.3 वै (for मे) —(l. 2) B1 वर्जयेद —(l. 3) V1 D5 याहि (for याहि)]

while Dg3 Dt1 Dm1 D4.8 S ins

825* लोभान्मम कृते नूनं नानुगच्छसि राघवम् ।

[Dg1 Dt1 D4 T1.3 तु(Dg1 T2 च) मत्कृते, D4 मम गते (for मम कृते).]

7 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 transp 6cd (including 824*) and 7 —a) Ñ1 हि, Ñ1 न (for ते) —c) Ñ2

G 3 51 13 B 3 45 8 L 3 50 8 किं हि संशयमापन्ने तस्मिन्निह मया भवेत् ।
कर्तव्यमिह तिष्ठन्त्या यत्प्रधानस्त्वमागतः ॥ ८
इति ब्रुवाणा वैदेही बाष्पशोकपरिप्लुता ।
अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तां सीतां मृगवधूमिव ॥ ९
देवि देवमनुष्येषु गन्धर्वेषु पतत्रिषु ।
राक्षसेषु पिशाचेषु किंनरेषु मृगेषु च ॥ १०
दानवेषु च घोरेषु न स विद्येत शोभने ।
यो रामं प्रतियुध्येत समरे वासवोपमम् ॥ ११
अवध्यः समरे रामो नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।
न त्वामस्मिन्वने हातुमुत्सहे राघवं विना ॥ १२
अनिवार्यं बलं तस्य बलैर्बलवतामपि ।
त्रिभिर्लोकैः समुद्युक्तैः सेश्वरैः सामरैरपि ॥ १३

V1 B1.3.4 D5.7 येन Ñ1 प ** (illeg after प up to श्य in d) N2 B3 T1 M4 after corr inf lin sec m as in text) स्थिति (for °सि) V2 B3 D11 Ct त्रिय (D11 °श्र)थ्य, V1 Dg1 D1-3.6 विश्रब्धस्, Ctp as in text (for विस्रब्धस्) —d) V2 D1.8.7 महामति, D11 °श्रुत त (sic) (for °श्रुतिम्)

8 Ñ1 illeg from मा in a up to हिस in b —a) Ñ2 illeg for कि हि सदा D1.3 को, T2 न (for किं) —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 मयह तत्र, V1 महात्मने (for मया भवेत्) —c) M1 असि (for इह) —For 8cd Ś1 D1.3 subst

826* अर्धं स्यादिह जीवन्त्या य प्रधान स्त्रिया पति ।
[D1 यप्रधान (for य प्रधान)]

while Ñ V1 B1.3.4 D5.7 subst

827* मुहूर्तमपि जीवन्त्या यत्कान्त्विप्यसि राघवम् ।

[G(ed) (अ)नीवन्त्या (for जीवन्त्या) Ñ2 B4 D5.7 य (B4)त्वन्वेपि च, B1.3 °न्वेपति (sic) (for यत्कान्विप्यसि) Ñ1 प्रणयादि स्वमागत (for the post half)]

9 a) D11 D6 एव (for इति) —b) V1 -कोश (meta) (for शोक) D11 D6 -समन्विता —c) Ś1 सीता (for त्रस्ता) Ñ2 D5.7 तथाथ लक्ष्मणो वाक्य —d) Ś1 Ñ2 D5.7 त्रस्ता, D11 om (for सीता) V1 मग (for मृग) —After 9 Dg1 D11 Dm1 D1.6.8 S ins

828* पन्नगासुरगन्धर्वदेवमानुषराक्षसैः ।
अशक्यस्तव वैदेहि भर्ता जेतुं न संशयः ।

[(l 1) Dg1 D3 -मानव, D11 D6 -दानव (for -मानुष)]

10 D1 om 10ab —a) V1 सुवि, V1 Dg1 D1 द्विवि (for देवि) T3 देवासुरमनुष्येषु —Ś1 om (hapl ?) 10b-11a —b) D11 om, D3 तपस्विषु (for पतत्रिषु) Ñ2 V1 B1.3.4 D5 गन्धर्वपतगेषु च —d) Dg1 D3 पन्नगेषु (for किंनरेषु) V1 D3 सुरेषु, V3 रमेषु (sic) V1 B1.3.4 D5.7 [उ]रगेषु, D1 नरेषु, D3 [अ]सुरेषु (for मृगेषु)

11 Ś1 om 11a (cf v l 10) —a) D1-3 पन्नगेषु (for दानवेषु) D3 reads च in marg Ñ1 illeg, M3 च सर्वेषु (for च घोरेषु) —b) G3 विनद्येत स (sic) (for स विद्येत) Dm1 नु शोभने (hypm) (for शोभने) Ś1 N V1 B1.3.4 D1-3.5.7 विद्यते न च (Ś1 N1 B4 D3 स, D1 सु) शोभने, D3 विद्यते च शोभने (subm) —V1 illeg for c —d) V1.2.3 -इवि सयुगे, V2 V1 B1.3.4 D5.7 महेन्द्रमिव मानुष —After 11 Dm1 D6 read 13d

12 b) V1 B4 T2.3 [ए]त (for [ए]वं) V1 नैव वक्तुमिहार्हसि —Ñ1 reads 12cd after 14 —c) M1 एवम् (for न त्वाम्) —For 12cd, Ś1 D1-3 subst

829* न त्वामेका वने त्वं परिहातुमिहोत्सहे ।

[D1.3 परित्यक्तुम् (for °हातुम्) Ś1 परित्यक्तुमिह (for the post half)]

while N2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

830* नोत्सहे त्वां विरहितुं शून्येऽह राघव विना ।
[D4 मन्ये (for शून्ये)]

13 V1 om 13 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 13 15 after 18 (including star passages) —a) D1.3 अविषह्य, D3 °वार्य, T1 °वार्य (for अनिवार्यं) —b) Ś1 बल (for बलैर्) D1-3 राघवस्य महात्मन —Dm1 D6 read 13cd after 11 —c) D11 D6 समुद्दिष्टैः, D1 सुसयुक्तैः, M1 (before corr) °युक्त (for समुद्युक्तैः) —d) D11 D1.6.8 स(D1.6 सा)सुरैः (for सेश्वरैः) Dg1 सासुरैरपि, D1.4 T1 G1.2 M अपि सामरैः (by transp) (for साम°) Ś1 transp सेश्वरैः and सामरैः T1 सेश्वरैः सुरासुरैः —For 13, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst while Ś1 D1.3 ins after 18

831* अप्रमेय हि तत्तेज कस्य तुलयितुं न वै ।
अनिवार्यं बल तस्य नैव त्वं वक्तुमर्हसि ।

[(l 1) B1.3 नरैः B4 न हि (for न वै) V1 तत्तेजं तुल्य केनचित् (for the post half) —After l 1 D3 (marg) ins

832 (1)* किं त्व मनुष्यया बुद्ध्या केवल मानुष वदन् ।
मन्यसे राममत्युग्र विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।

—(l 2) Ś1 सविचार्य, D1 स विचार्य Ś1 D1.3 चिन्तयितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1.3 cont 832*

हृदयं निर्वृतं तेऽस्तु संतापस्त्यज्यतामयम् ।
आगमिष्यति ते भर्ता शीघ्रं हत्वा मृगोत्तमम् ॥ १४

न स तस्य स्वरो व्यक्तं न कश्चिदपि दैवतः ।
गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षसः ॥ १५

न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
रामेण त्वं वरारोहे न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ १६

कृतवैराश्च कल्याणि वयमेतैर्निशाचरैः ।
खरस्य निधने देवि जनस्थानवधं प्रति ॥ १७

राक्षसा विविधा वाचो विसृजन्ति महावने ।
हिंसाविहारा वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥ १८

लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं लक्ष्मणं सत्यवादिनम् ॥ १९

अनार्य करुणारम्भ नृशंस कुलपांसन ।
अहं तव प्रियं मन्ये तेनैतानि प्रभाषसे ॥ २०

नैतच्चित्रं सपत्नेषु पापं लक्ष्मण यद्भवेत् ।
त्वद्विधेषु नृशंसेषु नित्यं प्रच्छन्नचारिषु ॥ २१ G 3 51 26 B 3 45 23 L 3 50 23

14 a) G3 निसृत (for निर्वृतं) D3 wrongly repeats from ते up to स्वा in l 2 of 832* B3 हृदयं च निवृत्तं त –b) B4 इति Dg_1 T3 G1 2 M2 3 त्वया, Dt1 Dm1 D4 6 T2 G3 Ct तव (for अयम्) V1 संतापस्त्यज्य मैथिलि (sic) –c) N2 B1 3 4 D4 (both times) tran p ते and भर्ता –d) Ś1 D1 3 वधमायाय पुष्कलं –After 14 N1 reads 12cd

15 N1 om 15 –ab) Dg_1 G2 Cg च (for न) Dg_1 Dm1 D1 3 T G M1 3 Cg मायया कश्चिदुत्तमः M2 न किंचिदपि दैवत Ckpt as in text (for b) Ś1 D1 3 नैव व्यक्तं स्वरं मन्ये दर्शनं (D3 सदृशं) किंचिदेव तु –c) D3 प्रख्या (sic) (for प्रख्या) –d) D4 यया G2 मायया (sic) (for माया) Dt1 D6 तस्य च Cr m g as in text (for सा तस्य) Ś1 D1 3 मायेयं रक्षसा (D3 राक्षसैः) कृता cf Cv न स तस्य स्वरो व्यक्तं मायया कश्चित्कृतः । गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षस इति पाठः –For 15 N2 V1 B1 3 4 D4 7 subst while Ś1 D1 3 cont after 831*

832* न तस्यार्थे स्वरः श्रुतो निःस्वरोऽयं त्वया श्रुतः ।
कथायासम्प्यरक्षार्थं न रामो गहितं वदत् ।

[(l 1) Ś1 D1 3 न V1 यु (for [अ]र्थे) B3 पुरा (for स्वरः) N2 D3 7 स्वरोऽयं कर (for निःस्वरो°) D3 पुरा त्वया (for त्वया श्रुत) Ś1 D1 निवृत्तं वि[D1 3 व]हुनस्तथा (for the post half) –D4 wrongly repeats from दे in 14a up to स्वा in l 2]

then Ś1 D1 3 further cont

833* लक्ष्मणाविन्वास्त्राम सीता प्राप्त महास्वरं ।
वक्तव्यं किं मनुष्यस्य नन्ति उक्ता विचारयन् ।

[(l 2) D1 वक्तव्य (for वक्तव्य)]

16 a) Ś1 D1 3 4 T1 M1 हि (for [अ]सि) Dg_1 D3 G1 वैदेही (sic) –c) Ś1 N1 D1 3 रावणेन (for रामेण त्वं) N2 V1 B1 3 4 D4 7 रामेण सत्यसंधेन –d) D3 [अ]प्र (for त्वां) D1 3 हातुम् (for त्यक्तुम्) N1 * स्थां * मुत्सहे (illeg)

17 a) T1 M1 वैदेहि (for कल्याणि) –b) D4 मति (sic) (for एतैर्) Ś1 D1 3 न मया (for निशाचरैः) N1 राक्षसैर् न मया –c) M1 निधनाद् (for ने) Ś1 N1 D1 3 राक्षसैः सह युद्धं न N2 V1 B1 3 4 D4 7 युद्[N2 B4 म]क्रूरं (V1 सक्रूर) सह भद्रं न Dg_1 Dm1 T G M2 3 Cv r m g k खरस्य निधनाद्[न] –d) Ś1 N1 D1 3 निवासिभि (for -वध प्रति) –After 1 B1 (marg) ins

834* महाकायाविषोदाभि दुष्चारिणि बालमकः ।
वायमानस भयाहार्य कामरूपाणि चैव ह ।

18 a) N2 B1 4 D1 रक्षांसि (for राक्षसा) Ś1 (भा कास G(ed) (भा)षाश (for वाचो) –b) Dt1 D6 Ct व्याहरन्ति Cr m g k as in text (for विसृजन्ति) –c) V1 महाविभासा B1 marg B1 ([marg also] महाविभासाल्)°विहरतान्, Dg_1 D4 विचा(D4 °हा)रं D3 सिंहप्रहारा G(ed) °विहारे (for हिंसाविहारा) Dg_1 D4 G1 वैदेही (sic) (for °हि) –d) Ś1 D1 2 प्रपरितुम् (for चिन्त°) –After 18 N2 V1 B1 3 4 D4 7 read 13 15 (including star passages) while Ś1 D1 3 ins 831*

19 a) T1 G3 सा (for तु) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 एवमुक्ता तु वैदेही –b) Ś1 D1 3 रक्तात (for संरक्त°) –c) Ś1 प्रत्युवाच N1 चा° (illeg) N2 Y2 3 7 G1 2 M2 श्रव्य° V1 B1 3 4 D1-3 पथ्य° (for सत्य°)

20 Ś1 N1 D1 3 om 20 –a) N2 B1 3 (marg also) 4 D4 7 हानाय B1 3 Dg_1 D3 7 Cg [अ का](B1 °र) णारम T3 नृप° Ckp as in text (for करुणारम्भ) Dm1 D6 T3 Cmp अकार्यकरणारत –b) N2 V1 पांसुल B1 4 Dg_1 पासन –c) N2 V1 B4 D5 7 प्रिया (for प्रियं) V1 मन (sic) (for मन्ये) –After 20c Dg_1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

835* रामस्य व्यसनं महत् ।
रामस्य व्यसनं दृष्ट्वा

–d) N2 V1 L1 3 4 D1 7 वनेऽस्मिन्न च D4 वनै° (for तेनैतानि) G3 यथाभास (sic) (for प्रभा°)

21 a) B1 3 Dt1 D6 Ct [त]त्र (for [च]त्रं) –c) N2 V1 B1 3 4 D4 7 मनुष्येषु (for नृशंसेषु) –d) N1 -चारितु (sic) (for चारिषु)

G 3 51 27
B 3 49 24
L 3 50 24

सुदुष्टस्त्वं वने राममेकमेकोऽनुगच्छसि ।
मम हेतोः प्रतिच्छन्नः प्रयुक्तो भरतेन वा ॥ २२
कथमिन्दीवरश्यामं रामं पद्मनिभेक्षणम् ।
उपसंश्रित्य भर्तारं कामयेयं पृथग्जनम् ॥ २३
समक्षं तव सौमित्रे प्राणांस्त्यक्ष्ये न संशयः ।
रामं विना क्षणमपि न हि जीवामि भूतले ॥ २४
इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतया रोमहर्षणम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिर्विजितेन्द्रियः ॥ २५
उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
वाक्यमप्रतिरूपं तु न चित्रं स्त्रीषु मैथिलि ॥ २६
स्वभावस्त्वेष नारीणामेषु लोकेषु दृश्यते ।
विमुक्तधर्माश्चपलास्तीक्ष्णा भेदकराः स्त्रियः ॥ २७
उपशृण्वन्तु मे सर्वे साक्षिभूता वनेचराः ।
न्यायवादी यथा वाक्यमुक्तोऽहं परुषं त्वया ॥ २८

---

22 ^{a}) Ś1 Ñ B4 D5.7 M1.2 स(Ś1 Ñ1 B4 स) दुष्टस्, V1 B1 D4 स(B1 सु)दुष्टस (for सुदुष्टस्) Ś1 D1 ॰पाप, Ñ1 V1 B1.3.4 D6.7 नूनं (for रामम्) —D1 om (hapl ?) 22^b–23^a —^{b}) Ś1 D2 राम नैव, Ñ1 कार्य हेतोर्, V1 D3 राममेव(V1 °च) Dg1 D4 T1 °मेव (for एकमेको) Ñ1 नु गच्छसि, V2 स धावसि, L4 °धावसि (for ऽनुगच्छसि) Ñ2 B1.3 D5.7 राममेकोऽनुधावसि —^{c}) D2 प्रति*च्च, D6 प्र*च्च —^{d}) D3 दै, D4 om (subm) (for वा) —After 22 Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.8 T C M2.3 ins

836* तद्व लिप्यति सौमित्रे क्वापि भरतस्य वा ।

[Dg1 वा (for [भ]पि) D4 G1 M2.3 च (for वा)]

23 D1 om 23^a (cf v l 22) —^{b}) Dg1 Dm1 T1 पद्मपत्र (for राम पद्म) Ś1 D1–3 दूरेक्षणं (for निभे°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राम (B4 [marg]राम) स्ताम्र(Ñ2 D5.7 कमल, V1 B4 °ताम्र)लोचन —^{c}) Ś1 उपसंगम्य, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 °मृश्य, D1–3 °पद्य, T1 °श्रुत्य (sic) T3 °सृत्य, G3 °श्रुत्य (for उपसंश्रित्य) —^{d}) Dm1 D3 G3 काम येन्य V1 पृथग्जने (for °नम्) D4 G1 M3 कामये प्राकृतं जनं

24 Ñ1 om 24 —^{b}) Dt1 D4 प्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशयं —^{d}) Dt1 D6 नैव (for न हि) M3 न जीवामीह भूतले —For 24 Ś1 D1–3 subst

837* अश्रुपूर्णमुखी सीता तथोक्त्वा पुनरब्रवीत् ।
अहं तमनुपश्यामि हतो रामो महात्मवान् ।

[(l 1) D1.3 [उ]क्त्वा (for [उ]क्त्वा) D3 तथ्यसाधिनम् (for तथोक्त्वा पुनर्) —(l 2) D2 वा तद (for तमनु) D3 त्वह वन पश्यामि (for the prior half) D1 दुरात्मना (for महात्मवान्)]

while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

838* अपि चाहं प्रवेक्ष्यामि प्रदीप्तं हव्यवाहनम् ।
न चापि राघवादन्य पादेनापि तु संस्पृशे ।

[(l 2) Ñ2 B4 च संस्पृशे, B3 नर स्पृशे (for तु सं°)]

—Thereafter all the above MSS read 35 (var) repeating it in its proper place

25 G1 om 25–26 —^{a}) B3.4 G3 इत्युक्त (for °क्त) D6 पुरुष (for प°) —^{b}) D3 सीताया V1 P3.5 D5.7 रोमहर्षण, B4 रोकम्पण —^{c}) V1 वाक्य (for सीतां) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5.7 चलि(D7 °)तं(B1 [marg also] नियतं)द्रिय, Dt1 Dm1 D1.2.5.6 G2 M1.2 च(Dt1 D6 स) जितेंद्रिय

26 G1 om 26 (cf v l 25) —^{b}) M1 दैवता (for दैवतं) —^{c}) Dg1 D4 T3 M1.3 न(Dg1 हि)प्रतिकूल, D6 प्रकृति° (for अप्रतिरूप) Ñ1 ते, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 हि (for तु) —^{d}) Dg1 मो, Dm1 वि (for न). Ś1 B1 (marg also as in text) D1–3 पुरुषत्वं (for चित्रं स्त्रीषु) B1 (marg also) मौक्तंसु (sic) D1.2 G1 मैथिली (sic)

27 ^{a}) Ñ1 समधर् (for स्वभावस्) Ś1 D1–3 एव, Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 चैव, M3 स्त्रीषु (sic) (for त्वेष) —^{b}) Ñ1 T1.2 एव(Ñ1 °च), B1.3.4 D5.7 एव (for एषु) B3 विद्यते, G3 गण्यते (for दृश्यते) Ś1 D1–3 त्रिषु लोकेषु कथ्यते —^{c}) Ñ1 वि-–क्त, Dg1 (before corr as in text) T2 विगुक्त, M3 विहीन (for विमुक्त) Ñ1 धर्म (for धर्मास्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.5.6.7 भ्रात् (B1 [marg also] भर्तृ), Dt1 D6 तीक्ष्ण, D1 भ्रातुर् (for तीक्ष्णा) —After 27 B3.4 ins.

839* धिक्त्वामस्तु प्रणश्ये त्वा सीते पण्डितमानिनि ।

[B4 transp प्रणश्ये and त्वा],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

840* न सहे हीदृश वाक्य वैदेहि जनकात्मजे ।
श्रोत्रयोरुभयोर्मध्ये तप्तनाराचसंनिभम् ।

[(l 1) Dg1 तादृश (for हीदृश) M3 ईदृश न सहे वाक्य (for the prior half) Dg1 Dt1 G2 वैदेही (sic) —(l 2) Dm1 D8 G M मेव (for मध्ये)]

28 ^{a}) D1.2 उपशृण्वति D3 G3 ते, M3 ये (for मे) —^{b}) Dt1 D4.8 साक्षिणो हि (for °भूता) —^{c}) Ñ1 वेदम्, Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D4.5 T1.2 न्यायम्, Cm g [अ]न्याय (for वाक्यम्)

धिक्त्वामद्य प्रणश्य त्वं यन्मामेवं विशङ्कसे ।
स्त्रीत्वाद्दुष्टस्वभावेन गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् ॥ २९
गमिष्ये यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति तेऽस्तु वरानने ।
रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥ ३०
निमित्तानि हि घोराणि यानि प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि त्वां सह रामेण पश्येयं पुनरागतः ॥ ३१
लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु रुदती जनकात्मजा ।
प्रत्युवाच ततो वाक्यं तीव्रं बाष्पपरिप्लुता ॥ ३२
गोदावरीं प्रवेक्ष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
आबन्धिष्येऽथवा त्यक्ष्ये विषमे देहमात्मनः ॥ ३३
पिबामि वा विषं तीक्ष्णं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
न त्वहं राघवादन्यं पदापि पुरुषं स्पृशे ॥ ३४
इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता दुःखसमन्विता ।
पाणिभ्यां रुदती दुःखादुदरं प्रजघान ह ॥ ३५ G 3 51 42 B 3 45.38 L 3 50 ..

29 a) N2 V1 B1 3 4 D5 6 7 मस्तु M3 एव (for मद्य) Ñ3 B2 4 D6 7 विनश्य त्वं, V3 प्रणम्य त्वं, B1 °श्यतु D11 D6 विनश्यती (for प्रणश्य त्वं) Ś1 विकल्पं धर्मसक्तं च, Ñ1 धिक्त्वामाशु प्रणश्यती, D1 धिग्मामस्तु प्रणश्यता, D8 विक्लव तु प्रणश्यंती —D11 D4 G1 2 M om 29cd —c) Dg1 T G1 स्त्रीच (for स्त्रीत्वाद्) Ś1 Ñ V1 B2 3 4 D1-6 7 स्त्रीस्वभावेन दुष्ट —d) N1 D4 गुरुवाक्येष्वव(Ñ1 °क्यवशे)स्थित —After 29 Ñ1 ins

841* तव वक्त्रं न पश्यामि कदाचिदपि शोभने ।

while Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

842* उक्त्वेति परुषं वाक्यं पश्चात्तापसमन्वितः ।
सामपूर्वं तदा सीतां वक्तुमारब्धवानिदम् ।

[(l 1) D6 7 उक्त्वासि (for उक्त्वेति) —(l 2) V1 B1 4 पुनः (for तदा)]

30 a) Ś1 D1 3 यास्यामि, Ñ2 V1 B1 3 4 D11 D5-7 Ct गच्छामि; Ckp as in text (for गमिष्ये) —c) Dm1 त्वा (for त्वां) —d) Ś1 समये, D3 वनस्था, D4 समग्र (for समग्रा)

31 a) Ś1 B3 Dg1 D1 4 T2 च, Ñ2 V1 D3 तु, B4 D6 7 G M2 3 [तु]तु, T3 M1 सु (for हि) —b) D2 हि (for मे) —c) N1 illeg for त्वां —After 31 Dg1 K(ed) (within brackets) ins

843* नैवेति नैव जानामि वैदेहि जनकात्मज ।

[K(ed) न वेद्म्यहं जानामि (for the prior half)]

32 a) Ñ1 V1 B1 3 4 Dm1 D6 T1 M3 सा (for तु) —T3 om 32bc —b) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 6 वैदेही, Ñ1 मैथिली, Dg1 D11 Dm1 D4 5 6 T2 G2 3 M1 3 रुद्(D6 °*)ती (for रुदती) —D1 om 32c–33b —d) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 सीता, D11 D4 6 T3 तीव्र (for तीव्रं) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 सा(B4 चा)श्रु (for बाष्प)

33 D1 om 33ab (cf v l 32) —a) Ñ V1 B1 3 4 D11 D1-3 हीना (for विना) —B1 om 33cd —c) V1 तद्बन्धिष्ये, V2 B3 4 D6 7 बद्°, G(ed.) उद्बन्धिष्ये (for आबन्धिष्ये) V1 (s)थ* (for ऽथवा) Ś1 D1-3 उद्धृत्य (Ś1 °त्याद्) वा विमोक्ष्यामि, N1 उद्धृत्य वि * * * * (illeg) T3 M1 3 भारम्य च(M3 चा) शिरो कंठे —d) Ś1 विपिने, Ñ1 तथा वै, Ñ2 D6 7 विषमेर्, D3 वृक्षाग्राद्, D4 विषम (sic) (for विषमे)

34 a) G1 हि; G3 सा, M3 (तु)तु, K(ed) (अ)व (for वा) Ś1 D1-3 अथवा ज्वलितं दीप्तं, Ñ V1 B1 3 4 D6 7 अपि वाहं भृशं दीप्तं, D4 पीतासिव विप तावं (sic) —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 प्र(D5 *)विशेय, D1 प्रविशेयं (for प्रवेक्ष्यामि) D3 प्रविश्ये जातवेदसं —c) N1 * *पि (illeg), N2 V1 B1 3 4 D6 7 स्पृशेय (for न त्वहं) —d) N1 स्पृशा तु V1 D11 D4 कदापि B4 पदा तु, Dg1 पादेन, T3 पार्श्वे (for पदापि) Ñ1 पदा, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 न तु, G(ed) न हि (for स्पृशे) —For 34, Ś1 D1-3 subst

844* विषं वा भक्षयिष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
रामेण हि विनाभूता न त्वहं स्थातुमुत्सहे ।

[D1 3 om l 1 —(l 2) D3 reads हि in marg D1 3 राघवेण (for रामेण हि) D3 नेके (for -भूता) D3 (अ)हं जीवितुम् (for त्वहं स्थातुम्)]

35 Ś1 D1-3 om 35 N2 V1 B1 3 4 D6 7 read 35 (var) for the first time after 838* —a) N2 कुराणम् (sic) (for लक्ष्मणम्) N1 D11 D6 Ct भाक्रुश्य, N2 V1 B1 3 4 D6 7(all second time) वक्त्वा वा(D6 तु) Dm1 D6 उद्दिश्य, G3 भा * श्य (for आक्रुश्य) —b) V1 भीता (for सीता) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 (all first time) सुरसुतोपमा, D11 D6 शोकसमन्विता (for दुःखसमन्विता) —c) T3 रुदना N1 illeg Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7(all first time) वक्त्र, Dg1 कुद्रा (with hiatus) (for दुःखाद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 (all second time) भृशं रुदती पाणिभ्याम्, T3 रुरोद दुःखशोकाभ्याम्, —d) T3 प्रजहार (for °घान) T2 च, G3 सा (for ह) G1 * * प्रतिजघान ह (illeg), N2 V1 B1 3 4 D6 (both times) दर पदि(V1 [first time] प्रवि, [second time] प्रवि)विपेद सा(B1 [second time] ह; D6 [first time] वा)

G 3 51 43
B 3 45 30
L 3 50 37

तामार्तरूपां विमना रुदन्तीं
सौमित्रिरालोक्य विशालनेत्राम् ।
आश्वासयामास न चैव भर्तु
स्तं भ्रातरं किंचिदुवाच सीता ॥ ३६

ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणः
कृताञ्जलिः किंचिदभिप्रणम्य ।
अन्वीक्षमाणो बहुशश्च मैथिलीं
जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

४४

तया परुषमुक्तस्तु कुपितो राघवानुजः ।
स विकाङ्क्षन्भृशं रामं प्रतस्थे नचिरादिव ॥ १

तदासाद्य दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमास्थितः ।
अभिचक्राम वैदेहीं परिव्राजकरूपधृक् ॥ २

36 [a]) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3.6 7 रुदतीं (for विमना) Ś1 D1-3 विश(D2 3 °शा)ला, Ñ1 सबाष्पां, Ñ2 D6 7 सुदीनां, V3 स सीतां, B1.2.4 तदार्तां (for रुदन्तीं) —[b]) D4 G1 आलक्ष्य M3 आवेक्ष्य (for आलोक्य) —[c]) Ś1 स (for न) —[d]) Ñ1 illeg up to किंचि M3 (after corr *sup lin* sec m as in text) उवाच (for °च)

37 [a]) Ñ1 स तां (for ततस्) Ñ2 D6 7 च (for तु) —[b]) Ñ1 Dg1 D3 5 6 G M3 प्रणम्य च (for प्रणम्य) —[c]) N1 समीक्ष्यमाणो, B4 D1 2 5 7 अवेक्ष्य°, Dg1 Dm1 D8 T3 अन्वीक्ष्य°, Cm g अन्वीक्ष° (for अवेक्ष°) Ñ2 B1 2 4 D6 7 च पुन (for बहुशश्च) B1 4 Dt1 Dm1 D6 8 तु (for च) Dg1 D4 T3 G1 2 जानकीं (for मैथिलीं) V1 अवेक्षमाण पुनरेव मैथिलीं —[d]) Ś1 D2 3 सकाशम् (for समीपम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 6 7 लक्ष्मणप्रयाण(D3 °ण) N1 D2 लक्ष्मणवाक्य B3 सीता लक्ष्मणसंवाद —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om N2 D3 7 51 V1 50 B4 D5 52 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 45 D1 6 47, M2 3 46 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

44

V3 illeg for Sarga 44 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) B1 2 4 D1.2.7 G1 तथा (for तया) B1 च (for तु) —[b]) Ś1 D1 3 कुपितो, N3 D6 7 रोषिता Dg1 विकाङ्क्षन् (for कुपितो) B4 राघवात्मज (for °नुज) —After 1[ab] N2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

845* जगाम यत्र रामोऽसौ सीता त्यक्त्वा महावने ।
मारीचेनापकृष्टे तु राघवे सहलक्ष्मण ।
कृतकृत्यमिवात्मानं रावण समपद्यत ।

[(1 2) Ñ2 [अ]पकृष्टे तु V1 [उ]पकृष्टे तु D6 7 [अ]पकृष्टेन (D7 °ष्टे तु) (for [अ]पकृष्टे तु) —(1 3) N2 D6 7 प्रत्यपद्यत B1 3(*sup lin* also as above) रावण क्षण (for °पद्यत)] —Thereafter G(ed) cont

846* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा भयेन महताकुल ।

—[c]) Dg1 T3 समीक्षितुं, G2 स हि काङ्क्षन् (for स वि°) Ś1 D1-3 अवेक्ष्य(D2 °क्ष)माणो(Ś1 °नो) बहुश , Ñ1 स विकाङ्क्षो भृश बाहु (*sic*) N2 V1 B1 2 4 अ(V1 स)काम इव विक्षेप्य

2 Ñ1 mostly illeg for [a] —[b]) Dm1 D3 G3 तस्मिन् (for क्षिप्रम्) T3 M3 आत्मन (for आस्थित) —For 2[ab], Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 subst

847* एतदन्तरमासाद्य दशग्रीव प्रतापवान् ।

—Ś1 D1 3 om 2[c]-3[d] —[d]) T1 3 Cg छद्म (for धृक्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 परिव्राजकच्छद्मा तदा(Ñ2 D6 7 °दा) ※ Cm "अभिचक्राम वैदेहीं, वैदेहीमन्वपद्यत, वामामयसादतिवक्र, उपदस्य स वैदेहीं, अभ्यागच्छत वैदेहीं" इत्येता क्रिया प्रत्या सक्तिविशेषविवक्षया पुन पुन प्रयुज्यन्ते ※

श्लक्ष्णकाषायसंवीतः शिखी छत्री उपानही ।
वामे चांसेऽवसज्याथ शुभे यष्टिकमण्डलू ।
परिव्राजकरूपेण वैदेहीं समुपागमत् ॥ ३
तामाससादातिबलो भ्रातृभ्यां रहितां वने ।
रहितां सूर्यचन्द्राभ्यां संध्यामिव महत्तमः ॥ ४
तामपश्यत्ततो बालां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ।
रोहिणीं शशिना हीनां ग्रहवद्भृशदारुणः ॥ ५

तमुग्रं पापकर्माणं जनस्थानरुहा द्रुमाः ।
समीक्ष्य न प्रकम्पन्ते न प्रवाति च मारुतः ॥ ६
शीघ्रस्रोताश्च तं दृष्ट्वा वीक्षन्तं रक्तलोचनम् ।
स्तिमितं गन्तुमारेभे भयाद्गोदावरी नदी ॥ ७
रामस्य त्वन्तरं प्रेप्सुर्दशग्रीवस्तदन्तरे ।
उपतस्थे च वैदेहीं भिक्षुरूपेण रावणः ॥ ८

G 3.52.14
B 3.46.9
L 3.51.7

3 Ś1 D1-3 om. 3^{abcd} (cf v l 2) N1 om 3 —^{b}) T1 छत्रोपानद्वान्शिखी —^{e}) Ś1 D3 लिङ्गेन (for रूपेण) D3 परिव्राजिकलिङ्गेन —^{f}) Dg1 समुपागत, Dt1 D6 अन्ववदत, D4 T1 G1 M1 Cm अन्वपद्यत, T2 G3 M3 °विशत् (for समुपागमत्) —For 3, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst and read after 849*

848* उपतस्थे तदा सीता भिक्षुरूपेण रावण ।
सूक्ष्मकाषायसंवीत शिखी छत्री सपादुक ।
दध्यासक्तकभारश्च सत्रिदण्डकमण्डलु ।

[(l 2) B1 -रौरेव (for -काषाय) Ñ2 D5.7 चिर स्नात, D2 शिखी चीरा (for शिखी छत्री) D3 शिखी (sup lin also छत्री) सयुक्तपादुक (for the post half) —(l 3) V1 सध्यासक्तक, B1.3 सध्याय° (for सध्यासक्तक)]

4 ^{a}) Dm1 D6 G2 तदन्तरे (for [अ]तिबलो) Ś1 रावणश्चाप्रतिबलो, Ñ1 आससाद ... (illeg), Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 रामपरश्वचो बाला (~5^{a}) —^{b}) B1 lacuna for भ्रातृभ्या —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 अर्कचन्द्राभ्या, Dt1 सूर्यचन्द्राभ्या (for चन्द्रसूर्याभ्यां) —^{d}) D3 महातम (for महत्तम)

5 Ñ1 om 5 —^{ab}) Dg1 तदा (for ततो) T2 रामपत्नीं (for राजपुत्रीं) Ś1 D1-3 विहीना रामचन्द्रेण पतिना (D1 °ना) कमलेक्षणा —^{d}) Ś1 D1-3 क्रूरे घोर इव ग्रह —For 5 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

849* स दृष्ट्वा दिव्यरूपा ता रहिते राक्षसेश्वर ।
तत्क्षणात् दशग्रीवश्चिन्तयामास दुर्मति ।
इय विरहिता भ्रात्रा सौमित्रिणापि च ।
कालो मम भवत्वाशुरभ्युपैतु वरानना ।
चिन्तयित्वा दशग्रीव क्षिप्रमन्तरमात्मन । [5]

[(l 1) B1.3.4 [अ]विनिश्या (for दिव्य°) —(l 3) Ñ2 D5.7 सह, V1 [अ]पि वा (for [अ]पि च) —(l 4) Ñ2 पुनस्, D7 तनय (for मतय) D5 वरांगनां (for वराननाम्)]

6 ^{a}) T1 M1 तमुग्र (for °ग्र) Ñ1 उग्र, D3 घोर, G2 क्रूर (for पाप) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dm1 D1.3.5.6.7.8 T1 G1.3 M1.3 तमुग्रतेन रूपार्थ —^{b}) B1 स्वद्रुमा, Dg1 T2 महाद्रु°, Dt1 Dm1 D6.8 गता द्रुमा, G3 महीरुहा (for रुहा द्रुमा) Ś1 D1.3 जनस्थानमुपागत —After 6^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

850* तत्रैव विविधा गुल्मा लताश्चापि सह पादपै ।

[V1 [आ]त्य, D1 [आ]कुला, B3 [आ]द्य, B4 L(ed) पत्रा (for गुल्मा)]

—^{c}) Dt1 D6 सदृश्य (for समीक्ष्य) Ñ1 ... (illeg), Ñ2 B1.3.4 D5.7 न (Ñ2 B1.3.4 च) चकम्पिरे (Ñ2 °ते), M3 च प्रकम्पते (for न प्रकम्पन्ते) Ś1 D1-3 दृष्ट्वैव वृक्षा कम्पते, V1 त समीक्ष्य व्यकम्पत —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 प्रवाति न (for न प्रवाति) G1 स (for च)

7 ^{a}) Ñ1 illeg from स्रोता up to त in ^{b} Ś1 शीघ्र सीता (for शीघ्रस्रोताश्च) D2 यथा दृष्ट्वा (for च तं दृष्ट्वा) —^{b}) Ś1 Dg1 D1.3 T2 वीक्ष्य (Dg1 T2 क्रुद्ध) सास्रलोचन. —For 7^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

851* शीघ्रवेगागता दृष्ट्वा विविध राक्षसेश्वरम् ।

[Ñ2 D5.7 शीघ्रवेगा च त, V1 B3 °गाच त (for शीघ्रवेगागत)]

—^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तदा, Ck यावद् (for भयाद्) D2 मन्दाकिनी (for गोदावरी) Ś1 B3 D2.4 G2 यावद् (B3 तदा, D4 G2 भयाद्) गोदावरी नदी —After 7 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

852* जनस्थानसमीपे तु पञ्चवट्या तपोवने ।
पक्षिणो ये मृगाश्चैव भयाता सम्प्रदुद्रुवु ।

[(l 1) V1 B1.3.4 च (for तु) B1 पञ्चवट्य (for °वट्या) V1 तपोवने (for तापवने) —(l 2) V1 B1.3.4 भयात्त (B1 °त्त) प्रदुद्रुवु (for the post half)]

8 ^{a}) Ś1 D3 त्वन्तर, Ñ2 D1 सोत्तर, Dm1 D2.6 T1 G3 M Cg त्वतर, D4 त्वदरे (for °र). D2 प्रेक्ष्य (for प्रेप्सुर्) —^{b}) Ñ2 तदनतर Ś1 D1.3 रावणस्तदनन्तर —^{c}) Dg1 Cm स (for च) Dg1 reads from वैदेहीं up to ^{d} in marg Ś1 प्राप्योपायं (L(ed) °पायं) गता सीता, D1-3 प्राप्योपायेऽस्ये ता सीता —^{d}) Ś1 D3 राक्षस (for रावण) Cv भिक्षुरूपेण रावण इत्यत्र पर ... सोचवी: ... अर्र, स पापो ... इत्यादि, ... पाठक्रम (as in text) —For 8, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

G 3 52 14 B 3 49 9 L 3 51 8 अभव्यो भव्यरूपेण भर्तारमनुशोचतीम् ।
अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ॥ ९
स पापो भव्यरूपेण तृणैः कूप इवावृतः ।
अतिष्ठत्प्रेक्ष्य वैदेहीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ १०
शुभां रुचिरदन्तोष्ठीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
आसीनां पर्णशालायां बाष्पशोकाभिपीडिताम् ॥ ११
स तां पद्मपलाशाक्षीं पीतकौशेयवासिनीम् ।
अभ्यगच्छत वैदेहीं दुष्टचेता निशाचरः ॥ १२
स मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपः ॥ १३
तामुत्तमां त्रिलोकानां पद्महीनामिव श्रियम् ।
विभ्राजमानां वपुषा रावणः प्रशशंस ह ॥ १४

853* स राक्षसान्तरप्रेक्षी रावणस्तदनन्तरम् ।
आससाद तत सीता भिक्षुरूपेण सवृत ।

[(l 2) B1 3 4 तदा (for तत°)]

9 M3 om 9 10 Ñ2 reads 9–10^{ab} in marg B2 reads 9–10^{a} in marg D4 T2 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) B1 स भव्यो (for अ°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भव्यरूपा ता, D12 भव्यरूपेण (for भव्य°) —D2 om (hapl) 9^{b}–10^{a} —^{b}) Ś1 D1 (erroneously repeats after 10^{a}) भर्तारं समनुस्मृता —^{c}) Ś1 D1 2 अभ्यपाक्रामत् (D1 °स) B4 सोऽभ्यवर्तत, D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य (for अभ्यवर्तत) —^{d}) D1 रोहिणीमिव भास्करि

10 M3 om 10 D2 om 10^{a} (for both cf v l 9) Ñ2 and B2 read 10^{ab} and 10^{c} respy in marg (cf v l 9) D4 T2 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) D11 D4 T1 2 सहसा, T3 स पापी (for स पापो) Ś1 D1 3 साधुरूपेण, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तेन रूपेण, Dg1 भिक्षु°, D6 पाप°, T2 मृत्यु° —^{b}) T2 कूपमिवावृत —^{c}) Ś1 D1 2 अभित (for अतिष्ठत्) G2 प्रेक्ष्य (for प्रेक्ष्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामस्य (for वैदेहीं) M1 * * 2 * * - * सीता (illeg) D4 T2 अभ्यवर्तत वैदेहीं —^{d}) D4 तपस्विनीं (for यश°) Ś1 K1 D1 2 पत्नीं रामस्य रावण, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पत्नीं सीतां तु रावण —After 10 D11 D4 6 T2 G1 ins

854* तिष्ठन्सम्प्रेक्ष्य च तदा पत्नीं रामस्य रावण ।

[D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य च तदा (D6 °वैदेहीं) (for the prior half)]

11 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 7 स ता, D5 सीता, D2 ता स (for शुभां) G2 रुधिर (for रुचिर) Ś1 Ñ V1 D4 7 -दन्तौष्ठीं (for -दन्तोष्ठीं) —^{b}) B4 (also) भर्तारमनुशोचतीं (=9^{b}) —^{d}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 परिप्लुता (for [अ]भिपीडिताम्) —After 11 Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 ins

855* रामलक्ष्मणहीना वा चिन्ताशोकपरायणाम् ।
रजसा महता च्छन्नामचन्द्रां रजनीमिव ।
ददर्श यथवैदेह्या गात्रं चक्षुर्मनोहरम् ।
न शशाक ततो द्रष्टुं रश्मिं मणमिवासत ।

[(l 1) B1 (sup lin also as above) समन्विता (for परायणाम्) —(l 2) B2 तमसा (for रजसा) B1 3 (sup lin also) संवृता, B3 संवृतां (for अचन्द्रां) —(l 3) V1 (for second यद्) —(l 4) V1 B1 3 4 सूर्य (for द्रष्टु) V1 [अ]श्रम°, B1 3 (sup lin also as above) 4 [अ]म्बर (for [अ]वस्त°)]

12 ^{a}) Ñ2 सरविंद, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 फुल्लपद्म, D G1 2 M3 (before corr as in text) सीता पद्म (for स ता पद्म) D4 T2 विशालाक्षीं (for पलाशाक्षीं) Ś1 Dg1 D1 T3 पद्मपत्रविशालाक्षीं —^{b}) Ś1 Ñ1 -वाससं (for -वासिनीम्) —^{c}) M1 G1 अभ्यवर्तत, B2 M3 अभ्यागच्छत, B3 4 D4 अभ्यगच्छत स (for अभ्यगच्छत) —^{d}) Ñ B4 D11 D14 हृष्टचेता, Dm1 D8 G2 दुष्टचित्तो (for दुष्टचेता) M2 अदुष्ट दुष्टचेतन

13 ^{a}) G(ed) ता (for स) D11 D4 6 दृष्ट्वा काम (for स मन्मथ) Ñ1 D11 D6 शराविद्धो, V1 -शरैर्भिन्न (for शराविष्टो) —^{b}) M3 ब्रह्मघोषान् (for °षम्) M उद्दीरयन् (for उदीरयन्) —Ñ1 illeg from अब्रवीत् in ^{c} up to रहिते in ^{d} —^{c}) V1 B1 Dg1 D1 3 प्रसृत, D6 प्रथित (for प्रश्रित) Ś1 अब्रवीत्प्रथि (L(ed) °थि) तैर्वाक्यैर्, D3 अथ वा प्रसृतैर्वाक्यैर् —^{d}) Ś1 अमितो, D2 अभवद् (for रहिते) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —After 13 Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 ins

856* स तामुवाच कामार्तो रावणो राक्षसेश्वर ।
विभ्राजमाना वपुषा काञ्चनीं प्रतिमामिव ।

[V1 B1 3 D5 om (hapl) l 1 —(l 2) D5 7 विराज माना (for विभ्राज°)]

14 ^{a}) G(ed) अनुत्तमां (for तामु°) Ñ2 D1 त्रिलोक स्य, V1 स्त्रीलोकस्य, D4 त्रिलोकेषु, D5 7 सम लोकस्य (for त्रिलोकानां) Ś1 B2 D1 3 उत्तमां सर्व (B2 D1 त्रिषु) लोकेषु N1 D1 G2 M2 3 तामुत्तमस्त्रिय लोक, B4 तामुत्तमस्त्री लोकस्य —Ñ1 illeg for ^{b} —^{cd}) Ñ1 D5 7 विराजमाना, B4 रम्य माना (for विभ्राज°) B1 (m also) कान्त्या श्रिया भ्राजमानां (for °) D2 तादृश (for रावण) G2 इव (for ह) M1 भ्रमतो * * * वाक्यमुपक्रम्य दशानन (illeg) —After 14, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 T2 M3 read 18^{c}–20 (including star passages).

का त्वं काञ्चनवर्णाभे पीतकौशेयवासिनि ।
कमलानां शुभां मालां पद्मिनीव च बिभ्रती ॥ १५
ह्रीः श्रीः कीर्तिः शुभा लक्ष्मीरप्सरा वा शुभानने ।
भूतिर्वा त्वं वरारोहे रतिर्वा स्वैरचारिणी ॥ १६
समाः शिखरिणः स्निग्धाः पाण्डुरा दशनास्तव ।
विशाले विमले नेत्रे रक्तान्ते कृष्णतारके ॥ १७
विशालं जघनं पीनमूरू करिकरोपमौ ।
एतावुपचितौ वृत्तौ सहितौ संप्रगल्भितौ ॥ १८
पीनोन्नतमुखौ कान्तौ स्निग्धतालफलोपमौ ।
मणिप्रवेकाभरणौ रुचिरौ ते पयोधरौ ॥ १९

G 3 52 24
B 3 40 20
L 3 51 24

15 ᵃ) D11 D5 Ct शुभ्य, M2 सा च (for का त्व) V1 B1.4 D1-4 -वर्णाभे (for -वर्णाभ) Ś1 काञ्चनाभोगभाभा, N2 B2 D2.7 का त्व कमलाभा(B2 °पद्म)भ —ᵇ) B1.2 -कौषेय (for °शेय) Dg1 D11 Dm1 D2.4.5 G1.3 M1.2 -वासिनी (for °नि) —Ś1 D4.5 om 15ᶜᵈ —ᶜ) T3 प्रभा लाक्ष (for शुभां मालां) —ᵈ) D4 G2 M1.2 हि (for च) D11 D4 बिभ्रत Dg1 [स]दबिभ्रत T2 G1.2 पद्मिनीमिव बिभ्रती (G1 °ती) —For 15ᶜᵈ N V1 B1.3.4 D2.7 subst

857* माला पद्मोत्पलयुता बिभ्रता प्रियदर्शना ।

[N2 illeg V1 प्रत्या (for युता) Ñ2 D6 प्रियदर्शन B2 चारुदर्शना (for प्रियदर्शना)]

16 ᵃ) M2 om श्रीः Ś1 कान्तिश्च, V1 B1.2.4 कीर्ति श्री (by transp) Dg1 च कीर्तिश्च, T2 त्व कीर्त (for श्री कीर्त) N2 Dg1 D6.7 T3 तथा D5 शुभा (for शुभा) —ᵇ) V1 वाणी च त्व (for अप्सरा वा) Ś1 N B1.2.4 D1.2.3.7 भामा(B1 m also का वा) का(Ś1 D1.3 अथवा) त्व वरानन, Dm1 D4 G3 M2.3 अप्सरा वा वरानन —ᶜ) Ś1 D1 भूतिरासि V1 विभूतिवा Dg1 Dm1 T2.3 G M1.3 भूमिवा त्व D2 °भासि, D3 °वापि (for °वा त्व) —ᵈ) N2 वाद्र, G2 मतिर् (for रतिर्) —After 16 N2 Dg1 read 16ᵃᵇ(N2 including 859*) —After 16 N2 V1 B1.3.4 D2.7 ins

858* मुखस्थित च कान्त च भ्रुवौ वदनभूषण ।
सुपक्ष्मौ सुकुमारौ च स्वनुरूपौ च सङ्गितौ ।
सुपीना दशनौष्ठौ च सहृतौ च वरानन ।
अनुरूपौ च वदनस्य कपोलौ तव सुन्दरि ।
वक्त्रकाञ्चनसवर्णौ स्वभावा सहृतौ शुभौ ।
श्रवणौ त विरान्तौ प्रमाणेन समुच्छ्रितौ ।
स्तनौ पीनोन्नतौ वृत्तौ सुरूपौ च वरानन ।
करौ च तव सुश्रोणि पद्मपत्रास्यौ शुभौ ।
अनुरूप च त मध्य दुर्ले चारुहासिनि ।
रोमराज्या विभक्त च त्रिभेव तव सुन्दरि ।

[(l 1) N2 स्वरस्थ स्थिते (for मुख°] N2 D4 भ्रूणौ (for °वौ) —(l 2) B4 सुपक्षौ (for सुपक्ष्मौ) B1.4 (with hiatus) अनुरूपौ (for स्व°) B4 तु (for च) V1 सुरूप च सुविस्तिरे (for the post half) —B1 om l 3–6 —(l 3) V1 om the second च (subra) —(l 4) B4 तु रे (for °रि) —(l 5) N2 D2.7 वक्त्र (for तव) V1 D5 सहृता (for सहृतौ) B1 स्वभावा कृतौ शुभा B4 शुभाङ्गस्तवा शुभा (for the post half) —D7 om (hapl) l 6–8 —(l 6) V1 om from the post half up to the prior half of l 7 B2 स्तुतिश्रौ (for °स्थितौ) —(l 7) V1 सुविस्थितौ (for सुरूपौ च) —(l 9) V1 चारुभाषिणी (for °हासिनि) —(l 10) B2 (before corr as above) रोमराजी (for °राज्या) V1 विभिय B1.2 विभव (for विभ्य) B1.4 सुगात्र]

17 V1 B1.2 om 17ᵃᵇ M1 transp ᵃᵇ and ᶜᵈ —ᵃ) G3 सौम्या (for समा) —ᵇ) N2 B1 Dg1 T2 G M1.2 पाइरा (for पाण्डुरा) —Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 transp 17ᶜᵈ and 18ᵃᵇ (followed by 860*) —ᶜ) N2 B4 विशाल (for °ले) Ś1 D1.3 विपुले (for विमले) —ᵈ) G1 शुक्ल- (for रक्त) V1 नीलमध्यमे, B1.2.4 D2.7 नील तारके D5 कृष्णतारके (for °तारके)

18 N2 Dg1 read 18ᵃᵇ after 16 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 transp 17ᶜᵈ and 18ᵃᵇ (followed by 860*) —ᵃᵇ) V1 D1 विशाल (for °लं) D1.3 (with hiatus) चैव (with hiatus) (for पीनम्) Ś1 N2 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 Cv वाम (for कार) ※ Cv ऊरू करिकरोपमौ इत्यत्र पर एतावुपचितौ वृत्तौ इत्याद्यर्धश्लोकद्वय गृहन्ति। पूर्वत्र तु प्रमादपाठितत्वम्। According to Crk the sequence of st is as follows Cr मद्यपोत मणिप्रवेक नखाग्रे श्री Ck प्रमाणम्, एतावित्यादि मणिप्रवेक नखा कन्दुक ह्री ※ —After 18ᵃᵇ V1 ins

859* मध्यमस्त्य स्तना पीनौ शर्वकन्या शातोदरी ।,

while N2 V1 B1.2.4 D2.7 ins after 18ᵃᵇ

860* सुकुमाराङ्गुलि दिव्यौ सुकुमारतलौ शुभौ ।
चरणौ महताम्रौ परस्परविभूषणौ ।
सचारुस्पर्शौ च शुभौ पद्मकोशसमप्रभौ ।

[(l 1) N2 V1 B2 -ङ्गो (for °लौ) —(l 2) N2 V1 विभूषिणौ (for °भूषणौ)]

—T2 M2 read 18ᶜ–20 after 14 —ᶜ) G1 विताव (for एताव) —ᵈ) Dg1 D11 D6 T3 G3 Cg सहृतौ (for सहितौ) Dg1 T3 सम्प्रवर्धितौ D5 °वर्धितौ T2 M Cg tp °वर्तितौ, Ct also as in text (for °गल्भितौ)

19 For sequence in T2 M2 cf v l 18 —ᵃ) T1 damaged G1 पीनौ नखगुरौ (for पीनोन्नत°) —ᵇ) Dg1 T G3 M1 स्निग्धौ Dm1 D6 G3 श्लक्ष्णौ (for स्निग्ध) —For

G 3 51 23 B 3 46 21 L 3 51 15 चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
मनो हरसि मे रामे नदी कूलमिवाम्भसा ॥ २०
करान्तमितमध्यासि सुकेशी संहतस्तनी ।
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
नैवंरूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ २१
रूपमग्र्यं च लोकेषु सौकुमार्यं वयश्च ते ।
इह वासश्च कान्तारे चित्तमुन्माथयन्ति मे ॥ २२
सा प्रतिक्राम भद्रं ते न त्वं वस्तुमिहार्हसि ।
राक्षसानामयं वासो घोराणां कामरूपिणाम् ॥ २३
प्रासादाग्र्याणि रम्याणि नगरोपवनानि च ।
सम्पन्नानि सुगन्धीनि युक्तान्याचरितुं त्वया ॥ २४
वरं माल्यं वरं पानं वरं वस्त्रं च शोभने ।
भर्तारं च वरं मन्ये त्वद्युक्तमसितेक्षणे ॥ २५

18^{c}–19^{d}, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3 (Ś1 D1-3 only l. 1) 5.7 subst. and read after 19^{cd}:

861* मुक्ताहेमचितौ पीनौ स्वसृष्टौ मनोहरौ ।
तुल्यावुपचितौ वृत्तौ सहतौ ते विराजत ।

[(l. 1) Ñ2 D5.7 हस्युतौ (for °चितौ). D7 om. पीनौ. Ś1 D1-3 सुरौ निरत्तरौ पीनौ. Ñ1 मुक्ताहेमणिकावलो (sic) (for the prior half). Ś1 वृत्तौ नर. Ñ1 तुष्टौ स्त (by transp.). V1 **पुष्टौ, B4 रत्नइस्तौ. D1-3 तुष्टौ नर (for स्वसृष्टौ). D1 मनोरणौ (for °हरौ). —(l. 2) B1 तौ (for ते). V1 विरेजतु (for विराजत). M1 सौ*तौ मवि *ता*र *व*ताविद (illeg.).]

—For sequence in Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.5.6.7 cf. v.l. 14. —c) D4 मणिप्रवेश, T3.3 °प्रवाल (for °प्रवेक). —d) B3 Dt1 D8 तौ (for ते).

20 For sequence in Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 T3 M1 cf. v.l. 14 and 18. —a) Ś1 Ñ1 D1.3.6 चारुदति, V1 B3 D5.7 °मुखि, B4 °मुखे, D6 °गात्रि (for °दति). —b) D3 T2.3 चारुनेत्र (for °त्रे). Dg1 Dm1 D4 G विलासिनी, D3 M1 विशालिनी (for °सिनि). Ś1 चारुविस्तृतलोचने. —c) Ś1 Ñ1 D1.3 M1.3 भीरु. D8 T1 कान्त (for रामे). —d) G3 यथा (for इव). Ś1 नदीवेगमिव प्लव, M1 चाहणा प्रक्षितन च, D1.3 नदीवेग (D3 °रोध) इवोष्णगो, D3 नदीवेग इव द्रुम. —For 20^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

862* मनाम मानसे भीरु वनराजीव पुष्पिता ।
[Ñ2 D5.7 राजसे (for मा°).]

21 a) Ñ2 V1 B1 D5.7 -सवृत, B3.4 D1-3 समित (for -(त)न्तमित). G3 -मध्यस्था (for °ध्यासि). Ś1 करमितसुमध्यासि, M3 कान्तासी कान्तमध्यासि. —b) V1 D5 सुकेशी (for °शी). Ś1 D1.3 कम्बिस्तनी, Ñ2 V1 D6 सहतस्तनि, G3 सम्यत°, M2 समत° (for सहत°). —c) Dg1 न वै (for नैव). —d) Ś1 D1-3 नासुरी (for न यक्षी). Dg1 T2 पक्षिणी (for किंनरी). —Ñ1 om. 21^{e}–26. —e) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 T2 पूर्वरूपा, T3 damaged. G1 नैवरूपी (for नैवंरूपा). —f) Ś1 D1 दृष्टरूपा (for °पूर्वा).

22 Ñ1 om. 22 (cf. v.l. 21). —a) D3 तु (for च). Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 ते लोके (for लोकेषु). —b) Ś1 D3 यत्नस्विनि, M2 V1 B1.3.4 D5.7 च शाश्वत, Dg1 Dm1 D6 च यच्च ते, D1 वशश्च ते, D3 च सुमते (for वयश्च ते). —c) V1 ते भीरु (for कान्तारे). —d) Dg1 Dm1 D1.3.4 G M Cm.g उन्मादयति, T2 °थतीव. Cr.k °दयति (for °थयन्ति). Ś1 D3 किमर्थं ते वरानने, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 चित्तमुत्पादयति मे.

23 Ñ1 om. 23 (cf. v.l. 21). —a) Ś1 Dg1 D2.3 सम्प्रतिक्राम, Ñ2 B1.3.4 सम्प्रतीक्ष्य सु, V1 सम्प्रकामस्व. D1 प्रतकयामि. D5.7 सम्प्रतीक्षस्व. T2 सम्प्रतिक्रामे, G1 प्रतिक्रामति, G3 सा प्रतिभ्रत (sic). G3 साम्प्रत काम (sic). G(ed.) सम्प्रतीक्ष्य च (for सा प्रतिक्राम). —b) D1 G2.3 वस्तुम् (for वस्तुम्). —c) D1-3 रक्षसामयमावासो. —T2 om. (hapl.?) from 23^{d} 27^{c}. —d) B2 कामचारिणाम्, D3 काम° (for कामरूपिणाम्).

24 Ñ1 T2 om. 24 (cf. v.l. 21 and 23 resp.). —a) Ś1 D3 प्रासादाग्राणि दिव्यानि, Ñ2 V1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D3.5-8 T1.3 G3 M3 °ग्राणि रम्याणि, G3 °ग्र्याणि हर्म्याणि. —c) Ś1 D2.3 सपद्मानि, D1 सुपुष्पाणि, M1 सवधानि (for सम्पन्नानि). Ś1 Dt1 D6 सुगधानि. —d) Ś1 D1.3 [आ]सेवितु (for [आ]चरितु). —For 24^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

863* सपद्मानि च तोयानि देवोद्यानानि चैव हि ।
नन्दनादीनि दिव्यानि युक्तान्यासेवितुं त्वया ।

[(l. 1) B1.3 देवोद्यानानि. —(l. 2) B1 रम्याणि (for दिव्यानि).]

25 Ñ1 T2 om. 25 (cf. v.l. 21 and 23 resp.). —a) M1 वर (for first वर). Ś1 D1.3 M1 वस्त्रं, Dg1 Dm1 D1 T1 G1.3 M2 भोज्यं, Dt1 D8 T3 गन्धं, G(ed.) रत्नं (for पानं). V1 एव माल्याम्बर पानं, D3 वरमाल्यं च वस्त्रं च. —b) M1 भोज्य (for वस्त्र). Dg1 सु (for च). Ś1 D1.3 वसनान्याभरणानि च. —c) G3 damaged for भर्तार. —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ते युक्तम् (for त्वद्युक्तम्). G3 damaged for मसितेक्षणे. Ś1 D1-3 तव युक्त वरानन. —After 25, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.:

864* भूमिताम्यपरिक्लिष्टा वने मूलफलाशना ।
वस्तुं नार्हसि कल्याणि सुखार्हा सुखवर्जिता ।

का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा शुचिस्मिते ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ २६
नेह गच्छन्ति गन्धर्वा न देवा न च किंनराः ।
राक्षसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ॥ २७
इह शाखामृगाः सिंहा द्वीपिव्याघ्रमृगास्तथा ।
ऋक्षास्तरक्षवः कङ्काः कथं तेभ्यो न बिभ्यसे ॥ २८
मदान्वितानां घोराणां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
कथमेका महारण्ये न बिभेषि वरानने ॥ २९
कासि कस्य कुतश्च त्वं किंनिमित्तं च दण्डकान् ।
एका चरसि कल्याणि घोरान्राक्षससेवितान् ॥ ३०
इति प्रशस्ता वैदेही रावणेन दुरात्मना ।
द्विजातिवेषेण हि तं दृष्ट्वा रावणमागतम् ।
सर्वैरतिथिसत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥ ३१
उपानीयासनं पूर्वं पाद्येनाभिनिमन्त्र्य च ।
अब्रवीत्सिद्धमित्येव तदा तं सौम्यदर्शनम् ॥ ३२

G 3 52 31
B 3 46 34
L 3 51 30

[(l. 1) D5 शुचिस्मिता (for °ते) B1 शुचिहसा (for °ता) Ñ2 D5.7 वय (for वने) —(l. 2) V1 सुवर्णिते, B3 सुवर्णिता (for सुव°)]

26 Ñ1 T2 om. 26 (cf. v. l. 21 and 23 resp.) —a) G3 damaged for का त्व भव V1 चरसि (for भवसि) —b) T1 G2 M3 वरानने (for शुचिस्मिते) —c) Ś1 D1.2 G1 का वसूना, V1 B1 वसूना च (for वसूना वा) —d) Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D5.7 दवाना (for दवता) T3 G2.3 प्रतिभाति (for °सि) G2 मा (for मे) —After 26 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins.

865* पृथासा दवताना च का त्व भवसि शोभने ।
गन्धर्वी वा महाभागे अप्सरा वा सुमध्यमे ।

[(l. 1) Ñ2 B1 D5.7 तु (for च) —(l. 2) Note hiatus between the two halves.]

27 T3 om. 27ab (cf. v. l. 23) —ab) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 Dm1 D1–3.7.8 T1 G (all) गच्छति (for गच्छ°) G3 damaged for धर्वा न देवा Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.6.7 मानुषा (for किंनरा) D1 न च दया न मानुषा, D3 न देवासुरमानुषा, D4 देवकिन्नरदानवा (for b) —c) B4 राक्षसीनाम् (for °सानाम्) Dm1 D8 G1 इम वास (for अय वास) Ś1 D1–3 रक्षसामयमावास —d) Ś1 B1 D4 च, Ñ2 D5.7 त्विह, V1 B3 Dt1 D2.6 T3 तु, T1 सा (for नु) D1 कथ कर्तुम्, T1 कथय त्वम् (for कथ नु त्वम्) M1 सुश्रोणि त *** सं (illeg.) D3 घोराणा कामरूपिणा (=23d)

28 G3 damaged from 28a up to बि in 28d —a) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 इमे (for इह) Ś1 D1.2 व्याला, D3 व्याघ्रा (for शाखा) Ñ1 द्विपा (for सिंहा) —b) B1 व्याघ्रद्विप, T1 M3 द्वीपि (M3 द्विपा) व्याघ्रा, T3 द्विपा व्याघ्र (for द्वीपिव्याघ्र) Dg1 T3 वृकास्तथा, Dt1 D6 मृगा वृका (for मृगास्तथा) Ś1 D1.2 व्याघ्राश्च पृषत (D1 °ती, D2 °ता) स्तथा, Ñ1 व्याघ्रा सिंहमृगादय, Ñ2 B2.4 D5.7 व्याघ्रा द्वीपि मृगा (B2.4 °मृगा) स्तथा, V1 द्वीपिद्विपमृगादय, D3 व्यालाश्च मृगास्तथा —c) Ś1 D1.2 येन्ये, V1 B1.2.4 चैका, D3 चान्ये, D4 T3 G1 M1.2 काका (for कङ्का) Ñ1 हिंसका राक्षसाश्च, Ñ2 D5.7 ऋक्षास्तु शरभा कोका (D7 °का), —d) M3 बैभ्यो (for तेभ्यो) Ñ2 V1 B2 D5.7 न त भय, B1.4 भय न त, Dg1 T1.3 न विस्यसि (for न बिभ्यसे) Ś1 D1.2 तेभ्यस्त्व न बिभेषि किं

29 a) Ñ1 व्यालानाश्च, M3 मदान्वितानां (for मदान्वि तानां) Ś1 D1–3 घोराणां गिरिकल्पाना, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 महता (B2 °ताना) गिरिकल्पानां —b) G3 damaged from स्विना up to वरानने in d M3 तथैव च (for तरस्विनाम्) —c) Ś1 D1.2 अस्मिन्, G1 om. (for एका) Ñ1 अरण्ये कथमेका त्व —d) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 शुचिस्मिते (for वरानने)

30 a) D3 T3 सुता (for कुतश्) Ś1 D1.2 चासि, Ñ1 त्व हि, Dg1 T3 त्व च (by transp.) D3 चासि (for च त्व) K (ed.) कुतश्चित्त्व —b) Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D5.6.7 च दण्डक, D1 चदण्डक, G (ed.) च दण्डक (for च दण्डकान्) —c) M3 चरति (for °सि) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 एकाकिनी प्रविशसि, D1 घोराणि घोररूपाणि —d) T3 घोर, G (ed.) घोरे (for घोरान्) Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.2.6.7 घोर (Ś1 Ñ2 B2 °र) राक्षससेवित (B1 °ते)

31 Ñ1 D1 om. 31–32 Ś1 D2.3 om. 31ab —b) G3 रा*** (damaged) (for रावणेन) Dt1 D6 महात्मना (for दुरा°) —For 31ab Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 subst.

866* इत्यसौ रावणेनोक्ता दृष्ट्वा जनकात्मजा ।
अविश्वासभयात्तस्य शङ्किता पर्यसर्पत ।
विश्वास पुनरागत्य ब्राह्मणेति सुमध्यमा ।
अनुवाचानवद्याङ्गी रावणं भिक्षुरूपिणम् ।

[(l. 2) V1 अविश्वासतया D5.7 शङ्की (for शङ्किता)]

—c) Ś1 वचन हि त, Ñ2 V1 B2.4 D5.7 रूपिण स (B2 °णा) थ, M3 वेषेण च त, G (ed.) दर्शनं सत्य (for वेषेण हि त) —d) G (ed.) राक्षसम् (for रावणम्)

32 Ñ1 D1 om. 32 (cf. v. l. 31) —a) B2 Dt1 Dm1 T1 G3 उपनीय G1 (आ) सने, G (ed.) (उ) दक (for (आ) सनं) D3 तस्य (for पूर्वं) Ś1 D2.3 उ (Ś1 व) पनीयासन भद्रा, Ñ2 उपासीना सम पूर्वं —b) Ś1 (उ) पनिवेश्य, D2.3 (उ) पनिर्गम्य (for (अ) भिनिमन्त्र्य) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 व

[3 5 0 / I 3 46 35 / J 3 51 38

द्विजातिवेषेण समीक्ष्य मैथिली
तमागतं पात्रकुसुम्भधारिणम् ।
अशक्यमुद्द्रष्टुमुपायदर्शना-
न्न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद्यथागतम् ॥ ३३
इयं बृसी ब्राह्मण काममास्यता-
मिदं च पाद्यं प्रतिगृह्यतामिति ।
इदं च सिद्धं वनजातमुत्तमं
त्वदर्थमव्यग्रमिहोपभुज्यताम् ॥ ३४

निमन्त्र्यमाणः प्रतिपूर्णभाषिणीं
नरेन्द्रपत्नीं प्रसमीक्ष्य मैथिलीम् ।
प्रसह्य तस्या हरणे धृतं मनः
समर्पयामास वधाय रावणः ॥ ३५
ततः सुवेषं मृगयागतं पतिं
प्रतीक्षमाणा सहलक्ष्मणं तदा ।
निरीक्षमाणा हरितं ददर्श त-
न्महद्वनं नैव तु रामलक्ष्मणौ ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

(V2 a)न्येनोपनिमन्त्र्य च(V3 D1 7 वै) —c) N2 V1 B1 3 4 D3 5 7 G2 3 [तु]रं, Dm1 D2 [ण]तत् (for [तु]त्र) —d) Ś2 V1 B2 3 4 D2 3 5 7 त पाप (for ग्रहा तं) T1 M1 3 °दर्शना (for °पायदर्शनात्) Ś1 त पाप सीत्यदर्शना

33 D2 3 om 33 —a) Ñ1 G1 च वीक्ष्य, D4 M3 हि वीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 D1 द्विजातिरूप(D1 °वपे)ण हि वीक्ष्य रावण —b) Dg1 Dt1 D4 T Cg समागत (for तमा°) D4 -कुङ्कुभ D1 1 -कुभुव, G1 कुडुव (for °म्भ) Ś1 दाख कुशावपाणिन V1 पात्रकु -* * ण (illeg) D1 दृढकुशा कुधारिण G2 पा * * भ° (damaged) M3 पात्रकमण्डलुधारि (for पात्रकुसुम्भधारिणम्) —c) D4 भवश्यम् (for अश क्यम्) V1 अन्वद्गुम् (for उद्द्रष्टुम्) Ś1 Dm1 D2 3 T1 2 G M उ(T2 M2 Cv r m g अ)पायदर्शने, Dt1 °दर्शिनी, D1 T3 कदाचदर्शन Crp as in text (for उपायदर्शनात्) —d) Dg1 Dm1 D3 T2 G1 तमागता Dt1 D1 Cr k t तथागत, D4 M3 तदागता T1 G3 तथागता T3 तदागतं, G2 M1 2 तथा(M1 °दा)गत (for यथागतम्) Ś1 V1 D1 न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणमव मगता — Ct अशक्यमुद्द्रष्टुमुपायदर्शना न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद्यथागतमिति पाठः। Ct तथागत ब्राह्मणवेषेणागत रावण माहूयत्सदय न्यमन्त्रयत्। पाठान्तर स्पष्टार्थमेवमित्यत्

34 a) V2 D1 कृशी, D2 3 वृषी (for °सी) V1 सादिर हाम्यतां (for कामम°) —b) D1 प्रत (for प्रति) Ś1 Ñ1 D1 3 स्वया (for इति) —c) Ś1 V1 D1-3 फलानाम् (for वनजातम्) —d) Ś1 भव यद्, D2 3 अर्थं तद् (for अव्यग्रम्) D1-3 इह भुज्यतां D1 °भुज्यतां (for [उ]पभुज्यताम्) — For 33-34 V2 V3 B1 3 4 D3 7 subst

860* अथैवमुक्त्वा मधुराक्षरैर्गिरा
निमन्त्र्य रावणं च भोजनं।
फलादिकं कुसुमानि शुभा
नवैव वनं प्रविश्य ददौ मृगान्।

(l 1) B3 स्वया (for अथ) V2 V3 D1 2 ... B1 °त्व

(for गत) —(l 2) V2 पाद्य (for फलम्) D5 त्व (un metrical) (for च) V1 D1 भोजनेन च —(l 3) B2 3 तत्र (for तथा) B4 तदा (for शुभा)]

35 D3 om 35ab —a) Ś1 Ñ2 B2 D2-5 7 निमन्त्र(V2 B3 °न्त्र्य)माणा पार, V1 V2 B4 °माणा पार, B1 निमन्त्रयंती पार, D4 M3 न्यमन्त्र(M3 °न्त्र्य)माण प्रति (for निमन्त्र्यमाण प्रति) D4 G3 पूर्व (for पूर्ण) —b) V2 V3 पुत्री (for °पत्नीं) Ś1 D2 समवेक्ष्य, D3 प्रतिगृह्य (for प्रसमीक्ष्य) Ś2 Ñ B1 3 4 D1 3 7 राक्षस (for मैथिलीम्) V3 प्रसमीक्ष्यमाण (for °मीक्ष्य मैथिलीम्) —c) Ś1 D1 2 हृदयं, V1 B1 3 4 D2 7 धृतवत, V1 कृतमन, Dg1 कृतमन, Dt1 D1 Ct दृढ मन, T2 धृतमन, Cg as in text (for धृतं मनः) T2 प्रसह्य तस्या हरणोद्यत मन —d) Dg1 Dm1 (after corr as in text) D1 T G2 M3 समर्पयि ताम (M3 °तु) G1 °यद्राम, G3 °याम, M1 2 °याम, Cg Ir(ed) समाप्ययामास (for °यामास) Dg1 T2 M राक्षस (for रावण) Cp Cr समर्पयत् निश्चितवान् Ś1 D1-3 शुभानना सा(D1 °ना सा) न तथाप्यमन्यत(D1 °न्यत्) Ñ1 सकाममात्मानमवेक्ष्य राक्षस, V2 V3 B1 2 4 D3 7 सकाममात्मानमसावमन्य(V1 °मन्य)त

36 a) V1 हता (for ततः) D4 मृगया (for °या) —b) Dg1 G3 M3 प्रतीक्ष्यमाणा, Dm1 D4 समीक्ष्यमाणा —c) Dg1 Dm1 D4 निरीक्ष्यमाणा, G1 सा वाङ्, G1 समीक्ष्य°, M1 2 Cv r g निरीक्ष° (for निरीक्ष°) Dg1 रावण (for हरित) D4 महद्वन (for ददर्श तद्) V2 समीक्ष्यमाणा यतो वधा भूत —d) D4 ददर्श त, T2 महावन (for महद्वन) V1 न * * (illeg) पाप सतत नैव ददर्श (s c) — For 36, Ś1 D1 2 subst

865* मा तु यावदगमद्वनं तदा
निरीक्षमाणा सहलक्ष्मणं पतिम्।
भयं तदा सा हरणे समभ्यतो
महद्वनं नैव ददर्श ह।

४५

रावणेन तु वैदेही तदा पृष्टा जिहीर्षुणा ।
परिव्राजकरूपेण शशंसात्मानमात्मना ॥ १
ब्राह्मणश्चातिथिश्चैष अनुक्तो हि शपेत माम् ।
इति ध्यात्वा मुहूर्तं तु सीता वचनमब्रवीत् ॥ २
दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
सीता नाम्नास्मि भद्रं ते रामभार्या द्विजोत्तम ॥ ३
संवत्सरं चाध्युषिता राघवस्य निवेशने ।
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ ४ G 3. 53. 3 B. 3. 47. 4 L. 3. 52. 4

[(l. 1) D2 स ता वनान (for सा त वनेषु) —(l. 3) D1.2 अजानमाना (for अजानती सा). D2 निरीक्ष्यमाणा रहित समन्ततो —(l. 4) D2 बभूव स (for ददर्श ह)],

while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst. for 36

869* स तां वरोरुं मृगयागतं पतिं
प्रतीक्षमाणा सह लक्ष्मणेन ।
निरीक्षमाणो रहिते समन्ततो
महावने प्रीतमना बभूव ह ।

[(l. 1) D5 वरोहां (for °रुं). D5.7 मृगया (for °या°) —(l. 2) V1 B1.3.4 प्रतीक्ष्यमाणां. G(ed.) सह लक्ष्मणेन च —(l. 3) V1 D5 निरीक्षमाणो.]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D1.2 रावणदर्शनं. Ñ1 सीतादर्शनं. Ñ2 D5.7 भिक्षुरूपधा(D5 °ध)रणं. V1 B1 रावणागमनं. D3 रावणवाक्यं. D6 सीताहरणं —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1.3 D1 om.; Ñ2 D5.7 52, V1 51, B4 53, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 46, D1 49, D4 48, M3 47.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

45

V3 illeg. up to 12ª (cf. v. l. 3.39.1). D4 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः.

1 G(ed.) om. 1ᶜ–2ᵇ.—ª) B3 [तु]त (for तु) —ᵇ) Ś1 Dg1 D1–4 G1 M2 तथा पृष्टा. Ñ2 B1.3.4 D5.7 पृष्टेव सा, V1 तदो रसा (corrupt), T2 यदा दृष्टा, G1 यथा पृष्टा (sic) (for तदा पृष्टा). Ś1 D1–4 धुविरिक्षिता. Ñ1 विवक्षता. Dg1 Dm1 D6 T2 G M2 Cg k जिहीर्षता (Dm1 D6 °षा), D8 M3.4 निरीक्ष्य तं. T1.3 निहीर्षिता. Ct as in text (for °र्षुणा).—ᶜ) V1 B1.3.4 वेषेन, Dg1 D6 T1.3 G1 M हिंसेन (for रूपेण) —ᵈ) Dg1 Dm1 D1.3 T2 G1.3 M आगता. Ct as in text (for आत्मना).

2 V3 illeg. for 2 (cf. v. l. 1). G(ed.) and L(ed.) om. 2ᵃᵇ (for G[ed.], cf. v. l. 1).—Note hiatus between ª and ᵇ.—ª) D1 वा (for first च). Ñ1 Dm1 D4 T1 G1 M2 [पु]न, Dg1 D6 T2 G2.3 [पु]र्व, M3 [अ]प, Ct as in text (for [ए]ष) —ᵇ) Dm1 D1 ह्युक्तो (to avoid hiatus). G1 मनुष्ये (for अनुक्तो). ॐ Ct. एष अनुक्त इति छान्दसं संधि ।. Ct also as in Ct. ॐ Ñ1 न, T1 [s]पि (for हि) —ᶜ) Dg1 मुहूर्तं (for °र्तं) —ᵈ) Ñ1 वचो रावणम् (for सीता वचनम्).—For 2, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 subst., while D2 subst. l. 2 only for 2ᶜᵈ

870* तदुक्त मधुरं वाक्यं रावणेन वराङ्गना ।
अचिन्तयित्वा वैदेही ततो रावणमब्रवीत् ।

[(l. 1) Ś1 D1.2 वरानना. B1 च सुगता (for वराङ्गना) —(l. 2) Ś1 अ[चि]न्तयित्वा तु, D2 विचिन्तयित्वा (for अचिन्तयित्वा). Ś1 D1–2 तमुवाच दशाननं (D2 वरानना) (for the post. half).]

—Thereafter D2 cont.:

871* तृणमन्तरतः कृत्वा परुषं प्रभाषणे ।
स्वयंभुवो धर्मशीला सा वक्तुं समुपचक्रमे ।

3 V3 illeg. for 3 (cf. v. l. 1).—ª) Ś1 D2 सीता ब्राह्मण, B3 Dg1 D5.7 G2 M1.2 सीता नामास्मि, D1.2 सीता नामेति, M3 नाम्ना सीतेति (for सीता नाम्नास्मि) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.5.7 भार्या (Ś1 Ñ1 D1.2 पत्नी) रामस्य धीमत, Dt1 D6 T1 रामस्य महिषी प्रिया (T1 द्विज).

4 V3 illeg. for 4 (cf. v. l. 1). Ś1 repeats 4ᵃᵇ after 10.—ª) B1.3 [अ]ध्युषिता, B4 [अ]ध्युष्य° (for [अ]ध्यु°). Ś1 (both times) D1–2 उषित्वा द्वादशैवाह, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G2.3 M Cg उषित्वा द्वादश समा, G1 उष्य द्वादश वर्षाणि —ᵇ) Ñ1 इक्ष्वाकोश्च, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S Cg इक्ष्वाकूणां (for राघवस्य). Ś1 (both times) D1–2 समा भद्रवेश्मनि. ॐ Crk. सर्वकामसमृद्धिनि निवेशन इत्यन्वयः ।. Cg. मानुषान् भोगान् रतिक्रीडा । अनाम्यत्वाय मानुषानित्युक्तम् । वस्तुत स्वयं दिव्यभोगपरतया मानुषानिखवानुक्तवती । यद्वा मानुषान् मनुष्यत्वेनावतीर्णरामकृतान् भोगान् । अमानुषानिति वा छेदः । मनुष्यदुर्लभान्दिव्यान्भोगानित्यर्थः । सर्वकामसमृद्धिनि इति सप्तम्यन्तपाठे सर्वकामसमृद्धिनि इक्ष्वाकूणां इक्ष्वाकुवंश्यस्य रामस्य । पूजायां बहुवचनम् । श्रीरया भर्तुर्नामाग्रहणम् । निवेशने गृहे । द्वादश समा द्वादश वत्सरान् । अत्यन्तसंयोगे द्वितीया । अमानुषान्भोगान्भुञ्जाना भनुभवन्ती सती उषिता उषितवत्यस्मि । व्यत्ययेन क्त्वा प्रत्यय ॐ

G 3.53.4 B 3.47.5 L 3.52.5

ततः संवत्सरादूर्ध्वं सममन्यत मे पतिम् ।
अभिषेचयितुं रामं समेतो राजमन्त्रिभिः ॥ ५
तस्मिन्संभ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
कैकेयी नाम भर्तारं ममार्या याचते वरम् ॥ ६
प्रतिगृह्य तु कैकेयी श्वशुरं सुकृतेन मे ।
मम प्रव्राजनं भर्तुर्भरतस्याभिषेचनम् ।
द्वावयाचत भर्तारं सत्यसंधं नृपोत्तमम् ॥ ७
नाद्य भोक्ष्ये न च स्वप्स्ये न पास्येऽहं कदाचन ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥ ८
इति ब्रुवाणां कैकेयीं श्वशुरो मे स मानदः ।
अयाचतार्थैरन्वर्थैर्न च याच्ञां चकार सा ॥ ९
मम भर्ता महातेजा वयसा पञ्चविंशकः ।
रामेति प्रथितो लोके गुणवान्सत्यवाक्शुचिः ।
विशालाक्षो महाबाहुः सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

5 V2 illeg for 5 (cf v l 1) —a) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D3.4.6.8 T1.3 G1.2 M1 तत्र, Cg as in text (for ततः) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4.6.8 S त्रयोदशे वर्षे (for संवत्सरादूर्ध्वं) —b) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4.8.3 S Cg राजा (for सम) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S Cg (अ)मन्त्रयत प्रभु Ñ1 ***** पति (illeg) —c) Ś1 D1-3 राज्ये, M1 illeg Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राजा, M2 वीर (for राम) —d) Ś1 समेतो मन्त्रिणाभि, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 समभ्य सचिवै सह

6 V2 illeg for 6 (cf v l 1).—a) Ś1 D1.3 तत (for तस्मिन्) Ś1 सध्रियमाणे, V1 समन्यमाणे, B1 सक्रियमाणे (for संभ्रियमाणे) D1 च (for तु) —Ś1 om 6cd —d) Dg1 T1 Cg भार्या सा D4 T1.2 M1.4 अनार्या, Cr k t as in text (for ममार्या) ✻ Ct अनार्या इति क्वचित्पाठ ✻ Ś1 D1.2 भार्या वरमयाचत, Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 अनार्या श्वशुर मम

7 V2 illeg for 7 (cf v l 1) Ś1 om 7-9 —a) Ñ1 D5.7 सम्प्रगृह्य, Dt1 D3 T1 Ct परि°, M3 सा प्र°, Cv r g as in text (for प्रति°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रणयिनी D3 च कैकयी (for तु कैकयी) —b) Ñ1 V1 B3.4 D6 प्रथम (for श्वशुर) T2 सुवद च (for सुकृतेन) Ñ2 V1 B3.4 Dg1 Dm1 D6.8 G3 वै, G2 ह, Cm g t as in text (for मे) Ñ1 D3 प्रथम सुहृदं नृप, B1 प्रथम ब्रह्मेन वै, D1.2 प्रथम सुहृतै पति, D7 प्रथम सुहृते वने —d) Ñ V1 B1.3.4 D5.7 देवी वरमयाचत, D1.4 वर परमयाचत Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 om ,d)

8 V2 illeg for 8 (cf v l 1) Ś1 om 8 (cf v l 7) —a) G1 नात्र (for नाद्य) D8 G2 वा (for च) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2 न शयिष्ये न पास्यामि —b) Ñ2 B1.3.4 D5.7 च भोक्ष्ये, Dg1 Dt1 D4 T1.3 G1 M2 पास्ये च, Dm1 D3 च पास्ये, D1.2.8 च पास्ये, D4 G3 पास्ये न (for पास्येऽहं) ✻ Cg पास्य इत्यात्मनेपदमार्षम् ✻ Ñ2 Dg1 D1-3 T3 कथंचन (for कदाचन) —d) Ñ1 Dt1 D6 G यदभि पिच्यते —After 8 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

872* यस्त्वया मे वरो दत्त पुरा देवासुरे प्रभो ।
तं सत्यं कुरु राजन्म प्रतिज्ञापारगो भव ।
वनेनैवाभिषेकेण भरतो मेऽभिषिच्यताम् ।

[(l 2) Ñ2 B3 D7 त, D5 तं (for तं) —(l 3) = 2.10.27cd Ñ2 B1 D5.7 मम पुत्रश्च भरतो वनेनैवाभिषिच्यताम्] —Ñ2 V1 B1.3.4 cont

873* रामश्च वनं घोरमद्यैव प्रतिपद्यताम् ।
चतुर्दश हि वर्षाणि चीरकृष्णाजिनाम्बर ।
रामश्च प्रेष्यतां शीघ्रं भरतश्चाभिषिच्यताम् ।

[(l 3) B4 erroneously repeats the prior half after 10ab B3.4 स (for first च)]

9 V2 illeg for 9 (cf v l 1) Ś1 om 9 (cf v l 7) Ñ1 om 9-10 —a) D4 G1 एव (for इति) —b) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मे महाराज, Dt1 D6 मे स पार्थिव, D1.2 मे समन्वय, T3 मम मानद (for मे स मानदः) —c) D1.2 उवाच वाक्यैर् (for अयाचतार्थैर्) T2 अन्यार्थैर् (for अन्वर्थैर्) Ñ2 V1 D5.7 वाक्यैरेवाकृतात्म(V1 °न्य)र्थैर्, B1 राज्यं ययाचे धर्मेण, B3 वरैश्चैवाधि वा धर्मैर्, B4 उवाचैव यतो धर्मं —d) Ñ2 D1.2.3 न च वाक्य B1 मान्या याच्ञा, B4 न तदाज्ञा (for न च याच्ञां) D1 प्रयाचसे (for चकार सा) D2 वर नान्यमयाचत

10 V2 illeg for 10 (cf v l 1) Ñ1 om 10 (cf v l 9) —a) Ś1 D1.2 तदा मद्भर्तृ, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 महावीर्य (for महातेजा) —b) Ś1 D1.2 सप्तविंशक, M2 पञ्चविंशति (for पञ्चविंशकः) ✻ Cv r पञ्चविंशक पञ्चविंशतिवर्ष इति व्यपदेष्टुं शक्यते । नातिपरिणत इत्यर्थः ।, Cm वनप्रस्थानसमये मम भर्ता वयसा पञ्चविंशक । पञ्चविंश इव । क इवार्थे । पञ्चविंशतिवार्षिक इति व्यपदेष्टुं शक्यत । नातिपरिणत इत्यर्थः ।, Ct वयसा पञ्चविंशक । वननिर्गमनकाल इति शेष । नन्विदमयुक्तम् । 'ऊनषोडशवर्षोऽयम्' इति विश्वामित्रं प्रति दशरथोक्तेः । उषित्वा द्वादश समा इत्यग्रे वक्ष्यति चेत्र । कल्पान्तरवात् । अतिवल्यात् वस्थायामपि राज्यं लब्धवानित्यर्थ तात्पर्यमस्यास्य श्लोके । यद्वातिक्रान्तपञ्चविंशक इत्यर्थ ✻ —After 10ab, D4 repeats the prior half of l 3 of 873*, while Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 (after the repetition) Dg1 Dt1 Dm1 D1.2 S ins

874* अष्टादश हि वर्षाणि मम जन्मनि गण्यत ।

[Ś1 (ग)णि V1 B4 D1.2 M3 तु, Dg1 T1 G3 M1.3 Cl

अभिषेकाय तु पितुः समीपं राममागतम् ।
कैकेयी मम भर्तारमित्युवाच द्रुतं वचः ॥ ११
तव पित्रा समाज्ञप्तं ममेदं शृणु राघव ।
भरताय प्रदातव्यमिदं राज्यमकण्टकम् ॥ १२
त्वया तु खलु वस्तव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
वने प्रव्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् ॥ १३
तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीमकुतोभयः ।
चकार तद्वचस्तस्या मम भर्ता दृढव्रतः ॥ १४
दद्यान्न प्रतिगृह्णीयात्सत्यं ब्रूयान्न चानृतम् ।
एतद्ब्राह्मण रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् ॥ १५
तस्य भ्राता तु वैमात्रो लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ।
रामस्य पुरुषव्याघ्रः सहायः समरेऽरिहा ॥ १६ G 3. 53. 19 B 3. 47. 19 L 3. 52. 18

च G1 [च]त्, G2 om (subm) (for हि) N2 (marg) भवाय दश वर्षाणि D5.7 भयाद्वाष्ट वर्षाणि (for the prior half) Ś1 D1-3 [अ]ष्टावृत्तिगच्छत V2 B1 Dg1 D5.7 नमसि गच्छते B3.4 D4.5 जन्म विगच्छते (for जन्मनि गच्छते) G2 गच्छते मम जन्मनि (for the post half) ※ Cm मम जन्मनि तदानीं वर्षाणि अष्टादश गच्छन्ति गच्छन्ते । वचनव्यत्यय आर्ष । वर्षाण्यष्टादशेति गणनं इति वा ।, Ch मम जन्म चाति । जन्मारभ्येति यावत् । अत्र कश्चित् वाक्यान्तपराक्षा रामवयोविषयसिद्धिः । स नावेक्ष्यते । द्वादश वर्षाणि । दशरथे तु मुने सर्गः पीठवा चान्यथा सह । पूर्वोक्तसार वाम पञ्चविंशते वनागम । मुन्याश्रमेष्वथ दश पञ्चवत्सरं ततस्त्रय । कथ्येन चत्वारिंशे तु सीतापहरणं विनि । ततश्च पञ्चविंशतिकाक इति ।, Ct मम जन्मनो वनप्रवेशसमयपर्यन्तं गच्छन् अष्टादशवर्षम् । ... वर्षाणि पर्वाणि जन्मनि अर्थे गच्छन्त इति ... सूचितम् ※]

—c) Ś1 D1-3 लोके राम इति ख्यातो —d) Dt1 D6 T2 सत्यवान् (for गुण°) Ś1 D1-3 सत्यविक्रम, V1 B3.4 Dg1 D4.5 T1 G1.2 सत्यवान्शुचि, Dt1 D6 T2 M2 श्रीलवान्शुचि —V2 om 10cd —d) Ś1 महाबुद्धि (for °बाहु) —After 10 Ś1 repeats 4cd —After 10 Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 T1.2 G M ins

875* कामार्तश्च महातेजा पिता दशरथः स्वयम् ।

[Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न तु (B1 च) राजा D2 कामार्तः तु T1 कामार्तस्तु (for कामार्तश्च) Dg1 D4 T2 G1 M2 महाराज Dt1 D6 °राज (for °तेजा) D1-3 पिता तस्य महात्मन (for the post half)]

—All the above MSS cont while Ś1 ins after 4ab (I.) :

876* कैकेय्याः प्रियकामार्थं तं रामं नाभ्यषेचयत् ।

[T2 राम तं (by transp) Ś1 D1-3 तत्र नाभिषिक्तवान्, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 राम नैवाभ्यषेचयत् (for the post half)]

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) —a) Ñ1 illeg for अभिषे V1 D4 च (for तु) Ś1 तदाभिषेकाय पितुः, B1.2 D1-3 अ(B2 D1.3 त)थाभिषेकाय पितुः —b) D6 संदीपे (for °पं) —c) B2 नाम (for मम) —d) D1 प्रत्युवाच (for इ°) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 T2 वचनं, Dg1 Dm1 D2 G1.2 इदं वचः, D4 G1 M Cg पूर्वं वचः, T1 (अ)द्य वच —B1 repeats erroneously 12ab after 13

12 V2 illeg up to 12a (cf v l 1) —a) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 [अ]भ्यनुज्ञात(B1 °तो, B2 °तु) (for °ज्ञप्त) —b) V1 तव (for मम) Ś1 D1.2 रघुनन्दन (for शृणु राघव) —c) Ñ2 V B1.4 D5.7 प्रदास्यामि (for °तव्यम्) —d) Ś1 D1.2 स्फीतं, Ñ2 V B1.4 D5.7 पितृ (for इद)

13 a) Ś1 B2.4 D5 च, T1 हि (for तु) —c) Ñ2 V2 B1.3.4 D3.5.7 T2 वन V2 त्व वन व्रज (for वने प्रव्रज) —d) D1 मोक्षय (for मोचय) —After 13 B1 repeats erroneously 12ab

14 a) B1 तथो हि (for तथेति) Ś1 B2 Dm1 D1-3 G1 M2.3 [उ]क्त्वा च(B2 स, G1 तु) (for [उ]वाच) —b) Ñ1 illeg G2 मध्यमाम् (for कैकेयीम्) Ś1 D1.2 अकुतोभया(D2 °यात्) N1 च दृढव्रत, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 पितृव्रत (for अकुतोभय) —c) Ñ1 अकरोत् (for चकार) Ñ2 V B1.3.4 Dm1 D1.3.7.8 वचनं, G1 च वचस् (for तद्वचस्) Ś1 D2 स चकार वचस् Dt1 D6 श्रुत्वा (for तस्या) —d) Dg1 Dt1 D4.6 T2.3 G2 M2 transp मम and भर्ता

15 a) Ś1 Dt1 D6 दद्यां न प्रतिगृह्णीयां —b) D1 गिरं, D2 सत्त्व (for सत्य) Ś1 Dt1 D6 ब्रूयां न (for ब्रूयान्न) D4 वा (for च) Dg1 transp न and च D1 [अ]नृता Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न ब्रूयादनृतां गिरं —c d) Ś1 D2 इति (for एतद्) Dg1 वृत्त (for व्रत) Ś1 B2 Dg1 D4.5 धर्मम्, N1 चैव तम्, Dt1 D6 T2 ध्रुवम् (for ध्रुवम्) V1 D3.5 अनुत्तं(D2 °त्त) (for अनुत्तमम्) D2 इति ब्रह्मादयो दश। जानीत राघवव्रत (sic)

16 a) V1 M2 च (for तु) Dg1 Dm1 D4.6 T1.2 G1.2 M Cm g k द्वै(M1 also वै inf lin sec m)मात्रो, D1 रघुनो, Ct as in text (for वैमात्रो) ※ Cm द्वैमात्र द्वयोर्मात्रोरपत्यं सापत्निकमातुः पुत्र इत्यर्थः ।, Cg द्वयोर्मात्रोरपत्यं पुमान् द्वैमात्रः । अण् प्रत्ययः । "मातुरुत्संख्या" इत्युदादेशाभाव आर्षः । पूर्वोक्तं च छान्दसम् ।, Ck वैमात्र इति । विभिन्नाया मातुरपत्यं वैमात्रः । मातृशब्दस्य स्वस्रादित्वेन स्त्रीप्रत्ययाभावात् ङन्। असन्त्वर्थादिङ्कसत्वात्वापि मातुरित्युदित्त्। अत केवलं अपत्योऽर्थ्। भिन्नोदरभ्रातत्यर्थ । Ct वैमात्रः । शुभ्रादिषु मातृशब्दपाठेऽप्यापर्योऽर्थ्। असहोदरो भ्रातेत्यर्थः । विभिन्ना या मातुरपत्यं वैमात्रः ※ G2 भ्राता तु तस्य वैमात्रो —D1 om 16c-17b —d) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 समयत (for समरेऽरिहा) —After 16 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

G 3.57.21 B 3.47.19 L 3.51.18 स भ्राता लक्ष्मणो नाम धर्मचारी दृढव्रतः ।
अन्वगच्छद्धनुष्पाणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥ १७
ते वयं प्रच्युता राज्यात्कैकेय्यास्तु कृते त्रयः ।
विचराम द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥ १८
समाश्वस मुहूर्तं तु शक्यं वस्तुमिह त्वया ।
आगमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ॥ १९
स त्वं नाम च गोत्रं च कुलमाचक्ष्व तत्त्वतः ।
एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ॥ २०
एवं ब्रुवत्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ।
प्रत्युवाचोत्तरं तीव्रं रावणो राक्षसाधिपः ॥ २१
येन वित्रासिता लोकाः सदेवासुरपन्नगाः ।
अहं स रावणो नाम सीते रक्षोगणेश्वरः ॥ २२

877* ततोऽब्रवीन्महातेजा रावणो हतुमद्वच ।
लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं सत्ये मे स्थित सन ।

17 N1 D1 om. 17ab (for D1 cf v.l. 16) V1 om 17–18a —a) Ñ2 V2 भ्राता तु, B1.2.4 स भ्राता, D5 तद्भ्राता, G3 मद्भ्राता (for स भ्राता) Ñ2 V3 B1.2.4 धीमान्, Dg1 T1 नित्य (for नाम) D2.7 भ्राता लक्ष्मण धीमान् —b) Dt1 D1 महाचारी (for धर्म°) V2 V3 B1.2.4 D2.7 महायश, Dg1 Dm1 D3 T3 G M1.2 महातप:, M3 महाव्रत (for दृढव्रत) —For 17cd, Ś1 D1 a subst.

878* स भ्रातर महाबाहु भक्त्या परमया सवान् ।

[Ś1 महाबाहु D1 तन्न् (for °न्या) Ś1 स्वच्छन्दवान्]. —D1 reads 17cd in marg —c) Ñ1 B3 D1 अनु(D4 °न्व)गच्छद् Ś1 महाबला, D1–3 महावीर्य (D3 °र्यं) (for धनुष्पाणि) —V1 illeg for 17d —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5(m) T G M1.2 ins.

879* वनी तापसरूपेण मया सह सहानुज ।
प्रविष्टो दण्डकारण्य धर्मनित्यो दृढव्रत ।

[(l. 1) D1 क्रम T1 नाथ (for सह) D4 मनुज: (for सहा°) —(l. 2) G(ed.) क्रिनादृढ (for दृढव्रत)]

18 V1 om 18ab (cf v.l. 17) —b) V1 Dg1 Dt1 T3 च(T3 तु) कृत: Ñ2 B1.2.4 D3.7 वचनात् (for तु कृत) V2 कैकेयीवचनाद्वय —c) Ś1 V V B1.2.4 D1.2.7 G M1.2 विचरामो, T1 इह रामो (sic) (for विचराम) —After 18 Ñ2 V B1.2.4 D2.7 ins.

880* अक्लिन्दमाल्नपृगाणीश पन प्रविवसामह ।

[G(ed.) नक्लि V1 B1 –मार्गाणि (for –पृगा°)]

19 a) Ś1 T3 समाश्वस्य D3 समाश्वसन् (for °श्वस) D1 मुहूर्त (for °र्तं) V1 D1–3 च (for तु) Ñ2 V B1.2.4 D2.7 समाश्वसिहि तावत्र —b) B1 सा च वस्तुम्, B3 वस्तु वाक्यम् (by transp) Cg as in text (for शक्यं वस्तुम्) V1 शोच्यमिनु (corrupt) नया V1 D2.7 मम वस्तास्यह तव —d) D2.7 चाहृत्य (for आदाय) V2 पुष्कल: B3 पुष्पक (for पुष्कलम्) —After 19 Dg1 (in marg) Dt1 Dm1 D4.5 T G1 ins.

881* रूहन्नोऽसमस्वराहाश्च हत्वादायानिव बहु ।

T1 [रू, स्वल्पहृद् (for °श बहु)]

20 a) V1 त्वं हि (for स त्वं) Cm स त्वमिति। कुलशब्देन मातृकुलम्, गोत्रशब्देन पितृकुलमुच्यते। Ct कुल प्रसिद्धवंशप्रभृतम्। यद्वा गोत्रं पितृकुलम्। कुलं मातुः —b) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 Dm1 D1.2.3 T1 M3 चा(D3 वा)चक्ष्व (for आचक्ष्व) —c) Ś1 D1.2 एकस्त्वं Ñ1 किमर्थं (for एकश्च) Ñ2 Dm1 D1.2.5 G2 दण्डकारण्य —d) Ñ2 दूरस्थ (for किमर्थं) —After 20, Ñ1 ins.

882* सीतया सोऽथ सपृष्ट प्रहस्यरावणोऽब्रवीत् ।
निदर्शयन्निद्वन्नुकान्समागरसाविरीक्ष्य च ।

while Ñ2 V B1.2.4 D2.7 ins.

883* रामो न सदृशो नास्ति यथा त्वां सन्त्रपयात ।
चतुरश्च प्रियास्तस्य भर्तु प्रियवयस्य ते ।

[(l. 1) V2 B3 तम V2 B1 [s रि V2 तु (for ते). —(l. 2) V B1.2.4 नर्ता (for भर्तु) V1 प्रियत्वश्च, V2 B1 प्रियवयस्य, B2.4 प्रियश्च च (for °वयस्य)]

21 V1 om 21 —a) Ś1 D1 a ब्रुवत्या: Dg1 Dt1 T1 G ब्रुवत्या, M1 वदत्या (for ब्रुवत्यां) Ś1 D1–3 सीताया (for °यां) —b) Ś1 D1–3 रामपत्न्या (for °त्न्यां) Ñ2 D2.7 स रावण (for महाबल) —cd) Ś1 D1 a तज्ज (for [त्र]-त्तर) D3 राक्षसवर V2 V B1.2.4 D2.7 श्लक्ष्णवाक्यादयमत्र राक्षसस्त्विदमब्रवीत्. —After 21 Ñ2 V B1.2.4 D2.7 ins.

884* शृणु यस्य यतश्चाहं श्रुत्वा मा प्रतिशोचय ।
अनेन छद्मना भद्रे रक्षस रक्षा दृष्टुमागत ।

[(l. 1) B3 प्रशमस्य (for °शोचय) B1 reads from l. 2 up to 22 in marg]

22 B1 reads 22 in marg (cf v.l. 884*) —a) V2 V B1.2.4 D2.7 विद्राविता (for वित्रासिता) M1 दृष्टा (for लोका) —b) Dt1 मानवा, D1 –मानुषा (for –पन्नगा) Ś1 D1 a मानुषा सचराचरा, V1 सद्रुमा सवद्रिशिरा (corrupt) V2 V B2.4 D2.7 मानुषा (V समर D1 lacuna) मानराविशा, B1 मानुषा सलक्ष्मणा —c) T1.2 तु (for स) —d) Ś1 D1–3 ताव राक्षसपुंगव, V1 ** इन्द्र धक्षस, V2 D2.7 सर्वलोकस्य रावण, V1 सर्वलोकभयंकर, V1 B1.2.4 सर्वलोकभयावह (V2 °वहम्) —After 22, V V B1.2.4 D2.7 ins.

885* यस्मादस्य सुशोभि सरो रक्षसि दण्डकम् ।
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।

त्वां तु काञ्चनवर्णाभां दृष्ट्वा कौशेयवासिनीम् ।
रतिं स्वकेषु दारेषु नाधिगच्छाम्यनिन्दिते ॥ २३
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः ।
सर्वासामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव ॥ २४
लङ्का नाम समुद्रस्य मध्ये मम महापुरी ।
सागरेण परिक्षिप्ता निविष्टा गिरिमूर्धनि ॥ २५
तत्र सीते मया सार्धं वनेषु विचरिष्यसि ।
न चास्यारण्यवासस्य स्पृहयिष्यसि भामिनि ॥ २६
पञ्च दास्यः सहस्राणि सर्वाभरणभूषिताः ।
सीते परिचरिष्यन्ति भार्या भवसि मे यदि ॥ २७
रावणेनैवमुक्ता तु कुपिता जनकात्मजा ।
प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राक्षसम् ॥ २८
महागिरिमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ।
महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ॥ २९ G 3. 53. 44 B 3. 47. 33 L. 3. 52. 31

पुरे विश्रवसः पुत्रः पौलस्त्योऽहं महात्मनः ।
पुलस्त्यो ब्रह्मणः पुत्रः पौत्रस्तस्याहमङ्गने ।
स्वयंभुवो दत्तवरः कामरूपी मनोगतिः । [5]
दशग्रीव इति ख्यातो लोके ख्यातपराक्रमः ।
विश्रुतः कर्मणा नाम रावणोऽस्मि शुचिस्मिते ।

[Ñ2 om. l. 1. —(l. 1) V3 तु (for न) —Ñ1 transp. l. 2 and l. 3 —(l. 2) Ñ2 V मायाती (for °वचो) —(l. 3) B1 महाबल (for °रवन) Ñ1 साक्षाद्विश्रवसः पुत्रः पौलस्त्यकुलनन्दन —Ñ1 om. l. 4–7. —After l. 6, V3 B1.3.4 ins.:

885(A)* वरुण यमस्य मंन्द्र विश्व वास्यतो जगत् ।

[V2 वरुण ममेंद्र (subm.) (for the prior half) V3 B1 मम (for जगत्).]

—(l. 7) V1 शुचिबते (for °स्मिते).]

23 ᵃ) Ñ2 B1 D1.6.7 च (for तु). Ñ2 V B1.3.4 D6.7 -नाभाभा, Dg1 T2 -वर्णाभी (for -वर्णाभां) —ᵇ) V2 V3 B1.3.4 D6.7 पीत (for दृष्ट्वा) V1 B1 -वाससीं (Ñ1 °सं) (for -वासिनीम्) —ᶜ) Ś1 D1.3 नाहं, D1 रत (for रतिं) V1 च दस्यु (for स्वकेषु) —ᵈ) Ś1 D1.3 तु (Ś1 प्री)ति निद्रामि (D1 वन्दामि) (for नाधिगच्छामि) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 चिवयन् (for [अ]निन्दिते)

24 ᵇ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.6.7 भार्याणां मम संविदि (V3 चैव हि) —ᶜ) Ñ V B1.3.4 D6.7 तासां त्व, Dg1 T2 मे भद्र, T3 भद्रे त्व (for भद्रं ते) Ś1 D1–3 ममासा त्व वरारोह —ᵈ) Ñ1 transp. मम and भव. Ś1 मारसंख्या भविष्यसि, D1.3 तासामग्र्या (D1 °ग्रा. D3 [with hiatus] अग्र मम) भविष्यसि

25 ᵇ) T1.2 G3 M1 मम मध्ये (by transp.) (for मध्ये मम) Ś1 D1.3 द्वीपे श्रीमति सा पुरी, V3 परे पारे पुरी मम, Ñ2 V B1.3.4 D6.7 द्वीपे श्रेष्ठा पुरी मम —ᶜ) T2 विनिक्षिप्ता (for परि°) —ᵈ) V1 Dg1 T1 नग (for गिरि) —After 25, Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ins.:

886* वज्रहेममयैः शृङ्गैर्दर्भिर्विरम्यलङ्कृता ।
स्फाटिकैर्मणिचित्रैश्च प्रासादाट्टालकचया ।
विश्रुता त्रिषु लोकेषु यथेन्द्रस्यामरावती ।

[Ñ2 V3 D6.7 om. l. 1. —(l. 2) B1.3 स्फारा (for स्फा°) V3 संचिता (for °चया) V3 B1.3 प्रासादाट्टालशालिनी (V3 °स°)त्रा, B4 प्रसादाट्टालशालिनी (for the post. half).]

—Ñ2 V B1.3.4 D6.7 cont. Ś1 D1.3 ins. after 25:

887* नीलजीमूतवर्णाभा राक्षसानां महापुरी ।
विश्वकर्मकृता दिव्या त्रिशयोजनमायता ।

[(l. 1) D1 -वर्णाभा (for °भा) Ñ2 महात्मना (for °पुरी) —(l. 2) After the prior half, V1 ins.:

887(A)* नानारत्नविभूषिता ।
शतयोजनविस्तीर्णा

[B2.4 विंशद्योजनविस्तृता (for the post. half).]]

26 ᵇ) Ś1 Dg1 G M2.3 विहरिष्यसि —ᶜ) Ñ1 B2 (तु)व (for च) V2 Dt1 Dm1 D4.5 G2 वन (for [अ]रण्य) —ᵈ) D3 विस्मरिष्यसि (for स्पृहयि°) Ñ1 शोभने, Ñ2 V B1.3.4 D6.7 भाविनि —After 26, Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ins.:

888* मम मूर्धाभिषिक्तस्य राक्षसानां महात्मनाम् ।
सुरूपा रहस्ते भार्यास्तासां त्वं प्रथमा भव ।

[(l. 1) V2 D6.7 मूर्धाभिषिक्तानां (for °क्तस्य)]

27 ᵃ) B2 त्वां च (for पञ्च) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dm1 D1.3.5.7.8 T2 G3 M3 दासी, G3 दास (for दास्य) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.6.7 सदासि त्वां, Ñ1 -सहस्रस्य (for सहस्राणि) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D1.3 भूषिता (for °ताः) —ᶜ) Ñ1 सीते त्वोपचरिष्यति —ᵈ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.6.7 भार्या मे भव शोभने (D3 °भिता) —After 27, Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ins.:

889* समस्तसकलच्चाद्यमहारूपविभूषित ।
पञ्चपञ्चकतत्त्वनो रावणोऽहं भजस्व माम् ।

[(l. 1) B1.3 -विभूषणा (for °षित) D6 महाहू****(lacuna) (for the post. half).]

28 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6.7 सा (for तु) —ᵇ) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 रुषिता (for कुपिता) —ᶜ) Ś1 D1.3 तमुवाच (for प्रत्यु°) —ᵈ) Ś1 D1.3 अनादृत्य तु (with hiatus) (for तमनादृत्य) —After 28, Ñ1 ins. while V3 cont. after 892*:

890* किं त्वं वैश्रवणं चैव सर्वदेवनमस्कृतम् ।
भ्रातरं कथयन्मूढ त्वं पाप कर्तुमिच्छसि ।

29 ᵃ) Ś1 Ñ1 B1.3 D3 महाबलम्; Ñ2 V B2 D1.3.6.7

G 3 53 29
B 3 47 35
L 3 52 32

महाबाहुं महोरस्कं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
नृसिंहं सिंहसंकाशमहं राममनुव्रता ॥ ३०
पूर्णचन्द्राननं वीरं राजवत्सं जितेन्द्रियम् ।
पृथुकीर्तिं महाबाहुमहं राममनुव्रता ॥ ३१

त्वं पुनर्जम्बुकः सिंहीं मामिहेच्छसि दुर्लभाम् ।
नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ॥ ३२
पादपान्काञ्चनान्नूनं बहून्पश्यसि मन्दभाक् ।
राघवस्य प्रियां भार्यां यस्त्वमिच्छसि रावण ॥ ३३

°चक्रम् (for °गिरिम्) Ś1 G2 इहाकम्प्य(Ś1 °प), Ñ D5 7 इवाकम्प, D8 महाकाय (for इवाकम्प्य) —^{b}) Ś1 D1-3 नागेन्द्र (for महेन्द्र) Dm1 D8 T1 G3 सदृशद्युति (for °श पतिम्) —After 29 Ś1 reads 31^{ab} while Dg1 Dt1 Dm2 D4 6 T1 3 G1 3 M ins

891* सर्वलक्षणसम्पन्नं न्यग्रोधपरिमण्डलम् ।
सत्यसंधं महाभागमहं राममनुव्रता ॥

[(l 2) T1 महाबाहुम् (for °भागम्) D4 G1 M3 transp महाभागम् and अहं रामम् ❀ Cg न्यग्रोधपरिमण्डलं वटवृक्षमिव महापरिणाहम् । यद्वा न्यग्रोधवद्बुशाखं धुस्तोम तद्वत् सर्वसमाश्रयणीयमिति वा । यद्वा कूपोदकं वटच्छाया युवतीनां स्तनद्वयम् । शीतकाले भवत्युष्णमुष्णकाले च शीतलम् । इत्युक्तरीत्या सर्वकालेऽपि सनजनानुकूलमित्यर्थः ❀

30 Ñ1 T2 om (hapl) 30 Ñ2 V B1 3 4 D5 3 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 महाबल (for °बाहु) —^{c}) ❀ Ct नृसिंहमित्यस्य हिरण्यकशिपुहन्तृत्वव्यङ्ग्यम् ❀ Dm1 D8 G3 विक्रान्तम् (for सकाशम्) Ś1 D1 3 सिंहं सिंहीव दुर्धर्षम्, Ñ1 V B1 2 4 D5 7 सिंहं सिंहीव विक्रान्तम् —After 30 Ñ1 B1 3 4 D5 7 ins V3 ins after 28

892* जनकस्य सुता राज्ञः स्नुषा दशरथस्य च ।
रामस्य दयिता भार्यां विद्धि मां पतिदेवताम् ।
पितुर्निदेशाद्धर्मात्मा वनवासमुपागतम् ।
अनुव्रता चानुगता विद्धि मां व्रतचारिणीम् ।
तमिन्द्रसमकर्माणं सर्वलोकसुखावहम् ।
मां विद्धि सश्रिता नित्यं शचीमिव पुरंदरम् ।
महात्मनि महाभागे रामे शस्त्रभृतां वरे ।
भक्तां भर्तरि मां विद्धि वसिष्ठेऽरुन्धतीमिव ।
अनाधृष्ये सपत्नानां खड्गबाणधनुर्धरे ।
भर्तर्यनन्यां मां विद्धि स्वाहामिव हुताशने ।
संश्रित्य सुमहामेघं तं यथा प्रभा हि दामिनीम् ।
तस्मिन्भर्तारं मां विद्धि विष्णोः श्रियमिवाचलाम् ।
मवभावानुरक्तां मां शश्वैनां चक्रवर्तिनीम् ।
समद्युतिसुतां रामे विद्धि छायामिव ध्रुवम् ।

[(l 1) B1 विद्धि (for राज्ञः) —(l 2) V2 पत्नीं (for भार्यां) —(l 3) B3 निर्योगाद् (for निदेशाद्) V2 कृत D1,3 कृत (for पुरा) —(l 4) B1 3 ब्रह्मचारिणीं (for व्रत°) —(l 5) B4 तमिन्द्र लिङ्गकर्माणं (for the prior half), V2 -तारे (for लोक-) —D4 om l 6 —(l 6) V2 रात, B1 स्थितां (for स्थिय) —(l 7) B1 3 धर्मभृत (for शस्त्र°) V2 गजभर्तृभृतां वरे (for the post half) —(l 8) V1 B1 3 निता (V2 °ता) (for भक्ता) —V2 illeg for the post half —Ñ2 D5 7 om l 9 —(l 9) V1 B2 अपर्षे, B3 अपधास्ये (for अनाधृष्ये) V2 रामे खड्गधनुर्धरे B1 4 चापसहधरद्विषि (for the post half) —V3 illeg from स्वाहाम् in l 10 up to l 14 B3 om l 11-12 —(l 11) B3 प्रभा (for प्रजा) —(l 13) B1 3 4 तस्यैषा (for तस्यैनां) —(l 14) B1 3 ध्रुवा (for ध्रुवे)]

—Thereafter V2 cont 890*

—After 30 (transp) V1 reads 37^{cdef}, 35^{ab} and 32^{ab}

31 D1 4 G2 om (D1 G2 hapl) 31 Ś1 reads 31^{ab} after 29 Ñ2 V B1 3 4 D5 3 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D5 3 7 चन्द्रनिभ (for -चन्द्रानन) Ś1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 राम, Ñ2 V B1 3 4 D2 शूर (for वीर) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 7 M1 राजपुत्र, D3 रामभद्र (for राजवत्स) Ñ2 V1 D7 यशस्विन (for जितेन्द्रियम्) Dg1 T3 राजलक्ष(T3 °म लक्ष्म)णसंयुतं ❀ Ct राजा चासौ वत्सश्चेष्टरामस्त, यद्वा दशरथपुत्रम् ❀ —Ś1 om and V2 illeg for 31^{cd} —^{c}) B3 पृथुवीर्यं, Dg1 T3 ध्रुवकीर्तिं (for पृथुकीर्तिं) Ñ B2 3 D5 3 7 T3 महावीर्यम्, V1 °धैर्यं, B4 °कीर्तिम्, Dg1 T3 °सत्त्वम्, D4 T1 G1 3 M1 °त्मानम्, M2 °भागम् (for महाबाहुम्) —^{d}) V1 महाबाहुम् (for अहं रामम्)

32 V1 reads 32^{ab} after 35^{ab} (cf v l 30) —^{ab}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व्याघ्रीं (for सिंहीं) Ñ V B1 3 4 D5 7 T1 मामिच्छसि सुदुर्लभां (for ^{b}) Ś1 D1 3 जम्बुकस्त्वं नर(D3 पुनर्)व्याघ्रीं मामुपासितुमिच्छसि —V3 om 32^{cd} —^{c}) Ś1 D2 च (for [अ]हं) V1 प्राप्तुं D1 3 T2 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्) —^{d}) Ñ1 भास्करस्य (for आदित्यस्य) Ś1 Ñ1 B1 Dg1 T3 प्रभा (for प्रभा) Ñ1 B1 इव (for यथा) B4 D1 यथा प्रभा (by transp) (for प्रभा यथा) —After 32 Ś1 D1 3 read 36^{ab}

33 Ś1 D1 om 33-35^{b} D1 om V2 illeg for 33 —^{b}) M3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दुर्मते (for मन्दभाक्) ❀ Cg पादपानिति । आसन्नमरणाः पुरुषाः स्वर्णमयान्पादपान्पश्यन्तीति प्रसिद्धिः । मन्दभाक् मन्दभाग्य । यद्वा मन्दं क्षीणमायुरादिकं भजतीति मन्दभाक् । मदभिलाषपुरुषस्त्वं सद्यो मरिष्यसीति भावः ❀ —^{d}) G1 स त्वम् (for यस्त्वम्) Dt1 lacuna D4 6 राक्षस (for रावण) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि, Dm1 D8 G3 भवितुं त्वमिच्छसि D7 यस्त्वं हर्तुमिच्छसि —After 33 Ñ1 ins

क्षुधितस्य च सिंहस्य मृगशत्रोस्तरस्विनः ।
आशीविषस्य वदनाद्दंष्ट्रामादातुमिच्छसि ॥ ३४
मन्दरं पर्वतश्रेष्ठं पाणिना हर्तुमिच्छसि ।
कालकूटं विषं पीत्वा स्वस्तिमान्गन्तुमिच्छसि ॥ ३५
अक्षि सूच्या प्रमृजसि जिह्वया लेढि च क्षुरम् ।
राघवस्य प्रियां भार्यामधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३६   G 3 53 50 B 3 47 42 L 3 52 35

893* यो रामस्य प्रियां भार्यां स्वरूपं नेतुमिच्छसि ।

—Thereafter Ñ2 reads 37^{cdef} —After 33 B1 reads 35^{ab} (including star passages) while D1 reads 38^{ab} —After 33 D5 reads 37^{ef} twice (second time as in Ñ1)

34 Ś1 D2 om 34 (cf v l 33) D3 a transp ^{ab} (followed by 894*) and ^{cd} and D1 reads 34 after 35 —^{a}) Dg1 [इ]व, D1 2 4 T1 G2 3 M [यु]व (for च) ※ Cg क्षुधितस्य तरस्विन इति चाशीविषस्यापि विशेषणम् ※ V2 B1 2 4 कोपितस्ये(B4 °स्यै)व बलिनो —^{c}) D1 2 कुद्धस्य, T2 च मुखाद् (for वदनाद्) —^{d}) M1 आहर्तुम् (for आदातुम्) D1 3 पुरत स्वादातुमिच्छसि, G2 दृतानादातुमिच्छसि —For 34^{cd}, Ñ1 subst, D1 3 ins after 34^{ab}

894* आमिष खादतो मोहात्मुखादाहर्तुमिच्छसि ।

[Ñ1 आमिषान्यदतो घोरान् (for the prior half) D1 आदातुम् (for आहर्तुम्)]

—For 34, Ñ2 V1 D5(Ñ2 reads after 37, D5 after 37^{ef} [r.]) 2 subst V3 B1 3 4 ins after 34^{ab}

895* सिंहस्य खादतो मांस मुखादादातुमिच्छसि ।

[V3 illeg after सिंहस्य]

—Ñ2 V1 B3 D5 cont

896* यो रामस्य प्रियां भार्यां बलाद्धर्तुमिहेच्छसि ।

[Ñ2 त्वमाहर्तुमिहेच्छसि, V1 इतो नेतुमिहेच्छसि, D5 त्व मा हर्तुमिहेच्छसि (for the post half)]

—After 34 M3 reads 39^{cd}, 38^{ab}, 36 and 39^{cd} (r) (including star passages)

35 For sequence in V1, cf v l 30 Ś1 D1 2 G1 M3 om 35^{ab} (for Ś1 D2 cf v l 33) D4 om (hapl) 35 and 36 V1 V2 om (hapl) 35 B2 reads 35^{ab} (including star passages) after 33 D3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) T1 हतुम् (for हर्तुम्) —After 35^{ab}, V2 B1 3 4 ins

897* यो रामस्य प्रियां भार्यां मामितो नेतुमिच्छसि ।

[D3 त्वपुरीं (for मामितो) B1 बलात्त्व हर्तुमिच्छसि (for the post half)]

—B2 cont D4 ins after 35^{ab}

898* यो रामस्य प्रियां भार्यां पापबुद्ध्या निरीक्षसे ।

[D3 निरीक्षसे]

—Thereafter B3 (further) D5 cont 902*

—After 35^{ab} T1 ins the line of 33^{cd} —D3 om (hapl) 35^{c}–37^{d} T2 om (hapl) 35^{cd} —^{c}) V1 Dg1 D11 D3 1–4 T3 G1 3 M कालकूट (for °टं)
—After 35, V1 B3 ins

899* यो रामस्य प्रियां भार्यां स्वपुरीं नेतुमिच्छसि ।

[V1 पुरीं नेतु त्वमिच्छसि (for the post half)]

—After 35 B2 reads 36^{cdef} while D2 reads 34 (^{ab} and ^{cd} transp) whereas T1 reads for the first time 38^{cd} repeating it in its proper place

36 For sequence in M3 cf v l 34 D4 (om 36, cf v l 35) G1 om (hapl) 36–37^{b} M1 reads 37, 38^{ab} and 36 after 39 V2 illeg for 36^{ab} —^{a}) G2 अक्ष्णौ (for अक्षि) Ś1 D1–3 G2 विमृजसि (for प्रमृजसि) Ñ1 अक्षिणी हाजसे सूच्या —^{b}) Ś1 लिहसि, Ñ1 लिहसे, D1–2 लिहसि, M2 लेढि च (for लेढि च) —For 36^{ab} Ñ2 V1 B1 2,4 D7 subst

900* त्वं क्षुरं जिह्वया लेक्षि सूच्या स्पृशसि लोचने ।

[V1 त्वं क्षुरकं लेक्षि (subm) (for the prior half) V1 B1 लोचन (for °ने)]

—After 36^{ab} Ñ1 reads 39^{cd} 903* 39^{ab} and 38 —After 36^{ab} M1 ins while Ñ1 after 37^{ab}, G1 after 38 and M2 ins after 38^{ab}

901* दष्ट्रा विषं महाघोरमश्रुत्वा गुदसे नराम् ।

[Ñ1 मुख (for मृशन्)]

—D1 2 om 36^{c}–37^{d} D3 om 36^{cd} —^{c}) Ś1 श्रीरामस्य, Ñ2 V2 B2 3,4 D7 G2 M3 यो रामस्य (for राघवस्य) —^{d}) Ś1 अपहर्तुं M3 समभिगंतु (for अधिगन्तु) Ñ1 योमिहर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 पापबुद्ध्या निरीक्ष्य(B1 °क्ष)से —After 36 Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D M3 ins B3 D5 cont after 898* D1–3 ins after 37

902* व्याघ्रव्यालदन्तपुगाणां प्रजानाहर्तुमिच्छसि ।

[D1 पुत्रान् (for प्रजान्) M3 हन्तुमि (for हर्तुमि)]

—Ś1 D1 2 cont

903* सिंह सुप्तं वने दुर्गं मौल्यादोधयसे तदा ।

[D1 om (hapl) from दुर्गं up to 40^{a}. D3 दुर्ग]

—Ñ2 V1 B1,2,4 D7 cont.

904* यो रामस्य प्रियां भार्यां निर्वंसयितुमिच्छसि ।

G 3 53 52
B 3 47 42
L 3 52 0

अजमत्य शिलां कण्ठे समुद्रं तर्तुमिच्छसि ।
सूर्याचन्द्रमसौ चाभौ पाणिभ्यां हर्तुमिच्छसि ।
यो रामस्य प्रियां भार्यां प्रधर्षयितुमिच्छसि ॥ ३७

अग्निं प्रज्वलितं दृष्ट्वा वस्त्रेणाहर्तुमिच्छसि ।
कल्याणवृत्तां रामस्य यो भार्यां हर्तुमिच्छसि ॥ ३८

अयोमुखानां शूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
रामस्य सदृशीं भार्यां योऽधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३९

यदन्तरं सिंहशृगालयोर्वने
यदन्तरं स्यन्दनिकासमुद्रयोः ।
सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदन्तरं
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४०

यदन्तरं काञ्चनसीसलोहयो
र्यदन्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
यदन्तरं हस्तिबिडालयोर्वने
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४१

37 For sequence in V1 M2 cf v l 30 and 36 D1 3 5 om 37^{abcd} G1 om 37^{ab} (for D5 cf v l 35 and for D1 2 G1 36) Ś1 M3 om (M3 hapl) V2 illeg for 37 N1 D3 transp 37^{ab} and 37^{cd} Dg1 T3 repeat 37^{ab} after 37 —^{a}) N2 B1 अवसह्य V2 आसज्य च D2 भवबध्य (for अवसज्य) —^{b}) N2 सागरे N2 V1 B1 3 4 D3 7 सागर (for समुद्र) —After 37^{ab} N1 ins 901* while T3 (second time) ins the line of 39^{cd} —After 37^{ab} N2 B1 3 4 ins

905* रामस्य दयिता भार्यां यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि ।

[D3 धर्षयितुम् (for यस्त्व हर्तुम्)]

—D7 om (hapl) 37^{cd} N2 reads 37^{cdef} after 893* while B3 reads 37^{cde} after 35 —^{c}) N V1 B1 3 4 D5 द्यौ (for चोभौ) —^{d}) N1 B1 3 4 Dm1 D3 8 G2 3 पाणिना (for °भ्या) N N1 B1 3 4 D3 स्प्रष्टुम् (for हर्तुम्) —D3 reads 37^{ef} twice (second time as in N2) after 33 —^{e}) D7 G1 रामस्य दयिता (G1 सदृशीं) भार्यां —^{f}) N2 V1 B1 3 4 वशात्त्व हर्तुमिच्छसि Dg1 T3 G3 अधिगन्तुं त्वमिच्छसि D1 2 अपहर्तुं बलाद् (D2 मिच्छ)सि D3 अपहर्तुमिहेच्छसि D5 7 यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि G1 यस्त्वं धर्षितुमिच्छसि M3 प्रसह्यग्रहीतुमिच्छसि —After 37 N2 reads 895* Dg1 T3 repeat 37^{ab} while D3 reads 895* after 37^{ef} (r) —After 37 Dm1 reads 39^{ab} while D1 3 ins 902*

38 For sequence in N1 M2 3 cf v l 34 and 36 N1 T3 om (hapl) 38 D1 G1 om (hapl) 38^{ab} Ś1 D1 2 read 38^{ab} after 32 N2 B1 3 4 D3 7 transp 38 and 39 D2 reads 38^{ab} after 33 D5 reads 38^{ab} after 39^{ab} —^{a}) N2 V2 B1 3 4 D3 7 दग्धुं T3 स्प्रष्टुं C3 कृत्वा M3 दातुं (for दृष्ट्वा) N2 V2 B1 3 4 D3 7 वस्त्रात् हर्तुम् (for वस्त्रेणाहर्तुम्) Ś1 D1 2 पावकस्य समिद्धस्य शिखां त्वं स्प्रष्टुमिच्छसि —After 38^{ab} M3 ins 901* —T3 repeats 38^{cd} here (cf v l 35) Ś1 om 38^{c}–40 D1 om 38^{c}–40^{a} D4 5 om (hapl) 38^{c}–39 M3 om (hapl) 38^{c}–39^{b} —^{c}) Dt1 D6 T3 यो भार्यां (for रामस्य) —^{d}) V3 D3 1 भार्यां यो (by transp) Dt1 D8 T2 रामस्याहर्तुमिच्छसि —After 38 N1 ins

906* *** ** ** त्वमभिकाङ्क्षसे ।

while N2 B1 3 4 D3 7 ins V3 ins after 39

907* कृष्णसर्पमुदत्कुद्धं श्वसन्तं त्वं महाविषम् ।
स्प्रष्टुमिच्छसि हस्तेन यस्मात्त्वमनुकाङ्क्षसे ।

[(l 1) N2 D3,7 तु B1 om (for त्व) N1 श्वसन्तं तु G (ed) निश्वसन्त (for श्वसन्त त्वं) —(l 2) V1 B1 3 4 अभिकाङ्क्षसि (B4 °से) (for अनुकाङ्क्षसे)]
—After 38 G1 ins 901*

39 For sequence in N1 M2 3 cf v l 34 and 36 Ś1 D1 2 om 39 M3 om 39^{ab} (for all cf v l 38) V3 illeg for 39 41 N2 B1 3 4 D3 transp 38 and 39 Dg1 transp ^{ab} and ^{cd} and repeats 39^{cd} in its proper place Dm1 reads 39^{ab} after 37 —^{a}) Dt1 D6 T2 मध्ये (for अग्र) B1 भक्षितुम् Dg1 पतितुम् (for चरितुम्) N1 अग्रेषु परिक्रमसे —After 39^{ab} D3 reads 38^{ab} —G1 om (hapl) 39^{cd} —^{c}) T3 G2 M2 दयिता (for सदृशीं) —^{d}) Dm1 D5 G3 [5 भिगन्तु (for ऽधि°) N1 योऽधिहर्तुमिह इच्छसि N2 V1 B4 D3 7 यदि त्व नेतुमिच्छसि B1 यदन्यो नेतुमिच्छसि B3 पापबुद्धया निरीक्षसे —After 39 N1 ins

908* *** पुत्रपुत्राया प्रसभाद्धर्तुमिच्छसि ।

while V1 ins 907* after 39

40 Ś1 om 40 D1 om 40^{a} (cf v l 38) V3 illeg for 40 (cf v l 39) —^{b}) ✿ Cr m g स्यन्दिनिका क्षुद्रनदी इ॰ —B1 2 om 40^{cd} Dg1 reads 40^{c} 41^{b} in marg —^{c}) N1 D1 2 सुराष्ट्र N1 सुशुद्ध N2 B1 D3 M3 सुराम G3 सुराग्र्य Cr m g k t as in text (for सुराग्र्य) —D3 4 om (D3 hapl) 40^{d}–41^{b} —^{d}) T1 तथा (for तव) N1 तदन्तरं रावण राघवस्य ते N2 D3 तदन्तरं त रघुनन्दनस्य च B1 Dm1 D1 3 3 T2 G3 1 M तदन्तरं वै तव राघवस्य च (D1 T1 —) D5 तदन्तरं तुभ्यं च राघवस्य च

41 V3 illeg for 41 (cf v l 39) D4 5 om 41^{ab} Dg1 reads 41^{ab} in m (for all cf v l 40) T2 o ...

यदन्तरं वायसवैनतेययोर्-
यदन्तरं मद्गुमयूरयोरपि ।
यदन्तरं सारसगृध्रयोर्वने
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४२

तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावे
रामे स्थिते कार्मुकबाणपाणौ ।
हृतापि तेऽहं न जरां गमिष्ये
वज्रं यथा मक्षिकयावगीर्णम् ॥ ४३

इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा
सुदृष्टमुक्त्वा रजनीचरं तम् ।
गात्रप्रकम्पाद्व्यथिता बभूव
वातोद्धता सा कदलीव तन्वी ॥ ४४

तां वेपमानामुपलक्ष्य सीतां
स रावणो मृत्युसमप्रभावः ।
कुलं बलं नाम च कर्म चात्मनः
समाचचक्षे भयकारणार्थम् ॥ ४५ G 3. 53. 61 B 3. 47. 35 L 3. 52. 42

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

(hapl.) 41. B3 reads 41 in marg. —ᵃ) Ñ1 D2 कृष्ण, Ñ3 V1 B1.2.4 D7 नील (for सील) D3 G1 सीसयोर्द्वयोर् (for सीसलोहयोर्) —ᵇ) V1 यदन्तरं स्फटिकासमुद्रयो (=40ᵈ) —D4 om. (hapl.) 41ᶜ. Ñ1 transp. ᶜ and ᵈ. —ᶜ) D6 तद् (for यद्) V1 विरालयोर्, G1.2 M3.4 वि(M4.2 वि)लाळयोर् (for बिडालयोर्) Ñ3 V1 B1.4 D4.7 भवेत् (for वने) —ᵈ) D4 यद् (for तद्) Dt1 D6 G1 तथा (for तव) Ś1 D1 तदन्तरं वै तव राघवस्य च, Ñ1 तदेतरं रावण राघवस्य च, Ñ3 B2.3.4 D4.7 तदन्तरं स्यात्तव राघवस्य च, V1 तदन्तरं त रघुनन्दनस्य च —After 41, Ñ (Ñ3 after 42ᵇ) ins. D1.3 ins. after 42:

909* यदन्तरं ब्राह्मणशूद्रयोः क्षितौ
यदन्तरं भास्करतारयोर्दिवि ।
यदन्तरं श्येनसुपर्णयो रणे
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ।

[Ñ1 transp. l. 1–2 and 3–4. —(l. 1) D1 क्षत्रियपार् (for शूद्रयोः क्षितौ) —(l. 2) Ñ1 illeg. for भास्कर. —D1 om. l. 3–4. —(l. 3) D1 यन्तरं वै तव रावणस्य तु D3 यदन्तरं सारसगृध्रयोर्वने (=42ᶜ) —(l. 4) Ñ1 D3 तदन्तरं तुभ्य च रावणस्य च.]

42 D4 om. (hapl.) 42. Ñ3 om. (hapl.) 42ᵃᵇ. Ñ1 om. (hapl.) 42ᵃ. —ᵃ) Ś1 D1–3 यदन्तरं काकमयूरयोर्वने, Ñ2 यदन्तरं वह्निणकरीटयो (sic) V1 B1 यदन्तरं वह्निणकाक (B1 °पार)कोर्भवेत्, B3 D4.5 यदन्तरं वह्निमाला(B3 °ना)चयो र्भवेत्, B4 यदन्तरं बहिष्वटारयोर्वने —After 42ᵃ Ñ1 ins. 909*. —ᶜ) Ñ3 तद् (for यद्) Dt1 D6 हंसक (for सारस) Ñ1 कौकयोर् (for गृध्रयोर्) Ñ2 V B1.2.4 D1.6.7 भवेत् (for वने) —V2 illeg. for ᶜ. —ᵈ) Dt1 D6 G1 तथा (for तव) Ñ1 illeg. for चैव च. Ś1 D1 तदन्तरं वै तव राघवस्य च, Ñ3 V1 B1.4 D4.7 तदन्तरं त रघुनन्दनस्य च (B1 तु), B3 तदन्तरं स्याच्चव राघवस्य च, D2.3 तदन्तरं तुभ्य च राघवस्य च —After 42, D1.2 ins. 909*.

43 ᵃ) Ñ1 illeg. up to इ. V1 B3 यस्मिन् (for तस्मिन्) V1 समप्रभावे (for °प्रभावे) —ᵇ) Ś1 D1–3 रण(D3 °णे)स्थिते राक्षस बद्धवैरे(D1 °वैरिणि) —ᵈ) Ś1 D2 वज्रो, B1 Dt1 D2.3 Ct आज्यं Cv r m g k as in text (for वज्रं) ※ Cv: वज्रं रत्नविशेषशकलम्।, Cr m: वज्र रत्नविशेष। अवगीर्णे ग्रस्तं तण्डुलखण्डरूपं मक्षिकया ग्रस्यते। यद्वा वज्रसदृशं वज्रो वा आज्यमिति श्रुतेः।, Cg: वज्र हीरस्य मक्षिकया तण्डुलखण्डभ्रान्त्या ग्रस्त हीरकमित्यर्थः। यथा न जीर्णं भवति। यद्वा मक्षिकया मद्यावगीर्णं भुक्त वज्रमाज्यम्। "वज्रो वा आज्यम्" इति श्रुतेः। यथा न जीर्णं भवतीत्यर्थः। तथा अहं त्वया हृतापि ते जीर्णतां न गमिष्यामि न गमिष्यामि। प्रत्युत तवैव मरणं प्रापयिष्यामीत्यर्थः ※ Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.3.4.7 निगीर्णं(Ś1 °र्णं) Dg1 D4 विगीर्णं D2 निकीर्णं, G1 M2.3 [म]यकीर्णं, Cv [म]वगीर्णं (for [म]वगीर्णम्) —After 43, Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 ins.:

910* शक्या शची वज्रधरस्य हर्तुं
श्रियापि वा श्रीहरिप्रियस्य वह्न ।
स्वाहोरुमा वा जगदीश्वरस्य
नाहं त्वया रावण राघवस्य ।

[(l. 2) B4 स्वाहापि (for श्रियापि) —(l. 4) V1 न हि (for नाहं).]

44 ᵃ) Ś1 Ñ1 इत्येव तद्, B1 इत्यादि B3 इत्यादि (for इतीव तद्) —ᵇ) Ś1 D1 सुदृष्टमुक्त्वा, Ñ1 प्रदुष्टम्, D1 सुरुष्टम् (for सुदृष्टम्) V1 B1 Dm1 D2.4.7 उक्त्वा T2 उक्त्वा, Cg as in text (for उक्त्वा) Ś1 D2.3 रजनीचरस्य, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 °चरेषु, G1 °चरन्द्र, M2 °चरेषु (for रजनीचरं तम्) —ᶜ) Ś1 D1.2 गात्रप्रकम्पं, D2.4 G1 M1.2 °प्रकम्प (for °प्रकम्पाद्) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 प्र(B1 इ)वृद्धा(B2 °व्यथा) सीता व्यथिता बभूव —ᵈ) Ś1 दृष्टिमुक्ता, Ñ1 वातप्रयुक्ता, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 छिन्नेव मुक्ता, V1 दृष्टैव मुक्ता, Dg1 T2 वाताहता सा, D1–3 दृष्ट्वेव (D3 °हत) मुक्ता (for वातोद्धता सा) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–3.5.7 गजेन (for [इ]व तन्वी)

45 ᵃ) Ñ1 भयदार्थ, Ñ2 V2 B1.2.4 D2.3 भामिनीस्य, V1

४६

G 3 54 1 B 3 48 1 L 3 53 0 एवं ब्रुवत्यां सीतायां संरब्धः परुषाक्षरम् ।
ललाटे भ्रुकुटीं कृत्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥ १
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्न्यो वरवर्णिनि ।
रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥ २
यस्य देवाः सगन्धर्वाः पिशाचपतगोरगाः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता मृत्योरिव सदा प्रजाः ॥ ३
येन वैश्रवणो भ्राता वैमात्रः कारणान्तरे ।
द्वन्द्वमासादितः क्रोधाद्रणे विक्रम्य निर्जितः ॥ ४
मद्भयार्तः परित्यज्य स्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ।
कैलासं पर्वतश्रेष्ठमध्यास्ते नरवाहनः ॥ ५
यस्य तत्पुष्पकं नाम विमानं कामगं शुभम् ।
वीर्यादावर्जितं भद्रे येन यामि विहायसम् ॥ ६

अवलोक्य, D1 3 T2 M1 उपलभ्य, D3 उपधार्य (for उपलक्ष्य) —b) Ś1 D1 2 मृत्युरिवोग्रतेजाः (D2 °तेजसा) Ñ1 illeg after °मृत्यु, D3 मृत्युरिवोग्ररूप (for °समप्रभाव) —c) G3 बलं कुल (by transp) K(ed) च स्वं (for चात्मन) Ñ1 * * स्य चैव (illeg) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 तथैव वीर्यं (for च कर्म चात्मन) Ś1 D2 कुल बल वीर्यमथापि चात्मन, D1 3 कुल बल वीर्यमथापि नाम —d) B1 D1 3 स्वम्, T2 M1 तदा (for सम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणभर्त्सने, Ñ1 D3 सीतावाक्य, B3 सीतारावणसंवाद, D1 रावणनिर्भर्त्सन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om Ñ2 D3 5 7 53 V1 52 V2 55 B4 54 Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G1 2 M1 2 47 D1 4 49 D8 46 G1 37, M3 48 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

46

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ś1 Ñ1 D1-3 om 1 —a) B4 इति, G2 तथा (for एवं) Dg1 Dt1 D5 6 T1 2 G M1 Ch ब्रुवन्त्या (for ब्रुवत्यां) —b) D4 7 सक्रुद्धः, G1 सक्रुद्ध, Cg t as in text (for संरब्ध) Dt1 D4 6 T1 M2 Ct परुषं वच, G2 पुरुषाक्षर, M3 परुषाक्षर —c) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 भ्रुकुटिं Ñ2 V B1 3 4 D6 7 बद्ध्वा (for कृत्वा) —d) Dg1 तो (for ह)

2 b) Ś1 Ñ2 V B3 Dg1 Dm1 D6 7 G2 M1 (before corr as in text) Ct सापत्नो, V1 रावणा, Dt1 D6 सापत्न्ये, D8 सपत्नो (for सापत्न्यो) ※ Ct 'सापत्न' इति पाठे मातृसपत्नीपुत्राय प्रसिद्ध इत्यर्थ । भ्रातृत्वस्य च साम्यात् इति वदा पाठ । एतेन दुरुक्तासत्यमुक्तम् ※ Dg1 Dt1 D6 G1 2 M2 वरवर्णिनी

3 D6 om 3 —a) Dg1 च (for स) —b) Ś1 Dm1 D1 2 3 T2 G2 3 M3 पिशाचा पत(Dm1 D8 पन्न)गोरगा, Ñ1 पिशाचोरगदानवा, Ñ2 B1 3 D4 5 सपिशाचा सपन्नगा (B3 [*sup lin* also] सकिंनरा) V पिशाचाश्च सपन्नगा, B4 पिशाचा सपन्नगा (subm) —c) Dt1 D8 सदा, Dm1 D6 मया, Cg as in text (for भयाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भद्र (for भीता) —d) Ś1 सह, Ñ1 यथा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मम, G(ed) सुरात् (for सदा)

4 a) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 5 7 8 T1 G3 M1 2 राजा (for भ्राता) —b) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4 6 T1 2 G M(M3 *inf lin sec m* also as in text) Cv g k द्वैमात्रो (M3 °त्र) Ct as in text (for वैमात्र) ※ Cv द्वैमात्र सापत्न । Cg द्वयोर्मात्रोरपत्यं द्वैमात्र सपत्नीपुत्र इत्यर्थ । Ck द्वैमात्र इति । द्वितीया माता द्विमाता तस्यापत्य द्वैमात्र । मातुरुत्संख्येयुरश्च न भवति । द्विशब्दस्येह सङ्ख्याप्राधान्याविवक्षणात् । Ct वैमात्र प्राग्वत् । 'द्वैमात्र' इति पाठे द्वितीया माता द्विमाता । तदपत्यमित्यर्थे 'मातुरुत्' इत्युत्वाभाव आर्ष । अस्य द्विशब्दस्य द्विपूरणार्थत्वेऽपि सङ्ख्यार्थत्वाभावात्रोत्वमित्यन्ये ※ D4 कारणात्तर —cd) D3 आसाद्य च (for °दित) M1 कोपाद् (for क्रोधाद्) Ñ1 द्वन्द्वयुद्धस्तत्र क्रोधात्, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 क्रुद्धेन द्वन्द्वमासाद्य (for °) Ñ2 ततो, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 मया (for रणे) D4 स चापि विनिपातित (for d) Ś1 D1 2 द्वंद्वमासाद्य युद्धेन बलवान् विनिर्जि(Ś1 मया जि)त, V1 क्रुद्धेन युद्धमासाद्य मयाक्रम्य विनिर्जित

5 a) Ś1 Ñ1 D1 3 मद्भयाच्च, Ñ2 V B1 3 (*sup lin* also) 4 D5 7 म(B1 3 [orig] य)द्भयात्स, Dm1 मद्भयार्त्तं (for मद्भयार्त) —b) D8 ऋद्धिमान् —c) Ś1 कैलास पर्वत श्रेष्ठ

6 a) Ś1 B1 तस्य (for यस्य) V1 यत्, B1 [orig] तद्, M3 स (for तत्) —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 3 7 महत्, V1 मया (for शुभम्) —c) V1 T1 वर्यार्जितं, B1 इव वित्तं, B3 (after corr *sec m* as in text) G2 M1 अरक्षित Dg1 D6 T1 2 M3 उपार्जित, Dm1 D8 आराधितं G1 M2 समपहृतं, Ct as in text (for आवर्जितं) D6 भद्रे Ś1 D1-3 कार्येण विजित(D1 विजितं, D3 विहिते) भद्र —d) L(ed) तन (for येन) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 M1 विहायसा (for °सम्)

मम संजातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
विद्रवन्ति परित्रस्ताः सुराः शक्रपुरोगमाः ॥ ७
यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
तीव्रांशुः शिशिरांशुश्च भयात्संपद्यते रविः ॥ ८
निष्कम्पपत्रास्तरवो नद्यश्च स्तिमितोदकाः ।
भवन्ति यत्र यत्राहं तिष्ठामि च चरामि च ॥ ९
मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम पुरी शुभा ।
संपूर्णा राक्षसैर्घोरैर्यथेन्द्रस्यामरावती ॥ १०
प्राकारेण परिक्षिप्ता पाण्डुरेण विराजिता ।
हेमकक्ष्या पुरी रम्या वैदूर्यमयतोरणा ॥ ११
हस्त्यश्वरथसंबाधा तूर्यनादविनादिता ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः संकुलोद्यानशोभिता ॥ १२
तत्र त्वं वसती सीते राजपुत्रि मया सह ।
न स्मरिष्यसि नारीणां मानुषीणां मनस्विनि ॥ १३ G 3 54.27 B 3 48.13 L 3 53.12

7 G3 missing from रोषस्य up to वि in ᵇ on a damaged fol. —ᵃ) B1 D4 G1.3 M2 मैथिली —ᶜ) Ñ2 D1 विद्रवते, D3 प्रपतंति (for विद्रवन्ति) Ś1 D2.3 प्रपतंति परीभ्रष्टा, Ñ2 विद्रवंति दिश सदा —ᵈ) M3 पुर सदा (for पुरोगमाः) Ś1 Ñ1 D1-3 सर्व(Ñ1 D1 °र्वे)भूता दिशो दश, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 सर्वे(V1 °र्व) लोका दिशो दश —After 7, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 ins

911* मया शक्रोऽपि विक्रम्य सर्वैरावणगर्वित ।
भूत सुरगणै सर्वै समरे निर्जित पुरा ।
पाशहस्तो विपाशस्तु रणे वरुण एव च ।
भग्न प्रयात सहसा मया सीत धृपा पति ।
कालमुद्गरहस्तश्च मृत्युप्रहरणो रणे । [5]
यमो याम्या दिशं नीतो मद्भयाद्विचेष्टत ।
इमे च लोकपाला वै समरेऽस्य सह ।
मानुषापान्नि गच्छन्ति शङ्किता सर्वतो दिश ।

[(l 1) B2 पूर्ण (for -गर्वित)

☞ V2 illeg from the post half of l 2 up to 3 51.4ᵇ —(l 3) V1 च (for तु) Ñ2 D5.7 तु (for च) —(l 4) B4 सीतेत्यपां (for सीते क्षपां) V3 गति (for पति) —(l 5) B2.4 काले (for काल-) —(l 7) V2 व इमे, B1 त इमे, B4 इमे वै (for इमे च) Ñ2 D5.7 समरेऽत्र (for समरेऽस्य) —(l 8) B1.2.4 माम(B4 मया)मे यान्ति (for मानुषापान्नि) B1 सहिता (for शङ्किता)]

8 ᵃ) Ñ2 भद्र (for तत्र) —ᵇ) M3 transp मारुतो and शङ्कित Ñ1 वायुर्वाति विशङ्कित —ᶜ) Ś1 D1.2 दीप्त, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.6.7 तीक्ष्ण (for तीव्र) Ś1 म, Ñ2 V1 B1.2.4 D1-3.5.7 स्व (for च) T1 G1 k. शसृताशुश्च, M3 शिशिरांशुश्च Cg t as in text (for शिशिरांशुश्च) —ᵈ) G3 missing from पद्यत up to निष्कम् in 9ᵃ on a damaged fol D4 सकप्यत (for संपद्यत) D11 D6 दिवि, G1 रव, M1 (after corr suf lin sec m as in text) गति, Cg k. as in text (for रवि)

9 G3 missing up to निष्कम् in 9ᵃ (cf v l 8) —ᵃ) V1 नि कप Ñ1 V1 B1.4 D5.7 पणाश्, T2 -पत्राश् (for -पत्राः) —ᵇ) D3 (अ)स्तिमितोदका —ᶜ) Ñ2 तत्र (for यत्र) V1 B4 M3 यत्र (for तत्र) B1 D1.2.3 G1 M3 transp यत्र and तत्र Dg1 T1 पुत्र भव(T1 °वं)ति यत्राह —ᵈ) Ś1 D1.2 वनवर्तिनि, Ñ2 B1.2 तिष्ठति च, D5.7 च रमामि च (for च चरामि च)

10 ᵃ) D1 (अ) पुरे (sic) G1 (अ)पारे (for पारे) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.3 महापुरी, G2 पुरीमिव (corrupt) (for पुरी शुभा) —ᶜ) B1 सपन्ना (for संपूर्णा) T1 क्रूरैर् (for घोरैर्) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1-3.6.7 इंद्रस्येव, B4 इंद्रस्येव (for यथेन्द्रस्य)

11 Ñ2 om (hapl) from प in ᵃ up to रेण in ᵇ —ᵃ) Ś1 B1.2.4 D1-3.5.7 प्रवृद्धन, Ñ2 सुवर्णेन, V1 समृद्धेन (for परिक्षिप्ता) —ᵇ) B1.2.4 Dg1 D5.7 T2.3 G M पाण्डरेण Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 समावृता, T1 G2 M1.2 °व्रता (for विराजिता) Ñ1 काञ्चनेन समंतत —ᶜ) Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 D11 D1.2.5.7.8 हेमकक्षा, Cg t cite as in text (for °कक्ष्या) Ś1 D1-3 (अ)वरा, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 दृष्टि (for पुरी) —ᵈ) Dg1 D11 Dm1 D4.8 G M वैडूर्य Ś1 Ñ2 B1.2.4 D1-3.5.7 वैडू(Ñ2 B1.2.4 D5 °डू)र्यमणि, V1 वैडूर्यमाल —After 11 G2 ins, while Dm1 D6 G2 K(ed within brackets) ins after 12ᵃᵇ

912* शत(G2 दश)योजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ।

12 ᵃ) Ś1 -सकुला (for -संबाधा) —ᵇ) Ś1 D1-3 नाना तूर्यं (for तूर्यनाद) Ś1 B1.2.4 D5.7 निनादिता (for विनादिता) Ñ1 तूर्यसनादनादिता —After 12ᵃᵇ, Dm1 D6 G2 K(ed within brackets) ins 912* —ᶜᵈ) Dg1 T1 Cg -काल (for -काम) G3 damaged for वृक्षै स D11 D6 भूषिता, Cg as in text (for -शोभिता) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.5.7 उद्यानवन(V1 B1 °र्वत्र, B2.4 °श्रेष्ठ)शोभिता (for ᵈ)

13 ᵃ) D11 D6 वस ह, Cm.g as in text (for वसती) Ś1 D1-3 तत्र सीते वसती त्व(D1 °त्व), Ñ1 अस्यामि त्व तत्र सातं, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 तस्मिन्वसता त्व साते, T2 तत्रैव वस सात त्व ⊕ Cg वसता वसन्ती । अनित्यमागमता सनमिति तुमभाव ⊕ —ᵇ) B1.3 Dg1 Dm1(after corr sec m as in text) D4.8 G1 M3 (after corr pr m as in text) पुत्री (for -पुत्रि) —Ś1 D1 om (hapl)

G 3 51 18 B 3 48 14 L 3 53 18 भुञ्जाना मानुषान्भोगान्दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥ १४
स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ञा दशरथेन यः ।
मन्दवीर्यः सुतो ज्येष्ठस्ततः प्रस्थापितो वनम् ॥ १५
तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
करिष्यसि विशालाक्षि तापसेन तपस्विना ॥ १६
सर्वराक्षसभर्तारं कामात्स्वयमिहागतम् ।
न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १७
प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
चरणेनाभिहत्येव पुरूरवसमुर्वशी ॥ १८
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपम् ॥ १९
कथं वैश्रवणं देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
भ्रातरं व्यपदिश्य त्वमशुभं कर्तुमिच्छसि ॥ २०
अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ २१
अपहृत्य शचीं भार्यां शक्यमिन्द्रस्य जीवितुम् ।
न तु रामस्य भार्यां मामपनीयास्ति जीवितम् ॥ २२

13ᶜ–14ᵇ —ᶜ) D6 सह् (for न) N1 वधूना (for भाविणा) —ᵈ) D7 om (hapl ?) मानुषीणा Dg1 यशस्विनि D1 3 भामिनिदे D4 5 G1 M2 Cg मनस्विनी

14 Ś1 D2 om 14ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵃ) G1 3 M3 वरवर्णिनी —ᶜ) D1 स्मरिष्यति —ᵈ) Ś1 मानुष्यस्य N2 लक्ष्मणस्य (for मानुषस्य)

15 G3 mis ng for 15ᵈ on a damaged fol —ᵇ) Ś1 V V1 B2 3 4 Dt1 D1 3 4–7 Ct राज्ये(D6 °ज्य) दशरथो नृप (Ś1 D1 3 °थेन वै) —ᶜ) Dt1 Dm1 D4 6 T2 G2 M3 ततो T1 स तु T3 तथा (for सुतो) Ś1 D1 3 मद्वीयतर पुत्रो V1 सवनीयबली पुत्रो N2 V1 B1 3 4 D2 7 मद्वीर्ये ततो(B1 तथा) ज्येष्ठ —ᵈ) Ś1 दृष्ट V1 ज्येष्ठ Dg1 पुत्र Dt1 D4 5 T2 3 G2 M2 3 सुत D1 3 दुष्ट (for तत) Dg1 G3 M3 प्रवासितो (for प्रस्थापितो) K(ed) ह्ययम् Cm1 as in text (for वनम्) N2 V1 B1 2 4 D3 पुत्र प्र(B1 4 D7 प्रा)स्थापयद्वन ✱ Cm य मन्दवीर्य तमप्रियमपि पुत्र भरतमन्तवासिप्रेरितत्र राज्ञा स्थापयित्वा राज्य इति शेष ✱

16 ᵃ) Dg1 विसृष्ट Ct as in text (for किं भ्रष्ट) —ᵇ) B1 भ्रात (for गत) —ᶜ) T2 कारुष्यसि Dt1 G1 विशालाक्षी V1 कि करिष्यसि वैदेहि —ᵈ) D7 om (hapl) सेन तप Ś1 D2 3 कृपणेन D1 क्षपणेन (for तापसेन) V1 मनस्विनि B3 तपस्विनि (for तपस्विना)

17 ᵃ) D4 5 T1 2 G1 2 M1 2 यक्ष (for सर्व) —ᵇ) V1 illeg for कामात्स्वयम् N2 D4 7 उपागत (for इहा°) Ś1 Dt1 D1 3 5 रागार्त(Dt1 कामद D1 काम) स्वयमागत —ᵈ) V1 समार्हसि (for त्वम°)

18 ᵃ) D2 प्रत्याख्या हि (for °ख्याय) Ś1 D1 3 G1 च Dm1 D6 G3 तु (for हि) —ᵇ) Dt1 D6 Ct पश्चात्तापं G3 damaged Cm1 K as in text (for परितापं) —ᶜ) Dm1 D6 M3 (अ यहस्य G3 (अ भिहत्यैव Cm g t (अ) भिहत्यैव) as in text) Ś1 D1 3 पद्भ्या(D2 3 मृदा)भि(D6 भि)हायय पुरा V यथा हि हित्वा पुरा(V1 सुधा) V1 B1 4 D4 7 ताडयित्वेव(V1 °इ) पादेन(D4 7 भर्तार) B4(with h atus hypen) ताडयित्वा इव पादेन —After 18 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T G M2 3 ins

913* अश्लाघ्यो न समो रामो मम युद्धे स मानुष ।
तव भाग्येन संप्राप्त भजस्व वरवर्णिनि ।
[(1 2) Dg1 D6 G1 3 M3 वरवर्णिनी]

19 ᵃ) D1 4 5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —ᵇ) Ś1 D1 3 रक्तलि (for संरक्त) —Dg1 reads 19ᶜᵈ partially in marg —ᶜ) Dg1 D6 G3 पुरुष (for परुष) —ᵈ) Ś1 D3 रावण D1 सा तदा (for रहिते) N V1 B1 3 4 D2 7 राक्षसेश्वर G3 damaged for धिप (for °साधिपम्)

20 V1 om 20 —ᵇ) V2 V1 B4 D2 7 -सुर Dg1 Dt1 D6 T1 G1 दुत D1 -लोक (for भूत) T3 हित त्व (for -नमस्कृतम्) —ᶜ) V2 B1 3 4 D2 7 त्व व्यपदिशन् V1 त्व व्यपदिश्य (by transp) (for व्यपदिश्य त्वम्) —ᵈ) Dg1 D1 G1 अर्हसि (for इच्छसि) Ś1 B1 3 4 D1 3 पाप कर्तुम्(D3 °र्तु)इह इच्छसि N2 V1 न त्वाप्य(V1 पाप त्व) कर्तुमर्हसि D2 7 न त्वाथ कर्तुमिच्छसि —After 20 T2 ins

914* नरास्तादृश वदा समुपस्थितोऽसि दुर्मत ।

21 ᵃ) V1 सुव्यक्त (for अवश्य) Ś1 D1 3 तु(D1 त) विनश्यन्ति N2 B1 3 4 D2 7 हि(V1 च) विनश्यन्ति V1 हि नश्यन्ति (for विनशिष्यन्ति) —ᵇ) D4 रावण (for रावण)

22 V1 om 22 —ᵃ) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 अपनीय (for °हृत्य) Dt1 D7 शची (for शचीं) —ᵇ) G1 जीवित (for °तुम्) — B1 2 om (hapl) 22ᶜᵈ —ᶜᵈ) Dt1 D6 हि K(ed) च (for तु) Ś1 D1 3 वै भ मम् Dg1 T3 मां भार्याम् (by transp) (for भार्यां माम्) Ś1 D1 3 अपनीयाप्य(D2 °स्त) D5 3 अपनीयापास्य ✱ Cg अपनीय स्थितस्य भवति इति शेष ✱ Ś1 Dg1 D4 5 T1 जीवितु G3 damaged for तम् (for जीवितम्) Dt1 D6 भार्या स्वल्पित्वा भवद् (for ᶜ) N2 V1 B1 D4 5 न तु मामपनीयाद्य शक्य रामस्य जीवितु(D7 °त)

जीवेच्चिरं वज्रधरस्य हस्ता-
च्छचीं प्रधृष्याप्रतिरूपरूपाम् ।
न मादृशीं राक्षस धर्षयित्वा
पीतामृतस्यापि तवास्ति मोक्षः ॥ २३ G 3 54 27 B 3 48 24 L 3 51 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

---

23 ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 पाप, D11 D14 पश्चात्, G(ed) पश्ची (for हस्तात्) —ᵇ) D5 प्रमथ्य, D3 प्रहृत्य (for प्रधृष्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 शचीं प्रहृ(Ñ2 °कृ)त्यापि निशाचरेण(D1.7 °र) —ᶜ) Ś1 D2 रावण (for राक्षस) Ñ1 धर्मपत्नीं, D4 दर्पयित्वा, T1 दूषयित्वा (for धर्षयित्वा) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 न चैव रामस्य विधाय पापं —After 23ᵃ D2 ins while Ś1 subst for 23ᵈ

915* जीवदि शैकान्तरगोऽप्यमर्त्यं ।
[D2 [ऽ]पि मर्त्यं]

—Thereafter Ś1 cont while Ñ2 V1 B1.3.4 D1-4.6.7 M3 ins after 23

916* जयस्मिन् त्रिपुरा विहाय रौद्रीं
द्विजगणरिपूगणाद्विमथ्य सद्यः ।
यमविषयमितो गमिष्यसि त्वं
द्रुत द्रुत रावणसायकैः प्रदग्धः ।

[(l 1) Ś1 D1.3 अपि B1 इव, B4(after corr as in text) अपि, D3 इति (for इह) V1 विधाय (for विहाय) Ś1 Ñ2 D1.3.6.7 रौद्र, D6 रौद्र, M3 रुषा (for रौद्रीं) —(l 2) Ñ2 विनश्य B1 विहाय (for विमथ्य) Ś1 V1 D1.2 द्विजगण(Ś1 D3 °नृप D1 °नर)रिपु(Ś1 D1.2 दव)गणादि(Ś1 °नर)मथ्य सद्ये, D4 स्वजनजन च विनाश्य पापबुद्धे M3 कुलपद्मपुरुष प्रमथ्य संख्ये —(l 3) D3 मतो (for इतो) M3 त्रिवुधनिभक्त (for यमविषयमितो) —(l 4) B1 D1.7 इव (for द्रुत) D7 om रावण Ś1 D1-4 M3 धृतमद(M3 दन द्रव) रूपान (for द्रुत द्रुत रावण) D3 कुमीके (for प्रदग्धः)]

—ᵈ) Dm1(m also) पिताममृतस्य (for पीतामृतस्य) D3 [प]र (for [स्त]ि) D1 न चापि, D3 T1 तवापि (for तवास्ति) Ñ1 जीवन् न सुरेन्द्रेण कालि यामि, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.4.7 शत्रुणिर(Ñ2 सीता पर, D1.7 रावण पर) जीवितुमत्कोपि ⊛ Cr जन्म मते रावणोऽसि —" सप्तमहाकल्पायुमसद्वदि भूषित । पञ्चरत्नकचयो रावणोऽद्य नभस्व माम्।" इति श्लोक क्वचित्पठ्यते। तमेव व्याचष्टे—सप्तमहाक पदत्रयाद्वन यदोपवदनङ्गिचतुर्दशविद्यारूप, नद्वत्रा। सप्ताइकविभूषितश्च पश्चिरूलाविभूषित । पञ्चरत्नकलाचन पञ्चाशावितरति पञ्च विंशतितत्त्वस्वरूपता । नित्यानित्यवस्तुविवेकयामिति यावत् इति । स कस्याचष्यान्यायभाष्यसिद्ध इति भावः । भामता दृष्टाप्रकृतिरपि । तत्पाठ्यपालोचनया तृतीयपादोक्तज्ञानवत् इदतो कर्मणि प्रवृत्तिरप्यनुचितानभाव ⊛

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1.3 सीताराक्ष्य, Ñ2 रावणमनिवेदन, Ñ2 B1.3.4 D5.7 सीतारावणसंवाद (D1.4 °द), V1 सीताप्रहरणमपवाद, D2 सीतारावणोत्तन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om Ñ2 D4.5.7 54 V1 53 B4 55 D6.1 D11 D13 D14 D5.6 T G M1.2 48, D1.6 50, M3 49 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

४७

G 3.51.1 H 3.49.1 L 3.54.1 सीताया वचनं श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
हस्ते हस्तं समाहृत्य चकार सुमहद्वपुः ॥ १
स मैथिलीं पुनर्वाक्यं बभाषे च ततो भृशम् ।
नोन्मत्तया श्रुतौ मन्ये मम वीर्यपराक्रमौ ॥ २
उद्वहेयं भुजाभ्यां तु मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
आपिबेयं समुद्रं च मृत्युं हन्यां रणे स्थितः ॥ ३
अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्विभिन्द्यां हि महीतलम् ।
कामरूपिणमुन्मत्ते पश्य मां कामदं पतिम् ॥ ४
एवमुक्तवतस्तस्य रावणस्य शिखिप्रभे ।
क्रुद्धस्य हरिपर्यन्ते रक्ते नेत्रे बभूवतुः ॥ ५
सद्यः सौम्यं परित्यज्य भिक्षुरूपं स रावणः ।
स्वं रूपं कालरूपाभं भेजे वैश्रवणानुजः ॥ ६

47

V2 illeg. for Sarga 47 (cf. v.l. 3.46.7). — D2 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ñ2 B4 D5.7 तद्वच, V1 B1.3 T2 तु(V1 च) वच (for वचनं). — b) Ś1 D1.3 महाबल. — c) Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D1 विनिक्षिप्य, Ñ2 D6.7 विनि पी(Ñ2 °प्पी)ड्य, Dg1 °हत्य, Dt1 Ct °हन्य, D2.3 विनिकृष्य(D3 °क्षिप्य), Cr g k as in text (for समाहृत्य). L(ed.) हस्तेन हस्तं निष्पिष्य. — d) D1 स्व, D6 सु, M2 स्र (for सु). — After 1, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 read 8 and 6.

2 B2.3 om. 2ab. B4 reads 2–3 in marg. — a) V1 मैथिलीं च (for स मैथिलीं). — b) Ś1 D1–3 कुपितो भृशं, Dt1 Dm1 D6.8 वाक्यकोविद, M3 [S]थ ततो भृशं. Cv g as in text (for च ततो भृशम्). ※ Cv: ततो भृश(श?)मिति सम्यक् ※ Ñ V1 B4 D5.7 उवाच कुपि(Ñ1 क्रुपि)तो भृशं. — c) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5.7 उन्मत्तेन श्रुत(D2 भृश). Ñ1 ननु त्वया श्रुत, Dg1 T2 न त्वया तु श्रुतौ, D1 उन्मादेन श्रुत, D3 न च एवं श्रुत, T3 M1 °या श्रुत (for नोन्मत्तया श्रुतौ). — d) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 वीर्यं त्वयाद्य(V1 च) (for वीर्यपराक्रमौ).

3 B4 reads 3 in marg. (cf. v.l. 2). — a) Ñ1 तद्वहेय, Ñ2 D5.7 उत्क्रामये, B4 उद्धरेय, D1 उद्वहेह (for उद्वहेयं). Ś1 D1.3 हि(Ś1 च) बाहुभ्यां, Ñ1 D2 क्षितौ(D2 मह्यां) दोर्भ्यां, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 °भ्यां हि (for भुजाभ्यां तु). — b) D3 मेदिनी. Ñ2 असुरे, B1 उद्धरे, T3 मदरे (for अम्बरे). B2 D1 स्थिता, D3 (S)पि च (for स्थित). Ś1 मेदिनीं सागरामपि. Ñ1 D2 पिबेय(D2 कषये) मन्दरं यथा. L(ed.) मेदिनीमम्बरोपरि. — c) Ś1 V1 D2 प्र(V1 प्रा)पिबेय, Ct as in text (for आपि°). M2 समुद्रस्य (for °द्रं च). Ñ2 D5.7 पिबेय च(D7 वा) समुद्रं हि. — d) T1 M2 transp. मृत्युं and हन्यां. D1.7 वशे (for रणे). Ś1 Ñ1 B1 D2.3.7 M2 स्थित(B1 °र) (for स्थित).

4 Ñ1 mostly illeg. for 4ab. — a) B1 अहं (for अर्कं). B4 Dg1 T3 हन्यां, Dt1 D6 तुद्यां (for रुन्ध्यां). Ś1 D2 अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्. — b) Ś1 D1–3 भिन्द्यामपि, Dm1 D8 G2 M1 विनिर्भिद्या, T2.3 M2 निर्भिद्या हि (for विभिन्द्यां हि). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 नि(B4 वि)र्भि(Ñ2 B4 °र्भि)द्यां मेदिनीतल. — c) Ñ1 Dt1 D6 Ct रूपेण (with hiatus). Cm g as in text (for रूपिणम्). Ś1 D1.2 उन्मत्त, G1 उन्मुक्ते (for उन्मत्ते). — d) Ś1 Dt1 D1.3.6 कामरूपिण, V1 Dg1 T2.3 कामग पतिं, D2 कामचारिण. Cm as in text (for कामदं पतिम्).

5 a) Ś1 N1 V1 D1–3.6 उक्त्वा तु वैदेहीं, Ñ2 B1.3.4 D7 उक्ता तु वैदेही (for एवमुक्तवतस्तस्य). — b) T1.2 M2 सूर्यकल्पे, G(ed.) रावणेन (for रावणस्य). Ś1 शिखिप्रभा, Ñ1 वदैव हि, M3 शशि° (for शिखिप्रभे). — cd) Ś1 Ñ1 D1.3 परिपर्यन्तौ(Ś1 °न्त्) D2 रक्त°, D1 हि विपद्यते, T2 इत° (for हरिपर्यन्ते). D1 रक्त (for रक्ते). Ñ2 V1 B1.3.4 D7 ददर्श रक्तपर्यन्ते नेत्रे क्रुद्धस्य रक्षसः. ※ Cm: क्रुद्धस्येति। अस्मिञ्श्लोके पूर्वश्लोकस्थमुन्मत्त इति पदमाकृष्य श्लोको योजनीय। तथा सत्येव योजना। एवमुक्तवतो रावणस्य क्रुद्धस्य उन्मत्त हरिपर्यन्ते हरि पिङ्गलवर्णे पर्यन्तयोरुपान्तयोर्ययोस्ते। शिखिप्रभे अग्निसदृशे नेत्रे बभूवतु ※

6 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 6 after 8. — a) Ś1 D1.3 तत्र, Ñ1 यथा, B1 तत (for सद्य). D2 रूप, Cv t as in text (for सौम्य). — b) Ñ1 Dt1 D6 Ct तीक्ष्ण (for भिक्षु). Ś1 D1–3 स(D3 च) राक्षस, Ñ1 परतप, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 निशाचर, T1 च समत (for स रावण). — V1 om. 6cd. — c) Ś1 Dg1 Dm1 D1.3.4.5.7.8 T2 G M2 स्व, D6 स, Cg as in text (for स्वं). Dm1 D8 सकाशे (for रूपाभं). — d) Ñ1 तत्राय धनदानुज. — After 6, Ñ2 V1 (after 6ab owing to om.) B1.3.4 D5.7 ins.:

917* महाललाटो रक्ताक्षो व्यूढोरस्को महाभुजः ।
सिंहदंष्ट्रो वृषस्कन्धश्चित्राङ्गो दीप्तमूर्धजः ।
कृष्णः सहस्ररोमाङ्गः कृष्णाञ्जनगिरिप्रभः ।
रक्ताम्बरधरो घोरस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
सीतामसितकेशान्ता विप्रनष्टविशेषकाम् ।
रुचिराभरणोपेता प्रत्युवाच निशाचरः ।
यदि मां स्वेन रूपेण भर्तारं न त्वमिच्छसि ।
वशे त्वां हि करिष्यामि स्वयमेवात्मनो बलात् ।
करयष्ट्या च वीर्येण रामस्त्वं गतचेतसम् ।

संरक्तनयनः श्रीमांस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
दशास्यः कार्मुकी बाणी बभूव क्षणदाचरः ॥ ७

स परिव्राजकच्छद्म महाकायो विहाय तत् ।
प्रतिपेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ८

संरक्तनयनः क्रोधाज्जीमूतनिचयप्रभः ।
रक्ताम्बरधरस्तस्थौ स्त्रीरत्नं प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ९

स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
वसनाभरणोपेतां मैथिलीं रावणोऽब्रवीत् ॥ १०

त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
मामाश्रय वरारोहे तवाहं सदृशः पतिः ॥ ११

मां भजस्व चिराय त्वमहं श्लाघ्यस्तव प्रियः ।
नैव चाहं क्वचिद्भद्रे करिष्ये तव विप्रियम् ।
त्यज्यतां मानुषो भावो मयि भावः प्रणीयताम् ॥ १२ G 3.55.17 B 3.49.13 L 3.54.15

[(l. 1) V1 न्यूदवश D7 न्यूक * * (for न्यूत्तरको) —(l. 2) V3 B1 पृथरपत्, B3 नहास्क° (for बृहत्कपत्) B1 विश्वास (for विशाला) —(l. 3) V1 नर. B3 हट (for कृष्ण) V3 प्र (for तं) B3 रोमाव° (for °ष्ठ) V3 B3 सनाम (for भिर्°) —(l. 5) B1 स तान् (for सीतान्) D7 विप्रण्ड (for °नष्ट) —(l. 6) B1 [आ]भरणेन (for °नं) —(l. 7) Ñ3 D7 स्वर (for स्वेन) —(l. 8) N3 V3 B1 स्वा (for त्वां) B3 [अ]व (for हि) —(l. 9) V3 यद (for यं च) V3 दुष्टत, D4.7 त्वङ्ग (for त्वं गत)]
—Thereafter Ñ2 D1.7 cont.

918* स मे नार्हति वैदेहि कलामपि च षोडशीम् ।

7 N1 om. 7–8 —a) Ś1 स (for स) Ñ1 V1 B1.3.4 D1.7 स च संरक्तनयनस् —d) Dt1 D4 भूपग (for -क्षणदा) —After 7ab Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins.

919* क्रोधेन महताविष्टो नीलजीमूतसंनिभः ।

—c) Dt1 D4 दिशाशिभुजो (for कार्मुकी बाणी)

8 Ñ1 om. 8 (cf. v.l. 7). Ñ1 V3 B1.3.4 D1.7 read 8 after 1 —a) V3 B1.3.4 D1.5.7 T1 छद्मा T2 -च्छायं (for -च्छद्म) —b) D4 G1 महाशायो; G3 कृत्न रूपं (for महाकायो) D3 त (sic) (for तत्) —c) Dg1 Dm1 T1.2 G2.3 M3.5 Cv प्रतपद्य (for °पदे) —d) Ñ2 V3 D1.7 राक्षसेश्वर —After 8 Ñ1 V1 B1.3.4 D1.7 read 6.

9 Ś1 om. 9 to Dt1 D4.5 T2 G2.3 M3 om. 9ab —a) V3 क्रोधे, N2 V1 B1.3.4 D1.7 पापे, D1 क्रोधी, M1 क्रुद्धो (for क्रोधात्) —b) D1 -सदृश (for निचय) N V3 B1.3.4 D1.7 का(Ñ1 अ)ञ्जजीमूतनिभत (V D1.7 °संनिभ) —d) B4 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य)

10 Ś1 om. 10 (cf. v.l. 9) —a) Dg1 Dm1 T2 G2.3 M3 सी(Dm1 भी)ताम् (for स ताम्) —b) Ñ1 आ * * * (illeg.) D3 °रोक्ता D4 °रागे, L (ed.) भास्करोल्का (for भास्करस्य) D7 दिव्यरूपा यशस्विनीं ॥ Cg वसाम पेक्ष्य दुर्लक्षणम् । भास्करस्य प्रभामिवत्तत दुष्प्रसह्यमुच्यते । Ct भास्करस्य प्रभामिव यस्या अपि पयन्त श्यामरूपत्वादरुणान्तोऽप्य वर्णित ॥ —c) V1 स सर्वाभरणोपेतो —d) V3 illeg. for मैथिलीं रावणो D4 राक्षसो (for रावणो) Ñ1 V1 B1.3.4 D1.7 रावण प्राह (V1 प्रेक्ष्य) मैथिलीं, D1.3 प्रत्यु(D3 वाक्यु)वाचाथ रावण, M3 रावणो राक्षसमब्रवीत् —After 10 Ñ1 V1 B1.3.4 D1.2 ins.

920* कथ राम च वैदेहि चीरवल्कलवाससम् ।
वाञ्छयाम्या वरारोहे दुर्बुद्धिमनुदर्शस ।

[After l. 1, B3 wrongly reads भव वसिवद्रक प्राध्ने न च विप्रिय —(l. 2) V3 न्न ने (for °ष्ठ) V3 दुर्बुद्धिसुप्नया (for the post. half)]

11 V1 om. 11 —a) V1 अनार (for विख्यातं) —b) D7 न स्या (for यदि) V1 विख्यात यदि वाञ्छसि Dm1 D4 G2.3 भर्तारं त्वं(D4 तु) यदीच्छसि —V1 om. 11c–12b Ñ2 B1.3.4 D1.7 om. 11cd

12 V1 om. 12ab (cf. v.l. 11) Ś1 D1.2 read 12 after 14 —a) Ś1 D2.3 [म च (for त्वम्) D1 चिरायया (sic) (for °य त्वम्) —b) V3 पुम तव V3 B1.3.4 D1.7 यथाश्रय, Dg1 Dt1 D4 Cm1 पतमन्त्र, T1.2 प्रियमन्त्र (for तव प्रिय) Ś1 D1.2 श्लाघ्योऽहं तव भाव्य, D1 (with hiatus) अहं श्लाघ्यमाश्रय —V3 om. 12c–f G1 om. 12cd —c) Ś1 V1 B1.3.4 D2.3.6.7 नैवायास(D2 °स्य) Dm1 D4 नैवाहं तु D1 नैव राज्य (for नैव चाहं) —d) Ś1 करिष्यसे त्वं विना प्रिये, V2 V3 B1.3.4 D1.7 प्राप्स्यसे न च विप्रियं, D1 ह्रियसे त्वं वनप्रियं (sic) D3 नयसे त्वं प्रिय विना, D5 करिष्ये त्वं तथा प्रियं —e) B3 D3.5.7 Cm मानुषं, Cr g k.t as in text (for °षो) D7 प्रीतिं (for भावो) —f) Ś1 D1–3 भावो B1 transp. मयि and भावः Ś1 V2 V3 B3 D1.2.3 विधीयताम्, B2.4 विधी° (for प्रणीयताम्) —After 12 V2 V3 B1.2.4 D1.7 ins.

921* राक्षसपति संयुक्ता न चिरात्तत्त्वमर्हसि ।
अहं तव वश भीरु भविष्यामि न संशय ।
सच सर वत्र गता न त्वां वदयामि विप्रियम् ।
यावद्राज्यस्य निर्वेदस्तत्र वै विश्रामागर ।

[(l. 1) V2 त्वं नु स्या दृष्टुं न (for the post. half) —(l. 2) V3 * ते (for तव) —(l. 4) V3 तत्र विषे मनायत (for the post. half)]

while D1 ins.

922* यदि मां त्वं इह भावेन भजस्व मैथिलसुन्दरि ।
न कुर्वाः प्राप्स्यसे भीरु भो गलत्व रूपस्य बहून् ।

G 3 55 20 B 3 49 13 L 3 54 12 राज्याच्च्युतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥ १३
यः स्त्रिया वचनाद्राज्यं विहाय ससुहृज्जनम् ।
अस्मिन्व्यालानुचरिते वने वसति दुर्मतिः ॥ १४
इत्युक्त्वा मैथिलीं वाक्यं प्रियार्हां प्रियवादिनीम् ।
जग्राह रावणः सीतां बुधः खे रोहिणीमिव ॥ १५
वामेन सीतां पद्माक्षीं मूर्धजेषु करेण सः ।
ऊर्वोस्तु दक्षिणेनैव परिजग्राह पाणिना ॥ १६
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाभुजम् ।
प्राद्रवन्मृत्युसंकाशं भयार्ता वनदेवताः ॥ १७
स च मायामयो दिव्यः खरयुक्तः खरस्वनः ।
प्रत्यदृश्यत हेमाङ्गो रावणस्य महारथः ॥ १८
ततस्तां परुषैर्वाक्यैरभितर्ज्य महास्वनः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं रथमारोपयत्तदा ॥ १९
सा गृहीतातिचुक्रोश रावणेन यशस्विनी ।
रामेति सीता दुःखार्ता रामं दूरगतं वने ॥ २०

13 a) B1 3 4 D2 6 7 राज्यच्युतम् —Ñ1 illeg from सि in a up to राम प in b —D4 om from 13d up to सु in 923* —d) D1 मूले (for मूढे) G1 2 मानिनी

14 D4 om 14 (cf v l 13) —a) Ś1 Ñ Dt1 Dm1 D6 य स्त्रियो, M2 स पितुर्, Cm as in text (for यः स्त्रिया) —b) Ñ2 V2 B4 D5 7 च सुहृज्जन(V1 °द्रुत), D2 °जुण (for ससुहृज्जनम्) —c) D3 तस्मिन्, M1 इति (for अस्मिन्) D2 व्याड, D3 व्याघ्र (for व्याल) —After 14 Ś1 D1 8 read 12

15 D4 om up to अभिगम्य सु in 923* (cf v l 13) —b) Ñ1 प्रिय त्वप्रिय Ñ2 D1 7 राक्षस प्रिय, D2 मत्प्रिय प्रिय M3 प्रियाभा प्रिय (for प्रियार्हां प्रिय) G(ed) दुष्टा मा काममोहित —After 15ab Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

923* अभिगम्य सुदुष्टा मा राक्षस काममोहित ।

[Dg1 G1 V2 3 स (for सु) Dm1 D8 G3 रावण (for राक्षस)]

—Ś1 om 15cd —d) Ñ1 D4 M1 ग्रह खे, Ñ2 V1 B1 D2 खे बुधो (by transp) B3 4 खेचरो, D1 क्रोड खे, D7 खे ग्रहो (for बुध खे) —After 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

924* स मुवाच तत कोपात् क्रुद्धा साधुपरिप्लुता ।
इहस्व तेजसा पाप राघवस्य महात्मन ।
मातुलस्त्यक्ष्यसि प्राणान्युद्धे राक्षसाधम ।
एवमुक्तस्य वैदेह्या रावणस्य दुरात्मन ।
भृश जीमूतवर्णानि वदनानि चकाशिरे ।
अग्निज्वालाप्रसंकाशैर्भ्रूजिह्वे सुविभीषणे ।
वैदेहीं रावण क्रुद्धो निर्दहन्निव राक्षस ।

[(l 1) B1 4 transp सीता and क्रुद्धा —(l 3) B1 3 मग्गस्य (for सन्नुगस) —(l 4) V1 उक्तस्तु (for °स्य) —(l 6) Ñ2 V1 नेत्रैर् (for भ्रूभिर्) V1 * पैर् (for नेत्रैर्) V1 सुविभूषणे,]

16 a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सव्येन (for वामेन) Ñ1 [अ]सित (for सीता) —b) D1 मूर्धजेन Ñ1 च (for स) —c) Ñ1 [ऊ]रू, Ñ2 V1 B1 3 4 [ए]वाम्, D5 7 [ए]वाम् (for [ए]व) —d) T2 प्रतिजग्राह (for परि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भग्नहीत्पाणिना भुजा —After 16 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

925* सा गृहीता विचुक्रोश राक्षसेन बलीयसा ।
हार्यपुत्र न मा पासि वीर हा लक्ष्मणेति च ।

[(l 1) For the prior half cf 20ab —(l 2) V1 B3 आर्यपुत्र (for हार्य°) and पश्य (for पासि) V1 वो (for हा)]

17 a) Ś1 Dm1 D1 3 8 G2 गिरिसंकाश, Ñ1 B1 मृत्युसंकाश (for गिरिशृङ्गाभ) —b) B4 महा (for तीक्ष्ण) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1-3 6 7 T3 G1 महाबल —c) Ś1 D1-3 जातसंत्रासा, Ñ1 सहसा सर्वा, T1 गिरि° (for मृत्युसंकाश) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्यद्रु(Ñ2 प्राद्रु)वन् सुसंत्रस्ता(V1 °त्राता) —After 17 V1 B1 3 4 D5 7 read 21 while Ñ2 reads 21ab

18 B1 3 4 read 18ab after 928* —a) Ś1 B1 D1 3 तु (for च) T3 शुक्ल (for दिव्य) —b) D1 om second खर Ñ1 हययुक्तो महारथ —c) M3 हेमाभो (for °ङ्गो) —d) Ñ1 महास्वन (for °रथ)

19 a) Ś1 तत् (for स्ता) D6 (before corr as in text after corr sec m) पुरुषैर् (for परुषैर्) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 अभि(B3 °ति)गर्ज्य, Dg1 D4 T2 अभित (T3 °त)र्ज्य, Dm1 D8 G3 वर्जयित्वा Cm K(ed) भर्त्सयन्स (for अभितर्ज्य) Ñ1 महाबल, Dg1 °मना, G(ed) °स्वर (for महास्वन) Ś1 D1-3 अभिगर्ज्यद्दारस्व —After 19ab, Ñ2 reads 927* and 928* —c) M1 [आ]रोप्य, Dm1 D4 8 G M [उ]त्क्षिप्य (for [आ]दाय) —d) Ñ1 Dm1 D4 8 T1 आरोहयत्, Cm as in text (for आरोपयत्) —After 19 Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

926* अर्धराज्येऽर्धदिवसे अर्धचन्द्रेऽर्धभास्करे ।
रक्षो जग्राह वैदेहीं ग्रहो नक्षत्रतीमिव ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves B1 भास्करेऽत्यकीर्ते B3 (with hiatus) अर्धपद्मार्धभास्करे (for the post half)]

20 a) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4 T2 G M वि, Ñ2 V1 B1 3 4

तामकामां स कामार्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
विवेष्टमानामादाय उत्पपाताथ रावणः ॥ २१
ततः सा राक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ।
भृशं चुक्रोश मत्तेव भ्रान्तचित्ता यथातुरा ॥ २२
हा लक्ष्मण महाबाहो गुरुचित्तप्रसादक ।
ह्रियमाणां न जानीषे रक्षसा कामरूपिणा ॥ २३
जीवितं सुखमर्थांश्च धर्महेतोः परित्यजन् ।
ह्रियमाणामधर्मेण मां राघव न पश्यसि ॥ २४
ननु नामाविनीतानां विनेतासि परंतप ।
कथमेवंविधं पापं न त्वं शाधि हि रावणम् ॥ २५
ननु सद्योऽविनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
कालोऽप्यङ्गीभवत्यत्र सस्यानामिव पक्तये ॥ २६ G 3.55.0 B 3.49.27 L 3.54.10

D1 7 ग्र, Dt1 नु, D6 नि (for [श्र]ति). —^{b}) Ñ1 V1 B1.2.4 D4 राक्षसेन, D5 रावणस्य (for रावणेन) Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dg.6 7 G1 मनस्विनी, D1 3 उप° (for यशस्विनी) —^{c}) Ñ1 V1 B1 3 4 D1 7 हा(B3 श्रा)पपुत्रवि दुःखार्ता —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पति, D2 रामो, D6 °मे (for राम) V1 वन (for वने) Ñ V1 B4 Dt1 D2.6 G1 दूर गत, G(ed) दूरचर Ś1 दूरे वन गत, D1 दूरतो वने, D3 दूरगते वन

21 V1 B1 3 4 D1 7 read 21 after 17 Ñ2 reads 21^{cd} after 17 —^{a}) Ñ2 B1.3.4 D1 7 G2 3 M2 रामकामा, V1 कामकाता (for तामकामा) Ś1 स तु स्वार्ता, Dg1 च का°, D1-3 सुदुःखार्ता (for स कामार्ता) —^{b}) D4 T2 G1 M -सुताम् (for वधूम्) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 G2 Ct विचेष्टमानाम्, Cg as in text (for विवे°). Ñ1 विचेष्टमाना रुदती प्रगृह्य बलात्कृता —For 21^{cd}, Ś1 Ñ2 (reads after 19^{ab}) V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

927* चेष्टमाना परिष्वज्य उत्पपात ततो नभ ।

[Note hiatus between the two halves Ś1 चेष्टमाना G(ed) परिवृत्य (for °ष्वज्य) Ś1 D2 3 राक्षसेन्द्र(D2 °पा)स्त रावण, D1 रावणश्चोत्पपात ह (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 cont.

928* गृहीत्वा तु बाहुभ्यामुत्पपात महाबल ।
गरुड ऋषिप्रमादाय पन्नगेन्द्रवधूमिव ।

—After 928*, B1 3 4 read 18^{cd}

22 ^{b}) B1 3 4 ध्रियमाणा (for ह्रिय°) D1 विहायसि, D5 7 वसी°, T2 विहायस (for विहायसा) —^{cd}) V1 सा स्वेष्ट्रमिव होवाच (sic) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 T2 मत्तेव सा प्रोवाच (for °) Ñ2 D1 7 च कातरा, V1 B1 3 4 [इ]व च्या° (for यथातुरा) Ś1 D1-3 सद्यं सदभ्योवाच विहायसि (D2 °न) चातुरा ‡ Ct मत्तवासिद्व सवशदुन्मत्तव । तथा भ्रान्त चित्तातुरा शोकातुरा यथा क्रोशति तथा चुक्रोश । अ तत्वव्याम्या सचेतसा नाभ्यत्र सूचितम् ‡

23 ^{a}) D1 हा लक्ष्मण हा महाभाग (hypm) —^{b}) V1 प्रदायक, Dg1 Dt1 D2 °दक (for प्रसादक) —^{c}) Ś1 D1 3 जानासि (for जानीषे) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 पापकर्मणा, Ñ2 V1 B4 D2 मां दुरात्मना, Dg1 D4 T G1 M Cg नाम (Dg1 °ह)रूपिणा G3 काल° (for कामरूपिणा) B1 D2.5 राक्षसेन दुरात्मना (D2 विहायसा)

24 V1 om 24 Ñ2 B1 3 D2.7 om 24^{ab} —^{a}) D1 जीवितु (sic) Ś1 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T2 G1 2 अर्थं, Cg as in text (for अर्थान्) —^{b}) Dg1 T2 मम (for धर्म) D1-3 परित्यजन् (for °जन्) —Ñ2 B1.3 4 D2.7 transp 24^{cd} and 25^{ab} —^{c}) B1 3 ध्रियमाणाम् (for ह्रिय°) Ñ2 B1 3 4 D1 7 अनाथा मा (for अधर्मेण) —^{d}) Ñ1 मा पश्यति + राघव , Ñ2 B1.3 4 D1 7 राक्षसेन न पश्यसि, Dg1 T2 मा न पश्यसि राघव, D1-3 G2 न मा(D1 °मो) राघव पश्यसि —After 24, Ñ2 B1 3 4 D1.7 ins.

929* राक्षसमविनीतानां विनेतासि परंतप ।

[B1 (marg also) कुरुष्व शासनं (for the post half)]

25 Ñ2 B1.3.4 D1 7 transp, 24^{cd} and 25^{ab} —^{a}) D2.6 न तु Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D3 5 7 राम, D2 मान (for नाम) Ś1 D1 [अ]विनीतस्य(D1 मा) (for °नीताना) —^{b}) Ñ1 रघु (for [अ]सि) —After 25^{ab} Ñ2 B1 3 4 D1 7 ins

930* धर्मशील महाबाहो सत्यव्रत महायशः ।

—^{c}) Ś1 D2 चैवंविध (for एवंविध) Ñ1 तत्त्वम् (for पाप) —^{d}) Ñ1 त्वत्तु , D1 त्व न (by transp) (for न त्व) Ñ1 शास्यसे, V1 B1 3 Cg शास्ति च, V1 B4 G3 शास्सी(G2 °षी) हि, D4 T1 G1 M1 शासि हि D1 7 पश्यसि Ct as in text (for शाधि हि) Ś1 D2 3 नानुशास्यसि राक्षस D1 नानुशास्यद राक्षस

26 ^{a}) V1 B1 D2 6 T1 3 G M1 3 Cr ननु Cg as in text (for ननु) Ś1 सत्ये (for सद्यो) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 D1 3 M2 (ऽ पनीतस्य (for ऽविनी°) Ñ2 समत्यपापनिरतस्य, B1 तत्रवधमापनीतस्य, D1 7 न कथ पापचित्तस्य —^{b}) M2 कर्मणा (for °ण) —Ñ2 V1 B1 3 D1 7 om 26^{c}–31^{b} —^{c}) Dg1 T1.3 ग्रामी , D2 (ऽ ग्रामी (for ऽप्यङ्गी) Dg1 T2 G2 M3 भवत्यत्र, G1 °त्यस्य (for भवत्यत्र) Ś1 कालेन सस्य दृश्यते, V1 कालेऽपना गतस्यैव B4 कालात्पापो भवत्यत्र, D1 2 काल सद्यो भवत्य(D1 °च्य)त्र —^{d}) Ś1 D1 3 पक्तय (D1 °य) (for पक्तये) B1 सस्यानामिव सक्षये. —After 26, B1 ins.

931* विमना मुमुदाता तु राक्षस पुनरमर्षत् ।

C 3 55 0 B 3 49 28 L 3 51 27 स कर्म कृतवानेतत्कालोपहतचेतनः ।
जीवितान्तकरं घोरं रामाद्व्यसनमाप्नुहि ॥ २७
हन्तेदानीं सकामा तु कैकेयी बान्धवैः सह ।
ह्रियेयं धर्मकामस्य धर्मपत्नी यशस्विनः ॥ २८
आमन्त्रये जनस्थानं कर्णिकारांश्च पुष्पितान् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ २९
माल्यवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३०
हंससारससंघुष्टां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३१
दैवतानि च यान्यस्मिन्वने विविधपादपे ।
नमस्करोम्यहं तेभ्यो भर्तुः शंसत मां हृताम् ॥ ३२
यानि कानिचिदप्यत्र सत्त्वानि निवसन्त्युत ।
सर्वाणि शरणं यामि मृगपक्षिगणानपि ॥ ३३
ह्रियमाणां प्रियां भर्तुः प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
विवशापहृता सीता रावणेनेति शंसत ॥ ३४

---

27 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 27^{ab} (for all except B1 cf v l 26) Ñ1 om 27 —^{a}) Dt1 Dm1 D8 स्व, D2 वि (for स) Ś1 D2.3 एष (for एतत्) —^{c}) Ñ2 D6 जीवितात (for °न्त) D1 रामाद् (for घोर) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 फल तुल (for करं घोर) —^{d}) D2.3 माप्स्यसि (for आप्नुहि) Ś1 रामाद्य मनसाप्स्यसि Ñ2 V1 B1.3 D5.7 रावण समवाप्स्यसि, B4 रावण स्वमवाप्स्यसि, D1 व्यसन समवाप्स्यति

28 ^{a}) Ñ1 तु तदानीं (for हन्तेदानीं) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D1.3.5.7 T1 Ck [अ]स्तु, Ñ1 तव (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 transp बान्धवैः and सह —^{c}) Ś1 ह्रियेव, Ñ B1.4 D2.3 M1 ह्रियेह (D8 °*) V1 हरेय, D7 ह्रितेह (sic) K(ed) ह्रिये यद् (for ह्रियेय) G3 नित्यस्य (for कामस्य) ❀ Cr k ह्रियेयमिति यत तत्र सका मास्थिपति योजना ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 चिराय वै (V1 B4 यत्, B1.3 तत्) G3 M1 यशस्विनी (for °स्विन) Ñ1 पत्नी रामस्य धामत —After 28 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

932* भवत्वद्य प्रहृष्टा सा कैकयी दुष्टचारिणी ।
यया प्रस्थापितो रामः सभार्यो निर्जनं वनम् ।

[(l 1) V1 भवेत्न (for भवत्वद्य) B3 पहृष्टा (for °हृष्टा) V1 वा (for सा) —(l 2) V1 मया D5 यथा (for यया) Ñ2 D5.7 विजन (for निर्जन)]

29 ^{a}) Dg1 D4.8 S Cg स्थाने (for -स्थान) —^{b}) Ñ1 B1 वने (B1 वने) वृक्षाद् (for कर्णिकारांश्च) Ñ2 D1.3.5.7 T2 G3 तु, G1.2 M तु (for च) —^{c}) D8 प्रसस्व, T3 शास स्व (for °ध्वं) V1 स स्व रामाय शास स्व (sic) ❀ Ck हरतीति शंसध्वमिति योजना । अत्र माल्यवन्तमित्यादि श्लोकद्वयं प्रक्षिपन्ति । न तत्प्राचीनपाठेऽस्ति ❀

30 Ś1 V1 D1 T1 om (hapl) 30–31 Dt1 D1.3.4 G2 om (hapl) 30 —^{a}) Ñ2 *वत (illeg), Ñ2 B1.3.4 D5.7 दक्ष°, D1 टेकावर्त (for माल्यवन्त) —Ñ1 om 30^{cd} —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D5.7 शसेथा, Dm1 D8 शंसस्व, G1.2 M शंस स्व (for शंसध्वं) —After 30 Ñ2 B1.3.4 D1 (after 32) 5.7 ins

933* कुसुमगन्धाश्च वन्देऽहं वनराजीः सुपुष्पिताः ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ।

[(l 1) G(ed) सुख (for सुख) Ñ2 D5.7 आमन्त्रये सुगन्धाश्च B4 कुमारीश्चाप्यवन्देह (for the prior half) —(l 2) D1 शम त्व (for शंसध्व)]

31 Ś1 V1 D1 T1 om 31 (cf v l 30) —D1 transp 31 and 32 —^{a}) Ñ1 illeg Dg1 T3 -संयुक्ता (for संघुष्टां) B3 (marg also as in text) हंसकारण्डवाकीर्णां G3 माल्यवन्तं शिखरिणं (= 30^{a}) ❀ Cg हंससारससंघुष्टामिति पाठे संघुष्टा हंसा सारसाश्च यस्या सा हंससारससंघुष्टा । कर्तरि क्तः । हंसकारण्डवाकीर्णामिति शुद्धः पाठः ❀ —^{c}) Ñ2 Dg1 D1.6 T2 G1.2 M शंस स्व, Dt1 Dm1 D8 शंसस्व, D1 वै शंस (for शंसध्वं).

32 D1 transp 31 and 32 —^{a}) Ñ2 D5.7 [आ]सन्, B4 [अ]त्र (for [अ]स्मिन्) —^{b}) B4 वसति (sic) (for विविध) —N1 transp 32^{cd} and 33^{ab} —^{d}) B4 भर्त्रे (for भर्तुः) Ñ2 D5.7 शंसतु, B4 शंसथ (for शंसत) D2.6 मा (for मां) —After 32 D1 ins 933*

33 B4 om 33^{ab} N1 transp 32^{cd} and 33^{ab} —^{ab}) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1–3.5.7 अत्यरिमिन्, B3 अन्यानि (for अप्यत्र) Ñ1 अन्ये ये केपि वाध्यत्र (for ^{a}) Ś1 D1.3 निवसति हि Dt1 D3.6 T2 M3 विविधानि च (for निवसन्त्युत) N V1 B1.3 D5.7 निवसति महावने —^{c}) N1 सर्वेषां (for सर्वाणि) M3 यावन् (for यामि) —^{d}) Dg1 Dt1 D1.4 T2 गणानि (for गणान्) N1 नृपीन्, Dt1 D4 वै (for अपि) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सत्त्वानि विविधान्यह —After 33 Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

934* यावन्पक्षिगण कश्चिद्दृश्चिकश्च महाबला ।
तिष्ठन्तीह महारण्ये तानहं शरणं गता ।
असांनिध्यात्तु रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
रावणनापकृष्टास्मि रामायेच्छामि शंसितुम् ।

[(l 3) V1 B4 च (for तु) B1.3 लक्ष्मणेन (for °णस्य) —(l 4) Ñ2 V1 B3.4 [अ]प (Ñ1 °प)हृता B1 [अ]प° (for [अ]पकृष्टा) B4 राम न (for रामाय)]

34 ^{a}) Ś1 D1–3 भार्या (for भर्तुः) Ñ1 सीता रामस्य

विदित्वा मां महाबाहुरमुत्रापि महाबलः ।
आनेष्यति पराक्रम्य वैवस्वतहृतामपि ॥ ३५

रामाय तु यथातत्त्वं जटायो हरणं मम ।
लक्ष्मणाय च तत्सर्वमाख्यातव्यमशेषतः ॥ ३६

G. 3. 55. 0
B. 3. 60. 40
L. 3. 54. 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

भार्यां —ᵃ) Dt1 D6 ते हृता, D1 विहृता, T2 (म)पि हृता (for (म)पहृता) Ś1 D1.4 विवशा मां पत्नी (D1 हृता) सीता, Ñ2 विवशा ह्रियते सा तु —ᵈ) Ś1 D3 शसय, D5 शम ता (for शसत) D1 रावणेन विशमय —For 34ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

935* विवशा रक्षसानेन शसध्व राघवाय माम् ।

[B3 विरमा (for विवशां)]

35 ᵃ) Ś1 (ब)पि, Ñ1 स, Dt1 D3.4 मु, Cg1 as in text (for मा) B1 transp विदित्वा and मा —ᵇ) Ñ1 रामोऽन्वेव, Ñ2 V1 B4 D5.7 सा (V1 प्र) हंतेति, B1 हंतेति सः B3 कृतामिति (sic), D1 आर्यपुत्रो, D2 अमुत्रेति (for अमुत्रापि) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D2.5.7 महायशा (B4 °शस). —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D1-3.4.7 आनयिष्यति विक्रम्य —ᵈ) Ś1 D1-3 -मृहाद्, Ñ1 मताम् (for हृताम्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यमस्य विषया (Ñ2 D5.7 सदना) दपि —After 35, B1.4 ins

936* कथयत तव वर विपाद तूर्णं
हरणमिदं मम हन्त रावणेन ।
यदुदितमसमञ्जस मया ते
फलमिदमस्य मयाद्युनैव लब्धम् ।

[(l. 1) B1 कथय्त तवर विवाद (sic) —(l. 2) B1 om हन्त],

while Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.6 S ins

937* सा तथा करुणा वाचो विलपन्ती सुदुःखिता ।
वनस्पतिगतं गृध्र ददृशायतलोचना ।
सा तमुद्वीक्ष्य सुश्रोणी रावणस्य वशं गता ।
समाक्रन्दद्भयपरा दुःखोपहतया गिरा ।
जटायो पश्य मामार्य ह्रियमाणामनाथवत् ।
अनेन राक्षसेन्द्रेण करुणं पापकर्मणा ।
नैष वारयितुं शक्यस्त्वया क्रूरो निशाचरः ।
सत्त्ववाञ्जितकाशी च सायुधश्चैव दुर्मतिः ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 D6 T2.3 तदा (for तथा) Dg1 वाता (for वाचो) —(l. 3) D6 वद्धिक्ष्य (for उद्वीक्ष्य) Dm1 D1 वशानुगा —(l. 4) Dg1 T3 भयारता (T3 °त्रान) T1 °गता (for भयपरा) Dg1 Dm1 T1 G M1.2 (after corr see as above) दुःखो (Dg1 G2 दुःखे, T1 भये) ऽहतया, D6 T1 M3 दुःखोप°, Cv दुःखावहतया, Cg as above (for दुःखोपहतया) —(l. 5) Dt1 (मा)ह्रियमाणाम् (for ह्रिय°). —(l. 6) T2 G3 करुणा —(l. 7) Dm1 D1 नैव (for नैष) M3 damaged for वारयितुं Dg1 D4 T G1 M1.2 युष्मं (D4 °व) (for शक्यस्त्वया) Ct युष्माभिः पाठे तव त्वदार्या वाचं (?) तद् — Dm1 D1 G2 युद्धे (for क्रूरो)]

36 Ñ V2 B1.3.4 D5.7 om 36 —ᵃ) Ś1 D1-3 हन (D3 °द) मम, Dg1 T1 राघवाय (for रामाय तु) Dm1 तथा तत्त्व —ᵇ) D2 जटायुः (for °यो). Ś1 D1.3 स्वयं, D2 तथा (for मम) —ᶜ) Dt1 तु (for च) Ś1 D1-3 रामलक्ष्मणयोः क्षिप्रम् —ᵈ) M3 त्रिदोषतः —After 36, Ś1 D1-3 ins.

938* रावणो नाम दुर्बुद्धी राक्षसो धनदानुज ।
सीतां हरति दुष्टात्मा वन मतिविपर्ययात् ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 सीताहरणपलाप, Ñ1 V1 B1.3.4 D5.4.7 सीताहरणं, D3 सीतापलापे सीताप्रलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om, Ñ2 D5.7 55, V1 54, B4 56, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S 49, D1 92, D4 50, D5 99 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४८

G 3 56 2
D 3 50 1
L 3 55 0

तं शब्दमवसुप्तस्तु जटायुरथ शुश्रुवे ।
निरैक्षद्रावणं क्षिप्रं वैदेहीं च ददर्श सः ॥ १
ततः पर्वतकूटाभस्तीक्ष्णतुण्डः खगोत्तमः ।
वनस्पतिगतः श्रीमान्व्याजहार शुभां गिरम् ॥ २
दशग्रीव स्थितो धर्मे पुराणे सत्यसंश्रयः ।
जटायुर्नाम नाम्नाहं गृध्रराजो महाबलः ॥ ३
राजा सर्वस्य लोकस्य महेन्द्रवरुणोपमः ।
लोकानां च हिते युक्तो रामो दशरथात्मजः ॥ ४
तस्यैषा लोकनाथस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा यां त्वं हर्तुमिहेच्छसि ॥ ५
कथं राजा स्थितो धर्मे परदारान्परामृशेत् ।
रक्षणीया विशेषेण राजदारा महाबल ।
निवर्तय मतिं नीचां परदाराभिमर्शनात् ॥ ६

48

V3 illeg for Sarga 48 (cf v l 3 46 7) D4 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम

1 Ś1 Ñ1 D1-3 om 1 —a) Ñ2 तद् (for तं) D1 अपि; M2 3 अथ, Cr g k t as in text (for अव) —b) T1 M1 अपि, G3 इति (for अथ) Dg1 T3 शुश्रुवान्, Cg t as in text (for शुश्रुवे) —c) Dg1 D4 T3 Cg निरीक्ष्य (for निरैक्षद्) M1 राक्षस (for रावण) Dg1 दीप्त (for क्षिप्र) —d) Dm1 D5 G3 यशस्विनीं Cg as in text (for ददर्श स) —For 1 Ñ2 V3 B1 3 4 D6 7 subst

939* अथ रम्ये गिरिप्रस्थे कानने विविधाश्रये ।
पक्षिराजो महातेजा महाबलपराक्रम ।
प्रसुप्त पृष्ठत कृत्वा दीप्यमान दिवाकरम् ।
त शब्द शुश्रुवे चैव स्वप्ने वाक्यमिवाहृतम् ।
तेन वाक्येन पक्षीन्द्र प्रविष्टेन श्रुते पथम् ।
वज्रस्येव निपातेन ताडितो हृदये भृशम् ।
प्रतिबुद्धस्तु वेगेन स्नेहाद्दशरथस्य च ।
रथशब्दं स शुश्राव मेघगर्जितनिःस्वनम् ।
स निरीक्ष्य दिश सर्वा जटायु प्रसभो नभ ।
अपश्यद्रावण सोऽथ क्रन्दन्तीं तां च जानकीम् ।

[(l 1) B1 4 [आ]श्रमे (for [आ]श्रये) —(l 4) V1 शब्द च (for त शब्द) Ñ2 [आ],क्रा, V1 B1 (sup lin also) [उ]दित (for [आ]हृत) —(l 5) Ñ2 D6 7 शब्देन (for वाक्येन) V3 B4 पक्षी तु (for पक्षीन्द्र) B4 पथा —(l 7) B1 3 च (for तु), V1 तु (for च) —(l 8) Ñ2 प (for स) B1 4 -गम्भीर (for -गर्जित) Ñ2 V1 D7 निस्वन —(l 10) B1 तत्र (for सोऽथ) D6 जनकात्मजां (for तां च जानकीम्)]

2 G(ed) om from 2a up to l 1 of 940* —a) Dg1 Dm1 D1 T3 G3 M1 सकाशस् (for -कूटाभस्) —b) D1 -मुख, D3 7 दृढ, D4 शृंग (for -तुण्ड) Ñ1 illeg Dm1 D1 G1 3 खगेश्वर (for खगोत्तम) —After 2ab Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

940* अपश्यद्रावण तत्र हरन्त जनकात्मजाम् ।
ह्रियमाणा तु ता दृष्ट्वा सुषामथ स पक्षिराट् ।
क्रोधेन महताविष्टो वेगेनोत्पतितो नभ ।
समुत्पत्य च पक्षी तु स बली तस्य रक्षस ।
रथमार्गमवष्टभ्य स्थित क्रोधादिव ज्वलन् ।
स रुद्ध्वा रथमार्गं तु पक्षवानिव पर्वत ।

[G(ed) om l 1 —(l 1) B3 सोऽथ (for तत्र) B1 ता च जानकीं (for जनकात्मजाम्) —(l 3) V1 क्रोधेन (for वेगेन) —(l 4) V1 च (for तु) —(l 6) Ñ2 B3 D6 7 सरुध्य (for स रुद्ध्वा) B1 पक्षिराडिव (for पक्षवानिव)]

—c) Ś1 D3 वन प्रति (for वनस्पति) —d) V3 आजुहाव (for व्याजहार) V1 B1(m also) प्रिया गिर) शुभा गिर

3 M1 transp ab and cd —a) D3 [आ]स्थितो (for स्थितो) D3 धर्मे (for धर्मे) —b) D1 पुराणा (for पुराणे) Ś1 सत्तव, Ñ1 सस्थित, B1 3 Dt1 D1-3 4 G2 Ck t -संश्रव, B4 -श्रये, M3 -सागर, Cr m g as in text (for संश्रय) —After 3ab Dt1 D1 ins

941* भ्रातस्त्व निन्दित कर्म कर्तुं नार्हसि साम्प्रतम् ।

—d) M3 महाबल

4 After 4ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

942* त्व च राक्षसवशस्य प्रवर सुमहाबल ।
पितृपाश्च त्वया राजन्बहुशो निर्जिता रणे ।
मम वृद्धस्य पौलस्त्य बलहीनस्य पक्षिण ।
विक्रम द्रक्ष्यसे युद्धे जीवश्चैव न यास्यसि ।

[(l 1) Ñ2 स (for च) —(l 3) V1 गृध्रस्य (for वृद्धस्य)]

—After 4 D3 reads 23ab

5 a) D3 तस्यैव (for °षा) —Dg1 reads 5d in marg —d) M3 त्व ता (for या त्व) Dg1 सहर्तुम् (for हर्तुमिह) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 [उ]द्यत (for [इ]च्छसि)

6 a) T3 तथा (for कथ) Ś1 स्थिते (for स्थितो) —b) Ñ2 D6 7 प्रधर्षयेत्, D3 परामृशन् (for °मृशेत्)

न तत्समाचरेद्धीरो यत्परोऽस्य विगर्हयेत् ।
यथात्मनस्तथान्येषां दारा रक्ष्या विमर्शनात् ॥ ७
अर्थं वा यदि वा कामं शिष्टाः शास्त्रेष्वनागतम् ।
व्यवस्यन्त्यनु राजानं धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥ ८
राजा धर्मश्च कामश्च द्रव्याणां चोत्तमो निधिः ।
धर्मः शुभं वा पापं वा राजमूलं प्रवर्तते ॥ ९ G 3. 56. 19 B 3. 57. 10 L 3. 55. 11

—c) D2 प्रयत्न (for विशेषेण) —d) Ś1 D1 पर, G3 राम (for रात्र) G2 damaged from द्वात up to नीचर in d Ś1 D1.2 महायश, Ñ1 D5 महात्मना, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 मही(D5 °हा)भुजा(Ñ2 B1.3 °जा), G(ed) मही भृता —After 6cd, D1 (MS states that this is a Kṣepaka) ins

943* कुले वा शौर्ये वा श्रुत *— समयेनासि वा
न भूतश्चतुस्त्यो क्षितितलतले धीर सुभग ।
अहो धिग्मोहस्त विरम विरमैतस्य धनिता
न धीराणां पन्था दशवदन येनासि चलित ।

—e) G1 मति, M3 रति, Cg as in text (for मति) V1 B1.3.4 नीच (for नीचर) —f) Ś1 D1.2 [अ]भिमर्षिणी, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 [अ]भिमर्षणात् —After 6 Ś1 D2 ins

944* मया राघव प्रोच्यमानो यदि सीता न रक्ष्यसि ।

—After 6, Ś1 Ñ V1 B4 D1.2.3.7 read 27cd (Ś1 D2 preceded by 944*)

7 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 समाचरेच्च तत् (by transp), D4 न तत्समाचरेद् (for न तत्समाचरेद्) Ś1 V1 Dg1 Dm1 D1-3.6 T1.2 G3 M वीरो(Ś1 D2 °र) Cg as in text (for धीरो) —b) Ś1 D1-3 तु (for उन्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 यत्परेषां (V1 परेषां यद् [by transp]) विगर्हित, D1.3 G2.3 यत्परेण विगर्हित, M3 यत्परैस्तु विगर्हित —c) D5 [आ]त्मनि (for °नस्) —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5-5.7 T2 G1.3 रक्ष्या दारा (by transp) Ś1 D1.2 M3 विशेषत, Ñ1 हि तिलशा, Ñ2 V1 B1.3 D3.6.7 विमृश्यता, B4 Dg1 Cg विपश्चिता, D1 T1.2 G1.2 विमर्शेन, M2 विदर्शता, Cm Ck Ct as in text (for विमर्शनात्) —After 7, Ś1 D1-3 ins

945* आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ।,

while Dg1 (in) ins.

946* धीरो हि धीमानुतात्कर्म मनसा न समाचरेत् ।

—After 7 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3(Ś1 D1.2 after 945*) 5.7 T2 G1.3 (missing partially for 11cd) M1.2 read 11

8 a) Ñ1 D5 अथ, T2 अर्थे, Ct as in text (for अर्थं) T1 काम (for °म) Dg1 Dm1 D3 T1.2 Cmp धर्ममर्थं च कामं च —G3 damaged from शिष्टा in b up to व्यव in c —b) Ś1 B1.3.4 D3.4.6.7 नष्ट, Ñ2 दृष्ट, D1 दृष्ट, T2 सिद्ध, G(ed) नय (for शिष्टा), B4 Dg1 वा गत, D1.4 [अ]नागत, T2 [अ]नागय, Cm g t as in text (for [अ]नागतम्) V1 नष्ट शास्त्रेषु गत (subm) —c) Dg1 व्यवस्यति न, T2 निवसत्यनु (for व्यवस्यन्त्यनु) Ś1 व्यवस्यति वाराजानो, Ñ1 D2.3 व्यवस्यति न(D2 °स्यति च) राजानो, Ñ2 D6.7 न व्यवस्येच्चर पाप, V1 B1.3.4 व्यवस्येच्च नर पाप(B1 °प) Dm1 D5 T2 G3 Cmp g t न व्य(G3 damaged for न व्य)वस्यति राजानो; D1 G1 व्यवस्यन्त्यनु (G1 °ति न) राजानो —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 धर्मा(Ñ2 B1 °र्मस्य)त्, Dm1 D1.3.4 G2 M1.3 धर्म्य, T2 Cmp धर्मं, Cg t as in text (for धर्मं) Ś1 D2 धर्मेण (for नन्दन) T1.2 पौलस्त्यकुलनन्दन ⊛ Cm "धर्ममर्थं च काम चेति । शास्त्रेष्वनागतमनवगत रहस्यरूपतया शास्त्रपर्यालोचनेऽपि असूक्ष्मदर्शीनां दुर्बोधमित्यर्थं । धर्ममर्थं च काम च शिष्टा राज्ञोऽन्ये जना राजानमनु राजानमनुसृत्य व्यवस्यन्ति कुर्वन्ति । राजा मोक्षधर्मादि ज्ञानसपत्त्या तादृशं राजानमनुसृत्य भूपोपदिष्टधर्मादिकं शास्त्रे सम्यगस्फुटमपि प्रजा आचरन्तीति भाव । तस्मादुभाप्देश परस्य राज्ञस्त्वधर्मप्रवृत्तिरनुचितेति तात्पर्यम् । उपमहरति धर्म इति । हे पौलस्त्यनन्दन तस्मादर्मं समाश्रयणीय इत्यर्थे क्षितपदाध्याहारेण योजना । "धर्ममर्थं च काम च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । व्यवस्यन्त्यनु राजान धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥" इति पाठ । "धर्ममर्थं च काम च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । न व्यवस्यन्ति राजानो धर्मं पौलस्त्यनन्दन ।" इति पाठे त्वयमर्थ —शिष्टा सद्गुणयो राजान शास्त्रेष्वनागतमप्रतिपादितमित्यर्थं । न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थं । तस्मादर्मं समाश्रय पाप इति योजना ॥ Ct 'न व्यवस्यन्ति राजान ' इति पाठे शास्त्रेष्वनागत तत्राप्रतिपादित धर्मं राजानो न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थं ⊛

9 a) G1 लोकश्च (for कामश्च) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D1-3.6.7 T2 M3 Cm राजा(Ñ2 °ज) धर्मस्य कामस्य ⊛ Cm "राजा धर्मश्च कामश्च ' इति पाठे अयमर्थ — राजैव द्रव्याणामर्थरूपपुरुषार्थस्य निधि स्थान यत अत राजा धर्मश्च कामश्च भवति । कुत धर्म इति । धर्मादिक हि राजमूल प्रवर्तत अतो राजा धर्मश्च कामश्च भवतीति योजना ।, Ct "तथा धर्मश्च कामश्च" इति पाठे प्रजानामिति राजनि च शेष । द्रव्याणामिति प्रागन्वय । यतो धनादिक राजमूल अतो राजा प्रजाना धर्मादिरूप इत्यर्थ ⊛ —b) D3 धनाणा (for द्रव्याणा) Ñ1 Dm1 D5 G3 उत्तमो (for चो°) Ñ1 V1 M1 विधि (for निधि) —c) Ś1 D2 G2 M1 धर्म, Ñ2 लोक, D1 धर्मे, G3 damaged Cm as in text (for धर्मं) Dm1 D5 कामो, G2 काम (for पाप) B1 धर्मं शुभं वाप्य शुभ —G1 missing from श in 9c up to कथ in 10d on a damaged fol —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.6.7 T1.2 G1 M मूलाद् (for मूल)

G 3. 6. 20 B 3. 50 12 L 3 55 12

पापस्वभावश्चपलः कथं त्वं रक्षसां वर ।
ऐश्वर्यमभिसंप्राप्तो विमानमिव दुष्कृती ॥ १०
कामस्वभावो यो यस्य न स शक्यः प्रमार्जितुम् ।
न हि दुष्टात्मनामार्य मा वसत्यालये चिरम् ॥ ११
विषये वा पुरे वा ते यदा रामो महाबलः ।
नापराध्यति धर्मात्मा कथं तस्यापराध्यसि ॥ १२
यदि शूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगतः खरः ।
अतिवृत्तो हतः पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १३
अत्र ब्रूहि यथासत्यं को रामस्य व्यतिक्रमः ।
यस्य त्वं लोकनाथस्य हृत्वा भार्यां गमिष्यसि ॥ १४
क्षिप्रं विसृज वैदेहीं मा त्वा घोरेण चक्षुषा ।
दहेद्दहनभूतेन वृत्रमिन्द्राशनिर्यथा ॥ १५
सर्पमाशीविषं बद्ध्वा वस्त्रान्ते नावबुध्यसे ।
ग्रीवायां प्रतिमुक्तं च कालपाशं न पश्यसि ॥ १६
स भारः सौम्य भर्तव्यो यो नरं नावसादयेत् ।
तदन्नमुपभोक्तव्यं जीर्यते यदनामयम् ॥ १७

10 G3 missing up to कथ in 10^{b} (cf v l 9) —^{a}) T3 रामश्च भावस्(sic) (for पापस्वभा°) —^{b}) V1 om स्व (subm) Ś1 V1 B1.3.4 राक्षसाधम(V1 °म), Ñ D1.7 राक्षसाधिप, Dg1 D3 G3 रक्षसां वर —^{cd}) B1.3.4 D4.7 T1 भवि, T1 वृद्ध (for भवि) V3 -संप्राप्ते —G3 missing from व in 10^{d} up to 11^{b} on a damaged fol V1 दुष्कृती, Dg1 T3 G2 M3 Cm g दुष्कृति, Cv t as in text (for दुष्कृती) Ś1 D1.3 वक्तमार्हसि सम्प्राप्तमिमां सीता यशस्विनीं ※ Cv काम स्वभाव इत्यादिश्लोको विमानमिव दुष्कृती इत्यत पर द्रष्टव्य । पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखित ※ —After 10 M3(*inf lin sec m*) ins

947* कथं दुष्टमनस्तेऽद्य निवसन्त्यालये जना ।

11 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-4(Ś1 D1-4 after 945*) 6.7 T2 G2.3(missing partially for 11^{ab}) M3.4 read 11 after 7 —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dg1 D2.3 G1 M1 Cv g काम, Cm t as in text (for काम) Dt1 D4.7 य (Dt1 om subm) सोऽसौ (for यो यस्य) —^{b}) V1 om स (subm) Dg1 स न शक्य (by transp) Dt1 D6 Ch t न शक्यस्तं(D4 °श्च) (for न स शक्य) Dm1 D1 न शक्य परिमार्जितु Dr T2.3 Cm न शक्य परिमा(T1 °प)र्जितु —^{c}) Ś1 Ñ B1.3.4 D1-4.6.7 T2 G1 M3 भाया, Ct भार्ये, (for भार्ये) T3 न हि दुष्टात्मना कोपात् —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-4.6.7 M3 निवस(Ñ1 V1 B4 D3 °स)ति, T3 भावसति (for मा वसति) M1 [भा]लय भूश

12 G3 missing from विषये up to व in ^{b} on a damaged fol —^{a}) D1 सुपुरे (hypm) (for पुरे) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.4.7 [भ]पि (for त) —^{b}) Ś1 D1.3 तवा V1 यथा Dg1 D3 T2.3 G1.2 M Cr यदि Ct t as in text (for यदा) Ñ V1 B1.3.4 D4.7 तथा(B1.3 °दा)नघ (for महाबल°) —^{d}) D4.3 तम् (for तस्य) B1 [भ]परा ध्यसि

13 G3 missing from हेत in ^{a} up to हत in ^{d} on a damaged fol —^{b}) D3 जनस्थाने —^{c}) Ś1 अतिवृत्तो, D1 सद्वृत्तो D7 अतिवृत्ति (for अतिवृत्तो) Ñ1 V1 D4 पाप: B1.3.4 D3 पाप (for पूर्वं) —^{d}) M3 (अ)क्लिष्ट (for अ)क्लिष्ट) N2 V1 B1.3.4 D1.7 को दोषो राघवस्य तु —After 13 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 ins

948* चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां परा ययु ।
रामलक्ष्मणघाताय राघवेण च ते हता ।

[(l 2) B1 -नाशाय (for -घाताय) Ñ1 D4.3 तु (for च)]

14 ^{a}) B1.2 अनु , Dm1 D1 G3 तत्र (for अत्र) B1 -सर्वं, Dt1 D4 T1.3 तत्त्व (for -सत्य) —G3 damaged from रा in ^{b} up to हृ in ^{d} —^{b}) Ś1 नामास्य (for रामस्य) —^{d}) T1.2 transp हृत्वा and भार्यां Ś1 Ñ1 D1-4 भार्यां हर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 भार्यां हर्तुमिहेच्छसि

15 ^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.3.6.7 Cm मा(B4 मां D3 मा) त्वा, Dg1 Dm1(after corr *sec m* मा त्वा) G1 मा त्व, D1 महा , D4 T3 मत्वा, Cr Ct t as in text (for मा त्वा) G3 damaged for ण चक्षुषा —^{c}) Dg1 दहे दहन (sic) G1 दहदाहन (for दहेद्दहन) Dt1 भूतन, Dm1 D4 T3 M2.3 -कल्पेन, Cm as in text (for भूतेन) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4 वृक्षम् (for वृत्रम्)

16 ^{a}) Ñ1 कथम् , T3 स त्वम् (for सर्पम्) Ś1 D3 बद्ध (for बद्ध्वा) —Ñ1 om 16^{cd} G3 *partially* damaged for 16^{cd} —^{c}) Ś1 D3 -संयुक्तं D1.3 -संसक्त T2.3 -सक्त च (for मुक्त च) Ñ2 B1.3.4 D6.7 ग्रीवायां च समासक्त(B3.4 °युक्त), V1 ग्रीवाया च यथा बद्धे —^{d}) V1 B1.3.4 D6.7 बुद्ध्यसे (for पश्यसि)

17 ^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 स(D1.6 स्व) भारो(B3.4 °रो) मूढ(V1 यदि) हन्तव्यो —G3 partially damaged for 17^{bcd} —^{b}) Ñ1 नावपीडयत् (for °सादयेत्) —For 17^{ab} Ś1 D1-4 subst

949* भारः सम्यक्स वोढव्यो यो नारं न विसादयेत् ।

[Ś1 सम्यक्च, D1 सम्यक्स, D4 स सम्यक् (by transp) (for सम्यक्स) Ś1 D3 वोढव्यो (for वाहव्यो) Ś1 नारं वो (by transp)]

—After 17^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins.

950* न स्वं प्रतिबोद्धव्यं मनुष्यं क्षयमापदम् ।

यत्कृत्वा न भवेद्धर्मो न कीर्तिर्न यशो भुवि ।
शरीरस्य भवेत्खेदः कस्तत्कर्म समाचरेत् ॥ १८
षष्टिवर्षसहस्राणि मम जातस्य रावण ।
पितृपैतामहं राज्यं यथावदनुतिष्ठतः ॥ १९
वृद्धोऽहं त्वं युवा धन्वी सरथः कवची शरी ।
तथाप्यादाय वैदेहीं कुशली न गमिष्यसि ॥ २०
न शक्तस्त्वं बलाद्धर्तुं वैदेहीं मम पश्यतः ।
हेतुभिर्न्यायसंयुक्तैर्ध्रुवां वेदश्रुतिमिव ॥ २१
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा पूर्वं खरस्तथा ॥ २२
असकृत्संयुगे येन निहता दैत्यदानवाः ।
नचिराच्चीरवासास्त्वां रामो युधि वधिष्यति ॥ २३
किं नु शक्यं मया कर्तुं गतौ दूरं नृपात्मजौ ।
क्षिप्रं त्वं नश्यसे नीच तयोर्भीतो न संशयः ॥ २४ G 3. 56. 0 B. 3. 50. 25 L. 3. 55. 25

[N3 D5 न च तद् B4 नद्गत (for न तत्) B1.3 यदर्थे (for यत्र) B4 जयम् (for क्षयम्) B4 नाचरेत् (for नावहेत्)]

—c) D13 Dm1 D6.8 T G1 M अपि, Dg1 अपि (for रूप) —d) V1 B4 जीवत (for जीवित)

18 a) Ñ1 न नून हि (for यत्कृत्वा न) B1 भवेद्द (for भवेद्) —b) D13 D6 भुवं (for भुवि) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 यत्कृत्वा न भवेद्यश —G3 damaged for 18cd —c) Ś1 D5 शरीरस्तो भवद्धर्मे (L[ed.] °रकर्मे) Ñ1 शरीरसन्देश्च भवन्, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6.7 शरीरदोष (D1.3 °दोषो) श्च भवन् —d) V1 B1.3.4 D2.7 न (for कस्) D2 प्राज्ञः (for कर्म) Ś1 D1.3 कर्थं प्राज्ञः स (Ś1 °ज्ञस्त) मा (L[ed.] °ज्ञस्तदा) चरेत्

19 a) Ś1 Ñ2 V1 D3.5 षष्टि (sic), Dm1 D6-8 T1.2 G1 M1.3 Cm षष्टिर्; Ct as in text (for षष्टि) —b) D13 Dm1 D6.8 जातस्य मम (by transp) M3 तव जातस्य (for मम जातस्य) —Ñ1 om 19cd —c) Ś1 पितृपैतामहे राज्ये —G1 missing from यथा in d up to युवा in 20a on a damaged fol. —d) Ñ2 V1 B1.4 D2.7 शासत, B3 शास्याह (sic) Cg as in text (for तिष्ठत) Dg1 T2 दृढकारण्यमथ न —After 19 Ś1 D1-3 ins

951* न श्रुत न च मे दृष्ट यद्दारामिमर्शनम् ।

[D1 नव (for न चे)]

20 G3 missing up to युवा in a (cf v.l. 19) —a) V1 B1 वारौ, D2.4 D2.7 धार (for धन्वी) —b) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.3.7 रथस्थ, T1 G2 सरथ (for सरथ) T1 G2 रथी (for शरी) —c) Ñ2 D13 D2.4 T2 G1.2 M Ct न चापि, V1 B1.3.4 D2.7 न चास्य (B3 °मि), Dg1 न च हि (for तथापि) Ś1 D1-3 अ (D3 ना) सत्यजेद्, Ñ1 नैवाराय च D13 D6 Ct कुशला, M1 न द्रवी (for वैदेहीं) —G3 missing from गमिष्यसि in d up to वै in 21b on a damaged fol. —d) B1 कुशल, D13 D6 Ct वैदेहीं M1 कुशलो (for कुशली) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 चा Dg1 D13 D2.8 T2 G1.2 M Ct से, Bm1 D6 (after corr as in text) G2 मा (for न) Ś1 D5 न यास्यसि (for गमिष्यसि)

21 G3 missing up to वै in b (cf v.l. 20) —a) Dg1 G2 Cr शक्यस्, Cg as in text (for शक्तस्) Ñ1 न शक्या त्वं बलाद्धर्तुं —b) Ñ1 वैदेह्या, D1-3 मैथिलीं (for वैदेहीं) V1 lacuna for पश्यत —c) B1.3 नय (for न्याय) V2 B1.3.4 D2.7 नयद्भिः, V1 D5 M3 Cr g k न्यायद्भिः, Cm t as in text (for संयुक्तैर्) Ñ1 हेतुभिर्न्यायसंमितैर् —d) Ś1 ध्रुवो, Ñ1 ध्रुवं, Ñ2 V1 B1.2.4 D1.3.6.7 ध्रुवा, D8 ध्रुवो (for ध्रुवां) G1 यद्ध्रुवं यथा ... Cr तथा वार्ये ।, Cm ध्रुवामित्यत्र द्वार्येऽच्छान्दसः ।, Cg यद्ध्रुवामिव यद् ध्रुतिमिव । द्वार्ये भाव ।, Ck t यद्ध्रुतिम् । छान्दसो गत श्री —After 21 Ñ2 V1 ins, while T2 ins. after 27

952* इत्युक्तस्य यथान्याय रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभा घोरा रेजुर्विंशतिलोचनाः ।

[(l 2) T2 गरे (for घोरा) T2 तेजुर्विंशतिदृष्टय (for the post half)]

22 Ñ2 V1 B1 D2.7 om (hapl) 22-27b B1.2 om 22 27 Ñ1 reads 22 after 27cd —a) Ś1 Ñ1 D1-3 वारोसि (for शूरो°) —b) Ñ1 युद्धेव त्व मया सह —G3 damaged from मु up to यथा in d —c) Dg1 Dm1 D1-3.8 G2 शयिष्यसि (D1 °ति) Cr g k शयिष्यसे (as in text) —d) Ś1 D1.3 अरसि, N1 वाये (for पूर्वं) Ś1 D5 तव (for तथा)

23 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 om 23 (cf v.l. 22) Ñ1 om 23 D2 reads 23ab after 4 —b) M1 दृष्ट (for दैत्य) —c) D6 M1.2 अचिरात् (for नचिरात्) —G3 missing from युधि in 23d up to न in 24a on a damaged fol. —d) Ś1 यदि, Dg1 युद्ध (for युधि) M1 transp रामो and युधि

24 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 om. 24 (cf v.l. 22) G1 missing up to न in a (cf v.l. 23) —a) Ś1 D1.3 तु (for नु) M3 कृपा (for मया) T1.2 (ज्ञा) हर्तुं (for कर्तुं) D2 transp शक्य and कर्तुं —b) D1 दूरौ (for दूर) —c) Ñ1 D6 G1 च नश्यस, D2 न पश्यस (for त्व नश्यस) D1 क्षिप्र नश्यसि नाचस्य —d) Ś1 D1.4 अतोऽद्य (for भीतो)

G 3. 56. 0 / B. 3. 50. 26 / L. 3. 55. 26

न हि मे जीवमानस्य नयिष्यसि शुभामिमाम् ।
सीता कमलपत्राक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥ २५
अवश्यं तु मया कार्यं प्रियं तस्य महात्मनः ।
जीवितेनापि रामस्य तथा दशरथस्य च ॥ २६

तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव मुहूर्तं पश्य रावण ।
युद्धातिथ्यं प्रदास्यामि यथाप्राणं निशाचर ।
वृन्तादिव फलं त्वां तु पातयेयं रथोत्तमात् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

25 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 om. 25 (cf. v. l. 22). Ñ1 om. 25–26. —ᵃ) Dm1 D6 G2 न त्वं (for हि मे). —ᵇ) Ś1 D1–3 निशाचर. G2 शुभाननां (for शुभामिमाम्). —After 25, M3 ins.:

953* शूरो गतवयाश्चाहं तरुणस्त्वं च रावण ।

26 Ñ V1 B1.2.4 D4.7 om. 26 (cf. v. l. 22 and 25). —ᵃ) G2 प्रियं तस्य (for मया कार्यं). —ᵇ) G2 करिष्यामि (for प्रियं तस्य). —ᶜ) D2 (म)स्य (for (म)पि).

27 Ñ2 V1 B4 D5.7 om. 27ᵃᵇ. B1.2 om. 27 (for all cf. v. l. 22). —ᵇ) Dg1 तिष्ठ (for पश्य). Ś1 D1–3 स रक्षो, Ñ1 चैव मां (for रावण). —Dg1 D1 Dm1 D4.5 T1 G1 G2 transp. ᶜᵈ and ᵉᶠ. —ᶜ) Ś1 यथा [illegible] (for युद्धा°). —ᵈ) D1 वक्ष (for प्राणं). G1 M1 न मनाय (for निशाचर). V1 तव दैव राक्षसाधम. —After 27ᶜᵈ, Ś1 D1–3 ins.:

954* मत्तो न स्थापयिष्यामि शिरो भव सुदुर्मत ।

—After 27ᶜᵈ, V1 reads 22, while M1 (ref. line sec. 11) ins.:

955* मम तीक्ष्णेन तुण्डेन ग्रीवायां शिरसा दश ।

—Ś1 Ñ V1 B1 D1–3.4.7 read 27ᵉᶠ (Ś1 D1 preceded by 954*) after 6. —ᵉ) Ś1 D1.3 पक्व. Ñ2 मा त्वां. D1 मातों (sic) (for त्वां तु). Ñ2 B4 D4.7 मा त्वां वृन्तादिव पक्वं. V1 न त्वां वृन्तादिव फलं. —ᶠ) Ś1 D1.3 पातयामि. Ñ V1 B1 D4.7 विष्ये (for °यं). V1 D2 नभस्तलात् (for रथोत्तमात्). —After 27, T1 ins. 952*.

Colophon. Ñ2 V1 B1.4 D5.7 om. —Sarga name: Ñ1 V1 D2 जटायुरावणः. D1 गृध्रवाक्यं. D1 खगराजस्य प्रवाक्यं. —Sarga no. (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B3 D6 om. Dg1 D11 Dm1 D4.5 T G M1.2 50. D4.5 52. D6 56. M3 51. L (ed.) 55. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४९

इत्युक्तस्य यथान्यायं रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभाः सर्वा रेजुर्विंशतिदृष्टयः ॥ १
संरक्तनयनः कोपात्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
राक्षसेन्द्रोऽभिदुद्राव पतगेन्द्रममर्षणः ॥ २
स संप्रहारस्तुमुलस्तयोस्तस्मिन्महावने ।
बभूव वातोद्धतयोर्मेघयोर्गगने यथा ॥ ३
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं गृध्रराक्षसयोस्तदा ।
सपक्षयोर्माल्यवतोर्महापर्वतयोरिव ॥ ४
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
अभ्यवर्षन्महाघोरैर्गृध्रराजं महाबलः ॥ ५
स तानि शरजालानि गृध्रः पत्ररथेश्वरः ।
जटायुः प्रतिजग्राह रावणास्त्राणि संयुगे ॥ ६
तस्य तीक्ष्णनखाभ्यां तु चरणाभ्यां महाबलः ।
चकार बहुधा गात्रे व्रणान्पतगसत्तमः ॥ ७
अथ क्रोधाद्दशग्रीवो जग्राह दश मार्गणान् ।
मृत्युदण्डनिभान्घोराञ्शत्रुमर्दनकाङ्क्षया ॥ ८ G 3 56 0 B 3 51 7 L 3 56 8

49

V3 illeg for Sarga 49 (cf v l 3 46 7) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 Ñ2 V1 Dg1 D5 T M om 1 —ᵃ) D2 इत्युक्त्वास्य (for इत्युक्तस्य) —ᵇ) D3 जटायुष (for जटायुषा) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-3 G2 3 सर्व्ये; B1 3 4 D5 7 घोरा, D6 G3 सर्व (for सर्वा) —ᵈ) D1 द्विर्दश (for विंशति) Ś1 D2 विरेजु वरवृषभ, N1 D2 विरेजुर्दश दृष्टय ; B1 3 4 D5 7 विरेजुर्विंशति देश (B4 °शा)

2 Ś1 om 2ᵃᵇ. —ᵃ) Ñ V1 B2 3 4 D1-3 5 7 भीमाक्ष, Dm1 D6 G2 3 कोपात् (for कोपात्) Dg1 Dt1 D4 T M इत्युक्त क्रोधताम्राक्षस. —ᵇ) D1-4 भूषण (for -कुण्डल) —ᶜ) V1 D2 निदुद्राव, B2 G2 [s]पि दुद्राव (for ऽभिदुद्राव) —ᵈ) Ś1 Dm1 D1 2 मसर्पणं, G1 M1 2 समन्वित, Cg as in text (for ममर्षण)

3 ᵃ) Dt1 सत्य प्रहारस्तु (for स सं°) —ᵇ) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D5 6 T1 G1 M3 महामृधे, N2 D5 7 महाहवे, V1 B2 °वले, B1 °रणे (for महावने) —ᶜ) Ñ B1 3 4 Dt2 D1 2 4 G Ct वातोद्धुतयोर्, Cg as in text (for वातोद्धतयोर्) D3 बभूवाती युद्ध तयोर् —ᵈ) G3 घोरयोर् (for मेघयोर्) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 2 2 G1 2 गगने मेघयोरिव (D2 G1 2 °योधा) —After 3 N2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

956* युध्यपक्षप्रहरणो जटायुश्चरणाकुल ।
रावणश्च महावीर्यो युयुधाते परस्परम् ।

[(l 1) B1 4 प्रहारेण (for प्रहरणो) B3 चरणायुध]

4 ᵃ) Ñ2 D1 7 महायुद्ध (for [अ]द्भुत युद्ध) —ᵇ) N2 तयो, Ñ2 D5 7 अथ, V1 B1 3 4 महत्, Dm1 तथा, D1-3 मृधे, G1 वने (for तदा) D1 om (hapl) from क्षस योस्तदा in 4ᵇ up to गृध्रराज in 5ᵈ M3 गृध्रराजपसराजयो —ᶜᵈ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भृश तत्र (for माल्यवतोर्) V1 B1 3 4 मेघ (for महा) G(ed) वातदत्तयोर्भृत्य तत्र गगने मेघयोरिव

5 D2 om up to गृध्रराज in ᵈ (cf v l 4) —ᵃ) Ñ2 नारीक, V1 नाडीक (for नालीक-) —ᵇ) B1 गृध्राकर्ण B4 D5 7 तीक्ष्णैश्चापि (for तीक्ष्णाग्रैश्च) —ᶜ) V1 अभिवर्षन् (for अभ्य°) Ñ2 D5 7 महाघोरैर्, G2 महाघोरै (for महाघोरैर्) —ᵈ) Ś1 Dm1 D3 4 5 महाबले, N2 V1 B1 3 4 D5 7 शरोर्मिभि (for महाबल) Dt1 गृध्रराजमहाबल

6 ᵃ) Ś1 शितानि, Ñ1 Dg1 G2 शतानि, Dm1 मुक्तानि (for स तानि) —ᵇ) Ñ2 D7 गृध्र (for गृध्र) —ᵈ) Cr g k t रावणास्त्राणि (as in text) D5 रावणस्यापि संयुगे ꣸ Ct 'रावणास्त्राणि' इति पाठस्तु सुगम एव ꣸ —After 6 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

957* तत स क्रोधसरब्धो विकीर्ण इव पर्वत ।
पुष्पराज इवाशक्तो नर्दश्च विचकर्त स ।

[(l 1) Ñ2 B1 4 क्रोधसरब्धो, B3 °संरब्धो (for °संरब्ध) —(l 2) Ñ2 B1 D2 मृधे, D5 मृधो (for मृधा) N2 D7 विचकर्त त (for विचकर्त स) D5 न दृष्टानि चरणे न]

7 ᵃ) Ñ1 नखाग्राभ्या, T1 2 M1 नखैर्घोरैर् (for नखाभ्या तु) Dg1 M3 तस्य तीक्ष्णैर्नखाग्रैश्च —ᵇ) D1 रावणस्य, M3 तुण्डाभ्या च (for चरणाभ्या) —ᶜ) Ñ1 बहुशो (for बहुधा) Ñ2 D5 7 चक्र सरुधिर गात्र, V1 B1 3 4 चक्र सरुधिराङ्गात्र —ᵈ) Ś1 पतगनायक, Dm1 D1 G1 विहग नायक, T2 °पुगव (for पतगसत्तम) N2 V1 B2 4 D5 7 क्षणाप (V1 B2 4 व्रणान्य) तस्येश्वर, B1 व्रणाश्च पतगेश्वर, D1 व्रणानि खगसत्तम —After 7 V1 ins 962* (due to omission), B4 reads 959* for the first time after 7 and repeats it after 958*

8 V1 om 8–10 B1 3 om 8 The sequence of St. from 8–14 including star passages in B1 is 10ᶜᵈ, l 1–2 of 965*, 9ᶜᵈ, l 3–4 of 958* (8 subst), 959* (1), 10ᵃᵇ, l 3–4 of 965*, 13 14, 962*, 11, 12 and 958* —ᵃ) Ñ2 क्रुद्धो (for क्रोधाद्).—ᶜ) Ś1

G 3 56 41 D 3 51 8 L 3 56 9 स तैर्बाणैर्महावीर्यः पूर्णमुक्तैरजिह्मगैः ।
बिभेद निशितैस्तीक्ष्णैर्गृध्रं घोरैः शिलीमुखैः ॥ ९
स राक्षसरथे पश्यञ्जानकीं बाष्पलोचनाम् ।
अचिन्तयित्वा बाणांस्तान्राक्षसं समभिद्रवत् ॥ १०
ततोऽस्य सशरं चापं मुक्तामणिविभूषितम् ।
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्ज पतगेश्वरः ॥ ११
तच्चाग्निसदृशं दीप्तं रावणस्य शरावरम् ।
पक्षाभ्यां च महातेजा व्यधुनोत्पतगेश्वरः ॥ १२

D1.2 -दण्डसमान्, D3 दण्डोपमान् (for -दण्डनिभान्) —ᵈ) Ś1 D1-3 शत्रुमर्माणि (D2.3 °मात्र D2 °भेत्रि) भेदिन V1 शत्रुदर्पविमर्दिनान्, D4 Dm1 D6.8 शत्रोर्निधनकाङ्क्षया —For 8 N2 D5.7 subst, while B1 subst 1 3 4 only for 8 and reads after 9ᶜᵈ

958* तत स रावण क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैरजिह्मगैः ।
बिभेद समरे घोरैर्गृध्रराजमरातुरौ ।
अथापरानविह्वलान्सप्ताह रथमाश्रयान् ।
मृत्युदण्डोपमान्घोरान्दानुदर्पप्रणाशनान् ।

[(l 3) B1 दशग्रीवो (for अजिह्मगान्) B1 न्य न्यमद ताम्रजान् (for the post half) —(l 4) B1 बाणाञ्जलि भास्वरान् (for the post. half)]

9 V1 om 9 (cf v l 8) For sequence in B1 cf v l 8 —ᵃ) V1 सितैर्, Dg1 Dt1 D3 शरैर्, D1 सर्वैर् (for स तैर्) Dg1 महावार, D6 °वार्यैं, T1 °वर्गै (for महावीर्य) —ᵇ) Ś1 D1-3 रुक्मपुङ्खैर्, V1 स्वर्णपुङ्खैर्, T1 पूर्णयुक्तैर् (for पूर्णमुक्तैर्) T2 अजिह्मकै (for अजिह्मगैः) V1 स्वर्णपुङ्खमहाबल —ᶜ) V1 जघान (for बिभेद) V1 समरे (for निशितैस्) Ś1 V D1.2 घोरैर् M3 मार्गैर् (for तीक्ष्णैर्) B1 बाणैर्बिभेद तीक्ष्णाग्रैर् —ᵈ) Ś1 D1.2 गृध्रं तीक्ष्णैः शिलाशितैः V1 गृध्रराज महाबल V1 गृध्रराज **पुङ्ग B1 D3 गृध्रराज शिलाशितैः —For 9 B1.2 D4.7 subst V1 ins. l 2 after 9ᵃᵇ B1 ins first time after 7 and reads second time after 958* as subst for 9ᵃᵇ only

959* स तारानिभकाशैः स्वर्णपुङ्खैरजिह्मगैः ।
निबिभेद गृध्रपतिमतिक्रुद्धो दशानन ।

[(l 1) D4.7 स तैस्तैर्महावीर्यैः (for the prior half) B1 (second time) स्वर्ण (for स्वर्ण) D4.7 महाबल (for अजिह्मगैः) —(l 2) V1 D4.3 गृध्रराजस्य (for गृध्रपतिम्) V1 D4.7 शरात्तस्य पक्षिण (for the post half)]

—B1.2 (after first occurrence of 959*) cont while V1 D4.7 ins. (followed by 963*) after 12

960* स रावणविमुक्तास्तु शरान्वै पतगेश्वर ।

—Thereafter B1 reads 10ᶜᵈ, while M1 ins. after 9

961* स रोषमकरोद्गृध्रो रावणं नाहतः ।

10 Ś1 V1 D1-3 om. 10 (for V1 cf v l 8) For sequence in B1 cf v l 8 V1 B1.2 D4.7 om 10ᵃᵇ —ᵃ) B1 रावण (for राक्षस) V1 पथ (for रथे) —ᵇ) V1 B1 पतगेश्वर (for बाष्पलोचनाम्) —ᶜ) V1 अचिन्तयित्वा तु (for अचिन्तयित्वा) V D01 D4.7 T G1 M तान् बाणान् (by transp) B1.2.4 अचिन्त्यमहाबाणान् —ᵈ) V B1.2.4 D5.7 रावण (for राक्षस) V B1.2.4 समुपाद्रवत् (for समभि°) —After 10 V1 B1.2 D4.7 ins while V1 ins after 7 (due to omission) and B1 ins after 14ᶜᵈ

962* उपेत्य स महाबाहु पक्षाभ्यां मूर्धनि ।
पक्षाभ्यामभिसंरब्धस्ताडयामास रावणम् ।

[(l 1) B1.2.4 उपेत्य च (for उपेत्य स) V1 D4.7 उपेत्य चरणैः (for the prior half) —(l 2) V1 B1 आत्मसंरब्ध (for अभि°)]

11 For sequence in B1 cf v l 8 —ᵇ) G(ed.) मणिमुक्ता (by transp) (for मुक्तामणि) —Ś1 D1.2 om 11ᶜ 12ᵇ After 11ᵃᵇ, D3 reads 12 —ᶜ) V1 पक्षाभ्यां स (for चरणाभ्यां) —ᵈ) Dt1 Dm1 D4.6 G1 पतगोत्तम, D3 सुमहाबल (for पतगेश्वर) —After 11 D3 ins while Ś1 D1 ins. after 12 and D2 after 14

963* सारथिं च रथोपस्थात्स जघान नखाङ्कुशैः ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins. after 11

964* ततोऽन्यद्धनुरादाय रावण क्रोधमूर्छित ।
ववर्ष शरवर्षाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।
शरैरावारितस्तस्य संयुगे पतगेश्वर ।
कुलायमभिसंप्राप्त पक्षीव बभौ तदा ।
स तानि शरजालानि पक्षाभ्यां तु विधूय ह । [5]
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्जास्य महद्धनु ।

[(l 2) G1 रक्षेश्वर (for क्रोधमूर्छित) —After l 2 D1 reads राम श्री —(l 3) D4 आवारित, M3 मन्त्र (for आवारित) Dg1 T1 तत्र (for तस्य) —(l 4) D4 T1.2 G1.2 M3.5 उपस्थाप, G1 अन्न सन्नत M1 तत्संनाद (for अभिसंप्राप्त) Dm1 D4 T1 G M3 स (for च) Dg1 स तत्र बभौ D1 स बभौ तदा, T1 प्रबभौ तत्र T2 स महत्त बभौ (for च बभौ तदा) —(l 5) Dg1 Dm1 D4 T G2.3 M शरजालानि (for °जालानि) Dg1 Dm1 D4.6 T G M3.5 च M3 ह (for तु) T1 विधूतवान् G1 [अ]वधूय ह (for विधूय ह) —(l 6) G1 [अ]स्य (for [अ]स्य) M3.5 धनुर् (for महद्)]

12 For sequence in B1 cf v l 8 Ś1 D1.2 om. 12ᵃᵇ (cf v l 11) D3 transp ᵃᵇ and ᶜᵈ and reads after 11ᵃᵇ B1 reads 12ᵃᵇ in marg —ᵃ) V1 B1.4 D4 च (B1 तु) तस्य, D1 तथा, M3 त च (for तच्च) —ᵇ) V1 B1.2.4 D4.6 T1 दिव्यं (for दीप्तं) D3 कोडविच्छारि

काञ्चनोरश्छदान्दिव्यान्पिशाचवदनान्खरान् ।
ताश्चास्य जवसंपन्नाञ्जघान समरे बली ॥ १३

वरं त्रिवेणुसंपन्नं कामगं पावकार्चिषम् ।
मणिहेमविचित्राङ्गं बभञ्ज च महारथम् ।
पूर्णचन्द्रप्रतीकाशं छत्रं च व्यजनैः सह ॥ १४

G 3.56 0
B 3 51 17
L 3 56 12

सदत दिव्य(hypm) —Ñ1 illeg for 12[b] —[b]) N2 V1 B1.3.4 D2.7.8 T2 G1.3 खरासनं, D3 महारथ, D4 शर वर, Cm g t as in text (for शरावरम्) —[c]) V1 B3 D1-3.5.7 स (for च) N1 चरणाभ्या (for पक्षाभ्यां च) Ś1 D2 सुमहातेजा, Dg1 Dm1 D4.8 T G M1.3 च महावीर्यो (for च महातेजा) B4 पक्षाभ्यामभिसंरब्धो —[d]) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 दुद्राव, Dg1 D4 G3 Cm g t. व्याधुनोत्, D2 बभञ्ज, Cr t as in text (for व्यधुनोत्) Ś1 D1 बभञ्ज स (Ś1 सु) महाबल, D4 बभञ्ज पतगोत्तम —After 12, V1 B3.4 ins while Ñ1 D3.7 cont after 960* B4 ins l 3-4 after 10[ab] and l 1-2 after 10[cd]

965* ततो मद्रुघा आविध्य तत्किरीटं महाबल ।
जाम्बूनदमयं दिव्यं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
व्यसर्जयत पक्षीन्द्रो रोषाविष्टो नभस्तले ।
महोभवत पतसत्तु सूर्यमण्डलसंनिभम् ।

[(l 3) B4 विससर्ज स (for व्यसर्जयत) V1 नभस्तलं (for °स्तले) —(l 4) B1 पतञ्च, B4 पतत्तस्य (for पतत्तु) B3 अशोभदुत्पतच्चैव (for the prior half)]

—After 12 Ś1 D1 ins 963* while B4 ins 968*

13 For sequence in B1, cf v l 8 N2 om 13[a]-14[b] D5 om 13 —[a]) Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.4 हत्वा, Dg1 Dm1 D4 T2 G3 दीप्तान्, D5 lacuna (for दिव्यान्) Ś1 स्वमरपच्छदान्हत्वा, B1 काञ्चनावच्छदान्हत्वा —Ś1 D1.2 om 13[c]-14[b] —[cd]) Dm1 D4 T1 M1 स रणे (for समरे) Ñ2 V1 B1.3.4 D5 विक्रुश्य तरसा पक्षी क्षिप्रं प्राणैर्व्य(V1 °वि)मोचयत्

14 For sequence in B4 cf v l 8 Ś1 N1 D1.2 om 14[ab] (cf v l 13) —[ab]) Dt1 D4 अथ, Cg as in text (for वर) T2 त्रिदंड, V3 त्रिगुण (for त्रिवेणु) ※ Cv त्रिगुणसपक्षमिति पाठ ※ N2 V1 B1.3.4 D3.7 कामग तु(B4 त)महाघोरं चक्रकूबरभूषण —Ś1 Ñ1 D1.2 transp [cd] and [ef] —[c]) D1 रत्न (for हेम) Dt1 D4 मणिसोपानचित्राङ्गं —[d]) Ś1 बभञ्ज स, Dm1 G3 बभञ्जाथ, D1.2 स बभञ्ज (for बभञ्ज च) —After 14[cd] Ś1 D1.2 ins, Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 ins after 16

966* ततस्तु स पतगमानभञ्जन
सुरासुरैः समरमुखेष्वनिर्जितम् ।
पराजित पतगवरेण रावण
विसिस्मिये सुरमुनिभिर्विलोक्य तम् ।
ततोऽस्सुखग्पतगवरं दिवौकस
सुदुष्करं कृतमिह कर्म तऽनघ ।
प्रहारयत स्म विहगाधिपसत्तमो
व्यवसिथत पुनरपि युद्धकाम्यन ।
Colophon
कृत्वा तु तत्सुदुष्करं जटायुस्तस्थिवान्स्थित ।
परिश्रान्तो बभूवाथाल्पक्षयन्तं च रावण ।

[(l 1) Ś1 D2 श (for तु) D5 om न (subtr) B1 व्यानभञ्जन (for °मानभ°) —(l 2) B1 सुरसुर(म (for मुखेष्वनिर्जितम्) —(l 3) D1 वीक्ष्य त (for रावण) —(l 4) B1.3.4 सिसिस्मिरे, D5 विसिस्मिय (for विसिस्मिये) Ś1 D2 विसिस्मियुः सुरमुनयोऽथ(Ś1 वि)लोक्य तं D1.2 विसिस्मियुः स्वगणा सुरकिंनरा (sic) —(l 5) Ś1 अभिदुत, D1-3 अभिदुद्रुवन् (for ततोऽस्तुवन्) D1.3 गुणा गिरा(D1.2 °र) (for दिवौकस) —(l 6) B4 इति (for इह) B1 तेन तत, B4 तेन यत्(for तेऽनघ) Ś1 D1.2 यत्त कृतं त्वया कृत, D5 कृत त्वया कृत (for कृतमिह कर्म तेऽनघ) —(l 7) Ñ2 D3.7 प्रहर्षेण स (for प्रहारयत स्म) Ś1 D1.2 प्रह(Ś1 °भा)सितो द्विजवरराक्षसवर्णै(Ś1 D2 °से) —(l 8) Ś1 D1.2 युद्धनिश्चय (Ś1 D2 °य) B1.3 युद्धार्थित, B4 °दर्शित, D5 °निभव (for युद्धकाम्यन)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.3.7 जटायुरावणयुद्ध D5 रावणविरथीकरण —*Sarga no* N2 B1 D2 57 V1 55 D1 53 D3.7 56

—Ś1 D1-3 om l 9-10 —(l 9) B1.3 सुमहत् (for तन्महत्) —(l 10) V1 परिश्रान्तो (for परिश्रान्तो) Ñ2 D3.7 तु (for च)]

while Ñ1 ins after 14[cd]

967* पश्यत सारथिमास्य * * * * * * * * (illeg)
ततो गति * * * * * * * * * * * * (illeg)

whereas after 14[cd], Ñ2 V1 B1.3 D3.7 ins. while B4 ins after 12

968* समाक्षिप्य रथात्तस्मात्सारथिं पतगेश्वर ।
गजाङ्कुशनिभेनाशु दारयित्वा पदाम्बुजत् ।

[(l 2) V1 वपाङ्कुशः B1 पगाङ्कुशः (for पदाम्बुजः)]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 om 14[ef] —[f]) Dg1 T1.2 G3 M1.3 व्यजनकैः (for च व्यजनैः) Ś1 Ñ1 D1-3 छत्र तस्य न्यपातयत् —After 14 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 S ins

969* पातयामास वेगेन ग्राहिणी राक्षसैः सह ।
सारथेश्चास्य वेगेन तुण्डेनैव महद्धिर ।
पुनर्व्यपाहरच्छ्रीमान्पक्षिराजो महाबल ।

[(l 2) Dt1 D4 च T2 [अ]स्य (for [च]स्य) —(l 3) Dt1 D4 व्यपाहरत T2 व्यपोहयत् (for व्यपाहरत)]

—After 14 D5 ins 963*

G 3 56 51 B 3 51 19 L 3 57 1 स भग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं पपात भुवि रावणः ॥ १५
दृष्ट्वा निपतितं भूमौ रावणं भग्नवाहनम् ।
साधु साध्विति भूतानि गृध्रराजमपूजयन् ॥ १६
परिश्रान्तं तु तं दृष्ट्वा जरया पक्षियूथपम् ।
उत्पपात पुनर्हृष्टो मैथिलीं गृह्य रावणः ॥ १७
तं प्रहृष्टं निधायाङ्के गच्छन्तं जनकात्मजाम् ।
गृध्रराजः समुत्पत्य जटायुरिदमब्रवीत् ॥ १८
वज्रसंस्पर्शबाणस्य भार्यां रामस्य रावण ।
अल्पबुद्धे हरस्येनां वधाय खलु रक्षसाम् ॥ १९
समित्रबन्धुः सामात्यः सबलः सपरिच्छदः ।
विषपानं पिबस्येतत्पिपासित इवोदकम् ॥ २०
अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचक्षणाः ।
शीघ्रमेव विनश्यन्ति यथा त्वं विनशिष्यसि ॥ २१
बद्धस्त्वं कालपाशेन क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ।
वधाय बडिशं गृह्य सामिषं जलजो यथा ॥ २२

---

15 ^a) T3 छिन्न (for भग्न) T1 transp स and भग्नधन्वा —^c) D2 अकमादाय (for अङ्केना°) —^d) Ś1 D2.3 उत्पपाताशु (D2.3 °थ) D1 उत्पपात स (for पपात भुवि) M1 राक्षस (for रावण)

16 Ś1 D1.3 om (hapl) 16-17 —^a) Dt1 D6.4 G1 निपातित, M1 ते पतित (for निपतितं) —^b) T2 छिन्नवाहन —^d) T3 पक्षिराजम् (for गृध्र°) —After 16 Ñ3 V1 B1.3.4 D6.7 ins 966*

17 Ś1 D1.3.5 om 17 (for all except D5 cf v l 16) —^a) V1 परिश्रांत (for °श्रान्तं) N2 V1 B2.3 D7 स त (for तु तं) —^b) V1 ब्रह्मा (for जरया) N3 V1 B1.3.4 D7 पक्षिपुंगव (for °यूथपम्) —V1 om 17^cd —^c) Ñ3 D7 ततो (for पुनर्) —^d) N2 B1.3.4 D7 सीतामादाय (for मैथिलीं गृह्य)

18 ^a) Ñ2 V1 B1.3 D7 ता (for तं) N2 V1 B1.3.4 D6.7 प्रगृह्य D1.3 त्वरित (for प्रहृष्टं) B1.3 Dt1 D6 विधाय चांके, G(ed) निज चांके (for निधायाङ्के) —^b) Ñ V1 B1.3.4 D1.3.6.7 हरंत Dt1 D6 रावण (for गच्छन्तं) N1 मैथिलीं बलात् —After 18^ab Dt1 D6 ins

970* गच्छन्तं खड्गशेषं च प्रनष्टहतसाधनम् ।

—^c) V1 B1.4 खमुत्पत्य —After 18^c Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.5 S ins

971* समभिद्रुत्य रावणम् ।
समावार्य महातेजा

[(1 1) D4 M3 तमभिद्रुत्य T2 समनु° Cg as above (for समभिद्रुत्य) Dt1 Dm1 D6.5 रावणं समभिद्रवत् M3 रावणं राक्षसेश्वर —(1 2) Dm1 D5 G3 Ck तम(Ck तं च)वार्य D4 समासाद्य Cm g t as above (for समावार्य)]

—For 18 Ś1 subst

972* अथ तं नेतुकामस्य रावणस्याततोविंशं ।
जटायुरब्रवीद्वाक्यमिदं न्याय्यापसंयुतम् ।

—After 18 M2.3 ins.

973* तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव न मे जीवन्विमोक्ष्यसे ।

19 Ś1 om 19^ab —^c) M3 (before corr) हुत (for अल्प) D1.3 रहसि (meta) (for हरसि) V1 B1.3.4 [ए]तां (for [ए]नां) M3 अल्पबुद्धे हरस्येनां (damaged) —^d) N1 damaged for वधाय M1 किल (for खलु) N1 B1 वधार्थं सर्वरक्षसा

20 ^ab) Dt1 सामात्य- (for °मात्यः) Ś1 D1.3 यदा (Ś1 यात्रा) समित्रबंधुस्त्व N1 सामात्यमित्रबंधुस्त्व D3 यथा सबंधुमित्रश्च D3 सबल (for °लः) V1 B1.3.4 D6.7 transp सामात्य and सबल —After 20^ab, Ś1 D3 ins

974* यमस्य लोकं याधातां रामस्य शरपीडितः ।

[L(ed) -पतिनं (for पीडितः)]

—^c) D1 विषं पानं (for विष°) T1.2 G1 करोष्येतत् (for पिबस्येतत्) —^d) V1 पिपासार्त (for पिपासित) Dt1 reads सितः इवोदकम् in marg

21 Ś1 D1.3 read 21 after 27 —^a) N1 येनुबंधम् (for अनु°) —^b) Dg1 आविचक्षणा Ñ3 कर्मे ***** णा —After 21^ab Ś1 D1.3 ins

975* समित्रबान्धवजना सामात्या सपरिच्छदा ।

[Ś1 D3 बान्धवा जाता (for -वा धवजना)]

—^c) Ś1 Dg1 D1.3 T3 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) Dg1 च नश्यंति, D6 (अ)निनश्यंति, D7 विनश्यंति G1 नशिष्यति (for विनश्यन्ति) —^d) Ś1 तथा त्वं न विनश्यसि, N2 V1 B1.3.4 D6.7 यथा हि त्वं (B1 त्वं हि) विनश्यसि, G2 यथा स त्वं नशिष्यसि

22 ^b) N1 B1 Dg1 D1.3.6.7.8 मोक्षसे Cm g as in text (for मोक्ष्यसे) Ś1 D3 त्वं विमोक्ष(D3 °क्ष्य)से V1.B1 हि मोक्षसे, M1.2 क्षमं लप्स्यसे (for तस्य मोक्ष्यसे) —^cd) S1 बधाय (for वधाय) D3 बडिसं, V1 डावलं Ck बडिशं Ct as in text (for बडिशं) N2 V1 B1.3.4 D6.7 बडिशा (V1 बालिशा) मिषमादाय वधाय मत्स्यो यथा —After 22 N2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

976* सिंहो वा धर्षणां प्राप्य पादस्पर्शमिवोरगः ।
मैथिल्या स परामर्शं राघवो न सहिष्यति ॥

[(1 2) B1 हि मृष्यति (for सहिष्यति)]

न हि जातु दुराधर्षौ काकुत्स्थौ तव रावण ।
धर्षणं चाश्रमस्यास्य क्षमिष्येते तु राघवौ ॥ २३
यथा त्वया कृतं कर्म भीरुणा लोकगर्हितम् ।
तस्कराचरितो मार्गो नैष वीरनिषेवितः ॥ २४
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा भ्राता खरस्तथा ॥ २५
परेतकाले पुरुषो यत्कर्म प्रतिपद्यते ।
विनाशायात्मनोऽधर्म्यं प्रतिपन्नोऽसि कर्म तत् ॥ २६
पापानुबन्धो वै यस्य कर्मणः को नु तत्पुमान् ।
कुर्वीत लोकाधिपतिः स्वयंभूर्भगवानपि ॥ २७
एवमुक्त्वा शुभं वाक्यं जटायुस्तस्य रक्षसः ।
निपपात भृशं पृष्ठे दशग्रीवस्य वीर्यवान् ॥ २८ G 3 57 11 B 3 51 33 L 3 57 15

23 a) D3 G3 तु (for हि) N1 रावण्, D11 D4 जातो (for जातु) Ś1 D1 4 °र्षा, V1 धरा°, B1 3 4 °धर्षों (for दुराधर्षौ) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 धर्षंसतु (Ñ1 °कृतो, D1 3 °सेतु) प्रधर्षणं (D1 °** D5 °धर्षणात्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 धर्मदारप्रधर्षणं (V1 °णात्) G(cd) धर्मदारपराभव —c) Ś1 सीतायाश्च, V1 धर्षणा, B1 3 4 D6 8 7 धर्षणा (for धर्षणं) B1 D2 8 वा (for च) —d) Ś1 D3 राघवो मर्षयिष्यति, Ñ1 राघव प्रसहिष्यति, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 सहेते रामलक्ष्मणौ, D1 राघवो न सहिष्यति, D3 राघवौ मर्षयिष्यत

24 Ñ1 om 24ab —For 24ab Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst while Ś1 D1-4 subst l 3 only for 24ab

977* इमां तस्करभावेन क्रूर पाप नृशंसकृत् ।
यथोपनयसे सीतां मोक्षितस्त्वं यथा पशु ।
हत्वा वा हरते शूर शेते वा निहत परे ।

[(l 3) Ñ2 B1 3 (also) 4 D6 7 शेते, (for परे)]
—Ś1 om 24c–25 —d) D3 [ए]व (for [इ]व) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 शूर (for वीर) —After 24 D1 ins. l 1 of 979* and cont while Ś1 cont after 977* D2 3 ins after 24

978* नचिरात्त्वद्युशार्दूल स त्वां पाप हनिष्यति ।
[D1 अचिरात्त्वद्भ (for नचिरात्त्व)]

25 Ś1 D3 om 25 (for Ś1 cf v l 24) —a) T1 वीरोऽसि (for शूरोऽसि) —c) Dg1 D11 D1 3 4 G1 2 M1 शयिष्यसि (for °से) —d) Ñ B1 3 4 D6 7 G1 तथा (for यथा) —After 25 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins Ñ1 D3 ins l 1–2 only while D1 ins l 1 only after 24

979* यस्तस्मिन्नसुरो येन निहता दैत्यदानवाः ।
नचिराच्चीरवासास्त्वां राघवो निहनिष्यति ।
रामो दाशरथिः श्रीमान्क्षत्रधर्मेण्य स्थितः ।
एवमुक्तो राक्षसेन्द्र पक्षीन्द्रेण स गर्वितः ।
रोषसंरक्तनयनः इदं वचनमब्रवीत् ।
सौहार्दं दर्शितं राज्ञस्त्वया दशरथस्य हि ।
रामस्य च तथानृण्य गरुड त्वं मा कृथा श्रमम् ।
एवमुक्तो प्रत्याह्रास्वमविश्रान्त खगोत्तम ।
यत्र तयो बलं शक्ति पौरुषं यच्च त महत् ।
तद्दर्शय न मे क्रूर जीवन्प्रतिगमिष्यसि ।

[(l 1) V1 वेन (for येन) —(l 2) D3 अचिरात् (for नचिरात्) D3 न राजा (for राघवो) N1 न राजन्नधिष्यति (for the post half) —(l 3) B1 दुरात्मैं व्यवस्थिर, G(cd) धर्षमन्यवस्थित (for the post half) —(l 4) V1 D1 (also) तु खगेंद्र (for पक्षीन्द्र) B1 4 गर्जितः (for स गर्वितः) —(l 6) D6 मोहार्दं (for °र्द) Ñ2 D6 7 च (for हि) —(l 7) V1 om च (subm) B1 रामस्य हि B3 रावणस्य (for रामस्य च) V1 B1 यथा (for तथा) B3 नृन (for [आ]नृण्य) V1 गच्छ B1 गच्छत्व, B3 4 गच्छतो (for गच्छ त्व) —(l 8) Ñ2 B1 D6 7 अविश्रान्त B1 तु विश्रान्त (for अविश्रान्त) —(l 10) Ñ2 क्रुद्ध (for क्रूर) B3 अद्य गमिष्यसि (for प्रतिगमिष्यसि)]

26 a) Ñ V1 B1 3 4 D1 2 6 7 परीतकाल (for परेतकाले) Ś1 परीतकाले हि तदा —b) D6 प्रतिपद्यसे (for °पद्यते) Ś1 च कर्म प्रतिपद्यत —c) Ś1 D3 G3 (ऽ)धर्मं, Ñ2 V1 B1 3 4 तस्मात्, D1 2 (ऽ)धर्मात् D6 7 तस्मात्, T2 (ऽ)लिप्य (for ऽधर्म्यं), Ñ1 विनाशमात्मनोधर्मात् —d) Ś1 (ऽ)सि, B3 हि (for ऽसि) Ś1 D3 कर्मकृत्, Ñ1 धर्मत, V1 रावण, B1 3 4 तच्च हि (for कर्म तत्) Ñ2 D6 7 प्रपन्नो गर्हितं च तत्

27 D1 om 27ab —a) Ś1 धर्मस्य, Ñ2 Dg1 T2 M3 यो यस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 यस्य स्यात्, D4 T1 वैरस्य (for वै यस्य) T3 पापानुबद्धितैयस्य (sic) —b) Ś1 D2 3 को नु कर्मकृत्, Ñ1 कर्मकोविद, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पाप को नु तत्, D4 T1 G1 2 G2 3 k कर्म को नु तत्, M3 कर्मणो नु तत् G1 as in text (for को नु तत्पुमान्) T3 कर्म न स्यात्तु को नु तत् (sic) —d) D4 इति (for अपि) —After 27 Ś1 D3 read 21 while Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

980* अधर्मोऽसत्यसपथ परदारी नृशंसकृत् ।
पश्यत नरकम्येव दह्यमान स्वकर्मणा ।

[(l 1) B1 4 अ मृगे (for अधर्मो) V1 D1 परदार (for °दारी) —(l 2) B1 नरके नैव B3 नरक धीरे (for नरकम्येव) B1 दह्यन्ते (for दह्यमान)]

28 a) G1 मृत्वा (for शुभं) —b) Ñ2 राक्षसवर (for तस्य रक्षस) —c) D4 स पपात (for नि°) —d) D3 गृद्धः (for वीर्यवान्) —After 28, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins.

981* गजाङ्कुशनिभैस्तीक्ष्णैरपविश्य भुजान्तर ।
नखतुण्डमहारैस्तु राक्षसो विह्वलीकृत ।
]

G 3 57 23 B 3 53 34 L 3 57 34

तं गृहीत्वा नखैस्तीक्ष्णैर्विरराद समन्ततः ।
अधिरूढो गजारोहो यथा स्याद्दुष्टवारणम् ॥ २९
विरराद नखैरस्य तुण्डं पृष्ठे समर्पयन् ।
केशांश्चोत्पाटयामास नखपक्षमुखायुधः ॥ ३०
स तथा गृध्रराजेन क्लिश्यमानो मुहुर्मुहुः ।
अमर्षस्फुरितोष्ठः सन्प्राकम्पत स राक्षसः ॥ ३१
संपरिष्वज्य वैदेहीं वामेनाङ्केन रावणः ।
तलेनाभिजघानार्तो जटायुं क्रोधमूर्छितः ॥ ३२
जटायुस्तमतिक्रम्य तुण्डेनास्य खगाधिपः ।
वामबाहून्दश तदा व्यपाहरदरिंदमः ॥ ३३
ततः क्रुद्धो दशग्रीवः सीतामुत्सृज्य वीर्यवान् ।
मुष्टिभ्यां चरणाभ्यां च गृध्रराजमपोथयत् ॥ ३४
ततो मुहूर्तं संग्रामो बभूवातुलवीर्ययोः ।
राक्षसानां च मुख्यस्य पक्षिणां प्रवरस्य च ॥ ३५

[(l 1) V1 वज्राङ्कुश V1 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णैर्) V1 B4 अदर्पित्वा, B1 दारयित्वा (for अर्पयित्वा) V1 स्तनान्तरे, B3 D3 भुजातर (for भुजान्तरे) —(l 2) B4 च (for तु) V1 विस्ली कृत, B3 व्याकुली°, D6 7 विरली° (for विह्वलीकृत)]

29 B3 reads 29ᵃ in marg —ᵃ) Ś1 D5 स विलुंडो (D5 °ड), Ñ1 D3 स गृहीत्वा, Ñ2 V1 B1 4 D6 7 स गृहीतो, D1 स विलुञ्चो (for स गृहीत्वा) —ᵇ) Ś1 D1 तस्य पृष्ठ, Ñ1 Dg1 Dt1 D2-4 6 8 T2 3 विददार, Ñ2 V1 विचचार, B1 3 4 D6 7 विचचाल, Cg h as in text (for विरराद्) ✻ Ct 'विरराद' इति पाठेऽपि क्षतानि चकारेत्येवार्थः ✻ Ñ1 महाबल, G1 [आ]समन्त (for समन्तत) —Ś1 D1 om 29ᶜ-30ᵇ —ᶜ) Ñ2 B4 D6 7 अधिरूढे, V1 आयरोहे, D2 अधिरोपो, M3 °रूपो, L(ed) अवरूढो (for अधिरूढो) Ñ2 V1 B4 D6 7 गजारोहे, B1 गजायाहे, Dt1 गजारोहो, D2 3 यथारोहेर्, T1 गजारूढो, Ct as in text (for गजारोहो) B1 अधिरूढ गजारो(B2 °वा)हे —ᵈ) V1 यद्व (for यथा) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 चलितो गज, D2 3 दुष्टवारण (for दुष्टवारणम्)

30 Ś1 D1 om 30ᵃᵇ (cf v l 29) —ᵃ) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 D4-8 T2 3 Ct विददार, D2 3 स विदार्य, Cg h as in text (for विरराद्) Ñ1 तथा (for नखैर्) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D6 7 तस्य, Dm1 D8 G2 तुड, D2 3 तीक्ष्णै, G3 यस्य, Cg l as in text (for अस्य) —ᵇ) Ñ1 नखै, Dm1 D2 3 8 G2 तस्य (for तुण्ड) D2 3 पृष्ठ (for पृष्ठे) Ñ1 D2 3 समतत, T2 3 °र्पयत् (for समर्पयन्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पृष्ठे स पतगेश्वर —After 30ᵃᵇ, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 ins

982* तीक्ष्णतुण्डार्पणप्रान्तो नखै सर्वं व्यदारयत् ।
वेदनापीडिताक्षीणि वदनानि चकार स ।

[(l 1) D7 तीक्ष्ण (for तीक्ष्ण) V1 नखतुण्डाग्निनिग्रीवा (for the prior half) Ñ2 D6 7 चैव (for सर्वं) V1 सर्वान्विदारयन्,]
—V1 om 30ᶜ-31ᵇ —ᵈ) M1 मुखायुधै Ñ1 तुण्डपक्ष नखायुध, Ñ2 B1 3 4 D6 7 पक्षतुण्डनखायुध

31 V1 om 31ᵃᵇ (cf v l 30) —ᵃ) Dg1 तदा तु, Dt1 D4 6 G1 2 M1 स यदा, D8 स यथा, T2 तथा तु (for स तथा) —ᵇ) B1 D5 कृष्यमाणो, D8 क्लिश्यमानो (for क्लिश्यमानो) —ᶜ) Dm1 अमर्षं (for अमर्ष) D1 तु, D2 3 च (for सन्) M1 अमर्षस्फुरितोरस्कस् —ᵈ) Dt1 D8 M3 च (for स) M3 transp. प्राकम्पत and स Dm1 D4 8 T2 3 G3 रावण (for राक्षस) —For 31ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 6 7 subst.

983* अमर्षात्स्फुरमाणोष्ठ समकम्पत राक्षस ।

[Ś1 D1-3 स्फुरितोष्ठश्च (D1 °ष्ठ), D6 स्फुरमाणोष्ठ (for स्फुरमाणोष्ठ) D7 अमर्षस्फुरमाणोष्ठ (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1-3 स प्राकम्पत (for सम°)]

32 Ñ1 om 32-33 D6 7 om 32 —ᵃ) Ś1 D1-3 तां परिष्वज्य, Ñ2 V1 B1 3 4 परिगृह्य च, T2 M1 3 स परिष्वज्य (for संपरिष्वज्य) —ᶜ) Ś1 D1 3 [अ]थ जघान (for [अ]भिजघान) —ᵈ) Ś1 D1 3 जटायुममर्षेण, Ñ2 सुसंक्रुद्धो जटायुषं, V1 B1 3 4 सकृद्दष्ट(B4 °स्तु) जटायुषं ✻ Cg जटायुरित्युकारान्तोऽप्यस्ति ✻

33 Ś1 Ñ1 V1 D1-3 om 33 (for Ñ1 cf v l 32) —ᵃ) D1 T1 G1 3 M3 अभिक्रम्य, M2 अभिद्रुत्य (for अति क्रम्य) —ᶜ) T3 ततो, T2 तथा (for तदा) —ᵈ) Dg1 Dm1 D4 व्यपाहरद् (for व्य°) —For 33, Ñ2 B1 3 4 D6 7 subst

984* जटायुरपि सक्रुद्ध पक्षतुण्डनखैर्मुहु ।
चकार रावण सख्ये क्षुद्राशोकसमप्रभम् ।

[(l 2) B2 पक्षी (for सख्ये)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S ins

985* सच्छिन्नबाहुः सद्यो वै बाहवः सहसाभवन् ।
विषज्वालावलीयुक्ता वल्मीकादिव पन्नगा ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D4 8 T1 G1 Cg मद्येव, G1 सद्येव, M1 3 तरसा, Ch as above (for सद्यो वै) ✻ Cg संछिन्नबाहोः स्यात्वे वृधि ✻ G3 सहसा (for सहसा) —(l 2) D4 पन्नगा इव (by transp)]

34 ᵃ) Ś1 D1 3 तस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 पुन (for तत) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M2 3 क्रोधाद् (for क्रुद्धो) —ᵇ) M1 उद्दिश्य (for उत्सृज्य) L(ed) रावण (for वीर्यवान्) —ᶜ) D8 मुष्टिभिस्त (for मुष्टिभ्यां) —ᵈ) Ś1 D1-3 जटायुषम्, M3 पक्षिराजम् (for गृध्रराजम्) D6 T2 3 भताडयन्, Cg as in text (for अपोथयत्)

35 ᵃ) Ś1 Ñ B1 3 4 D1-3 6 7 ततोऽद् (for ततो) —ᵈ)

तस्य व्यायच्छमानस्य रामस्यार्थेऽथ रावणः ।
पक्षौ पादौ च पार्श्वौ च खड्गमुद्धृत्य सोऽच्छिनत् ॥ ३६
स छिन्नपक्षः सहसा रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
निपपात हतो गृध्रो धरण्यामल्पजीवितः ॥ ३७
तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ।
अभ्यधावत वैदेही स्वबन्धुमिव दुःखिता ॥ ३८
तं नीलजीमूतनिकाशकल्पं
सुपाण्डुरोरस्कमुदारवीर्यम् ।
ददर्श लङ्काधिपतिः पृथिव्यां
जटायुषं शान्तमिवाग्निदावम् ॥ ३९
ततस्तु तं पत्ररथं महीतले
निपातितं रावणवेगमर्दितम् ।
पुनः परिष्वज्य शशिप्रभानना
रुरोद सीता जनकात्मजा तदा ॥ ४० G 3 57 35 B 3. 51 40 L 3 57 24

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

B1 [अ]तुल, Dg1 D3 G1 M3 [अ]तुल्य (for [अ]तुल-) D2 M3 वीर्यवान् (for वीर्यवो) —ᵉ) Ś1 तु, D4 om (subm) (for च) —ᵈ) D1 पक्षिणः D3 पत्रिणः (for पक्षिणः) —After 35 Ñ1 ins

986* तस्य तुण्डप्रहारेण राक्षसो बलिनां वरः ।
विहतो निपपातो * * * * * * * * ।

36 ᵃ) Ñ1 * * * मानस्य (illeg) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रयतमानस्य (for व्यायच्छमानस्य) —ᵇ) Ś1 D1.3 राघवार्थे(D3 °र्थं) (for रामस्यार्थे) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dt1 D1-3.5-7 G1 स, D6 तु (for ऽथ) —Ñ1 illeg from first च up to ऽच्छिनत् in ᵈ —ᶜ) V1 पदौ (for पक्षौ) Ś1 D2.3 तुङ्ग, Ñ1 पक्षौ B1 पाद, Dg1 G3 M3 पार्श्व, Dm1 D4.6 T2.3 G1 Cg पार्श्वौ, D6 om (for पादौ) G1 च पार्श्वं (for पादौ च) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4.6 T G M2 पादौ च, Ñ2 D5.7 सहसा, V1 B1.3.4 पार्श्व च (for पार्श्वौ च), M3 तुण्ड पक्षौ च पार्श्वं च —ᵈ) Dg1 उद्यम्य (for उद्धृत्य) M3 चाच्छिनत् (for सोऽच्छि°) Ś1 D1-3 खड्गमुद्यम्य चिच्छिदे, Ñ2 V1 B3.4 D5.7 चिच्छेदोद्यम्य सायकं, B1 चिच्छेदायतकार्मुकं

37 ᵃ) D6 T2.3 G1.3 M सच्छिन्न, Cg as in text (for स छिन्न) V1 illeg (for सहसा —ᵇ) D6 G1 तरसा, D7 om (hapl) (for रक्षसा) Dm1 D6.8 G1.3 घोर, D3 M3 क्रूर (for रौद्र) G1 रूपिणा (for कर्मणा) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B3 Dg1 Dm1 D1.2.4.5.7.8 M2.3 ततो, B1 Dt1 D6 G1.3 महा (for हतो)

38 ᵃᵇ) Ś1 Ñ1 D1-3 दृष्ट्वा निपतितं (for तं दृष्ट्वा पतितं) Ñ1 illeg from भूमौ up to क्ष in जटा° in ᵇ V1 क्षतार्द्रगत जीवितम् —ᶜ) Ñ1 अभ्यनवत (for °धावत) —ᵈ) V1 सुबन्धुम्

39 ᵃ) Ñ2 V1 B3.4 D5.7 कृष्ण (for नील) Ś1 D1-3 नि(D1 स)काशवर्णं, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 °काय G1 °रूप, M3 °गात्र (for निकाशकल्प) —ᵇ) Ñ1 Dt1 D6 सु पाण्डुरोरस्कम्, Ñ2 B1.3.4 स(Ñ2 सु)पाण्डोरसकम् (sic) (B4 °रोरस्कम्) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 -सत्वं, B1 -काय (for वीर्यम्) —ᶜ) Ñ1 शयान, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 जटायुष (for पृथिव्या) —ᵈ) Ñ1 illeg after शा in शान्तम् Ñ2 V1 B3.4 D5.7 इव पृथिव्या कृपण स्फुरन्त ※ Cv अत्र निकाश-कल्पशब्दाभ्यामपि तुल्यत्वमेवोच्यते। अत्यन्ततुल्यत्वाख्यापनार्थं यथा पङ्क्यप्रयोग कविमुनिना शैली। अथवा जीमूतप्रकाशात् परिमित यावत्। अग्निदावं दावाग्नि। अथवा अग्निधारी दावस्ताति अग्निदाव। दावशब्दो वनवाचकोऽप्यस्तीत्यग्निविशेषणप्रयोग। Ck अग्निदाववदिति विशेषणस्य पूर्वनिपात आर्ष दावाग्निमिति यावत्।, Ct अग्निदाव दावाग्नि परनिपात आर्षं ※

40 ᵃ) G3 महातल (for महीतले) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1.3 वेगनिर्जित, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 -खड्गनिर्जित (for वेगमर्दि-तम्) —ᶜ) Ñ2 V1 B3.4 D5.7 तत, B1 भृश (for पुन) G1 damaged (for रिष्वज्य श —ᵈ) V1 D5.7 सती, B1 भृशं (for तदा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीतापश्चाद्य जटायुवधो, Ñ V1 B1.3.4 D5.6.7 जटायुवध D3 जटायुषो वधो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 B1.3 D3 om Ñ2 D5.7 57, V1 56 B4 D2 58 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 51 D1 54 D4 53 M3 52 G concludes with श्रीरामाय नमः

५०

G 3 58 1 B 3 52 1 L 3 58 1 तमल्पजीवितं भूमौ स्फुरन्तं राक्षसाधिपः ।
ददर्श गृध्रं पतितं समीपे राघवाश्रमात् ॥ १
सा तु ताराधिपमुखी रावणेन समीक्ष्य तम् ।
गृध्रराजं विनिहतं विललाप सुदुःखिता ॥ २
निमित्तं लक्षणज्ञानं शकुनिस्वरदर्शनम् ।
अवश्यं सुखदुःखेषु नराणां प्रतिदृश्यते ॥ ३
न नूनं राम जानासि महद्व्यसनमात्मनः ।
धावन्ति नूनं काकुत्स्थ मदर्थं मृगपक्षिणः ॥ ४

50

V₂ illeg for Sarga 50 (cf v l 3.46 7) M₃ begins with श्रीरामाय नम

1 Dg₁ Dt₁ D₆ T₁.₂ G₁ M₁.₂ om १ —ᵃ) D₅ ततो (for तम्) D₇ अल्प (for अल्प) K(ed) गृध्र (for भूमौ) —ᵇ) D₁ रक्षसा हत (for राक्षसाधिप) Ś₁ D₁.₂ क्षतजार्द्र वसुधेय —ᶜᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₁–₃ गृध्राधिपति (for गृध्रं पतित) Ñ₁ राघवाश्रमे (for °श्रमात्) Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂.₃ दृष्ट्वा निपतितं सत्र(B₁.₃.₄ भूमौ) शोणितार्द्रं विचेतन(B₄ °स) —After 1, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂.₃ ins.

987* न्यस्य भूमौ च वैदेहीं सारथि चावलोकयत् ।
विलापादृन्माक्ष्य रथ मायामय च तम् ।
रावणश्चाग्रजा च माल्यवजवधारिणी ।
निहतान्गृध्रराजेन सोऽपश्यद्दर्शनीयतो ।

[(l 1) V₁ om first च (subm) —(l 2) B₁ तु (for first च) —(l 3) Ñ₂ त (for च) B₄ रात्र (for बाल)]

2 G₂ partly damaged forᵃ —ᵃ) Ś₁ D₃.₄ सीता, B₃ सापि (for सा तु) G₁ मुखं (for मुखी) D₁ निहत पक्षिणं च —ᵇ) Ñ₂ D₁₁ D₄.₄ G₁.₂ M₁ निरीक्ष्य च, V₁ B₁.₃.₄ D₂.₇ पार्श्वत, D₁ च वीक्ष्य च (for समीक्ष्य तम्) —ᶜ) Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂.₃ निपतित (for विनिहतं) —ᵈ) D₆ सुदुःखित (for °ता) —After 2, D₆(marg) T₁.₂ G₁ ins

988* आलिङ्ग्य गृध्रं निहतं रावणेन बलीयसा ।
विललाप सुदु खार्ता सीता शशिनिभानना ।

[T₁ G₁ transp the post halves of l 1 and 2]

3 ᵃ) Ñ₂ B₁ D₇ G₁ निमित्त (for °त्तं) B₃ D₂.₄ T₁.₂ लक्षण ज्ञान, Dt₁ D₆ Ch t लक्षण ज्ञान, D₃ लक्षण ज्ञान, G₁ M₃ लक्षणज्ञानां C₁ r m g as in text (for लक्षणज्ञानं) Ś₁ निमित्तलक्षणे ज्ञान, Ñ₁ निमित्तज्ञ ** * छ) C₁ मन्ये पूर्वनिमित्त लक्षण ज्ञान शकुनिस्वरदर्शनमिति पाठस्तोऽस्त एव व्याचक्षत । निमित्त तोलावादिक लक्षणसङ्गत्हयात्मक ज्ञान परस्परा यथा प्रतिभाव । अथ च नियमो गोचरविपर्यं यात्येनेति ॥ C₁ 'लक्ष्यणानम्' इति पाठेऽप्युपपत्ति शाब्दलिक्य ३ —ᵇ) Ś₁ तु स्वरा, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂–₃ ६२ सा(V₁ D₁₁ सा)मुखे, D₆ शकुन (for शकुनि) G₂ damaged from दुःखेषु up to दृश्य in ᵈ Ñ₁ -स्वर दर्शना, V₁ D₂.₇ शुभदर्शन, B₁.₃.₄ D₂ स्वरदर्शन Dg₁ T₂ G₁ M₁ -स्वनदर्शन (for स्वरदर्शनम्) —ᵈ) V₁ दृष्ट दृश्यता Ñ₂ Dt₂ D₄ Ct परिदृश्यते, V₁ B₁.₃.₄ Dm₁ D₂.₇.₈ T₂ G₁ M₁.₂ सम(B₁ स्य)दृश्यते, Cg k as in text (for प्रतिदृश्यते) —After 3, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂.₇ ins.

989* त्व हि तातो नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मन ।
निधन तव पक्षीन्द्र मत्कृत जातमीदृशम् ।
त्व हि तातो दशरथे मिथिलाधिपतिः पिता ।
त्व हि नाथो नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मन ।
भवता पक्षपातेन राघवस्य महात्मना । [5]
कृत युद्ध महाप्राज्ञ प्राप्तश्चान्त सुदारुण ।
जीवन्तौ योऽपि मा त्राते मृत्युदेवसतौ सतीम् ।
स इदेते निहतो भूमौ कालोऽय मरणाय मे ।

[(l 1) Ñ₂ V₁ B₄ D₂.₇ तात (for तातो) Ñ₂ D₂ₐ यथा मित्र (for महात्मन) V₁ B₄ नरेन्द्रनाथ (for the post half) —(l 3) B₄ च (for हि) —B₁ reads l. 5 in marg —(l 5) Ñ₂ D₂.₇ भवान्न, B₁ महात्ते (for महात्मना) —(l. 6) Ñ₂ B₄ D₇ [ञ्]ज, D₂ [ञ्]ञ (for [ञ्]न्त). Ñ₂ D₂.₇ सुदारुण (for °ण) —(l 7) Ñ₂ D₂.₇ यो वे (for योऽपि मां)]

4 ᵃ) B₃ T₁ नूनं राम न (by transp) M₃ राम राम न (for न नूनं राम) D₆ जानीहि (for जानासि), Ñ₂ B₁.₄ D₂.₇ T₂ G₁ M₁ नूनं रामो न जानाति —ᵇ) G₁ महाव्यसनम् Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₂.₇ बाधते (for आत्मन) —B₁ om. 4ᶜᵈ —ᶜ) Ś₁ D₃ तथैव, D₁.₃ देवेन (for धावन्ति) D₁ T₁.₂ G M₁.₂ काकुत्स्थ (for °त्स्थ) —ᵈ) T₂ मदर्थे (for मदर्थं) Ś₁ D₁–₃ अनर्थो सहृ(D₁.₃ सृग (sic))पक्षि —For 4ᶜᵈ, Ñ(Ñ₁ partly illeg) V₁ B₁.₃.₄ D₂.₇ subst

990* न चार्थो तत्र काकुत्स्थो ज्ञानपेक्षदर्शनम् ।

[V₁ चार्थो तेन धारिन, G(ed) स्वबलाध चरिते (for the post. half)]

—After 4, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄.₅.₆ S ins.

991* अय हि पापचारेण मां त्रातुमभिसंगत ।
शेते विनिहतो भूमौ ममाभाग्याद्विहंगम ।

[(l 1) G₁ तु (for हि) Dg₁ D₁ G₁.₂ M₂ ममभाग्येन, Dt₁ D₆ हृतो रव, Cm g as above (for पापचारेण) Dg₁ Dt₁ D₆ T₂ दृढ़ संयत, T₂ मनिवारण (for मभिसंगत)

त्राहि मामद्य काकुत्स्थ लक्ष्मणेति वराङ्गना ।
सुसंत्रस्ता समाक्रन्दच्छृण्वतां तु यथान्तिके ॥ ५
तां क्लिष्टमाल्याभरणां विलपन्तीमनाथवत् ।
अभ्यधावत वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ६
तां लतामिव वेष्टन्तीमालिङ्गन्तीं महाद्रुमान् ।
मुञ्च मुञ्चेति बहुशः प्रवदन्राक्षसाधिपः ॥ ७
क्रोशन्तीं राम रामेति रामेण रहितां वने ।
जीवितान्ताय केशेषु जग्राहान्तकसंनिभः ॥ ८
प्रधर्षितायां वैदेह्यां बभूव सचराचरम् ।
जगत्सर्वममर्यादं तमसान्धेन संवृतम् ॥ ९
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दीनां दिव्येन चक्षुषा ।
कृतं कार्यमिति श्रीमान्व्याजहार पितामहः ॥ १०
प्रहृष्टा व्यथिताश्चासन्सर्वे ते परमर्षयः ।
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दण्डकारण्यवासिनः ॥ ११ G. 3 58 15 B. 3 12 32 L. 3 58 11

—(l. 2) G1 M1 मम भाग्यात्. M3 मम भाग्यविपर्ययात् (for the post. half).]

—M3 cont.

992* रावणेन हृता यदि हि काकुत्स्थ विलूप्य ।
राघवाभ्यां यथातत्त्वमथो हास्यसि जीवितम् ।
आदेहपात पक्षीश युध्यता रावणेन वा ।
त्वया निर्दर्शितः स्नेहः श्वशुरे मम राघवे ।
जटायो हरण यावन्मम रामाय वक्ष्यसि । [5]
यावच्छरीरे ते प्राणाः संचरन्ति हि धीरपि ।
इति पक्षि समालिङ्ग्य स्मृत्वा श्वशुरमेव च ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश हा राघव न पश्यसि ।

5 ^{a}) M3 पाहि (for त्राहि).—^{b}) G2 वरानना (for °ङ्गना).—^{c}) G1 तथाक्रन्द्‌च् (for समा°).—^{d}) T2 शृण्वतो (for शृण्वतां). Dm1 D5 यथांतिके, Cm g.k.t यथांतिके (as in text).—For 5, Ś1 D1-3 subst.:

993* अराक्रन्दाम रामेति तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
भाक्रन्दमाना संत्रस्ता किंनरीव वनान्तरे ।

[(l. 1) Ś1 अगनी (for अङ्गना).—(l. 2) D1 त्रिंसता (for संत्रस्ता). Ś1 °माना संत्रस्ता किंनरी वा].

While Ñ (Ñ1 mostly illeg.) V1 B1-4 D6.7 subst. for 5:

994* संक्रन्दाम पुनः श्वश्रू तथा लक्ष्मणमेव च ।
संत्रस्ता सा तु वैदेही क्रन्दति स्म पुनः पुनः ।

[(l. 1) V1 श्वश्रू (for श्वश्रू). Ñ1 सनो लक्ष्मणमङ्गना.—(l. 2) Ñ1 illeg. B1.4 संत्रस्ता (for संत्रस्ता). Ñ2 D6.7 रुदति (for क्रन्दति).]

—After 5, D4 G1 M3 ins.:

995* सकृदाम पुनः श्वश्रूस्तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
असकृत्तत्र वैदेही विललाप द्विजान्तिके ।

6 G3 damaged for 6^{ab}.—^{a}) M1 क्लिष्ट- (for क्लिष्ट-). Ś1 तां क्लिष्टमालाभरणां.—^{b}) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3.6.7 विवर्ण (D6 °वर्णा)वदनां पुनः.—^{c}) Ñ1 अभिदुद्राव; Ñ2 D1.7 अभ्यवर्तत; Dm1 D5 अभ्यभावत (for अभ्यधावत).—^{d}) Ñ1 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपः).

7 D4 om. (hapl.) 7.—^{a}) D7 चेष्टंतीम् (for वे°). Ś1 D1.2 पादपेषु च सं (D2 म)श्लेषीम्; Ñ1 B1-4 पादपांस्तु सजतीम्; Ñ2 V1 D6.7 पादपानेव सजतीम्; D3 तां पादपेषु सजतीम्. T2 स तां सीतां विवेष्टंतीम्.—^{b}) Ñ2 महालतां (for महाद्रुमान्).—^{d}) Dt1 D4 Ct प्राप तां. T2 M3 प्राद्रवत् (for प्रवदन्). G2 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). Ś1 D1-3 क्रोशंतीं कुररीमिव; Ñ V1 B1-4 D6.7 क्रोशंतीं मधुरस्वरा (Ñ2 D7 °ना; V1 B3 °नां; B4 °र)

8 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 तां तु (Ś1 D1-3 मुक्तां) क्षामस्वरा दीनां.—^{b}) D3 निहितां (for रहितां). L(ed.) तदा (for वने).—M3 damaged for 8^{cd}.—^{c}) Ś1 दृष्ट्वा पतितां, Ñ1 illeg. (for जीवितान्ताय).—^{d}) T1 शिरि- (for [अ]-न्तक).—After 8, Ñ2 (repeats 11^{ab} in its proper place) V1 B1-4 D6.7 read 11.

9 ^{a}) M3 गृहीतायां तु (for प्रधर्षितायां). Ñ2 V1 B1.4 D6.7 T1 सीतायां (for वैदेह्यां).—G3 partly damaged for ^{b}.—^{d}) Ś1 महता तमसावृतं, Ñ V1 B1-4 D1-3.6.7 अंधेन तमसावृतं.—After 9, Dt1 Dm1 D4.5 S ins.:

996* न वाति मारुतस्तत्र निष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ।

10 D2 om. (hapl.) 10-11^{b}.—^{a}) D4 G2 दीना (for सीता). Ś1 परामृष्य, L(ed.) परामर्शं (for परामृष्टां).—^{b}) Dt1 Dm1 D4.5 G3 Ct दैवी; D1 T1 (sic) G1 सीता (for दीनां).—^{c}) B1 Dt1 D4 कृतकार्यम्, Ck.t as in text (for कृतं कार्यम्).

11 Ñ2 (repeats 11^{ab} here) V1 B1-4 D6.7 read 11 after 8. D2 om. 11^{ab} (cf. v.l. 10).—^{ab}) Ñ2 (first time) V1 B1.4 D1.3 हृष्टाश्च; Ñ2 (second time) B3 D6.7 क्लिष्टाश्च (for प्रहृष्टा), D3 मुदिताश्च (for व्यथिताश्च). Ñ2 (second time) V1 B1-4 D6.7 समस्ता; D3 सर्वेश (for सर्वे ते). Ś1 हृष्टाश्च परमप्रीता आसन्सर्वे महर्षय..—After 11^{a}, D1 erroneously repeats 10^{cd}.—After 11, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T G1.2 ins.:

997* रावणस्य विनाशं च प्राप्तं बुद्ध्वा यदृच्छया ।

—T2 cont.

998* शोकेन महताविष्टा बभूवुर्गतचेतसः ॥

while D1 ins. after 11.

G 3 58.18 B 3 57.13 L 3 58 12 स तु तां राम रामेति रुदन्तीं लक्ष्मणेति च ।
जगामाकाशमादाय रावणो राक्षसाधिपः ॥ १२
तप्ताभरणसर्वाङ्गी पीतकौशेयवासिनी ।
रराज राजपुत्री तु विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ १३
उद्धूतेन च वस्त्रेण तस्याः पीतेन रावणः ।
अधिकं परिबभ्राज गिरिर्दीप्त इवाग्निना ॥ १४
तस्याः परमकल्याण्यास्ताम्राणि सुरभीणि च ।
पद्मपत्राणि वैदेह्या अभ्यकीर्यन्त रावणम् ॥ १५
तस्याः कौशेयमुद्धूतमाकाशे कनकप्रभम् ।
बभौ चादित्यरागेण ताम्रमभ्रमिवातपे ॥ १६
तस्यास्तद्विमलं वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।
न रराज विना रामं विनालमिव पङ्कजम् ॥ १७
बभूव जलदं नीलं भित्त्वा चन्द्र इवोदितः ।
सुललाटं सुकेशान्तं पद्मगर्भाभमव्रणम् ।
शुक्लैः सुविमलैर्दन्तैः प्रभावद्भिरलंकृतम् ॥ १८

999* बभूवानन्दरहितमुपीषा ब्रह्मचारिणाम् ।
अपि शाखा पुष्पवत्यो नवाश्चैव वन भृशम् ।
पक्षिसंघा रुदन्तेऽस्य व्यालाश्चैव समन्ततः ।
हा सीतेति व्यत्क्रोशंस्तत्र ऋषिगणास्तदा ।

12 ᵃ) Ś1 D3 वदन्तीं, Ñ2 D6.7 स च ता D3 सतत (for स तु ता) D6 om (hapl) first राम —ᵇ) Ñ V1 B3.4 रुदतीं, D2 क्रदतीं T3 वदतीं (for रुदन्तीं) —ᶜ) Dt1 D5 जगामादाय चाकाशं, D3 जगामाथ समादाय —ᵈ) Ñ1 मृत्युमागमत, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 जनकात्मजा, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T M1.2 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप)

13 ᵃ) Ś1 D3.6 सप्ताभरण B4 हस्ताभरण (for तप्ताभरण) Ñ B3.4 D6.7 शुभ सा, V1 B1 -शुभाङ्गी, Dt1 D1 -वर्णाङ्गी (for -सर्वाङ्गी) —ᵇ) V1 D1 -वाससा (D1 °सी) (for -वासिनी) —ᶜ) G3 M1 सा (for तु) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 राजपुत्री रराजाथ, Ñ1 रराज रावण स्वाङ्क T2 रराज राजपुत्रीति —ᵈ) Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 व्योम्नि (for विद्युत्) Ñ2 Dm1 (before corr as in text) D4 T1 G M1.2 सौदामनी; Cm as in text (for °मिनी) D1 इव (for यथा) V1 विद्युदाकाशगता इव

14 ᵃ) V2 B3.4 Dm1 D3.4 उद्धृतन D5 M3 उद्धतन (for उद्धूतन) D4 G1 तु (for च) —ᶜ) D2 परिबभ्राजा, T1.2 G1 M प्रतिबभ्राज (for परिबभ्राज) —ᵈ) D4 [अ]ग्निमान् (for [अ]ग्निना) T2 M2 गिरिर्दीप्तो (M2 °प्त) ग्निना यथा —After 14 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

1000* नीलजीमूतवर्णाभश्चासकाञ्चनकुण्डलः ।
चायुक्षिप्त इवादाय भाति सौदामिनी घन ।

[(l 1) V2 -संनिभ! B3.4 -शुभ्र! (for -कुण्डल) —(l 2) B1 तडित्सौदामिनी घन (for the post half)]

15 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —ᵃ) Ś1 D1.2 कुसुमगर्भीणि (for परमकल्याण्यास्) —ᶜᵈ) Dm1 भार्येयंत च, D5 भयकीर्यंत, Cm as in text (for भ्य°) Ñ1 V1 B1.3.4 D6.7 च्युतानि पद्मपत्रा(B1 °त्राणि)णि रावणे समवाकिरन् —After 15, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

1001* अनसूयया यद्दत्त दिव्यमाच्छादन तदा ।
अङ्गराग स्रजश्चैव गगने तद्व्यशोभत ।

[(l 1) D3 अनसूयया च (hypm) (for अनसूयया) V2 यद्दत्त, B1 तथा (for तदा)]

16 Ś1 Ñ1 D1.3 om (hapl) 16 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —ᵃ) D6 उद्धृतम्, D3 उद्धतम् (for उद्धूतम्) —ᵇ) B1.3.4 D6.7 रजतप्रभ (for कनक°) —ᶜ) Ñ2 V1 B2.3.4 D6.7 बभूव M1 बभौ वा (for बभौ च) V1 -रागेन (for -रागेण) —ᵈ) D6.7 ताम्रपत्रम्, T2 ताम्रभूमिर् (for ताम्रमभ्रम्)

17 ᵃ) T1 सुनस (for विमल) D5 T2 वक्षम् (for वक्त्रम्) —ᵇ) T2 रावणान्तिक (for रावणाङ्कगम्) —Ñ V1 B1.3.4 D6.7 om 17ᶜᵈ Ś1 reads 17ᶜᵈ after 18 D1-3 read it after 1003*

18 G3 reads 18ᵃᵇ after 1003* —ᵃᵇ) Ś1 D1.2 बभास, Ñ2 प्रवृत्तो, T2 जनुषज् (for बभूव) M2 ज्वलने Cv जलन, Cm g k t as in text (for जलद) B2 नीले जलदे (by transp) Dm1 D5 G3 भित्त्वा नीलं (by transp) M1 भित्त्वा दिवा, Cm as in text (for नीलं भित्त्वा) ※ Cr नील जलद भित्त्वेति ※ Dg1 T2 Cm [इ]थित, Cg t as in text (for [इ]दित) —Ñ1 om (hapl) 18ᶜ-20 —ᵈ) Ś1 D1-3 T2 पद्मपत्राभम् (for °गर्भाभम्) —ᵉ) Ś1 D1.2 शुक्ल(D1.2 शुक्ल)तीक्ष्णसमैर्दन्तै —ᶠ) D5 प्रभाभिरिव कृत —For 18ᶜ-20 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst 1004* —After 18, Ś1 reads 17ᶜᵈ, while D3 ins.

1002* अशोभत मुखं तस्या प्रभावद्भिरलंकृतम् ।

[Cf 15ᵉᶠ]

D3 cont, while Dg1 Dt1 Dm1 D1.2.4.5 S (M1 after 19ᵃᵇ) ins after 18

1003* तस्यास्तासुनसं वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।

[Cf 17ᵃᵇ. Dt1 D5 सुनयनं, D1.2 तु सुनसं, T2 वदितं (for तासुनसं) B2 reads from रावणाङ्कगम् up to °गमाद्बहै in 19ᵈ in marg]

—Thereafter, D1-3 read 17ᶜᵈ, G3 reads 18ᵃᵇ,

रुदितं व्यपमृष्टास्रं चन्द्रप्रतिमदर्शनम् ।
सुनासं चारुताम्रोष्ठमाकाशे हाटकप्रभम् ॥ १९
राक्षसेन्द्रसमाधूतं तस्यास्तद्वदनं शुभम् ।
शुशुभे न विना रामं दिवा चन्द्र इवोदितः ॥ २०
सा हेमवर्णा नीलाङ्गं मैथिली राक्षसाधिपम् ।
शुशुभे काञ्चनी काञ्ची नीलं मणिमिवाश्रिता ॥ २१
सा पद्मगौरी हेमाभा रावणं जनकात्मजा ।
विद्युद्घनमिवाविश्य शुशुभे तप्तभूषणा ॥ २२
तस्या भूषणघोषेण वैदेह्या राक्षसाधिपः ।
बभूव विमलो नीलः सघोष इव तोयदः ॥ २३
उत्तमाङ्गच्युता तस्याः पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
सीताया ह्रियमाणायाः पपात धरणीतले ॥ २४
सा तु रावणवेगेन पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
समाधूता दशग्रीवं पुनरेवाभ्यवर्तत ॥ २५
अभ्यवर्तत पुष्पाणां धारा वैश्रवणानुजम् ।
नक्षत्रमाला विमला मेरुं नगमिवोत्तमम् ॥ २६ G 3. 50. 0 B. 3. 51. 18 L. 3. 56. 25

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) D2 reads up to आकाशे in 19ᵈ in marg (cf v l 1003*) —ᵃ) Dg1 Dm1 D4 T1 G1.2 M1 रुदित, Cr g k t as in text (for रुदित) Ś1 रुदितस्यापमृष्टास्र, D1.2 रुदितश्रम (D2 °श्रय) मृष्टास्रं, D5 रुदितश्रमसृष्टास्रं —After 19ᵃᵇ, M1 ins 1003* —ᶜ) Dg1 D4 M2.3 सुनस, D2 सुवण, D3 सुवसं (for सुनासं) Ś1 D2.3 चारुताम्रौष्ठम्, Dm1 D6 °दृष्ठोष्ठम्, T1 G2.3 (marg) °दन्तौष्ठम् (for °ताम्रोष्ठम्) —ᵈ) Ś1 D2 कनकप्रभ (for हाटक°)

20 Ñ1 om 20 (cf v l 18) —ᵃ) D1 राक्षसेन (for राक्षसेन्द्र) Ś1 -पराभूत, T2 -समुद्धृतं (for -समाधूतं) —ᵇ) M2 तु (for तद्) D4 वचनं (for वदन) —ᵈ) T2 देव्यास् (for दिवा) Ś1 D1-3 विना नक्तमिवोडुप (D1.2 °प) —For 18ᶜ-20, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst

1004* तस्या समुद्धृत पक्ष्माकाशे रावणाश्रितम् ।
दृश्ये मेघमालेव सूर्यपाद इवोदये ।

[(l 1) D5.7 समुद्द (D7 °द्ध)न (for समुद्धृत) B3.4 तस्या वक्त्र समुद्धृतम् (for the prior half) —(l 2) V1 [उ]दित (for [उ]दये)]

21 ᵇ) B3.4 D4 T2 M2 नीलाभं (for नीलाङ्ग) —ᶜ) D2.3 T2 काञ्चना (for काञ्चनी) B1 सान्द्रा, D1 रेखा (for काञ्ची) —ᵈ) V1 मालाम् (sic), Dt1 Dm1 D6, Ct गजम्, Cg as in text (for मणिम्) Dg1 T2 M1 मणि नीलम् (by transp), M2 मणिर्नीलम्, Cg as in text (for नीलं मणिम्) M2 श्रिया (for [आ]श्रिता)

22 ᵃ) Ñ1 पद्म** (illeg), Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 पद्म वर्णा, Dt1 D6 Ct पद्मपीता, Cm g k as in text (for °गौरी) Ś1 नीलाभे, N V1 B1.3.4 D1.2.5.7 मेघाभं (D1.2 °भे), T2 इवाभा (for हेमाभा) —ᵇ) Ś1 D1-3 रावणे (for रावण) —ᶜ) V1 विद्युद्घनिम् (for °घनम्) B1 [आ]विद्, D3 [उ]द्दिश्य, G (ed) [आ]विष्य (for [आ]विश्य) Ś1 D3 विद्युद्भावा इवाभोद: D1 विद्युद्भाग्गुरिवाभोदे, D2 विद्युद्धा दमिवाभोद —ᵈ) B3.4 T2 रत्नभूषणा —After 22, Dg1 Cm g read 28

23 ᵃ) V1 om B1.4 D1-3 शब्देन (for घोषेण) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dm1 D2.3 T2 G M राक्षसश्च (for °माधिप) —ᶜ) k (ed) बभौ स (for बभूव) V1 B1.3.4 D5.7 M1.2 गगन, T1 चपलो (for विमलो) —ᵈ) G2 सनाद (for सघोष) ※ Cg सचपल सविद्युत् ।, Ck सचपल चपलया विद्युता सहित सचपल ।, Ct 'बभूमचपलो नील ' इति पाठे चपला विद्युत्तया सहितो घोषवान्मेघ इवाभूदित्यथ ※

24 ᵃ) Dg1 D1.3 T G2 Cg उत्तमाङ्गच्युता (Dg1 T2 °तास्) (for °ङ्गच्युता) ※ Ct उत्तमाङ्गेन । माग ' त्वया सपादिवोऽसन्मनोरथ इति इवाद्र्वे क्रियमाणा पुष्पवृष्टिस्तदुत्त माङ्गाच्च्युता तत्काल भूमौ पपातेति कतक । वस्तुतो रावणमनिर्धो देवाना तथा वाचाप्रभवात् उत्तमाङ्गे धृतपुष्पाणा वद्वेगेन तत्श्रो तमाङ्गच्युत युक्तम् । अत एवाग्र भूमौ पुष्पयुत मार्गं दृष्ट्वा रामो वक्ष्यति "अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण । अपि नद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ ' इति ※ —ᵇ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मनोहरा (for समन्तत) —Ś1 D1-3 om 24ᶜᵈ —ᶜ) T2 सीताया ह्रियमाणाया —ᵈ) G2 पृथिवीतल (for धरणी°)

25 D4 om 25 G2 om 25ᵃᵇ Ś1 D2.3 transp ᵃᵇ and ᶜᵈ —ᵃ) Dg1 [अ]त्र (for तु) —ᵇ) Ś1 D1-3 समाधूता, N V1 B1.3.4 D5.7 समुद्धू (V1 B4 °द्ध)ता (for पुष्पवृष्टि) —ᶜ) Ś1 D1.3 समाधूत, N V1 B1.3.4 D5.7 पुष्पवृष्टिर् (for समाधूता) —ᵈ) Ś1 D1.2 न्यवर्तयत, Ñ V1 B1.3.4 D5.7 G2 [अ]भ्यवर्तत, Dg1 T2 G2 M1 [अ]भ्य धावत, Dt1 [अ]भ्यवदत, Cg k t as in text (for [अ]भ्यवर्तत)

26 Ñ1 om 26ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 अभ्यव (D2 °र्वे (sic)),र्तत (for °वर्तत) —ᵇ) Ś1 D1-3 वृष्टिर् (for धारा) —After 26ᵃᵇ Ś1 reads 28 (includ ing 1006*) while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

1005* तदन्तरसुकेव पुष्पवृष्टिर्महीयसम् ।
शोभयामास वैदेह्या पुष्पवृष्टिर्मनोहरा ।

[(l 1) V1 सचिन (for °वरम्) —(l 2) Ñ2 V1 D5.7 मनोरमा (for °हरा)]

—After 26ᶜᵈ, D3 ins Ś1 subst for 28ᶜᵈ

G 3 58 32 B 3 52 29 L 3 58 27 चरणान्नूपुरं भ्रष्टं वैदेह्या रत्नभूषितम् ।
विद्युन्मण्डलसंकाशं पपात मधुरस्वनम् ॥ २७
तरुप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं राक्षसेश्वरम् ।
प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥ २८
तां महोल्कामिवाकाशे दीप्यमानां स्वतेजसा ।
जहाराकाशमाविश्य सीतां वैश्रवणानुजः ॥ २९
तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले ।
सघोषाण्यवकीर्यन्त क्षीणास्तारा इवाम्बरात् ॥ ३०
तस्याः स्तनान्तराद्भ्रष्टो हारस्ताराधिपद्युतिः ।
वैदेह्या निपतन्भाति गङ्गेव गगनाच्च्युता ॥ ३१
उत्पातवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥ ३२
नलिन्यो ध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ।
सखीमिव गतोत्साहां शोचन्तीव स्म मैथिलीम् ॥ ३३

1006* भूषणैर्विविधैः सा तु राक्षसेन्द्रमशोभयत् ।

—D8 om (hapl ?) 26c–29 —c) D7 om M3 वितता (for विमला) —d) D1 सीरिम् (for नगम्) N2 [उ]ज्ज्वल D4 [उ]त्तर, T1 G2 M3 [उ]न्नत (for [उ]त्तमम्) V3 B1 3 4 D5 7 रक्षो मेरुमिवोज्ज्वल(B1 °रा) Dm1 D6 G3 मेरुशृङ्गमिवोत्तम(G3 °न्नत)

27 D2 om 27 (cf v l 26) Ś1 reads 27 after 30 —a) Dg1 भ्रष्ट (for भ्रष्ट) —b) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 4 7 पावकोपम, N1 धरणीतले D4 मणि° (for रत्नभूषितम्) —D8 om 27c–28b —c) Ś1 D2 4 वलय (for मण्डल) V1 वर्णाभ (for संकाश) —d) N1 Dm1 D1 3 G M मधुरस्वर, Ñ2 V1 B1 3 4 D(1 D6 7 T3 धरणीतले (for मधुरस्वनम्)

28 D2 om 28 (cf v l 26) N1 D6 om 28ab (for D6 cf v l 27) Ś1 reads 28 (including 1006*) after 26ab Dg1 Cm g read 28 after 22 —a) Ś1 D1 3 तनु(D1 3 °रु)पल्लवरक्ता Dg1 °रक्ता Cm g t as in text (for तरुप्रवालरक्ता) ‡ Cm तरुप्रवालरक्तेति पाठे प्रवालसदृशरक्ता ‡ N2 V1 B1 3 4 D7 निष्टप्तकनका(N2 B1 °काञ्चना)भासा, M3 तरुप्रवालरक्ताभा —b) N2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 राक्षसाधिप (for °सेश्वरम्) —c) V1 B3 4 D1 3 5 7 अशोभयत, B1 शोभयामास Dm1 D6 T1 प्रशो° M3 प्राशो भत च (for प्राशोभयत) N1 हेमप्रवरवच्छोभा —d) V1 नागकक्षेव, Dg1 D1 3–5 7 गज कक्षेव Cg as in text —For 28cd, Ś1 subst 1006*

29 Ś1 D2 om 29 (for D2 cf v l 26) —a) D6 एकोल्काम —b) B3 4 उज्ज्वमाना (for दीप्य°) —c) Dm1 D6 M1 जगाम (for जहार) M1 आदाय (for आविश्य)

30 B3 reads 30cd twice —a) M3 [अ]चिरणानि (for [अ]ग्नि°) —c) B1 सुघोषाणि, Dg1 सघोषेण (for सघोषाणि) N V1 B1 3 4 D5 7 न्यपतीर्यंत, Dt1 D6 G1 [अ]वशीर्यंत D1 [अ]वकीर्यंत, M3 (after corr as in text) [अ]वतार्यंत (for [अ]वकीर्यन्त) G(ed) सद्य स्तावित्यवकीर्यन्त —d) G1 क्षुण्णास् (for क्षीणास्) Ś1 उल्का भ्रष्टा, N1 तारा क्षीणा (by transp) (for क्षीणास्तारा) B1 [अ]खिदात् (for [अ]म्बरात्) —After 30 Ś1 reads 27

31 a) V3 स्तनातर (for °राद्) —For 31ab Ś1 N V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1007* विशीर्ण पाण्डुर श्रीमांस्तस्या हारः स्तनान्तरात् ।

[B1 स शीर्णे (for विशीर्णे) N V1 B1 3 4 D7 पांडर (for पाण्डुर) V3 यस्या (for तस्या)]

—N1 partly illeg for 31cd —c) Ś1 Dg1 D3 न्यपतद् (Dg1 °तन्) B1 निरत (for निपतन्) Ś1 D2 सा वै (for भाति) —d) N2 V1 B3 3 4 D5 7 नभसश् (for गगनाद्) Dt1 Dm1 D4 6 T3 G1 3 गगनच्चुता Ś1 दिवि गङ्गेव भूतले D1 3 दिवो गङ्गेव भूतल(D3 °ले)

32 a) N2 V1 B1 3 4 D5 7 ततस्तु K(ed) उत्पत (for उत्पात) —b) Ś1 D1 3 भ्रान्ता(D1 3 °न्त) द्विजगणाकुला, N2 V1 B1 3 4 D5 7 नानाद्विजशताकु(B1 3 °षु D5 7 °ह्व)ला G(ed) नानाद्विजकुलाकुला —c) N1 B1 भैषीति (for भैरिति) D1 विधूतागा, D6 T3 विधूताग्रा (for °ताग्राः) V1 B1 3 D5 7 T3 मा भैषीरिति धूता(V1 D5 °ता ग्रा —d) B1 व्याचक्रुर् (for व्याजह्रुर्) V1 इति (for इव)

33 T3 reads 33 after 35 —b) V3 शात, B1 ध्वस्त B1(sup lin as in text) Dt1 D4 T1 3 स्वस्त, D4 7 यथ, T3 ध्वस्त, M3 प्रस्त Cg k t as in text (for त्रस्त) N1 जलाशया (for जलेचरा) —c) Ś1 D1 3 निरुच्छ्वासा N1 illeg Dg1 Dm1 D6 G1 M1 3 Cr m g गतोच्छ्वासा D2 जलोच्छ्वासा T2 G2 M3 गतोच्छ्वासा (M3 °साह) T3 G1 गतो साहा, Ct as in text (for गतोत्साहां) ‡ Ck गतोच्छ्वासा गतप्राणा ।, Ct गतोच्छ्वासा ' इति पाठे रावण त्रासाच्छुष्कजलतया गतप्राणा इत्यर्थः ‡ N2 V1 B1 3 4 D5 7 यथवधा इव चोद्वाश्वा (V1 सोद्वाश्वा D7 घामुग्धा) —d) Dm1 D6 [इ]ह, Cm g t as in text (for [इ]व) D1 हि D7 om (subm) T2 च (for स्म) N2 प्रावर्षत च T2 अन्वशोचत, G2 3 शोचन्त स्म च(G2 हि) (for शोचन्तीव स्म) N2 V1 B1 3 4 D5 7 शोचति(V1 °त) जनकात्मजा

समन्तादभिसंपत्य सिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ।
अन्वधावंस्तदा रोषात्सीताच्छायानुगामिनः ॥ ३४
जलप्रपातास्रमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहवः ।
सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥ ३५
ह्रियमाणां तु वैदेहीं दृष्ट्वा दीनो दिवाकरः ।
प्रविध्वस्तप्रभः श्रीमानासीत्पाण्डुरमण्डलः ॥ ३६
नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता ।
यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः ॥ ३७
इति सर्वाणि भूतानि गणशः पर्यदेवयन् ।
वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ३८
उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैरास्रपाताविलेक्षणाः ।
सुप्रवेपितगात्राश्च बभूवुर्वनदेवताः ॥ ३९
विक्रोशन्तीं दृढं सीतां दृष्ट्वा दुःखं तथागताम् ।
तां तु लक्ष्मण रामेति क्रोशन्तीं मधुरस्वराम् ॥ ४०
अवेक्षमाणां बहुशो वैदेहीं धरणीतलम् ।
स तामाकुलकेशान्तां विप्रमृष्टविशेषकाम् ।
जहारात्मविनाशाय दशग्रीवो मनस्विनीम् ॥ ४१ G 3.58.45 B 3.52.43 L 3.58.40

34 Ñ1 (illeg for 34^{a}) transp 34 and 35 —^{a}) Dg1 D4 T3 अभिसपत्य, T2 अभिसत्याशु, G2 अपि विप्लत्य, G3 अभिसपद्दय, Cg as in text (for अभिसंपत्य) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 तथा महावने क्रूरा (V1 B1.3.4 क्रुद्धा), D1 राम माहात्म्यसंयुक्ता —^{b}) V1 -व्याघ्र (for व्याघ्र) Ñ2 D5.7 महाद्विपाः, B2 D4 मृगद्विपा, D6 M3 मृगा द्विजा (for मृगाद्विजा) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 D5.7 अन्वधावन्, Cg as in text (for अन्व°) Ñ1 V1 Dg2 Dm1 D6 T3 G3 M3 ततो, D2 तथा, Cg as in text (for तदा) Ñ2 V2 B1.3.4 D1.7 सीता; G3 घोषात् (for रोषात्) —^{d}) Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 सर्वे, Dm1 D3.8 T1 M2.3 सीता (for सीता) Ś1 D4 -[अ]नुधाविन, Cg °गामिन (for °गामिन)

35 Ñ1 transp 34 and 35 —^{a}) Ś1 D2 जल प्रपातपति(D2 °वित)ते, Ñ3 जलस*सुप्रमुखा, Ñ2 V1 B1.3 D5.7 जलप्रपाताविद्दते, B1 जलप्रपातविवते, Dg1 T3 जलप्रपाताश्रु(T3 °स)मुखा, Dm1 जलप्रपातासुमुखा, D1 जलप्रपातसलिले, D2 जलप्रपातविधुके, D3 T2 G3 जल प्रपाताश्रु(G3 °स्रु)मुखा, Cm g k t जलप्रपातास्रमुखा (as in text) —^{b}) Dg1 Dt1 D4 T1.2 M3 -बाहुभि, T1 -बाहवा, Cg as in text (for -बाहव) —^{d}) Ñ1 illeg for पर्वता —After 35, T3 reads 33

36 Ñ1(illeg for 36^{a}) reads 36^{a}–38^{b} after 40^{ab} —^{a}) Ś1 D1-3 च (for तु) D4 om (hapl) from दीनो in ^{b} up to दृष्ट्वा in 40^{b} —^{b}) Ñ1 सीता, D2 दीनः (for दीनो) V1 निशाकर (for दिवा°) —^{c}) Ś1 T प्रविध्वस्तप्रभ, N1 सहसास्तप्रभ, D1 प्रविध्वस्तमति, M3 विध्वसितप्रभ Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रवि(B1 परि)ध्वस्तप्रभाजाल —^{d}) D1 सीता (for आसीत्) B1.3.4 Dg1 Dm1 D7 T1.3 G M पाण्डर (for पाण्डुर)

37 For om of 37 in D4 and sequence in Ñ1 cf. v l 36 —^{d}) Ñ V1 B1.3.4 Dt1 Dm1 D5-7 सीता (for भार्यां)

38 For om. of 38 in D4 and sequence in Ñ1 cf. v l 36 —^{a}) B3.4 Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T3 भूतानि सर्वाणि (by transp) —^{b}) Ś1 N V1 B1.3.4 D2.4.5.7 गणशे, Dm1 गणशः, D1 गणने, Cr g k t as in text (for गणशः) G3 पर्यदेवयन् (for °देवयन्) —After 38^{ab} Ś1 Ñ1 D1 ins, while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst for 40^{ab}

1003* दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां रावणेन यशस्विनीम् ।
[Ś1 D1 तपस्विनीं (for यश°)]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 38^{c}–39 —^{c}) T2 वित्रस्तास्ते, G2 वित्रस्तागा, M1 वित्रस्तका, M2 वित्रस्तका, Cg as in text (for वित्रस्तका) M3 **स्ता (damaged) (for दीन मुखा) Ś1 D1-3 त्रस्तका दीनमुखका, Ñ1 त्रस्ता वै दीनवदना, Dg1 T3 वित्रस्ता दीनवदना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 उन्मुखा (for रुरुदुः)

39 D4 om 39 (cf v l 36) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 39 (for all except D4 cf v l 38) Dg1 om 39^{cd} —^{a}) Ñ1 उद्वीक्ष्य तां बभूवार्तां —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.3.8 अश्रु, T1 चास्र, T2 अस्र (for आस्र) T3 G1 M2 [इ]क्षणे (for -[ई]क्षणा) Dt1 D3 सर्वाश्च विलक्षणे —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2 सम्प्रवेपित (for सुप्र°) —^{d}) G2 वरदेवता (for वन°)

40 D4 om up to दृष्ट्वा in ^{b} (cf v l 36) —^{a}) Ś1 D2 भृशं, M3 तु तां (for दृढं) —^{b}) Ñ1 D1 T2 दु खात् (for दुःखं) Dg1 G3 तदागता, D2 ययागता G1 दृष्ट्वा दुःख समागता —For 40^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst 1003* —After 40^{cd} Ñ1 reads 36^{a}–38^{b} —Ś1 D1-3 om 40^{c}–41^{b} —^{c}) Ñ1 हा (for तु) Ñ2 V1 B1.3.4 D5 हा लक्ष्मणवि (for तां तु लक्ष्मण) D7 हा राम हा लक्ष्मणवि —^{d}) Ñ2 D5.7 मधुरस्वना(D5 °न), T1.2 G2 M2 मधुरस्वर, G(ed) मधुराक्षर (for °स्वराम्)

41 Ś1 D1-3 om 41^{ab} (cf v l 40) —^{ab}) V1 Dg1 D5.6 M2 अवेक्ष्यमाणा(D6 °णो), B1 अवेक्ष्यमाणा, Dm1 व्यावेक्ष्यमाणा, Cm g t as in text (for अवेक्ष°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 वैदेहीं बहुशो (by transp) D7 धरणीतले (for °तलम्) —Ñ1 om 41^{cd} —^{c}) Ś1 D2 सदाम्, B2 (after corr see m) D1.3.4 G3.3 सीताम् (for स ताम्).

G 3.58.32 B 3.52.29 L 3.58.37
चरणान्नूपुरं भ्रष्टं वैदेह्या रत्नभूषितम् ।
विद्युन्मण्डलसंकाशं पपात मधुरस्वनम् ॥ २७
तरुप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं राक्षसेश्वरम् ।
प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥ २८
तां महोल्कामिवाकाशे दीप्यमानां स्वतेजसा ।
जहाराकाशमाविश्य सीतां वैश्रवणानुजः ॥ २९
तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले ।
सघोषाण्यवकीर्यन्त क्षीणास्तारा इवाम्बरात् ॥ ३०
तस्याः स्तनान्तराद्भ्रष्टो हारस्ताराधिपद्युतिः ।
वैदेह्या निपतन्भाति गङ्गेव गगनाच्च्युता ॥ ३१
उत्पातवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥ ३२
नलिन्यो ध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ।
सखीमिव गतोत्साहां शोचन्तीव स्म मैथिलीम् ॥ ३३

1006* भूषणैर्विविधैः सा तु राक्षसेन्द्रमशोभयत् ।

—D2 om. (hapl. ?) 26c–29. —c) D7 om., M3 वितता (for विमला). —d) D1 विरिम् (for नगम्). Ñ2 [उ]ज्ज्वल, D4 [उ]त्तर; T1 G1 M3 [उ]ग्र (for [उ]त्तमम्). V1 B1.3.4 D6.7 रक्षो मेरुमिवोज्ज्वल (B1 °ला), Dm1 D5 G3 मेरुश्रृङ्गमिवोत्तम (G3 °मत)

27 D3 om. 27 (cf. v.l. 26). Ś1 reads 27 after 30. —a) Dg1 छेद्य (for भ्रष्ट). —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.6.7 पादक्षेपणः; Ñ1 धरणीतले, D4 मणि° (for रत्न भूषितम्). —D5 om. 27c–28b. —c) Ś1 D1.3 वलय (for मण्डल-). V1 वर्णाभं (for संकाश). —d) Ñ1 Dm1 D1.3 G M मधुरस्वर, Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D6.7 T3 धरणीतले (for मधुरस्वनम्).

28 D3 om. 28 (cf. v.l. 26). Ñ1 D5 om. 28ab (for D5, cf. v.l. 27). Ś1 reads 28 (including 1006*) after 26ab. Dg1 Cm.g read 28 after 22. —a) Ś1 D1.3 तनु (D1.3 °रु)पल्लवरक्ता, Dg1 °रक्ता; Cm.g.t as in text (for तरुप्रवालरक्ता). ✽ Cm: तरुप्रवालरक्तेति पाठे प्रवालसदृशरक्ता ✽ Ñ2 V1 B1.3.4 D6 निष्टप्तकनका (Ñ2 B1 °काञ्चना)भासा, M3 तरुप्रवालरक्ताभा. —b) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 G3 राक्षसाधिप (for °सेश्वरम्). —c) V1 B1.4 D1.3.4.7 अशोभयत, B1 शोभयामास, Dm1 D6 T1 प्रशो°, M3 प्राशोभत च (for प्राशोभयत). Ñ2 हेमप्रवरवच्छोभा. —d) V1 गजकक्षेव; Dg1 D1.5.6.7 गजं कक्षेव; Cg as in text. —For 28cd, Ś1 subst. 1006*.

29 Ś1 D3 om. 29 (for D3, cf. v.l. 26). —a) D3 एकोल्काम. —b) B1.4 ज्वलमानां (for दीप्य°). —c) Dm1 D6 M3 जगाम (for जहार). M1 भाद्राय (for आविश्य).

30 B2 reads 30ab twice. —a) M3 [अ]धिवर्णानि (for [अ]ग्नि°). —c) B1 सुघोषाणि, Dg1 सघोषेण (for सघोषाणि). Ñ V1 B1.3.4 D6.7 व्यशीर्यंत, Dt1 D6 G2 [अ]वशीर्यंत; D2 [अ]वकीर्यंत, M1 (after corr. as in text) [अ]वतीर्यंत (for [अ]वकीर्यन्त). G(ed.) सद्यः स्वाविर्भ्यंशी यन्त. —d) G1 क्षुण्णास् (for क्षीणास्). Ś1 उल्का भ्रष्टा. Ñ1 तारा क्षीणा (by transp.) (for क्षीणास्तारा). D1 [अं]बुदात् (for [अ]म्बरात्). —After 30, Ś1 reads 27.

31 a) M2 स्तनान्तर- (for °रात्). —For 31ab, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.6.7 subst.:

1007* विशीर्णः पाण्डुरः श्रीमांस्तस्या हारः स्तनान्तरात् ।

[B1 स शीर्णः (for विशीर्णः). Ñ V1 B1.3.4 D1 पांडर (for पाण्डुर). V1 यस्या (for तस्या).]

—Ñ1 partly illeg. for 31cd. —c) Ś1 Dg1 D1 न्यपतद् (Dg1 °तन्), B1 निरत (for निपतन्). Ś1 D2 मा वै (for भाति). —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 नभसस्त (for गगनाच्). Dt1 Dm1 D4.6 T3 G1.3 गगनच्युता, Ś1 दिवि गङ्गेव भूतले, D1–3 दिवो गङ्गेव भूतलं (D2 °ले).

32 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ततस्तु, K(ed.) उत्पत (for उत्पात). —b) Ś1 D1.3 भ्राता (D1.3 °ता) द्विजगणाकुलाः, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 नानाद्विजगणाकुलाः (B1.3 °द्व°, D6.7 °द्व)(ग्र; G(ed.) नानाद्विजकुलाकुलाः. —c) Ñ1 B1 मैपीति (for भैरिति). D2 विधूताग्रा, D3 T1 विधूताग्र्या (for °ताग्रा). V1 B1.4 D6.7 T3 मा भैषीरिति धूता (V1 D6 °मा)ग्रा. —d) B1 व्याचक्रुर् (for व्याजह्रुर्). V1 इति (for इव).

33 T3 reads 33 after 35. —b) V1 त्रात; B1 भ्रस्त, B1 (sup. lin. as in text) Dt1 D4 T1.2 स्रस्त, D6.7 हत; T1 ध्वस्त; M3 ग्रस्त, Cg.k.t as in text (for त्रस्त-). Ñ1 जलाशया- (for -जलेचराः). —c) Ś1 D1–3 विरुत्फुल्ला; Ñ1 illeg., Dg1 Dm1 D3 G1 M1.2 Cr.m.g गतोत्फुल्लाः; D3 जलोत्फुल्ला; T2 G3 M3 गतोत्फुल्ला (M3 °सात्); T3 G1 गतोत्साहा. Ct as in text (for गतोत्साहां). ✽ Ck: गतोत्फुल्ला गतप्राणा i. Ct: "गतोत्फुल्ला." इति पाठे राक्षसत्रासाघ्नुत्कजडत्वया गतप्राणा इत्यर्थः. ✽ Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 वयस्या इव चोद्विग्ना (V1 सोद्विग्ना; B1 चाशुष्का). —d) Dm1 D3 [इ]ह, Cm.g.t as in text (for [इ]व). D3 (?) D4 om. (subm.), T2 च (for स्म). Ñ1 शायंपत च; T1 मन्यशोचंत; G1.3 शोचति स्म च (G3 हि) (for शोचन्तीव स्म). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 शोचंति (V1 °ते) जनकात्मजां.

समन्तादभिसंपेतुः सिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ।
अन्वधावंस्तदा रोषात्सीताच्छायानुगामिनः ॥ ३४
जलप्रपातास्रमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहवः ।
सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥ ३५
ह्रियमाणां तु वैदेहीं दृष्ट्वा दीनो दिवाकरः ।
प्रतिध्वस्तप्रभः श्रीमानासीत्पाण्डुरमण्डलः ॥ ३६
नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता ।
यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः ॥ ३७
इति सर्वाणि भूतानि गणशः पर्यदेवयन् ।
वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ३८
उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैरास्रपाताविलेक्षणाः ।
सुप्रवेपितगात्राश्च बभूवुर्वनदेवताः ॥ ३९
विक्रोशन्तीं दृढं सीता दृष्ट्वा दुःखं तथागताम् ।
तां तु लक्ष्मण रामेति क्रोशन्तीं मधुरस्वराम् ॥ ४०
अवेक्षमाणां बहुशो वैदेहीं धरणीतलम् ।
स तामाकुलकेशान्तां विप्रमृष्टविशेषकाम् ।
जहारात्मविनाशाय दशग्रीवो मनस्विनीम् ॥ ४१ G 3. 58. 45 B 3. 52. 41 L 3. 58. 40

---

34 Ñ1 (illeg for 34^{a}) transp 34 and 35 —^{a}) Dg1 D4 T2 अभिसंपेतु, T3 अभिसंपेतुः, G3 अपि निपेतुः, G1 अधिसंपेतुः, Cg as in text (for अभिसंपेतुः) Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 तथा महावने क्रूरा (V2 B1.3.4 क्रुद्धा) D1 रात्र माहात्म्यसंयुक्ता —^{b}) V1 -व्याघ्रा (for -व्याघ्र) Ñ2 D5.7 महाद्विपा, B1 D4 -मृगाद्विपा, D6 M3 -मृगा द्विपा (for मृगाद्विजा) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 D5.7 अन्वधावन्, Cg as in text (for अन्व°) Ñ2 V1 Dg1 Dm1 D6 T1 G1 M3 ततो, D2 तथा, Cg as in text (for तदा) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सीता, G2 घोषात् (for रोषात्) —^{d}) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सर्वे, Dm1 D6.7.8 T1 M4.5 सीता (for सीता) Ś1 D1 [अ]नुयायिन, Cg °सारिण (for °गामिन)

35 Ñ1 transp 34 and 35 —^{a}) Ś1 D2 जल प्रवाहपति(D2 °त्रित)िं, Ñ1 जलप्र*सुप्रमुखा, Ñ2 V2 B1.4 D5.7 जलप्रपातविह्वलै B1 जलप्रपातविह्वलं Dg1 T2 जलप्रवाहा3(T2 °स्र)मुखा, Dm1 जलप्रपाताश्रुमुखा, D1 जलप्रपातसलिले, D3 जलप्रपातविपुले, D6 T2 G3 जल प्रपाताश्रु(G3 °श्रु)मुखा, Cm g k.t जलप्रपातास्रमुखा (as in text) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 T1.2 M3 -बाहुभि, T3 -पादपा, Cg as in text (for -बाहव) —^{d}) Ñ1 illeg for पर्वता —After 35 T2 reads 33

36 Ñ1 (illeg for 36^{a}) reads 36^{a}-38^{b} after 40^{ab} —^{a}) Ś1 D1-3 च (for तु) D6 om (hapl) from दीनो in ^{b} up to दृष्ट्वा in 40^{b} —^{b}) Ñ1 सीता, D5 दृष्ट्वा (for दीनो) V2 निशाकर (for दिवा°) —^{c}) Ś1 T प्रतिध्वस्तप्रभ, Ñ1 सहसास्तप्रभ D1 प्रतिध्वस्तगति M3 विध्वंसितप्रभ Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रति(B1 परि)ध्वस्तप्रभाजाल —^{d}) D2 सीता (for आसीत्) B1.2.4 Dg1 Dm1 D7 T1.2 G M पाण्डर (for पाण्डुर)

37 For om of 37 in D6 and sequence in Ñ1 cf v l 36 —^{d}) N V1 B1.3.4 Dt1 Dm1 D5-8 सीता (for भार्यां)

38 For om of 38 in D6 and sequence in Ñ1 cf v l 36 —^{a}) B1.4 Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T2 भूतानि सर्वाणि (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 गणशो Dm1 गणश, D1 गगन, Cr g k t as in text (for गणश) G2 पर्यदेवयन् (for °देवयन्) —After 38^{ab} Ś1 Ñ1 D1 ins while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst for 40^{ab}

1008* दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां रावणेन यशस्विनीम् ।
[Ś1 D1 यशस्विनीं (for यश°)]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 38^{c}-39 —^{c}) T2 त्रिस्तास्त G3 वित्रस्तांगा, M1 वित्रस्तका M3 वित्रस्तपा, Cg as in text (for वित्रस्तका) M2 ** मुखा (damaged) (for दीन मुखा) Ś1 D1-3 त्रस्तका दीनमुखका, Ñ1 त्रस्ता वै दीनवदना, Dg1 T2 वित्रस्ता दीनवदना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3 रुरुदुर्मृगा (for रुरुदुर्)

39 D6 om 39 (cf v l 36) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 39 (for all except D6 cf v l 38) Dg1 om 39^{ab} —^{a}) Ñ1 उद्वीक्ष्य वा बहुशो —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1.2.3 बहु, T1 वाष्प, T2 अस्र (for आस्र) T1 G1 M2 -[इ]क्षणे (for -[इ]क्षणा) Dt1 D6 नयनादिव विलोकयन —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3 समवेपित (for सुप्र°) —^{d}) G3 वरदेवता (for वन°)

40 D6 om up to दृष्ट्वा in ^{b} (cf v l 36) —^{a}) Ś1 D2 भृशं, M3 तु वा (for दृढं) —^{b}) Ñ1 D1 T2 दुःखां (for दुःखं) Dg1 G3 तथागता, D1 यथागत G1 दृष्ट्वा दुःख समागता —For 40^{ab} Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst 1008* —After 40^{ab} Ñ1 reads 36^{a}-38^{b} —Ś1 D1-3 om 40^{c}-41^{b} —^{c}) Ñ2 हा (for तु) Ñ2 V1 B1.3.4 D5 हा लक्ष्मणेति (for तां तु लक्ष्मण) D7 हा राम हा लक्ष्मणेति —^{d}) Ñ2 D5.7 मधुरस्वना(D6 °न) T2.3 G2 M2 मधुरस्वर, G(ed) मधुराक्षर (for °स्वराम्)

41 Ś1 D1.3 om 41^{ab} (cf v l 40) —^{ab}) V2 Dg1 D6.8 M2 अवेक्षमाणा(D6 °णो), B1 आवेक्षमाणा, Dm1 आवेक्षमाणां, Cm g t as in text (for अवेक्ष°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 वैदेहीं बहुशो (by transp) D7 धरणीतल (for °तलम्) —Ñ1 om 41^{cd} —^{c}) Ś1 D1 सताम्, B2 (after corr sec m) D1.3.4 G2.3 सीताम् (for स ताम्)

C 3 58 46 B 3 52 44 L 3 58 41

तवस्तु सा चारुदती शुचिस्मिता विनाकृता बन्धुजनेन मैथिली ।
अपश्यती राघवलक्ष्मणावुभौ विवर्णवक्त्रा भयभारपीडिता ॥ ४२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

५१

समुत्पतन्तं तं दृष्ट्वा मैथिली जनकात्मजा ।
दुःखिता परमोद्विग्ना भये महति वर्तिनी ॥ १
रोषरोदनताम्राक्षी भीमाक्षं राक्षसाधिपम् ।
रुदती करुणं सीता ह्रियमाणेदमब्रवीत् ॥ २
न व्यपत्रपसे नीच कर्मणानेन रावण ।
ज्ञात्वा विरहितां यो मां चोरयित्वा पलायसे ॥ ३

—d) Ñ1 D4.7 प्रविलुप्त, V2 B2.3.4 D2 विप्रण(D1 °कृ)ष्ट (for विप्रमृष्ट) Ś1 D5 शिरोरुहा (for विशेषकाम्) —After 41cd Ñ2 B1.3.4 D4.7 ins

1009* वरप्रदानसंपन्नो बलवीर्यमदेन च ।

—f) Ñ2 महाबल, Dg1 T2 G2 यशस्विनीं G1 तपस्विनीं, G3 as in text (for मनस्विनीम्) Ñ2 D5.7 वैदेहीं तु तपस्विनीं

42 Ñ1 partly illeg for a —a) V1 च (for तु) G(ed) वै रुदती (for चारुदती) Ś1 Ñ2 V1 D2.3.7 G2 सीता रुदती (for सा चारुदती) Ś1 D1.2 स्वर्धांकलपद्, D4.7 सुविस्मिता (for शुचि°) —c) B3.4 G3 लक्ष्मणराघवाद् (by transp) —d) G3 विवर्णवर्णा Ñ2 V1 B3.4 D5.7 भयमोह मूर्छिता, B2 भयमोहशङ्किता (for भयभारपीडिता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 सीताप्रलाप, Ñ1 D1.2 सीताहरण, Ñ2 D4.7 रावणप्रयाण, V2 B3.4 सीताहरणे रावणप्रयाण (V1 B1 °प्रयाग) B2 रावणप्रतिप्रयाण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1.3 D2 om Ñ2 D4.7 58 V1 57 B4 D5 59 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 52 D1 55 D4 54 M3 53 —After colophon, G1.2 conclude with श्रीरामाय नम

51

D6 begins with ॐ, T1 with श्रीराम शरणं मम, श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg up to 4b (cf v l 3 46 7) —a) Ñ2 B2 दृष्ट्वा तं (by transp) B1 M3 दृष्ट्वा तु, B4 lacuna (for तं दृष्ट्वा) Ñ1 नभस्तलगतं दृष्ट्वा —b) V1 रावणं, M2 वैदही (for मैथिली) —d) Ś1 T2.3 वर्तते, D1 वर्तती, M2 मैथिली (for वर्तिनी) ✠ Cm k t वर्तिनीत्युभयत्र विनिरार्षं ✠ Ñ V1 B2.3.4 D4.7 वर्तमाना(V1 °र्भमाला [sic]) महाभये —After 1, Ś1 D1.4 ins.

1010* वेपमाना चलत्काया पूर्णचन्द्रनिभानना ।
व्यसनस्यात्मनो नान्तं पश्यन्ती वरवर्णिनी ।
विहायसा नीयमाना रुदन्ती करुणं वनात् ।
अचिन्तयद्वरारोहा दुःखे महति वर्तती ।
कथं ज्ञास्यति मे भर्ता लक्ष्मणो वा महाबल । [5]
रावणस्य वशं प्राप्ता मिथिलाधिपतेः सुता ।
रुरोद करुणं बाला विललापातिदुःखिता ।

[(l 1) Ś1 बलाच्छाया (for चलत्काया) D4 शुभानना —(l 3) D1 करुणं महद्, D4 करुणविरा (for °णं वनात्) —(l 4) Ś1 वर्तते, D4 वर्तिनी (for वर्तती) —(l 5) D1 यास्यति (for ज्ञास्यति) —(l 6) D4 वशे प्राप्ता D4 मैथिलाधिपतेः सुता (for the post half) —(l 7) D1 मु, D4 च (for [अ]ति)],
while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins.

1011* गच्छन्ती साथ वैदेही रावणाङ्के मनस्विनी ।
[V1 च B1 तु (for [अ]थ)]

2 V2 illeg (cf v l 1) —a) Ñ1 illeg up to रोदन —b) D5 भीमाक्ष्य, D1.7 भीमाक (for °क्षं) Ñ1 तत्र राक्षसं, G1 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपम्) —c) Ś1 विक्रुश, D1.3 विक्रुश्य, D6.8 T2.3 G2.3 M1.3 रुदती (for रुदती) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.4.7 रावण, Ñ1 कृपणं, Dm1 करुणा (for °णं) —d) Dt1 D6 T तस्य (for [इ]दम्) —After 2, Ś1 D1.4 read 4cd, V1 reads 5ab for the first time repeating it in its proper place —After 2, B3.4 D5.7 (twice) read 5ab. —After 2, B1 ins

1012* विक्रुश्य ह्यभियोगेन ह्यपत राक्षसाधिप ।

3 V2 illeg (cf. v l 1). Ñ1 om 3-4 —a) B1 न व्यपत्रपसे, B2 D5.7 न त्वपत्रपसे, D4 नन्वपत्रपसे V1 वीर (for नीच) —b) B3.4 D4 G1 राक्षस (for रावण) —c) Dg1 T2 पश्चात्, T1 मत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D6.8 हि रहित (D1 °तां)

त्वयैव नूनं दुष्टात्मन्भीरुणा हर्तुमिच्छता ।
ममापवाहितो भर्ता मृगरूपेण मायया ।
यो हि मामुद्यतस्त्रातुं सोऽप्ययं विनिपातितः ॥ ४
परमं खलु ते वीर्यं दृश्यते राक्षसाधम ।
विश्राव्य नामधेयं हि युद्धे नास्मि जिता त्वया ॥ ५
ईदृशं गर्हितं कर्म कथं कृत्वा न लज्जसे ।
स्त्रियाश्च हरणं नीच रहिते च परस्य च ॥ ६
कथयिष्यन्ति लोकेषु पुरुषाः कर्म कुत्सितम् ।
सुनृशंसमधर्मिष्ठं तव शौण्डीर्यमानिनः ॥ ७
धिक्ते शौर्यं च सत्त्वं च यत्त्वया कथितं तदा ।
कुलाक्रोशकरं लोके धिक्ते चारित्रमीदृशम् ॥ ८
किं शक्यं कर्तुमेवं हि यज्जवेनैव धावसि ।
मुहूर्तमपि तिष्ठस्व न जीवन्प्रतियास्यसि ॥ ९ G 3 59 10 B 3 53 10 L 3 59 13

(for विरहित) T1 यत् (for यो) D1 रामेण रहितं यो मा —d) Dg1 reads पलायसे in marg Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1-3 6 1 8 (Ś1 Ñ1 D1 2 3 हास्य हर्तुं (Ś1 Ñ1 हतु)मिच्छसि (Ś1 D1 °महंसि)

4 V2 illeg for ab (cf v l 1) Ñ2 om 4 (cf v l 3) M3 om 4-5 —a) B1 त्वमेव, G3 (before corr) तवैव (for त्वयैव) M3 ननु (for नून) —b) Ñ1 वचनाद् (for भीरुणा) Ś1 D1-3 पापकर्मणा (for हर्तुमिच्छता) —c) Ñ1 चैवाहृतो, D3 [आ]या मोहितो, D6 [अ]व गाहितो (for [अ]पवाहितो) —Ñ2 V B1 3 4 D5 7 om 4ef, Ś1 D1-3 read 4ef after 2 —f) D1 पक्षी (for ऽप्ययं) —After 4 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

1013* गृध्रराज पुराणोऽसौ श्वशुरस्य सखा मम ।

[Dt1 reads the post half in marg]

5 M3 om 5 (cf v l 4) V1 repeats 5ab here (cf v l 2) B3 4 D5 7 read (D7 twice) 5ab after 2 —a) D8 खल (for खलु) Ś1 Ñ2 V (V1 second time) B1 3 4 D1 2 6 7 (both times) transp ते and वीर्यं V1 (first time) अपार धनुर्वीर्यं ते —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1-3 5 7 (both times) राक्षसाधिप —c) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 स्व, G (ed) ते (for हि) —d) Dt1 नास्ति, Cg as in text (for नास्मि) Ñ1 त्वया हृता, M2 स्थिता त्वया, G (ed) विनिर्जिता (for जिता त्वया) T1 G1 M1 युद्धे नाप(G1 °क्षि)जितस्त्वया ॥ Cv परममित्यादि । परमं खलु ते वीर्यं दृश्यते यद्य वृद्धो युद्धेऽपजित । युद्धे नास्मि जिता त्वयेति च पाठ । तदानीं युद्धपद सहस्यन्तम् ।, Cr k t परम खल्विति व्यङ्ग्योक्ति ।, Cg परममिति सोल्लुण्ठन वचनम् । अतिनीचमित्यर्थ । तत्र हेतुमाह-विश्राव्येति । हि यस्मात्स्वनाम भयं विश्राव्य अहं रावणोऽस्मीति स्वनाम प्रख्याप्य युद्धे नास्म्यहं जितेति व्यतिरेकोक्ति । यद्वा ते परमं भयीयं एकीकरन हि यस्माद्युद्धे न जितास्मि ॥ —After 5 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1014* राघवस्य सदानैव स्वरेण करुणं च यत् ।
विकृष्टं व्याप्रयोगोऽसावस्मद्भृदयदारुण ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 स्व, V2 [अ]पि (for [च]त्) —(l 2) B1 तद् (for यद्)]

6 a) T2 ईदृक्कर्म Ñ1 कुत्सितं (for गर्हितं) —b) Ñ1 कुर्वन् (for कृत्वा) Dg1 transp कथं and कृत्वा —c) Ś1 D1 2 स्त्रियोप (sic), D3 स्त्रियाय (sic) (for स्त्रियाश्च) Ñ1 V2 B1 Dg1 Dt1 D4 8 T G [आ]हरणं, V1 रहितं (for हरणं) Ñ1 पाप (for नीच) —d) Dg1 T2 Cm रहितेन, Ct as in text k(ed) रहिते तु (for रहिते च) ॥ Cg रहिते स्वामिरहितप्रदेशे ॥ Ñ2 V B1 D5 7 परस्परं, D1 परस्य हि

7 a) Ñ2 D5 7 लोके ते, V B1 3 4 त लोक (for लोकेषु) —b) T2 धर्मं (for कर्म) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जना (Ñ2 D5 7 नरा) कर्म जुगुप्सित —c) D1 5 7 सनृशंसम्, D4 T2 आत्मनो (T2 °का)र्थम् M3 आनृशंसम् (for सुनृ°) Ñ1 नृशंस वापि पापिष्ठ ॥ Cv सुनृशंसमधर्मिष्ठमिति साध्यक ॥ —d) Ś1 Ñ V B1 D5 7 शौटीरमानिन , B3 4 °मालिन , D1 2 शौंडीर°, G3 °मादिन ; Cg k as in text Ct शौटीर्य° (for शौण्डीर्यमानिन)

8 a) Ś1 V B1 Dm1 D1-3 5 वीर्यं च, G3 शौडीर्यं (for शौर्यं च) Ñ2 D5 7 वीर्यं, V2 Dm1 D8 शौर्यं (for सत्त्व) Ñ1 B3 4 धिक्ते सत्त्व च वीर्यं च —b) B3 transp यत् and त्वया Ś1 Ñ V B1 4 D1-3 5 7 स्वय, Dg1 T2 3 मम (for तदा) Dm1 D4 T2 G M1 वक्त्व (T1 G M1 °त्थ) कथितवा सदा (G3 M1 °था) —c) D4 शोकाकर (for [आ]क्रोश°) M3 कुल शोकाकर लोके —d) V1 विक्रमम् (for चारित्रम्)

9 ab) D1 T1 G3 M3 transp शक्यं and कर्तुम् Ś1 D1 2 पुनह (for एवं हि) Ñ1 किं नु शक्यं मया कर्तुं, T2 M1 किं कर्तुमिह शक्यं हि (for a) Dg1 T3 Cm भयेन, Cg as in text (for जवेन) Ś1 D1-3 [अ]सि , Dg1 D1 G1 2 M2 [इ]ह, T2 3 [इ]व, Cg as in text (for [ए]व) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एव त(V क्र)ते तु किं शक्यं कर्तुं यत्त्वं पलायस —After 9ab G1 ins

1015* त्वयैव नून दुष्टात्मन्यद्वीर्यं कथितं मम ।

—G2 om (hapl ?) 9cd —c) Ś1 D2 अद्य , Ñ1 चेद, Dg1 D3 उप , D1 द्वय, T2 इह, Cg as in text (for अपि) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D2-5 Cr k t तिष्ठ त्व, Cm g as in text (for °स्व) —d) D5 G1 प्रतियास्यति

G 3 50 13 B 3 53 11 L 3 50 14 न हि चक्षुःपथं प्राप्य तयोः पार्थिवपुत्रयोः ।
ससैन्योऽपि समर्थस्त्वं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥ १०

न त्वं तयोः शरस्पर्शं सोढुं शक्तः कथंचन ।
वने प्रज्वलितस्येव स्पर्शमग्नेर्विहंगमः ॥ ११

साधु कृत्वात्मनः पथ्यं साधु मां मुञ्च रावण ।
मत्प्रधर्षणरुष्टो हि भ्रात्रा सह पतिर्मम ।
विधास्यति विनाशाय त्वं मां यदि न मुञ्चसि ॥ १२

येन त्वं व्यवसायेन बलान्मां हर्तुमिच्छसि ।
व्यवसायः स ते नीच भविष्यति निरर्थकः ॥ १३

न ह्यहं तमपश्यन्ती भर्तारं विबुधोपमम् ।
उत्सहे शत्रुवशगा प्राणान्धारयितुं चिरम् ॥ १४

न नूनं चात्मनः श्रेयः पथ्यं वा समवेक्षसे ।
मृत्युकाले यथा मर्त्यो विपरीतानि सेवते ॥ १५

मुमूर्षूणां हि सर्वेषां यत्पथ्यं तन्न रोचते ।
पश्यामीव हि कण्ठे त्वां कालपाशावपाशितम् ॥ १६

10 a) N1 न त्व, N2 D7 न तु, D6 ननु (for न हि) Ś1 Dg1 T3 G2 M3 चक्षुष्पथ —b) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 तयोः पुरुषसिंहयोः —c) Ñ2 D3 ससैन्योऽपि न (for °ऽपि) —d) V1 मुहूर्तं त्व न जीवसि

11 Dg1 reads 11 in marg —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न त्व शक्त, Dg1 स त्व तयो, T3 सत्य तयो, G1 न त्वेतयो, Cg as in text (for न त्व तयो) Ñ1 न तयो शरसंस्पर्शं —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तयो सोढु T2 स्पार्शु शक्त, G3 शक्त सोढु (by transp) (for सोढु शक्त) —c) M (प्र)व (for (इ)व)

12 Ñ V B1 3 4 D1 7 om 12 —a) Dg1 T1 M3 Cm (p) कुरु (for कृत्वा) D4 पश्यन् (for पथ्य) Ś1 D1-3 मुञ्च मां रावणात्साधो —b) D2 3 मुञ्चस्व, T3 M3 मां मुञ्च (for मां मुञ्च) Ś1 [s]साधो मुञ्चस्व रावण, D1 [s]साधुत्व च विरावण —After 12ab, Ś1 D1-3 M3 ins

1016* बुद्ध्वा सचिन्त्य शनकैर्न क्षस्यति यथा तथा ।

[M3 तु शनैः (for शनकैः) Ś1 निक्षिप त्व D1 न शाम्यति, D3 विवक्ष्यसि (for न क्षस्यति) M3 यक्ष्म तथतथ (for the post half)]

—c) Dg1 मत्प्रधर्षेण, M3 तत्प्रधर्षेण, Cg मत्प्रधर्षेण (as in text) Ś1 रुष्टोसि, Dt1 D5 -सकुद्धो, D1 क्रुद्धोसि, D2 3 -क्रुद्धो हि, T3 रुष्टो हि (for रुष्टो हि) —d) Ś1 D1 3 सह भ्रात्रा (by transp) D1 स भ्राता च —e) Ś1 D1-3 विनाश ते (for °शाय) T3 विधास्यते विनाश च —f) Dm1 D5 मुञ्चसि (for °सि) Ś1 D3 देशात्ते (D2 °शाते) मोक्ष्यसि (L(ed) °से) D1 सत्वेन न विमोक्ष्यसि, D3 न ताभ्यां त्वं विमोक्ष्यसि

13 b) D3 T2 M3 मा (for मां) N2 B3 4 D6 7 अभिवाञ्छसि, V अभिकाङ्क्षसि B1 बलकाम्माभिकाङ्क्षसि —Dg1 om 13cd —c) Dt1 D6 तु (for स) Ś1 N V B1 3 4 D1-3 5 7 पाप (for नीच) —d) Dm1 निरर्थक

14 a) M1 नापि (for न हि) —b) Dm1 D4 8 G1 2 वासवोपमं —Ñ1 reads 14c-15b, after 16. —c) Ñ1 वसेह, D1 नोत्सहेच (sic) (for उत्सहे) D1 M3 शत्रुवशगान् —d) D1 चिरात् (for चिरम्) —After 14 Ñ2 V B1 3 (l 2-3 ins after 1018*) 4 D6 7 ins

1017* सत्यो लोकप्रवादोऽयं श्रूयते भुवि राक्षस ।
यदि ते न श्रुत पूर्वं गुरुभ्य श्रूयतां मम ।
दीपनिर्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् ।
न जिघ्रति मुमूर्षुर्यो न शृणोति न पश्यति ।

[(l 1) Ñ2 illeg B2 देव, B4 सत्य (for सत्यो) V राक्षस —(l 2) B3 4 यदि न श्रुतपूर्वोक्त (B4 °र्व ते) (for the prior half) B3 lacuna G(ed) तत्पथ्य (for गुरुभ्य) —(l 4) D6 7 वै (for यो) V2 मुमूर्षुर्न जिघ्रति (for the prior half) V1 न जिघ्रति न शृणोति न पश्यति गतायुष]

15 B1 om 15 Ñ1 reads 14c-15b after 16 —a) Ś1 V2 B3 4 D3 नूनं च न, V1 * * पुत्र, Ñ2 D1 7 नूनं त्वम्, V3 नून बाल, Dg1 नूनं न च, D3 नून चैव, M3 ननु त्वं च (for न नूनं च) —b) Dg1 D3 T3 समवेक्ष्यसे, Cg समवेक्षसे (as in text) Ś1 D1 2 सप्रेक्षितुमिहे (D1 °र्थे) च्छसि, Ñ1 D7 समुपेक्षितुमिच्छसि, Ñ2 V B3 4 D6 समवेक्षितुमिच्छसि, D3 ह्यवेक्षितुमिहार्हसि —V1 om 15cd —c) Ñ1 नरा मृत्योर् (for यथा मर्त्यो) —d) Ñ1 M3 विपरीत (M3 °ते) निषेव (M3 °वि) ते —For 15cd Ñ2 V2 B3 4 D6 7 subst

1018* शूरनाथ पतीमेव यो मां त्वं हर्तुमिच्छसि ।

—Then B3 cont l 2-3 of 1017*

16 D6 reads 16ab in marg —a) Dg1 T3 मुमूर्षतां, D1 3 G3 मुमूर्षोणां (sic) (for °र्षूणां) Ñ Dt1 Dm1 D4 8 T1 2 तु, V1 Dg1 D1 T3 च (for हि) Ś1 D1-3 मर्त्यानां, Ñ2 न पथ्य (for सर्वेषां) —b) N1 रोचते तव रावण —c) Ś1 [ए]व च, B1 Dm1 D6 G2 M3 [ए]व हि B3 [इ]म हि Dg1 T2 [अ]ह तु, Dt1 [इ]ह हि, D4 च हि T1 G2 [अ]य हि (for [इ]व हि) D1 ते कंठे, D3 मर्त्यानि (for कण्ठे त्वां) T3 पश्यामि दशकण्ठ त्वां —d) Ś1 B3 (sup lin also) [अ]वसादित (for °पाशितम्) N D6 7 कालपाशेन पाशित, D3 कालपाशं च पातित —After 16 Ñ1 reads 14c-15b.

यथा चास्मिन्भयस्थाने न बिभेषि दशानन ।
व्यक्तं हिरण्मयान्हि त्वं संपश्यसि महीरुहान् ॥ १७
नदीं वैतरणीं घोरां रुधिरौघनिवाहिनीम् ।
खड्गपत्रवनं चैव भीमं पश्यसि रावण ॥ १८ ॥
तप्तकाञ्चनपुष्पां च वैडूर्यप्रवरच्छदाम् ।
द्रक्ष्यसे शाल्मलीं तीक्ष्णामायसैः कण्टकैश्चिताम् ॥ १९
न हि त्वमीदृशं कृत्वा तस्यालीकं महात्मनः ।
धारितुं शक्ष्यसि चिरं विषं पीत्वेव निर्घृण ॥ २०
बद्धस्त्वं कालपाशेन दुर्निवारेण रावण ।
क्व गतो लप्स्यसे शर्म भर्तुर्मम महात्मनः ॥ २१
निमेषान्तरमात्रेण विना भ्रातरमाहवे ।
राक्षसा निहता येन सहस्राणि चतुर्दश ॥ २२
स कथं राघवो वीरः सर्वास्त्रकुशलो बली ।
न त्वां हन्याच्छरैस्तीक्ष्णैरिष्टभार्यापहारिणम् ॥ २३
एतच्चान्यच्च परुषं वैदेही रावणाङ्कगा ।
भयशोकसमाविष्टा करुणं विललाप ह ॥ २४

G 3.59.24
B 3.55.25
L 3.59.29

17 a) Ñ1 V3 M1 तथा Ś1 चापि, B2 चास्मिन्, D2 नामि (sic) (for चास्मिन्) D3 जनस्थान (for भय°) —b) Dg1 Dt1 Dm1 De1 T3 M1 निशाचर, T2 M3 कद्राघव (for दशानन) D4 दुराधीश बिभेषि न —c) Dt1 Dm1 De1 transp हि and त्वं Ñ V B1.2.4 D4.7 नूनं (Ñ1 व्यक्त) हिरण्मयान्मोहात्, M3 व्यक्त हिरण्मयानां त्वं —d) Ñ2 V B1 D5.7 त्वं पश्यसि, B2.4 पश्यसि त्वं T3 सद्रक्ष्यसि Ś1 वनेचरान्, V1 महीरुह, D1 वन स्थगान्, D2 वने नगान् (for महीरुहान्)

18 Ñ1 om 18–19 —a) Ś1 D5.7 त्वं हि D1 त्वं वै (for नदीं) Dt1 Dm1 D3 वैतरणीं Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–3.4.5.7 सुघोरां (for घोरां) —b) Dg1 T2.3 प्रवाहिनीं, Dt1 De1 T1 विवाहिनीं Cg निवाहिनीं (as in text) Ś1 रुधिरागुरुमालिनीं, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 क्षत(V3 क्षो)-जाभीमवाहिनीं, D1 नचिरा सुरमालिनीं, D2 रुचिता गुरमालिनीं, D3 नचिरात्क्षतवाहिनीं, L(ed) रुधिरामूर्मिमालिनीं —cd) Ś1 -वनास्यदाम्, V वन त च, B1.2.4 D5.7 वन तथ, G(ed) -वल तत, L(ed) वनानदाम् (for -वन चैव) G2 V3 मही (for भीम) V1 B1.4 द्रक्ष्यसि, B2 दृश्यसि Ś1 D1.2 भीम(Ś1 इमा) द्रक्ष्य(Ś1 D3 °क्ष्य)सि राक्षस (for d) V3 D5.7 असिपत्रवनं घत्तु(Ñ2 °त्व) नाथ द्रक्ष्यसि रावण

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) —a) D1 प्रसे (s c) G(ed) प्रपया (for पुष्पा) —b) Ś1 Dg1 Dm1 D3–4 G M Cg वैडूर्य (for वैडूर्य) Ñ2 D4.5 रुचिरच्छदा (D5 °दृ), V B1.4 हरितच्छदा(V3 °दृ) B1 स्तुरितच्छदा, D1.2 प्रवरच्छद् G2 प्रवरच्छदां —c) D3 T2 G M1.2.3 नात्मक्षी V B1.4 कीर्णां B2 घोरां D3.4 G1.2 M3 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णाम्) Ś1 D1.2 द्र(Ś1 दृ)क्ष्यसे शाल्मलिं तीक्ष्णैर् —d) D2 श्रिता (for चिताम्) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.3.5.7 तीक्ष्णै(Ś1 D1.2 घोरै)राक्षसकण्टकै D2 घोर राक्षसकण्टकै

20 Ñ V B1.2.4 D5.7 transp 20 and 21 —ab) M3 (after corr sec m as in text) ह (for हि) Dg1 T2 transp कृत्वा and तस्य Ñ2 V B1.2.4 D5.7 दशानन (for महात्मन) Ñ1 तस्य लोकयशस्विन (for b) —D4 om (hapl) 20c–21 —c) Ñ1 V B1.2.4 D4.5.7 M1 (also after corr sup lin sec m) जीवितुं D2 G2 Cg Ck धारतुं, T1.2 G1.2 M1.2 चारतुं (for धारितुं) ※ Ct धारतुं धर्तुम् जीवितमिति शाप ※ B1 द्रक्ष्यसि (for शक्ष्यसि) Ś1 D1.2 जीवितुं शक्ष्यस मूढ, Dg1 T2 न चिर निशस तीव्र —d) V1 [द्र]ष्ट्वह (for [द्र]व) Ś1 D1–3 वालिश, Ñ1 सत्वत्र, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 दुर्मते, Dg1 T2 G2.3 M2.3 निघृण

21 D4 om 21 (cf v l 20) Ñ V B1.2.4 D5.7 transp 20 and 21 —a) Ñ1 V1 बद्धस्त्व दुर्निवार्य(V1 °रे)ण —b) Ś1 दुर्निवा(L[ed] °रा)र्येण रावण, Ñ1 V1 कालपाशन रावण(V1 °क्षस) D1.2 दुर्निवारण रावण —c) Dt1 लप्स्यस (for लप्स्यसे) —d) Dt1 D6 G1 M1.3 Ct transp भर्तुर् and मम Ś1 D1.2 स्वगुणामात्मनाघव

22 a) Ś1 D1–3 निमिष

☞ Ñ1 missing from 3 51 22b up to अभिवाद्य in 3 52 26b on lost folios —b) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–3.5.7 T1 M3 विना भ्रात्रा महात्मना(Ś1 D1.2 T1 °वन M3 °हृय) Ct as in text —c) Ś1 D1–3 हतानि रक्षसां येन, Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 रक्षांसि(V2 B1.2.4 °क्षसां) निहतान्यासौ, V2 सहस्राणि हतान्यासौ —d) V3 राक्षसानां (for सहस्राणि)

23 a) Dt1 D4.5.8 T3 G2 M3 transp स and कथं Ś1 Ñ2 Dg1 T2 G1 वीर —c) D6 G2 M3 त्वां (for त्वां) B2 हन्यत (hypm) (for हन्यात्) —d) V B1.2.4 सुष्ठु Dm1 D4 G2 दृष्टा (for दृष्ट)

24 a) Ñ2 तच्चुक्त्वा स्व D4 एतावदुक्त्वा D7 एवमुक्त्वा च (for °च्चान्यच्च) Ś1 सततं (for परुषं) —b) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.5.7 मैथिली (for वैदेही) B2 राक्षसाङ्कगा —c) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 दुःख (for भय) —d) D2 सुकरुणं (for करुणं) G2 हा (for ह) —After 24 M3 ins

1019* परस्य चाङ्गसंस्पर्शं त्रिपेण च विनाभवम् ।
विषण्णवदना वीक्ष्य रुरोद जनकात्मजा ।

G 3 59 27
B 3 53 26
L 3 9 30

तथा भृशार्तां बहु चैव भाषिणीं
विलापपूर्वं करुणं च भामिनीम् ।
जहार पापस्तरुणीं विवेष्टतीं
नृपात्मजामागतगात्रवेपथुम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

५२

ह्रियमाणा तु वैदेही कंचिन्नाथमपश्यती ।
ददर्श गिरिशृङ्गस्थान्पञ्च वानरपुंगवान् ॥ १
तेषां मध्ये विशालाक्षी कौशेयं कनकप्रभम् ।
उत्तरीयं वरारोहा शुभान्याभरणानि च ।
मुमोच यदि रामाय शंसेयुरिति मैथिली ॥ २
वस्त्रमुत्सृज्य तन्मध्ये विनिक्षिप्तं सभूषणम् ।
संभ्रमात्तु दशग्रीवस्तत्कर्म न च बुद्धवान् ॥ ३

25 [a]) V1 B1.3 Dt1 D1 T2.3 तदा Ś1 D2 भृशं ता (for भृशार्तां) Ś1 Dm1 D1.3.8 G2 बहुरूपभाषिणीं Ñ2 V B1.3.4 D4.7 बहुशस्तदातुरा (D5 °दार्तां) Dg1 D6 T1 बहुधैव भाषिणीं (D4 °षतीं) G1 बहु चैव भाषतीं M1 बहुधैवभाषिणीं —[b]) V1 पूर्वां, B1 -पूर्णां (for -पूर्वं) Ś1 B1 D2 G2 करुणं च भाषिणीं Ñ2 V B1.4 D5.7 करुणाभि (B2 °भोप)भाषिणीं (V2 °मिनीं) —[c]) Dm1 D4.8 T1.2 G M1 Cg करुणां D2 पतितुं M2.3 कृपणां (for तरुणीं) Dg1 Dt1 Dm1 D2.6.8 विचेष्टतीं, D1 T2 G1 च वेष्टतीं (for विवेष्टतीं) Ś1 D1.2 जहार तां पापमतिर्विचेष्टतीं —[d]) G2 व्याकुल (for आगत) Ś1 D1-3 दुःख, Dg1 T1 रोम, Cg as in text (for गात्र) Dt1 D6 G1 -वेपथुं —For 25[cd] Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst

1020* जहार पापः कृपणां सुदुःखितां
विचेष्टमानां हृतवान्प्रवेपथुम् ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीतापहरणे सीताप्रलापः, Ñ V B1.3.4 D1.3.5.7 सीतापहारः, G(ed) रावणप्रस्थानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1.3 D2.6 om Ñ2 D7 59 V1 58 V2 62 B4 D3 60 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 53 D1.4 56 M3 54 —After colophon G1.2 conclude with श्रीरामाय नमः

52

☞ Ñ1 missing from 1 up to अभिवाद्य in 28[b] (cf v l 3 51 22) D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins

1021* संभ्रान्तश्चैव सहसा प्रगृह्य जनकात्मजाम् ।
जवेन महताविष्टः स प्रयातो नभस्तलम् ।
पूर्वां दिशं जनस्थानात्सुवर्णेन जगाम सः ।
जटायुषा वै निहतो घोरविक्रमशालिना ।
वीक्ष्यमाणो दिशः सर्वा नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मध्यान्तोऽथ स दिग्धूढ पम्पामभिमुखो ययौ ।
उपर्युपरि पम्पाया ऋष्यमूकं च पर्वतम् ।
जगामादाय रुदतीं मैथिलीं राक्षसेश्वरः ।

[(l 1) Ñ2 V D5.7 सहस्र (for सहसा) V1 सहसा (for प्र°) —(l 2) B3 च महाविष्ट (for महता°) V B1.4 च (for स) —(l 4) B1 वैरिभूतो, B3 विनि° D5.7 वै विहि(D7 °ह)तो (for वै निहतो) V B4 भास्वता (for शालिना) —(l 5) B4 वीक्षमाणो (for वीक्ष्य°) D5.7 अपि (for इव) —(l 6) Ñ2 D5.7 पथि (for पथ स) B3 मूढ (for °मूढः) V सन् भ्रान्तोऽथ दिग्मूढः (for the prior half) V2 V1 अभिमुख (for °मुखो)]

1 [a]) Ñ2 B2 Dg1 Dm1 D5.7.8 (अ)थ, V1 च (for तु) —[b]) V1 कथंचिन् (hypm) D1.3 किंचिन्, D1 T2 कश्चिन्, G(ed) कंचिन् (for कंचिन्) B4 न च (for अपश्यती) —[d]) Ś1 तत्र (for पञ्च) Ñ2 D5.7 वानरयूथपान्

2 [a]) Ś1 D2 सा हि D1 त हि, L(ed) सा हि (for यदि) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 रामस्य (for रामाय) —V2 illeg for 2[f]–3[b] —[f]) B4 समेयुर् (for शंसेयुर्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 जानकी (V2 °कीं) Dt1 D6 भामिनी D1 °नीं (for मैथिली) —After 2 Ś1 D1-3 ins

1022* एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता करतलोदरा ।
[D2 समास्थाय (for तदा कृत्वा)]

while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins after 2

1023* वसुधासक्तनयना नेत्रजं वारि मुञ्चती ।

3 V2 illeg for 3[ab] (cf v l 2) —[a]) G2 उन्मुच्य —[b]) M2 विभूषणं, M3 सु° (for स°) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T1 M1 Cg k.t नि(Dt1 वि)क्षिप्य सहभूषणं —For 3[cd], Ś1 D1-3 subst and read after 3[cd]

पिङ्गाक्षास्तां विशालाक्षीं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
विक्रोशन्तीं तदा सीतां ददृशुर्वानरर्षभाः ॥ ४
स च पम्पामतिक्रम्य लङ्कामभिमुखः पुरीम् ।
जगाम रुदतीं गृह्य मैथिलीं राक्षसेश्वरः ॥ ५
तां जहार सुसंहृष्टो रावणो मृत्युमात्मनः ।
उत्सङ्गेनेव भुजगीं तीक्ष्णदंष्ट्रां महाविषाम् ॥ ६
वनानि सरितः शैलान्सरांसि च विहायसा ।
स क्षिप्रं समतीयाय शरश्चापादिव च्युतः ॥ ७
तिमिनक्रनिकेतं तु वरुणालयमक्षयम् ।
सरितां शरणं गत्वा समतीयाय सागरम् ॥ ८

G 3 60 18
B 3 54 9
L 3 60 9

1024* भूषणानि विधुन्वन्ती तेषां मध्ये वनौकसाम् ।
[Ś1 विमिन्वती D1 विचि° (for विधुन्वन्ती)]

while Ñ2 V2 B2.3.4 D6.7 subst for 3cd

1025* वस्त्रं सभूषणं क्षिप्रं तेषां मध्ये न्यपातयत् ।

—c) Ś1 Dg1 D1.2 T3 सभ्रमाश्च, Ñ2 D6.7 °भार्तो; B3.4 सभ्रातस्तु, Dt1 स भ्रमात्तु, D3 स्वदहाच, M2 स सभ्रमाद् (for सभ्रमात्तु) —d) Dt1 Dm1 D4.5 T1 च न (by transp), T3 न ि, G1 k as in text K(ed) न स (for न च) Ś1 D1-3 वै(D1 *)दहीं नोपलभ्यवान्, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 सीता नैवाव(V1 नैव वि, D6 नोवाच)बुद्धवान् —After 3 Ñ2 V B1.3.4 D6.7 M2 ins

1026* भूषणानि हि सर्वाणि दिव्य सूक्ष्माणि चिरा ।
विधुन्वती वरारोहा तदा वानरसंनिधौ ।

[(l 1) V1 M3 न (for हि) M3 मुख्यानि (for सर्वाणि) —V2 illeg from दिव्य in the post half up to चित in 4d M2 पुष्प (for दिव्य) —M3 om l 2]

4 V2 illeg for 4ab (cf v l 3) —a) Ś1 तवस्तेपि, Ñ2 V2 B1.3.4 D1-6.7 °क्षा(D3 °क्ष्या)स्ते, G2 पिशाक्षिसा (sic) (for पिङ्गाक्षास्ता) —b) Ś1 B1 D3.4 अपि (for इव) —c) Ś1 D2 विचे(D3 °चे)हतीं (for विक्रोशन्तीं) Dg1 Dm1 D4 T1 G3 M1 Cg तथा सीता, D5 lacuna G1 तत्रा देवनो (for तदा सीता) —d) Dt1 D3 वानरोत्तमा —After 4 Ñ2 V B1.3.4 D6.7 ins

1027* तस्या विचेष्टमानाया वस्त्रं तद्वस्त्रसुत्तमम् ।
स्वनश्च त्रिविधाश्चिन्ना पेतुराभरणानि च ।
यानि च कल्पधौतानि पावकार्चिनिभानि च ।
नक्षत्रविमलाभानि निपतुर्गिरिसानुषु ।
सभ्रमात्तु दशग्रीवो वैदेहीं नोपलब्धवान् । [5]
भूषणानि विधुन्वन्ती तयो मध्ये वनौकसाम् ।
ऋष्यमूकं च दृष्ट्वा स पम्पां चैव निशाचर ।
उपलक्ष्य दिशं तत्र चकार गमने मतिम् ।

[(l 1) Ñ2 D6.7 तथा (for तस्या) —V2 illeg from वस्त्र in the post half up to निपतुर् in the post half of l 4 Ñ2 V2 B1 D6.7 वस्त्र (for वस्त्रं) B1 वनम् (for वसम्) —(l 3) Ñ2 चेव (hypm) (for चै) Ñ2 D6.7 [अ]र्के (for [अ]र्चि) —(l 5) V2 च (for तु) —V2 illeg from लब्धवान् in the post half up to मध्ये in the post half of l 6 —(l 7) Ñ2 B1 D6.7 तु (for च) B1 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा स) —(l 8) B1.3 दिशश्च (for दिशं) —V2 illeg from तत्र up to मतिम्]

5 a) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 Dg1 D1.3.7 T3 तु (for च) Ś1 पद्मयाम्, M3 (after corr sec m as in text) पुंसम् (for पम्पाम्) T2 अभिक्रम्य D1.2 स च ता समति(D2 समभि)क्रम्य —b) Dt1 अभिमुख, D3 °गत, G2 °मत (for अभिमुख) G2 तत (for पुरीम्) —V2 illeg from जगाम in c up to तीक्ष्ण in 6d —cd) Ś1 D2 बाहुना, D1.2 ता तथा (for जगाम) Dm1 D6.8 मैथिलीं, T3 महतीं (for रुदतीं). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 जगामादाय रुदतीं (for °) Dg1 वैदेहीं, Dm1 D6.8 रुदतीं (for मैथिलीं) Dt1 transp रुदतीं and मैथिलीं Ñ2 B1 D1.2 राक्षसाधिप, B3.4 °सोत्तम (for °सेश्वर)

6 V2 illeg up to तीक्ष्ण in 6d (cf v l 5) —a) Ś1 D1-3 transp ता and जहार D3 च (for सु) Ś1 तदा सीता, Ñ2 सुसंतुष्टो, D6 सु * * ष्टो (for सुसंहृष्टो) —b) Ś1 ददृशुर् (sic) D1.2 रूपिणीं (for रावणो) —Ś1 om 6c-7 —cd) V1 Dt1 Dm1 D2.3 T1.3 G1.3 [इ]व (for [ए]व) Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7 महादंष्ट्रा, D4 °भोगा (for तीक्ष्णदंष्ट्रां) G3 M3 (after corr sec m as in text) महाभुजा (for °विषाम्) D1.2 उत्सङ्गेनैव(D2 °नेति) भुजग महादंष्ट्रं महाविष

7 Ś1 om 7 (cf v l 6) —a) Dg1 T2 सरांसि (for वनानि) G2 चैव (for शैलान्) —b) Dg1 T2 वनानि (for सरांसि) —c) D3 समतीयासु (for °याय) Ñ2 V B1.3.4 क्षिप्रं समभि(B1 °ति)चक्राम(V2 °* * [illeg]) D1.2 सदय स्तूणमतीयाय —V2 illeg from शर in 7d up to वरुणाल in 8b —d) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.7 चापाच्छर इव (by transp) —After 7 Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 read 10

8 V2 illeg up to वरुणाल in b (cf v l 7) —a) Ś1 D2 मीननक्रकु(D3 तिमिनक्राकु)लं स तु —V2 illeg from 8c to l 1 of 1029* —c) Dm1 D6 G1.3 (after corr sup lin sec m) M3 रम्यं D4 गत्वा, G2 गृह्य (for गत्वा) Ś1 D1-3 सरितां समतिक्रम्य, Dg1 T2 सरितां पतिमासाद्य —d) D3 वानेपतीर्य सागरं —For 8cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D1.7 subst

1028* क्षणेनैवातिचक्राम सागरं सरितां पतिम् ।
[D1 क्षणे चेव V1 [अ]भि (for [अ]ति)]

G 3 60 19 B 3 54 9 L 3 60 20

संभ्रमात्परिवृत्तोर्मी रूद्धमीनमहोरगः ।
वैदेह्यां ह्रियमाणायां बभूव वरुणालयः ॥ ९
अन्तरिक्षगता वाचः ससृजुश्चारणास्तदा ।
एतदन्तो दशग्रीव इति सिद्धास्तदाब्रुवन् ॥ १०
स तु सीतां विवेष्टन्तीमङ्केनादाय रावणः ।
प्रविवेश पुरीं लङ्कां रूपिणीं मृत्युमात्मनः ॥ ११
सोऽभिगम्य पुरीं लङ्कां सुविभक्तमहापथाम् ।
संरूढकक्ष्याबहुलं स्वमन्तःपुरमाविशत् ॥ १२
तत्र तामसितापाङ्गीं शोकमोहपरायणाम् ।
निदधे रावणः सीतां मयो मायामिवासुरीम् ॥ १३
अब्रवीच्च दशग्रीवः पिशाचीर्घोरदर्शनाः ।
यथा नैनां पुमान्स्त्री वा सीतां पश्यत्यसंमतः ॥ १४
मुक्तामणिसुवर्णानि वस्त्राण्याभरणानि च ।
यद्यदिच्छेत्तदेवास्या देयं मच्छन्दतो यथा ॥ १५

9 V2 illeg for 9 (cf v l 8) —a) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 1 सधूम (V1 B1 3 4 °म) (for संभ्रमात्) V1 इव वृत्तोर्मि, Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 6 3 परिवृत्तोर्मि, D4 M3 °वृद्धोर्मी (for परिवृत्तोर्मी) —b) Ś1 V2 B1 4 D1 2 क्रुद्ध, Ñ2 D5 6 7 क्षुब्ध, G2 क्रूर्म (for रूद्ध) D2 -महोरग (for °रग) M3 रुद्धमीनमिवोरग —d) B2 4 मकरालय

10 V2 illeg for 10 (cf v l 8) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 10 after 7 —a) B1 3 D7 अंतरीक्षगता —b) Ś1 D1-3 दारुणास् (for चार°) V1 G3 तत, B1 Dg1 Dt1 D1 T2 3 M1 2 तथा (for तदा) —c) L(ed) एतदन्त —d) D6 G2 M1 तथा (for तदा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इति ब्रह्मवन्नृकृहा, D3 इति सिद्धास्तमब्रुवन् ❀ Cv स्निग्धास्तथाऽब्रुवन् । सिद्धाश्च तथाऽब्रुवन् ❀

11 a) Dt1 Dm1 D1-4 6 G1 विचेष्टतीम्, M3 प्रवे° (for विवेष्टन्तीम्) —c) Ś1 D3 4 प्रावेशयद् (for प्रविवेश), T2 प्रावेशत तदा लङ्का —d) Ś1 विमको, D1 6 रूपिण (for रूपिणीं) —For 11, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1029* स सागरमतिक्रम्य लङ्कामासाद्य रावण ।
विवेशादाय ता वेश्म सीता मृत्युमिवात्मन ।

[V2 illeg up to l 1 (cf v l 8) —(l 2) B1 G(ed) शीघ्र (for वेश्म) V1 B1 विवेशालयमासाद्य (B1 °द्य) (for the prior half) B4 मृत्युर् (for मृत्युम्)]

12 V2 illeg from पु in 12a up to घों in 14b —a) Ñ2 प्रविश्य च, V B1 3 4 D5 7 स प्रविश्य (V2 °3 illeg), D3 सोपि गम्य, T2 सोपि° (for सोऽभिगम्य) Ś1 D2 दिव्या (for लङ्कां) —b) Ś1 D3 प्रविभक्त, M2 °भक्ता (for सुविभक्त) —Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 12c–13b —c) Dg1 कक्षा, T3 -कक्ष्या (for -कक्ष्या) Dt1 Dm1 (after corr sec m) T1 Ct संरूढकक्ष्या बहुला (Dm1 [before corr] °ल) Cv g tp as in text

13 V2 illeg for 13 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 om 13ab (for both, cf v l 12) —a) T1 2 G M1 असितापाङ्गा (for °पाङ्गीं) —b) Dt1 D4 समन्विता, T2 -परायण (for -परायणाम्) —c) Ś1 D1 2 निदध्यौ, B2 Dg1 विदधे, D3 निर्दधे, Cg as in text (for निदधे) —d) D1 4 G3 मय (for मयो), B1 मायां मय (by transp) Ś1 [अ]वरे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]सुर, K(ed) Cg स्त्रिय (for [आ]सुरीम्)

14 V2 illeg up to घों in b (cf v l 12) —a) Ś1 D1 2 अथाब्रवीत्, M1 °तु, G(ed) समादिदेश (for अब्रवीच्च) —b) Dt1 पिशाचा, D1 °च्यो, D4 राक्षसीर् (for पिशाचीर्) —After 14ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1030* रक्षणार्थं समाहूय वैदेह्या राक्षसेश्वर ।
कृताञ्जलिपुटा सर्वा सहिता पुरत स्थिता ।

[(l 1) B4 रक्षणाय —(l 2) V2 illeg from पुरत up to मत° in 14d D7 om पुरत]

—c) Dt1 मैना, Dm1 D8 12 G M1 2 Cv g k नेमा, D2 मे न, Cm as in text (for नैनां) G1 पुमान् in marg —d) Ñ2 V1 D1 3 4 D5 7 पश्येद् (for पश्यति) T1 [अ]समत (for °मत) D2 सीतां पश्येत दर्शने —For 14cd, Ś1 D2 3 subst

1031* यथा मा मस्त्रिय तद्वत्सीता पश्यत समाहाम् ।

[D3 यथा मानस्तु मां स्त्री वा (sic) (for the prior half) and समता (for °ताम्).]

—After 14 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M3 ins.

1032* कश्चित्तथाप्रमत्ताभिर्सेवितव्य सदैव हि ।
तथैव प्रतिपत्तव्यमप्रमत्ताभिरेव हि ।

[V1 B1 3 M3 om (hapl) l 1 —B4 reads l 1 in marg —(l 1) B3 मम (for सदा) —(l 2) B1 प्रयतित्व (unmetrical) (for प्रति°) M3 तथा मवलो रक्षतु यदि मां प्रीतमिच्छथ]

15 a) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1 3 6 7 transp मुक्ता and मणि Ś1 Ñ2 D1 2 5 7 प्रवालानि, D3 विचित्राणि (for -सुवर्णानि) —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 [अ]जिन (D1 [अ] पि च) चन्दन —c) Ś1 तत्तदस्यै, Dt1 D1 T1 2 M1 तदेवास्यां D1 3 °स्यै (for तदेवास्या) D3 यद्यदैच्छत्तदेवास्यै —d) L(ed) मच्छन्दतो (for मच्छ°) Ś1 D1 3 [ऽ]पि च (Ś1 वा), Dg1 तथा (for यथा). D3 देय स्वच्छन्दतो हि मे ❀ Ct यद्यदिच्छेत्तदा चास्या देय मच्छन्दतो यथेति पाठ ❀—For 15cd, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst.

1033* यद्यदिच्छति वैदेही तदेव विदित मम ।

[B1 3 विहित (for विदित) B2 यथा (for मम)]

या च वक्ष्यति वैदेही वचनं किंचिदप्रियम् ।
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानान्न तस्या जीवितं प्रियम् ॥ १६
तथोक्त्वा राक्षसीस्तास्तु राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात्किं कृत्यमिति चिन्तयन् ।
ददर्शाष्टौ महावीर्यान्राक्षसान्पिशिताशनान् ॥ १७
स तान्दृष्ट्वा महावीर्यो वरदानेन मोहितः ।
उवाचैतानिदं वाक्यं प्रशस्य बलवीर्यतः ॥ १८
नानाप्रहरणाः क्षिप्रमितो गच्छत सत्वराः ।
जनस्थानं हतस्थानं भूतपूर्वं खरालयम् ॥ १९
तत्रोष्यतां जनस्थाने शून्ये निहतराक्षसे ।
पौरुषं बलमाश्रित्य त्रासमुत्सृज्य दूरतः ॥ २०
बलं हि सुमहद्यन्मे जनस्थाने निवेशितम् ।
सदूषणखरं युद्धे हतं तद्रामसायकैः ॥ २१
ततः क्रोधो ममापूर्वो धैर्यस्योपरि वर्धते ।
वैरं च सुमहज्जातं रामं प्रति सुदारुणम् ॥ २२
निर्यातयितुमिच्छामि तच्च वैरमहं रिपोः ।
न हि लप्स्याम्यहं निद्रामहत्वा संयुगे रिपुम् ॥ २३ G 3 60 34 B 3 54 24 L 3 60 23

16 ^{a}) Ś1 यच् (for या) D1 3 याश्च वक्ष्यति B4 D5 6 T3 वैदेहि —G2 om (hapl) 16^{cd} —^{c}) After वा, B4 ins श्रीमद्गुरुचरणात् श्रीमन्मातृचरणे मम भक्तिरस्तु श्रीरामचन्द्र —^{d}) D5 तद् (for न) D1 3 तस्य (for तस्या) G2 भवेत् (for प्रियम्) Ś1 तसोदन्य निरत्तर

17 ^{a}) D13 तथोक्त्वा, M3 (after corr inf lin sec m as in text) तथो वा (for तथोक्त्वा) Ś1 D1 3 राक्षसीश्च (D1 °स्तु) तथोक्त्वा स, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तथा स (V1 स तथा [by transp]) राक्षसीस्तस्याः D2 तथोक्त्वा तु राक्षस्यो (subm) —^{c}) Ś1 D1 3 निक्रम्य (Ś1 °त्य) D4 M1 निष्काम्य (for निष्क्रम्य) Ñ2 B1 3 4 D5 7 तस्थौ (for तस्मात्) —^{d}) D1 कार्यमन्य (sic) (for कृत्यमिति) D2 निश्चय (for चिन्तयन्) —After 17^{cd}, N1 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 M3 ins

1034* स चिन्तयित्वा सुचिरं रावणो राक्षसेश्वरः ।
[V1 M3 राक्षसाधिप°]

—Ś1 om 17^{ef} —V3 illeg from 17^{d} up to 18^{b} —For 17^{ef}, N1 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1035* आजुहाव महावीर्यानष्टौ राक्षसपुंगवान् ।
[Ñ1 आजहार]

—After 17 D6 ins राम

18 V3 illeg for 18^{ab} (cf v l 17) —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 श्रीमान् (for दृष्ट्वा) V1 B1 4 D1 3 महावीर्यान् (for °वीर्यो) —^{b}) B3 दृष्ट्वा, G3 गर्वित (for मोहित) D6 वरदाने समाहित —^{c}) D11 D6 T1 G1 तान्, D1 T2 G3 3 M2 3 [ए]तान् (for [ए]तान्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उवाच वचनं क्षिप्रं D2 उवाचैतानि वाक्य (sic) —^{d}) V3 illeg D6 वीर्यवान् (for वीर्यत)

19 V3 illeg from 19 up to निहत in 20^{b} —^{a}) Dg1 T2 दीप्तम् (for क्षिप्रम्) Ś1 D1 3 नानाप्रहरणोपेता —^{b}) Ś1 D1 क्षिप्रं (for इतो) D1 3 गच्छन्तु D6 °च (for गच्छत), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसा —^{c}) Ñ2 reads in marg Dm1 हतस्थान, D6 भूतपूर्व (for हतस्थान) —^{d}) Ś1 D1 3 भूत पूर्व, V2 B3 4 °पूर्वे, D1 शून्यभूत (for भूतपूर्व) D5 खरालय तु सत्तमा

20 V3 illeg up to निहत in 20^{b} (cf v l 19) —^{c}) B1 3 D11 D6 [आ]स्थाय (for [उ]ष्यता) —^{c}) B3 4 D3 आस्थाय (for आश्रित्य)

21 Dg1 D4 T2 3 om 21–23 —^{a}) Ñ2 D5 7 च (for हि) V3 illeg from महद् up to in 22^{b} Ś1 बलं च मे बहुरूप, D11 Dm1 D5 6 M1 बहुसैन्य महा(M1 °हद्)वीर्यः D1 3 बलं मे बहुमुख्य च D2 बलं च मे बहुरूप, G3 बलं हि सुमहावीर्य —^{b}) D3 M1 जनस्थान D3 जन्म° (for जनस्थाने) —M3 om 21^{c}–23 —^{c}) N1 V1 B1 3 4 D5 7 सत्ये (for युद्ध) —^{d}) D11 Dm1 D6 8 G3 3 M1 निहत, D2 हतो वै (for हत तद्) D1 रामस्य, T1 G1 रामेण (for तद्राम)

22 Dg1 D4 T2 3 M3 om 22 V3 illeg for 22^{ab} (for all, cf v l 21) B1 om 22^{cd} —^{a}) Cr g यत्र (for तत) T1 Cg [अ]मर्षाद्, G1 3 [अ]मर्षा (for [अ]पूर्व) —^{b}) G1 रामस्य (for धैर्यस्य) T2 G M1 वर्तते (for वर्धते) M2 धैर्येणेव निगूहते —For 22^{cd} Ś1 D1 3 subst

1036* तस्य शोभान्महामया वीर्यं च समवर्धत ।

[D3 तत्र (for तस्य) and मम (for महा) D1 3 शोभ (sic), D2 वैर (for वीर्य) D1 परिवर्धते (for समवर्धत)]

while Ñ1 V1 B1 4 D5 7 subst

1037* तेनासमेन महता ममाविष्टस्य राक्षसा ।

[V1 B1 इतोत तेन N1 D7 ममाविष्टस्य V1 ममाविष्ट्य (sic) B4 मम°, G(ed) मया सृष्ट (for ममाविष्टस्य)]

—^{c}) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 सजात सुमहद्वैर

23 Dg1 D4 T2 3 M3 om 23 (cf v l 21) —^{a}) Ś1 निर्यातयितुम् (for निर्यात°) —^{b}) Ś1 D1 3 तस्य, Dm1 D6 तं च (for तच्च) Ś1 D11 Dm1 D5 8 G1 M1 महा (for अहं) V3 illeg from मह up to 24^{a} Ñ2 V

G 3 60 35
B 3 54 25
L 3 60 24

तं त्विदानीमहं हत्वा खरदूषणघातिनम् ।
रामं शर्मोपलप्स्यामि धनं लब्ध्वेव निर्धनः ॥ २४
जनस्थाने वसद्भिस्तु भवद्भी राममाश्रिता ।
प्रवृत्तिरुपनेतव्या किं करोतीति तत्त्वतः ॥ २५
अप्रमादाच्च गन्तव्यं सर्वैरपि निशाचरैः ।
कर्तव्यश्च सदा यत्नो राघवस्य वधं प्रति ॥ २६
युष्माकं हि बलज्ञोऽहं बहुशो रणमूर्धनि ।
अतश्चास्मिञ्जनस्थाने मया यूयं नियोजिताः ॥ २७

ततः प्रियं वाक्यमुपेत्य राक्षसा
महार्थमष्टावभिवाद्य रावणम् ।
विहाय लङ्कां सहिताः प्रतस्थिरे
यतो जनस्थानमलक्ष्यदर्शनाः ॥ २८
ततस्तु सीतामुपलभ्य रावणः
सुसंप्रहृष्टः परिगृह्य मैथिलीम् ।
प्रसज्य रामेण च वैरमुत्तमं
बभूव मोहान्मुदितः स राक्षसः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

B1 3.4 D5 7 वैर तस्य दुरा(V1 B1 महा)त्मन (V3 **** [illeg]) —^{c}) B1 3 4 D5 लप्स्यामहे, Dt1 Dm1 D6 (before corr) G2 M1 पश्या° (for लप्स्यामहं) V1 वाद लप्स्यामहे निद्राम् (sic) M3 न हि निद्रामहं रामम् —^{d}) Ñ2 V1 B1.4 D5 7 राघव रणे, B2 राक्षस रणे, M2 समरे रिपु (for सयुगे रिपुम्) —After 23 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins.

1038* तस्माद्वधविधिस्तस्य यथा बध्येत मे रिपु ।

[Ñ2 D5 7 तथा (for तस्मात्) Ñ2 V1 वा(V1 4)ध्येत (for बध्येत)]

24 V3 illeg for 24^{a} (cf v.l 23) —^{a}) D1 G1 तत् D1 3 इदानीम् (for त्वि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तमहं निहत्य श्रु"वा(B3 दृष्ट्वा) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 [श]र्मि (V B1 [श]र्मि)गच्छेय, Dt1 [श]र्मपलप्स्यामि (for [श]र्मोपलप्स्यामि) —^{d}) D2 लाभ (for धन) D6 [ध्]व (for [ध्]वे) —After 24, Ś1 D1-3 ins

1039* मया हतस्य समरे चीरवल्कलवाससः ।
पक्षाङ्गा भक्षयिष्यन्ति तस्याङ्गानि दुरासन ।

[(l 2) D1 जम्बुका, D3 पक्षाणा (for पक्षाङ्गा)]

25 ^{ab}) V3 illeg from स्तु up to सर्वैरे in 26^{b} B3 4 च (for तु) Ñ2 V1 B1 3.4 D5.7 G2 भवद्भिस्तु वसद्भी (by transp) Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 रामसंश्रया(V1 B1 °याद्) D1 राममाश्रिता, T2 कामसाश्रित (for राममाश्रिता) —^{c}) Ś1 D2 अधिगतव्या (for उपने°) D7 प्रवृत्तिमुपलब्धास्मि —^{d}) B4 D5.7 करोमि(D5 °*) (for करोति) D1 3 राघव (for तत्त्वत)

26 V3 illeg up to सर्वैरे in ^{b} (cf v.l 25) —^{a}) Ś1 B1 3 अप्रमाद्याद(Ś1 °दैश्च) कर्तव्य(B1 °व्य) Ñ2 V1 B1 D1-3.5 7 T2 अप्रमादश्च(D3 °स्तु) कर्तव्य —^{b}) h(ed.) अपि (for एव) —^{c}) D3 तु (for च) Ś1 D1-3 भवेद्यत्नो, M2 सदा यत्नो (for सदा यत्नो) —^{d}) D3 रण (for वध)

27 ^{a}) V1 B1 अस्माक (for युष्माकं) Ñ2 Dm1 D1.3 T1 G1 Cg च, B1 Dg1 Dt1 D4 T2 3 M3 तु (for हि) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 D5-7 T1 बल ज्ञात्वा(V Dt1 D5 T2 °a) (for बलज्ञोऽह) —^{b}) V3 illeg from रण up to 28^{b} Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रणकर्मणि —^{c}) Ś1 अतोऽपि वै, D1 °श्चास्मि D2 अतो यूयं D3 एतद्यं, M3(after corr sup lin sec m as in text)°श्चास्मि (for मतश्चास्मिन्) T1 नूनं (for यूयं) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T2 G M(M1 after corr sup lin sec m as in text) वि(Dg1 T1 प्र)वेशिता (for नियोजिता) Ś1 D1 3 मया वै विनियोजिता (Ś1 °ता; D3 °वेशिता) —For 27^{cd} Ñ2 V1 B1 3.4 D5 7 subst

1040* अतश्च विनियोगेऽस्मिन्भवन्तो विनियोजिता ।

[Ñ2 D5 7 अत्र, V1 सुतत् (sic) (for अतश्) V2 विनियोगका]

—Then all the above MSS cont

1041* सम्प्रधार्य महद्वीर्यं भवता सुदुरासदम् ।
[V1 महावीर्य (for महद्वीर्य)]

28 V3 illeg for 28^{ab} (cf v l 27) —^{a}) M1 वत Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1-3 5 7 अवेक्ष्य(Ś1 D2 °क्ष्य), G3 उपेत्य (for उपेत्य) —^{b}) N1 B1 3 4 D5 7 यथार्थम्, T3 सुहृत्वम् (for महार्थम्) Dm1 D1 8 अभिवाद्य G1(sup lin also) उपलभ्य (for अभिवाद्य) Ś1 D2 महार्थवद् प्रतिपद्य रावणात्(D2 °णिपत्य रावण) V1 यथानुमानाभिवाद्य रावणं G3 महार्थमष्टौ नृपतिं प्रणम्य त

☞ Ñ1 resumes from विहाय in 28^{c} (cf v.l 1) —^{c}) Ś1 D2 सहसा (for सहिता) —^{d}) B2 D1 3 भवन्त्य (for अलक्ष्य) D1 3 सत्वरा (for दर्शना)

29 ^{a}) Ñ2 D5 7 च, V1 om V2 B1 3 4 (marg) स (for तु) D1 transp ततस्तु and सीताम् Ś1 D1.3 प्रविलभ्य, Ñ2 D5 7 अभिरक्ष्य (for उपलभ्य) Dm1 D3 G2 मैथिलीं (for रावण) —^{b}) G2 M3 स संप्रहृष्ट (for

५३

संदिश्य राक्षसीर्घोरा रावणोऽष्टौ महाबलान् ।
आत्मानं बुद्धिवैक्लव्यात्कृतकृत्यममन्यत ॥ १
स चिन्तयानो वैदेहीं कामबाणसमर्पितः ।
प्रविवेश गृहं रम्यं सीतां द्रष्टुमभित्वरन् ॥ २
स प्रविश्य तु तद्वेश्म रावणो राक्षसाधिपः ।
अपश्यद्राक्षसीमध्ये सीतां शोकपरायणाम् ॥ ३
अश्रुपूर्णमुखीं दीनां शोकभारावपीडिताम् ।
वायुवेगैरिवाक्रान्तां मज्जन्तीं नावमर्णवे ॥ ४
मृगयूथपरिभ्रष्टां मृगीं श्वभिरिवावृताम् ।
अधोमुखमुखीं दीनामभ्येत्य च निशाचरः ॥ ५ G 3.61 1 B 3.55 5 L 3.61 6

सुस°) Ś1 प्रविलभ्य, Dm1 D4 8 T2 G1 प्रति°, T2 स तु गृह्य, G2 मुनि° M2 स नि° (for परिगृह्य) Dm1 D5 G2 रावण (for मैथिलीम्) Ñ1 पुरा महद्दश्च निगृह्य मैथिली, Ñ2 V B1 4 D5 7 विसृज्य घाष्टौ रजनीचरांस्तदा —°) Ś1 N B1 2 4 D1-3 प्रसह्य (for सुसह्य) —d) G2 तु, M2 च (for स) Dt1 D4 T2 G2 M1 रावण (for राक्षस) Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 8 4 7 मु(V स)दान्वि(B4 °यु)तो राक्षसराड्बभूव ह

Cv अप्रमहद्य प्रतिगृह्य मैथिलीमिति पाठः । मुदित स राक्षस इति च पाठः

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 सीताप्रमाथ, Ñ2 D1 2 लङ्काप्रवेश Ñ2 V B1 2 4 D5 7 सीता(B4 °त्राया) लङ्काप्रवेश —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om Ñ2 D5 7 60 V1 59 V2 63 B4 D1 61 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G M1 2 54 D1 4 57 M3 55 —After colophon, G1 2 concludes with श्रीरामाय नमः

53

Before Sarga 53 V1 ins App I (No 12) V1 illeg from Sarga 53 up to 3 57 19 D3 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ1 आदिश्य (for संदि°) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 राक्षसास्तु समादिश्य —b) M1 राक्षसो (for रावणो) Dg1 महामना, D1 G1 °बल (for °बलान्) —c) Ś1 N1 D1 2 आत्मनो(D3 °ना) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 2 5 7 G2 वीर्यवत्त्वात् (for -वैक्लव्यात्) —d) Ś1 D1-3 कृत(D3 °त) कार्यम् (for कृतकृत्यम्)

2 a) Dt1 T2 G1 M2 स (for स) —b) Dt1 D4 G1 M1 कामबाणै Ś1 N1 D1 2 चलाद्रित, Ñ1(marg) B1 2 4 Dg1 D5 7 -सम(D6 °मा)र्दित, V1 मदर्पित, Dt1 Dm1 D4 G1 [अ]व(Dt1 D6 प्र)पीडित T2 3 समन्वित (for समर्पित) —c) Ś1 D1-3 प्रवेशयद् N1 in marg (for प्रविवेश) —Ś1 D1-3 om (hapl) 2d-3a —d) Ñ1 स सत्वर, N2 V1 B1 4 D5 7 अति(D1 °ति)त्वरन्, G1 इह त्वरन्

3 Ś1 D1 4 om 3abc (cf v l 2) Ñ1 M1 om 3ab —a) N2 B1 D5 7 च (for तु) T2 M1 सम्प्रविश्य तु, G2 स तु प्रविश्य (by transp) —b) Dm1 D4 8 G राक्षसेश्वर —c) Ñ1 सोपश्यद् —d) V1 Dt1 D6 दु ख (for शोक) —After 3, Ñ2 B1 2 4 D5 7 read 6cd

4 V1 om 4-5 Ñ2 B1 2 4 D5 7 G(ed) om 4ab —a) M3 बाष्पपूर्णाश्रु (for अश्रुपूर्ण) D1 मुखा (for मुखीं) —b) Ñ1 निपीडिता, D1 T1 G2 [अ]भिपी°, M1 [अ]तिपी° (for [अ]वपी°) Ś1 D1 मलिनामपि शोभितां —B1 reads 4c-5(including 1046*) in marg —c) B1 2 4 वारिपूरैर(B1 °ण्र) Dt1 वायुदूर्वैर (for वायुवेगैर) B1 [आ]क्रान्ता —d) B1 2 4 मज्जती(B1 °ती) नौकव(B1 °रिका) णवे, D1 दवामिव वनस्पते —For 4cd, Ñ1 subst

1042* उत्पातमारुताविद्धां सद्या नावमिवार्णवे ।,

while Ñ2 D5 7 subst

1043* वारिधाराभिराक्रान्तां मज्जन्तीं शोकसागरे ।

—After 4 D6 ins राम

5 V1 om 5 (cf v l 4) B1 reads 5 (including 1046*) in marg (cf v l 4) —a) D6 मृगयूथादिव भ्रष्टां —G(ed) om 5cd —c) Dm1(before corr as in text) D6 Ct °गत (for °मुख) Ñ2 B1 4 Dt1 D5 7 गता (for मुखीं) Dg1 Dt1 D4 8 T G2(before corr as in text) M1 2 सीताम् (for दीनाम्) Ś1 D1-3 अधोमुखीं तु ता दीनाम्(D3 दामतराम्) —After 5c Ś1 D2 ins.

1044* मलिनामपि शोभिताम् ।
चन्द्रलेखामिवाम्भोदैराच्छन्नामम्बरे निशि ।
सद्यो वनाद्रुपानीतां त्रस्तां वडवामिव ।
सवा दिशश्च पीक्षन्तीम्

[(l 3) D3 वत्सवनीमिव]

—d) Ś1 N1 B1 2 4 D1-4 7 G2 M2 3 स (for च) Dt1 Dm1 D4 8 वामभ्येत्य, D5 उपेत्य स (for अभ्येत्य च) —For 5cd N1 subst

1045* अधोमुखीं निरानन्दां राघवे गतचेतसाम् ।

—After 5 N1 B1(m) 2 4 D5 7 ins

1046* अनुशोकवशां दीनां रावणो राक्षसाधिप ।

[B1 2 वशां दीनां B4 परिक्षीणां (for -वशां दीनां)]

G 3 61 4
B 3 55 8
L 3 61 6

तां तु शोकवशां दीनामवशां राक्षसाधिपः ।
स बलाद्दर्शयामास गृहं देवगृहोपमम् ॥ ६
हर्म्यप्रासादसंबाधं स्त्रीसहस्रनिषेवितम् ।
नानापक्षिगणैर्जुष्टं नानारत्नसमन्वितम् ॥ ७
काञ्चनैस्तापनीयैश्च स्फाटिकै राजतैस्तथा ।
वज्रवैडूर्यचित्रैश्च स्तम्भैर्दृष्टिमनोहरैः ॥ ८
दिव्यदुन्दुभिनिर्ह्रादं तप्तकाञ्चनतोरणम् ।
सोपानं काञ्चनं चित्रमारुरोह तया सह ॥ ९
दान्तका राजताश्चैव गवाक्षाः प्रियदर्शनाः ।
हेमजालावृताश्चासंस्तत्र प्रासादपङ्क्तयः ॥ १०

6 N2 B1.2.4 D5.7 read 6ab after 3 —a) V1 च (for तु) V1 B3.4 Dg1 T M1 -वश दानाम्, Dt1 G1.2 M3 -वशादीनाम् D3 -समाविष्टां D6 -कृशां दाना (for -वशां दानाम्) B3 (m also) अनुशोकपरा दानां —b) N2 V1 B1.2.4 D5.6.7 स बली B3 भवता T1 विवशां (for अवशां) M3 राक्षसेश्वर —For 6cd Ś1 D1.2 subst

1047* भृशं शोकसमाविष्टां बलाद्राक्षसेश्वर ।

[Ś1 (before corr) शोकवशैर्भृशं D3 राक्षसाधिप]

—c) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.5.7 विवशां, T1 विवेशां, G1 स्ववशे Cvb also as in text (for स बलाद्) —d) D3 रतं (for देव)

7 a) T1 प्राकार (for प्रासाद) N1 हर्म्य * * - * * * (illeg) —b) D4 स्त्रीसहस्रैर् —c) Dg1 -मृगैर् (for -गणैर्) —d) Ś1 D1.2 G1 -समाकुलं Ñ1 D3 -समाकुलं (D3 °कु)लं M3 विभूषितं (for -समन्वितम्) N2 V1 B1.2.4 D5.7 नानामृगगणा (N2 D5.7 °गणा) कुलं

8 Ś1 om 8 —ab) Dg1 Dt1 D4 T2 Cm1 दान्तकैस्, T1 दान्तैश्च (for काञ्चनैस्) B3 D4 M1 तपनीयैश्च D3 चारुदन्तैश्च G2 तापनैश्चैव Ñ1 काचने रामभिश्चैव (corrupt) (for b) Dt1 Dm1 D6 स्फाटिके Dm1 राजतैस् V2 T1 transp स्फाटिकैः and राजतैः T1.2 अपि (for तथा) G2 स्फाटिकैरपि राजतैः (राजतैः int lin) (for b) L(ed) काचनै राजतैश्चाप्यदान्तैश्च स्फाटिकैस्तथा —c) N1 D S (except T1) -वैडूर्य Ñ V1 B1.2.4 D1.2.6.7 -गर्भैश्च (for चित्रैश्च) —D3 reads 8d-10b in marg sec m —d) D1 दीप्त D7 दृष्ट G2 शुद्ध (for दृष्टि) B3 Dg1 Dt1 Dm1 D3.6.9 G2 M3 मनोरमैः (G1 °म) G1 °हर (for मनोहरैः) —After 8 G(ed) ins 1048*

9 D3 reads 9 in marg (cf v l 8) G(ed) om 9ab —a) N2 V1 B1.2.4 D5.7 दृश्य (for दिव्य) Ñ1 निर्ह्रादैस् ; Dt1 Dm1 D4.6 निधाये (for निर्ह्रादं) —b) N1 -तोरणे ; Dt1 Dm1 D3.6.9 भूषणं D3 -तूर्ण (for तोरणम्) —After 9ab N2 V1 B1.2.4 D5.7 ins whereas G(ed) ins after 8 (owing to omission)

1048* भाण्डागारोद्धृतं स्फीतं सुविभक्तं सुसंस्कृतम् ।
चन्द्ररश्मिसमाकृष्टं स्थितं मनोरमम् ।
पद्मरागमयं दिव्यं सुमहत् रत्नप्रभम् ।
काञ्चनी यस्य भूमी सुभाग पथि स्थिता ।
यस्याः प्रतिष्ठा तत्त्वज्ञैरुप्यकल्पितेः तथा ।
प्रासाद पाण्डुरो यस्य शतकाञ्चनवेदिक ।
काञ्चनाक्षदसंवीतः पूर्णेन्दुरिव दृश्यते ।
क्वचित्काञ्चनसंबाधं क्वचिद्रजतपादकम् ।
क्वचिन्मणिविचित्रं च मुक्ताफलविभूषितम् ।

[(l 1) V1 भाण्डागारे कोटित (hypm) (for °गार) B1.2 प्रविभक्त (B1 °क) (for सुवि°) —(l 2) N2 B1 D5.7 भासित्य (for आकृष्ट) —(l 3) B1 रत्न सुप्रभ G(ed) ज्वलित प्रभ (for रत्न°) —(l 4) V2 D7 भल्भी (for भूमी) N2 D5.7 परिस्थिता (for पथि स्थिता) —(l 5) V1 यस्याः (for ज्वल°) B1 ज्वलत्स्फटिकोऽपेस्मा (for the post half) —(l 6) V1 प्राप्तानां N2 V1 B1.2.4 D7 पाण्डो (V1 °ण्ड) (for पाण्डुरो) D3 तथा (for तत्र) V1 -वेदिका —(l 7) G(ed) कान्तद्रु (for पूर्णेन्दु) —(l 8) V1 कांचन (for रजत) —(l 9) V1 B1 मुक्तामणि (for मुक्ताफल) Ñ1 D5.7 विचित्रित (for विभूषितम्)]

—N1 om 9cd —c) D4 कनक M3 (before corr pr m as in text after corr sec m) काचनैर् (for काञ्चन) Ś1 D1.2 चित्रकाञ्चनसोपानम् —d) G(ed) भाक्षाप (for °रोह) —After 9 N2 V1 B1.2.4 D5.7 ins

1049* दर्शयामास तत्तस्या रामपत्न्या गृहोत्तमम् ।

[N2 तस्य (for तस्या) V2 B4 दर्शये वरेण्यं (B1 °ण्य) तस्य B1.2 दर्शये चास्य (B2 च त) या तस्य (for the prior half) V1 रामसखी (for °पत्न्या) N2 V2 B1 गृहोत्तम]

10 D3 reads 10a in marg (cf v l 8) —ab) Ś1 D1-3 दान्ताश्च, Dm1 D4 T1.2 M3 Cm g दां (D3 दं)निधा (for दान्तका) M1 दान्तकैः राजतैश्चैव (for a) M3 गवाक्षे (for °क्षाः) N1 दान्तैश्च राजभिश्चैव भासन्ते प्रियदर्शने (with hiatus) —cd) D6 हिम (for हेम) T2 G1 -माला (for -जाल) N1 illeg from वृ up to सन् Dt1 [आ]सार and भव (for [आ]सं and तत्र resp) V1 तोरणं (for -पङ्क्तय) —For 10 N2 V1 B1.2.4 D5.7 subst

1050* स्फाटिके राजते भ्राजते प्रियदर्शने ।
हेमजालावृतैश्चैव हर्म्ये सामविधानके ।

[(l 1) V1 B3 स्फिते B1.2 वेश (for भ्रा°) —(l 2) B1.2.4 -वृत (for [आ]वृतै) V1 वचे, B1.2.4 हर्म्ये (for हर्म्ये) B1 साम (sic) (for साम)]

—All cont

1051* पुष्पके च विमाने च दक्षिणं निवेशितम् ।
मयूरपतङ्गानीव कामानि कालसंभृतम् ।

सुधामणिविचित्राणि भूमिभागानि सर्वशः ।
दशग्रीवः स्वभवने प्रादर्शयत मैथिलीम् ॥ ११
दीर्घिकाः पुष्करिण्यश्च नानापुष्पसमावृताः ।
रावणो दर्शयामास सीतां शोकपरायणाम् ॥ १२
दर्शयित्वा तु वैदेहीं कृत्स्नं तद्भवनोत्तमम् ।
उवाच वाक्यं पापात्मा रावणो जनकात्मजाम् ॥ १३
दश राक्षसकोट्यश्च द्वाविंशतिरथापराः ।
वर्जयित्वा जरावृद्धान्बालांश्च रजनीचरान् ॥ १४
तेषां प्रभुरहं सीते सर्वेषां भीमकर्मणाम् ।
सहस्रमेकमेकस्य मम कार्यपुरःसरम् ॥ १५ G 3.61.0 B 3.55.15 L 3.61.15

[(l. 1) V1 B1.4 तु (for second च) B1 सह (for कृत्स्न) Ñ2 D6.7 देवगन्धर्वसेवित B4 G(ed.) देव(G[ed.] दैव)लसन्निवेशिनं (for the post. half) —(l. 2) D4 कामग]

11 ^{a}) B3 मुक्तामणि, D4 G1 M3 सुधामय Ñ2 B1.4 D4.7 विचित्रांश्च, V1 G1 M1 विचित्राश्च (for विचित्राणि). Ñ1 सुवर्णमणिचित्राणि —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 वधानि, D1.3 वह्वानि D4 भागांश्च, G1 M3 भागाश्च; G2 भागा हि (for भागानि) Ñ1 illeg., G2 damaged (for सवत) Ñ2 V1 B1.4 D6.7 भूमिभागा(V1 °गा)स्तत्त्वत , M2 भूमिभागा समतव —D2 om. 11^{c}-12^{b}. Ñ1 transp. 11^{cd} and 12^{ab} —^{c}) Ś1 D2 स्ववेश्मानि, V3 स्वभवने; Dt1 स्वभावेन, G2.3 तु(G1 स) भवने (for स्वभवने) —^{d}) Ś1 D2 तस्मै दर्शयते यदा, Ñ V1 B1.2.4 D6.7 T2 दर्शयामास राक्षस (Ñ1 सर्वत , T2 मैथिली) —For 11^{cd}, D3 subst.:

1052* दशग्रीवस्वभावेन वाम्यदर्शयदेव स ।

—After 11, Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7 ins.:

1053* चित्रशालाश्च विविधा कृत्रिमाश्चैव पर्वतान् ।
रम्यान्क्रीडागृहांश्चैव सोऽदर्शयदितस्ततः ।
तप्तकाञ्चनसोपाना वापी कमलपिञ्जरा ।

[(l. 1) B4 चित्रशालाग्र, Ñ2 B2 D6 च बहुधा D7 बहुविधा (for च विविधा) V1 च (subm.) (for चैव) Ñ2 V1 D6.7 पादपान् (for पर्वतान्) —(l. 2) B2 क्रीडागृहांश्च. —(l. 3) B1.4 कनक (for कमल-)]

12 D3 om. 12^{ab} (cf. v.l. 15) V1 transp. 11^{cd} and 12^{ab} —^{a}) Ś1 D2 पुष्करैः कीर्णा, G(ed.) °रिण्यश्च (for पुष्करिण्यश्च) ⊛ Cv पुष्करिण्य पुष्करिणी विभक्ति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा ⊛ —^{b}) Ñ1 B1 D3-4 T1 G M3 -वृक्ष, M3 -रत्न (for पुष्प) Ñ2 Dg1 D6.7 T2.3 नानावृक्ष (T1 °पक्षि)समन्विता , V1 B1.3 M1 नानावृक्ष(V1 °पक्षि)समाकुला (B1 °श्रिता) —M2 om. 12^{cd} —^{d}) Ñ2 B1.2.4 D6.7 नानाप्रब(B2 °ख)गसंयुता , D1 सीतायाः स्वां पुरीं तदा —For 12^{cd}, V1 subst., while Ñ2 B1.2.4 D6.7 ins. after 12:

1054* नन्दनप्रतिमान्येव सर्वोद्यानकान्यपि ।
प्रहृष्ट सोऽप्यवहृता त्रियतां राक्षसो बलात् ।
रावण पश्य पश्येति दीनास्तामब्रवीत्तदा ।

[(l. 1) V1 -प्रतिमानेव (sic) B1.4 तस्यैव (for सर्व) Ñ2 V1 D6.7 तथा(V1 [with hiatus] °स) उद्यानान्यपि (for the post. half) —(l. 2) Ñ2 मध्य...* (illeg.) B1.2.4 को(B1 मा)नु(B1 °वि B4 °तु)ता (for मा.प्यहृष्ट) V1 प्रविष्ट. मानवित्वा सा (for the prior half) V1 B1.2.4 वसौ (for बलात्) —(l. 3) B1.4 दीनां ताम् B2 पुन (for तदा)]

13 ^{a}) Ñ1 स, T2 M1 च (for तु) Dg1 T2 स दर्शयित्वा Ś1 Ñ2 D1-3 T1 वैदेह्या , Ñ2 V1 B1.4 D6.7 [क]कामाया, B2 क्षामाया (for वैदेहीं) —^{b}) D3 कृत्स्नं च (for कृत्स्नं तद्) D1 भवनोत्तम (for °त्तमम्) V1 V3 B1.2.4 D4.7 वैदेह्यास्तद्गृहोत्तमं —^{c}) Ñ2 D6.7 वाचं (for वाक्यं) Ñ1 वाक्यज्ञो (for पापात्मा) —^{d}) Ñ1 illeg. for रावणो Dg1 Dt1 D6 T सीता लोभयितुमिच्छया (D6 reads तुमिच्छया in marg.) ⊛ Cr g k लोभितुं लोभयितुं, Cm t लोभितु सामनिग्रहाभ्यां प्रलोभयितुं ⊛

14 D6 reads in marg. from 14^{a} up to भी in 15^{b} —^{ab}) Ś1 D2.3 तो, Dg1 D1 T2 G2 तु (for च) T2 तथा (for अथ) Ś1 D1.3 द्वाविंशच्च महोत्कसा (for ^{b}) V1 रावतां दशकोटि** **नामुपमोजनाः (illeg.) —After 14^{ab}, Ś1 D1-3 read 15 (along with l. 5 and 11 of 1056*) Ñ1 reads 1055*, while G1 reads 15^{a} Dg1 D4 T1.2 G1.3 M Cg transp. 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ñ1 D3 जरान्; Dg1 [भा]तुरान्, Dt1 Dm1 D4.5 G3 जनान् (for जरा) —^{d}) Dg1 reads रजनीच in marg —After 14 D6 M3 ins. l. 5 of 1056*

15 D4 reads in marg. up to भी in 15^{b} (cf. v.l. 14) T2 om. 15^{ab} Ś1 D1-3 read 15 (along with l. 5 and 11 of 1056*) after 14^{ab} Dg1 D4 T1.2 G1.3 M Cg transp. 14^{cd} and 15^{ab} G1 reads 15^{a} after 14^{ab} —^{a}) Ś1 Dm1 D1-3.5 M3 येषा, D1 एवा (for तेषां) —G1 reads 15^{b} after 17^{c} —^{b}) Dg1 reads from पा up to कर्मा in marg. Ś1 D1.3 शूराणां (for सर्वेषां) M2 क्रूर (for भीम) —After 15^{ab} Ś1 D1-3 ins. l. 5 of 1056* —^{c}) D3 नवम्, M3 जनम् (for एकम्) —^{d}) G1 M1.2 कार्ये (for कार्य) D4 M1.3 पुर सरा , G3 -पुर**र (damaged) (for पुरःसरम्) Ś1 D1-3 ममैवेह पुर सरा ⊛ Cv तेषा प्रभुरिति पाठ । सहस्रमकमेकस्येति पाठ ⊛ —For 15 V1 subst. and reads after 14^{ab}:

1055* येषां प्रभुरहं सीते सर्वेषामिव तेजसा ।
तथामपि च शूराणां मर्मस्थानविदामिमाम् ।
प्रभाव-सम्पद (illeg.) तेषां राक्षसा भीमकर्मणाम् ।
पुरस्मे मुख्य संभ्यमदाय मिथुनानामम् ।

G 3 61 28 H 3 55 16 L 3 61 17 यदिदं राज्यतन्त्रं मे त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
जीवितं च विशालाक्षि त्वं मे प्राणैर्गरीयसी ॥ १६
बहूनां स्त्रीसहस्राणां मम योऽसौ परिग्रहः ।
तासां त्वमीश्वरी सीते मम भार्या भव प्रिये ॥ १७
साधु किं तेऽन्यया बुद्ध्या रोचयस्व वचो मम ।
भजस्व माभितप्तस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १८
परिक्षिप्ता समुद्रेण लङ्केयं शतयोजना ।
नेयं धर्षयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ १९
न देवेषु न यक्षेषु न गन्धर्वेषु नर्षिषु ।
अहं पश्यामि लोकेषु यो मे वीर्यसमो भवेत् ॥ २०
राज्यभ्रष्टेन दीनेन तापसेन गतायुषा ।
किं करिष्यसि रामेण मानुषेणाल्पतेजसा ॥ २१
भजस्व सीते मामेव भर्ताहं सदृशस्तव ।
यौवनं ह्यध्रुवं भीरु रमस्वेह मया सह ॥ २२

—For 14–15, Ñ2 V1(l 1–8 only) B1 2,4 D5 7 subst Ś1 D1–3 ins l 5 after 15ab and l 11 after 15cd, whereas D4 M3 ins l 5 after 14

1056* शृणु मैथिलि वाक्यं मे यत्त्वा वक्ष्यामि भामिनि ।
प्रमाणं कथयिष्यामि राक्षसानां वरानने ।
त्रिंशत्कोटिसहस्राणि द्वात्रिंशद्रक्षसां तथा ।
द्विस्तावच्च पिशाचानां येषामहमिहेश्वरः ।
तेषामपि च शूराणां संग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ।
एकैकस्य पृथक्संख्ये सहस्रमनुयायिनाम् ।
लङ्कायां विषयान्तेषु राक्षसा घोरविक्रमाः ।
देवद्रुमवरा सर्व समरेष्वनिवर्तिनः ।
तेषां शतसहस्राणि द्वे च त्रीणि च पञ्च च ।
एकैकस्य विशालाक्षि सप्त चाष्टौ पृथक् ।
एतन्मे सुमहत्सैन्यमक्षयं रिपुनाशनम् ।
(14cd) वर्जयित्वा जराद्वृद्धान्बालांश्च रजनीचरान् ।
ऋद्धस्फीतजनपदा लङ्केयं नगरी शुभा ।
कोपश्च विपुलो भद्रे रत्नानि च सहस्रशः ।

[(l 1) B1 यथा (for यत्ता) —(l 2) G(ed) वरानने (for वरानने) —(l 3) V1 राक्षसाः (for रक्षसां) —(l 4) B4 विरूपाश्च (for द्विस्तावच्च) —(l 5) D5 reads च in marg D1 3 सर्वेषाम् (for संग्रामेषु) —(l 6) V1 सहस्र न्यवयायिनां (for the post half) —(l 7) B4 G(ed) लङ्काया V1 भीम, B1 चोर (for घोर) —(l 8) B4 lacuna for सर्वे Ñ2 B1 D4 7 संग्रामेषु (for समरेषु) V1 [अ]तुवर्तिन (for [अ]निव°) —(l 9) B4 येषां (for तेषां) —(l 11) D3 एत (for एतन्) D1 एवमेव महामे पन् (for the prior half) —(l 12) B4 गुणवृद्धान् (sic) (for जरा°) —(l 13) B1 ऋ नु स्फीत, B4 ऋद्धा स्फीता, D5 ऋद्धया स्फीत, D1 ऋद्धया स्फीता B4 तदा (for शुभा) —(l 14) Ñ2 D4 3 वि(D4 om [hapl])विधानि च (for च सहस्रशः)]

16 a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 6 M1 यदिदं, T1 यदीह Ñ2 D4 7 राज्यमेतत्, Dg1 D3 T G1 M3 Cv r m g k राज्यतन्त्र, D1 °तन्त्र, G(ed) राष्ट्र° Ct as in text (for राज्यतन्त्रं) Ś1 D1 3 हि, Dg1 T1 तु (for मे) —b) Ś1 D1 3 त्वयि सर्वत्र तिष्ठति, D5 सर्वं त्वयि प्रतिष्ठितं —c) Dg1 T1 तु (for च) Dt1 D4 6 G1 विशालाक्षी —d) B1 हि, Dg1 marg (for मे) G1 प्राणात्. Ñ1 समस्तान तवैव हि

17 a) N V1 B1 3,4 D5,7 बहूनि स्त्रीसहस्राणि, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 T1 Ct बह्वी(Dm1 °ह्व)नामुत्तमस्त्रीणां —b) Ś1 Ñ1 D1 3 मम योषा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मम यानि, D4 यो ममाय (for मम योऽसौ) —c) Ś1 D1 3 तासु, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 हे(B4 ए)षां, Cv r m g t as in text (for तासां) M3 Cm g k ईश्वरा (for °री) —After 17c, G1 reads 15b —d) N1 शुभे भव (for भव प्रिये) Ñ2 V1 B1 3,4 D5 7 मम चैव भवेश्वरी(V1 °रा). Ck ईश्वरा भवेति दुर्योगाभावाद्दावेव । पाठः पाठश्चायन्त —After 17, D4 ins रामसीताश्चौ

18 a) Ś1 D4 तथा, B1 D1 [ऽ]तथा, B4 [ऽ]न्यथा Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T1 G3 M1 [ऽ]न्यथा (for ऽन्यया) —b) G3 भार्या भव मम प्रिया —c) D4 om G3 से (for मा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3,6 7 T1 भद्रे(Ś1 °द्र, Dg1 T1 Cm °ज) कामं, D5 मम कामं, Cm also as in text (for भजस्व मा) —d) Ś1 D1–3 कुरु(Ś1 मम) माधव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कुरु जानकि (for कर्तुमर्हसि)

19 a) Cg सहस्रेण (for समुद्रेण) —b) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 लङ्का वै —d) Dg1 reads from रपि up to रै in marg V1 सुरर्षभैः (for सुरासुरैः)

20 a) Ś1 यक्षेषु (sic) (for यक्षेषु) —b) Cg चर्षिषु (for नर्षिषु) Ś1 D1 3 न गन्धर्वमहर्षिषु, Ñ2 B1 3 न गन्धर्वपतत्रिषु, Ñ2 B1 D5 7 G3 M3 गन्धर्वेषु न च(M3 नर)षिषु, V1 न गन्धर्व न चर्षिषु, Dm1 D4 T1 गन्धर्वेषूरगे(T1 °षु नरे)षु च, D4 गन्धर्वेषु पतत्रिषु G2 सासुरेषु न चर्षिषु M3 गन्धर्वेषु न तुम्बपि —c) N1 न त, D4 नाहं (for अहं) Ś1 D1–3 पश्यामि तमहं भद्रे, Ñ1 V1 B1 3,4 D5 7 M3 न(Ñ2 D5,7 त) चं(B1 M3 त)पश्याम्यहं लोके —d) B4 को (for यो) Ś1 भद्रे समो, D1 2,3 Cg वार्ये समो, M3 वीर्यसमो, G(ed) प्रतिवलो (for वीर्यसमो)

21 a) D3 भ्रष्टराज्येन —b) D3 मानुषेण (for तापसेन) Ñ1 दुरात्मना, Dt1 D4 यद्वातिना (for गतायुषा). —c) B1 3 (before corr as in text) Dt1 D1 करिष्यसि B1 करिष्यामि. —d) M3 मनुष्येण Ś1 D1–3 गताविना Ñ1 गतायुषा, B4 D4 G1 3 [अ]ल्पचेतसा (for [अ]ल्पतेजसा)

22 G1 3 M1,2 om 22ab. —a) D1 गच्छस्व (for

दर्शने मा कृथा बुद्धिं राघवस्य वरानने ।
कास्य शक्तिरिहागन्तुमपि सीते मनोरथैः ॥ २३
न शक्यो वायुराकाशे पाशैर्बद्धुं महाजवः ।
दीप्यमानस्य वाप्यग्नेर्ग्रहीतुं विमलां शिखाम् ॥ २४
त्रयाणामपि लोकानां न तं पश्यामि शोभने ।
विक्रमेण नयेद्यस्त्वां मद्बाहुपरिपालिताम् ॥ २५
लङ्कायां सुमहद्राज्यमिदं त्वमनुपालय ।
अभिषेकोदकक्लिन्ना तुष्टा च रमयस्व माम् ॥ २६
दुष्कृतं यत्पुरा कर्म वनवासेन तद्गतम् ।
यश्च ते सुकृतो धर्मस्तस्येह फलमाप्नुहि ॥ २७
इह सर्वाणि माल्यानि दिव्यगन्धानि मैथिलि ।
भूषणानि च मुख्यानि तानि सेव मया सह ॥ २८
पुष्पकं नाम सुश्रोणि भ्रातुर्वैश्रवणस्य मे ।
विमानं सूर्यसंकाशं तरसा निर्जितं मया ॥ २९
विशालं रमणीयं च तद्विमानं मनोजवम् ।
तत्र सीते मया सार्धं विहरस्व यथासुखम् ॥ ३०
वदनं पद्मसंकाशं विमलं चारुदर्शनम् ।
शोकार्तं तु वरारोहे न भ्राजति वरानने ॥ ३१

G 3. 61. 43
B 3. 55. 32
L 3. 61. 32

भज॰) Ś1 D1–3 मा हि (D2 च) त्व (for मामेव) Ñ V1 B1.3.4 D4.7 मामेव (Ñ1 मम त्व) भज भद्र ते —ᵇ) V1 भजार (for °ह) V1 B2 T1 G2 सदा (for °स्व) Ś1 D2 भजार सहसा प्रिये, Ñ B1 D1.3.7 M2 भजार सदा तव (D1 प्रिये, D3 पति) —ᶜᵈ) Ñ2 Dt1 D5 G1 तु (for हि) Ñ1 भद्रे (for भीरु) Ñ1 क्रीड तस्मात्, D3 रमस्वैव (for रमस्वह) Ñ2 V2 B1.3.4 D4.7 अध्रुव यौवन भीरु रम तस्मात् (V1 त्व मा [sic]) मया सह

23 ᵃᵇ) D2 दर्शने या कृता बुद्धी (for ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 रामसंदर्शनकृ (G [ed] °कृ) ता सीते बुद्धिं निवर्तय —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dg1 D1–3.5.7 T2 कस्य (for कास्य) —ᵈ) D2 अपि, D1 मम (for अपि) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 स्वम (for सीते) Ñ1 मत्समीपं शुभानने

24 ᵃ) B1 शक्तो (for शक्यो) Ś1 न शक्य वायुमाकाशे —ᵇ) D2 पाशैर् (for पाशैर्) G (ed) बद्धु Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 T2 मनोजव (Ś1 °व) Ñ1 महाबल (for महाजव) —ᶜ) Ś1 Dm1 D2–3 G3 वाप्यग्नेर्, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 वा वह्नेर्, D4.6 वा (D1 च) स्वरस्य (sic) (for वाप्यग्नेर्) D4 दीप्यमानमिवाप्यग्नेर् —ᵈ) Ñ2 विपुलाशिखा, Dg1 Dt1 D6 T2.3 M2 विमला शिखा, Cg विमला शिखा (as in text)

25 ᵃᵇ) Ñ1 न त त्रिष्वपि लोकेषु पश्यामि वरवर्णिनि, Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 न त (V1 तु) पश्यामि पुरुष त्रिषु लोकेषु मैथिलि —Ñ2 reads 25ᶜ–27ᵃ in marg —ᶜ) Dg1 T2 हर्तुमस्त्वा, G2 न योद्धुमस्त्वां (sic) (for नयेद्य°) B2 नयेद्यस्त्वा महाबाहुर् —ᵈ) B1 विक्रमै (for मद्बाहु) Ś1 Ñ2 V1 D1.3.5.7 G3 M1 -बल (for -परि) Ś1 D1–3 M1 -रक्षिता

26 Ñ2 reads 26 in marg (cf v l 25) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B2 Dt1 D6 लङ्काया Ñ1 मम यद्, T2 सुमहा (for सुमहद्) —ᵇ) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.7 इद प्राप्य सुदुर्लभ. —After 26ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.3 T G1.3 (marg) ins

1037* त्वद्विधेव्या मद्विधाश्चैव दुर्लभाश्चापि सुरासुरा ।

[G2 mostly damaged D4 मम (for सदा) G1 राक्षसाद (for देवाभावि) Dt1 D6 T1 त्वरा (T1 Ck °रा) (for सुरासुरा)]

—Dg1 om 26ᶜᵈ —ᶜ) D4.6 T2 G1 M2 -जल, Cr g t as in text (for -[उ]दक-) Ñ1 पीत्वा (sic), D6 -[आ] क्लिन्ना (for क्लिन्ना) Dt1 अभिषेक जलक्लिन्ना —ᵈ) Dt1 D6 च (for माम्) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1–3.5.7 हृ(D3 तु)ष्टा रम(Ñ1 च, D3 रामे) मया सह, Ñ1 दृष्टा च ** सुदति (illeg)

27 Ñ2 reads 27ᵃ in marg (cf v l 25) B2 reads 27–28 in marg —ᵃ) D1 यथा (for पुरा) —ᵇ) D1 वनवासे स्वया कृतं —ᶜ) T1 स्वकृतो (for सु°) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dt1 Dm1 D1–3.5–7 यच्च (B2 यत्त, D3 यत्तु) त सुकृत कर्म (B2 भद्र) —ᵈ) Ñ2 V1 B1.3.4 D4.6.7 तस्येद, T3 तस्येत Ś1 स्वकृत फलमाप्स्यसि

28 B2 reads 28 in marg (cf v l 27) Ś1 om 28 —ᵃ) B1 रम्याणि (for माल्यानि) Dg1 T2.3 M1 माल्यानि सर्वाणि (by transp) Ñ1 इमानि सर्वमाल्यानि, V1 इह सर्वाणि सर्वाणि (sic) —ᵇ) Ñ1 गन्धाश्च (for गन्धानि) —ᶜ) Ñ D4.5.7 च दिव्यानि, D1 च सर्वाणि, D4 च वस्त्राणि, G1 विचित्राणि (for च मुख्यानि) —ᵈ) Ñ2 B1.3.4 D4.7 निषेवस्व, Dg1 reads तानि in marg T1.2 सर्वस्व च (for तानि सेव) Ñ1 तानि सेवस्व शोभने, D1 तानि सेवय मे सह (sic)

29 ᵃ) Ñ1 भद्र त (for सुश्रोणि) —ᵈ) M2 निर्मित (sic) (for निर्जित) Dt1 D6 रणे (for मया)

30 Ś1 D6 G2.3 M om 30ᵃᵇ G2 reads 30ᵃᵇ in marg —ᵃ) G2 damaged for च Ñ1 रमणीयं विशाल च —ᵇ) B1 मान्य तद्वि (sic) G1 ***न (damaged) (for तद्विमान) D1–3 मनोरम, K (ed) मनुत्तम (for मनोजवम्) B2 (before corr as in text) G2 अत्र (for तत्र) M2 damaged for मया

31 Ñ1 om 31–34ᵇ Ś1 om 31–33ᵇ —ᵃᵇ) Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 T1 कमल (D4 °ले) and वदन (for वदनं

G 3 61 46 B 3 55 34 L 3 61 33 अलं व्रीडेन वैदेहि धर्मलोपकृतेन ते ।
आर्षोऽयं दैवनिष्यन्दो यस्त्वामभिगमिष्यति ॥ ३२
एतौ पादौ मया स्निग्धौ शिरोभिः परिपीडितौ ।
प्रसादं कुरु मे क्षिप्रं वश्यो दासोऽहमस्मि ते ॥ ३३
नेमाः शून्या मया वाचः शुष्यमाणेन भाषिताः ।
न चापि रावणः काञ्चिन्मूर्ध्ना स्त्रीं प्रणमेत ह ॥ ३४
एवमुक्त्वा दशग्रीवो मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
कृतान्तवशमापन्नो ममेयमिति मन्यते ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

and त्रिमल respy) —ᶜ) N₂ V₁ B₁.₃.₄ D₁₋₃.₅.₇ शोकार्त तव रभोह —ᵈ) N₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₆.₇ भ्रा(B₁ रा)जते न (for न भ्राजति) —After 31 Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ ins

1058* इत्युक्ताया मुखं तस्याः पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
दग्धं विरूपतां यातं तद्वाक्यदववह्निना ।
रावणं चैव पश्यन्त्या अपश्यन्त्याश्च राघवम् ।
तस्याः क्रोधसमुत्थेन देहोऽदह्यत वह्निना ।
तस्या विवर्णतां दृष्ट्वा रावणो लोकरावणः । [5]
अमर्षीद्भूषन तत्र सान्त्वयंस्तां नृपात्मजाम् ।

[(l 2) Ñ₂ D₇ विप्य B₁ जाप V₁ वैरूप्यतां (for विरूपतां) V₁ -वर B₁(before corr as above) -दाव (for -दव) —G(cd) om l 3-4 —(l 3) N₂ D₅.₇ न पश्यन्त्याश्च (for अप°) —(l 4) B₁ दहति (for °दह्यत) —(l 6) V₁ भूय (for तत्र)]

while D_g₁ Dt₁ Dm₁ D₄.₆ S ins

1059* एवं वदति तस्मिंस्तु वस्त्रान्तेन वराङ्गना ।
पिधायेन्दुनिभं सीता मन्दमश्रूण्यवर्तयत् ।
ध्यायन्तीं तामिवास्वस्था दीनां चिन्ताहतप्रभाम् ।
उवाच वचनं वीरो रावणो रजनीचरः ।

[(l 1) G₃ M₁ तु (for स्तु) D_g₁ T₁ वक्त्र हस्ते (for वस्त्रान्तेन) D₄ G₁ वक्त्र हस्तेन चांगना T₂ वस्त्र वक्त्रं वरानना (for the post half) —(l 2) T₂ निधाय G₃ M₁ -मुख (for निभं) D_g₁ Dm₁ D₆ T₁.₃ G₁ M₁.₃ Ct मुखम् (for मन्द°) —(l 3) T₂ इह (for इव) Dt₁ D₆ सीतां Dm₁ D₆ G₁ दीन (for दीनां) Dm₁ G₂ चिन्तां (for चिन्ता) —(l 4) Dm₁ D₆ G₃ सीतां D₄ T₂ G₁ पापो (for वीरो) T₁.₃ M₁ राक्षसेश्वरः G₁ लोकरावण (for रजनीचरः)]

32 Ś₁ Ñ₁ om 32 (cf v l 31) —ᵃ) Ñ₂ V₁ B₁ D₁.₃.₅.₇ धर्मेण, B₁ प्रतन Dt₁ व्रीडन (sic) (for व्रीडेन) D₇.₈ न सीत, D₅ सुभगे (for वैदेहि) —ᵇ) N₂ V₁ B₁ D₁.₅.₇ ध(V₁ क)मरूप, B₁.₃ धर्मद्वार, D₄ °क्षोभ, D₄ धर्मकल (for धर्मलोप) V₁ D₄ वै B₃ T₁ च Dt₁ marg D₅ से (for ते) D₅ धर्मज्ञ सुश्रोत्न वै —ᶜ) D₁.₃ मायस T₁.₂ ह्यस (for आर्षो) D_g₁ D₃ दैवविस्पष्टो, Dt₁ D₁.₂.₄.₆ G₂.₃ M Ct k t दैवि(D₆ G₂.₃ Ct °व) निर्प (G₁ M Ct k °ष्य)न्दो G₃ दै० ष्पन्दो (damaged) Cv m g as in text (for दैवनिष्यन्दो) N₂ V₁ B₁ D₁.₃ हर्षोय दैवि विस्प(D₇ °स्पृ)ष्टो(V₁ °स्पष्टो), B₁ हर्षोय दैवि निष्पन्नो B₄ हर्षोय देवि विस्पष्टो —ᵈ) Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ उप, T₂ अपि (for अभि) Dt₁ D₄ M₃ Ct भविष्यति, G₂ -भविष्यति (sic) (for -गमिष्यति) D₁.₃ यन्मामभिगमिष्यसि ※ Ct देवि निष्यन्द इति पाठः । हे देवि त्वामभि उद्दिश्य मया क्रियमाणो यो निष्यन्द प्रह्वत्वं सोऽस्ति सोऽयमार्षो भविष्यति ऋषिदृष्ट एव भविष्यति ※

33 Ñ₁ om 33 Ś₁ om 33ᵃᵇ (for both, cf v l 31) —ᵃ) B₁.₃ युग्म (for स्निग्धौ) —ᵇ) Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ भक्ति(B₁.₃ °व ,पीडितौ, D₁.₃ पीडितौ तव (for परिपीडितौ) D₅ हस्ताभ्यां तव पीडितौ —ᶜ) D₄ marg T₁ L(ed) क्षिप्र (for क्षिप्रं) —ᵈ) V₁ B₂ D_g₁ D₄ T₂ पश्य दासो, D₅ दासो वश्यो (by transp) (for वश्यो दासो)

34 Ś₁ Ñ₁ om 34ᵃᵇ (for Ñ₁, cf v l 31) —ᵃ) V₁ B₁ धर्मे, D_g₁ Dt₁ D₆ T M₂.₃ Cm g k t इमा (for नेमा) N₂ B₂ शून्य, D₄.₅ शून्ये (for शून्या) G(ed) कृपया (for मया) —ᵇ) D₂ शुष्कवचनेन भाषिता —ᶜ) V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ याचेत्, D₁ काश्चित् (for काञ्चित्) —ᵈ) Ś₁ D₁.₃ प्रणमेद्विह, D₄ M₃ प्रणमेत च (for प्रणमेत ह) Ñ₁ स्त्रिय मूर्ध्ना नमेत वै, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ मूर्ध्ना का(B₁ किं)चिदपि स्त्रिय

35 ᵇ) B₄ वैदेहीं (for मैथिलीं) —ᶜ) Ñ₁ illeg for कृतान्त —ᵈ) Ś₁ मन्यत, L(ed) [न]मन्यत (for मन्यते) —After 35 Ś₁ D₁.₃ ins

1060* सान्त्वयित्वा बहुविधं रावणो विरराम ह ।

[D₃ सान्त्वयित्वा Ś₁ सान्त्वयित्वा तां सीतां (for the prior half)]

—D₁ cont

1061* तस्या वाक्यं पुनश्चान्तात्प्रत्युवाचेति प्रयत्नत ॥

whereas Ñ₂ B₁.₃.₄ D₅.₇ ins. after 35

1062* इत्यादि सीता बहुसान्त्वयमाना
शोकालसा वै मदनातुरेन ।
अनुत्तरा नैव वचः जगाद
तु शाखा भीतिर्भयसुखमासा ।

५४

सा तथोक्ता तु वैदेही निर्भया शोककर्षिता ।
तृणमन्तरतः कृत्वा रावणं प्रत्यभाषत ॥ १
राजा दशरथो नाम धर्मसेतुरिवाचलः ।
सत्यसन्धः परिज्ञातो यस्य पुत्रः स राघवः ॥ २
रामो नाम स धर्मात्मा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
दीर्घबाहुर्विशालाक्षो दैवतं स पतिर्मम ॥ ३
इक्ष्वाकूणां कुले जातः सिंहस्कन्धो महाद्युतिः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा यस्ते प्राणान्हरिष्यति ॥ ४
प्रत्यक्षं यद्यहं तस्य त्वया स्यां धर्षिता बलात् ।
शयिता त्वं हतः संख्ये जनस्थाने यथा खरः ॥ ५
य एते राक्षसाः प्रोक्ता घोररूपा महाबलाः ।
राघवे निर्विषाः सर्वे सुपर्णे पन्नगा यथा ॥ ६
तस्य ज्याविप्रमुक्तास्ते शराः काञ्चनभूषणाः ।
शरीरं विधमिष्यन्ति गङ्गाकूलमिवोर्मयः ॥ ७ G. 3. 62. 7 B. 3. 56. 7 L. 3. 62. 7

[(L. 1) D7 मुहुः (for मुहुः). B3 -**माना; D5.7 -स्रवमाना. —(l. 2) B1 मदमाल्येन; B3 मदनान्धेन (for मदनाग्नेन). —(l. 3) B2.4 नोपवशं; D5 नैव शमं (for नैव वशं). D5 अगाद (for °गाम). B1 मद्वंचनाशोपशमं अगाम. —(l. 4) B1 आसशर्म.] —B3 cont.:

1063* दशमुखो मिथिलाधिपतेः सुतां
सुबहुशः शिरसाभिनिपत्य वै ।
मदनबाणहतो न निवेद तां
व्रजतु नाथकरमुदितां रुजम् (sic) ।

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 V1 B1.3.4 D3 सीतानुनयः (V1 °यं); Ñ1 D1.8 रावणवाक्यं; Ñ2 D6.7 सीतानुनयः.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1.3 D5 om.; Ñ2 V1 D6.7 61; B4 D2 62; Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 55; D1.8 58; M3 56.—After colophon, G1.2 conclude with श्रीरामाय नमः.

54

☞ V2 illeg. for Sarga 54 (cf. v.l. 3.53). D5 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) M3 एवमुक्ता (for सा तथोक्ता). D6 च (for तु). —ᵇ) M3 भयार्ता (for निर्भया). Ś1 D2-6 T1.2 G M शोककर्शिता; Dg1 T3 शोकपीडिता (for °कर्षिता). —ᶜ) Ñ1 D3 अन्तरितं (for अन्तरतः). D3 तृणमात्रमतः कृत्वा. —ᵈ) Ś1 V1 B1.3.4 D6.7 वाक्यमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत).

2 ᵃ) Dg1 T3 सत्यसेतुर् (for धर्म°). Ś1 D2.3 इवापरः (for °चलः). ⊛ Ck: धर्मसेतुरिवेत्येकं पदम्। इवेन विभक्त्यलोपः समासश्चेति। धर्मसेतुर्मर्यादावस्थितिहेतुः धर्मसेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापक इत्यर्थः॥ Ct: धर्मसेतुरिवेत्यत्र धर्मेति पृथक्पदं लुप्तषष्ठीकम्। धर्मस्याचलः सेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापकः. ⊛ —ᶜ) Ś1 सत्यवंधः; D7 सत्यवंधः (for सत्यसन्धः). Ñ1 परिख्यातः; Ñ2 V1 B1.4 D6.7 °ख्यातो; D2 G2.3 M1.2 इति ज्ञातो; G1.g.k.t as in text (for परिज्ञातो). B3 (before corr. as in text) सत्यसंधप्रतिज्ञातो. —ᵈ) Ñ1 तस्य (for यस्य). D3 om. स (subm.).

3 ᵃ) B3 M1 तु (B3 before corr. as in text) धर्मात्मा; D3 धर्मात्मा (subm.) (for स धर्मात्मा). —ᵈ) T1 हि (for स). G(ed.) सत्पतिर् (for स पतिर्). D4 T2 परमं महत् (T2 °म) (for स पतिर्मम). Ñ1 मम ** महायशाः.

4 ᵃ) Ñ1 इक्ष्वाकोस्तु (for इक्ष्वाकूणां). —ᵇ) M3 सिंहोरस्को (for सिंहस्कन्धो). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 महाबलः (V1 D3 °भुजः) (for महाद्युतिः). —ᵈ) Ñ B2.4 D6.7 स ते; V1 स तेन (hypm.) (for यस्ते). B4 हनि (marg. also as in text) ष्यति; Dt1 Dm1 D6.8 वधिष्यति (for हरि°).

5 ᵇ) Ś1 Dt1 D6 T1 त्वया वै (T3 त्वा) (for त्वया स्यां). G1 बले (for बलात्). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 अबैर्ये वै हृता (Ñ2 V1 वैकृता) त्वया; M3 गृहीता त्वां त्वया बलात्; M2 या गृहीता त्वया बलात्. —ᶜᵈ) Ñ1 G3 शयीथास्त्वं; M3 शयितस्त्वं (sic) (for शयिता त्वं). Ś1 D1-3 शयिता (D3 °यीथा) स्त्वं (D3 शायितः स्वाज्) जनस्थाने हतः संख्ये यथा खरः (L(ed.) यथा संख्ये हतः खरः).—For 5ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst.:

1064* सुव्यक्तं त्वं सह प्राणैर्मोक्षसे नैव मां युधि ।

[B4 अव्यक्तं. Ñ2 D6.7 वै (for त्वं). V1 इह (for सह). B2.4 तु च (for नैव).]

6 ᵃᵈ) Ñ1 ****क्षसाः संति (illeg.); D3 यदि ते राक्षसास्त्राणां (for ᵃ). Ś1 D1.3 यानि ते परमास्त्राणि घोररूपाणि संति वै. —ᶜ) Ś1 D1.2 निर्विषाणि स्युः; Ñ1 D3 निर्विषास्ते स्युः (for निर्विषाः सर्वे).—After निर्विषाः, Dt1 erroneously reads संख्ये जनस्थाने यथा खरः. —ᵈ) G3 गरुडे (for सुपर्णे). M3 इव (for यथा). D3 सुपर्णे इव पन्नगाः.—For 6, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst.:

1065* यानि ते राक्षसास्त्राणि घोराणि च बहूनि च।
तानि ते निष्फलानि स्युः सुपर्णे पन्नगा इव।

[(l. 1) B2.4 रावण (for राक्षस). V1 B3 सुबहूनि च. —(l. 2) G(ed.) ह्यनेकशतानि स्युः. B2.4 इव पन्नगाः (by transp.).]

7 ᵃ) D7 -मुक्तास् (for मुक्तास्). B1 हु (for ते). Ś1 D1.2 तेन प्रतिविमुक्तास्ते. —ᵇ) Dg1 T3 कनकभूषिताः (T3

G 3 62 8
B 3 56 8
L 3 62 8

असुरैर्वा सुरैर्वा त्वं यद्यवध्योऽसि रावण ।
उत्पाद्य सुमहद्वैरं जीवंस्तस्य न मोक्ष्यसे ॥ ८
स ते जीवितशेषस्य राघवोऽन्तकरो बली ।
पशोर्यूपगतस्येव जीवितं तव दुर्लभम् ॥ ९
यदि पश्येत्स रामस्त्वां रोषदीप्तेन चक्षुषा ।
रक्षस्त्वमद्य निर्दग्धो गच्छेः सद्यः पराभवम् ॥ १०
यश्चन्द्रं नभसो भूमौ पातयेन्नाशयेत वा ।
सागरं शोषयेद्वापि स सीतां मोचयेदिह ॥ ११
गतायुस्त्वं गतश्रीको गतसत्त्वो गतेन्द्रियः ।
लङ्का वैधव्यसंयुक्ता त्वत्कृतेन भविष्यति ॥ १२
न ते पापमिदं कर्म सुखोदर्कं भविष्यति ।
याहं नीता विनाभावं पतिपार्श्वात्त्वया वनात् ॥ १३

°षणा) —°) Ś1 D3 निर्दलिष्यति ❀ Cg गद्गदस्वविभक्तिक निर्देश गद्गदाया ऊर्मेय इत्यथ ❀

8 Ś1 om 8ab —a) Ñ2 B3.4 D1.7 [अ]पि (for वा) —b) N V1 B1.3.4 D3.4.7 यदि रावण रक्ष्यसे (Ñ1 दुर्जय, V1 वक्ष्यसे, B1 राक्षस, D3 राक्षसे) —After 8ab, D5 ins

1066* गुह सख्ये च दुर्वृत्त सर्वेश्च ज्ञातिभिर्वृत ।

—B1 reads 8cd in marg —c) T1 तु (for सु) —d) V1 जीवित एवं प्रमोक्ष्यसे —For 8cd, Ś1 D1 a subst

1067* अवश्य समरे पाप न जीवस्तस्य मोक्ष्यसे ।

[D1 a अवश्य (for अवश्य)]

—After 8, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

1068* त विरोध्य महात्मान राघव रघुनन्दनम् ।
प्रेषितस्तच्छरैराशु गन्तासि यमसादनम् ।

[(l 2) D5.7 तु (for तद्)]

9 a) Ñ1 illeg up to शेष in a D1 हि (for ते) Ś1 जीवावशेषस्य —b) Ñ1 V1 B1.3.4 D1.7 जीवितान्तकरो, D3 रावणान्तकरो G(ed) जीवनान्तकरो D6 बलाद् (for बली) —D11 reads from यूप in c up to d in marg —c) N1 निबद्धस्य (for गतस्येव) —d) N2 B1.3.4 D5.7 ते सुदुर्लभ (for तव दुर्लभम्) Ñ1 शसितेव महान्वे

10 V1 om 10–24b —a) B1 च (for स) Ñ2 B1.3.4 D5.7 ते (Ñ2 D5.7 वै) रामो (for रामस्त्वां) N1 यदि राम स पश्येत्त्वां —b) D1 क्रोध, D3 यदि, M3 रोषैर् (for रोष) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तावण (for दीप्तेन) —c) D3 दुष्ट (for रक्षस्) Ś1 D1.3 Cm उद्देव (for त्वमद्य) Ñ1 उद्धास्य तत्क्षणा द्राप । Ñ2 B1.3.4 D5.7 सुव्यक्त उच्छैर्दग्धो —d) Ś1 Dg1 D1.4 M3 गच्छेत्, M3 गच्छ (for गच्छे) Ñ1 सद्यो गच्छे (by transp) N2 B1.3.4 D5.7 गच्छेस्तु (for गच्छे सद्य) D11 D6 यथा रुद्रण मन्मथ

11 V1 om 11 (cf v l 10) —a) Dg1 यश्चन्द्र, D1.3 यश्चेन्द्र (for यश्चन्द्र) Ś1 पातयेद्, D3 मनसा (for नभसो) Ñ1 यो हि चन्द्रमस भूमौ —b) Ś1 नभसो (for पातयेन्) D1 नाशयेत्तथा; M3 (before corr as in text) नाशयेत्तु वा (for नाशयेत वा) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तरसा पातयादिह —c) D1 मोचयेद् (for शोषयेद्) Dm1 D6 G3 वापि (for वापि) —d) Dg1 T3 न (for स) D3 राम (for सीतां) Ś1 समता (for स सीता) Ś1 D1.3 शोषयेद्, Ñ2 B1.4 D4.5.7 मोहयेद्, Dg1 D6 T3 मोक्षयेद् (for मोचयेद्) M4 क्वचित् (for इह) M3 मोचयेत ह (for °येदिह) L(ed) स तं चेत्त्वोपयेदिह —After 11 Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins

1069* सहस्ररश्मिरादित्यो दीप्ति जह्यान्महातपा ।
न तु मे मोह आगच्छेरव तु मोहाद्विमुञ्चसि ।
अपि यास्ये क्षय पाप न तु यास्यामि त वशम् ।

[(l 1) B1 अपि यो (for आदित्यो) B3 दीप्ति (for दीप्ति) B3 महायशा (for °तपा) —B3 om l 2 —(l 2) B1 च (for तु) G(ed) मां (for मे) Ñ2 त्वं (for त्व तु) B1 विमुञ्चते (for °ञ्चसि) —(l 3) B1 वधयुक्त (for क्षय पाप) B3 त्वां (for तु)]

12 V1 om 12 (cf v l 10) —a) Ś1 B3 Dg1 D11 Dm1 D5.8 G3 M3 गतासुस् (for °युस्) D3 गतयुक्तो G(ed) गतश्रीश्च (for गतश्रीको) —b) D3 गतश्रीको (for गतसत्त्वो) Ś1 B4 [ऽ]जितेन्द्रिय (for गतेन्द्रिय) —c) Dg1 -युक्ता हि (for -संयुक्ता) —d) B1 तद्, G3 भव (for त्वद्) Ś1 N1 D1.3.4.8 त्वत्कृते च (Ñ2 D5.7 तु) M4 मद्धेतोर् (for त्वत्कृतेन) G1 गमिष्यति (for भवि°) M3 त्वत्कृते विनशिष्यति —After 12 Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins

1070* प्रत्यक्ष तस्य वीरस्य यो मामपहरेद्बलात् ।
तदैव बाणैर्निर्दग्धो नेमा वाचमुदीरयेत् ।

[(l 1) D5 तव (for तस्य) B1 रामस्य (for वीरस्य) —(l 2) N2 D5.7 अपहरेत् G(ed) °मे (for उदीरयेत्)]

13 V1 om 13 (cf v l 10) Ś1 transp ab and cd —a) D6 त न (by transp) D1 वाक्यम् (for पापम्) Ñ2 B1.3.4 D5.7 इद पाप (D4.5 D6 °प) न ते कर्म —b) G3 सुखोदु र्क (sic) (for सुखोदर्कं) —c) D1 विनैव (for विनाभाव) N1 याहं विहीना भर्त्रा —d) G3 तु या (for त्वया) D11 D6 वनात्, D1 गता T1.2 वन (for वनात्) Ś1 वन त्वया; D1 वनात्त्वया (by transp) D1 विना त्वया (sic) (for त्वया वनात्) N1 पतिपार्श्वमयगा, Ñ2 B1.3.4 D5.7 पतिहृस्तात्पुरा (D5.7 °हिना, B1 °हस्तात्) त्वया; D6 पावना च त्वया विना ❀ Cr याहं नीता यदहं नीता अविवक्षितलिङ्गविहाये इत्युमायपदमपि पुरुषपरम् तथा हनुमति पुरुष निवृत्तिरपि ❀ So also in Cm.

स हि दैवतसंयुक्तो मम भर्ता महाद्युतिः ।
निर्भयो वीर्यमाश्रित्य शून्ये वसति दण्डके ॥ १४

स ते दर्पं बलं वीर्यमुत्सेकं च तथाविधम् ।
अपनेष्यति गात्रेभ्यः शरवर्षेण संयुगे ॥ १५

यदा विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः ।
तदा कार्ये प्रमाद्यन्ति नराः कालवशं गताः ॥ १६

मां प्रधृष्य स ते कालः प्राप्तोऽयं राक्षसाधम ।
आत्मनो राक्षसानां च वधायान्तःपुरस्य च ॥ १७

न शक्या यज्ञमध्यस्था वेदिः स्रुग्भाण्डमण्डिता ।
द्विजातिमन्त्रसंपूता चण्डालेनावमर्दितुम् ॥ १८

इदं शरीरं निःसंज्ञं बन्ध वा घातयस्व वा ।
नेदं शरीरं रक्ष्यं मे जीवितं वापि राक्षस ।
न हि शक्ष्याम्युपक्रोशं पृथिव्यां दातुमात्मनः ॥ १९ G 3.62.26 B 3.56.22 L 3.61.21

---

14 V1 om 14 (cf v l 10) —a) Ś1 D2 पतिर्, G2 यो हि (for स हि) Dt1 D6 G2 M2 (before corr as in text) Cr mp k t देवर, Cv m g tp as in text (for दैवत) Ñ1 योसौ देवर, G1 स देवरेण (for स हि दैवत) Ñ2 B1.3.4 D5.7 स दिव्यभावस(B4 °भा)पन्नो —b) Ñ1 महासत्त्वो (for मम भर्ता) Ñ2 B1.3.4 D5.7 महायशा (for °द्युति) Ś1 D1-3 महा(Ś1 °म)सत्त्वो महाबल —c) Ñ1 वीर्यसौवीर्याद् (for वीर्यमाश्रित्य) —d) Ś1 D2 वसत्येष स दण्डके; Ñ1 वसते दण्डकावने —After 14 Ś1 D1-3 ins

1071* लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा स ते प्राणान्हरिष्यति ।

—After 14 Ñ2 B1.3.4 D5.7 read 17

15 Ś1 V1 om 15 (for V1, cf v l 10) —a) Ñ1 वीर्यं च दर्पं च, B2 Dt1 Dm1 D4.8 Ct वीर्यं बलं दर्पं (by transp) (for दर्पं बलं वीर्यम्) —b) G(ed) मानं चैव, L(ed) उत्साहं च (for उत्सेकं च) B3.4 D5.7 निशाचर, D1.8 यथाविधि(D8 °धं) Ñ1 समुत्सेकं यथाविधि, Ñ2 B1 समुत्सेकं(B1 उत्सुकं च) निशाचर —c) Dg1 Dt1 D6 T2 M1 व्यपनेष्यति Ñ2 B1.3 D5.7 ते(Ñ2 D5.7 स्वदु) देहाच् (for गात्रेभ्य)

16 V1 om 16 (cf v l 10) —a) Ś1 D1.2 इदानीं, D3 दैवेन (for भूतानां) Ñ2 B1.3.4 D5.7 यदा विनाशकालो हि —b) Ś1 Ñ1 D1.2 T1.2 कालनिर्मित Ñ2 B1.3.4 D5.7 लक्ष्यते दै(B1.3 दु)र्विनिर्मित —cd) T2 काले (for कार्ये) Ñ1 प्रवर्तन्ते (for प्रमाद्यन्ति) Ś1 D1 तदानाय (D1 पूर्वे) प्रवर्तते, D8.2 तदानाय प्रवर्तते(D3 °पद्यते) (for c) D3 काम (for काल) Ñ1 वशानुगा (for वशं गता) Ñ2 B1.3.4 D5.7 तदा वै विपरीतेषु मन प्रकुरुते नर —After 16, Ñ2 B1.3(subst only l 3 for 17ab and then cont l 4 reading both after 14) D5.7 ins

1072* प्राप्तानुराग पुरुषो नयोऽयमिति मन्यते ।
स चात्मन प्रकुर्वीत कृतान्तसमितमोदित ।
मां प्रधृष्य स ते काल समाप्तो दुरतिक्रम ।
नैर्ऋतानां च सर्वेषां राक्षसाधम पापकृत् ।

[(l 1) G(ed) प्राप्तानुरागपुरुषो (for the prior half) D5 नयोऽयम् (for नयोऽयम्) —(l 3) Ñ2 D5.7 तु प्रधृष्य (for प्रधृष्य स)]

17 V1 om 17 (cf v l 10) Ñ2 B1.3(including l 3-4 of 1072*).4 D5.7 read 17 after 14 —ab) T1.2 G1.3 प्रधर्ष्य (for प्रधृष्य) Dm1 न (for स) Ñ1 D5.7 च प्रधृष्य ते, D2 प्रधर्ष्ये वने, D3 प्रधर्षयस (for प्रधृष्य स ते) D3 काल (for काल) Ś1 स प्रविष्टेव य काल (for a) G3 यो (for ऽय) D3 सम्प्राप्तो (for प्राप्तोऽय). Ñ1 सम्प्राप्तो राक्षसेश्वर (for b) Dg1 मां प्रधर्ष्य स्थितस्यैव स कालोऽप्ययमेव हि —For 17ab, B4 subst l 3 of 1072*, then cont l 4 —c) G(ed) रक्षसां चैव (for °सानां च) —d) Ñ2 B1.3.4 D5.7 पुरस्य (for वधाय)

18 V1 om 18 (cf v l 10) —a) Dg1 न शक्य (for न शक्या) D3 यज्ञधर्मेशा (for °मध्यस्था) —b) Ś1 Ñ2 B1.3.4 Dg1 Dm1 D1-3.7.8 M3 वेदी —c) Ś1 Ñ2 B3.4 D1-3.6.7 -संयुक्ता, B1 M4 -संपूर्णा ⁂ Cg द्विजातिमन्त्रैः उदकमन्त्रादिमन्त्रैः पूता शुद्धा ⁂ —d) Dg1 [अ]धर्षयितुं, D8 Ch [अ]भिमर्दितुं, T1.3 [अ]भिमर्शितुं (for [अ]वमर्दितुम्) Ś1 D1.2 चा(Ś1 च)ण्डालेनोप(D1 °नाभि)सर्पितुं, Ñ2 B1.3.4 D5.7 चा(B4 च)ण्डालेनाभिमर्दितुं —After 18 Ñ2 B1.3.4 D5.7 ins

1073* राक्षसेन्द्र नरेन्द्रेण प्राकृतेन न धार्यते ।,

while Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 S ins

1074* तथाह धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता ।
त्वया स्प्रष्टुं न शक्यास्मि राक्षसाधम पापिना ।
क्रीडन्ती राजहंसेन पद्मषण्डेषु नित्यदा ।
हंसी सा तृणषण्डस्थं कथं द्रक्ष्येत मद्गुकम् ।

[(l 1) Dm1 D8 यथाह Dm1 नित्यधर्मस्य (for धर्मनित्यस्य) Dt1 Dm1 D4.8 T2 दृढव्रता (for पति°) M3 पत्नी पतिमनुव्रता (for the post half) —(l 2) Dt1 Dm1 D4.8 G1 M3 शक्याहं G2.3 शक्या हि (for शक्यास्मि) ⁂ Cv यथाहं धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता । त्वया द्रष्टुं न शक्यास्मीति पाठ ⁂ —(l 3) G2 नित्यश (for °दा) Dt1 Dm1 D4.8 पद्मखण्डेषु नित्यशः D8 G2.3 पद्मखण्डे तु नित्यश(D8 °श) —(l 4) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T2 Ct मध्यस्थं (for षण्डस्थं) T1.3 द्रक्ष्येत, M2 पश्यति, K(ed) पश्येत (for द्रक्ष्येत) M4.5.7 द्रक्ष्यति मद्गुक (for the post half)]

Thereafter, D8 ins राम श्री

19 V1 om 19 (cf v l 10) —a) Ñ1 illeg for a.

G 3 62 27 B 3 56 22 L 3 62 22 एवमुक्त्वा तु वैदेही क्रोधात्सुपरुषं वचः ।
रावणं मैथिली तत्र पुनर्नोवाच किंचन ॥ २०
सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं रोमहर्षणम् ।
प्रत्युवाच ततः सीतां भयसंदर्शनं वचः ॥ २१
शृणु मैथिलि मद्वाक्यं मासान्द्वादश भामिनि ।
कालेनानेन नाभ्येषि यदि मां चारुहासिनि ।
ततस्त्वां प्रातराशार्थं सूदाश्छेत्स्यन्ति लेशशः ॥ २२
इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणः शत्रुरावणः ।
राक्षसीश्च ततः क्रुद्ध इदं वचनमब्रवीत् ॥ २३
शीघ्रमेव हि राक्षस्यो विकृता घोरदर्शनाः ।
दर्पमस्या विनेष्यन्तु मांसशोणितभोजनाः ॥ २४
वचनादेव तास्तस्य विकृता घोरदर्शनाः ।
कृतप्राञ्जलयो भूत्वा मैथिलीं पर्यवारयन् ॥ २५

Ś1 Dg1 नि शक (for रि सञ्ज) N1 निसर्गवचन (for शरीर नि सञ्ज) —b) Ś1 T3 बद्धा (for बन्ध) G3 बद्ध्स्व, M3 बधीय (sic) (for बन्ध् वा) Ś1 D1-3 पाटयस्व, Dg1 T Cg खाद(T3 °द)यस्व, G3 M3 [आ]घातयस्व (for घात°) D6 च (for वा) Ñ3 B1,3,4 D5,7 भक्ष्यता पीड्यतामपि(B1 पीड्यतामिति, B4 पाट्यतामिति) —After 19^{cd}, D2 ins

1075* तिलशः क्रियतां वापि चाद्य तर्पय वायसान् ।
राक्षसाणां कुलं शीलं धर्मं धैर्यं यशस्तथा ।

—D2 cont while Ś1 Ñ B1 D1,4,5,7 ins after 19^{cd}

1076* वर्तामि विषये तेऽहमिह क्रोधो विधीयताम् ।

[Ś1 D1,3 वर्तेऽह(D2 °व) D4 वर्ते (for वर्तामि) Ś1 D1,3 तेव D4 [s]ह ते (by transp) D6 तस्मिन् (for तेऽहम्) Ś1 D1-3 अपि क्रोधो विनीयतां (for the post half) N1 निहामि वचने वेदमिति कोपो विनश्यतां]

—c) B1 D3 रक्षामि, T1,3 रक्षिष्ये (for रक्ष्य मे) —d) B1,4 Dg1 Dm1 D1,7,8 चापि (for वापि) Ś1 Ñ B1,3 D1-3,5,7 रावण (for राक्षस) —Dg1 reads 19^{ef} in marg —e) B1 न च B4 Dt1 D2,4,6,8 G1 M3 न तु Dm1 ननु (for न हि) N1 B1,3,4 D5,7 शक्नोमि (for शक्ष्यामि) G3 तमशक्ष्यामि (sic) M3 reads inf lin sec m न तु श m न तु शक्ष्यामि Ś1 [अ]ह क्रोशं, Ñ1 D7 [ह]पा क्रोशं, B3,4 Dt1 Dm1 D6,8 G3 Cv t [अ]पक्रोशं, D2 [अ]परोश M1 [अ]पाक्रोश (for [उ]पक्रोश) —f) Ś1 इह चामना D2 इदमामन, D8 कर्तुमामन, L(ed) अहमामना (for दातुमामन) D1 न निदशान्महामन

20 V1 om 20 (cf v l 10) —a) Ñ3 partly illeg —b) Ś1 तस्यरूप, Ñ1 D5,7 सा परुषं D1,2 तं प(D3 °पु)रुष —c) Dt1 D4 जानकी (for मैथिली) V1 प्रोच्य (for तत्र) Ś1 D1,3 राक्षसश्चेव (for मैथिली तत्र) —d) Ś1 N2 B1,3,4 D1-3,5,7 ततो (for पुनर्) ❀ Cg एवमुक्त्वेति । तत्र पद्द्वये । क्रियाभेदात् पुनर्मैथिलीशब्दप्रयोग ❀

21 V1 om 21 (cf v l 10) Ś1 D1,3 om 21^{ab} D2 reads 21^{ab} after 22 —a) N1 सीतायास्तु वच, Ñ1 B1,3,4 D5,7 स सीताया वच (for सीताया वचनं) —b) N1 B1,4 D5,7 रोमहर्षण —Ñ1 M3 om 21^{c}–23^{b} —cd) Ś1 D1-3 सभय दर्शयन्वच (for d) Ñ3 B1,3,4 D5,7 रावण क्रोधरक्ताक्ष इद वचनमब्रवीत् —After 21 B1,3,4 read 24^{ab}

22 N1 V1 M3 om 22 (cf v l 10 and 21) V2 B1 D5,7 om (hapl) 22 23 B4 om 22^{a-d} —a) Dg1 D4 G1 मे (for मद्) —b) Ś1 D2 मासद्वादशकन वै —c) Ś1 D2 [अ]-येन (for [अ]नेन) —d) G1 त्व (for मा) Dg1 चारुभाषिणि (for °हासिनि) —e) Ś1 D2 सर्वा सर्वे, D1 °शार्थं, D3 प्राशनार्थं मे (for प्रातराशार्थं) —f) D1 छेत्स्यति (for छेत्स्यन्ति) Dg1 लेशत Ś1 D1,3 तव छेत्स्यति खण्डश, D2 तदा भक्ष्य भविष्यति —After 22 D3 reads 21^{ab}

23 Ñ3 V3 B1,4 D2,5,7 om 23 (for N1 B1 D5,7 and V1, cf v l 22 and 10 respy) Ñ1 D3 M3 om. 23^{ab} (for Ñ1 M3 cf v l 21) —c) Ñ1 M3 रावण परम क्रोधाद्(M3 °क्रुद्ध) —d) V1 प्रतिहारीमथाब्रवीत् —For 23 Ś1 D1 subst D3 subst 1 2 only for 23^{cd}

1077* स राक्षसान्समीपस्थान्क्रूरकर्मा निशाचर ।
रावण परमक्रोधादिद वचनमब्रवीत् ।

24 V1 om 24^{ab} (cf v l 10) B1,3,4 read 24^{ab} after 21 —a) D6 एव (for एव) M3 तु (for हि) N1 B1,3,4 D5,7 आयातु (for एव हि) Ś1 D1,3 आनयत क्रुद्धा (Ś1 क्रुद्धा) (for एव हि राक्षस्यो) Ñ1 राक्षसीनय क्षिप्र —b) Ś1 D1,3 राक्षसीर्(D3 °स्यो) Ñ1 विकाला N3 Dg1 Dt1 Dm1 D4,6 T3 विरूपा (for विकृता) —D6 reads 24^{c} 25^{b} after 26^{ab} —c) N3 B3,4 D5 Cv विनेष्यति Dg1 D6 G3 M3 Cm g विनेष्यत्व, Dt1 Dm1 D4,6 T1,3 G1 Ck t [अ]पनयन्तु (for विनेष्यन्तु) Ś1 D1,3 अस्या दर्पं विनश्यति, D3 अस्या दर्पमपारयतु

25 D6 reads 24^{c}–25^{ab} after 26^{ab} (cf v l 24) —ab) Ś1 D1,3 तस्यैव (for तास्तस्य) Dt1 D6 सुघोरा(D1 reads °घोरा in marg) (for विकृता) Ś1 D1,3 सुघोरो राक्षसीगण, T1,3 M3 सुघोरा राक्षसीगणा (for b) V1 प्रतिहारी समाज्ञप्ता समानिन्य च राक्षसी —For 25^{ab} N1 V1 B1,3,4 D5,7 subst

1078* आगतो वचनादस्य तस्याशौ राक्षसीगण ।

[B3 एव (for स्व) B1 तस्यार्थे (for °स्यै)]

स ताः प्रोवाच राजा तु रावणो घोरदर्शनः ।
प्रचाल्य चरणोत्कर्षैर्दारयन्निव मेदिनीम् ॥ २६
अशोकवनिकामध्ये मैथिली नीयतामिति ।
तत्रेयं रक्ष्यतां गूढं युष्माभिः परिवारिता ॥ २७
तत्रैनां तर्जनैर्घोरैः पुनः सान्त्वैश्च मैथिलीम् ।
आनयध्वं वशं सर्वा वन्यां गजवधूमिव ॥ २८
इति प्रतिसमादिष्टा राक्षस्यो रावणेन ताः ।
अशोकवनिकां जग्मुर्मैथिलीं परिगृह्य ताम् ॥ २९
सर्वकामफलैर्वृक्षैर्नानापुष्पफलैर्वृताम् ।
सर्वकालमदैश्चापि द्विजैः समुपसेविताम् ॥ ३०
सा तु शोकपरीताङ्गी मैथिली जनकात्मजा ।
राक्षसीवशमापन्ना व्याघ्रीणां हरिणी यथा ॥ ३१ G 3. 62. 37 B. 3. 50. 34 L 3. 62. 34

—^{c}) Ś1 Ñ1 D5.7 प्राञ्जलिय(Ñ1 °ल्यो च)र्चयित्वा तु, V2 D1-3 प्राञ्जलिबंद्ध(D1 °र्वध, D2 °बद्ध)यित्वा तु(D3 त), V2 B1.4.4 प्राञ्जलिबद्ध(B4 °लि बद्ध)यित्वा तु(V3 B1 च) L(ed) अंजलिं बंधयित्वा तु —^{d}) Dm1 D4 G1.2 जानकीं (for मैथिलीं) —After 25 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins.

1079* घोरबीभत्सरूपाणां राक्षसीनां महारण ।
समन्ततो रक्ष्यमाणस्तां सीतां पर्यचारयत् ।
नि श्वासा राक्षसीनां तु कम्पयन्ति नभस्तलम् ।
भीषणाधरणात्कम्पे कम्पयन्तीव मेदिनीम् ।

[B1 om l 1-2 —(l 2) V2 V1 D7 रक्षणाम (for रक्ष्यमाणम्) Ñ2 D5.7 सीतां तां (by transp) —(l 4) Ñ2 D5.7 भीषणैः (for भीषणात्) B2 [आ]रावे (for [आ] काये)]

26 ^{a}) Dm1 D4 ता (for ता) D4 G1 M5 चोवाच (for प्रोवाच) Dg1 Dt1 D4 T1.2 G2 [अ]सौ (for तु) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 T1.2 G1.2 M1.2 घोरदर्शना (for °न) —For 26^{ab} Ś1 D1-3 subst

1080* ताश्चोवाच स दुष्टात्मा राक्षसी राक्षसाधिप ।

[Ś1 (before corr as above) दुष्टात्मा D3 स राक्षसो (for स दुष्टात्मा) D1.3 रावणो (for राक्षसी)]

—After 26^{ab}, D4 reads 24^{c}–25^{b}

—^{c}) Dt1 D4 Ct प्रचल्य, D5 प्रचाय (for प्रचाल्य) Ś1 D1.2 सरव्यश्चरणोत्कर्षैर् (Ś1 °त्कर्षैर्) D2 प्रक्षेपाच्चरणोत्कर्षैर् —^{d}) Ś1 पूरयन् (for दारयन्) —For 26 Ñ V1 B1.2.4 D5.7 subst

1081* उवाच राक्षसीस्ताश्च स्फुरमाणाधरानना ।

[V2 तास्तु V1 तत्र (for ताश्च) Ñ2 रावणं राक्षसाधिप (for the post half)]

27 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.5.7 वनिकामेव(V1 °कामध्य D5 °का चैव) —^{b}) Dg1 Dm1 D4 T G2 M1.2 इय (for इति) Ś1 D1.3 नयित्वा मैथिलीमिमां, D2 मैथिलीं नयतामिति —Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 transp 27^{cd} and 28^{ab} —^{c}) M1 [इ]द (for [इ]य) Dt1 रक्ष्यता (corrupt) (for रक्ष्यतां) Ś1 D1.3 गुप्त (for गूढं) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 तत्रैव(B2 °त्रय) वसता(B4 °तीं) चापि (V1 चैव) —^{d}) Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 D5.7 G1 परिपाल्यता

28 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 transp 27^{cd} and 28^{ab}

—^{a}) Ś1 D2 तथा च, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 क्रमशः, Cmp as in text (for तत्रैनां) D1 तथा सर्तजनैर्घोरैः —^{b}) D2 सान्त्वन (for सान्त्वैश्च) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 चोदयत(B2 °स) (for मैथिलीम्) —B2 reads 28^{cd} in marg —^{c}) G2 वर्न (sic) (for वशं) B1 D4 सीता (for सर्वा) Ś1 D1.3 मम उत्तः Dm1 D4 द्वि विवशा (for वशं सर्वा)

29 ^{a}) V1 प्रतिसमादेशा D2 प्रतिसमादिष्टा —^{b}) D1 रावण कृत (sic) (for रावणेन ता) —D4 erroneously reads 31^{b} in place of 29^{d} and after corr reads 29^{d} to 31 (followed by 1084*) in marg —^{d}) V1 B4 T1.2 G2 M1 Cg प्रतिगृह्य (for परि°) Dt1 D4.5 T1.2 G1.2 M1 तु, Dm1 D4 ता, G1 वै (for ताम्) M2 जनकात्मजा (for परिगृह्य ताम्) M3 परिगृह्य तु मैथिलीं —After 29 D4 reads l 2 of 1083* for the first time, repeating it in its proper place

30 D4 reads 30 in marg (cf v.l. 29) —^{a}) B1 -कामप्रदैर्, Dg1 -कामदुघैर्, D4 G2 -कालफलैर्, Cmp as in text (for -कामफलैर्) —^{b}) G2 नित्य (for नाना) Dg1 युतै (for वृताम्) Ś1 V2 D1.3 नानापुष्पं (Ñ1 °पुष्प) समायुतां(D1.3 °युता) D2 नानापुष्पफलैर्-वा —After 30^{ab}, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins

1082* दिव्यगन्धैः सुगन्धैश्च कुसुमैः सर्वतो वृताम् ।

[V1 B3 च कुसुमैः दिव्यैः (by transp) B3 वृतान्]

—Ś1 om 30^{cd} —^{c}) V1 illeg (for सर्वकालमदैः) V1 B1.4 D5 [च]त्र (for [श्चा]पि) V1 D7 कालमदैर् D1 °मदै)श्चैव, B2 -कामप्रदैश्चैव (for कालमदैश्चापि) —^{d}) D1.3 समुपनादि(D2 °शोभि)ता (for °सेविताम्) V2 नानापक्षि * * * (illeg) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 नानापक्षि निराकुला —After 30 Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins

1083* महारससुस्वादैः मण्डितैश्च ततस्ततः ।

[B3 सुस्वादुभिः D5 च मण्डितैः (for च ततस्ततः)]

31 D4 reads 31 in marg (cf v l 29) —^{a}) M1 [अ]पि (for तु) —G2 om (hapl) from 31^{a} up to l. 1 of 1084* Ñ V1 B1.2.4 D5.7 राक्षसीवशमापन्ना —^{b}) D1.3 व्याघ्राणां (for व्याघ्रीणां) ≠ Cg राक्षसीषु विभक्तिकत्विदा राक्षसीनामित्यर्थ ≠ —After 31 Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.7 S ins.

G 3 62 38
B 3 56 36
L 3 62 33

न विन्दते तत्र तु शर्म मैथिली
विरूपनेत्राभिरतीव तर्जिता ।
पतिं स्मरन्ती दयितं च देवरं
विचेतनाभूद्भयशोकपीडिता ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

राक्षसं मृगरूपेण चरन्तं कामरूपिणम् ।
निहत्य रामो मारीचं तूर्णं पथि न्यवर्तत ॥ १
तस्य संत्वरमाणस्य द्रष्टुकामस्य मैथिलीम् ।
क्रूरस्वरोऽथ गोमायुर्विननादास्य पृष्ठतः ॥ २
स तस्य स्वरमाज्ञाय दारुणं रोमहर्षणम् ।
चिन्तयामास गोमायोः स्वरेण परिशङ्कितः ॥ ३
अशुभं बत मन्येऽहं गोमायुर्वाश्यते यथा ।
स्वस्ति स्यादपि वैदेह्या राक्षसैर्भक्षणं विना ॥ ४

1084* शोकेन महता ग्रस्ता मैथिली जनकात्मजा ।
न शर्म लभते भीरु पाशबद्धा मृगी यथा ।

[D4 G1 3 M1 2 om l 1 —(l 1) Dt1 Dm1 D6 3 त्वरता, M3 [धा]विता (for ग्रस्ता) —D6 reads l 2 for the first time after 29 —(l 2) M3 लेभे सा (for लभते)] —After 31, D1 ins

1085* एका सा देवरभर्ता राम रामेति मायया ।

32 a) Ñ1 बिभेति सा (for न विन्दते) Ñ1 illeg for त्र तु शर्म मैथिली D3 G2 M1 च (for तु) B1 D1 शर्म तु तत्र (by transp) —b) Ñ1 illeg from र्जिता up to स्मर in c Ś1 D1 3 रक्षिता, L(ed) वीक्षिता (for तर्जिता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विरूपनेत्राभिरुपेत्य रक्षिता(B2 दु क्षिता), G(ed) विरूपरूपाभिरुपेत्य वर्षिता —c) D2 यत्रि त (for दयित) Dg1 T2.3 च(T3 हि) दैवत, Dm1 D3 सलक्ष्मण G2 3 M1 2 च राघव (for च देवर) —d) Ñ1 हृदि (for भय) Ś1 D1 2 विचेतना क्षुद्भय , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विनिश्वसती भय

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 सीताक्रन्दन, Ñ1 रावणप्रतिषेध , Ñ2 D5 7 सीतारक्षण, V1 सीताहरण, B1 सीता विभूतिदर्शन, B3 4 अशोकवनिकाप्रवेश , D3 रावणप्रत्यागमन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 V1 D5 7 62 B4 D3 63 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8T G M1 2 56 D1 4 59 M3 57 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

55

☞ Before Sarga 55, Ś1 Ñ2 B3 4 Dt1 D1-3 5-7 ins a passage which is relegated to App I (No 12) V2 illeg for 55 (cf v l 3 53 1) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः , M1 with श्रीरामाय नमः

1 c) V1 निवर्त्य (for निहत्य) —d) Ś1 D1 2 तूर्णमेव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथारण्यात् , Dg1 T1 पथि तूर्णं (by transp) D3 G2 M3 तूर्णं प्रति (for तूर्णं पथि) Dt1 D3 6 8 M2 3 निवर्तत, Dm1 T1 2 G Cg L निवर्तते (for न्यवर्तत) —After 1, Ñ1 (partly illeg) ins

1086* * * * * * * * न शङ्कमानोऽथ वत्वरम् ।
* * * * * * * * * * * रामो प्रति * * ।

2 a) M2 हि (for स) —b) M3 द्रष्टु रामस्य (for द्रष्टुकामस्य —cd) Ś1 Ñ1 D1 T1 2 -स्वनो (for -स्वरो) Ś1 D2 [भा]शु, D1 [थ]थ, T3 स (for [अ]स्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 क्रूरस्वरो(Ñ2 °नो) भय(G[ed]°य)करो गोमायु पृष्ठतोऽनदत्

3 a) Ñ1 आकर्ण्य (for आज्ञाय) Ś1 D1-3 स त(D2 तत्) स्वर समाज्ञाय, B3 तस्या स्वर समाकर्ण्य, Dm1 D4 तस्य स्वरमथालक्ष्य, G3 M2 तस्य स स्वरमालक्ष्य(M1 °ज्ञाय) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 व्याहृतं, D5 7 विकृत, M3 करुण (for दारुण) Ś1 Ñ2 V1 B4 D1 3 5 7 लोम (for रोम) —c) Ś1 Ñ1 D1-3 G2 3 M(M1 also as in text) Cvp एक प्रोवाच Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 राम प्रोवाच, Dt1 D6 तक्र्यामास (for चिन्तयामास) Ś1 D1 M3 गोमायु (for गोमायो) ❀ Cv चिन्तयामास गोमायोरिति सम्यक् । एक प्रोवाचेति पाठे स्वगतमिति बोध्यम् ❀ —B4 om from परि in 3c up to 5a —d) Dt1 G1 शङ्कित

4 B4 om 4 (cf v l 3) —a) Ś1 D1 3 घोरोऽयं Ñ1 V1 B1 3 D5 7 ऋक्षोऽयं (for मन्येऽहं) Ñ1 अशुभ बहुदु खोर्व —b) Ś1 Ñ B1 3 Dt1 D2 5 7 Cm t वाशते, D1 वसिते (sic), D3 वासतो (sic) (for वाश्यते) N2 तथा (for यथा) —After 4ab, B3 ins

1087* शङ्कितो राघवस्तत्र वचनं चेदमब्रवीत् ।

—Ñ1 partially illeg for c —c) B1 Dg1 Dm1 D2 T2 G3 M3 अथ (for अपि) B2 D5 7 वैदेह्यै —d) D1 राक्षस°

मारीचेन तु विज्ञाय स्वरमालक्ष्य मामकम् ।
विक्रुष्टं मृगरूपेण लक्ष्मणः शृणुयाद्यदि ॥ ५
स सौमित्रिः स्वरं श्रुत्वा तां च हित्वाथ मैथिलीम् ।
तयैव प्रहितः क्षिप्रं मत्सकाशमिहैष्यति ॥ ६
राक्षसैः सहितैर्नूनं सीताया ईप्सितो वधः ।
काञ्चनश्च मृगो भूत्वा व्यपनीयाश्रमात्तु माम् ॥ ७
दूरं नीत्वा तु मारीचो राक्षसोऽभूच्छराहतः ।
हा लक्ष्मण हतोऽस्मीति यद्वाक्यं व्याजहार ह ॥ ८
अपि स्वस्ति भवेद्द्वाभ्यां रहिताभ्यां मया वने ।
जनस्थाननिमित्तं हि कृतवैरोऽस्मि राक्षसैः ।
निमित्तानि च घोराणि दृश्यन्तेऽद्य बहूनि च ॥ ९   G 3 64 0 / B 3 57 10 / L 3 64 0

D6 मक्षणैर्, T2 रक्षित, G2 हरण (for भक्षण) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D6.5.7 रक्षोभ्यो लक्ष्मण (B1 रक्षण) विना (D5 यथा)

5 B4 om 5^abc (cf v l 3) —^a) Ś1 D1.3 राक्षसेन (for मारीचेन) Ś1 Ñ V1 B1.3 D1-3.5.7 हि (for तु) —^b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1-3.7 G2 M2 Cg आलक्ष्य (for आकृष्य) —^c) Ś1 विक्रुष्टं, Ñ B1.3 D6.7 प्र(N1 प्रा)क्रुष्टं, Dg1 T2 आक्रुष्टं, D7.3 आघुष्ट (for विक्रुष्ट) —^d) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 इति (for यदि).

6 ^a) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 त (for स) D7 स्वय (for स्वरं) B4 G2 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^b) Ś1 D1.3 तत्र, Ñ2 तस्मिन् (for तां च) Ś1 D1-3 T2 स, T1.3 तु, M3 [अ]पि (for [अ]थ) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 व्यक्त हित्वैव मैथिलीं —After 6^ab, N2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

1088* स्वरमाकर्ण्य सदृशो भविष्यति विचेतन ।
भ्रमहन्ता च विक्रुष्ट स्नेहाद्विपन्नितमानसा ।
विगता लक्ष्मण सीता प्रेषयिष्यति विक्लवा ।

[(l 2) D6.7 [इ]व (for च) B1 स्नेह (for वि°) Ñ2 B4 स्नेहाविद्धित D6.7 स्नेहोद्विग्न —(l 3) B3 अवश (for विगता) B4 विक्लवात्, G(ed) विह्वला]

—^c) Ś1 वा सहित, N1 वा प्रेषित, D2 प्रचोदित D3.3 वा प्रहित, L(ed) [अ]थवाहित, Cg (ए)व प्रषित (for [ए]व प्रहित) —^d) N2 समीपम् (for सकाशम्) —For 6^cd, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 subst

1089* तया च प्रेषितः क्षिप्रं मत्समीपं प्रयास्यति ।
नूनमेष्यति सौमित्रिः सीतावाक्यप्रचोदित ।

[(l 1) N2 D6.7 प्रेरित (for प्रेषित) —(l 2) V1 सीतया च प्रचोदित (for the post half)]

7 ^a) D1 स हतो, D3 सहितो (for सहितैर्) Ś1 D3 राक्षसेन हतो नूनम् (for ^a) —Ñ2 illeg from वा in ^b up to स्वर in 1090* M3 सीतायाम् (for °या) D4 वध ईप्सित (by transp) Ś1 D1-3 आलक्षित सीतया तदा (D3 सह) (for ^b) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 नून रहसि रक्षोभि मैथिल्याश्चिन्तितो वध —After 7^ab Ś1 N1 D1-3 ins

1090* राक्षसेन मम क्रोधात्स्वरमावेदित तथा ।

[Ñ1 illeg up to स्वर Ñ1 D1 मावेदित यथा (D2 तयो) L(ed) स्वर चावेदितस्तयो (for the post half)] while Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

1091* मारीचेन वधोत्कृष्टं स्वरमालक्ष्य मामकम् ।

[V1 स्वरमाश्र च (for °लक्ष्य)]

—After 7^ab the sequence up to st 10 in Ñ2 is 1090* 10^ab 9^cd, 10^cd 7^c 8^bcd 10^ef (illeg for 10^e) 1097* 9^ab

—Before 7^c Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 read 10 —^c) Ś1 राघणस्य, Ñ1 काचनीय, D1-3 राजतश्च, G(ed) काचन स (for काञ्चनश्च) —Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 om 7^d 8^a

8 For sequence in Ñ1 cf v l 7 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 om 8^a (cf v l 7) —^a) Dt1 D6 T1 (अ)थ, M1 च (for तु) —^b) Ś1 D2 चच्च L(ed) भव (for ऽभूच्छ) —Ñ2 illeg for ह ह in ^d up to रक्षो in the prior half of l 1 of 1092* —^d) G1 हा, M1 स (for ह) Ś1 D1-3 चेदृशमरीत, Ñ1 illeg (for व्याजहार ह) —After 8, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1092* तेन शब्देन रक्षोभिर्लब्ध हि भुवमन्तरम् ।
एवंदृष्ट्वा महाघोर निमित्त रोमहर्षणम् ।
सीतामेव जनस्थाने जगाम मनसा प्रियाम् ।

[Ñ2 illeg up to रक्षो in the prior half Ś1 D1.3 om l 1 —(l 1) D6 लब्धा (for लब्ध) B3 स (for हि) —G(ed) om l 2-3 —(l 2) D1 स तद् (for एवद्) Ś1 D1-3 महदद्भुत (for रोमहर्षणम्) —(l 3) D6 स्थान (for स्थाने)]

—while G1 ins.

1093* लक्ष्मणस्तद्वच श्रुत्वा मत्सकाशमिहैष्यति ।

[The post half = 6^d]

9 For sequence in Ñ1 cf v l 7 —^a) Ś1 N1 Dm1 D1-3.5 T1.3 ताभ्या N2 V1 B1.3.4 D6.7 तस्यै Dt1 थाभ्य (sic) (for द्वाभ्या) —^b) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 रहितायै (for °ताभ्या) Ś1 N2 B1.3.4 Dg1 D6.7 T G2 महावने, Ñ1 मया विना, D1-3 वने मया (by transp) (for मया वने) —^c) Dt1 D6 जनस्थान (for °स्थान) G3 वै, C1 च (for हि) —^d) D3 हि (for ऽस्मि) —After 9^cd, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.5.7 ins while Ñ1 ins after 9^cd, whereas Dg1 T ins after 12^ab

1094* इति सीता भरारोहा लक्ष्मण च महाबलम् ।
आजगाम जनस्थान चिन्तयन्नेव राघव ।

G. 3 64 10
B 3.57 10
L 3 64 8

इत्येवं चिन्तयन्रामः श्रुत्वा गोमायुनिःस्वनम् ।
आत्मनश्चापनयनं मृगरूपेण रक्षसा ।
आजगाम जनस्थानं राघवः परिशङ्कितः ॥ १०
तं दीनमानसं दीनमासेदुर्मृगपक्षिणः ।
सव्यं कृत्वा महात्मानं घोरांश्च ससृजुः स्वरान् ॥ ११
तानि दृष्ट्वा निमित्तानि महाघोराणि राघवः ।
ततो लक्ष्मणमायान्तं ददर्श विगतप्रभम् ॥ १२

ततोऽविदूरे रामेण समीयाय स लक्ष्मणः ।
विषण्णः स विषण्णेन दुःखितो दुःखभागिना ॥ १३
संजगर्हेऽथ तं भ्राता ज्येष्ठो लक्ष्मणमागतम् ।
विहाय सीतां विजने वने राक्षससेविते ॥ १४
गृहीत्वा च करं सव्यं लक्ष्मणं रघुनन्दनः ।
उवाच मधुरोदर्कमिदं परुषमार्तवत् ॥ १५

[Dg1 T transp l 1 and 2 (Dg1 T3 l 2 followed by 1095*) —(l 1) Ñ1 मैव सीता, Dg1 सीता न तु T सीता स तु (for इति सीता) D3 स (for च) —G(ed) om l 2 —(l. 2) Ś1 आजगामाश्रम तत्र, Ñ1 निवर्तस्व नत्वरितत्र् (for the prior half) M1 चिंतयामास (for °यन्व)]

—Thereafter T1 2 repeat 1095*

Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 9ef —f) Dm1 D8 G1 3 M1 [अ]य, M2 सु (for उत)

10 For sequence in Ñ1, cf v l 7 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 read 10 before 7c —a) Ś1 इत्येव, Ñ1 तथा हि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इतीव (for इत्येव) Ñ1 B1 D5 [अ] चिंतयन् (for चिन्तयन्) —b) Ś1 B4 D1-3 भाषित, Ñ V1 B1 3 D5 7 वाषित, Dm1 D4 6 8 G M निस्वन (for निःस्वनम्) —After 10ab, Ś1 Dt1 Dm1 D1-3 5 8 ins, while Dg1 T3 ins after l 2 of 1094* T1 2 (both repeat [var.] after 1094*) M1 ins after 10cd whereas G3 ins after 12ab

1095* निवर्तमानस्त्वरितो जवेनाश्रममात्मन ।

[Dg1 T (T1 2 second time) चवर्तताथ (for निवर्तमानस्) T1 2 (both first time) G3 स्वरया (for त्वरितो) K(ed) जगाम (for जवेन) Dt1 Dm1 D4 8 आत्मवान्]

—After 10ab Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1096* न्यवर्तत तदा रामो जवेनाश्रममण्डलम् ।

[V1 ततो (for तदा) Ñ2 [आ]श्रममात्मवान्]

—c) Ñ1 illeg B1 [पु]न नयन, Dg1 D4 T M2 Cvp m g [अ]पनयनात्, D1 [अ]प्यपनय, M1 [अ]पि नयनात् (for [अ]पनयन) —Ñ1 illeg. for 10c —f) Ś1 D1-3 राक्षसैः, V1 B1 3 4 D5 7 चिंतयन् (for राघव) Ñ1 स विशङ्कित (for परि°) —After 10 N1 ins

1097* सीता जगाम मनसा लक्ष्मणं च महारथम् ।

11 Ś1 V1 om 11–12b —a) Ñ2 B1 4 D5 7 मनसा शून्यम्, B3 मानसं शून्यम्, Dm1 मनसा दीनम् D1-3 राघवं तु तथा शून्यम् —b) Ñ B1 3 4 D1 3 5 7 आसाद्य, D2 °गम्य (for °आसेदुर्) D5 lacuna for मृगपक्षिण and wrongly repeats from मा in 12c up to ततो (for ततो) in 1099* —c) Ñ2 B1 3 4 D5 7 चक्रुर् (for कृत्वा) —d) D2 वि (for च) Dt1 Dm1 D6 8 स्वनान् (for स्वरान्) M1 विस्वरा ससृजुर ‖ Ck दीनमनसेति । उपलक्षिता इति शेष । जनस्थानमाजगामेति । जनस्थानवर्तिस्वाश्रममित्यर्थः ‖

12 Ś1 V1 om 12ab (cf v l 11) —a) Ñ2 D5 7 पश्यन् (for दृष्ट्वा) —After 12ab, Dg1 T ins 1094* G1 ins 1095*, while D6 ins

1098* स्वस्ति स्यादिति सर्वेषामितो गन्तु प्रचक्रमे ।

—Dg1 om (hapl.) 12cd —c) Ś1 D1-3 अथ, Ñ1 illeg (for ततो). —After 12, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1099* स्वयं दीनतरो दीन मुखेन परिशुष्यता ।

[D5 7 दीनतमो (for °तरो)],

while D3 ins

1100* मुमोह राम सहसा पपात भुवि शाखवत् ।
हा हा दैव श्रुतेनेव क्षणात्संज्ञामवाप्य च ।
मता सीतेति विलपन्प्रचचाल मुहु स्थित ।

13 Ñ2 V1 B1.3 4 D5 7 om 13ab —a) Ś1 अविदूरथा D1 कतिदूरेथ, D2 नातिदूरेथ, D3 ततोदूरेथ, G1 2 M1 ततो निदूराद्, M2 ततोतिदूराद् —cd) Dg1 Dm1 D1-4 6 T G1 2 M2 सुविषण्णेन (for स वि°) Dt1 D6 M3 विषण्ण स (M3 °ण्ण्स) विषण्णेन (for °) Ś1 D1 2 4 दु खितस स (D1 2 च) G2 दु खभाजिना Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विषण्ण (B4 °वर्णं) स विषण्णो (B4 °वर्णो) वै (D6 °ण्णोसौ) दु खितं दु खितोऽब्रवीत् —After 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 16ab

14 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 14ab —a) Ś1 D1-3 निजगर्हे, D6 M3 Cr k t स जगर्हे (for संजगर्हे) Dm1 D4 स (for त) —b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 2 M3 दृष्ट्वा (for ज्येष्ठो) D2 भ्रातरम् (for लक्ष्मणम्) G1 आगत- —Ś1 Ñ1 D1-3 om 14cd —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सीतां विहाय तां शून्ये —M3 partially damaged for 14c ‖ Cv जगर्हे इत्यस्यैव विवरणं गृहीत्वा च करमित्यादि ‖

15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 15 —ab) Dg1 तु (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 करे सव्ये M3 damaged for सव्यं लक्ष्म Ś1 D1-3 लक्ष्मणाग्रज (for रघुनन्दन) ‖ Ct समगृष्यक सन्निहितः स रामो लक्ष्मणस्य भ्राता सीता विहायागत लक्ष्मणं दृष्ट्वा । लक्ष्मण पदमर्थे द्वितीया । लक्ष्मणस्य सव्यं कर गृहीत्वा

अहो लक्ष्मण गर्ह्यं ते कृतं यत्त्वं विहाय ताम् ।
सीतामिहागतः सौम्य कच्चित्स्वस्ति भवेदिति ॥ १६
न मेऽस्ति संशयो वीर सर्वथा जनकात्मजा ।
विनष्टा भक्षिता वापि राक्षसैर्वनचारिभिः ॥ १७
अशुभान्येव भूयिष्ठं यथा प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि लक्ष्मण सीतायाः सामग्र्यं प्राप्नुयावहे ॥ १८
इदं हि रक्षो मृगसंनिकाशं
प्रलोभ्य मां दूरमनुप्रयातम् ।
हतं कथंचिन्महता श्रमेण
स राक्षसोऽभून्म्रियमाण एव ॥ १९
मनश्च मे दीनमिहाप्रहृष्टं
चक्षुश्च सव्यं कुरुते विकारम् ।
असंशयं लक्ष्मण नास्ति सीता
हृता मृता वा पथि वर्तते वा ॥ २०

G 3.64 0
B 3.57 23
L 3.64 20

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

जगाद ‡ —^c) Ś1 D1-3 रामो वचनम् (for मधुरोदकम्) —^d) Ñ1 ऋद्धिमान्, D5 T1 M2 Cg आत्मिमत्, M3 भाविवत् (for भ्रातवत्) Ś1 D1-3 इदं वाक्यं बुद्धिमान्, G2 इदं वचनमाविमत् ‡ Cm मधुरोदकं सान्त्वोत्तरभाग परश्माविमर्शादौ परुष अहो लक्ष्मणेत्यादि परुषमपि लक्ष्मणस्यादि मधुरम् । यद्वा दान्तयो माधुर्यान्तर अत्र पदम् । इदं वक्ष्यमाणम् । भ्रातयदावोईमुवाच ‡

16 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 read 16^cd after 13.—^a) Ś1 L(ed) पाप त्व, Ñ1 पाप त, Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 पाप्या स्म, D1 निकृष्ट, D7 गर्ह्य ते, D3 जाल्मे ते (for गर्ह्यं ते) —^b) D1-3 G1 यम् (for यत्) Dm1 D3 G2 तु (for त्व) Ñ1 इहागत (for विहाय ताम्) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 त्वयैहा गच्छता कृता, L(ed) कृतवाग्यद्विहाय ता —Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 om 16^cd —^c) Ñ2 सीता विना महाबाहो —^d) Ś1 D1-3 अपि, Dt1 Dm1 D1 कच्चित् (for कच्चित्) Ñ1 Dg1 D4 T G M1.3 (sat हिन्त also as in text) Cv इह (for इति)

17 ^a) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 नास्ति मे (by transp) —^d) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 वनवासिभि, G(ed) वनसविभि (for °चारिभि)

18 ^a) Ś1 अमावान्येव, Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 अशुभानीव Ś1 D2.3 पश्यामि, Ñ2 B1 D2.7 भूयिष्ठ (for भूयिष्ठं) D3 अनुमान्येवमतानि —^b) D4 भूय (for यथा) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 न (for मे) —Ś1 D1.3 om 18^cd —^c) Ñ1 जीवत्या (for सीताया) —^d) Ñ1 सीतायाः, G2 समात (for सामग्र्य) Dt1 Dm1 D4.6 G2 प्राप्नवामहे (for °वहे) —For 18^cd, Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 subst

1101* उपायात्मपि वैदेहीं समग्रां प्राप्नुयामहे ।

(Ñ2 V1 D7 यदि D2 चैव (for अपि) Ñ2 B2 D2.7 प्राप्नुया न हि, G(ed) न प्राप्नुमहि)

—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S ins

1102* जीवन्त्या पुरुषव्याघ्र सुताया जनकस्य वै ।
यथा वै मृगसंघाश्च गोमायुश्चापि भैरवम् ।
वाश्यन्ते शकुनाश्चापि प्रदीप्तामभितो दिशम् ।
अपि स्वस्ति भवेत्तस्या राजपुत्र्या महाबल ।

[(l 1) M2 जीवन्त्या G1 च (for वै) —Dt1 om l 2-4 —(l 2) T2 -सत्वाना (for -संघाश्च) Dm1 D4 G2 [च]ेव T [ए]व (for [अ]पि) —(l 3) D4 Ct वाशते (for वाश्यन्ते) M2 भावा (for शकुना) M2 अभितो (for °तो) —G1 M om l 4 —(l 4) Dm1 D4 तस्या (for तस्या)]

19 Ñ1 om 19 —^a) T1 इदमेव (for हि रक्षो) Ś1 D1-3 रूपधारि (for -संनिकाशं) —^b) Dt1 M3 मा (for मां) T1 G1 M1 अनुयाति, G2 अभिप्रयात (for अनुप्रयातम्) Ś1 D1.3 प्रलोभ्य मां घोरमृगो(D2 °मृगो)ह्य रूप —For 19^c-20^b Ś1 D1.3 (D3 reads after 20) subst 1104* —For 19, Ñ2 V1 B1.2.4 D2.7 subst

1103* अथ हि रक्षो मृगसंनिकाशं
प्रलोभयन्मामपकृष्य दूरम् ।
हत कथंचिन्महता श्रमेण
मृगत्वमुत्सृज्य बभूव राक्षस ।

[(l 1) B3 न (for हि) —(l 2) V1 अपहृत्य (for °कृष्य) B2 दूरत (for दूरम्) —(l 4) B4 रक्ष (for राक्षस)]

20 G1 om 20 —^a) Ñ1 दग्धमेव, Ñ2 B1.2.4 D2.7 दीनमिव, M3 दीन इव (for दीनमिह) B1 [अ]प्रहृष्ट, M3 प्रनष्ट (for [अ]प्रहृष्ट) —^b) G2 विहार (for °कारम्) —For 19^c-20^b, Ś1 D1.3 (D3 reads after 20) subst.

1104* बलादिवोत्पत्य विकृष्य दूरं
चकार पश्चात्स्वयमात्मरूपम् ।
तथापि जाता विजने भयार्ता
त्वया मया रहिता राजपुत्री ।

५६

G 3 65 1
B 3 58 1
L 3 65 1

स दृष्ट्वा लक्ष्मणं दीनं शून्ये दशरथात्मजः ।
पर्यपृच्छत धर्मात्मा वैदेहीमागतं विना ॥ १
प्रस्थितं दण्डकारण्यं या मामनुजगाम ह ।
क्व सा लक्ष्मण वैदेही यां हित्वा त्वमिहागतः ॥ २
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य दण्डकान्परिधावतः ।
क्व सा दुःखसहाया मे वैदेही तनुमध्यमा ॥ ३
यां विना नोत्सहे वीर मुहूर्तमपि जीवितुम् ।
क्व सा प्राणसहाया मे सीता सुरसुतोपमा ॥ ४
पतित्वममराणां वा पृथिव्याश्चापि लक्ष्मण ।
विना तां तपनीयाभां नेच्छेयं जनकात्मजाम् ॥ ५
कच्चिज्जीवति वैदेही प्राणैः प्रियतरा मम ।
कच्चित्प्रव्राजनं सौम्य न मे मिथ्या भविष्यति ॥ ६
सीतानिमित्तं सौमित्रे मृते मयि गते त्वयि ।
कच्चित्सकामा सुखिता कैकेयी सा भविष्यति ॥ ७
सपुत्रराज्यां सिद्धार्थां मृतपुत्रा तपस्विनी ।
उपस्थास्यति कौसल्या कच्चित्सौम्य न कैकयीम् ॥ ८

[(I 2) D4 -रूप (for यातम्) —(I 3) D12 शिजाने (for [अ]पि जाता) D5 द्वार्ता (for अथार्ता)]

—d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ध्रुव, D6 हता (for द्रुता). Ñ1 transp हृता and मृता Ñ2 om. first वा (subm) Ś1 D1 4 [अ]प भक्षिता, Ñ2 D3 परिम(D3 °र)क्षिता, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 यदि वर्तते (for पथि वर्तते)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 3 5 लक्ष्मणदर्शन, B2 रामलक्ष्मणदर्शन, D5 7 लक्ष्मणसंदर्शन. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om Ñ2 D5 7 64 V1 63 B4 D2 65 Dg1 Dt1 Dm1 D3 T G M1 2 57, D1 61, D4 60 D6 M3 58 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः.

56

V3 illeg for Sarga 56 (cf v l. 3 53) D5 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः. M1 with श्रीरामाय नमः

1 ab) D5 ड (for स) Ś1 D3 3 शून्ये दीन (by transp) Ñ1 Dt1 D6 G1 Cr l. t दीन शून्य(G1 °न्यो), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शून्य रामो, D1 शून्य दीन (for दीन शून्ये) G(ed) ययोशस्त्रा लक्ष्मण सोथ रामो दीनो भयाकुल. —c) B1 वैदेह्या (for धर्मात्मा) G(ed) पर्यपृच्छत शून्य —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैदेह्या(B1 धर्मात्मा) त्विनागत.

2 a) Ñ1 अथ ता (sic) (for प्रस्थित) Ś1 D7 [अ]रण्ये (for [अ]रण्य) —b) Ś1 ता (for या). Ñ1 ह्यनुजगाम ह. G2 अनुगता सती (for अनुजगाम ह).—c) Ś1 न (for क्व). —d) Ś1 हित्वा ता, V1 ता हित्वा, D1 या मुक्त्वा (for या हित्वा)

3 b) Ś1 दण्डके, B1 दण्डक. Ñ2 B1 D5 7 प्रति धावत (for परिधा°) D2 दण्डकारण्यवासिन.—c) Ñ2 D5 7 दु खसहा मेद्य (for °सहाया मे).—d) Ś1 D1-3 सीता सुरसुतोपमा (= 4d)

4 a) Ñ1 नेच्छसि(sic) (for नोत्सहे). Ś1 Ñ1 B1 3 D1-3 5 7 सौम्य, G2 (before corr as in text) तन्वी (for वीर).—Ś1 D1-3 om 4cd —c) M3 दु खसहाया (for प्राण°) Ñ2 V1 B1 3 4 क्व सा प्राणसमा मेद्य.

5 a) Dg1 Dt1 D4 T1 2 हि, Dm1 D3 G1 च, T3 वै (for चा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 मनुजत्वमथ(D3 °थ)त्व च(Ś1 B1 D1 2 वा), G(ed) सिद्धत्वममरत्व वा —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 पृथिवीं, Dg1 पृथिव्याम् (for पृथिव्याश्च). Ś1 B1 3 4 D1 3 वापि, Dg1 अपि (for चापि) —c) T1 2 G1 M1 ता विना (by transp) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 नव(V1 वर)हेमाभा, G1 तपनीयाभां (for °याभा) —d) M2 नेच्छेह (for नेच्छेय).—After 5, D5 ins. राम सीता लक्ष्मण श्री

6 a) Dm1 क्वचिज् (for कच्चिज्).—b) B1 प्रियतमा (for °तरा) —c) Dg1 D2 कश्चित् Ś1 B1 D4 प्रव्रजन, D5 °जने (for प्रव्राजन) Ñ1 तात, Dg1 Dt1 D4 T3 G1 M2 वीर (for सौम्य) —d) D2 ते (for मे)

7 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 transp ab and cd, —b) D4 [आ]गते (for गते). Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वने वनगते मयि —c) Ñ1 वैदेही, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुखिता Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T3 कैकेयी (for सुखिता).—d) Ś1 B1 कैकयी न, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 T3 सुखिता सा(Ñ1 न, Dm1 D3 °ता), Ñ2 V1 B1 3 D1-3 5 7 G1 कैकयी न (for कैकेयी सा). ☸ Cg मत्प्राणेत्वनेन रामस्य हृदये कैकेयी स्वविनाशार्थमेव वन प्रेषितवतीति सदा वर्तते। तदिदानीं सुखप्रश्नकुपिताया भावज्ञान दृष्टमिति न्यायेन व्यक्तीकृतम् ☸

8 G(ed) om 8 Ñ1 illeg. up to मृतपुत्रा in c —a) Ś1 Dm1 D2 3 G2 3 ता पुत्रराज्य (G3 °ज्ञ), Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 सा पुत्रराज्ये (for सपुत्रराज्या) T3 सपुत्र राज्या सिद्धार्था —After 8a, T3 ins

1105* अयोध्या पालयिष्यति।
मम माता तु शोकाता.

—c) Ñ1 कुत्र स्थास्यति Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मे माता (for

यदि जीवति वैदेही गमिष्याम्याश्रमं पुनः ।
सुवृत्ता यदि वृत्ता सा प्राणांस्त्यक्ष्यामि लक्ष्मण ॥ ९
यदि मामाश्रमगतं वैदेही नाभिभाषते ।
पुनः प्रहसिता सीता विनशिष्यामि लक्ष्मण ॥ १०
ब्रूहि लक्ष्मण वैदेही यदि जीवति वा न वा ।
त्वयि प्रमत्ते रक्षोभिर्भक्षिता वा तपस्विनी ॥ ११
सुकुमारी च बाला च नित्यं चादुःखदर्शिनी ।
मद्वियोगेन वैदेही व्यक्तं शोचति दुर्मनाः ॥ १२
सर्वथा रक्षसा तेन जिह्मेन सुदुरात्मना ।
वदता लक्ष्मणेत्युच्चैस्तवापि जनितं भयम् ॥ १३
श्रुतश्च शङ्के वैदेह्या स स्वरः सदृशो मम ।
त्रस्तया प्रेषितस्त्वं च द्रष्टुं मां शीघ्रमागतः ॥ १४
सर्वथा तु कृतं कष्टं सीतामुत्सृजता वने ।
प्रतिकर्तुं नृशंसानां रक्षसां दत्तमन्तरम् ॥ १५
दुःखिताः खरघातेन राक्षसाः पिशिताशनाः ।
तैः सीता निहता घोरैर्भविष्यति न संशयः ॥ १६
अहोऽस्मि व्यसने मग्नः सर्वथा रिपुनाशन ।
किं त्विदानीं करिष्यामि शङ्के प्राप्तव्यमीदृशम् ॥ १७ G 3 65 16 B 3 58 17 L 3 65 15

कौसल्या) —ᵈ) Dt1 कचित् Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 Dt1 D6 T2 M2 Cm k t सौम्येन, Ñ1 वास न (for सौम्य न)

9 The sequence of st. from 9–13 in Ś1 is 9ᵃ 11ᵇ (reads also here repeating it in its proper place) 13ᵃᵇ, 11ᶜ–12ᵈ 13ᶜᵈ 1107*, 9ᵇᶜᵈ (om. 10) and 11ᵃᵇ (ᵇ repeated) —ᵇ) Ñ2 गमिष्याम्याह्याश्रमं, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 गमिष्यामि पुरीं तत (B3.4 पुन) D8 मा गमिष्याश्रम पुन (sic) M3 गमिष्ये चाह्यमाश्रमं —ᶜ) Ñ1 Ct सवृत्ता, B2 स्ववृत्ता, Dt1 D6 सवृत्ता Dm1 सुनता, D6 सुवृता (sic) (for सुवृत्ता) Ñ2 B1 D5.7 यदि वृत्ता, G3 वृत्ता वा M3 वृत्ता या (for वृत्ता सा) Ś1 D1-3 सुवृत्तया तया हीन V1 अवृत्ता परिवृत्ता सा, D8 सा सुवृत्ता यदि हृता —ᵈ) D3 जीवित (for लक्ष्मण)

10 Ś1 (cf. v.l. 9) Dt1 D1-3 om. (hapl.) 10 —ᵇ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न(V1 ना)भिभाषेत मैथिली (B1 जानकी) —ᶜ) Ñ1 D6 पुर, D6 पुर (sic), G3 प्राय (for पुन) Ñ1 प्रहसती (for °सिता) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 बाला (for सीता) —ᵈ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न विनङ्क्ष्यामि, Dg1 विनङ्क्ष्यामि हि, T2 विनश्यामीह (for विनशिष्यामि) Ñ1 ◦◦◦मि तथा ◦◦

11 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 Ñ1 illeg. up to यद् in ᵇ Dg1 reads 11ᵃᵇ in marg. —ᵇ) G3 अपि (for यदि) D5 वानय (for वा न वा) —ᶜ) Dm1 D6 क्वापि प्रमत्ते, D1 वनचरा सा (for त्वयि प्रमत्ते) —ᵈ) Ñ1 D5 सा (for वा) —For 11ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.

1106* सीता त्वया विमुक्ता सा भक्षिता वा निशाचरैः ।

[V1 B1.3 प्रमुक्ता (for विमुक्ता) V1 वा (for सा) V1 D6 सा (for वा)]

12 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 —ᵃ) D1.3 M3 सुकुमारा Ś1 बाला सा, D1.3 सा बाला (for बाला च) —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dt1 D6 नित्य चा(Ś1 Ñ1 च)दु(ख)भाषिणी Ñ2 B1.3 नित्यं चा(B1 तु) दुःखदर्शिनी, V1 D6 नित्य चा(D6 चा)दुःस दुर्भगी, B4 Dm1 D6 नित्यं चा सुखदर्शिनी D1.3 नित्यं च सुखभाषिणी, D3 नित्य सुखस्तु सभाषिणी (hypm.) —ᶜ) Ñ2 B3.4 D5.7 त्वद्वियोगेन —ᵈ) Ñ D1.3.7 विना, V1 B1.3.4 दुःख M3 नून (for व्यक्तं) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 दुःखिता (for दुर्मना)

13 For sequence in Ś1 cf. v.l. 9 —ᵃ) Ś1 D3 येन (for तेन) —ᵇ) Dg1 T3 पापेन (for जिह्मेन) Ś1 D1.3 (ह)हि दुरात्मना D3 च दुरा° (for सुदुरा°) —ᶜ) Ś1 वदता D3 नदता —ᵈ) T3 तदानीं (for तवापि) —After 13 Ś1 ins.

1107* त्वरित विनश्यसीति

14 ᵃ) Ś1 D1.3 श्रुत्वा (for श्रुतश्) T1.2 तु (for च) B3 Dt1 D6 मन्ये, G3 सह (for शङ्के) D1.3 T G3 वैदेह्या (sic) (for °ह्या) —ᵇ) Cr k स्वरस्तु, Cm स्वरश्च Ct as in text (for स स्वर) Ñ1 illeg. for सदृशो मम Ś1 D1-3 त स्वर सदृश मम —ᶜ) V1 त्रस्तया (for त्र°) Ś1 V1 B1 D1-3.5.7 हि (for च) M3 अतस्त्वया प्रेषितस्त्व —ᵈ) Dm1 D6 G3 त्रातु (for द्रष्टु) V1 द्रष्टु शीघ्रमिहागत, B4 मा शीघ्र द्रष्टुमागत

15 ᵃ) Ś1 D1.3 न Ñ V1 B1.3.4 D5.7 ते Dg1 मे (for तु) Ś1 D3 कृत्यं Ñ1 B3.4 पाप, Ñ2 V1 B2(marg. also पाप) D5.7 वाच्य D1 लाव्य D3 कार्यं (for कष्ट) —ᵇ) Ś1 Dg1 उत्सृज्य ता D3 उत्सृजतान् (sic) D1 M3 उत्सृजतो (for °जता) —ᶜ) B3 प्रतिकुर्वन् D3 नृशसन (for नृशंसाना) —ᵈ) B3 D1 T3 दत्त्वा (for दत्तम्) D3 यदन्तर (for दत्तमन्तरम्)

16 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.5.7 निर्जिता Ñ1 D3 रुषिता (for दुःखिता) Ś1 G3 M3 खरपातेन —ᵇ) Ś1 पिशिताशिन —ᶜᵈ) N V1 B1.3.4 D5.7 भक्षिता (for निहता) M3 भक्षिता वा (for भविष्यति) Ś1 D1-3 तै सीता पिशिताशैर्भक्षिता सा(Ś1 °ना) दुरात्मभि

17 ᵃ) M3 Cg [ऽ]स्मिन् (for ऽस्मि) Ś1 D3 अस्मि भये मग्न, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 अपरेऽस्मिन्नय मग्ना, D1.3 अपरेऽस्मिन्मग्ने मग्न ◦ Cg अहोस्मिन्निति सन्धिरार्ष ◦

G 3 65 17 H 3 58 18 L 3 63 16 इति सीतां वरारोहां चिन्तयन्नेव राघवः ।
आजगाम जनस्थानं त्वरया सहलक्ष्मणः ॥ १८
विगर्हमाणोऽनुजमार्तरूपं
क्षुधा श्रमाच्चैव पिपासया च ।
विनिःश्वसञ्शुष्कमुखो विषण्णः
प्रतिश्रयं प्राप्य समीक्ष्य शून्यम् ॥ १९
स्वमाश्रमं संप्रविगाह्य वीरो
विहारदेशाननुसृत्य कांश्चित् ।
एतत्तदित्येव निवासभूमौ
प्रहृष्टरोमा व्यथितो बभूव ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

—^{b}) Ś1 D3 [अ]त्र न संशय, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 शोकसागरे, D1 2 नात्र संशय, D4 G1 रिपुकर्षण T1 2 M1 शत्रु (M1 रिपु)सूदन (for रिपुनाशन) —^{c}) G1 2 किं न्विदानीं, G3 किं चेदानीं Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 करिष्याम (for °ष्यामि) —^{d}) Ś1 D1–3 ध्रुवं, Ñ1 कथं, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 प्राप्ता (V1 °ह) (for शङ्के) V1 प्रासदऽषम् (sic) B1 3 व्यसनम् (for प्रासव्यम्) —After 17, Ñ1 reads 3 57 23–25

18 Ñ1 om 18–19 Dt1 transp 18 and 19 —^{b}) B1 2 D4 चिंतयन्निव, D3 चिंतयामास (for °यन्नेव) —^{d}) G3 त्वरावान् (for त्वरया) G3 लक्ष्मणेन तु G(ed) त्वरमाण सलक्ष्मण —After 18, Ś1 D1 3 ins

1108* आगच्छन्पथि काकुत्स्थो निमित्तान्युपलक्ष्य वै ।
इन्द्रियैरप्रहृष्टैः स त्रस्तो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अशोभनान्येव हि लक्षणानि
प्रादुर्भवन्त्यत्र ममाशुभानि ।
आयासमूलानि सुदीर्घकाल [5]
मार्तिं प्रदास्यन्ति न संशयो मे ।

[(l 2) D3 [उ]पलभ्य (for °क्ष्य) —(l 4) D1 3 [अ]प (for [अ]त्र) —(l 5) Ś1 दीर्घाणि, D1 भूतानि (for मूलानि) Ś1 न (for सु)]

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) Dt1 transp 18 and 19 —^{a}) M2 3 आर्तरूप Ś1 D1–3 विगर्हमाणो म(Ś1 ह)नुजोत्तम(D1 3 °मो) वै —^{b}) Ś1 श्रमात्क्रोधाच्चैव, Dt1 D5 क्षुधा श्रमेणैव, D1 2 श्रमात्क्षुधा चैव (by transp) (for क्षुधा श्रमाच्चैव) ✿ Cr g t श्रमात् बहुदूरधावनजात्। Ct श्रमाच्चैव इति प्राय पाठ ✿ —^{c}) Ś1 Dt1 Dm1 D1–3 5 6 S विनिश्वसन् Dg1 D2 T विवर्णो D1 विदीर्णो (for विषण्ण) —^{d}) D1 प्रसाश्रम (for प्रतिश्रय) —For 19 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst

1109* विगर्हयल्लक्ष्मणमाययौ तदा
स्वमाश्रम दुःखसुशोककर्शित ।
विनि श्वसञ्शुष्कमुखस्वरान्वित
प्रतिश्रय शून्यमथाससाद स ।

[(l 2) Ñ2 D6 7 कर्शित, B3 पीडित (for कर्शित) —(l 3) V1 B4 D6 7 विनिश्वसन् —(l 4) V1 प्रत्याश्रम (for प्रतिश्र॰) B1 om स]

20 Ñ1 reads 20 after 1117* —^{a}) Ñ1 स चाश्रमे Ś1 Ñ1 V1 Dt1 स(Ś1 च) प्रविगाह्य, Ñ2 B4 संप्रविगा(B4 °गृ)ह्य, B1 सपरिचिंत्य, B3 संप्रविचार्य, Dg1 स्वप्रविगाह्य D3 °प्रवि°, D5 7 सपरि°, D8 संप्रविगाह्य G1 संप्रविश्य G(ed) त प्रवि° (for संप्रविगाह्य) Ś1 शून्य, D3 शीघ्र (for वीरो) —^{b}) Ñ विहाय, B4 विगाह्य (for विहार) Ś1 D3 च ससार, Dg1 D4 अनुसृत्य, Dt1 अनुस्थित्य, D1 विससार, D2 विचचार (for अनुसृत्य) Ś1 काश्च, Ñ1 कश्चित् (sic) Ñ2 V1 B1 4 D6 7 सर्वान् (for कांश्चित्) B3 विहाय सर्वाननुसृत्य देशान् —^{c}) Ñ1 Dt1 एतद् (for एतत्तद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 एवेति (for इत्येव) Ñ V1 B1 3 4 D6 7 भूम्यां (for भूमौ) Ś1 D3 तांश्चैव सर्वान्विपुलान्विचिन्त्य(D3 °चिन्वन्), D1 2 तांश्चैव सर्वान्विपुल(D2 °विपुलान्) विचीय —^{d}) Ñ1 दुःखो स ×× (illeg), G3 प्रवेष्टुकामो (for प्रहृष्टरोमा) Ś1 D1 2 [ऽ]भवत्स, D3 बभूव स, D4 बभूव ह (for बभूव) ✿ Cv एतत्तदाराधाणी(योर्नि)वासस्थान इत्येव। अन्ये पुनर्यत्पूर्वं शक्तित्वं देवदर्शनं तदेतदिति व्याचक्षते ✿

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 3 (illeg after पा) रामोपावर्तन, Ñ2 रामप्रधान, V1 रामोपनयन, B1 4 D6 7 रामोपगान, D1 उपावर्तन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D3 om, Ñ1 illeg, Ñ2 D6 7 65 V1 64, B4 D5 66 Dg1 Dt1 Dm1 D1 T G M1 3 58, D1 62 D4 61, D2 M2 59 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

५७

अथाश्रमादुपावृत्तमन्तरा रघुनन्दनः ।
परिपप्रच्छ सौमित्रिं रामो दुःखार्दितः पुनः ॥ १
तमुवाच किमर्थं त्वमागतोऽपास्य मैथिलीम् ।
यदा सा तव विश्वासाद्वने विरहिता मया ॥ २
दृष्ट्वैवाभ्यागतं त्वां मे मैथिलीं त्यज्य लक्ष्मण ।
शङ्कमानं महत्पापं यत्सत्यं व्यथितं मनः ॥ ३
स्फुरते नयनं सव्यं बाहुश्च हृदयं च मे ।
दृष्ट्वा लक्ष्मण दूरे त्वां सीताविरहितं पथि ॥ ४
एवमुक्तस्तु सौमित्रिर्लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
भूयो दुःखसमाविष्टो दुःखितं राममब्रवीत् ॥ ५
न स्वयं कामकारेण तां त्यक्त्वाहमिहागतः ।
प्रचोदितस्तयैवोग्रैस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥ ६
आर्येणेव परिक्रुष्टं हा सीते लक्ष्मणेति च ।
परित्राहीति यद्वाक्यं मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतम् ॥ ७ G 3 66 8 B 3 59 7 L 3 66 5

57

☞ V3 illeg from 1 up to 19 D6 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, V1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.5.7 M1 (आ)श्रमम्, Ś1 D1.2 उपावृत्तम्, B1 उपागत्य (with hiatus) D2 उपागच्छत्, D6 उपायातम्, G(ed) समन्विष्य (with hiatus) (for °वृत्तम्) — b) Ś1 विमना, D1 व्यथितो, D2 त्वरया (for अन्तरा) — c) T1 सौमित्रे (sic). — d) Ś1 दुःखार्तित, Dg1 Dm1 D8 G2.3 Cg दुःखार्दित (for °र्दित) G1 वच (for पुनः) Ñ2 D3.7 रामो दशरथात्मज, V1 B1.3.4 रामो दुःखसमन्वित, Dt1 D6 रामो दुःखादिदं वच, D1 रामो दृढपराक्रम

2 B4 transp 2ab and 2cd — a) Ś1 D1-3 उवाच च, Ñ1 परिपप्रच्छ (for तमुवाच) — b) D1.2 द्विज (sic) (for ऽपास्य) Ś1 D2 हित्वायातोऽसि मैथिलीं, N1 सीतां सन्त्यज्य निर्गत —For 2ab, Ñ2 V1 B1.3 D1.7 subst and read after 2cd, while B4 ins after 2cd (transp)

1110* न्यासभूतामया दत्ता वने राक्षससेविते ।
कथं त्वं तां समुत्सृज्य मत्समीपमुपागतः ।

[(l 1) V2 न्यस्ता (for दत्ता) —(l 2) Ñ2 सीता, V1 तु ता, B4 ता (subm) D6 त्वेतां (for त्वं ता)]

—Ś1 D1-3 om 2c-3 — c) Ñ2 V1 D7 सा तदा, B1.3.4 सा यदा (by transp) Dg1 D4 यदा सा, D6 तदा (for यदा सा) G1 यदि त्वयि तु विश्वासाद् — d) G3 [ऽ]सि (for हि) Dg1 कृता (for मया) N1 आश्रमे रहिता मया, Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 मैथिली रहिते (V1 D6 °ता) शुभा ‡ Cv परिपप्रच्छेत्युक्तत्वा भूयोऽप्युवाचात यदा न त्यजता परि प्रश्नमेव कृतवानन्यत्रोऽप्यतिरिति प्रदर्शितम् ‡

3 Ś1 D1-3 om 3 (cf v 1 2) — ab) Ñ1 वा (for (तु)त्वा) Dt1 त्वा (for त्वां) M2 तु (for मे) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 दृष्ट्वैवागमनान्मेऽद्य (B1 °न्मे) सीता सन्त्यज्य लक्ष्मण — c) Ñ1 शङ्कमानं पर पापं, V1 विक्रममानं स पापं — d) D6 सत्यं (for सत्य) G3 व्यथते मन

4 a) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 स्पन्दते — b) N1 मम (for च मे) — c) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 दूरात् (for दूरे) D6 त्वा (for त्वां) — d) Dm1 D8 G3 तया (for सीता) Ś1 D2 विरहिते (D2 °त) Ñ2 V1 B1.3.4 D1-7 वने (for पथि)

5 a) D2 om तु (subm) — b) D4 reads शुभलक्षण in marg Ñ2 B2 Dg1 Dt1 D2 G3 लक्ष्मण (for लक्षण) — c) Dt1 D6 दुःख (for दुःख) G2 भूयोऽपि दुःखसमाविष्टो — d) Ś1 Dg1 D2 G2.3 दुःखितो, D6 दु** (for दुःखितं) Ś1 D1-4 वाक्यम् (for रामम्) —For 5cd Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 subst

1111* दुःखशोकसमाविष्टो राघवं वाक्यमब्रवीत् ।

6 a) Dt1 D6 ह्यहं (for स्वयं) V1 B2.4 Dg1 चारेण, Dt1 स्वेन (for कारेण) — b) G2 transp तां and त्यक्त्वाहम् Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 सीतां त्यक्त्वाहं (G[ed] स)मागत —Ś1 Ñ1 D1-3 T2 om (hapl) 6cd — c) Ñ2 B1.3.4 D3.7 तयैवाहं, Dt1 तयैवाहं, M2 तयैवोक्त्वा (for तयैवोग्रैस्) V1 प्रदेशितस्तयैवाहं — d) Ñ2 V1 B1.3.4 D3.7 त्वत्सकाशं समुपागत (V1 °म, B4 °त)

7 a) Ś1 V1 आर्येण, Ñ1 रक्षमा हि, Ñ2 B1.3.4 D3.7 M2.3 आर्येण हि, Dg1 Dt1 D2-4.6 Ct आर्येणैव (for °णेव) Ñ2 D3.7 विक्रुष्टं तु (D6 °ष्टं त्व [sic]) Dg1 Dm1 D6.8 T2.3 G1 M Cv m g पराकृष्टं, C3 परामृष्टं, Ct k t as in text (for परि°) C3 आर्येण परामृष्ट — b) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 Dt1 D1.3.5-7 M1 लक्ष्मणात सुविस्वर (Ñ V1 D3-7 M2 Ct °स्वर) र D2 लक्ष्मणेति हि सुस्वर — c) Ñ2 B1.3.4 D3.7 (प)र(त्रा)हि वाक्य, V2 (प)र(त्रा)हि (sic) (for यद्वाक्यं) — d) B1 Dm1 D6 वैदेह्यास् (for मैथिल्यास्) V2 श्रुतिमागतं, B4 श्रुति गत, Dg1 तु श्रुति गत ‡ Ct आर्येण सह परिक्रुष्ट लक्ष्मणेन सुविस्वरम् । परित्राहीति यद्वाक्य मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतमिति प्राचीन पाठ । लक्ष्मणेति परित्राहीति च सुविस्वरं दुःखशब्दं वाक्यं आर्येण आर्यस्वरसदृशस्वरेण परिक्रुष्टं वस्तु मैथिल्या श्रुतिं गत ‡

G 3.66.8 B 3.48 L 3.66.6 सा तमार्तस्वरं श्रुत्वा तव स्नेहेन मैथिली ।
गच्छ गच्छेति मामाह रुदन्ती भयविह्वला ॥ ८
प्रचोद्यमानेन मया गच्छेति बहुशस्तया ।
प्रत्युक्ता मैथिली वाक्यमिदं तत्प्रत्ययान्वितम् ॥ ९
न तत्पश्याम्यहं रक्षो यदस्य भयमावहेत् ।
निर्वृता भव नास्त्येतत्केनाप्येवमुदाहृतम् ॥ १०
विगर्हितं च नीचं च कथमार्याभिधास्यति ।
ग्राहीति वचनं सीते यस्त्रायेत्त्रिदशानपि ॥ ११
किंनिमित्तं तु केनापि भ्रातुरालम्ब्य मे स्वरम् ।
विस्वरं व्याहृतं वाक्यं लक्ष्मण त्राहि मामिति ।
न भवत्या व्यथा कार्या कुनारीजनसेविता ॥ १२
अलं वैक्लव्यमालम्ब्य स्वस्था भव निरुत्सुका ।
न चास्ति त्रिषु लोकेषु पुमान्यो राघवं रणे ।
जातो वा जायमानो वा संयुगे यः पराजयेत् ॥ १३

8 [a]) B1 सभयात G(ed) सा तु चार्त (for सा तमार्त) T3 दृष्ट्वा (sic) (for श्रुत्वा) —[b]) Ś1 N V1 B1.2.4 D1.3.4.7 भर्तुः M1 भवत् M2 °दयि (for तव) —V1 om 8[cd] —[c]) Dt1 G2 भाषु (for माह) —[d]) Ś1 D1.3 वेपन्ती Ñ B1.2.4 Dg1 D4.5.7 T G3 M2.3 रुदता (for रुदन्ती) Ñ1 V B3 Dg2 Dt1 Dm1 D1.4.5.8 G1.2 M3 भयविह्वला —After 8 Ś1 D1.3 ins.

1112* शृण्वता चापि ता वाचं रूक्षां भीमस्वरामथ ।
विस्वरं प्रविश्रुतन्ती जगाद इव दुन्दुभिः ।

[(l. 1) Ś1 रुक्षा (for रूक्षां) —(l. 2) L(ed) °श्रुवतीं (for °न्ती)]

9 [a]) V1 प्रदह्यमानेन D1.3 प्रचोद्य(D3 °च)मा° D2 प्रतोद्य° (for प्रचोद्य°) G(ed) प्रदिद्यमानेन तया —[b]) Ś1 V1 D1.3 तत V2 V3 B2.3.4 D2.7 सदा D5 °सदा (sic) G2 तथा (for तया) —[c]) Ś1 इत्युक्ता V2 B3.4 प्रत्युक्ता —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 G1 Ch t तत् (for यत्) V1 प्रत्ययाद्विभो D3 प्रत्ययान्वया (for °न्वितम्) Ś1 इदं त्वां प्रति भर्त्सया V2 V3 B1.2.4 D2.7 मया त्व(B3 त)भिय काम्यया D1 कथमद् भाषितं त्वया

10 [a]) V2 V3 B1.2.4 D2.7 न (for तत्) V2 V3 B1.2.4 D2.7 लोके G(ed) सार्त (for रक्षो) V1 राक्षसं तं न पश्यामि —[b]) Ś1 D1 यो रामे V1 B1 यस्तस्य V2 V3 B2.4 Dt1 D2.7 यो हस्य D5 यन्नाय T3 यदस्य M1 यदास्य (for यदस्य) V2 V3 B1.2 Dm1 D4.5.8 G M2 भावयत् Dt1 D3 M3 भावहेत् (for आवहेत्) —[c]) V1 D4.5.6 निर्वृता B3 Dg1 Dm1 D1.5 निर्वृता (for निर्वृता) Dm1 D4 G3 Ct [न] स्म (for [भ]व) —[d]) V1 Dg1 Dt1 D4.6 T3 दनाप्यसद् ; V2 V3 B1.4 D2.7 °क दनाचि D4 कनान्यदपि (for °प्येवम्)

11 [a]) V2 नं (for नीचं) Dt1 न (for second च) B1 तत्र पापिनाथ च B3 तत्र्यं च सुमार्ये च —[b]) Dg1 विधास्यति (for विधा°) —[c]) V2 V3 B3.4 D2.7 त्राय वर्ति वच °ति —[d]) V2 V3 B1.2.4 D1.4.5 यासा (for त्राये°) —After 11 Ś1 reads 13[ab]

12 [a]) Ś1 D1.3 किंनिमित्तमित्ते Ñ1 किंनिमित्ते हि G3.5 स्वयकिमित्त तु (for किंनिमित्तं तु) —Dt1 reads mostly 12[cd] in marg —[c]) Ś1 D1.3 शायम्य (for विस्वरं) B1 व्याकृत (for व्याहृतं) N1 व्याहृत करणं वाक्य Dm1 D1 G1.3 राक्षसनदितं वाक्य —[d]) V2 V3 B1.2.4 D2.7 सौमित्र (for लक्ष्मण) B1.4 पाहि (for त्राहि) G2 M3 transp लक्ष्मण and त्राहि Ś1 D1.3 लक्ष्मणाति सुदु स्थित —For 12[cd] Dg1 T M3 subst while Dt1 D4.6 ins after 12[cd] G2 ins after 12[ab]

1113* राक्षसनदितं वाक्यं त्राहि त्राहीति शोभने ।

[Dt1 D4.6 भ्रामाद् (for the first त्राहि)]

—B1 om 12[ef] —[e]) M3 transp न and भवत्या V2 [भ]व पी B3 [अ]न्यथा M1 कृथा (for व्यथा) —[f]) V1 B3 कुशलाभिनसविता V1 कौमारी°

13 Ś1 reads 13[ab] after 11 Dg1 reads 13[ab] in marg —[a]) B1 वैक्लव्यम् Dm1 D1 G1 विक्लवम् D1 वैभाल्यम् (for वैक्लव्यम्) V2 V3 B1.2.4 D2.7 भादाय (for आलम्ब्य) Ś1 D1.3 मा गा दुःखं च वैक्लव्यं V1 निकृता भव ना ** (illeg) Dt1 D4.6 G1.2 M1.2 Ct भव निरुत्ता नु D2 दुःखा निश्चयनात्सर्वं —[b]) V1 B1 मुक्ता भव N3 D5.7 सुचिस्थित (for निरुत्सुका) —[c]) V1 V2 V1 B1.2.4 D1.2.4.7 T1.3 G3 मानि (for पुमान्यो) B1 or (hapl.) for राघवं —[d]) V1 illeg. for पुमान्यो रा D1 T3 स पुमान् ; L(ed) पुमान्वै (for पुमान्यो) —[e]) V B1.4 D2.7 [भ]वि ज्ञनितो (for जायमानो) V1 जातो न * जनन्या वा B3 जनिष्यत वा जातो वा ; M1.2 जातो वा जनिता वापि —[f]) M1 जायमान (for संयुगे यः) V1 सत्यमवद्रहीत त V2 V3 B1.2.4 D2.7 समरे तं(V1 B1 (ra. also) यः) पराजयेत् —For 13[ef] Ś1 D1.3

1114* युद्धे भ्रातुरजेयो वा भवेद्राम्स्वर्यैरपि ।

[D1 ...सा (for भवे...) Ś1 D1.3 (for ...)]

—After 13 Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 ins.

1115* भवत्या राघवा युद्धे ते जेयाः सुरैरपि ।

[D1 G1 M1.2 ... M1 C ... (for ...)]

एवमुक्ता तु वैदेही परिमोहितचेतना ।
उवाचाश्रूणि मुञ्चन्ती दारुणं मामिदं वचः ॥ १४
भावो मयि तवात्यर्थं पाप एव निवेशितः ।
विनष्टे भ्रातरि प्राप्ते न च त्वं मामवाप्स्यसि ॥ १५
संकेताद्भरतेन त्वं रामं समनुगच्छसि ।
क्रोशन्तं हि यथात्यर्थं नैनमभ्यवपद्यसे ॥ १६
रिपुः प्रच्छन्नचारी त्वं मदर्थमनुगच्छसि ।
राघवस्यान्तरप्रेप्सुस्तथैनं नाभिपद्यसे ॥ १७
एवमुक्तो हि वैदेह्या संरब्धो रक्तलोचनः ।
क्रोधात्प्रस्फुरमाणोष्ठ आश्रमादभिनिर्गतः ॥ १८
एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं रामः संतापमोहितः ।
अब्रवीद्दुष्कृतं सौम्य तां विना यत्त्वमागतः ॥ १९
जानन्नपि समर्थं मां रक्षसां विनिवारणे ।
अनेन क्रोधवाक्येन मैथिल्या निःसृतो भवान् ॥ २० G. 3.66.22 B. 3.59.22 L. 3.66.20

14 ^{a}) B1.4 G2 M1 उक्त्वा (for उक्ता).—^{b}) Ñ2 -चेतसा; V1 B1.2.4 -मानसा; M2 -लोचना (for -चेतना). Ś1 D1.3 पुनर्भी(Ś1 मुनंद्रा) रक्तलोचना; D3 पुनरा(क्रुद्ध)लोचना.—^{c}) B3 D2 [अ]श्रु विमुंचंती (for [अ]श्रूणि मुञ्चन्ती).—^{d}) M3 करुणं (for दारुणं). Ś1 D1–3 दारुणार्थं(D3 °मि)दं वचः; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 तदा मां परुषं वचः.

15 ^{a}) Ś1 D1.2 पापे (for भावो). G3 मम (for तव). Dt1 Ct [अ]त्यर्थं- (for °र्थं). Ñ1 भावान्मम कृतोत्यर्थं.—Dm1 om. (hapl.) 15^{b}–16^{c}. Ñ1 illeg. from एव in 15^{b} up to च in 15^{d}.—^{b}) D5 G2 पापचारा; M पापभाव (for पाप एव). Ś1 D1–3 पापस्य हृदि वर्तते; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 पाप(B3 दुष्ट)भावोसि लक्ष्मण.—^{c}) Ñ2 V1 B1.2.4 D5.6.7.8 G M1.2 विनाशे (for विनष्टे). G(ed.) मर्तरि (for भ्रा°). Ś1 D1.2 L(ed.) ह्यर्थे; Dg1 Dt1 D6 T M3 मासुं; D2 ज्येष्टे (for प्राप्ते).—^{d}) V1 त्वं नैवं; G3 यदि त्वं; G(ed.) न त्वेनां (for न च त्वं). D1 तम् (for माम्). D3 transp. त्वं and माम्. Dt1 D6.3 T3 Ct अवाप्स्यसे. Ś1 Ñ2 B1.4 D5.7 तत्रैव(Ś1 न मे त्वं; B3 त्वं यदि; B2 मां नैवं) समवाप्स्यसि; B3 मामाप्नोषि मवाप्स्यसि; L(ed.) नवं त्वं समवाप्स्यसि.

16 Dm1 om. 16^{abc} (cf. v.l. 15).—^{a}) Ś1 D1.2 प्रेषितो; Ñ1 संहृतो; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.6.7 प्रहितो (for संकेताद्).—^{b}) Ś1 B3 Dg1 D7 T3 समुप- (for समनु-). Ñ1 illeg. for गच्छ. M1 राघवं ह्यनुगच्छसि.—Ś1 om. (hapl.) 16^{c}–17^{b}. B3 repeats 16^{cd} after 17^{ab}.—^{c}) Ñ1 तथा; M2 यदा (for यथा). Ñ2 V1 B1.2(both times).4 D5.7 क्रोशमानं तथा हि त्वं; D1–3 विक्रोशंतं यथा हि(D3 °त्यें)नं.—^{d}) V1 Dt1 Dm1 T3 G2 नैवम्; D1.2 न त्वम्; D3 नार्यम् (for नैनम्). Ñ2 V1 B3(second time).4 D5.7 अभ्युपपद्यसे; B1 यद्युप°; B3 (first time) समुप°; M3 अभ्यवपत्स्यसे. Ś1 नैनं त्वं नाभिपद्यसे.—After 16, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 ins.:

1110* इयं मृते भ्रातरि मे मयि वत्स्यति मैथिली ।
न चाहमास्तां कुर्यां ते पाप प्रच्छन्नचारक ।

[(l. 1) B4 मे भ्रातरि मृते (by transp.).—(l. 2) B4 -चारिक (for -चारक). Ñ2 D5.7 पापां प्रच्छन्नचारिके; V1 पापप्रच्छन्नचारिणे (for the post. half).]

17 Ś1 om. 17^{ab} (cf. v.l. 16).—^{ab}) D5–2 शत्रुः (for रिपुः). Ñ1 -चारिश्चे; D4 -चार त्वं (for -चारी त्वं).—Ñ1 illeg. from 17^{b} up to स्यैं in 17^{d}. D1.2 मद्(D2 °मा)र्थेमुपगच्छसि; D3 तदर्थमुपपत्स्यसि (for ^{b}). Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 नूनं प्रच्छन्नरूपस्त्वं रामं समनु(V1 B3.4 °मुप)गच्छसि.—After 17^{ab}, B3 repeats 16^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B1.3 Dg1 Dt1 Dm1 D3.5–6.8 T [अ]न्तरं(Dg1 D3 °रे) (for °र-). V1 लिप्सुस् (for -प्रेप्सुस्).—^{d}) V1 तथैवं; B3 तवैवं; D2 यथैनं; D3 यथैवं; T1.3 तदेन; G2 कथं; G3 न चैनं (for तथैनं). B4 नातिपत्स्यसे; Dt1 नाभिपद्यते; D3 अभि°; D7 चाभि°; G2 M3 नाभिपत्स्यसे (for नाभिपद्यसे). Ś1 D1 तथैनं ना(D1 आ)भ्यवपद्यसे.

18 D7 reads from 18^{a} up to सं in 18^{b} in marg.—^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 (ऽ)पि; Ñ2 V1 B1.2.4 Dg1 Dt1 D5–7 T2 M1 तु; M2 (ऽ)पि (for हि). Ñ1 मैथिल्या (for वैदेह्या).—^{cd}) Dt1 reads from स up to तः in marg. Ñ2 V1 B4 D5.7 प्रस्फुरमाणोष्ठो; D6 °रमाणोपि (with hiatus), M3 °माणोष्ठम् (for °माणोष्ठ). B3 क्रोधेन स्फुरमाणोष्ठो (for ^{c}). Dm1 D3.8 T1 G M अपि (for अभि-). Ñ1 सहसा ****; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 निःसृतोहमथाश्रमात् (for ^{d}). Ś1 D1–3 आश्रमात्स्फुरिताधरो(D1.2 °प्रो)ष्ठः क्रोधादपि विनिर्गतः.

19 D1 om. (hapl.?) 19.—^{b}) Dg1 reads संताप in marg. Ñ1 संतापमागतः; D2 °पमोहितं (for °मोहितः).—^{c}) Ś1 D2 न कृतं; Ñ V1 D2 दुःकृतं; T2 दुष्करं (for दुष्कृतं).—^{d}) Ś1 य आश्रमात्त्वमागतः (sic); Ñ1 योधमादिह मागतः; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 यस्त्व(Ñ2 B2 D7 °त्त्व)मागम(Ñ2 D5.7 °त) आश्रमात्; Dg1 Dt1 D6 T2 M3 तां विना त्वमिहा(M3 यत्त्व हा (sic))गतः; D1.2 आ(D3 यो)श्रमात्त्वमिहागतः.—After 19, Ñ1 reads 22^{ab}.

20 ☞ V1 resumes from here (cf. v.l. 3.53.1).—Ñ1 om. 20^{ab}.—^{a}) D3 जानंत्रा (sic) (for जानन्). Ñ2 V B1.2.4 D5.7 वनस्थं (for समर्थं). Dt1 मा (for मां).—^{b}) Dg1 T3 अपि वारणे; Dt1 D6 अपवारणे (for विनि°). B4 राक्षसानां निवारणे.—Ś1 mostly illeg. for 20^{cd}.—^{d}) Dg1 वर्हितो; Dt1 Dm1 D6.8 T1 G2 M1.2 Ct निर्गतो (for निःसृतो). Ś1 D1.2 किमर्थं निःसृतस्ततः; D3 किमर्थं निःसृतोश्रमात्.

G 3.66.21 B 3.59.23 L 3.66.21 न हि ते परितुष्यामि त्यक्त्वा यद्यासि मैथिलीम् ।
क्रुद्धायाः परुषं श्रुत्वा स्त्रिया यत्त्वमिहागतः ॥ २१
सर्वथा त्वपनीतं ते सीतया यत्प्रचोदितः ।
क्रोधस्य वशमागम्य नाकरोः शासनं मम ॥ २२
असौ हि राक्षसः शेते शरेणाभिहतो मया ।
मृगरूपेण येनाहमाश्रमादपवाहितः ॥ २३
विकृष्य चापं परिधाय सायकं
सलीलबाणेन च ताडितो मया ।
मार्गीं तनुं त्यज्य च विक्लवस्वरो
बभूव केयूरधरः स राक्षसः ॥ २४
शराहतेनैव तदार्तया गिरा
स्वरं ममालम्ब्य सुदूरसंश्रवम् ।
उदाहृतं तद्वचनं सुदारुणं
त्वमागतो येन विहाय मैथिलीम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

21 ᵃ) Ś₁ D₁₋₃ [illegible] Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] (for हि ते). —ᵇ) Ś₁ D₂ [illegible] Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ G₁ [illegible] Ñ₂ D₄₋₆ [illegible] D₁ [illegible] (*metri causa*) (for यद्यासि). —After 21ᵃᵇ, Ñ₂ ins.:

2117* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [5]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

¹ For l. 4–6, cf. 3.55.3–5.

—Thereafter Ñ₂ reads 3.56.20. Ś₁ om. 21ᶜ–22ᵇ. Ñ₂ [illegible] 21ᶜᵈ. —ᶜᵈ) Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] (for श्रुत्वा). D₍₂₎ T₁ [illegible] D₃ G₁,₃ M₁,₂ C₁ g [illegible] T₂,₃ [illegible] B (ed.) [illegible] Cṭ, Kt as in text (for [illegible]) Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] (D₆ [illegible]) [illegible] (for ᵈ) D₆₋₈ [illegible] D₁ [illegible]

22 Ś₁ om. 22ᵃᵇ (cf. v.l. 21). Ñ₂ reads 22ᵃᵇ after 19. —ᵃ) Ñ₁ (with [illegible]) [illegible] D₆₋₈ D₅ T C₁ [illegible] D₆ [illegible] G₁ M₃ [illegible] (for [illegible]). —ᵇ) [illegible] D₅ G₁ [illegible] (for [illegible]) V₁ [illegible] D₃ [illegible] D₁ [illegible] D₂ [illegible] (for [illegible]) D₁ [illegible] —D₁ [illegible] 22ᶜ–23. Ñ₂ [illegible] 22ᶜᵈ —ᶜ) B₄ D₁ [illegible] D₃ D₁ [illegible] (for [illegible]). —ᵈ) Ś₁ D₁₋₄ [illegible] Ñ₁ V B₁₋₄ D₇ [illegible] (D₆ [illegible]) [illegible] M₃ [illegible]

23 D₆ om. 23 (cf. v.l. 22). Ñ₂ reads 23–25 after 3.56.17. —ᵃ) Ñ₁ illeg. for [illegible] V L₁,₃ [illegible] (for हि). —ᵈ) Ś₁ D₁₋₃ [illegible] D₄ [illegible] (for [illegible]). —D₆ om. 23ᶜ–24. D₍₂₎ reads 23ᶜᵈ [illegible] —ᵈ) D₂ [illegible] (for येन).

24 D₆ om. 24 (cf. v.l. 23). For sequence in Ñ₂, cf. v.l. 23. —ᵃ) Ś₁ [illegible] Ñ₁ [illegible] (for [illegible]) Ś₁ Ñ V D₁,₃ D₁₋₃ ₅,₇ G₃ [illegible] (for परि°). —ᵇ) Ñ₁ V B₁ D₁₋₃ [illegible] B₃ [illegible] B₃ D₅ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₁₋₃ [illegible] Ñ₁ B₁ [illegible] (B₁ [illegible]) (for च ताडितो) G₁ [illegible] (for मया). D₆ [illegible] —ᶜ) G₁ [illegible] G₃ M₃ [illegible] (for [illegible]) D₍₂₎ T₁ G₂,₃ G₃ om. (for च). G₁ [illegible] (for [illegible]) Ś₁ D₁₋₃ [illegible] (Ś₁ [illegible]) Ñ₁ [illegible] Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] (V B₁₋₄, B₁ [illegible]) [illegible] (D₇ [illegible]). —ᵈ) Ñ₂ [illegible] (for °धर°). Ś₁ D₁₋₃ [illegible] (for [illegible]) Ñ₂ [illegible]

25 For sequence in Ñ₂, cf. v.l. 23. —ᵃ) [illegible] (for [illegible]) Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] G₁ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₂ [illegible] (D₂ °[illegible]) [illegible] B₁ [illegible] D₁ [illegible] —ᵇ) [illegible] B₁,₄ D₍₂₎ D₁₋₃ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₂ [illegible] Ñ₁ [illegible] D₅,₇ [illegible] D₁ [illegible] D₁ D₂ T₁ M₁ G₁,₃ [illegible] M₃ [illegible] D₁ [illegible] G₁ [illegible] (for [illegible]). —ᶜ) [illegible] (for [illegible]) —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ V B₁₋₄ D₅₋₇ [illegible] (for [illegible]).

५८

भृशमाव्रजमानस्य तस्याधो वामलोचनम् ।
प्रास्फुरच्चास्खलद्रामो वेपथुश्चास्य जायते ॥ १
उपालक्ष्य निमित्तानि सोऽशुभानि मुहुर्मुहुः ।
अपि क्षेमं तु सीताया इति वै व्याजहार ह ॥ २
त्वरमाणो जगामाथ सीतादर्शनलालसः ।
शून्यमावसथं दृष्ट्वा बभूवोद्विग्नमानसः ॥ ३
उद्भ्रमन्निव वेगेन विक्षिपन्रघुनन्दनः ।
तत्र तत्रोटजस्थानमभिवीक्ष्य समन्ततः ॥ ४
ददर्श पर्णशालां च रहितां सीतया तदा ।
श्रिया विरहितां ध्वस्तां हेमन्ते पद्मिनीमिव ॥ ५
रुदन्तमिव वृक्षैश्च म्लानपुष्पमृगद्विजम् ।
श्रिया विहीनं विध्वस्तं संत्यक्तवनदैवतम् ॥ ६
विप्रकीर्णाजिनकुशं विप्रविद्धबृसीकटम् ।
दृष्ट्वा शून्योटजस्थानं विललाप पुनः पुनः ॥ ७ G 3 0 0 B 3 62 7 L 3 67 7

Colophon —*Sarga name* Ś1 V2 B3 D2 लक्ष्मणविगर्हण(D2 °ण) N1 लक्ष्मणाभिगमन, Ñ2 D6 7 लक्ष्मणकुत्सन V1 लक्ष्मणनिवर्हण, B1 4 D3 लक्ष्मणगर्हण(B4 °णा) D5 रामसकथन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 om Ñ2 D6 7 66 V1 65 V2 69 B3 4 D3 67 Dg1 Dt1 Dm1 D4 T G M1 2 59 D1 63 D5 62 D6 M3 60 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

58

☞ V1 B1 om Sarga 58 Ñ1 mostly illeg for Sarga 58 D4 begins with ॐ T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 *b*) Dm1 G1 M [अ]थो, Cg t as in text (for [अ]धो) ❀ Cm अथो अनन्तरम् धावमानस्य आगच्छत । वामलोचनस्यापि पदम ❀—For 1*ab* Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1-5 6 7 subst

1118* व्रजतश्चत्र तस्याथ वाम लोचनमस्फुरत् ।

[Ñ2 V2 B3 4 D6 7 व्रजमान(N2 V2 °ण)स्य D1 transp तत्र and तस्य]

—*c*) Dg1 अस्फुरच्च (for प्रा°) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1 5 6 7 प्रास्खलच्चास्फुरद्रामो G2 अस्खलच्चास्फुरद्रामो —*d*) Ś1 D1 2 [ए]नमस्फुरत्, Ñ2 B4 D5 6 7 [अ]प्यजायत (for [अ]स्य जायते) V2 विस्रस्तश्च प्रजायत

2 *a*) Ś1 Dm1 D1-3 5 G2 3 M1 उपलक्ष्य(Ś1 D1 2 °क्ष्य), Ñ2 V2 B3 4 D6 7 दृष्टवानि (for उपालक्ष्य) —*b*) Dg1 हि (for सो) —*cd*) Dg1 न T2 G1 2 M3 Cv*p* नु (for तु) —M3 damaged for सीताया D4 T2 G1 2 M1 3 Cv*p* च (for ह) Dm1 D4 G3 M3 व्याज(M3 ❀❀)हार पुनः पुनः (for *d*) Ś1 D1 2 अपि सीतायास्तु सा स्याद्व्याजहार पुनः पुनः —For 2*cd*, Ñ2 V2 B3 4 D6 7 subst

1119* अपि क्षेमं प्रियाया मे भवितेति जगाम स ।

[B4 भवेत् V2 ह B3 4 प (for स)]

3 D1 om 3 Ś1 om 3*cd* D1 2 transp 3*cd* and 4*ab* —*c*) Ñ2 V2 B3 4 D7 दृष्ट्वा पर्णशाला च —*d*) Ñ2 B3 4 D1-5 7 [उ]द्विग्नचेतन

4 D1 2 transp 3*cd* and 4*ab* —*a*) Ś1 D2 उद्भ्रमन्निव, D2 उद्व°, G1 M3 उ पत° M3 उद्भ्राम्य° (for उद्भ्रमन्निव) —*b*) V3 illeg from च up to उन्मत्त in 10*d* Ś1 D1 2 वि(Ś1 नि)क्षिपे, N2 D6 7 व्यवलिपन् Ck विभ्रमन् (for विक्षिपन्) —*c*) Dg1 अतस् (for first तत्र) Ś1 Ñ2 B3 4 Dm1 D1-3 5 7 8 G2 जन, T1 °ज (for [उ]टज) —*d*) B3 4 अभिगम्य, Dm1 D6 मनु° (for अभिवीक्ष्य) —For 4*cd* G2 subst

1120* विक्षिपन्निव हस्तादीन्यङ्गानि प्रेक्षयन्मुहुः ।
अपि क्षेमं नु सीताया इति पश्यन्समन्ततः ।

5 V2 illeg for 5 (cf v l 4) —*b*) Ś1 Ñ2 B3 4 Dg1 Dm1 D1 2 5 6 transp रहिता and सीतया —*c*) T2 हि रहिता (for विरहिता) N2 B3 4 D2 3 7 दृष्ट्वा (for ध्वस्ता)

6 V2 illeg for 6 (cf v l 4) —*a*) G2 वृक्षेण, M3 पक्षैश्च (for वृक्षैश्च) —*b*) B4 Dt1 Dm1 D1 4 5 T G1 2 M म्लान (for म्लान) Ś1 D1 2 फलद्रुम, Ñ2 B3 4 D1 6 7 M1 2 फलद्विज(B3 °ज [sic] M1 2 °द्वै), Dg1 T2 G2 °द्विजं G3 द्रुमद्रुमे (for मृगद्विजम्) —*c*) M3 च (for वि) Ś1 N2 D1-3 6 7 अपि च(N2 D6 7 तु) (for विध्वस्तं) B3 4 श्रिया विरहितमपि (unmetrical) —*d*) D2 G1 2 दगत (for दैवतम्) Dt1 Dm1 D1 3 G3 सत्यक्त वनदैवते

7 V2 illeg for 7 (cf v l 4) —*a*) Ś1 D1-3 [आ]कुलात्म (for [अ]जिनकुश) —*b*) Dg1 T2 विप्रलुप्त, Dt1 Dm1 D4 अप°, M1 2 प्रविध्वस्त (for विप्रविद्ध) Ś1 D2 तुलीचर, Dg1 Dm1 बृषी(Dm1 °शी)कट N2 B3 4 D5 6 7 विप्रकीर्ण(D1 2 °वृद्ध)वृसा(Ñ2 D6 7 °षी)घट —*c*) Ś1 Ñ2 B3 4 D1 3 6 7 T दृष्ट्वा शून्य वन(T1 2 Ck निज)स्थान —*d*) Ś1 D1 2 G2 मुहु विव L(ed) [अ]तिदुःखित (for पुन पुन) ❀ Ct दृष्ट्वा विलपात्तदृतश्चभो विशोष्य । वनदीमयमीभावस्य कथमपि सन्निहितवैपरीत्य ❀

G 3. 0. 8 B. 3 60 4 L. 3 67 7 हृता मृता वा नष्टा वा भक्षिता वा भविष्यति ।
निलीनाप्यथवा भीरुरथवा वनमाश्रिता ॥ ८
गता विचेतुं पुष्पाणि फलान्यपि च वा पुनः ।
अथवा पद्मिनीं याता जलार्थं वा नदीं गता ॥ ९
यत्नान्मृगयमाणस्तु नाससाद वने प्रियाम् ।
शोकरक्तेक्षणः शोकादुन्मत्त इव लक्ष्यते ॥ १०
वृक्षाद्वृक्षं प्रधावन्स गिरींश्चापि नदान्नदीम् ।
बभूव विलपन्रामः शोकपङ्कार्णवप्लुतः ॥ ११
अस्ति कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
कदम्ब यदि जानीषे शंस सीतां शुभाननाम् ॥ १२
स्निग्धपल्लवसंकाशां पीतकौशेयवासिनीम् ।
शंसस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥ १३
अथवार्जुन शंस त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
जनकस्य सुता भीरुर्यदि जीवति वा न वा ॥ १४
ककुभः ककुभोरूं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
लतापल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥ १५

---

8 V2 illeg for 8 (cf v l 4) —a) V2 Dg1 D7 हृता Dm1 D3.5 G त्रि, D2 च (for first वा) —b) Ś1 D1.3 तपस्विनी (for भविष्यति) —c) B4 Dg1 विलीना G3 लीना वा V2 B3.4 D5.7 हि, T1.2 तु (for [अ]पि) D1 भीता (for भीरुर्) —Dt1 reads 8d in marg —d) V2 B3.4 D2.7 यदि वा D1 [अ]प्यथवा (for अथवा) Ś1 [अ] एयम् (for वनम्) ※ Cg अथवा निलीनतया भीरु मता गूढ वनमागता ※

9 V2 illeg for 9 (cf v l 4) —b) Ś1 D2.3 [इ]त्यपि वा V2 B3.4 D1.3.7 G1.2 M [अ]पि हि वा (B3 * न्याः B4 हिता) D2 [इ]त्यथ वा (for [अ]पि च वा) —d) Ś1 D1.3.4.5 जलाय —After 9 B3 reads 12ab

10 V2 illeg up to उन्मत्त in d (cf v l 4) B3 reads 10–11 in marg —a) G1.2 यत्ता (for यत्नान्) Ś1 B3 D1.3 [S]पि, D2 हि (for तु) —b) D2 यन्म (for वने) —After 10ab Ś1 D1.3 ins

1121* जनकस्य सुता सीतमथ पश्यन्न राघव ।

—After 10ab D2 reads 11cd —Ś1 D1.3 om 10c–12b —c) B3 क्रोधाद्; Dt1 Dm1 D4.8 धीमान् (for शोकाद्) —d) D7 उन्मत्तो लक्ष्यते यथा

11 Ś1 D1.3 om 11 B3 reads 11 in marg (cf v l 10) —a) V2 D3 धावन्नि च B3 °पश्च, D7 ह धावति (corrupt) (for प्रधावन्स) —b) D4 G1 M3.4 गिरींश्च (G1 °रिं वा)थ, T1.2 गिरश्चाद्र (for गिरींश्चापि) V2 B3 D4.7 नदीं नदान् (by transp) V2 नदास्तथा B3 नदा न्यपि Dt1 D4 Ct नदानद G2 °द्या (for नदान्नदीम्) D3 °प्यन्कन नदानद ※ Ct नदान्नद नदाननदांश्च नदान्। जाता चकारपनत् । नारा इति लोकप्रसिद्धम्। नदा पश्चिमप्रवाहा इति कतक । पश्चिमप्रवाहाश्च अपि नद्यः स्थलप्रवाहाभावाच्चिन्त्य तत् ※ —D2 reads 11cd after 10ab —c) Dt1 D2 बभ्राम (for बभूव) Dm1 D4 G2 बभ्राम विलपन् राम D3 न पश्यन् स तदा राम —d) B4 -पङ्कजारू, Dt1 -शोकाम्बु-, G1 मायाणव- (for -पङ्कार्णव-) V2 Dg1 D4.8 T2 M1 Cm शोकार्णव (V2 °र्णवद्)परिप्लुत, D4.7 G3 शोक(G3 दुःख)पङ्कार्णव प्लुत ※ Cm उन्मत्त इवासन् इवशब्दोऽलिङ्गलिङ्ग स्वर रावणाय । शोकरक्तेक्षण इव शोकादुन्मत्त इव शोकप्लव दिव विलपन्निव शोकार्णवपरिप्लुत इव लक्ष्यत इति सम्बन्ध ※

12 Ś1 D1.3 om 12ab (cf v l 10) —B3 reads 12ab after 9 —a) Dg1 D4 G3 M3 Cm p g यदि (for अस्ति) Dg1 T M1.2 Cm p कच्चिद् (for कच्चित्) Dt1 दृष्टा (for दृष्टा) —V2 illeg for 12b —b) B3 D2 नम Dm1 च न D8 -वन (for प्रिया) B4 D5.7 M1 वन G2 om (for प्रिया) —c) V2 वा शस (for कदम्ब) Ś1 हि न L(ed) ननु (for यदि) —d) Ś1 मम (for शंस) M1 शिवाननाम् V2 B3.4 D4.7 नि शंक (V2 °क) कथयस्व मे ※ Ct यदाति । यदा यदि प्रजासामि निवेद ※

13 a) Ś1 V2 D1–3 -पल्लवमच्छ(D3 °प) D2 °ति च V2 B3.4 D4.7 पर्णफलच्छाय (B3 °या) Cm g °संकाशा (for -पल्लवसंकाशा) —b) V2 D1.7 नाव (sic) (for पीत) D1 -वासनीं (sic) (for -वासिनीम्) —After 13ab M3 reads 16cd —c) Ś1 D2.3.6 शंस त्व (for शंसस्व) V2 V3 B3.4 Dt1 Dm1 D2.5.7 सा दृष्टा M3 दृष्टा सा (for वा दृष्टा) —d) Dg1 D1.2.6 -स्तनी, Cg as in text (for -स्तनी)

14 a) V2 V3 B3.4 D4.7 G2.3 M1.2 शंसस्व (for शंस त्व) —After 14a D2 reads स्वाम शुभाननां and then wrongly repeats 13. —b) Ś1 V2 B1 D2.3.5.7 यदि (for अर्जुन) D3 प्रियस्य जीवितप्रिया —D2 om. (hapl.) 14c–16 —c) Dg1 D2.3 सुता (for सुता) V2 D2.3 भीरु Dg1 Dt1 D6 तन्वी (Dg1 °न्वीं) M3 भीता (for भीरुर्) —d) Dg1 D3 जानाति (D2 °ति) (for जीवति)

15 D2 om 15 (cf v l 14) —a) V2 V3 D4.7 T G M1.2 Cv p ककुभोरु Cl p as in text (for ककुभो-) Ś1 कदम्ब ककुभोरू वा —b) Dm1 D4.8 जानाम् G1 D1 मन्दिरया, D2.3 [अ] द्(D3 म) प्रिया (for मैथिलीम्) V2 B3.4 D2 भय व्यक्तमंशे ह(D2 हा) V3 भय नूनं विजानति ※ Cg कचिदिकल्पोर्मिति वदन्ति उपक्रम्य गोलिवर। कदम्बप्रिया बिल्व बिल्वोपमस्तनीत्यर्थ स्तूयते ※ —V3 om-

भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६
अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासंदर्शनेन माम् ॥ १७
यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥ १८
यदि दृष्टा त्वया सीता जम्बु जाम्बूनदप्रभा ।
प्रियां यदि विजानीषे निःशङ्कं कथयस्व मे ॥ १९
अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥ २०

G 3. 0 0
B 3. 60. 13
L 3. 67. 18

15cd —c) D4 G M Cg यथा, Cv तथा (for त्वत्ता) D3 reads पल्लव in marg D11 पुष्पाग्रो (for °ग्रो)

16 D3 om 16 (cf v l 14) —a) D2 उपशोभितः (for °गीतश्च) —b) Dm1 D4.8 G1 M3 Ct तथा D11 Dm1 D4.5 Ct [स]सि (for [स]यम्) Ś1 D2 सर्वतश्च विभूषित (D2 °ताभूषित) Ñ2 B3.4 D7 चपाल सु(D2 °यैश्च)महोत्कृष्ट, V2 विभक्तुपमनुत्तम —M1 reads 16cd after 13ab —c) Ś1 V2 D1.2 वि(D2 व्य)जानीते, D11 विजानन्, G1 व्य° (for विजानाति) Ś1 D2 तिलकोपमा, D1 °कोज्ज्वल (for °कप्रियाम्) —After 16, V2 (mostly illeg) ins

1122* मैथिली * * * * * * * * * * * ।

17 a) V2 अथवेमां वरारोहा —b) D11 D2 चेतन (for °सम्) ⊕ Cg स्वचनकरणात्र स्वौति । शोकापनुदेति । पचायच् गुणाभाव आर्ष ⊕ —V2 om 17cd —c) B1 कुरुष्वाशु (for कुरु क्षिप्रं) Ś1 D1.2 विशोक कुरु शीघ्रं त्व(D2 वं शीघ्र) Ñ2 D3.7 त्वत्समान कुरुष्वाद्य —d) Ś1 Ñ2 B3.4 Dm1 D1-3.5.7.8 G1.2 M3.5 सद्दर्शनाद्धि (for °नेन)

18 a) Ś1 त्वयापि सा, Ñ2 D3.7 ना तु त्वया, D1.2 त्वया ताल (by transp) D2 त्वया द्रुम (sic) (for ताल त्वया) B3.4 सा यदि त्वया त्वया दृष्टा(B4 सीता) —b) Ñ2 B3 D1.2 तरु(B3 तृण, D6 °ष्ठ)राज (for पक्वताल) Dg1 D11 D4.6 T1.2 G3 [उ]पम, D3 निभ, G2 पद्म (for फल) Ś1 V2 D1.2 G2 ताल(D1 वाल [sic])पक्व(V2 तरुस्तब, G1 पक्वलाभ [sic])निभस्तनी —d) Ś1 B3.4 D1.2 करुणा (for कारुण्य) V2 सीता सुरसुतोपमा —After 18, D1 ins

1123* रम्भा जानाति रम्भोरू सादृश्यात्त्व सदाशय ।
कथयस्व महाभागां यदि जानासि मे प्रियाम् ।

19 Ñ2 B3.4 D3.7 om 19-28 —a) D11 D2 तन्वी (for सीता) —d) Dg1 Dm1 D2 T2 G3 जम्बो, Cg as in text (for जम्बु) Dg1 D4 G2.3 M2 Cg जम्बुफलोपमा(G2.3 °मा), Dm1 D2 T2 जम्बुफलप्रिया, G1 °फलोपमा (for °नद प्रभा) D11 D2 T1 जाम्बूनदसमप्रभा ⊕ Cv जम्बूफलोपमेत्य वर्णत , Cm बिम्बवत्वेन जम्बूफलोपमेत्यर्थ न तु वर्णत । Cg जम्बु अम्बाम्बनयोर्ह्रस्व इति ह्रस्व छान्दसत्वादुकारान्त सुलोप । बिम्बवत्कारेण जम्बुफलोपमेत्य ⊕ —For 19ab, Ś1 V2 D1-2 subst

1124* जम्बु जम्बूफलोष्ठी सा यदि दृष्टा भवेत्त्वया ।

[V2 चक्र- (for न तु) V1 D2 त्वि D1 जु D2 त्व (for जम्बू) Ś1 त्वन्न पूर्ण (sic) D2 °श्रेष (for फलोष्ठी) Ś1 मा दृष्टा च त्वया यदि (for the post half)]

—c) B3 D11 D6 विजानासि (for °नीषे) Ś1 D1-2 प्रियां वा चारुसर्वाङ्गीं, V2 मैथिलीं मधुरभाषा (sic) —d) V2 नि शङ्क, G2 नि शठ, G3 नि सङ्ग (for नि शङ्कं) —After 19 Dg1 D11 Dm1 D4.6.8 S ins

1125* अहो त्वं कर्णिकाराद्य सुपुष्पैः शोभसे भृशम् ।
कर्णिकारप्रिया साध्वी शंस दृष्टा प्रिया यदि ।
चूतनीपमहाशालान्पनसान्कुरवांस्तथा ।
दाडिमानपि तान्गत्वा दृष्ट्वा रामो महायशाः ।
बकुलानथ पुंनागांश्चन्दनान्केतकांस्तथा । [5]
पृच्छन्रामो वने भ्रान्त उन्मत्त इव लक्ष्यते ।

[(l 1) M1 कर्णिकारस्त्व Dg1 D11 D4.6 पुष्पित , D2 सपुष्पै (for सुपुष्पै) Dg1 T1 M3 शाखे (for °से) —(l 2) Dm1 D1.8 T1.2 M1.3 प्रिया साध्वी (for प्रियां साध्वीं) D11 D2 G3 transp प्रिया and यदि —(l 3) D11 कृतनाथ (for चूत नाप) T1.2 G3 कुरवायसान् G2 M1.2 °वास्तथा(G3 °था) (for °रवास्तथा) M3 तालान्कुरवकांस्तथा (for the post half) —(l 4) T1.2 अमरान् G1 अविताल् (for अपि तान्) G2 दृष्टा (for दृष्ट्वा) Dm1 D2 G3 महाबल (for °यशा) ⊕ Cm पाडिमान् राम एपिपश्चोर्ते योग । कथयस्व इत्यस्य रामशब्दो निर्वचन । गत्वा चूतेत्यादि श्लोकद्वयमेक वाक्यम् । तत्रैको रामशब्दो वाक्यिक । अन्यस्तु रूढ ⊕ —(l 5) Dm1 D2 चन्दकान् (for चन्दनान्) —For l 5 Dg1 D4 S subst

1125(A)* मल्लिका माधवीश्चैव चम्पकान्केतकीस्तथा ।

[M3 मल्लिकान् D2 G1.2 M3 माधवीश् (for माधवीश्) G3 M1 केतकाश् (for °कीस्) G3 तदा (for तथा)]

20 Ñ2 B3.4 D3.7 om 20 (cf v l 19) —a) Ś1 D1 अथ त्वं (for अथवा) V2 अथ * * * * वा —b) M2 मृगो (for मृग), V2 M3 जानासि (for °सि) Ś1 V2 D1.2 जानकीं —c) Ś1 विप्रेक्षिणी Dm1 D2 विप्रेक्षणा, L(ed) विलोभिणी (for विप्रेक्षणी) —d) D2 वने (for भवेत्) Ś1 V2 D1.2 मृगीभि सहिता वन ⊕ Cv अथवा मृगशावाक्षीमित्यादि । हा सीतेत्येतत्पर्यन्तमेक वाक्यम् । आत्मनोऽपि करणान्यवस्थानिविकरणानि च वाक्यानि च भवति । Ct मृगीभि सहिता भवेदित्यादौ संभावनाया लिङ् । तत्र तत्र संभावनातोऽत्र मृगविप्रेक्षणीत्वादि(Ct °वात्व) ⊕

G 3 0 0 B 3 60 8 L 3 67 7 हृता मृता वा नष्टा वा भक्षिता वा भविष्यति ।
निलीनाप्यथवा भीरुरथवा वनमाश्रिता ॥ ८
गता विचेतुं पुष्पाणि फलान्यपि च वा पुनः ।
अथवा पद्मिनीं याता जलार्थं वा नदीं गता ॥ ९
यत्नान्मृगयमाणस्तु नाससाद वने प्रियाम् ।
शोकरक्तेक्षणः शोकादुन्मत्त इव लक्ष्यते ॥ १०
वृक्षाद्वृक्षं प्रधावन्स गिरींश्चापि नदान्नदीम् ।
बभूव विलपन्रामः शोकपङ्कार्णवप्लुतः ॥ ११
अस्ति कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
कदम्ब यदि जानीषे शंस सीतां शुभाननाम् ॥ १२
स्निग्धपल्लवसंकाशां पीतकौशेयवासिनीम् ।
शंसस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥ १३
अथवार्जुन शंस त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
जनकस्य सुता भीरुर्यदि जीवति वा न वा ॥ १४
ककुभः ककुभोरुं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
लतापल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥ १५

---

8 V3 illeg for 8 (cf v l 4) —a) Ñ2 Dg1 D1 हृता Dm1 D4.6 G वि, D2 च (for first वा) —b) Ś1 D1.3 तपस्विनी (for भविष्यति) —c) B1 Dg1 विलीना, G3 लीना वा Ñ2 B3.4 D5.7 हि, T1.2 तु (for [अ]पि) D1 भीता (for भीरुर्) —Dt1 reads 8d in marg —d) Ñ2 B3.4 D5.7 यदि वा, D1 [अ]प्ययवा (for अथवा) Ś1 [अ]रण्यम् (for वनम्) 🙞 Cg अथवा निर्जनतया भीरुः सती गूढं वनमागता 🙞

9 V3 illeg for 9 (cf v l 4) —b) Ś1 D2.3 [इ]त्यथ वा, Ñ2 B3.4 D5.6.7 G1.2 M [अ]पि हि वा (B3 * वा B4 हिता) D2 [इ]त्यथ वा (for [अ]पि च वा) —d) Ś1 D1.2.3 जलाय —After 9 B2 reads 12ab.

10 V2 illeg up to उन्मत्त in d (cf v l 4) B2 reads 10–11 in marg —a) G3 यत्ना (for यत्नान्) Ś1 B2 D1.2 [अ]पि, D2 हि (for तु) —b) D7 यदा (for वने) —After 10ab, Ś1 D1.3 ins

1121* जनकस्य सुता भीरुमग्रं पप्रच्छ राघवः ।

—After 10ab D3 reads 11cd —Ś1 D1.3 om 10c–12b —c) B2 शोपाद्, Dt1 Dm1 D4.6 श्रीमान् (for शोकाद्) —d) D7 उन्मत्तो लक्ष्यते यथा

11 Ś1 D1.3 om 11 B2 reads 11 in marg (cf v l 10) —a) Ñ2 D2 धावन्ति च, B2 °वश्च, D7 हि धावति (corrupt) (for प्रधावन्स) —b) D4 G1 M2.3 गिरींश्च (G1 °रिं चा)थ, T1.2 गिरेश्चापि (for गिरींश्चापि) Ñ2 B3 D5.7 नदीं नदात् (by transp) V2 नदीस्तथा, B1 वनान्यपि, Dt1 D2 Ct नदान्नद्, G2 °न्नदी (for नदान्नदीम्) D3 शैलाच्छैलं वनाद्वनम् 🙞 Ct नदीं नदं नदीसमन्वितं नदम्। जाता पेक्षया चेदम्। नाश इति लोकप्रसिद्धम्। नदा पश्चिमगामिन इति कतक। पश्चिमप्रवाहापा अपि नद्यस्तद्व्यवहाराभावाच्चिन्त्यं तत् 🙞 —D2 reads 11cd after 10ab —c) Dt1 D6 बभ्राम (for बभूव) Dm1 D6 G2 बभ्राम विपिने दीन, D3 न बभौ स तदा राम —d) B4 -पङ्कपरि; Dt1 शोकार्णव-, G1 भाराणव- (for -पङ्कार्णव) V2 Dg1 D4.6 T2 M2 Cm शोकार्णव (V2 °र्णवर)परिप्लुतः; D5.7 G2 शोक(G2 दुःख)पङ्कार्णवे प्लुत 🙞 Cm उन्मत्त इवेत्यत्र इवशब्दोऽस्मिञ्छ्लोके सर्वत्र सम्बन्धनीयः। शोकरक्तेक्षण इव शोकादुन्मत्त इव शोकप्रधाव निव विलपन्निव शोकार्णवपरिप्लुत इव लक्ष्यत इति सम्बन्ध 🙞

12 Ś1 D1.3 om 12ab (cf v l 10) —B2 reads 12ab after 9 —a) Dg1 D4 G2 M2 Cmp g अपि (for अस्ति) Dg1 1 M1.3 Cmp कच्चित् (for कच्चित्) Dt1 दृष्टा (for दृष्टा) —V3 illeg for 12b —b) B2 D5 मम Dm1 च न, D8 वन (for प्रिया) B2 D6.7 M1 मम, G2 om (for प्रिया) —c) V2 ता शंस (for कदम्ब) Ś1 किं न L(ed) ननु (for यदि) —d) Ś1 सम (for शंस) M1 प्रियानना Ñ2 B3.4 D5.7 निःशङ्क (N2 °क) कथयस्व मे 🙞 Ct यदीति। चेद्रा यदि प्रमाणमित्यत्र 🙞

13 a) Ś1 V2 D1–3 पल्लवसच्छ(D2 °प, D3 °च्छि)व Ñ2 B3.4 D5.7 पद्मपत्रच्छाय (B3 °या) Cm g °सङ्काशा (for पल्लवसंकाशां) —b) Ñ2 D5.7 नीप (sic) (for पीत) D1 वाससीं (sic) (for -वासिनीम्) —After 13ab, M3 reads 16cd —c) Ś1 D2.3.6 शंस त्व (for शंसस्व) Ñ2 V2 B3.4 Dt1 Dm1 D5.6–7 सा दृष्टा M1 दृष्टा सा (for वा दृष्टा) —d) Dg1 D1.2.4 स्तनीं, Co as in text (for -स्तनी)

14 a) Ñ2 V2 B3.4 D5.7 G2.3 M1.3 शंसस्व (for शंस त्वं) —After 14a, D5 reads सीतां शुभाननं and then wrongly repeats 13 —b) Ś1 N2 B4 D2.3.5.7 सार्ज (for अर्जुन) D1 प्रिया मे जीवतिप्रिया —D2 om. (hapl.) 14c–16 —c) Dg1 D2.3 सुतां (for सुता) V2 D1.2 भीरो Dg1 Dt1 D6 तन्वी (Dg1 °न्वीं) M1 भीता (for भीरुर्) —d) Dg1 D2 जानाति (D2 °ति) (for जीवति)

15 D2 om 15 (cf v l 14) —a) Ñ2 V2 D3.4.7 T G M1.2 Cvp करभोरुं, Ckp as in text (for ककु°) Ś1 करभ करभोरू तां —b) Dm1 D4.6 जानाति Ś1 D1 मतिप्रिया, D1.3 [अ]य (D2 अ) प्रिया (for मैथिलीम्) V2 B3.4 D7 अय व्यक्तमेति ह (D7 हा) V2 अयं नूनं विजानाति 🙞 Cg ककुभः ककुभोरूमिति वदन्ति व्यवहाराशैथिल्यविवक्षा। कदम्बप्रिया बिल्व बिल्वोपमस्तनीत्येवं द्रष्टव्य 🙞 —V2 om.

भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६
अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासंदर्शनेन माम् ॥ १७
यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥ १८
यदि दृष्टा त्वया सीता जम्बु जाम्बूनदप्रभा ।
प्रियां यदि विजानीषे निःशङ्कं कथयस्व मे ॥ १९
अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥ २०

G. 3. 0. 0
B. 3. 60. 13
L. 3. 67. 18

15[cd]. —[c]) D4 G M Cg यथा, Cv तथा (for लता). D8 reads पल्लव in marg. Dt1 पुष्पाढ्यो (for °ढ्यो).

16 D1 om. 16 (cf. v. l. 14). —[a]) D2 उपगीतश्च (for °गीतश्च). —[b]) Dm1 D4.6 G1 M2 Ct तथा. Dt1 Dm1 D5.8 Ct [अ]सि (for [अ]यम्). Ś2 D2 सर्वशाखी विभूषित (D2 °शाखिभ). Ñ2 B3.4 D7 यथाय मु(B3 °थैश्च)महोच्छ्रित, V2 विभ्रद्रूपमनुत्तम. —M2 reads 16[cd] after 13[ab]. —[c]) Ś1 V1 D1.2 वि(D2 व्य)जानीते, Dt1 विजा***, G1 व्य° (for विजानाति). Ś1 D2 तिलकोपम, D1 °कोकवक्र (for °कप्रियाम्). —After 16, V2 (mostly illeg.) ins.:

1122* मैथिलीं **** ******* ****।

17 [a]) V2 अथवैसा वरारोहा. —[b]) Dt1 D6 चेतन (for °सम्). ✽ Cg स्ववचनरूपत्वाय स्तौति । शोकापनुदेति । पश्चाच्च गुणाभाव आर्षः. ✽ —V2 om. 17[cd]. —[c]) B1 कुरुष्वाशं (for कुरु क्षिप्रं). Ś2 D2-5 विशोक कुरु क्षिप्रं त्वं(D5 वै क्षिप्रं). Ñ2 D5.7 त्वत्समान कुरुष्वाशं. —[d]) Ś1 Ñ2 B3.4 Dm1 D1-3.6.7.8 G1.3 M3.5 -सदर्शनाद्धि (for °नेन).

18 [a]) Ś1 त्वयापि सा, Ñ3 D5.7 सा तु त्वया, D1.2 त्वया ताल (by transp.), D3 त्वयय दार (sic) (for ताल त्वया). B3.4 सा यदि स्यात्त्वया दृष्टा (B3 सीता). —[b]) Ñ2 B3 D4.7 तरु(B3 तृण, D5 °[प्र])राज- (for पक्वताल). Dg1 Dt1 D1.6 T1.2 G3 [उ]पम, D3 निभ, G3 पद्म (for फल). Ś1 V1 D1.3 G1 ताल(D1 माल [sic])पक्व(V1 तद्वस्त्र, G1 पक्वलाभ [sic])निभस्तनी. —[d]) Ś1 B3.4 D1.3 करुणा (for कारुण्य). V2 सीता मृदुस्तोपमा. —After 18, D3 ins.:

1123* रम्भा जानाति रम्भोरू सादृश्यात् सखीव ।
कथयस्व महाभागां यदि जानासि मे प्रियाम् ।

19 Ñ2 B3.4 D5.7 om. 19-28. —[a]) Dt1 D6 जंबो (for सीता). —[b]) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 जम्बो, Cg as in text (for जम्बु). Dg1 D4 G1.3 M2 Cg जम्बुफलोपमा (G3 °मा), Dm1 D8 T3 जम्बुफलप्रिया, G1 °नदोपमा (for °नद प्रभा). Dt1 D6 T1 जाम्बूनदसमप्रभा. ✽ Cv. जम्बूफलौपम्यं वर्णेन. Cm. स्निग्धत्वेन जम्बूफलौपम्यं न तु वर्णेन. Cg. जम्बु सम्बोधनयोर्ह्रस्व इति ह्रस्वत्वे एङ्ह्रस्वात्सम्बुद्धेरिति सुलोपः । स्निग्धताकारेण जम्बुफलौपम्यं ✽ —For 19[cd], Ś1 V1 D1-3 subst.:

1124* जम्बु जम्बूफलोष्ठी सा यदि दृष्टा भवेत्त्वया ।

[V2 चक्र (for जम्बु). V1 D2 बिम्ब, D1 जम्बु, D2 जम्बू- (for जम्बू-). Ś1 **** (sic). D2 °ष्ठीव (for °ष्ठी). Ś1 सा दृष्टा च त्वया यदि (for the post. half).]

—[c]) B3 Dt1 D4 विजानासि (for °नीषे). Ś1 D1-3 प्रियां त्वं वा(?) यस्यवर्ष्योः. V2 मैथिलीं मधुरभाषा (sic). —[d]) V2 निःशङ्क, G3 निःशङ्क, G3 निर्मार्ग (for निःशङ्कं). —After 19, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins.:

1125* अहो त्वं कर्णिकाराद्य सुपुष्पैः शोभसे भृशम् ।
कर्णिकारप्रिया साध्वी शंस दृष्टा प्रिया यदि ।
चूतनीपमहासालान्पनसान्कुरवांस्तथा ।
दाडिमानपि तान्सर्वा दृष्ट्वा रामो महायशाः ।
बकुलानथ पुंनागांश्चन्दनान्केतकांस्तथा । [5]
पृच्छन्रामो वने भ्रान्त उन्मत्त इव लक्ष्यते ।

[(l. 1) M1 कर्णिकारस्त्व. Dg1 Dt1 D4.6 पुष्पित, D6 सपुष्पैः (for सुपुष्पैः). Dg1 T3 M2 शोभसे (for °से). —(l. 2) Dm1 D4.6 T1.2 M1.2 प्रिया साध्वी (for प्रियां साध्वीं). Dt1 D4 G3 transp. प्रिया and यदि. —(l. 3) Dt1 कदलीव (for चूतनीप). T1.2 G3 कुरवानथ, G3 M1.2 °वान्स्तथा (G3 °दा) (for °तस्तथा). M1 तान्कुरवकांस्तथा (for the post. half). —(l. 4) T1.2 अमतान्. G1 मयि नान् (for मपि नान्). G3 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). Dm1 D8 G3 महायश (for °यशाः). ✽ Cm. दाडिमान् रामः परिपप्रच्छेति शेषः । अन्यथा उत्तरत्र रामशब्दो नपेक्ष्यते । यद्वा चूतादि श्लोकद्वयमेकान्वयम् । तेनैव रामशब्दो योज्यः । अन्यस्तु ✽ —(l. 5) Dm1 D6 चन्दनान् (for चन्दनान्). —For l. 5 Dg1 D4 S subst.:

1125(A)* सहितान्माधवीश्चैव चम्पकान्केतकीस्तथा ।

[M2 सहितान्. D4 G3.3 M2 माधवीन् (for माधवीन्). G3 M1 केतकान् (for °कीः). G3 तदा (for तथा).]

20 Ñ2 B3.4 D5.7 om. 20 (cf. v. l. 19). —[a]) Ś1 D2 अथ त्व (for अथवा). V2 अथ ******* ता. —[b]) M2 मृगो (for मृग). V2 M2 जानाति (for °सि). Ś1 V3 D1-3 जानकीं. —[c]) Ś1 विप्रेक्षिणी, Dm1 D8 विप्रेक्षणा, L(cd) विलोकिनी (for विप्रेक्षणी). —[d]) D2 वने (for भवेत्). Ś1 V1 D1.3 मृगीभिः सहिता वने. ✽ Cv. अथवा मृगशावाक्षीमित्यादि । का सीतायेत्यर्पणेन वाक्यम् । आरम्भेति करणस्वरसानेकरणानि च वाक्यानि च भवन्ति । Cg. मृगीभिः सहिता भवेदित्यादौ सम्भावनायां लिङ् । तर्हि तत्र सम्भावनायां मृगविप्रेक्षणत्वादि (Ct °मीन्द्र) ✽

G 3 0 0
B 3 60 24
L 3 67 19

गज सा गजनासोरूर्यदि दृष्टा त्वया भवेत् ।
तां मन्ये विदितां तुभ्यमाख्याहि वरवारण ॥ २१
शार्दूल यदि सा दृष्टा प्रिया चन्द्रनिभानना ।
मैथिली मम विस्रब्धः कथयस्व न ते भयम् ॥ २२
किं धावसि प्रिये नूनं दृष्टासि कमलेक्षणे ।
वृक्षेणाच्छाद्य चात्मानं किं मां न प्रतिभाषसे ॥ २३
तिष्ठ तिष्ठ वरारोहे न तेऽस्ति करुणा मयि ।
नात्यर्थं हास्यशीलासि किमर्थं मामुपेक्षसे ॥ २४
पीतकौशेयकेनासि सूचिता वरवर्णिनि ।
धावन्त्यपि मया दृष्टा तिष्ठ यद्यस्ति सौहृदम् ॥ २५
नैव सा नूनमथवा हिंसिता चारुहासिनी ।
कृच्छ्रं प्राप्तं हि मां नूनं यथोपेक्षितुमर्हति ॥ २६
व्यक्तं सा भक्षिता बाला राक्षसैः पिशिताशनैः ।
विभज्याङ्गानि सर्वाणि मया विरहिता प्रिया ॥ २७
नूनं तच्छुभदन्तोष्ठं सुनासं शुभकुण्डलम् ।
पूर्णचन्द्रनिभं ग्रस्तं मुखं निष्प्रभतां गतम् ॥ २८
सा हि चम्पकवर्णाभा ग्रीवा ग्रैवेयशोभिता ।
कोमला विलपन्त्यास्तु कान्ताया भक्षिता शुभा ॥ २९

21 N2 B3.4 D5.7 om 21 (cf v l 19) —a) V2 यदि मे Dg1 गजेन्द्र (for गज सा) V2 ऊरोरू° (for °नासोरूर्) Ś1 गजयूथप वामोरू, D4 मृगयूथपनासोरू —b) Ś1 D2 वन त्वया D3.8 त्वया वने, D4 भवेत्त्वया (by transp) M1 प्रिया भवेत् (for त्वया भवेत्) V2 त्वया दृष्टा वरानना —cd) Ś1 D1-3 न हास्य (°1 यद्यस्ति) विदित तुभ्यम्, G2 त्वां मन्ये विदितं मह्यम् (for °) D1 मम (for वर) V2 वन्यस्यापि विदितं किंचित्तद्वद वरवारण

22 N2 B3.4 D5.7 om 22 (cf v l 19) D4 reads 22 twice. —a) Ś1 D1-3 दृष्टा सा (by transp) G2 ते दृष्टा (for सा दृष्टा) —After 22a G3 reads in brackets 25d–26 —b) Dm1 D8 चन्द्रसमानना G2 °मुखानना, M2 °शुभानना —c) M2 विस्रब्धं Ś1 V2 D1.3 शार्दूलभय विग्रस्ता, M3 शार्दूल भय विस्रब्ध —d) Ś1 D2 [आ]श्रमे (Ś1 [आ]तु स) शुभा (for न ते भयम्) ❀ Cv मैथिली मम विस्रब्धः कथयस्व न ते भयमिति पाठः ❀

23 N2 B3.4 D5.7 om 23 (cf v l 19) —a) D3 किं धावसि, D4 क्रीडावति (for किं धावसि) —V2 illeg for धावसि प्रिये Ś1 V2 Dg1 D2.3 T2.3 M1.3 दूर (D2 °रे) (for नूनं) —b) M2 अदृष्टा (for दृष्टासि) —cd) Ś1 D1.3 वृक्षाणा (D3 °क्षैरा)वृत्य Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T Cg वृक्षैरा° (for वृक्षेणाच्छाद्य) Dt1 चा*– (for चात्मानं) Ś1 D2 दृष्टात्र, D8 om T3 किं मा स (for किं मां न) V2 वृक्षगात्रमनमायाव किं च मा नाभिभाषसे

24 N2 B3.4 D1.7 om 24 (cf v l 19) —a) Ś1 सागठसि L(ed) सानष्ठ स्व (for तिष्ठ तिष्ठ) —b) V2 [S]स्ति नु (for ऽस्ति) V2 दृष्टासि त *–––* (illeg) —c) G2 मा (for न) Ś1 D2 Gr L हास (for हास्य) D8 om असि —d) Ś1 V2 D1-3 किं मामनुपश्यसि

25 N2 B3.4 D1.7 om 25 (cf v l 19) —ab) Dg1 D3 [अ]सि (for [अ]सि) Ś1 सुसूता, L(ed) सशुचा (for सूचिता) V2 पीतेन वाससा सीक दर्शिता शुभदर्शने —c) Ś1 Dg1 D1-3 T3 [अ]सि, V2 [इ]व (for [अ]पि)

26 N2 B3.4 D5.7 om 26 (cf v l 19) —a) Ś1 D1.2 नैषा G2 नैव (for नैव) V2 अथवा नैव सा नूनं —b) Ś1 V2 D1 न हि सा, D3 नास्ति सा (for हिंसिता) Dm1 D1 G3 -वर्णिनी (for हासिनी) D8 न हि मा वा सुहासिनी —V2 illeg for 26cd —c) Cb कृच्छ्रं (for कृच्छ्रं) Ś1 D1.3 अत्र (for नूनं) D3 कृच्छ्र प्राप्ता च सा नूनं —d) Dm1 D8 M3 यतो, D3 न मा, T2 अथ (for यथा) Ct अपेक्षितुं Ctp also as in text (for [उ]पेक्षितुम्) Dg1 D4.6 T1 G1 M2 अर्हसि (for °ति) Ś1 D3 न स (D2 सा)प्रेक्षितुमिच्छति D1.7 चोपेक्षितुमर्हसि ❀ Cm यथा येन प्रकारेण नोपेक्षितुमर्हति नूनम् ।, Cg यथा येन कारणेन उपेक्षितुं नार्हति नूनम् । Ck नैवसत्यादि । अहिंसितेति पदम् । चारुहासिनी सा अथवा नूनं अहिंसिता नैव हिंसितेव ❀

27 Ñ2 B3.4 D5.7 om 27 (cf v l 19) V2 om 27–33 —b) G1 पिशिताशनैः (for °शनैः) —c) D1 विन चाङ्गानि L(ed) विशल्य° (for विभज्या°) —d) D1 दिव (for प्रिया)

28 N2 V2 B3.4 D5.7 om 28 (for N2 cf v l 21 and for others 19) —a) D3 तस्याश्च (for नूनं) D1.8 (for शुभ) —b) Ś1 सुनस Dt1 सुनेत्रं D1 उज्ज्वल (for सुनासं) T1.2 G M2 चारु (for शुभ) Ś1 D1.2 काञ्चन (for कुण्डलम्) —c) L(ed) चन्द्रमिव Ś1 D1-4 इव G1 सुभ्रू (for ग्रस्तं) —d) Ś1 D1.3 मयो, D2 नूनं (for मुखं) —After 28 Ś1 D1.3 ins

११ 6* भक्षितं चन्द्रवक्त्राश्च राक्षसैः पिशिताशनैः ।

[D5 बन्धनात्क]

29 V2 om 29 (cf v l 27) For 29–31 N2 B3.4 D5.7 subst 1128* —a) D3 चन्दन (for चम्पक) Ś1 D1-3 मा च चम्पक (Ś1 चापक)वर्णाभा —b) Ś1 D1.3 ग्रैवेय भूषिता (D2 °षणा) Dt1 D3 °कौशिका (for °शोभिता) —G1 om 29cd —c) D1 मे, D3 च (for तु) Ś1 D2 कातरा विमला श्यामा —d) D2 मम (for शुभा)

नूनं विक्षिप्यमाणौ तौ बाहू पल्लवकोमलौ ।
भक्षितौ वेपमानाग्रौ सहस्ताभरणाङ्गदौ ॥ ३०
मया विरहिता बाला रक्षसां भक्षणाय वै ।
सार्थेनेव परित्यक्ता भक्षिता बहुबान्धवा ॥ ३१
हा लक्ष्मण महाबाहो पश्यसि त्वं प्रियां क्वचित् ।
हा प्रिये क्व गता भद्रे हा सीतेति पुनः पुनः ॥ ३२
इत्येवं विलपन्रामः परिधावन्वनाद्वनम् ।
क्वचिदुद्भ्रमते वेगात्क्वचिद्विभ्रमते बलात् ।
क्वचिन्मत्त इवाभाति कान्तान्वेषणतत्परः ॥ ३३
स वनानि नदीः शैलान्गिरिप्रस्रवणानि च ।
काननानि च वेगेन भ्रमत्यपरिसंस्थितः ॥ ३४ G 3 [illegible] B 3 60.37 L 3 67 35

---

30 V2 om. 30 (cf v.l. 27). For subst in Ñ2 B2.4 D1.7, cf v.l. 29 and 31 —a) Ś1 D1-3 नून विक्षिप्यमाणौ —b) Ś1 D2 नव (for बाहू) —c) Ś1 D3 वेपमानाग्रौ (for °ग्रौ) —d) Ś1 Dm1 D1-3.6 [भा]भरणौ शुभौ (D1.3 शुभौ) (for [भा]भरणाङ्गदौ) —After 30, Ś1 D1-3 G1 ins.:

1127* राक्षसानां तु घोराणां मध्ये सा शुभलक्षणा ।
व्याघ्रमध्यगतेवाभीर्हरिणी त्रस्तलोचना ।

[G3 om. l. 1 —(l. 2) G2 [अ]भी (for [आ]भीरु) D1 G3 त्रस्तलोचना]

31 V1 om. 31 (cf v.l. 27) —a) D1-3 transp विरहिता and बाला Ś1 मया बाला च रहिता —Dm1 M3 om., while D6 reads 31cd in marg —b) Ś1 D1-3 भक्ष्यमाणा (for भक्षणाय वै) —c) Ś1 D1-3 T3 G1.3 सार्थे (T3 °र्थे)नेव (Ś1 °न वै, D1 °न च, G3 °न तु) (for सार्थेनेव) G1 M3 परिभ्रष्टा (for °त्यक्ता) —d) Ś1 D1-3 हत (D3 हीन) बान्धवा —For 29–31, Ñ2 B2.4 D1.7 subst.:

1128* भक्षिता वेपमानाङ्गी सहस्ताभरणप्रिया ।
बभूव घोररूपाणां मध्ये सा शुभदर्शना ।
विलपन्त्यथ शोकेन पद्मा तनुमध्यमा ।
अथवा भक्षिता धीरे राक्षसैः कामरूपिभिः ।
सा तु धीरे परित्यक्ता भक्षिता तु प्रिया मम । [5]
मम मां कुत्र कुर्वति सीतेति च पुनः पुनः ।

[(l. 1) B4 लक्ष्मण (for भक्षिता) B4 विरस्तानलेन प्रिया (for the post. half) —(l. 5) Note hiatus between तु and धीरे B2 मोहयत्, B4 सा तीरे तु (for सा तु धीरे) B2.4 च (for second तु) B3 न मम, B4 रत (for मम) —(l. 6) B2 कुर्वति, B4 कुरु धीर (for कुर्वति)]

32 V3 om. 32 (cf v.l. 27) Ś1 Ñ2 B2.4 D1-3.6.7 read M3.4 repeat 32ab after 34 —b) B4 पश्यसि त्वं Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T1.2 G M3 Ct °सि त्वं M4 पश्य सीतां (for पश्यसि त्वं) B3 त्वं (for क्वचित्) —After 32ab, Ś1 D1-3 ins.:

1129* प्रियप्रसादयाहि क्रोशन्तं करुणार्तं नाथ हे ।

—B2.4 om. 32c–33d. Ñ1 om. 32cd —c) Ś1 D1-3 हा सीते परित्यक्ता Ś Cg हा सीत इति राघवो हा सीतेति सविरोणे । Ct हा सीते इत्काक्रोश आप Ś —After 32, Dg1 reads 33ef —After 32, D3 ins.:

1130* मया बाला समानीता रक्षसां भक्षणाय वै ।
क्षुद्रेण पापशीलेन स्वपौरुषमजानता ।
[For l. 1, cf 31ab]

33 V3 33 (cf v.l. 27). B2.4 om. 33a–d (cf v.l. 32) —b) Ś1 D1-3 पर्यधावद् (Ś1 °वत् [sic]) (for परिधावन्) Ñ2 D5.7 परिधावन् वने वने —cd) Dg1 T2 उद्धत (T2 °त)त, G2 विभ्र° (for उद्भ्रमते) Dt1 Dm1 D4 योगात्, D6.7 देशात् (for वेगात्) D1-3 क्वचिद्भ्रान्त्या चलाच्च (D1 °तेन) (for °) Dg1 T3 उद्भ्रमत, D1.3 उद्भ्राम्यत, D3 च भ्राम्यते (for विभ्रमते) Ś1 क्वचिद्भ्राम्यति वेगेन क्वचिच्च भ्राम्यति बलात्, Ñ2 क्वचिद्भ्रमते वेगात्क्वचिदुद्विग्नते पुन (sic) —Dg1 reads 33ef after 32 —e) Ś2 मत्त (for मत्त) —f) M3 सीता (for कान्ता) Ś1 D3 लालस (for तत्पर) —For 33ef Ñ2 B2.4 D5.7 subst.:

1131* स उन्मत्त इव भ्रान्तो ह्यन्वेषन परस्परम् ।
[B2.4 [S]न्वेषयन् (for ह्यन्वेषन)]

—After 33 Ś2 D1-3 ins.:

1132* क्वचित्स्खलन्क्वचिद्दीप्यन्क्वचिद्धावन्क्वचित्पतन् ।
उच्चैर्वैच्च विक्रोशन्सीत सीते च जानकि ।

[(l. 1) D1 स्खलन्, D2 वीक्ष (for वीक्षन्) —(l. 2) D1 reads second सीते in marg D1.3 [इ]ति (for second च)]

34 V3 om. 34 (cf v.l. 27) —ab) Ñ2 D5.7 च वनानि, Dm1 नदीन्शैला (sic) D3 नदी पर्वतान्, D6 T3 नदी° (for नदीः शैलान्) Ś1 पर्वतान् Dg1 D1.3 गिरीन् (for गिरि) D1 [अ]पि (for च) B2.4 वनानि भूधराश्चैव स हि प्रस्रवणानि च —cd) Ś1 D3 स, D1.3 तु (for च) Dm1 D6 भ्रमन् (for भ्रमति) Dg1 T2 G1 [उ]परि, Dm1 D2 विपरि (for [अ]परि) Ś1 D1-3 स्थित (D3 °तान्) (for संस्थित) Ñ2 D5.7 अन्वेषमाणो वेगेन परिभ्रमण संस्थित B2.4 वेगेन प्र (B2 र [sic]) भ्रमत तत्र राघव परि संस्थित —After 34, Ś1 Ñ2 B2.4 D1-3.5.7 read, while M3.4 repeat 32ab.

G 3 0 0
B 3 60 38
L 3 67 36

तथा स गत्वा विपुलं महद्वनं परीत्य सर्वं त्वथ मैथिलीं प्रति ।
अनिष्ठिताशः स चकार मार्गणे पुनः प्रियायाः परमं परिश्रमम् ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

५९

दृष्ट्वाश्रमपदं शून्यं रामो दशरथात्मजः ।
रहिता पर्णशाला च विध्वस्तान्यासनानि च ॥ १
अदृष्ट्वा तत्र वैदेहीं संनिरीक्ष्य च सर्वशः ।
उवाच रामः प्राक्रुश्य प्रगृह्य रुचिरौ भुजौ ॥ २
क्व नु लक्ष्मण वैदेही कं वा देशमितो गता ।
केनाहृता वा सौमित्रे भक्षिता केन वा प्रिया ॥ ३

35 V2 om 35 (cf v l 27) —a) Dt2 D6 T1 3 तद्रा B3 D7 [अ]नु, B4 D2 5 तु M2 inf lin pr m (for स) Dg3 रामो (for गत्वा) Ś1 D2 3 विद्दपन् (for विपुल) —b) Ś1 Ñ2 B3 4 D2 3 विचित्य D5 7 विविच्य (for परीत्य) V2 B4 D5 7 मैथिलीकृत D3 °ला गुहा (for मैथिलीं प्रति) —c) Ś1 D2 3 अनिश्चितशात् V3 B3 4 D5 7 अनु(Ñ2 °नि)श्चितस्तत्, Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 अविष्टि°, D1 अनिवि°, M3 अनुष्ठि° (for अनिष्ठिताश) D1 च (for स) Ñ2 B4 D5 7 Ch मार्गणंद्(D5 7 °ण) (for मार्गण) —d) G1 Ch परिभ्रम (for °श्रमम्) Ñ2 B2.4 D6 वन(D6 °न) यथा कामगयो निरतर, D7 यथा तथा काममयो निरतर

Colophon —Sarga name Ś1 रामविलाप Ñ2 B3 4 D2 3 5 राम(D1 श्रीराम)परिदेवन(D1 3 °न) D2 सीता प्रमाथ रामविलाप —After Sarga name Ñ2 ins अथ सर्ग पदचिह्न दृष्यते —Sagra no (figures words or both) Ś1 B3 4 D2 om V2 D5 7 67 Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 60 D1 64 D3 68 D4 63 D6 M3 61 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

59

V2 continues the previous Sarga D2 begins with ॐ T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1 Ñ2 B3 4 D5 7 ins

1133* पपाल चासहृदीनो वपधुश्चाप्यनायत ।
उपलभ्य निमित्तानि ह्यशुभानि मुहुर्मुहु ।
अपि स्वस्ति भवेत्तस्या वैदेह्या रघुनन्दन ।
एवमुक्त्वा ततो रामो लक्ष्मण दीनमानसम् ।
सुमहद्रक्षसा स्थानं जनस्थानं ददृश ह । [5]

[For this cf 3 58 1–3 —(L 1) D5 हो D3 वा (for the first च) B3 ह महादानो (for चासहृदीनो) B2.4 [अ]स्व (for [अ]पि) —(L 2) Ñ2 D2.7 ह्यशुमानि (with hiatus) (for ह्य°) —D5 om. L 5 —(L 5) D7 लक्षणो]

1 a) Ś1 V1 B1 3 4 D1 3 3 स तु दृष्ट्वा जनस्थान D5 सुमहद्रक्षसा स्थान —D7 reads 1ab twice —b) Ś1 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 शून्य (for रामो) —c) D3 सीतया (for रहिता) Dg1 Dt1 (also) D1 पर्णशालाया (for पर्णशाला च) —V1 illeg for 1d–2a —d) Ñ2 V2 B3 Dt1 D2.3 D1 2 6 3 8 G2.3 Ct प्रविद्धानि V2 B1 4 प्रवृद्धानि D4 G1 M3 विप्रविद्द् (for विध्वस्तानि) Ś1 D2 सीतयापरिवर्जिता

2 Ñ1 illeg for 2a (cf v l 1) —b) Ś1 V1 V1 B1 D1 7 M3 स निरीक्ष्य G2 त निराक्ष्य (for संनिरीक्ष्य) Dm1 D8 M सर्वत (for सर्वश) —After 2ab Ś1 V1 V1 B1 2 4 D1 2 6 7 ins

1134* अवधीलक्ष्मण दानो सुरत परमुप्यता ।

[Ś1 लक्ष्मणोनाम D2 लक्ष्मा रामो (for लक्ष्मण दानो)]

—Thereafter they read 3 (followed by 1136*] —c) Ś1 Ñ2 D1 3 विक्रुश्य, V B1 2.4 D3 प्रक्रुश्य D1 विकुश्य L(ed) विक्रम्य (for प्राक्रुश्य) —d) Ś1 V1 विमर्दी B4 विपुलौ (for रुचिरौ) D6 शुभौ (for भुजौ) Dg1 परिगृह्य शुभौ भुजौ T1 परिगृह्य भुजावुभौ —After 2 Ś1 ins

1135* एवमेव सामर्थ्यमस्मिन्क च वन भवत् ।

[L(ed) अस्मिन् वन न मे (for अस्मिन्क च वने)]

3 V2 illeg for 3 Ś1 V1 V1 B1 2.4 D1 3 5 7 read 3 (followed by 1136*) after 1134* Ñ1 reads 3ab in marg —a) Ś1 क्व V2 V2 B1 3 4 D2 4 D5.7 T1 क्व ता (for क्व नु) —b) D7 lacuna for कं वा Dm1 D8 M1 3 D1 2 G1 का (for कं) Dm1 D1 2.3 G1 दिशम् (for देशम्) D4 T2 इहागता G(ed) उपागता Ś1 कां दिशं वापयाता D2 कां दिश वापयाहिता के Cg क्व नु अत्र वन कुत्र गता वदत के वा देशान्तर गता छि —c) D4 G1 2 M1 च (for वा) Ś1 V1 V2 B1 2.4 D1–3.4.5 ह्(D1 हृ D2 हृ)ता वा वा (for केनाहृता वा) G1 केन वापहृता चासौ —d) Dm1 D8 G1 केन वा भक्षिता (by transp.) T1 हृता (for केन), Ś1

वृक्षेणानार्य यदि मां सीते हसितुमिच्छसि ।
अलं ते हसितेनाद्य मां भजस्व सुदुःखितम् ॥ ४
यैः सह क्रीडसे सीते विश्वस्तैर्मृगपोतकैः ।
एते हीनास्त्वया सौम्ये ध्यायन्त्यस्राविलेक्षणाः ॥ ५
मृतं शोकेन महता सीताहरणजेन माम् ।
परलोके महाराजो नूनं द्रक्ष्यति मे पिता ॥ ६
कथं प्रतिज्ञां संश्रुत्य मया त्वमभियोजितः ।
अपूरयित्वा तं कालं मत्सकाशमिहागतः ॥ ७
कामवृत्तमनार्यं मां मृषावादिनमेव च ।
धिक्त्वामिति परे लोके व्यक्तं वक्ष्यति मे पिता ॥ ८
विवशं शोकसंतप्तं दीनं भग्नमनोरथम् ।
मामिहोत्सृज्य करुणं कीर्तिर्नरमिवानृजुम् ॥ ९
क्व गच्छसि वरारोहे मामुत्सृज्य सुमध्यमे ।
त्वया विरहितश्चाहं मोक्ष्ये जीवितमात्मनः ॥ १० G 3 67 24 B 3 61 11 L 3 68 24

N V1 B1.2.4 D1-3.5.7 वा वपरिजनी (for केन वा प्रिया) —After 3, Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-3.5.7 ins

1136* यथा दृष्ट्वा जनस्थान रुदन्तमिव सर्वतः ।

[Ñ1 illeg up to रु Ñ1 B1.4 D3 सरवु (for सम) Ś1 D1.2 शून्य(D3 वन) दशरथात्मज (for the post half)]

4 a) Cg वृक्षेणाच्छ(ाद्य) Ś1 D2 चा मान, D3 यदि वा (for यदि मा) —b) V3 B4 सीते ज्ञातुमिच्छसि —c) Ś1 Ñ V B1.2 D1.2.5.7 G2 M1 [आ]थ (for [अ]थ), —d) D4 मा (for मां) Ś1 D2 मामिहाथाद्य(D2 °सि) दु खित, Ñ1 B2 मा(B1 मां) विहाय सुदु खित, Ñ2 V B3.4 D3.5.7 मामिहापाद्य(V3 °घ इव, B4 °पद्य (sic) D7 °पाद्य) दु खित, D1 मामिहागत्य दु खित —After 4, Ñ1 ins a passage but being mostly illeg it is ignored here.

5 a) G2 सार्धं (for सह) Ś1 Ñ2 V3 D1-3.5.7 यै सह क्रीडिता सीता(V3 °ते), Ñ1 V1 B1.2.4 T2 M2 यै सह क्रीडते सीता (T2 M2 °स), Dt1 D2.3 यै परिक्रीडसे सीते —b) G(ed) विश्वस्तैर्, —c) G2 त च (for एते) G2 विना (for हीनास्) Dm1 D3 G3 सीते (for सौम्ये) ※ Cv एते हीनास्त्वया सौम्य इति पाठ (as in text) ※ —d) Dm1 D3 T1.2 G2.3 M [आ]स्राविलेक्षणा G1 विप्लावलोचना —For 5cd, Ś1 Ñ1 D1-3 subst

1137* एते हि सह विना सौम्य मां ध्यायन्ति रुदन्ति(?) ।

[Ñ1 सता (for एते) Ñ1 illeg for तां विना सौम्य D1 सर्वे ध्यायन्ति (for सर्वे ध्यायन्ति)],

while Ñ2 V B1.2.4 D3.7 subst

1138* तां विना ते विशालाक्षीं रुदन्ते नेह लक्ष्मण ।

[B2 सा (for तां) V ब, B3 तु (for ते) B4 हि (for [इ]ह)]

—After 5, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

1139* सीतया रहितोऽहं वै न हि जीवामि लक्ष्मण ।

[D4 सीताया (for सीतया) G3 न (for हि), D4 जीवति (for जीवामि)]

6 ☞ Before 6, Ś1 Ñ2 V(V3 illeg after 3 60 27) B1.2.4 D1-3.5.7 read 3 60. 24-34; Ñ1 reads 3 60 24-27 and 34 before 3 59 6 (all including star passages and omissions) D1 om V3 illeg for 6ab —a) Ś1 D2.3 ध्रुव, Ñ2 V1 B1 D3.7 कृत, B2 हृत Dt1 D4.6 G2 वृत (for मृत) —b) Ñ1 दु, V1 B2.4 मे (for माम्) Ś1 D2.3 मृत सीताविनाकृत, Ñ2 D2.7 सीताया हरणेन मे —After 6ab, D1 ins 1140* and om 6c-9 —c) V3 महात्मा, D4 °बाहो, M2 °भागो (for °राजो) —d) Ñ1 व्यक्त (for नून) Ñ2 V1 B1.4 Dg1 D1.3.7 वक्ष्यति (for द्रक्ष्यति) Ñ1 मा (for मे) —After 6 D1 reads 9

7 D2 om 7 (cf v l 6) V3 illeg from संश्रुत्य in a up to 8b —b) Ś1 यथा मत्सन्निधौ तदा, Ñ2 V1 B1.2.4 D3.7 G(ed) वनवास(G[ed]°से)कृता मया, D1 तादृशीं मम सन्निधौ —c) Ñ2 B1 काम (for कालं) B3 तत्काल (for त का°) Ś1 अपारयित्वा वा कार्ये —d) Ñ2 मत्समीपम् Ñ2 D2 उपागत (for इहागत)

8 D2 om 8 (cf v l 6) V3 illeg for 8cd (cf v l 7) —a) Ś1 Ñ1 Dt1 D3.4 T1.2 as, Ñ2 V1 B1.2.4 D3 च, D7 मा (for मां) —b) Ñ2 V1 B1.2.4 D3.7 मृषावादसमाश्रित —d) D2 नून (for व्यक्त) B2 मा (for मे) Ś1 मत्सकाशमिहागत ※ Cv धिक्त्वामिति पुत्रलोकान्ते वक्ष्यतीत्यर्थ ※ —After 8, V3 erroneously repeats 7a-8d in which the portion from कृता in 7b (see var) up to 8d is illeg —After 8, D3 reads 1140*

9 D2 om 9 (cf v l 6) M1.3 om 9ab D1 reads 9 after 6 —a) D1 शोकसदीन (for शोकसंतप्त) —b) D1 मद्, G1 दान (for दानं) —D4 om 9c-12d —c) D3 त्वम् (for माम्) Ñ2 V B1.2.4 D3.7 समुत्सृज्य (for इहोत्सृज्य) Ñ1 V B1.2.4 D3 कृपण (for करुण) —d) Ś1 क्व यासि मम प्रिये, Ñ2 कीर्तिर्नरमिवानृता, B1(marg also) कीर्तिं न हि वदिष्यति, D1 कीर्तिमलमिवानृजु ※ Cm अनृजुं कपटचारिणं नरमिव ।, Cg अनृजु कपटाचारम् ।, Ct अनृजु कुटिल मामुत्सृज्य ※

10 D1 om 10 (cf v l 9) —a) Dg1 मा चोत्सृज्य, Dm1 Cm g मां चोत्सृज्य, D4 Ct मां चोत्सृज्य, M1 Cvp मामोत्सृज्य (for मामुत्सृज्य) M3 वरानने (for सुमध्यमे) G3 यदि प्राणमध्यमे ※ Ck मामिहोत्सृज्य यत गच्छसीत्यन्वय ※ —D4 om 10c-11b —d) Dt1 त्यक्ष्ये (for मोक्ष्ये)

G. 3.67.10
B. 3.61.11
L. 3.69.10

इतीव विलपन्रामः सीतादर्शनलालसः ।
न ददर्श सुदुःखार्तो राघवो जनकात्मजाम् ॥ ११
अनासादयमानं तं सीतां दशरथात्मजम् ।
पङ्कमासाद्य विपुलं सीदन्तमिव कुञ्जरम् ।
लक्ष्मणो राममत्यर्थमुवाच हितकाम्यया ॥ १२
मा विषादं महाबाहो कुरु यत्नं मया सह ।
इदं च हि वनं शूर बहुकन्दरशोभितम् ॥ १३
प्रियकाननसंचारा वनोन्मत्ता च मैथिली ।
सा वनं वा प्रविष्टा स्यान्नलिनीं वा सुपुष्पिताम् ॥ १४
सरितं वापि संप्राप्ता मीनवञ्जुलसेविताम् ।
वित्रासयितुकामा वा लीना स्यात्कानने क्वचित् ।
जिज्ञासमाना वैदेही त्वां मां च पुरुषर्षभ ॥ १५

—For 10, Ś1 Ñ V(V3 partly illeg.) B1.3.4 D1-2(D2 reads after 6[cd] owing to om.; D3 reads after 8 owing to transp.).4.7 subst.:

1140* क्व सा गता चारुदती शुभेक्षणा
　　　मनेश्वरी लक्ष्मण युक्तभाषिणी ।
　　विहाय मां शोकबलाभिपीडितं
　　　प्रभा यथा भास्करमस्तमूर्धनि ।

Colophon

[(l. 1) D2 lacuna for गता. Ñ1 शुचिस्मिता (for शुभेक्षणा). Ś1 D2 क्व सा स्थिता हरती मृगेक्षणा.—(l. 2) Ñ2 D3.7 मनस्विनी (for मनेश्वरी). B1.4 मुक्त-; D2 मंद- (for युक्त-). Ñ1 शुभस्वरा ल * * * * भाषिणी (illeg.).—(l. 3) Ś1 D2 कामबलाभिन(D2 °न)दितं; Ñ1 कामबलाभिपीडितं; V1 शोकबलाभि°; B3 शोकवशाभि°; B4 शोकबलाभि°; D1 कामबलादिन विता; D2 कामबलाभर्दितं.—(l. 4) Ś1 Ñ1 D1-2 सुपर्वनिशाकरवत्(Ñ1 °समागतं; D1.2 °सर्वतं) (for भास्करमस्तमूर्धनि).

—*Sarga name*: Ś1 Ñ V B1.4 D1-4.6.7 राम(D1 * *)विलापः; B2 रामप्रलापः.—*Sarga no.*: Ś1 Ñ1 B1.2 D2 om.; Ñ2 D4.7 68; V1 66; V2 70; B4 D2 69, D1 65.]

—Thereafter Ñ V(V2 illeg.) B1.3.4 D4.7 cont.:

1141* स तदा तु जनस्थानं सर्वतः प्रविलोकयन् ।

[Ñ1 V3 B1.3 तथा तु (Ñ1 *); B4 तथापि (for तदा तु). Ñ1 जनस्थाने. Ñ1 [s]प्यवलोकयन्; B4 प्रतिलोकयन् (for प्रवि°).]

11 D4 om. 11 (cf. v.l. 9). Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.6-7 om. 11[ab] (for D4, cf. v.l. 10).—[a]) Dm1 D1 G1 M1.3 इत्येवं (for इतीव). G2 विपुले (for विलपन्).—[c]) Ñ1 V B1.3.4 D4.7 नाससाद (for न ददर्श). Ś1 ततो दुःखी सुतार्तो वा; D2 ततो दुःखेन दुःखार्तो; D4.3 ततो दुःखी सुदुःखार्त(D2 °र्तो).—[d]) D2 राघवे.

12 D4 om. 12[abcd] (cf. v.l. 9).—[a]) Ś1 D1 अनासादयमानस्तु; Ñ1 °मानस्तं; Ñ2 V1 B1.4 D4.7 °मानस्तु; V1 °मानश्च; D3 M1 °मानं तु; D1 एवं सीदयमानं तं.—[b]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-4.6.7 M3 दशरथात्मजः. Dt1 D1 सीताशोकपरायणं.—[d]) Ñ1 V B1.3.4 D4.7 सीदन्निव महाद्विपः(B1.4 °गजः).—After 12[cd], Ñ1 V B1.3.4 D4.7 ins.:

1142* संधारयितुमात्मानं न शशाक नरोत्तमः ।
　　　सीताविरहितं दुःखे मग्नं लक्ष्मणोऽब्रवीत्.

तं निःश्वसन्तं ध्यायन्तं दीर्घं पाप्मपरायणम् ।
शोकेन महताविष्टं नवबद्धमिव द्विपम् ।

[(l. 1) Ñ1 * * * सितुम् (illeg.); B1 D4.7 दीर्घ(B1 °त)सितुम्.—(l. 2) B1 दुःखे (for दुःखे). B1 मग्न (for मग्नो).—(l. 3) V1 विनिश्वसंतं (for त नि°).—(l. 4) V3 illeg. from नवबद्धम् up to 12[f]. Ñ1 स्तम्भबद्धम् (for °बद्धम्).]

—[f]) Ś1 वाक्यम् (for रामम्). Ś1 D1-2 वत्वर्थम् (for अत्यर्थम्). Ñ1 नीत्यर्थं लक्ष्मणो रामम्.

13 [a]) Dm1 D2 M3 विषादं (for विषादं). Ś1 D1-2 कुरु विभो; Ñ1 वृथा वीर; Ñ2 V B1.3.4 D4.7 रामो वीर; D3 D6 महाबुद्धे (for महाबाहो).—Dg1 reads 13[c]-15[d] in marg.—[c]) Ñ1 महच्च (for इदं). Dt1 D2 विविक्तं(D2 °क्ते); M1 च काननं; M3 तु हि वनं; G(ed.) चैव वनं (for च हि वनं). Ñ1 सुन्दरि; V2 D1 सौम्य; Dt1 Dm1 D4.7 G1 वीर (for शूर). Ś1 B2 D1-2 विचेतुं हि वनं घोरं(B2 सौम्य); Ñ1 V1 D4.7 इदं महीतलं सौम्य; B4 इदं महावनं सौम्य.—V3 illeg. for [d].—[d]) D2 वृक्ष- (for बहु-). Ś1 B1 D1.2 -काननः; Ñ1 V1 B1.3 D4.7 -पादपः; D3 -देहेन (for -कन्दर-). Ś1 D1.2 -सेवितं (for -शोभितम्). Ñ1 बहुवधैव पादपः.

14 Dg1 reads 14 in marg. (cf. v.l. 13).—[a]) G1 -कांचन- (corrupt) (for -कानन-). B1.2 -संचारा (for -संचारा).—[b]) Ñ1 सापहासा च; B1 रामोन्मत्ता च; D2 वनान्मत्तेव; G1 वनोन्मत्तेन (corrupt) (for वनोन्मत्ता च). G2 राघव (for मैथिली). Ś1 D1-2 पुष्पाणि प्रविचिन्वती.—[c]) Ś1 Dm1 D1-2.4 G2 काननं (for सा वनं). D1 हि; D2 च (for वा). D1 सा (for स्यात्).—V2 illeg. for 14[d]-15.—[d]) D2 च (for वा). B4 [अ]पि भूषितां (for सुपुष्पिताम्).

15 Dg1 reads 15[ab] in marg. (cf. v.l. 13). V3 illeg. for 15 (cf. v.l. 14). D2 om. 15[ab].—[a]) G2 च (for वा). Ś1 Ñ B1 D1-2.3 [अ]नुप्राप्ता; B2 तु संप्राप्ता (for [अ]पि संप्राप्ता). Dg1 T सरितं चातुरकान्ता वा.—[b]) Ś1 D1.2 नीड- (for मीन-). V1 मंडूक; D3 -मंडूक-; T1.2 G1.2 M -वंजुक- (for -वञ्जुल-). Ś1 -शोभितां (for -सेविताम्). B1 मीनवर्गनिषेविताम्.—Ś1 om. 15[c].—[c]) G2 सा तु कामं विलीना स्यात्.—[d]) D2 सा (for स्यात्). Ś1 D1-2 गहने; Dt1 lacuna (for कानने).—T.2

तस्या ह्यन्वेषणे श्रीमन्क्षिप्रमेव यतावहे ।
वनं सर्वं विचिनुवो यत्र सा जनकात्मजा ।
मन्यसे यदि काकुत्स्थ मा स्म शोके मनः कृथाः ॥ १६
एवमुक्तस्तु सौहार्दाल्लक्ष्मणेन समाहितः ।
सह सौमित्रिणा रामो विचेतुमुपचक्रमे ॥ १७
तौ वनानि गिरींश्चैव सरितश्च सरांसि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ सीतां दशरथात्मजौ ॥ १८
तस्य शैलस्य सानूनि गुहाश्च शिखराणि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ नैव तामभिजग्मतुः ॥ १९
विचित्य सर्वतः शैलं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
नेह पश्यामि सौमित्रे वैदेहीं पर्वते शुभे ॥ २०
ततो दुःखाभिसंतप्तो लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
विचरन्दण्डकारण्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ २१ G. 3. 68. 15 B 3. 61. 23 L. 3. 69. 11

15^cd, Dm1 D4.8 G M subst, while B(ed) ins within brackets after 15^cd

1143* स्नातुकामावलीना स्याद्दासकामा वने क्वचित् ।

[D4 G1.2 M2 विलीना (for [अ]व°) G3 मा तु कान विलीना स्याद् (for the prior half) Dm1 D4.8 नामकामा (for दास°)] ※ Cv स्नातुकामेति पूर्वेण संबन्धः अवलीना निगूढचारेति यावत्। Cg सरित स्नातुकामा सती सा स्यात् दासकामा परिहासकामा। क्वचिद्वने निलीना स्याद्वा। पूर्वं हासार्थं गूहति स्म तथा अत्र विलापनार्थमिति विदा ※

M3 om 15^c-17^b —^a) Ñ2 D6 जिज्ञास्यमाना, B2 विज्ञास माना, L(ed) जिज्ञासमाना —^f) D4 च मा (by transp) Ś1 Ñ1 D1-8 त्वा च मा च नरर्षभ (Ñ1 नरोत्तम)

16 M3 om 16 (cf v l 15) V2 illeg. from 16 up to लक्ष्मणेन in 17^b —^ab) G3 च (for हि) D4 अन्वेषण Ś1 D2 तस्या अन्वेषणे (D4 °ण) राम, D1 त्व तस्यान्वेषणे राम, D3 तस्यास्त्वन्वेषणे राम (for °). D3.4 प्रियम् (for क्षिप्रम्) Dt1 D2 यतामहे. K(ed) यतावहे Ñ V1 B1.4 D5.7 G(ed) यत्नमन्वेषणे तस्याः कुरु वीर (G[ed] राम) मया सह —Ś1 D4.8 om, D2 reads in marg 16^cd —^c) G3 आवां (for वनं) D1 सर्वं वन (by transp) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 विचिन्वानो (B4 °नौ), G1 विचिन्वायो (sic) (for विचिनुवो) —Ñ V B1.4 D5.7 om 16^ef —^f) Ś1 D1-8 च, T2 [अ]'म (for स्म)

17 M3 om 17^ab (cf v l 15) V2 illeg up to लक्ष्मणेन in 17^b (cf v l 16) —^a) D1 एवमुक्त Ś1 स ह्युक्तस्तु, Ñ1 स सौहृदाद्धि, Ñ2 B1.4 D6 तु स वच, V1 B3 D7 तु वचन, D1.3 सुहृद्य तु, D2 स हृद्य तु (for तु सौहार्दाल्ल) —^b) B1 D1.2 समाहित —^d) G3 अथेतुम् (for वि°)

18 V2 illeg from रीश्चैव in ^a up to सर्वे in l 2 of 1141* —^ab) M1 ता (for तौ) B1 गिरिं, Dt1 गिरौ (for गिरींश्च) M1 damaged for श्चैव स D7 स॰॰॰ (for सरांसि च) —Ñ1 om 18^cd —^c) Ś1 विचिन्वन्तौ, Dg1 D5 T G1.3 M2.3 विचिन्वानौ, D1.3 विचिन्वाते (for विचिन्वन्तौ) —^d) Dt1 नैव तामभिजग्मतु —For 18^cd, Ñ2(l 1 only) V B1.4 D4.7 subst

1144* निरीक्षमाणौ तौ सीतादर्शनकाङ्क्षया ।
पर्वतं बहुकूटं च नानाधातुसमैश्चितम् ।
स कानननमं रामो व्यचिनोत्सहलक्ष्मण ।

[D1 om up to वन in l 3 V2 illeg up to सर्वे in l 2 —(l 1) B1 कानया (for काङ्क्षया) —(l 2) B1 तु (for च) —(l 3) D5 कानन (for कानन)]

19 ^a) V2 illeg after स up to 20^b —After 19^a, Ś1 ins

1145* विचेतुमुपचक्रमे ।
गह्वराणि च वृक्षाणां

—^b) Dt1 D5 शिलाश्च, D1 गुमाश्च, T2 गुहासु (for गुहाश्च) —^c) Ś1 D1.3 प्रयत्नन, Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 नद्रिनीश्च (for निखिलेन) Ś1 Ñ1 D4 T1.2 M3 विचिन्वानौ (for विचिन्वन्तौ) —^d) Ñ2 illeg for नैव ता Ś1 V3 B1 D2.5.7 अधिजग्मतु M3(marg sec m तामथाजग्मतु) damaged for तामभिजग्मतु

20 V2 illeg for 20^ab (cf v l 19) —^a) M3 reads विचित्य in marg sec m M3 damaged for सर्वं —^b) D2 राम हि लक्ष्मणोऽब्रवीत् —Dm1 D4.8 G3 M1.3 om. 20^c-23 D1 om (hapl) 20^c-21^b —^cd) Ś1 D2.3 हा, Ñ2 D5.7 हि, G2 [ए]व (for [इ]ह) B4 वैदेहीं सौमित्र (by transp) D5 सौमित्र वैदेहीं Ñ2 Dg1 Dt1 D6 T G1 Ck शुभा (for शुभे) M2 पवतु वै (for पर्वते शुभे) ※ Cg शैल सर्वत सर्वत्र शैले। ब्रह्मसर्गेऽस्मी इति द्वितीया। अस्ते इतिकरणम् ※

21 Dm1 D4.8 G3 M1.3 om 21, D1 om 21^ab (for all, cf v l 20) —^a) Ś1 D2.3 स ततोऽपि सतप्तो (Ś1 °प्त) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 स ततोऽपि (V °तो हि, B1.4 °तोऽभि)संतप्तो, G1 स तथार्तोऽभिसंतप्तो, G(ed) स तथैवाति संतप्तो —^b) B1.3 T2 G1 रामम् (for वाक्यम्) —^c) D1 चरन (for विचरन्) Ś1 B1.4 Dg1 D1-3 दण्डकारण्ये V2 illeg after दण्ड up to मैथिली in 22^b —^d) Ś1 दीनमानस, Ñ2 V1 D5.7 दीप्तमानस, B1.2.3 दीनमानस, D1.2 दीनचेतस (D1 °स [sic]) (for दीप्ततेजसम्)

G 3 68 16
B 3 61 24
L 3 69 12

प्राप्स्यसि त्वं महाप्राज्ञ मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
यथा विष्णुर्महाबाहुर्बलिं बद्ध्वा महीमिमाम् ॥ २२

एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघवः ।
उवाच दीनया वाचा दुःखाभिहतचेतनः ॥ २३

वनं सर्वं सुविचितं पद्मिन्यः फुल्लपङ्कजाः ।
गिरिश्चायं महाप्राज्ञ बहुकन्दरनिर्झरः ।
न हि पश्यामि वैदेहीं प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥ २४

एवं स विलपन्रामः सीताहरणकर्शितः ।
दीनः शोकसमाविष्टो मुहूर्तं विह्वलोऽभवत् ॥ २५

स विह्वलितसर्वाङ्गो गतबुद्धिर्विचेतनः ।
विषसादातुरो दीनो निःश्वस्याशीतमायतम् ॥ २६

बहुशः स तु निःश्वस्य रामो राजीवलोचनः ।
हा प्रियेति विचुक्रोश बहुशो बाष्पगद्गदः ॥ २७

तं सान्त्वयामास ततो लक्ष्मणः प्रियबान्धवः ।
बहुप्रकारं धर्मज्ञः प्रश्रितः प्रश्रिताञ्जलिः ॥ २८

---

22 Dm1 D4 5 G2 M1 3 om 22 (cf v l 20) V3 illeg up to मैथिली in ᵇ (cf v l 21) —ᵃ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3 6 T1 प्राप्स्यसे, Cr g k as in text (for °सि) M2 महात्मन, G(ed) महाबाहो (for °प्राज्ञ) —ᵇ) B1 Dg1 T2 वैदेहीं, D1 G2 मैथिली (for मैथिलीं) —ᶜ) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1-3 5 7 T2 G1 महाबाहो, G(ed) महावीर्यो (for °हुर्) —ᵈ) B4 विजित्य (for बद्ध्वा)

23 Dm1 D4 5 G2 M1 3 om 23 (cf v l 20) —ᵃ) G1 उक्त्वा (for उक्तस्) V1 illeg from वीरेण up to निर्झर in 24ᵈ D5 7 धीरेण, T1 2 G3 सौहार्दात् G1 रामोथ (for वीरेण) —ᵇ) G1 महायशा, M2 [ए]व राघव (for स राघव) V1 राघवो लक्ष्मणेन च —ᶜ) G(ed) अब्रवीद् (for उवाच) —ᵈ) G3 दुःखोपहतचेतन, M2 दुःखार्ता हतचेतन

24 V3 illeg up to निर्झर in ᵈ (cf v l 23) —ᵃ) D3 वने (for वन) Ñ2 B1 3 4 D5 7 प्रविचित, Dm1 D4 तु विचित, G1 विचिनुत (for सुविचित) Dg1 Dt1 D3 6 सुविचित सर्वं (by transp) T1 विचिनुत सर्वं (for सर्वं सुविचित) —ᵇ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च सपङ्कजा (for फुल्ल°) D1 पद्मिन्युत्पलपङ्कजा —ᶜ) Ñ1 तथा * * * * * * (illeg) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 गिरयश्च महाबाहो (G1 °प्राज्ञ, G(ed) °वीरो) —ᵈ) Ñ2 B1 2 4 D1 G1 निर्झरा (for निर्झर) V1 गिरिनिर्झरकन्दरा —ᵉ) Ś1 D3 Ch [ह ह], Ñ1 V2 B1 3 4 च, Ñ2 D4 7 तु, D1 [म]ह (for हि) ※ Cb महीत्यधिक वाक्यम् ।, Ch वन सर्वमित्यादि । अत्र नह पश्यामीत्यादि सार्धश्लोकत्रय प्राचीनपाठे यान्क तत्तु केश्चित् पुनरुक्तदृष्ट्या ।※—After 24 Ś1 D1 3 ins, N1 D5 ins after 24ᶜᵈ

1146* पर्वता विचिताश्चापि काननानि वनानि च ।

[D1 सरसो (for वनानि) Ś1 D3 विचिता वापि N1 सरसो विचित चैव (for the prior half)]

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 24

1147* विचिताश्च गिरिप्रस्थाः कन्दराश्च विविधा महत् ।

[B3 4 5 गिरि सर्वे (for गिरिप्रस्थाः)]

25 ᵃ) T2 सविलपन् (for स वि°) Ś1 N2 V B1 2 4 D1-3 6 7 दीन, Ñ1 पुत्र (for राम°) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D5 7 8 -कर्षित, B4 दुःखित (for -कर्शित) —ᶜ) Ś1 D1-3 राम (for दीन) Ñ1 राम शोकसमाकुलो, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राघव शोकसतप्तो

26 D4 G3 M om 26 Dm1 D4 transp 26 and 27 —ᵃ) D5 विह्वलित (sic) (for विह्वलित) T1 2 G3 सहसो ह्यवसन्नाङ्गो —ᵇ) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 गतसत्त्वो (for गतबुद्धिर्) V3 illeg after गत up to रामो in 27ᵇ ※ Cm सतप्तो ह्यवसन्नाङ्ग इत्येव पाठ ।, Cg अवसन्न इत्यादि ※—B3 reads 26ᶜ–27ᵇ in marg Dg1 reads 26ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ñ2 निश्वसन्, V3 सनिश्वास, B1 4 5 निश्वास, D1-3 G1 3 निपसाद, D5 7 निःश्वसन्न (for विषसाद) Ñ1 दिनो (for [आ]तुरो) —ᵈ) Dt1 Dm1 D5 6 T G1 निश्वस्य (for निःश्वस्य) G1 भृशम् (for [अ]शीतम्), Dg1 Dm1 D3 6 आर्तम् (for आयतम्) Ś1 निःश्वस्य सीतया कृते, Ñ1 निःश्वस्य * * लोचन (illeg) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोकसतप्तमानस, D1 निश्वस्यार्तोथ राघव, G1 निश्वसश्च मुहुर्मुहु

27 V3 illeg up to रामो in ᵇ (cf v l 26) N1 om B3 reads in marg 27ᵃᵇ (for B3, cf v l 26) Dm1 D4 transp 26 and 27 —ᵃ) L(ed) बहुल (for बहुश) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 S निश्वस्य (for निः°) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 बहुधा तु (D7 च) विनिश्वस्य, B1 हा प्रियेति विनिश्वस्य —Ś1 D1 om 27ᶜ–28ᵈ —ᶜ) M3 damaged for हा प्रिये Ñ1 [अ]पतद्रामो, D1 च विक्रोशन्, G3 विचुक्रोशन् (for विचुक्रोश) N2 V B1 3 4 D5 7 हा प्रिय क्व महासि (Ñ2 B1 D5 7 °हासि) —ᵈ) N2 V B3 4 D5 7 रुरो (B1 4 रुरु)रोदाद् (for बहुशो), V1 बाष्पविक्लव । N2 बाष्पलोचन , D1 G1 3 M3 बाष्पगद्गद (for °गद्गद) B1 बहुशो वाक्यपर्याकुलो ※ Ct हा प्रिये इत्यादि इकारलोप आर्ष ※

28 Ś1 D3 om 28ᵃᵇ (cf v l 27) N1 om from 28 up to 3 60 1ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 D1 3 G3 बहु (for ततो) T1 2 तत सान्त्वयामास (by transp.), L(ed.) एवं सान्त्वयामास —N1 illeg for 28ᵇᶜᵈ —ᵇ) Ś1 D1 3 L*

अनादृत्य तु तद्वाक्यं लक्ष्मणोष्ठपुटच्युतम् । अपश्यंस्तां प्रियां सीतां प्राक्रोशत्स पुनः पुनः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

६०

स दीनो दीनया वाचा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ।
शीघ्रं लक्ष्मण जानीहि गत्वा गोदावरीं नदीम् ।
अपि गोदावरीं सीता पद्मान्यानयितुं गता ॥ १

G 3. 68 29
B 3 64 21
L 3 69 25

दर्शन, Dt1 °वाक्य, G2 °मामक (for °वान्धव) —°) Dg1 शोकात, Dt1 D6 T1 2 शोकार्तं, J3 शोकार्तं, G1 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —d) Dt1 om T G1 Cg k प्रश्रित D6 प्रश्रितानलिः M2 प्रकृतांजलि, Cr प्रस्तुतान्जलि Ś1 प्रस्तुताञ्ज कृताञ्जलि, Ñ1 प्रसृत सहृताञ्जलि, Ñ3 D5 7 प्रश्रित प्रयताञ्जलि, B1 D1-3 प्रश्रि(D1 3 °सृ)त प्रयताञ्जलि, B3 कृद्धत प्रश्रिता ञ्जलि, B4 प्रसृत प्रणताञ्जलि, Dg1 प्रसृत प्रसृताञ्जलि —After 28, G2 ins

1148* अयाचत महाप्राज्ञ शुष्यमाण पुनः पुनः ।

29 V3 om 29 (cf v l 28).—a) B4 D3 च (for तु) —b) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 लक्ष्मणस्य मुखाच्यु(Ñ2 V2 B1 °खच्यु)त, Dm1 D6 T1 3 G1 2 M लक्ष्मणोष्ठपुटाच्युत, D2 लक्ष्मणस्य मुखच्युत —After 29ab, Ś1 D1-4 ins

1149* कार्पण्यशोकेऽप्यहृत ऊर्ध्वबाहु सुविह्वल ।

[D3 (S)हृत ववल्गु D1 3 स विह्वल D2 सुविह्वल]

while Ñ2 V2 B3 5 D5 7 ins

1150* आसीच्छोकसमाविष्टो विह्वलो रघुनन्दन ।
विललाप सुदु खार्तो बहु तत्तु विचिन्तयन् ।

[(1 2) V2 च B3 स (for सु) V2 तदह, B4 तस्य (for तत्तु)]

—V2 B1 D5 7 read 29cd before 3 60 1 —c) Ñ1 वै, Ñ3 D5 7 तु, V2 B1 3 4 स (for ता) D6 अपश्यंस्त Ś1 तन्वीं, Ñ3 V2 B1 3 4 D5 7 भार्यां, D1-3 G1 पत्नीं (for सीतां) —d) Ñ1 चुक्रोश(for प्रा°) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 D1-4 5 7 विलप(Ñ2 °नप)न्निदमब्रवीत्

Colophon Ś1 V1 B1 D3 4 om —Sarga name Ñ V2 B3 D5 4 7 धनन्निश्चय, B2 रामपरिदेवन, D1 पर्वतनिश्चय —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 B3 om, Ñ3 D5 7 69 V2 71, B4 D3 70 Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G M1 2 61, D1 66 D2 M3 62 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः.

60

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D6 4 6 S Cv r,m g k t ins two additional Sargas given in App I (No 13) Ś1 V1 B1 D2 4 continue the previous Sarga D6 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 V1 om 1ab (cf v l 3 59 28) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1-3 5 7 om 1ab —a) Dt1 दीन (for दीनो) M3 reads in marg sec m स दीनो दीनया —For 1ab G1 M3 subst

1151* स दीनो दीनया वाचा समुत्कण्ठो भृशम् ।
अभिरामभिद रामो विललापाकुलेन्द्रिय ।

[(1 2) M3 (after corr inf lin sec m) विगुरु (for समुत्क-) M3 (before corr pr m) लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —M3 reads from 1 2 up to 1153* inf lin sec m]

whereas M1 subst for 1ab

1152* स दीनो दीनया वाचा राम संतापमोहित ।
सौमित्रिमब्रवीद्वीर भूयो तु रसमन्वितम् ।

—After 1151*, G1 M3(inf lin sec m) cont Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 (V2 B1 D5 7 preceded by 3 59 29cd) ins before 1cd

1153* त्रैलोक्याधिपते देव शक्र स्व निशेश मे ।
पुरन्दर चिरायेह प्रिया भार्या क्वाचि माम् ।
यस्मिन्काले पुरा भार्यां लब्ध्वा भृशोऽभिनन्दति ।
तस्मिन्नभ्यागते काले प्रिया भाया न्हाति मायि ।
निर्यूथ इव मातङ्ग पुर वृत्तोऽत्र यथा । (5)
न मास्य समायासो द्वन्द्व इवाहन ।
मन्यादिव परिश्रेष्ठ परिशङ्क्येव चाङ्गम् ।
नाशयिष्येव सर्वस्त्वमनुशोचामि जानकीम् ।

[(1 1) Ś1 D1-3 शक्र, B1 वीर (for देव) G(ed) शक्र इह (for शक्रेद ल) Ś1 D1-3 विक(D1 °नि)द्यामि आचष्टे, Ñ1

G 3 68 30
B 3 64 21
L 3 69 26

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः पुनरेव हि ।
नदीं गोदावरीं रम्यां जगाम लघुविक्रमः ॥ २
तां लक्ष्मणस्तीर्थवतीं विचित्वा राममब्रवीत् ।
नैनां पश्यामि तीर्थेषु क्रोशतो न शृणोति मे ॥ ३
कं नु सा देशमापन्ना वैदेही क्लेशनाशिनी ।
न हि तं वेद्मि वै राम यत्र सा तनुमध्यमा ॥ ४
लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा दीनः संतापमोहितः ।
रामः समभिचक्राम स्वयं गोदावरीं नदीम् ॥ ५
स तामुपस्थितो रामः क्व सीतेत्येवमब्रवीत् ॥ ६
भूतानि राक्षसेन्द्रेण वधार्हेण हृतामपि ।
न तां शशंसू रामाय तथा गोदावरी नदी ॥ ७

वनानि रसा शर्वाणे (for the post half) G1 M2 भिन्नेका भिर्वनि देव दत्त(M2 °क्ष) रसा बेद्याम्यव —V3 illeg for l 2 3 —(l 2) N1 विहारेहृ G1 M2 विहाराही(M3 °हृ) (for विरा शेव) Ś1 D1-3 विहारकाले दयिता(D3 यदि मा) (for the prior half) Ñ2 V1 D5 7 सान्वी भार्या B1 भार्या चाह, B4 भार्या हान्वी (for प्रिया भार्या) M2 मा (for माम्) —D2 G2 L(ed) om (hapl) l 3 4 —(l 3) B3 तस्मिन् Ś1 D1 मुग वामी N1 प्रिया बागी B3 प्रिया भार्या D8 M2 प्रिय बामी (for मुता भार्या) D1 3 [ऽ]पि (for ऽमि) —(l 4) Ś1 D1 3 M3 मुनेदये V1 अथागते (for अभ्यागते) Ñ1 तस्मिन् कालेच संप्राप्त (for the prior half) B1 प्रिय (for प्रिया) B3 M2 मा —(l 5) G1 M1 निर्वीर्य (for निर्यूथ) Ś1 D1 3 गजयूथ निवारण N1 नभीरस्येव मानग (for the prior half) G1 M2 एनिमुत्त(M2 °वृत) दवो सव (for the post half) —Ñ1 mostly illeg for l 6 —(l 6) V2 illeg after न up to सत्त्वमनु in l 8 V2 [व]र V2 [ए]स D5 7 [व]व (for [अ]व) V1 स्वाश्र (for स्वाश्व) Ś1 D1 3 G1 M2 प्रति (G1 °वि) भाल्यमेवाभो(Ś1 G1 M2 °भावात्मो D2 °शरदो) हनवीर(D2 °वीय D3 °धोव G1 M3 गतश्रम) हराहे (Ś1 °वे D3 °ति) —(l 7) V2 [ए]व (for second [इ]व) Ś1 N1 D1-3 L(ed) पविश य यथा स्वगमभिजाते(N1 °मनुत्व* D1 3 °भनिहाव D3 °मरवित्व L(ed) °मभिजाते) यथागुल(Ś1 °वे) G1 M2 र(M3 ग)न नैव च विनानि तां विना एषणवर्ता —(l 8) Ś1 D2 3 अपि V1 नतु (for नतु) Ś1 D1 3 G1 M3 भाजन्ती Ñ1 मैथिली (for जानकीम्)]

—ᵈ) Ś1 D1-3 (here and below) मन्दाकिनीं (for गोदावरीं) —V3 illeg for 2ᵃᵇ (except अपि गोदा) —ᶠ) N V1 B1 3 4 D5 7 [उ]दरितु (for [आ]नयितु) T1 सदा (for यता) Ś1 D1-3 पतान्मुदलुपनग(D1 3 °[प्र])ता

2 ᵃ) M1 सौमित्रि Dg1 T2 G3 ह (for हि) Ś1 Ñ1 D1 3 तत्रयान्वित N2 V1 B1 3 4 D5 7 त्वरतो नूदा, V3 illeg T1 2 पश्चात्य (for पुनरेव हि) —ᶜ) V1 पुण्यां (for रम्यां) —ᵈ) V1 रघुनंदन, D5 7 [स]ा नुरुविक्रम (for लघुविक्रम)

3 ᵃ) Ś1 D1-3 स (for तां) V2 ताधयतो —ᵇ) Ś1 D1 विदित्वा V1 विचिन्य D2 3 विचित्य (for विचित्वा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विचि(D5 7 °त्य)त्वो(B3 विचित्यैो)वाच राघवं —M1 om (hapl) 3ᶜ-6 —ᶜ) Ñ1 V B1 3 4 Dm1 D5 7 न च 3 Dg1 (before corr) D1 मैनां (for नैनां) D3 नैवास्ति सीतां तीर्थेषु —ᵈ) G1 om न M1 शृणोमि V3 illeg from न मे up to लन्व in 6ᵇ

4 Dg1 M2 om 4 V3 illeg for 4 (for M2 and V3 cf v l 3) —ᵃ) Ś1 D1-4 T G M1 किं नु V1 B4 Dm1 क नु D8 कि नु (for कं नु) T2 निलयम् (for देशम्) B1 किं नु सा देशसपन्ना —ᵇ) Ś1 D1 3 कुशभागिनी V1 T2 G3 क्लशनाशि(T2 °नाश)नी, N2 V1 B1 3 4 D5 7 जनकात्मजा —D1 T3 M1 om, M3 reads inf lin see in 4ᶜᵈ —ᶜ) G1 तां वेद्, G2 तां वेद्मि, G3 M3 त वेद् (for तं वद्मि) Ś1 N1 D1 3 न हि तां(Ñ1 D3 च) वेदये राम, V2 V3 B3 4 D5 T1 2 न ह्यह वेद्मि(T1 3 यद्) त दृश्य ‖‖ Cg वेद् जानामि ‖‖ —ᵈ) T1 3 G3 यत्र सा जनकात्मजा

5 M3 om 5 V3 illeg for 5 (for both cf v l 3) G(ed) om 5 9 Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 om. 5ᵃᵇ —Ś1 D1 3 read 5ᶜ-6 after 8ᵃᵇ —ᶜ) D1 3 रामे (for राम) Dm1 समभिचक्रम्य —ᵈ) G3 transp स्वयं and नदीम् Ś1 D1 3 स्वयं मन्दाकिनी नदी(Ś1 °नी नदी) —For 5ᶜᵈ N V1 B1 3 4 D5 7 subst and read after 8ᵃᵇ

1154* राम समभ्यगच्छ सा तदा गोदावरीं नदीं।

[N1 समभिचक्राम स्वयं (for समभ्यगच्छ तदा तदा)]

6 M2 G(ed) om 6 (cf v l 3 and 5 resp) V3 illeg up to सन्त in ᵇ (cf v l 3) For sequence in Ś1 D1-3 cf v l 5 N V1 B1 3 4 D5 7 read 6 (preceded by 1154*) after 8ᵃᵇ —ᵃ) N V1 B1 3 4 D1-3 5 7 उपस्थिता V1 दृष्टा (for राम) Dm1 D1 G1 M तत्र स्थितो राम —ᵇ) N2 V B1 3 4 D5 7 क्व सीतेत्य(V1 B1 °त्यनु, V3 illeg up to लव)ब्रवीत्

7 G(ed) om 7 (cf v l 5) V3 om 7-8ᵇ —ᵇ) D1 इति T2 इत (for अपि) M2 om from अपि up to न तां in 7ᶜ G3 हतामपि च जानकीं —ᵈ) T तदा (for तथा) —For 7 Ś1 N V1 B1 3 4 D1 3 5 7 subst.

1155* रावणस्य तु भूतानि भयादागम्य पश्चिमम्।
सा ता रामाय सस्रति शङ्कागोदावरी नदाम्।

[(l 1) B3 (marg after corr as above) रावण, B1 रामस्य (for रावणस्य) N1 [भ]ाव D8 [इ]द (for [ए]व) B1 दृतानि (for भू°) B4 त्वरया (for भयात्) Ś1 अड्, D1-3 [आ] दृश (for [आ]गम्य) B3 देवेश (for ...) Ñ1 वेषाराः***ता (illeg) (for the post. half)

ततः प्रचोदिता भूतैः शंसास्मै तां प्रियामिति ।
न च साभ्यवदत्सीता पृष्टा रामेण शोचता ॥ ८
रावणस्य च तद्रूपं कर्माणि च दुरात्मनः ।
ध्यात्वा भयात्तु वैदेहीं सा नदी न शशंस ताम् ॥ ९
निराशस्तु तया नद्या सीताया दर्शने कृतः ।
उवाच रामः सौमित्रिं सीतादर्शनकर्शितः ॥ १०
किं नु लक्ष्मण वक्ष्यामि समेत्य जनकं वचः ।
मातरं चैव वैदेह्या विना तामहमप्रियम् ॥ ११
या मे राज्यविहीनस्य वने वन्येन जीवतः ।
सर्वं व्यपनयच्छोकं वैदेही क्व नु सा गता ॥ १२
ज्ञातिपक्षविहीनस्य राजपुत्रीमपश्यतः ।
मन्ये दीर्घा भविष्यन्ति रात्रयो मम जाग्रतः ॥ १३
गोदावरीं जनस्थानमिमं प्रस्रवणं गिरिम् ।
सर्वाण्यनुचरिष्यामि यदि सीता हि दृश्यते ॥ १४ G 3 68 37 B 3 64 15 L 3 69 37

—(l 2) N1 जयं (illeg) (for प्राहु) Ś1 D1.3 वरा महर्षिर्नी दुरुन् (for the post half)]

8 G(ed) om 8 (cf v l 5) V2 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) V1 प्रस्थापिता D1 प्रणोदिता (for प्रचोदिता) B1.4 दूतैः (for भूतैः) —^{b}) Ś1 N2 V1 B1 D1.3.7 शसास्मै स्व N1 Dt1 D4 शशसास्मै B2.4 शम चास्मै, D2 G1.3 M2 स्व शसास्मै, Cg K(ed) शसास्मचा (for शंसास्मै ता) Ñ1 प्रियाप्रिये —After 8^{ab} Ś1 D1.3 read 5^{c}–6 while Ñ V1 B1.2.4 D5.7 read 6 (preceded by 1154*) —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 सा नैव, T1.3 न तु सा (for न च सा) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 M2 समवदन्, T2 Cm [अ]भ्य वदत् (for [अ]भ्यवदत्) Ś1 N1 D1.3 न तामभ्यवदत्सीता —^{d}) B1 स्पृष्टा, Dg1 T2 दृष्टा, G2 पृष्टा M2 हृष्टा (for पृष्टा) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.3.6.7 शोभना (for शोचता)

9 G(ed) om 9 (cf v l 5) V2 illeg for 9 —^{a}) Ñ V1 B1.2.4 D1.3.5.7 हि D4 तु M3 *inf lin sec m* (for च) Ñ B2.4 Dm1 D1.5.7.3 G1.3 यद्रूप —^{b}) Dt1 D4 कर्माणि (for णि) N2 V1 D5.7 महात्मन (for दुरा°) —^{c}) M1 भयार्ता (for °त्तु) Ś1 N V1 B1.2.4 D1.3.5.7 भयात्समीक्ष्य (Ś1 D1.3 °त्समुत्थ, D3 °त्सवीक्ष्य) वैदेहीं —^{d}) Ś1 चानदीं (for सा नदी) Ś1 N1 Dt1 Dm1 D1.3.4.6 तु D4 ता (sic) (for ताम्) N2 V1 B1.2.4 D5.7 न रामाय (B1.4 रामाय न [by transp]) शशंस सा

10 ^{a}) N2 निराशस् (sic) V2 निरासस् (sic) B2 (*sup lin* after corr as in text) निराशस्तु Ñ1 स (for तु) B1 [अ]नया नद्या D2 यदा नद्या D4 तदा नद्या G(ed) [अ]पि भूयो वै (for तया नद्या) —^{b}) Ś1 कृत (sic) (for कृतः) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 -कर्षित (for -कर्शित) Ś1 N2 V2 B1.2.4 D1.3.5 दुःखितो दुःखितं वचः, N1 दुःखितस्तु पुनर्वच, V1 D7 दुःखितं दुःखितो वच —After 10 Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S ins

1156* क्व या गोदावरी सौम्य किंचिच्च प्रतभाषत ।

[D4 सौम्या (for सौम्य)]

11 B2 om (hapl) 11^{ab} —^{ab}) V Dt1 Dm1 D2.6 M2 तु (for नु) V2 illeg from लक्ष्मण up to विना in 1157* N1 illeg for वक्ष्यामि स D1.3 स्वजन (for जनक) —^{c}) N1 वैदेहीं (for वैदेह्या) N1 D5.7 स्वजन चापि वैदेह्या —^{d}) D2 विनीताम् (for विना ताम्) Ś1 N1 D1.3.6.7 विना ता मद्विधां प्रियां —For 11^{cd} V B1.2.4 subst while Ñ2 D5.7 ins after 11

1157* मातरं चापि कौसल्यां विना सीतामितो गत ।

[V2 illeg up to विना B1.4 वा (for च)]

—Then V cont

1158* किमद्य कथयिष्यामि हृत्वा सातमि लक्ष्मण ।

whereas B2 cont in marg after 1157*

1159* किं वक्ष्यामि सौमित्र साम्प्रान्वनुजनानि च ।

12 ^{a}) B4 यासौ (for या मे) Ś1 N2 V B1 D1.3.5.7 G2 राज्याद् (for राज्य) V2 illeg from हीनस्य up to रात्रयो in 13^{d} N1 विनाशपि Dm1 विनीतस्य (for विहीनस्य) B2 या मे न राज्याद्धीनस्य —^{b}) D1 वत (for वने) G1 वन्यैः D6 G2 जीवित (for जीवतः) —Dg1 reads 12^{cd} in marg —^{c}) V D3 T2.3 M3 व्यपनयच्, B1 D6 व्यपानयेच् B2 Dt1 D4 G व्यपानयच —^{d}) M3 गता नु सा (by transp)

13 V2 illeg up to रात्रयो in ^{d} (cf v l 12) Dg1 transp 13^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Ś1 D2 राज्ञो राज्य N B1.2.4 D1.3 ज्ञातिस्य Dt1 D4 M2 ज्ञातिवश, D1.3 राज सिंह D3 ज्ञातिवर्ग (for ज्ञातिपक्ष) V1 विहीनाना —^{b}) Dt1 D4 वैदेहीमप्यपश्यत

14 ^{a}) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.6.8 S Cr m K t गदा किनीं (D1.3 G2 °नी) Ñ1 V D5 गोदावरी (for गोदावरीं) —V2 mostly illeg for 14^{b} —^{b}) Ś1 B1 D1.3 G इद (for इमं) B2 Dg1 Dm1 D2.6 प्रस्रवण —V om 14^{cd} —^{c}) T1 [अ]नुचरिष्यामो (for °ष्यामि) Ś1 D1.3 सर्वाननु (L[ed] °नव)गमिष्यामि N1 D2 सर्वान्विचरयिष्यामि Dm1 D6 (before corr) G1 M1 सहस्रो वि(M1 °नु)चरिष्यामि —^{d}) Ś1 N1 D1.3 सीता न, D4 वैदेहि G2 सीताद्य (for सीता हि) Dt1 D4 लभ्यत (for दृश्यते) Ñ2 B1.2.4 D5.7 यावत्सीता न दृश्यते —After 14 Ś1 N V (after 14^{b} owing to omission) B1.2.4 D1.3.5.7 ins

G 3 68 40 एवं संभाषमाणौ तावन्योन्यं भ्रातरावुभौ ।
B 3 64 24 वसुंधरायां पतितं पुष्पमार्गमपश्यताम् ॥ १५
I 3 69 41 तां पुष्पवृष्टिं पतितां दृष्ट्वा रामो महीतले ।
उवाच लक्ष्मणं वीरो दुःखितो दुःखितं वचः ॥ १६
अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण ।
अपिनद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ १७
एवमुक्त्वा महाबाहुर्लक्ष्मणं पुरुषर्षभम् ।
क्रुद्धोऽब्रवीद्गिरिं तत्र सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १८
तां हेमवर्णां हेमाभां सीतां दर्शय पर्वत ।
यावत्सानूनि सर्वाणि न ते विध्वंसयाम्यहम् ॥ १९

1160* तथा तु विलपन्तं तं रामं शोकपरायणम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ।
नेह सीता जनस्थाने नापि गोदावरीं प्रति ।
अलमाहृत्य संतापं स्थिरो भव नरोत्तम ।
त्वमेव तां महाप्राज्ञ नष्टामधिगमिष्यसि । [5]
मया सह महाबाहो मा त्वां शोकः समाविशेत् ।

[V3 illeg from तथा in l 1 up to लक्ष्मण in l 2 —(l 1) B3 यथा (for तथा) Ś1 D1-3 विलपमानं, Ñ1 तु भाषमाण (for तु विलपन्त) D1-3 तु D5 om (hapl) (for तं) —(l 2) D3 महाप्राज्ञ (for °प्राज्ञो) —G(ed) om l 3 —(l 3) B2 नेत्र (for नापि) Ś1 V B1 3 4 D1-3 महानदी (for गोदावरी) Ś1 D2 3 गता —V2 illeg for l 4-5 —(l 4) Ś1 D1-3 मा कुरु Ñ2 मा कुरु (for आहृत्य) D7 स्थितो (for स्थिरो) Ś1 D1-3 क्रियतां धैर्यमास्थाय (for the post half) Ñ1 अरहमुक्त राम नापि प्रस्रवणो गिरि —B1 om l 5-6 —(l 5) N1 मया विना महाप्राज्ञ, G(ed) विचित्य तां मया सार्धं (for the prior half) V1 मन्दम् (hypm) D1 इहाम् (for नष्टाम्) —G(ed) om l 6 —(l 6) B2 महाराज (for मया सह) V3 स (for मा) Ś1 D1 3 मा च(D1 2 3) शोकवशं कृथा (for the post half) V1 [illegible] (illeg) शोकसमाश्रय]

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 S G3 r m g k t ins a passage relegated to App I (No 14)

15 ab) D4 सभाषमाणौ M3 सम्भाषमाणौ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तु (for ताव) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रावुभौ रामलक्ष्मणौ —V3 illeg after वसुधरा in 15c up to second दुःखि in 16d —c) D3 वसुंधरायां (for वसुध°) Ś1 N2 B1 3 D5 7 पतता, V1 पतती, D2 पितत, D6 C1 पतित —d) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 7 पुष्पमार्गम्(B4 °स्थम्)

16 V3 illeg up to second दुःखि in d (cf v l 15) —a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5-7 तां पुष्पमार्गी(B1 °मार्गो) वैदेह्या, N1 तानि पुष्पाणि वैदेह्या, Dg1 Dt1 D6 T2 G3 M3 पुष्पवृष्टिं नि(G2 M3 प)पतितां —c) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 5 7 G3 दाशो, Dm1 D3 दाशो, D5 दान (for वीरो) —d) D2 दुःखतः (for दुःखितो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुःखार्तो दुःखि(V1 B2 D1 °तो, V3 illeg up to दुःखि) भृशं G3 रामो दुःखसमन्वित

17 a) Ñ2 D1 प्रति(D4 अपि)जानामि, B4 अभिजानामि, D4 अभिज्ञायामि —b) Ś1 D1-3 [पु]वैतानि, Ñ1 [पु]मानीहि Ñ2 V2 D5 7 [पु]वमानि, V1 [पु]-ज्ञानि, B1 चेमानि, B1 [इ]मान्यानि (sic), B2 [पु]वामूनि (for [इ]मानीह) —For 17cd-18ab, Ś1 D1 3 subst 1162* —cd) V3 illeg from द्धानि up to दत्तानि D4 5 अपि बद्धानि, T1 2 G1 पिनद्धानि हि, M3 अपन°, M2 पिनद्धानीह(after corr inf lin sec m विहृतानीह) K(ed) पिनद्धानीह (for अपिनद्धानि) Ñ1 D3 पुराद्ध यानि कानने, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पूर्वं चैतानि कानने (for d) 𑁋 Cg वैदेह्या कण्ठाङ्ग पिनद्धानि बद्धानीत्यभिजानामि 𑁋 —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 S ins

1161* मन्ये सूर्यश्च वायुश्च मेदिनी च यशस्विनी ।
अभिरक्षन्ति पुष्पाणि प्रकुर्वन्तो मम प्रियम् ।

[(l 1) Dg1 transp सूर्यश्च and वायुश्च —(l 2) Dt1 अभिरक्षतु]

18 B3 transp ab and cd —a) Ñ V B1 3 4 D5 7 महातेजा, Dg1 Cg महाबाहु —b) Ñ V B1 3 D5 7 G1 पुरुषर्षभ —For 17c-18b, Ś1 D1 3 subst

1162* अपि नासेह वैदेही भवेत्सर्वाङ्गसुन्दरी ।
एवं विलप्य बहुशो रामो दुःखसमन्वित ।

—After 18ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 S ins

1163* उवाच रामो धर्मात्मा गिरिं प्रस्रवणाकुलम् ।
कच्चित्क्षितिभृतां नाथ दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ।

[(l 1) Dg1 Dt1 प्रस्रवणाकुल॰, Dm1 D4 प्रस्र॰ वर॰] G3 प्रस्रवण कुर॰(G3 प्रति) —(l 2) D5 कच्चित्, M3 B (for कच्चित्) —(l 3) D4 सीता (for रामा) Dm1 D5 C वने स्वरितत्, D8 G1 3 M1 3 वने वनितत्, (for व हिे 𑁋 C5 r सा॰॰॰ । अस्य ॰॰॰ देह्या दृष्टा ॰॰॰ । ॰॰॰ प्रश्न ॰॰ वचा॰ ॰॰॰ पर्वत । ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ वक्ष्यति 𑁋]

—c) Ś1 D1-3 गिरिं तु, Ñ1 B1 तत्रो राम, N3 V B1 D5 7 तदा रामो (for गिरिं तत्र) —d) D4 क्रुद्धो (!- क्रुद्ध) N2 V B1 3 4 D5 7 गिरिं सर्वजघनि(V1 2 3 6 after तत्र)

19 ab) G2 3 प्रियां मम (for हमवर्णां) Dt1 M3 C हमवर्णां, Dm1 D4 G3 M1 गुणवर्णां, D5 हमाभां (for हमाभां) N1 प्रियां मे हमवर्णाभां N2 V B1 3 D5 तां पुरुषर्षवर्णां B4 तां हमहर्षवर्णाभां D6 तां प्रियां मम हे मार्वे D

मम बाणाग्निनिर्दग्धो भस्मीभूतो भविष्यसि ।
असेव्यः सततं चैव निस्तृणद्रुमपल्लवः ॥ २०
इमां वा सरितं चाद्य शोषयिष्यामि लक्ष्मण ।
यदि नाख्याति मे सीतामद्य चन्द्रनिभाननाम् ॥ २१
एवं स रुषितो रामो दिधक्षन्निव चक्षुषा ।

ददर्श भूमौ निष्क्रान्तं राक्षसस्य पदं महत् ॥ २२
स समीक्ष्य परिक्रान्तं सीताया राक्षसस्य च ।
संभ्रान्तहृदयो रामः शशंस भ्रातरं प्रियम् ॥ २३
पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः शीर्णाः कनकबिन्दवः ।
भूषणानां हि सौमित्रे माल्यानि विविधानि च ॥ २४ G 3 67 7 B 3 64 39 L 3 68 7

°रा हेमवर्णवर्णाभा, T1 ताम्रवर्णा सुहेमाभा (for ^{c}) Ś1 D1-3 °ना(D1 om [subm]) इव हेमगर्भाभा यदि नाख्यासि पर्वत(Ś1 reads पर्वत in m) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 पुरा (for यावत्) Ñ1 Dm1 D4 5 G1 3 M3 transp सानूनि and सर्वाणि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पुरा(B3 मह) शिलाशितैर्बाणैर् (V3 illeg from °तैर् up to 19^{d}) —^{d}) Ś1 D1 4 तव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मम त्वां (for न ते) V1 भस्मसयामि Ñ1 illeg for भस्मपद —After 19, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1164* एवमुक्तस्तु रामेण पर्वतो मैथिलीं प्रति ।
दर्शयन्निव तत्र सीता नादर्शयत राघवे ।
ततो दाशरथी राम उवाच च शिलोच्चयम् ।

[(l 1) G3 मैथिलीं प्रति पर्वत (for the post half) —(l 2) Dt1 D6 Ct दर्शयन्निव ता सीता (for the prior half) G1 न दर्शयति (for नादर्श°) —(l 3) G1 [ए]न (for च)]

20 Ñ1 B1 G(ed) om 20-21 —^{a}) Ś1 बाणाद्धु, D1 2 बाणास्त्र, D3 बाणैस्तु B3 °स्निदग्धो (sic) —^{b}) D1 भस्मभूतो —^{c}) V2 Dg1 Dt1 D6 T3 M1 सधनश्च, B2 D1 सवल्मश्च, Dm1 D3 G3 ह्य सवन्, T1 सतत (for सतत) —V2 illeg from चैव up to पल्लव in ^{d} —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D1 2 5 7 निर्द्रुमतृणपल्लव, V1 B2 निर्द्रुमतृणपल्लव, D2 वनितलतरुपल्लवै

21 Ñ1 B1 G(ed) om 21 (cf v l 20) —^{a}) Ś1 Dg1 T3 च (for वा) Ś1 D1 3 ह्यद्य, Ñ2 B4 D5 7 भद्र, V B1 वा, Dm1 D4 6 G3 M1 चैव, D2 सत (for चाद्य) —^{d}) Ś1 सद्य, Ñ2 V B3 4 D6 M2 पुण्य, T1 2 आर्य (for अद्य) D4 G1 पद्मनिभा°

22 ^{a}) Dg1 Dt1 D6 प्रकुपितो, D2 सकुपितो, M2 सरू° (for स रुषितो) —^{b}) Dg1 विधक्षन् M3 चक्षु* (damaged) Ś1 D1 3 निर्दहन्निव पावक —For 22^{cd} Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

1165* स व दाशरथी रामस्तत्रैव जगतीधरम् ।

[Ñ1 इति V1 चन (for स व) V3 illeg for the post half N1 स शिलोच्चय B3 जगतीश्वर (for जगतीधरम्)]

—^{c}) M3 damaged for ददर्श V1 भू* Ś1 D1-3 संक्रान्त, Ñ1 नि क्रान्त, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विक्रान्त (for निष्क्रान्त) G3 M3 ददर्श च ततो भूमौ —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dm1 D1-4 5 7 8 M1 महत्पदं (by transp), Ñ1 महत्पदं V महापद (for पदं महत्) —After 22, V1 ins a passage relegated to App I (No 15) —After 22, Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 M3 ins

1166* प्रस्ताया रामकाङ्क्षिण्या प्रधावन्त्या इतस्ततः ।
राक्षसेनानुसृप्ताया वैदेह्याश्च पदानि तु ।

[(l 2) D4 G1 M2 [अ]भिनास्य, T2 Cg [अ]नुहृताया, Ct [अ]नुद्धाया (for [अ]नुसृप्ता°) D4 T1 2 G1 M3 मैथिल्याश् (for वैदेह्याश्) D4 T1 2 [अ]थ (for तु)]

23 V1 om 23 B3 reads in marg from 23^{b} up to l 1 of App I (No 15) —^{a}) Ś1 D1 3 पद(D2 °द) क्रान्तं, Ñ2 D5 परिक्रान्त, D3 पदाक्रान्त, G3 परिश्रान्त —^{b}) D4 6 सीतया (for सीताया) B2 लक्ष्मणस्य (for राक्षसस्य) —After 23^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1167* भग्न धनुश्च तूणी च विकीर्णं बहुधा रथम् ।

[D6 भग्न (for भग्नं) D4 G1 तूणौ (for तूणी) Dg1 T2 विशीर्ण (for विकीर्णं)]

—Ś1 wrongly reads 23^{cd} twice (var) while Dg1 reads the same in marg —^{c}) D1 8 स भ्रान्त (for संभ्रान्त) —V2 illeg from 23^{d} up to l 2 of App I (No 15) M3 reads 23^{d} sec m —^{d}) Ś1 B2 उवाच (for शशंस) —After 23 Ś1 Ñ V(V1 after 22 owing to omission) B1 3 4 D1 5 7 ins a passage relegated to App I (No 15) whereas D4 ins l 1-5 (followed by 3 60 50^{a-d} and its star passages) of App I (No 15)

24 ☞ Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 read St 24 24 before 3 59 6 Ñ1 reads St 24-27 and St 34 before 3 59 6 and St 28-33 before 3 61 6 read before 3 63 9 (cf v l 3 61 6) (all including star passages and omissions) —M3 damaged for 24^{a} —^{b}) Dg1 Dt1 D6 शीर्णा (for शीर्णाः) —^{c}) Dg1 T3 M2 च (for हि) —For 24 Ś1 N V B1 3 4 D1 5 7 subst

1168* इमे लक्ष्मण वैदेह्यास्तापनीयविभूषणा ।
धरण्या सह माल्येन शीर्णाः कनकबिन्दवः ।

[(l 1) D3 हेमरत्ना च (for इमे लक्ष्मण) Ñ1 B1 3 त (B3 ता)पनीय, V सानीयक, B2 तापनीय Ñ2 रत्नाः, V2 विभूषिता, D3 विभूषणैः (for विभूषणा) —(l 2) Ś1 D3 अरण्ये (for धरण्या)]

G 3 67 8
B 3 64 40
L 3 68 8

तप्तबिन्दुनिकाशैश्च चित्रैः क्षतजबिन्दुभिः ।
आवृतं पश्य सौमित्रे सर्वतो धरणीतलम् ॥ २५
मन्ये लक्ष्मण वैदेही राक्षसैः कामरूपिभिः ।
भित्त्वा भित्त्वा विभक्ता वा भक्षिता वा भविष्यति ॥ २६
तस्या निमित्तं वैदेह्या द्वयोर्विवदमानयोः ।
बभूव युद्धं सौमित्रे घोरं राक्षसयोरिह ॥ २७
मुक्तामणिचितं चेदं तपनीयविभूषितम् ।
धरण्यां पतितं सौम्य कस्य भग्नं महद्धनुः ॥ २८
तरुणादित्यसंकाशं वैदूर्यगुलिकाचितम् ।
विशीर्णं पतितं भूमौ कवचं कस्य काञ्चनम् ॥ २९

25 ^{a}) Ś1 D2 नपापुष्प, Dg1 स्वर्णबिंदु, G(ed) °रक्त (for तप्तबिन्दु) Ñ1 V2 B1.4 D5.7 प्रकाशैर् (for निकाशैश्च) Ñ1 दाम्रगोपाभिकाशैश्च, V1 बन्धुजीवप्रकाशैस्तु, D1 तप्तहेमनिकाशाभिश्च —^{b}) V2 illeg for चित्रैः क्षतज Ś1 D2 चित्र, Ñ1 D1.3 चित्र, Ñ2 V1 B4 D6.7 घोरैः, B1.3 सूक्ष्मैः (for चित्रैः) D1 G1 कनक- (for क्षतज) —D1 om 25^c–26^d V2 illeg from 25^c up to वा in 26^d —^{c}) M3 damaged for आवृत पश्य Ś1 D2 आतत, D3 आचित (for आवृत) —^{d}) D2 धरणीतले

26 D1 om 26^{ab}, V2 illeg up to वा in ^{d} (for both cf v l 25) —^{c}) Ś1 D2 G(ed) नीता (G[ed] °त्वा) छित्त्वा, Ñ1 V1 B3 D1 छित्त्वा छित्त्वा, Ñ2 D5 छित्त्वा भित्त्वा, B1.4 D3.7 छित्त्वा भित्त्वा, Dt1 om (hapl) second भित्त्वा (for भित्त्वा भित्त्वा) Dm1 D3 विभक्ताङ्गी, D3 °क्ता सा, D2 °क्ता च, D7 प्रकुपाश्च, T2 °क्ता हि, G2 °ज्याग, M1 °क्तानि (for विभक्ता वा) —^{d}) B3 भक्षितव्या Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 तपस्विनी (for भविष्यति)

27 ^{a}) D2 तया (for तस्या) —V2 illeg from निमित्त up to l 1 of 1169* Ś1 निमित्ते Dt1 Dm1 D6.8 सीताया (for वैदेह्या) —^{b}) Ñ1 मूर्ने, Dt1 उयोर् (for द्वयोर्) —V1 om (hapl) from 27^c up to l 2 of 1169* —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D5.7 आवृत्त (B1 प्रयुक्त, G[ed] प्रवृत्त) पश्य (for बभूव युद्ध) —^{d}) T2 घोर Ñ1 द्रूपो, B3.4 T2 G1 M3 इव (for इह) —After 27 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1169* कथ तच्चन्द्रसंकाशं सीताया विमल मुखम् ।
आसीद्राक्षसयोर्मध्ये द्वयोर्विवदमानयो ।
भूय सीताविनाशाद्धि प्रसक्त राक्षसैर्मम ।
वैर स्थानेऽत्र सौमित्र तेषामेव वधाय हि ।
एव विलपमानस्तु रामो मत्त इव स्खलन् ।   [5]
अथाश्रमात्क्रोशमात्र सोऽपश्यन्महदद्भुतम् ।
रणोपकरण सर्व विध्वस्त धरणीतले ।
तद्दृष्ट्वा दर्शयामास सशोको लक्ष्मणाय वै ।

(V1 om l 1-2 V2 illeg for l 1 —(l 1) Ś1 D2 भक्त, Ñ1 D1.3 कथ न (for कथ तच) Ñ1 illeg for तच्चन्द्र B1 कथ चन्द्रनिकाशं (for the prior half) —(l 2) V2 illeg from the post half up to st 52 D2.3 तयोर् (for द्वयोर्) Ś1 भक्षित मयहानाइ राक्षसैः विशितायुधैः —Ñ1 transp l 3 and 4 —(l 3) Ś1 D1-3 वैर (for भूय) Ñ1 कृत वै (for प्रसक्त) Ś1 D1-3 मह (for मम) —(l 4) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1-3 बद्ध-, D7 वैर (for वैर) Ś1 D1 तद्वैर Ñ1 V1 D7 च (Ñ1 हि) सौमित्रे, D3 महद्वैर, D3 तद्वैर (for स्थानेऽत्र सौमित्र) Ś1 D1-3 कृतमात्म-; V1 वैरमात्म-; B4 तेषामात्म- (for तेषामेव) Ś1 Ñ1 D5.6.7 वै, D1.3 मे (for हि) V1 पश्यत***** (illeg) (for the post half) —After l 4, B3 reads 30 (repeating 30^{ab} [marg] in proper place) —V1 D5.7 om l 5-8 —(l 5) B3 भ्रमन् (for स्खलन्) —(l 6) B1 क्वाश्रम, B3 तदाश्रमात्, D3 अथाक्रम्य V1 B3 D1.3 क्रोशमात्रात्(B3 °क्रम्) (for °त्र) Ś1 D2 दृष्ट्वा V1 B3 D1.3 अपश्यन् (for सोऽपश्यन्) B1 आसन (for अद्भुतम्) —(l 7) B3 वनोपकरण V1 D1.3 मेदिनीतले(V1 °टे) (for धरणी°) —(l 8) Ś1 B3 D1-3 त, V1 स (for तद्) V1 च (for वै) Ś1 D2 शोकोपहतचेतन (for the post. half)]
—B4 cont

1170* आहत पश्य सौमित्रे तेषा सख्य विभात हि ।

28 Ñ1 reads 28-33 before 3 61 6 (cf v l 24) V2 illeg (cf v l 27) —^{a}) Ś1 D2 विभ दृश्य, Dm1 D8 G3 विचित्र च, D1 -मय दिव्य, D3 विभ चेद, Cg K(ed) -मय चेद (for चित चेद) V1 दृ***** दिव्य(illeg) V2 V1 B1.3.4 D5.7 शक्रचापनिभ चेद —^{b}) Dt1 D4 रमणीय D2 तापनीय (for तपनीय) B4 Dm1 D6 विभूषण —^{cd}) Ś1 D1.3 पश्य (for कस्य) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 transp सौम्य and भग्न Ñ1 illeg for धनुः, B3 महद्धनु (for महद्धनु) D3 पतित भुवि पश्य त्व भ्रात सौम्य महद्धनु- —After 28 Dg1 Dt1 D4 T K(ed) (within brackets) ins

1171* राक्षसानामिद वत्स सुराणामथवापि वा ।

[T2 शूराणाम् (for सुराणाम्)]

29 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) —^{ab}) D2 [वा]दित्यसं*- Dt1 om (hapl?) from त up to गुलिका Dg1 Dm1 D4 G M Cm ह वैदूर्य T2 -गुलिकाचित (for °काचितम्) Ś1 V1 D1.3 वैदूर्य (V1 °दूर्य) यंगु(D3 °ग)शवेष्टित, Ñ1 V1 B1.3.4 D1.5.7 वैदूर्य(D1.5.7 °दूर्य) यैमणिविभूषित, D1 वैदूर्यगुलिकाचित (for ^{b}) —^{cd}) B1 विस्तीर्ण, D2 °शाल (for विशीर्ण) G1 पश्य (for भूमौ) Ñ1 विस्तीर्णविगत भूमौ (for ^{c}) B1 transp. पतित and कवच Ś1 D1.3 पश्य, Dm1 D1 यस्य (for कस्य) B1 (marg also, orig as in text) दृश्यत (for काञ्चनम्)

छत्रं शतशलाकं च दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
भग्नदण्डमिदं कस्य भूमौ सौम्य निपातितम् ॥ ३०
काञ्चनोरश्छदाश्चेमे पिशाचवदनाः खराः ।
भीमरूपा महाकायाः कस्य वा निहता रणे ॥ ३१
दीप्तपावकसंकाशो द्युतिमान्समरध्वजः ।
अपविद्धश्च भग्नश्च कस्य सांग्रामिको रथः ॥ ३२
रथाक्षमात्रा विशिखास्तपनीयविभूषणाः ।
कस्येमेऽभिहता बाणाः प्रकीर्णा घोरकर्मणः ॥ ३३
वैरं शतगुणं पश्य ममेदं जीवितान्तकम् ।
सुघोरहृदयः सौम्य राक्षसः कामरूपिणः ॥ ३४ G 3.67.19 B 3.64.31 L 3.68.19

30 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V3 illeg (cf v l 27) B3 reads 30 after l 4 of 1167* repeating 30ab erroneously in marg here —a) Ñ2 G3 चित्र (for छत्र) G2 तु (for च) —b) B2 (first time) दिव्य Ś1 V1 माल्य (for माल्य) —cd) D3 M2 भग्न G3 शुभ (for भग्न) B3 सौम्य, D2 भूमौ (for कस्य) Ñ3 छि छत्रमिदं दिव्य (for °) Ñ1 कस्य, D3 पश्य (for भूमौ) Ś1 D1 2 transp कस्य and भूमौ K(ed) सम्यक् (for सौम्य) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 सौम्य कस्य भूमौ (by transp) D4 D6 सौम्य भूमौ कस्य (by transp) B2 कस्मै भूमौ निपातित (for d)

31 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V3 illeg (cf v l 27) D2 transp 31 and 32 —a) Dm1 [श्चो]र श्छदाश्च B1 [श्च]वि (for [श्चे]मे) Ñ1 काञ्चनाच्छादना दीप्ते —b) Ñ1 हया (for खरा) —Ś1 om 31c-33b D1 2 om 31c-32 —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वीर हता (for वा निहता) Ñ1 D3 कस्य वीर निपातिता (D3 महारथ)

32 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V3 illeg (cf v l 27) Ś1 D1 2 om 32 (cf v l 31) D2 transp 31 and 32 —a) D3 दीप्तकाञ्चनसंकाशो —b) Dg1 T1 M3 4 समरे, D1 समर: D4 सत्य (for समर) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 सपताक सद्ध्वज ❀ Ct समरध्वज इति रथ विशेषणम् । तादृशो रथोऽपविद्ध परिवृत्य पातित भग्नश्च युद्धरेणा न्वय । क्वचित्तु ध्वजोपविद्ध ध्वस्त रथो भग्न इत्यन्वयमाहु ❀ —c) B2 reads भग्नश्च in marg —d) V1 कस्य सप्रामिको हय —For 32 Ñ1 subst

1172* सध्वज सपताकश्च विपुलो घोरदर्शन ।
कस्यासौ चक्रलम्भूतो भग्न सप्राम्यो रथ ।

33 For sequence in Ñ1 cf v l 28 V3 illeg (cf v l 27) Ś1 om 33ab (cf v l 31) Ñ1 mostly illeg for 33ab —a) B3 M2 रथाक्षमात्र (M2 °त्र) D3 तथा(L(ed) स चा क्षमात्रा, D5 °मात्रा (for रथाक्षमात्रा) D1 2 विविधास्त (for विशिखास्त) —b) K1 Dm1 D2-4 6 G1 3 वि(Ñ1 *)भूषिता —c) Ś1 D1 पतिता, Ñ1 निमला, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 3 4 7 G3 निहिता, Dt1 निहता Dm1 D6 4 T1 G2 M1(before corr as in G1) 3 निहता, G2 त्रिहिता, M1 निहिता, Cp g as in text Cm [अ]भिहता (for ऽभि हता) —d) B1 -कर्मिण Dt1 D6 दारुणा (for -कर्मण) Ś1 D1-3 विकीर्णा(D1 विद्रीणा, D3 प्रदाता) घोरदर्शना —After 33, Ñ1 D3 ins

1173* एवमुक्तस्तु रामेण सौमित्रि प्रत्यभाषत ।

[D3 पूर्व म and प्रत्युवाच न (for उक्तस् and प्रत्यभाषत respy)]

—Thereafter Ñ1 reads 3.61.6-7cd whereas D3 reads 3.61.6-7ab (var) for the first time repeating them in their proper place —After 33 preceded by 3.61.7ab (first occurrence) D1 ins

1174* वनमाला विशालाक्ष न जाने तस्य कारणम् ।
एवमुक्तस्तु सौमित्रि राम पुनरभाषत ।,

while T1 2 ins after 33

1175* राक्षमालामिमे वत्स पुरागामधवाद्भुत ।

[T1 (अ)द्भुत]

—T1 2 cont Dg1 Dt1 Dm1 D6 4 8 S ins after 33 while K(ed) cont after l 1 of 1176(A)*

1176* शरासनं वीर पूर्णौ विस्वलौ पश्य लक्ष्मण ।
प्रतोदासीपुहस्तो द कस्यापि सारथिर्हत ।
पद्गी पुदरस्येषा भ्रष्ट कस्यापि राजग ।

[(l 1) D6 शरासनं G3 °नम् (sic) M1 तूणौ च (for शरासनौ) D6 पूर्ण (for पूर्णौ) M1 वस्य (for पश्य) —(l 2) Dm1 D6 8 T G1 3 M1 2 Ct p r h [अ]सीतु G3 नहित (for [अ]सीतु) Dt1 D6 G1 [S]प G3 न (for नै) M3 कस्यापि सुमस्तान(sic) (for the prior half) Dt1 D6 4 G1 अ (for [अ]प) —After l 2 T1 2 ins K(ed) ins l 1 only (within brackets) after 33 and cont l 2-3 after l 2 of 1176*

1176(A)* सारथि हतवान्येते वा महात्माकाक्रम ।
वस्त्रौ पुरुषव्याघ्र पादाते निहता भुवि ।
चामरधारी सौम्य भूषणान्यतिनिक्षले ।

—D1 om from l 3 up to st 34 M2 reads l 3 twice (var) —(l 3) D6 G1 [द]ना (for [प]त्र Dt1 राक्षस M1(second time as above) रत्न (for पात्र)]

34 V3 illeg (cf. v l 27) D1 2 om 34 (for D3 cf v l 1176*) —a) Dm1 D6 G1 2 M1 वीरेद्र (for पश्य) Ś1 D1 सुघोर प्रहि(D1 °ह त पश्य) Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 घोर प्रतिहृ(V1 °ह त पश्य) B3 तस्य, D5 यस्य) —b) Dg1 Dm1 D6 T1 G1 2 M1 [श्च] सात्र, Dt1 D6 Ct तैर (for [द]दे) Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 [अं]तक्रृत, T1 M1 2 [अं]तकं (for °कम्) —c) Ś1 वैरामित्रमनोभित्वा(M[ed.]

C. 3. 69. 10
B. 3. 64. 52
L. 3. 70. 10

हता मृता वा सीता हि भक्षिता या तपस्विनी ।
न धर्मस्त्रायते सीतां ह्रियमाणां महावने ॥ ३५
भक्षितायां हि वैदेह्यां हतायामपि लक्ष्मण ।
के हि लोके प्रियं कर्तुं शक्ताः सौम्य ममेश्वराः ॥ ३६
कर्तारमपि लोकानां शूरं करुणवेदिनम् ।
अज्ञानादवमन्येरन्सर्वभूतानि लक्ष्मण ॥ ३७
मृदुं लोकहिते युक्तं दान्तं करुणवेदिनम् ।
निर्वीर्य इति मन्यन्ते नूनं मां त्रिदशेश्वराः ॥ ३८
मां प्राप्य हि गुणो दोषः संवृत्तः पश्य लक्ष्मण ।
अद्यैव सर्वभूतानां रक्षसामभवाय च ।
संहृत्यैव शशिज्योत्स्नां महान्सूर्य इवोदितः ॥ ३९

°वं), Ñ V1 B1.3.4 D2.5.7 धैर्यं शतगुण वीर(Ñ2 सौम्य; D1 मूर्ख) —ᵈ) Ś1 रक्षोभिः (for राक्षसै°).

35 V2 illeg. (cf. v.l. 27) D2 om. 35ᵃᵇ. Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 transp. 35ᵃᵇ and 39ᵉᶠ (including star passages). —ᵃ) Dg1 T3 सा सीता; Dt1 D6 वैदेही; D4 सीता :; T1.2 M3 सीतापि; K(ed.) सीता सा (for सीता हि). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.7 येन सौम्य(D2 तापि) हृता सीता. —ᵇ) D6 lacuna for भक्षिता. Ñ1 om. या. —After 35ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 ins.:

1177* दृष्टे तस्मिन्भवेच्छान्तिर्लोकानां पार्थिवात्मज ।

[V1 transp. दृष्टे and तस्मिन्. Ś1 D1.2 स्वस्ति (for शान्तिः)]

—Ñ1 om. 35ᶜ–37ᵇ. D2 reads 39ᵉᶠ (including 1180*) before 35ᶜᵈ.

☞ D2 reads 39ᵉᶠ, 35ᶜ–39ᵈ, 35ᵃᵇ, 40–49, 50ᶜ–51 (followed by l. 8–10 of 1199*) after App. I (No. 15). —For 35ᶜᵈ, D6 subst.:

1178* न धर्मस्त्रायते सीता ह्रियमाणा महावने ।

—After 35, Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 ins.:

1179* यदा धर्मप्रधानस्य धर्मसेतुर्विपद्यते ।
तदा स्थितस्य सौमित्रे नास्तित्वमुपजायते ।

[(l. 1) Ś1 B3 धर्मप्रधानस्य. Ñ2 D5.7 विभिद्यते (for विप°). —(l. 2) Ś1 D3 तदा दीनस्य, D1.2 ह(D3 त)दानीं तस्य (for तदा स्थितस्य).]

36 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. Ñ1 om. 36. (cf. v.l. 35). —ᵃ) Ś1 D1–3 तु; Ñ2 V1 B1 D3.7 च (for हि). G3 सीतायां. —ᵇ) V1 मृतायां; B3 हतायां. Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 यापि (for ऋपि). —ᶜ) Ś1 के वान्ये च, Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 केनान्येन; Dt1 D4 के हि लोक; T2 Cg के वा लोके (for के हि लोके) D3 Cr g h (अ)प्रिय (for प्रियं). —ᵈ) Ś1 B1.4 D1.3 मम शक्ता (D3 °क्तो) महे(B1.4 सुरे)श्वराः(D3 °रः), Ñ2 V1 B3 D2.7 शक्ता(B3 °क्तो) मम सुरेश्वरा (B3 °रः), D4 न मे शक्ता महीश्वराः; D6 G3 शक्ताः सौम्य ममेश्वराः; G1 M3 शक्ताः सौम्य महेश्वराः. ॐ Cv. के हि ईश्वराः मम प्रियं कर्तुं शक्ता भवन्ति तां रक्षन्तीत्यर्थः। शक्ता इति लोकद्वयमात्रकृतः। अत्र श्लोके एको हि शब्दः पादपूरणार्थः।, Ck: अथ पौरुषमेवावलम्ब्य भिलुकितोरक्षा के...कस्थिति...चिरमदृश्यते. ॐ

37 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. Ñ1 om. 37ᵃᵇ (cf. v.l. 35). —ᵃ) Ś1 भर्तारम् (for कर्ता°). —ᵇ) V1 Dg1 करुणवेदितं. —V1 D3 om. (hapl.) 37ᶜ–38ᵇ. —ᶜ) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.5.7 अव-मन्यंते.

38 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. V1 D3 om. 38ᵃᵇ (cf. v.l. 37). —ᵃ) Dt1 मृदु-. —ᵇ) D7 lacuna for दान्तं. Dg1 करुणवेदित. —After 38ᵃᵇ, G3 repeats wrongly 37ᶜ–38ᵇ. —ᶜ) Ñ B1 D1–3.5.7 निर्वीर्यम्. Ñ2 B3 इव; D6 इ* (for इति). —ᵈ) Dg1 reads मां in marg.

39 V2 illeg. (cf. v.l. 27). For sequence in D2, cf. v.l. 35. —ᵃ) Dt1 D4 मा. Ñ1 इव- (for हि). Ś1 D1 गुणैर्दोषः; D3 गुणदोषैः (for गुणो दोषः). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सगुणः(B3 सुगुणं) प्राप्य मां दोषः; D2 मां समाप्य गुणे दोषः. —ᵇ) D3 संवृत्त; D4 G3 प्रवृत्तः. G3 इह (for पश्य). —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 मज्ञानात् (for अद्यैव). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 लोकानाम् (for रक्षसाम्). Dt1 D1–3 अभयाय (for °वाय). Ñ2 B1.3.4 D5.7 हि ते; D3 वा (for च). D6 राक्षसानां भयाय च. —Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 transp. 35ᵃᵇ and 39ᵉᶠ. D2 reads 39ᵉᶠ (including 1180*) before 35ᶜᵈ. —ᵉ) D7 G1 (इ)वे (for [ऐ]व). Dg1 Dm1 T3 M3 शशी (for शशि-). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.2.5.7 Cr सह(Ś1 °ह)त्ये(D1.3 °हृत्यै)व शशी (Ś1 वसी) ज्योत्स्नां. —ᶠ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1–3.5.7 ज्वलन्; Dg1 M3 Ct महा- (for महान्). —After 39, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 ins.:

1180* असौ लक्ष्मण भूतात्मा नूनं मामवमन्यते ।
अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च नृपात्मज निवर्तते ।
योऽहं राज्यं परित्यज्य त्यक्त्वा दीनां च मातरम् ।
धर्मारामतः कृत्वा प्रविष्टो दण्डकं वनम् ।
तस्य मे धर्मकामस्य स्थितस्य वचने पितुः । [5]

[(l. 1) Ś1 अहो, Ś1 अथ (for असौ). Ś1 भूतानां (for भूता°). D3 ननु (for नूनं). —Ś1 illeg. for the post. half. Ś1 V1 D3 अवमन्यते. —(l. 2) Ñ1 मृदुत्वेन. Ś1 D1.3 तदा धर्मानुवर्तिन(D2.3 °र्तनात्) (for the post. half).

नैव यक्षा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
किंनरा वा मनुष्या वा सुखं प्राप्स्यन्ति लक्ष्मण ॥ ४०

ममास्त्रबाणसंपूर्णमाकाशं पश्य लक्ष्मण ।
निःसंपातं करिष्यामि ह्यद्य त्रैलोक्यचारिणाम् ॥ ४१

संनिरुद्धग्रहगणमावारितनिशाकरम् ।
विप्रनष्टानलमरुद्भास्करद्युतिसंवृतम् ॥ ४२

विनिर्मथितशैलाग्रं शुष्यमाणजलाशयम् ।
ध्वस्तद्रुमलतागुल्मं विप्रणाशितसागरम् ॥ ४३

न तां कुशलिनीं सीतां प्रदास्यन्ति ममेश्वराः ।
अस्मिन्मुहूर्ते सौमित्रे मम द्रक्ष्यन्ति विक्रमम् ॥ ४४ G 3 65 14 B 3 66 13 L 3 0 17

—(l 3) N2 V1 D5 7 अद्य (for श्रेष्ठ) D2 पश्चात् (om hapl) —(l 4) Ś1 मार्गमेव V1 B1 3 4 स्वयम् (for धर्ममेव) —N1 om l 5 —(l 5) D3 om (hapl ?) से धर्मस्य]

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1181* सहायैश्च गुणान्सर्वाश्च सम तां प्रकाशितां ।

[T1 3 G2 Ch प्रकाश्ये (for °शते) M3 सर्वत्र सप्रकाशते (for the post half)]

40 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —a) Ś1 B4 D3 4 नैव दया D1 न च दया (for नैव यक्षा) —After 40ab G2 reads 49c 40d (var) for the first time repeating them in their proper place —G3 om (hapl) 40cd —c) B4 किंनरा न D1 5 7 न किंनरा (D5 °र) Ś1 D1 3 नरा (D3 वा नरा (bypm)) वापि (for मनुष्या वा) —After 40 Ś1 ins l 2 of 1183*, while D1 ins l 1-2 of 1183* D3 ins l 1 2 of 1183* for the first time repeating them (var) after 1185* —Then Ś1 (om l 2) D1 cont D3 cont after the first occurrence of l 1-2 of 1183* whereas D2 ins l 2 after 40

1182* सीतां विना न जीवामि मुहूर्तमपि लक्ष्मण ।
मृतं मयि मृत मन्ये त्रैलोक्यं सचराचरम् ।

41 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 Ś1 om (hapl) 41cd For 41-43 N V1 B1 3 4 D5 7 subst 1183* —a) D1-3 ममास्त्रबाणसंयुक्तम् —c) Dt1 D4 Ct असंपातं D2 निःसंपात (meta) D3 निरवर (for निःसंपातं) Ś1 सदायानां करिष्यामि —d) Ś1 D1 ग्रन, D2 ग्रसैस्त, M2 ह्यत्र (for ह्यद्य) Ś1 -चारिणि Dg1 D4 5 V3 -चारिणि, Dt1 -कारण

42 V3 illeg (cf v l 27) For sequence D2 cf v l 35 For subst in N V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 41 and 43 —a) M2 संनिरुद्ध (for °द्ध) Ś1 -ग्रह चापि, Dt1 ग्रह ग्राम् —b) Ś1 निवारित T2 निरुद्धित Ś1 D1 3 दिवाकर (for निशा°) Dg1 विवारितनिशाकर —c) T1 2 G2 विप्रणष्ट, G3 नष्टप्रदिष्ट Dt1 [अ]निलज्ञ(D6 °र)ज D1 [अ]नलचल, T2 [अ]नरोद्धल M1 [अ]निल°, Cmp [अ]निलमहद् (for [अ]नलमरुद्) Ś1 विप्रनष्ट हि सनल —d) Dg1 reads द्युति in marg D2 संनिभ, G2 -चर्चितं, G3 महत्त (for -संवृतम्) Ś1 D1 3 शाताग्रघातवर्जित, T2 महद्भा कासमुत्त   Cm विप्रनष्टानिलमहद्भास्करद्युतानूयति पाठ । महाभास्कर । विप्रनष्टा अनिलमहतो भास्करस्य च द्युतयो यस्मिन् तत् । अत एव महा तमसि इश

43 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —a) D4 -मुदस (for द्रुम) D4 lacuna for गुल्म Ś1 D1 3 द्रुमशैलतागुल्म (D3 °गुल्मं, D1 °गुर्म) —d) Ś1 Dm1 D2 4 6 विप्रनाशित Ś1 D1 3 पादप (for सागरम्) —For 41 43 N V1 B1 3 4 D5 7 subst Ś1 ins l 2 and D1 ins l 1-2 after 40 and both ins l 3-4 after 43 D3 ins l 3 4 only after 43 while D3 repeats l 1 2 after 1183* (cf v l 40) and then cont l 3 4

1183* यदि जीवति वैदेही लोकस्य व्यक्ति लक्ष्मण ।
अथ नेष्टा जगत्कृत्स्नं विनष्टमुपधारय ।
अमानुषाणां सौमित्रे शैलस्थितिसोपमं ।
सम्यक् नरविष्यामि सायाणा मानुषं कृतं ।

[Ś1 V1 om l 1 —(l 1) V1 D1 3 (both times) लोकानां (for °स्य) —(l 2) B1 अपि (for अथ) Ś1 N1 D3 (first time) अथ नष्टं (V1 विनष्टदा) जगत्स D1 3 (second time) विनष्टाया विनष्ट हि (D3 तु वैदेहा) (for the prior half) D1 अन्वेषम् D3 (second time) विनश्यन् (for विनष्टम्) Ś1 D3 (first time) उपधारय (D3 °य) V1 B4 D1 अन्धारय (for °धारय) L(ed) विनष्टया च दृष्ट्वा (for the post half) —(l 3) Ś1 अमानुषाणां हि (hypm) D1 मानुषाणां च D3 °ण च (for अमानुषाणां) —(l 4) Ś1 सीतापहारोहितं V1 D3 सीतासहितेनैकत्र D1 सीतानाशक्षण्ड्रूत (for the post half)]

—After 43 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1184* त्रैलोक्यं तु करिष्यामि संयुक्तं कालधर्मणा ।

[D4 च (for तु) Dt1 कर्णेन D4 T2 Ct -कर्मणा Ctp as in text (for धर्मेण)]

while D3 ins after 43

1185* युगान्तकालवत्सौम्य मम शाप कृत सकल् ।
अकाल पश्य संयुक्तं त्रैलोक्य कालकर्मणा ।

—Thereafter D3 repeats l 1 2 of 1183* and then cont l 3-4 of 1183*

44 V3 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —a) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 चन्, V1 Dt1

G 3. 69. 15 B 3. 64. 61 L 3. 70. 18
नाकाशमुत्पतिष्यन्ति सर्वभूतानि लक्ष्मण ।
मम चापगुणान्मुक्तैर्बाणजालैर्निरन्तरम् ॥ ४५
अर्दितं मम नाराचैर्ध्वस्तभ्रान्तमृगद्विजम् ।
समाकुलममर्यादं जगत्पश्याद्य लक्ष्मण ॥ ४६
आकर्णपूर्णैरिषुभिर्जीवलोकं दुरावरैः ।
करिष्ये मैथिलीहेतोरपिशाचमराक्षसम् ॥ ४७
मम रोषप्रयुक्तानां सायकानां बलं सुराः ।
द्रक्ष्यन्त्यद्य विमुक्तानाममर्षाद्दूरगामिनाम् ॥ ४८
नैव देवा न दैतेया न पिशाचा न राक्षसाः ।
भविष्यन्ति मम क्रोधात्त्रैलोक्ये विप्रणाशिते ॥ ४९
देवदानवयक्षाणां लोका ये रक्षसामपि ।
बहुधा निपतिष्यन्ति बाणौघैः शकलीकृताः ।
निर्मर्यादानिमाँल्लोकान्करिष्याम्यद्य सायकैः ॥ ५०

D6 T3 त (for वा) Ś1 वा तु (for सीता) —^{d}) V1 B4 D1–4 M1 महेश्वरा, M2 यदीश्वरा —^{e}) B2.4 D4 T1.2 तस्मिन् (for अस्मिन्) Dg1 reads in marg from सीमित्र up to 44^{d} —^{f}) Dm1 G1 द्रक्ष्यसि (for °ति) Ñ1 द्रक्ष्यिष्यति, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 द्र.यति मम (by transp)

45 V2 illeg (cf v l. 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 om 45–46^{a} —^{a}) D1.2 G2 आकाशम् (for नाकाशम्) D6 उत्पतिष्यति (for उत्पतिष्यन्ति) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यान्त्याकाशे (B2 °श) प्रतिहत (V2 °ति, B2 °हानि, B4 °काहत) —Dt1 om Bom (ed) reads within brackets 45^{c}–46^{b} —^{c}) Ś1 Dg1 D1–4.6 G1 M2 गुणान्मुक्तैर्, D6 G2 गुणैर्मु°, T2 मुक्तो°, G3 M1.2 गुणान्मु° (for -गुणान्मुक्तैर्) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मम बाणगणैः मुक्तैर् —^{d}) D2 बाणैर् (for बाण) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 भविष्यति (for निरन्तरम्)

46 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 Ñ1 Dt1 om Bom (ed) reads within brackets 46^{ab} (cf v l 45) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 om 46 —^{a}) Dm1 D4.6 S मर्दित K and L(ed) as in text (for अर्दित) L(ed) घोर (for मम) —^{b}) Ś1 D1.2 भ्रष्ट, D3 नष्ट (for ध्वस्त) G2 मृगद्विजं M1 मृगद्विप —^{cd}) Ñ1 समाकुल जगत्सर्वममर्याद भविष्यति —After 46 G2 ins

1186* अद्य सर्वभूतानां द्विषतां मम पश्यत ।

47 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —^{a}) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1–3.5.7 पूर्णैर्, V1 पूर्णैर्, Dg1 पूर्णैर् (for पूर्णैर्) —^{b}) Ñ D1.6 T1.3 M2 C1 जीवलोक Dt1 D6 जीवलोके, Cg as in text (for जीवलोकं) M3 damaged from वै to अपिशाच in ^{d} Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D3.5.7 T2 G1 दुरासदैः, Dg1 °सदैः, Dm1 D1.4 °धैः, D1 °धैः, D3 भयावहैः, M2 °चर (for दुरावरैः) —^{d}) Dm1 निरवशेषं राक्षसम्

48 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —^{a}) Ś1 समरे (for मम रोष) Ñ2 B1.4 D1.3.5.7 प्र(D7 ° सु)युक्तान V1 प्रयुक्तानां —^{b}) Dt1 D6 शितिसानां (for सायकानां) —^{c}) Ñ1 [illegible], Dm1 G2 अपां (for [illegible]) Ñ1 सुप्रहृतान् सुः Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 क्षित(B1 °क्ष)प्रतान् (for विमुक्तानाम्) —^{d}) D4 समन्ये (for अमर्षाद्) Dm1 D3 G3 दूरपातिना (for °गामिनाम्) Ś1 समधा दूरचारिणा, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 बलीना (B3.4 °वता) दूरपातिना, Dg1 D4 T G1 M2 C1 g अति (T1 °त) दूरातिगामिना

49 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 M3 damaged from नैव in ^{a} up to भविष्य in ^{c} —^{a}) T2 च (for [illegible]) Ñ1 नागा नः B1 देवा (for देवा न) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 गन्धर्वा, M1 न यक्षा —^{b}) Ś1 D1–3 दैतेया न, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 यक्षा न च (for पिशाचा न) —V2 repeats erroneously 49^{cd} after l 2 of 1192* G2 reads 49^{c}–50^{b} (var) for the first time after 40^{ab} —^{c}) B4 महाक्रोधात् —^{d}) Dg1 T1 तु विनाशिते, Dt1 [S]रि प्रण° (for विप्रणा°) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 ग(B1 °)त लक्ष्मण पश्य मा(V1 [illegible] D6 पश्यता) —After 49 Ś1 D1–3 ins l 4 of 1192* Ñ1 reads 50^{ef} and 51 while Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 50^{ef}–51^{ab}

50 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 Ś1 D1 read 50^{abcd} (including star passages) after l 6 of 1192* D1 reads 50^{a-d} (including star passages) after 51^{cd} (after 1192*) —For 50^{ab} Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.5.7 subst and (except D1) read after 1192* (V1 after 1193*)

1187* अद्य पश्यन्तु मे लोकाश्चापे विस्फारिते मया ।
आहता मम बाणौघैर्हाहाभूता पतन्ति च ।

[(l 1) V1 illeg for अद्य पश्यन्तु Ñ1 [illegible] —(l 2) V1 transp [illegible] and [illegible] Ś1 D1.3 [illegible] [illegible] (D1 [illegible]) V1 [illegible] (illeg) [illegible]]

—Ñ1 mostly illeg for 50^{cd} —^{c}) Ś1 D1.3 [illegible] D5 [illegible] T1.3 न [illegible] (for निपति°) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 मुहूर्तेन न लक्ष्यन्ते —^{d}) Ś1 D1 [illegible] Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3 [illegible] (V1 B1.3 [illegible]) D1 [illegible] (sic) ([illegible] बाणौघैः) Dm1 शकलीकृता (sic) —After 50^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 ins

यथा जरा यथा मृत्युर्यथा कालो यथा विधिः ।
नित्यं न प्रतिहन्यन्ते सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
तथाहं क्रोधसंयुक्तो न निवार्योऽस्म्यसंशयम् ॥ ५१

G 3 69 D
B 3 64 75
L 3 70 26

1188* यथा शोकपरीतेन मयेदं पूरितं धनु ।
भरतमिदं कृत्स्न नग पश्यामि लक्ष्मण ।

[(l 1) Ś1 N1 D1 3 यथा (for यथा) V1 B3 शत (for यथा) Ś1 N1 D1 4 यथेन पीडित (for मयेदं पूरितं) B1 नभ (for धनु) —After l 1 Ś1 cont l 2 of 1191* —Ś1 om l 2 —(l 2) N1 अशाव वा V1 अब गेक D1 3 दन सव D3 °शोक (for दं कृत्स्न) N1 B4 D1 3 पश्याम B1 पश्यसि (for °मि)]

—Thereafter Ś1 N1 D1 3 cont l 2 of 1191* whereas after 1188* N2 V1 B1 3 4 D5 7 cont

1189* न हीमो धर्षणा सोढु शक्तोऽहं रघुनन्दन ।
हन्तास्मि लोकान्सकलान्प्रसह्यात्रैव येन ते ।

[(l 2) N3 reads in marg while D7 om (f apl) सकलान् V1 B1 3 4 अद्य सुद्य(V3 रुद्द)श्च येन ते (for the post half)]

—Ñ1 reads 50ef and 51 after 49 N2 V1 B1 3 4 D5 7 read 50ef and 51ab after 49 —c) Dm1 D4 5 G M1 2 अहं (for दुर्मोक्षं) Ś1 D1 3 निरतरमिवाकाश A V2 B1 3 4 D5 7 निमर्यादमिमं लोकं —f) Dm1 D6 G2 करिष्ये मम सायकै —After 50 Ś1 N2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 ins

1190* कालानलसमस्पर्शैरतिक्रुद्ध इवा न्तक ।

[Ś1 D1–3 क्षुधार्त(D3 °र्द्र)ः (for [अ]न्तक) Ś1 D1 अपि (for अति) D1 अभिक्रुद्धमिवान्तक (for the post half)]

while Dg1 D11 Dm1 D4 6 8 S ins after 50 whereas Ś1 N1 D1 3 cont (followed by l 1 3 of 1192*) l 2 after 1188*

1191(A)* राक्षसानिधमिष्यामि नरान्निर्मिषोत्पणो ।
वामनस्य दिगो वायुर्नहरेरपि लक्ष्मण ।
बलेरिंद्र पुरस्य रामस्य क्षयकारणे ।
हरिष्यमानस्य अग्नि कलिनो वायुश क्रम ।
अद्यैव मत्सरस्यापि तथा मम भविष्यति । [5]

—(l 3) G3 illeg from यामि up to सयु in l 5 M3 विनाग्याम्यहं सर्वे (for the prior half) —Dg1 Dm1 D4 8 T2 G1 3 M om l 4 —(l 4) T1 3 तावदस्यापि (for तावकामि च) —(l 5) Dg1 D11 D8 T1 3 M1 क्रोध (for शेष) Dg1 Dm1 D8 T2 G1 3 M om from the post half up to the prior half of l 8 —After l 6 D11 D6 ins

1191(B)* तस्य क्रुद्धस्य रामस्य ॰॰॰ ॰॰॰ ।

—(l 8) M3 सायक (for ॰॰॰) —(l 10) E(ed) सधाय (for °न्ते) M3 शुर (for ॰॰) M3 ॰॰॰ (for सयुक्तम)]

51 V3 illeg (cf v.l 27). For sequence in D1 cf v l 35 N1 reads 50ef and [illegible] Ś1 N1 D1 3 4 D5 7 read 50ef and [illegible] Ś1 राजा, N1 साम G(ed) यत्न [illegible] second यथा in marg —b) D12 om [illegible] यथा. D1 विधि (for विधि) —After [illegible] Ś1 N1 D1 3 cont. l [illegible] of 1191* and Ś1 D1–3 ins. l 4 after [illegible] 5 after 1193*

G 3. 69. 37 D 3. 64. 76 L 3. 70. 38

पुरेव मे चारुदतीमनिन्दितां
दिशन्ति सीतां यदि नाद्य मैथिलीम् ।
सदेवगन्धर्वमनुष्यपन्नगं
जगत्सशैलं परिवर्तयाम्यहम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

[illegible] (for the prior half) —(l. 6) V₃ [illegible] (for [illegible]) Ñ₂ V₁ B₁ D₄.₇ [illegible] (V₁ [illegible]) [illegible], B₃ [illegible] (for [illegible]) Ś₁ D₅ L(ed.) [illegible] (D₅ [illegible]) [illegible] (L(ed.) [illegible]) [illegible] (D₅ [illegible]) D₃ [illegible]]

—Then Ś₁ Ñ₂ V₁ B₁.₂.₄ D₁.₂.₃.₇ read 1187*. —Ñ₂ V₁ B₂.₃.₄ D₂.₃ om. 51^cdef —^e) D₆ प्रतिन (for न प्रति). Ś₁ [illegible], D₃ [illegible] (D₂ [illegible]) [illegible], Ñ₁ [illegible], D₂ [illegible] (subm.) —^f) D₅₋₇ D₉₋₁₁ D₁₃ T₂ G₁ M₂ (after corr. sec. m. as in text) [illegible]; T₁.₃ [illegible]; G₂ [illegible]; M₁.₃ [illegible]; L(ed.) [illegible] (for [illegible]) —For 51^ef, Ś₁ Ñ₁ D₁ (om. l. 2 of 1193*) subst.

1193* [illegible]
[illegible]

[(l. 1) Ñ₁ [illegible] (for the prior half) Ś₁ [illegible] (with hiatus) (for [illegible]) Ñ₁ D₁ [illegible] (for [illegible]) —D₁ om. l. 2. —(l. 2) L(ed.) [illegible] Ś₁ D₁ [illegible] (for [illegible]).]

—Thereafter Ś₁ D₁.₂ cont. l. 6 of 1192* and then Ś₁ D₁ read 50^cdef (including star passages), while Ñ₁ reads 1187*.

52 V₃ illeg. (cf. v.l. 27) —^a) D₁₀ D₁₁ D₁₃ T₁ G₁.₃ M [illegible] (for [illegible]) L(ed.) [illegible] —^b) D₆ [illegible] (for यदि) —^d) G₂ [illegible] (for [illegible]) —For 52, Ś₁ Ñ V₁ B₁.₂.₄ D₁₋₃.₅.₇ subst.

1194* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[(l. 1) V₁ B₂ D₅ [illegible], D₃ [illegible] (for [illegible]) Ś₁ Ñ₁ D₁₋₃ [illegible] (D₁ [illegible], D₂ [illegible]) (Ñ₁ [illegible]) —(l. 2) V₁ [illegible], D₄ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₁₋₃ [illegible] (transp.) —(l. 3) Ś₁ D₁₋₃ [illegible] (for [illegible]) V₁ illeg. for [illegible] —(l. 4) Ś₁ D₁₋₃ [illegible] (sic).]

Colophon. — D₁ om. —*Sarga name*: Ś₁ D₁ [illegible]; Ñ B₁.₂.₄ D₂.₇ [illegible]; V [illegible] —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś₁ V₁ B₁.₂ D₁ [illegible] Ñ₁ D₂.₇ 71; V₁ D₆ 68; V₃ 73; B₃ 72; D₉ D₁ D₁₀ D₁₃ T. G. M₁.₂ 64; D₆ 70; M₃ 65. —After [illegible] D₂ concludes with [illegible]; G with [illegible].

६१

तप्यमानं तथा रामं सीताहरणकर्शितम् ।
लोकानामभवे युक्तं सांवर्तकमिवानलम् ॥ १
वीक्षमाणं धनुः सज्यं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ।
हन्तुकामं पशुं रुद्रं क्रुद्धं दक्षक्रतौ यथा ॥ २
अदृष्टपूर्वं संक्रुद्धं दृष्ट्वा रामं स लक्ष्मणः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ ३
पुरा भूत्वा मृदुर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ।
न क्रोधवशमापन्नः प्रकृतिं हातुमर्हसि ॥ ४
चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा ।
एतच्च नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः ॥ ५
न तु जानामि कस्यायं भग्नः सांग्रामिको रथः ।
केन वा कस्य वा हेतोः सायुधः सपरिच्छदः ॥ ६
खुरनेमिक्षतश्चायं सिक्तो रुधिरबिन्दुभिः ।
देशो निवृत्तसंग्रामः सुघोरः पार्थिवात्मज ॥ ७ G. 3 70 10 B 3 65 8 L 3 71 10

61

D3 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम .

1 ^{a}) Ñ1 दास्यमान, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मार्गमाण, D1 दीप्यमान (for तप्यमान) Dg1 तथो, Dt1 D6 8 T1 तदा (for तथा) —^{b}) Ś1 V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 5 7 8 कर्षित (for -कर्शितम्) —^{c}) Ś1 शकया, V1 B1 D1 भावये, D2 सभये, D4 T1 2 अहित (for अभवे) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D1 5 7 8 G3 M Cg सावतकम् . Cm t as in text (for सांवर्तकम्) V1 [भा]नल

2 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-4 वीक्षमाणं, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निरीक्षत (for वीक्षमाणं) D4 तत (for धनु) Dt1 D6 8 G1 सज (for सज्यं) —^{b}) V B4 Dg1 D1 5 6 S निश्वसन, Dm1 निश्वसं (for निःश्वसन्तं) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 पुन पुन (for मुहुर्मुहु) —^{c}) Dg1 Dt1 D6 T दग्धु काम, M2 हर्तुकाम (for हन्तुकाम) Ś1 D1-3 पशुपतिं, Dg1 Dt1 D6 T जगत्सर्वं (for पशुं रुद्र) Ñ2 हत्तुमम पशु क्रुद्धो, —^{d}) Ñ2 रुद्रो (for क्रुद्धं) Ś1 N1 D1-3 -क्रतु (for क्रतौ) Ñ2 V3 B4 D5 7 दक्षक्रतम्(V3 B4 °क्रतु च) क्रतौ यथा, V2 दक्षयज्ञ क्रतु यथा, Dg1 Dt1 D6 T युगान्त च (T1 2 तु) यथा हर ※ Cs हर सर्वानिव ... [illegible] 1, Ct हर ... [illegible] ※

3 ^{a}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1-3 5 7 त क्रोध, V तत्क्रोध, G3 सक्रुद्धं, G(ed) च कोपं (for संक्रुद्धं) —^{b}) Ś1 D1-3 तत्र (for रामं) T2 3 तु (for स) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा रामस्य लक्ष्मण

4 ^{a}) Ñ1 पूर्वं (for पुरा) —^{c}) Ñ1 काम (for क्रोध) Ś1 D1-3 आपन्नो (for °न्न) —^{d}) Ś1 D4 प्रवृत्ति (for प्रकृतिं) Ś1 D1-3 कर्तुम्, Ñ1 त्यक्तुम्, Dg1 marg D6 हन्तुम्, (for हातुम्) B1 इच्छसि (for अर्हसि)

5 ^{a}) V3 यथा (for प्रभा) —^{b}) M1 रति (for गतिर्) Ñ1 वायं (for वायौ) —^{c}) Ñ1 एतद्धि, G(ed) एतत्तु (for एतच्च) Dt1 D6 नित्यं (for सर्वं) —^{d}) B1 ते (for च) N1 om यश —After 5, Ś1 Ñ, V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1195* तप्यमाने यथा वाक्य सीता हत्विनिमानिना ।
हित न शक्तिमाहै वैदेही जनकात्मना ।
अशुक्त शुद्धया वाक्यमुक्तोऽहं परुषं तथा ।
उत्तरं तस्य वाक्यस्य न वक्तव्यं कथंचन ।
सात्वया चोदमानोऽहं गच्छ गच्छेति राघव । (5)
अवेक्षमाणो वैदेहीं त्वत्सकाशमिहागत ।

[(1 1) Ś1 Ñ2 B4 तप्यमान B3 तप्यमानो यथा वाक्य (for the prior half) Ś1 D1-3 सर्वं (for सीता) —(1 3) V3 illeg from the post half up to l 4 —(1 4) Ñ2 D5 7 उत्तरस्य न वाक्यस्य (for the prior half) —After the prior half of l 4 D5 ins

1195(A)* न मां प्राप्स्यसि जानकीम् ।
सा च तत्र महत्पाद

—Ś1 D1 3 न शक्नुमहस्तुमहे, V3 वच न न कथंचन D2 न शक्नुमहे (for the post half) —(1 5) V1 B1 [आ]दिश्य मानो (for चोद°) Ś1 D1 3 तु (for ऽहं) —(1 6) Ś1 V B1 D2 3 अवेक्षमाणो B3 (also) अपश्यमानो (for अवेक्ष°) B1 4 अगम , L(ed) अहं गत (for इहागत)]

While Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

1196* मृगस्य मायया तेन लोकान्हन्तुं त्वमर्हसि ।

[Cf 9^{cd} Dt1 Dm1 D6 8 G M2 त्व हन्तुम् (by transp)]

6 Ñ1 reads 6-7^{cd} before 3 63 9 (cf v l 3 60 24) D5 reads 6-7^{b} for the first time after 3 60 33 (1173*) and repeats them here —^{a}) Ś1 D1 3 न हि पश्यामि, Ñ1 D5(first time) न विजानामि, Dg1 Dm1 G3 Cr.k.t ननु जानामि, T1 * * * * मि (damaged) (for न तु जानामि) B3 कस्याद् (for कस्यायं) —^{b}) Dt1 भग्न (for भग्न) Ś1 B1 D1 3 समागमितो —Dg1 om 6^{cd} —^{d}) Dt1 D6 सयुग , M1 * * ध (for सायुध) Ñ1 युद्धस्याथ परिच्छद

7 For Ñ1 D5, cf v l 6 —^{a}) Ñ1 V D5(first time) 7 G3 खरनेमि , B1 4 Dm1 D6 G3 रथनेमि , T1 क्षुरनेमि (for खुरनेमि) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (both

G 3.70.11 B 3.65.8 L 3.71.11 एकस्य तु विमर्दोऽयं न द्वयोर्वदतां वर ।
न हि वृत्तं हि पश्यामि बलस्य महतः पदम् ॥ ८
नैकस्य तु कृते लोकान्विनाशयितुमर्हसि ।
युक्तदण्डा हि मृदवः प्रशान्ता वसुधाधिपाः ॥ ९
सदा त्वं सर्वभूतानां शरण्यः परमा गतिः ।
को नु दारप्रणाशं ते साधु मन्येत राघव ॥ १०
सरितः सागराः शैला देवगन्धर्वदानवाः ।
नालं ते विप्रियं कर्तुं दीक्षितस्येव साधवः ॥ ११
येन राजन्हृता सीता तमन्वेषितुमर्हसि ।
मद्द्वितीयो धनुष्पाणिः सहायैः परमर्षिभिः ॥ १२
समुद्रं च विचेष्यामः पर्वतांश्च वनानि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नलिनीः पार्वतीश्च ह ॥ १३
देवगन्धर्वलोकांश्च विचेष्यामः समाहिताः ।
यावन्नाधिगमिष्यामस्तव भार्यापहारिणम् ॥ १४
न चेत्साम्ना प्रदास्यन्ति पत्नीं ते त्रिदशेश्वराः ।
कोसलेन्द्र ततः पश्चात्प्राप्तकालं करिष्यसि ॥ १५

times) 3.7 हतद्, Ñ1 स्यद्, D1 -शृगद् (for क्षतज्) —[b]) N1 कनक, D4 G1 क्षतज, G3 M1 शोणित, M3 रजत (for रुधिर) —[c]) Ñ1 एव (for देशो) Ñ1 V1 Dm1 D3-6 T2.3 M1.2 Cm g k t निर्वृत्त, Cr as in text (for निवृत्त) —[d]) Ñ1 illeg D1 सघोष (for सुघोर)

8 Ñ2 V B1.4 D5.7 transp [ab] and [cd] B3 transp 8[cd] and and 9[ab] —[a]) Ś1 D1-3.5 च, Ñ V B1.3.4 D7 हि (for तु) G2 रयोप (for विमर्दो) Dm1 D8 G2.3 वै (for ऽय) —[b]) Ñ2 V B1.3.4 D6 द्वयोवा (for न द्वयोर्) —[c]) Ś1 D2.3 न निवृत्त हि, Ñ V B1.3.4 D5.7 न निवृत्तस्य, Dg1 न हि व्यक्त हि, D1 अनिवृत्त हि (for न हि वृत्त हि) —[d]) Ñ1 परस्य (for बलस्य) D3 च महत्पद (for महत पदम्)

9 D3 transp 8[cd] and 9[ab] —[a]) Ś1 नैव तस्य, Ñ1 नैकस्य च, Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 न चैकस्य, T2 एकस्य तु (for नैकस्य तु) —[b]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 उत्सादयितुम्, T1 न नाशयितुम् (for विनाशयितुम्) V1 om 9[cd] —[c]) Ñ1 मृदुश्चापि (sic) (for हि मृदव) —After 9[cd], Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 ins

1197* न वनाना विरिणा वा राज्ञा भवति राघव ।
तस्मात्प्राणहर दण्ड न धारयितुमर्हसि ।

[(l 1) B1 न (for वा) —D5.7 om (hapl.) from l 2 up to 10.]

10 D5.7 om 10 (cf v l 1197*) —[a]) Ś1 Ñ1 V2 B1.3.4 D2.3 यदा, V1 D1 यथा (for सदा) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3 प्राणार्थिना, Ñ1 शरण्य महद् (for परमा गति) —[cd]) B2 योऽत्र, D2 को हि (for को नु) B1 मानव (for राघव) Ñ1 दारप्रधर्षण यात् कोनुमन्येत मानव

11 [a]) B1 reads गन्धर्व in marg Ñ1 राक्षसा, B1 किंनरा, D2 मानवा (for दानवा) —Dg1 reads 11[cd] in marg —[d]) Dt1 D1 [ए,]व (for [इ,]व) D4.7 राघव (for साधव) ※ Cm साधव ज्ञानसम्पन्ना ऋत्विज विप्रिय आत्मापचार कर्तुं न समर्था । "नैन दर्भ नाभिचरितव्यागच्छति" इत्यादिश्रुतिरिति भाव , ※

12 D4 M2.3 om 12-13 —[a]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वा (for राजन्) —[b]) V B3.4 Dm1 D3-6 G अन्विष्टु त्वम् (for अन्वेषितुम्) B1 त्वमन्वेष्टुमिहार्हसि —[c]) D6 महता वो (sic) (for मद्द्वितीयो) —[d]) Ñ2 सार्धं (for सहायै) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 व्यवसायसहाय (D1 ॰यै)श्च

13 D4 M1.3 om 13 (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 समुद्रान् (for समुद्र) Ñ1 Dt1 D6 वा, D1 तु (for च) Ś1 Dg1 D1.6 विचेष्याव, Ñ1 प्रचेष्याव, B3.4 विचेष्यामि, M3 विशोध्याम (for विचेष्याम) —[c]) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1-3.5.7 विविधाकारा (for विविधा घोरा) —[d]) G1 नलिन्य (for ॰नी) Ś1 Ñ1 D2.3 नलिन्य(D1 ॰नी)श्च वनानि च, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नाना(V द्वीपा नि) च सरासि च, Dg1 T3 नलिनी पुलिनानि च, Dt1 D6 पद्मिन्यो विविधास्तथा, D1 नलिनीश्च विशालि च, T1.2 नदी पद्मसरांसि च, G(ed) विशालि च सरासि च

14 [a]) M3 (after corr see m as in text) दिव (for देव) G(ed) दानव (for -गन्धर्व) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 -यक्षाद् (for लोकाद्) —D1 om 14[b]-15[c] —[b]) Dm1 marg, G(ed) समता (for समाहिता) Ñ1 निरीक्ष्यामो दिशो दश, Dg1 विचेष्याव समाहितौ, D1.3 विचेष्यामो (D1 ॰मो) दिशो दश —[c]) Ñ2 V D4.7 च (for न) B1 -गमिष्यामि, Dg1 -गमिष्यावस् (for -गमिष्यामस्) —[d]) D4 M1 तावद् (for तव)

15 D1 om up to 15[c] (cf v l 14) —[ab]) Ś1 सा मायास्, D3 त पाप (for पत्नीं त) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 चेन्मद्दास्यिष्यति (Ñ2 ॰त) त पाप त्रिदशेश्वरा —D1 om 15[cd] —[c]) Ñ V B1.4 Dg1 D1.3.5.7.6 कोशलेन्द्र B3 कोशलेन्द्र, Dm1 G3.3 M1.3 कोसलेन्द्र (for कोसलेन्द्र) —[d]) Dt1 D6 G1 यत्रस्तोषां (for प्राप्तकाल) B1 यदिच्छसि ※ Cm न कृत स्यात् साम्ना चेत् पश्चात् तदिच्छकोप लक्षण इत्यन्वय ※ —After 15, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1198* आनुपूर्व्यं च धर्मस्य दाया लोकेषु राघव ।
स ज्ञात्वस्यपि नार्हस्यत्मानं सत्तानव ।

[(l 1) Ñ1 illeg. for आनुपूर्व्यं च Ñ2 ॰पूर्वा, B1 ॰पूर्व्यं (for आनुपूर्व्यं) V2 illeg from च up to राघव, Ñ1 धर्मं च (for

शीलेन साम्ना विनयेन सीतां
नयेन न प्राप्स्यसि चेन्नरेन्द्र ।
ततः समुत्सादय हेमपुङ्खै-
र्महेन्द्रवज्रप्रतिमैः शरौघैः ॥ १६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

तं तथा शोकसंतप्तं विलपन्तमनाथवत् ।
मोहेन महताविष्टं परिद्यूनमचेतनम् ॥ १
ततः सौमित्रिराश्वास्य मुहूर्तादिव लक्ष्मणः ।
रामं संबोधयामास चरणौ चाभिपीडयन् ॥ २
महता तपसा राम महता चापि कर्मणा ।
राज्ञा दशरथेनासील्लब्धोऽमृतमिवामरैः ॥ ३
तव चैव गुणैर्बद्धस्त्वद्वियोगान्महीपतिः ।
राजा देवत्वमापन्नो भरतस्य यथा श्रुतम् ॥ ४

G 3 71 6
B 3 66 4
L 3 74 5

धर्मेस्य] Ś₁ D₁₋₃ आनुपूर्व्(Ś₁ °र्व्ये)न धर्म(Ś₁ राम, D₁ धर्मि) स्य, B₁ आनुपूर्व्येस्वधनस्य (for the prior half) G(ed) गत्वा (for दत्वा) Ś₁ D₁₋₃ः कृत्वा लोकाय यावत, Ñ₁ * * (illeg) लोकस्य सप्त (for the post half) D₂ reads in marg from एवं up to 16° —(l 2) D₃ छेत्स्यसे (for छेत्स्यसि) D₂ चराचर (for सासुरम्)]

16 D₂ reads 16^{abc} in marg (cf v l 15) —^a) Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ D₁₋₃ ₇ T₁ ₃ G M₂ ₃ शिवेन, Cg k t as in text (for शीलेन) Ś₁ D₃ सीता (for साम्ना) Ñ₂ D₃,₇ प्रणयेन (for विनयेन) Ś₁ D₃ राघव, Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ चैव (for सीतां) D₁ ₃ transp साम्ना and सीतां —^b) Ś₁ D₂ त्वमत्र, Ñ₂ नयैश्च (for नयेन) D₄ च (for न) Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ न चेदिमा प्राप्स्यसि जानकीं तां (Ñ₂ D₅ ₇ त्व) —^c) Ñ₁ illeg, Dg₁ T₃ M₂ Cg समुत्पादय, Cg(p) also as in text (for समुत्सादय) Ś₁ Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₁ ₃ ₅ ₇ तत समुत्सादयितासि लोकान् (V₂ * * illeg) —^d) V₁ illeg up to शरौ in ^d Ś₁ -सुरयाचिताः (for -वज्रप्रतिमैः) Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ शरो(V₂ * *)घैः (for शरौघैः) Ñ₁ अमन्द्र**स्वनरूपकाशैः

Colophon D₃ om —*Sarga name* Ś₁ Ñ V B₁ ₃ ₄ D₁₋₃,₅,₇ लक्ष्मणवाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś₁ Ñ₂ B₁ D₂ om, Ñ₂ D₅ ₇ 72 V₁ D₁ 69 V₂ 74 B₃ 71, B₄ D₃ 73 Dg₁ D₁ Dm₁ D₆ T G M₁ ₂ 65 D₄ 68, M₃ 66 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

62

D₂ begins with ॐ, M₁ with श्रीरामाय नमः

1 Ś₁ V₂ D₁₋₃ om 1 —^a) Dg₁ तदा (for तथा) —Dm₁ D₆ G₁ transp. ^b and ^d. —^c) D₁ D₆ मूर्छ (for [आ]विष्ट) —^d) Dt₁ Dm₁ D₆ T₁ ₂ Cr k t अचेतस, Cm g as in text (for °नम्) & Cm परिद्यून पादेत्र प्रास शोऽन्वमित्यर्थ । "दिवोऽविजिगीषायाम्" इति निष्ठानत्व । "च्छ्वोः शूडनुनासिके च" इत्यूठ् । So also Cg Cm (further) महा परिद्यून क्षीण &

2 Ś₁ V₂ D₂ ₃ read st 2-4 after 1225*, D₁(first time in marg) repeats st 2-4 after 1225* and ins l 1-10 of 1199* before 2 (first time) —^a) V₂ D₁ (both times)-₃ M₃ आश्वस्य (for आश्वास्य) —^b) D₁ (second time) ₃ मुहूर्तम् —^c) T₂ सचोदयामास —^d) Dg₁ D₄ T₂ [अ]पि पीडयन्, D₆ [अ]प्यपीडयत् (for [अ]भिपीडयन्) Ś₁ D₁(second time) ₃ G₁ चरणा वभि(D₂ °पि)पीडयन्

3 For sequence in Ś₁ V₂ D₁₋₃ cf v l 2 —^a) Ś₁ D₁(second time) ₃ वीर, Dt₁ D₆ चापि (for राम) —^b) Ś₁ D₁(second time)-₃ योगकर्मणा, M₃ *-**णा (damaged) (for चापि कर्मणा)

4 For sequence in Ś₁ V₂ D₁₋₃ cf v l 2 —^a) Ś₁ स त्रिनेता गुणैर्विद्य, D₁(second time)-₃ स त्रिपदा भव द्वद्ध (metri causa) —^b) M₃ त्वद्वियोगात् Ś₁ D₁ (second time)-₃ त्व(D₁ त)द्वियोगेन(D₃ °गाच्च) भूमिप. —^d) Ś₁ D₁(second time) ₃ भरतात्ते(Ś₁ D₂ °त्त) D₃ भरता च (for भरतस्य) D₁(first time) सुराज, M₃ तथा (for यथा) & Cv भरतस्य यथा श्रुतमिति । सकाशादिति शेष । एवमादयो वाक्यशेषा स्वयमेव प्रतीयन्त इति न प्रयुज्यन्ते सुविभि । अत्र पर सुशिता खलु धन्याश्चेत्यादय कश्चित् श्लोका कपुचित्कोशेषु सन्ति तं प्राथिकत्वात्र प्रदर्श्यन्ते &—For 1-4, Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ subst., Ś₁ V₂(partly illeg) D₂ ₃ ins. before 5, D₁ ins. l 1-10 before 2 (first time) and l 11-12 before 5

3.71 6 3 66 5 3 72 7 यदि दुःखमिदं प्राप्तं काकुत्स्थ न सहिष्यसे ।
प्राकृतश्चाल्पसत्त्वश्च इतरः कः सहिष्यति ॥ ५
दुःखितो हि भवाँल्लोकांस्तेजसा यदि धक्ष्यते ।
आर्ताः प्रजा नरव्याघ्र क नु यास्यन्ति निर्वृतिम् ॥ ६
लोकस्वभाव एवैष ययातिर्नहुषात्मजः ।
गतः शक्रेण सालोक्यमनयस्तं समस्पृशत् ॥ ७

1199* एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघवः । प्रतिगृह्य वचस्तस्य वदन विचचार ह । स तु वाक्यमनुध्यायन्निवृद्धासिचित राघवः । लक्ष्मणो भ्रातर दान पुरतोऽनुजगाम ह । त तत्र च विलापेन शोकेन च समाकुलम् । क्षुत्पिपासापरश्रान्तमाशीविषमिवोरगम् । वज्राग्निसमवेगेन विद्ध शोकमहेषुणा । स्वनन्त तमथालब्ध दृढ मृगमिवापितम् । सीताहरणदु स्वार्तं व्यथित मानमातुरम् । इत्युक्त पुनर्वाक्य लक्ष्मणो राममब्रवीत् । आश्वसिहि महाबाहो प्राणिना सर्वमापद । स्पृशन्त्यनिलवल्लोक क्षणेन प्रतियान्ति च ।

[(l 1) Ś1 D1-3 धनदना (for वीरेण) —(l 2) V1 वनधार्थं (for प्रतिगृह्य) V B3 D4 7 तस्य (for तस्य) G(ed) वनानि (for वदन) N 3 D5 7 वनचार (for विचचार) —(l 3) Ś1 V1 D1-3 स तु V1 यदो, B1 स तद् (for स त) Ś1 D1 3 विवृद्धेषुभि, Ñ1 विवृद्धेषुभि —(l 4) Ś1 D1-3 राघव (for भ्रातर) Ś1 दीन (for दान) Ñ1 राघव लक्ष्मणो भ्राता (for the prior half) —(l 5) Ś1 D1-3 मोहेन च, Ñ1 वनखेदेन V2 B1 3 क्रन्दन च (for तु तेन च) Ś1 D1-3 न समाहत, B1 महता कुल (for च समाकुलम्) Ñ1 तस्य वाक्य निशम्य तद् (for the post half) —(l 6) Ś1 D1 3 स्वोदर, V1 स्वोल्बन, V3 स्वोरग (for स्वोरगम्) —B1 om l 7-8 V1 om l 7. —(l 7) D3 वद्ध (for विद्ध) Ś1 लोक (sic) (for शोक) —After l 7, D3 ins.

1199(A)* उवाच लक्ष्मणा राम धाम्यन्त दु खित तदा । न त्वां धर्षयितु शक्ता पापमो मम निश्चय ।

Thereafter D3 ins l 24-33 of App. I (No 15) —Ś1 om l 8 —(l 8) B3 सन्त D4 स्वन्त (sic) (for स्वनन्त) D1-3 स्तम्भमिव वालय (for the prior half) Ñ1 कृतेर् (for कूर) D3 स्वापित —(l 10) D3 देशुके पुनर्वचित् (for the prior half) Ś1 वचन्, V1 हितम्, V2 B1 3 तथ्यम्, D3 3 3 वाक्यम् (for राघम्) —Ś1 om l 11-12 —(l 11) B3 D3 आश्वसिहि (for आश्वसिहि) V1 आमन्त्रा नरयाम (sic) D1-3 धनाशय नरव्य (for the prior half) V3 B1 4 D1 2 4 प्राणिन (for प्राणिना) Ñ1 क हि नारद, B3 धसहस्र, D1 क न भारत, D3 क्व न भारत, D3 क्व हि नारद (for सर्वमापद) —(l 12) D1 3 [अ]निल B1 वेगात् (for लक्ष्मे). V1 V1 D3 यान्ति, B1 °न्ति, D1 3 स्पृशन्ति (for प्रतियान्ति) B1 [अ]पि, B3 हि (for च)]

—After 4, Ś1 V2 D1 (after 4 1) 3 ins. a passage relegated to App. I (No 16) —After 4, G2 3 M1 ins. 1200*.

5 For 5-6, Dm1 D3 subst 1200* V2 illeg for 5^{c}-10^{b} —^{a}) V1 transp दु खम् and प्राप्त —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 सहिष्यसि, Dt1 °न, D1 °ति (for °से) —^{c}) Ś1 D1 3 [अ]कृतात्मा, V1 D1 G1 [अ]कृतबुद्धिश्च, V2 Dg1 D5 7 [अ]कृतात्मा (for [अ]ल्पसत्त्वश्च) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Dt1 M3 सहिष्यते (for °ति) N2 V1 B1 3 4 D1 सहिष्यति कथ नर .

6 V2 illeg for 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 5 7 दुःखितो, Ñ1 शोकितो, B1 दृष्टोऽपि (for दु खितो) Ś1 V1 (S, सि (for हि) —^{b}) N B1 3 4 D5 7 G2 M धक्ष्यसि V1 °सि, D4 °से (for °ते) Ś1 D1-3 तद्वमा सार्ध (D3 तेज°) धक्ष्यसि. Dg1 T2 तेजसा धक्ष्यसे यदि. —M1 damaged from प्र up to या in ^{d}. —^{c}) V1 भ्राता (for आर्ता) Ñ1 प्रजा ह्यार्ता (for आर्ता प्रजा) V1 यास्यति (for °न्ति) —For 5-6, Dm1 D3 subst, Dt1 D3 subst for 6 only while G2 3 M1 ins after 4

1200* आश्वसिहि नरश्रेष्ठ प्राणिन कस्य नापद । संस्पृशन्त्यग्निवद्राजन्क्षणेन व्यपयान्ति च ।

[Cf l 11 and 12 of 1199*. G1 M1 transp l 1 and 2 —(l 1) Dm1 D3 3 M1 आपदो M1 नाद् (for प्राणिन) —(l 2) G2 स्पृशन्त्यनिलवद्, M1 स्पृशन्त्यनिलवद् (for संस्पृशन्त्यग्निवद्)]

—After 6 Ñ1 ins

1201* ******—दि पृथिवीपति ।

7 V2 illeg for 7 (cf v l 5) Ñ1 om 7^{ab} —^{a}) G3 M1 एव लोकस्वभावो वै —^{c}) D1 G1 नैव (for गत) —^{d}) Ñ1 राम दु खमुपास्पृशत्. Dg1 अनयस्तं स स्पृशत्. D1 G1 3 अपद (G1 °दप)स्य समस्पृशत्, अनयस्त च सस्पृशत्, M3 अनय च तथा स्पृशत्. M1 दु खार्त च सस्पृशत्. Cmp समस्पृशदिति पाठ (as in text) Cg तत्र अज्ञान स्पृशत् अस्पृशत् —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1202* नहुषस्यात्मजो राम ययाति कर्मणि द्युते । गत शक्रस्य सालोक्यमनयास्तमपस्पृशत् ।

[(l 1) Ś1 D1 3 राम (for राम) V1 B1 D1 3 सर्वे (for द्युते) —(l 2) V1 गत (for गत) Ñ1 V1 B1 3 4 D1 3 तनुषस्य (for सन्नियम्) V1 B1 3 4 द्युते (for °ते) Ñ1 D1 3 समस्पृशि]

महर्षियों वसिष्ठस्तु यः पितुर्नः पुरोहितः ।
अह्ना पुत्रशतं जज्ञे तथैवास्य पुनर्हतम् ॥ ८
या चेयं जगतो माता देवी लोकनमस्कृता ।
अस्याश्च चलनं भूमेर्दृश्यते सत्यसंश्रव ॥ ९
यौ चेमौ जगतां नेत्रे यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
आदित्यचन्द्रौ ग्रहणमभ्युपेतौ महाबलौ ॥ १०
सुमहान्त्यपि भूतानि देवाश्च पुरुषर्षभ ।
न दैवस्य प्रमुञ्चन्ति सर्वभूतानि देहिनः ॥ ११
शक्रादिष्वपि देवेषु वर्तमानौ नयानयौ ।
श्रूयेते नरशार्दूल न त्वं व्यथितुमर्हसि ॥ १२
नष्टायामपि वैदेह्यां हृतायामपि चानघ ।
शोचितुं नार्हसे वीर यथान्यः प्राकृतस्तथा ॥ १३
त्वद्विधा हि न शोचन्ति सततं सत्यदर्शिनः ।
सुमहत्स्वपि कृच्छ्रेषु रामानिर्विण्णदर्शनाः ॥ १४
तत्त्वतो हि नरश्रेष्ठ बुद्ध्या समनुचिन्तय ।
बुद्ध्या युक्ता महाप्राज्ञा विजानन्ति शुभाशुभे ॥ १५ G 3 71 0 B 3 66 15 L 3 72 17

8 V3 illeg for 8 (cf v l 5) —ᵃ) D4 यो (for यो) Ś1 B1·4 D1-4 महत्मश्च वसिष्ठस्य, Ñ1 B1 महर्षिणा (N1 °श्च) वसिष्ठश्च, N2 V1 D5·7 महात्मा वसिष्ठस्य —ᵇ) T1 स (for य) B1 वा (for न) Ś1 D1·3 सौदासेन पुरोत्तम —ᶜ) Ś1 D1·3 प्राप्त, B2·3·4 D5·7 अंगात् (for अह्ना) Ś1 D1·3 राज्ञा (for जज्ञे) —ᵈ) Ś1 V1 N1 B1·3·4 D1·3·5·7 तथैव च (for तथैवास्य) Ñ1 सुत, N2 V1 B1 D5·7 गत (for हतम्)

9 V3 illeg for 9 (cf v l 5) V1 B1 om 9-11 —ᵃ) T1·3 जगता (for जगतो) N2 B2·4 D5·7 धात्री (for माता) —ᵇ) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-4 T2 G1 सव, M1 देव (for देवी) —ᶜ) Ś1 अस्याश्च विचलन, Ñ1 D1·3 अस्यापि चलन (metri causa) D3 अस्या विचलन, M1 अस्यास्तु चलन (for अस्याश्च चलन) M3 चलन भूमौ (for चलन भूमेः) ⊕ Cr k भूमेश्चलनमिति ⊕ —ᵈ) Ś1 D1-3 काल (D3 सत्य) मश्रयात्; Ñ1 सत्यविक्रम, V2 B1 D5·7 सत्य सगर, Dt1 D4 कोसलेश्वर, Dm1 तत्र सश्रव, M1·3 सत्यसंश्रय, M2 तस्य सश्रय (for सत्यसंश्रव) —After 9 N1 reads 12

10 V1 B1 om 10 (cf v l 9) V3 illeg for 10ᵃᵇ (cf v l 5) N2 B2·4 D5·7 om 10-11 —ᵃ) Ś1 N1 ये चेमे, Dg1 Dt1 D4 T G1 M2 Cr m g k t यौ धर्मौ, G2 M3 यौ धर्म्यौ (for यौ चेमौ) Ś1 N1 Dt1 D1-3·4 Ct जगतो, Cm k as in text (for जगतां) Dg1 Dt1 D4 G2·3 M1·3 Cr m g k t नेत्रौ (for नेत्रे) —ᵇ) N1 ययो (for यत्र) D2 धर्म प्रतिष्ठित, G1 सत्य प्र° (for सर्वं प्रतिष्ठितम्) —After 10ᵃᵇ Ñ1 ins

1203* ‿‿‿‿शिरो वसनेहार्ति पुरुषति ।

—ᵈ) Ś1 उपेतौ तौ (for अभ्युपेतौ) L(ed) उपेतौ सुमहाबलौ

11 Ñ2 V1 B1·3·4 D5·7 om 11 (cf v l 9 and 10) V3 illeg for 11ᵃᵇ —ᵇ) Ñ1 नरसत्तम (for पुरुषर्षभ) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-4 G2 M2 प्रमुच्यत (M2 °ति) Cr k विमुच्यन्ति (for प्रमुञ्चन्ति) ⊕ Cv प्रमुञ्चति प्रमुच्यत आर्षत्वात् कर्मकर्तरि परस्मैपदम् ⊕ —ᵈ) D4 G2·3 M1·3 (before corr) Cm g सर्वभूतादि, Cv as in text (for सर्वभूतानि) V1 पार्थिव, D3 पातन (for देहिन) Ś1 D1·3 सर्वभूतनिपातन ⊕ Cg सर्वभूतादिपदस्य सर्वभूतानि आदिशब्देनोपलक्षणं तथा। सर्वभूतान्ययामिश इत्यर्थ । दैवस्य परमात्मन । षष्ठ्यर्थे षष्ठी । न प्रमुञ्चति न सर्वभूता वशमुक्ता नाभिक्रामन्तीत्यर्थ ⊕

12 V1 illeg up to वर्तमानौ in ᵇ V1 reads 12 after 9 —ᵃ) V1 शक्रादिषु (for शक्रादिष्वपि) Ś1 Ñ1 D1·3 लोकेषु (for देवेषु) —ᵇ) Cv पुरुषस्य (for वर्तमानौ) G(ed) नयालयौ —ᶜ) Ś1 श्रूयता V1 B1 Dt1 D1·4 T G M1 श्रूयत (for श्रूयेते) —ᵈ) N1 V B1·2·4 D5 शोचितुम् (for व्यथितुम्)

13 V3 illeg from 13ᵃ up to सतत in 14ᵇ —ᵃᵇ) Dt1 D4 मृतायाम् (for नष्टायाम्) Dt1 D4 नष्टायाम् (for हृतायाम्) Ś1 D1·3 वा पुन Dg1 T2 G1 (before corr) (for चानघ) M1 चानघ, D1 राघव (for चानघ) V2 B1 D5·7 मृताया वा (D5·7 वा) पि राघव V1 B1·3 मृतायामपि राघव D3 हृताया वापि वा पुन, D4 नष्टायामपि चानघ (for ᵇ) V1 हृतायामपि सीताया हृतायां रघुसत्तम —ᶜ) Ñ D1 नार्हस, V2 D1 नाहसि (for °से) Ñ1 त्व हि, V2 V1 B2·3·4 D5·7 ह्य (for वीर) —ᵈ) Dg1 [अ]न्य (for [अ]न्य) B4 जन (for तथा) Ñ1 यथा युक्त तथा कुरु

14 V3 illeg up to सतत in ᵇ (cf v l 13) —ᵃ) D4 मद्विधा Ñ V1 B1·3 Dt1 Dm1 D1-3·5·6 G1 M1 न हि (by transp) —B1 reads ᵇ in marg —ᵇ) Ś1 N2 V B1·4 D1·3·5·7 तत्त्वदर्शिन, Ñ1 Dt1 D4 सत्यदर्शना D1 सत्त्व° T1·3 सत्त्व, T2 सत्यदर्शना, G1 M1 °दर्शना (for सत्यदर्शिन) —ᶜ) Ñ2 V1 D1·3·5·7 om (hapl ?) 14ᶜᵈ B1 reads 14ᶜ-15ᵇ in marg V3 illeg from कृच्छ्रे in ᶜ up to 15ᵇ —ᵈ) Dt1 [अ]निर्विण्ण, T1 M3 निर्विण्ण (for [अ]निर्विण्ण) D1 M1 °चेतना, G2 °चेतस° (for °दर्शना) N1 नातस्‍‍‍दर्शिन (illeg) B1·2·4 नित्य तत्त्वा (B4 नित्या) दर्शिन G(ed) बुद्ध्या निश्चितनिश्चया, Cv as in text

15 V3 illeg B1 reads in marg 15ᵃᵇ (for both cf v l 14) D1 reads 15 in marg —ᵃ) D1 तत्त्वतो

G 3 71 13 B 3 66 16 L 3 72 18 अदृष्टगुणदोषाणामधृतानां च कर्मणाम् ।
नान्तरेण क्रियां तेषां फलमिष्टं प्रवर्तते ॥ १६
मामेव हि पुरा वीर त्वमेव बहुशोऽन्वशाः ।
अनुशिष्याद्धि को नु त्वामपि साक्षाद्बृहस्पतिः ॥ १७
बुद्धिश्च ते महाप्राज्ञ देवैरपि दुरन्वया ।
शोकेनाभिप्रसुप्तं ते ज्ञानं संबोधयाम्यहम् ॥ १८
दिव्यं च मानुषं चैवमात्मनश्च पराक्रमम् ।
इक्ष्वाकुवृषभावेक्ष्य यतस्व द्विषतां वधे ॥ १९
किं ते सर्वविनाशेन कृतेन पुरुषर्षभ ।
तमेव तु रिपुं पापं विज्ञायोद्धर्तुमर्हसि ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

(for तत्त्वतो) N1 मन श्रेष्ठ D4 G3 नरव्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) —b) Dg1 बुद्धा (for बुद्धया) Ś1 Ñ1 D1-3 M3 समनुयुज्य च (N2 चै) N3 निश्चितदर्शना, V1 निश्चितया हि या (sic) B1 3 4 निश्चितनिश्चया, Dt1 D6 समनुचिन्तयन्, D5 7 निश्चितदर्शि (D7 °र्शी)न, M2 समनुचिन्तयेत्, Cv as in text (for समनुचिन्त्य) —c) Dg1 बुद्धि (for बुद्धया) Dm1 D8 महात्मानो (for °प्राज्ञा) Ś1 न बुद्धा रहित (L[ed] निहत) प्राज्ञो, N1 बु * निहिता प्राज्ञा, D1 3 स्वबुद्धा निहितप्रज्ञो, D3 बुद्धा च विहितप्रज्ञो —d) Ś1 Ñ1 D1 3 विविनक्ति (for विजानन्ति) Ñ1 G1 शुभाशुभ, D3 शुभाशुभे (for °भे) —For 15cd Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 subst Ś1 D1-3 (marg) ins after 15

1204* न शोचन्ति न हृष्यन्ति तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

[D1 न शोचन्त न हृष्येत (for the prior half) V1 transp न शोचन्ति and न हृष्यन्ति Ś1 स्वेनद् B1 3 यद् (for तत्तत्)]

16 Ñ1 om 16ab V3 illeg up to कर्मणा (see 16b var) in b —b) Dt1 D6 Cm t अधृताना. Cv r g k as in text (for अधृताना) Dt1 D6 T1 3 M1 3 तु (for च) Ś1 D1 3 अ(Ś1 आ)दिताना च(D3 तु) (for अधृताना च) N2 V B1 3 4 D5 7 कर्मवत् (V1 स्वधमा V3 *** [illeg])-भिरतमनसा —c) Ś1 D3 अंतरेण Ś1 N1 D1-4 T2 क्रियाः (sic) (for क्रिया) Ś1 D1 3 येषा, N1 सम्यक, N2 V3 B1 3 4 D5 7 वीर (for तेषा) V1 नातरे क्रियता वीर —V3 illeg for 16d —d) Ś1 D2 फल(D3 °ल)माप्य, D1 फलमिष्ट (for फलमिष्ट) Dt1 Dm1 D3 5 6 G2 M Ck t च यतत (for प्रवतते)

17 V3 om 17ab —a) Dg1 Dm1 D2 T3 G3 त्वमेव, Dt1 D3 G2 Cr मामेव D2 मा चैव, L(ed) ममैव (for मामेव) G2 damaged for हि पुरा T1 3 राम (for वीर) M2 मा त्वमेवं महाराज —b) D1 3 G1 M1 पुर (for पुरा) T1 G3 मामवे G1 M1 त्वमेव, M2 पुरा हि (for त्वमेव) Ś1 बहुशोवद्, Dt1 D1 4 M2 Ck t बहुशो, D4 M1 चो)क्तवान्: D3 बहुशोन्वयात्, Cv as in text (for बहुशोऽन्वशा) Dm1 D6 अनुशिष्यासि राघव ❀ Ck t बहुशोऽनुशासिष्यति सचिवत्वे. ❀ —For 17ab, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1-3 ins after 17ab

1205* इद हि स्मारयामि त्वा नोपदेश करोमि ते ।

[Ñ2 D5 6 7 च (for हि] Ś1 D1 3 तदेव (for इद हि) N1 त्वमुदारा पुरा वीर ** * ***त्ता]

—c) V1 तनु शिष्याद्धि, Dm1 D6 अनुशिष्यति (for अनुशिष्याद्धि) Ś1 [S]पि, Ñ1 Dg1 D1 3 M1 3 ह (for नु) —d) Ñ1 देवो (for साक्षाद्) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 साक्षादपि (by transp) ❀ Ck अनुशिष्य इत्यादि। साक्षाद्बृहस्पतिरपि त्वा त्वामनुशिष्याद्धि अनुशासितुं शुक्तः किं शब्द त्वदे न शक्त एवेत्यथ । अतो मादृश को नु त्वानुशिष्यात् ❀

18 V3 illeg up to अपि in b —a) N1 उद्बुद्धि (for बुद्धिश्च ते) Ś1 महाराज, Ñ1 G3 महाप्राज्ञा (for °प्राज्ञ) —b) V1 B4 D5-7 G1 3 M लोकैर (for देवैर) Ś1 सर्वलोक दुरत्यया, Ñ1 लोकैरपि दुरत्यया, B1 3 Dg1 D1 T1 लोकैरपि दुरत्यया(B3 °रन्वया) Dm1 D6 G3 लोकैर्दै दुरन्वया(G3 damaged after दै) D3 लोके राम दुरन्वया —c) M3 3 [अ]पि (for [अ]भि) Ś1 D1 3 शोकेन हि प्रसु(D1 °सु)प्त ते, N2 V B1 3 4 D5 7 इति प्रसुप्त(B3 °सुप्त) शोकेन(B3 लोकेन) —d) V1 मन, B1 3 गुन, T1 पार्थ (for ज्ञान) Ś1 D3 सस्मारयामि, D1 तु स्मारयामि (for संबो°) Ñ2 V1 B1 D5 7 पुनस्त्वा बोधयाम्यह ❀ Cv शोकेनाभिप्रसुप्तमिति च पाठ ❀

19 a) Ś1 D2 3 तन्, V1 B1 3 4 B3 त, D1 तद् (for च) V3 illeg from चैव up to कृतेन in 20b Ś1 V1 V1 B1 3 D1-3 5 7 चात्मम्, B1 राज्ञा, T1 3 च त्वम् (for चैवम्) Dg1 दिव्य च मानुषत्व (sic) च (with hiatus) M3 दिव्यं चामानुष च त्वम् —b) Ś1 यथाक्रम (for पराक्रमम्) —c) N2 D5 7 प्रभव (for -वृषभ) G1 इक्ष्वाकुवर समवेक्ष्य —d) Ñ1 जयस्व (for यतस्व) N2 V1 B1 4 D1 7 द्विषतो (for °ता) Ś1 D1-3 प्रयतस्व रिपोर्वधे

20 V3 illeg. up to कृतेन (cf. v l 19) Dm1 om., D3 reads 20a in marg —a) N2 B1 3 D5 7 [त्]व, B1 [व]द, D3 च, D4 T1 3 G M1 3 त्वं (for तु) V तात वैदेह D1 त्वमेव वै (for तमेव तु) M1 पुरुषं (for तु रिपुं) V1 प्राप्तं (for पापं) —After 20, Ś1 D1-3 ins.

६३

पूर्वजोऽप्युक्तमात्रस्तु लक्ष्मणेन सुभाषितम् ।
सारग्राही महासारं प्रतिजग्राह राघवः ॥ १
संनिगृह्य महाबाहुः प्रवृद्धं रोषमात्मनः ।
अवष्टभ्य धनुश्चित्रं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २
किं करिष्यावहे वत्स क्व वा गच्छाव लक्ष्मण ।
केनोपायेन पश्येयं सीतामिति विचिन्तय ॥ ३

तं तथा परितापार्तं लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
इदमेव जनस्थानं त्वमन्वेषितुमर्हसि ।
राक्षसैर्बहुभिः कीर्णं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ ४
सन्तीह गिरिदुर्गाणि निर्दराः कन्दराणि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नानामृगगणाकुलाः ॥ ५ G 3 71 6 B 3 67 6 L 3 73 6

1206* इत्येवमुक्तः स तु लक्ष्मणेन
निवर्त्य बुद्धिं राघवो विनाशात् ।
हा जानकीत्येवमभिप्रतप्तो
विनि श्वसन्वाक्यमुवाच रामः ।

[(l 3) Ś1 अतिप्रतप्तो (for अभि°) —(l 4) D3 विनिश्वसन्]

while B3(marg) ins

1207* अस्मतिशयकोपाद्वैरमार्गेशपालि
-तुविदिविदितुराव सावकेन मयैव ।
सुरपतिमभियुद्धे वज्रपाणिं सदत्र
जहि हि किमुत रक्षः सघनाजौ धरित्रि ।

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 D1 3 रामाश्वासन, Ñ1 V3 B2 3 4 रामानुनय Ñ2 D2 7 रामशोकापनोदन, V1 राघवानुनय, D5 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 D4 7 73 V1 D1 70 V2 75 B4 D3 74 Dg1 Dt1 Dm1 D6(marg also 67) T G M1 2 66 M3 67 G(ed) 71 L(ed) 72 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

63

D5 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) Dt1 रामस्, D4 भ्रातुर्, D6 Ct -वाक्यस् (for मात्रस्) Ś1 Ñ1 D1-3 इत्युक्तेन तु वाक्यस्य Ñ2 V B1 3 4 D2 7 एवमुक्तस्तु वाक्यस्य —[b]) D3 (अ)भि, M2 तु (for सु) —[c]) M3 सानुग्राही (for सार°) D6 यथासारं (for महा°) —[d]) Dm1 प्रति (for प्रति)

2 [a]) Ś1 V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D2 3 4 5 T1 M3 स निगृह्य, D4 परि°, Cg as in text (for संनि°) —[b]) D5 T1 2 प्रवृत्तं, G3 °वृद्ध (for °वृद्धं) Ñ1 D1 3 7 शोकम्, Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D6 क्रोधम्, Dg1 Dt1 D4 T3 रोषम् (for कोपम्) —[c]) G3 अवष्टभ्य (for °भ्य) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 रामो (for रामो)

3 Ñ1 om (hapl) 3-4[b]. —[a]) Dm1 D4 G3 करिष्यामहे (for °वहे) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 किं करोमि मया

ध्याम —[b]) Ś1 गच्छामि च Ñ2 D2 7 च गच्छामि, Ñ1 B1 3 4 नु गच्छामि, V3 D1-3 वा गच्छामि, Dm1 G3 गच्छाव च, T3 च गच्छाव (for वा गच्छाव) —Dg1 reads 3[cd] in marg —[c]) B1 पश्यामि, Dt1 D4 T1 2 M1 पश्यामि; D5 पश्याम, G1 पश्येम (for °य) —[d]) Dt1 D6 इह (for इति) D3 च चिन्तय (for विचिन्तय) Ñ2 V B1 3 4 D2 7 M1 सीता सुरसुतोपमा ‡ Cv केनोपायेन पश्येय सीता सुरसुतोपमामिति विचिन्तयदिति च पाठ ‡

4 Ñ1 om 4[ab] (cf v l 3) Dt1 reads 4[abcd] after 5[ab] —[b]) Dt1 D4 6 वाक्यम् (for रामम्) —For 4[ab] Ś1 D1 3 subst

1208* स तथा परितप्यन्तं तु चिन्तं तु सचारिणम् ।
रामामायतरक्ताक्ष पुनः सौमित्रिरब्रवीत् ।

[(l 1) D3 भर (for तुप) —(l 2) D1 पश्य (for रक्त°)]

while Ñ2 V B1 3 4 D2 7 subst for 4[ab]

1209* स तथा भाषमाणं तु तु सार्त धर्मचारिणम् ।
रामं मायासमाक्षिप्तं पुनः सौमित्रिरब्रवीत् ।

[(l 2) B1 रामन्याश्वासयन्वाक्य लक्ष्मणः पुनरब्रवीत्]

—Ñ2 mostly illeg for 4[cd] —[c]) Ñ1 सर्वं (for एव) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 जनस्थानमिदं भूयस् —[d]) B3 त्वमन्वेष्टु मिच्छ, D2 त्वमन्वेष्टुम्, D3 पुनरन्वेष्टुम् (for त्वम°) T2 om (hapl) 4[d] 6 T2 reads in marg —[e]) Ñ2 V B1 3 4 D1 7 रक्षोभिर् Ñ1 चित्र (for कीर्णं) —[f]) Ñ1 D1 3 -लतावृत G(ed) नानामृगसमन्वित

5 T2 om 5 T1 reads in marg (for both, cf v l 4) —[a]) D1 तत्र (for गिरि) —Ñ2 illeg for 5[a] —[b]) Ñ1 Dm1 D1 M2 निर्झरा, Cv m g k t as in text (for निर्दरा) Ś1 D1 3 निर्झरा कन्दरास्तथा Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 निर्झराश्च विविधा, D5 कन्दरा निर्झरास्तथा —After 5[ab], Dt1 reads 4[abcd] V1 B4 om (hapl ?) 5[cd] Dg1 reads 5[cd] in marg —[cd]) Ś1 Ñ2 B1 D2 3 7 M1 (भा कारा (for घोरा) Ś1 V Ñ2 B1 3 D2 3 7 नानाद्रुम(D5 °वृक्ष) लतावृता D5 नानापुष्पोपशोभिता (for °d) D1 गुहा सिंहावृताश्चैव व्याघ्रैर्नानाविधैस्तथा

G 3 72 7 B 3 67 6 L 3 73 7 आवासाः किंनराणां च गन्धर्वभवनानि च ।
तानि युक्तो मया सार्धं त्वमन्वेषितुमर्हसि ॥ ६
त्वद्विधा बुद्धिसम्पन्ना महात्मानो नरर्षभ ।
आपत्सु न प्रकम्पन्ते वायुवेगैरिवाचलाः ॥ ७
इत्युक्तस्तद्वनं सर्वं विचचार सलक्ष्मणः ।
क्रुद्धो रामः शरं घोरं संधाय धनुषि क्षुरम् ॥ ८
ततः पर्वतकूटाभं महाभागं द्विजोत्तमम् ।
ददर्श पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ॥ ९

तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अनेन सीता वैदेही भक्षिता नात्र संशयः ॥ १०
गृध्ररूपमिदं व्यक्तं रक्षो भ्रमति काननम् ।
भक्षयित्वा विशालाक्षीमास्ते सीतां यथासुखम् ।
एनं वधिष्ये दीप्ताग्रैर्घोरैर्बाणैरजिह्मगैः ॥ ११
इत्युक्त्वाभ्यपतद्गृध्रं संधाय धनुषि क्षुरम् ।
क्रुद्धो रामः समुद्रान्तां चालयन्निव मेदिनीम् ॥ १२
तं दीनदीनया वाचा सफेनं रुधिरं वमन् ।
अभ्यभाषत पक्षी तु रामं दशरथात्मजम् ॥ १३

---

6 T2 om 6 T1 reads in marg (cf v l 4) D3 repeats 6^{ab} after 7^{ab} —^{a}) Ś1 B1 3 D6 7 आवास Ñ1 किनरीणा (for किंनरा°) —^{b}) Dg1 भुवनानि (for भव°) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 गन्धर्वनिलयास्तथा —Ñ1 mostly illeg for 6^{c} —^{c}) Ś1 V B1 3 4 D1-3 6 7 तेषु (for तानि) M3 ताव (for सार्धं) —^{d}) Ś1 D1 3 ताम्, Ñ1 V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 9 T1 सम् (for त्वम्)

7 ^{a}) G2 विविधा (for त्वद्विधा) D3 सयुक्ता (for °म्पन्ना) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3-8 T2 G1 M3 नरर्षभा —After 7^{ab}, D3 repeats 6^{ab} —^{c}) Ñ1 आपद्भिर्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व्याधिभिर् (for °त्सु) D1 प्रचलन्ति (for °न्ते) L(ed) आपत्स्वपि न कम्पन्ते —^{d}) B1 वात (for वायु) M3 वेगेषु (for °गैर्) Ś1 [अ]चल

8 ^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रामो (for सर्वं) —^{b}) Ś1 D1 3 चचार सहलक्ष्मण —V2 illeg up to सधा in ^{d} —^{cd}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च स (for रामः) Ś1 D1 3 स धनुर्मा (for शरं घोरं) D3 शर (for क्षुरम्) G(ed) चापेन सशरं घोरं गृहीत्वा स महाधनुः —After 8 Ñ1 ins

1210* अथ दृष्ट्वा धनुस्तत्र चामीकरमयं महत् ।
अश्वच्छत्रातर दानो सुखेन परिशुष्यता ।

—Then Ñ1 reads 3 60 28-33 (including star passages) while V2 ins after 8

1211* श्मशानस्थं वनं घोरं स (illeg) ।

9 Before 9 Ñ1 reads 3 61 $6-7^{cd}$ V2 illeg up to भागं in 9^{b} —^{a}) Ś1 D1-3 अथ (for ततः) Ś1 Ñ1 B1 D1 3 M3 सकाशं (for कूटाभं) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 विहगश्रेष्ठं (D1 °श्र) Dm1 D3 G1 महाकाय, G2 °भाग, Cg as in text (for °भाग) Ñ1 महाद्विज (for द्विजोत्तमम्) —^{d}) Ñ1 D3 व(D3 प)क्षमान (Ñ1 also महाविर्य) (for क्षतजार्द्रं)

10 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3-5 7 -सकाश, D3 -कूटाभ (for शृङ्गाभं) —M3 damaged for 10^{b} —^{cd}) Dm1 D3 G1 खिग्ध (for सीता) —V1 illeg from 10^{d} up to बाणै in 11^{f} G(ed) transp न and [अ]त्र G1 erroneously reads वैदेहीमुत्पपात विहायसम् (= partly 18^{cd}) in place of वैदेही भक्षिता नात्र संशयः

11 V2 illeg up to बाणै in ^{f} (cf v l 10) —^{ab}) G2 पक्षिरूपम् (for गृध्र°) Ñ1 अथ (for इद) Ś1 Ñ B1 3 4 D1-5 7 T1 2 G1 M2 3 रक्षो व्यक्त (by transp) V1 गृध्रो व्यक्त (for व्यक्तं रक्षो) Ś1 N B1 3 Dg1 Dt1 D1 3 5 7 T1 2 कानने K(ed) भवति कानने —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp आस्ते and सीता M3 damaged from सुख up to घो in 11^{f} —^{e}) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 हनिष्ये (for वधिष्ये) T1 2 दीप्तास्यैर् (for °ग्रैर्) Ñ1 गृह्य विध्ये प्रतीपाग्रै —^{f}) Ś1 गृध्र बाणैर्, Ñ1 D3 शितैर्बाणैर्, Ñ2 V2 B1 3 4 D1 3 7 शीघ्र बाणैर्, Dt1 Dm1 D4 8 दीप्तबाणैर्, D3 शीघ्रबाणैर् (for घोरैर्बाणैर्) —After 11 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 M3 ins

1212* जातरोष सहस्राक्षो वज्रेणेव गिरोत्तमम् ।

[V2 illeg from सह up to वि in 12^{d} Ś1 D1 3 -रोष, Ñ1 D3 M3 -कोप (for -रोष) D7 [ए]व (for [इ]व) G(ed) महाद्रुम (for गिरोत्तमम्) D3 बोधयन् नन्दयन् दशः (for the post half)]

12 V2 illeg up to वि in ^{d} (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 [अ]भ्यद्रवद्, Ñ2 स्वपतद्, D1 न्यपतद् (for [अ]भ्य°) V1 illeg B1 राम, Dt1 D3 दृष्ट्वा, M3 क्षिप्रं (for गृध्रं) —^{c}) D3 G1 क्रोधाद्, M3 क्रुध्यो (for क्रुद्धो) Ñ1 समुद्रान्त (sic) Ñ2 V1 B1 D5 7 समुद्रावधि, Dm1 D3 सुसम्भावत्, D3 समुद्रान्ता, T2 G1 समुद्रान्तां, Cg as in text (for °द्रान्तां) —^{d}) Ñ1 D3 कम्पयन् (for चालयन्)

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1-4 T1 2 G1 M1 तं दृष्ट्वा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 स दानो, V स दान, D3 G2 3 M1 तं दृष्ट्वा M3 स च स, Ct as in text (for तु दीन) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुदीन (for सफेन) —V1 illeg for 13^{c-14} —^{c}) V1 अभ्यधावत (for °भाषत) Ś1 चासतो, Ñ1 गृध्रोऽपि Ñ2 V1 B3 4 D5 7 सक्रुद्ध, B1 स क्रुद्ध, Dg1 D3 T2 पक्षीति

यामोषधिमिवायुष्मन्नन्वेषसि महावने ।
सा देवी मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥ १४

त्वया विरहिता देवी लक्ष्मणेन च राघव ।
ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन बलीयसा ॥ १५

सीतामभ्यवपन्नोऽहं रावणश्च रणे मया ।
विध्वंसितरथच्छत्रः पातितो धरणीतले ॥ १६

एतदस्य धनुर्भग्नमेतदस्य शरावरम् ।
अयमस्य रणे राम भग्नः साङ्ग्रामिको रथः ॥ १७

परिश्रान्तस्य मे पक्षौ छित्त्वा खड्गेन रावणः ।
सीतामादाय वैदेहीमुत्पपात विहायसम् ।
रक्षसा निहतं पूर्वं न मां हन्तुं त्वमर्हसि ॥ १८

रामस्तस्य तु विज्ञाय सीतासक्तां प्रियां कथाम् ।
गृध्रराजं परिष्वज्य रुरोद सहलक्ष्मणः ॥ १९ G 3 72 23 B 3 67 22 L 3 73 23

Dt1 D4.6 पक्षी तु (for पक्षी तु) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 राम रामेति राघवं

14 V2 illeg for 14 (cf v l 13) B3 reads 14ᵃᵇ in marg —ᵃ) Ś1 Ñ1 Dg1 D5.6 Ct ओषधीम्, Dt1 Dm1 औषधीम्, M3 औषधिम्, Cm as in text (for ओ°) Ś1 [अ]न्वेषस्याम्, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 [अ]रण्ये D1-3 [अ]न्वेष्याम् (for [अ]न्वेषसि) —ᵇ) Ñ3 V1 B1.3.4 D6.7 विचिनोषि मृगाक्ष(B1 °क्षा) D5 अन्वेषयसि राघव —ᶜ) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.7 सीता (for देवी) D6 G2 प्राणो (for प्राणा) —ᵈ) D1.4 हृत (for हृतम्)

15 G2 reads twice 15-16ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.7 त्वया विहीना वैदेही (V1 वै देवी) —V2 illeg for 15ᶜ-17ᵇ

16 V2 illeg for 16 (cf v l 15) G2 reads twice 15-16ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.7 G1 M3 अभ्युप (for अभ्यव) Ś1 [s]प (for ऽहं) —ᵇ) Dt1 om श्च Ś1 Ñ1 Dg1 D1.3 G2 Ck मया रणे (by transp) Dt1 D6 रणे मयो, T2 महारणे (for रणे मया) —ᶜ) Ñ1 रथ (for रथ) D4 विच्छत्र (for °च्छत्र) Dg1 दध्वंस G(ed) रथ पुत्र Ś1 D1.3 विहतो सिध्वजस्त, D5 विरथो विह्वलतनुः, Cg रावणश्च विध्वंसितरथ सन् अत्र धरणीतले पातित त्या न्यूषित इत्यथ —ᵈ) Ñ V1 Dt1 Dm1 D4-6.8 T1.2 G2 Ck ग पतितो, Cm g as in text L(ed) नीडितो (for पा°)

17 V2 illeg for 17ᵃᵇ (cf v l 15) D4 repeats 17ᵃᵇ after 18ᶜᵈ —ᵃ) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6.7 T1.2 तस्य C4 as in text (for अस्य) B4 अभग्न (for शरावरम्) Ś1 D2 एतत्तस्य ध्वज भग्नम्, D6 अथ तस्य ध्वजो भग्न, G3 पृथोस्य च धनुर्मेद —ᵇ) T1.2 एतत्तस्य G2 पृथोस्य च (for °दस्य) —After 17 D6 wrongly repeats from रथाक्षज in 13ᵈ to 14 D4 (both times) शर वर G1 श*** (for शरावरम्) Ś1 D1-3 एतत्तस्य शरावरं, N1 एते तस्य इषोत्तमा, Ñ3 B1.3.4 D6.7 एतत्तस्य (B4 °त्तस्य) चित्रं दैव V1 एतत्तस्य विमर्दनं, Dt1 D6 एते चास्य शरास्तथा —ᶜ) M3 एतद् (for अयम्) Dg1 अस्मिन् (for अस्य) T1.2 रथो (for रणे) Ś1 N V B1.3.4 D1.3.6.7 अयं (Ś1 एष) तस्य रथो राम (N1 रणे मशो) —ᵈ) Ñ1 वर (for भग्न) Dm1 D2.3.7 संग्रामिको (for सां°) Ś1 N V B1.3.4 D1.3.6.7 T1.2 मया (for रथ) —After 17 Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.6.7 ins

1213* अत्र युद्धं मया वृत्तं रावणस्य पुनः पुनः ।
पक्षतुण्डनखैर्घोरैर्गात्राण्यस्य रुजता महत् ।

[(l 1) B4 तत्र D2 तस्य (for अत्र) D3 मया युद्धं D7 धनुः ... (for पुन पुन) —(l 2) Ś1 D1-3 पक्षशनैर्, D2 °तुंडैर् (for °तुण्ड) B3.4 घोर (for घोरैर्) Ś1 D1-3 गात्राण्यस्य (L[ed] °ण्य) वैरिण (D2 रुजम) V1 illeg (for the post half)]

while Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G2.3 ins after 17

1214* अथ तु सारथिकस्य स पक्षनिहतो युधि ।

[Dg1 Dt1 D6 T2 G3 युद्धे (for युधि)]

18 ᵃ) Ñ2 V B1.3.4 D6 अथ श्रा (V1 श्रा)तस्य (for परि°) D2 transp मे and पक्षौ —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B1.4 D1.3.6.7 खड्गस्य Ñ1 स मम, Dm1 D6 G1 M3.3 खङ्गस्य, D4 T1.2 खस्य स (for खड्गेन) —Ñ1 om 18ᶜᵈ Dg1 reads 18ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 अंकेन (for सीताम्) D2 reads in marg from वैदेही up to अभ्युप in 1215* —ᵈ) Ñ2 V B1.3.4 D6.7 विहायसा Ś1 D1.3 खप (Ś1 स प्र) पातो महाबल —After 18ᶜᵈ, N (Ñ1 after 18ᵃᵇ) V B1.3.4 D1-3.6.7 ins

1215* सीतामभ्युपपन्नोऽहं रावणेन हतो रणे ।

[D1.3 [अ]ह (for [उ]प) V1 बली (for रणे) Ñ1 illeg for the post half]

—After 18ᶜᵈ D4 repeats 17ᵃᵇ —ᵉ) V1 मा त्व (for पूर्वं) Ś1 Ñ1 D1.3 राक्षसे (Ñ1 °वणे) न हत पूर्वं (Ś1 राम) —ᶠ) Dt1 D6 मा न (by transp) T2 न मा (for न मा) Ñ3 V1 B1.4 Dg1 Dm1 D1-3.7.8 T2 G1.3 M transp हन्तु and त्वम् Ś1 Ñ3 B3 न त्व (B3 तन्) मा हन्तुमर्ह (Ś1 °मिच्छ)सि V1 किमर्थं हन्तुमर्हसि —After 18, Ñ2 V2 B3.4 D1.3 (om l 2) ins

1216* अहं पितुर्वयस्यस्ते जटायुर्नाम वासव ।
तदर्थं निधनं प्राप्तो युध्यमानो महाद्रवे ।

[V2 illeg from टायु —(l 1) V1 पितुर् (for पि°) —(l 2) B3 तदर्थं (for °र्थं)]

19 D6 om 19 —ᵃ) Ś1 रामस्तत्र Ñ1 राघव स, Ñ1 V B3.4 D1.7 जटायुष D6 राघवस्त (for रामस्तस्य) V1 D1

G 3 72 24 B 3 67 23 L 3 73 24

एकमेकायने दुर्गे निःश्वसन्तं कथंचन ।
समीक्ष्य दुःखितो रामः सौमित्रिमिदमब्रवीत् ॥ २०
राज्याद्भ्रंशो वने वासः सीता नष्टा हतो द्विजः ।
ईदृशीयं ममालक्ष्मीर्निर्दहेदपि पावकम् ॥ २१
संपूर्णमपि चेदद्य प्रतरेयं महोदधिम् ।
सोऽपि नूनं ममालक्ष्म्या विशुष्येत्सरितां पतिः ॥ २२

नास्त्यभाग्यतरो लोके मत्तोऽस्मिन्सचराचरे ।
येनेयं महती प्राप्ता मया व्यसनवागुरा ॥ २३
अयं पितृवयस्यो मे गृध्रराजो जरान्वितः ।
शेते विनिहतो भूमौ मम भाग्यविपर्ययात् ॥ २४
इत्येवमुक्त्वा बहुशो राघवः सहलक्ष्मणः ।
जटायुषं च पस्पर्श पितृस्नेहं निदर्शयन् ॥ २५

च, B4 स (for तु) V2 illeg from विज्ञाय up to दुर्गे in 20a B1 जटायुष वमाज्ञाय —After 19a, T1.2 G2 ins

1217* बाष्पपूर्णमुखस्तथा ।
द्विगुणीकृततापात

[(l 1) K(ed) तदा (for तथा)]

—b) Dm1 D6 G2 transp प्रिया and कथाम् Ś1 D1.3 सीताया सधियो कथा, Ñ1 D3 सीताया कारणे(D3 °णाद्) इत, Ñ2 V2 B1.3.4 D7 कथयतमिमा कथा, D6 कथयंत कथा मिमां —After 19b, T1.2 ins

1218* श्रुत्वा जटायुषो वाक्य राम सौमित्रिणा सह ।

—c) Ñ1 ततो श्रात्वा (for परिष्वज्य) —After 19c, Dg1 Dt1 T ins

1219* परित्यज्य महद्वनु ।
विपपातावशो भूमौ

[(l 1) T2 परिष्वज्य (for °त्यज्य) —(l 2) Dg1 T1 स (for वि-)]

—After 19, Dt1 D6 ins

1220* द्विगुणीकृततापार्तो रामो धीरतरोऽपि सन् ।

20 V2 illeg for 20a (cf v l 19) —a) Dt1 D6 कृच्छ्रे (for दुर्ग) Ś1 हतमेव विसदृन, V1 एकमेकाकिन दुर्गे, D1 हतमेवमथाज्ञाय, D3 हतमेन विमर्दे त, D4 एवमेव विमर्दे त —b) Ñ2 V B1.4 Dt1 Dm1 D1.4.6.8 S निश्वसत Ś1 D1-3 पुन पुन, Dt1 D6 मुहुर्मुहु (for कथचन) ❀ Cg दुर्गे इव पत्मपि केनचिन्नानुसतव्ये इति दु खहेतुविरोक्ति ❀ Ck एकमसहाय एकायने एकस्मिन्नत्यागविलक्षणे अयने श्वास मार्ग अत एव दुर्ग कृच्छ मुहुर्मुहु निश्वसन्तम् ।, Ct एकम सहाय एकस्मिन्नूर्ध्वंगलक्षणेऽयने श्वासमार्गे अत एव कृच्छ्रे मुहु र्मुहुर्न श्वसन्तमिति कतकसमतपाठेऽय । "एकमेकायने दुर्गे नि श्वसन्त कथचन" इति पाठे दुर्गे कण्टककसकीर्णे एकायने एकमार्ग पतित्वा कथंचन नि श्वसन्तं गतप्रायमित्यर्थ इति तीथ ❀ —Ñ1 om 20c–22 —c) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 दु खित(V1 B4 °तम्) राम, T1.2 °ततो (for °तो राम) —d) V1 B1.4.4 D5.7 T1.2 राम सौमित्रिमब्रवीत्, V2 रामो लक्ष्मण°

21 Ñ1 om. 21 (cf. v l 20) —a) Ś1 Ñ2 V B4 Dg1 D1-3.4.5 G2 M2 Cm राज्यभ्रष्टो B1 राज्यभ्रष्टो, Dt1 Dm1 D1.8 राज्ये भ्रष्टः Cg as in text (for राज्याद्भ्रंशो) —b) Ś1 V1 हृता सीता D1 सीता नीता (for सीता नष्टा)

Ś1 B4 D1.3 पिता मृत, Ñ2 V B1.4 D4.6 मृत पिता Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T2 मृतो द्विज, G1 द्विजो मृत, Cg as in text, K(ed) द्विजो हत (by transp) (for हतो द्विज) —c) Ñ2 V B1.4.4 D4.6.7 यादृशीयं B3 G1 मम लक्ष्मीर्, D2 ममावस्था (for ममा°) —d) Dt1 D6 दहेदपि पावक —For 21cd, Ś1 D1.3 subst. while D1.2.3 after 21ab

1221* एकमेकमिद दु खं समुद्रमपि शोषयेत् ।

[D1 एकैकमपि दु ख मे, D3 एकैक सुमहद्दु ख (for the prior half)]

22 Ñ1 om 22 (cf v l 20) —a) L(ed.) स एवम् (for स°) D2.3 यदि (for अपि) Ś1 D3 गम्भीरः D1 गंभीरो D3 पश्येय, G2.3 तोयौघै° (for चेदद्य) —b) Ś1 D1-3 पौ (D1 पू)र्णमाम्भसा, Dg1 (before corr) Dm1 D4 G3 प्रविशेय, Cg k t as in text (for प्रतरेय) —c) T1 मदल क्ष्म्या, M2 (after corr sec m as in text) ममाकस्य (for °लक्ष्म्या) —For 22cd, Ś1 D1-3 subst.

1222* सोऽपि शुष्येन्नदीभर्ता मम भाग्यपरिक्षयात् ।
[D3 शुष्यति सौमित्र (for शुष्येन्नदीभर्ता)]

—For 22 Ñ2 V B1.2.4 D5.7 subst

1223* यद्यह सलिलस्यार्थे व्रजेय लवणाम्भसम् ।
सोऽपि मा नूनमासाद्य शुष्येन्मन्दीपति ।

23 a) Dm1 [अ]भाग्यवत्तो, D3 [अ]भाग्यवन्तो (for [अ]भाग्यतरो) —b) Ś1 मत्तोन्य, Ñ2 B1.3 D4.6.7 मद्वि स्मिन्, V ममास्मिन्, B4 मत्तोस्ति (for मत्तोऽस्मिन्) Ś1 जगत्यस्मिंश्चराचरे, D1 मया ह्यस्मिंश्चराचरे —V2 mostly illeg for 23cd —d) Ś1 D1.3 घोरा (for मया)

24 Ñ1 illeg for 24a —a) Ś1 Ñ2 V B2 D T1 M3 Ck t पितुर् (for पितृ) D3 सखो मेय (for °वयस्यो मे) —b) Dt1 D6 महाबल, D3 जटायुष (for जरान्वित) —d) Ś1 D1-3 °परिक्षयात् (for विपर्ययात्)

25 a) D3 उक्त (for उक्त्वा) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1-3 तु वचो, Ñ2 D5.7 [अ]प वचो (for बहुशो) —V2 mostly illeg for 25cd —c) Ś1 Ñ1 D3 स्पृष्ट्वाभिज्ञाय D1 स्पृष्ट्वाभिज्ञाय (for च पस्पर्श) Ñ1 V1 B1.3.4 D5.7 च(V1 स)स्पर्श पाणिना गृध्र D1 जटायुषमपस्पृश्य —d)

निकृत्तपक्षं रुधिरावसिक्तं
तं गृध्रराजं परिरभ्य रामः ।
क्व मैथिली प्राणसमा ममेति
विमुच्य वाचं निपपात भूमौ ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

६४

रामः प्रेक्ष्य तु तं गृध्रं भुवि रौद्रेण पातितम् ।
सौमित्रिं मित्रसंपन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
ममायं नूनमर्थेषु यतमानो विहंगमः ।
राक्षसेन हतः संख्ये प्राणांस्त्यजति दुस्त्यजान् ॥ २
अयमस्य शरीरेऽस्मिन्प्राणो लक्ष्मण विद्यते ।
तथा स्वरविहीनोऽयं विक्लवं समुदीक्षते ॥ ३ G 3 73 3 B 3 68 3 L 3 75 3

V1 ****द् (for विदृष्वद्) D1 3 प्रदर्शयन्, D4 G1 2 M3 विदर्शयन् (for निद°) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D4 5 7 M2 विदु चेद वि(Ś1 D3 प्र)दर्शयन् —After 25 B4 ins

1224* ततो हाहेति दुःखेन विललाप रघूत्तम ।

26 G(ed) om 26 —[a]) Ñ1 ****त (illeg) (for निकृत्तपक्ष) Ś1 V1 Dt1 D1 रुधिरावसक्त —[b]) N1 D1 2 3 T1 2 G1 2 M2 3 स, Dt1 reads in marg (for त) Dt1 D1 6 परिगृह्य Dt1 D1 4 5 7 M3 राघव (for राम) ❀ Cv परिरभ्य राम इति पाठ । राघव इति लेखकदोषकृतपाठे त्रिष्टुब्भागस्यो साक्यंदोष ❀ —[c]) B2 lacuna for प्राण V1 प्रसाद, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G2 M1 3 गतेति (for ममेति) D3 क्व स्व मम प्राणसमो गतोति —[d]) Ñ1 D6 7 विसृज्य, D1 प्रमुच्य (for विमुच्य) Ś1 Ñ2 D1 3 5 7 M3 चाप (for वाच) N2 V B1 3 4 D6 7 नि(V1 त्रि)पपाद भुवले(B1 भूमौ) (for निपपात भूमौ)

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 2,4 D1 3 5 7 जटायुदर्शन, D3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om Ñ2 D4 7 74 V1 D1 71 V2 D3 76 B4 75, Dg1 Dt1 Dm1 D1 5 T G M1 2 67 M3 68 G(ed) 72 L(ed) 73 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

64

D3 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः ; M3 with श्रीरामाय नमः

—Before Sarga 64 Ś1 V1(partly illeg) D1-3 ins

1225* तौ तस्य परिपूर्णार्थां श्रुत्वा प्रव्यथितौ गिरम् ।
विनेदतुर्भृशं नार्दं घरण्यां च निपेततु ।
मुहूर्तं धीतसंज्ञौ तौ दयानौ निरुपक्रमौ ।
तमसीव च वर्तेते बुभुधाते न किंचन ।

[(l 1) D1-3 परिपूर्णार्थं(D3 °र्थां) (for °र्थां) D1 तु व्यथितौ, D2,3 प्रव्यथितौ (for प्रव्यथितौ) L(ed) तौ तस्यापरि पूर्णार्थां (for the prior half) Ś1 गिरा (for गिरम्) —(l 2) D3 विनन्दौ (for विनेदतुः) D3 विनिपेततुः (for च नि°) —V1 D1 transp l 3 and 4 D1 reading l 4 twice —(l 3) V1 illeg from धीत up to निरुपक्रमौ —After l 3, D1 ins

1225(A)* मनुष्यचेष्टागतपक्षगीर्भ्यां माकुलाविव ।

—(l 4) D2 (first time) विवर्तात (sic) (for च वर्तेते) Ś1 तमसा वर्तमानेन V1 तमसी च वर्ती ** (illeg) D3 तौ सम लोकविवशौ (for the prior half) D3 विबुधाते (for बु°)]
—Thereafter Ś1 V1 D1(repeats) 2,3 read 3 62 2-4 and then ins App I (No 16)

1 [a]) Ñ1 D6 7 T1 2 समप्रेक्ष्य त, B1 प्रक्ष्यान्नु त (for प्रेक्ष्य तु त) —[b]) Ñ1 भूमौ (for भुवि) V1 रौद्रेण ***, D6 रावणपातित (also रौद्रनिपातित) —Ñ1 om 1[cd] —[c]) V1 T2 मंत्र (for मित्र) —After 1, D4 erroneously reads 9[a]

2 [a]) Ñ2 V B1 2,4 D6 7 अर्थाय, G2 M1 अर्थो(M3 °र्थे) वै (for अर्थेषु) —[b]) D1 घटमानो, D1 2 यत्न° (for यत°) —[d]) Ś1 B4 Dg1 D1 2 G2 त्यक्ष्यति (for °जति) Dt1 D6 मत्कृते (for दुस्त्यजान्)

3 Ñ2 illeg for 3[a] —[a]) Dt1 D6 अतिस्थित (for अयमस्य) —[b]) Dm1 D6 G1 2 दृश्यते (for विद्यते) Ñ1 प्राणाँल्लक्ष्मण लक्षये —[c]) Ñ1 तथा सुस्वरहीनोयं T2 G1 2 M2 3 तथा हि(G1 M3 [अ पि) स्वरहीनोयं —[d]) Dg1 D4 1 T G M2 3 Cg विक्लव (for विक्लवं) Ñ1 समुदीक्ष्यन्, Dm1 D6 M1 समुदीक्षत (for °दीक्षते) ❀ Cm तथाविशिष्टप्राण इव स्वरहीनो विह्वलेक्षणश्च I, Ct also as in Cm ❀ —For 3, Ś1 D1-3 subst

G 3 73 5 H 3 68 4 L 3 75 5 जटायो यदि शक्नोषि वाक्यं व्याहरितुं पुनः ।
सीतामाख्याहि भद्रं ते वधमाख्याहि चात्मनः ॥ ४
किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया ।
अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया ॥ ५
कथं तच्चन्द्रसंकाशं मुखमासीन्मनोहरम् ।
सीतया कानि चोक्तानि तस्मिन्काले द्विजोत्तम ॥ ६
कथंवीर्यः कथंरूपः किंकर्मा स च राक्षसः ।
क्व चास्य भवनं तात ब्रूहि मे परिपृच्छतः ॥ ७
तमुद्वीक्ष्याथ दीनात्मा विलपन्तमनन्तरम् ।
वाचातिसन्नया रामं जटायुरिदमब्रवीत् ॥ ८

1226* इदमस्य शरीरं वै गतप्राणं प्रदृश्यते ।
[D1 3 पुरा देह (for शरीर वै)]

while Ñ2 V B2 3 4 D5 7 subst

1227* मन्यमाणो ह्ययं पक्षी कथंचिद्यदि जीवति ।
स्वरहीनश्च दीनश्च विक्लव समुदीक्ष्यते ।

[(l 2) Ñ2 D7 विह्वर, B4 विह्वल (for °व). Ñ2 V1 B1 समुदीक्षते (for °दीक्ष्यते)]

—Thereafter both the groups cont

1228* यावदेव ससंज्ञोऽयं यावच्छक्नोति भाषितुम् ।
तावत्पृच्छाम्यहं सीतां राजानं निशिताश्रिताम् ।

[(l 1) B3 समाज्ञाय (for ससंज्ञोऽयं) Ñ2 V2 भाषित, V1 जीवितु (for भाषितुम्) D2 यावच्छक्तो विभाषितु (for the post half) —(l. 2) D1 3 प्रेक्षाम्यह (for पृच्छा°) V1 शुभ (for सीतां) Ś1 D2 त चापि, D1 3 पतिं च (for राजानं). Ś1 D2 निशिताशि(D2 °श)न]

4 Ñ1 illeg for 4ab —a) B4 जटायुर Dt1 शक्नोषि (for शक्नोषि). —b) D4 व्यवहितुं (for व्याहरितुं) Ś1 वाचा मा भाषितु पुन. Ñ2 V2 B2 3 4 D2 3 वाचमीरयितु पुन, D1 3 वाचमाभाषितुं पुन, D4 वाचमाभाष्यता पुन —c) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 आचक्ष्व, D2 आभाष्य (for आख्याहि) —d) G3 स्वयम् (for वधम्) Ś1 कस्मिन्देशे हृतेति सा। Ñ2 V B1 3 4 D6 7 वधं(D4 धर्म)मात्मन एव च, D1-3 क च देशे हृतेति सा. —After 4, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 6 7 M2 (*inf. lin. sec. m.*) ins

1229* श्रुत्वा त्वामहमन्यथं सरूढव्रणमुत्सहे ।
गन्तुं वर्षसहस्राणि जीव मे विहगाण्डज ।

[(l 1) M2 [अ]नामयम् (for त्वामहम्) Ś1 D1-3 त्वाम (D3 त्वां त्व)नागयम याम (for the prior half) V1 सरूढ्; D3 °न्रूढ (for °रूढ) Ś1 D2 ग्रागम् (for व्रणम्) —(l. 2) Ś1 D1-3 वर्तुं, B1 भ्रतुर, M2 मोक्तुं (for गन्तुं). M2 -सहस्रेण (for °स्राणि) Ñ2 V1 B4 D6 7 जीवसे, V2 जीव त्वं (for जीव मे) M2 स्पष्ट (for अण्डज) Ś1 D1-3 यावन्ते विचरिष्यसि (for the post half).]

5 a) Dt1 D6 Ct जहारायो Cg as in text (for अहरत्सीतां) Ś1 Ñ V B1 3 4 D6 7 किंनिमित्तं हृता सीता, D1 2 4 G3 M3 किंनिमित्तं हरत्सीतां D3 किमर्थमहरत्सीतां, T2 G2 किंनिमित्तं हरत्सीतां (metri causa).—b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 रावणहय च, M2 रावण कश्च (for रावणस्तस्य) D4 मया वैर यदस्य कि —c) Ś1 Dg1 Dt1 D1-4 6 8 T M Ck t अपराध (for °द्धं) Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 क वा (for तु यं) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 मम (for हृता) ‡ Cv किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया । अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया इति पाठः, Cm किंनिमित्त इति । किं निमित्तं यस्य स ‡

6 a) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 इन्दु (for चन्द्र) —b) Ñ1 मनोगम, V1 G1 मनोरम (for °हरम्) —D4 om (hapl.?) 6c–8b —c) G3 सीतायां (for सीतया) —For 6cd, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst

1230* सीताया ह्रियमाणायास्तदा घोरेण रक्षसा ।
[V2 तथा (for तदा) B1 क्रूरेण (for घोरेण)]

7 D4 om. 7 (cf v l. 6) —a) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 G3 कथंरूप कथंवीर्य (by transp) —b) D2 om. च (subm) V2 B1 3 4 Dt1 D6 7 T1 2 M2 च स (by transp.) (for स च) V1 रावण (for राक्षस) —c) Dg1 किं (for क्व). —d) B1 तद्ब्रूहि (for ब्रूहि मे). —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D6 ins

1231* कथं वासमनुप्राप्तो दण्डकं सुमहद्वनम् ।
चित्रकाननसंपन्नं बहुपादपसंकुलम् ।

[(l. 1) V स(V2 तु) सम् (for वासम्) B3 तदर्थ (for अनु°)]

8 D4 om 8ab (cf. v l 6) —D3 om 8c–9d —a) Ś1 Dt1 D6 G3 M1 उद्वीक्ष्य स(G3 M1 तु), Ñ1 V B1 Dg1 D1 3 4 M2 3 उद्वीक्ष्याथ, B1 उद्दिश्यव (for उद्वीक्ष्याथ) Ñ1 महात्मा, Dg1 Dt1 Dm1 D5 T3 G1 2 M1 2 धर्मात्मा Cg as in text (for दीनात्मा). Ñ1 उद्वीक्ष्य सीताहिंते —b) Ñ1 D4 श्रमतः, Ñ2 V B1 3 4 D6 अरिंदम, Dt1 Dm1 D6 G3 M1 अनाथवत् (for अनन्तरम्) —After 8ab, V2 B1 3 4 ins.

1232* कृच्छ्रादुन्मील्य चाक्षास्य जटायु पतगाधिप ।

[V2 illeg B1 कृच्छ्रादुच्चिरादक्ष्य (for the prior half) B4 पतगासुर.]

—c) Ś1 Ñ1 D1-3 [स]नसन्नया Dt1 D6 विसन्नया (for [अ]तिसन्नया). Ñ2 V B1 3 4 D6 स वाचा व्यथया स्थितः —d) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D5 6 8 इदं वचनमब्रवीत्.

सा हृता राक्षसेन्द्रेण रावणेन विहायसा ।
मायामास्थाय विपुलां वातदुर्दिनसंकुलाम् ॥ ९
परिश्रान्तस्य मे तात पक्षौ छित्त्वा निशाचरः ।
सीतामादाय वैदेहीं प्रयातो दक्षिणामुखः ॥ १०
उपरुध्यन्ति मे प्राणा दृष्टिर्भ्रमति राघव ।
पश्यामि वृक्षान्सौवर्णानुशीरकृतमूर्धजान् ॥ ११
येन याति मुहूर्तेन सीतामादाय रावणः ।
विप्रनष्टं धनं क्षिप्रं तत्स्वामी प्रतिपद्यते ॥ १२
विन्दो नाम मुहूर्तोऽसौ स च काकुत्स्थ नाबुधत् ।
झषवद्बडिशं गृह्य क्षिप्रमेव विनश्यति ॥ १३
न च त्वया व्यथा कार्या जनकस्य सुतां प्रति ।
वैदेह्या रंस्यसे क्षिप्रं हत्वा तं राक्षसं रणे ॥ १४
असंमूढस्य गृध्रस्य रामं प्रत्यनुभाषतः ।
आस्यात्सुस्राव रुधिरं म्रियमाणस्य सामिषम् ॥ १५ G 3. 73. 19 B 3. 68. 15 L 3. 75. 16

---

9 D7 om 9ᶜᵈ (cf v.l. 8). —ᵃ) D1 T1.2 G1 M1 G3 हृता सा (by transp.), G2 सहृता (for सा हृता) —ᵇ) Ñ1 [म]मितौजसा, Ñ2 V B1.2.4 D5 बलीयसा; D11 D6 दुरात्मना (for विहायसा) —ᶜ) D7 कयाम् (for मायाम्) G(ed.) आश्रित्य (for आस्थाय) Ś1 D1.3 विपमां (for विपुलां) —After 9, M3 (inf. lin. sec. m.) ins.

1233* हा राघव महाबाहो हा सौमित्रे द्विषे ह्यहम् ।
अनाथा रक्षसा राम इति दीनमुखाब्रवीत् ।

[(l. 2) Note hiatus between the two halves.]

10 V3 illeg. up to पक्षौ छि in ᵃ —ᵃ) Ñ1 D11 D5 परिक्लान्तस्य (for °श्रान्तस्य) Ñ2 B1.3 D5.7 मे युद्धे, B4 युद्धे मे (for मे तात) V3 परिश्रांतस्य पक्षौ मे —ᵇ) V1 युद्धे छित्त्वा, G(ed.) छित्त्वा पक्षौ (by transp.) (for पक्षौ छित्त्वा) T1.2 स राक्षस (for निशाचर) —ᵈ) Ñ2 D5.7 प्रस्थितो (for प्रयातो) Ñ1 दक्षिणामुखे, V1 T1.2 °णां दिशं, D5 °णोन्मुखं (for दक्षिणामुखः)

11 ᵃ) Ś1 B4 उपरुध्यति (for उपरुध्यन्ति) —ᵇ) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 भ्राम्य(D7 °म्य)ति (for भ्रमति) —ᶜ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 पुनाश्च(V1 °स्तु) (for सौवर्णान्) —V3 illeg. for ᵈ —ᵈ) Ś1 शिरसोद्भूत, D3 शिरसावृत (for उशीरकृत) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 सौवर्णानिव सामव(V1 समवि)

12 Ñ1 illeg. for ᵃ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 राम (for याति) —M3 damaged from याय in ᵇ up to ध in ᶜ —ᵇ) Ñ1 G1 हृत्वा, V1 B1.3.4 D1–3.7 आदाय (for मादाय) —Ś1 om. 12ᶜ–13ᵈ —ᶜᵈ) V3 तस्मिन्नष्टं, T1.2 G2.3 M2 विप्रणष्टं (for विप्रनष्टं) G1 वस्तु (for क्षिप्रं) D1.3 transp. क्षिप्रं and स्वामी Ñ1 विप्रणष्ट धन तस्मिंस्त तत्स्वामी लभते पुन Ñ2 V1 B1.3.4 D2.5.7 तस्मिन्नष्टं धनं स्वामी क्षिप्रं स प्रतिपद्यते ※ Cm तत्र नष्टं धनं, Ck तत्प्रणष्टं धनं ※

13 Ś1 om. 13 (cf. v.l. 12) —ᵃ) B4 विन्ध्यो, D1 वन्द्रो (sic) D2 वृन्दो, D3 वृन्दो, M2 विन्द्रो (for विन्दो) Ñ2 V B2.4 D5.7 तु, T1.2 [S]यं, Cm as in text (for ऽसौ) —ᵇ) D11 Dm1 D6 न (for स) D11 D6 हो (for च) Ñ1 न स काकुत्स्थ तं बुधा (sic) Ñ2 V B1.3 D2.7 नावुध्यत स वै तदा, B4 नावबुध्यस्स च तदा, D1–3 स च (D3 तव) नाबुध राक्षस —After 13ᶜᵈ, T1.2 ins.

1234* यत्त्विषा जानकीं हृत्वा रावणो राक्षसेश्वर ।

—V3 illeg. from स गृह्य up to 13ᵈ —ᶜ) D4 ***वत् । D3 सवयावद् (corrupt) (for झषवद्) T1 G M बडिशं (for बडिश) —ᵈ) G2 damaged for मेव विन —For 13ᶜᵈ, Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7 subst.

1235* झषो यथामिषं प्राप्य क्षिप्रं न स भविष्यति ।

[V1 गृध्रो B4 मत्स्यो (for झषो) Ñ1 हृष्यामिष, D1.3 स्रोत मिव (for यथामिष) Ñ1 दृष्ट्वा (for प्राप्य) V3 गृध्रा (for क्षिप्रं). Ñ2 om. न (subm.) B3 D5.7 स न (by transp.), B4 नाय, D3 च ह (for न स) Ñ2 बडिशामिषं प्रसकृत्वा, D1 क्षिप्रं स विनश्यति, D3 क्षिप्रं स विनशिष्यति (for the post. half)]

14 ᵃ) Ś1 D1–3 हि (for च) Ś1 व्यथा त्वया (by transp.) —ᵇ) Ś1 D1–3 [आ]त्मजां (for सुतां) —For 14ᵃᵇ, Ñ V B1.3.4 D5.7 subst.

1236* तत्र व्यथा राजपुत्र कर्तव्या राम रंस्यसे ।

[Ñ1 न च Ñ2 तु (for तत्र) B1 राजपुत्रात्, Ñ1 यन्स्यसि (for रंस्यसे) —D7 (erroneously) repeats पुत्र कर्तव्या राम after राम in the post. half.]

—ᶜ) Ñ2 B1 वैदेही (for वैदेह्या) Ñ1 illeg. Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सहित (B3 °त) (for रंस्यसे) D1–3 पश्चात् (for क्षिप्रं) Ś1 वैदेहीं रंस्यसे पत्नीं —ᵈ) Ñ V B1.3.4 Dm1 D1.7.8 G1.2 M1 रावणं रणे, D11 D6 रणमूर्धनि (for राक्षसं रणे)

15 ᵃ) B3 सुसमूढस्य, G(ed.) असत्यासस्य (for असंमूढस्य) D7 विहग (for गृध्रस्य) —ᵇ) V1 रामे (for रामं) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 प्रत्यनु(B4 °भि)भाषिण (for °भाषत) —V3 illeg. from सु in ᶜ up to वैधव in 16ᵇ. —Dg1 reads 15ᶜᵈ in marg. —After 15, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7 ins.

1237* इद चोवाच वचन म्रियमाणो विहंगम ।
सवत्राथासन्दद्भिमलितानविरिक्तव ।

[(l. 1) V3 प्रोवाच (for चो°) —(l. 2) D1 वाक्यम् (for वाच°) B3 विहग, B1 विहग (for विहंग) Ś1 तान् स्तम्भितात्र, D1–3 स्मितामन्नकविन्नवा (for the post. half)]

—Thereafter, V3 B3 D5.7 cont.:

G 3 73 21 B 3 68 16 L 3 75 18 पुत्रो विश्रवसः साक्षाद्भ्राता वैश्रवणस्य च ।
इत्युक्त्वा दुर्लभान्प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ १६
ब्रूहि ब्रूहीति रामस्य ब्रुवाणस्य कृताञ्जलेः ।
त्यक्त्वा शरीरं गृध्रस्य जग्मुः प्राणा विहायसम् ॥ १७
स निक्षिप्य शिरो भूमौ प्रसार्य चरणौ तदा ।
विक्षिप्य च शरीरं स्वं पपात धरणीतले ॥ १८
तं गृध्रं प्रेक्ष्य ताम्राक्षं गतासुमचलोपमम् ।
रामः सुबहुभिर्दुःखैर्दीनः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ १९
बहूनि रक्षसां वासे वर्षाणि वसता सुखम् ।
अनेन दण्डकारण्ये विचीर्णमिह पक्षिणा ॥ २०
अनेकवार्षिको यस्तु चिरकालसमुत्थितः ।
सोऽयमद्य हतः शेते कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २१
पश्य लक्ष्मण गृध्रोऽयमुपकारी हतश्च मे ।
सीतामभ्यवपन्नो वै रावणेन बलीयसा ॥ २२

1238* समुद्रे दक्षिणे द्वीपे लङ्काधिपतिरीश्वर ।

16 V₃ illeg up to वैश्रव in [b] (cf v l 15) —[b]) G₃ तु (for च) —[c]) Ñ₁ illeg for इत्युक्त्वा दुर्लभा Ñ₂ V B₁.₃.₄ D₅.₇ दुर्बल (for दुर्लभान्) —[d]) Ś₁ विहगेश्वर (for पतगे°) ❀ Cg अथ रावणवश वक्तुमुपक्रमते पुत्र इति । साक्षात्पुत्र औरस इत्यर्थः । अस्योत्तरार्धं 'अध्यास्ते नगरीं लङ्कां रावणो राक्षसेश्वर" इति बोध्यम् । उत्तरत्र सपातिवचने इदमेव पूर्वार्धमुपादाय अस्योत्तरार्धस्य कथनादिति कोकाचार्योक्तम् । इत्युक्त्वा एतावन्मात्रमुक्त्वा भवनादिकथनपूर्वमित्यर्थः । दुर्लभान् हृदि ब्रूहीति पृच्छते रामाय साकल्येन विज्ञापनपर्यन्त प्राणा न स्थिता इत्तेति ऋषि शोचति ❀

17 [d]) Ś₁ V₃ कृताञ्जलि (sic) (for °ले) —[e]) Ñ₂ illeg for र गृध्रस्य Ñ₁ शरीर गृध्रराजस्य —V₂ illeg from प्राणा up to 18[a] —[d]) Dt₁ Dm₁ D₄.₈ प्राणा जग्मुर् (by transp) (for जग्मु प्राणा) Ś₁ D₁.₃ विहायसा, Ñ₁ मनो जवा, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ जटायुष (for विहायसम्) ❀ Cg प्राण सूक्ष्मशरीरेन्द्रियप्राणसहित आत्मेत्यर्थ ❀

18 V₂ illeg for [a] (cf v l 17) —[a]) Ś₁ D₁₋₃ सक्षिप(D₁.₃ °पा)स्य B₂ (sup lin also as in text) सन्निकृष्य (for स निक्षिप्य) —[b]) Ś₁ प्रसज्य T₂ प्रसाद्य (for प्रसार्य) Dt₁ Dm₁ D₂₋₄.₈.₈ G M₂.₃ तथा (for तदा) Ñ V B₁.₃.₄ D₄.₇ प्रसार्य च शिरोधरां —V₁ om 18[cd] —[c]) D₄ G₁.₃ M₁ वि(G₂ स)निक्षिप्य G₃ निक्षिप्य च, Cg as in text (for विक्षिप्य च) Ñ V₂ B₁.₃.₄ D₅.₇ विक्षिप्य चरणौ गृध्र

19 D₄ om 19 —[a]) D₄ व्यापन्नं (for स गृध्रं) Ñ₂ V B₁ D₅.₇ पतितं (for ताम्राक्षं) Ś₁ D₂.₃ व्यापन्न प्रे(D₁ वी)क्ष्य स गृध्रं, B₃ त प्रेक्ष्य पतितं गृध्रं B₄ तं गृध्रं पतितं वीक्ष्य —Ñ₁ illeg from सु in [b] up to दीन in [d] —[b]) G(ed) पर्वतोपम (for अचलो°) —V₂ illeg from [c] up to सौमित्रि in [d] —[c]) Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ राम सुबहुदु खार्ता —[d]) Ś₁ D₂ दीनं Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ वच (for दीन) Ś₁ D₁₋₃ लक्ष्मणम् (for सौमित्रिम्)

20 V₁ om. from नि up to वप। in [b]. —[a]) Ñ₁ B₁.₃.₄ G₃ राक्षसवासे (for रक्षसां वासे) —[b]) Ñ₁ om D₃ वर्षाणि (for वर्षाणि) Ś₁ Ñ₁ D₃ वसत (sic), D₃ भ्रमता (for वसता). —After 20[ab], T₁.₃ ins.

1239* पक्षिराजेन वृद्धेन तातमित्रेण न सुखम्।

—[c]) G(ed) दण्डकारण्य Ś₁ D₁.₃ अनेकानि सहस्राणि —[d]) Ś₁ वा हितानीह, B₂ Dg₁ Dt₁ D₄.₈ T₁ Cr g k t विशीर्णमिह D₂.₃ विहृतानीह, G₂ विचीर्णमिव, Cv m gp as in text (for विचीर्णमिह) Ñ₁ ** माना (illeg) समेतस

21 [a]) Dg₁ M₃ अनेन (sic) (for °क) Ś₁ D₃ बहौ वै (D₃ °नेन) दण्डकारण्ये, Ñ V B₁.₃.₄ D₅.₆.₇ अनेक(V₃ °न) वर्षशतिकस् (Ñ₁ D₁ °साहस्रश्, D₆ °कालश्च) —[b]) Ś₁ चिरकाल सुख स्थित, Ñ₁ चिरकालोषित समा। V₁ B₁ D₁ चिरकालसुप(B₄ °मव)स्थित, D₃ चिरकालसुपोषितो, D₁ चिरमत्र व्यवस्थित —D₆ om 21[c]-22[d] V₂ illeg from [c] up to का in [d] —[c]) Dm₁ वासी (for शेते) —[d]) B₄ [ऽ]य (for हि) —After 21, Ñ₂ ins.

1240* अपकार्यहिते युक्त स चाय पक्षिणो वर ।
धरण्या पतित **********॥

while B₂ ins.

1241* काल सृजति भूतानि काल संहरते पुन ।
सुखदु खप्रदाता च कालमूलमिदं जगत्।

—Thereafter B₂ cont Ñ₂ V B₁.₄ D₅.₇ M₃ ins. after 21, while Ś₁ D₃ subst for and D₁ ins. after 22

1242* तत प्रियहिते युक्त सूर्त दृष्ट्वा जटायुषम्।
अमर्षील्लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता।

[(l 1) M₃ उपकार (for तत प्रिय) Ś₁ D₃ न मे कार्ये युक्त (for the prior half) Ś₁ लक्ष्मा, D₃ मुक्त्वा (for दृष्ट्वा) D₃ औपकार्ये हि त दृष्ट्वा हितयुक्त जटायुष —After l 1, Ś₁ ins.

1242(A)* ब्रह्मण्यसस्कृत्य यान गृध्रराज पितु सखम्।

—(l 2) V₁ illeg after अब्रवीत्. Ś₁ D₁.₃ रुराद (for अब्रवीत्)]

22 D₆ om 22 (cf v l 21) D₁ reads 22 in marg —[b]) Ñ₂ V B₁.₃.₄ D₆ G₁.₃ M₁.₃ द्विजोत्तम, D₃ भूत्स च से (for हतश्च मे) —V₂ illeg for 22[cd] —[c]) V₁ illeg from म up to वै Ñ₂ M₃ अभ्युपपन्नो (for अभ्यव°) Ñ₂ Dt₁ हि, Dm₁ D₆ G₃ [ऽ]यं, D₄ [ऽ] सौ (for वै) V₁ B₁.₃.₄ D₅.₇ सीतामभ्युपपन्नश्च(V₁ °स्य) D₃ सीतामभ्यपदको —[d]) Ñ₁ D₁.₄ G M₂.₃ हतो रणे, Ñ₂ V₁ B₁.₃.₄

गृध्रराज्यं परित्यज्य पितृपैतामहं महत् ।
मम हेतोरयं प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ २३
सर्वत्र खलु दृश्यन्ते साधवो धर्मचारिणः ।
शूराः शरण्याः सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ २४
सीताहरणजं दुःखं न मे सौम्य तथागतम् ।
यथा विनाशो गृध्रस्य मत्कृते च परंतप ॥ २५
राजा दशरथः श्रीमान्यथा मम महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च तथायं पतगेश्वरः ॥ २६
सौमित्रे हर काष्ठानि निर्मथिष्यामि पावकम् ।
गृध्रराजं दिधक्षामि मत्कृते निधनं गतम् ॥ २७ G 3 71. 35 B 3 68 37 L 3 75. 32

D5 7 M1 हतो बली; D1 च सयुगे (for बलीयसा) —For 22, Ś1 D2 subst 1242*, while after 22 D1 ins 1242*.

23 D6 transp 23 and 24 —a) Ś1 D1 3 गृध्रो राज्यं, Dt1 D4.1 T1 G1 M3 गृध्रराजो; Cg as in text (for गृध्रराज्यं) —c) Dt1 D2 एषः; D3 वियान् (for अयं) —d) Ś1 D1 3 मुक्तवान्, Ñ2 B1 3 4 D7 असुत्यज्, V D6 मुंचते (for मुमोच) —After 23 M3 reads 25cd

24 Ñ1 om (hapl) 24-26 D6 transp 23 and 24 T1 3 transp 24 and 25 —a) B1 सर्वत्र (for °त्र) —V1 illeg from धवो in b up to तिर्यग्यो in d —V1 om शूराः शर —d) Ś1 -गता अपि (for -गतेष्वपि) —After 24, B3 (marg within brackets) ins

1243* पूर्वजन्मकृताद्दोषात्पापात्मानो भवन्ति हि ।
अपि मक्षकुले जातो यथायं विश्रुव सुत ।

B3 cont., while Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 3 7 ins after 24

1244* अथ सखा मम पितुः सानुक्रोशो विहंगमः ।
मम हेतोः पराक्रान्तो गतः स्वर्गं न संशयः ।
पुत्रैरपत्यैर्दारैश्च परिहीनो महावने ।
अस्मदर्थेऽपि धर्मात्मा गतो वैवस्वतक्षयम् ।

[(l. 1) Ś1 D1 3 अय भवप्राप्ते वै (Ś1 °प्रे) (for the prior half) Ś1 D1 3 सुहृत्प्रिय (for विहंगम°) —(l. 2) V B1 3.4 परिश्रा (B1 1 °क्रं)तो (for पराक्रान्तो) —V1 illeg from पर्यैर् up to गतो in l. 4 —(l. 3) V2 B3 D1 अमात्यैर् (for अप°) Ñ2 D4.5 2 पुत्रैरमात्यैर्भृत्यै (D2 °र्दारै)श्च B4 पुत्रैर्दारैरमात्यैश्च (for the prior half) V1 B3 D1 3 परिक्षीणो (for °हीनो) Ś1 D1 3 महाबल (for °वने) —(l. 4) Ś1 D1 3 अनाथ इव, V1 अस्मदर्थे हि (for अस्मदर्थेऽपि) V3 गतः स्वर्गं न संशयः (for the post half)]

25 Ñ1 om 25 (cf v. l. 24) T2.3 transp 24 and 25 —a) Ś1 D1 3 न मे वीर तथाविधं (Ś1 °भवत्) Ñ2 V B1 3 4 D4.7 न मे दुःखं तथाविधं, D3 न मां वीर तथा तुदेत् ✲ Cm तथा भागतमिति च्छेदः, so also Cv g t ✲ —M3 reads 25cd after 23 —c) Ś1 B1 4 T1 3 विनाशे, G1 3 °शाय (for विनाशो) —d) Ñ2 B1.4 D1 2.4 न D3 से (for च) ✲ Cv यथा विनाश इत्यर्धं सीताहरणजमित्यादेः पूर्वं पतितो द्रष्टव्यम्। पुस्तके तु प्रमादाल्लिखितम् ✲ —After 25, V1 ins while V1 B4 ins. after 28 whereas D3 ins. l. 4-7 after 28 and l. 8 11 after 25

1245* एष गृध्रस्तु सौमित्रे रक्षसा निहतो रणे ।
अयं परिणतो युद्धात् वयसा च परंतप ।
शस्त्रेण निधनं प्राप्तो वृद्धः पितृसखा च मे ।
यथा प्राप्नुयात् कर्तुं गृध्रेण सुमहात्मना ।
प्रतिरोद्धुं महारौद्रं रावणं क्रूरदर्शनम् ।
शरण्यास्त्वपि प्रवृत्तिं च स्वर्गलोके महायशाः ।
गृध्रराजो महातेजास्तावच्च शुभकर्मणः ।
कुले महति जातस्य कृतमार्यस्य लक्ष्मण ।
यत्कृतं गृध्रराजेन प्राणानपि परीरक्षता ।
गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा कीर्तिलोभेऽपि लक्ष्मण ।
परित्यजति यः प्राणानक्षयोऽसौ स पूज्यते ।
ये लोका यज्ञसम्यानां शूराणां पतगोत्तम ।
अपराङ्मुखपक्षाणां तॉंल्लोकान्व्रज सुव्रत ।

[V3 partially illeg after एष in l. 1 —(l. 1) V1 वने (for रणे) —V3 illeg for the prior half of l. 2 —(l. 2) V4 B4 परंतप (for °तप) —(l. 4) V1 प्राप्तं तु, V3 प्राणहृत, D3 प्राण हृत (for प्राप्नुया) —V3 illeg for l. 5 —(l. 5) D3 प्रतियुध्य महाघोरं रावणं घोरदर्शनं —(l. 7) D3 महायशास्, V1 सुदृढेन (for शुभ°) D3 पितुर्गुरुश्च मे (for the post half) —V3 illeg from मार्यस्य up to लक्षपि in l. 9 —(l. 8) V1 D3 एतदार्यस्य लक्ष्मण (D3 लक्ष्मा) (for the post half) —(l. 9) V1 प्राणान्परिरक्षता (for the post half) —After l. 9 V3 D3 ins

1245(A)* आर्यो भवति वृत्तेन न कुलेन न विद्यया ।
पक्षिणोऽपश्च समाचारं पश्य लक्ष्मण राघवम् ।

[V3 illeg after भवति in l. 1 —(l. 1) D3 (also) च (for second न) —(l. 2) V3 तस्य भीतर (for पक्षिणोऽस्य)]
—V3 illeg from कीर्तिलोभे in l. 10 up to श in l. 11 —(l. 10) V3 च (for वा) —(l. 11) D3 य परित्यजति प्राणा मद्भागेऽपि महीयते —(l. 13) V अपराङ्मुखानां क्षीणानां त लोकं व्रज द्विज (V3 °व वै द्विज)]

—Thereafter, V3 erroneously reads 30 repeating it in its proper place.

26 Ñ1 om. 26 (cf v. l. 24) —c) B3 reads मान्यश्च in marg —d) D3 स (for श्च च)

27 V3 illeg up to निर्मथिष्या in b —a) Ś1 Ñ V3 B1 3 4 D1 3.5 7 लक्ष्मणाहर (Ñ2 °नय) —cd) Ś1 D1 3 दहिष्यामि, Ñ1 D3 धक्ष्यामि (Ñ1 illeg from ध up to त in d), Dg1 Dt1 Dm1 D4.5 T2 G3 M1.3 Ck दिधक्ष्यामि;

G 3 73 36 B 3 68 18 L 3 75 33 नाथं पतगलोकस्य चितामारोपयाम्यहम् ।
इमं धक्ष्यामि सौमित्रे हतं रौद्रेण रक्षसा ॥ २८
या गतिर्यज्ञशीलानामाहिताग्नेश्च या गतिः ।
अपरावर्तिनां या च या च भूमिप्रदायिनाम् ॥ २९
मया त्वं समनुज्ञातो गच्छ लोकाननुत्तमान् ।
गृध्रराज महासत्त्व संस्कृतश्च मया व्रज ॥ ३०

एवमुक्त्वा चितां दीप्तामारोप्य पतगेश्वरम् ।
ददाह रामो धर्मात्मा स्वबन्धुमिव दुःखितः ॥ ३१
रामोऽथ सहसौमित्रिर्वनं यात्वा स वीर्यवान् ।
स्थूलान्हत्वा महारोहीननु तस्तार तं द्विजम् ॥ ३२
रोहिमांसानि चोद्धृत्य पेशीकृत्वा महायशाः ।
शकुनाय ददौ रामो रम्ये हरितशाद्वले ॥ ३३

T1 G2 हि धक्ष्यामि, G1 वधिष्यामि (sic) Cm g as in text (for दिधक्षामि) Ñ2 V B1 3 4 D5.7 पक्षीन्द्रं संस्क(Ñ2 संस्क)रिष्यामि ꣸ Ct दिधक्ष्यामि दग्धुमिच्छामि सद्गति सिद्धये। इत्यर्थः ꣸ —d) Ñ2 V B1 3 4 D5.7 मदर्थे (for मत्कृते) D3 सौमित्र ममकृद्धत

28 Dm1 om 28 —a) Ś1 D1 3 T1 2 देह पतगराज (Ś1 °नाथ)स्य —b) Dt1 D6 G2 M2 चितिम्, Cg as in text (for चिताम्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 6 7 T1 2 चिता मारोप्य लक्ष्मण(Ñ1 T1 2 राघव) —G2 3 M om 28cd —c) Ś1 अहं, D1 इदं (for इमं) —d) Ñ1 illeg for हतं रौद्रे V1 illeg for द्रेण रक्षसा Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 पक्षिणं (for रक्षसा) —After 28, V2 B4 D3(l 4-7 only) ins 1245*

29 Ñ2 B1 3 D5.7 om 29-30 V1 B4 om 29 Ñ1 reads 29-30 (including 1247*) after 34 —ab) Ś1 D1 3 धर्म (for यज्ञ) Ñ1 आहिताग्नेर्गतिर्या च या गतिर्यज्ञ याजिनां —After 29 Ś1 D1 3 ins

1246* शरणागतिनां या च गोहिरण्यप्रदायिनाम् ।

30 Ñ2 B1 3 D5.7 om 30 (cf v l 29) Ñ1 reads 29-30 (including 1247*) after 34 V2 repeats 30 here (cf v l 1245*) —a) D1-3 यान् (for त्वं) V1 B4 स्व(B4 सु)कृतेनैव कर्मणा D3 स्वकृतेन च कर्मणा —d) D1 3 स्व (for च) Ś1 यत T1 3 द्विज (for व्रज) V1 B4 स्वर्गं(B4 शक्र)लोकजितो व्रज ꣸ Cg संस्कृतो व्रजेति। गृध्रराज महासत्त्व संस्कृतश्च महाबलेति पाठे संस्कृतश्च भवेति वाक्य ꣸ —For 30, Ñ1 subst

1247* या गतिं समनुज्ञातो मया त्वं सत्कृतो व्रज ।

31 a) B3 प्रासाद् (for दासम्) —b) D3 रामोऽपि (for आरोप्य) —V2 B1 3 read 31cd twice —c) V2 B1 3(all first time) रुरोद (for ददाह) —d) B1 3 (both first time) स्व(B3 स)पितुरिव V2 V3 B1 3 (V2 B1 3 second time) 4 D5.7 पक्षीन्द्रं(B4 °मेन्द्र) महा(B1 हरा)दुःखं

32 a) Ś1 D1 3 कृत्वा स, Ñ2 B1.3 Dt1 Dm1 D4.6 T1 M1.3 रामोऽपि (for रामोऽथ) V2 illeg from सौ up to वीर्यवा in b —b) Ś1 D1 3 T1 3 गत्वा च(T1 3 स) M1 D1 आश्रित्य, M3 यात्वा तु (for यात्वा स) Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 विगाह्य ज्वलनोजसा —c) Ś1 महारोहान् (for °रोहीन्) —d) Ś1 D1 3 अनुस्मरत्, D3 °ससार (for अनु तस्तार) Ñ1 * * श्र (illeg) ततो द्विजः V2 स वाल्ताभयन द्विव (sic) ꣸ Cr महारणमृगान् महामृगान् योजनः तु स्थूला महारव मृगान्हत्वा।, Cm स्थूलान्हत्वा स द्विजमिति इकारान्तस्य मारंभ्।, Ck महारोहीन्महामृगान्। इकारान्तोऽप्यस्ति मृगवाची रोहिशब्दः तदेव व्यज्यते रोहिमांसानि चेति प्रयोगेण। योजना तु स्थूलान्महारोहीन्हत्वा।, Ct महारोहीन्महामृगान्। रोहिशब्द इकारान्तोऽपि मृगवाची ꣸ —For 32cd, Ñ1 V1 B1 3 4 D5.7 subst, while V2 ins. after 32ab

1248* कृत्वा चोदककार्यं तौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[B1 g B3 च (for तौ) V2 illeg for the post half]

—V2 cont

1249* * * * * * * * * * * * * * * * शयात् ।
उदकं तस्य तौ कृत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

33 V2 illeg from रोहि up to पेशी in b —a) D6 (also in marg) वने (for रोहि) Ñ2 B1 3 Dg1 D1.3 7 M3 Cr m g k t चोद्धृत्य, B4 समुद्धृत्य, Dt1 समुद्धृत्य (for चोद्धृत्य) D2 रोहीमांसानि चाहृत्य —b) Ś1 D1(also as in text) पिंडीकृत्वा, Ñ2 B3 संस्कृत्य च, V1 D1.3 M1.3 पेशी(D3 °श्या, M1 °शीं) कृत्वा, B1 4 D5.7 Cr m g पेशीकृत्य, Cv t as in text Ck पिंडीकृत्य (for पेशीकृत्वा) Ñ1 स राघव (for महायशाः) —After 33ab, D5 ins

1250* कश्यपान्वयसंभूत अरुणात्मज धार्मिक ।
इमं पिण्डं मया दत्तं जगत्पो सुहृदर गृहाण ।
पुरस्सरा तु वा पिण्डं जटायोस्तृप्तिहेतव ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves.] —c) Ñ V B1 3 4 D5.7 शकुने(V B3 °नि)भ्यो, D1.6 G2 M शकुना(D4 G2 M1 °नी)नां (for शकुनाय) Ś1 D1.3 कृतानाशाय राम स —d) Ś1 घनो D2 marg, G(ed.) रम्य (for रम्ये)

यच्चान्तेतस्य मर्त्यस्य कथयन्ति द्विजातयः ।
तत्स्वर्गगमनं तस्य क्षिप्रं रामो जजाप ह ॥ ३४
ततो गोदावरीं गत्वा नदीं नरवरात्मजौ ।
उदकं चक्रतुस्तस्मै गृध्रराजाय तावुभौ ॥ ३५

स गृध्रराजः कृतवान्यशस्करं
सुदुष्करं कर्म रणे निपातितः ।
महर्षिकल्पेन च संस्कृतस्तदा
जगाम पुण्यां गतिमात्मनः शुभाम् ॥ ३६ G. 3.73.42 B. 3.68.37 L. 3.73.41

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

34 [a]) D2 Cb यत्तु, G(ed) यत्तु (for यच्चान्ते) V1 B1 सुतस्य (for प्रेतस्य) B1 सर्वस्य, Dm1 D6 मत्र च, D2 धर्मस्य (for मर्त्यस्य) Ś1 यच्चोजयमेकर्मं स्व, Ñ2 V3 B2.4 D4.7 य च (V3 B2.4 त) सूतस्य मर्त्यस्य, D4 यच्चद्गतस्य मद्गत, L(ed) यच्चोतकर्मं कार्यं च —[b]) Ñ1 यच्चति तु, Ñ2 V B2.3.4 D2.7 जल्पताद् (for कथयन्ति) —V1 om 34[cd] —[c]) Ś1 D1.2 तत्प्रेत (D1 °त्र) (for तत्स्वर्ग) Dg1 D2 क्षिप्रं, D3 वारसे (sic) (for तस्य). Ñ2 V2 B2.3.4 D2.7 त स्वर्गगमनं तस्य (V2 illeg from तस्य up to जजाप in [d]) —[d]) Ñ2 B2.4 D5.7 सह, K(ed) पित्र्य (for क्षिप्रं) Dt1 D6 transp तस्य and क्षिप्र G2 M2 एव (for रामो) Ś1 D1.2 क्षिप्र रामश्चकार ह, Dm2 D6 याम्यसूक्तं जजाप ह, D2 क्षिप्र रामो ददावथ —After 34, Ñ1 reads 29–30 (including 1247*), while D3 ins after 31

1251* ततोऽवगाहन तस्मै प्रिय रामश्चकार ह ।

35 [a]) D4 G1.2 M3 तथा (for ततो) —[b]) M3 रम्यां (for नदीं) V1 नृपात्मजौ (for नरवरा°), B4 नृपवरात्मजौ (for नरवरा°) —[c]) Ñ2 V B1.3.4 D2 ददतुस्त, D4 च ददौ (for चक्रतुस्) Ñ2 V B1.3.4 D2.7 गृध्रराज (B1 D5 °जे) जग्मु (V1 गता) शुभे —After 35, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 ins.

1252* शास्त्रदृष्टेन विधिना जलं गृध्राय राघवौ ।
स्नात्वा तौ गृध्रराजाय उदकं चक्रतुस्तदा ॥

[D2 transp l. 1 and l. 2 —(l. 1) Dg1 T G2.3 M1.2 जले (for जल). —(l. 2) Dg1 तु (for तौ) —Note hiatus between the two halves G3 तथा (for तदा)]

36 [ab]) Ñ2 om सुदुष्कर. V2 B2 transp यशस्कर and सुदुष्कर Ñ1 महत्त्वयस्तदा (for रणे निपातित) —[c]) Ś1 महर्षिमुख्येन Ś1 Ñ2 V B2.3.4 D5.7 हेन स कृत (Ś1 सत्कृ)-तो, Ñ1 सत्कृत स्तय, D1 सत्कृतस्तथा, D2.3 सत्कृतस्तथा (D3 °तो) (for संस्कृतस्तदा) —[d]) M3 पु*** (damaged) म् (for पुण्यां गतिम्) Ñ V B1.3.4 D5.7 उत्तमां (for आत्मन) D1 प्रिया, Ct सुता (for शुभाम्) ⁂ Cm g आत्मन सुखावहां गति लोक जगाम ⁂ —After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D1 (marg) 4.6.8 S ins

1253* कृतोदकौ तावपि पक्षिसत्तमे
स्थिरां च बुद्धिं प्रणिधाय जग्मतु ।
प्रवेश्य सीताधिगमे ततो मनो
वनं सुरेन्द्राविव विष्णुवासवौ ।

[(l. 3) Dg1 D4 प्रविश्य T3 -[अ]भिगमे (for [अ]धि°) D1 तदा (for ततो) —(l. 4) D2.4 M3 यथा सुरेन्द्राविव (for वनं सुरेन्द्राविव) D2 M3 शक्रविष्णू (for विष्णुवासवौ) ⁂ Cv वनं सुरेन्द्राविव विष्णुवासवाविति पाठः ⁂

Colophon D4 om —M1 damaged up to स्थिर in 3.65.1[ab] —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1.2 D5.7 जटायु (B2 D5 °यु) संस्कार, Ñ1 जटायु सत्करण, V B2 D1 जटायु (B4 °यु) संस्कार, D1.2 जटायु (D2 °यु) सत्क्रिया —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1.2 Dg1 D3 om, Ñ2 D5.7 75 V1 72, V2 78, B4 76, Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 68, D1 73, D2 77. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

६५

G 3 74 1 B 3 69 1 L 3 76 1 कृत्वैनमुदकं तस्मै प्रस्थितौ राघवौ तदा ।
अवेक्षन्तौ वने सीतां पश्चिमां जग्मतुर्दिशम् ॥ १
तां दिशं दक्षिणां गत्वा शरचापासिधारिणौ ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकौ पन्थानं प्रतिपेदतुः ॥ २
गुल्मैर्वृक्षैश्च बहुभिर्लताभिश्च प्रवेष्टितम् ।
आवृतं सर्वतो दुर्गं गहनं घोरदर्शनम् ॥ ३
व्यतिक्रम्य तु वेगेन गृहीत्वा दक्षिणां दिशम् ।
सुभीमं तन्महारण्यं व्यतियातौ महाबलौ ॥ ४
ततः परं जनस्थानात्त्रिक्रोशं गम्य राघवौ ।
क्रौञ्चारण्यं विविशतुर्गहनं तौ महौजसौ ॥ ५
नानामेघघनप्रख्यं प्रहृष्टमिव सर्वतः ।
नानावर्णैः शुभैः पुष्पैर्मृगपक्षिगणैर्युतम् ॥ ६

65

D6 begins with ॐ

1 M3 damaged up to प्रस्थि in [b] —[a]) D1 तस्य (for तस्मै) Ñ1 कृत्वा ततोदकं तस्मै —[b]) D6 M3 प्रथितौ (for प्रस्थितौ) Ñ2 V3 B1.3 D1.3.6.2 T1.2 रामलक्ष्मणौ (for राघवौ तदा) Ś1 V1 D2 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, Ñ1 जग्मतु रामलक्ष्मणौ —After 1[ab], Ś1 N V B1.2.4 D1.3.5.7 ins

1254* भ्रातरौ मेघसंकाशा जनस्थानमुपेयतु ।
ततस्त्वस्तगते सूर्ये संस्थितौ तौ निजाश्रमे ।
कल्यमुत्थाय च पुन कृतजप्याह्निकावुभौ ।
तत शून्यं निवासं त परित्यज्य तु राघवौ ।

[(l 1) Ś1 D1.2 -शकाशौ (for -सकाश) Ñ1 तदा पुन (for उपेयतु) Ś1 D1.2 शोकव्याकुलचेतनौ (for the post half) —(l 2) Ñ1 ततोऽस्तमागते सूर्ये Ñ2 D5.2 ततोऽस्तगमिते सूर्ये V B1.3.4 ततोऽस्त दि(B3 दि) गते सूर्ये (for the prior half) N2 V B1.3.4 D5 संश्रितौ (for °स्थितौ) V3 स्वमाश्रम (for निजाश्रमे) Ñ1 D1.2 वास(D2 °स्तु)माश्रमे, Ñ2 V3 B1.3.4 D5.2 स्वकमाश्रम (for तौ निजाश्रमे) —(l 3) Ñ1 रजन्यां स (illeg after स up to 1[d]) Ś1 नयतुस्तां निशां तत्र D1.2 न दिदृशाते निशां तत्र D2 न शिश्येते निशां तत्र (for the prior half) V1 -मध्याह्निकाव् (for -जप्या°) Ś1 D1.2 दुःखितौ रामलक्ष्मणौ (for the post half) —(l 4) Ñ2 V B1.3.4 D5.2 जनस्थान (for निवासं त) —D5 om from the post half up to दक्षिणां in 2[a] D2 च (for तु) Ñ2 V B1.3.4 D7 महाबलौ (for तु राघवौ)]

D6 om while Ñ1 illeg for 1[cd] —[c]) Ś1 Dm1 D1.2.3 G2.3 अन्वेष(D2 °न्विष्य)न्तौ, G1 अन्वेक्षतौ, Cv g as in text (for अवेक्षन्तौ) Ñ2 V B1.3.4 D7 अन्वेषमाणौ तौ सीतां —[d]) Ñ2 V B1.3.4 Dt1 Dm1 D5.8 जग्मतु पश्चिमां दिश, T1 जग्मतुर्दक्षिणां दिशम्

2 D6 om up to दक्षिणां (cf v l 1254*) D1 M om 2 —[a]) Dm1 D1 T G2.3 Cm g तौ (for तां) Ś1 Dg1 D1.2 G1 तौ दृष्टं पश्चिमां गृह्य(Ś1 Dg1 D2 गत्वा), Ñ1 तौ दृष्टं पश्चिमां गृह्य, Ñ2 V B1.3.4 D7 राघवौ पश्चिमां गत्वा —[b]) D6 [श]चिकारिणौ (for [श]रचापासिधारिणौ) Ñ2 पयान चापधारिणौ —[c]) Ś1 N V B1.3.4 D1.3.5.7 इक्ष्वाकू (D1 °कौ) Dt1 ऐक्ष्वाकू (for ऐक्ष्वाकौ) —[d]) Ñ2 V B1.4 D5.7 प्रतिपद्य वै(V तौ) Dt1 प्रातपेदतौ Dm1 D1 G1.2 प्रतिक्रम्य(G1 °पेत)तु G2 अभिजग्मतु, Cg प्रतिपेदतु (as in text) Ñ1 प्रविष्टौ तौ सुमन्त्र

3 [a]) Ś1 फलै पुष्पैश्च, Ñ2 illeg D1 कुब्जैश्च वृक्षैर्, D2 फुल्लैर्वृक्षैश्च D5.2 वृक्षैर्गुल्मैश्च (by transp) (for गुल्मैर्वृक्षैश्च) D2 फलैश्च बहुभि पुष्पैर् —[b]) Ñ2 V B1.3 D7 समावृत B4 सुसंवृत D5 समाकुल (for प्रवेष्टितम्) —[c]) Ñ2 V B1.4 D5.2 पर्वतैर् (for सर्वतो) V1 G2 दुर्गैर्, G3 दुर्ग (for दुर्गं) B1 पर्वतैरुच्चैर्दुर्गे —[d]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वातवपद्यतां (for घोरदर्शनम्) G(ed) महद्वनमपश्यताम्

4 Dg1 T1 om 4[ab] —[a]) Dm1 D5.7.8 G2.3 अति क्रम्य, M1 अभि° (for व्यति°) Ñ1 व्यतिक्रान्तौ वेगेन —[b]) Ś1 N V B1.3.4 D1.3.5.7 T1.2 व्याल(Ś1 Ñ1 D5 °प्र)तिम (B4 सव)निषेवित —[c]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 अतिभीमं G1 सुभीमं तौ (for सुभीमं तत्) D1 महापुण्य (for °रण्य) —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 D1.2 G1 Cr व्यतीयातौ D1 व्यति यातौ, T1.2 व्यतियाता, M1 व्यतियतौ, M3 सुनियातौ Cm g k t as in text (for व्यतियातौ) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ (V B4 तौ महाबलौ)

5 N1 om 5[cd] —[a]) Ś1 चापि, D1.2 गम्य (for गम्य) Ñ2 V B1.3.4 D5.2 क्रोशत्रय(V2 B1.3 °मात्र)मभ्यन्तौ(V2 B1 D2 वै) —[c]) Ś1 D2 क्रौञ्चावटीं, Ñ1 गुञ्जावनं V M1.3 क्रौञ्चावनं, D1.2 क्रौञ्चाटवीं, D1 क्रौञ्चावतीं G(ed) क्रौञ्चालयं, Cr m g t as in text (for क्रौञ्चारण्यं) —[d]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.7 वन(B2.3 शून्य)मोजसा(D5 (m) गोचर) Dg1 T2 तौ सुतजसा, Dm1 D1.2 तौ महाबलौ (for तौ महौजसौ) —After 5, D1 repeats erroneously 4 and 5[ab]

6 D6 om (hapl) 6[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 D1.2 घन, Ñ2 V B1.3 D7 -नाग, B4 G2 -सम (for घन) D1 नानाद्रुम प्रायं —[b]) Ś1 D2 प्रवृत्तम् D7 °हृष्टम् (for °हृष्टं) Ñ1 Ñ2 V1 B4 D1 पवत (Ś1 D2 °तं) (for सवत) G1 om (hapl) 6[cd] —[cd]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नानारूपै (Ś1 °वर्णै) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 कीर्णं, Dg1 वृक्षैर् (for पुष्पैर्) Ś1

दिदृक्षमाणौ वैदेहीं तद्वनं तौ विचिक्यतुः ।
तत्र तत्रावतिष्ठन्तौ सीताहरणकर्शितौ ॥ ७
लक्ष्मणस्तु महातेजाः सत्त्ववाञ्शीलवाञ्शुचिः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ ८
स्पन्दते मे दृढं बाहुरुद्विग्नमिव मे मनः ।
प्रायशश्चाप्यनिष्टानि निमित्तान्युपलक्षये ॥ ९
तस्मात्सज्जीभवार्य त्वं कुरुष्व वचनं हितम् ।
ममैव हि निमित्तानि सद्यः शंसन्ति संभ्रमम् ॥ १०
एष वञ्चुलको नाम पक्षी परमदारुणः ।
आवयोर्विजयं युद्धे शंसन्निव विनर्दति ॥ ११
तयोरन्वेषतोरेवं सर्वं तद्वनमोजसा ।
संजज्ञे विपुलः शब्दः प्रभञ्जन्निव तद्वनम् ॥ १२
संवेष्टितमिवात्यर्थं गहनं मातरिश्वना ।
वनस्य तस्य शब्दोऽभूद्दिवमापूरयन्निव ॥ १३ G 3 74 0 B 3 69 23 L 3 76 15

नानावर्णैश्च पुष्पैश्च (for °) N1 मत्त, G1 नानर (for मृग) Ś1 V1 D1.3 गणायुत, B1 गणाकुल, B2 समावृत, B4 -गणावृत, Dg1 D4 G1.2 M गणैर्वृत (for गणैर्युतम्) T1.2 नाना पक्षिगणैर्जुष्ट नानाव्यालमृगैर्युतम् ⊕ Cg व्यालमृगैः सर्पैः शृङ्गैश्च ⊕

7 a) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 मार्गमाणौ (V °णा, B4 om from णौ up to 8) तु (for दिदृक्षमाणौ) —b) Ś1 D1.3 निरीक्षतु (D2 °तुः) N1 D3 विचेरतु, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 G M2 विचिन्वतु, T2 विचिकय च, Cg as in text (for विचिक्यतु) —After तद्वन तौ, D4 repeats erroneously from महानदी (v l for महोन्नतौ) in 5d up to तौ in 7b Ñ2 V B2 D5.7 तत्र तत्र (D5 om [hapl] one तत्र) विचेरतु, B1 भ्रातरौ तौ (marg also तत्र तत्र) विचेरतु. —c) Ñ2 V B1.3 D4.7 यत्र तत्र (V B2 यत्र) (for तत्र तत्र) Ñ1 [अ]वतिष्ठ्य, M2 [पु]नः तिष्ठतौ (for [अ]वतिष्ठन्तौ) Ś1 D1.3 तत्र तत्र विचे (D2 °चे)ष्टौ, D4 तद्वन तौ विचेष्टतौ —d) Ś1 D1.2 -कर्षितौ, Ñ1 कर्षित, Ñ2 V B1.3 Dg1 Dt1 Dm1 D5-8 T2 G M दुःखितौ (for -कर्शितौ) —After 7, V2 (mostly illeg) ins

1255* शोकार्त ***** ********।
******** ***य शत्रुस स ।
विसृज्य वचन तस्य पक्षिराजस्य मोहित ।

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 S Cv r m g k t ins a passage relegated to App I (No 17)

8 B4 om 8 (cf v l 7) —a) D2 त, D4 ता (sic) (for तु) —b) Ś1 सत्त्ववाक्, Ñ1 B1.2 Dt1 Dm1 D1.3 T2 सत्यवान्, Cg as in text (for सत्त्व°) V शीलवान्सत्त्ववान् (by transp) —cd) M1.2 transp प्राञ्जलिर् and भ्रातर Ś1 B2.3 D1 दीनचेतस, D8 हीनचेतस (for दीप्ततेजसम्) D5 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ

9 a) B2 भृश (for दृढं) V1 सुदृढ, D8 प्रदृढ (for मे दृढ) —cd) Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 विपरीतानि पश्यामि निमित्तानि महाभुज, V1 विपरीतनिमित्तानि संपश्यामि महाभुज

10 a) D3.8 (after corr) सज्जो भव (for सज्जीभव) Ś1 Ñ1 D1-3.8 M2 भयत्वार्य (for भवार्य त्व) —b) Dt1 D8 मम (for हितम्) Ś1 D1-3 कुरुष्व समनं महितम्, Ñ1 कुरुष्व वचन स्थिर (sic) —For 10ab, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 subst

1256* घोररूपाणि दृश्यन्ते कुरु धीर मन स्थिरम्।

[V2 illeg for दृश्यन्ते Ñ2 V1 mostly illeg for the post half]

—c) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.5.7 इमानि (D3 °न) Dg1 ममैव, D4 ममैव (for ममैव) B1 ते, T2 [इ]ह, M2 तु (for हि) Ś1 D3 [अ]निमित्तानि —d) Ñ1 **, B4 सद्य (for सद्य) Dg1 Dt1 D6.8 शसति (for °सन्ति) Ś1 D2 से भय, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 विग्रह D1 मे प्रिय, D3 मे रण, D4 विभ्रम (for संभ्रमम्)

11 D8 om 11 —a) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3.7.8 T2 Ctp वञ्जुलको, V1 रञ्जनको, G2 वञ्जुलिको, Cv r m g k t as in text (for वञ्चुलको) Dt1 राम (for नाम) —Ñ1 illeg. for b —c) D4 अनयोर् (for आवयोर्) —d) Ś1 एव (for इव) G1 शसतीव (for °न्निव) Ś1 D1.3 विनर्दते, D3 च नर्दति (for विनर्दति) —For 11cd, Ñ2 V B1.2.4 D5.7 subst

1257* अपसव्य प्रयात्याशु शंसयन्तौ महद्भयम्।

[Ñ2 D5.7 शसमानो, V1 शंसते नौ (for शंसयन्तौ) B4 तुमनौ सुमहद्भयम् (for the post half)]

12 Ñ V B1.2.4 D5.7 om 12-14 —a) D2 ययोर् (for तयोर्) D3 T1.2 G1.2 तत (G2 °यो)स्त्वन्वेषतोर् (for तयोरन्वेषतोर्) D2 रोप (sic), D4 G1 M2 एव (for एवं) —c) D8 विपुल (for °लः) D1 om (hapl) from 12d up to शब्दो in 13c —d) D2.3 भञ्जन्निव महद्वनम्.

13 Ñ V B1.2.4 D5.7 om 13 (cf v l 12) D1 om up to शब्दो in 13c (cf v l 12) —a) Ś1 D2.3 सवेष्टयत, M2 सुवेष्टित (for संवेष्टितम्) D4 संवेष्ट्य तद्वने सर्वं —b) Dg1 D4 T2 G1.2 M1.2 Cv m गगन, Ct as in text (for गहनं) —c) M2 वनसत्त्वस्य, M3 वने स तस्य (for वनस्य तस्य) M1 वनस्य शब्दो घोरोऽभूद् —d) Dg1 D4.8 T2 G1.2 M1.2 Cv धनम्, D2 दिनम्, Cg as in text (for दिवम्), ⊕ Ct तद्वनं वनसत्त्वं मातरिश्वना संवेष्टितं व्याप्तमिव जातम्. ⊕

G 3 74 0 B 3 69 26 L 3 76 16 तं शब्दं काङ्क्षमाणस्तु रामः कक्षे सहानुजः ।
ददर्श सुमहाकायं राक्षसं विपुलोरसम् ॥ १४
आसेदतुस्ततस्तत्र तावुभौ प्रमुखे स्थितम् ।
विवृद्धमशिरोग्रीवं कबन्धमुदरेमुखम् ॥ १५
रोमभिर्निचितैस्तीक्ष्णैर्महागिरिमिवोच्छ्रितम् ।
नीलमेघनिभं रौद्रं मेघस्तनितनिःस्वनम् ॥ १६
महापक्ष्मेण पिङ्गेन विपुलेनायतेन च ।
एकेनोरसि घोरेण नयनेनाशुदर्शिना ॥ १७

महादंष्ट्रोपपन्नं तं लेलिहानं महामुखम् ।
भक्षयन्तं महाघोरानृक्षसिंहमृगद्विपान् ॥ १८
घोरौ भुजौ विकुर्वाणमुभौ योजनमायतौ ।
कराभ्यां विविधान्गृह्य ऋक्षान्पक्षिगणान्मृगान् ॥ १९
आकर्षन्तं विकर्षन्तमनेकान्मृगयूथपान् ।
स्थितमावृत्य पन्थानं तयोर्भ्रात्रोः प्रपन्नयोः ॥ २०
अथ तौ समतिक्रम्य क्रोशमात्रे ददर्शतुः ।
महान्तं दारुणं भीमं कबन्धं भुजसंवृतम् ॥ २१

14 N V B1 3 4 D5 7 om 14 (cf v l 12) —a) Ś1 D2 वीक्ष्यमाणस् (for काङ्क्षमाणस्) —b) Dg1 Dt1 D3 4 T3 सह्ये, Dm1 D3 G3 वक्ष्यौ, Cg as in text (for कक्षे) Ś1 D1 2 राम सौमित्रिणा सह —c) Ś1 सुमहावीर्यं (for °काय) —d) Ś1 D1-3 घोरदर्शनं, M1 2 विपुलोदर (for विपुलोरसम्)

15 a) Ñ1 आससेते (for आसेदतुस्) Ś1 D1-3 ततस्तस्य, Dt1 D2 च तद्वक्षस् (for ततस्तत्र) —b) Ś1 D1 2 G2 M3 स्थितौ (for °तम्) —For 15cd, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1258* अथ तत्र महाघोरं विकृतं तं महोच्छ्रयम् ।
[V1 अत्र (for अथ) V1 च (for तं)]

—c) V1 सशिरोग्रीव, D1 अशिरोग्रीवी (for अशिरो°) M2 विनिवृत्तशिरोग्रीव —d) Ñ1 उरसो मुख (for उदरेमुखम्)

16 a) Ś1 D1 2 लोमभिर् (for रोमभिर्) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 5 7 नि(V1 वि)चित, B3 निशित, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 Ct निशितैस्, Cg as in text (for °चितैस्) Ñ1 रोमभिर्वि*दाकारं —b) B4 M3 [उ]त्थित, M2 [उ]च्च (for [उ]च्छ्रितम्) Ñ1 सर्वतो - समाचितम् ※ Ct रोमभिर्निचितैस्तीक्ष्णैः इति क्वचित्पाठ ※ —After 16ab, Ñ1 ins

1259* बाला* कपिल सर्वस्तूर्णैरिव महाबलम् । (sic)

—cd) V1 illeg after नीलमेघ up to स्तनित in d Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 घोर (for रौद्रं) Ś1 मेघदुन्दुभि, D4 °स्वनित, D5 °स्तुनित(sic) (for °स्तनित) D3 समेघस्तनितस्वरम् (for d) —After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

1260* अग्निज्वालानिकाशेन ललाटस्थेन दीप्यता ।

17 V1 mostly illeg for 17a —ab) Ś1 महावपेण (sic) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 महता चाति, B3 महता भाति, D1 3 महावक्त्रेण, D2 महावक्षेण (for महापक्ष्मेण) Ś1 D1 3 नीरक्त, V1 वर्णेन, B4 घोरेण (for पिङ्गेन) M1 [आ]यसेन (for [आ]यतेन) Ñ1 मत्स्यदंष्ट्रगपि* * * * * * * * * (illeg) —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दारुण D3 रौद्रेण (for घोरेण). Ś1 D1 2 एकेनाशिरोग्रेण —d) Ś1 D2 त्रिदर्शिना, Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 [अ]ति(V1 B3 °भि)दर्शिना Dt1 Dm1 D6 सुदर्शिना, D8 [अ]सुदर्शिना, M3 [आ]शुदर्शिना M3 [अ]नुदर्शिना (for [आ]शुदर्शिना) Ñ1 नेत्रेणाशुदर्शिना

18 Ñ1 illeg for 18a —a) Ñ2 D5 7 तु V1 च (for तं) Ś1 D1 2 महानाद महादंष्ट्रं, D3 महादंष्ट्रं महानाद —b) Ś1 D1-3 ह्यत्यातङ्क, D4 6 M3 महन्मुख, G2 M1 मुहुर्मुख (for महामुखम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वक्त्रिन सर्व(B4 मुनि)घातिनं —c) Ś1 महारौद्र, Ñ1 D1-3 °वक्त्रं, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 °काय (for °घोरान्) —d) Dg1 Dt1 D8 T1 2 द्विजान् (for द्विपान्) Dm1 D4 8 G1 M रुरुद्विपा(G1 °हा)न्, G3 रुरु** (for -मृगद्विपान्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 5 7 घोरा नृक्षमहा(Ś1 N1 B3 D1 3 °मृग)द्विपान्(Ś1 V2 B3 °पान्) D2 घोर वृकव्याद्विपान्

19 Ñ1 om 19 —a) Ś1 D1-3 दीर्घौ (for घोरौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भुजौ दीर्घौ(Ñ2 B3 दारुणौ) (for घोरौ भुजौ) V B1 D3 विकुर्वाणौ (for °र्वाणम्) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 घोरौ (for उभौ) Ś1 D1 2 तावुभौ योजनायतौ —cd) Ś1 गृह्णन् (for गृह्य) M1 नृपान्, V1 वृक्षान् (for ऋक्षान्) M3 द्विपान् (for मृगान्) Ś1 D1 2 विविधा (D1 2 °वृन्दा)न्मृगपक्षिण (for d) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आदाय विविधांश्चैव करा(Ñ2 D5 7 बाहु)भ्यां मृग(V1 नृप)पक्षिण

20 Ñ1 transp 20ab and 21cd —a) D4 आकर्षन्तं (hypm) (for °र्षन्तं) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वना(V बलो)त्समाहृ, D4 जनेनैव (for विकर्षन्तम्) Dt1 आकर्ष* **न्तम् (om hapl) —b) D4 सुबहून् (for अनेकान्) V1 वा* -जन* * * (illeg) —After 20ab, Ñ1 ins. I 4-7 of 1264* then reads 3 66 1 and 1268* —c) V1 आमाय (for °वृत्य) G1 पथानमावृत्य (by transp) —d) Ś1 प्रसन्नयो, D3 महात्मनो (for प्रपन्नयो°) Ñ1 * * शीर्षा- वाचक (illeg) N2 V B1 3 4 D5 7 कबन्धं दारुणस्तयो.

21 Ñ1 om 21ab, —a) Dt1 Ct तं, Dm1 D4 8 तत् (for तौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समति(V1 °तु, क्रांत्) D2 3 D1 T G1 Cv m g समभिक्रम्य, D8 समति**, G L as

स महाबाहुरत्यर्थं प्रसार्य विपुलौ भुजौ ।
जग्राह सहितावेव राघवौ पीडयन्बलात् ॥ २२

खड्गिनौ दृढधन्वानौ तिग्मतेजौ महाभुजौ ।
भ्रातरौ विवशं प्राप्तौ कृष्यमाणौ महाबलौ ॥ २३ G. 3.71.23 B. 3.69.35 L. 3.76.23

in text (for °तिक्रम्य).—^b) Dt1 D2.6 Ct क्रोशमात्रः Cv.r.m.g.k as in text (for °मात्रे). D3 Ck दृढसत्तुः Cg.t as in text (archaic) (for °दृशं तु:). Ś1 क्रोशमात्रं तु पदमहम्; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 क्रोशमात्रान्तरेण तु. —For 21^c–23, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst. 1264*. Ñ1 transp. 20^ab and 21^cd.—^c) Ñ1 illeg; Dm1 भूतं; D3 रौद्रं; D4 घीरं; Cg as in text (for भीमं). —^d) Ñ1 विवृद्ध- (for कबन्ध). ℬ Cv: भुजसहृशमिति। छिन्नत्वाद्द्विपोपा भावे निष्ठान्तस्य बहुव्रीहित्वं. ℬ —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D1(m.).4.6.8 S ins.:

1261* कबन्धस्येव संस्थानादतिघोरप्रदर्शनम् ।

[D1 इति संस्थानम् (for इव संस्थानाद्).]

—Thereafter G1 cont., while D3 ins. 1263* after 21.

22 For subst. in Ñ2 V B1.3.4 D5.7, cf. v.l. 21 and 23. Ñ1 om. 22–23. G3 transp. 22 and 23.—^a) M1 स महाबा* * * * (damaged).—^b) G2 प्रासार्य. T2 विमलौ (for °पुलौ). M3 damaged from हौ in 22^b up to राघवौ in 22^d.—^c) Dg1 Dt1 D6 सहितावेव; G3 सुस्थितावेव; Cg as in text (for सहितावेव).—For 22, Ś1 D1–3 subst.:

1262* अघोररूपो दुष्टात्मा क्षुधार्तो जगृहेऽथ तौ ।

[D2 च तौ; D3 तत (for ऽथ तौ).]

23 Ñ1 D4 M1 om. 23 (for Ñ1, cf. v.l. 22). G2 transp. 22 and 23 and reads 23 for the second time after 1266(B)*. M2 om. 23^cd here and reads 23 (23^cd second time) after 1266(B)*.—^ab) T1 धृतधन्वानौ (for दृढ°). Dg1 तिग्मगौ वौ; T2 तिग्मचापौ; G1(first time) निस्तेजस्कौ; Ct as in text (for तिग्मतेजौ). Ś1 D1–3 M3 तिग्मचापधनुर्धरौ; G1 तेजसा भास्करोपमौ; G2(second time) तिग्मचापौ च राघवौ; K(ed.) तिग्मतेजोधनुर्धरौ (for ^b). G3 तत्रस्थौ चापनिःशिखौ तोमरौ धार्पिकाविव; M2 विक्षिप्ताभ्यां स्वबाहुभ्यां भृशं सह महावने. ℬ Cg. तिग्मं खर तेजो यस्य तत्तथा चाढवधुर्धरौ ।; Ck: तिग्म खर तेजो यस्य स तथा वाढवधुर्धरौ चेप धरा विवधः। Ct: तिग्मतेजौ तिग्मतेजसौ. ℬ —After 23^ab, Ś1 D1.2 ins., while D3 ins. after 21 and G1 cont. after 1261*:

1263* कबन्धेनातिकायेन संमूढौ दीर्घबाहुना ।

[G1 प्रमाथी (for संमूढौ).]

—^c) Ś1 D1.2 वैरिणा (D1.2 °णं); G2 सरवौ; G3 (second time) सहर्णि; M2 निरुद्धे. Cm g.k.t as in text (for विवशं). Ś1 D1.2 G2 M3 प्राप्य (for °प्तौ). D3 M2 (second time) आतातवरि(M2 °र)णं प्राप्य.—^d) D1 क्रोशमाणौ; M2(second time) गुप्य° (for कृष्य°). G2.3 M2.3 गृहदौ तु(G3 M2 both second time °तुः) (for महाबलौ).—For 21^cd–23, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst., while Ś1 D1–3 G1(after 23 r.) M3 ins. after 23(M3 after 23^cd [second time]); Ñ1 ins. after 20^ab, Dm1 D6 after 1266(B)*:

1264* आवरातिकायेन गृहीतौ दीर्घबाहुना ।
परिगृह्य महावीरौ क्षुधार्तेन महाबलौ ।
कृष्यमाणौ दृढधनुर्गेहं परिघसंनिभौ ।
महागजस्याकारौ सर्वे रोमभिराचितौ ।
दीर्घतीक्ष्णकरजौ घोरौ पक्षास्याविव पन्नगौ ।
तान्यां सकृष्यमाणौ तौ खड्गबाणधनुर्धरौ ।
कृष्टेणास्य समीपं तावुपनीतौ व्यवस्थितौ ।

[Ñ1 Dm1 D6 G3 M3 om. l. 1–3. Ś1 D1–2 om. l. 1–2. —(l. 1) V1 स्थला तेन (for अतिकायेन).—(l. 2) V2 illeg. after परि. V1 B1.3.4 बलाढ्यौ (V2 °ढ्य) (for महावीरौ). V1 महाभुजौ (for °बलौ).—After l. 2, B3 ins.

1264(A)* खड्गिनौ तेजसा युक्तौ तिग्मबाणधनुर्धरौ ।

—(l. 3) B3 कृष्यमाणौ (for कृष्य°). Ś1 D1–3 वीरौ दृढधनुर्धरौ (Ś1 °धौरौ) (for the prior half).—(l. 4) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3.6 G3 M3 महाजगरसंकाशौ (for the prior half). Ñ1 सर्व; V1 om. (for सर्वे). Ś1 Ñ2 V B1.3 D2–3 लोमभिर् (for रोमभिर्). D5.7 आवृतौ (for आचितौ). Dm1 D6 G3 M3 सर्वरोमभिरावृतौ (for the post. half).—(l. 5) Ś1 Dm1 D1–3.6 G3 M3 तीक्ष्णरोमनखौ (D1.2 °भुजौ) बाहू; B3 दीर्घतीक्ष्णनखैर्घोरैः (for the prior half).—(l. 6) Ś1 Dm1 D1.2.6 G3 M3 तु कृष्यमाणौ; Ñ1 सुकर्षमाण (sic). B1.3 आकृष्यमाणौ; D5 विकृष्यमाणौ; D5.7 संकृष्यमाणौ (for सकृष्यमाणौ). Ñ1 V B1.3.4 Dm1 D3.6 तु (for तौ). V2 पाणि- (for -बाण-). Ś1 D2.3 बाणबाणधनुष्पाणी; Ñ1 खड्ग पातधनुष्पाणी; B3 खड्गबाणवरे तदा, Dm1 D6 G3 M3 बाणपातनिवारणौ; D1 तिग्मबाणधनुर्धरौ (for the post. half).—(l. 7) समीपस्थाव् (for °पं ताव्). Ñ1 D1.2 तस्यैवस्थाव; Dm1 D6 G3 दूरतस्तस्य; D3 तु दुरास्थास (sic); M3 स्वतस्तस्य (for [अ]स्य समीपं ताव्). Ś1 कृष्टेन तौ दूरसास्य (sic) (for the prior half). Ś1 Dm1 D1.2.6 तस्य दृष्टौ; D3 प्राप्य तस्य; G3 M3 तत्र दृष्टौ (for उपनीतौ). Ñ1 दृष्टा त* (illeg.) स्थितौ (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.5.7 cont.:

1265* स राजा स तौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रक्षेप्तुमास्ये बाहुभ्यामवष्टभ्य स्वतेजसा ।

[(l. 1) Ñ2 V B1.3 D5.7 हि (for स). B4 विनौ (for स तौ).—(l. 2) V2 illeg. after मास्ये. Ñ2 V1 B1(m.).3.4 D5.5.7 अवष्टभ्य (for °ष्टभ्य).]

C 3 71 25
N 3 60 43
B 3 76 29

तावुवाच महाबाहुः कबन्धो दानवोत्तमः ।
कौ युवां वृषभस्कन्धौ महाखड्गधनुर्धरौ ॥ २४

घोरं देशमिमं प्राप्तौ मम भक्षावुपस्थितौ ।
वदतं कार्यमिह वा किमर्थं चागतौ युवाम् ॥ २५

Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 M2 3 Cv r m g k t ins after 23 (M3 after 23^cd [first time]) while D1 G2 3 M1 3 ins after 22 (owing to omission except G3)

1266* तत्र धैर्याश्च शूरस्तु राघवो नैव विव्यथे ।
बाल्यादनाश्रयाच्चैव लक्ष्मणस्त्वभिविव्यथे ।
उवाच च विषण्ण सन्राघवं राघवानुज ।
पश्य मां विवश वीर राक्षसस्य वशागतम् ।
मयैकेन तु निर्युक्त परिमुच्यस्व राघव ।
मां हि भूतबलिं दत्त्वा पलायस्व यथासुखम् ।
अधिगन्तासि वैदेहीमचिरेणेति मे मति ।
प्रतिलभ्य च काकुत्स्थ पितृपैतामहीं महीम् ।
तत्र मां राम राज्यस्थ स्मर्तुमर्हसि सर्वदा ।
लक्ष्मणेनैवमुक्तस्तु राम सौमित्रिमब्रवीत् ।
मा स्म त्रास वृथा वीर नहि त्वादृग्विषीदति ।
एतस्मिन्नन्तरे क्रूरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[G3 transp l 1 and 2 —(l 1) T1 2 धैर्येण (for °र्याच्च) M1 वै न (for नैव) —Dm1 D4 8 G1 M2 3 om (hapl) l 2 —(l 2) Dg1 T G2 3 M1 Cm g tp अनाथत्वाच्च, Cr,k t(also) as in text (for °याच्चैव) Dg1 Cg k त्वभि, T2 त्वथ, M1 त च (for त्वभि) —(l 3) Dm1 D1 G2 3 स (for च) G3 निषण्ण (for वि°) M3 damaged from the post half of l 3 up to राक्षसस्य in the post half of l 4 and written up to the prior half of l 4 in marg sec m —(l 4) Dg1 D4 T G2 3 M2 1(m sec m) वीर विवश(by transp) M1 राम विवश (for विवश वीर) Dl1 आगत (for °गतम्) —(l 5) D4 मामनेन M2 सर्वेन (for मयैकेन) Dg1 Dm1 D6 निर्मुक्त4 D4 °क्त (for नियुक्त) Cm g K(ed) विनियुक्त (for तु नियुक्त) Dg1 Dm1 T1 Cm g सुचरत —(l 6) Dg1 T3 च (for हि) M3 पलायस्व (for पला°) G2 °गत (for °सुखम्) —(l 7) T1 अभिगन्तासि M1 damaged for वैदेहीम् —(l 8) T1 प्रतिलभ्य (for °लभ्य) —(l 9) M1 मा (for मां) —After l 9 Dm1 D4 G1 M3 ins

1266(A)* न हि मे त्वत्समो बन्धु कश्चनान्य विचार्य ।
न मातुश्च पिता देवो विनाशश्च पश्चत ।
निष्क्रान्तितश्च हि निवृत्ता हि सा मृतम् ।
तं तु संरक्ष्य बाधा परित्यागेनातुरम् ।
भ्रातृसौहार्दमत्युक्तो लक्ष्मणोऽस्मि परम ।
पुत्रो दशरथस्यासि निरीक्षे मम मातुर ।
स भ्रातृ स्वोदर कथ नाम विषीदसि ।
मान्याश्चिमय प्राप्तो करवाव हि नीपरम् ।

[(l 2) M3 नदिनाश (for विनाश) —(l 3) M3 स्व शर्चे (for हि सा मृतम्).—(l 4) M1 नवैनात्मनातुर (for

the post half) —(l 8) M3 नाहिमय (for °नम°) M3 विनीपरम (for हि नीपरम्)]

—Dm1 D8 G3 M3 om l 10 —(l 11) M1 ना (for स्म) M3 साम्य (for वीर) M3 विपीदति (sic) (for °दसे)
—After l 11 Dm1 D3 G3 M2 3 ins

1266(B)* तत राक्षसानि तदा क्रुध्यत्यभिमन्त्रदा ।

[G1 [अ]भ्यागत् (for [अ]भिम°). M1 तत्र विस्मयि क्रुध्यत्या निश्चलसदा]

—After 1266(B)*, G3 (second time) M3 read 22 while Dm1 D1 ins 1254*, whereas D4 ins. after l 11

1266(C)* भ्रातरौ स्वस्त पार्श्वे दृष्ट्वा तौ दीनमानस ।

—Dg1 D4 T2 G1 2 M om l 12 —(l 12) D1 G3 क्रूरे (for क्रूरो)]

24 Ñ1 D1 om 24^cd, V2 illeg up to कबन्धो in 24^c —^a) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 अथोवाच, D2 T3 तावुभौ च (for तावुवाच) T1 2 पप्रच्छ धनविषाप —After 24^ab B1 3 ins

1267* बाहुपाशपरिक्षिप्तौ निहतौ पुरुषर्षभ ।

—Thereafter B1 3 cont , while Ś1 Ñ(Ñ1 after 3 66.1 [cf v l 20^ab]) V B4 D2 3 5 7 M3 ins. after 24^ab

1268* शरचापधरौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[D2 वर (for शर) Ñ1 चापायुधो (for चापधरौ) D1 M3 सहितौ (for भ्रातरौ) Ñ2 खड्गाविव पश्यौ (for the post half)]

—^d] Ś1 D1-3 खड्गचाप (D1 3 चाप), Ñ2 महाबाहु B1 महत्खड्ग (for महाखड्ग)

25 ^a) Dg1 घोरंदेशम् (for घोर देशम्) Ś1 Ñ3 V B1 3 4 D1-3 5 7 वनमिदं (D3 °म) (for देशमिम) Ñ1 T2 3 अनु प्राप्तौ —^b) Ś1 भक्ष्यम् , B1 3 4 Dg1 D5 7 T3 भक्ष्याय (for °क्षाय) Dg1 उभौ स्थितौ (for उपस्थितौ) Dt1 D1 T2 3 Cm k t दैवेन मम धात्रु(T1 2 °त्रि)णौ cp Cg अभौ आहारौ cp —^c) Dg1 D1 M3 वदतः, Dt1 T3 वदेते, D1 वा तत् (for वदत) T3 सा (for वा) Ś1 D1-3 तत्र(D1 2 °त्रा D3 °था) यूयं यथातत्व(D1 2 °त्त्व], Ñ1 आगच्छतं यच्च Ñ2 V B1 3 4 D6 7 यू(B3 कृ)तमर्थ(B1 °मर्थ) च कार्य च —^d) Ś1 आगतिहागतौ, Ñ2 ** (illeg) वां समागतौ Dm1 D4 G2 M1 चागतायुभौ, D1-3 इहमा(D1 °ह वा)गतौ (for चागतौ युवाम्) cp Cv वदत कार्यमिह वामिति सम्बन्ध , S

इमं देशमनुप्राप्तौ क्षुधार्तस्येह तिष्ठतः ।
सबाणचापखड्गौ च तीक्ष्णशृङ्गाविवर्षभौ ।
ममास्यमनुसंप्राप्तौ दुर्लभं जीवितं पुनः ॥ २६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कबन्धस्य दुरात्मनः ।
उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥ २७
कृच्छ्रात्कृच्छ्रतरं प्राप्य दारुणं सत्यविक्रम ।
व्यसनं जीवितान्ताय प्राप्तमप्राप्य तां प्रियाम् ॥ २८
कालस्य सुमहद्वीर्यं सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
त्वां च मां च नरव्याघ्र व्यसनैः पश्य मोहितौ ।
नातिभारोऽस्ति दैवस्य सर्वभूतेषु लक्ष्मण ॥ २९
शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्राश्च रणाजिरे ।
कालाभिपन्नाः सीदन्ति यथा वालुकसेतवः ॥ ३० G. 3. 74. 32 B. 3. 69. 30 L. 3. 76. 42

26 ^{a}) Ś1 D2 M3 वृत्तं; Ñ1 V2 वस्य; Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 यौ मे (for इम). B4 देशे (for देशम्). —^{b}) Ś1 D4.5 [इ]वः; Ñ1 B4 [अ]भि; Ñ2 V2 B1.3 D6.7 [अ]वः; V1 [अ]थ-; D2 त्रि-; Cg.k.t as in text (for [इ]ह). Ñ2 V B1.3.4 D6.7 om. 26^{c-f}. —^{c}) Ś1 D1.2 सबाणायुध-; D2 रुचिरायुध-; D4 G1 M3 सबाणचापौ; T1.2 G2 सचापबाण- (by transp.) (for सबाणचाप-). Dg1(m.) Dt1 D3.6 T3 G1 M1.2 -खड्गेन; D1 -खड्गे च; L(ed.) खड्गौ तु (for -खड्गौ च). Ñ1 बाणखड्गधनु पाणी. —^{d}) D3 उपस्थितौ (for इवर्षभौ). —^{e}) Dt1 D6 मां तूर्णम् (for ममास्यम्). G2 समनुप्राप्तौ; M3 इह संप्राप्तौ (for अनुसंप्राप्तौ). —^{f}) Dt1 हि वां (for पुनः). G3 om (hapl.) after जीवि in 26^{f} up to जीवि in 28^{c}. —For 26^{ef}, Ś1 Ñ1 D1-3 subst. :

1269* विनदन्वाशु भाग्यास्यमात्मनो वै नयाम्यहम् ।

[Ñ1 नश्** तु (illeg.) (for विनदन्वाशु). Ñ1 भुवाभास्यम् (for ऽभाग्यास्यम्). Ś1 उभयेव (for आत्मनो वै). Ñ1 [ऽ]भिनया-म्यहं; D1 वेगयाम्यहं (for वै नया°).]

27 G3 om. 27 (cf. v.l. 26). Ñ1 reads 27^{ab} twice. —^{a}) Ś1 D1.2 रघूत्तमः; Ñ1 नृपात्मजः; Dm1 D3 मैद्य° (for दुरात्मनः). —After 27^{ab}, Ś1 D1-3 ins. :

1270* आत्मानमाचचक्षेऽथ सीताहरणमेव च ।
राज्ञो दशरथस्याहं पुत्रो राम इति श्रुतः ।
पित्रा नियुक्तो वृद्धेन प्रियावचनकारिणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा भार्यामादाय निर्गतः ।
सा तु मे रक्षसा भार्या हृता कमललोचना ।
तामन्वेषन्सह भ्रात्रा वने पुरुषवर्जिते ।
शोकदुःखसमाक्रान्तौ बाहुमध्यं उपागतौ ।
राघवेनैवमुक्तस्तु कबन्धो दानवोत्तमः ।
श्रोभमाहारयत्वीर्य वचनं चेदमब्रवीत् ।
सभार्यस्य वने वासः सर्वथा धर्मदूषणः ।
आयुधेन च किं नार्थं व्रतिनो वनवासिनः ।
तच्छ्रुत्वा वचनं घोरं कबन्धोक्तं सुदारुणम् ।

[(l. 3) Ś1 नियुक्ते (for नियुक्तो). D2 प्रतिज्ञां परिपाल्यन् (for the post. half). —(l. 5) Ś1 D1.3 च (for तु). —(l. 6) Ś1 मन्वेष्यन्; D1 अन्विष्यन्; D3 जन्विष्य (for अन्वेषन्). —(l. 7) D1.2 -समाक्रांतौ (for °क्रान्तौ). D1 बाहुमध्ये (for °मध्य). D1.3 [आ]गतः (for °तौ). —(l. 8) D1 दैत्यसत्तम (for दानवोत्तम°). —(l. 9) D3 क्षोभम् (for क्षोभम्). —(l. 10) D3 धर्मदूषण. —(l. 11) D1 हि (for च). Ś1 चनेश्च, L(ed.) वनिनो (for व्रतिनो). D3 व्रतिनोवनवासिनो (for the post. half). —Ś1 om. l. 12 to 28^{ab}. —(l. 12) L(ed.) घोरसकाशं (for वचन घोर).]

—Ś1 om. 27^{c}–28^{b}. D1 om. 27^{cd}. —^{d}) D6 -शुष्यतौ (for -शुष्यता).

28 G3 om. up to जीवि in ^{c} (cf. v.l. 26). Ś1 om. 28^{ab} (cf. v.l. 27). —^{a}) Ñ2 V B1.4 D5.7 प्राप्तौ; B3 Dg1 T3 प्राप्तं; D1 यस्य; D2.3 पश्य (for प्राप्य). —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सत्यमेव तु (B4 च) (for सत्यविक्रम). —^{c}) G3 ***** ताताय (om.). —^{d}) D1-3 प्राप्यम्; D5 प्राप्तम् (for प्राप्तम्). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्रियामनुपलभ्य (B3 °पश्य) तां.

29 Ñ V B1.3.4 D5.7 om. 29^{ab}. —^{b}) D3 राघव (for लक्ष्मण). T3 om. (hapl.) 29^{cdef}. Ñ V B1.3.4 D5.7 transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{c}) Dg1 reads after मां च up to ^{d} in marg. Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 आत्मानं मां च काकुत्स्थ- (Ñ2 V B1.3.4 D5.7 सौमित्रे). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 व्यसने (for °सनैः). —Ś1 D1-3 om. 29^{ef}. —^{e}) Ñ1 D6 Ck.t (also) न हि; Cm.g.tp as in text (for नाति-). Ñ2 -भावोऽस्य; V1 भावोऽस्ति (for -भारोऽस्ति).

30 ^{a}) Ś1 बलवृत्ताश्च (for °वन्तश्च). —^{b}) Ś1 नरा वने; Ñ1 सदा रणे; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 नरा भुवि; Dm1 D3 G3 महारणे; D1.2 नरा रणे; D3 तथा रणे (for रणाजिरे). —Dg1 reads 30^{cd} in marg. —^{c}) D6 G1 कालावपन्नाः (for °भिपन्नाः). —^{d}) Ñ1 *** (illeg.); G3 M3 सैकत- (for वालुक-). Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.6.7 वालुका (Ñ2 D5.7 सैकताः; V B1.3.4 सिकता) सेतवो यथा. ... (—)]

G 3.4.32 B 3.69.51 L 3.76.45

इति नुवाणो दृढसत्यविक्रमो
महायशा दाशरथिः प्रतापवान् ।
अवेक्ष्य सौमित्रिमुदग्रविक्रमं
स्थिरा तदा स्वां मतिमात्मनाकरोत् ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

६६

तौ तु तत्र स्थितौ दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बाहुपाशपरिक्षिप्तौ कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ॥ १
तिष्ठतः किं नु मां दृष्ट्वा क्षुधार्तं क्षत्रियर्षभौ ।
आहारार्थं तु संदिष्टौ दैवेन गतचेतसौ ॥ २
तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणो वाक्यं प्राप्तकालं हितं तदा ।
उवाचार्तिसमापन्नो विक्रमे कृतनिश्चयः ॥ ३
त्वां च मां च पुरा तूर्णमादत्ते राक्षसाधमः ।
तस्मादसिभ्यामस्याशु बाहू छिन्दावहे गुरू ॥ ४

31 N1 om. 31. — a) Ś1 D1.3 ब्रुवाण Dg1 M3 ब्रुवाणौ (for °वाणो) Ś1 D1.3 M3 विक्रम (D3 °मे M3 °मौ) (for विक्रमो). — b) Ś1 D1.3 G1 महारथो (for °यशा) N2 V B1.3.4 D5.7 प्रतापवान्दाशरथिर्महायशः (B1 °यशा). — c) D1 आवेक्ष्य D2 आवक्ष्य (sic) (for अवेक्ष्य) D1.3 सौमित्रिर् (for °त्रिम्) Dm1 D2.4.5 G M1.2 उदार (for उदग्र) Ś1 D3 उदारविक्रम N2 V B1.3.4 D5.7 उदारदर्शन (B1 °नो) Dg1 उदारवीर्तिमान् Dt1 D6 Ct °विक्रम T1.2 पौरुष Ch °पौरुष (for उदग्रविक्रम). — d) D1 स्थितां (for स्थिरा) Ś1 D1.3 मात D4 ** (for तदा) D2 ता (for स्वां) M3 आत्मनो Ś1 D1.3 मात्ममास्तदा (D3 °था) करोत् (for °मात्मनाकरोत्) N2 V B1.3.4 D5.7 मात चकारास्य त (N2 D5.7 तु) दोर्निकृत (V2 B1.4 °कृत)न

Colophon N1 om. (Sarga cont.). — *Sarga name*: Ś1 N2 B3 D5.7 कबन्धदर्शन V1 कबन्धाकदर्शन V2 कबन्धाक ** (illeg.) B1.4 कबन्धक्रोधर D1.3 कबन्धवाक्य. — *Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 B1.3 D3 om. N2 D5.7 6 V1 73 V2 79 B4 77 Dg1 Dt1 Dm1 D6.4 T G M1.2 69 D1 74 D4 72 M3 70. — After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

66

N1 continues the previous Sarga. D4 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.

1 N1 reads 1 after 1164*. — a) N1 बाहुभ्यां (subm.) (for तौ तु तत्र). — c) M3 भुज (for बाहु). — d) D1 reads from अब्रवीत् up to 3a in marg.

2 D1 reads 2 in marg. (cf. v.l. 1). N1 om. 2. — a) B1 D1 तिष्ठथः B2 त्रि ष्ठौ (corrupt) B4 तिष्ठेथः D5 तिष्ठ त्व (sic) Ct विष्ठत (for तिष्ठत) Ś1 ** तु N2 V1 Dm1 D4.5.7 रक्ष तु D3 किं न (for किं नु). — c) M1 damaged from रा up to दै in 2cd. B3 [आ]धौं Dg1 [आ]धि (for [आ]र्थं) Ś1 D1.3 तु समृद्धौ N2 V B1.4 D4.7 अनुप्राप्तौ B3 भयानीतौ Dg1 T3 हि सदृशौ D1 हि सदृशौ (for तु संदिष्टौ). — d) Dt1 D4.5 हतचेतनौ D1 T2 M2.3 हतचेतसौ (D1 °सा) Cm g h गतचेतसौ (as in text) C... D1.3 मम न (D3 तद्) प्रतिजल्पथ N2 V B1.3.4 D5.7 किं मा न प्रतिजल्पथ (V °जानथ).

3 D1 reads 3a in marg. (cf. v.l. 1). — a) Ś1 D1.3 लक्ष्मण राम (for °णो वाक्यं). — b) Ś1 B1 कन्यं (for काल) D4 G1 प्रिय (for हितं) Ś1 D1.3 वच D4 T2 तथा G2 तत (for तदा). — c) Ś1 Dm1 उवाचार्य (Dm1 °थ) Dg1 D6 T2.3 G M2.3 उवाचार्ति N2 V1 B1.4 D5.7 समापन्न. — d) Ś1 D1.3 पत्रनिश्चय Dg1 Dm1 D6 T2 G2 M Cm g कृतलक्षण D1 कृतनिश्चय: D4 G1.3 कृत लक्षण N1 विक्रमे स तु लक्ष्मण.

4 a) B1 पुनस् (for पुरा) Ś1 D1.3 नूनम् (for तूर्णम्). — b) Ś1 D1.3 आदय (for आदत्त). — c) D2 तस्मात्तावस्याशु. — d) Dg1 छिन्द्यावहे K(ed.) Cm छिन्द्यावहे N1 स्यात् ; D2 लघु (for गुरू) Ś1 D1.3 बाहू छित्वा कामं यत् N2 V B1.3.4 D5.7 बाहू (D7 °हु) कृत्वा महीतले. — After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins.:

1271* भीषणोऽयं महाकायो राक्षसो भुजविक्रमः ।
लोकं ह्यतिजितं कृत्वा ह्यावां हन्तुमिहेच्छति ।
निश्चेष्टानां वधो राजन्कुत्सितो जगतीपतेः ।
क्रतुमध्योपनीतानां पशूनामिव राघव । [5]
एतत्संचिन्तितं श्रुत्वा तयोः क्रुद्धस्तु राक्षसः ।
विदार्यास्यं तदा रौद्रं तौ भक्षयितुमारभत् ।

ततस्तौ देशकालज्ञौ खड्गाभ्यामेव राघवौ ।
अच्छिन्दतां सुसंहृष्टौ बाहू तस्यांसदेशयोः ॥ ५
दक्षिणो दक्षिणं बाहुमसक्तमसिना ततः ।
चिच्छेद रामो वेगेन सव्यं वीरस्तु लक्ष्मणः ॥ ६
स पपात महाबाहुश्छिन्नबाहुर्महास्वनः ।
खं च गां च दिशश्चैव नादयञ्जलदो यथा ॥ ७
स निकृत्तौ भुजौ दृष्ट्वा शोणितौघपरिप्लुतः ।
दीनः पप्रच्छ तौ वीरौ कौ युवामिति दानवः ॥ ८

इति तस्य ब्रुवाणस्य लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
शशंस तस्य काकुत्स्थं कबन्धस्य महाबलः ॥ ९
अयमिक्ष्वाकुदायादो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
अस्यैवावरजं विद्धि भ्रातरं मां च लक्ष्मणम् ॥ १०
अस्य देवप्रभावस्य वसतो विजने वने ।
रक्षसापहृता भार्या यामिच्छन्ताविहागतौ ॥ ११
त्वं तु को वा किमर्थं वा कबन्धसदृशो वने ।
आस्येनोरसि दीप्तेन भग्नजङ्घो विचेष्टसे ॥ १२ G 3. 75. 12 B 3. 70. 10 L 3. 71. 12

[(l. 1) Dg1 (s.) द्रुतविमना T3 वीतविकल (for द्रुत°) —M3 partially missing l. 2 on a damaged fol. —(l. 2) M3 (with hiatus) श्रमं —(l. 3) Dt1 D4 G3 Cr g h t जगतीपते —(l. 4) D4 ततुमभ्याय, G1 मजलाक्षोप Cr m g as above (for °माक्षोप) ❁ Cr: देवैस्तु तनुमध्या पतीतानामिति पाठ ... ❁ —(l. 5) M3 missing from ... up to तवो in l. 6 on a damaged fol. —(l. 6) G1 विलाय (for विनदं) T1.2 M1 तद (for ततो) T1.3 G3 M3 रौद्रम् (for रौद्र) Dg1 ततो (hypm.) (for तौ) G3 ता भद्रि तुमथारभद्, M1 ततो भद्रि तुमारभद् (for the post. half).]

5 ^a) Ś1 D1.2 तत्तस्तु, G(ed.) ततश्च. B3 कालदेशज्ञौ (by transp.). —^c) Dg1 अच्छिन्दता, M2 आछिन्दता. T3 असहृष्टौ, T3 Cm सुसंक्लिष्टौ, Cg k as in text (for सुसंहृष्टौ). —M3 missing from दशयो in 5^d up °सक्तम in 6^b and M1 missing from यो in 5^d up to second द in 6^a on a damaged fol. —^d) Dg1 G1 (अं)शदेशयोः, T1.3 G2 (अं)सदेशत (for (अं)सदेशयोः). —For 5^cd, Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.6.7 subst.:

1272* बाहू तस्यासिदंष्ट्राभ्यां[illegible] न्यकृन्ततान् ।

[Ś1 प्रत्येकशात्, N2 B3 (अ)सिदे° (for (अ)सिदंष्ट्राभ्याम्). B1 D1.3 निकृत्ता (for न्यकृन्तताम्). Ś1 वीरौ तौ सन्यकृन्तताम् (for the post. half).]

6 M3 missing up to °सक्तम in 6^b and M1 missing up to second द in 6^a (cf. v.l. 5). —^a) N D4.7 दक्षिणं दक्षिणो (by transp.). —^b) Ś1 D1 सुमध्यम्, B4 अमध्यम्, D1 समरकम्, D4 आसितकम् (for असक्तम्). Ñ V B1 D3.7 G1 तदा (for ततः). —B4 om. (hapl. ?) 6^c–8^b. —^c) M3 अच्छेद्. Ñ3 B1.3 D3.7 रामश्चिच्छेद (by transp.). D4 G3 खड्गेन (for वेगेन). Ś1 V D1–3 रामश्चिच्छेद खड्गेन. —^d) M3 वाम (for सव्य). Ś1 D1–3 वामं च, V1 तस्य च, Dm1 D4 वीरस्तु, M3 सव्यं तु (for वीरस्तु). D1 दक्षिण (for लक्ष्मण). ❁ Cv: दक्षिण उदार । उदारो दक्षिण स्मृत इति भागुर ❁

7 B4 om. 7 (cf. v.l. 6). —^a) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.5.7 महाकायस् (for °बाहुस्). —^b) Ñ2 V2 B1.3 D1.3 M1 महासुर, V1 °बल. G1 °स्वर (for °स्वन). —^c) Ś1 स्वर्गं गां च, V1 दिशश्च दि (for खं च गां च). M3 वन (for दिशश्च). —^d) V1 सजलौघसम (for °जलदो यथा). M3 damaged for °यञ्जल.

8 B4 om. 8^ab (cf. v.l. 6). —^a) Ś1 D1–3 T1.2 M1 स (for स). Ś1 D2 निकृत्तौ, V2 T1.3 G1 M3 निकृत्त, Cg as in text (for निकृत्तौ). Ś1 तु तौ (for भुजौ). —^b) Ś1 Ñ1 D1–3 °धाराप्लुतौ (for °त). N2 V B1.3 D3.7 शोणितेन समुक्षित (V1 °तौ). —^c) Ś1 D1–3 पुन. N2 V B1.3.4 D3.7 वीरौ, G2 तौ, M3 स तौ (for तौ). —^d) Ś1 इति मन्यता, D1 इति रक्षसा, D3.4 इति जल्पता (for इति दानव).

9 ^b) M3 damaged from second ण up to °णः in 9^c. B3 Dt1 D1.4 शुभलक्षण. —^c) Ś1 D1.2 शशंस महं काकुत्स्थ, Ñ2 V B1.3.4 D3.7 समाचष्ट स तस्यान्व, T1.3 शशंस सपद तस्य. —^d) T1.2 महाभुज (for °बल).

10 D4 om. 10. Ñ1 om. 10^ab. V3 reads in marg. 10^ab except इक्ष्वा. —^c) N2 V B1.3 D3.7 T3 अस्य च, B4 तस्य च, Dg1 Dt1 D4 G1.3 M3 तस्यैव (for अस्यैव). —^d) Ñ2 B1.3 D3.6.7 तु (for च). —After 10, Dg1 Dt1 Dm1 D1.4.5 T G3 ins. ; K(ed.) ins. within brackets:

1273* राज्यात् प्रतिहत राज्ये रामः प्रव्राजितो वनम् ।
मया सह चरत्येष भार्यया च महद्वनम् ।

[(l. 1) Dg1 T3 प्रतिहत (for °हत). Dt1 D4 प्रव्रजित°. —(l. 2) G3 महद्वन (for च महद्वनम्).]

11 ^a) Ś1 D1.2 स्वस्य, D4 देव (for देव). N1 अस्य देव महाबाहो. —^b) V3 G3 दुर्गम (for विजन). —D4 om. (hapl.) 11^c–12^b. —^c) T1.2 G1 M पत्नी (for भार्या). —^d) N2 V B1.3.4 D3.6.7 before corr. as in text. याम् (for याम्). Ś1 N V B1.3.4 D1.3.5.7 अन्वेषुम् (for इच्छन्तौ). Ś1 N2 V B1.3.4 D3.6.7 इहागतौ (for °तौ).

12 D4 om. 12^ab (cf. v.l. 11). —^a) B4 M3 च (for तु). —^b) Ñ2 V B1.3.4 D3.7 कबन्धवत्से (for कबन्धसदृशो). —^c) Ñ2 D3.7 दारुण (for दारुण). —^d) Ś1 N1 प्रवतस,

G 3 75.13 B 3 70.17 L 3 77.13 एवमुक्तः स तु रामस्तु लक्ष्मणेनोत्तरं वचः ।
उवाच परमप्रीतस्तदिन्द्रवचनं स्मरन् ॥ १३
स्वागतं वां नरव्याघ्रौ दिष्ट्या पश्यामि चाप्यहम् ।
दिष्ट्या चेमौ निकृत्तौ मे युवाभ्यां बाहुबन्धनौ ॥ १४
विरूपं यच्च मे रूपं प्राप्तं ह्यविनयाद्यथा ।
तन्मे शृणु नरव्याघ्र तत्त्वतः शंसतस्तव ॥ १५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

Ñ2 V3 B1 D5.7 विभीषण, V1 B2.4 [ऽ]विभीषण ; D1 [ऽ]च वर्तसे; D2.3 [ऽ]थ वर्तसे; G g.h K(ed.) विवे°; Cm.t as in text (for विचेष्टसे).

13 ᵇ) Ś1 D1-3 महात्मना, Ñ2 V B1.4 D5.7 तदा वच ; Dm1 D6 [उ]क्तं वचः ; G(ed.) तथा वचः (for [उ]त्तरं वचः). —ᶜ) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 G2 वचनं (for परम). —ᵈ) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 स (for तद्) Ñ1 V D1-3 इन्द्रस्य वच, B3 इन्द्रवचसं (for इन्द्रवचनं).

14 ᵃ) D1 M2 चो; D6 ते (for वा). Ś1 वा नरश्रेष्ठौ, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 युवयोर्वीरौ (B1.3 °र) (for वा नरव्याघ्रौ) —ᵇ) Ñ1 **म्युपागतौ; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 प्राप्तौ च (Ñ2 स्व [sic], V1 सु, V3 B3 तु; D5.7 स्व [sic]) राघवौ, Dt1 D6 पश्यामि वामहं (for पश्यामि चाप्यहम्) —ᶜ) Dg1 Dm1 निकृतौ (for °कृत्तौ). —ᵈ) Ś1 D1-3 बाहवौ भुजौ, Ñ1 चैव बन्धनौ (for बाहुबन्धनौ). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 बाहू परि (B4 om.)-घसंनिभौ. —After 14, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 ins. :

1274* समाप्यनेन पैपेण निर्वेदः समपद्यत ।
मृत्पिण्डभूतो लोकस्य सर्वलोकविगर्हितः ।
विकृतः पिशिताहारो जीवलोकभयावहः ।
न किंचिदस्यत्र सत्वं बाहुमध्यमुपागतम् ।
मृगं वा महिषं वापि शार्दूलं मानुषं गजम् ।
नात्यजेयमुपप्राप्त क्षीणपुण्यः क्षुधान्वितः ।
व्यसनं मज्जमानेन शोकं महति विष्ठता ।
राघवौ यन्मया दृष्टौ नास्ति धन्यतरो मया ।
वीर्यवन्तौ महावीर्यौ धार्मिकौ सत्यविक्रमौ ।
सहितौ भ्रातरौ दृष्ट्वा मुक्तोऽहं पापजीवितात् ।
रूपवानहमत्यास कन्दर्पसदृश द्युती ।
अहमासमापराधेन प्राप्तो रूपविपर्ययम् ।

[(l. 1) Ś1 [ए]वेन (for [अ]नेन). Ś1 D1.3 रूपं (for तेपन). Ś1 D1-3 तु (Ś1 तु) महानभूत् ; D1 समभवत् (for समपद्यत). —(l. 2) V3 illeg. from कस्य° up to विगर्हित. Ś1 D2 पश्यतो (for लोकस्य). Ś1 D1-3 अत्र (for सत्व). —(l. 3) Ś1 D1-3 मनुष्य- (for जीवलोक-). —(l. 4) Ś1 वनं [D1.3 वने], D2 वनेन्द्र (for सत्वं). D6 वर्त (for द्यास). V बाहुप्राप्तम् (for °मध्यम्). —(l. 5) B1 मृगं वा (for मृगं वा). Ś1 D1-3 अथ मानुषं, B3 मानुष गजे (sic), D1 महिषं गजं. —(l. 6) V3 D5 भुक्तं (D5 भक्तं) प्राप्तं (for उप°). Ś1 D1.3 न वर्जयामुपगतं, B1 नात्यजेयमुपगतं, D2 न वर्जयाम्युपगतम् (for the prior half). —V1 reads l. 7 within brackets. —(l. 7) Ś1 D1-3 मज्जता घोरे, G(ed.) वर्तमानेन (for मज्जमानेन). —(l. 8) V3 illeg. from या in यन्मया up to धन्यत. Ś1 जन्मतो (for यन्मया). —Ś1 om. from दृष्टौ up to भ्रातरौ in l. 10. L(ed.) पुण्यतो (for धन्य°). Ñ2 B4 D7 मम (for मया). —(l. 9) D1-3 सत्यवीरौ महावीरौ (D3 च वीरौ च) (for the prior half). —(l. 10) D3 पापजीवनात् (for °जीवितात्). —(l. 11) Ś1 अतिरूपवान्, D7 om. (for अहमत्यास). Ś1 -सहितौ (for -सदृश). Ś1 D2 भुवा, D3 भुवि (for द्युती). —(l. 12) V B3 शापात् (for अहम). Ś1 D1-3 शोभनात्मापचारेण (for the prior half).]

15 Ś1 D1-3 read 15ᵃᵇ twice. —ᵃ) Ñ1 यत्र, Ñ1 V B4 D5.7 यत्तु, B3 यस्य (for यच्च). D1 (second time) वै (for मे). B3 विरूपं राम यद्रूपम्. —ᵇ) Ś1 D1 (both second time) मया, D1 (second time) मम (for यथा). Ś1 D1-3 (all first time) हि (Ś1 चे) हि शोक (Ś1 °के) भयावहं; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इदं सर्वभयानकं (B1.3 °वहं). —After the first occurrence of 15ᵃᵇ, Ś1 D1-3 ins. :

1275* शापदोषादिदं प्राप्तं बीभत्सं घोरदर्शनम् ।
जानतापि मया वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
गृहीतौ शापमोक्षार्थं वधं मे कर्तुमर्हथ ।

[(l. 1) Ś1 विकृतं (for बीभत्सं). —(l. 3) D1 दृष्टौ, D3 धृतौ (for गृहीतौ).],

while Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins. after 15ᵃᵇ :

1276* शापदोषेण संप्राप्तं मया बीभत्सदर्शनम् ।
अवश्यं मानसीयौ मे भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

—ᶜ) D1 तद्धि; M3 तस्मात् (for तन्मे). Ñ2 सर्वं भद्र D4 G1 M3 नरश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र). Ś1 D1.3 शृणु चैव नरव्याघ्रौ (D3 °घ्र). —ᵈ) Ś1 D1-3 शंसतो मम, G.g.h सत्यतः (for शंसतस्तव). Ñ1 शासतस्तौ नय (subm.). —For 15ᶜᵈ, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst. :

1277* परिदेवमानं यथातथ्यमिदं मे शृणुतां युवाम् ।

[D1 परिदेवमानो. B3 यथा (for यथा-). V1 वे (for मे). Ñ2 B1.3.4 D5.7 शृणुत (for शृणुतां).]

—After 15, Ś1 D1.3 ins. :

६७

पुरा राम महाबाहो महाबलपराक्रम ।
रूपमासीन्ममाचिन्त्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
यथा सोमस्य शक्रस्य सूर्यस्य च यथा वपुः ॥ १
सोऽहं रूपमिदं कृत्वा लोकवित्रासनं महत् ।
ऋषीन्वनगताग्राम त्रासयामि ततस्ततः ॥ २
ततः स्थूलशिरा नाम महर्षिः कोपितो मया ।
संचिन्वन्विविधं वन्यं रूपेणानेन धर्षितः ॥ ३
तेनाहमुक्तः प्रेक्ष्यैवं घोरशापाभिधायिना ।
एतदेव नृशंसं ते रूपमस्तु विगर्हितम् ॥ ४
स मया याचितः क्रुद्धः शापस्यान्तो भवेदिति ।
अभिशापकृतस्येति तेनेदं भाषितं वचः ॥ ५
यदा छित्त्वा भुजौ रामस्त्वां दहेद्विजने वने ।
तदा त्वं प्राप्स्यसे रूपं स्वमेव विपुलं शुभम् ॥ ६ G 3. 75. 6 B 3. 71. 7 L 3. 75. 6

1278* यथा मम पुरावृत्तं रूपस्य च विपर्ययम् ।

[Ś1 [श]स्य (for च)]

Colophon D2 om (cont. the Sarga) —*Sarga name* Ś1 कबन्धबाहुच्छेदनं, Ñ1 D1 कबन्धदहन (D3 °नो), Ñ2 V B3.4 D4.7 कबन्धवध, B1 D5 कबन्धवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 B1.2 om, Ñ2 D4.7 77, V2 74, V3 80, B1 78, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 70, D1 75, D3 60, D4 73, M3 71 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

67

D2 continues the previous Sarga. D1 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 Ś1 Ñ V B1.3.4 D4.6.7 om 1^ab —^a) G2 नम (for राम) —^b) Dt1 D4.5 T1 G2 M2 पराक्रम (G2 °मो) (for °म) —^c) Ś1 D1-3 T1 महचित्र, V2 महा° (for ममा-चिन्त्य) —^cd) D2.3 पुरुस्य (for शक्रस्य) Dt1 Dm1 D4.5 सूर्यस्य सोमस्य (for सोमस्य शक्रस्य) Ñ2 V1 transp सोमस्य and शक्रस्य V2 प्रहाणां B1 (marg. also) Dt1 Dm1 D6.8 शक्रस्य (for सूर्यस्य) D1 G1.2 M2 transp शक्रस्य and सूर्यस्य V1 तु (for च) Ś1 D1.2 G1 M2 यथा पुन (D2 °रा) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 महद्वपु, D4 तथा वपु, G(ed.) वृद्धस्य (for यथा वपु)

2 ^a) D1 स्पष्टा (for कृत्वा) Ñ2 V B1.3.4 D4.7 रूपं तु राक्षसं कृत्वा —^b) B1 विरामक D5 यथा (for महत्) —^c) V2 तपागतान्, D2 वना°, G2 रस्तु° (for वन°) Ś1 D2 चारा, V B1.3.4 D4.7 दृष्ट्वा, D1 सर्वे (for राम) —^d) Ś1 यतस्ततः, V1 [स]त्र नित्यश, Ñ2 V B1.3 D4.7 स्म (B1 च) सर्वश (B1.4 °शः) (for ततस्ततः) B4 भ्रामयामीति सर्वशः

3 ^a) Dg1 स्थूलशिरो, D4 °शिरा (for °शिरा) Dt1 राम, D1 रामन् (for नाम) —^b) Ś1 Dg1 D4 T1 कुपितो, Ñ1 V B1.3.4 D4.7 कोपतो (for कोपितो) Ñ1 महान्, Ñ2 V B1.3.4 D4.7 भूत (for मया) —Ś1 om 3^cd —^c) V1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D4-6.8 Cr स विन्वन्, V B1.3 D1 Cm वि°, Cg as in text (for संचिन्वन्) D1-3 विविधान् (for विविधं) B1 (before corr. as in text) रम्यं, D1-3 वन्यान् (for वन्यं)

4 ^a) Ś1 ह्रदेन, Ñ2 V B1.3.4 D4.7 मयद्रुष्ट, Dg1 प्रदृष्टेन, D1.2 °व, D3 दुहन (corrupt), L(ed.) तेपन (for प्रेक्ष्यैवं) —^b) Ñ1 B3 घोर (for घोर) Ś1 D1-3 (म)नि शापिना (D2 °न) V1 °शरिना D5 धाविन (for °भिधायिना) —^c) Dt1 Dm1 धर्म (for एव) —^d) V1 V B3.4 D4.7 [इ](D4 [अ])ति गर्हितं, B1 [इ] ति हा दन (for विगर्हितम्) Ñ1 स्वभवप्रतिमगति

5 ^b) Ś1 M1 शा(Ñ1 रू)पस्यान्त, Ñ2 V B1.3.4 D4.7 रूप° (for शापस्यान्तो) Ñ1 Cr भवत्विति, V1 V B1.4 D4.7 (S न मे भवत्, D3 भविष्यति (for भवेदिति) —^c) Ñ2 V B1.4 शाप, D2 Cr अभि°, Cm g h t as in text (for अभि) V1 शापकृतस्य, D2 शाप° (for शापकृतस्य) Ñ1 [इ]हे, V1 (अ)पि (for [इ]ति) —V1 illeg. for 5^d —^d) Ś1 D1.2 Cr [इ]दं (for [इ]दं) Ñ2 V B1.3.4 D4.7 व्याहृत (for भाषित)

6 ^a) D2 (म)भित्वा, M1 damaged (for छित्त्वा) —^b) D1-3 विदहेद् (for त्वा दहेद्) Ś1 विदहेद्विजने वने, Ñ2 V B1.3.4 D4.7 य(V B1.3 द्र)क्ष्यति त्वां महारणे —^c) D4 तथा (for तदा) Ś1 D1.3 स्वां, V1 त्वं, D2 स (for त्वं) D1 प्राप्स्यसि D2 प्राप्यसे (both sic) (for प्राप्स्यसे) V1 V B1.3.4 D4.7 प्राप्स्यसि त्वं तु (V1 B4 स)द्य रूपं —Ś1 om (hapl.) 6^d–7^c —^d) D1.3 वद्, D5 रत्न (for स्वम्) D1-3 नवि, M1 विमल (for विपुल) V1 स्वकं त्वं च भवाप्य —After 6 Ñ2 V B1.3.4 D4.7 ins

1279* इत्युक्त्वा स च मां घोरं महाशापप्रकोपनः ।
पश्यतो मम काकुत्स्थ तत्रैवान्तरधीयत ।

[(L. 1) B1 transp. स and च V1 B1.3.4 मां (for च)]

G 3 75 24
D 3 71 7
L 3 78 9

श्रिया विराजितं पुत्रं दनोस्त्वं विद्धि लक्ष्मण।
इन्द्रकोपादिदं रूपं प्राप्तमेवं रणाजिरे ॥ ७
अहं हि तपसोग्रेण पितामहमतोषयम्।
दीर्घमायुः स मे प्रादात्ततो मां विभ्रमो ऽस्पृशत् ॥ ८
दीर्घमायुर्मया प्राप्तं किं मे शक्रः करिष्यति।
इत्येवं बुद्धिमास्थाय रणे शक्रमधर्षयम् ॥ ९
तस्य बाहुप्रमुक्तेन वज्रेण शतपर्वणा।
सक्थिनी च शिरश्चैव शरीरे संप्रवेशितम् ॥ १०
स मया याच्यमानः सन्नानयद्यमसादनम्।
पितामहवचः सत्यं तदस्त्विति ममाब्रवीत् ॥ ११
अनाहारः कथं शक्तो भग्नसक्थिशिरोमुखः।
वज्रेणाभिहतः कालं सुदीर्घमपि जीवितुम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु मे शक्रो बाहू योजनमायतौ।
प्रादादास्यं च मे कुक्षौ तीक्ष्णदंष्ट्रमकल्पयत् ॥ १३
सो ऽहं भुजाभ्यां दीर्घाभ्यां समाकृष्य वनेचरान्।
सिंहद्विपमृगव्याघ्रान्भक्षयामि समन्ततः ॥ १४

7 Ś1 om 7^{abc} (cf v.l. 6) —a) Ñ1 श्रियाया भव्यन, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 श्रिया(D7 °यो)मा लब्ध्यन, D1-3 श्रियाया (D2 श्रियो वै, D3 श्रियाया [sic]) प्रथम (for श्रिया विराजित) G3 श्रिया विराजित पुत्रो —b) Ñ2 D1-3 M3 दनु सा, M3 °नां (for दनोस्त्व) D1-3 राघव (for लक्ष्मण) Ñ1 V B1.3 D5.7 दनु(Ñ1 °नोर्) नाम्ना च दानव, Dm1 दनोर्विद्धि सलक्ष्मण, G3 M1 दनोस्तु विभ(M3 °नां विपु)लेक्षण ॥ Cm श्रिय श्रिया विराजित दनो पुत्र विद्धि। यद्वा दनोर्दनुसंज्ञकस्य श्रिय श्रीनाम्न पुत्र विद्धि मामिति शेष। "दनुनाम श्रिय पुत्र शापाद्राक्षसता गत" इति किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यमाणत्वात्। Ct नष्ट स्व विपुलमुक्तन श्रिया विराजित रूप प्राप्स्यस इति तेन नाभिविहित सम्बन्ध। एवञ्च मा दनो पुत्र विद्धीत्यन्वय। "श्रिया विराजित पुत्र दनु स्त्व विद्धि लक्ष्मण" इति पाठान्तर वदा श्रिया श्रीनाम्नो दानवस्य पुत्र दनुनामानमित्यर्थ ॥ —c) Dm1 शापाद् G2 शोकाद् (sic) (for -कोपाद्) D1.2 प्राप्त, D7 om (for रूप) Ñ1 इन्द्रकोपाद्विरूप मे, D5 इक्ष्वाको यदिद रूप —d) D1.2 रूपम् (for प्राप्तम्) Ñ1 M3 पुनर्, Dm1 D2 G1.2 पुन (for एव) Ñ2 B3.4 D5.7 प्राप्त (B3 °म)स्तमयद्धि च, V1 प्राप्त वैराग्यमन्यता, V2 B1 प्राप्त तु मम विद्धि च(B1 तत्), D6 प्राप्तमेव रणे मया (sic) Cv cites as in text for ^{cd}

8 a) Ś1 च, L(ed.) प्राक् (for हि) —d) M3 यदा (for ततो) D1.2 मे (for मां). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ततोऽहं पूर्णमानस

9 a) B3 यदा (for मया) M1 damaged for र्घमायुर्म. —b) Dt1 D6 मा (for मे) D1 यम (for शक्र) —c) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.4.5 [इ]त्थ, (for [इ]त्थं) M3 आदाय (for आस्थाय) —d) V1 अतोषयम् (for अधर्षयम्)

10 a) D2 reads बाहुप्र in marg. Ś1 Ñ2 V2 D6.7 Dm1 प्रसु(Ś1 °स)प्तेन (for प्रमु°) —b) Ñ1 वज्रपाणि इतस्य म —c) Ś1 Ñ1 D1.2 सक्थीनि, B1(marg. also) सक्थिनी Dt1 Dm1 D6 (marg. gloss कटिदेश) सक्थीनि (for सक्थिनी) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.4.7 म, Ñ1 om. (subm.) (for च). L(ed.) [च]ैव सूपा च (for शिरश्चैव) —d) Ñ1 म प्रवेशिता Ñ2 सवि°; V B1.3 D5 सन्ध्यैवेशयत्, D3 मे निवेशित, Dm1 D4.5 G1 °विशे, M1 °शिते (for सप्रवेशितम्) ॥ Cm शतपर्व सहस्रपर्वा। सक्थिनी इति साम्यधोभागलक्षणम्। ॥

11 a) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तु(V1 च) मा (for मया), Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 G1 Cm t याच्यमानोऽपि(G1 °नो मा), T1 याच° (sic), G2 प्रार्थ्यमान सन् (for याच्यमान सन्) Ñ1 स याच्यमानो मामेव —b) D6 यमसादने —c) Ñ1 D5 श्रुत्वा, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तथ्य (for सत्य) —Ñ1 illeg. for d. —d) Ś1 D1-3 अस्त्विति, V1.2 Dg1 तदा°, G2 तथा°, M3 तथा°, Ct as in text (for तदस्त्विति) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 स सो(Ś1 मे, B1 मा) (for मम) —After 11, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ins.

1250* एवभूतेव तु मया निरस्तेनाल्पतेजसा।
इदमुक्त सुरपतिर्मूर्ध्नि कृत्वा तदाञ्जलिम्॥

[(l. 1) B3 D5.7 [अ]न्त्यजसा —(l. 2) B3 तेनेदं, G(ed.) [अ]ञ्जलि तदा (by transp.) (for तदा ञ्ज)]

12 a) Ś1 शक्र, G(ed.) शक्ये (for शक्तो) —b) Dg1 T अग्रसक्थ, D1 °अग्नि (sic), D6 °ग्नसिर (sic), M1 °* (damaged) सिप (for भग्नसक्थि). B3 शिरोधर Dg1 D3 °रुह, T °रुक (for शिरोमुख) ॥ Ck भग्न सक्थिनी शिरोधरा च यस्य स तथा ॥ —c) Ñ V D1 Dm1 D4.5 G1 Cm t वज्रिणा (for वज्रेण) D4 G3 [अ]भिहत D6 हि हत (for [अ]भिह°) Ñ1 सर्वं, V1 काल (for काल) —D6 reads from सक्थि in 12^{d} up to 14^{a} in marg. —d) Ñ1 मुहूर्तम् (for सुदीर्घम्). D5 इमा D6 इह, L(ed.) उप (for अपि).

13 D6 reads 13 in marg. (cf. v.l. 12) —a) Ñ1 स मे, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 मया (for तु मे) D1 D6 स शक्र मुक्त बाहू मे —c) M1 इदान् (for प्रादात्) Dt1 D6 दत्वा(D6 *)स्यं Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 प्रादाद्वक्त्रं च मे(Ś1 च, D3 वै), Dg1 प्रददौ विपुल वक्त्र —d) V1 नाडि चरम् (for ष्ट्रमदधम्) Ś1 D1-3 अयाकरे(D3 °कं) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 इदं महत् (for अकल्पयत्)

14 D6 reads 14^{a} in marg. (cf. v.l. 12). —b) Ś1 D1-3 समुद्धोलिन्, Ñ V B1.3.4 Dg1 Dt1 D1-7 T1 G1.2

स तु मामब्रवीदिन्द्रो यदा रामः सलक्ष्मणः ।
छेत्स्यते समरे बाहू तदा स्वर्गं गमिष्यसि ॥ १५
स त्वं रामोऽसि भद्रं ते नाहमन्येन राघव ।
शक्यो हन्तुं यथातत्त्वमेवमुक्तं महर्षिणा ॥ १६
अहं हि मतिसाचिव्यं करिष्यामि नरर्षभ ।
मित्रं चैवोपदेक्ष्यामि युवाभ्यां संस्कृतोऽग्निना ॥ १७
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा दनुना तेन राघवः ।
इदं जगाद वचनं लक्ष्मणस्योपशृण्वतः ॥ १८
रावणेन हृता सीता मम भार्या यशस्विनी ।
निष्क्रान्तस्य जनस्थानात्सह भ्रात्रा यथासुखम् ॥ १९
नाममात्रं तु जानामि न रूपं तस्य रक्षसः ।
निवासं वा प्रभावं वा वयं तस्य न विद्महे ॥ २०
शोकार्तानामनाथानामेवं विपरिधावताम् । G 3 75 40
कारुण्यं सदृशं कर्तुमुपकारे च वर्तताम् ॥ २१ B 3 75 26 L 3 73 18

M2 3 स(Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आ)कृष्य(Dt1 D4 °क्षिप्या)-हिमद् (for समाकृष्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 6 7 महा(Ñ1 * न[illeg])वने(B3 °न) G1 वने चरन् (for वनेचरान्) ◊ Cg सहृत्य आकृष्य ◊ —c) Ñ1 मृगान्व्याल, Dg1 Dt1 D1-4 6 T1 G M1 सिंहद्वीप (D1 2 4 6 T1 °पि) Dm1 D8 सिंहान्द्विप (for सिंहद्विप) Ñ1 मृग[illeg] (illeg) Dt1 -नर°, D3 मृगान्व्यालान्, G(ed) मृगान्भान् (for मृगव्याघ्रान्) Ñ2 V B2 3 4 D5 7 शार्दूलव्याघ्रान्मृगान्व्यालान्

15 D1 om 15 17 Ś1 D3 om 15–16 D4 om 15 —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च (for तु) —b) Ñ1 यदा वै राघवौ वने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यदा त्वं रामलक्ष्मणौ —c) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 छेत्स्यत, D3 छास्यते, G1 छेत्स्य (for छेत्स्यते) Ñ1 युवां छेत्स्यति ते बाहू —After 15 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1281* अनेन वपुषा तात वनेऽस्मिन्राक्षसोत्तम ।
यदा पश्यामि सततं ग्रहणं प्राणु रोचये ।
अवश्यं ग्रहणं रामो मन्येऽहं समुपैष्यति ।
इमां बुद्धिं पुरस्कृत्य देहन्यासकृतश्रम ।

[(l 1) M2 वपुषः (for वपुषा) K(ed) प्राप (for तात) —G2 damaged from सतु in l 2 up to अवश्य in l 3 —(l 3) Dm1 D8 T1 2 G M समुपेष्य(G1 °ष्य)ति (D8 °ति) D4 समुपैष्यति]

16 Ś1 D1 2 om 16 (cf v l 15) D4 om 16–17b —a) B3 सत्य (for स त्व) —b) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 कथंचित् (for राघव) —G2 damaged from 16c up to ना in 18d —c) M2 शक्तो (for शक्यो) V1 तथा, D3 तदा (for यथा) Ñ1 B1 D5 7 हन्तुं, V B1 2 D3 -वास्यम् (for -तत्त्वम्) —d) Ñ1 V2 B1 2 Dg1 Dm1 D2 8 G1 2 M एतदुक्त, Ñ1 B4 D5 7 प्रोक्तो वाक्य, V1 जहमुक्तो, Ck एव मुक्त, Cg as in text (for एवमुक्त) Ñ1 मया प्रभो, G(ed) दिवौकसा (for महर्षिणा)

17 D1 om 17 (cf v l 15) D4 om 17ab G2 damaged for 17 (for both cf v l 16) —a) Ś1 D1 2 इत्थ (for अहं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाम्, Ñ1 D3 त (for हि) Ś1 Ñ Ñ2 B1 3 4 D5 7 मति(Ñ1 मति) साहाय्य (Ś1 °च्य) (for मतिसाचिव्य) —b) Ś1 Ñ2 V B1 4 D5 7 नरर्षभौ, Ñ1 न सशय (for नरर्षभ) —c) Ś1 D1 2 हित (for मित्र) Ñ2 (with hiatus) ते उपदेक्ष्यामि (for चैवोप°) —d) Ñ1 त्वयाह, G1 2 M1 (with hiatus) उभाभ्या M2 damaged (for युवाभ्या) Ś1 D3 सत्कृतौ (for संस्कृतो) Ñ1 V B2 3 4 D5 7 भवतोरश्निवास्मिं ◊ Cm सम्यग्दाहोत्तर बुद्धिसाहाय्य करिष्यामि मित्र चापि देक्ष्यामि ◊

18 G1 damaged up to दनुना in 18b (cf v l 16) D6 reads 18–19b in marg —ab) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 transp धर्मात्मा and दनुना Ś1 D1-3 रामस्तदा (for तेन राघव) G2 गतवत स राघव (for b) —D4 om 18c —d) Dg1 [प]ुत्र शृण्वत, Dt1 D6 च पश्यत (for [उ प] शृण्वत]

19 D6 reads 19ab in marg (cf v l 18) —ab) B4 सीता (for मम) Ś1 Ñ1 D1-3 पत्नी, B4 मम (for भार्या) —T1 2 transp सीता and भार्या Dt1 Dm1 D4 8 G1 भार्या सीता मम (by transp) —d) V2 om यथा Ñ2 स्वय (for सुखम्) —After 19 V1 D6 ins

1282* पुत्रमात्स्थाय नौ पत्नी गत स्वर्गं न संशय ।
[D4 एतद् (for एवम्) and मे (for नौ)]

20 a) B4 च (for तु) —G1 damaged for 20b —b) V1 रूप तस्य न (by transp) —After 20ab Ñ1 V1 B1 D5 7 read 23 —Ñ2 V1 B1 D5 7 om 20cd —c) Dg1 च (for वा) Ś1 Ñ1 V2 प्र(V2 मु)वास वा, B4 प्रभावस्य, D1 प्रकाश वा (for प्रभाव वा) —d) Dg1 इय (for वय) Ś1 V2 D1 2 न वय तस्य (by transp) Ñ1 न विप्रवस्य रक्षस, B2 सत्त्वस्य इति वा नय —After 20 V2 B3 4 read 23

21 a) Ś1 V1 D1-3 च, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 न, M1 हि (for वि) —Ñ2 V B2 4 D5 7 om 21c–22 —c) B1 कारुण्यात्, Dg1 D1 °ण्य, D1 शोभन (for कारुण्य) V1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —d) Ś1 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 G2 Cr t उपकारेण, Dg1 °रणु (for °रे च) G1 वर्तिनं (for वर्तताम्) ◊ Cm उचित कारुण्य कर्तुं वक्तासमाक सीता मार्गणे ।, Ck उपकारेण परोपकारेण प्रवर्तया प्रवर्तमानानाम स्माकम् ◊

G 3.75.0 B. 3.71.24 L. 3.73.19 काष्ठान्यानीय शुष्काणि काले भग्नानि कुञ्जरैः ।
धक्ष्यामस्त्वां वयं वीर श्वभ्रे महति कल्पिते ॥ २२
स त्वं सीतां समाचक्ष्व येन वा यत्र वा हृता ।
कुरु कल्याणमत्यर्थं यदि जानासि तत्त्वतः ॥ २३
एवमुक्तस्तु रामेण वाक्यं दनुरनुत्तमम् ।
प्रोवाच कुशलो वक्तुं वक्तारमपि राघवम् ॥ २४
दिव्यमस्ति न मे ज्ञानं नाभिजानामि मैथिलीम् ।
यस्तां ज्ञास्यति तं वक्ष्ये दग्धः स्वं रूपमास्थितः ॥ २५
अदग्धस्य हि विज्ञातुं शक्तिरस्ति न मे प्रभो ।
राक्षसं तं महावीर्यं सीता येन हृता तव ॥ २६
विज्ञानं हि महद्भ्रष्टं शापदोषेण राघव ।
स्वकृतेन मया प्राप्तं रूपं लोकविगर्हितम् ॥ २७
किं तु यावन्न यात्यस्तं सविता श्रान्तवाहनः ।
तावन्मामवटे क्षिप्त्वा दह राम यथाविधि ॥ २८
दग्धस्त्वयाहमवटे न्यायेन रघुनन्दन ।
वक्ष्यामि तमहं वीर यस्तं ज्ञास्यति राक्षसम् ॥ २९
तेन सख्यं च कर्तव्यं न्याय्यवृत्तेन राघव ।
कल्पयिष्यति ते प्रीतः साहाय्यं लघुविक्रमः ॥ ३०

22 Ñ2 V B3.4 D5.7 om. 22 (cf. v.l. 21). —ab) Ś1 B1 D1.2 T1.2 G3 M3 [आ]दाय (for [आ]नीय). B1 गत्वाथ (for शुष्काणि). Ś1 D1-3 स(D1.2 प)[द्वि]भिन्नानि (for काले भग्नानि). Ñ1 D5 D11 D6 T3 M1 transp. शुष्काणि and भग्नानि. —c) Ś1 D1.2.8 G3 धक्ष्यावस्; D1 M3 °मि (for °मस्). D11 om. for वयं वीर. Ś1 च वा (sic). D4 अहं (for वयं). B1 marg. for वीर. —d) D1 शुभे, D6(marg. also) कक्षे (for श्वभ्रे). Ś1 कानने, Ñ1 कन्दरे, B1 कल्पयन् (for कल्पिते).

23 Ñ2 V1 B1 D5.7 read 23 after 20ab, while V3 B3.4 read 23 after 20. —a) V2 D11 G3 समाचक्ष्व. —b) Ś1 Ñ1 V B1.2.4 D1-3(marg.) transp. येन and यत्र. V1 वाहिता, G2 चा° (for वा हृता). —c) Ñ2 D4 सख्य त्वं. D3 अन्यथो (for अत्यर्थं). Ś1 D1.2 कुरु कार्यं मम(D2 °र्यंमथा)न्यथो.

24 b) Ś1 D1.2 च(D1 यत्) तद् (for दनुर्). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 वाक्य तद्(B3 °स्व)मुतोपमं, G2 दानवो वाक्य मुत्तमं; G(ed.) वाक्य मधुरक्षरं. —c) Ś1 वचनं, Ñ1 Dm1 D1.2.3 G2 कुशलं, B3 कुशली (for कुशलो). Ś1 व्यक्त, Ñ2 D11 D6 Ct वक्ता, V2 D1.3 वाक्य, D2 (s°) वक्तृ, Cg as in text (for वक्तुं). —d) Ś1 D4 M1 इति (for अपि).

25 a) Ś1 D1-3 न हि, Ñ2 V B1 D5.7 नापि, B4 नाह (for नास्ति). —c) Ś1 न वा (for यस्तां). Ś1 ज्ञास्यामि, B1 °ति, D11 D4 वक्ष्यति (for ज्ञास्यति). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-3.7 त Ś1 वा [sic]) ज्ञास्ये. V1 वक्ष्ये त(by transp.) (for त वक्ष्ये). —B3 reads 25d-26b in marg. —d) Ś1 D1.2 स्व (for स्वं). —After 25, D11 D6 ins.:

1283* योऽभिजानाति वक्ष्यस्वद्रूपे राम तत्परम् ।

26 B3 reads 26ab in marg. (cf. v.l. 25). —a) G(ed.) मेऽदग्धस्य (for अद°). Ś1 Dg1 D1-3.8 T1 G1 M1 तु, Ñ1 V B1.2.4 D5.7 G2 न (for हि). Ś1 D2 विज्ञाने(D2 °नं), Ñ2 V1 T1 मे(T1 स) ज्ञातु (for विज्ञातुं). —b) Ś1 नास्ति (for अस्ति). Ś1 D1.3 न मे विभो, Ñ1 मम प्रभो; V2 B1.4 D5.7 मद्यैसौ (for न मे प्रभो). —c) Ñ2 Dg1 D11 Dm1 D6.8 T1 M1 तु, B4 च (for तं). Ñ1 राक्षस स महावीर्यं. —d) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 G2 transp. सीता and येन. D1 [आ]हृता (for हृता). Ñ2 V B1 D5.7 दहन्, D4 चेनं, D2 तथा (for तव). B4 बलाद्धृता.

27 V1 om. 27ab. —a) Ś1 Ñ1 D1-3 मे (for हि). Ś1 Ñ1 D1-3 परिभ्रष्टं, Ñ2 V2 B1.2.4 Dg1 Dm1 D5.7.8 G M1 मम नष्टं (for महद्भ्रष्टं). —Ś1 om. 27bc. B1 reads 27cd in marg. —c) Ñ1 स्वदोषेण, V1 दु°, B1 लङ्कृ°, D1.2 दुष्कृ° (for स्वकृतेन). B1 यथा (for मया). Ñ2 V B1.2.4 D5.7 प्राप्तो (for प्राप्तं). —d) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 घोरं लोकविगर्हितं.

28 a) D4 वा यावन्(hypm.) (for यावन्). —c) D-(gloss) गर्ते (for अवटे). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.3.7 कृत्वा (for क्षिप्त्वा). —d) Ñ1 वीर (for राम). Ñ1 यथाक्रमं (for °विधि).

29 Dm1 reads 29ab except दग्ध in marg. —a) Ñ1 विद्वांस्तं (for त्वयाहम्). Ñ2 V B1.4 D5.7 न्यायेन, B1 रामेण (for अवटे). —b) Ñ1 न्यायात्, Ñ2 V B2.3.4 D5.7 तथोचित्(D1 °ह, B3 °स्य) (for न्यायेन). Ś1 D1-3 रावणं दिव काम्यया. —c) Ñ2 V1 D11 Dm1 D5.7 त्वां(D11 D5.7 ते) महा, B1.4 त्वामहं, M3 [इ]दं तु त (for तमहं). —d) Ñ2 V B1.2.4 D5.7 त वक्ष्यति, Dg1 T1 तं ज्ञा°, D11 D1 G1 वैत्स्यति (for त ज्ञास्यति). Ś1 V1 D2 रावणं, Ñ2 D5.7 रावणं (for राक्षसम्).

30 a) L(ed.) येन. —b) Cg L न्याय्य (for न्याय्य). —Ś1 om. (hapl.) 30c-31a. —c) Ñ1 G2 प्रीति, Dg1 D11 T3 वीर, D2 प्राह (for प्रीतः). Ñ2 V B1.2.4 D5.7 कल्पयिष्यति स ते वीर. —d) D1.2.4 T1 G1 -विक्रम (for °मः). Ñ2 V B3.4 D5.7 सा(V3 B3 स)हाय्य(V2 °य्यं, B1 °य्यं), मर्दनं, B1 साहाय्यकामर्दनं.

न हि तस्यास्त्वविज्ञातं त्रिषु लोकेषु राघव । | समन्तात्परिसृतो लोकानुरा वै कारणान्तरे ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

६८

एवमुक्तौ तु तौ वीरौ कबन्धेन नरेश्वरौ ।
गिरिप्रदरमासाद्य पावकं विससर्जतुः ॥ १
लक्ष्मणस्तु महोल्काभिर्ज्वलिताभिः समन्ततः ।
चितामादीपयामास सा प्रजज्वाल सर्वतः ॥ २
तच्छरीरं कबन्धस्य घृतपिण्डोपमं महत् ।
मेदसा पच्यमानस्य मन्दं दहति पावकः ॥ ३ G 3 75 51 B 3 72 3 L 3 78 32

31 Ś1 om 31[ab] (cf v.l. 30) —[a]) Ñ V B1.4 D1-3.5.7 G2 [अ]विदित, Dg1 M1 °ज्ञात (for [अ]विज्ञात) B1 न ह्यस्त्यविदित तस्य —[c]) Ñ Dt1 D4 T1.3 परिवृतो, V1 व्याप°, D1 °सृतान्, D2 °भृतान्, I2 प्रवि° (for परिसृतो) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 देशान् (for लोकान्) —[d]) Ś1 Ñ V B1.3.4 Dg1 D1-3.6.7 स बली (Dg1 तु वै) T1.2 Ck पुराणौ (for पुरा वै) Ñ1 कारणादिति, D1.2 कर° (for कारणान्तरे) —After 31, Ś1 D1-3 ins

1284* तस्मिन्निशाक्षिक मित्र कृत्वा सीतामवाप्स्यसि ।

[D1 उव् (for तम्) Ś1 D3 अवाप्स्यथ (D3 °थ)]

while M2.3 ins

1285* महाबलस्त्वमितगतिर्महामना
दृढव्रतो मधुरकथ प्रतापवान् ।
समागतो वनरूपभेण धीमता
महात्मना जनकसुतामवाप्स्यसि ।

[(l 1) M3 महात्मना —(l 3) M3 वानर्षभेण]

Colophon Ś1 Ñ V1 B1.4 D1.2.4.6.7 om —*Kanda name* V2 B3 Dg1 Dt1 D5.6 T G M1.2 आरण्य (V2 °वध्य) काण्डे —*Sarga name* V2 B3 D3 कबन्धवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) B1 om, V3 81, Dg1 Dt1 Dm1 D5.6 T G M1.2 71, D4 80, M3 72 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम.

68

Ś1 Ñ V1 B1.4 D1.2.4.6.7 continue the previous Sarga. D3 begins with ॐ, T1 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) B1 lacuna for तौ Ñ1 तेन (for वीरौ) —[b]) Ś1 D1-3 M3 नरोत्तमौ (for नरेश्वरौ). Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तेनार्थे (B1 कृतार्थौ) रामलक्ष्मणौ. —[cd]) T1.2 प्रदरम् (for प्रदरम्) Ś1 D1-3 गिरिप्रतिममादीप्य (for [c]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 गिरिप्रस्तरमारोप्य कबन्धं समुपैयतु —After 1, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 ins

1286* काष्ठनिर्मथनादग्निं ज्वलयित्वा महाबलौ ।
कबन्धमवटे कृत्वा चक्रतुस्तौ चितां तत्र ।

[(l 1) Ś1 D1-3 -मजननाद्, B1 D7 निर्मथनाद् (for निर्मथनाद्) B3 ज्वालयित्वा (for ज्वलयित्वा) —(l 2) Ś1 D1.2 काष्ठेश्चकुस्, D3 काष्ठै कृत्वा (for चक्रतुस्तौ)]

while G1 M3 (*inf lin sec m*) ins after 1

1287* न्यायेन कृत्वा महतीं चितां गिरिगुहोपमाम् ।
तत कबन्धमारोप्य चितां ज्वलिततनौ ।
बाहू च सुमहाबाहुर्येनितापवधस्थितौ ।

[(l 1) M3 गिरिविरोपमां (for °गुहोपमाम्) —(l 3) M3 स्थितान् (for °तौ)]

2 [a]) D3 दह्यमानो (for लक्ष्मणस्तु) —V1 om (hapl ?) 2[cd] —[c]) T1 चितिम् (for चिताम्) Ś1 प्रदीपयामास, M1 भारो° (for मादी°) —[d]) B4 स (for सा) G2 सर्वदा (for °त) Ñ1 V2 B1.3 प्रजज्वाल च सर्वदा (Ñ1 सार्चिषा, V2 सर्वत) D1 प्रजज्वाल समन्तत —After 2, G1 M3 (*inf lin sec m*) ins.

1288* तां प्रेक्ष्य सर्वतो दीप्तां चितां दृढधनुर्धरः ।
उत्तममसौ दृढ वाक्य राघव लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
दग्धो जटायु पूर्वं तु सीतामन्वेषता त्वया ।
अय द्वितीयो निर्दग्धस्तुष्टाय किं नु धक्ष्यसि ।
महाशिरसरमस्य कबन्धमनसो महान् । [5]
अन्तरिक्ष महोल्काभिरातृणोत्स सहस्रशः ।

[(l 2) M3 रामे वा (for राघव) —(l 3) M3 पूर्वस (for पूर्वं) —(l 5) M3 [ऽ]शरव (for महान्)]

3 [b]) B1 मृत, D3 धरा (for घृत) G1 शुभ (for महत्) —[c]) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 मेदस, Cm g t as in text (for °सा) Ś1 D1.2 सिध्यमानस्तु, Dm1 पच्यमानस्य (for पच्यमानस्य) —[d]) Dt1 D5.6 Ct दहत (archaic) (for °ति) Ñ1 ददाहाग्नि शनै शनै

G 3.75.33 B 3.72.4 L 3.78.33

स निर्धूय चितामाशु विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ।
अरजे वाससी बिभ्रन्माला दिव्या महाबलः ॥ ४
ततश्चिताया वेगेन भास्वरो विरजाम्बरः ।
उत्पपाताशु संहृष्टः सर्वप्रत्यङ्गभूषणः ॥ ५
विमाने भास्वरे तिष्ठन्हंसयुक्ते यशस्करे ।
प्रभया च महातेजा दिशो दश विराजयन् ॥ ६
सोऽन्तरिक्षगतो रामं कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ।
शृणु राघव तत्त्वेन यथा सीतामवाप्स्यसि ॥ ७
राम षड्युक्तयो लोके याभिः सर्वं विमृश्यते ।
परिमृष्टो दशान्तेन दशाभागेन सेव्यते ॥ ८
दशाभागगतो हीनस्त्वं राम सहलक्ष्मणः ।
यत्कृते व्यसनं प्राप्तं त्वया दारप्रधर्षणम् ॥ ९
तदवश्यं त्वया कार्यः स सुहृत्सुहृदां वर ।
अकृत्वा न हि ते सिद्धिमहं पश्यामि चिन्तयन् ॥ १०
श्रूयतां राम वक्ष्यामि सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्राता निरस्तः क्रुद्धेन वालिना शक्रसूनुना ॥ ११

4 a) Dg1 T3 स विहाय, D3 सविधूय (for स विधूय) —b) G1 स्थित (for [उ]त्थित) Ś1 D1.3 विधूमो निर्विक्षेपण V1 प्रभौ उ**पम (illeg) V2 V B1.3.4 D5.7 भूत्या चानिर्विक्षेपण —B1 om 4cd —c) Ś1 N1 D1.3 वस्त्र विरजसी N2 V B3.4 D6.7 विमले वाससी, M1 अनरे वाससी Cr L विरज वाससी, Cm g t as in text. Ñ1 चित्र (for बिभ्रन्) —d) D13 T1.2 माल्य दिव्य, D4 माल्या दिव्यान्, G1 दिव्यमाल्य (for माला दिव्या) Ś1 N2 V B3.4 D2.6.7 माल्यं सातानिकी(B3 D2 °कां)मपि, N1 ** (illeg) सातानिकीं दधन्, D1 माल्य सतानरीमपि, D3 मालामम्लानपीमपि

5 Ś1 N1 D1.3 om 5ab —a) B3 चिताग्नौ (for °या) —b) V1 भासुरो (for भास्वरो) V1 विरजोऽसुर, B1 Dg1 D5.7 G2 विरजाम्बर Dm1 D4.8 G1.3 M विमलाम्बर —c) Ś1 N1 D1.3 [उ]त्पपात स हृष्ट, N2 V B1.3.4 D5.7 तदा (D7 °हा) हृष्ट (for [आ]शु सं°) —d) Ś1 D1.3 सर्व, B3 स तु (for सर्व) Ś1 N V B1.3.4 D1-3.5.7 भूषित (for भूषण)

6 a) N2 V B1.3.4 D5.7 सत्वरे (for भास्वरे) D3 युक्त (for तिष्ठन्) —b) Ś1 V B1.3.4 D1.3 मनोरमे, N1 प्रभाकर, N2 D5.7 मनोहरे (for यशस्करे) —c) Ś1 N1 स (for च)

7 ab) V1 B1.3.4 [अं]तरीक्ष (for °रिक्ष) D6 [आ]गतो Dg1 D13 Dm1 D6.8 T3 M3 transp राम and वाक्यम् —d) Dm1 D8 यथाप्स्यति (for °सि) Ś1 N2 V B1.3.4 D1-3.5.7 सीतां योषितमिच्छसि, N1 यथा प्राप्स्यसि वैदेहीं — After 7, N2 V B1.3.4 D5.7 ins.:

1289* पम्पा नाम शिवो वापी तस्याश्चासन्नगो गिरिः ।
ऋष्यमूक इति ख्यातो वने वसति तस्य च ।
सुग्रीव इति विख्यातः कामरूपी महाबलः ।
सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कर्तव्यश्च प्रदर्शितम् ।

[(L 1) V2 नाम गिरि, D5.7 नाम्ना शिवो (for नाम शिवो) V B1 तस्य (for तस्) G(ed.) तस्याश्चासन्नतो गिरि (for the post half) —(L 2) V1 B1 स (for च) —(L 3) V2 B1 वानरो (for °पी) —(L 4) B3 यो (for सो) B3 प्रदर्शित]

—After 7 D3 reads 10ab

8 Ś1 D1.3 om 8-9 B1 om 8-9b —a) V1 पल्गु कयो (sic) D1 षट शाक्यो (for षड्यु°) —b) L(ed.) सत्त्व (for सर्वं) V1 विमृषित (for विमृश्यते) Ñ1 न चैव परिदृश्यते (sic) D3 वै सर्वं परमृश्यते —c) Ñ1 D3 परिद्रष्टो (D3 °मृष्ट) दशान्तेन Cr L tp परिमृष्टो दशान्तेन, Ct r m g t as in text G(ed.) परामृष्टः दशान्तात्तः. N2 V B3.4 D5.7 परामृष्ट्य (V2 °ष्टो) दर्शा वा (B1 तु D7 om hapl) —d) V1 दशाभोगेन D4 °भागो न (sic) (for °भागेन) Ñ2 V B3.4 D5.7 यतः (for सेव्यते) Ñ1 दशा * प्रक्ष्यसि प्रभो

9 Ś1 D1.3 om 9 B1 om 9ab (for both, cf v.l. 8) —a) V1 D3 स दशाभागतो हीनस्, V2 V B3.4 D5.7 ता दशाभागगतो हीना —b) Dg1 D13 D6 T स हि राम सलक्ष्मण ‡‡ Cr m L हे राम सलक्ष्मणस्त्व हीन । C, t राम सलक्ष्मणस्त्व दशाभागगत L, Ct यतस्त्व सलक्ष्मण एव हीन ‡‡ —d) V1 भार्या, D6 (before corr as in text) वीर (for दार) G1.3 Cr प्रधर्षणात् V2 V D1.3.4 D5.7 त्वया भार्या (V2 सीता) प्रहारण

10 D3 reads 10ab after 7 —a) V1 illeg V2 V B1.3.4 Dg1 D6.8.7 G1.3 M3 Cr L कार्यं, Cm g t as in text (for कार्य) Ś1 D1-3 त (D3 य) न मैत्री स्वया कार्या —b) D3 य सुहृद्, D4 om G3 सुहृदा (for स सुहृद्) Ś1 D1.3 वर (D3 °र) V1 स सुहृत्सहवानर, V2 V B1.3.4 D5.7 सुहृत्त (D6 in marg.) सुहृदा वच —c) T1.2 हि न (by transp.) B3 स (for ते) V1 सिद्धिं, M3 हीनमा (for सिद्धिम्) —d) V1 सोऽहं (for अहं)

11 a) N2 V1 B1.3.4 D5.7 स तु त V2 श्रूयतां (for श्रूयता) D3 नाम (for राम) Ś1 N2 V B1.3.4 D1.3 धमात्मा, V1 D13 धर्मात्मा, L(ed.) धनद (for वक्ष्यामि) —b) D13 * नरश्वर (for नाम वानर) —After 11, Ś1 D1-3 ins.:

1290* सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कार्यं त स कथम्बन ।

[Cf. L 4 of 1289*. D3 स कार्य त (by transp.).]

ऋश्यमूके गिरिवरे पम्पापर्यन्तशोभिते ।
निवसत्यात्मवान्वीरश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ १२
वयस्यं तं कुरु क्षिप्रमितो गत्वाद्य राघव ।
अद्रोहाय समागम्य दीप्यमाने विभावसौ ॥ १३
न च ते सोऽवमन्तव्यः सुग्रीवो वानराधिपः ।
कृतज्ञः कामरूपी च सहायार्थी च वीर्यवान् ॥ १४
शक्तौ ह्यद्य युवां कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितम् ।
कृतार्थो वाकृतार्थो वा कृत्यं तव करिष्यति ॥ १५
स ऋक्षरजसः पुत्रः पम्पामटति शङ्कितः ।
भास्करस्यौरसः पुत्रो वालिना कृतकिल्बिषः ॥ १६ G 3 75 68 B 3 72 21 L 3 78 47

---

12 ᵃ) G₃ गिरिवन (for °र) —ᵇ) D₅ -पर्यंत (for पर्यन्त) Ñ₁ पपाकाननमण्डिते ※ Cₙ पम्पापर्यन्त शोभित स्थाता ※—V₁ om 12ᶜᵈ —ᶜ) Ś₁ सर्वसत्त्वात्मवान्शूरः, Ñ₁ वसते स महाशूरः, Ñ₂ V₃ B₁ ₃ ₄ D₁-₃ ₅ ₇ स(B₄ D₃ स) वसत्यात्मवाञ्शूरः —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₂ वानरैः सह (by transp) D₅ सचिवैः सह —After 12, Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄ ₆ ₈ S ins

1291* वानरेन्द्रो महावीर्यस्तेजोवानमितप्रभः ।
सत्यसंधो विनीतश्च धृतिमान्मतिमान्महान् ।
दक्षः प्रगल्भो द्युतिमान्महाबलपराक्रमः ।
भ्राता विवासितो वीर तव हेतोर्महाबल ।
स ते सहायो मित्रं च सीतायाः परिमार्गणे । [5]
भविष्यति हि ते राम मा च शोके मनः कृथाः ।
भवितव्यं हि यच्चापि न तच्छक्यमिहान्यथा ।
कर्तुमिक्ष्वाकुशार्दूल कालो हि दुरतिक्रमः ।
गच्छ शीघ्रमितो वीर सुग्रीवं तं महाबलम् ।

[(l 1) Dt₁ D₆ तेजस्वी, T₂ तेजसा, G₃ तेजस्वान् (sic) Cv m g k t as above (for तेजोवान्) Dt₁ T₂ चामित (for अमित) —(l 2) Dg₁ स्मृतिमान् (for धृति°) —(l 4) T₂ राम G₁ ₂ वीरो (for वीर) Dt₁ D₆ महाबला (for °बल) —M₃ damaged from विवासि° in l 5 up to च in l 6 —(l 6) D₆ त्व (for च) —(l 7) M₃ mostly damaged for the prior half D₆ तच्च (for यच्च) —(l 8) D₆ M₃ [s]ति (for हि) —(l 9) T₃ G₃ M₂ ₃ राम (for वीर)]

13 ᵃ) Ś₁ D₁-₃ कुरु तं (by transp) Ñ₁ वयस्यं कुरु तं राम, B₄ सुसहायं कुरु क्षिप्रम् —Dm₁ reads ᵇ in marg —ᵇ) Ś₁ D₁ ₂ इति कृ(D₁ ग)त्वा (for इतो गत्वा) Dg₁ T₁ गु, D₃ om (for [ग]त्वा) —After 13ᵃᵇ, Ñ₂ V B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ ins

1292* तत्सहायस्य पश्यामि तव कार्यविनिश्चयम् ।
तस्मात्वानरराजं तं द्रष्टुं व्रज सुव्रतम् ।

[(l 1) B₃ त (hypm) (for तव) —(l 2) B₃ द्रष्टु]

—ᶜ) Ñ₁ अद्रोहेण B₃ असहाय G(ed) अद्रोहाय (for अद्रोहाय) B₄ समागत्य

14 ᵃ) Ñ₁ न च ते नः V₃ न स्तेनो हि V₄ एष न हि (for न च ते सो) —ᵇ) D₅ सुग्रीवो (for सुग्रीवो) Ś₁ वानरोत्तमः Ñ₁ V D₁-₃ °रोपि सन्, Ñ₂ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ °री यथा, M₃ °रषभ (for °राधिप) ※ Cg स च सुग्रीव ते त्वया नावमन्तव्य ※—After 14ᵃᵇ V₃ ins

1293* नीचबुद्ध्या विनिश्चित्य सम्प्रधार्य गुणान्॥ * ।
चिकीर्षन्त्यकार्याणि नरः कुर्वीत वा न वा ।

—V₄ cont while Ś₁ D₁-₃ ins after 14

1294* देशकालौ सहायाश्च स्वशक्तिं च बलाबले ।
नित्यं संचिन्तयानस्तु नानार्थानुपपद्यते ।
इदं त्ववश्यं कर्तव्यं युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ।
वानरेन्द्रो नरेन्द्राभ्यां स कार्यं सचिवः सखा ।

[(l 1) D₃ देशकाल- (for °लौ) ☞ V₃ illeg from the post half up to 3 69 33ᵇ D₃ शक्तिमाश्च बलाबल (for the post half) —(l 2) D₁-₃ संचिंतयमानस्तु D₂ °चिं D₃ °यं) (for °यानस्तु) D₁ नानार्थम् D₂ नानर्थम् L(ed) नानर्थान् (for नानार्थान्) D₃ नानर्थमुपलभ्यते (for the post half) —(l 3) Ś₁ पुरुषोत्तमौ (for °र्षभौ) —(l 4) D₁ सत्कार्यं स च वा सखा, D₃ स च कार्यश्च वो सखा (for the post half)]

15 ᵃ) M₃ शक्यो ह्यद्य Cv p शक्तो ह्यद्य (for शक्तौ ह्यद्य) Dg₁ तथा (for युवां) —ᵇ) D₁ M₃ यस्य (for तस्य) ※ Cm शक्नोष्यद्य तथा कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितं इति पाठ ※—For 15ᵃᵇ Ś₁ N V₁ B₁ ₃ ₄ D₁-₃ ₅ ₇ subst

1295* स हि शक्तो वशी कर्तुं कार्यं ते हरिपुंगव ।

[Ñ₂ D₅ ₇ स च D₂ अपि (for स हि) Ś₁ Ñ₁ बलं (for वशी) Ś₁ कार्यार्थं D₃ कार्यं तद् (for कार्यं ते) B₃ हरीपुंगव]

—D₆ reads ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś₁ D₁ ₂ अकृतार्थः कृतार्थो वा —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ V₁ B₁ ₃ ₄ कृत्यं (Ś₁ कार्यं) ते स, Ñ₂ D₅ ₇ स कृत्यं ते Dt₁ D₆ तव कृत्यं (by transp) D₁ ₂ कार्यं वा स, D₃ स ते कृत्यं, Ct तव कार्यं (for कृत्यं तव) —After 15 Ś₁ D₁-₃ read 21

16 ᵃ) G₁ M₁ ₂ रक्ष (for ऋक्ष) Ś₁ वानरो वानरं पंपाम्, Ñ₁ तत्र तस्य महाबाहो Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁ ₅ ₆ ₇ स वानरवरः श्रीमान् (D₁ ₂ पंपाम्) D₃ पुत्रोऽऋक्षरजसः पंपाम् —ᵇ) Ñ₁ पंपानिलय (for °मटति) Ś₁ भ्रमत्येति हि विशङ्कितः D₁ ₂ भटत्यनिर्विशंकितः D₃ भटते नित्यशः ※ Cr शङ्कितः इति । वालिनेति शेषः ※—ᶜ) Ś₁ D₁ ₂ [भा]स्करज पुत्रो (for [स्यौ]रसः पुत्रो) —ᵈ) Ñ₂ V₁ B₁ ₃ ₄ D₅ ₇ कृतविग्रह (for °किल्बिषः)

G 3 75 69
B 3 72 21
L 3 78 47

संनिधायायुधं क्षिप्रमृष्यमूकालयं कपिम् ।
कुरु राघव सख्येन वयस्यं वनचारिणम् ॥ १७
स हि स्थानानि सर्वाणि कार्त्स्न्येन कपिकुञ्जरः ।
नरमांसाशिनां लोके नैपुण्यादधिगच्छति ॥ १८
न तस्याविदितं लोके किंचिदस्ति हि राघव ।
यावत्सूर्यः प्रतपति सहस्रांशुररिंदम ॥ १९
स नदीर्विपुलाञ्शैलान्गिरिदुर्गाणि कन्दरान् ।
अन्विष्य वानरैः सार्धं पत्नीं तेऽधिगमिष्यति ॥ २०
वानरांश्च महाकायान्प्रेषयिष्यति राघव ।
दिशो विचेतुं तां सीतां त्वद्वियोगेन शोचतीम् ॥ २१
स मेरुशृङ्गाग्रगतामनिन्दितां
प्रविश्य पातालतलेऽपि वाश्रिताम् ।
प्लवंगमानां प्रवरस्तव प्रियां
निहत्य रक्षांसि पुनः प्रदास्यति ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

17 Ñ1 mostly illeg for ^{a} —^{a}) Ñ2 D5 7 स निधाय (for संनि°) D3 [आ]युधश्रेष्ठम् D1 स त नत्वायुध क्षिप्रम् —^{b}) Ñ1 D3 प्रति (for कपिम्) Ś1 D2 ऋष्यमूकाय सम्प्रति, D3 ऋष्यमूकाश्रम प्रति —After 17^{ab}, Dt1 reads 18^{cd} —Ś1 om 17^{cd} —^{c}) Ñ1 सौम्येन (for सख्येन) —^{d}) G(ed) वानराधिप (for वनचारिणम्)

18 ^{ab}) Ñ1 वै (for हि) D1 ज्ञास्यति (for स्थानानि) Ś1 कृत्स्नानि, B1 3 कार्त्स्न्येन, D1 2 दिव्यानि (for सर्वाणि) B1 जानाति, B2 lacuna D1 कानन (for कार्त्स्न्येन) Dt1 D6 transp सर्वाणि and कार्त्स्न्येन Ś1 Ñ1 D1-3 हरिपुंगव, Dm1 D4 8 G2 3 M कपिपुंगव (for कपिकुञ्जर) —Dt1 reads 18^{cd} after 17^{ab} —^{c}) B1 वसा (for नर) Ś1 मांसाशिन (for °ना) Ś1 लोक V1 G1 M2 लोकान् (for लोके) —^{d}) Dm1 D8 G1 नैपुण्यम् (for °ण्याद्) G2 अधिगच्छतु Ś1 D1-3 निपुण (D1 नैपुण्य) स्त्विह वै स्यति, Ñ1 नैपुण्येनाधिगच्छति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नैपुण्येनोपलप्स्य(B2 °भ्य)ते

19 ^{ab}) Dg1 T3 तस्य न (by transp) —After 19^{a} Ñ2 wrongly repeats 18^{d}-19^{a} Ñ2 V1 B3 4 D5 7 T3 G1 2 [इ]ह, B1 इ, Dg1 च, Ct as in text (for हि) Ś1 D1-3 [इ]ति मे मति (for हि राघव) Ñ1 न पश्यामि हि त लोके किंचिदन्य हि तादृश —After 19^{ab}, Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) —D2 om 19^{c}-20^{d} —^{d}) Dt1 D6 परंतप (D8 °प) Dm1 D4 T3 G1 2 M2 °दम (for अरिंदम) —After 19 B1 3 4 ins

1296* राघवेण सह भ्रात्रा गच्छ त्वं रघुनन्दन ।

[B1 सुरनन्दन]

20 D2 om 20 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 6 विविधान् (for विपुलान्) —^{b}) Ś1 D3 वन (for गिरि) Ñ1 पर्वतांश्चैव कन्दरान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गिरीणां कन्दराणि च, D1 सदुर्गाणि वनानि च —Ñ1 illeg from न्व in ^{c} up to ते in ^{d} —^{c}) Ś1 B1 3 4 D1 M2 अन्विष्यन्, T2 3 अन्वीक्ष्य, G2 विचेष्य (for अन्विष्य) Ñ2 सा पैर (for वानरैः) —^{d}) Ñ1 [ऽ]भि (for ऽधि) —After 20, Ś1 V1(after 21) D1 2 ins

1297* महीं प्रजानाति हरिप्रवीर
स्थानानि सर्वाणि च राक्षसानाम् ।
भ्राता निरस्त पृथिवीं विचिन्त्य
किं सर्वथा ज्ञास्यति यत्र सीता । [5]
वनानि शैलान्सरितश्च सर्वा
बिलानि रावन्गिरिकन्दराश्च ।
स्वयं विचिन्वन्सचिवैश्च युक्तै
र्विचिन्वता सोऽप्यधिगन्तुमीश ।

[(l 1) D2 स हि (for महीं) Ś1 V1 विजानाति —(l 4) V1 त शुचि (for ज्ञास्यति) —(l 5) Ś1 सर्वा (for शैलान्) D2 transp शैलान् and सर्वा —(l 6) V1 वनानि घोराणि दरीश्च घोरा, D2 सर्वाणि राजन्गिरिकंदराणि L(ed) वनानि सर्वाणि नदीश्च सर्वा —(l 7) Ś1 अथ विचिन्वन्स्वगैः सगोतो V1 भ्रमन्धरित्र्या मुदा ददर्श D1 स्वय विचिन्वन्तु दिशा सुग्रीवं —(l 8) D1 [अ]पिगम्य सीतां (for °गन्तुमीश) V1 विचिन्वमाना-भिगतुमीश (sic)]

21 Ś1 D1-3 read 21 after 15 —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 महावीर्यान्, Dm1 D8 M1 °भागान् (for °कायान्) —^{b}) Ñ1 सर्वत, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वानर (for राघव) —^{c}) Ñ1 सीता च (for तां सीतां) —^{d}) Ś1 D2 3 यद् (for त्वद्) Ś1 D2 धावसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कपिता D1 शोचति (for शोचतीम्) —After 21 V1 ins 1297* while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1298* गमिष्यति वरारोहा निर्मुक्ता रावणालये ।

[Dg1 Dt1 D6 T3 ऊ-वेष्यति, Dm1 G2 गमिष्यति T3 3 G3 स ज्ञास्यति (for गमिष्यति) Dg1 Dt1 D4 6 T3 M1 मैथिली (for निर्मुक्ता) ꕥ Ck t रावणाख्ये शोचन्तीमिन्वय ꕥ]

22 Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) after 19^{ab} Ñ1 illeg from निश्रिता in ^{a} up to ^{d} —^{a}) B1 B3 3 D5 7 सुमेरु (for स मेरु) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 B1 3 D1 3 6 7 प्रमथ्य (for प्रविश्य) Dg1 पातालमुखे B1 D1 3 वा स्थिता, Dt1 D6 7 8 चाश्रिता (for वाश्रिताम्) —After 22^{ab}, Ś1 ins

६९

निदर्शयित्वा रामाय सीतायाः प्रतिपादने ।
वाक्यमन्वर्थमर्थज्ञः कबन्धः पुनरब्रवीत् ॥ १
एष राम शिवः पन्था यत्रैते पुष्पिता द्रुमाः ।
प्रतीचीं दिशमाश्रित्य प्रकाशन्ते मनोरमाः ॥ २
जम्बूप्रियालपनसाः प्लक्षन्यग्रोधतिन्दुकाः ।
अश्वत्थाः कर्णिकाराश्च चूताश्चान्ये च पादपाः ॥ ३
तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलात् ।
फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथः ॥ ४ G. 3.76.4 B. 3.73.6 L. 3.79.4

1299* आनेष्यते नात्र विचारकारणं
महाबलो वानरपुंगवो हि सः ।

—c) Dg1 T2 अधिपम्; Dt1 Dm1 D4.8 G3 M1 कृपणम् (for प्रवरम्). D2 ततः (for तव). —d) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-3.5.7 निरस्य (for °हस्य). Ñ2 V1 B1.3.4 D1.5.7 सत्र (for पुनः).

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 सीतालाभोपदेशः; Ñ1 कबन्धदर्शनं; Ñ2 V1 B1.3 D3.5.7 कबन्धवाक्यं; B4 कबन्धोपदेशः; D1.2 सीतालाभोपायवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ2 B1.3 D2.3 om.; Ñ1 D4.7 78; V1 75; B4 D5 79; Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 72; D1 76; M3 73. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

69

☞ V2 illeg. up to 33b (cf. v.l. 1294*). D3 begins with ॐ; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M1 with श्रीरामाय नमः.

1 a) V2 स निवेद्याथ; Dt1 D6 दर्शयित्वा तु; D1.2.4.8 T1.2 G M Cv निदर्शयित्वा; Cm.g as in text (for निदर्श- यित्वा). Ś1 Ñ1 रामं तु; D1-3 रामस्य (for रामाय). Ñ2 B1.3.4 D5.7 निवेद्याथ स रामस्य. —b) Ś1 प्रतिपादनं; V1 Dt1 D2.8 T1 Cr.k.t परिमार्गणे (D2 °णं); D1 °लाभने; D2 T2 प्रतिमार्गणे; Cv.m.g as in text (for प्रतिपादने). —c) M2 रामम् (for वाक्यम्). Ñ2 B1 D5.7 अन्वर्थतत्त्वज्ञः; V1 यथार्थ- तत्त्वज्ञः; B3 अर्थमनुपमज्ञः; B4 अन्यच ततत्त्वज्ञः; D1 अन्वर्थ- संयुक्तः; M3 अन्वर्थमन्वर्थः (for अन्वर्थमर्थज्ञः). ※ Ck: दर्शयित्वेत्यादि; Ct परिमार्गणे उपायं दर्शयित्वा पुनर्वाक्य- मब्रवीत्. ※

2 b) Ñ1 V1 B1.2 D5.7 ततः; B4 मतः; Dm1 D6 G1 गिरिः; Cg.t as in text (for शिवः). —b) Ś1 ये शिवे; Ñ2 V1 B1.3 D5.7 येनैते; B4 येन ते; Dg1 यत्र ते; D1-3 येनेमे; D4 यत्र मे; T2 यत्कृते; G1 यत्रेमे (for यत्रैते). Ñ1 येथवा (sic); D3 G3 M1 पुष्पित- (for पुष्पिता). —c) M2 उदीचीं. Ś1 D1-3 आस्थाय (for आश्रित्य). —d) V1 B1.2 मनोहराः; Dg1 marg. (for मनोरमाः). —After 2, G2 ins. l. 2–3 of 1300*.

3 a) Dg1 T M1.2 Cm -पनस- (for -पनसाः). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 बिल्वाः प्रि(Ñ2 V1 B3.4 पि)यालाः(Ñ1 illeg. from यालाः up to b; D1 °क) पनसाः. —b) Dt1 D4.8 न्यग्रोधप्लक्ष-(by transp.). Ś1 D1-3 -हिंगुकाः (for -तिन्दुकाः). —c) Dm1 D6 M2 अश्वत्थ- (for अश्वत्थाः). —d) Ś1 D2.3 मधूकाश्चूतचंद्राः (D2 °धन्वनः); Ñ1 चूतान्ये च तद्वराः (sic); Ñ2 V1 B1.2.4 D5.7 मधूका 'चर्म(V1 घट; D5.7 चव)चंदनाः (B3 [marg. also] वंजुलाः). —After 3, Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G1.2 M1.2 ins.; G3 ins. l. 1 after 3 and l. 2–3 after 2:

1300* धन्वना नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालकाः ।
नीलाशोकाः कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिताः ।
अग्निमुख्या अशोकाश्च सुरक्ताः पारिभद्रकाः ।

[(l. 1) T2 धन्वनागाख्य- (for धन्वना नाग-). Dt1 Dm1 D6 G3 M1 नक्तमालिकाः. —(l. 3) T1.2 सरक्ताः (for सु°). D6 परिभद्रकाः; T2 पारिभद्रिकाः.]

4 Ñ2 om. 4ab. D2.3 repeat 4ab after 5cd. —a) D3 (second time) तानि (for तान्). Ñ1 [अ]थ* ** (illeg.) (for [अ]थवा भूमौ). V1 B1.3.4 D5.7 आरुह्य यदि वा भूमौ. —b) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D1-3(D2.3 second time).5.7 यथासुखं; D2.3 (both first time) [अ]यवा सुखं; Ct as in text (for च तान्बलात्). —d) Ñ1 Dt1 D1 भक्षयित्वा. ※ Cg: तानारुह्य अथवा भूमौ तान् पातयित्वा वेत्यन्वयः. ※ —After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 T G M1.2 ins.:

1301* तद्विक्रम्य काकुत्स्थ वनं पुष्पितपादपम् ।
नन्दनप्रतिमं त्वन्यत्कुरवस्तूत्तरा इव ।
सर्वकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवाः ।
सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा ।
फलभारानतास्तत्र महाविटपधारिणः ।
शोभन्ते सर्वतस्तत्र मेघपर्वतसंनिभाः ।
(cf. 3.69.4) {तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वाथवा सुखम् ।
फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[(l. 2) Dm1 T1.2 G2 च (for तु). Dg1 Dm1 D4.8 G M1.2 हि; T (ऽ)पि (for तु). —(l. 3) Dt1 Dm1 D4.8 G1 सर्वकालफला; Cm.g as above. K(ed.) वृक्षाः (for यत्र). Dg1 T2 च (for तु). Dt1 D6 पादपा मधुस्रवाः (for the post. half). —Dt1 transp. l. 4–5 and l. 6–7. —(l. 4) Dg1 T2 G2 चैत्ररथ;

G 3 76 5
B 3 73 10
L 3 79 5

चङ्क्रमन्तौ वरान्देशाञ्शैलाच्छैलं वनाद्वनम् ।
ततः पुष्करिणीं वीरौ पम्पां नाम गमिष्यथः ॥ ५
अशर्करामविभ्रंशां समतीर्थामशैवलाम् ।
राम संजातवालूकां कमलोत्पलशोभिताम् ॥ ६
तत्र हंसाः प्लवाः क्रौञ्चाः कुरराश्चैव राघव ।
वल्गुस्वरा निकूजन्ति पम्पासलिलगोचराः ॥ ७
नोद्विजन्ते नरान्दृष्ट्वा वधस्याकोविदाः शुभाः ।
घृतपिण्डोपमान्स्थूलांस्तान्द्विजान्भक्षयिष्यथः ॥ ८
रोहितान्वक्रतुण्डांश्च नलमीनांश्च राघव ।
पम्पायामिषुभिर्मत्स्यांस्तत्र राम वरान्हतान् ॥ ९
निस्त्वक्पक्षानयस्तप्तानकृशानेककण्टकान् ।
तव भक्त्या समायुक्तो लक्ष्मणः संप्रदास्यति ॥ १०

(for क्रतवस्) G2 चैत्ररथो (sic) (for °रथे) —(l 5) Dm1 D8 T1 2 G1 3 M1 [वा]नताश् D4 धरास् (for नताश्) Dm1 D8 T1 2 G3 चैव (for तत्र) —(l 6) Dm1 D8 तरवस्, D4 पर्वतस् (for सर्वतस्) Dm1 D8 G2 महा (for मेघ) —(l 7) G1 बलात् (for सुखम्) Dg1 Dm1 D8 T M2 यथासुखं D4 च तावलात् (for [य]था सुखम्) —(l 8) M1 संप्रदास्यति] ❁ Cv 'भूताश्चान्ये च पादपा (Cr 3^d) इत्यत पर भवना नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालका । नीलाशोका कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिता । अग्नि मुख्या अशोकाश्च सुरक्ता पारिभद्रका । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलात् । फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथ । तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वन पुष्पित पादपम् । नन्दनप्रतिम चान्यत्कुरवोऽप्युत्तरा इव । सर्वकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवा । सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा । फलभारनतास्तत्र महाविटपधारिण । शोभन्ते तरवस्तत्र मेघपर्वतसनिभा । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा यथासुखम् । फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति । इत्येष पाठक्रम प्रायेण कोशेषु लेखकैर्भ्रंशित ❁

5 D1 om 5^a-6^b D8 om 5^{ab} —^a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 6 7 G1 M1 संक्र(Ñ1 G1 M1 °क्र)मतौ, Dt1 चाक्रामतौ (sic), M3 चक्रमतौ (sic) Cr m g k t as in text (for चङ्क्रमन्तौ) —Ñ2 illeg from वरान् up to शैलाच in ^b Ś1 वनोद्देशान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 बहू-न्देशान् (for वरान्देशान्) —^b) Ñ1 वनानि च (for वनाद्वनम्) —After 5^{ab}, D2 5 repeat 4^{ab} —^c) Dg1 D6 8 G1 3 M2 3 पुष्करणीं, Cg k as in text (for °रिणीं) Ś1 Ñ2 D2 3 6 7 रम्या, V1 B1 3 4 राम, Dm1 वीर (for वीरौ) Ñ1 तत्र **** ** (illeg) —^d) Ñ1 Dt1 D2 4 6 8 T1 M3 गमिष्यथ (for °ष्यथः) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 पम्पामासादयिष्यथ (D3 7 °थ), Dg1 T3 पम्पामभिगमिष्यथ

6 D1 om 6^{ab} (cf v l 5) —^a) Dg1 Cm असकटाम्, T3 असङ्कुलाम् (for अशर्कराम्) Ś1 Ñ1 D3 अविभ्रश्या, Ñ2 D3 7 च विमला, V1 B3 4 सुविपुला, B1 सुविशाला, C(ed) सुसलिला (for अविभ्रंशा).—^b) Ś1 D3 समतीराम् D6 7 M3 सशैवला, D8 marg, G2 सशाड्वला (for अशैवलाम्) —^c) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 3 6 7 -शालुका, V1 सानूका, D2 शैलूका, T3 पुलिना (for -वालूका). M1 संजातवालुका राम, M2 नानापक्षिसमाकीर्णां ❁ Cg Lt संजात-वालूका दीर्घं मार्यं ❁ —^d) Ñ1 -मण्डिता, Ñ2 V1 B3 4 D3 7 शालिनीं, D1 T1 2 मालिनीं (for -शोभिताम्)

7 ^a) Dt1 om प्लवा, D5 क्रौञ्ची, D7 om (for क्रौञ्चा) Ś1 तत्र हंसान्प्लवान्क्रौञ्चान् —^b) Ś1 D1 सारसाश्, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 6 7 सारसाश्, D2 सारसीश्, T1 G3 कुरवाश् (for कुररास्) D1 रावव (sic) Ñ1 स*** (illeg) श्च राघव —Ś1 om 7^c-8 D2 om (hapl) 7^c-9^b. —^c) B3 रम्यस्वरा, Dg1 Dm1 D1 6 8 G M1 2 वल्गुस्वना, Cg as in text (for वल्गुस्वरा) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 G2 3 विकूजन्ति (for नि°) Ñ1 Dt1 D3 4 M3 वल्गुस्वराणि (D3 M3 °नाश्च) कूजन्ति —^d) Ñ1 -गो** (illeg) M3 -चारिण (for गोचरा)

8 Ś1 D2 om 8 (cf v l 7) —^a) Ñ1 *न्ते (illeg) —^b) D4 G3 पयस्या, T1 G1 2 M1 2 भयस्य (for वधस्य) —Ñ1 illeg after वधस्य up to 9^b Ñ2 V1 B3 4 Dg1 Dt1 D1 3 6 7 T3 5 शुचा, B1 स्वना (for शुभा) —^c) V1 सुत (for घृत) B3 सूक्ष्मान् (for स्थूलान्) —^d) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 द्विजा(V1 °ज)स्तान् (by transp) Ñ1 V1 B3 Dg1 Dt1 D1 3 4 6-8 T1 3 G1 M2 3 भक्षयिष्यथ

9 D2 om 9^{ab} Ñ1 illeg for 9^{ab} (cf v l 7 and 8) —^a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 7 शकुनांश्चैव(Ś1 D1 °श्चापि) Dt1 D8 Ck t चक्रतुडाश्च, D5 शकलांश्चापि, Cv g as in text (for वक्रतुण्डांश्च) —^d) Cg नड (for नल) Ś1 पाठीनांश्चैव, Dg1 बडमीनांश्च, D1 बलिनश्चापि, D3 नलिनीश्चापि (for नलमीनांश्च) —^{cd}) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 हत्वा राम वरान्वरान्, Dm1 D8 हत्वा चादाय नित्यश, T1 हत्वा चादाय तान्वरान्, T2 G1 हत्वा चाद्य तान्वरान्, G2 हत्वा चाद वरान्परान्, M1 हत्वा चादद्वरान्वरान्, M2 हत्वा चाद त्वरान्हतान् (for ^d) Ś1 D1 3 पम्पायामिषुभिर्हत्वा तत्र तत्र(D1 3 राम) वरान्वरान् ❁ Cr परान् श्रेष्ठान् ❁

10 ^a) B3 सुनिष्टप्तान् (for अयस्तप्तान्) Ś1 D1 3 विस्तीर्णपक्षाविष्टप्तान्(D1 °निष्टप्तान् [sic]) Ñ1 विस्तीर्णान्निष्टप्तान्, Ñ2 B1 4 निष्टप्तपक्षाविष्टप्तान्, V1 क सूक्ष्मत्वा निष्टप्तान्, D5 निकृत्तपक्षाविष्टप्तान्, D6 7 निवृत्त(D7 °ष्टप्त) पक्षाविष्टप्तान्, G(ed) तास्तान्नस्वगन्धिनिष्टप्तान् —^b) Ñ1 अकृशानेव, V1 कृपकामक- (sic) B1 अकृश°, B3 अकृशानेक-, M1 अशुका° (for अकृशानेक-) T1 -कण्टकान्

भृशं ते खादतो मत्स्यान्पम्पायाः पुष्पसंचये ।
पद्मगन्धि शिवं वारि सुखशीतमनामयम् ॥ ११
उद्धृत्य स तदाक्लिष्टं रूप्यस्फटिकसंनिभम् ।
अथ पुष्करपर्णेन लक्ष्मणः पाययिष्यति ॥ १२
स्थूलान्गिरिगुहाशय्यान्वराहान्वनचारिणः ।
अपां लोभादुपावृत्तान्वृषभानिव नर्दतः ।
रूपान्वितांश्च पम्पायां द्रक्ष्यसि त्वं नरोत्तम ॥ १३
सायाह्ने विचरन्राम विटपी माल्यधारिणः ।
शीतोदकं च पम्पायां दृष्ट्वा शोकं विहास्यसि ॥ १४
सुमनोभिश्चितांस्तत्र तिलकान्नक्तमालकान् ।
उत्पलानि च फुल्लानि पङ्कजानि च राघव ॥ १५　G 3 76 34 B 3 73 22 L 3 79 34

(for ॰कण्टकान्) —^{c}) Dg1 T3 भक्ष्यान् (for भक्तया) T2 समासक्तौ (for ॰युक्तौ) —^{d}) G1 तव दास्यति (for सप्रदास्यति) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.6.7 subst

1302* विचित्य पाणौ छित्वा च लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[Ś1 D1.3 निष्कृत्य बाणैश्च, D6.7 विचित्य पाणौ (for विचित्य पाणौ) Ñ2 विशल्यमानौ कृत्वा, D3 विदश्य पाणौ क्षिप्त्वा च (for the prior half)]

—Thereafter Ñ2 D7 read 13^{ab} (followed by 1304*)

11 ^{a}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 सुख (for भृशं) D1 D6 T3 खादन् (for ते) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 मांस (for मत्स्यान्) —^{b}) Ñ1 Dm1 D1.2.3 T3 पपाया Ś1 D1.3 पर्णसंचये, V1 पद्म॰, B4 ॰सचये, D3 पुष्प॰ (for पुष्पसंचये) —After 11^{ab} D1 reads 13^{ab} (followed by 1304*) —^{cd}) Ś1 Ñ1 पद्मगंध (Ñ1 ॰ध) सुख, D2 पुष्प॰, D3 पुष्पगंधसुख, D3 पुष्पगंधनाढ्य (for पद्मगन्धि शिवं) Dm1 D6 G2 स्वादु (for सुख) V1 B4 सवासित (for अनामयम्) Ś1 D1-3 सुगं(D3.3 ॰ग) शीतामल लघु, Ñ2 B1.3 D3.7 सुख शीतमवाधित (for ^{d}) M3 पद्मगंधी शिवो वायु प्रवाति सुखशीतल

12 B1 om 12^{ab} —^{a}) Ś1 D1.3 स तडोद्धृत (Ś1 ॰द्धृ) Ñ2 V1 B3.4 D6.7 [अ]पं तथा (V1 B3 ॰प)ऽक्लिष्ट, Dm1 D6 शीतमक्लिष्टं, D3 स तडोद्धृत्य, D6 पयसाक्लिष्ट, T3 च सदाक्लिष्ट, G2 स तदाक्लिष्ट, M3 सलिलक्लिष्ट (sic), M1 स तत क्लिष्टं (sic) (for स तदाक्लिष्टं) —^{b}) Ś1 इन्द्रवैदूर्यसंनिभ, Ñ2 V1 B3.4 D6.7 पानीये भ्रातृवत्सल, D3 रूप्यकांचनसमप्रभं (hypm) D6 तस्या वैदूर्यसप्रभ, D6 रूप्यकांचनसंनिभ —^{c}) Ñ1 D1-3 तुष्ट, D6 अथ, T2.3 अस्तौ (for अथ) Dg1 Dt1 D1.4 T2 G1.3 M2.3 पत्रेण, D6 पर्णस्थं, Cr g k t as in text (for पर्णेन) Ś1 गृहीत्वा पद्मपत्रेण Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 अपाय्य पद्मिनीपत्रै (B3 ॰त्रे) —^{d}) Ñ2 V1 B3 D6.7 प्रापयिष्यति, B1 तव प्रास्यति (for पाययिष्यति) Ś1 Ñ1 D1-3 पाययिष्यति लक्ष्मण —After 12, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 ins

1303* पुष्पश्रेणीश्च विशालविपाशान्नव धारिणः ।

[V1 पुष्पश्रेणीश्च, B1 शिखिश्रेणीश्च (for पुष्पश्रेणीश्च), V1 विशालफल॰ धारिणः B1 विशाल्यवरचारिण B3.4 विशाल (B4 ॰धारा) मल्यधारिण (for the post half)]

—Thereafter D3 reads 14^{cd}

13 Ś1 V1 B1.4 D1 om 13^{c}-14^{b} Ñ2 D3 (after 11^{ab}) D7 read 13^{ab} after 1302* —^{a}) M1 स्थूलान् T2 M3 गुहान् (for गुहा) —^{b}) Dt1 D6.8 वानरान् (for वराहान्) —After 13^{ab}, Ñ B3 Dt1 D6-7 ins l 1 only of 1304* —Ñ B3 D6.7 om (hapl) 13^{c}-14^{b} —For 13^{c}-14^{b}, D2.3 M3 subst 1304* Dg1 reads 13^{cdef} in marg —^{c}) G1 लोपाद् (for लोभाद्) —^{e}) Dt1 D6 स्थूलान्पीतान् (for रूपान्वितान्) ⊛ Cf पीता अल्पान कृतवत ⊛

14 Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.7 om 14^{ab} (cf v l 13) —^{b}) Dg1 विटपीन्, Dm1 T1.3 G1 विटपान्, D6 विटपा, T3 M3 Cg विटपीन् Cv r k t as in text (for विटपी) —For 13^{e}-14^{b} D2.3 M3 subst Ñ B3 Dt1 D6-7 ins l 1 only after 13^{ab}

1304* सायाह्ने विचरन्राम दर्शयिष्यति लक्ष्मण ।
　　ऋषभा इव नर्दन्तो विटपी माल्यधारिण ।

[D1 transp l 1 and 2 —(l 1) D3 (s)विचरन्, D3 विसृजन् (for विचरन्) Ñ2 B3 D6.7 आदर्शिष्यति (for दर्श॰) —(l 2) D3 पपायां फलधारिण (for the post half) D3 रूपसस्यखगहस्त्यां पपायां जलचारिण]

—Thereafter Ñ1 cont

1305* द्वीपिनश्चापि विक्रान्तान्द्विपानपि महाबलान् ।

—B3 reads 14^{cd} after 1303* —^{c}) Dt1 शिवोदक D4 तत् (for च) Dg1 T3 पपाया (for पम्पाया) Ś1 D1.3 उत (D3 ॰त्र) क्रमेण पपा च, Ñ1 गुल्मपि हि पपाया Ñ2 B1.3.4 D6.7 तरुनुपेत्यपपायां, V1 तरूनेवाश्चैव पपाया (hypm) —^{d}) T3 पीत्वा (for दृष्ट्वा) D1 शोकान् (for शोक) Ñ2 प्रहास्यसि, Ñ2 V1 B1 D1 विहास्यति (for विहास्यसि)

15 ^{a}) D6 चितान् T3 च तान्, G1 सतान् (for चितान्) Ś1 Ñ1 D1-3 सुमनो विविधा (D1.3 ॰धा)स्, M3 सुमनोऽर्पितान् (for सुमनोभिश्चितान्) —^{b}) Dg1 तिलका (for ॰कान्), Ś1 तत्र (for नक्त) D1.4 G2 M1 ॰मालिकान्

G 3 76 16
B 3 73 22
L 3 79 14

न तानि कश्चिन्माल्यानि तत्रारोपयिता नरः ।
मतङ्गशिष्यास्तत्रासन्नृषयः सुसमाहिताः ॥ १६
तेषां भारामितप्तानां वन्यमाहरतां गुरोः ।
ये प्रपेतुर्महीं तूर्णं शरीरात्स्वेदबिन्दवः ॥ १७
तानि माल्यानि जातानि मुनीनां तपसा तदा ।
स्वेदबिन्दुसमुत्थानि न विनश्यन्ति राघव ॥ १८
तेषामद्यापि तत्रैव दृश्यते परिचारिणी ।
श्रमणी शबरी नाम काकुत्स्थ चिरजीविनी ॥ १९
त्वां तु धर्मे स्थिता नित्यं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
दृष्ट्वा देवोपमं राम स्वर्गलोकं गमिष्यति ॥ २०
ततस्तद्राम पम्पायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् ।
आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसि ॥ २१

(for माल्य°) D1 3 6 M3 तिलका नक्तमालका —For 15[cd], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1306* चित्रा सुमनसस्तत्र तिलका कृतमालका ।

[Ñ2 D5 7 च तमालका, V1 कृतमालका, B3 कर्णिकारका (for कृतमालका)]

—[c]) D1 उत्फुल्लानि Ñ1 om च (subm) D5 7 प्रफुल्लानि (for च फुल्लानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 नलिनानि च, D1 नलिनश्चान (for पङ्कजानि च) —M3 damaged for च राघव Ñ1 रागश (for राघव) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तथा जामरसानि च —After 15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1307* चक्रवाकबलाकानां सारसानां च वासताम् ।
रम्यं कारण्डवानां च शब्दं श्रोष्यसि राघव ।
द्रक्ष्यसे पद्मखण्डानि व्याकोषाणि समन्ततः ।
तप्तकाञ्चनवर्णानि दावाग्निसदृशानि च ।

[(l 1) B1 3 4 रसतो (for वासताम्) —(l 2) B3 रम्य (for रम्यं) —(l 3) B1 सदृक्ष्य (for द्रक्ष्यसे)]

16 D4 repeats 16[ab] after 1308* —[a]) D4 (both times) स (for न) M3 damaged for न तानि T1 2 किञ्चित् (for कश्चित्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 6 7 न तेषां तत्र माल्यानां (B3 मा कश्चित्) —Ś1 om 16[b]-17[c] —[b]) Ñ V1 B1 4 D2 3 5 7 कश्चिद् (for तत्र) Ñ V1 B1 4 Dm1 D1-4 (both times) 6 7 G2 3 Cv r रोपयिता, D3 मोप°, M3 रोच°, L(ed) प्राप°, Cm g k t as in text (for [आ]रोपयिता) B3 रोपयित्वा तदा नरः —After 16[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

1308* न च वै ग्लानतां यान्ति न च शीर्यन्ति राघव ।

[Dg1 om first च (subm) M2 [ए]व (for वै) Dm1 G M1 2 Cg म्लानतां (for ग्लानतां)]

—[c]) D4 त्वत्र (for तत्र) —[d]) D1-4 G1 2 M2 3 मुनय, G3 damaged (for ऋषय) D1 2 शंसितव्रता, G3 *ससमाहिता (for सुसमाहिता) ❀ Cr L श्वम्लानत्वशीर्णत्वकारणं मतङ्ग शिष्या इति।, Ct अम्लानाशीर्णत्वे हेतुं मतङ्गेत्यादि ❀

17 Ś1 om 17[abc] (cf v l 16), D4 transp [ab] and [cd] —[a]) T2 G2 Ck [भा]रितप्तानां (for [भ]भितप्तानां) Ñ1 D1-4 G1 तेषामद्यापि(D4 °मद्यत्र) घोराणां, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथ तेषामनाहृत्य, M3 तेषामाहरतामा —[b]) V1 रम्यम् (for वन्यम्) D1 2 गुरौ (for गुरोः). —M3 damaged for ° (except ये). —[c]) D7 पूर्वं (for तूर्णं). ❀ Ct भारेण तप्तानां गुर्वर्थं आह्रियमाणवन्यभारेण तप्तानाम्. ❀

18 [a]) V1 तत्रैव (for जातानि) D1 3 T1 2 transp माल्यानि and जातानि Ś1 D2 तानि सर्वाणि माल्यानि —[b]) Ś1 Ñ D1-3 5 7 भावि(Ñ2 D5 7 पूर्वि)तात्मना, V1 B1 3 4 सु(B1 वि, B4 तु)नितात्मना, D4 G1 2 °सा तदा (for तपसा तदा) —[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 विकीर्णानि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रसूतानि (for °समुत्थानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 शोभयति (Ś1 स्वेदयति, Ñ1 शोभयीव) सत्यं तत् (D1 ता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोभयति महत्सर

19 [a]) Ñ1 राम च (for तेषाम्) Dg1 Dt1 D4 T2 Cm तेषां गतानामद्यापि —[b]) V1 B1 3 4 D5 7 सहचारिणी, T1 पाद° (for परिचारिणी) —[cd]) Ś1 D1-3 तापसी, Ñ2 V1 B1 3 श्रवणा, B4 श्रमणा, D3 श्रवणी (for श्रमणी) Ñ1 transp श्रमणी and शबरी Ñ2 V1 B1 D5 7 transp शबरी and नाम Ñ1 दृश्यते, G3 **स्थ (for काकुत्स्थ) M1 स्थिरजीविनी (for चिर°) D4 शबरी नाम काकुत्स्थ श्रमणी (by transp) चिरजीविनी ❀ Cm दृश्यते पापचारिणीति पाठे अपापचारिणीति छेदः ❀

20 [a]) G1 M2 3 स्थित (for स्थिता) Ś1 D1 3 धर्मेपर (Ś1 °रा), Ñ V1 B1 3 4 D5 7 धर्मरत(V1 °रता) D1 धर्मे स्थित (for धर्मे स्थिता) —[b]) Ś1 B4 D1-3 सर्वभूतहिते रत —[c]) D3 चोपगत (for देवोपम) Ś1 D1 2 रामम्, B1 तत्र, Dt1 om G1 नाम (for राम) —After 20[c], Ś1 D1 2 ins

1309* अभ्यर्च्य नरपुंगवम् ।
क्षिप्रमेव महाभागा

—[d]) Ś1 Ñ1 D1-4 M2 3 Ck (p) दृप, Cm t also as in text (for स्वर्गं) —After 20, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5-3 5 7 ins

1310* गच्छ पम्पामितो राम भ्रात्रानेन सह द्रुतम् ।
बहुवृक्षान्मनोद्देशान्पश्यन्पुष्पसुगन्धिन ।

[(l 1) D1 द्रुत (for द्रुतम्) —(l 2) Ś1 D1-3 पुष्पान्, B4 °द्रुम (for °द्रुमान्) Ś2 D1-3 सुरभिणि (for पुष्प°).]

21 M3 om 21. —[a]) B3 भव (for तस्य), V1 D1 5 B1 3 4 स्ते, D5 7 तु (for तद्) Ś1 D1-3 तत्र ते राम पम्पाया

न तत्राक्रमितुं नागाः शक्नुवन्ति तमाश्रमम् ।
ऋषेस्तस्य मतङ्गस्य विधानाच्च काननम् ॥ २२

तस्मिन्नन्दनसंकाशे देवारण्योपमे वने ।
नानाविहगसंकीर्णे रंस्यसे राम निर्वृतः ॥ २३

ऋश्यमूकस्तु पम्पायाः पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ।
सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभिरक्षितः ।
उदारो ब्रह्मणा चैव पूर्वकाले विनिर्मितः ॥ २४ G 3. 76. 30 D 3. 73. 32 L 3. 79. 27

Ñ1 ततस्तद्द्रक्ष्यसि राम. —[b]) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 आसाद्य (for आश्रित्य). —[c]) Dm1 आश्रम (for आश्रम-). M1 अरिल (for अतुल). —[d]) Ś1 D1.3 रम्य. Ñ1 सूत्य; D2 रामं (for गुहां). Ś1 Ñ1 D1-3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि). Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 शून्यं द्रक्ष्यसि राघव. ※ Cv स्वर्गलोकं गमिष्यतीत्यतः परं ततस्तद्राम पंपायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् । आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसीत्येष श्लोकः कोशेषु प्रायेण लेखकैः प्रक्षिप्तः. ※ —After 21, Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 ins.:

1311* तत्रासन्यज्ञपात्राणि परित्यक्तानि मानद ।
स्थालीषु पचतां तत्र दृष्ट्वा नीवारतण्डुलान् ।
पिप्पलीलवणाभ्यां च मत्स्यान्मत्स्यादयिप्सवः ।
प्रभूततण्डुलीयं हि पिप्पलीशतवं वनम् ।

[(l. 1) B3 अत्र (for तत्र). Ś1 न्यस्तानि पात्राणि, Ñ1 सन्दस पा° (for [आ]स्न्यज्ञपा°). Ś1 Ñ1 D1-3 अविभक्तानि राघव (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D2.3 पचतस्; D1 पचतास् (for पचतां). Ñ1 आ वा स्थालीषु पचता (sic), B1 स्थान दृष्ट्वा प्रपचता (for the prior half). Ñ1 भूशान्, B4 विशान् (for दृष्ट्वा). B1 तत्र भूशश्च तण्डुलान् (for the post. half). —(l. 3) V1 लवणाभ्या, D3 -मरिचाभ्या (for -लवणाभ्यां). Ñ2 सचोदविप्स्यथ, B3 °प्सनि (for मत्स्यादयिप्स्य-). Ś1 D1.2 वन सम्राप्यविप्स्य(Ś1 °त), Ñ1 D3 मास ससाध(D3 °साच)यिप्स्य. (for the post. half). —(l. 4) Ś1 D1.2 प्रभूत, Ñ1 तत्राच (for प्रभूत-). B3 -तण्डुलीय, B4 -तन्दीव (for -तण्डुलीय). Ś1 Ñ1 D1-3.2 -प्रसव वन, B1 -वनसम्पुष्प (for -प्रसव वनम्).]

22 [a]) Ś1 D1.2 तद्; Ñ V1 B2.4 D5.7 M3 तम्; Cvp.g.t as in text (for तत्र). B3 क्रमितुं (for [आ]क्र°). —[b]) Ś1 वनाश्रम; Ñ1 हि चा°; Ñ2 V1 B1.3.4 D3.5.6.7 वनाश्रम, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 T2 G2 Cm t तदाश्रमं(Dt1 D6 Ct °मे); D1 मश्रा°; Cg as in text (for तमाश्रमम्). ※ Cv. नागाश्चमतङ्गसंगत्य हेतुमाह विविधास्तत्र वै नागा वने वसिष्ठ पर्वते इति । अत्रान्येऽपि केचन श्लोकास्सन्ति । ते प्रायिका इति न प्रदर्श्यन्ते. ※ —After 22[ab], Dg1 Dm1 D4.6 T G3 ins., while G2 M1 ins. after 22:

1312* विविधास्तत्र वै नागा वने वसिष्ठ पर्वते ॥

[After नागा, D4 erroneously repeats from 22[b] up to नागा in 1312*.]

—After 22[ab], M2 ins. 1314*.

—[c]) D1 मन्ये पूज्य- (for ऋषेस्तस्य). D4 प्रभावाच्च (for मतङ्गस्य). —[d]) Ñ2 V1 B2.4 D5.7 विविध(B4 °चित्र) तथा; D1-3 विधात तत्र(D2 °स्य, D3 °ह्व). D4 प्रभूतं तत्र; G1 प्रभावात्तस्य M1 विधानात्तस्य; M3 मविधानाच्च (for विधानाच्च). Ś1 D1-3 तादृशं (for काननम्). B1 विविध स्थानमुत्तमम्. —After 22, Dg1 Dt1 D6 T G1 ins.

1313* मतङ्गवनमित्येव विश्रुत रघुनन्दन ।

23 [a]) G1 अस्मिन्. Ś1 D1-3 तस्मिन्मुनिनिवासे(D2 °सकाशे) तु. —[b]) Ś1 Ñ1 D2.3 -[अ]रण्यसमे; Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 -[अ]रण्यनिभे (for -[अ]रण्योपमे). —[c]) B3 D1 विहंग- (for -विहग-). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 समुष्टे (for संकीर्णे). —[d]) G2 निर्वृत (for °तः). Ś1 नष्टशोकं भविष्यतः; Ñ1 न-** (illeg.) समिष्यथ; Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 न चात्येव वस्तं नरः; D1-3 नष्टशोकी भविष्यसि.

24 [a]) Ś1 Ñ1 D1.2 Cm g ऋष्यमूक (for °कस्). Ñ1 स; T1.2 M1 च (for तु). Ś1 D1-3 पपाया (for °याः). —[b]) Ś1 D1-3 पर्वत(D2 °तः) (for पुरस्तात्). Ś1 D1.2 -द्रुमं (for -द्रुमः). —[c]) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 सु(B1.4 स)दुर्ग- (for सुदुःख-) Ś1 [आ]हरण. Ñ1 Dm1 D1.2.6 -[आ]रोहण; D4 -[आ]रोपणो (for [आ]रोहणो). Ś1 V1 B1.3 D1.4 G1.2 तस्म; Dg1 Dt1 D6 T2 चैव (for नाम). —[d]) D2 M3 -[अ]भिरक्षित (for [अ]भिरक्षितः). Ś1 D1 शिशुमारो(D1 °नागो)भिरक्षति. —After 24[cd], Ñ1 D5 G1 M2(repeats in its proper place): Ck read 26[ab]. —After 24[cd], Dm1 D6 G3 M1 ins., Ñ B3 D1-3.5.7 ins. after 1315*, V1 B1.4 ins. after 24, G1 ins. after 26[ab], M2 ins. after 22[ab].

1314* महाप्रभमिसैहाप्यद्दैश्चितस्तत्र द्विजातिभिः ।

[Dm1 D6 G3 महत्प्रायैर्, D2 °प्राज्ञैः, D3 °प्रवरैर् (for महाप्रभैर्). Ñ2 चित तत्र, Dm1 D6 G1.2 वृतो मन्द्रैर्, D1-3 कान्यद्भिः; M2 सोमवर्कैः, M1 चितो मन्त्रैः; K(ed.) सोमवद् (for चितस्तत्र).]

—Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 read 24[ef] after 25 (transp.). —[e]) D3 उदारैर्; D4 उदारो (for उदारो). Ñ1 ब्रह्मणेश्वरः (sic), Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 च(V1 D7 वा)ब्रह्मर्षिस्त; D1 ब्राह्मणैर्विर्मितः M3 ब्रह्मणा यद्वत् (for ब्रह्मणा चैव). Dt1 D4 M3 [3]भिनिर्मितः (for विनि°). Ñ V1 B2.3.4 D5.7 पूर्वकालाभिनिर्मित (D5 °निर्मितः) (for [f]) Ś1 D1.2 यद्वा ब्रह्मणयन्दैत्यः पूर्वकालविनिर्मितः(D1 °तान्). —After 24, Ñ B3 D5.7 ins.; Ś1 D1-3 ins. after 25:

G 3 76 29
B 3 73 33
L 3 79 29

शयानः पुरुषो राम तस्य शैलस्य मूर्धनि ।
यत्स्वप्ने लभते वित्तं तत्प्रबुद्धोऽधिगच्छति ॥ २५
न त्वेन विषमाचारः पापकर्माधिरोहति ।
तत्रैव प्रहरन्त्येनं सुप्तमादाय राक्षसाः ॥ २६
ततोऽपि शिशुनागानामाक्रन्दः श्रूयते महान् ।
क्रीडतां राम पम्पायां मतङ्गारण्यवासिनाम् ॥ २७

सिक्ता रुधिरधाराभिः संहत्य परमद्विपाः ।
प्रचरन्ति पृथक्कीर्णा मेघवर्णास्तरस्विनः ॥ २८
ते तत्र पीत्वा पानीयं विमलं शीतमव्ययम् ।
निवृत्ताः संविगाहन्ते वनानि वनगोचराः ॥ २९
राम तस्य तु शैलस्य महती शोभते गुहा ।
शिलापिधाना काकुत्स्थ दुःखं चास्याः प्रवेशनम् ॥ ३०

1315* एष धर्मपरे सद्भिस्तपस्विभिरलंकृत ।

[Ñ2 B2 D6.7 राम (for एष) B3 धर्मपरो, D2 धर्मे परे (for धर्मपरे) Ñ2 B3 D6.7 नित्य (for सद्भिस्) D1 अलकृत, D3 गुलकृत (for अलकृत) Ñ2 B3 D6.7 महर्षिभिरलंकृतै (for the post half)]

25 Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 transp 25 and 26 (including star passages) —a) Ñ1 स्वय च (for शयान) V1 M3 मध्ये, D1 नाम (for राम) —b) B3 तत्र (for तस्य) —c) Ñ Dt1 D3-6 य (for यत्) Ś1 चित्र, M3 चित्र (for वित्त) —d) M3 तत्प्रसुप्तोऽधिगम्यति (sic) ॐ Cv शयान पुरुष इत्यादिना । अस्य श्लोकस्यानन्तर "न त्वेन विषमाचार पापकर्माधिरोहति" इत्येतदर्थं द्रष्टव्य पुस्तके प्रमादाल्लिखितम् ॐ

—After 25 Ś1 D1-3 ins 1315* while Ñ2 B4 D5.7 ins

1316* महर्षिसेवित पुण्य पुण्यकृद्भिरलङ्कृत ।

—After 25 (transp) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 (Ñ2 B4 D6.7 preceded by 1316*) read 24[cd], while G1 M3 ins 1317* after 25

26 Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 transp 25 and 26 (including star passages) Ñ1 D3 G1 (followed by 1314*) M2 (repeats here) ; Ck read 26[ab] after 24[cd] —a) Ś1 D2 न च त, M3 यस्तु त (for न त्वेन) —b) Ñ1 [अ]धिगच्छति (for [अ]धिरोहति) —For 26[ab], Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D1.3.6-7 subst Ś1 D2 T2 G2 M1 ins after 26[ab] while G1 M3 ins after 25

1317* यस्तु त विषमाचार पापकर्माधिरोहति ।

[V1 ततस्त Dt1 D6 G1 यस्त्वेन, G2 यद्यस्य (for यस्तु त) V1 B1.3 D2 [अ]भिरोहति B4 [अ]तिरोहति (for [अ]धिरोहति)]

—cd) D1 तत्रैव Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.6.7 [आ]शु हरत्येन, D6 प्रभवत्येन (for प्रहर°) Ś1 तत्र चैन हरन्त्याशु (for °) D7 आहाय Ñ1 तत्रैवोपसोऽभ्यत्र सुप्तो नीयेत राक्षस (subm)

27 a) Dg1 Cg तत्रापि, D3 एतस्मिन्, G2 ततोऽस्मिन् (for ततोऽपि) Ś1 ततो हि शिशुमाराणा, Ñ1 तस्मिन्निवाद्भुता नागाना, Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 तत्रै(V1 °थै)व निशि नागाना, D2 ततोऽपि शिशुन नाशा (sic) —b) Ś1 निर्ह्रादस्, Ñ1 D3 निनाद, D1.2 निरु(D2 °कु)द (for आक्रन्द) —c) V1 तत्र (for राम) —d) Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D6-7 [आ]श्रम (for [अ]रण्य) G(ed) सन्निधौ (for -वासिनाम्)

28 a) V1 सिक्तो, Dt1 D4.8 Cr k,p t सक्ता, M3 सिक्त्वा Cm g as in text (for सिक्ता) Ś1 D1.2 परम, Ñ1 D3 सलिल (for रुधिर) —b) Ś1 M2 Cg सहत्य, Ñ1 सहते (sic) D4 सहस(sic), Cv r m k t as in text (for सहत्य) Dg1 परम द्विपा, D4 G2 M2.3 विक्ल सर्वत, M1 परमान्द्विजात् (for परमद्विपा) Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7 हत्वा न्योन्य वन(V1 महद्)द्विपा (B3 °पान्) —c) Ś1 D1.2 प्रसरति, M3 प्रह° (for प्रच°) Ś1 D1-3 तीर्थे, M2 शीर्णा (for कीर्णा) Ñ2 प्रवास्ता * पृथक्को* (illeg) Ñ1 B1.3.4 D6.7 पृथक्तीर्थानि गाहते, V1 पूतास्तीर्थानि गाहते —d) Dt1 om मेघवर्णास् V1 तपस्विन (for तर°) ॐ Cr k चरन्ति पृथक् प्रकीर्णाश्चरन्ति ।, Cm अत एव रुधिरधाराभि सिक्ता पृथक्कीर्णा सचरन्तीति योजना ।, Ct सचारिण पृथक्कीर्णा श्चरन्ति ॐ

29 b) Dt1 D6 चारुशोभन, Dm1 D1 G1 M1 शीतल सुख, D4 G1 M3 शिव° (for शीतमव्ययम्) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1-3.5.7 रज प्रक्षाल्य चागम(Ś1 चागम, Ñ1 चा मन, D3 रोमन) —After 29[ab] Dt1 D6 ins

1318* अत्यन्तसुखसस्पर्श सर्वगन्धसमन्वितम् ।

—c) B4 Dg1 Dm1 D5.6 निर्वृत्ता, G3 damaged (for निवृत्ता) Ś1 B1 D3 परिगाहन्ते, Ñ2 D1 प्रविगाहन्ति, Ñ1 V1 D5.7 प्रतिगाहन्ते, B3.4 D2 प्रविगाहन्ते —After 29 Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.8 T G2.3 M ins

1319* ऋक्षाश्च द्वीपिनश्चैव नीलकोमलकप्रभान् ।
रुरूनपेतानजयान्दृष्ट्वा शोक जहिष्यसि ।

[(l 1) D4 G2 M2.3 ऋक्षाश् (for ऋक्षाश्) D4 G3 M2.3 प्रभा (for -प्रभान्) —(l 2) G3 M3 रुरूश्, Dg1 D4.6 M3 अपेतपच(D5 °न)यान्, Dm1 G3 M3 अपेताप°, G1 °चयान् (for अपेतानजयान्), T1.3 रुरून्गतमयाश्चैव, T2 रुरून्(?) गवयाश्चापि (for the prior half) Dg1 T1.3 लजिष्यति(Dg1 °ति) Dt1 D4 G3 जहास्यसि, D6 प्रहास्यसि, T2 विनेष्यसि G2 गमिष्यसि, M1.2 जयिष्यसि, M3 वि° (for जहिष्यसि)]

30 a) Ś1 D1-3 [ए]व, V1 om (subm) (for तु) —b) Ś1 Ñ V1 B1.3 D1-5.7 G2 M2.3 शोभना (for

तस्या गुहायाः प्राग्द्वारे महाञ्शीतोदको ह्रदः ।
बहुमूलफलो रम्यो नानानगसमावृतः ॥ ३१
तस्यां वसति सुग्रीवश्चतुर्भिः सह वानरैः ।
कदाचिच्छिखरे तस्य पर्वतस्यावतिष्ठते ॥ ३२
कबन्धस्त्वनुशास्यैवं तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
स्रग्वी भास्करवर्णाभः खे व्यरोचत वीर्यवान् ॥ ३३
तं तु खस्थं महाभागं कबन्धं रामलक्ष्मणौ ।
प्रस्थितौ त्वं व्रजस्वेति वाक्यमूचतुरन्तिकात् ॥ ३४
गम्यतां कार्यसिद्ध्यर्थमिति तावब्रवीच्च सः ।
सुप्रीतौ तावनुज्ञाप्य कबन्धः प्रस्थितस्तदा ॥ ३५
स तत्कबन्धः प्रतिपद्य रूपं
वृतः श्रिया भास्करतुल्यदेहः ।
निदर्शयन्राममवेक्ष्य खस्थः
सख्यं कुरुष्वेति तदाभ्युवाच ॥ ३६ C 3.76 a B 3.73.40 L 3.77.40

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

सोभत) D6 marg D4 शुभा (for गुहा) —°) Dm1 T2 M1 शिलापिधाना Ś1 D1-3 त्रिलोका (for काकुत्स्थ) —d) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 4 D1-3 5 7 दुर्गं, Ñ1 तस्माद् (for दु स) M1 दिव्य, Dm1 D8 तस्या (for चास्या) Dg1 प्रचक्षत (for °क्ष्म) ※ Cm शिलापिधानेति गुहानामपि ज्ञातव्यम्।, Ct शिलापिधानेति गुहानामेति वाथ विशेषणमिलन्वे ※

31 a) D4 G1-3 M2-3 तस्या गुहायां B1 पुद्वारि, D3 (before corr.) परद्वारे, Dm1 D8 G1-2 प्राग्भागे, D4 G3 M3 बृहद्वाया (for प्राग्द्वारे) —b) Ñ2 D3 7 स्वच्छोदको (for शीतो°) —c) B1 D3 पुष्प (for मूल) D3 फलै (for -फलो) Ś1 D1-3 काम्यो (for रम्यो) G2 Cg एवमूलान्वितो रम्यो —d) V1 नानापक्षि, B1-4 D3 7 नानो रग, B3 नानारस, D1-3 नानागुण, D4 G1-2 M नानाद्रुम (for नानानग) Ś1 V1 D1-3 समन्वित, Dt1 D6 °कुल, M1 गणायुत (for -समावृत)

32 a) Ś1 Ñ1 D1-3 तस्मिन्वसति, Ñ2 V1 B1-3 4 D5 7 तस्मिन्वसति (for तस्यां वसति) Dt1 D6 धर्मात्मा (for सुग्रीवश्च) —b) Dt1 D6 सुग्रीव (for चतुर्भि) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3 7 सचिवैः सह (D3 °वैर्वृत) D8 वानरैः सह (by transp) (for सह वानरैः) —c) G3 शिखर (for °रे) Ś1 रम्ये (for तस्य) —d) Ś1 Ñ1 B1-4 Dt1 D5 7 T1-2 Ct [अ]धि(Ś1 D3 [अ]ध्य) B1 (अ)धि(वि)तिष्ठति (T2 °ते) V1 [अ]वतिष्ठत, M3 [अ]नु° (for [अ]वतिष्ठते) ※ Cr कदाचित्तस्य शिखरेऽपि अधिवसद्गृहयत्र तिष्ठन्ति।, Ck कदाचित्तस्य शिखरेऽपि तिष्ठति। अधिवसद्गृहश्च तिष्ठति ※ —After 32, Ś1 D1-3 ins

1320* भ्राता निरस्तः क्रुद्धेन तत्र स्म वसति ध्रुवम्।

33 a) Ś1 D1-3 (अ)नुशिष्यैव(D3 °ष्यै)वम्, D4 G1-2 M3 [अ]नुशिष्यैव (for [अ]नुशास्यैव) —b) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3 7 उभौ तौ (by transp) B1 सुभौ तौ, D8 तुभौ तौ (for तावुभौ) —c) B1-4 भक्ति, D1 स्रवे, M3 स्रग्विभः (for स्रग्वी) B1 M3 वर्णाभि, Dm1 (before corr.) -वर्णार्के (for -वर्णाभ) —d) Dt1 om स (subm) V1 B1-4 D1-3 7 व्यराजत (for व्यरोचत) D3 रूपवान् (for वीर्य°) Ñ1 खे देवोऽप्सरसा मध्ये, D1 नभसो वत्र वार्यवान्

34 D3 om 34ab —a) Ś1 D1-3 त(D1 स) द्विजस्य Ñ1 महाभागौ, Dg1 D6 T2 Ct M1 °बाहु (for महाभागं) —b) V1 भ्रातरौ, Dt1 D6 कालुभौ (for कबन्ध) —V2 resumes from c —c) V1 प्रतीतौ, B1 स्वस्ति त, Dm1 D1-3 प्रस्थितस्(D1 °त) (for प्रस्थितौ) Ś1 Ñ2 V2 D1-3 5 तौ, Ñ1 illeg V1 B3-4 भो, B1 [स्]स्तु, D1 om M3 त (for त्वं) Ś1 D1-3 महाभागौ, Ñ1 चतुर्थाद्य (sic) Ñ2 V1 B4 D3 7 व्रजामति, B1 प्रयाहीति (for व्रजस्वेति) Cv,p as in text for c —d) Dg1 Dt1 D6 T1-2 Cg k t अंतिके, Cm as in text (for अन्तिकात्) Ś1 सुख तं वैशमागम Ñ2 V B1-3 4 D5 7 राघवौ वाक्यमूचतु

35 a) B1-4 D3 सिद्धार्थम् (for सिद्ध्यर्थम्) —b) Ś1 D4 M1 वदा, Dg1 T1-2 G2 वच, Dt1 Dm1 D6-8 T2 G1-3 M3 Ck स च(by transp) (for च स) Ś1 D1-3 इति तौ सत्यसंगरौ, Ñ2 V B1-3 4 D5 7 इत्युक्त्वा(V2 °क्त्वा)च वचो रघु —c) Ñ1 तमनुज्ञाप्य, Ś1 V D2-3 4 D5 7 तद्(B1 वाय)नुज्ञाप्य (for तावनुज्ञाप्य) Ś1 D1-3 मनुज्ञाप्य कबन्ध तु —d) Ś1 D1-3 त(D1 तौ) प्रीतौ (for कबन्ध) Ś1 D1-3 प्रस्थितौ, D3 स्वस्ति (for प्रस्थितस्) Ś1 कबन्ध प्रस्थितावुभौ, Ñ2 V B1-3 4 D5 7 दृष्टु सपूज्य गम्यतु

36 a) Ś1 Ñ2 V1 D2-3 5 7 M1 सत, G2 स स, M2 स त, Cv m g k t as in text (for स तद्) Ś1 प्रतपाद, Ś1 B1-4 D3 7 प्रतिलभ्य, V1 B1 °गृह्य (for प्रतिपद्य) Ñ1 वपु (sic) (for रूप) —b) Dg1 वृत्त, M1 वृत (for वृत) Ś1 D1-3 श्रियान्वितो(D1 °त), Ñ1 श्रियानल, M1 श्रिया वृतो (by transp) (for वृत श्रिया) B1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 T2 G2 भास्वर (for भास्कर) Ś1 D2-3 -समितौजसा, Ñ2 V1 B1-3 4 D5 7 देवरूप, V1 -तुल्यरूप, Dg1 D6 T1 -सन्देह, Dt1 Dm1 D6 G3 -सदेह, D1 सनिर्भासना, D4 G1 M1-3 -रूप

७०

G 3 77 2 B 3 74 1 L 3 80 3

तौ कबन्धेन तं मार्गं पम्पाया दर्शितं वने ।
आतस्थतुर्दिशं गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजौ ॥ १
तौ शैलेष्वाचितानेकान्क्षौद्रकल्पफलद्रुमान् ।
वीक्षन्तौ जग्मतुर्द्रष्टुं सुग्रीवं रामलक्ष्मणौ ॥ २
कृत्वा च शैलपृष्ठे तु तौ वासं रघुनन्दनौ ।
पम्पायाः पश्चिमं तीरं राघवावुपतस्थतुः ॥ ३

तेजा, G2 -तुल्यतेना, M1 वर्णदेह (for तुल्यदेह) —c) Ñ1 (with hiatus) निदर्श्य रामाय, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निदर्शयत्रामम्, G2 निदर्शयन्मार्गम् (for निदर्शयत्रामम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उपेत्य D4 उदार्य, G1 2 M2 3 उदार (for अवेक्ष्य) D4 G1 2 M2 3 धीर्य Cm as in text (for खस्थ) Ś1 D1 3 तद्रात्मरूप समवे(Ś1 °वी)क्ष्य राम(Ś1 रूप, D3 खस्थ) —d) Ś1 ततोऽब्रवि, B1 तथेति M1 तदा हि (for तदाभि) ※ Cv निदर्शयन् मार्गादि। अत्र सर्गेऽपि आदिग्राचिना लङ्कारेण वक्तव्ये भविष्यदर्थत्वाचिना लकारेण भक्षयन्तौ गमिष्यथ इत्यादि यन्निदिशति कबन्ध तत्पूर्वसर्गे सुग्रीव एव करिष्यती त्युक्तस्य भविष्यदर्थस्य प्रामाण्याय कथितम्। पुनरनन्तरत एव कबन्धोक्तप्रकारेण तत्तथानुभवन्तौ सुग्रीवोऽप्येवमेव करिष्यतीति कबन्धवचन प्रमाणीकरिष्यत ※

Colophon —*Sarga name* Ś1 कबन्धसंदेश, Ñ1 सुग्रीव कीर्तन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कबन्धोपदेश (Ñ2 °धोद्दश, V1 °श) D1 2 कबन्धवाक्य, D3 कबन्धादेश —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om Ñ2 *D5 7 79* V1 D4 *96* V2 *83* B4 *80* *Dg1 Dt1 Dm1 D6 8* T G M1 2 73 D1 77 D3 82 M3 74 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

70

M1 begins with श्रीरामाय नम

Before 1 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1321* तत कबन्ध सगत स्रग्वी भास्करदर्शन ।
अगामासप्रेय काकुत्स्थौ शुभ भवनमात्मन ।

[(l 1) Ś1 D1 3 (अगम B1 प्रस्थात (for सगत) Ś1 Ñ1 D2 3 -रानिरा (for -दर्शन) —(l 2) B1 D3 काकुत्स्थ (for काकुत्स्था) —Ś1 om (hapl) from the post half of l 2 up to the prior half of l 1 of 1322*] —Thereafter Ś1 D1-3 cont

1322* तत कबन्धे काकुत्स्थौ प्रयाते स्वभ्यलङ्कृते ।
विमानस्थे दिव तस्मिन्विस्मय परम गतौ ।

[(l 1) D1 [अ]ति (for [अ]भि) D3 प्रयातानुपश्य तौ (for the post half) —(l 2) D2 3 याते (for तस्मिन्)]

1 a) D4 M3 पपाया (for पम्पाया) M1 दर्शिते (for °तं) D4 वन (for वने) Ñ1 पथास्य दर्शितवुभौ —c) Ñ1 प्रजग्मतुर्, Cm g प्रतस्थतुर्, Ct as in text (for आतस्थतुर्). M3 प्रतस्थुर्दिश प्राप्य. —d) Ñ1 प्राचीं दशरथात्मजौ

※ Ct ता कबन्धेन तन्मार्गं पम्पाया दर्शित वने। आतस्थतुर्दिश गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजाविति सम्यक्पाठ, Cr k तावित्यत्र कथित स कथित मार्गमिति योजना ※ —For 1cd, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1323* आदाय तस्थतु प्राचीं दिश दशरथात्मजौ।

[Ñ2 B4 D5 7 आज्ञाय (for आदाय) V B4 जग्मतु B1 प्रस्थितौ (for तस्थतु) B3 (also) तत्र (for प्राचीं) B3 ता (for दिश)]

—For 1, Ś1 D1 3 subst

1324* त कबन्धोदित मार्गं पम्पाया वीक्ष्य तौ वने।
अगच्छतां दिश प्राचीं पद्भ्यां दशरथात्मजौ।

[(l 1) D1 3 तौ (for त) D1 कबन्धक्तन D1 त वने D3 तद्वन (for तौ वने) —(l 2) D3 प्रतस्थतुः (for अगच्छतां)]

2 a) Ñ1 [आ]वृतानेकान्, Ñ2 [आ]चितान्दशान्, D3 3 M1 [आ]चितान्वृक्षान्, G3 [आ]चिताम्बवान्, Cg t as in text (for [आ]चितानेकान्) Ś1 तौ स्थलेष्वाचितान्वृमान्, V B1 3 4 D5 7 तौ शैलेरा(D5 7 °लर)चितान्दशान्, D1 तौ शैलेष्वाचितान्वृक्षान् —b) V2 -कल्पान्, Dt1 D6 Ct पुष्प Cv m g as in text (for -कल्प) Ś1 D1 3 M1 फलान्बहून्, B1 मधुद्रुमान्, D3 रसान्बहून्, Cv m g फलान्द्रुमान् (for फलद्रुमान्) V1 क्षौद्रकल्पान्महाविपान् (sic) —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वरितौ (V °त) D4 G1 3 M3 पश्यतौ, Cg as in text (for वीक्षन्तौ) Ś1 D1 3 वीक्ष्यमाणौ तदा (Ś1 गतौ) द्रष्टु

3 a) B1 गत्वा (for कृत्वा) V1 B3 4 Dt1 D(6 8) T1 G2 तु, Cg as in text (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तौ (for तु) M1 transp च and तु Dg1 D3 कृत्वा तु तौ शैलपृष्ठे, D2 कृत्वा शैलेयपृष्ठ तौ ※ Cv शैलपृष्ठ विवि सम्यक ※ —b) Dg1 वास च (for तौ वास) D4 T राम लक्ष्मणौ (for रघुनन्दनौ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 7 वासमेका निशा तत्र, Ñ1 तौ निवासान् वे बहून् —After 3ab Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 ins

1325* प्रभातायां पुनर्वीरौ जग्मतु प्रथमेऽहनि।
तौ गत्वा दूरमध्वान विचित्रवनभूषितम्।

[(l 1) Ś1 D1 3 ततस्तौ तु V1 तु तौ वीरौ (for पुनर्वीरौ) Ś1 D3 निशाया प्रथम गते (D3 °मेऽहनि) D1 निशाया प्रथमागम D3 निशायां प्रवन्दति (for the post half) —Ś1 om (hapl ?) l 2–3cd —(l 2) D1-3 गत्वा सु(D1 स्वत्र) रमवान (for the prior half) B3 4 शोभित (for -भूषित)]

तौ पुष्करिण्याः पम्पायास्तीरमासाद्य पश्चिमम् ।
अपश्यतां ततस्तत्र शबर्या रम्यमाश्रमम् ॥ ४
तौ तमाश्रममासाद्य द्रुमैर्बहुभिरावृतम् ।
सुरम्यमभिवीक्षन्तौ शबरीमभ्युपेयतुः ॥ ५
तौ तु दृष्ट्वा तदा सिद्धा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
पादौ जग्राह रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥ ६
तामुवाच ततो रामः श्रमणीं संशितव्रताम् ।
कच्चित्ते निर्जिता विघ्नाः कच्चित्ते वर्धते तपः ॥ ७
कच्चित्ते नियतः कोप आहारश्च तपोधने ।
कच्चित्ते नियमाः प्राप्ताः कच्चित्ते मनसः सुखम् ।
कच्चित्ते गुरुशुश्रूषा सफला चारुभाषिणि ॥ ८
रामेण तापसी पृष्टा सा सिद्धा सिद्धसंमता ।
शशंस शबरी वृद्धा रामाय प्रत्युपस्थिता ॥ ९   G. 3. 77. 12 B. 3. 74. 10 L. 3. 80. 14

—^{c}) D5.6 पंपायां (for °याः). G1.2 M2 देशं (for तीरं). D2 पंपायाः पश्चिमे तीरे. —^{d}) Ñ1 Dg1 D4 T1.2 -जग्मतुः; Ct as in text (for -चक्रतुः). Dm1 D2 उपतस्थतु (metri causa) राघवौ; D1-3 उपविष्टौ च राघवौ; G M2.3 राघवौ समुपस्थितौ; M1 उपास्थातां च राघवौ.

4 ^{a}) G1.2 M2.3 पुष्करिण्यास्तु पंपायास्. —^{b}) Dg1 D2 आश्रित्य (for आसाद्य). —^{c}) D2.3 ददर्शतुस् (for अपश्यतां). Ś1 ददर्शतुस्तत्र तत्र; Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ततो ददृशतुस्तत्र; D1 प्रददर्शतु * तत्र. —^{d}) G1 M2 शबरीमाश्रमस्थितां.

5 M1.3 om. (hapl.?) 5. —^{a}) D4 T1.2 तदा (for तम्). —^{b}) B4 आचितं; D5.7 अन्वितं (for आवृतम्). —Ś1 om. 5^{cd}–7^{ab}. —^{c}) Ñ2 V B1.4 अभिपश्यंतौ; Dg1 G2 अभिवीक्ष्यंतौ; B2 अरण्यमभिपश्यंतौ; D1.3 वीक्ष्य (D2 अवेक्ष्य [hypm.]) माणौ सुबं रम्यं. —^{d}) Ñ1 उपजग्मतुः; D2 अभ्युपेयतुः; L (ed.) अभिपेततुः (for अभ्युपेयतुः).

6 Ś1 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) V B1.3.4 D5.7 दृष्ट्वा सा; Dt1 Dm1 D4.8 दृष्ट्वा तु (by transp.); Cg च दृष्ट्वा (for तु दृष्ट्वा). Ñ1 [अ]थ सा; M2.3 यदा (for तदा). V1 दृष्ट्वा; B1 तत्र (for सिद्धा). G1 ततः स्त्रियौ. —^{b}) D1-3 अभ्युत्थाय (for समुत्थाय). G1 M2 तूर्णमुत्थाय सा तदा. —^{c}) Ñ V4 B2 D1-3.6.7 रामस्य जग्राह (by transp.) (for जग्राह रामस्य). V2 Dm1 D4.8 T1.2 G1.3 M1.2 रामस्य पादौ जग्राह. —^{d}) D1-3 धर्मतः (for धीमतः). —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4.5.6 S ins. :

1326* पाद्यमाचमनीयं च सर्वं प्रादाद्यथाविधि ।

[M2 आ(.) * *य (damaged). Dm1 D8 G2 तु (for च). G2 सुप्रदाय (for सर्वं प्रादाद्).]

7 Ś1 om. 7^{ab} (cf. v.l. 5). —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D1-3.6.7 शबरीं (for श्रमणीं). Ñ2 V B1 D1-3.6.7 संशितव्रतां; Dt1 D2 धर्मसंस्थितां (for संशितव्रताम्). —After 7^{ab}, B4 (m.) reads 8^{ef}. —D2 om. (hapl.) 7^{cd}–8^{cd}. —^{c}) D1-3 विजिताः; M2 damaged (for निर्जिता). —^{d}) B1 D4 वर्तेत (for वर्धते). Ś1 वयसं च समुद्रया (corrupt).

8 D2 om. 8^{a-d} (cf. v.l. 7). V1 B2 om. (hapl.) 8^{a}–8^{d}. —^{a}) G2 निहतः (for नियतः). D4 T1.2 क्रोधः; Cr.m.k.t as in text (for कोप). —^{b}) G1 (after corr. as in text) M2 -वने (for -धने). —For 8^{ab}, Ś1 D1-3 subst. :

1327* कच्चित्ते निर्जितः कोपो लोभश्च वरवर्णिनि ।

[Ś1 वर्जित° (for निर्जित°). D2 क्रोधो (for कोपो). D1 कच्चिद्विजितो रोषो (for the prior half). D1 मदश्च (for लोभश्च).] —^{c}) Ś1 कच्चित्ते संगते प्राप्तं (sic); Ñ1 D1 कच्चित्ते विनयः प्राप्तः; D2 कच्चित्तेऽधिगताः प्राप्ताः; D3 कच्चित्तेऽभिमतं प्राप्तं. —^{d}) Ś1 om. for मनसः सुखम्. Dt1 कच्चित्ते वर्धते तपः. —B2 reads 8^{ef} in marg. B4 (m.) reads 8^{ef} followed by 1330* after 7^{ab}. —^{f}) Ś1 D1-3 चारुहासिनि; Ñ2 वर्तते शुभे; V1 B1.3.4 गुरुवत्सले (for चारुभाषिणि). ⁂ Cg : चारुभाषिणीति सान्त्वोक्तिस्नेहप्रकारः. ⁂ —For 8, Ñ2 V2 D5.7 subst.; B1 subst. l. 1 only for 8^{ab} and reads after 1329*; B2 subst. for 8^{abcd} and reads after 8^{ef}; while B4 subst. for 8^{abcd}; Ś1 D1-3 cont. l. 1 after 1329* :

1328* क्व च ते संश्रितात्मानस्तपःसिद्धा महर्षयः ।
ये त्वयोपासिताः पूर्वं श्रोतुमिच्छामि तानिह ।

[(l. 1) V2 कच्चित्ते (for क्व च ते). Ñ2 B2 D5.7 दमितात्मान (for संश्रि°). Ś1 B1 D1-3 कच्चित्ते संयतात्मानस् (for the prior half). Ś1 तथा; B1 D2 तत्र (for तपः-). —(l. 2) B2.4 त्वया पालिता° (for त्वयोपासिताः). V2 तानहं (for तानिह).] —After 8, Ś1 B2 D1-3 ins.; Ñ2 subst. for 8^{cd} and reads after 8^{ef} :

1329* कच्चित्ते विनयः प्राप्तः कच्चिच्चेन्द्रियसंयमः ।

[D1.3 नियम° (for विनयः). Ñ1 निर्जितः कोप° (for विनयः प्राप्त°). Ś1 ते (for च).];

while V1 B4 (m.) ins. after 8^{ef} whereas B1 subst. for 8^{cd} and reads after l. 1 of 1328* :

1330* क्व गताश्च ते महात्मानो ये त्वया पर्युपासिताः ।

9 V1 om. (hapl.) 9. —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D2.3 तु (Ś1 च) तदा (Ñ1 °था) (for तापसी). M2.3 सिद्धा (for पृष्टा). Ñ2 V2 B2.4 D5.7 राघवेण ततः पृष्टा; D4 रामेण तु तदा दृष्ट्वा. —^{b}) Ś1 देवी; M2.3 पृष्टा (for सिद्धा). Ñ2 D5.7 सिद्धानां गता; B4 सिद्धसंगता (for सिद्धसंमता). —^{cd}) Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7 तस्य (B1 °त्र); M2 सिद्धा (for वृद्धा). Cv as

चित्रकूटं त्वयि प्राप्ते विमानैरतुलप्रभैः ।
इतस्ते दिवमारूढा यानहं पर्यचारिषम् ॥ १०
तैश्चाहमुक्ता धर्मज्ञैर्महाभागैर्महर्षिभिः ।
आगमिष्यति ते रामः सुपुण्यमिममाश्रमम् ॥ ११
स ते प्रतिग्रहीतव्यः सौमित्रिसहितोऽतिथिः ।
तं च दृष्ट्वा वरांल्लोकानक्षयांस्त्वं गमिष्यसि ॥ १२
मया तु विविधं वन्यं संचितं पुरुषर्षभ ।
तवार्थे पुरुषव्याघ्र पम्पायास्तीरसंभवम् ॥ १३
एवमुक्तः स धर्मात्मा शबरीं शबरीमिदम् ।
राघवः प्राह विज्ञाने तां नित्यमबहिष्कृताम् ॥ १४

in text (for °). G₁ M₃ [illegible] (for रामाय). D₂ D₃ D₇ D₁₁ D₁₃ Ch [illegible]. D₂ [illegible], M₁ [illegible]°. G₂ as in text (for [illegible]). Ś₁ Ñ₂ B₂ D₃ D₆ [illegible] (D₁ [illegible], B₄ [illegible]) [illegible] (for °). Ñ₁ [illegible] [illegible] * * * * * [illegible] (illeg.). — For 9ᶜᵈ, Ś₁ D₅ subst.:

1331* [illegible] ।

[D₁ [illegible] (for the prior half). Ś₁ [illegible] (for [illegible])].

—Ś₁ D₅ cont., while D₂ D₃ D₇ D₁₁ D₁₃ S ins. after 9:

1332* अथ [illegible] ।
अथ मे [illegible] ।
अथ मे [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

B₁ [illegible], C, as in text (for [illegible]). —ᵈ) Ś₁ Ñ₂ V B₁ D₃ D₅ [illegible]. Ś₁ [illegible], —ᶜᵈ) D₅ [illegible] (for [illegible]). G C [illegible] (for [illegible]). Ś₁ [illegible]. — Ch. [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible]." — For 12ᶜᵈ, Ś₁ Ñ₂ V B₁ D₅ subst.:

1333* [illegible] ।

[V₃ D₃ [illegible] (for [illegible]). Ñ₂ V D₁ D₅ [illegible] (by transp.) (for the post. half)]

—After 12, D₇ D₁₁ D₁₃ G₃ C₁ ins.:

1334* [illegible] ॥

while M₃ ins.:

दनोः सकाशात्तत्त्वेन प्रभावं ते महात्मनः ।
श्रुतं प्रत्यक्षमिच्छामि संद्रष्टुं यदि मन्यसे ॥ १५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा रामवक्त्राद्विनिःसृतम् ।
शबरी दर्शयामास तावुभौ तद्वनं महत् ॥ १६
पश्य मेघघनप्रख्यं मृगपक्षिसमाकुलम् ।
मतङ्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ॥ १७
इह ते भावितात्मानो गुरवो मे महाद्युते ।
जुहवांचक्रिरे तीर्थं मन्त्रवन्मन्त्रपूजितम् ॥ १८
इयं प्रत्यक्स्थली वेदी यत्र ते मे सुसत्कृताः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति श्रमादुद्वेपिभिः करैः ॥ १९
तेषां तपःप्रभावेन पश्याद्यापि रघूत्तम ।
द्योतयन्ति दिशः सर्वाः श्रिया वेद्योऽतुलप्रभाः ॥ २०
अशक्नुवद्भिस्तैर्गन्तुमुपवासश्रमालसैः ।
चिन्तितेऽभ्यागतान्पश्य समेतान्सप्त सागरान् ॥ २१

G 3 77 25
B 3 74 23
L 3 80 26

1336* उवाच रामो विज्ञाय तापसीं तद्दिदृक्षुताम् ।

15 a) Ś1 प्रभावात्, B1 D1 2 प्रसादात् (for सकाशात्) —b) Ś1 V1 B1 D3 3 प्रभावस्ते, V2 B3 4 प्रभावो मे, D1 T1 2 प्रभाव मे, M3 प्रताप मे (for प्रभाव ते) N1 मया श्रुत, Dt1 D6 1 G3 Cr gp k t महात्मनां, Cm g as in text (for महात्मन) Ñ2 D8 7 प्रभावो यो महात्मना, D6 प्रभावस्ते मया श्रुत, G1 1 प्रभावस्ते (G2 °व तु) महात्मना ⊛ Cv प्रभाव मतङ्गादीनामिति बोद्धव्यम् ⊛ —c) Ś1 श्रुत्वा, Ñ2 V B1 4 D3 5 7 G1 श्रुत, D1 तव, Cm g t as in text (for श्रुत) —d) Ś1 D5-8 तम(D5 °वा)वेह निरीक्षितु, Ñ1 -मवेह प्रयत्ना, Ñ2 V B1 4 D8 7 तत्त्वनाथ(B1 °थ) निरीक्षितु

16 a) Ś1 Ñ1 D1 2 एवं तु (Ñ1 तद्) (for एतत्तु) Dt1 एव तत्तु वच श्रुत्वा —b) Ś1 Ñ1 G1 विनिर्गत (for विनि सृतम्) Ñ2 V1 D5 7 रामवक्त्राभिनि सृत, Dg1 D6 T3 रामवक्त्रविनि सृत —d) Ñ1 तद्** मद्वन, B1 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —For 16cd, Ś1 D1-4 subst, while Ñ2 V B3 4 D6 7 ins after 16

1337* उवाच वचन चेद तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[V1 प्रोवाच (for उवाच) Ś1 D1 3 शबरी इदा (for वचन चेद)]

—Thereafter, Ñ2 V D3 4 D5 7 cont, while B1 ins after 16

1338* बहुपुष्पफल रम्य दर्शनीय महद्वनम् ।

[B2 बहुपुष्पद्रुमफल (for the prior half)]

17 a) Dg1 मेह (for मेघ) Ś1 -नाथ, Ñ2 V B3 D5 7 -वपु, B1 4 चय 1 D2 घन (for घन) —b) Ś1 N2 V1 B1 3 D1 5 6 7 -समाकुल, Ñ1 V2 मणाकुल, B1 गणान्वित, D2 -मार्गयुते (for समाकुलम्) —c) N2 D3 4 D3 7 एव, B1 एतद् (for एव) —d) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1-3 5 7 मुनि राघव (for रघुनन्दन) V1 विश्रुत तत राघव

18 a) D1 स, D3 G3 मे (for त) —b) D2 गुरवश्च, L(ed) गुरवो हि (for गुरवो मे), B1 G1 M2 महामत, D4 T1 1 °द्युत (for °द्युते) —After 18ab, M1 ins

1339* गुहायां चक्रिरे तीर्थमश्वत्थमित प्रभो ।

—cd) Dt1 जुहुवाचक्रिरे T1 G1 M1 गुहायां चक्रिरे (for जुहवाचक्रिरे) D6 G3 सार्थ, M1 दुहात्, M2 नीर, Cm g tp as in text Ck t B(ed) नीरं (for सार्थं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 जुहु(Ś1 D3 °हु)वाचक्रतुल(V3 °नले, B1 °निर्स) G2 जुहुवाचक्रिरे नीरं (for °) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 5 7 -कोविदा, D3 पूर्वत, G3 पूजिता, M1 पूजितात् (for पूजितम्) Ñ1 जुहवाचक्रतुस्तत्र मन्त्रवन्मन्त्रवाचिप

19 a) Ś1 Ñ2 V B3 D1-3 5 7 °क्स्थला, Ñ1 प्रत्यक्स्था (for °क्स्थली) Cg k वदि (for वेदी) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 देवसत्कृता, Ñ2 V B1 3 4 D3 7 इत्र(B1 यत्र)नन्दिया, Dg1 मे सुसत्कृता, Dm1 D6 G3 पुष्पश्रमा (for मे सुसत्कृता) D2 यत्र देवाश्च सत्कृता —c) Ñ1 चक्रुस्ते (for कुर्वन्ति) Ś1 D1-3 पुष्पोपहरण चक्रु —d) D1 श्रीमद् (for श्रमद्) Ñ2 D6 8 T1 G2 Cr उद्वत्ति(D6 °ति)भि, M3 3 उद्वनिभि, Cm g k t as in text (for उद्वेपिभि) Ś1 D2 श्रीमद्भि दीपिभि करै, D3 श्रीमदुद्योतिभि करै ⊛ Cv श्रमादुद्वेपिभि करैरिति पाठ, Cg अथ वेदिरिति जात्येकवचन उत्तर श्लोक बहुवचनप्रयोगात् बहूना वहुवेदिसम्भवाच्च ⊛ —For 19cd Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst

1340* पुष्पोपहारैः प्रणताश्चक्रुरभ्युद्यतैः करैः ।

[V2 [उ]द्विते (for [उ]द्यत) B1 अभ्युद्यतोत्कर]

20 a) Ś1 Ñ1 D1 2 येषां (for तेषा) G1 तत्र (for तप) Ñ1 प्रकारेण (for प्रभावेन) —b) Ś1 N1 D1 2 रघुप्रिय, D1 T1 2 रघूद्वह (for रघूत्तम) —c) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 M1 2 द्योतयतो —d) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 M1 2 श्रिया वेद्यतुलप्रभा ⊛ Ck तेषामस्मदाचार्याणां तप प्रभावेन इय वेदि महर्षिप्रकारेण इदानीमपि श्रिया सवा दिशो द्योतयन्ती अतुलप्रभा दृश्यते पश्य । Ct तेषां मदाचार्याणां प्रभावेणैव यदि तत्पूजाकाल इवाद्यापि सर्वा दिशो द्योतयन्त्यतुलप्रभा दृश्यत पश्य ⊛ —For 20cd, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 5 7 subst

1341* न म्लायन्ति न शुष्यन्ति कुसुमानि इमानि तथा ।

[Ś1 D1 2 [इ]द(D2 °व) पुष्पाणि (for न शुष्यन्ति) Ñ1 म्लायते न च पुष्पाणि (for the prior half) D1-2 न पुष्पाणि (for कुसुमानि) Ś1 न शुष्का पुरासक्ता, Ñ1 न च पुष्पाणि राघव (for the post half)]

21 a) Ñ1 मशक्नुवद्भिर्, B2 अशक्यवद्भिस् (for अशक्नुवद्भिस्) —b) M2 क्रम (for श्रम) —cd) Ś1

G 3 17 6 B 3 74 26 L 3 80 27 कृताभिषेकैस्तैर्न्यस्ता वल्कलाः पादपेष्विह ।
जद्यापि न विशुष्यन्ति प्रदेशे रघुनन्दन ॥ २२
कृत्स्नं वनमिदं दृष्टं श्रोतव्यं च श्रुतं त्वया ।
तदिच्छाम्यभ्यनुज्ञाता त्यक्तुमेतत्कलेवरम् ॥ २३
तेषामिच्छाम्यहं गन्तुं समीपं भावितात्मनाम् ।
मुनीनामाश्रमो येषामहं च परिचारिणी ॥ २४

N° Dg1 Dt1 D1 3 6–7 T3 M3 Ct चिंतितनागतान्पश्य, N1 चिंतिता पश्य सर्हिताव् V B1 3 4 D2 G1 3 M2 चाताननाग(G2 °तरा)गता-पश्य Cg as in text (for °) Ś1 D1 समतात् N1 आगतान् N2 V B1 3 4 Dg1 D4 6 7 T3 G M सहितान् D3 समग्रान् (for समेतान्) Dm1 D5 चिंतिताम्नागता तत्र सहितान्पश्य सागरान् श्री Cr चिन्तितेनानुस्मरणेन। Ck ॰अचिधैस्तैस्तु स्नानाय तीर्थानि द्रष्टस्य सागरैः समेतान् इति शास्त्रोपदिष्टमार्गेणो ध्याने सति आगतान्सह सागरान्सहितानभिषेकार्थं समेतान्पश्य ॥

22 a) Ś1 N1 B1 D1 3 न्यस्तानि, Ñ2 V B2 4 D6 7 आर्द्राणि (for तैर्न्यस्ता) —b) Ś1 N1 B1 D1 3 वल्कलानीह (N3 °नि च) पादपे N2 V B3 4 D6 7 वल्कला(V1 पक्वा)नि च(N° तु, V3 [om.]) तैर्द्रुमे —D1 reads in marg from 22c to l. 1 of 1346* —c) G1 M1 Cg अ [अ]पि, G3 [प]त्र, Ct as in text (for त्रि) —For 22cd Ś1 N1 D3 3 subst while D1 ins after l. 1 of 1346*

1342* बहवः समाश्च गच्छन्ति न चाद्यापि निरम्बुकाः ।

[N1 गतानि च (for बहव समाश्च) N1 illeg from the fifth syllable up to निरम्बु Ś1 D3 न त्यक्तानि(D3 °क्तानि) निरम्बुका D1 न शुष्यन्तीति राघव (for the post half)]

whereas Ñ2 V B1 3 4 D6 7 subst for 22cd

1343* पश्याद्यापि न शुष्यन्ति वृक्षासक्तानि राघव ।

[V2 पश्यामि न च शुष्यन्ति (for the prior half) B2 शाखासक्तानि]

—Thereafter all the above MSS cont while Ś1 Ñ1 D1 3 cont after 1342*

1344* एतदश्चान्याश्च सा तत्र प्रभावात्तपसो बलात् ।
तथा मुनीनामाश्चर्यं रामाय निवेदितात्मने ।
आश्चर्यमिति रामश्च प्रतिजग्राह तद्वचः ।
पश्चाच्चान्ते च सा राममिदं वचनमब्रवीत् ॥

[(l 1) Ś1 D3 सा ताभ्यां D3 तथा वै, G(ed) सा तस्मै (for सा तत्र) D1 एतत्पश्चान्याश्च सा ताभ्यां (sic) (for the prior half) Ś1 D1–3 प्रभावात् (for प्रभावतः) —(l 2) Ś1 N1 D1 3 आचख्यौ (for आचष्ट) N1 मुनिता सती (for विदितात्मने) Ś1 D1 3 रामलक्ष्मणयोस्तदा (for the post half) —(l 3) Ś1 B1 D1 3 आश्चर्यम् (for °र्यमिति) V1 B3 रामस्य (for °मश्च) D1 आश्चर्यम् रामस्य (for the prior half) V2 तस्य (for तद्वच) —(l 4) Ś1 D1–3 इदं वाक्यमब्रवीत्, N1 इदं वचनमब्रवीत् (with hiatus) (for the post half)]

—Thereafter B1(m) cont

1345* एतदिच्छाम्यहं द्रष्टुं त्यक्तुमेवैतत्कलेवरम् ।

—After 22 Dg1 Dt1 Dm1 D1(l 1 only followed by 1342* and 1344*) 4 6 8 S ins

1346* देवकार्याणि कुर्वद्भिर्यानीमानि कृतानि वै ।
पुष्पैः कुवलयैः सार्धं म्लानत्वं न तु यान्ति वै ।

[D1 reads l 1 in marg —(l 1) D1 देवकार्य एषित्वा (for the prior half) G° तानि (for यानि) G1 M1 च (for वै) —(l 2) D4 T1 2 M1 किंतत्त्वं (for कुवलयैः) D1 T1 2 Cg [अ]प्यान्ति, D8 प्रयान्ति (for तु यान्ति) M1 च (for वै) Dm1 D4 (before corr) म्लानत्वं तु (Dm1 [before corr] D8 न) यान्ति वै (for the post half)]

23 a) D1 सर्वं, D3 दुर्गं (for दृष्ट) —b) N1 त्वया श्रुत (by transp) D3 T3 G1 M1 श्रुत मया, Ct as in text (for श्रुतं त्वया) —c) B1 D3 यद् (for तद्) N1 V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 6 7 T3 G3 M3 [अ]नुज्ञातु, V2 [अ]नुज्ञात (for [अ]नुज्ञाता) Ś1 यदिच्छस्यभ्यनुज्ञातुं, M3 इच्छाम्यद्य मनुज्ञाता —d) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 त्यक्ष्या(B1 °जा)मीदं, Ñ2 V2 Dg1 Dt1 D6 T3 Ct त्यक्ष्याम्यहं (for त्यक्तुमेतद्) —After 23 D3 ins

1347* तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच रघूत्तमः ।
किं त्वहं ज्ञातुमिच्छामि सुग्रीवो वानरोत्तमः ।
वालिना हि निरस्तस्तु सांप्रतं क्व प्रवर्तते ।
तमहं द्रष्टुमिच्छामि यदि जानासि मे वद ।
रामस्य वचनं श्रुत्वा सा उवाचाथ वानरम् ।
सरसः पश्चिमं मार्गमतिक्रम्य धराधरम् ।
ऋष्यमूकं प्रयाहि त्वं स तस्य शिखरे स्थितः ।
गुहाद्वारे महाबाहुः सुग्रीवो मन्त्रिभिर्वृतः ।
अहमत्र स्थितास्म्येव पश्यामि कपिकुञ्जरम् ।
इमं मार्गं द्विज सौम्य याहि लक्ष्मणसंयुतः ।
श्रेयसामीक्ष्यसे वीर त्वपिना कुलवर्धन ।
अनुजानीहि मां राम स्वर्गलोकाय साम्प्रतम् ।

24 a) Ś1 येषाम्, D1 एतद् (for तेषाम्) —b) N1 V1 B1 3 4 D1 3 6 7 M3 Cbp मुनीनां (for समीपं) —cd) G1 M3 3 ऋषीणाम् (for मुनीनाम्) D4 T1 2 आश्रमे (for °श्रमो) Ś1 B2 D1 3 समीपमाश्रमे, B1 D1 °मं) तथाद् (D3 येषाम्) (for °) Ś1 N1 B1 D1 3 हि, D4 T1 2 तु (for च) B1 परिचारिका Ñ2 V B1 4 D6 7 समीपमाश्रमस्यास्मिन्यावद् पर्यवाप्नुयाम् ॥ Cg तेषामिति। समीपं पादमूलं गमिष्यामि यावद् परिचारपरिचर्याकाले ॥ —After 24 V1 ins.

1348* * * * * * * * * * * * * * * राघव ।
स मे प्राह महद् राम राजीवलोचन ।
ततस्तु विधिदृष्टेन रामेण * * कर्मणा ।

धर्मिष्ठं तु वचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
अनुजानामि गच्छेति प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ॥ २५
अनुज्ञाता तु रामेण हुत्वात्मानं हुताशने ।
ज्वलत्पावकसंकाशा स्वर्गमेव जगाम सा ॥ २६
यत्र ते सुकृतात्मानो विहरन्ति महर्षयः ।
तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगामात्मसमाधिना ॥ २७ G. 3. 77. 33 B. 3. 74. 35 L. 3. 80. 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

शबर्या विविधं वन्यमुपयुक्तं महात्मना ।
लक्ष्मणेन च वीरेण शास्त्रदृष्टेन कर्मणा । [5]
यथावद्विहितं तत्र शबर्या धर्मकाम्यया ।

25 V1 om. 25.—a) Dg1 D4 T2.3 च; D2 हि (for तु). Dm1 D3 G3 धर्मिष्ठाया (for °ष्ठं तु). D7 तस्या: (for श्रुत्वा).—b) V2 रामश्च (for राघव:). Ś1 D1-4.5 रामलक्ष्मण: सलक्ष्मणः, Ñ B1.2.4 D7 श्रुत्वा (Ñ1 वस्त्रा) राम: सलक्ष्मणः.—c) B1 अनुज्ञाय च, D2.3 अनुज्ञादामि- (for °जानामि)—d) Ś1 प्रसन्न- (for प्रहृष्ट-). Ñ1 illeg., Ñ2 -वचनात् (for -वदनो). B2.4 प्रहृ(B4 °हृ)ष्टश्चेदमब्रवीत्.—For 25cd, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S subst .

1349* प्रहर्षमतुलं लेभे आश्चर्यमिति तत्त्वतः ।

[Dm1 (to avoid hiatus) ह्याश्चर्यम्. Dt1 D6 चान्वीय (for तत्त्वतः). ⊕ Cg · तत्त्वत: माया विना आश्चर्यमिति मत्वा. ⊕]—Thereafter all the above MSS. cont., V3 cont. after 1348* (owing to om.), while B3 ins. l. 2 only after 25 :

1350* तामुवाच ततो रामः श्रमणीं संशितव्रताम् ।
अर्चितोऽहं त्वया भद्रे गच्छ काम यथासुखम् ।
इत्युक्ता जटिला वृद्धा चीरकृष्णाजिनाम्बरा ।

[(l. 1) V3 Dt1 D6 शबरी (for श्रमणी). Dt1 D6 शंसित-व्रताम्.—(l. 2) Cg भवत्या (for भद्रे). G1.2 M2.3 तपोभ (M3 °व)ने (for यथासुखम्). V3 यथास्थानं प्रपूजित:, B3 यथाकामं यथेप्सित: (for the post. half).—(l. 3) M3 तत्र (for वृद्धा). V3 Dt1 D6 इत्येवमुक्ता जटिला (for the prior half).]—Dm1 D4.8 T1.2 G3 M further cont , while G2 ins. after 26ab :

1351* तस्मिन्मुहूर्ते शबरी देहं जीर्णं विहाय तत् ।

[D4 T2 अस्मिन् (for तस्मिन्). M2.3 transp. देहं and जीर्णं. D6 T1.2 Cg जिहासती (for विहाय तत्). G2 जीर्णदेहं विहाय सा (for the post. half).]

26 a) Dt1 अनुज्ञाता; D7 अनुज्ञाते, M3 अनुज्ञानात् (for (for अनुज्ञाता). V2 अनुज्ञाय यथाकामं.—After 26ab, G2 ins. 1351*.—V1 om. 26cd.—c) Ś1 B1 D1-3 ज्वलंती स्वेन वपुषा. Ñ1 दीप्तेन स्वर्गं *** Ñ2 B2.3 D5.7 ज्वलज्ज्वल-नसंकाशा.—d) Ś1 B1 D3.4 स्वर्गमाप्तुः Ñ1 विमानेन (for स्वर्गमेव).—D1 om. after स्वर्गं up to जगा in 27d. M3 damaged after जगा up to सु in l. 1 of 1353*.—For 26cd, V2 subst. .

1352* ज्वलन्ती सूर्यवर्णाभा ततः स्वर्गं गमिष्यति ।

—After 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins. .

1353* दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यमाल्यानुलेपना ।
दिव्याम्बरधरा तत्र बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयन्ती तं देशं विद्युत्सौदामनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा रामं स्वर्गं सा सुमहास्वना ।

[(l. 1) M3 damaged up to सु.—(l. 2) M3 damaged from थ up to त.—(l. 3) Dg1 Dm1 (after corr. as in text) D6 T1.2 M सौदामिनी.—Dg1 Dt1 D6 T2 G2 M3 om. l. 4.—(l. 4) G3 तत्रागमत्]

27 D1 om. up to जगा in 27d (cf. v. l. 26).—a) V D3 M3 सुमहात्मानो.—M3 damaged from त्मा up to न्ति in 27b.—b) Ś1 B1 D2 निवसन्ति; Ñ1 D3 विचरंति (for विहरन्ति). V2 गुरवस्तत्र सुव्रता.—c) Ś1 B1 D2 पूज्यं, D3 पूर्णं (for पुण्यं).—d) Ś1 जगामाथ; B1 D1-3 जगामाशु; M3 damaged (for °मात्म).—For 27cd, V3 subst

1354* तत्र त्वं सुमहात्मानं गमिष्यसि समाहिता ।
तिष्ठेदानीं निशामेकां राघवे धर्मचारिणि ।
* * * * * * * * तत स्वर्गं गमिष्यसि ।

—After 27, Ś1 Ñ1 D1-3 ins. :

1355* शबरीमभ्यनुज्ञाय रामोऽपि वदतां वरः ।
पम्पामभिमुखो वीरो जगामाद्भुतदर्शन ।

[(l. 1) Ś1 ततस्ताम् (for शबरीम्).—Ñ1 om. l. 2.—(l. 2) D2.3 -दर्शन],

while B3 (m.) ins.

1356* अस्मिन्नरीरैः सुतपोभिरुत्तम
यदेव ऊर्ध्वं विधिवद्दुवासने ।
ज्ञात्वा तवयापि गत सुदुर्लभ
समीक्ष्य राम त्वत्प्रियं हरिम् ।

Colophon. Ñ1 B1 om.—*Sarga name* Ś1 D1-3 शबरीस्वर्गारोहणं, Ñ2 V B2.4 D5.7 शबरीदर्शनं.—*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 V3 B3 D3 om , Ñ2 D2.7 80, V1 D1 77, B4 81, Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 74, D3 78, D5 83, M3 75.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

७१

G 3 78 1 B 3 75 1 L 3 81 1

दिवं तु तस्यां यातायां शबर्यां स्वेन कर्मणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चिन्तयामास राघवः ॥ १
चिन्तयित्वा तु धर्मात्मा प्रभावं तं महात्मनाम् ।
हितकारिणमेकाग्रं लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ॥ २
दृष्टोऽयमाश्रमः सौम्य बह्वाश्चर्यः कृतात्मनाम् ।
विश्वस्तमृगशार्दूलो नानाविहगसेवितः ॥ ३
सप्तानां च समुद्राणामेषु तीर्थेषु लक्ष्मण ।
उपस्पृष्टं च विधिवत्पितरश्चापि तर्पिताः ॥ ४
प्रनष्टमशुभं यत्तत्कल्याणं समुपस्थितम् ।
तेन त्वेतत्प्रहृष्टं मे मनो लक्ष्मण संप्रति ॥ ५
हृदये हि नरव्याघ्र शुभमाविर्भविष्यति ।
तदागच्छ गमिष्यावः पम्पां तां प्रियदर्शनाम् ॥ ६

71

Ñ1 B1 cont the previous Sarga. D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 Before 3 71 1 V2 B4 ins an addl Sarga relegated to App I (No 16). Ñ1 om 1ab — a) Ñ2 V2 B3 4 D2 6 7 Ch तस्यां तु (by transp) Dg1 स तस्या (for तु तस्या) — b) Dt1 Dm1 D1 6 8 T4 G2 3 M2 Cg तेजसा (for कर्मणा) — d) Ñ1 वीर्यवान् (for राघव)

2 a) Ñ2 चिंतयित्वा स, D4 M2 संचिंतयित्वा, D5 चिंतया मास, T1 2 M1 3 Cm स चिंतयित्वा — b) B4 प्रभव त, Dg1 °व तु (for प्रभावं तं) — c) T2 एकाक्ष (for एकाग्र) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-5 6 7 इद भ्रातरमेकाग्र (Ś1 °ग्रो, Ñ1 illeg for मेकाग्र) — d) Ś1 B1 D1-3 वाक्यम् (for राघवो) Ñ1 रामो लक्ष्मणमब्रवीत्

3 a) Ś1 Ñ2 B3 4 Dt1 Dm1 D1 5-8 T2 मया, D4 यथा (for ऽयम्) Ś1 Ñ1 B1 D1-3 पुण्यो, Ñ2 V B3 4 D5 7 रम्यो (for सौम्य) — b) V1 बह्वाश्चर्यं, B1 D2 वनचया (for बह्वाश्चर्यं) Ś1 B1 D1-4 T1 2 महात्मना, Cm k. as in text (for कृता°) — c) B1 -मृग (sic) (for -मृग) — d) Ś1 B1 D1-3 पतग (for विहग) Dm1 D2 शोभित (for सेवित)

4 a) Ś1 Ñ2 V B1 D1-3 4 G1 M2 तु (for च) — b) Ś1 D2 येषा, Ñ1 Dt1 D6 G1 Ct तेषा, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1 2 4 6 7 T2 G2 M1 3 एषा, Dm1 D5 येषु (for एषु) V1 ताय तु, D2 तेष्वपु (sic) (for तायेषु) L(ed) अमृत शुचि लक्ष्मण — c) B1 D3 8 सृष्ट (for स्पृष्ट) Ñ2 V1 D4 8 T2 तु (for च) — d) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 D1-3 4 5 7 (प्)[तृ]ण, Ñ1 [भ्]रा (for [भ्]रि) ❈ Ch. एषामृणीणा महसमुद्राणामेवस्थिति वाक्यादिरूपेण लोकोपकाराय स्थापितत्विधि देय ❈

5 a) Ś1 Dg1 D1 4 T1 2 G M1 प्रणष्टम्, Ś1 Ñ1 B1 D1-3 सर्वं, Ñ2 V1 B2 4 D4 7 यच्च, V1 Dg1 Dt1 D4 8 T2 M1 यच्च 3 Cg यथा (for यत्तत्). — Ñ1 illeg from स्थितम् in 5d up to हि in 1358* — d) D2 समुपस्थितं (for समुप°) — c) Ś1 B1 D1-3 तथा हि स, Ñ2 V B2 4 D4 7 येन चैतद्, Dg1 T2 तेन त्वेवं, G1 3 M2 3 तेन चापि (G1 °पि) (for तेन त्वेतत्). D4 T1 2 तेन तत्तेन हृष्टं म — D4 om (hapl) from 5d up to the prior half of l 2 of 1357* — d) Ñ2 V B3 4 D7 लक्ष्यते (for संप्रति) Ś1 B1 D1-3 हृदय पश्य लक्ष्मण — After 5, Ñ2 V B3 4 D4 7 ins

1357* यैश्च दर्शनियत शोक शान्तिमवाप्स्यति ।
तानि चेमानि दृश्यन्ते मनोज्ञानि समन्ततः ।
मन्दोष्णो मन्दशिशिरो विरजा मनुदन्हमन् ।
अनुलोम सुखो वायुरनुसारयतीव माम् ।
शोकश्च मनसो मेऽद्य मन्द मन्द व्यपैति च ।
स्थिरीभवन्ति गात्राणि विशुध्यन्तीन्द्रियाणि च ।
एवमप्यवस्थितस्य शोको मे व्यपधूयते ।
शरीरे जायते लक्ष्मीर्धृतिश्चैव यथा पुरा ।
न चापि दर्शनं दूरे तस्या यास्या विचिन्तये ।
वीक्षस्व पुरुषव्याघ्र सिद्धिं शसन्ति लक्षणा ।
एते मम महाबाहो मृगा सर्वे प्रदक्षिणा ।
मनोज्ञा परितो वाशिमर्यान्तीव महागिरौ ।
सुखशीतो वनस्यास्य नानागन्धवह शिव ।
दर्शयन्निव पन्थानं मन्द वहति मारुत ।
सुप्रभ च प्रसन्न च वदनं तेऽद्य लक्ष्मण ।

[D8 om up to the prior half of l 2 —(l 1) B4 शोक (for °क.) V1 शान्ति शोकनाशने (for the post half) —(l 2) G(ed) तानीमानि च (by transp.) —(l 3) G(ed) मरुत् (for मन्दोष्णो) —(l 4) V1 D4 7 अनुलोम V1 अनुमापयति (for °सारयति) —(l 5) B4 तु (for first च) G(ed) अपैति (for व्यपै°) —(l 7) B4 D4 7 [भ्]रमि (for [भ्]रि) —(l 8) B4 नरा (for आस्त) —(l 11) G(ed) दृष्टा भैक्ष्या (for महाबाहो) —(l 12) G(ed) मनोज्ञे V1 दर्शयन्ति (for °वाशिमर्यान्) —(l 13) D4 7 मुख (for शिव) V नानाशब्द fur (for the post half) —(l 14) G(ed) दर्शयन् (for °न्नि°) B4 एव (for इव) —(l 15) B4 सुप्रभ (for °भं) D4 7 (for ते)]

6 a) Dm1 D1 G1 विहित, M1 हृदयं (for हृदये), Dt1 D6 मे, D4 T1 2 [स्]पि (for हि) Cv as in text. — b) Dm1 G1 आतु, M2 भावी (for भविष्य) Cv as in text. —For 6ab, Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 subst.

ऋश्यमूको गिरिर्यत्र नातिदूरे प्रकाशते ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा सुग्रीवोंऽशुमतः सुतः ।
नित्यं वालिभयात्त्रस्तश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ ७
अभित्वरे च तं द्रष्टुं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
तदधीनं हि मे सौम्य सीतायाः परिमार्गणम् ॥ ८
इति ब्रुवाणं तं रामं सौमित्रिरिदमब्रवीत् ।
गच्छावस्त्वरितं तत्र ममापि त्वरते मनः ॥ ९
आश्रमात्तु ततस्तस्मान्निष्क्रम्य स विशांपतिः ।
आजगाम ततः पम्पां लक्ष्मणेन सहाभिभूः ॥ १० G 3 78 21 B 3 73 21 L 3 81 12

1358* हृदय हि नरस्याह शुभ वा यदि वाशुभम् ।
[Ñ1 illeg up to हि (cf v l 5)]

—Thereafter all the above cont while Ñ2 V1 B2 4 D3 7 cont l 2-4 after 1360*

1359* पूर्वं हि मनसा स्यात पश्चाद्वै वदाप्यते ।
शक्य विस्मरम्यात् पुण्येऽस्मिन्मुनिसश्रये ।
मागलाणन वैदेहीं तया सार्धं गुरुप्रिय ।
न च तृप्तिमह यास्या सपात्यमसुतैरपि ।
न स्यात्काले धृतिमत आसामानामिहाश्रये । [5]

[(l 1) Ñ1 तु (for हि) V2 हृदय आनी (for मनसा स्यात) Ñ1 गुण°प **** (illeg) V3 illeg B1 D2 पश्चादेतद् वाप्यते (for the post half) —(l 2) Ñ1 illeg for शक्य विर Ś1 त्व (for शक्य) Ñ V1 B2 4 D3 7 नाश स्यात् (for वनस्यात्) Ñ V1 B2 4 D3 7 ऋषि (for मुनि) —V1 B2 D3 om l 3 Ñ2 B4 D3 7 transp l 3 and 4. —(l 3) V2 illeg for the post half Ś1 सह (for सार्धं) Ñ1 आगच्छामि न वैदेहीं तया सार्धमह वने, Ñ2 B4 D3 7 मा गच्छा न (G[ed] तु) वैदेही तया मह मया (G[ed] °या) नर —Ñ1 om l 4-5 —(l 4) Ñ2 V1 B2 3 4 D3 7 गमिष्यामि (for मह यास्या) Ś1 मह मगानैरपि, D1 2 मह सर्वाङ्गैरपि (for the post half) —(l 5) Note the hiatus between the two halves D2 3 तस्या (for न स्यात्) D2 3 धाम(D2 °नि)यतः, D2 श्रमिषे (for श्रमये) Ś1 न स्यात्स्थलेन चाद्य (for the prior half)]

—For 6ab, Ñ2 V1 B2 4 D3 7 subst

1360* पूर्वं हि हृदयेऽनाथो गुणदोषौ समश्नुते ।
[Ñ2 हृदय ज्ञात]

—Thereafter cont l 2-4 of 1359* —c) Dm1 D2 तद्गाय (for तद्गच्छ) Ñ1 M2 गमिष्यामि (for °ष्याव) Ñ2 V B2 4 D3 7 तस्मादागच्छ गच्छावस्. —d) Ñ2 V B2 4 D3 7 तं दृष्टुं (by transp) Ś1 Ñ V B2 4 D3-5 7 शुभ (for प्रिय) Ñ V B4 D3 7 -कानना (for दर्शनात्)

7 Ñ2 reads in marg from यो गिरिर् in 7a up to त्वरितो in 1361* —a) Ś1 Ñ V2 B2 D3-5 G1 यस्या, B2 T2 G3 M2 य(G2 स)त्र, L3 M3 °स्या, Cm as in text (for यत्र) V1 गिरिवरो, D2 गिरिस्थाने —c) B2 स्थितिज् (for य°) Ś1 Ñ V B2 3 4 D3-5 7 स भाति (for धर्मात्मा) —f) Ś1 Ñ2 V B2 4 D1 3 5 7 G M2 भय (for भयात्) B2 वालिभयवशात् —f) Ś1 Ñ V B2 3 4 D1-3 5 7 सचिवैः सह(Ñ2 D2 3 7 °वैर्युतः) (for सह वानरैः)

8 Ś1 D1-3 om 8a-9b —a) Dt1 D2 वहू च(D2 ता) रे च, Dm1 D2 अभिवरय, M1 अभित्वरेय (for अभित्वरे च) ※ Ck त्वरे त्वरयामीति यावत्, Ct त्वरे त्वरामि ※ —For 8ab, Ñ V B2 3 4 D3 7 subst

1361* तमहं त्वरितो द्रष्टुं स्वकार्यं त्वया हरिम् ।
[Ñ2 reads in marg up to त्वरितो (cf v l 7) Ñ1 सत्वरो D3 त्वरित (for त्वरितो) V तु (for स्व)]

—Dg1 reads in marg 8cd —c) V1 च (for हि) Ñ2 V B2 3 4 D3 7 तं, G1 M3 यत्, Cg as in text (for मे) Dt1 D6 T1 कार्यं (for सौम्य)

9 Ś1 D1 3 om 9ab (cf v l 8) —a) Dg1 G1 3 M2 एवं (for इति) Dg2 T2 सौमित्रिर्, Dt1 D2 G2 M3 3 त वीर, Dm1 D2 G2 M3 काकुत्स्थ, G1 त नाथ, Cg त वीर (for त रामं) Ñ V B2 3 4 D3 7 ब्रुवाणमथ तु(D3 7 हि) वाक्य(Ñ1 °वो) —b) Ñ V B2 3 4 D3 7 G1 2 M2 3 राम सौमित्रिर् अब्रवीत्, Dg1 T2 इद वचनमब्रवीत् —c) Ñ1 illeg for गच्छावस्त्वरितं D3 गतु च (for गच्छावस्) Ś1 Ñ2 V B2 3 4 D3 7 G1 2 M2 गच्छावस्, D1-3 त्वरया(D2 °ते) G(ed) सहितौ (for त्वरित) Ñ1 यत्र, Dg1 वीर, G3 राम, Ch as in text (for तत्र) —d) Ś1 D1 3 हि, D2 [स]हि, Ck Ct as in text (for [म]पि) G2 M3 त्वरित (for त्वरते) —After 9 D2 ins

1362* वाक्या सुचिरं सार्थमाश्रये च नरर्षभ ।

10 ab) Ś1 D1-3 निर्गम्य, G1 3 निष्क्र(G2 °गं)म्य (for निष्क्रम्य) M3 विशांपतिं (for °ति) Ch निर्गत्य तु विशांपति (for b) Ñ2 V B2 3 4 D3 7 आश्रमादथ निष्क्र(V3 नि क्र)म्य तस्मात्स रघुनंदन ※ Ch निर्गत्य तु विशांपति इत्यनन्तर आजगाम ततः पम्पा लक्ष्मणेन सम प्रभु । स ददर्शस्थाद्विश्लोक- द्वयानन्तरं स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनीं इत्यनन्तरं मतङ्गसरस नाम हृद समवगाहतेति पाठ । तामित्याम पम्पामिति प्रतिज्ञातत्वात् । आजगाम तत पम्पामित्येवान्वय । एत इत्यात् प्राचीनपाठान्तरम् कश्चिन्नगामेत्यादि सार्धश्लोकद्वय परित्यज्या- नन्तर श्लोकत्रय प्रक्षिप्य स्वपाठप्रमेव केवल पठति स्पष्टत्वात् मत्वा मतङ्गसाम नाम हृद समवगाहतेति सहितोक्त्वय स्वपक्ष प्रतिपादने समीक्ष्माण इत्यादि जगाम परमदुर्दर्शमित्यन्तम । अथवा तत पम्पा मतङ्गसरस प्रदशयतीनीसत्यय ※ —c) Dm1 D2 G2 तदागच्छ, M2 आगा (for पम्पा) Ś1 D1 D2 3 आगाम

G 3 78 22 B 3 75 11 L 3 81 0

समीक्षमाणः पुष्पाढ्यं सर्वतो विपुलद्रुमम् ।
कोयष्टिभिश्चार्जुनकैः शतपत्रैश्च कीचकैः ।
एतैश्चान्यैश्च विविधैर्नादितं तद्वनं महत् ॥ ११
स रामो विविधान्वृक्षान्सरांसि विविधानि च ।
पश्यन्कामाभिसंतप्तो जगाम परमं ह्रदम् ॥ १२
स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनीम् ।
मतङ्गसरसं नाम ह्रदं समवगाहत ॥ १३

मतिनान्यथा, D1 स जगाम तत पपा —V2 illeg for 10^{d} —^{a}) Ñ2 Dg1 T2 [भ्र]रीक्षा, Dt1 D6 M2 (before corr as in text) a Cgp प्रभु, D4 T2 [भ्र]विभू, D5 [आ]विभू, G1 [आ]लयवान्, Cv g(also) as in text (for [भ्र]विभू) Ck सम प्रभु (for सहाभिभू) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3.5.7 नानापादपशोभिता (D1-3 °भूषिता) G3 लक्ष्मणेन च भूधर —After 10 Ś1 reads l 4-5 of 1372* while G1 ins., Dm1 D5 G3 ins after 17^{cd}, D1-3 subst for 11^{ab}

1363* स ददर्श तत पम्पामुदारजनसेवितान् ।

[D1-3 ददर्श च (for स ददर्श) D1-3 रम्यान्, K(ed) पुष्पान् (for पम्पान्)]

—Thereafter D1-3 G1 cont K(ed) subst for 17^{cd}:

1364* नानाद्रुमलताकीर्णां पम्पा पानीयवाहिनीम् ।

—Thereafter D1-3 read l 4-5 D3 reads only l. 4 of 1372*

11 Ś1 om 11^{ab} Dg1 reads 11-12 after 22 ☞ Cv supports the sequence of st 11-26 as in text The sequence of st 11-23 in Cm g is 18, 13 19 21, 22, 11 1369* 1370* 1373*, 12, 1368*, 16^{ab}, 1371* 23 Sequence of st 11-22 in K(ed) is 1364*, 18 (16^{cd}-17^{cd} om) 13 19, 21, 22, 11, 1369* (om. 14^{ab}) 1370* (om 15^{cd}), 1373*, 12, 1367*, 16^{ab}, 20^{ab} (om 20^{cd}) 1371* —^{ab}) Ñ1 निरीक्ष्यमाण, Dg1 D4 T1 G2 M3 समीक्ष्यमाण, Dt1 D6 T3 समीक्ष्य (D6 °क्ष) माण, Dm1 D5 समीक्षमाणौ G1 पुष्पाढ्या (for °ढ्य) G1 विपुलद्रुमा Ñ1 सम * * * * द्रुमा (illeg) (for ^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D2.7 निरीक्ष्य (Ñ2 illeg for क्ष्य) माणौ (G(ed) °क्षमाणो) विविधान्सर्वत पुष्पितान् (Ñ1 V2 °त, D2.3 °त) द्रुमान् —For 11^{ab}, D1-3 subst 1363* —After 11^{ab}, V B1.3.4 D2.3 ins.

1365* प्रमदाभिरिव स्कन्धैर्लतामिरुपवेष्टितान् ।

[Cf 18^{ab} Ñ2 B1.3.4 स्कन्ध Ñ1 स्क * * * * * * (illeg) (for the prior half) Ñ1 अभि; V1 स्व, V2 अव, G(ed) दरि (for अनु)]

—^{c}) M3 Cv कोयष्टिभिश्च. V1 कोयष्टिभिरर्जुनकैश्च ⊕ Cm कोयष्टिकादय पक्षिविशेषा . ⊕—^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 G3 M1 Ck g कीचकै., D6 कीमकै, T1 केचकै (for कीचकै) —^{e}) Dt1 D6 G1 बहुभिस् ; G2 M1 विहगैर्, M3 विविधै, Cv as in text (for विविधैर्) —^{f}) Dt1 om. वहनं.

—For 11, Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 subst, while Ś1 subst l 2-3 for 11

1366* कोयष्टिकैश्चर्जुनकैः शतपत्रैः किरीटकैः ।
पुत्रप्रियैः पूर्णमुखैर्भारद्वाजैः प्रियंवदैः ।
एतैश्चान्यैश्च विहगैर्नादितं तन्महावनम् ।

[V2 illeg from चर्जु up to त in l. 1 —(l. 1) B1 बलाकैश्च, D1.2 वञ्जुलैश्च (for चार्जुनकैः) D1 किरीटैश्च (for शत°) Ñ1 तरस्विनैः (sic), Ñ2 विलादिकैः, B1.4 D3.7 किरीटकै (for किरीटकैः) —(l. 2) B1 पत्र (for पुत्र) V2 illeg from पूर्ण up to च in वदैः Ñ B1 D2 मराले; ☞ V3 illeg from वदैः up to 26 —(l 3) Ś1 V1 D1.2 विहगैर् (for विहगै) V2 illeg for विहगैर्नादि Ś1 अपि, V1 रूपैः (for नादित) B1 महद्वन, B3 D3 वन महत् (for महावनम्)]

—Thereafter all the above MSS except Ñ1 cont.

1367* असावगच्छद्विक्रान्तो राघव सहलक्ष्मण ।

[Ś1 न च वैचत्रस्थितु, D1-3 न चैत्रचक्रस्थितु (for the prior half)]

—After 11, Dm1 D5 G3 ins. 1369*

12 For sequence in Dg1 and K(ed.), cf. v.l. 11 Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 om 12-13 —After 12, K(ed) ins, while Dm1 D5 G3 cont after l. 2 of 1373*

1368* पुष्पितोपवनोपेता सालचम्पकशोभिताम् ।
पद्मषण्डसमाविष्टा श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।

[(l 2) G3 °समायुक्ता (for °विष्टा)]

13 For sequence in K(ed.), cf v.l 11 Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-3.5.7 om 13 (cf v.l 12) Dg1 reads 13, M3 repeats 13 (var) after 18 —^{a}) D4 T1.2 G1.2 M1-3 (second time) Cv तम् (for ताम्) Dm1 D5 G3 स ताम् (D5 वाप्) विलोकयमास, T3 तामासाद्य तु वै तत्रो —^{b}) Dt1 D6 Ct पानाय, Cv g as in text (for उदक-) T1.2 G1.2 M1-3 (second time) Cv वाहिनीं (for वाहिनीम्) —^{c}) M2 (second time) सरसं (for सरसं) —^{d}) M3 (second time) समवगाहत

—After 13, Dg1 Dt1 D4.6 T G1.2 M1.2, whereas Dm1 D5 G3 Cg K(ed) ins. after 21

1369* ततो जानन्दुस्पर्शौ राघवो सुमनाईयोः ।

[Dt1 D6 तत, Dm1 D5 G3 तत्र (for ततो) M3 ...

स तु शोकसमाविष्टो रामो दशरथात्मजः ।
विवेश नलिनीं पम्पां पङ्कजैश्च समावृताम् ॥ १४
तिलकाशोकपुंनागबकुलोद्दालकाशिनीम् ।
रम्योपवनसंबाधां पद्मसंपीडितोदकाम् ॥ १५
स्फटिकोपमतोयाढ्यां श्लक्ष्णवालुकसंतताम् ।
मत्स्यकच्छपसंबाधां तीरस्थद्रुमशोभिताम् ॥ १६
सखीभिरिव युक्ताभिर्लताभिरनुवेष्टिताम् ।
किंनरोरगगन्धर्वयक्षराक्षससेविताम् ।
नानाद्रुमलताकीर्णां शीतवारिनिधिं शुभाम् ॥ १७
पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रां शुक्लां कुमुदमण्डलैः ।
नीलां कुवलयोद्घाटैर्बहुवर्णां कुथामिव ॥ १८
अरविन्दोत्पलवतीं पद्मसौगन्धिकायुताम् ।
पुष्पिताम्रवणोपेतां बर्हिणोद्घुष्टनादिताम् ॥ १९
स तां दृष्ट्वा ततः पम्पां रामः सौमित्रिणा सह ।
विललाप च तेजस्वी कामाद्दशरथात्मजः ॥ २०
तिलकैर्बीजपूरैश्च वटैः शुक्लद्रुमैस्तथा ।
पुष्पितैः करवीरैश्च पुंनागैश्च सुपुष्पितैः ॥ २१
मालतीकुन्दगुल्मैश्च भण्डीरैर्निचुलैस्तथा ।
अशोकैः सप्तपर्णैश्च केतकैरतिमुक्तकैः ।
अन्यैश्च विविधैर्वृक्षैः प्रमदेवोपशोभिताम् ॥ २२ G 3 78 0 B 3.75 25 L 3.81 0

(for कर्°). D1 D5 T2 3 M2 3 Cv ह्र, D4 रा, G2 ह्र (for ह्र)]
—Then Cg K(ed) cont

1370* वकुलं चैव सरस पश्यन्तौ पक्षुनैर्युतम् ।

14 For sequence in K(ed), cf v l 11 —c) D1 D5 रम्या, Cv as in text (for पम्पा) —For 14-22, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 (V2 B4 for 14-22d) subst 1372*

15 For sequence in K(ed.), cf v l 11 —b) D5 वहुल (for वकुल) —For 14c-15b, K(ed) subst 1 1-2 of 1373* —d) D1 D5 रम्य (for पद्म)

16 For sequence in K(ed) cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7, cf v l 14 and 22 —a) Dg1 T2 स्फटिकाभस (for °कोपम). Dg1 D1 Dm1 D4 5 T1 G1 M Cv -तोयवा, G2 -वाराढ्या (sic) (for -तोयाढ्या) —b) Dg1 -मवृता (for -संतताम्)

17 For om in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 cf v l 14 and 22 —a) D1 D5 एव (for इव) D1 समुषा, Dm1 D4 5 स्युषा (for युक्ताभिर्) —c) D1 किंनरोरामगवर्य (sic) —After 17cd, Dm1 D5 G2 ins 1363* —e) D1-3 -सह (for द्रुम) —f) G1 -वार (for वारि) Dm1 D1-3 5 G2 M2 पयः(D1 3 सलिल, D2 शीतल) पानीयवाहिनीं ॐ Cr पानीय वाहिनीं पानाद्यामतिमधुरसुशीतनिर्मलवारिवाहिनीमित्यर्थः । Cg पानीयवाहिनीं पानार्हशीतलस्वादुजलवतीमित्यर्थ । Ck पानीय वाहिनीं पानार्हामतिमधुरशीतनिर्मलवाहिनीमित्यर्थः ॐ —For 17ef, K(ed) subst 1364*

18 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7, cf v l 14 and 22 —a) Dg1 D1 D5 T2 पद्म , Cv as in text (for पद्मैः) G2 सौगन्धिमिम् (for सौगन्धिकैस्) —M2 damaged from तु in b up to वं in d —c) D1 D5 M2 Cr m g k t [ड]दाटैर् , T1 [ड]द्वृतैर् , G1 [उ]त्पलैर् , Cv as in text (for -[उ]द्घाटैर्) Dm1 D5 नीला कुवलयैर्ना(D4 °ज्ञा)बर् —d) M2 damaged for कुथामिव —After 18, Dg1 reads 13, while M2 repeats 13(var)

19 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M2 orig damaged for 19ab and reads only 19a in m sec m —c) Dg1 D5 Cv पुष्पिताम्रवनोपेता, M2 पुष्पिता * * * * *(damaged) —d) M1 [उ]त्कृष्ट (for [उ]द्घुष्ट)

20 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7, cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M2 om 20 —a) Dm1 D5 G2 च वै, G1 M2 पुन , Cv as in text (for ततः) —b) K(ed.) पद्मसौगन्धिकैर्युता —After 20ab [owing to om of 20cd], K(ed) ins

1371* इयुवाच यदा वाक्य लक्ष्मण मलविक्रम ।

—c) Dg1 Dm1 D5 G स (for च) —d) Dg1 कामी, D1 D5 Cv रामो (for कामाद्)

21 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 4 7, cf v l 14 and 22 —b) Dg1 Dm1 D4 5 G2 M वरै , G1 वन्यै , G2 Cg धरै , Cv दरै (for वटैः) G1 युतो (for तथा) —c) D5 कर्कं रतिमुक्तकै (= 22d) G1 पुनागैश्च पुष्पितै ,

22 For sequence in K(ed), cf v l 11 —a) M2 शालमैस् (for गुल्मैस्) —b) Dg1 Dm1 D4 5 T2 3 M1 Cv r g k भाण्डीरैर् , D1 बिडीरैर् , G1 बकुलैर् , Ct as in text (for भण्डीरैर्) Dm1 बकुलैस् , D5 निकुलैस् , G1 बकुलैस् (for निचुलैस्) —M2 om (hapl ?) 22cd —c) D5 सप्तवर्णश् (for °पर्णैश्) —d) D1 करकैर् , B(ed) कर्णकैर् (for केतकैर्) M2 च वि (for अति)

G 3 78 0
B 3 75 25
L 3 81 0

अस्यास्तीरे तु पूर्वोक्तः पर्वतो धातुमण्डितः ।
ऋश्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकाननः ॥ २३
हरिर्ऋक्षरजोनाम्नः पुत्रस्तस्य महात्मनः ।
अध्यास्ते तं महावीर्यः सुग्रीव इति विश्रुतः ॥ २४
सुग्रीवमभिगच्छ त्वं वानरेन्द्रं नरर्षभ ।
इत्युवाच पुनर्वाक्यं लक्ष्मणं सत्यविक्रमम् ॥ २५

For Śt 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18) before 3.71.1 —ᵉ) G1 M3 पुष्पैः (for वृक्षैः). —ᶠ) Dg1 [उ]पगूहिता, D2 G2 M1 Cv °गूहिता; T [उ]पगूहिता, G1 [उ]*भूषिता, M2 [उ]पशोभिता (sec. m. °तां). M3 [अ]भिशोभिता, V2 * * * पशोभितां (illeg.); Dm1 D8 G3 Cg प्रमदामिव भूषिताम्. —For 14–22, Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1–3.6.7 (V2 B4 for 14–22ᵈ) subst.:

1372* स ददर्श ततः पम्पां शुभशीतजलाशयाम् ।
प्रवादिनानाविहगां बहुपादपसंकुलाम् ।
कुमुदोत्पलिनीं रम्यां शुभां मणिनिभोदकाम् ।
पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रैः श्रिता कुमुदमण्डलैः ।
नीलां कुवलयोद्धातैर्बहुवर्णां कुथामिव ।
बहुपङ्कजसंबाधां बहुपुष्करमण्डिताम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णां महर्षिगणसेविताम् ।
चक्रवाकोपगीतां च कादम्बैः कूजितां शुभाम् ।
वीज्यमानस्तु शीतेन सुखस्पर्शेन वायुना ।
जहौ परिश्रमं रामः सह सौमित्रिणा तदा ।
द्रुमान्पुष्पफलोपेतान्परपुष्टनिनादितान् ।
पद्मानि च विकीर्णानि प्रेक्षमाणौ महीतले ।
मत्तहंसरवोद्गीतां सारसैः संप्रणादिताम् ।
मृदुशाद्वलनीलानि दृष्ट्वा भूमितलानि च ।
संप्रहृष्टस्ततो रामः पम्पां वै सुमनोहराम् ।
मत्तसारससंघुष्टां पद्मसौगन्धिकायुताम् ।

[(l. 1) Ś1 ददर्श स (by transp.). Ñ2 D5.7 तदा (for ततः). D1 मत्तवर्णां ततः पम्पां (for the prior half). V शुभगीत-; B4 शुभांकुल (for शुभशीत-). —(l. 2) B3 -विहगा (for °गां). Ś1 B1 D1–3 प्रहृष्टनानाशकुना (for the prior half). D7 नाना (for बहु). Ś1 गगला, B3 -संकुला; D7 -शोभिता (for -संकुलाम्). —Ś1 D1–3 om. l. 3. —V1 B1 om. l. 4–5. Ś1 reads l. 4–5 after 10, D1.2 read l. 4–5; D3 reads only l. 4 after 1364*. —(l. 4) B3.4 पद्म- (for पद्मैः). Ś1 ताम्रै (for ताम्रैः). B3.4 D7 चिता (for श्रिता). Ś1 श्वेतैः कुवलयैः (for the post. half). —(l. 5) B3 -[उ]द्यानैर् (for -[उ]द्घातैर्). Ś1 D1.3 चित्रा बहुविधैर्विविधैर्बहुरूपा मनोहरा. —(l. 6) B3 -समाना (for संबाधां). Ś1 D2.3 स ता (D3 तदा) पङ्कज(D3 °ज)संछन्ना (for the prior half). Ś1 D1.2 प्राज्य (for बहु). V1 बहुपुष्पविभूषितां, V3 बहुपुष्करमण्डितां (for the post. half). —(l. 7) D1 नानाकारण्डवाकीर्णां (for the prior half). —Ś1 D1–3 om. l. 8. —(l. 8) Ñ2 -[उ]पगीतां; B3 -[उ]पगीतां, G(ed.) -[उ]पकीर्णा (for -[उ]पगीतां). Ñ2 पूजितां (for कूजितां). B3 तथा (for शुभाम्). —(l. 9) Ś1 वीज्यमानस्तदा रामः; B1 D1–3 वीज्यमानस्तदा रामः (for the prior half). Ś1 D1.2 पद्मशीतेन; B1 पद्मादनिल-; D3 स्पर्शशीतेन (for सुखस्पर्शेन). —(l. 10) V3 illeg. after परिश्रम up to सौमित्रिणा. Ś1 B1 D3 श्रमं, D2 श्रमं (for तदा). Ś1 तत, B1 D2.3 [अ]नघ (for तदा). D1 जहौ यदि श्रमं राम च सौमित्रिश्च (sic). —(l. 11) B3 -मद- (for -फल-). D3 पक्षिपुष्ट- (for परपुष्ट). B3 विनादितान् (for नि°). V3 परपु***** (illeg.) (for the post. half). —Ñ2 V B1.4 D5.7 om. l. 12–13. —(l. 12) B1 D2 प्रकीर्णानि (for वि°). D1 पतद्भिः कुसुमैः पुष्प (for the prior half). Ś1 वीक्षमाणौ, D3 प्रेक्षमाणे. —B1 om. l. 13. —(l. 13) D3 -कलोद्गीतं (for -रवोद्गीतां). —D1 om. l. 14–15. —(l. 14) Ś1 B1 D2.3 मृदुशाद्वलिनीं भूमिं (for the prior half). Ś1 हृष्टहृष्टतरं, B1 दृष्ट्वा हृष्टो बभूवतु, D2 हृष्टहृष्टतरौ, D3 हृष्टहृष्टवपुः (for the post. half). —(l. 15) Ś1 B1 D2.3 संप्रहृष्टौ (for °ष्टस्). Ś1 B1 D2.3 पम्पां (for राम). V1 स पम्पा, V2 om. वै (subm.), G(ed.) पम्पा च (for पम्पां वै). Ñ2 B4 D1.3 सुमनोरमा (for °हराम्). Ś1 B1 D3 दृष्ट्वा सुमनोरमां, D3 दृष्ट्वा प्रहृष्टवत्सला (for the post. half). —(l. 16) V3 मत्त (for मत्त). B3 -संपृष्ट (for -संघुष्टां). Ś1 B1 D1–3 वानरेन्द्रौ पम्पां प्रदीप्ताविव सवत.]

—After 22, Dg1 reads 11–12, while Dm1 D5 G1 ms., whereas K(ed.) subst. l. 1–2 for 14^{cd}–15^{ab}:

1373* स ददर्श ततः पम्पां शीतवारिनिधिं शुभाम् ।
प्रहृष्टनानाशकुनां पादपैरुपशोभिताम् ।
स तामासाद्य पम्पां च विषसाद महामनाः ।

[Before l. 1, Dm1 ms. रामाय नमः. —After l. 2, Dm1 D5 G3 cont. 1367*.]

23 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18). Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.5.7 om. 23–25 —ᵃ) M3 तस्यास् (for अ°). G3 तु तीरे (by transp.). V3 महात्मा (for तु पूर्वोक्तः). —ᵈ) Dm1 D5 G3 पुष्प- (for चित्र-). Dt1 D1 G1.3 पादप; Cv as in text (for -काननः).

24 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf. l. 10–14 of App. I (No. 18). Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.7 om. 24 (cf. v.l. 23). —ᵃ) G3.3 हरेर् (for हरिर्). Dt1 Dm1 D1 -रजा नाम; D4 T2 M1.3 -रजो (M1 °जा) नाम्ना; T1 G3 C1 -रजो नाम, V2 हर्यक्ष -नामासी (illeg.). —ᵇ) G1 M3 स तु (for तस्य). V2 तस्य पुत्रो (by transp.). —ᶜ) Dt1 D6 तु (for तं).

25 Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D1–3.5.7 om. 25 (cf. v.l. 23). V2 B4 om. 25 —ᵃ) M3 अपि- (for अभि-). —ᵈ) D2.5 D6 नरर्षभः; Dt1 M3 (before corr. as in text, after

तत्तो महद्वर्त्म च दूरसंक्रमं
क्रमेण गत्वा प्रतिलोकयन्वनम् ।
ददर्श पम्पां शुभदर्शकानना-
मनेकनानाविधपक्षिसंकुलाम् ॥ २६   G. 3. 78. 31 B. 3. 75. 30 L. 3. 81. 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

॥ समाप्तमरण्यकाण्डम् ॥

---

corr. *sec. m.*) नरर्षभः.—T3 M1 om., Dg1 reads in marg., M2 reads *inf. lin. sec. m.* 25^cd.—^c) D6 G2 इत्युक्त्वा च(G2 तु) (for इत्युवाच). M3 तत्र (for वाक्यं).—^d) Dt1 D6 Cv -विक्रमः.—After 25, Dg1 Dm1 D4.8 T1.2 G M2.3 Cv ins., while T3 M1 ins. after 25^ab (owing to om.).

1374* राज्यभ्रष्टेन दीनेन तस्यामासक्तचेतसा ।

—Thereafter all the above MSS. cont., while Dt1 D6 ins. after 25.

1375* क्व मया विना सीता शक्यं लक्ष्मण जीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा मदनाभिपीडितः
स लक्ष्मणं वाक्यमनन्यचेतसम् ।
विवेश पम्पां नलिनीं मनोरमां
रघूत्तमः शोकविषादयन्त्रितः ।   [5]

[(l. 1) K(ed.) शक्य सीता (by transp.).—(l. 2) T2 वचन- (for मदन).—(l. 3) Dm1 D3 G2 अदीनसत्त्व; D6 Ct अनन्यचेतस (for अनन्यचेतसम्).—(l. 4) D4.8 T2 Cr.t नलिनी- (for °नीं). K(ed.) मनोहरा (for °रमां).—(l. 5) Dg1 रघूत्तम, Dt1 D4.8 तनुत्तम(D4 °त्त). Dt1 D6 शोकसुदीरमाणः.]

26 ^a) G1 महात्मा सः; M3 महात्मा न (for महद्वर्त्म). Cg K(ed.) सु- (for च). M3 सक्रमः (for °मं). Ś1 D1-3 ततो महात्मा ह्यविदूरमव्ययं.—^b) D1 कृत्वा (for गत्वा). Ś1 प्रविचालयन्वनं; Dm1 D3 G3 M3 स विलोकयन्वनं; T1.2 G1.2 M2.3 Ct प्रविलोकयन्वनं; Cg K(ed.) प्रतिकूलभञ्जनं.—^c) Ś1 D2.3 ददर्श पंपां शुभदर्शनसरोरुहां.—^d) Ś1 D3 -पक्ष- (for पक्षि-). Ś1 D2.3 -सेविता; Cg -जालकाम् (for -संकुलाम्). ❀ Ct: पम्पां ददर्श सर्वेत इति शेषः। विवेश च मतंगसरस्यास्थलेदेनेति बोद्धव्यम्. ❀—For 26, Ñ2 V B1.3.4 D1.7 subst., while Ś1 D2.3 ins. after 26

1376* महाबलौ तां तु शिवामकर्दमां
निरीक्ष्य पम्पामतिरमदर्शनाम् ।
कपेः सुतां तुष्टमनुमहात्मनौ
यथैव सिन्धावरणीं सरस्वतीम् ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1 D2 तौ (for तां). B3.4 महात्मनौ तां तु (for °बलौ तां तु). D3 महाबलौ तौ तमकर्दमा शिवा.—(l. 2) Ś1 अतिरम्यदर्शना, B1 D2.3 अतिरम्य°.—(l. 3) Ś1 महात्मनौ (for °नौ). Ñ2 V2 B3.4 D1.7 कपिसुता(V1 B3.4 °स्नुता, D3 °प सुतां, G(ed.) कपीनां (metri causa)) विपुला(V1 °ला) महानदी.—(l. 4) Ñ2 B4 D1 अहृष्यता, V1 अमर्दिता, B3 अहृष्यता, D3 अहृष्यता (sic) (for सरस्वतीम्). Ś1 नदी च निशाकरा सरस्वती.]

—For 26, Dt1 D6 subst.:

1377* क्रमेण गत्वा प्रविलोकयन्वनं
ददर्श पम्पां शुभदर्शकाननाम् ।
अनेकनानाविधपक्षिसंकुलां
विवेश रामः सह लक्ष्मणेन ।

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 B1 Dm1 D1-3 M3 पंपादर्शनं(D1 °नं), Ñ2 D3.7 पंपागमनं, V B3.4 पंपाभिगमनं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V2 B1.2 Dg1 D3 om. Ñ2 81, V1 D4 78, B4 83, Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 75, D1 79, D2 85, D5 80, D7 81, M3 76.

In Ś1 Ñ2 V2 B1.3 D2.6.8, the Araṇyakāṇḍa ends after 4.1.

—Thereafter Ś1 ins

अत एव किष्किन्धाकाण्डो भविष्यति ॥ यस्याय प्रतिसन्धि ॥ श्रीरामचन्द्राय नम ॥

—Ś2 ins

ॐ नमो भगवत श्रीरामचन्द्राय । सवत् ७९१ . . . गम्यदनचाश्वकाभूषितागप्रधानाद्भया काडसपूर्णयाला ग्निभारो (dots indicate illeg portion)

—B1 ins

अथानन्तर किष्किन्धाकाण्ड भविष्यति ॥ यस्यायमाद्य श्लोक ॥

—B3 ins

श्रीरामधनदेवशर्मणाय लिखित । शक १७८८ ॥ ॐ रामचन्द्राय नम । ॐ गोपालाय नम ॥

—B4 ins

समाप्तमिदमारण्यककाण्डम् ॥ ०॥

—Thereafter B4 erroneously ins a portion from the शूर्पणखारामसवाद

—D1 ins

आरण्यकमिद श्रुत्वा सर्वपापै प्रमुच्यते ।
वाजपेयस्य यज्ञस्य फल प्राप्नोति मानव ॥ १६ श्री ॥

—D2 ins

॥ छ ॥ समाप्त दण्डकारण्य ॥ छ ॥ शुभमस्तु ॥ कृष्णार्पणम् ॥
यादृश पुस्तक दृष्ट्वा तादृश लिखित मया ।
यदि शुद्धमशुद्ध वा मम दोषो न दीयताम् ॥

छ ॥ छ ॥ छ ॥ लेखकपाठयो शुभम् ॥ श्रीकृष्ण ॥

—D3 ins

समाप्तोऽयमारण्यकाड ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीरामाय नम ॥ सवत् १७८७ ॥ ज्येष्ठसुदि १२ सोम । श्रीदुर्गासुरसरस्वत्यागतेन्वे ॥ श्रीराधाकृष्ण, श्रीराधाकृष्ण, श्रीराधाकृष्ण ॥

—D4 ins

श्रीरामार्पणमस्तु । शके १६८८ व्ययनामसवत्सरे वदाख्य शुचि मासि त्रितियाया दशोरथा बुधे प्रात समाप्तिमागत् । श्रीराम जय राम जय जय राम रामो जयति राम कल्याण करोति । यदक्षरपदभ्रष्ट मात्राहीन च यद्भवेत् । तत्सर्वं क्षम्यता देव प्रसीद परमेश्वर ॥ १ ॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय नम ॥

—D6 ins

देवीदासवणवलेखक सवत् १८५१ ॥

—D7 reads here 4 I and then ins

शुभ भवतु इति श्रीआरण्यकाण्ड समाप्त सपूर्ण शुभ ॥ लिषत पूज्य श्रीरू अरधानेधरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपदशुक्ल नवमी बुधवासरे पुरा कइशा शुभ कल्याण भवतु । लिखावत मिश्र यजावी—आत्महृतो ।

—T1 ins

सीतालक्ष्मणहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नम । शुभमस्तु ।

—T3 ins

श्रीहनुमसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नपरिवारसमेतरामचन्द्रार्पणमस्तु ।

—G1 ins

श्रीरामाय नम हरि ओं । शुभमस्तु आरण्यकाण्ड समाप्तम् ।

—G3 ins

श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओं शुभमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नम । श्रीरामाय नम ।

—M1 ins

श्रीरामाय नम । हरि । शुभमस्तु श्रीरामाय नम ।

—M3 ins

श्रीरामाय नम । श्रीलक्ष्मणाय नम ।

This Appendix comprises 18 additional passages found in some of the 29 MSS. which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either big or unimportant to be included in the foot-notes below the text.

The order of the MSS. and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text.

1

After 3.9.18, D3 ins :

ब्राह्मणे तु प्रतिश्रुत्य दास्यमाने च पीडिते ।
पश्चान्नेति च यो ब्रूते तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
अधर्मनिरतो मूढो मिथ्याचारो द्विजातिषु ।
वृथान्नमांसिक लोके तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
आत्मजा कुलसम्पन्ना सुरूपा सदृशी वरे ।
अर्थितो न प्रदद्याद्यस्तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
न्यायेनोपार्जितां वृत्तिं ब्राह्मणस्य हरेच्च यः ।
निष्कारणं मुधालस्य तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
सोपवासस्य तृषार्तस्य ब्राह्मणस्य पिपासतः ।
विघ्नमाचरते यस्तु तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पङ्गोरन्धस्य दीनस्य व्याधितस्य जडस्य च ।
हरेत यो वै सर्वस्वं तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
य आर्तां श्रुतिं सम्यक्तमार्थं या मुनिभि स्मृतम् ।
यो रूपमन्यथाजानात्तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
साक्ष्ये पृष्टश्च यः सम्यग्जानन्नेवान्यथा वदेत् ।
लोभाद्वा यो भयाद्वापि तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पिशुनो यश्च लोकानां रन्ध्रान्वेषणतत्परः ।
उद्वेगजनकः यस्तु तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पुण्यामवसदेहानां द्विजानां भोगभिक्षुकाम् ।
उत्सादयति यो मिथो तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।

2

After 3.10.73[cd], Ś1 V B D2.3 ins

ततोऽस्य नीलसमीपस्थं लक्ष्मण सुमहद्वनम् ।
पश्य लक्ष्मण रम्याणि वनस्यास्य सुखानि च ।
काननानि विचित्राणि फलमूलयुतैर्द्रुमैः ।
शुभाश्च सुगन्धाश्च सुस्वादूनसुबहूस्तथा ।
पादपान्सुमहांश्च पश्य लक्ष्मण सर्वतः ।
शालतालशिरीषांश्च बिल्वान्बकुलकुटजानपि ।
आम्राजम्बांश्च कर्णांश्च तिन्दुकामलकांस्तथा ।
जम्बूनालकनिम्बांश्च पनसान्नीपपुष्पकान् ।
सोमवृक्षान्कर्णिकारान्प्रियालांश्च कपित्थकान् ।
एरण्डदर्शकांश्च शालान्भल्लातकांस्तथा ।
कदलीवंशवेणूंश्च तथा चान्यान्महाद्रुमान् ।
दाडिमान्करवीरांश्च अशोकांस्तिलकांस्तथा ।
अङ्कोटकान्कुटजांश्च नीलाशोकांश्च सर्वश ।
लोध्रान्शिरीषवृक्षांश्च मुचुकुन्दान्सपाटलान् ।
धवकांश्च निचुलांश्च सप्तपर्णांश्च पादपान् ।
अन्यान्द्रुमसमूहांश्च नानागुल्मलतावृतान् ।
इत्येवं काननेषु पश्य लक्ष्मण राघव ।

2

For l. 1, cf. 3.10.75.—(l. 1) V2 शुचि- (for शुभ-).—(l. 2) V1 वन्यस्य, V2 illeg. (for वनस्यास्य).—(l. 3) Ś1 (also) च विचित्राणि (for विचि°). Ś1 V D2.3 -युत (for -युतैः). V B1 -वृक्षैः (for -द्रुमैः). B3 (m. also) फलमूल°.—(l. 4) Ś1 D2.3 सुगन्धा, V2 सुगन्धाः (subst.) (for सुगन्धाः). B1 सुस्वादुसुखसुन्दराः (for the post. half).—B1 reads l. 5-7 in marg.—(l. 5) Ś1 V L2 D2.3 च (for तु).—(l. 6) V2 illeg. from शिरीषांश्च up to कुटजान्. Ś1 D2 शिरीषांश्च, D3 शिरीषान् (for शिरीषांश्च). V1 बिल्वांश्च, G (ed.) बिल्वान् (for बिल्वान्). V1 बिल्वान्बकुलान्, B1.2 बकुलान् B3 (m. also) बकुल, B3 (orig.) बिल्वान्बकुलान्, B3 (m. also) बकुलान्बकुल (for बकुलकुटजान्).—(l. 7) V2 illeg. from जम्बू up to तथा.—(l. 8) V1 B D2.3 -कृ- (for -कु-). B1 नीपपुष्पकान्.—(l. 9) Ś1 D2 कर्णिकाराम्, V1 कर्णि°, B1 कार°, D3 °कारान् (for कर्णिकारान्). V1 B3 (m. also) प्रियालांश्च कपित्थकान् (for the prior half) V2 illeg. from प्रियालांश्च up to l. 10 V1 (gloss) भल्लातक, B1 D2.3 शिरीषांश्च (sic) (for शिरीषां°). D3 om. (hapl.) कपित्थ.—(l. 10) V1 L2.3 D2.3 दर्शकान्, B1 °कान् (for °कांश्च). D1 G (ed.) शालान् (for शा°).—(l. 11) V2 illeg. from वेणूंश्च up to तथा.—(l. 12) Note hiatus between the two halves. V1 दाडिमान् (for दाडि°).—(l. 13) Ś1 B1.3 अङ्कोटकान्, B3 अङ्कोटकान् (hypm.). B1 कुटजांश्च (for कुटजांश्च). V1 अङ्कोटक कुटज (for the prior half).—(l. 14) V2 illeg. after लोध्रान् up to l. 15. Ś1 V2 D2.3 शिरी-, B3 (after corr. as above) शिरीष- (for शिरीष-). V1 च वृक्षान् (for वृक्षां°).—(l. 16) G (ed.) मनू (for द्रुम-). V2 -समूहान् (for -समूहां°). B1 अन्यान्द्रुमसमूहांश्च (for the prior half). V1 द्रुम (for द्रुम-). Ś1 V1 B1.3 D2.3 नानागुल्म.—(l. 17) V2 illeg. from काननेषु up to राघव. B3 (sup. lin.; orig. as above) राघव, B3 (m. as above) राघव (for राघव).

3

After 3 11 34 G1 ins while M1 2 ins after colophon of 3 11 G3 ins after 3 12 8 Ś1 D1-3 ins l 37-42 after 3 12 9 while D4 T1 ins l 1-18 after 3 12 8 T3 ins l 1-18 after 3 12 8 and l 19-23 after 3 12 9 respectively while M3 ins after 3 12 10

एवमुक्तः स महाबाहुरगस्त्यं पुनरब्रवीत्।
सुखं स्वप महाबाहो ससीतः सहलक्ष्मणः।
रविरस्तं गतः सौम्य सन्ध्याकालोऽभ्युपागतः।
एते निशाचरा राम निलीना मृगपक्षिणः।
नगाग्रेषु स्थिता लीना दृश्यन्ते च समागताः।
नैशेन तमसा व्याप्तमप्रकाशं नभःस्थलम्।
एवमुक्तो महाबाहुरगस्त्येन महात्मना।
उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां रामः सौमित्रिणा सह।
अभिवाद्य महात्मानमगस्त्यमृषिसत्तमम्।
सुष्वाप रजनीमेकां पूजितः परमर्षिणा।
सुखोषितस्तदा रामः सन्ध्यामन्वास्य सानुजः।
कृतपूर्वाह्णिकस्तस्थौ स्नात्वा हुतहुताशनः।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतप।
उपागच्छदमेयात्मा अगस्त्यं सूर्यवर्चसम्।
स दृष्ट्वा राघवं श्रीमानगस्त्यः सप्रताञ्जलिम्।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रवीत्।
कच्चित्सुखा निशा राम व्यतीता रघुनन्दन।
त्वया सभ्रातृभार्येण ममाश्रमपदे शुभे।
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु काकुत्स्थो वाक्यमब्रवीत्।
मानिताः स्म यथान्यायं त्वया पूज्येन पूजिताः।
शयनासनदानेन भोजनाच्छादनैः शुभैः।
राज्ञो दशरथस्येव पुरस्थाश्च पुरे यथा।
सुखोषिताः स्म भगवन्सर्वैः कामैरुपस्थिताः।
सुखोपविष्टे रामे तु सहसीते सलक्ष्मणे।
शतेन ऋषिसंघेन अगस्त्यो वाक्यमब्रवीत्।
कालोऽयं गतभूयिष्ठो यः कालस्तव राघव।
समयो यो नरेन्द्रेण कृतो दशरथेन ते।
तीर्णप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखं राज्ये निवत्स्यसि।
धन्यस्तु जनको राम स राजा रघुनन्दन।
यस्त्वया ज्येष्ठपुत्रेण ययातिरिव तारितः।
एवमुक्तस्ततो रामः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः।
प्रीतः प्रीततरं वाक्यमिदमाह महायशाः।
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव।
प्रीयमाणस्य सुप्रीतो नास्ति धन्यतरो मम।
न मया तारितो राजा गुणैः स्वैरेव तारितः।
स्वर्गं दशरथः प्राप्तः स्वकृतैः पूर्वकर्मभिः।
अथ तु देवो निखिलः सर्व एव महातपः।
अशरण्यः शरण्योऽभूद्यथैव विनिवेशितः।
तथाख्याह्यर्थतत्त्वेन परं कौतूहलं मम।
श्रुत्वा तु वचनं तस्य रामस्य मधुराक्षरम्।

3

G3 M1 2 om l 1 —(l 1) D4 महाबाहु (for °हुः) M2 एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् —(l 2) D4 T1 2 G2 सीतया (for ससीत) —(l 3) G3 M1 [ऽ]भ्यु (G1 [ऽ]भ्यु)-पागमत्, M2 (after corr as above) [ऽ]भ्युपागत —D4 T1 G2 om l 4-6 —(l 4) M3 दिनचरा (for निशाचरा) T2 न वे च (for निलीना) —(l 5) T3 भूता स्था, M1 भूता स्था (after corr °स्था) M3 भूतालीना (for भूता लीना) T2 G3 समाहिता M1 मुनमागता (for च समागता) —(l 8) D4 reads राम twice —D4 T1 G1 om l 9 —(l 10) D4 T1 2 G2 वा तु (for एका) —D4 T1 om l 12-13 —(l 12) T2 पौर्वाह्णिक (for पूर्वा°) M2 हुता (for हुत) —(l 13) M3 भार्यया सह (for च परंतप) —(l 14) D4 T1 2 उपागमत्, M3 (after corr as above) उपागच्छत् (for °च्छ°) —(l 15) M1 तु (for म) T1 G2 M3 सहकाञ्जलिं M2 स्वहस्ताञ्जलिं (for °लि) —M2 reads l 17-18 after l 23 —(l 17) D4 सुख (for सुखा) M3 तात (for राम) —(l 18) M2 भ्रातृमहायस्य (for सभ्रातृभार्यस्य), D1 T2 विभो (for शुभे) —M3 om l 19-25 M2 om l 19 —(l 21) M2 यानेन (for °दानेन) —(l 22) M2 पुरे च (for पुरस्थ) —After l 23, M2 ins

प्रविश्य चाश्रमात्तस्तु निशाकृत्यमनुस्मर च।

—(l 25) Note hiatus between the two halves K(ed) स तेन (for शतेन) M2 शतशोऽर्षिसंघेषु (for the prior half) —K(ed) repeats l 26-30 after 3 12 14 —(l 28) K(ed) राम (for राज्ये) —(l 29) G3 M3 रघुनन्दन —(l 32) G2 प्रत्युवाच, K(ed) स महामना (for महायशाः) G2 अगस्त्यमृषिमब्रवीत् (for the post half) —(l 34) M2 प्रियमाणस्य (for प्री°) —(l 35) G2 3 M1 3 मया न (by transp) (for न मया) G3 M1 स्वगुणैः, G3 M3 स्वैर्गुणैः (by transp) (for गुणैः स्वैः) M3 स्वगुणैरेव (for गुणैः स्वैरेव) D1-3 सो (D2 नो, D3 यो) नृप M2 तारिता (for तारितः) —(l 36) D3 सुकृतैश्च, M3 स्वगुणैः (for स्वकृतैः) Ś1 D1-3 चैव, G3 एव, K(ed) पुण्य (for पूर्व) —(l 37) Ś1 D1-3 निखिलो देवः (by transp) (for देवो निखिल°) Ś1 D2 3 महामुने, D1 मया मुने, M1 महातपा (for महातपः) —(l 38) Ś1 D1-3 शरण्येन (for शरण्योऽभूत्) G2 3 M2 3 वैवेश (for विनि°) Ś1 D1-3 न्यय एव विनिर्मित (D2 °र्मित D3 °मिन) (for the post half) —After l 38 Ś1 D1 3 ins

यथा शासश्च भगवन् यथा चैव निवेशितः।

[D3 तथा (for first यथा)]

—M3 om l 39 —(l 39) M1 तदा, M3 अथ (for तथा) Ś1 D1-3 तथा चाख्याहि तत्त्वेन (for the prior half) Ś1 D1-3 हि मे (for मम) —(l 40) G1 तत्तु (for तस्य) —(l 41) M2 3 तदा (for ततो) —G2 3 M2 3 om l 43 —(l 43) Ś1 भवाभावो (for भावाभाव) Ś1 तथा, D3 तथा (for यथा) —(l 44) Ś1 D1-3 दृष्टेन तु, M3 चन्द्रेण

प्रत्युवाच ततो राममगस्त्यो भगवानृषि ।
शृणु राघव कार्येन देशस्यास्य यथातथम् ।
भ्रातामात्र महाबाहो विपर्यस्त कृत यथा ।
दण्डकेन परित्यक्तो ह्यय देशो महात्मना ।
भार्गवस्य च शापेन निर्मनुष्यमृगोऽभवत् ।
वृक्षगुल्मलताहीन तापसैरभिवर्जितम् ।
कान्तारमभयत्तात घोर परमदारुणम् ।
योजनार्धसहस्र तु विन्ध्यपादस्य दक्षिण ।
नानुवर्षति पर्जन्यो न च वाति सुखोऽनिल ।
रूक्ष प्रतिभय घोरमासीत्परमदारुणम् ।
बहून्यब्दसहस्राणि चैतदासीद्वनालयम् ।
गन्धर्वैरप्सरोभिश्च देवैश्च परिवर्जितम् ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य दैवयोगादिह नृप ।
इमवन्दिकवाद्वैदादिह प्राप्तोऽसि मानद ।
ततो भया समाहूत पर्जन्यो जलदै सह ।
स्वच्छन्दपथश्च कृत कश्चि कालमरिंदम ।
यमस्य चैव चारास्तु बहून्यब्दशतानि वै ।
तपसा मृत्युदूताश्च व्याधयश्च निराकृता ।
हिमवत्पादजा वृक्षाश्चिन्तिता मनसागता ।
प्रवृत्ताश्च पुनर्नद्य फुल्लपङ्कजमण्डिता ।
तडाकानि च रम्याणि सरितश्च सरांसि च ।
प्रवृद्धवनषण्ड तु स्फीतसस्यसमाकुलम् ।
अविरणाभवद्रम्यमृषिसघानुसेवितम् ।
केवल व्यसिशापेन तस्यैव रघुनन्दन ।
सोपद्रवमिवाप्येतद्राक्षसैरमकर्मभि ।
यदा प्रभृति चापि त्व चित्रकूटमुपागत ।
तदा प्रभृति रक्षासि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ।
न निषेधयितु चाह स्थिते वलयति त्वयि ।
सराक्षसगणग्राम सुदयस्व महाबल ।
ऋषीणामभय वीर दातुमर्हसि मानद ।
अस्माद्धि कारणाद्राम दण्डकारण्यवासिनाम् ।
त्राणार्थमिह सप्राप्तस्त्वमर्हसि नो भवान् ।
समर्थो ह्यसि काकुत्स्थ त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
किं पुनर्वीर रक्षासि द्विजमन्युहतानि वै ।
अयमिक्ष्वाकुपुत्रेण दण्डकेन महाबल ।
देशो निराकृतो राम शापदोषेण राघव ।

(for दण्डकेन) Ś1 क्षय D1-3 त्वय (for क्षय) —(l 45) Ś1 D1-3 तु (for च) Ś1 निर्मनुष्योऽभवत्पुर (for the post half) —(l 46) Ś1 D2-3 M3 हीन (for हीन) G2 अवि वर्जित M2 अभिवर्जित (for अभिवर्जितम्) Ś1 D1-3 प्रभुरमलिराहव (for the post half) —After l 46 Ś1 D1-3 ins

मृगपक्षिगणैर्हीन श्वापदै परिवर्जित ।

—(l 47) Ś1 अजर, D1 अरिण, D2 इरण (for अभयद्) —M1 om (hapl) l 48-50 —(l 48) Ś1 D1-3 योजनानां (for योजनाध) D1 तु (for तु) Ś1 D1-3 M2 विन्ध्यपादश्च (D3 M2 °स्तु) (for °पादस्य) G2 विन्ध्यपादस्तु दक्षिण (for the post half) —(l 49) Ś1 [इ]ह वर्षति, D1-3 M3 [अ]श्व वर्षति, D2 [अ]पि°, M2 [अ]पि° (for [अ]नु°) G1 [अ]पि, M2 [अ]ति M3 [अ]पि (for च) —(l 50) D1 रक्ष D2 रूप, M3 रूक्ष K(ed) रक्ष, L(ed) रूक्षे (for रूक्ष) Ś1 D1-3 M3 ध्रु(Ś1 दे)वारण्यवर (for परमदारुणम्) —(l 51) D2 G3 (with hiatus) एतद् G3 M1 अतद् (for चै°). K(ed) अमानुष (for वनालयम्) M3 एतदासीदनामय (for the post half) —(l 52) Ś1 D1-3 गन्धर्व(Ś1 °र्वै)निरुपैश्च देवैश्च विवर्जित —(l 53) M1 देवयोगात् —After l 53 Ś1 D1-3 ins

मेदिर्व्याधिदोषैर्मुक्तार्थे च सावरम् ।

[D3 मेदव्याधि सकर्षात्, D2 3 मेदवि (D3 मेदेवि) व्याधि सचरित् (for the prior half) D1 सुरार्थाच् (for °कार्ये) D3 सुरसर्वविराजन्त (for the post half)]

—(l 54) Ś1 देशात्, G3 M1 देशात् (for देशात्) —(l 55) D3 G3 समाहूय (for °त) —(l 56) Ś1 D1-3 स्वच्छन्दचरी (for °पथ). Ś1 D1-3 विचित्र, K(ed) कचिद् (for कश्चित्). —(l 57) Ś1 D1-3 [अ]प्रचारस्, M [ए]व (M3 [अ]प) चारस् (M3 °र) (for [ए]व चारास्) —(l 58) D1 यमदूताश्च D3 मृत्युदूताश्, M3 मृत्युमूताश् (for °दूताश्) —D1 om the post half Ś1 [अ]पि (for second च) —(l 59) M3 पद्मश्च (for पा°) Ś1 D1-3 मनसा मया (Ś1 यथा) —(l 60) Ś1 D2-3 पुष्पश्च Ś1 पुनर्नषा —(l 61) Ś1 D1-3 तडागानि (for तडाकानि) Ś1 D1-3 पवित्राश्च (for सरितश्च) —After l 61 Ś1 D1-3 ins

विरलश्च सुख श्रीमान् सुरश्रीमानिलाचितम् ।

[D3 श्रीमत् (for °मान्) D3 विरल सुमुख श्रीमत् (for the prior half) D1 3 [अ]निलाचित D2 [अ]निलानिल (for [अ]निलाचितम्)]

—(l 62) Ś1 D1-3 M3 प्रवृद्ध (D3 °द्ध) वनख (M2 °ष) ण्डश्च (for the prior half) G3 3 M1 वनाकुल (for समा°) —Ś1 om l 63 —(l 63) D3 अविरलाभवद्रम्यम् (for the prior half) D1-3 ऋषिसंघैश्च सेवित, G1 M1 ऋषिसंघश (G3 °घो) नु सेवित (for the post half) —(l 64) Ś1 ऋषि, D2 तदि G3 च हि (for व्यसि) M1 तस्य वै (for तस्यैव) —(l 65) G2 M1 3 सोपद्रव (M2 °द्रव) (for °द्रवम्) Ś1 D2 3 [अ]प, D1 [अ]ति (for [अ]पि) Ś1 D1-3 क्रूर, M2 रुद्र (for अप्र°) —D1 om l 66-67 —(l 66) Ś1 D2 3 चैव, G2 वीर M2 चापि (for चापि) —(l 67) M2 तपस (for तापसान्) Ś1 D2 विप्र कुर्वन्ति सवत (for the post half) —G2 3 M1 3 om l 68-69 —(l 68) Ś1 भ्रवति (for वलयति) M3 वरपन्न स्थित त्वयि (for the post half) —(l 69) D3 सराक्षगण M2 सूदयाव (for °स्व) —M1 om l 71-74 —(l 72) G2 M3 मर्हसि (for °सि) —(l 73) Ś1 D1-3 प्राप्तस्त्वमरिंदम (D3 °रिंदम [subm.]) (for the post half) —Ś1 D1-3 om,

दण्डकारण्यमखिलं दर्शनादेव राघव ।
शापस्यान्ताय काकुत्स्थ प्राप्तस्त्वमरिमर्दन ।
स त्वमद्य पुरावृत्तं पितृभिः सन्निराकृतम् ।
तारयस्व महाबाहो दण्डकारण्यमद्य वै ।
एवमुक्तस्तदा रामः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
आश्चर्यमिदमाख्यातं दशस्यास्य यथातथम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिस्त्विदमब्रवीत् ।

Colophon

4

After 3.23.26 Ś1 V1 D1.2 ins

तथा वारणमुख्याश्च दश पुत्राश्च राघव ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ।
अभङ्गाश्चैव दुष्टास्त्वा भयकरा ।
धार्मिका बलिनश्चण्डा देवैरपि दुरासदा ।
कामरूपा महाकाया जगाणोकर्तिवर्जिता ।
तेषां दश सहस्राणि कुलानां सुमहौजसाम् ।
सरमाया सुतौ श्वानौ यमस्यानुचरौ स्मृतौ ।
तयोः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषां सख्या न विद्यते ।
भूतानि जज्ञे भूताश्च रुद्रस्यानुचरान्बहून् ।
अनेकरूपवर्णांश्च ह्रस्वान्स्थूलान्वृकोदरान् ।
अनेकहस्तपादांश्च बह्वक्षिमुखनासिकान् ।
अनेकवेषाभरणान्दष्ट्राश्चण्डरणप्रियान् ।
कपिशाया पिशाचाश्च जाता उच्छिष्टभोजना ।
सुरसासुतसर्पाणां सहस्रं तीक्ष्णविक्रमम् ।
ताक्ष्र्ण्यस्यैव दुराधर्षं महोग्रं विषदर्पितम् ।
कद्र्वा दृष्टिं पुत्रा व्याधाश्चाग्निपर्भूषिण ।
विनताया सुतौ द्वावरुणो गरुड एव च ।
अरुणस्तु सूर्यसखो गरुड पतगेश्वर ।
इरण्या प्रसव कन्यास्तिस्रो रघुकुलोद्वह ।
ताभ्यो लता वीरुधश्च ज्ञेया वल्लयस्तृणानि च ।
सर्व पुष्पफला वृक्षा इरण्या प्रसवा स्मृता ।
रुद्राणां सुरभी माता गवां च रघुनन्दन ।
त्रिश्वस्य मातरो गावो रुद्रास्त्रिभुवनेश्वरा ।
विश्वधरा भ्रुकुटिनो मुण्डा पिङ्गाक्षमालिन ।
अचिन्त्या ह्यद्भुताकारा वसन्ति कृत्तिवासस ।

5

After 3.23.27[ab] Ñ1 V B1.4 D1.2 ins while B2.3 ins after 3.23.27

खेचरा विस्मिता सर्वे कालस्येव युगक्षये ।
दृष्ट्वा च राघवं सद्य राक्षसा युद्धदुर्मदा ।

l 74–78 —(l 74) M3 K(ed) द्विजसन्युगता(K[ed] °हुता)नि वै —(l 76) G1.2 राजन् (for राम) —(l 77) M3 मानद (for राघव) —(l 78) M2.3 अरिसूदन (for °मर्दन) —Ś1 om l 79 —(l 79) D1.2 तत्त्वम् (for स त्वम्) D1–3 पुरावास M2 पुरावृत्ते (for पुरावृत्ते) D1–3 पितृवत् (for पितृभि) D1–3 सुनिराकृतान् M3 स निराकृत (for सन्निराकृतम्) —(l 80) G1 M2.3 तारय त्वं, M1 तारय त्व (for तारयस्व) Ś1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 D1–3 दण्डकाम(D3 °केरम)श्चानुगान्(D3 °ग) (for the post half) —After l 80 Ś1 D1.3 ins

एवमस्मात्सुराश्च दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon

[D3 एतस्माद् (subm) (for एवमस्माद्) *Sarga name* Ś1 D2.3 शापवर्णन(D3 °न) D1 दण्डकारण्यशापवर्णन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D2 om D1 16 D3 21 L(ed) 17]

—(l 82) G1 यथातथा (for °थम्) —G2 om l 83 —(l 83) M1 इदम् (for त्विदम्) —After l 83 M2 ins

दश दोषादिद राम दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon —*Sarga no* (figures words or both) M2 13 —After colophon M2 wrongly repeats l 82 with var तदा (for सदा)

4

(l 1) V1 वानर D2 वामन (for वारण) D1 सन्ताश्चैव (for दश पुत्राश्च) —(l 2) V1 D1 च ह (for तथा) —(l 3) V1 D1.2 भवगणत्वय सर्वे (for the prior half) V1 दुष्मनु (sic) D1.2 °सत्त्व (for °सत्त्वा) —(l 4) V1 धर्मिष्ठ, D1 बलनाश् (for बलि°) D2 धार्मिकानलिनश्च —(l 6) V1 कुल (for दश) —(l 9) Ś1 D1 च (for [अ]पि) D1 गुह्य त्रिवर्ग भूतास्तु (for the prior half) —(l 10) V1 वर्णरूपा (by transp) (for रूपवर्णाश्) D1 तान् (for च) D1 ह्रस्व (for ह्रस्वान्) V1 D1 नैकस्थल(D1 ह्रस्वस्थूल)वृकोदरान् (for the post half) —(l 11) V1 अनलपान्श्च बह्वक्षे मुखनासिकान् —(l 12) D1 चण्डान् (for चण्ड) V1 कुमाश्चारणप्रियान् (for the post half) —(l 13) V1 कपिशाया D1 तुच्छिष्टभोजिन D2 तुच्छिष्टभोजना —(l 15) V1 बध्वा च —(l 16) D1 दशाया V1 D1 व्यालाद् D1 व्याघ्रान् (for व्याधान्) —(l 17) V1 D1.3 सुतौ देवस् (for सुतो देवो) V1 D1 अरुणो गरुडश्च ह, D2 अरुणो गरुड एव च (hypm) (for the post half) —(l 18) V1 च (for तु) D1 अरुणः सूर्यरथगो (for the prior half) —(l 19) D1.3 इरावा (for इरण्या) —(l 20) D1 ताभ्यो भगवन्वीरुधश्च (hypm) (for the prior half) D1 जाता (for ज्ञेया) V1 ताभ्य स्रोतसरांश्च जाता नद्यो वनानि च (sic) —(l 21) D1 सर्वे D2 सर्वा (for सर्व) V1 पुष्पफला D1 पुष्पफल (for पुष्प) V1 D2 इरावा D1 इरावा (for इरण्या) D1 प्रसवा स्मृता —(l 22) V1 D1 सुरभिर् —(l 23) V1 तु (for त्रि) —(l 24) V1 मुकुटधरा पताकिन D1.3 शूला पिङ्गा (D3 शूल पिङ्ग) पिनाकिन (for the post half) —(l 25) V1 विश्वाकारा (for ह्यद्भु°)

5

(l 1) B1.3 [च]र (for [ख]र) —(l 2) V1 B1.2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) V2 illeg after दृष्ट्वा च V1 राक्षसा (for

स्थिता. पर्वतसंकाशाः परम विस्मय गताः ।
तान्दृष्ट्वा विस्मितान्सर्वांस्त्राक्षसान्राक्षसाधिपः ।
उवाच दूषण तत्र खरः खरपराक्रमः ।
न चैवास्ति नदी छायां सैन्य चैकपदे स्थितम् ।
श्रूयतां सौम्य तत्त्वेन किमेतदिति निश्चितम् ।
स गत्वा राघवं दृष्ट्वा पुनरागम्य राक्षस ।
उवाच दूषणो वाक्यं खर तं रावणानुजम् ।
राम एष धनुष्पाणि स्थित. समरमूर्धनि ।
यं दृष्ट्वा राक्षसा. सर्वे स्थिता ग्रत्रुभयंकरम् ।
मा विशीदय तावत्त्व यावदेष नृपात्मजम् ।
शरैस्त्वामिभकाशैर्नयामि यमसादनम् ।
दूषणस्य वच श्रुत्वा स रघेनाशुविक्रम ।
सम्प्रधावत काकुत्स्थं स्वर्भानुरिव भास्करम् ।
त दृष्ट्वा राक्षसी सेनाः खरं युद्धाय दर्शितम् ।
अभ्यधावत सम्भीरा महामेघास्रनि.स्वना ।
वरायुधस्ता रिपुभयसूदनी
महारथो दाशरथिर्महायशा ।
महाचलं वीक्ष्य महार्णवोपमा
न विव्यथे नापि मुमोह राघव ।

6

After 3,23,27, Ś1 Ñ1 D2.4 M3 ins.:

तं तु दृष्ट्वा स्थित राम सज्जं धृतकार्मुकम् ।
स्थितमेकपदे सैन्य सहसा तद्दकम्पत ।
सैन्य तु स्थिरमालोक्य निश्चल पर्वतोपमम् ।
पार्श्वस्थ दूषण क्रुद्ध खरो वचनमब्रवीत् ।
न चाश्रस्ति नदी छायां स्थितमेकपदं बलम् ।
किमर्थं ज्ञायतां गत्वाद्यैव दूषण गम्यताम् ।
एवमुक्तस्ततो शूरो दूषण परंतपः ।
खरस्य वचनादेव सैन्यमध्ये विनि सृत. ।
रथेन दूषण श्रीमानग्रतश्चावलोकयन् ।
स ददर्श ततो रामनग्रतो विश्वतायुधम् ।
शराचित भुजङ्गाढ्य धनुष्कालनिभानकम् ।
स निवृत्य रथेनैव दूषण शत्रुदूषण ।
उपगम्य खर वाक्यमतिसक्रुद्धमब्रवीत् ।
राम. प्रविद्धुखे वीर सचाप पर्वतस्थित ।
तस्य ज्ञानादिद सैन्य स्थित न परिसर्पति ।
न स्वल्पाप्यस्ति ते कश्चिद्रामोऽयमिति सस्थित. ।
राक्षसाना विषादेन स सपा परिहर्ति ।

गत). V3 रामः (for राक्षसा) —(l. 4) V3 illeg. after न्तु. D2 om. (hapl.) for क्ष्माः. B1 राक्षसेश्वर (for रक्षमानिः) —(l. 5) B1 दूषण वच (for खरपराक्रम). —B1 om. l. 6-9.—(l. 6) V3 illeg. after सैन्य. V3 [प]क ९६ (for [प]दाद).—(l. 7) D2 तत्त्वेन (for तत्र) —After l. 7, V3 ins.:

खर * * * * * * * * * दर्शितैसूता ।
रथेन दूषण श्री * * * * * * * * * ।
स ददर्श ततो रामनग्रतो वि * * युधम् ।
धन शराचित * * * * * * * * * * ।

—(l. 8) V1 B4 आगत्य (for आगम्य).—(l. 11) V3 illeg. up to दृष्ट्वा. Ñ2 V3 B2 शत्रुभयकरा', B1.4 D5 °रा (for °रम्) —V1 om. l. 12-13. M3 ins. l. 12-13 after l. 14 of App. I (No. 6).—(l. 13) V3 बलाग्नि B1.4 °र्याग्नि, B2 °र्याग्नि, M3 भस्मा (for अभ्याग्र-). B4 शरारैन्द्राग्नि समरम (for the prior half).—(l. 15) V3 illeg. up to न्मा. V1 B2 भास्कर.—(l. 17) V °मेघौघ, D1 °मेघनि- (for °नरि).—(l. 18) B4 वरायुधा. B4 °सूदनस्था, B4 °सूदनो (for °सूदनी).—(l. 20) B2 तौ सुमहार्णवोपमो (for वीक्ष्य म°).—After l. 21, B4 reads colophon with Sarga name खरसैन्यदर्शन and No. 32.

6

(l. 1) D4 तम् (for तं तु). M3 तं दृष्ट्वाथ स्थित रामेण कार्मुकधरं.—(l. 2) Ñ1 न व्यधत, D2 समकम्पत (for तदकम्पत). M3 बहूना रक्षसां सैन्य निश्चलाय सबुधम.—(l. 3) D4 तु स्थितमालोक्य, M3 तत्सर्वमालोक्य (for °मालोक्य).—(l. 4) D2 M3 क्रुद्ध (for क्रुद्ध.).—(l. 5) Ñ1 सुर्यो, D2.4 वीर्यो (for वार्यो). M3 कस्मात न क्रमेत (for the prior half). D2 M3 स्थित चैकपदे, Ñ1 स्थित चैकदा * * * (illeg.) (for the post half).—(l. 6) M3 तदर्थं ज्ञातुमिच्छामि (for the prior half) —Ñ1 D2.4 M3 om. l. 7.—(l. 8) M3 [प]रक्ष्य (for वचनाद) D2.4 सैन्यमध्याद् (for °मध्ये). Ñ1 विनिर्गतः. M3 सैन्यमध्यादभिनिस्सृत: (for the post half) —(l. 9) Ñ1 रामस्य (for दूषण). M3 क्रुद्धो (for श्रीमान्) Ñ1 D2 अग्रतोऽथावलोकयन् (D2 °यत्), D4 अग्रतो ह्यवलोकयत्, M3 (with hiatus) अग्रतो ह्यवलोकयन् (for the post. half) —(l. 10) Ñ1 D2 विश्वतायुध, D4 [स]विश्वितायुध, M3 सद्यतायुध (for विश्वतायुधम्).—After l. 10, M3 reads l. 15 and om. l. 11-12.—(l. 12) D2.4 संनिवृत्य (for स निवृत्य) D2 शत्रुदूषण —(l. 13) D4 अभि- (for अति). M3 न दृष्ट्वा खरमासाद्य दूषण पुनरब्रवीत्.—(l. 14) Ñ1 D2.4 एष राम प्रविशत्य (for the prior half). Ñ1 प्रत्यवस्थित. M3 रण दृष्ट्वा महाबाहु सैन्य रामोऽत्र स्थित —After l. 14, M3 ins. l. 12-13 of App. I (No. 5) and then cont.

तत्र स सैन्य निश्चल दृष्ट्वा दूषणभाषितम् ।
सहसैवाभिसंक्रुद्धो रथेनाभ्यवदत्खर ।
राक्षसानब्रवीत्सर्वान्भ्रुकुटीसहितानन ।
रक्ष वाक्यमथुवा दर्पोत्कर्षमथामरान ।
एभिर्न परिभुज्यन्ते पोषणं च राक्षसा ।
अविज्ञाप्यत्वादिर्न त्ववी कश्चित्क्रियां पुरा ।
एक दृष्ट्वा धनुष्पाणि मानुष पर्युपस्थितम् ।
राक्षसं वीरमुख्यन्त भीता केनापि हेतुना ।
गच्छाम्युपमंश्च तुलितंकर्षितो मम ।
मद्भयेषो एष राम क्षय नयामि सायकै ।

—(l. 15) Ñ1 D2 यस्य (for तस्य). M3 यस्य प्रभावात्सर्वो (°न) सैन्य (°न्य) हस्ता नाभ्यवर्तत —M3 om. l. 16-19.

दण्डकारण्यमखिलं दर्शनादद्य राघव ।
शापस्यान्ताय काकुत्स्थ प्राप्तस्त्वमरिमर्दन ।
स त्वमद्य पुरावृत्तं पितृभिः सुनिराकृतम् ।
तारयस्व महाबाहो दण्डकारण्यमद्य वै ।
एवमुक्तस्तदा रामः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
आश्रमस्येदमाख्याहि दशरथस्य यथातथम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिस्त्विदमब्रवीत् ।

Colophon

4

After 3 13 26 Ś1 V1 D1 2 ins

तथा वारणमुख्याश्च दश पुत्राश्च राघव ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ।
अभङ्गगतयश्चैव दुःसहा भयदा ।
धामका वह्निसङ्काशा देवैरपि दुरासदा ।
कामरूपा महाकाया जराशोकविवर्जिता ।
तेषां दश सहस्राणि कुलानां सुमहौजसाम् ।
सरमाया सुतौ श्वानौ यमस्यानुचरौ स्मृतौ ।
तयोः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषां संख्या न विद्यते ।
भूतापि जज्ञे भूताश्च रुद्रस्यानुचरान्बहून् ।
अनेकरूपवर्णांश्च ह्रस्वान्स्थूलान्वृकोदरान् ।
अनेकहस्तपादांश्च बह्वक्षिमुखनासिकान् ।
अनेकवेषाभरणान्हस्तांश्चण्डविक्रियान् ।
कपिशाया पिशाचाश्च जाता उच्छिष्टभोजना ।
सुरसासूतसर्पाणां सहस्रं तीक्ष्णविक्रमम् ।
तीक्ष्णकोपं दुराधर्षं महोग्रं विषदर्पितम् ।
दष्ट्राया दृष्टिण पुत्रा व्याघ्राश्चामिषगृध्निण ।
विनताया सुतौ द्वावरुणो गरुड एव च ।
अरुणस्तु सूर्यसखो गरुडः पतगेश्वरः ।
इरण्या प्रसव कन्यास्तिस्रो रघुकुलोद्वह ।
ताभ्यो लता वीरुधश्च ज्ञेया वल्लयस्तृणानि च ।
सर्व पुष्पफला वृक्षा इरण्या प्रसवा स्मृता ।
रुद्राणां सुरभी माता गवां च रघुनन्दन ।
विश्वस्य मातरो गावो रुद्रास्त्रिभुवनेश्वरा ।
विश्वश्वरा शुकुटिनो मुण्डा पिङ्गाभमालिन ।
अचिन्त्या ह्यद्भुताकारा घनिनः कृत्तिवाससः ।

5

After 3 23 27[ab] N2 V B1 4 D5 7 ins while B 2 ins after 3 23 27

खेचरा विस्मिता सर्वे कालस्येव मुखाश्रये ।
दृष्ट्वा च राघवं सर्वे राक्षसा युद्धदुर्मदा ।

l 74–78 —(l 74) M3 K(ed) द्विजसन्धुगता(K[ed] °हुता)नि वै —(l 76) G1 3 राजन् (for राम) —(l 77) M2 राजन् (for राघव) —(l 78) M2 3 अरिसूदन (for °मर्दन) —Ś1 om l 79 —(l 79) D2 3 वरस्वम् (for स त्वम्) D1 2 पुरा प्राप्त M2 पुरावृत्ते (for पुरावृत्त) D1 2 पितृवत् (for पितृभि) D1 2 सुनिराकृतान् M2 स निराकृत (for सुनिराकृतम्) —(l 80) G1 M2 3 तारय त्व M1 धारय त्व (for तारयस्व) Ś1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 D1 2 दण्डकारण्य(D2 °वैरम)दुरानुगान्(D3 °ग) (for the post half) —After l 80 Ś1 D1 2 ins

एवमस्मादपुनाह दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon

[D2 एतस्मा(subm) (for एवमस्माद्) *Sarga* a ne Ś1 D2 3 शापमोचन(D3 °न) D1 दण्डकारण्यशापमोचन —*Sarga* no (figures words or both) Ś1 D2 om D1 16 D2 21 L(ed) 17]

—(l 82) G2 यथाकथा (for °थम्) —G2 om l 83 —(l 83) M1 इदम् (for त्विदम्) —After l 83 M3 ins

यस्य नेपादिद राम दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon —*Sarga* no (figures words or both) M1 13 —After colophon M3 wrongly repeats l 81 with var तस्मो (for तन)

4

(l 1) V1 वारण D2 वामन (for वारण) D1 स तावैव (for दश पुत्राश्च) —(l 2) V1 D1 च ह (for तथा) —(l 3) V1 D1 2 भङ्गोत्सरव सर्वे (for the prior half) V1 दुस्सह (sic) D1 2 °सत्त्व (for °सत्त्वा) —(l 4) V1 यविनद् D जवनाद्य (for वह्नि°) D1 धा मिकानलहिनद् —(l 6) V1 कुल (for दश) —(l 9) Ś1 D1 च (for [अ]पि) D1 भूता विश्व भूतास्तु (for the prior half) —(l 10) V1 वर्णेह्रस्वान् (by transp) (for °रूपवर्णाश्च) D1 वर्ण (for च) D1 ह्रस्व (for ह्रस्वान्) V1 D1 नेकरूप(D1 घरवस्थूल)कृशोदरान् (for the post half) —(l 11) V1 अनन्तपादाश्च बह्वक्षिमुखनासिकान् —(l 12) D1 वर्णान् (for च°) V1 कृष्णाङ्गणप्रियान् (for the post half) —(l 13) V1 कपिशाया D1 तु उच्छिष्टभोजिन D2 तु उच्छिष्टभोजना —(l 15) V1 °रुचिरं —(l 16) D1 दष्ट्राया V1 D1 व्याघ्रान् D1 व्याघ्राद् (for व्याघ्राश्च) —(l 17) V1 D1 2 सुतौ देवात् (for सुतौ द्वौ) V1 D1 अरुणो गरुडश्च ह D1 अरुणो गरुड एव च (hypm) (for the post half) —(l 18) V1 च (for तु) D1 अर्कपुत्रस्त्वगो (for the prior half) —(l 19) D1 2 इरण्य (for इरण्या) —(l 20) D1 ताभ्यो भवन् वीरुधश्च (hypm) (for the prior half) D1 जाता (for ज्ञेया) V1 नद्य स्रोतसरसश्च जाता जन्यो वनानि च (sic) —(l 21) D1 सर्वे D1 सर्वे (for सर्व) V1 पुष्पलता D1 पुष्पाद्य (for पुष्प) V1 D1 इरवा D1 इरावा (for इरण्या) D1 प्रसव प्रसूता —(l 22) V1 D1 सुरभिर् —(l 23) V1 तु (for त्रि) —(l 24) V1 मुण्डा पिङ्गा D1 2 मुण्डा पिङ्गा(D1 °ङ्ग) पिनाकिन (for the post half) —(l 25) V1 ह्यद्भुताकारा (for ह्यद्भु°)

5

(l 1) B1 2 [ए]व (for [इ]व) —(l 2) V1 B1 4 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) V1 illeg after दृष्ट्वा च V1 राघवं (for

स्थिता पर्वतसंकाशा परमं विस्मयं गता ।
तान्दृष्ट्वा विस्मितान्सर्वान्राक्षसान्राक्षसाधिप ।
उवाच दूषण तत्र खर खरपराक्रम ।
न चैवास्ति नदी कार्या सैन्य चैकपदं स्थितम् ।
ज्ञायतां सौम्य तत्त्वेन किमेवदिति विस्मितम् ।
स गत्वा राघव दृष्ट्वा पुनरागम्य राक्षस ।
उवाच दूषणो वाक्य खर च रावणानुजम् ।
राम एष धनुष्पाणि स्थित समरमूर्धनि ।
य दृष्ट्वा राक्षसा सर्वे स्थिता शत्रुभयकरम् ।
मा नियोजय तावत्त्व यावदा तुपा भामम् ।
शरैरग्निसकाशैर्नेष्यामि यमसादनम् ।
दूषणस्य वच श्रुत्वा स रथमारुविक्रम ।
अभ्यधावत काकुत्स्थं स्वर्भानुरिव भास्करम् ।
त दृष्ट्वा राक्षसी सेना खर युद्धाय दर्शितम् ।
अभ्यधावत गम्भीरा महामेघोपमा स्वना ।
शरायुधस्ता रिपुसैन्यसूदनो
महारथो दाशरथिर्महायशा ।
महाचमू वीक्ष्य महार्णवोपमा
न विव्यथ नापि मुमोह राघव ।

6

After 3 23 27, S1 Ñ1 D2.3 M2 ins ·

त तु दृष्ट्वा स्थित राम सक्रुद्ध धृतकार्मुकम् ।
स्थितमेकपदं सैन्य सहसा तदकम्पत ।
सैन्य तु स्थितमालोक्य निश्चल पर्वतोपमम् ।
पार्श्वस्थ दूषण क्रुद्ध खरो वचनमब्रवीत् ।
न चाप्यस्ति नदी तस्या स्थितमेकपद बलम् ।
किमर्थं ज्ञायता तावच्छीघ्र दूषण गम्यताम् ।
एवमुक्तस्ततो दूरं दूषण परवीरहा ।
खरस्य वचनादेव सैन्यमध्ये विनि सृत ।
रथेन दूषण शीघ्रमग्रतश्चावलोकयत् ।
स ददर्श ततो राममग्रतो वि स्थितायुधम् ।
कराचिप सुसक्रुद्ध दग्धुकाममिवानलम् ।
स निवृत्य रथेनैव दूषण शत्रुदूषण ।
उपगम्य खर वाक्यमतिसक्रुद्धमब्रवीत् ।
राम प्रतिमुखे वीर सचाप पर्यवस्थित ।
तस्य त्रासादिद सैन्य स्थित न परिसर्पति ।
न सत्त्वरयाति ते कश्चिद्रामोऽयमिति सस्थित ।
राक्षसाना विषादेन स मया परिलक्षित ।

राधव] V1 रावण (for राक्षसा) —(l 4) V2 illeg after तान् D1 om (hapl) for क्षमाश्चा B1 राक्षसेश्वरा (for राक्षसाधिप) —(l 5) B1 खरस्य च (for खरपराक्रम) —B3 om l 6–9 —(l 6) V2 illeg after सैन्य V1 [च]के पदे (for [च]कपदे) —(l 7) D1 तत्त्वेन (for तत्त्वन) —After l 7 V2 ins

एव * * * * * * * * * * द्रमिति सुत ।
रथेन दूषण धी * * * * * * * * * ।
स ददर्श ततो राममग्रतो वि * * धुरम् ।
यत्र शत्रा स्थित * * * * * * * * * * ।

—(l 8) V1 B4 आगत्य (for आगम्य) —(l 11) V2 illeg up to शत्रुघ्न Ñ2 V1 B4 शत्रुसदनम्, B1.4 D1 °घन (for °करम्) —V1 om l 12–13 M2 ins l 12–13 after l 14 of App I (No 6) —(l 13) V2 वत्स्यामि, B1.4 अदामि, B3 मन्यामि, M2 अस्य (for नयामि) B3 शरैरेष्यामि समरे (for the prior half) —(l 15) V2 illeg up to स्वर्भानु V1 B3 भास्वर —(l 17) V मेघोघ D2 मेघौघ (for मघाम) —(l 18) B1 शरायुधा B1 -रायहा, B4 वृत्रसूदनो (for रिपुसूदनो) —(l 20) B2 तां तुमहार्णवोपमा (for वीक्ष्य म°) —After l 21, B4 reads colophon with Sarga name खरसैन्यदर्शन and No 32

6

(l 1) D1 त तु (for त तु) M2 त दृष्ट्वावस्थित रामभेक बाण धनुर्धर —(l 2) N2 न व्यर्पत, D1 समकम्पत (for तदकम्पत). M2 बहूनां रक्षसा सैन्ये विनाशाय समुद्यत —(l 3) D1 तु स्थित मालक्ष्य, M2 तासमवस्थाप्य (for °मालोक्य) —(l 4) D1 M2 क्रुद्ध (for क्रुद्ध) —(l 5) Ñ1 नुर्या, D2.3 तीर्था (for तार्या) M2 कथमसे न यातीर (for the prior half) D1 M2 स्थित चैकपदे Ñ1 स्थित चैकया * * * (illeg) (for the post half) —(l 6) M2 तमर्थं ज्ञायतामेतत् (for the prior half) —Ñ1 D2.3 M2 om l 7 —(l 8) M3 [च]निरव श्रुत्वा (for वचनादेव) D2.3 सैन्यमध्याद् (for °मध्ये) Ñ1 विनिर्गत M2 सैन्याग्रान्निनिसृत (for the post half) —(l 9) Ñ1 वाक्य (for दूषण) M2 क्रुद्धो (for शीघ्रम्) Ñ1 D2 अग्रतोऽथावलोकयत् (D2 °यत्) D3 अग्रतो अवलोकयत् M2 (with hiatus) अग्रतोऽसौ व्यलोकयत् (for the post half) —(l 10) Ñ1 D2 वितताायुध D3 [स]विस्तायुध M2 समुद्यतम (for विधृतायुधम्) —After l 10 M2 reads l 15 and om l 11–12 —(l 12) D2.3 संनिवृत्य (for स निवृत्य) D3 शत्रुकर्शन —(l 13) D2 अपि (for अति) M2 स दृष्ट्वा खर मागम्य दूषण पुनरब्रवीत् —(l 14) Ñ1 D2.3 एष राम प्रतिमुखे (for the prior half) Ñ1 प्रत्यवस्थित M2 एष दृष्ट्वा महाबाहु सैन्य समीक्ष्य स्थित —After l 14 M2 ins l 12–13 of App I (No 5) and then cont

तत स सैन्य नि सत्त्व श्रुत्वा दूषणभाषितम् ।
सहसैवाभियातुको रथेनाभ्यद्रवत्खर ।
राक्षसानमर्षश्च भ्रुकुटीसहितानन ।
इत्यनन्नमत्युग्र वर्षय भास्मानन ।
इमिन्ने परिहरिष्यामि पौरुषेण च राक्षसा ।
वत्रिनश्चाप्यनाथार्णा कृत्वा यस्मात्स्थिरा पुरा ।
एक दृष्ट्वा धनुष्पाणि मानुष पथुपस्थितम् ।
राक्षस वीरमुख्यश्च भीतर केनापि हेतुना ।
गच्छध्वमुपगम्यैव सनिवर्तितो मया ।
अद्यैवैनं रणे राम क्षय नयति सायकै ।

—(l 15) Ñ1 D3 वस्य (for तस्य) M2 यस्य त्रासात्स्थितो (°त) सैन्य (°न्य) सहसा नाभ्यवर्तत —M* om l 16–19

रामस्य समुख सूत रथ नोदय मे द्रुतम्।
एकस्माद्धि बले तस्य निशतीय परस्परम्।
एवमुक्त्वा ततो राम रथनाभ्यद्रवत्तदा।
त दृष्ट्वा सर्वसैन्यानि प्राद्रवन्दूरसमत।

7

After 3 24 28 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 6 T G M1 2 (preceded by 462*) 3 ins

त समन्तादभिक्रुद्धा राघव पुनरभ्ययु।
तैश्च सर्वा दिशो दृष्ट्वा प्रदिशश्च समावृता।
राक्षसैरुग्रवपुर्भि शरवर्षाणि वर्षिभि।
स कृत्वा भैरवं नादमस्त्र परमभास्वरम्।
सयोजयत गान्धर्व राक्षसेषु महाबल।
तत शरसहस्राणि निर्ययुश्चापमण्डलात्।
सर्वा दश दिशो बाणैरापूर्यन्त समागतै।
नाददान शरान्घोरान्विमुञ्चन्त शरोत्तमान्।
विकर्षमाण पश्यन्ति राक्षसास्त शरार्दिता।
शरान्धकारमाकाशमावृणोत्स दिवाकरम्।
बभूवावस्थितो राम प्रक्षिपन्निव तान्शरान्।
युगपत्पतमानैश्च युगपच्च हतैर्भृशम्।
युगपत्पतितैश्चैव विकीर्णा वसुधाभवत्।
निहता पतिता क्षीणाश्छिन्ना भिन्ना विदारिता।
तत्र तत्र स्म दृश्यन्त राक्षसास्त सहस्रश।
सोष्णीषैरुत्तमाङ्गैश्च साङ्गदैर्बाहुभिस्तथा।
ऊरुभिर्बाहुभिश्छिन्नैर्नानारूपैर्विभूषणै।
हयैश्च द्विपमुख्यैश्च रथैर्भिन्नैरनेकश।
चामरव्यजनैश्छत्रैर्ध्वजैर्नानाविधैरपि।
रामेण बाणाभिहतैर्विच्छिन्नै शूलपट्टिशै।
खड्गै खण्डीकृत प्रासैर्विकीर्णैश्च परश्वधै।
चूर्णिताभि शिलाभिश्च शरैश्चैरनेकश।
विच्छिन्नै समरे भूमिस्तीर्णाभूद्भयकरा।
तान्दृष्ट्वा निहतान्सर्वे राक्षसा परमातुरा।
न तत्र चलितु शक्ता राम परपुरजयम्।

[=1 36-37 of No 10]

—(l 16) D3 [आ]ख्यास्ये (for [आ]ख्याति ते) —Ñ1 repeats l 15 after l 16 —(l 17) Ñ1 D3 मया स (by transp) D3 मया स (for स मया) —Ñ1 om l 18-19 D2 3 om l 18 —(l 19) D3 एकस्य (for एकस्माद्) —(l 20) Ñ1 D3 उक्त्वा D5 उक्ते (for उक्त्वा) M3 रणे (for ततो) Ñ1 [अ]विद्रुत D3 [अ]भिद्रवत् (for [अ]भ्यद्रवत्) —(l 21) D3 रथम् M3 द्रुतम् (for दूरत्) —After l 21 M3 reads 433*

7

D1 om l 1 —(l 1) D5 अपि क्रुद्धा (for अभिक्रुद्धा) Dt1 D1 6 आर्दयन् Cg as above (for अभ्ययु) —(l 2) D1 T3 G1 स तु B (ed) तत Cg as above (for तैश्च) T3 G1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) —(l 3) Dt1 D5 सवर्ण प्राशै (for उग्रवपुर्भि) Dt1 D5 वर्षाभिराघ्नन् D1 वर्षाणिवर्षुभि T1 G2 M1 2 Cg वर्षाभिर्वर्षिभि G1 वर्षाभिलाषिभि (for वर्षाणि वर्षिभि) —M1 om l 4 —(l 4) D1 विमुञ्चन् (for स कृत्वा) T1 कृत्वा भैरवसनाद (for the prior half) D1 सोग्र (for अस्त्र) —(l 5) Dg1 नयोजयत Dt1 D6 समयोजयत् D1 प्रायोजयत G1 संयोजयति (for सयोजयत) —(l 6) D1 प्रमुमोच महास्त्रम् (for the post half) —(l 7) G1 वरुणाद् (for सर्वा) D1 घोरा (for बाणै) D4 T1 Cg अवार्यन्त, G M आवार्यन्त (G2 M2 °शै) (for आपूर्यन्त) D1 आवार्य पुनस्तत (for the post half) —(l 8) D1 आददान, T3 संदधान (for नाददान). Dt1 D4 5 G M Ck न मुञ्चन (for वि°) D4 T1 Ck शिलीमुखान् (T3 °न) M3 महास्त्र (for शरोत्तमान्) D1 विसृजन्महत्त्व (for the post half) —(l 9) T3 G1 M2 न (M3 ना) कर्षमाणं (for वि°) D1 ददृशुर्न च मुञ्चन्त (for the prior half) D1 रूपार्दिता (for शरा°) —After l 9, B (ed) ins. (within brackets)

तदा तं न विदुस्तस्य स्वमुखार्त्तं तथापि ते।
सर्वे दशानना भूत्वा मण्डलं च एव राक्षसान्।

—(l 10) T3 शरोपकार (for °रम्) D4 माकारम् (for आ°) T3 दिवाकर —(l 11) D1 बभार (for बभूव) Dm1 D3 व्यवस्थिततान्, D1 4 T1 3 G M Cg प्रक्षिपन्निव (D1 G2 M2 °प]न्निव तान्) (for प्रक्षिपन्निव तान्) Dg1 T3 प्रवर्षन्निव सायकान् (T3 तान्शरान्) —(l 12) D2 प्रसर्पद्भि (for पतमानैश्च) Dm1 D4 5 T1 प्रहि(Dm1 °ह)तैर्हते G1 प्राहितैर्भृश, G2 M1 च निपातितै, G3 चामरैर्भृश (for च हतैर्भृशम्) —(l 13) G1 M1 च हतैश (for पतितैश्च) Dg1 Dm1 D1 5 T G2 M3 वि(D1 प्र)कीर्णा, G1 M1 2 प्रकीर्णा (for विकीर्णा) —(l 14) D1 G2 M1 2 श(G2 M1 क्षी)र्णाश् (for क्षीणाश्) D1 M3 भिन्नाश्छिन्ना (by transp.) (for छिन्ना भिन्ना) —(l 15) D4 om (hapl.) first तत्र Dg1 G2 M1 च दृश्यते, D2 [अ]भ्यदृश्यन्त (for स्म दृश्यन्त) M3 चतुर्दश (for सहस्रश) —(l 16) G2 M2 च चैव (for बाहुभिस्) G3 तदा (for तथा) —(l 17) Dm1 D4 5 T1 जानुभिश् (for बाहु°) Dg1 T1 3 G1 रूपवि(D6 °भी)षणै M2 3 रूपविभूषितै (for रूपैर्विभूषणै) —(l 18) G1 M3 अनेकधा (for °श) —(l 19) Dm1 D1 T G1 2 M2 च चामर (for चामर) Dg1 G2 विविधैर् (for ध्वजैर्) —(l 20) Dm1 D4 5 T1 G1 राघवस्य (for रामेण) G2 रामबाणविनिर्भिन्नै (for the prior half) Dg1 M1 Cg Cp विभिन्नै (for विच्छिन्नै) G1 मुद्गरै, Cg Cp पट्टिशै (for पट्टिशै) —Dg1 Dt1 D1 T1 M1 G1 om l 21-22 —(l 22) G1 2 M2 3 चूर्णि (for चूर्णिताभि) Dm1 शरैश्चैव, D4 5 शरै, T1 2 विशरै, G2 विशरै (for शरैश्चैर्) —(l 23) T3 विच्छिन्नै G1 विमृदै M1 2 विनिर्दै (for विच्छिन्नै) Dm1 D4 G2 संयोधे (for समरे) Ck Ct Cp as above Cg विस्तीर्णा (for स्तीर्णा) —(l 24) Dm1 D1 4 G2 3 M2 दृष्ट्वा (for सर्वे) Dm1 D4 5 G1 परमातुरा (D1 °परमार्दिता) (for the post half) —D3 D4 T G2 M1 3 om l 25-29 —(l 25) Dm1 D4 G2

बलात्प्रदीप्ते तु निरस्तमाहवे
खरादिके राक्षसदुर्धरे बलम्।
चचार रामः स्थिरधर्मपौरुषो
धनुर्विलासक्षतिवारणः शरैः ।

8

After Sarga 24, D1 ins

राक्षसान्निहतान्दृष्ट्वा राघवेण महात्मना ।
आविवेश महान्कोपः खरस्य रिपुघातिनः ।
3 24 1 अवस्थितं तु खरस्य राघवं रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खरः सैन्यपुरस्कृतः ।
स दृष्ट्वा द्विगुणं क्रुद्धश्चापमुद्यम्य सत्वरम् ।
रामायाभिमुखो हि स सूतं समनूनुदत् ।
तस्याप्याज्ञया सूतः स्थानमश्वान्समनोदयत् ।
यत्र रामो धनुष्पाणिर्युद्धायाभिमुखः स्थितः ।
अभिराम स्थितस्तूर्णं सवक्षः स निशाचरः ।
बभूव मध्ये धातूनां सन्ध्यानुरञ्जि चाम्बरे ।
ततस्ते भीमकर्माणः क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
रामं नानाविधैः शस्त्रैरभ्यवर्षन्त मर्षिताः ।
मुद्गरैरायसैः शूलैः शूलैश्चैव परश्वधैः ।
राक्षसाः समरे रामं निजघ्नुः कुपिता भृशम् ।
ते महावीरमत्काया महानादा महौजसः ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थं यातुधाना निशाचराः ।
ते रामं शरवर्षेण अभ्यवर्षन्निशाचराः ।
शैलाद्रिमिव धाराभिर्वर्षमाणा बलाहकाः ।
स तैः परिवृतो घोरैः राघवो राक्षसां गणैः ।
आदित्य इव घनान्ते वर्षैर्नीरैर्बलाहकैः ।
तानि मुक्तानि शस्त्राणि समन्तात्तैर्निशाचरैः ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो नदीवेगानिवोदधिः ।
स तैः प्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रैर्न विव्यथे ।
रामः सुतीक्ष्णैर्बहुभिः शूलैस्तनिपरश्वधैः ।
निशाचरैर्महाघोरैः सवतो रघुनन्दनः ।
दिवाकर इवाकाशे महाभ्रैरिव संवृतः ।
निपेतुरन्यगात्रस्य भिद्यन्तश्च परस्परम् ।
एकं घोरैः सुबहुभिः दृष्ट्वा रामं समावृतम् ।
ततो रामो महातेजाः मण्डलीकृतकार्मुकः ।
ससर्ज निशितान्बाणान्राक्षसेष्वस्य सहस्रशः ।
दुरावारान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया रामः शरान्काञ्चनभूषणान् ।
ते शरा यातुधानानां मुक्ता रामेण संयुगे ।
आददुः समरे प्राणान्कालपाशा इवोदिताः ।
भित्त्वा राक्षसदेहांस्तु शरा रुधिरभूषिताः ।
अन्तरिक्षं गताः रेजुर्दीप्ता इव हुताशनाः ।
असंख्येया हि रामस्य शराः कार्मुकनिर्गताः ।
जिघांसन्महाघोरं रक्षसां शरदारुणम् ।
तेषां धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्माणि च शिरांसि च ।
चिच्छेद रामः समरे सहस्रोऽथ महाशरैः ।
राक्षसानां तथा बाहून्सहस्ताभरणान्रणे ।
ऊरूनाशानुरोद्धं चिच्छेद रामसायकैः ।
स्वर्णबालीकनाराचैस्ताडिताश्च निकृत्तनैः ।
रामेणाश्वान्परे भिद्यमाना निशाचराः ।
ते शक्तिशूलपट्टिशान्परश्वधान् ।
चिक्षिपुः परमक्रुद्धा रामाय लघुविक्रमाः ।
तच्छस्त्रवर्षं सुमहत्तिसृष्टं रजनीचरैः ।
असंभ्रान्तो रणे रामः प्रतिजग्राह सायकान् ।
प्रतिगृह्य स तद्रूपं निर्मीलित इवर्षभः ।
तथा वर्षं शरैस्तु निशिताग्रैर्जीवितं तव ।
ते दह्यमाना रघुसूनुना तदा
निशाचराः सर्वत एव सङ्गताः ।
विमुच्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवुः
समीक्ष्य रामस्य रणे पराक्रमम् ।

Colophon

9

After 547*, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 7 cont (Ś1 Ñ1 D2 3 l 1-4 only) Dm1 D5 G3 M1 K(ed) [within brackets] ins l 3-4 after 3 28 24 D5 ins before 3 28 25 whereas M3 ins l 1-4 after 3 28 24

अद्य त्वं सहसा राम निशि संख्ये विभूषितम् ।
पातयामि शिरो वगाहय पाणुक्लान्वितम् ।
ऊर्वोः रथिरनिस्यन्दैरस्थ्रस्नायुसमर्पितैः ।
कारण्यात्युद्रक तया हत्वा नाविह राक्षसम् ।
इत्युक्तो राक्षसस्तेन नरेन्द्र प्रदमयन् ।

M3 मरिहु (for चलिहु) D1 जनाद विविधाशान् (for the prior half) D1 राम (for राम) D1 ‑सुरद (for °पद) —After l 25 D1 ins l 7‑10 of 456* D1 om l 26‑29 —(l 26) Dm1 तु (for हु) —(l 27) M2 3 ततोऽधिक दूरबाहुसंश्रय —(l 29) M2 3 ‑त्यादिते (for ‑त्यारभे)

9

D5 om from l 1 up to शीर्ष in l 10 (cf v l. 3 28 13) D3 reads l 1 in marg —(l 1) D3 अनया (for अद्य त्वं) M3 सहितस्तां (for सहसा राम) Ś1 V2 B1 शौर्यविभूषणम् —(l 2) Ñ1 शरा (for शिरो) B4 भद्रं, D2 3 दुष्ट, G(ed) इति, G(ed) [त]स्रावितं (for °न्वितम्). Ś1 गदासुकृतहस्त Ñ1 दुष्ट दृष्ट* ‑* (illeg) V2 दुष्टवातकर्मशुभा, D3 दुष्टाङ्कुश्यां वा (for the post half) —For l 2 M3 subst

गया पातयस्थानि कुप्लाशाङ्कर* दथा ।

—(l 3) D7 वच (for त्वं) Ś1 विस्पन्दैः, Ñ1 D2 3 निष्यन्दैः, V3 विस्यन्दैः B4 विस्पन्दैः Dm1 D5 G3 M1 भरा स्रैः M3 विप्लवैः (for निस्यन्दैः) M1 स्वस्तर (for °स्नायु°) V2 कर्षित्रि * * * * गर (illeg) V1 विशीर्णैः Dm1 D5 G3 M1 विकल्पात्, D3 मयासि M3 विनिपाते (for समर्पितैः) —(l 4) G3 * * ध्याम Ñ1 M3 नउ त्वां, Dm1 D5 G3 M1 बलि भूमी (G3 °मि) (for [त दक तयां) Ś1

धविस्मिततर वाक्य बभाषे रघुनन्दन ।
रणे तु विनय प्राप्य शोभते तत्र भाषितम् ।
परोक्ष न हतास्त्वत राक्षसास्तत्र राक्षस ।
दवदत्तवरा ह्यते दृष्दत्तवरायुधा ।
पश्यतस्त हता क्रूरा राक्षसा भीमविक्रमा ।
कि वृथा कथसे पाप ब्रह्मघ्नाक्षतादम ।
यत्त वीर्यं च शक्तिश्च कि विलम्बेन तत्कुरु ।
अद्य त सशिरस्त्राण शिरो ज्वलितकुण्डलम् ।
पातयाम्यथ बाणेन ताल्वल्लमिव ग्रहम् ।
राघवणैवमुक्तस्तु प्रज्वलन्निव राक्षस ।
क्रोधसंरक्तनयन प्रत्युवाच पुन खर ।
विदितो मे भवान्रामो विदितो मम लक्ष्मण ।
शापा वृतस्थश्च विदितोऽह तथा तव ।
मया खलु निसृष्टाया गदाया वेगमुत्तमम् ।
अद्य धारय शक्तिस्ते यद्यस्ति पुरुषाधम ।

10

Before Sarga 3 30 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

त्वरमाणस्ततो गत्वा जनस्थानादकम्पन ।
प्रविश्य लङ्का वेगेन रावण वाक्यमब्रवीत् ।
जनस्थानस्थिता राजन्राक्षसा बहवो हता ।
खरश्च निहत सख्ये कथचिदहमागत ।
एवमुक्तो दशग्रीव क्रुद्ध सरक्तलोचन ।
अकम्पनमुवाचेद निर्दहन्निव तेजसा ।
कन रम्य जनस्थान हत मम परासुना ।
कोऽद्य सर्वेषु लोकेषु गतिं नाधिगमिष्यति ।
न हि मे विप्रिय कृत्वा शक्य मघवता सुखम् ।
प्राप्तु वैश्रवणेनापि न यमेन न विष्णुना ।
कालस्य चाप्यह कालो दहेयमपि पावकम् ।
मृत्यु मरणधर्मेण सयोजयितुमुत्सहे ।
वातस्य तरसा वेग निहन्तुमहमुत्सहे ।
दहेयमपि सक्रुद्धस्तेजसादित्यपावकौ ।
तथा क्रुद्ध दशग्रीव कृताञ्जलिरकम्पन ।
भयात्सदिग्धया वाचा रावण याचतेऽभयम् ।
दशग्रीवोऽभय तस्मै प्रददौ रक्षसा वर ।
स विस्रब्धोऽब्रवीद्वाक्यमसदिग्धमकम्पन ।
पुत्रो दशरथस्यास्ति सिंहसहननो युवा ।
रामो नाम महास्कन्धो वृत्तायतमहाभुज ।
वीर पृथुयशा श्रीमानतुल्यबलविक्रम ।
हत तेन जनस्थान खरश्च सहदूषण ।
अकम्पनवच श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिप ।
नागेन्द्र इव नि श्वस्य इद वचनमब्रवीत् ।
स सुरेन्द्रेण सयुक्तो राम सर्वामरै सह ।
उपयातो जनस्थान ब्रूहि कच्चिदकम्पन ।
रावणस्य पुनर्वाक्य निशम्य तदकम्पन ।
आचचक्षे बल तस्य विक्रम च महात्मन ।
रामो नाम महातेजा श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।
दिव्यास्त्रगुणसम्पन्न पर धर्म गतो युधि ।

भविष्यामुत्त वेषा (for the prior half) Ñ1 अह वै, V1 हितान्त (for हतानाम्) Ś1 युधि Ñ1 V1 D2 3 सद B3 इन (for इह) Dm1 D8 G3 M1 2 ता हत्वा सर्वरक्षमा (for the post half) —(l 5) V1 प्रहरन् (for °रन्) —(l 7) Ñ2 D7 रणेन (for रणे तु) D7 भावित (for °षितम्) —(l 8) D7 पराणे G(ed) निहतास् (for न हतास्) V1 त तु (for त्वेव) —(l 10) V B1 कुद्धा (for क्रूरा) —(l 11) D7 om कथसे V1 वीर, B1 3 नीच (for पाप) B1 3 D7 नद्धघ्न (for °हन्) V1 B3 राक्षसाधम —(l 12) V1 शक्तिश्च वीर्यं च (by transp) —(l 14) V2 B1 3 ज्वालमन्तराम् (sic) G(ed) प्रज्वलतम् (for ज्वलत्°) —(l 15) B4 वेगवा (for राक्षस) —(l 16) Ñ2 D5 7 तदा (for पुन) —(l 17) V3 राम (for रामो) —(l 18) B3 मे यथा (for इह तथा) —(l 19) Ñ1 V2 D5 7 कर, B4 धनु (for खलु) B1 3 निसृष्टाया गदाया Ñ2 D5 7 जवम् (for वेगम्) —(l 20) V1 अद्यधारय (for अद्य धा°)

10

D3 begins with ॐ T3 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —(l 1) Dg1 G2 जनस्थानादिक पुन (for the post half) —(l 3) M1 जनस्थानगता M2 जनस्थान भयस्थान बहवो राक्षसा हता —(l 5) Dg1 T3 क्रोध (for क्रुद्ध) —(l 6) Dg1 T G1 M3 चक्षुषा (for तेजसा) —(l 7) K(ed) केन (for कन) Dt1 D4 T1 2 Ct सौम्य, Cb नीम (for रम्य) —(l 8) Dt1 D6 T1 3 हि, Cb वा (for ऽद्य) M2 ख्याप मे सर्वलोकेषु (for the prior half) —(l 9) T3 मघवता (for मघ°) —(l 10) G2 प्राप्त Dt1 D6 G1 च (for second न) —(l 11) G2 [आ]पि (for [अ]ह) —G1 M1 om (hapl) l 13 T1 2 transp l 13 and 14 —(l 13) Dt1 D6 अपि चोत्सहे (for अहमु°) —(l 14) Dm1 D6 G2 3 M वा स्वय (M1 सुस, M3 °यम्) क्रुद्ध (for अपि सक्रुद्ध) —(l 15) M3 सुसक्रुद्ध (for तथा क्रुद्ध) —(l 16) G2 भय (for भयात्) याचतेऽभय is written in marg in Malayalam script in G2 *sec m* —(l 18) Dg1 विश्रब्धो (for विस्रब्धो) —(l 19) Dg1 Dt1 D6 [आ]स्ते, G1 M2 [आ]सीत् (for [अ]स्ति) —(l 20) D4 T1 2 G1 3 M1 3 वृषस्कन्धो, M2 महावीर्यो (for महास्कन्धो) —(l 21) Cvb वीर Dt1 Dm1 D4 8 G1 श्याम, M राम (for वीर) Cvb वीर पृथुयशा श्रीमान् (as above) —(l 22) Dg1 Dt1 D6 T3 M2 Ct हतस्तेन जनस्थाने (for the prior half) —(l 23) D4 राक्षसेश्वर —Dg1 reads l 24 in marg —(l 24) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S निश्वस्य K(ed) वचन चेदमब्रवीत् (for the post half) —(l 25) T1 सर्वायुधै (for °मरै) —(l 26) Dg1 Dm1 D4 T3 G2 3 कश्चिद् (for कच्चिद्) ❀ Ct स राम सर्वामरसहैर्वा जनस्थान कच्चिदुपागत इत्यन्वय ❀ Dg1 repeats l 28 after l 43 —(l 28) Dg1 (second time) विक्रमस्य (for °म च) —(l 30) Dg1 om from the post half

तस्यानुरूपो बलवान्रक्ताक्षो दुन्दुभिस्वनः ।
कनीयांल्लक्ष्मणो नाम भ्राता शशिनिभाननः ।
स तेन सह संयुक्तः पावकेनानिलो यथा ।
श्रीमाञ्जासस्तत्र जनस्थानं निपातितम् ।
नैव देवा महात्मानो नात्र कार्या विचारणा ।
शरा रामेण तूत्सृष्टा रुक्मपुङ्खाः पतत्रिणः ।
सर्पाः पञ्चानना भूत्वा भक्षयन्ति स्म राक्षसान् ।
येन येन च गच्छन्ति राक्षसा भयकर्शिताः ।
तेन तेन स्म पश्यन्ति राममेवाग्रतः स्थितम् ।
इत्थं विनाशितं तेन जनस्थानं तवानघ ।
अकम्पनवचः श्रुत्वा रावणो वाक्यमब्रवीत् ।
गमिष्यामि जनस्थानं रामं हन्तुं सलक्ष्मणम् ।
अथैवमुक्ते वचने प्रोवाचेदमकम्पनः ।
शृणु राजन्यथावृत्तं रामस्य बलपौरुषम् ।
असाध्यः कुपितो रामो विक्रमेण महायशाः ।
आपगायाः सुपूर्णाया वेगं परिहरेच्छरैः ।
सताराग्रहनक्षत्रं नभश्चाप्यवसादयेत् ।
असौ रामस्तु सीदन्तीं श्रीमानभ्युद्धरेन्महीम् ।
भित्त्वा वेलां समुद्रस्य लोकानाप्लावयेद्विभुः ।
वेगं वापि समुद्रस्य वायुं वा विधमेच्छरैः ।
संहृत्य वा पुनर्लोकान्विक्रमेण महायशाः ।
शक्तः स पुरुषव्याघ्रः स्रष्टुं पुनरपि प्रजाः ।
न हि रामो दशग्रीव शक्यो जेतुं त्वया युधि ।
रक्षसां वापि लोकेन स्वर्गः पापजनैरिव ।
न तं वध्यमहं मन्ये सर्वैर्देवासुरैरपि ।
अयं तस्य वधोपायस्तन्ममैकमनाः शृणु ।
भार्या तस्योत्तमा लोके सीता नाम सुमध्यमा ।
श्यामा समविभक्ताङ्गी स्त्रीरत्नं रत्नभूषिता ।
नैव देवी न गन्धर्वी नाप्सरा नापि दानवी ।
तुल्या सीमन्तिनी तस्या मानुषीषु कुतो भवेत् ।
तस्यापहर भार्यां त्वं प्रमथ्य तु महावने ।
सीतया रहितः कामी रामो हास्यति जीवितम् ।
अरोचयत तद्वाक्यं रावणो राक्षसाधिपः ।
चिन्तयित्वा महाबाहुरकम्पनमुवाच ह ।
बाढं काल्यं गमिष्यामि ह्येकः सारथिना सह ।
आनेष्यामि च वैदेहीमिमां हृष्टो महापुरीम् ।
अथैवमुक्त्वा प्रययौ खरयुक्तेन रावणः ।
रथेनादित्यवर्णेन दिशः सर्वाः प्रकाशयन् ।
स रथो राक्षसेन्द्रस्य नक्षत्रपथगो महान् ।
संचार्यमाणः शुशुभे जलदे चन्द्रमा इव ।
स मारीचाश्रमं प्राप्य ताटकेयमुपागमत् ।
मारीचेनार्चितो राजा भक्ष्यभोज्यैरमानुषैः ।
तं स्वयं पूजयित्वा तु आसनेनोदकेन च ।

of l. 30 up to the prior half of l. 31. Dm1 D6 T1.3 G1 पुरुषघ्नो युधि (for the post half). —(l. 31) G2 रक्तस्रो (for °क्षो). —(l. 32) Dt1 D6 भ्राता रक्षः (for नाम भ्राता). ※ Ct. रक्षःकुलशशिनिभाननः इति ※ —(l. 37) Dm1 D1 सर्वे (for सर्पा). —(l. 38) D1 [अ]पि, G1 हि (for च). D6 G1.3 भयदर्शिताः (for °कर्शिताः). —(l. 39) Dg1 T1 G3 च (for स्म). —After l. 39, M2 ins. *inf. lin. sec. m.*:

अथापि सुमुहूर्तेन निहता राक्षसा रणे ।
जनस्थाने स्थिताः सर्वे राक्षसा महद्भुतम् ।

—D6 G2 M om. l. 40. —(l. 42) Dm1 D6 G3 जनस्थानं गमिष्यामि हन्तुं रामं सलक्ष्मणम्. —(l. 43) Dg1 T3 G1 तथा (for अथ). Dg1 reads l. 44 for the first time after l. 18, repeating it here. —(l. 46) Dt1 D1.4 तु (for तु). D1 स्वयं, G3 शरैः (for °रैः). —Dg1 reads l. 47 in marg. —(l. 47) Dg1 Dm1 D6.8 M1 सताराग्रहम्, M2 सताराग्रहनक्षत्र Dg1 नभश्च वासयेत्, M1 नभश्चाप्यवसादयेत् (for the post half). —(l. 48) D4 तु (for तु). T1.2 G1 Cm g सीदन्ती (for सीदन्तीं). M2.3 मयान् (for श्रीमान्). D6 भाग (for अपि). —(l. 49) Dm1 D6 M2.3 स्थान्, D4 प्रभु (for विभु). D6 T3 G1 लोकानां प्लावयेद्दिशः (for the post half). ※ Cvp. लोकानाप्लावयेद्विभुरिति पाठः (as above). Cg विप्लावयेत् विश्लेष. ※ —M2 reads l. 50 after l. 46. —(l. 50) Dg1 D6 च (for first वा). Dg1 वायोः (for वायु). D6 हि (for second वा). —(l. 51) D4 स संहृत्य, G1 समुद्रं वा (for संहृत्य वा). M2 सुरर्षे (for पुनर्). —Dg1 reads l. 52 in marg. D4 G1 M2 read l. 52 for the first time after l. 45, repeating it here. M1.2 read l. 52 after l. 45. —(l. 52) Dt1 D6 शक्तः सह स पुरुषः (for the prior half). Dg1 तथा (for अपि). —(l. 53) Dt1 D1 न त्वया (for त्वया युधि). Dg1 T3 हतुं शक्यो युधि त्वया (for the post half). —(l. 54) T2 च (for वा). —(l. 55) G3 सुरै (for सर्वैर्). —(l. 56) G1.2 अवध्यस्य (for अयं तस्य). M2 वधोपाय. D6 तद्विधेयमना (for तन्ममै°). —(l. 57) G2 M1 [अ]तस्यानुरूपा (for तस्यो°). —(l. 58) Dm1 D3 मत (for रत्न). Dt1 ** भूषिता (for रत्न°). —(l. 59) D6 न वै (for नैव). M1 नासुरी (for नाप्सरा). Dt1 D6 M2 न च दानवी (for नापि दानवी). —(l. 60) Dg1 Dt1 D6 T मानुषा तु. M1 °षु (for °षीषु). —(l. 61) Dm1 D6 G3 ता (for त्व). Dt1 D1.4 Ct. न प्रमथ्य, T2 प्रमथ्य तु. M2 प्रलोभ्य तु (for प्रमथ्य तु). —(l. 62) T2 G1 स तया (for सीतया). Dt1 D6 सामान्यरहितः न चैव हि भविष्यति. —(l. 63) Dg1 अरोचयद्, D6 अरोचयत्, G1 अरो° वचः D6 लोकनाथः, M1.2 रक्षसां वरः (for राक्षसाधिपः). —(l. 65) Note hiatus between the two halves. Dg1 D6 Ct कल्यं (for काल्यं). G1.2 ह्येकः (to avoid hiatus). M1.2 एक (for एकः). ※ Ct. काल्यं प्रातः ... ※ —(l. 66) Dg1 आनयामि हि, Dm1 D1 T1.2 आनयिष्यामि, T3 G1 M1.2 आनयामि तु (for °मि च). —(l. 67) Dt1 D6 ततः, B (ed.) तत् (for अथ). M1 रथ (for खर). —(l. 70) Dg1 T1.2 Cg संचार्यमाणः, Dt1 D6 G3 Ct. संचूर्णमानः, G1.2 संचूर्णमानः. Dg1 रथ (for इव). —(l. 71) Dm1 D6

अर्थोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित्सुकुशलं राजँल्लोकानां राक्षसाधिप ।
आशङ्के नाथ जाने त्वं यतस्तूर्णमिहागतः ।
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावणः ।
ततः पश्चादिदं वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ।
आरक्षो मे हतस्तात रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
जनस्थानमवध्यं तत्सर्वं युधि निपातितम् ।
तस्य मे कुरु साचिव्यं तस्य भार्यापहारणे ।
राक्षसेन्द्रवचः श्रुत्वा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
आख्याता केन सीता सा मित्ररूपेण शत्रुणा ।
त्वया राक्षसशार्दूल को न नन्दति नन्दितः ।
सीतामिहानयस्वेति को ब्रवीति ब्रवीहि मे ।
रक्षोलोकस्य सर्वस्य कः शृङ्गं छेत्तुमिच्छति ।
प्रोत्साहयति यश्च त्वां स च शत्रुरसंशयः ।
आशीविषमुखाद्दंष्ट्रामुद्धर्तुं चेच्छति त्वया ।
कर्मणानेन केनासि कापथं प्रतिपादितः ।
सुखसुप्तस्य ते राजन्प्रहृतं केन मूर्धनि ।
विशुद्धवंशाभिजनाग्रहस्त-
स्तेजोमदः संस्थितदोर्विषाणः ।
उदीक्षितुं रावण नेह युक्तः
स संयुगे राघवगन्धहस्ती ।
असौ रणान्तःस्थितिसंधिवालो
विदग्धरक्षोमृगहा नृसिंहः ।
सुप्तस्त्वया बोधयितुं न युक्तः
शराङ्गपूर्णो निशितासिदंष्ट्रः ।
चापापहारे भुजवेगपङ्के
शरोर्मिमाले सुमहाहवौघे ।
न रामपातालमुखेऽतिघोरे
प्रस्कन्दितुं राक्षसराज युक्तम् ।
प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
लङ्कां प्रसन्नो भव साधु गच्छ ।
त्वं स्वेषु दारेषु रमस्व नित्यं
रामः सभार्यो रमतां वनेषु ।
एवमुक्तो दशग्रीवो मारीचेन स रावणः ।
न्यवर्तत पुरीं लङ्कां विवेश च गृहोत्तमम् ।

Colophon

11

Before Sarga 3 40, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 7 ins. while M3 ins l. 5–49 before 3 40 1 and l. 50–93 after 3 40 3

भूय एव तु मारीचो रावणं राक्षसेश्वरम् ।
धर्मार्थसहितं पथ्यमिदं वचनमब्रवीत् ।

गत्वा (for प्राप्य) Dt1 D6 स दूरे चाश्रमं गत्वा (for the prior half) —(l 73) Note hiatus between the two halves —G3 damaged for l 74–75 —(l 74) Dg1 reads from वाचा up to अब्रवीत् in marg —(l 75) D6 कच्चित् T3 कश्चित् (for कच्चित्) G3 सकुशल M3 लङ्कायां (for लोकानां) D1 T1 2 G1 M2 Cr m g राक्षसेश्वर (for °धिप) —(l 76) Dt1 D6 T1 Ct नाथविज्ञाने (for नाथ जाने) D4 शीघ्रम् (for तूर्णम्) Dm1 D4 5 T1 G1 2 3 M1 ❀ Ck आशङ्के नाथविज्ञाने स्वामिनि प्राचीनः पाठः । भयमाशङ्के । ह्येन नाथि(थि)माने नाववच्छामीत्यर्थः ❀ —(l 79) M2 तेन (for तात) Dt1 D6 °शत्रुणा (for °कर्मणा) —(l 81) T2 M1 अस्य मे M2 3 तदस्य (for तस्य मे) T2 G1 M3 साहाय्य (for साचिव्य) —(l 83) Dg1 Dm1 D6 T2 G2 M1 Ct सा सीता (by transp) Dt1 D6 वा सीता (for सीता सा) —(l 84) Dg1 नदति Dg1 D4 5 G2 3 M2 3 Cm p g h t p निन्दित, Cm t as above (for नन्दित) —(l 85) T3 M1 ब्रवीति (for °हि) —(l 86) M2 अर्हति (for इच्छति) Dm1 D6 G3 रक्षोलोकस्य कः शृङ्गं छेत्तुमिच्छति सांप्रतं —(l 87) Dg1 कश्चित्, D6 पश्चात्, T G2 M1 कश्च (for यश्च) T1 2 M1 स हि, M2 3 स्वयं (for स च) Dg1 Dm1 D6 T2 G2 3 न संशयः, T1 M2 Ck t असंशयं —(l 88) M2 3 [इ]च्छसि (for °ति) —(l 89) Dg1 Cg तेन, D6 Cg p केन (for [अ]नेन) Dg1 M1 [अ]पि, G3 त्वं (for [अ]सि) —(l 92) G2 M1 तेजोमय M2 3 सवति (M2 °त) दोः —(l 93) Dm1 D6 T2 M1 उदीक्षितुं, T1 अवेक्षितुं (for उदी°). G1 नैव (for नेह). —(l 94) Dg1 reads रावण- in marg —(l 95) Dt1 D4 5 Cv t रणान्त (for °न्त) T3 स्थित (for स्थिति). T3 संधिवाल्यो —(l 96) D5 M1 -मृगहा (for मृगहा). —(l 97) Dt1 D6 T2 सुप्त, T3 G शक्तः (for युक्तः) —(l 99) Dg1 G2 Cv m g चापापहारे, T2 °पहाने (for °पहारे) D4 भुजवेगयोधे, T2 °नाभे (for °पङ्के) ❀ Cv भुजवेगपङ्के । पाठो वक्ष्यमाणः । दर्शने इति केचित् । दीर्घ आपत्त । समानार्थानि गम्यन्ते दारुबन्धनकश्मला । तोये इत्यन्ये पठन्ति ❀ —(l 100) G1 शरोर्मिजाले, G1 शिरोर्मिमाले D4 सुमहासमहौघे, Cm सुमहासमरौघे, Cm p (also as above) सुमहाहवौघे T3 पराक्रमामात्यमहाजलौघे —After l 102, Dt1 D6 read l 107–108 —(l 104) G1 गच्छ मार्गे —(l 105) M2 राजन् (for नित्य) —After l 106, Dm1 D4 read colophon —(l 108) Dm1 D4 G1 2 M1 प्रविवेश (for विवेश च) T1 2 M2 पुरोत्तम (for गृहोत्तमम्)

Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 31 M2 3 32 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

11

[(l 1) Ñ2 D5 7 हि (for तु) Ś1 Ñ1 D1 परं वचनम् अब्रवीत् (for the post half) —Ś1 Ñ1 D3 om. l 2 —(l 2) V1 [अ]तु (for [अ]र्थ) D3 वाक्यम् (for पथ्यम्). D5 वचनं * * मब्रवीत् (for the post. half) —(l 3) Ś1 D1 वक्तव्यस्त्वं मया किल (for the post. half) —(l 4) V1 तथा (for यथा) —For l. 4, Ś1 Ñ1 D1 subst.

आत्मनश्च हितं कार्यं तत्र चैव न संशयः ।

आकेतग्रहणाद्वान्यतितव्य मया तव ।
यथा ते न विनाश स्याद्रावणात्मम चैव हि ।
पुरस्तादव रामस्य गुणा सर्वोविताम्तव ।
भूय एव तु वक्ष्यामि गुणास्तस्य महा मन ।
तस्य कर्म निबोध त्व य सुरैरपि दुष्करम् ।
सत्यधर्मव्यवहारान्न त्व हिंसितुमर्हसि ।
क्षितमुक्त मया वाक्य न चैव त्वकुमर्हसि ।
जनस्थान वन कृत्वा विराधं वञ्चित तथा ।
निहत्य विजनऽरण्ये रामे लक्ष्मणाग्रज ।
तस्य दाराक्तु चोरेण निहत्या हरन्तव ।
विनाशमनुपश्यामि नचिराद्या मनस्थया ।
व्यतिक्रम किंचिदन्य मर्षयस्व हि रावण ।
सदा नृशमनुस्मृत्य न तु दारप्रधर्षणम् ।
सर्वस्वहरणाच्चैतत्कर्मातीव जुगुप्सितम् ।
स्वान्प्राणान्प्राणिनो यत्र त्यक्त्वा कुर्वन्ति विक्रमम् ।
स रामो दाराहरणाद्विकृतस्तेऽन्तको भवेत् ।
तद्नात्वमेवात्र बोद्धुमर्हसि कारणम् ।
कालचेष्टाद्भयाच्च शक्त्या दृढविक्रम ।
सकम्पमानस्तरस्वी समुद्रमपि शोषयेत् ।
व शत्रुभिरनाराममासाद्य न भविष्यसि ।
यदि मऽथ मवादन्यत्त्वमव रोचयिष्यसि ।
सोऽहमस्मिन्समारम्भे रामदाराभिमर्शने ।
निमृशान्नानुपश्यामि सुतीक्ष्णस्य कलामपि ।
यदि वाप्यपनेष्यामि मृगरूपेण राघवम् ।
तथाप्यशक्या वैदेही त्वया स्त्रष्टु निशाचर ।
अपनीते मया रामे जीवत्यपि च लक्ष्मणे ।

[Ñ1 दान्त्म् (for कार्य)]

—Then cont

धर्मं पुरस्कृत्य मया कार्यं हितचिकीर्षुणा ।
न चानालस्तया धर्मं परिरक्षितुमिहार्हसि ।

[(l 2) Ñ1 न कामात्तस्तया वीर (for the prior half)]

—(l 5) V1 दृष्टाश्रिताम्, Ñ1 M2 (sec m) मया (for तव) Ś1 D2 गुणास्त नोक्ता मया (for the post half) —(l 6) D1 7 हि, M2 च (for तु) Ś1 धर्मं, D2 मम, M2 ममात् (for गुणा°) —V2 om l 7 —(l 7) Ś1 धर्मे D2 चैव (for कर्म) Ñ1 मिता* * (illeg), D2 विराध ता Ñ2 D1 7 दैवैरपि दुष्कर (for the post half) —Ñ2 D2 M2 read l 8 before l 5 —(l 8) M3 अथ (for सत्य) Ñ2 D1 7 धर्मरत्, D2 धर्मज्ञा (for °व्रत्) D2 M3 मारेहुम् (for हिंसितुम्) —l or l 8, Ś1 subst and reads before l 5

सत्यधर्मपर तुष्ट दाक्षिण्य स्थानेनुमर्हसि ।

—G(ed) om (hapl) l 9 —(l 9) B3 न च ते, B4 न चैव (for न चैव) Ñ2 न चैवहतुमर्हसि, D1 7 न चे (D7 चै) यत्कर्तुमिच्छसि (for the post half) —(l 10) B1 वने (for वन) —For l 9-10, Ś1 Ñ2 D2 M3 subst

पुरश्चाभिमत्ता भिरुक्यानं वचाहराम् ।
विराध च मृगाई च दृढधन्वा महावलैः ।
कोऽप्यदृष्टो महाघोरौ वर्णौ ताडकेश्वरौ ।

[(l 1) Ñ1 M2 चिता (for पुरा) —(l 2) M2 शर नाल (for मृगाई) Ś1 विराधश्च मृगश्च (for the prior half) M3 बाण्य महाबलः (for the post half) Ñ2 दृष्ट विजतुर्थं च गते च राज्ञेश्वर —Ñ1 M2 om l 3 —(l 3) Ś1 राक्षसेश्वर]

—(l 11) Ś1 विजने (for °जने) M3 विजन दण्डकारण्ये (for the prior half) M3 वमत (for रमते) D2 [अ]ग्रज (for [अ]ग्रज) —(l 12) V1 धीरा (for दारान्) Ś1 Ñ B4 D1 3 7 M3 उदारान्, V1 मुनीरत्न (for तु चीरत्न) M3 नि ग्रहय (for निहत्या) —(l 13) Ś1 अम, B4 नतु (for अनु)

—(l 14) D3 7 बलिदन्य —For l 14 Ś1 Ñ1 D2 M3 subst

मर्षयसि वातुरस्य किंचिदन्यद्व्यतिक्रमम् ।

[Ñ1 M3 मर्षयेदपि D2 कश्चिद् (for किं°) Ñ1 M3 कन्य (for अन्यद्)]

—(l 15) Ś1 D2 धनम् B4 कुपितम् (for कुद्धम्) —(l 16) Ś1 Ñ2 B4 D2 3 7 करणादेतत्, Ñ1 हरणादेव M2 हरणादन (for °चैतत्) Ś1 एव कर्म D2 M3 कर्म वीर (for कर्मातीव) Ñ1 कर्म लोकविगर्हित (for the post half) —(l 17) Ś1 स्वभावान् Ś1 D2 प्राणिनो यत्र Ñ1 प्राणानोऽप्यत्र M2 प्राणिनोऽप्यत्र Ś1 D2 हित्वा (for त्यक्त्वा) —(l 18) Ś1 निहतस्ते ध्रुवम्, D2 निहतस्त्वनिकृन्, M3 निहत्यनुदो (sic) —After l 18, Ñ2 ins.

न शत्रु न रवौ प्राप्य न भविष्यसि रावण ।
यदि मम मद्वाक्यमेव चाभविष्यसि ।

—(l 19) Ś1 तद्वचनावतम् B4 D1 तन्नानाराम् G(ed) यद्वेद (for चात्र) Ś1 D2 ताम् (for कारणम्) B4 (before corr सुकर्तुमर्हसि कारण) सकार्यं बोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 20) Ś1 D2 कामाद्भयाद्, B2 °वैराद् (for कालचेष्टाद्) —(l 21) Ś1 न कम्पमानस्, B4 मकम्पमानस् M2 स क्रुद्धिताश्च (for सकम्प°) —B3 om l 22-23 —(l 22) M2 अना धृष्यम् (for अनाराधम्) Ñ1 त्रुच * * न * * ... * (illeg) (for the prior half) —Ś1 Ñ1 B1 D1 M3 om (hapl) l 23 —(l 23) V1 ममाद्य (for मवादन्य) V1 सुमत (for स्वमत) —(l 24) Ś1 D2 न चास्मिन्मनसि कुर्याद् (D2 °तिष्ठ) (for the prior half) —Ñ2 B1 3 4 D3 7 transp the post halves of l 24 and 25 V1 transp the post halves of l 24 and 25 and then om (hapl) from रामदारा in l 24 up to नष्यामि in l 26 —(l 25) Ś1 V1 B1 3 निहत्य न, Ñ2 B1 D3 7 निहन्तुम्, Ś1 D2 न तु, B1 3 नापि (for नातु) Ś1 रामदारानुपश्यामि, B2 °मित्र धन, D3 °सुहृज्जेने, M3 °मित्रजेने (for the post half) —(l 26) Ñ1 M3 च (for वा), —(l 27) Ś1 D2

नैव शक्या त्वया सीता हर्तुं रावण कर्हिचित् ।
अथवा रहिता ताभ्यां कथंचिदुपलप्स्यसे ।
ब्रह्मलोकगतस्यापि न ते स्थानं भविष्यति ।
अप्राप्य तु वरारोहां सीतां सुरसुतोपमाम् ।
त्रैलोक्यमपि दुष्प्राप प्राप्तमित्यवधारय ।
अमन्त्रयित्वा सचिवैश्चार्थं कृच्छ्रं नृपश्चरेत् ।
न स तिष्ठति राज्ये पुष्करे सलिलं यथा ।
सोऽहं त्विदानीं सद्दृष्टस्य सामान्याशक्ता ।
नानुवर्तितुमिच्छामि स्वस्त्यप्रकृतिमात्मन ।
वध्यतो हि ममकस्य दु ख उत्पद्यते नृप ।
यदि कुर्यास्त्वमेतद्धि कार्यस्य निधनं भवेत् ।
अनयेनापि मां हत्वा कमितो राक्षसान्प्रति ।
प्रजियाहि स्वमात्मानमनुकृत्वा राममक्लिष्टम् ।
उच्यमानोऽस्पष्टवाक्यं न गृह्णीषे रणप्रिय ।
किं करिष्यामि मन्दात्मा करिष्यामि तव प्रियम् ।
उपस्थितविनाशोऽसि ध्रुवं त्वं राक्षसेश्वर ।
कार्यं वा यदि वाकार्यं कृतमेवेच्छति प्रभु ।
इत्येवमुक्त स निशाचरेश्वर
प्रहृष्टरूपस्तमुवाच रावण ।
विनिन्दमानस्तु नराधिपात्मजं
विमोहितं कालवशं गतास्तदा ।

Colophon

मारीचस्य वचः श्रुत्वा करिष्यामीति राक्षस ।
रावण प्रहसन्वाक्यमिदं मारीचमब्रवीत् ।
हृतराज्यो हृतधनो मित्रहीनो वनेचर ।
किं करिष्यति काकुत्स्थ शक्रतुल्यबलोऽपि सन् ।
आ मनश्च प्रहृष्टस्य मम चैव न संशय ।
भक्ष्यभूतो यदा राम किं समुद्दिशसे तदा ।

प्राप्तु (for स्पष्टु) —(l 28) V1 अभ्रतो (subm) (for अपनतो) Ś1 D2 हि रामे च (D2 °मेव) Ñ1 तु रामे वै B1 त्वया रामे (for मया रामे) M3 अपि रीते च रामे वै (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 जीवमाने च (Ñ1 °नेपि) लक्ष्मणे M3 दीप्यमाने च लक्ष्मणे (for the post half) —(l 29) Ñ1 V1 B1.3 M3 transp शक्या and सीता Ś1 Ñ2 B4 D2.5.7 न च (Ś1 B4 D2 नैव, D5 न तु) सीता त्वया लभ्या (Ñ2 D5.7 शक्या B4 — [lacuna]) (for the prior half) D5 राक्षस (for रावण) Ś1 Ñ1 B3 D2 M3 लक्ष्मणोपि हि (Ś1 D2 °णो यदि) तादृश (M3 दुराप) (for the post half) —(l 30) B4 अथ वा (for अथवा) B1 द्वाभ्यां (for ताभ्यां) D2 उपलप्स्यते M3 उपलप्स्यसि (for °लप्स्यसे) —(l 31) Ñ2 ब्रह्मलोक (for °लोक) Ś1 Ñ1 D2 M3 स्थानं तव न विद्यते (for the post half) —Ñ1 om l 32–33 —(l 32) Ś1 D2 अथवापि (for अवाप्य तु) Ś1 D2 सीतां हरिष्यामि (for the post half) —(l 33) Ś1 हृदि चेदुपधारय, B1.3 प्राप्त मित्युपधारय D2 हृतमित्युपधारय (for the post half) —(l 34) V1 M3 अमन्त्रयित्वा Ñ2 D6.7 कृत्स्न (for कृच्छ्रं) Ś1 D2 यो राजा संप्रवर्तेत Ñ1 यत्कार्य तत्समाचर V1 योऽनुकृच्छ्रं समाचरेत् (for the post half) —(l 35) V1 transp न and स M3 न तिष्ठति (for न स तिष्ठेत) B4 यत्र (for राज्ये) Ś1 Ñ1 D2 M3 सलिलं पुष्करे (by transp) (for पुष्करे सलिलं) —(l 36) Ś1 D2 विवक्षित Ñ2 D5.7 विगर्हित (for विवर्जित) Ś1 D2 परसंतापनमवस्ता Ñ1 अप * गमत्का (for the post half) —(l 37) Ś1 D2 पर (for स्मरन्) —V1 om l 38–41 —(l 38) Ś1 Ñ1 D2 वधतोपि Ś1 Ñ1 D2 M3 न दुःख तत्प्रयोजनात् (Ś1 D2 °ना, Ñ1 °ने) N2 B1.3 D6 दुःखिल (D6 °ख) न प्रयोजन (Ñ2 °न) (for the post half) —Ś1 om l 39 Ñ1 partially illeg for l 39 40 —(l 39) N2 B1.3 D2.6.7 M3 एतद्धि (D2 °च) (for एतद्धि) D3 कार्ये न (for कार्यस्य) —(l 40) Ś1 D2 नयेनापनय हित्वा M3 सुनयेनानय हत्वा (for the prior half) Ś1 D2 M3 राक्षसेश्वर (for °सान्प्रति) —(l 41) Ś1 D2 पुरीं लङ्कां N1 त्वमात्मानं, M3 त्वमात्मानम् (for स्वमात्मानम्) Ñ2 B1.2.4 D2.5.7 अनुत्वा (for अकृत्वा) —(l 42) D5 वाक्य (for वाक्यं) Ś1 [s]पि मद्वाक्यं D2 [s]पि सद्वाक्यं (for स्पष्टवाक्यं) V1 उच्यमानः सुहृद्वाक्यं (for the prior half) Ś1 D2 दशानन Ñ2 M3 रणे प्रिय V1 B1 रणप्रिय (for रणप्रिय) —M3 om l 43 —Ś1 D2 om l 44 —(l 44) V1 M3 विनाशोऽद्य (M3 °शो हि) (for °शोऽसि) M3 ध्रुवमेव न संशय (for the post half) —For l 44 Ñ1 subst

उपस्थितो विनाशोऽद्य ध्रुवं तव न संशय ।

—(l 45) B3 om first वा (subm) M3 कार्ये वा यदि वाकार्ये (for the prior half) V1 M3 प्रियम् B1 त्रियम्, B3 कृत्यम् (for कृतम्) Ñ1 * — * * — * प्रभो (for the post half) —For l 45 Ś1 D2 subst

अकार्यं यदि वा कार्यं प्रियमिच्छसि चेत्प्रभो ।

—Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 M3 om l 46–49 —(l 49) D5 विमोहित —After l 49 Ñ2 B3.4 D5.7 ins while Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 ins after l 45 (owing to om) an additional Colophon

[Sarga name Ś1 Ñ1 B3 D2 मारीचवाक्यं Ñ2 D5.7 सीताहरणव्यवसाय V1 सीतापहरणे मारीचाप्युपपत्ति B1.4 सीताहरणव्यवसाये मारीचा (B4 °चवाक्या) ह्युपपत्ति —Sarga no (figures words or both) Ś1 B1.3 D2 om Ñ1 illeg Ñ2 D5.7 47 V1 46 B4 49]

—(l 50) Ś1 D2 च (D2 तु) वचः श्रुत्वा Ñ1 M3 वचनं श्रुत्वा (for वच श्रुत्वा) Ñ2 B1.4 D5 करिष्य इति (for करिष्यामीति) Ś1 D2 वै वच, Ñ1 M3 तद्वच, V1 रावण (for राक्षस) —(l 51) V1 राक्षस (for रावण) Ś1 D2 प्रीतमना (for प्रहसन्) Ś1 N1 D2 M3 मारीचमिदम् (by transp) Ñ2 V1 इदं वचनम् —For l 52 Ś1 D2 subst

रामो राज्यात्परिभ्रष्टो मन्दवीर्यो वनेचर ।

—(l 53) Ś1 D2 मानव (for काकुत्स्थ) M3 नराधम (for बलोऽपि सन्) —Ś1 D2 om l 54 —(l 55) Ś1 D2 तु वै, Ñ1 हि ते (for यदा) M3 भक्ष्यभूतोऽपि नो रामः (for the prior

वर्ते मे मागरप्रणयैश्वर्यं चानुवेक्ष्य मे ।
कथं रामाद्विहीनार्थादयं मारीच पश्यसि ।
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य बुद्ध्या राज्यश्रिया तथा ।
हीनस्य चाप्यमित्रस्य मानुषस्याल्पतेजसः ।
अगतिर्या तु सत्त्वानां रक्षसां विहिता च सा ।
उत्पतिष्यामि वैदेहीं समादाय विहायसा ।
सखि राम, समुद्रस्य परं पारं समाश्रिते ।
किं करिष्यति मूर्खोऽसौ कुर्वन्नपि यथाबलम् ।
सुराश्चासुरसङ्घाश्च न मे प्रतिबलं युधि ।
त्रयाणामपि लोकानामस्मि निवारणे ।
मया विक्रम्य शक्रोऽपि सर्वैरावणवाहनः ।
स वज्रपाणिर्निर्भग्नः समस्तैस्त्रिदशैः सह ।
भ्राता मे धनदश्चैव यमोऽथ वरुणस्तथा ।
सर्वे च पृथिवीपाला मवशाः स्थापिता मदे ।
त्रैलोक्यं निर्जितं येन स्थापितं च मया पदे ।
मत्प्रतापनाशयुद्धस्य न बिभेति कथं भवान् ।
हरः संपीड्यमानश्च उमया सह पर्वते ।
भुजाभ्यामुद्धृतो वीर्यवान् गुह्योऽभवन्नतः ।
चतुर्भुजपराहत्या गणास्तु षट् पञ्च च ।
भुजाबलस्य हि लोकेऽस्मिन् न मे प्रतिबलं क्वचित् ।
दृश्यते दिवि देवेषु यक्षलोकेऽथवा पुनः ।
रसातले वा नागेषु का शङ्का मानुषेषु मे ।
गृहीत्वा मैथिलीं चाद्य पथानेन विहायसा ।
लङ्कामभिगमिष्यामि निमेषेणैव सागरम् ।

half). Ñ2 B4 कथम् (for किं त्वम्). Ś1 D2 M2 [अ]नय, B1 तथा (for तदा). —V1 om. l. 56-59. —(l. 56) Ñ2 D4.7 चान्ववेक्षसे; B4 चानुवेक्षसे (for चानुवेक्ष्य मे). —For l. 56, Ś1 Ñ1 B1 D2 subst.:

बलमात्मनो भवने ऐश्वर्यं च निरीक्ष्य माम् ।

[B1 बलमात्मनो (for °मात्मनो). Ñ1 तुल्यम्; B1 राज्यम् (for सख्ये). —Note hiatus between the two halves. Ś1 च निरीक्षसे, Ñ1 at न वै सतद्, B1 चानुरक्षसे (for च निरीक्ष्य माम्).];
while M2 subst.:

कथं चाराद्विहीनार्थस्यैश्वर्यं प्राप्य बुध्यसे ।

—(l. 57) B1 सर्वतोऽस्मद्विहीनान्यद् (for the prior half). G(ed.) गच्छसि (for पश्यसि). —(l. 58) Ś1 B4 D5.7 हीनस्य (for दीनस्य). Ñ2 राज्यभ्रष्टस्य हीनस्य (for the prior half). B1 राजश्रिये (sic) (for राज्यश्रिया). Ś1 D2 मारीच त्वं बिभेषि किं (for the post. half). —(l. 59) Ś1 Ñ1 M2 हीनमाधनमित्रस्य; Ñ2 B4 D5.7 दीनस्य धनहीनस्य, D2 हीनस्य वनमित्रस्य (for the prior half). Ś1 D2 -मेधसः (for -तेजसः). B4 मानुष चाल्पतेजस (for the post. half). —(l. 60) Ś1 Ñ1 M2 अगतिस्तत्र, D2 अगतिस्तत्र (for अगतिर्या तु). Ś1 D2 गतिः, Ñ1 B4 च या, V1 तु का, B1.3 M2 तु या (for च सा). —(l. 61) Ñ2 B3.4 D6 तामादाय (for समा°). —For l. 61, Ś1 Ñ1 D2 M2 subst.:

मैथिलीमहमादाय उत्पतिष्ये विहायसा ।

[Note hiatus. Ñ2 सहसा (for अहम्).]

—(l. 62) Ś1 D2 प्रयत्नात्पश्यतो राम (for the prior half). B4 पारे (for पार). Ś1 D2 समाश्रित (D5 °ता) (for समाश्रिते). —For l. 62, Ñ1 subst.:

प्रयत्नाद् ... चेद्रामः परम यत्नमास्थितः ।,
while M2 subst.:

प्रयत्नादपि चेद्रामः परम योगमास्थितः ।

—(l. 63) D7 करिष्यसि (sic). Ś1 D2 एकाकी; Ñ1 वैस *, V2 मर्त्योऽसौ; M2 मे मूर्खो (for मूर्खोऽसौ). Ś1 D2 यतन्नपि; Ñ2 यतन्नपि, M2 वर्धन्नपि (for कुर्वन्नपि). Ñ1 यथाबल. —(l. 64) Ñ2 न भो, Ñ3 राम (for न मे). V1 प्रतियलो. Ñ2 M3 न मे (Ñ1 मां) प्रतिमुखा वने (for the post. half). —(l. 65) Ñ2 वक्ष्मास्मिन्; D2 वल्मासि (for अस्मासि) —(l. 66) B1 मयि विक्रम्य. Ś1 Ñ1 D2 M2 सऐरावण(M2 °ण)वाहित (Ś1 °हि)तः (for the post. half). —(l. 67) Ñ1 स व * पि हि, V1 स वज्रगतो (for स वज्रपाणिर्). B3 -पाणिर्निर्भग्न, Ś1 D2 M2 सवज्रशालनिर्भग्न (for the prior half). Ñ1 सुर, V1 D6 सवि (for सह). —(l. 68) Ś1 D2 [ऽ]पि (for ऽथ). Ñ1 * * (illeg.) वैव वियोजित (for the post. half). —(l. 69) Ñ2 [ऽ]पि (for च). V1 पृथिवीपालान्; B2 प्रतिपाल (subm.) (for पृथिवी°). Ñ1 स्ववशा (for अवशा). Ñ2 B1.3.4 वरे (for वशे). M3 स्थापिता स्ववशा वशे (for the post. half). —(l. 70) Ñ2 D5.7 विजित (for निर्जितं). Ś1 D2 हृत्स्न; Ñ1 M3 चैव, V1 तेन (for येन). Ñ1 B4 वशे मया (by transp.), M2 मया ... (lacuna) (for मया वशे). Ś1 D2 वशे च स्थापितं मया (for the post. half). —(l. 71) Ñ1 V1 D2 तु (for च). Ś1 मत्प्रतापनाशयुद्धस्य, D5.7 मत्प्रता(D6 °पा)नाशयुद्धस्य (for the prior half). Ś1 Ñ1 बिभेति स (by transp.) (for स बिभेति). —For l. 71, M2 subst.

मत्प्रतापनाशयुद्ध च स कथ बिभ्यसे मयात् ।

—(l. 72) Ś1 Ñ1 D2 M2 हरः पीड्यमानश्च (for the prior half). —Note hiatus between the two halves. —(l. 73) D4 उद्धृतो (for उद्धृतो). Ñ1 वैलसौ विधुतौ वीर्येण (for the prior half). V2 हर (for भव). Ś1 D2 न च शक्तोऽभवत्तदा (for the post. half). —After l. 73, Ñ2 B4 D5.7 ins., while B2 (marg.) ins. after l. 59:

यत्र मे देवदेवेन ईश्वरेण महात्मना ।
रावणेति कृतं नाम मादृश्य कुरु मा चिरम् ।

[(l. 1) B2 om. मे (subm.). D7 om. देव. —(l. 2) B3.4 मा मन्तु (B3 -तेन) बुध्यस्व (for the post. half).] —Ś1 Ñ1 D2 M2 om. l. 74-77. B1 om. l. 74. —(l. 74) B3 -पराकृत्य, B4 -पराकृत्य. Ñ2 B3 D3 नव पञ्च (for षट् पञ्च). V2 गणाश्च नव पञ्च च (for the post. half). —(l. 75) Ñ2 V2 तु, B4 च (for हि). Ñ2 B3 D5.7 प्रतिबल: (for °बलं). —(l. 76) V1 लोकेषु (for देवेषु). Ñ2 V1 D5.7 यक्षलोकेषु वा पुनः (for the post. half). —(l. 77) Ñ2 D5.7 रसातलेषु

सागरेण परिक्षिप्ता सर्वतः शतयोजनात् ।
लङ्कां गन्तुं कुतः शक्तिरपि स्वप्नमनोरथैः ।
मायावी त्वं समर्थश्च मतियुक्तोऽसि बुद्धिमान् ।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं क्षिप्रं चान्तर्हितो भव ।
ममैतद्वचनं श्रुत्वा मोहयित्वा च राघवम् ।
मामेवागच्छ भद्रं ते गच्छाव सहितौ पुरीम् ।
सीतामवाप्य तां क्षिप्रं वञ्चयित्वा च राघवम् ।
विस्रब्धं विक्रमिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ।
एवं स सान्त्वितस्तेन मारीचो रावणेन वै ।
विनिःश्वसन्मुहुश्चैव दृष्ट्वा खड्गं स राक्षसः ।
तमर्थं कृष्यमाणमिन्द्रियाणां यथानुगम् ।
अशक्नुवन्वारयितुं मारीचोऽप्यन्वपद्यत ।
उक्त्वातिपापिष्ठं पातं त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।

प्रतस्थे नचिरादेव दशग्रीवसहायवान् ।

Colophon

12

Before Sarga 55 Ś1 Ñ2 B1.3.4 Dt D2.5.6.7 ins; V1 ins before 3.53

प्रवेशितायां सीतायां लङ्कां प्रति पितामहः ।
प्रहृष्टः प्रोवाच देवेन्द्रं परितुष्टः शतक्रतुम् ।
त्रैलोक्यस्य हितार्थाय रक्षसामहिताय च ।
लङ्कां प्रवेशिता सीता रावणेन दुरात्मना ।
पतिव्रता महाभागा नित्यं चैव सुखोचिता ।
अपश्यन्ती च भर्तारं पश्यन्ती रावणात्परम् ।
राक्षसीभिस्तर्ज्यमाना भर्तृशोकेन चातुरा ।
निविष्टा च पुरी लङ्का द्वीपे नदनदीपतेः ।
कथं ज्ञास्यति तां रामः इहस्थां धर्मचारिणीम् ।

(for °सले च) —(l 78) Ñ2 B1.4 D5 गृह्णाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D2 M2 वैदेहस्तेन यस्यामि(D2 यास्यामि, M2 [see m] यास्यामो) (for the prior half) M2 om from the post half up to the prior half of l 79 Ñ2 B1.4 D5 पथा येन (for पथानेन) Ś1 Ñ1 D2 सीतामादाय राक्षस (for the post half) —(l 79) Ñ1 अभिपतिष्यामि M2 सत्वर (for सत्वर) —For l 79 Ś1 D2 subst

लङ्कां त्वपि(D2 °पि) प्रवेक्ष्यामि निमेषेण कृतत्वर ।

—(l 80) M2 मगतात् (for सर्वत) Ñ2 V1 B1.4 D5.7 शतयोजना Ś1 D2 त्रिकूटशिखरे स्थिता (for the post half) —(l 81) Ñ1 यातुं (for गन्तु) Ś1 D2 कस्य (for कुत) V1 लङ्कागत कुत शक्तिर् (for the prior half) Ś1 D2 स्वप्नरि स्व (D2 सु) (for अपि स्वप्न) —Ś1 B2 om l 82 83 —(l 82) M2 मयापि (for मायावी) D2 कृतिशक्तश्च, M2 कृतियुक्तोथ (for मतियुक्तोऽसि) Ñ1 मायया च समर्थस्त्व नीतियुक्त न राक्षस —(l 83) N2 V1 B1.4 D5 प्रलोभ्य चैव, D7 पूर्वं प्रलोभ्य (for प्रलोभयित्वा) Ñ1 B1 D2 M2 अ(B1 M2 त्व)-तर्हितो (for चान्त°) —(l 84) B1 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D2 ममैव(Ñ1 °तद्) सम्प्रयातोऽसु, M2 ममैतत्सम्प्रकृत्यासु (for the prior half) D2.7 तु (for च) Ñ1 राघवौ (for राघवम्) —Ś1 om (hapl) l. 85–86 —(l 85) M2 मयैव (for मामेव) Ñ1 स त्वमागच्छ N2 V1 B1 D5.7 यास्याव (for गच्छाव) Ñ1 M1 सह यास्यावहे पुरी, D2 सह यास्याम्यहं त्वया (for the post half) —(l 86) Ñ1 विजने, B4 तां शीघ्र, M2 भद्र ते (for तां क्षिप्र) D2 सीतां सम्प्राप्य मामेव (for the prior half) N1 राघवौ (for राघवम्) —(l 87) D5 विश्रब्ध N1 V1 विक्रमिष्यामि(V1 °मा) Ñ2 D5.7 M2 विहरिष्याव (M2 °मि) Ś1 D2 सुविशुद्ध(D2 °श)धो गमिष्यामि (for the prior half) M1 महेश्वर (for कृतार्थेन) —(l 88) M2 स एव (by transp.) (for एव स) V2 शासितस्तेन (for सान्त्वितस्तेन). B4 M2 तु (for वै) —(l 89) Ś1 D2 विनि (D2 °नि)श्वस्य, B4 विनिश्वसन् (for विनि श्वसन्) Ñ1 मुहुर्मुहुर्विनिश्वस्य (for the prior half) Ñ2 D5.7 -दोषश्च (for -मुहुश्च). Ś1 Ñ1 D2 दृष्ट्वास (N1 °**) स राक्षस, M2 दृष्ट्वीयश्च रावणं (for the post half) —B1.2 om l 90–92 —(l 90) V1 B4 क्लिश्यमानन् (for कृष्यमाणम्) —(l 91) Ñ1 illeg for the post half Ś1 ह्यन्वपद्यत, V1 [ऽ]प्यनुपद्यत, B1 [ऽ]प्यनुवर्तत, D2 [ऽ]प्यन्वपद्यत, M2 ह्यन्वपद्यत (for ह्यन्वपद्यत) —Thereafter, Ś1 D2 ins 762* —(l 92) Ś1 उक्त्वा (for उक्त्वाति) Ñ1 M2 तु(Ñ1 *)चो व्रतीव(V1 °श्रि) दुरात्मा Ñ2 V1 B4 D5.7 युक्तो ह्यसुरि(V1 B4 °ध्वनि)सुनाथ (for the prior half) —(l 93) Ś1 D2 भरता पूर्व (for नाचिरादे) Ś1 रावणेन प्रणोदित, D2 दशग्रीवेण नोदित (for the post half) —For l 93, Ñ1 subst

प्रस्थितस्तत्र मारीचो दशग्रीव प्रतापवान् ।

—After l 93, B4 repeats l 89–91

Colophon V1 B2.4 D5.7 M1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ2 D2 रावणवाक्यं, Ñ1 मारीचरावणवाक्यं, B1 मारीचवचनं No Sarga number in any Ms

12

(l 1) B1 D2 लङ्कायां प्रतिपितामह (for the post half) V1 प्रवेशितायां लङ्कायां सीतायां प्रपितामह —(l 2) Ś1 Dt1 D1–3.6 तदा (for ब्रह्मा) Ś1 Dt1 D2.6 परितुष्ट (for °तुष्ट) —(l 5) Ś1 Dt1 D1.2.6 सुखं(D1.2 °ख)चिता, V1 B1.3 सुखोचिता, D1 सुखे रता (for सुखोचिता) —(l 6) Dt1 om (hapl) from च up to पश्यन्ती B1 D1 अपश्यतीव (for °श्यन्ती च) Ś1 Dt1 D2.3.6 राक्षस(Ś1 Dt1 °सी)जनं, G(ed) राक्षस्मान्व (for रावणात्परम्). —(l 7) Ś1 Dt1 D2.3.6 परिवृता D1 मूर्छमाना (for तर्ज्यमाना) B1 व्याकुला, B4 चातुरा (for चातुरा) Ś1 Dt1 D1–3.6 भर्तृदर्शनलालसा, V1 भर्तृशोकपरायणा (for the post half) —(l 8) V1 प्रविष्टा, D2 निविष्टा (for निविष्टा) Dt1 D2.6 हि D1 सा (for च). V1 Dt1 D3 पुरी लङ्का Ś1 पुरि लङ्कायां, D1 [अ]निष्ठ लङ्का (for च पुरी लङ्का) Ś1 Dt1 D1–3.5.6 दुर्गे (for द्वीपे) —(l 9) B1.3 ज्ञास्यति (for °ति) Ś1 D2.3.6 तां

एवमाचिन्तयन्ती च विवशा परिदुर्बला ।
प्रणयाद्रामचन्द्रस्य प्राणांस्त्यक्तुमथाशयम् ।
स भूयः सहायो जातः सीतायाः प्राणरक्षणे ।
स एव शीघ्रमितो गत्वा सीतां पश्य शुभाननाम् ।
प्रविश्य नगरीं लङ्कां प्रयच्छ हविरुत्तमम् ।
एवमुक्तोऽथ देवेन्द्रः पुरीं रावणपालिताम् ।
आगच्छन्निद्रया सार्धं भगवान्पाकशासनः ।
निद्रां प्रोवाच गच्छ त्वं राक्षसान्सम्प्रमोहय ।
सा तथोक्ता मघवता देवी परमहर्षिता ।
देवकार्यार्थसिध्द्यर्थं प्रस्वापयत राक्षसीः ।
एतस्मिन्नन्तरे देवः सहस्राक्षः शचीपतिः ।
आससाद ततः सीतामभयं प्रददौ विभुः ।
देवराजोऽस्मि भद्रं ते इह प्राप्तः शुचिस्मिते ।
राघवस्य सह भ्रात्रा कुशलं जनकात्मजे ।
आगमिष्यति धर्मात्मा लङ्कां रावणपालिताम् ।
अक्षयानक्षौहिणीनां सहस्रैरभिसंवृतः ।
निहत्य राक्षसान्सर्वान्स्वशत्रुबलमाश्रितः ।
नयिष्यति त्वां स्वपुरं हत्वा रावणमाहवे ।
सानुजः सबलश्चैव राघवो जनकात्मजे ।
सगणं रावणं हत्वा त्वामितो नेष्यते ततः ।
पुष्पकेण विमानेन अद्य त्वं मानसं ज्वरम् ।
अहं च कार्यसिद्ध्यर्थं तस्य राज्ञो महात्मनः ।
साहाय्यं कल्पयिष्यामि मा शुचो जनकात्मजे ।
मत्प्रसादात्समुद्रं स तरिष्यति बलैः सह ।
मयैवेह च राक्षस्यो मायया मोहिता बलात् ।
तस्मादन्नमिदं सीते हविष्यान्नमिदं स्वयम् ।
मया त्वां सगृह्य वैदेहि आगतः सह निद्रया ।
एतदश्नासि मद्धस्तान्न त्वां बाधिष्यते शुभे ।
क्षुधा तृष्णा च रम्भोरु वर्षाणामयुतैरपि ।
एवमुक्ता तु देवेन्द्रमुवाच परिशङ्किता ।

रामम्; Dt1 °रामं (for मा रामं). D1 कथं तु ज्ञास्यते रामम् (for the prior half). B3 ब्रह्मचारिणी (for भर्तृ°). Ś1 Dt1 D1-3.4 तनस्था तामनिन्दिता (for the post. half). —(l. 10) V1 निश्चितयन्ती मां, B1 सा चिन्तयन्ती च (for आचिन्तयन्ती च). Ś1 तदा सा चिन्तयन्ती, Dt1 D1-3.4 तु सा संचिन्तयन्ती सा (for the prior half). Ś1 Dt1 D1-3.4 बहुश: (for विवशा). Dt1 परिदुःखिता; K(ed.) परिदुर्बला (for °दुर्बला). B3 तथैव माधु बहुशश्चिन्तयन्ती सुदुर्बला, B4 अवस्था चिन्तयन्ती सा विलपन्ती सुदुर्बला. —(l. 11) V1 प्राणत्राणम् (for °यातम्). D7 om. (hapl.) मा प्रा. —(l. 12) V1 धात्रीय (for स भूय). Ś1 प्राणरक्षणे, V1 B1 °रक्षणे, B3.4 °धारणे (for °रक्षणे). —(l. 13) Ñ2 इद**, B1 D5.7 इदा(B4 °धा)गत्वा (for इतो गत्वा). B1.3 महाय वासव (for पश्य शुभाननाम्). —(l. 14) Ñ2 B1 D5.7 प्रयच्छ तस्या सीताया (B4 सुविश्व). B1.2 प्रयच्छास्या प्रविश्य त्वं (for the prior half). Ñ2 D5.7 प्रविश्य, B1.3.4 सीताया (for प्रयच्छ). V1 गत्वा तां तु *माश्वास्य शीघ्रमागन्तुमर्हसि, B3 (marg. also) प्रयच्छ चाद्भुताख्यां त्वं पायसं दधिसत्तम. —(l. 15) B1.3 स एवमुक्तो (for एवमुक्तोऽथ). D7 रावणेनाथ पालिता (for the post. half). —(l. 16) Ś1 Ñ2 D5-7 आगच्छन्; V1 छगच्छन् (for आगच्छन्). —(l. 17) Ś1 Dt1 D8 निद्रा चोवाच, V1 B1.3 उवाच निद्रां (V1 °द्रे) (for निद्रां प्रोवाच). Ñ2 D5.7 उवाच निद्रे त्वमिह (Ñ2 त्वमद्य, G(ed.) इह च). B4 उवाच अद्य निद्रे त्व (for the prior half). Ñ2 V1 B4 D5.7 राक्षसी (for °सान्). D1 सविमोहय (for सम्प्र°). B1.3 राक्षसीस्त्वं प्रमोहय (for the post. half). —(l. 18) Ñ2 V1 B1.3.4 D5.6.7 भगवती (B1.4 D5 °ता, B3 °तो) (for मघवता). V1 हर्षसमन्विता (for परमहर्षिता). —(l. 19) G(ed.) देवराजस्य (for देवकार्य-). B1.3 देवराज(B3 °कार्य)सिद्धयर्थं (for the prior half). Ñ2 D5.7 प्रास्वापयत्; B1 प्रास्वापयत्. Ś1 Dt1 D1-3.4 प्र(D1.3.4 प्र)मोहयत राक्षसान्(D1 °सी) (for the post. half). —After l. 19, B3(marg.) ins.:

> भूयो धात्रिह्ने चाचिन्ताचिन्त्यधामपूरवः ।
> तृणानां विश्वाराय राक्षसो मुहुर्मुहुः ।

—(l. 20) D5.7 देव- (for देव) —After l. 20, B3 repeats consecutively l. 16-20. —(l. 21) V1 आगम्य च (for आससाद). Ś1 Dt1 D1-3.4 वनं धा ता (for ततः सीताम्). B1 स ददौ, G(ed.) च ददौ (for प्रददौ). B1.3.4 प्रभु (for विभु). Ś1 Dt1 D1-3.4 वचनं चेदमब्रवीत् (for the post. half). —(l. 22) Dt1 D6 चास्मि, D8 प्राप्त (for प्राप्त) Ñ2 V1 B3 D5.7 आगतोऽस्मि, B1.3 पश्य मां त्वं (for इह प्राप्त) —Dt1 D6 om. l. 23-30. —(l. 23) B1 रावणस्य (for राघवस्य). B4 कुशली (for कुशल) —Ś1 om. (hapl.) l. 24-32. —(l. 24) D1-3 चातुरश्च (for धर्मात्मा) —V1 D1-3 om. l. 25-30. —(l. 27) D7 स्वपुरं; G(ed.) स्वपुरीं (for स्वपुरं). —(l. 28) B4 अनुज (for सानुज). —(l. 30) B3 मानसज्वरम्. —(l. 31) Ñ2 illeg., Dt1 D2.3.4 त्वं, D1 त्वत् (for च). D5.7 कार्यस्य सिद्ध्यर्थं (D7 °द्धस्य) (for च कार्यसिद्ध्यर्थं). Dt1 D1-3.4 रामस्य; D7 **राज्ञो (for तस्य राज्ञो). —(l. 32) V1 जनयिष्यामि, B1 कार° (for कल्प°). D1 मा शोच (for मा शुचो). —(l. 33) Ñ2 B1.3.4 D5.7 हि (for स). V1 महदान (for °द्रं स). B1.3.4 D5.7 महाबल (for बलैः सह). Ñ2 भविष्यति महाबल, V1 सतरिष्यति राघव (for the post. half). —(l. 34) G(ed.) स्म (for च). Ś1 मयैवेह च, Ñ2 D5.7 मयैवेहाद्य (for मयैवेह च). V1 मोहिता मायया (by transp.) B3 बलाद् (for बलात्) Dt1 D1-3.4 मोहिता शुभे, G(ed.) मोहिताबले (for °ता बलात्). Ś1 मयैवेह इमा शुभे (for the post. half). —(l. 35) Ñ2 V1 B4 D5.7 इदं च (V1 तु) पायसं (for तस्मादन्नमिदं). Dt1 D8 अह, D1 इद (for second इदं). K(ed.) स्वकं (for स्वयम्). Ñ2 V1 B4 D5.7 हरि(V1 °रि)ध्याने(B4 °तु) मनोधन(V1 °धनं, D5 °धने, D7 °धना) (for the post. half). B1.3 इदं मनोधनं भुङ्क्ष्व पायसं स्वादु चोत्तमम्. —V1 om. l. 36-38. —(l. 36) Ś1 D1 दत्तात्, Dt1 मया त्वं (for सगृह्य). Ñ2 D5.7 समगृह्याथ तेनैव, B4 संगृह्य मैथिलेयाह (for the prior half). Ñ2 D5.7 आयात° (for आगत°). B1.3 गृह्य प्राश महाभागे मां च मा त्यज प्रभो.—(l. 37) Dt1 एतमश्नासि, D1 मदश्नासि. B1.3 एतदश्नासि शुभा दत्तं; D5 एतदश्नासि

कथं जानामि देवेन्द्र त्वामिहस्थं शचीपतिम् ।
देवलिङ्गानि मे यानि श्रुतानि गुरुसंनिधौ ।
तानि मे दर्शय क्षिप्रं यदि त्वं देवराट् स्वयम् ।
सीताया वचनं श्रुत्वा तथा चक्रे स वासवः ।
प्रत्ययं जनयामास जानक्याः सन्निधौ ततः ।
पृथिवीं नास्पृशत्पद्भ्यामनिमेषेक्षणो वशी ।
अरजोऽम्बरधारी च न म्लानकुसुमस्तथा ।
तं ज्ञात्वा लक्षणैः सीता वासवं परिहर्षिता ।
उवाच वाक्यं रुदती भगवान्राघवं प्रति ।
सह भ्रात्रा महाबाहुर्दिष्ट्या च श्रुतिमागतः ।
यथा मे श्वशुरो राजा यथा च मिथिलाधिपः ।
तथा त्वामद्य पश्यामि सनाथो मे पतिस्त्वया ।
त्वया नाथेन देवेन्द्र दिष्ट्या जीवति राघवः ।
तवाज्ञया च देवेन्द्र पयोभूतमिदं हविः ।
अशिष्यामि त्वया दत्तं रघूणां कुलवर्धनम् ।
इन्द्रहस्ताद्गृहीत्वा तत्पायसं सा शुचिस्मिता ।
निवेदयित्वा देवेभ्यो विधिवत्तच्छुभव्रता ।
न्यवेदयत भर्त्रे सा लक्ष्मणाय च मैथिली ।
यदि जीवति मे भर्ता भ्रात्रा सह महाबलः ।
इदमस्तु तयोर्भक्त्या तदप्राशयत स्वयम् ।

महेन्द्र (for the prior half). Ñ2 B4 D5.7 एतद्दक्षिणे वैदेहि न भविष्यति ते शुभे (B4 शुभा). —(l. 38) Ñ2 वा (for च). B1.3 एवाश्च घोरा D5 5-7 क्षुधा तृषा च (D5.7 वा). Ñ2 B1.3.4 D5.7 भ्रंशो (for म्लोह). Ñ2 B4 D7 त्वयि वर्षशतैरपि, B1.3 D8 वैवर्ण्यं चा (B3 वा) पि भाविनि (for the post. half). —After l. 38, Ś1 ins.

न स्प्रक्ष्यति हि चाव्रेन हविषा स्वामि मैथिलि ।,

while B4 ins.

आशिते मयि वीरे त्वं पुण्यश्लोका भविष्यसि ।

—(l. 39) Ś1 एवमुक्त्वात (hypm.), Ñ2 V1 B3 D1–3.5.6 एवमुक्त्वा तु, L(ed.) एव वदत (for एवमुक्ता तु). D5 देवेन (for देवेन्द्रम्). B1 सोत्सव. B4 [इ]दं निशमिता (for परि°). D8 तमुवाच च शनिता (for the post. half). —(l. 40) Ñ2 B1.4 D5.7 ज्ञास्यामि, B3 प्राप्स्यामि (for जानामि). Ñ2 V1 B3 D5 5-7 देवम् D4 इहस्थ- (for °स्थ). V1 शचीपते. —(l. 41) Ś1 D2 देहि, D1.3 दर्शे (for देव-). V1 om. मे (subm.) B1 चान्याप्यन्, Dt1 D6 इहानि (for मे यानि). L(ed.) यानि दृष्टानि दिव्यानि (for the prior half). V1 गुरुसन्निधौ, B3 मुनिसन्निधौ (for गुरु°). Ś1 Dt1 D1–3.6 राम (D1.3 °मो) लक्ष्मण सन्निधौ (for the post. half). —(l. 42) Ś1 Dt1 D1–3.6 दर्शय देवेन्द्र (D1.3 मे देव) (for मे दर्शय क्षिप्रं). D8 यदि त्व (for यदि त्वं). —(l. 43) Ś1 शक्रो (for चक्रे). Ś1 Dt1 D1–3.6 शचीपतिः (for स वासवः). —Ś1 V1 Dt1 D1–3.6 om., B1 reads in marg. l. 44. —(l. 45) D1.3 पृथिव्या (for °वीं). B1.3 नास्पृशन्, D7 नास्पृशेत्. B2 अनिमिष (for अनिमेष). Ś1 Dt1 D1–3.6 अनिमेषेक्षणानि च (for the post. half). —B1 om. l. 46. —(l. 46) Ś1 Ñ2 V1 D1.3 अरजो (D1.3 °रजः) अम्बरधारी च (for the prior half). Ś1 अम्लान; V1 अम्लान, D3 न म्लान (for न म्लान-). Ñ2 D5.7 कुसुमः, D1 कुसुमाः (for °मस्). B3.4 बभूव त्रिदशाधिप (for the post. half). —(l. 48) D2 रुदिता (for रुदती). Dt1 D2.6 भगवद् (D2 °वत्) (for °वान्). Ś1 D1.3 राघवं प्रति (for राघवप्रति). —For l. 47-48, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

तं दृष्ट्वा देवराजं तु सहसा प्राह मैथिली ।

[B1.3 च, D5 मा (for तु). B4 प्राह वैदेही (for देवराजं तु). V1 तं च दृष्ट्वा महत्साध्वी (for the prior half). V1 प्रहृष्टा (for सहसा). B4 भर्ता जनति मे प्राणो (for the post. half).]

—B3 om. l. 49. Ñ2 V1 B1 D5.7 read l. 49 after l. 52. —(l. 49) Ñ2 B1 D5.7 महाबाहो, D5 महाद्युते (for °बाहुः). Ś1 B4 Dt1 D1–3.6 मे (for च). D6 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या). Ñ2 B4 D5.7 श्रुतिरागता (D5 °त). —After l. 49, Ñ2 D5.7 ins.:

तवाज्ञा चैव देवेन्द्र न कार्या मेऽन्यथा कश्चित् ।

—(l. 50) Ś1 मे (for च). B1.3 G(ed.) पिता च मम मैथिल (G[ed.] मिथिलेश्वरः) (for the post. half). —(l. 51) Ś1 पश्यामि शक्र त्व, Ñ2 D5.7 त्वामद्यपश्यामि (for त्वामद्य पश्यामि). B3.4 D1 तथा (for त्वया). —For l. 50–51, V1 subst.:

देवराज तु त दृष्ट्वा गुरुस्तत्सदृशी तदा ।

—Ś1 B3.4 Dt1 D1–3.6 om. l. 52. —(l. 53) Ś1 तवाज्ञया (for तवाज्ञया). D1.3 यथोभूतम् (for पयो°). Ñ2 B1 मनुष्य (for इदं हविः). V1 पायसं चैतदुत्तमं, B1.3 D5.7 पयोभूतमनुत्तम (for the post. half). —(l. 54) Ñ2 D5.7 प्राशयामि, D1.3.6 प्राशिष्यामि, D6 आशिष्यामि (for अशि°). V1 प्राशयिष्यामि. Ñ2 B3 D5.7 रघुपाद स्ततं त्वया, V1 प्रयुक्तं हविरुत्तमं (for the post. half). —(l. 55) Ñ2 V1 D5.7 तु; B3 om.; B4 च, D1.3 (for तत्). B1 ततो गृह्य (for गृहीत्वा तत्). D3 च (for सा). —Ś1 Dt1 D1–3.6 om. l. 56. B4 transp. l. 56 and l. 57. —(l. 56) B3 भवन (for देवेभ्यो). B3 om. from विधिवत् up to सा in l. 57. V1 पायसं विधिवच्छुभा (for the post. half). —B1 reads l. 57 in marg. —(l. 57) B1 अवेदयत; D2 निवेदयति (for न्यवेदयत). D1 om. च (subm.). —For l. 57, V1 subst.:

अभ्युक्ष्य वैदेही इदं वचनमब्रवीत् ।

—(l. 58) Ñ2 B1.3.4 D5.7 चिरं जीवतु (for यदि जीवति). Ś1 Dt1 D1–3.6 सह भ्रात्रा (by transp.). —After l. 58, V1 ins.

इदमस्य प्रेतगेहे वा तयो स्यादिदमक्षयम् ।

—(l. 59) Dt1 D2.6 तयोर्भक्त्या (for तयोर्भक्त्या). —For l. 59, Ñ2 V1 B1.3.4 D5.7 subst.:

इत्येवमुक्त्वा वैदेही प्राशयत्पायसं शुभम् ।

[Ñ2 B3 D7 उक्ता. B1.4 प्राशीयाद् (for प्राशयत्). B1 तथा. B4 स्वयं (for शुभम्). V1 स्वयं प्राशयदवि (subm.). B1 तु प्राशयदवि (for the post. half.]

इतीव वचारस्य हविर्वृतानना
जहौ क्षुधं तृट्प्रसमुद्भवं च तम् ।
इन्द्रात्प्रवृत्तिमुपलभ्य जानकी
काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव ।
स चापि शक्रस्त्रिदिवालयं तदा
प्रीतो ययौ राघवकार्यसिद्धये ।
आमन्त्र्य सीतां स ततो महात्मा
जगाम निद्रासहितः स्वमालयम् ।

Colophon

13

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6 S Cv.r.m g.k.t ins.:

सीतामपश्यन्धर्मात्मा कामोपहतचेतनः ।
विललाप महाबाहू रामः कमललोचनः ।
पश्यन्निव च तां सीतामपश्यन्मदनार्दितः ।
उवाच राघवो वाक्यं विलापाश्रयदुर्वचम् ।
त्वत्शोकस्य शाखाभिः पुष्पितैस्तथा प्रिये ।
आवृणोषि शरीरं मे मम शोकविवर्धनी ।
कदलीकाण्डसदृशौ कदल्या संवृतावुभौ ।
ऊरू पश्यामि ते देवि नासि शक्ता निगूहितुम् ।
कर्णिकारवनं भद्रे हसन्ती देवि सेवसे ।
अलं ते परिहासेन मम बाधावहेन वै ।
विशेषेणाश्रमस्थाने हासोऽयं न प्रशस्यते ।
अवगच्छामि ते शीलं परिहासप्रियं प्रिये ।
आगच्छ त्वं विशालाक्षि शून्योऽयमुटजस्तव ।
सुव्यक्तं राक्षसैः सीता भक्षिता वा हृतापि वा ।
न हि सा विलपन्तं मामुपसंप्रैति लक्ष्मण ।
एतानि मृगयूथानि साश्रुनेत्राणि लक्ष्मण ।
शंसन्तीव हि वैदेहीं भक्षितां रजनीचरैः ।
हा ममार्ये क्व यातासि हा साध्वि वरवर्णिनि ।
हा सकामाद्य कैकेयी देवी मेऽद्य भविष्यति ।

—(l. 60) L(ed.) इत्येव तद् (for इतीव तद्).—(l. 61) Ś1 जहौ क्षुधां चर्मसमुद्भवां च तां, D1 जहौ क्षुधागर्भसमुद्भवं तमं, D2 जहौ क्षुधां सर्वभवं भयं च.—(l. 62) D2 शुश्रूष्य (for उप°). D1.2 सीता (for जानकी). Ś1 L(ed.) इन्द्रादिदिवेव तु (L(ed.) च) सा प्रवृत्तिं.—(l. 64) D1 त्रिदशाश्रय (for त्रिदिवा°).—(l. 66) D2 च (for स). Ś1 महिना (for स ततो).—For l. 60-67, Ñ2 V1 B1.3.4 D2.7 subst.:

अत्र च तदाश्रय वरानना
जहौ तदा तर्षसमुद्भवं क्लमम् ।
प्रवृत्तिमेन्द्रादुपलभ्य चापि
काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव ।
स चापि देवो त्रिभुवनेश्वरस्तदा
नत्वा हविस्तत्प्रतिपाद्य धीमान् ।
आश्वास्य चैनामथ राजपुत्रीं
प्रीत्या ययौ राघवकार्यसिद्धये ।

[(l. 1) V1 B1.3 तथा तु (V1 च) (for अत्र च). V2 B1.3 हविवदनना (for वरानना).—(l. 2) B4 तृष- (for तर्ष-). V2 क्षुधां तस्य (for तदा तर्ष-). V1 भय (for क्लमम्). B2 क्षुत्प्रभवं तदा भयं (for तर्षसमुद्भवं क्लमम्).—After l. 2, B4 reads l. 7 and 8.—(l. 3) V1 प्रतिलभ्य चैव (for उपलभ्य चापि). B1.3.4 इन्द्रात्प्रवृत्तिं प्रतिलभ्य सीता (B4 च तथोपलभ्य).—(l. 4) B1.3.4 प्रीतिमना (for प्रीत°). V1 B2 बभूव ह.—(l. 5) V1 B2 देवेन्द्र (B2 °न्द्र)स्ततो महेन्द्रः (for देवो त्रिभुवनेश्वरस्तदा).—D2.7 om. l. 6-7.—(l. 6) V1 श्रीमान् (for धीमान्). B2 हविस्तद्विनिता (for °पाद्य धीमान्). B1.4 प्रीत्या ययौ (B1 महात्मा) राघवकार्यसिद्धये.—(l. 7) B4 न पुनर्वैदेहीं (for अथ राजपुत्रीं). B2 तथा च तां स पुनर्वैदेहीं.—(l. 8) V1 B2 पुनर्वैदेहीमभिवन्द्य जगाम, B1.4 जगाम देवो मुदितस्तदा स.]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D2.3 हविःप्रदानं; Ñ2 V1 D2.7 हविर्दानं (Ñ2 °नं); B1 सीतासमाश्वासनं; B2 हविर्दानं; B4 सीताश्वासनं; D1 सीतायां हविःप्रदानं.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 B1.3 D3 om., Ñ2 D2.7 63, V1 D1 60, B4 D3 64, Dt1 56, D6 57.

13

D3 begins with ॐ, T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः.—(l. 1) T1.2 M3 transp. the post. halves of l. 1 and l. 2. Dt1 Dm1 D4.6 G2 Ct शोको; G1 M3 मोहो (for शोके-).—(l. 3) B4 न (for च). Dt1 D6 मन्मथार्दित (for मदनार्दित).—G2 repeats l. 5 after l. 15.—(l. 5) Dg1 Dt1 D4.6 T2 प्रियस्य (for °स्तथा).—G2 om. l. 6-10.—(l. 6) Dg1 D6 T2 -विवर्धिनि.—(l. 7) Dg1 Dm1 D5 G1.2 M3 Cv.t.p कदलीस्तम्भ-(G2 M1 °स्तम्भ-). Dg1 कदल्या (for °ल्या).—(l. 9) D6 वसन्ती (for हसन्ती). Dg1 T2 सेवसे वने, T2 देवि सेवसे.—After l. 9, G1 ins., T1.2 Cg ins. l. 2 after l. 10:

अलं ते बाधया वीर पश्यामि प्रियमत्र वने ।
परिहासेन किं सीते परिश्रान्तस्य मे प्रिये ।

—Thereafter T1.2 Cg cont., while G2 ins. after l. 5:

अयं स परिहासोऽपि साधु देवि न रोचते ।

[G2 तु (for स) and शोभते (for रोचते).]

—(l. 10) Dm1 D6 [आ]बाधवर्धेन (for बाधावहेन).—(l. 11) G1 विशेषात् (for विशेषेण). G1 प्रशस्यते (for प्रशस्यते).—(l. 12) Dg1 अवगच्छामि. G1 शीलं ते (by transp.). Dt1 om. प्रिये.—G2 reads l. 13-14 after l. 5, repeating l. 13 here.—(l. 13) G1 विशालाक्षी (for °क्षि).—(l. 15) D6 सहसा (for न हि सा).—(l. 16) T2 इमानि (for एतानि). G2 साश्रुनेत्राणि मृगयूथानि (by transp.).—(l. 17) G2 शंसती मे (for शंसन्तीव). Dt1 D6 मे देवि (for वैदेहीं). T2 रक्षिता (for भक्षितां).—(l. 19) Dm1 [अ]द्य, M3 हि (for [अ]द्य). T1 [अ]द्य या देवी, T2 त्वद्य देवी (for [अ]द्य कैकेयी). D4.6 T2 G1 देवि (for देवी). Dg1 T2

सीतया सह नियातो विना सीतामुपागत ।
कथ नाम प्रवेक्ष्यामि शून्यमन्त पुर पुन ।
निर्घृण इति लोको मा निन्दयन्ति वक्ष्यति ।
कातर च प्रकाश हि सीतापनयनन मे ।
निवृत्तवनवासश्च जनक मिथिलाधिपम् ।
कुशल परिपृच्छ त कथ शक्ष्य निरीक्षितुम् ।
विदेहराजो नून मा दृष्ट्वा विरहित तया ।
दुहितृस्नेहसतप्तो मोहस्य वशमेष्यति ।
अथवा न गमिष्यामि पुरीं भरतपालिताम् ।
स्वर्गोऽपि हि तया हीन शून्य एव मतो मम ।
मामिहोत्सृज्य हि वने गच्छायोध्या पुरीं शुभाम् ।
न त्वह ता विना सीता जीवेय हि कथचन ।
गाढमाश्लिष्य भरतो वाच्यो मद्वचनात्त्वया ।
अनुज्ञातोऽसि रामेण पालयेति वसुधराम् ।
अम्बा च मम कैकयी सुमित्रा च त्वया विभो ।
कौसल्या च यथा न्यायमभिवाद्या ममाज्ञया ।
रक्षणाय प्रयत्नेन भवता युक्तकारिणा ।
सीतायाश्च विनाशोऽय मम चामित्रसूदन ।
विस्तरेण जनन्या मे विनिवेद्यस्त्वया भवेत् ।
इति विलपति राघवे सुदीने
वनमुपगम्य तया विना सुकेश्या ।
भयविकलमुखस्तु लक्ष्मणोऽपि
व्यथितमना भृशमातुरो बभूव ।

Colophon

स राजपुत्र प्रियया विहीन
कामेन शोकेन च पीड्यमान ।
विषादयन्भ्रातरमातरूपो
भूयो विषाद प्रविवेश तीव्रम् ।
स लक्ष्मण शोकवशाभिपन्न
शोक निमग्नो विपुले तु राम ।
उवाच वाक्य व्यसनानुरूप
मुख विनि श्वस्य रुदन्सशोकम् ।
न मद्विधो दुष्कृतकर्मकारी
मन्ये द्वितीयोऽस्ति वसुधरायाम् ।
शोकेन शोको हि परम्पराया
मामेति भिन्दन्हृदय मनश्च ।

Ms स मा Dt1 तेव Dm1 D8 साय D4 om G 3 सादि M1 सा हि (for मध्य) T1 3 केकेयी (T2 ककेया)मा भविष्यति (for the post half) ⊛ Cl मयूमा क्षेति । मधिरोति शेष ⊛ —(l 20) G2 उपागमत् (for उपागत) —D6 om l 21 —(l 21) Dg1 Dt1 मन D4 मम (for पुन) —(l 22) Dm1 D8 G3 M1 व (for मा) —(l 23) Dg1 प्रशस्त Dm1 विरागं (for प्रकाश) T3 व (for मे) G1 सीतापनयने मम (for the post half) —(l 24) Dg1 वनवासस्य (for °वासश्च) G2 निमिष (for जनक) —(l 25) G1 मा च पृच्छन (for परि°) —(l 26) D4 8 T2 G3 3 त्वया (for तया) —(l 27) Dt1 D8 सुत विनाश (for दुहितृस्नेह) —After l 27 Dt1 D4 ins

तात एव कृतार्थ स ततश्च वस्स्यामि

[D8 [प]र (for [ष]व) —After वसना D8 erroneously repeats from पं up to वसना ⊛ Cm t वनवासादिनानन्तर तात एव कृतार्थ स ततश्च वत्स्याम्यहम् (Ct °तादिति) इत्यवधिय वनवासे । तातो दशरथ एव कृतार्थ वत्स्यामिति लोट पक्षेऽप्येवमर्थ स्यात एव बगति न तु जीव नी कोश पेल्यन Ck तात एव कृतार्थ स ततश्च वसतामिति प्राचीन पाठश्चेतमर्थ दृश्यते । प्रत्यक्षिक अतरस्ततानि न लिखन्ति कुण्डल्यतिव । तातो दशरथ एव कृतार्थ सीतावियोगितमानस दृष्ट्वा यत स्वातन्नत दुःखं प्राप्स्यतीति मत्वा मनानस्तमेव स (वसताम्ति) अर्थात् अथ स पुरं लोके वत्स्यामीत्यर्थ तु यज्ञ । तातस्ततश्च स्वग एव वसतीति । य त स एव कृतार्थ न तु जीव नी न तत्सेवन ⊛]

—(l 28) G2 अथ नाह (for अथवा न) —(l 29) Dm1 D8 G1 न (for हि) T1 3 मोया (for हि तया) —(l 30) Dg1 Dt1 D6 T3 M1 तनाम् (for मामिह) G2 तु (for हि) T1 3 न मामिहोत्सृज्य च वन(T2 °ने) (for the prior half) —(l 32) G2 damaged for चनात्त्व —(l 34) G2 प्रजावती (for त्वया विभो) —(l 35) Dt1 Dm1 D6 8 T1 G1 M1 2 अभिवन्द्य (for °वाद्या) —(l 36) Dg1 युक्तचारिणा Dt1 D4 6 T3 M1 युक्तचा(T3 M3 °क्त)रिणा ⊛ Cl भवता सेति कारणेति शापन ⊛ —(l 37) T2 M2 3 चामि(T2 °मि)त्रकर्षण (T2 °न) —(l 38) G3 damaged for the prior half G1 तु (for मे) M3 न निवेद्यम् (for विनि°) —(l 39) Dg1 M3 [s]तिदीने Dt1 D4 6 T3 M3 तु दीने (for सुदीने) —(l 40) M1 पदम् (for वनम्) D4 om विना —(l 41) Dm1 D8 च M2 स (for तु) G2 लक्ष्मणे (for °णो) —(l 42) M3 आकुले (for आतुरो) Colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 3 62 D4 66 D6 M2 63 —After colophon G1 3 conclude with श्रीरामाय नम —Before l 43 D6 ins ॐ T2 श्रीरामचन्द्राय नम M2 श्रीरामाय नम —(l 44) Dg1 कामेन मोहेन Dt1 D6 T1 2 M3 Cr m k t शोकेन मोहेन Dm1 D8 शोकेन कामेन (by transp) G1 * * दु खेन (damaged) Cg as above (for कामेन शोकेन) G3 damaged M1 ताड्यमान (for पीड्यमान) ⊛ Cr m k t इहायंपोगत्र शेष । कामेन चिरसंयोगमोह ⊛ —(l 45) G3 damaged for विषादय —(l 47) Dg1 D6 T3 G1 M3 शोकाभिपन्न —(l 48) Dg1 शोके निमग्नो D8 T3 शोकेन मग्नो M1 शोकम मग्नो (for शोक निमग्नो) Dm1 D8 हि राम G3 [s]भवम T1 राघव Ch tp [s]तिराम (for तु राम) —(l 50) All except D8 Cg विनिश्वस्य Dm1 D8 G2 3 स रोष —M3 damaged from दु in l 51 up to स्ति in l 52 —(l 51) M1 reads from दु up to मन्ये in l 5 in marg sec m G3 दुष्कृति (for दुष्कृत) T1 3 °कारणो (for °कर्मकारी) —(l 53) Dt1 D4 6 G1 Cr k t °शोको (for शोकेन) Dt1 शोकेन हि Dm1 शोकोऽपि (for शोको हि) G1

पूर्वं मया नूनमभीप्सितानि
पापानि कर्माण्यसकृत्कृतानि ।
अत्रायमद्यापतितो विपाको
दुःखेन दुःखं यदहं विशामि ।
राज्यप्रणाशः स्वजनैर्वियोगः
पितुर्विनाशो जननीवियोगः ।
सर्वाणि मे लक्ष्मण शोकवेग-
मापूरयन्ति प्रविचिन्तितानि ।
सर्वं तु दुःखं मम लक्ष्मणेदं
शान्तं शरीरे वनमेत्य शून्यम् ।
सीतावियोगात्पुनरप्युदीर्णं
काष्ठैरिवाग्निः सहसोपदीप्तः ।
सा नूनमार्या मम राक्षसेन
बलाद्धृता खं समुपेत्य भीरुः ।
अपस्वरं सुस्वरविप्रलापा
भयेन विक्रन्दितवत्यभीक्ष्णम् ।
तौ लोहितस्य प्रियदर्शनस्य
सदोचितावुत्तमचन्दनस्य ।
वृत्तौ स्तनौ शोणितपङ्कदिग्धौ
नूनं प्रियाया मम नाभिभातः ।
तच्छ्लक्ष्णसुव्यक्तमृदुप्रलापं
तस्या मुखं कुञ्चितकेशभारम् ।
रक्षोवशं नूनमुपागताया
न भ्राजते राहुमुखे यथेन्दुः ।
तां हारपाशस्य सदोचितान्तां
ग्रीवां प्रियाया मम सुव्रतायाः ।
रक्षांसि नूनं परिपीतवन्ति
शून्ये हि भित्त्वा रुधिराशनानि ।
मया विहीना विजने वने या
रक्षोभिराहृत्य विकृष्यमाणा ।
नूनं विनादं कुररीव दीना
सा मुक्तवत्यायतकान्तनेत्रा ।
अस्मिन्मया सार्धमुदारशीला
शिलातले पूर्वमुपोपविष्टा ।
कान्तस्मिता लक्ष्मण जातहासा
त्वामाह सीता बहुवाक्यजातम् ।
गोदावरीयं सरितां वरिष्ठा
प्रिया प्रियाया मम नित्यकालम् ।
अप्यत्र गच्छेदिति चिन्तयामि
नैकाकिनी याति हि सा कदाचित् ।
पद्मानना पद्मविशालनेत्रा
पद्मानि वानेतुमभिप्रयाता ।
तदप्ययुक्तं न हि सा कदाचि-
न्मया विना गच्छति पङ्कजानि ।
कामं त्विदं पुष्पितवृक्षषण्डं
नानाविधैः पक्षिगणैरुपेतम् ।
वनं प्रयाता नु तदप्ययुक्त-
मेकाकिनी सातिबिभेति भीरुः ।
आदित्य भो लोककृताकृतज्ञ
लोकस्य सत्यानृतकर्मसाक्षिन् ।
मम प्रिया सा क गता हृता वा
शंसस्व मे शोकहतस्य सर्वम् ।

[illegible] —(l. 54) D [illegible], G [illegible] (for [illegible]). —(l. 55) M [illegible] पूर्वं [illegible] in marg. D पूर्व (for पूर्वं). D [illegible] G M [illegible] (G M [illegible]) [illegible] (for [illegible]). —(l. 57) D [illegible]. —(l. 58) M [illegible] (for [illegible]). —(l. 61) G damaged for [illegible]. —(l. 62) G damaged for [illegible]. D [illegible] (for [illegible]). —(l. 63) D [illegible] (for तु). —(l. 64) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 65) D [illegible]. —(l. 66) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 68) D [illegible]. —(l. 69) D [illegible] (for [illegible]). D [illegible] (for [illegible]). —(l. 72) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 73) T [illegible]. —(l. 74) D [illegible] (for [illegible]). D [illegible] as above (for [illegible]). —(l. 79) M [illegible] (for [illegible]). D [illegible] [illegible]. D [illegible] (for °विमा). [illegible] —(l. 81) D [illegible] D G [illegible] M [illegible], G [illegible] (for °दीप्तकृते). + Cf. [illegible]. —(l. 82) T [illegible] (for [illegible]). —(l. 83) D [illegible] D [illegible] G M [illegible], Cf. as above (for [illegible]). —(l. 84) T G M [illegible] (for [illegible]). —(l. 85) D M [illegible] (for [illegible]). —(l. 86) M [illegible] (for [illegible]). —(l. 87) D [illegible]. —(l. 88) M [illegible] (for [illegible]). G [illegible]. —(l. 90) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 91) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 92) G [illegible] (for [illegible]). —(l. 93) G [illegible] (for [illegible]). —(l. 95) D [illegible] (for [illegible]). D D [illegible] T M [illegible] (for [illegible]). —(l. 96) G [illegible] (for [illegible]). —(l. 98) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 101) G [illegible] (for [illegible]). D T G [illegible] (for तु). —(l. 102) D [illegible] (for [illegible]). —(l. 103) M [illegible] (for [illegible]). [illegible] (for [illegible]). —(l. 104) M [illegible] (for [illegible]). G [illegible] (for [illegible]). —(l. 105) D [illegible]; M [illegible] (for [illegible]). T [illegible] (for [illegible]). M

लोकेषु सत्पु न चास्ति किंचि
द्यत्र न नित्य निदत भवेत्तु ।
कसस्त्र वायो कुम्भालिनीं वा
हृता मृता वा परि वतते वा ।
इत्यार त शोकविवशदह
राम विसज्र रिपन्नमेवम्
उवाच सौमित्रिरदारसत्त्वो
न्याये स्थित कालयुत च वाक्यम् ।
शोक विमुञ्चार्य धृति भजस्व
सो साहुता चास्तु विमार्गणेऽस्या ।
उ साहवन्तो हि नरा न लोके
सीदन्ति कर्मस्वतिदुष्करेषु ।
इतीव सौमित्रिमुदग्रपौरुष
ब्रुवन्तमार्त रघुवंशवर्धन ।
न चिन्तयामास धृति विमुक्तवा
न्पुनश्च दु ख महदभ्युपागतम् ।

Colophon

14

After 3 60 11 Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S (v r m g k t ins

एत मृगा महावीर्या रामीश-न्ते मुहुर्मुहु ।
वर्जुकामा इव हि स इङ्गितान्युपलक्षय ।
तांस्तु दृष्ट्वा नरव्याघ्रो राघव प्रयुवाच ह ।
क सीतेति निरीक्षन्ते वा पसरुद्धया दृशा ।
एवमुक्ता नरेन्द्रेण त मृगा सहसोत्थिता ।
दक्षिणाभिमुखा सर्वे दर्शयन्तो नभस्थलम् ।
मैथिली ह्रियमाणा सा दृष्टा याम-वपद्यत ।
तेन मार्गेण धावन्तो निरीक्षन्त नराधिपम् ।
येन मार्ग च भूमिं च निरीक्षन्त स्म त मृगा ।
पुनश्च मार्गमिच्छन्तो लक्ष्मणेनोपलक्षिता ।
तथा वचनसवस्त लक्षयामास चेङ्गितम् ।
उवाच लक्ष्मणो ज्येष्ठ धीमान्भ्रातरमार्तवत् ।
क सीतेति त्वया पृष्टा यथेमे सहसोत्थिता ।
दर्शयन्ति क्षितिं चैव दक्षिणा च दिश मृगा ।
साधु गच्छावहे देव दिशमेता हि नैरृताम् ।
यदि स्यादागम कश्चिदार्या वा साऽत्र लक्ष्यते ।
बाढमित्येव काकुत्स्थ प्रस्थितो दक्षिणा दिशम् ।
लक्ष्मणानुगत श्रीमान्वीक्षमाणो वसुधराम् ।

मृता (for हृता) —(l 106) Dt1 D6 -हतस्य M3 शतस्य (for वयस्य) D1 सत्त्व (for सत्यम्) —(l 107) D4 T M3 च (for न) D4 T M3 Cg नास्ति D6 वास्ति (for नास्ति) —(l 108) Dm1 M1 2 यत्नत (for यत्ते न) Dg1 T3 भर्व M1 तस्य (for नित्य) Dt1 D6 T1 2 G1 Cm g तत् (for तु) —(l 109) Dt1 D6 G M Ct या (G M पा) लिनी (शालिनीं) M3 सा (for तौ) —(l 110) Dg1 D2 T1 2 G1 M3 3 हता (for हृता) T1 2 G1 M3 हता (for मृता) D6 मृता हृता (by transp) —(l 111) Dm1 D6 अतीव (for इतीव) G3 शोकविवेश (for °विवेश) ❀ Ck अतीव (इतीव) शब्दौ प्रायश इह पर्यायौ । Ct इतीवातीव शब्दौ पर्यायौ ❀ —(l 112) M1 काम (for राम) Dt1 Dm1 D6 T3 एव —(l 113) G3 न दीन (for अदीन) —(l 114) Dt1 D6 न्याय्ये Dm1 D6 G3 M1 कालहित (for °युत) —(l 115) Dt1 D6 विमुञ्चाद्य, Dm1 D6 च मुञ्चार्य (for विमुञ्चार्य) Dt1 धृतिं (for धृति) —(l 116) Dg1 सोत्साहवानस्तु, Dt1 D3 या (D1 सो) त्साहता चा (D3 वा) स्तु, T3 सोत्साहवान्स्यास्तु, G3 सोत्साहयुक्तस्तु (for सोत्साहता चास्तु) —(l 117) G1 नोत्साहयुक्ता (for उत्साहवन्तो) —(l 118) Dg1 Dm1 D3 2 G1 M2 3 [अ]ति (for [अ]ति) —(l 119) D3 सौमित्रिः (for °त्रिम्) G1 उदार (for उदग्र) M1 वैश्य (for पौरुष) —(l 120) Dg1 T3 ब्रुवन् Dt1 D6 आर्त (D1 °*) (for आर्तो) D1 सत्तम (for °वर्धन) —(l 121) Dg1 T3 स D1 हि (for न) M1 विमुक्त* Cg च मुक्त° (for °क्त्वा) —(l 122) Dm1 D3 G3 M1 [उ]पागत (for °गतम्)

Colophon D3 om —Sarga 110 (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D3 T G M1 2 63 D6 M3 64 G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

14

(l 1) D4 T3 M3 महावीर T3 °वीरा (for °वीर्या) Dt1 D6 G1 2 एते महामृगा वीर (D6 वीरा G1 वीर्या G3 °र्ये) (for the prior half) Dt1 D6 पुन पुन (for मुहुर्मुहु) —(l 2) Note hiatus between the two halves B(ed) इव (for इव) D3 ते (for मे) Dg1 [उ]पलक्षये (for °क्षय) —(l 4) M3 निरीक्ष्यन्त G3 M3 -सुनिपया, Cvp as above (for -सरुद्धया) Dt1 D6 T1 2 G3 3 M3 गिरा Cvp as above (for दृशा) —(l 6) Dt1 M2 3 नभस्तल D1 Cg t नभस्तल G3 पयस्तल (for नभस्थलम्) —(l 7) Dt1 D1 T1 Ct अभ्युपपद्यत (for अन्वप°) —(l 8) Dt1 D6 Ct गच्छन्तो (for धावन्तो) D4 T3 G3 M3 निरीक्षन्तो (for °क्षन्ते) —(l 9) D6 मार्गे (for मार्ग) Dg1 Dt1 निरीक्षन्ते च (Dt1 स) —(l 10) G3 ईक्षन्तो (for इच्छन्तो) Dt1 D6 पुनर- (Dt1 °न-) मार्गगन्तव्य (for the prior half) M3 [उ]पलक्षिता —(l 11) M1 लेखित (for चेङ्गितम्) —(l 12) M3 श्रीमान् (for धीमान्) Dg1 Dt1 D6 T3 transp ज्येष्ठ and धीमान् Dg1 Dt1 M3 अर्थवत्, D4 अब्रवीत् (for आर्तवत्) —(l 13) G3 यथा (for त्वया) Dt1 D6 यदिमे Dm1 D6 यथैते G1 यथैते (for यथेमे) M3 [उ]त्थितो —(l 14) G3 क्षितिं (for क्षितिं) —After l 14, G3 wrongly repeats the prior half of l 10 —(l 15) K(ed) Cg गच्छावहे (for °वहे) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 च (for हि) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 G1 M3 B(ed) Cv m g k नैरृतीं —(l 16) Dt1 D6 Ct तत्र

15

After 3 60 23, Ś1 Ñ V (V1 after 22, owing to omission) B2 3 4 D1 3 5 7 ins, D2 ins I 1-6 (followed by 3 60 50*-* and its star passages) after 3 60 23 and I 24-38 after 1199(A)*

यदि लक्ष्मण पश्येद् राक्षसस्य महद् पदम् ।
मिथ्या मतानिव शैलो न सीता गिरिकन्दरे ।
सीदित लक्ष्मण दृष्ट्वा पराक्रान्तमिवागतम् ।
अथानयीदिद राघव स्निग्ध विस्फारयन्धनु ।
यत्र सपरिवारो वा कान्तारे वा दुरतिक्रम ।
न त्वा धर्षयितु शक्तो रक्षो वा यदि तिष्ठति ।
पश्य मां निर्जितप्राणस्य चक्षुर्दिग्धोपमे ।
शोषयन्त जलनिधि विकिरन्त धराधरम् ।
महीं भिदारयन्त च छिन्दन्त गगन च ।
त्रिदिवा पातयन्त च दवानिन्द्रपुरोगमान् ।
बहुना कि प्रलापेन पश्य मानय लक्ष्मण ।
सदेवासुरगन्धर्वं सयक्षोरगराक्षसम् ।
विध्वंस्य त्रैलोक्यं सीताहरणकर्शितम् ।
यदि विश्वस्ता देवा मम प्राणसमा प्रियाम् ।
माक्षाय न प्रयच्छन्ति गर्भमनङ्गविष्यति ।
कन वापि प्रयत्नेन कर्तव्यन्ति मम प्रियम् ।
न पृथिव्या सकलया न सुखानस्य सागरिसि ।
शक्यो लोभयितु वाह रव्वराज्येन वा पुन ।
धार्मिकोऽपि मृदु सत्यो प्रियो दान्तो दयान्वित ।
इति मां सर्वलोकोऽद्य पराभूतन पश्यति ।
तस्मात् चैकरूपेण भवितव्य नरेण वै ।
प्राप्य काल सर्वदृष्टो मृदुश्चेति विनिश्चय ।
यादृशोऽद्य मम क्रोधो घोर दानुपागत ।
अन्तरिक्षगतो मत्य सीतामादाय गच्छति ।
न तस्यागमन सौम्य गमन चैव लक्ष्यते ।

(for स्याद्) ❀ Ck तस्याराम इति सविसर्गपाठ । Ct तस्याराम तस्यां आराम इत्यर्थ आर्षो वा ❀ Dg1 इचिद्, D4 विचिद् T1 2 आयमा G3 M3 आगया (for आया ना) M3 वा (for ना) Dg1 D4 G1 2 M1 3 transp वा and ना G3 वक्ते (for लक्ष्ये) ❀ Cvp आगम उभाव स्वाव लक्ष्यते इति पाठ ❀ —(I 28) Dm1 D5 G3 [अ]नुचर (for °गर) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 वीक्ष्यमाणो

15

V2 illeg for I 1-2 B3 reads I 1 in marg (for both cf v I 3 60 23) V1 om I 1 —(I 1) Ś1 पश्य (for यदि) Ś1 D2 3 पश्यस्व, B3 D1 पश्यत्व (for पश्येद्) —(I 2) Ś1 D1 3 गिरिगह्वरे, Ñ1 illeg (for गिरिकन्दरे) —(I 3) Ś1 Ñ1 D1-3 तु दृष्ट्वा लक्ष्मणो (Ñ1 °ण then illeg) सीत पद विक्रुतमङ्गुा —(I 4) B1 तथा (for अथ) Ñ1 रामो रामाश्रय (for इद वाक्य दिव्य) B4 नृप (for धनु) G(ed) निन्दारयम्नहद्धनु (for the post half) Ś1 D1-3 ततुद्वात्मनोराम्राक्षिन विराय नाक्षुर —Ñ1 om I 5 —After I 5 D2 ins

नादस्मा सवभूतानि निरवद्यति लक्ष्मण ।

—(I 6) V2 illeg from न up to रक्षो Ś1 V1 D1 3 ता D2 ला (for त्वा) D2 नैव त्व धर्षितु इच्छ (for the prior half) Ś1 D1-3 पाश्वनो मम तिष्ठ (for the post half) Ñ1 न त्वाक्ष ** (illeg) पश्यतो मम लक्ष्मण —Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3 om I 7-23 —(I 7) B2 पश्यता Ñ2 D2 7 त्रिदिवेर्द् (for निशितैर्) V2 illeg from बाणै up to शिरो —(I 8) V2 B3 धराधरान् B4 चराचर (for धराधरम्) —(I 9) V2 B3 विदारयन (for विदा°) —(I 10) N2 पातयेय, B4 पातय (for पातय न) —B2 om from the post half of I 13 up to the prior half of I 16 V2 illeg from व्याद in I 13 up to प्राण in I 14 —(I 14) Ñ2 विश्वेश्वरे, B4 पै से श्वरा (for विश्वे°) —(I 15) V2 mostly illeg —(I 16) V2 B3 प्रियदानेन, D6 7 [अ]पि (D6 om) प्रदानेन (for [अ]पि प्रयत्नेन) B3 करिष्यामि (for °ष्यन्ति) —V2 illeg from सा तोषिनि in I 17 up to दया in I 19 —(I 18) B4 देवराजेन (for °ज्येन) —(I 19) B3 [S]दय (for पि) B3 4 ऋजु and मृदु (for मृदु and प्रिय respy) V2 B3 4 त्याग (V2 illeg) —(I 21) V2 B4 [प]रेव, B3 [प]रैन (for चैक°) V2 नरेन वै, V2 B3 नरैना (for नरेण वै) —(I 22) V3 B3 दश्य B4 प्राप्त (for प्राप्य) B4 मृदुर्मति (for मृदुश्चति) —(I 23) V2 illeg from मम up to उपागत B3 घोर चैवाद् B4 मम नैवाद् (for घोर दवात्) —(I 24) Ñ2 V B1 2 D2 अन्तराक्षु- B4 अनुवीक्ष्य L(ed) °रिक्षु (for अन्तरिक्षु) D2 अन्तरिक्षगतो Ś1 B1 D1 3 राक्षस, V1 गच्छन्ति (illeg) (for गच्छति) —(I 25) Ś1 D1-3 यस्य V1 तस्य (for तस्य) B1 [आ]गमने (for [आ]गमन) D7 om (hapl) सौम्य गमन Ś1 गमने (for गमन) Ś1 V1 D1 चापि V2 D3 वापि D2 चानि (for चैव) N1 गच्छे D2 लक्ष्यन —(I 26) V2 illeg after नर up to I 27 V2 के निह V1 कस्तु B3 कि तिह P4 कान्ते ह D5 7 का निह (for क सिद) Ś1 D1-3 कि (Ś1 क)तु कान्तिह पृच्छेय Ñ1 कथ क शक्तु पृच्छेय (for the prior half) D1 दिशा (for दिश) —(I 27) B3 त दश (for ता दिश) V1 [अ]भिज्ञानामि, Ñ2 [अ]भिजानामि (for [अ]भिज°) —After I 27 V2 ins

Illeg ।
निरन्ध्राहानि सर्वाणि गता निरङ्क्वा प्रिया ।
नून त illeg ।
पूर्णचन्द्रनिभ वक्त्र प्रस्वन्नेत्रोन्नत कान्तम् ।
अद्दिरा सर्वविर्णं तस्मी illeg ।
illeg इयो हा प्रियेति पुन पुन ।
तत्र सम्प्रत्यय illeg च ।
ग्रामन्तकस्य illeg सन् ।
नून विकुन्दमाननो illeg ।
भक्षितौ वैरुण्यौ च महस्रासरुद्वै ।

तथाशीर्भद्रकपरा तप्यते परमं तप ।
वनवासनिमित्तस्य पितु कृतवतो वच ।
अद्यास्या दर्शनं वीर सा पुनस्तव सन्नति ।
त्वन्निमित्तोपपन्ना या त्वदधीनसुखोदया ।
कौसल्यामन्दभाग्याया मोघामाशां करिष्यसि ।
यस्य शैलवती रम्या सागरान्ता न रोचते ।
त्वद्विदशात्पुल शास्ति वसुधा भरत प्रभु ।
त्वत्कृते वचनात्तस्य फलमूलेन वर्तयन् ।
तवैव पादुके वीर पुनर्राज्ये समाश्रित ।
दिलीपात्तुपेक्ष्वाकुम्भुवा वहति यो धुरम् ।
सत्यकमुपशमार्थस्त्वत्कृते सुखा वर ।
तस्य कर्मफल कृत्स्न त्वदधीन नराधिप ।
तद्यथा निष्फल न स्यात्तथा भवितुमर्हसि ।
मा च चेत्थ महाप्राज्ञ सर्वथैव यथास्ति ते ।
न मासेनविधं भक्त न विहातु त्वमर्हसि ।
न चावसीदन्तापो त्वद्विधस्य महात्मन ।
अकृत्वा सदृश कर्म प्राकृतस्येव विद्यते ।
सविधरत्र तथा वीर यथाद्य भरतस्तथा ।
सीता भार्या च कौसल्या सम न प्रव्यथेमहि ।
दुःखस्यापि च सोऽद्य त्वद्धीने सुखासुखी ।
किं पुनर्वसुधापाल येषां नस्त्वयि जीवितम् ।
एव मपश्यत सर्वं जायते करुणा न ते ।
अस्मासु च नरश्रेष्ठ स्थितस्य यदनन्तरम् ।
समाचष्ट जटायुर्वे रावण नाम राक्षसम् ।
हतारमाशु पश्यामि मृगया वह ।
न स्वाद्दिश सागर यावद्य दुर्गालयम् ।
अभिगच्छामि तद्गोप्ता गर्भान्तर यदि ।
अथैनमिन्द्राशनितुल्यतेजसा
शरेण रौद्र त्वमितो वधिष्यसि ।
यथा जनस्थानमुपेत्य राक्षसम्
यथावधी राघव संयुगे खरम् ।
परेण वीर्येण हत तु रावण
प्रवृद्धरोषस्य धनुर्विकर्षत ।
श्रुताप्रिय प्राणभृदद्य कश्चन
न जातु जीवन्निति मे वच शृणु ।
स सागरस्य त्वगतस्य दर्शनम्
यथाशु विज्ञेत तथा विधत्स्व च ।
अथास्य निर्भेद्य कृतान्त शिरो
भजस्व सीता मुदित प्रमोदयन् ।

Colophon

(subm) (for पुष्पात्सा] —(l 12) Ś1 तवासि, D1 तव सा (for तवाशीर्) —(l 13) D1 2 निवृत्तस्य (for निमित्तस्य). —(l 14) D1 3 या (for सा) —(l 15) D1 3 -सुखा च या (for -सुखोदया) —(l 16) D1 न तस्या, L(ed) सा तस्या (for कौसल्या) —(l 18) D2 निर्देशाद्, (for निदेशात्) Ś1 तोनु (for पुन) D3 प्रभो (for प्रभु) —(l 19) D1 नोभय, D2 हि थपन् (for वचनाद्) L(ed) काल (fo सर्व) Ś1 स्वत्कृत भाषत सर्व (for the prior half) —(l 20) Ś1 समाश्रिता (for °त) —(l 21) Ś1 त्वमेक्ष्वाकु, L(ed) रघुरेक्ष्वाकु (for नहुपेक्ष्वाकु) D3 महति (for वहति) D1 धरां (for धुरम्) —(l 22) Ś1 न त्वत्सा सुख कामार्थास् (for the prior half) D2 सुखिनो (for सुखतो) D1 वर (for वर) —(l 23) D1 धर्मफल (for कर्म°] —(l 24) L(ed) यदा (for यथा) D2 कर्तुं त्वम् (for भवितुम्). —Ś1 om (hapl) l 25–26 D1 transp l 25–26 and l 27–28 —(l 25) D3 मामवेक्ष्य (for मां च वेत्थ) D1 2 तथा (for यथा) —(l 26) D2 त्व (for न) D1 हि धातु (for विहातु) —(l 27) D3 वने भीरुन (for चावसी°) V1 D2 3 साधु (for तापो) D1 तद् (for त्वद्) —(l 28) V2 पार्थ (for सदृश) L(ed) सत्यमान्कृत (for अकृत्वा स°) D3 [य]त्र (for [र]त्र) —(l 29) D2 महावीर (for तथा वीर) V2 अविनाय यथा यासे (for the prior half) V2 त** (for यथाद्य) D3 भरत पुन —(l 30) V1 सार्या, D3 भार्या (for भार्या) D2 च (for न). Ś1 जीविष्यति विना त्वयि (for the post half) —(l 31) Ś1 [स]पि हि, D2 चापि (by transp) (for [स]पि च). Ś1 घनायुषी, V1 D3 सुखापुखे, D3 सुखायुषे (for सुखासुखी) —(l 32) D1 नस्त्व हि, D3 त्वमसि (for नस्त्वयि) D1 2 जीवन (for जीवितम्) —(l 33) V2 सत्य सत (for करुणा न ते) —(l 34) V2 स (for च) —(l 35) V1 यथा चासौ D1 2 यदावट (for समाचष्ट) —(l 36) V1 समाशु (for तमेव) V2 D1 मृगयामहे (for °वहे) —(l 37) D1 साम् (for मतिं) —(l 38) Ś1 अथ गच्छामि, V1 अभिगच्छाव D2 अभिदिग्मि तु L(ed) अभिगच्छामि (for अभिगच्छामि) Ś1 सम्पाप्यमगतो यदि (for the post half) —(l 39) D1 -नैवम् Ś1 -नेजा (for -तेजसा) —(l 40) V1 मलिनो (for त्वमितो) —(l 41) V1 D2 उपेन (for उपेत्य) —(l 43) V2 दिन * - * -, D1 हि ते दुराचर, D2 दर्शन रावण, D3 हि न दुराचर (for हत तु रावणे) —(l 44) Ś1 V2 वेगस्य (for -रोषस्य) V1 धनुर्वि श्यन, D2 धनुर्विकृष्यत (for °षत) —(l 45) Ś1 श्रुत प्रिय (for श्रुताप्रि°). Ś1 कश्च त (for कश्चन) —(l 47) D3 दर्शने (for दर्शनम्) D1 स सतरस्यास्य गतस्य दर्शने, D3 स मकरालयानयनस्य दर्शने —(l 48) Ś1 D1 2 यथा स (for यथाशु) D2 विदेश (for विधत्स्व) —(l 49) V2 तथास्य (for अथास्य) —(l 50) V1 D2 रक्षा (for भजस्व) D3 प्रमोदय

Colophon —*Sarga name* Ś1 लक्ष्मणविलाप V2 रामसमाश्वास, D1-3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D2 om V2 77 D1 72 D3 76, L(ed) 74

—Thereafter Ś1 cont.

लक्ष्मणस्य च वाक्येन चोदितो रघुनन्दन ।

17

After 3 65 - Dg1 Dt1 Dm1 D1 s 3 S Ct r m g k t ms

ततः पूर्वां तौ गत्वा त्रिक्रोशं भ्रातरौ तदा ।
क्रौञ्चारण्यमतिक्रम्य मतङ्गाश्रममन्तरे ।
दृष्ट्वा तु तद्वनं घोरं बहुभीममृगद्विजम् ।
नानासत्त्वसमाकीर्णं सर्वं गहनपादपम् ।
ददृशाते तु तौ तत्र दरीं दशरथात्मजौ ।
पातालसमगम्भीरां तमसा नित्यसंवृताम् ।
आसाद्य च नरव्याघ्रौ दर्यास्तस्याविदूरतः ।
ददृशाते महारूपां राक्षसीं विकृताननाम् ।
भयदामल्पसत्त्वानां बीभत्सां रौद्रदर्शनाम् ।
लम्बोदरीं तीक्ष्णदंष्ट्रां करालीं परुषत्वचम् ।
भक्षयन्तीं मृगान्भीमान्विकटां मुक्तमूर्धजाम् ।
अवैक्षतां तु तौ तत्र भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
सा समासाद्य तौ वीरौ व्रजन्तं भ्रातुरग्रतः ।
एहि रंस्यावहेत्युक्त्वा समालम्बत लक्ष्मणम् ।
उवाच चैनं वचनं सौमित्रिमुपगृह्य सा ।
अहं त्वयोमुखी नाम लाभस्ते त्वमसि प्रियः ।
नाथ पर्वतदुर्गेषु नदीनां पुलिनेषु च ।
आयुःशेषमिमं वीर त्वं मया सह रंस्यसे ।
एवमुक्तस्तु कुपितः खड्गमुद्धृत्य लक्ष्मणः ।
कर्णनासस्तनं तस्या निचकर्तारिसूदनः ।
कर्णनासे निकृत्ते तु विस्वरं विननाद सा ।
यथागतं प्रदुद्राव राक्षसी घोरदर्शना ।
तस्यां गतायां गहनं व्रजन्तौ वनमोजसा ।
आसेदतुरमित्रघ्नौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

18

Before 3 71 1, V2 (partly illeg) B4 ins.

पम्पातीरे ततो रामं सुखोपविष्टमरिंदमम् ।
अब्रवीच्छबरी सिद्धा प्रत्यग्रथमंदर्शिनी ।
बहुपक्षिगणाकीर्णा मयूरक्रौञ्चनादिता ।
अदूराद्दृश्यते पम्पा हंससारससेविता ।
पुष्पिताम्रवनाकीर्णा भ्रमरैरुपलक्षिता ।
पुन्नागैर्बकुलैश्चैव पुष्पितैश्च द्रुमैस्तथा ।
सौगन्धिकवनायुक्ता पद्मोत्पलविभूषिता ।
पुष्पितैः करवीरैश्च नारिकेलैश्च पुष्पितैः ।
मालतीकुन्दपुष्पैश्च भाण्डीरैस्तु मुष्ककैः ।
अन्यैश्च विविधैर्माल्यैः प्रासादैरिव शोभिता ।
तस्यास्तीरे महाराज स पर्वतो धातुमण्डितः ।
ऋष्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकाननः ।
हर्यृक्षवानरो राम रवेः पुत्रो महामनाः ।

17

(l 1) Dm1 D1 3 G गम्य (for गत्वा) D4 G1 त्रिक्रोशं —(l 2) Dg1 महाकान्तौ (for अतिक्रम्य) Dm1 D5 M2 Cm अन्तरम् —D4 om l 3-6 —(l 3) Dm1 D5 G1 Ch [अ]थ (for तु) G2 मृगवृक्षसमाकुलम् (for the post half) —(l 4) Dg1 Dt1 D4 वृक्ष (for सत्त्व) D5 मृगाकीर्णं (for समाकीर्णं) M2 गगन (for गहन) —(l 5) Dt1 D5 [illegible] (for तु तौ) —(l 7) Dg1 T2 M2 तु T1 3 Ct तौ (for च) M2 तस्य (for तस्य) —(l 8) G2 ददृशाते Cv ददृशतुः (for ददृशाते) D5 T G1 3 M विकृताक्षीं (for °ताननाम्) —(l 10) Dg1 Dm1 D5 [illegible] (for [illegible]) G1 M2 Cm कराली (for °लीं) G2 मुख (for परुष) Dg1 T2 [illegible] M1 3 [illegible] (for °त्वचम्). Cm [illegible] —(l 11) M2 भीषं (for भीमान्) —(l 12) Dg1 [illegible], Dt1 अवैक्षन्तौ, T2 विप्रेक्षन्तौ (for अवैक्षतां) Dm1 D4 T1 3 G M प्रेक्ष्य (D4 [illegible], T1 3 G2 3 M1 3 [illegible]) तौ तौ [illegible] (T1 3 [illegible]) च (for the prior half) — Cs [illegible] —M3 om (hapl) l 13-24 —D4 om from सेत्ये in l 13 up to [illegible] in l 16 —(l 13) Dg1 [illegible], Dt1 [illegible] (for व्रजन्तं) —(l 14) Dg1 D4 T1 3 G M1 3 Ct m g [illegible] T2 [illegible], Ct as above (for [illegible]) —(l 15) Dt1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 Dm1 T G3 M1 3 [illegible], Dt1 [illegible], D5 Ct [illegible] (for उप°) B(ed) [illegible] (for सा) —(l 16) Dg1 लब्धा ते, T लब्धा ते, M2 लब्ध्वा (for लाभस्ते) M2 असि (for असि) Cm [illegible] इति च [illegible] । Cg [illegible] —(l 17) T2 -कूलेषु, T3 -कूपेषु (for -दुर्गेषु) —(l 18) D1 T1 3 G M1 3 शिवम्, B(ed) Cg शेषम् (for शिवम्) B(ed) सन (for सह) —(l 19) G1 3 M1 उद्यम्य (for उद्धृत्य) —(l 20) Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 T1 3 G M1 3 कर्णनासे (Dt1 D5 M1 °से, T1 3 °से) स्तनौ, Cm t as above (for °स्तनं) B(ed.) तस्या (for तस्या) Dm1 D5 G1 [illegible] (for °सूदनः) Cg [illegible] —(l 21) D4 [illegible] G2 3 निकृत्ते (for निकृत्ते) Dg1 T1 निकृत्ते [illegible] (by transp) [illegible] (for सा) T1 3 [illegible] (for [illegible]) —(l 22) Dg1 D1 T G M1 3 [illegible] (for [illegible]) —(l 23) D4 [illegible] G1 गहने (for [illegible]). Dg1 Dm1 D1 3 T G M1 3 Ct p g [illegible] (for [illegible]) —(l 24) G1 आसेदतुर् (for आसेदतुर्)

18

V2 variants (l 2) [illegible] (for the post half) —(l 3) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post half) —(l 5) [illegible] (for [illegible]) —(l 7) [illegible] —(l 8) [illegible] (for second [illegible]) —[illegible] of 3 71 22c-23 —(l 10) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post. half) —(l 11) [illegible]

ऋष्यमूके पर्वतस्मिन् सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्राता तस्य स्थितो राज्ये महेन्द्रसमविक्रमः ।
हृतराज्यः स्वयं दृष्ट्वा हृतदारश्च राघव ।
इत्युक्त्वा वचनं तारं वह्नीश्वनसमीरितान् ।
चितां चकार श्रमणा स्वगात्रेण गमिष्यताम् ।
धर्मिष्ठा च ततो रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ।
अनुज्ञाताभि गच्छेति प्रह्वप्राञ्जलिनुस्वरा ।
सा रामं लक्ष्मणं चैव चकाराथ प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणं तु तौ कृत्वा आश्वास्य च तपोधना ।
अनुज्ञाता तु सा तेन हुत्वाग्निं त्रिःप्रदक्षिणम् ।
पपात दीप्तमनले निःशङ्केनान्तरात्मना ।
विधूमायां चितायां तु सा तस्थौ विरजाम्बरा ।
अस्मिन्मुहूर्ते शबरी जीर्णं रूपं विमुच्य तत् ।
दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यमाल्याम्बरधरा बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयित्वा तं देशं विद्युत्सौदामिनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा रामं शबरी पुनरब्रवीत् ।
न संदेहोऽस्ति काकुत्स्थ यथा त्वमनुमन्यसे ।
सुग्रीवो राक्षसं हत्वा सर्वं विचेष्यत्यखिलान् ।
स्वधर्मपरिपीडितैर्यो पापधर्मैर्महर्षिभिः ।
अहमेव दिवं यामि धामाक्षय्यं नरर्षभ ।
(cf 3 70 27) यत्र ते सुमहाभागा विहरन्ति महर्षयः ।
तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगाम सुसमाहिता ।
तस्यां स्वर्गं गतायां तु शबर्यां रघुनन्दनः ।
उवाच वचनं भ्राता लक्ष्मणं सत्यसंगरम् ।
तपसा सा शुभाचारा स्वर्गतिं परमां गता ।
लक्ष्मणाहमसिद्धार्थः परं यामि च दक्षिणम् ।
राज्यभ्रष्टेन दीनेन दण्डकारण्यवासिना ।
कथं शक्यं विना सीतां मुहूर्तमपि जीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा शशितुल्यवक्त्रः
प्रियावियोगव्यथितमना वीरः ।
जगाम पम्पां सरसीं स बुद्धिमान्
स्वभ्रात्रा महात्मा सहितो नृवरः ।

Colophon

(for the prior half) —(l 13) राक्षस तस्य (for यानाशी रौ) —(l 14) वानराधिप (for नाम वानर) —(l 16) हृतदारः स दे भ्राता (for the prior half) —After l 16, ins

समानार्थस्त्वया राम सोऽपि * मित्र दुःखित ।
तौ * * * * स ते अन्वेषणार्थतः ।
समुद्धतमहापङ्क वन्यान्वानरोत्तम ।
स ते सीतां स्वजनं दशग्रीवं च राघव ।

—(l 17) मलापिनां (for चितां चकार) —(l 19) धर्मेणा तु (for धर्मिष्ठा च) —(l 20) अनुज्ञाता तु (for °ज्ञाताभि) —(l 21) कृत्वा चितां (for चकाराथ) —(l 22) तत (for तु तौ) आश्रय (for आश्वास्य) —(l 23) कृत्वाग्निं (for हुत्वाग्निं) —(l 42) अति वानर

Colophon —*Sarga name* V3 शबरीस्वर्ग, B4 शबरी स्वर्गारोहण —*Sarga no* V3 84 B4 82

CRITICAL NOTES

AND

CORRIGENDA ET ADDENDA

by

G. H. BHATT

The references in the case of the Mahabharata are to the Gorakhpur edition in four Volumes (A. D. 1957-1959), and in the case of the Rāmāyana to the edition of Pandita-Pustakālaya, Kasi (A.D. 1957) for the Kāndas excepting the first three Kāndas where they are to this Critical Edition. The corrections and additions are shown in their proper places. Cs refers to the commentary Śiromani of Śivasahāya (Gujarati P. Press ed. A. D. 1912-1920) and Cl refers to the comentary Manoharā of Lokanātha Cakravarti (Calcutta Sanskrit Series, Calcutta, A.D. 1932-1941).

1

The Dandakāranya, which forms part of the Kingdom of Ayodhyā, is situated between the Vindhya and Saivala mountains (R. 7.79.16). According to Pargiter it comprised all the forests from Bundelkhand to the Krṣṇā (JRAS 1894, 242). Dr. Bhandarkar holds the view that the forest is the same as Mahārāṣṭra including Nagpur. The forest is also mentioned in the Jain and the Buddhist literature. It was a beautiful forest with mountains and rivers and the hermitages of sages. It was in fact a Colony of sages, that has stood in good stead to Rama in his exile. Cf. S. N. Vyas, The Culture of Hermitages in the Rāmāyana, JOI, Baroda Vol. 3, pp. 227-235, 315-327.

11^{ab}) Cf. Mbh. 7.78.5^{cd}, an oft-repeated simile in both the Epics.

15^{ab}) Cf. 1.6.19^{c}, 3.3.12^{d}. Mbh. 1.183.7^{cd}, 102.7^{cd}.

16^{b}) आसन्न for आश्रम, Cg.t also.

^{c}) विवेशदिशा for दिशः, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

17-20 For the duties of a King cf. Manu 7.13-15 Kauṭilya 1.19 (Prof. R. P. Kangle's ed., Bombay, 1960).

2

4^{cd}) Cf. Mbh. 1.137.32^{ab}.

6^{d}) व्यदित for व्यात्त, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

7 Read the figure 7 after the next line ending with महास्वनम्, and change accordingly the figures from 8-12.

9^{ab}) Cf. Mbh. 7.124.35^{ab}.

14^{cd}) Cf. Mbh. 5.13.3^{ab}.

19 Cf. 3.67.24.

20^{cd}) Cf. Mbh. 2.77.38^{cd}.
5.129.17^{cd}.
7.137.4^{ab}.

3

14^{c}) Cf. Mbh. 5.184.12^{cd}.

16^{a-d}) Cf. Mbh. 2.45.26^{ad}.

17^{c}) Cf. P. 5.4.122.

19 Read the figure 19 after the next line ending with गमिष्यति, and consequently the fig. 20 should be read after व्यवहार च.

23^{cd}-24. Mark the custom of burial in the case of Rākṣasas who, like other human beings, go to the सनातनलोक.

27^{cd}) Cf. Mbh. 1.189.42^{c}-43^{b}, 3.43.27, 258.21.

4

31^{cd}) Cf. Mbh. 5.48.103^{ab}; 175.19^{cd}.

5

1^{c}) अन्वगमदन for अन्वगमत्, *metri causa*, supported by Cm.k.t.g. The other comm. are silent. The N MSS. remove the irregularity.

2-5 These lines and seven more, not found in our text and the Vulgate are quoted in Lakṣmīdhara's Kṛtyakalpataru, Vol. 14, Mokṣakāṇḍa (GOS) pp. 29-30. It appears that Lakṣmīdhara

has followed the Northern Recension of the Rāmāyaṇa. In 4^{c} Lakṣmīdhara reads तथोदरतना... (some of our N MSS. read तथोदरहला; others omit the line).

4^{d}) ऊर्ध्ववासिन᳟ supported by Cr.k.t.ś'. Cv is silent. Cr ऊर्ध्वतालेनिर्मितिरवादूर्ध्वनदैवे निवासशीला ऊर्ध्ववासिन᳟. So also Ck.t.ś., Put a daṇḍa after पाङ्ग in l. 5 Col. 2.

5^{b}) The five fires are: the four fires in the four directions and the Sun above. cf. ग्रीष्मे पञ्चतपास्तु स्याद्वर्षास्वभ्रावकाशिक᳟। Manu 6.23 on which Medhātithi remarks: पञ्चभिरग्निभिरात्मानं तापयेत्, चतसृषु दिक्षु अग्नीन्सन्निधाप्य मध्ये स्थित्वोपरिष्टादादित्याय सेवेत। (one of the duties of a Vānaprastha). Cf. also Raghu. 13.41; Kumāra 5.23; Śiśupālavadha 2.51, Bhāga. 4.23.6.

Substitute passages in the N MSS. (84 85) give details.

7^{d}) मन्यानिन for मन्येत *metri causa*; Cm.k.t.ś support it. (Cg. silent). The N MSS. remove the irregularity.

10–12 cf. Mbh. 12.57.33, 13.23.80. an oft repeated idea in the Mbh.

Manu. 7.3. Yājña. 1.335. Kauṭilya 1.13.6 (धान्यषड्भागं...), 1.19.34 (प्रजानां तु प्रियं हितम्).

Raghu. 1.18, 2.66.

6

1^{a}) परिणाम्य अतिवाह्य। Cg

2^{a}) ज्वलद्भुतवहस्यात्मानम्। 'ज्ञानानामक्लोषोपपदे' इति तत्र। Cg.

5^{c}) आपृच्छाम᳟ for आपृच्छामहे *metri causa*. The N. MSS remove the irregularity.

5^{d}) The sages in the hermitage of Sutīkṣṇa are anxious that Rāma should see all the Ṛṣis in the Daṇḍakāraṇya, evidently for receiving light and guidance from them.

8^{d}) अन्वस्खलितः साधुमार्गमवतिन Cg. दुष्प्रज्ञानो दुष्प्रयुः Cm

9^{a}) रंस्यामहे for रंस्यामः *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

11^{d}) Cf. Raghu. 2.6.

12^{d}) = $1.17.27^{d}$, $7.101.17^{d}$ cf. Mbh. $2.4.40^{cd}$, $3.103.13^{cd}$.

16^{b}) मनसिरि एस उव्यते। Cg.

13–19 The name of the तपस्वी is not mentioned by the commentators who introduce the story as an इतिहास.

22^{d}) Cf. Śākuntala 1.11.; Raghu. 2.28 (आर्तत्राणाय).

23^{d}) For the maintenance of local custom and usage cf. Kauṭilya. 3.7.40, cf. also तत्र तत्र देशप्रामाण्यमेव स्यात्। Baudhāyana Dharmasūtra 1.2.6, also Gautama Dharmasūtra 2.2.20.

26 Cf. Mbh. 5.37.48; 12.123.4; 18.5.62.

9

17^{b}) जीवमान᳟ for जीवन् *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

10

20^{a}) कथ्यमानस्य—कथ्यमाने मनि। Cm g.

25^{c}) रमत᳟ for रममाणस्य *metri causa*.

Some N MSS (V1, Ś1 Ñ1 D1-2 have a subst. passage) remove the irregularity. Three MSS. (Bengali ed. Calcutta Sk. series, p. 2160, footnotes) read वसन for रमन. in the text.

Cg. इयमेवाश्रमवाससंख्या। पूर्वापरसंख्या तु किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यते।

31^{a}) Read तद्भवन.

36 Cg.: आश्रमादाश्रमेणेत्यत्र 'पञ्चमी द्वितीया' इति द्वितीयाप्यत्र आर्षे। This irregularity is removed in Ś1 and D2.

39^{a}) उष्य for उषित्वा *metri causa*. The N MSS. correct it by changing the words of the Pāda.

46–49 Cf. 3.10.76–78. Svapnavāsava. 1.12.

52^{ab}) = $3.10.79^{ab}$.

53 For the story of Vātāpi and Ilvala, cf. Mbh. 3.96 where also they are Asuras. Cf. also Matsya Purāṇa 6.26, 61.51 where Vātāpi is a nephew of Hiraṇyakaśipu and is eaten up by Agastya. In the Viṣṇu P. (6.1.21.11) Vātāpi is the son of Vipracitti.

54 It may be noted that the Brahmins spoke the Sanskrit language and invited Brahmins to the Śrāddha ceremony.

57^{b}) मेषवन्नदन् मृतस्याजीवनार्थे भक्षात् Cr.

57^{d}) विनिष्पतत् for विनिष्पतन् *metri causa*; supported by Cm.g.k. This irregularity is removed in the N MSS. But it is supported by Ñ1.

58^{b}) तैः—बहुवचनं वयोः परिहासाभिप्रायेण. Cv.m., so also Cg.

The N MSS. try to remove the difficulty in different ways.

66^{a}) कथ्यमानस्य for कथ्यत:, *metri causa*. Supported by Cm. The N MSS. remove the irregularity.

69^{cd}) The N MSS. try to remove the hiatus between ^{c} and ^{d}.

70^{a}) The N MSS try to regularize the metre.

75^{d}) = 34.19^{d}. The N MSS. try to change लक्ष्मिवर्धनम् which stands for लक्ष्मी°. Cś however explains it as लक्ष्मिणां सुचिह्नानां वर्धनम् .

76^{b}) Read शान्ता° for क्षान्ता°. Cv.r.g.t are silent. Cm शान्ता°, Cś क्षान्ता.. Cf. प्रशान्तमृगयूथश्च 3.10.78^{c}, प्रशान्तहरिणाकीर्णम् 3.11.16^{c}; विस्रब्धहरिणाश्वस्तस्वचकिता देशागतप्रणया. Svapna. 1 1.12^{c}.

83 Cf Mbh. 3.104.6, 13–14.

84 According to the Mbh. 3.87.19–20, the अगस्त्याश्रम was situated near प्रयाग.

88 Cf. Aśvapati Kaikeya's statement in the Chhāndogya Upaniṣad (5.11.5)-न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः । नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वैरी स्वैरिणी कुतः ।

11

4^{c}) इच्छामहे for इच्छाम° *metri causa*. The N MSS. have retained this irregular form :

16^{d}) The MSS., both N and S, try to regularize the metre.

17–18 The text refers to ten deities and the star passage No. 203 refers to seven additional deities which are popular in South India even today. It may be noted that the MS. D1 which is written in Gujarat has only one line of the star passage mentioning Kārtikeya only. There is a very ancient temple of Kārtikeya on the bank of the Narmadā near Sinor (Sk. Senānipura) about fifteen miles north-east of Broach in Gujarat, where the annual festival attracts many people.

19^{b}) अविनिष्पन्नद् for अनिनिष्पन्नात् *metri causa*. Supported by Cr.m g h.t.ś , Cv is silent. The N MSS. remove the irregularity.

23^{cd}) 4 S MSS. and all the N MSS. try to remove the hiatus between ^{c} and ^{d}.

26^{a}) अन्यथा refers to the omission of the duty of a Vānaprastha stated in st. 24. Cf. Cm. Two S MSS. and Cg repeat 23^{cd} (Cg प्रतिपूजयेत्) for clarification.

27 Cf. Manu. 7.8.

12

3) Cf. 5.16.19.

5) Cf. 2.34.20; 901*, 6.16 9; Mbh. 1.2.391.

13

7^{b}) Read विक्रीत° for विक्रृत:. Cf. Mbh. 12.334 35 (= 12.321.34, Crit. ed.) which reads विक्रीत.

7–9 The text mentions 17 प्रजापतिs. Cf. Mbh. 12.334.35–37 where 21 प्रजापतिs are mentioned. Some names are common. Cf. Manu. 1.34 and Bhāga. 3.12.22 where 10 प्रजापतिs are mentioned. Some names are common. The Vāyu P. mentions 12 प्रजापतिs including विक्रान्त (for विक्रीत).

9^{cd}) Cf. 1.38.1^{cd}; 5.39.44; Mbh. 1.30.12^{cd}. An oft-repeated simile in the Mbh.

14.15 For 33 gods cf. Av. 12.3.16, Br. Up. 3.9 2 (इन्द्र and प्रजापति for अश्विनौ). The Nirukta (7.5) however mentions three groups of gods (तिस्र एव देवता इति नैरुक्ता).

20^{b}) पत्नीसिद्धेति चिन्त्य छान्दसः । Cg

29^{a}) जनयत् for अजनयत् *metri causa*. The N MSS. try to remove this irregularity. .

30 Cf. Rv. 10.90.

33 Cf. 4.58.29.

36^{d}) Cf. Mbh. 2.11.19^{d} repeated several times.

15

1 Note the time. The Autumn is over and the Hemanta Season (months of Mārgaśirṣa and Pauṣa) is going on.

4 It has been argued that the stanza shows that the year in the Rāmāyaṇa Period began in the Hemanta Season. The words पूर्वनीत (3.15 12) and पौर्णमास्याम् (3.15.14) further show that the year commenced on the first day of the bright half of the month of Pausa (if the month ended with the New moon day), or the first day of the dark half of the month of Mārgaśirṣa (if the month ended with the Full moon day) (Mahārāṣṭrīya, Śrī *Rāmāyaṇa-Samālocana*, Pt. 2, pp. 22–24).

5 सभ्यावोचितस्त्यागः । Cg

6 The pious and religious persons have already performed *Āgrayaṇa* rite at the proper time i.e. in the Autumnal Season, in honour of the manes. Vaikhānasa (4.2) actually connects the rite with the manes also. The *Āgrayaṇa*, otherwise known

as *Navayajña* or *Navasasyeṣṭi* (Manu 4 27), is prescribed in the Śrauta and Gṛhya Sūtras for those who have consecrated the three Vedic fires and those who have not done so It is thus both a *śrauta* and a *smarta* karma The Āgrayaṇa Sacrifice is performed on the Full Moon day or New Moon day, with fresh corn, and hence it is performed in the Autumn with fresh *Vrihi*, in the Spring with fresh *Yava*, and in the Monsoon with fresh *Śyamakas* (Cf Kane *History of Dharmaśāstra*, Vol II, Part II, pp 827–829)

The word Āgrayaṇa is explained by Sudarśana Āp Gr S 19 6 as 'येन कर्मणा अग्र नवद्रव्य देवाः प्राश्नन्तीति यत्नमेव कृत्वैव आग्रयणं प्रथमायनं नवान्नप्राशनमाग्रिमिवैकीति । एतिदम प्राशनार्थं (Haradatta) Cg "आग्रयणं नाम यत्किञ्चिदिष्टि नूतनधान्यभोजनस्यादावनुष्ठेयं । तदुक्तमापस्तम्बेन 'नानिष्ट्वाग्रयणेनाहिताग्निर्नवस्य धान्यस्याश्नीयात्, व्रीहीणां यवानां श्यामाकानामथ पारस्य यात" इति ।

7 For the time of the Campaigns of an ambitious king, cf Kauṭilya 9 1

12^b) पुष्यनीता (1) पुष्य नीता नीतपुष्या विहितनयत्रा इति यावत् । Cv

(2) पुष्यशुक्लैणामार्गी नीता मता । Cr k noted by Cm

(3) पुष्यनक्षत्रेण नीता प्रवर्तिता येषु दिवसेषु । पुष्यनक्षत्र रात्रिगत परिहारण बोधयतीत्यर्थः । Cm t ś

(4) पुष्या पोष्या । पुष्णभाज आर्द्र । शीत निवारणोपचारैः पोष्या भोगिन इत्यर्थः । noted by Cm

(5) पुष्यनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी पुष्यम् । तेन नीता, तत्प्रधाना इत्यर्थः । Cg

(6) पुष्य पुष्यमास । तेन नीता पुष्यमास संत्रहिता इत्यर्थः । Cg

13 This verse is quoted in Dhvanyāloka (2 1ff p 63 Kavyamala ed) as an example of अन्यतातिरस्कृतवाच्य—यथादिकवेर्वाल्मीकेः—'रवि°—तुषारावृत°—', in Kavyamimamsa (ch 13 p 71 GOS Vol I[a]) in connection with प्रत्यापत्ति (plagiarism) (b तुषाराविल°) and in सोमेश्वर's सरल on काव्यप्रकाश, (Rajasthana Puratana Granthamala, Jodhpur, 1959 p 67)—यथा वाल्मीकेर्हैमन्तवर्णने रामस्योक्तौ

रवि°.. .. तुषाराविल°. ।
... .. . न प्रकाशति(?) ॥

as an example of अत्यन्ततिरस्कृतवाच्य

The reading in the text (तुषारारुण) is supported by almost all our MSS, by Cr m g k t ś 1 and by B G L K and Cal Sk Series editions. Cv is silent

Cg हिमशीकरावरणेन चन्द्रसूर्यमण्डलयोरास्य मलप्रतिरुद्धम् ।

Cl तुषार शीतल, अरुणो मेघाच्छादनादपि निष्प्रभो मण्डलो बिम्बो यस्य स । 'बिम्बोऽस्त्री मण्डल त्रिषु' इत्यमरः ।

'तुषारारुण' seems to be the original reading which other variants in the printed eds and quotations try to simplify For a similar use of the word 'अरुण', cf 2 111 6^c (कोपाताम्राक्षो धूम) (Crit ed) 3 22 1^d (गदभारुणो मेघः) Cf also 4 13 23^d (ताम्रारुणाक्षो पतः)

31^d) अनुविधीयते for अनुविदधाति (अनुकरोति) *metri causa*. The N MSS remove this irregularity Cg इत्यथ, Ct मीठो दैवादिकस्य रूपम् ।

34^d) अभ्यम् for अभ्यद्भयात, *metri causa* The N MSS revise the text

39^d) For Nandisvara an attendant of Śiva, cf. 7 16 9 Mbh 2 10 34 Śiva appears in various names several times in the Mbh

16

8–10 Ct विषमालङ्कारोऽत्र ।

8 Cf 6 95 8

12^b) Cg श्यानत्वेऽपि छान्दसो हीर्घणत्वाभावो ।

21^d) पुरुषोत्तम The word is used here in the ordinary sense It is, however used in the philosophical sense (Highest Reality) in connection with विष्णु त्रिविक्रम in 4 40 58 cf also 4 42 28 where पुरुषोत्तम is described as having taken away a चक्र and a शङ्ख from पञ्चजन Rama is considered as विष्णु in 6 35 36 which seems to be spurious as it is not found in the N Recension The word is frequently used in this sense (Highest Reality) in the Mbh The word as applied to Śrikṛṣṇa is explained in the Mbh 5 70 11 as follows —

पूरणात्सदनाच्चापि ततोऽसौ पुरुषोत्तम ।
असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्ययात् ॥

17

1^c) स्वेच्छया is supported by Cv which explains it as स्वच्छन्दया भ्रातृविषयमपि परिहास प्रयोजयता This seems to be the original reading as Rama actually cuts a joke in 3 5 Cf the word परिहास in 13^d

3^c) अकृतदार Lakṣmana is described by Rama as unmarried, simply out of fun Lakṣmana is married to Ūrmilā Cf 1 72 18

24

1^{a}) अहत्यस्तं is also supported by all the Southern Commentators. The N MSS. take the form irregular and remove it by adopting a different reading.

10^{d}) परिषदां for परिषदानाम्, *metri causa*. The text is, however, uncertain. Put a wavy line under परि.

25

7^{a}) अभिपद्यमानस्य for अभिपतेत, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

8 Cf. Mbh. 1.172.3^{ab}, an oft-repeated simile in the Mbh.

12^{c}) युद्ध for गृहीत्वा, *metri causa*, supported by both the N and S MSS.

26

3^{c}) वधिष्यामि being irregular is removed in the N MSS. वध् as a substitute for हन् in tenses other than Aorist and Precative is very common in the older language and the two Epics. For its use in the Classical Sanskrit, cf. Pāṇi. 2.4.42,43.

10 Cf. Mbh. 7.96.6.

27

3^{cd}) For the fight between Indra and Namuci, cf. Mbh. 7.98.17; 9.17.22.

28

5^{d}) ब्राह्मणी—A kind of lizard with a red tail (all comm.) Ck भस्मपाषाणे. The belief, according to the comm., is that a lizard dies if it eats hail-stones.

12 Cf. Mbh. 1.152.40, an oft-repeated simile in the Mbh. and the R.

23^{cd}) This shows that fighting continued during day, and stopped during night. This was also the practice in the Mbh.

29

18^{b}) दिनेदिना for दिनं, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

27^{ab}) For the story, cf. Mbh. 13.14.214–215; Matsya P. 179.2–49; referred to several times.

मेनारण्यम्—नारीरीसि-पुनिकहेश' । Cm;

मेनारण्येऽन्तरावर्धोऽसुरो रुद्रेण हत इति पुराणप्रसिद्धम् । Ck

33^{c}) for गिरिदुर्गं, cf. Kauṭilya 2.3; Manu. 7.70.

30

14 Cf. 7.15.38–43.

17 Cf. 7.10.10–12.

31

For the duties of a King, cf. Mbh. 2.5; 12.69, 70; 15.5.7. Kauṭilya 1.19.

3 Cf. Manu. 7.27,45,46.

5 For espionage and accessibility of a King, cf. Kauṭilya 1.12, 19.

9 Cf. 6.29.21, also चारैः पश्यन्ति राजानः । Mbh. 5.34.34, राज्यं प्रणिधिमूलं हि । Mbh. 12.83.51 चारचक्षुर्महीपतिः । Manu. 9.256.

20^{cd}) Cf. Manu 7.11.

32

$13 = 6.28.24^{cd}–25^{ab}$

$15 = 3.44.21^{e–f}$

33

2^{cd}) = 3.35.22^{ab}

10^{cd}) Cf. Mbh. 3.11.8^{cd}.

34

1^{b}) भाषत for आभाषत, *metri causa*. The NE MSS. remove the irregularity. Three S MSS. read भाषितम् which seems to be an improvement.

4^{ab}) Some MSS., both N and S, try to remove the hiatus between ^{a} and ^{b}. Ck reads अभिवासम्, while Cv reads रविवासम्. Cr is silent.

6^{b}) वसुमान् for वसन्, *metri causa*. The NE MSS. and two S MSS. remove the irregularity.

13^{c}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa*. This reading is supported by almost all the MSS.

19 Cf. Mbh. 3.247.8^{c}–9^{b}, 7.116.25^{c}–26^{b}.

35

2 = 6.16.20. Mbh. 5.37.15 quoted *ad verbum* in Lakṣmīdhara's *Kṛtyakalpataru*, Vol. XI. *Rājadharmakāṇḍa*, p. 106.

18^{a}) अप्रमेयं तेजः. For Rama's divinity, cf. 5.51.40–42 (विष्णुतुल्यपराक्रमम्); 6.35.36 (विष्णुं मन्यामहे राम... राघवो रुद्रविक्रम'), 6.114.14–16 (परमात्मा सनातनः, शङ्खचक्रगदाधरः, विष्णुः सत्यपराक्रमः).

19^{cd}) Cf. Mbh. 3.63.36^{cd}, 7.14.78.

20^{cd}) Put figure 20 after ^{cd}.

9^{d}) Put a wavy line under नी

Ct mentions two views with regard to the period spent by Rama in the forest up to date According to one view Rama went to the Aśrama of Sutikṣna after ten years He stayed there up to the end of the monsoon and went to the Asrama of Agastya before the end of the eleventh year He then stayed in the Pañcavati in the beginning of the rainy season He completes twelve years at the arrival of the Hemanta season when Śurpaṇakha plays mischief The thirteenth year thus begins on the मार्गशीर्ष शुक्ल एकादशी

The other view is that Śurpaṇakha arrived when the thirteenth year was to be completed shortly and that Sita was abducted in the month of Magha

The first view favoured by Ct The other commentators are silent Cg (on 6 124 1) gives a detailed statement of the period of Rama s exile

18

21^{d}) Cf 1 29 13^{d} Mbh 5 169 25 26^{b}

19

12^{c}) हृष्टा अदृष्टपराक्रमम् A case of double Samdhi Cs reads हृष्टपराक्रमम् and explains it as दृष्ट स्वबुध्या दृष्टी कृत पराक्रम राक्षसबल येन । He criticises Ct as follows एतेन अदृष्टपराक्रममिति छेदः, अविचारकृत इति मन्तव्यमिति ध्येयम् ।

15-17 For weapons cf 3 21 20 21

19^{cd}) Cf Mbh 3 11 44^{ab} 7 133 22^{cd}

22^{ab}) Cf Mbh 3 271 14^{cd} 4 16 8^{d} 12

20

3^{c}) Cm as in text and explains it as न निहन्तव्या एवैतेदुष्पराक्रमा मन्तव्योऽपि पातुरा एव । निश्चयार्थे अपि शब्दः ।

18^{b}) विनशिष्यसि for विनङ्क्ष्यसि metri causa The N MSS remove the irregularity

21

2^{d}) अविनम् seems to be the original reading giving rise to simple variants.

20-21 For the enumeration of weapons cf Mbh 5 155 Kautilya 2 36 Dikshitar *War in Ancient India* pp 93-152

22

For the omens cf 6 65 46-51 Mbh 4 46 5 84 6.2-3 7 7 33-41 12 322 16 1-2

S N Vyas *Belief in Omens in the Ramayana Age* JOI Baroda 2 1, pp 1-8

1^{d}) For the use of अरुण, cf बृहदारण्यक 3 15 13^{b}

5^{c}) अलातचक्र For the use of the word cf 4 43. 12^{c} 6 23 27^{a} Mbh 7 7 53^{c} 7 119 82^{c}

The simile of the fire brand which appears in both the Epics is frequently used in the Buddhistic works

The simile of गन्धर्वनगर not found in the Upaniṣads is also very often used in both the Epics Cf 3 41 6^{d} 3 43 15^{c} 5 2 51^{d}

Mbh 1 125 35 1 133 27 2 28 6 3 173 65 5 143. 22 6 50 44 6 103 20 7 19 28 7 36 31 7 43 3 8 16 45 8 27 36 8 36 7 8 81 18 12 260 13 (definition of the term—

गन्धर्वनगराकार प्रथम सम्प्रदृश्यते ।
अन्वीक्ष्यमाण करिमि पुनरप्यदर्शनम् ।)

13 54 2 All these references in the Mbh are found in the Critical Edition of the Mbh also

In the Upanisadic Literature the word अलातचक्र is used only once and that too in a late Upanisad like the Maitrayaṇi in connection with the lustrous Brahman (अथाविद्ध शिरा अलातचक्रवत् स्फुरन्तमादित्यवर्णमूर्जस्वन्त ब्रह्म तमन पश्यमवदद् । 6 24) The Upanisad again has two strata and contains many later interpolations The passage cited above appears in the second stratum which is clearly influenced by the Samkhya and the Buddhistic doctrines The word again later on occurs in Gaudapada s Mandukya Up Karikās (4 47-52)

The two Epics also create a general impression that the pessimistic mood and the ideas of Appearance and Illusion are not in keeping with their original spirit The references to the Buddhistic terms in the two Epics will therefore naturally suggest that the Epics in their present form are post Buddhistic.

17^{b}) प्रस्थानस्य for प्रस्थ[illegible] metri causa The irregularity is removed in the N MSS

23

26^{ab}) Cf Mbh 3 86 11 12 140 34

27^{cd}) Cf Mbh 12 283 32-37

The word विनर्द्ध occurs in the Mbh as one of the eleven Rudras. (1 66 2)

24

1^{a}) अवध्यधम् is also supported by all the Southern Commentators. The N MSS. take the form irregular and remove it by adopting a different reading.

10^{d}) पारिषदां for पारिषदानाम्, *metri causa.* The text is, however, uncertain. Put a wavy line under पारि.

25

7^{a}) अभिपन्नमानस्य for अभिपतत:, *metri causa.* The N MSS. remove the irregularity.

8 Cf. Mbh. 1.172.3^{ab}, an oft-repeated simile in the Mbh.

12^{a}) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa,* supported by both the N and S MSS.

26

3^{c}) वधिष्यामि being irregular is removed in the N MSS. वध् as a substitute for हन् in tenses other than Aorist and Precative is very common in the older language and the two Epics. For its use in the Classical Sanskrit, cf. Pāṇ. 2.4.42,43.

10 Cf. Mbh. 7.96.6.

27

3^{cd}) For the fight between Indra and Namuci, cf. Mbh. 7.98.17, 9.17.22.

28

5^{d}) सालुकी—A kind of lizard with a red tail (all comm.) Ck भागासमगोधे. The belief, according *to the comm., is that a lizard dies if it eats hailstones.*

12 Cf. Mbh. 1.152.40, an oft-repeated simile in the Mbh. and the R.

21^{cd}) This shows that fighting continued during day, and stopped during night. This was also the practice in the Mbh.

29

18^{b}) विनर्दिता for विनद्य, *metri causa.* The N MSS. remove the irregularity.

27^{ab}) For the story, cf. Mbh. 13.14.214-215, Matsya P. 179.2-40, referred to several times.

श्वेतारण्यम्—श्वेतगिरिसमीपस्थितदेश । Cm;

श्वेतारण्ये-श्वेतारण्योऽद्रौ श्वेतेन हत इति पुराणप्रसिद्धम् । Ck

33^{c}) for निरिङ्गं, cf. Kauṭilya 2.3; Manu. 7.70.

30

14 Cf. 7.15.38-43.

17 Cf. 7.10.10-12.

31

For the duties of a King, cf. Mbh. 2.5; 12.69, 70; 15.5.7. Kauṭilya 1.19.

3 Cf. Manu. 7.27,45,46.

5 For espionage and accessibility of a King, cf. Kauṭilya 1.12, 19.

9 Cf. 6.29.21, also चारैः पश्यन्ति राजानः । Mbh. 5.34.34, राज्यं प्रणिधिमूलं हि । Mbh. 12.83.51. चारचक्षुर्महीपतिः । Manu. 9.256.

20^{cd}) Cf. Manu. 7.11.

32

$13 = 6.28.24^{cd}-25^{ab}$

$15 = 3.44.21^{e-f}$

33

$2^{cd}) = 3.35.22^{ab}$

10^{cd}) Cf. Mbh. 3.11.8^{cd}.

34

1^{b}) त्यक्त for त्यक्तवान्, *metri causa.* The NE MSS remove the irregularity. Three S MSS read भावितम् which seems to be an improvement.

4^{ab}) Some MSS., both N and S, try to remove the hiatus between ^{a} and ^{b}. Ck reads नन्दितानाम्, while Cv reads रञ्जितानाम्. Cr is silent.

6^{b}) कृपणाः for कृपणा, *metri causa.* The NE MSS. and two S MSS. remove the irregularity.

13^{c}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa.* This reading is supported by almost all the MSS.

19 Cf. Mbh. 3.247.$8^{c}-9^{b}$, 7.116.$25^{c}-26^{b}$.

35

2 = 6.16.20. Mbh. 5.37.15 quoted *ad verbum* in Lakṣmīdhara's *Kṛtyakalpataru,* Vol. XI. *Rājadharmakāṇḍa,* p. 106.

18^{a}) अनमेयं तेज. For Rama's divinity, cf. 5.51.40-42 (विष्णुतुल्यपराक्रमः); 6.35.36 (विष्णुं मन्यामहे रामं... राघवो युद्धविक्रमः), 6.114.14-16 (परमात्मा सनातनः, शङ्खचक्रगदाधरः, विष्णुः सत्यपराक्रमः).

19^{cd}) Cf. Mbh. 3.63.36^{cd}, 7.14.78.

20^{cd}) Put figure 20 after ^{cd}.

20^{cd}) Add 688* after *cd* and complete the St. as 21. The figures of the following stanzas should be changed accordingly.

22^{ab}) = 3 33.2^{cd}

36

6^{a}) All the S MSS and N1 read बालो द्वादशवर्षोऽयम् which is also the reading of Cv.r g t, Cm k are silent The comm., however, explain the reading somehow and remark that Rāma was in fact about sixteen years old (वस्तुत ऊनषोडशवर्ष). We have adopted this reading meant by the comm. and supported by the N MSS. and by the text of the Bālakānda (19 2 ऊनषोडशवर्ष) which is supported by all the MSS.

38

12 Cf Manu. 7.4,7.

15^{a}) प्रलोभयित्वा for प्रलोभ्य, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

17^{a}) भावयिष्यामि for भावयिष्यामि, *metri causa*, supported by all our MSS. except two Southern MSS.

21^{a}) Cf. Manu. 7.12

39

8 Cf Manu 7.11.

10 Cf. Mbh 12.90.3 (धर्माय राजा भवति), 12 68 7 (राजमूलो धर्म), Manu. 7 17 etc.

15^{a}) विनशिष्यन्ति for विनङ्क्ष्यन्ति, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS Also in the case of 16^{d}.

17^{b}) *Some MSS. try to remove* वधिष्यति by reading हनिष्यति

19^{a}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa*, supported by all our MSS cf 3 38.17.

40

18^{c}) गच्छते for गच्छते, *metri causa*, supported by Cv g t ^{1} Cm k are silent. The N MSS. either omit this and the following lines or read a substitute passage which omits गच्छते

19^{a}) विधमिष्यामि for विधमिष्यामि, *metri causa*. विरनानिति तो ये द्रुतमद्दरित्वात् । Cv. The substitute passage in the N MSS. does not read विरमामि.

विमदयन् for विमदयामि, *metri causa*, विमृशमार्दन् । Cg, only 3 S MSS. read विमदयन्, while the N MSS. remove it in the substitute passage.

24–26 The figures of the St s 24–26 should be read at the end of the following line, i e. 24 to be read after विनिष्पतन् in 25^{a} and so on.

41

6^{d}) The simile of a मन्वन्तरम which occurs again at 3 43 15^{a} is very *common* in the Mbh. cf notes on 3.22 3^{c}.

27^{a}) Cf. Mbh, 7.16 54^{a} (समरमत्यमेतुरमहो)

31^{cd}) (1) गदया विचित्रं सर्वं धनं शुक्रस्य यथा नितरामेव भवति तथा । सर्वस्य मनोरथस्वरूपिणा अर्थशुक्रस्य योऽयं पूरयन्तीति प्रसिद्धि । Cv r m g Cg offers two more explanations Mbh 12 289 9 refers to the Yogic powers of Śukra. The N substitute passage reads शक्रस्य for शुक्रस्य (pp. 208–9)

(2) शुक्र ग्रह ' रा पर्यागम्याद्गुरुमकस्यम् ' इत्यादुमित्रतिनिरिक्षम् । Ck, t.S. The first interpretation seems to be probable.

41^{a}) उत्क्षमित्वा for उत्क्रम्य, *metri causa*, स्वरमार्ष । Cg. The N MSS. have a different version which removes the irregularity.

45^{c}) The archaic form वधिष्यामि is retained in the N version.

46^{a}) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa*, There is no corresponding st. in the N version.

48^{c}) The hiatus is retained in several S MSS. and noted by Cm. The MS. D2 reads चर्मैतन्(ना ?)तथ, trying to remove the hiatus. The other N MSS. have not got a corresponding st.

42

The N MSS. are divided into two groups as far as the sequence of the stanzas of this Sarga is concerned. cf. the tabular conspectus on pp. 212–213. N1, however, agrees generally with our text as regards the sequence. The sequence in our constituted text is quite natural, while that in the second group in the N MSS is more unsatisfactory than that in the first group.

43

4^{a}) For Rama's instruction, cf. 3 41 47^{cd}.

9^{cd}) Cf. Mbh. 3 64 21^{ab}, 4 15 21^{cd}, 4 24 12^{ab}.

27 For the nature of ladies cf. Mbh 13 38 24, 39 9. Bhāgavata P. 6.18.41–42.

^{ab}) Cf. 5 26 8.

33[a]) विषमे भूमादिविषमस्थले । Cr.m g.k.t. A precipice.

34[a]) सह्ये for सह्याभि, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

44

3[b]) Mark the hiatus between इमौ and उपानही. Cg इमौश्व वाक्यमन्वेरेतिश्वलन यावमार्व । Cś इमौश्व संहितया भविवक्षया बायमाव । उपानही—an irregular form due to the influence of the preceding two words. Cg उपानदीवन इतितार्थ । Ck.t श्रीतादितवादिति । Ct अनेन विशेषितसार्थविशेष सूचित: ।

[d]) यष्टि— विश्व । Cr g.k t.

[f]) सतुपायतईति प्रतिपाद्यामीदपुनपुन किंयादश्रेण । Cg. अभिवाद्यम वैदहौ, वैदहौमन्वयन .... इत्येता किया प्रत्यासत्तिविशेषविवक्षया पुन: पुनः प्रयुज्यते । Cm.

5[d]) महत्व— महा अक्षमक इत्येषो वा । Cg.

9[b]) अनुशोचतीम् for अनुशोचन्तीम्, supported by all the N and S MSS. आत्मनेपदमनित्यं बाहुलकात् । Cg.

12[a]) अभ्यगच्छत for अभ्यगच्छत्, *metri causa*. Some N MSS. try to remove the irregularity.

16 श्रीप्रमुखं विष्णुवक्षिविशेषाः । Cm. cf. Gitā 10 34[cd] (कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणा स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ।).

20[a]) चारुदन्ति for चारुदति. Some of the N MSS. remove the irregularity.

Cg आर्षी दन्तस्य दन्तादेशःछन्दोबुद्ध्यर्थेन ' छन्दसि च ' इति सूत्रेण समासान्तो दन्तस्य दतादेशो वा ।

33[d]) Read मातृभ्रातृसहस्रा for °सहस्रम्, we have preferred the reading सहस्रा as it is supported by the MSS. of both the N and S Recensions. It is supported by Cg also Ct probably criticises it and Ck offers a different reading accepted by Ct.

35[d]) Read समर्पयामासघाय for समर्पयामास यघाय. समर्पयद् is supported by G1 M1 2 and Cv, and आसनघाय supported by all the S MSS. The N MSS. try to remove the irregular form समर्पयद्.

45

2 For hospitality, cf Katha Up 1.1 7,8, Mbh. 15 26.37, Manu. 3 29,101.

4 This stanza refers to the period of one year which Sītā spent in the royal palace at Ayodhyā after her marriage. The MSS. are divided amongst themselves with regard to this period. Ñ1, Ś1, D1-8 and the S MSS. read उषित्वा द्वादश समा, (also Lahore Ld. 3 52 4) while Ñ2, V1, B and D4-7 read संवत्सरं चाध्युषिता which appears in the Gorresio and Calcutta Sanskrit Series editions. We have preferred the reading (one year) of the MSS. of the NE Version, which very well suits the context. We are told (2.17.26, Crit. ed.) that Rāma was 17 years old at the time of exile. When Viśvāmitra goes to Daśaratha for seeking protection from the Rākṣasas, Daśaratha remarks that Rāma is a mere boy less than sixteen years old (ऊनषोडशवर्षं 1 19 1; 3.36 6). Viśvāmitra takes Rāma and Lakṣmaṇa with him, teaches them the Science of archery, and later on, all of them go to Mithilā where Rāma is married to Sītā Rama's age at this time is about sixteen years. It is quite probable that Rāma and Sītā spend one year in Ayodhyā after marriage, and the bolt comes from the blue At the time of going to the forest, Rama is naturally seventeen years old, as remarked by Kausalyā (2.17.26). If Rāma and Sītā had spent twelve years in Ayodhyā after marriage and before exile, one fails to understand how Rāma could afford to waste such a long period in mere enjoyment. Such an Epicurean life on the part of Rāma is not consistent with his noble character Our text lends support to Rev. Fr Dr. Bulcke's view that the line mentioning Sītā's stay in Ayodhya for a period of twelve years is an interpolation (Cf. *Rāmakatha*[2], 1962, p. 359).

5) Read राजा for रामम् in [c]. The two Recensions, N and S, are divided on the year of Rāma's coronation. The N MSS. state that Daśaratha decided to coronate Rāma after one year's stay in Ayodhyā, while the S MSS. refer to the thirteenth year for the proposed coronation of Rama who spent twelve years in Ayodhya after his marriage. In the preceding stanza the text adopted by us on the basis of the NE MSS. shows that Rāma stayed for one year in Ayodhya after marriage. We have, therefore, adopted in st 5 the reading सवत्सरादूर्ध्वम् on the basis of the NE MSS.

In the Sundarakanda, 33.17-18 Sītā says to Hanūmat that she stayed in the palace of Rāma for twelve years and that Rāma was about to be coronated in the thirteenth year (समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने । भुञ्जाना मानुषान्भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी । १७ ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्ये चेक्ष्वाकुनन्दनम् । अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ।)

Cv सद्वत्तु; Cr पूर्वम्। दुरात्मनामात्मनो-चिरं अर्थ पूर्वं पुण्य चिरायापि न वसति। so also Cm g.k.t. Cś—अर्थं श्रेयस्सम्।

Cś offers another construction also—यथा आर्थे हे राक्षसेश्वर दुरात्मनामात्मने मा लक्ष्मीरिव वसति।

The comm. सत्कीर्तिय (रामायण with Commentaries, Part 2, p. 291, Venkaṭeśvara Press Edition, Bombay, 1935) remarks as follows:—स्वर्णगौरवाद्रावणोति रावणसंबोधनम्। दुरात्मनामात्मने मा लक्ष्मी चिरं बहुकाल न वसति, किन्तु अल्पमात्रं स्थेयलक्ष्मीर्वसति। पूर्वम् मा वसतीतिच्छेद।

Both these interpretations seem to be far-fetched.

21^{cd}) वेदश्रुतीम् for वेदश्रुतिम्, *metri causa*. दीर्घश्छान्दस, comm.

Note the general principle of the Mīmāṃsā that Vedic text should not be interpreted with the help of logical arguments. Cf. नैषा तर्केण मतिरापनेया। Katha Up 2.9.

23^{d}) वषिष्यति is supported by all our MSS.

49

17^{d}) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*.

The N MSS. remove it. Cf. 22^{c} also.

26^{d}) परेतकाले which is read by all the S MSS. and Cm g.t.ś seems to be the original reading. For the idea of the stanza, cf. Gītā 8.6.

27^{b}) Note the use of the word भगवान्. Cf. Gita.

29^{c}) गजारोह is read by Ck also

30^{c}) विरराद is read by Cr also.

36^{d}) Cv as in text

39 In the Crit. App. read अस्व° for अद° in the quotation from Cv.

50

2 The star-passage 968 is read by Cg but not by Cv r.m k.t ś.

3 In the Crit. App. (last line) read दुर्खेषु for दुखेषु.

5 आह्वि for आह्वय, *metri causa*, read by all the S MSS except M3 (आह्वि). The N MSS. remove it in a substitute passage.

10 Brahman's statement that the mission is fulfilled refers to gods' request to Brahman and the latter's prayer to Viṣṇu to incarnate Himself as Rāma for the destruction of Ravana (Cf. 1.14). Brahman saw with his divine eyes that Rāvana had dug his grave by the abduction of Sītā. The reference to Brahman here disturbs the narration and therefore seems to be an interpolation. It has, however, to be retained in the text as it is found in *all* our MSS. Later on a Sarga after 3.55 (Crit. ed) referring to चित्रायस is omitted from the constituted text as it is found only in the N Recension.

12^{b}), वरन्तीम् archaic for वरन्तीम्. The N MSS. remove the irregularity.

32^{a}) Cm also reads उत्पातवाताभिहता.

32^{c}) मा मे read by Cg also. Some N and S MSS read मा मेषी. Cf. 3.20.5 where some S MSS. read मा मेः and some other S MSS. read मा मेषा.

42^{c}) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, supported by all our MSS. N and S, and by all the printed editions including those of Gorresio and Lahore. Cf the correct form अपश्यन्ती in 3.51.14, which is read by all the MSS.

51

2^{c}) रुदती. Some S MSS. read रुदन्ती, cf. 3 50.12.

4^{ef}) This line should be dropped from the text as it is not supported by the N MSS. and some S MSS.

9^{c}) चित्रस्व. Put a wavy line under स्व

15^{cd}) Cf. 2.45.33.

17^{a}) Read मयस्थाने.

20^{c}) Put a wavy line under धा. Both धातुम् and धरितुम् are irregular, and are removed in the N MSS.

52

1^{b}) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, read by all the MSS.

6^{b}) For the metaphor cf 3 52.11, also Ñ1 on 3 50 12^{d} (Crit. App.).

27 In the Crit App. put $—^{d}$) before T1 तृन (for तृण) in the preceding line.

53

28^{d}) त्रेत for त्रेतरा, *metri causa*. The N MSS. and T1 remove the irregularity.

32^{c}) व्रीड shame, like व्रीडा. Cf. Raghu. 11.73, Śiśupāla 3.40 for the use of व्रीड (m). Some N MSS. appear to have taken wrongly the word व्रीड as wrong and consequently have changed it. The N variant व्रीडेन is meaningless.

32^{a}) देवनिष्कन्द: Cv m देवनिषाद;

Cg देवनिष्कन्द: दैवतसमन्त्र । वासे क्षत्रियोऽ, न देवन्त ।, then a quotation from Nārada to the effect that there are seven kinds of remarried women— three kinds of remarried women (पुनर्भू) and four kinds of wanton women (स्वैरिणी). Rāvaṇa's argument is that in case Sītā marries him the marriage will not go against the scriptural law but will be according to the time-honoured convention prescribed by the old sages.

54

1^{a}) Cm अन्तरा कृत्वा मध्ये कृत्वा, माक्षादात्मनकरपुरुषमनाशपदोषपरिहारार्थमिति ।, Cg परित्राताया परपुरुष प्रवेशिनुमनवकाशयामास ।

7^{c}) विवर्तयन्ति for विवर्त्यमानि, metri causa

7^{d}) Cg गदृष्ट्वैवाकिव नैदीतं । गदाया क्लेष रुषर्थे ।

16 Cf. Mbh. 1.1,247, 2 S1.11.

19^{b}) वन्य for वनान्, metri causa

19^{d}) उपाहतम् Cm g अपाहतम्.

22 Cg अत्र सीतापरा चैवमात्र इत्यसन्तलम् । सहस्रान्ते रात्रान्तरस्यापद । तेन ज्ञान्तरात्तरस्य रात्र स्थित इत्यवगम्यते । देवन्तर्गतं तु तात्तर्यविशेषज्ञानाद न युज्यसमानत्वादात ।

55

There is an additional Sarga of 26 stanzas before this Sarga, found only in some N MSS, but not found in Ś1 V1 and S MSS. It appears as No 12 in App. I. It is not commented upon by Cv.r m.g.k t ś Lokanātha of course comments upon it. The Editor of the Rāmāyaṇa with Lokanātha's Commentary (Calcutta Sanskrit Series) also remarks in the footnote on p. 2729 that this Sarga is not found in *gha* MS. This additional Sarga tells us that Brahman explains to Indra the purpose of Sītā's abduction and asks him to give her sacrificial food so that she can survive. Indra acts accordingly. This topic of the Sarga again indicates its lateness.

11^{c}) नव्य हृत्वा. Cm g अपदिश्य । हृत्वा.

18^{d}) सान्त्वयन् Cm क्षेममनरदताच्छाय ।, Cg अनुसारम्, क्षेममिति यावत् ।

56

8^{d}) Read सौम्येन for सौम्य न. Cm.t सौम्येन विनयेन.

9^{c}) Read सुदृष्ट्वा for सुदृष्ट.

10^{a}) निरतिशयामि for विनिद्रयामि, metri causa.

17^{a}) The Samdhi in सहैनि is archaic, metri causa.

Cg सहयात्निश्चिति सहैनि

Cś स्थितिमि (Pān. 1.1.15) प्रकृतिभावानिपातत्वादिति.

The N MSS. remove the irregularity. G(ed.) reads असाहिनित्वा सहा मया पुरस्कृते ।

29^{d}) प्रतिश्रवम्. Cm आश्रवम्; Cg ज्ञानवचनम्.

57

3^{b}) वन्य for वनान्, metri causa. The N MSS (except Ś1) remove the irregularity.

4^{d}) सुरंते for सुरती, metri causa. The N MSS (except Ś1) remove the irregularity.

7^{c}) प्रविश्य for प्रविशन्तम्, metri causa, supported by all the MSS.

8^{d}) Read सतीं for सन्तीं. It is supported by most of the N and S MSS.

11^{c}) वाडे for वाडम्, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

11^{d}) वारिद् for वारिदम्, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

13^{d}) पराकरेद् for पराकरम्, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

22^{a}) Cm reads अभिनीतम् for अभिनीम् and explains it as अभिगतम्.

24^{c}) लब्ध for लब्धवा, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

58

This Sarga is omitted in V1 B1 and also in G(ed.).

1^{a}) आश्रमप्रायत् for आश्रमम्, metri causa. The All MSS. read क्वचित्, while the NE MSS. read प्रवदन्ती with necessary changes in the first line.

60

All the S MSS. and the S commentators read two additional Sargas (Sargas 62 and 63) before this Sarga. They describe Rāma's lamentation over the disappearance of Sītā and his search for her. As the two Sargas are missing in the N Recension they are dropped from the text. They simply intensify the abnormal mental state—the *Unmāda* condition—of Rāma described in this Sarga. Such a mental condition bears testimony to Rāma's fervent love for Sītā. Kālidāsa has no doubt received inspiration from this *Unmāda* of

ʼ. for the madness of Purūravas (Vikramorvaśīya, IV) which is referred to by Dhanañjaya ...arūpaka IV. 30) as an illustration of *Unmāda*. ...lso the Bhāgavata Purāṇa X. 30 where the ...herd women (Gopīs) are searching for the ... Kṛṣṇa like mad persons. On *Unmāda* ...rata remarks as follows—

वियोगनिधनाद्यभिघातव्याधिकेऽन्यतरस्यासंविधिमार्गेषु वपने ।

...Nāṭyaśāstra with Abhinavabhāratī, Vol. I[2], VII. ...35, p. 672, GOS No. XXXVI, 1956, Baroda.)

...[cd]) This line is found in S MSS. only, and is ...ained for proper construction.

...[c]) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa*. The N ...S. remove the irregularity.

...[c]) विचित्य for विचित्य, removed in the N MSS.

...7[a]) All the MSS. except Ś1 (भर्तारम्) read ...स्. So also Cm.g,k. But Cv r are silent. Rāma ...ls himself as the creator of the worlds, evidently ... account of mental disturbance (उन्माद). The ...mmentators, however, see Rāma's divinity in ...t expression.

...2[cd]) Cm reads विप्रनष्टानकच्छलमक्कान्तकरसकृतम्.

...32[a]) पाश्वतीम्. Cś splits it as च अश्वतीम्.

61

1[c]) Cm.g.t.s' as in text (अमरे). Cv r.k are silent.

3[cd]) For स्वयंकृतस्य cf. Mbh. 12.283.32–37, 12 284.

8[c]) Cr.k as in text (कृत) and explain it as छिन्न.

13[d]) पार्वतीः (Mountain streams or rivers) is ...ad by V1 Dm1 D3 G M2. It seems to be the ...iginal reading. The other variants are *lectio* ...*alior*.

62

4 In the Critical App. Cv remarks that certain ...anzas are generally not found in the MSS. Our ...SS. do not contain them

5[d]) सहियथनि for सहियथने is supported by all our ...SS. excepting the two S MSS. (Dt1 M2).

6[b]) धक्ष्यरे for धक्ष्यति. The NE MSS. and G2 M ...ad धक्ष्यति.

7 For Yayāti's fall from heaven on account of ...s insulting conduct towards gods and sages, cf. ...bb. 5.120–121. In the Crit. App. read Cm for Cmp.

8 For the account of Vasiṣṭha's one hundred sons and their destruction, cf. Vedic Index Vol. II, p. 275; Mbh. 1.173.1–6.

9 The Earth as the Mother. Cf. भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्र. ....Av. 6.120.2.

10 The Sun and the Moon are the two eyes of the world. Cf. आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् । Ait. Up. 2.4; अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् । Gītā 11.19. Like some S MSS. the old S commentators read नेत्रौ for नेत्र. They explain it either as नेत्रातौ प्रवर्तकौ or as नेत्रे (Cg निङ्गलन्तपदलान्तम्:). नेत्रौ may be for नेतारौ, *metri causa*. As it is supported by the oldest available commentators, Udāli and Rāmānuja, it may be the original reading. It might have been changed into नेत्रे on account of the popular idea that the Sun and the Moon are the eyes of the world

11[cd]) None can escape one's destiny. दैवस्य for दैवतं, *metri causa*. Cv reads सर्वभूतानि दैविन and explains दैविन as पुरुषस्य. Cr k are silent. दैविन for दैववन्ति, *metri causa*. Ct पुरुषार्थम् The other variants try to remove the difficulty in construing दैविन with सर्वभूतानि Cv's explanation that creatures cannot escape human destiny (दैविन—पुरुषस्य—दैवस्य) is not unlikely. Cf. 'No man of woman born, coward or brave, can shun his destiny' —Homer: *Iliad*, BK. VI.1.488.

18[c]) अर्हसे for अर्हसि, *metri causa*, supported by all the MSS. except D2.

63

17[b]) सुरासुरम्—Cv सर्वं; Cm सचराचरम्, Cg सर्वे सुरैर वा Cr.l are silent.

64

3[b]) प्राण for प्राणा, *metri causa*. The N MSS remove the irregularity. The word is used in plural in 3 64.11.

4[b]) व्याहरितुम् for व्याहर्तुम्, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

13[c]) विन्द. One of the fifteen मुहूर्तs, eleventh in order. Cm विन्दते अनेन नष्टं धनमिति विन्दः । 'विद्लृ लाभे' इति धातुः । स च एकादशो मुहूर्तः । अत्र (रौद्र इति पुराणादिभेदे) विजयस्यैव नामान्तरं विन्द इति ज्ञेयम् । यद्वा विन्द' पठितः ।

13[b]) (न)अबुध्यत् for (न)अबुध्यत, *metri causa*. Cg निवरणभ्रमलक्ष्यम्बकान्तम्. The N MSS. remove the irregularity.

32c) देवनिष्यन्द. Cv m दैवनिपात;

Cg देवनिष्यन्द दैवकृतसम्बन्ध । आर्ष ऋषिप्रोक्त, न स्वपर्ण्य ।, then a quotation from Nārada to the effect that there are seven kinds of remarried women—three kinds of remarried women (पुनर्भू) and four kinds of wanton women (स्वैरिणी) Rāvaṇa's argument is that in case Sītā marries him the marriage will not go against the scriptural law but will be according to the time honoured convention prescribed by the old sages.

54

1c) Cm अन्तरङ्ग कृत्वा मध्ये कृत्वा, साक्षात्स्पर्शात्मकपरपुरुषसमापणदोषपरिहारायेति ।, Cg पतिव्रताया परपुरुष प्रत्यभिमुखतया भाषणायोगात् ।

7c) वियोगिष्यन्ति for विभास्यन्ति, metri causa.

7d) Cg गजेन्द्रविभक्तिकर्णैर्देश । गह्वरा कर्मेय इत्यर्थ ।

16 Cf. Mbh. 1.1.247, 2 81.11.

19b) वन्ध for वधार्न, metri causa.

19c) उपक्रोशम् Cm g अपवादम्

22 Cg अत्र सीताहरण चैत्रमास इत्यवगन्तव्यम् । संवत्सरान्ते रावणवधकरणात् । तेन मौन्दर्श्येपञ्चवट्या राम स्थित इत्यवगम्यते । हेमन्तवर्णेन तु रामतपोविशेषज्ञापनाय न तु पुनरागमनज्ञापनाय ।

55

There is an additional Sarga of 26 stanzas before this Sarga, found only in some N MSS, but not found in Ñ1 V1 and S MSS. It appears as No 12 in App. I. It is not commented upon by Cv.r m.g l. t ś Lokanātha of course comments upon it. The Editor of the Rāmāyana with Lokanātha's Commentary (Calcutta Sanskrit Series) also remarks in the footnote on p. 2729 that this Sarga is not found in gha MS. This additional Sarga tells us that Brahman explains to Indra the purpose of Sītā's abduction and asks him to give her sacrificial food so that she can survive. Indra acts accordingly. This topic of the Sarga again indicates its lateness.

11c) सव्य कृत्वा. Cm g अप्रदक्षिण कृत्वा.

18d) शाश्वतम्. Cm क्षेममनश्वरणमस्याम् ।; Cg अक्षतत्वम्, क्षेममिति यावत् ।

56

8d) Read सौम्येन for सौम्य न. Cm.t सौम्येन विनयेन.

9c) Read कृपणा for कृपणा.

10d) विनङ्क्ष्यामि for विनङ्क्ष्यामि, metri causa.

17d) The Samdhi in अहोस्मि is archaic, metri causa.

Cg अहोऽस्मीत्यत्र सन्धिरार्ष.

Cś ओदिति (Pān. 1.1.15) प्रकृतिभावाभावस्त्वार्षत्वात्.

The N MSS. remove the irregularity. G(ed) reads अपारेऽस्मिन्वय मग्ना सत्वा शोकसागरे ।

19d) प्रतिश्रयम्. Cm आश्रयम्; Cg स्वावस्थानम्.

57

3b) त्यज्य for त्यक्त्वा, metri causa. The N MSS. (except Ñ1) remove the irregularity.

4a) स्फुरन्ते for स्फुरन्ति, metri causa. The N MSS. (except Ñ1) remove the irregularity.

7c) परित्राहि for परित्रायस्व, metri causa, supported by all the MSS.

8d) Read हन्तौ for हन्ती. It is supported by most of the N and S MSS.

11c) त्राहि for त्रायस्व, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

11d) व्रजेत् for व्रजेत, metri causa The N MSS. remove the irregularity.

13d) पराजयेत् for पराजयते, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

22c) Cm reads अविनीतम् for अदर्शीयम् and explains it as अविनयम्.

24c) त्यज्य for त्यक्त्वा, metri causa. The N MSS. remove the irregularity.

58

This Sarga is omitted in V1 B1 and also in G(ed.).

1c) आश्रमजनस्य for आश्रमम्, metri causa. The NW MSS. read वनम्, while the NE MSS. read वनान्ते, with necessary changes in the first line.

60

All the S MSS. and the S commentators read two additional Sargas (Sargas 62 and 63) before this Sarga. They describe Rāma's lamentation over the disappearance of Sītā and his search for her. As the two Sargas are missing in the N Recension they are dropped from the text. They simply intensify the abnormal mental state-the Unmāda condition-of Rāma described in this Sarga. Such a mental condition bears testimony to Rāma's fervent love for Sītā. Kālidāsa has no doubt received inspiration from this Unmāda of

Rāma for the madness of Purūravas (Vikramorvaśīya, IV) which is referred to by Dhanañjaya (Daśarūpaka IV. 30) as an illustration of *Unmāda*. Cf. also the Bhāgavata Purāṇa X. 30 where the Cow-herd women (Gopīs) are searching for the Lord Kṛṣṇa like mad persons. On *Unmāda* Bharata remarks as follows—

इष्टजनवियोगविभवनाशाभिघातवातपित्तश्लेष्मप्रकोपादिभिर्विभावैरुत्पद्यते ।

(Nāṭyaśāstra with Abhinavabhāratī, Vol. I², VII. 84-85, p. 672, GOS No. XXXVI, 1956, Baroda.)

1^{cd}) This line is found in S MSS. only, and is retained for proper construction.

1^{f}) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

3^{b}) चिन्त्वा for चिन्त्य, removed in the N MSS.

37^{a}) All the MSS. except Ś1 (कर्तास्मि) read कर्तारम्. So also Cm.g.k. But Cv.r are silent. Rāma calls himself as the creator of the worlds, evidently on account of mental disturbance (उन्माद). The commentators, however, see Rāma's divinity in that expression.

42^{cd}) Cm reads विमलध्यानन्त्यबद्धमस्करांशुकम्.

52^{a}) चास्तीम्. Cś splits it as न अस्तीम्.

61

1^{c}) Cm.g.t.s' as in text (अभवे), Cv.r.k are silent.

2^{cd}) For दक्षयज्ञ cf. Mbh. 12.283.32-37; 12.284.

8^{a}) Cr.k as in text (वृत्त) and explain it as निवृत्तम्.

13^{d}) शार्दूली: (Mountain streams or rivers) is read by V1 Dm1 D8 G M2. It seems to be the original reading. The other variants are *lectio facilior*.

62

4 In the Critical App. Cv remarks that certain stanzas are generally not found in the MSS. Our MSS. do not contain them.

5^{d}) हरिष्यति for हरिष्यते is supported by all our MSS. excepting the two S MSS. (Dt1 M1).

6^{b}) पश्यसे for पश्यसि. The NE MSS. and G2 M read पश्यसि.

7 For Yayāti's fall from heaven on account of his insulting conduct towards gods and sages, cf. Mbh. 5.120-121. In the Crit. App. read Cm for Cm*ŝ*.

8 For the account of Vasiṣṭha's one hundred sons and their destruction, cf. Vedic Index Vol. II, p. 275; Mbh. 1.173.1-6.

9 The Earth as the Mother. Cf. भूमिर्मातादितिर्नो जनित्र. ....Av. 6.120.2.

10 The Sun and the Moon are the two eyes of the world. Cf. आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् । Ait. Up. 2.4, अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् । Gītā 11.19. Like some S MSS. the old S commentators read नेत्रौ for नेत्रे. They explain it either as नेतारौ प्रवर्तकौ or as नेत्रे (Cg निरुक्तपदछान्दसः). नेत्रौ may be for नेतारौ, *metri causa*. As it is supported by the oldest available commentators, Uḍāri and Rāmānuja, it may be the original reading. It might have been changed into नेत्रे on account of the popular idea that the Sun and the Moon are the eyes of the world.

11^{cd}) None can escape one's destiny. दैवम् for दैवात्, *metri causa*. Cv reads सर्वभूतानि देहिन and explains देहिन as पुरुषस्य. Cr.k are silent. देहिन for देहवन्ति, *metri causa*. Ct पुरुषमात्रम्. The other variants try to remove the difficulty in construing देहिन with सर्वभूतानि. Cv's explanation that creatures cannot escape human destiny (देहिन—पुरुषस्य—दैवस्य) is not unlikely. Cf. 'No man of woman born, coward or brave, can shun his destiny' —Homer: *Iliad*, BK. VI.1.488.

18^{c}) अर्हसे for अर्हसि, *metri causa*, supported by all the MSS. except D6.

63

17^{b}) शरासनम्—Cv धनुः, Cm चरणम्; Cg धनुः तूणीर वा Cr.k are silent.

64

3^{b}) प्राण for प्राणा, *metri causa*. The N MSS remove the irregularity. The word is used in plural in 3.64.11.

4^{b}) व्याहरितुम् for व्याहर्तुम्, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS.

13^{a}) विन्द. One of the fifteen muhūrtas, eleventh in order. Cm विन्दते अनेन नष्टं धनमिति विन्दः । 'विद्लृ लाभे' इति धातुः । स च एकादशो मुहूर्तः । अत्र (सैद्ध इति पुराणान्तरे) विजयश्चैव नामान्तरं विन्द इति भेदः । यद्वा विन्दः पठितः ।

13^{d}) (न)अनुबुध्य for (न)अनुबुध्यत्, *metri causa*. Cg निरुक्तप्रयोगश्छान्दसः. The N MSS. remove the irregularity.

13ᶜ) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

22ᶜ) अभ्यवस्त्र —Cm मोचयित्वा

27ᶜ) दिधक्षामि, the correct form, is supported by D4 M2 Cm g 6 Most of the S MSS with Ck t read दिधक्ष्यामि, while three S MSS. (T1 2 G2) read हि धक्ष्यामि. Ck श्वन् छान्दस Ck notes the reading धक्ष्यामि also The NW MSS read प्रधक्ष्यामि, while the NE MSS. read दास्करिष्यामि In the Crit App I 2 (p. 336), read पक्षीन्द्र for पक्षीन्द्र.

34 Rama performed the funeral ceremony of Jatāyu, repeating the hymns (RV X. 14-18) leading him to Heaven Cm याम्यसूक्त नारायणसूक्त च जजाप, Cg याम्यसूक्तादिक मन्त्रगानम्, Ck ब्रह्मविदाप्नोति परमित्यादिक मन्त्र

36ᶜ) महर्षिकल्पेन (रामेण). The comparison of Rāma with a great sage shows that he is not taken to be identical with Visnu.

65

5ᵇ) गम्य for गत्वा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

17ᵃ) महाग्रहेण for महाग्राहेण, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

19ᶜ) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS.

66

6ᵇ) भ्रतन्त्त्, Quickly, without any hindrance Cm g अप्रतिबन्ध यथा तथा.

67

5ᶜ) अभिहारᵒ—Cm g अभिहारशब्देन तत्सिद्ध धर्मेण लक्ष्यते. Cv अभिहारफलस्य धर्मेण(? धर्मस्य) फलस्य । अग्रेनिक्रमणप्रकारेण सवस्य । Cr k अभिहारफलस्य नरकादुत्थापनम् स्वस्थानागमनम् करा भवेदिति यावत् ।

7 Ck स्वयध मां साधुहतो पुत्र विद्धि । Cm as Ck and also as follows—यथा दनोरनुजन्मस्य विद्धि श्रोताग्र पुत्र विद्धि, मामेति वेद It refers to R 4 15 (Vulgate).

21ᵈ) वर्तताम् for वर्तमानानाम्, *metri causa*, found in all the MSS. Some NE MSS. (excepting Ñ1 B1 3) omit 21ᶜ-22.

28 Note the custom of cremation before sunset, which is observed in India even today.

68

4ᶜ) अरत्ने for अरत्नी, *metri causa*. Cg अरत्नीमात्र. The N MSS remove the irregularity. The St. Petersburg Dictionary registers only अरत्न as occurring in the Śatapatha Br. 14 6.8 8.

5ᵇ) विरजाम्बर which is supported by some N and S MSS. is accepted in the text as it seems to be the original reading. The word विरज (= विरजस्) is registered in the St. Petersburg Dictionary. It is found several times in the old Upanisads. It is only Ranga Ramānuja who remarks on Mundaka 2 2 10 (विरज ब्रह्म निष्कलम्) only as छान्दसदन्तादन्.

The other variants try to remove the supposed irregularity. The Mbh. 2 7 5 (Crit. ed.) reads विरजोम्बर- where the MSS. K2 D2 read विरजस. Cm offers an alternative explanation as follows: स्त्रुतकय प्रत्यक्षानुमानेन्त्यानशब्दार्थतस्यभावमत्यादि । साम्प्रदायिकं शास्त्रीयक्रिया श्रुतिशब्दस्य प्रमाणत्वेन व्याख्यातत्वात् ।

8ᵃ) षड्गुणस्य षाड्गुण्यम्, the six measures of foreign policy Cf. शमव्यायामयोर्योनि षाड्गुण्यम् । Kautilya 6.2.4. सन्धिविग्रहासनयानसंश्रयद्वैधीभावा षाड्गुण्यमित्याचार्या । Kautilya. 7 1.2.

12ᵈ) Read Rsyamūka for Rsyamūka here and elsewhere in this Kānda and also in 1 9 15. The N MSS. spell the word as Rsyamūka, while the S MSS. as Rsyamūka. A reference to the N MSS. in the Crit App. is omitted through oversight. Even in the case of the Mbh , the N and S MSS have different spellings and Dr. Sukthankar has adopted the S spelling. Rsyamūka (Mbh. 3 263-40. Crit. ed p. 916). Böhtlingk and Roth (Sanskrit-Wörterbuch, St. Petersburg, 1855) remark that Rsya is a later spelling (p. 1061).

69

1ᵈ) विरूपिणा for विरूपी, *metri causa* The N MSS. remove the irregularity.

14ᵃ) विरूपी for विरूपिण (accusative plural), *metri causa*. Ct विरूपी विरूपिण, आत्मनेपद प्रथमान्तम् ... इत्य इत: । Cg with two S MSS. reads विरूपीन् and explains it as विरूपिण (acc. plu.) remarking इतिविभक्तेर्व्यत्यय आर्ष.

Cv reads विरूपी but does not offer any comments.

Cr विरूपी विरूपिण इति यावत् ।

Ck विरूपी ग्रहणपदस्थानेकवचनम् । विरूपिण इति यावत् ।

70

1c) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*. The N MSS. remove the irregularity.

1d) प्रतीचीम् read by the S MSS. The N MSS. however read प्राचीम्. It appears that Rāma and Lakṣmaṇa started for *Pampā* first going *westward* and then eastward, according to the instructions of Kabandha.

9 1332* shows the divinity of Rāma (देवत्व) and Śabarī's going to the eternal worlds (अक्षय लोक).

14c) विज्ञाने = (1) Cv मनस्थानपदविशेषपदार्थपरिज्ञाने।
(2) Cm अतीतानागतज्ञाने अवश्येकृतात्। मनसा विज्ञानलभ्यमार्गमिति यावत्।
(3) Cg विज्ञाने विषये अवहितात्। ज्ञात्वा दीक्षानन्यागाचारसम्पादनलभ्यमहाज्ञानम्।
(4) Cś अविदुःभगवमात्मज्ञानेऽपि अवहितृता नदीप्रत्यज्ञानवतीत्यर्थः।

15d) महात्मनः = (1) Cm महात्मनो रामस्य प्रसादात्कुतम्।
(2) Cg महात्मन.
(3) Cv प्रभाव महात्मदीनामिति संबन्धः। It appears that Cv reads महात्मनाम् for महात्मनः. Cf. 3.71.2d.

18c) वीर्यम् = (1) Cm बलम्। "वीर्यं महत्प्रभाव-मवाप्य महसि धाम" इति रत्नाकरे।
(2) Cg महाविभूत्यनन्तरम्।
(3) Ch नीतं प्रभावम्।

71

2b) Cf. 3.70.55d.

7c) The N MSS. spell the word Ṛśyamūka as Ṛṣyamūka. They have not been shown through oversight in the Crit. App. here and in 3.71.23c later on.

15ab) Note the long compound here and also in 17cd below.

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and The Critical Apparatus are shown below.

TEXT

Sarga	St	For	Read
8	25^{c}	[illegible]	[illegible]
21	20^{d}	[illegible]	[illegible]
30	15^{c}	[illegible]	[illegible]
"	19^{a}	[illegible]	[illegible]
31	5^{c}	[illegible]	[illegible]
56	9^{c}	[illegible]	[illegible]
64	32^{d}	[illegible]	[illegible]

CRITICAL APPARATUS

P 11, col 2, l 1	[illegible]	[illegible]
P 13 col 2 l 9	[illegible]	[illegible]
P 16, col 2 l 3	45^{*}	46^{*}
P 23 col 1, l 11	[illegible]	[illegible]
P 35, col 2, l 1	[illegible]	[illegible]
P 36, col 2 l 18	Add Ś1 Ñ1 D1-3 om 14 in the beginning of ^{b})	
P 37, col 1, l 30	[illegible]	[illegible]
P 40, col 1, l 20	[illegible]	[illegible]
P 51 col 1, l 28	[illegible]	[illegible]
P 57, concordance, st 16^{cd}	3 18 21G	G 3 18 21
P 58, col 1, l 24	204(A)*	203(A)*
P 60, col 1, l. 1	—After 27, Ñ2 V2 B D4 7	—After 27, Ñ V B D4 7
P 64 above crit no	2 12 19	3.12 19
P 68, col 1, l 19	After 254*	After 253*
P 70 col 2, l 19	"	.
P 96, col 1, l 22	—For 16^{cd}–18	—For 16^{c}–16^{b}
P 96, col 2, l 26	Dt1 D4 6 om 20^{ab}	Dt1 D4 6 om 20
P 96, col 2, l 30	Add before Dm1 D4 notes Dg1 T G2 3 M1 om. 20^{cd}	
P 97, col 1, l 37	—Dt1 D4 om 23^{cd}	—Dt1 D4 om 23^{c}–24^{b}
P 97, col 1, l. 38	Ñ2 V B Dt1 D5 7 [illegible]	Ñ1 V B D4 7 [illegible]
P 97, col, 2, l 8	Dt1 D4 om 24^{ab}	Dt1 D4 om 24^{ab} (cf v l 1 23)
P 101, col. 1, l 17	—Ñ1 om 13^{cd}	—Ś1 Ñ1 D1-3 om 13^{cd}
P 104, col 1, l 5	[illegible]	[illegible]
P 104, col 2, l 32	[illegible]	[illegible]
P 109, col 2, l 2	(for °[illegible])	(for °[illegible])
P 121, col 1, l 34	(for [illegible])	(for [illegible])
P 121, col 1, l. 35	[illegible]	[illegible]
P 124, col 2, l. 31	—Ś1 Ñ1 D1.2.3 cont.	—Ś1 Ñ1 D1.3 cont
P 125, col 2, l 1	Ś1 D1.3 continue	Ś1 Ñ1 D1.3 continue
P 128, col 1, l 27	[illegible]	[illegible]
P 128, col 1, l 31	[illegible] (for [illegible]).	[illegible] (for [illegible]).

Errata

Sarga St	For	Read
P 141 concordance St 30^{cd}	L 3 31 31	L 3 33 31
P 145 concordance St 28^{cd}	G 3 35 51	G 3 35 0
P 149 concordance st 20^{cd}	L 3 29 20	L 3 29 3-
P 15, concordance st 5^{cd}	G 3 36 26	G 3 37 5
P 161 concordance st 8^{cd}	B 3 34 8	B 3 34 9
P 109 col 2 l 13	Add before D1 om V1 illeg for 30 (cf v l 19)	
P 175 concordance st 22^{cd}	L 3 39 05	L 3 39 65
P 178 col 2 l 31	°म सि	°महेसि
P 180 concordance st 22^{ab}	G 3 41 32	G 3 4 37
P 204 concordance st 1^{ab}	G 3 48 1	G 3 49 1
P 205 concordance st 26^{d}	G 3 48 34	G 3 49 34
P 206 concordance st 27^{ab}	G 3 48 36	G 3 49 0
P 207 concordance st 49^{cd}	G 3 48 0	G 3 49 0
P 220 col 1 l 31	किन्नरेषु)	किंनरेषु)
P 223 col 1 l 2	V1 प्रणय्य त्व	V1 प्रणम्य त्व
P 223 col 2 l 13	—For 34	—For 34^{cd}
P 231 col 1 l 22	G(ed) om 1^{a}–2^{b}	G(ed) om 1
P 231 col 1 l 31 32	G(ed) and L(ed) om 2^{ab} (for G[ed] cf v l, 1)	delete
P 233 concordance st 16^{cd}	L 3 52 18	L 3 52 17
P 236 concordance st 30^{ab}	G 3 53 29	G 3 53 40
P 246 col 1 l 18	—Ś1 om 15^{cd}	—Ś1 D1 om 15^{d}
P 260 col 2 l 19	सकब	सकष
P 271 concordance st 24^{d}	G 3 59 24	G 3 59 26
P 276 col 2 l 1	अस्मात्	अस्मात्
P 279 col 2 l 36	°निर्वाननाम्	°निवारनाम्
P 280 col 1 l 8		
P 287 concordance st 31^{cd}	L 3 62 34	L 3 62 33
P 289 col 1 l 15	विकट	विकट
P 315 col 2 l 13	Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins	Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T1 G M ins
P 316 col 1 l 16	(followed by l 8 10 of 1199*)	(followed by l 8 12 of 1199*)
P 322 col 1 l 18	—After 9^{d},	—After 9
P 335 col 2 l 37	—^{cd})	—^{c})
P 342 col 1 l 1	Dg1 Dt1 Dm1 D4,8 T G1 M1 3	Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T G1 M1
P 342 col 2 l 9	G3 (second time) M3 read 22	G3 (second time) M3 read 23
P 359 col 2 l 15	^{a}) Ś1 N1 D1 8 Cin g कल्पवृक्ष	^{a}) Ś1 N1 D1 कल्पवृक्ष
P 370 col 2 l 1	—For 11	—For 11^{cd}

